

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

પ્રથમ ભાગ.

વિક્રમ તેરમા શતકથી તે સત્તરમા શતક સુધીના ગૂજરાતી ભાષાના
જૈન કવિઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચી.]

‘જૂની ગૂજરાતી ભાષાના ઇતિહાસ’ની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના સમેત,
સંગ્રાહક અને સંપ્રયોજક.

મોહનલાલ દલિયંદ દેશાઈ.

બી. એ એલ્ એલ્ બી.

વકીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

[જૈન રાસમાળા પૂરવણી, જન ઐતિહાસિક રાસમાળા, જિનદેવદર્શન,
સામાયિકસૂત્ર, જૈન કાવ્ય પ્રવેશ, નયકર્ણિકા આદિના લેખક-વિવેચક,
વિવેકાનંદના પત્રોના અનુવાદક, ગત ‘જૈન સ્વેન કોન્કરન્સ હેરેલ્ડ’ અને
ચાલુ ‘જૈનયુગ’ના તંત્રી.]

વિ. સં. ૧૯૮૨ વીરાત્ સં. ૨૪૫૨ ઈ. સ. ૧૯૨૬

કિંમત પાંચ રૂપીઆ.

શ્રી હાયમંડ ન્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં,
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.
સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રકાશક
શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર હોન્ડરન્સ ઓફિસ તરફથી
મકનશ જી. મહેતા. બાર. એડ. લો.
મોહનલાલ બા. એવેરી, સોલિસિટર.
સ્થાનિક જનરલ સેક્રેટરીઓ
૨૦, પાયધુની, મુંબઈ

નિવેદન.

શ્રીમતી જૈનશ્વેતાગ્નિર કૉન્ફરન્સ તરફથી જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે મૂળથી પ્રયાસો થયા છે અને તેને અંગે તેણે જૂદા જૂદા ભંડારોમાંના ગ્રંથોની ટીપો કરાવી યા મંગાવી એકત્રિત કરી હતી. સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય માટેની સૂચિ 'જૈન ગ્રંથાવલી' એ નામથી તેણે પ્રકટ કરી છે તે પરથી ઘણો પ્રકાશ પડ્યો છે.

વિશેષમાં તેણે ગૂજરાતી યા ભાષા સાહિત્યમાટે રા. મનઃસુખલાલ ડિરેક્ટર બહેતાએ પ્રયોજેલી રાસાઓની યાદી-ટીપ 'જૈન રાસમાળા' એ નામથી પ્રકટ કરી અને ત્યાર પછી તેમાં ન આવેલ એવા ખીજા રાસાઓ-ચોપાઇઓની વધુ ટીપ મેં તૈયાર કરેલી તે 'જૈન રાસમાળાની પૂરવણી' એ નામથી પ્રકટ કરી હતી. આ બંને ટીપમાં નાની ભાષા પદ કૃતિઓ-સ્તવન સંગ્રહ સ્તોત્રાદિ તેમજ ગદ્યકૃતિઓ-ખાળાવખોધોની સૂચિ આવેલી નથી. શ્રીમતી કૉન્ફરન્સ દેવીએ આ રીતે જૈન રાસમાળાના એ ભાગ ટીપ તરીકે પ્રકટ કરી ગૂર્જર સાહિત્યમાં જૈનોનો મોટો ફાળો હતો એવો ખ્યાલ આપ્યો હતો તે માટે તેને ધન્યવાદ ધટે છે.

આ ખ્યાલ માત્ર સપાટીપરનો નહિ, પણ ખરેખરે સાચો અને અમાણ્યુપૂર્વક આવી શકે તે માટે દરેક રાસ-ચોપાઈ, ફાગ, ઢાળ, સ્તવન, સ્તુતિ, ચોવીશી તેમજ અન્ય પદ કૃતિના રચનારને શબ્દાનુક્રમે લખીને તે દરેકની કૃતિઓનું વિગતવાર વર્ણનાત્મક 'લિસ્ટ'-સૂચી, તેનો પરિચય, તેનો સમય અને કૃતિઓ સંબંધીની માહિતી દરેક ભંડારોની ટીપો મળી તે પરથી-પણુ વિશેષે ભંડારોમાંની પ્રતોને જાતે તપાસી તેમાંથી તેના આદિ અને અંતના ભાગો લેખકની પ્રશસ્તિ વગેરે ઉતારી લઈ તે ફેરિસ્ટ એક પુસ્તકકારે પ્રકટ કરાવવા માટે હું એક સંગ્રાહક તરીકે માત્ર પ્રીતિશ્રમની ખાતર આજથી આશરે પંદર વર્ષથી તે માટેનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો છું.

આ સર્વ સંગ્રહ કરવામાં અથાગ પરિશ્રમ, પ્રતો જોવા તપાસવામાં ને તેમાંથી ઉતારા કરવામાં પુષ્કળ સમયનો વ્યય મેં એક ‘ ધૂળધોયા ’ તરીકે આનંદથી ભોગવ્યો છે. આ સંગ્રહ માટે બીજા સર્જનો પૈકી મુનિમહારાજો, ભંડારના માલેકો-સંધો યા સંધના શેઠો-વિદ્વાનોએ પ્રતો જોવા માટે થોડા સમય માટે મોકલવા રૂપે તેમજ જોઈ જવા માટે સગવડ કરી આપવા રૂપે તેમજ જૂદી જૂદી સહાય અને સલાહરૂપે હુંકમાં આ સંગ્રહ માટે જે જે અપેક્ષાઓ રહેતી તે પૂરી પાડવા રૂપે કૃપા બતાવી છે તે માટે તે દરેકનો ખરેખર મારાપર, સમાજપર અને સાહિત્યપર ઉપકાર થયો છે.

પહેલાં પ્રથમ જે મુદ્રિત રાસાઓ આદિ બહાર પડેલા તે એકલા કરી તેમાંથી તેમજ, કૉન્ફરન્સ પાસેની આવેલી ટીપો પરથી તૈયાર કરેલી સૂચિઓ પરથી, હકીકત નોંધી લીધી. પછી મેં જાતે પ્રવાસ શરૂ કર્યો. વડોદરા અને અમદાવાદ જઈ આવ્યો. વડોદરામાં પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી, મુનિમહારાજ શ્રી ચતુરવિજય-જિનવિજયાદિએ સર્વ પુસ્તકો જોવાની સગવડતા કરી આપી હતી, પરંતુ થોડા દિવસના ટ્રાન્સલેશનથી પૂરું કામ નહોતું થયું તેથી મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ પ્રશસ્તિઓ લખી લખાવી અને મોકલાવી આપી હતી. અમદાવાદમાં મુરબ્બી ભાઈશ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલની લલામણથી મુનિ શ્રી શુભામવિજયજીએ કેટલાક રાસોની પ્રતો જોવા આપી હતી તેમાંથી પ્રશસ્તિઓ તેમની પાસેજ રહી કેટલાક દિવસો અખંડપણે ચાર ચાર કલાકો ગાળી લખી લીધી હતી. સને ૧૯૧૫ માં ઉક્ત પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીએ મારી દ્વારા સુરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદના પ્રદર્શનમાં લગભગ સવાસો ઉપરાંત પ્રતો મોકલી હતી તેનો ઉપયોગ પણ કર્યો. આ વખત સુધી છેવટની પ્રશસ્તિજ નોંધવાનું લક્ષ રહ્યું હતું. ભાવનગર સંઘ તરફથી મુરબ્બી શ્રી કુંવરજી આણુંદજીએ પંદર રાસની પ્રતો મોકલાવી હતી. ત્યાર પછી કૉન્ફરન્સદ્વારા બીજા કેટલાક સંધોને પ્રતો ઉછીની મોકલવા માટે વિનંતિપત્ર લખતાં મોરબીના સંઘ તરફથી કાનજી સંઘ-

વીએ, ગારીઆધરના સંધે, ધોરાણમાંના માણેકચંદણના સંગ્રહીત ભંડારના સેક્રેટરી રા. વનેચંદ પોપટે, ભરૂચના સંધ તરફથી શેઠ અનોપચંદ મણુકચંદે પ્રતો મોકલાવી હતી. આ બધી પ્રતો જોવાઈ ગયા પછી તે તે સ્થળે મોકલાવી દીધી, પછી અમૃતસર કોંગ્રેસથી આવતાં આગ્રામાં શ્રીયુત દાલચંદણદ્વારા ત્યાંની અમુક કૃતિઓ મેં જોઈ તપાસી.

સન ૧૯૨૧ માં અકટોબરની છુટ્ટીમાં લીંબડીનો મોટો ભંડાર હું જાને જઈ જોઈ આવ્યો, અને ત્યાં રા. છોટાલાલ હરજીવન પારેખ અને રા. કેશવલાલ લગડીએ સારી મદદ તથા સગવડ મને કરી આપેલી. સન ૧૯૨૩-૨૪ માં પૂનામાં જઈ, મુંબઈસરકારે ખરીદેલી હસ્તલિખિત પ્રતોનો જે સંગ્રહ પહેલાં કેકેન કૉલેજના મકાનમાં રાખેલો હતો તે પછી સર ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં લઈ જવામાં આવેલો છે તે ત્યાંથી સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીદ્વારા જોઈ આવ્યો; તેમજ તે મુનિશ્રીએ પાટણના હાલાભાઈ ભંડાર ને સાગર ભંડારમાંના પુસ્તકોની પ્રશસ્તિઓ પોતે ઉતારેલી હતી તે પૂરી પાડી. આ દરમ્યાન વિજયધર્મસૂરિનું ચોમાસું મુંબઈમાં થતાં તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો મુનિશ્રી ઇંદ્રવિજયજી તથા મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીને મેં મારો સંગ્રહ જોવા આપ્યો, અને તેઓશ્રીએ પછી કૃપા કરી પોતાની પાસે તે વખતે જે હસ્તલિખિત પ્રતો હતી તે અને તે ઉપરાંત પંડિત હરગોવિન્દદાસ પાસે ઇડરની બાઈઓનો ભંડાર તથા ઉદયપુરના ભંડારોમાંનાં પુસ્તકોમાંથી તૈયાર કરાવેલ પ્રશસ્તિસંગ્રહ-મને જોવા આપતાં તેનો ઉપયોગ કર્યો. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાં યતિ નાનચંદ્રજીએ પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો બતાવ્યાં.

આ પછી ૧૯૨૪ ના સપ્ટેમ્બરથી આ પુસ્તક અમદાવાદના ડાયમંડ જ્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવા ગયું. તેના માલિકના સુપુત્ર રા. પોપટભાઈએ જે મહેનત લીધી છે તે અશ્વસનીય છે ને તે માટે તેમનો ઉપકાર છે. આ પુસ્તક છપાતું ગયું અને સાથે સાથે બીજા ભંડારોની તેમજ અન્યત્ર જોવા મળે જતી હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી વિશેષ નોંધ કરવાનું પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું.

મુંબઈમાં માંડવી પરના શ્રી અનંતનાથજી મંદિરના ભંડાર હા. મેનેજર માસ્તર ખીમજી હીરજી લોડાયા, જૈન એસોસિએશન ઑફ ઈંડિયા તથા શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી હસ્તકનો ભંડાર, સ્વ. યતિ નાનચંદ્રજીના શિષ્ય મોહનલાલજી પાસેનો મુંબઈમાં પાયથુની પરના શ્રી શાંતિનાથજી મંદિરમાં રાખેલ સંગ્રહ તેમજ મુંબઈનો ભુલેશ્વરમાનો દિગંબર પત્રાલાલ એલક સરસ્વતી ભુવનનો સંગ્રહ જેવા મળ્યા. શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર લાયબ્રેરી સુરતથી પ્રતો મંગાવી આપી; જલોરથી મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ રહી જેવાં છૂટક પાનાંઓ મોકલ્યાં. રાજકોટના દેરાસરમાં પણ તેવાં પાનાંઓ જેવા મળ્યાં.

વિશેષમાં ખાસ નોંધી રાખવા યોગ્ય ઉપયોગી સંગ્રહ ગત વર્ષે એટલે સન ૧૯૨૫ માં જેવા મળ્યા. તે વર્ષની મેની છુટીમાં હું વડોદરા ગયો હતો ને ત્યાં પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીના પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીનો, મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો, અને વડોદરા સરકારની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીનો—એ ત્રણ સંગ્રહમાંનાં ભાષા—પુસ્તકો જેવા મળ્યાં; અને અકટોબરની છુટીમાં અમદાવાદ ગયો હતો ત્યાં વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીના તેવાજ પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી કેહલાના અપાસરાના ભંડારો જેવાની સુંદર તક મળી હતી તેમજ ત્યાંની જૈન શાલાનો નાનો ભંડાર પણ જોયો.

ત્યારપછી આ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં મુંબાઈમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના મકાનમાં ભરાયેલ આઠમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અગેના પ્રદર્શનમાં મૂકવા માટે મેં ‘જૈનયુગ’ના તંત્રી તરીકે જૈન હસ્તલિખિત ભાષાનાં પુસ્તકો સર્વે સંધ, સાધુ, યતિ તેમજ ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરતાં આવેલાં પુસ્તકો પૈકી ખાનગામવાળા યતિવર્ય શ્રી બાલચંદ્રજીએ, મુંબઈના કચ્છી ગૃહસ્થ શા. વર્ધમાન રામજીએ તેમજ સુરતથી રા.

લક્ષ્મીચંદ્ર સુખલાલે મોકલેલાં પુસ્તકોને પણ જોવાનો લાભ મળ્યો. મુંબઈની વિલ્સન કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર વેલનકર કે જેઓ સર્વે જૈન પુસ્તકોનું અંગ્રેજીમાં વર્ણનાત્મક કેટલોગ તૈયાર કરે છે તે પૈકી ભાષા-પુસ્તકોની તેમની નોંધો રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી દ્વારા મળી તેનો અને સીનેર ભડારમાંનાં પુસ્તકોના આદિ અંત ભાગો મુનિશ્રી અમરવિજયજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજય પાસે લખાવી મોકલ્યા તેનો પણ લાભ લીધો. વળી આ વર્ષના મેની છુટીમાં રાજકોટમાં રા. ગોકુળદાસ નાનજી ગાંધી હસ્તકનો મુનિ વિનયવિજયજીનો પુસ્તકભંડાર પણ જોવાની તક મળી હતી.

આ સર્વેમાંથી આ પુસ્તકને ઉપયોગી જે જે મળ્યું તે નોંધી લીધું છે અને આ પુસ્તક છપાતું હતું તેથી તેમાં જેટલું ન આવી શક્યું તેટલું આ પુસ્તકના ખીજ ભાગના પરિશિષ્ટમાં મૂકવામાં આવશે. આનું દળ પણ ઘણું સાફ થયું છે. ટુંકામાં આ પુસ્તકને જેટલું બને તેટલું સંપૂર્ણ કરવાની દરેક જાતની સાવધાની અને મહેનત લેવામાં આવી છે અને આવશે.

અનેકની મદદથી આ પુસ્તકમાંનો સંગ્રહ એકત્રિત કરી શક્યો છું અને તેથી તેના યશના ભાગી તે સર્વ સજ્જનોને લેખું છું અને તેમનો દરેકનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માતું છું. આવા મહાભારત સંગ્રહ કાર્યમાં એકલપડે એક સાહિત્યસેવક ખીજઓની સહાય સામગ્રી વગર વિશેષ ન કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. એ સર્વ સત્પુરુષોનો મારા પ્રત્યેના તેમના સદ્ભાવભર્યા પ્રેમ અને વર્તન માટે હું ઋણી છું. એમનું અનુકરણ કરી અન્ય મહાશયો આવા સાહિત્યના કાર્યમાં પોતાથી બની શકે તે સહાય આપી સાહિત્યના ઉદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં નિમિત્તભૂત બનશે. આવો સંગ્રહ ગમે તેટલી મહેનત છતાં સંપૂર્ણ બની શકે નહિ; છતાં તેને બને તેટલો સંપૂર્ણ કરવાની અને તે માટે સામગ્રી પૂરી પાડવાની દરેક સાહિત્યોત્કર્ષકચિંતકની ફરજ છે. હજુ તો ઘણા ભંડારો જોવા બાકી છે. રાજપુતાનામાં જેસલમેર, વીકાનેર, જોધપુર,

આદિ, ને ગૂજરાતમાં પાઠણ, ખંભાત, અમદાવાદ આદિ તેમજ અન્ય જૂદા જૂદા ગામોમાં ત્યાં ત્યાંના સંઘહસ્તકના, કેટલાક યતિવર્યો અને શ્રીપૂજ્યો પાસેના, સંવેગી મુનિ મહારાજાઓ પાસેના ભંડારો છે (કે જેની ટીપ માટે જુઓ 'મુદ્રિત જૈનગ્રંથ નામાવલિ' એ પુસ્તકના પ્રથમના પૃ. LV થી LXII પર જ્ઞાન-પુસ્તક ભંડારો.) તેમને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો જોવા તપાસવાની સગવડ કરી આપવા તેઓ કૃપાવંત થાય.

પહેલાં આ સંગ્રહનું નામ 'જૈન દેશી કવિ નામાવલિ'—જૈન કવિ નામાવલિ આપવાનું મેં ધાર્યું હતું અને આ સંબંધીનો ઉલ્લેખ 'જૈનશ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડ'ના ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ ના (માસ સ. ૧૯૭૩ ના) અંકમાં તેના તત્ત્રી તરીકે ' તત્ત્રીની નોંધ ' માં પૃ. ૩૯ અને ૪૦ માં મુકેલી નોંધમાં મેં કર્યો હતો, પરંતુ 'દેશી' નામને બદલે 'ગૂર્જર' કે 'ગૂજરાતી' મૂકવું ઠીક થઈ પડશે અને 'નામાવલિ' એ મુક્તોં આખું નામ લાંબું થાય તે ઠીક નહિ તેથી તે કાઢી નાખી 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' (એટલે ગૂજરાતી ભાષાના જૈન કવિઓ) એ હુંકું અને અર્થપૂર્ણ નામ રાખવું એવી એક સાક્ષરની સૂચના થતાં તે હુંકું નામ સ્વીકાર્યું છે. પહેલાં તેની યોજના કવિઓના અક્ષરાનુક્રમ પ્રમાણે ગોઠવી હતી, પરંતુ શતકવાર તેમાંના રચનાસંવત્ પ્રમાણે કવિઓને ગોઠવવાની યોજના કરવાની એક સજ્જને કરેલી સૂચના મહત્વની લાગતાં શતકવાર ગોઠવણુ કરી છે.

તેરમા શતક પહેલાંનું ભાષાસાહિત્ય અપગ્રંથ ભાષા (અતિ જૂની ગૂજરાતી ભાષા) નું છે અને જૂની ગૂજરાતીનો—એટલે કે ગૂજરાતીનો જૂનામાં જૂનો આરભ વિક્રમસંવત્ તેરમાથી થાય છે કારણકે તે સમયની પદ્યકૃતિઓ મળી આવે છે, તેથી તેરમા શતકથી પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે. સત્તરમા શતક સુધી પહેલંચતાં આ સંગ્રહનું કદ ઘણું વધી ગયું તેથી તેટલાનો ' પ્રથમ ભાગ ' સ્વીકારી પ્રકટ કર્યો છે, અઢારમા શતકથી બીજો ભાગ મુદ્રિત થતો ચાલુ છે.

આ સંગ્રહની યોજના એ પ્રમાણે રાખી છે કે ૧ કર્તાનું નામ, ૨ તે ક્યા ગચ્છમાં કેની પરંપરામાં-તે પરંપરાથી ક્યા મુનિના શિષ્ય છે તે પરિચય, ૩ તેની નીચે રચનાસમયાનુક્રમે કૃતિ, ૪ તે કૃતિનો રચના સમય, ૫ તે સાથે તે રચનાનું સ્થલ, ૬ તેની નીચે તે કૃતિનો આદિ ભાગ, ૭ તે કૃતિનો અંત ભાગ-કવિની પ્રશસ્તિવાળો, ૮ તે પ્રશસ્તિ નીચે તે જે પ્રતમાંથી લીધેલ હોય તે પ્રતના લેખકની પ્રશસ્તિ લખ્યા સાલ લખ્યા ગામ વગેરે, ૯ તે પ્રતિનાં પાનાં અને પંક્તિની સંખ્યા, ૧૦ તે પ્રતિ ક્યા ભંડારમાં મળે છે તે. ૧૧ પ્રસિદ્ધ થયેલ હોય નો તે ક્યાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે. (ને પ્રસિદ્ધ થયાનું ખતાવવા માટે + આ ચિન્હનો ઉપયોગ કૃતિ પાસે કર્યો છે.)

આ ચિન્હ સિવાય આ પુસ્તકમાં વાપરેલાં બીજાં ચિન્હો અને ટૂંકા અક્ષરો સમજવા માટે ‘સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ’ આ પછી જુદી મૂકી છે.

પ્રસ્તાવનામાં ‘જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ એ નામનો નિબંધ લખીને મૂક્યો છે. તે લખવામાં સદ્ગત ચંદ્રસેન ગુલેરીજી એમ. એ. ના ‘પુરાની હિન્દી’ એ નામના નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૨ ના અંક ૧ થી ૪ માં આવેલા લેખો, દોષકવૃત્તિ (સંશોધક પં. ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલી, પાટણ), સદ્ગત પ્રો. ગુણેની ‘ભવિષ્યત્ કલા’ (ગા. ઓ. સીરીઝ નં. ૨૦) પરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તથા તેમના ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના મેથી અક્ટોબરના વિવિધજ્ઞાનવિસ્તારના અંક માંના મરાઠી ભાષા સંબંધીના લેખો, શ્રીયુત હીરાલાલ જૈનના બે લેખ નામે હિન્દી માસિક મનોરમા (જુલાઇ ૧૯૨૪)માંના ‘જૈન સાહિત્યમે હિન્દી કી જડ’ એ લેખ તેમજ અલ્હાબાદ મુનિવર્સિટી જર્નલમાંના ‘અપભ્રંશ લિટરેચર’ નામનો અંગ્રેજી લેખ (પૃ. ૧૫૭ થી ૧૮૪), જૈન સાહિત્ય સંશોધકમાં શ્રીયુત નાથુરામજી ત્રેભીનો લેખ, સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલના લેખો, તેમજ

રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઝોઝાના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પહલાખંડ વગેરેના આધાર લઈ-કેટલાકમાંથી અનુવાદ કરી, કેટલાકમાંથી સાર લઈ ઉપયુક્ત માહિતીઓ ૩૩૧ પાનામાં એકત્રિત કરી છે. તો તે સર્વેનો હું પરમ ઋણી છું. આ નિબંધ સાત વિભાગ અને તેના કુલ ૩૬ પ્રકરણમાં વહેચેલ છે અને તે ‘ગૂજરાતી સાહિત્યના પાયા જૈનોએ નાખ્યા છે’^૨ એ વસ્તુસ્થિતિ સમજળ પ્રમાણથી પૂરવાર કરશે, અને તેમાંથી ભાષાના અભ્યાસીને ઘણું નવીન અને રસપ્રદ જાણવા જેવું મળી આવશે તો હું મારો પરિશ્રમ સફલ થયેલો માનીશ. આ નિબંધની વિષયસૂચી વિષયાનુક્રમમાં મૂકી છે. આ પછી વિક્રમ તેરમી સદીના કવિઓ અને તેની કૃતિઓ શરૂ થાય છે અને તે સત્તરમી સદીના કવિઓની કૃતિઓ સુધીમાં આ પ્રથમ ભાગ પૂરો થાય છે. છેવટે ચાર અનુક્રમણિકાઓ આપવામાં આવી છે. (૧) કવિ ઝોની, (૨) મોટી કૃતિઓની (૩) નાની કૃતિઓની એ ત્રણ અક્ષરાનુક્રમે અને (૪) સંવત્સાર અનુક્રમણિકા જોડવામાં આવી છે કે જેથી કોઈ પણ હકીકત મેળવતાં સુગમતા મળે.

આ પુસ્તક અમદાવાદ છપાયેલ હોવાથી ત્યાંથી પ્રુદ્ધ આવતાં એકવાર સુધારી મોકલવામાં આવેલ, તે કારણે પ્રેસની ભૂલો, રખડનાઓ વગેરે થયેલી છે તેનું શુદ્ધિપત્રક આ ભાગનું કદ અતિ અધિક થવાથી આમાં મૂકેલ નથી, બીજા ભાગમાં મૂકાશે. વિકાસો આની અંદરના સુધારા વધારા સૂચવશે તો તેમનો આભાર માનીશ.

આવું પુસ્તક કોઈ સંસ્થાના કે રાંજ્યાશ્રય જેવા આશ્રય વગર પ્રકટ ન થઈ શકે. કારણકે આના ગ્રાહક અતિ અલ્પજ હોય, તેથી મુંબઈની જૈન સ્વેતાશ્રમર કોન્ફરન્સ ઑફિસે આ પ્રકટ કરવામાં બતાવેલી ઉદારતા અને કાર્યદક્ષતા માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈન સાહિત્યના

૨. જુઓ સાબરમતી પુ. ૪ અંક ૫-૬ પૃ. ૨૩૬ લેખક રા. શંકર-ભાઈ સોમાલાઈ પટેલ.

ઉત્કર્ષ માટેનું તેનું આ કાર્ય યશસ્વી રહેશે. આની પ્રથમ આવૃત્તિનો 'કોપીરાઈટ' મેં તેને આપી દીધેલ છે. બીજી આવૃત્તિ થાય કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

‘જેનો અને તેમનું સાહિત્ય’ એ સંબંધી લખેલો એક વિસ્તૃત નિબંધ, તપા, ખરતર, અંચલ વગેરે ગરબોની પદ્યાવલીઓ, શતકવાર કવિઓની કાવ્યપ્રસાદી વગેરે ઘણી ઉપયુક્ત બાબતો બીજા ભાગમાં મૂકવા વિચાર છે.

હાલતો આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ સમસ્ત ગૂજરાત-ગૂજરાત અને પૃષ્ઠ ગૂજરાતને ચરણે ધર્યો છે તો તે તેની યોગ્ય કદર-પિછાન કરશે. એટલી આશાભરી ખાત્રી રાખી વિરમું છું.

મુંબઈ, ૨૬-૬-૨૬.
જ્યેષ્ઠ વદ ૧ શનિવાર,
સં. ૧૯૮૨.

} મોહનલાલ દલ્દીચંદ દેસાઈ.

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ.

- + આ ચિન્હ મુદ્રિત-છપાયેલ કૃતિ સૂચવે છે.
 ? આ પ્રશ્નચિન્હ, શંકા સૂચવે છે.
 અનંત. અનંતનાથજી મંદિર, માંડવી મુંબઈમાંનો ભંડાર.
 અમ. અમદાવાદ.
 અં. અંચલ ગચ્છીય.
 આ. આગમિક, અંચલગચ્છીય.
 આં. આંચલિક.
 આ. ક. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પાલીતાણાની પેઢીમાં જે ૨૧૦
 અંબાલાલ ચુનીલાલનો જ્ઞાનભંડાર સોંપાયેલો તે ભંડાર.
 ઉ. ઉપાધ્યાય.
 ઋ. ઋષિ.
 ઐ. ઐતિહાસિક.
 ઐ. રા. સં. ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ. (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા ભાવનગર).
 ક. વિ. કલ્યાણવિજય મુનિ.
 ખ. ખરતરગચ્છ.
 ખં. ખંભાતના ભંડાર.
 ગ. (૧) ગચ્છ (૨) ગણી.
 ગુ. વિ. ગુલાબવિજયજી પં. કે જે અમદાવાદમાં રહે છે તેમની
 પાસેનો તેમનો ભંડાર—અમદાવાદ.
 ગ્રં. ગ્રંથલ બહેનનો ભંડાર કૃતાશાની પોળ, હરકોર શેઠાણીની
 હવેલી—અમદાવાદ.
 ચિ. ડા. (સદગત) ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ.
 ચો. ચોપદ.
 જસ. જેસલમેરનો ભંડાર.

જૈ. એ. ઈ. જૈન એસોસીએસન ઑફ ઈન્ડિયા. મુંબઈ હસ્તકનો ભંડાર
જૈ. જૈન.

ડે. ડેહલાના અપાસરાનો ભંડાર અમદાવાદ.
બ ડે. એટલે બીજો ભંડાર (રત્નવિનયજીનો ભંડાર હમણાં)
તેમાં સોંપાયેલો છે તે. શેઠ મંગળદાસ તારાચંદ ઝવેરી,
દોસીવાડાંની પોળમાં—અમદાવાદ.

ડે. કો. ડેકકન કોલેજ પુનામાં સરકારી ખરીદેલાં હસ્તલિખિત પ્રતોનો
સંગ્રહ રહેતો હતો તે, કે જે હાલમાં કેટલાંક વખતથી
સરભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પુનાને સોંપાયેલો છે.

ત૦ તપગચ્છ

દા૦ દાખડો.

દિ. દિગંબર

દે. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ, સુરત.

દે. લા. પુ. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ લાયબ્રેરી, સુરત.

ધો. ધોરાજી સ્વ. માણેકચંદજીએ સંગ્રહેલ સર્વજ્ઞ ભંડાર.

નં. નંબર.

પ. પત્ર

પા. (૧) પાઠાંતર; (૨) પાનાં; (૩) પાઠણુનો ભંડાર

પા. ૧, પા. ૨ પા. ૩ પાઠણુના ભંડારો એક એ ને ત્રણ એમ જૂદા પાડવા
માટે જણાવેલ છે; પણ તે દરેક કયો છે તે બરાબર જણાવી
શકાયું નથી,

પં. (૧) પક્તિ (૨) પંડિત-પંચાસ.

પૂ. અ. જુઓ રા. પૂ. અ. પિં. } -પિંપલ ગચ્છીય
પ્ર. પ્રકાશિત પી. }

પ્રા. તી. સં. પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા,
ભાવનગર)

- પ્ર. કા. પ્રવર્તક શ્રી ક્રાંતિવિજયજી પાસેનો ભંડાર નરસિંહજીની પોળમાં—વડોદરા.
- પ્રે. ૨. શેઠ પ્રેમચંદ રતનજી ભાવનગરવાળા પાસેનો સંઘડ.
- ખા. બાળાવબોધ-ટખો.
- ભ. ભરચમાંનો ભંડાર
- ભા. } ભાવનગરનો ભંડાર. ડાસાભાઈ અભેચંદનો જૈન સંઘનો
ભાવ. } ભંડાર.
- ભં. ભંડાર
- મ. કી. રા. મનસુખલાલ કિરત્ત્યંદ
- મ. બ. (સ્વ.) મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસ.
- માણિક. માણિકવિજય યતિ, ઈંદોરવાળાનો ભંડાર
- માં. માંગરોળના સંઘ હસ્તકનો ઉપાચરમાંનો ભંડાર.
- મો. મોરખી સંઘનો ભંડાર
- મો. મેં. લા. શ્રી મોહનલાલજી મેંટલ લાયબ્રેરી, મુંબઈ
- રતન. રતનવિજયનો ભંડાર, અમદાવાદ કે જે હાલ ડેહલાના અપા-
સરાના ભંડાર સાથે રાખવામાં આવેલ છે. જુઓ ડે.
- રા. રાસ
- રા. પૂ. અ. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાંનો ભંડાર યતિ નાન-
ચંદજીના શિષ્ય હસ્તકનો
- લિ. લિખિત, લિપીકૃત
- લ. લખ્યા
- લોં. લોંબડીનો ભંડાર
- લોં. લોંકા ગચ્છીય
- વ. મેં. વડોદરા મેંટલ લાયબ્રેરી.
- વડો. વડોદરા
- વા. વાચક-ઉપાધ્યાય
- વિ. વિક્રમ

વિ. ધ.	(સ્વ. શ્રી) વિજયધર્મસૂરિનો ભંડાર કે જે હાલ બેલનગંજ આગ્રામાં રાખવામાં આવ્યો છે.
વિદ્યા.	મુનિશ્રી વિદ્યાવિજય (શ્રી વિજયધર્મસૂરિશિ.)
વી. પા.	વીરબાઈ પાઠશાળા, પાલીતાણા.
શિ.	શિષ્ય
શુ.	શુદ્ધિ, શુકલપક્ષે.
શ્લો.	શ્લોક
સ.	સંઝાય
સ. મા. બી.	સંઝાયમાળા, શા. ભીમશી માણેકની પ્રકટ કરેલી.
સં.	(૧) સંવત્ (૨) સંસ્કૃત ભાષા.
સા. ભં.	સાગરનો ભંડાર, પાટણ.
સૂ.	સૂરિ.
સ્ત.	સ્તવન
સ્તો.	સ્તોત્ર.
સેં. લા.	સેંટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા
હા. ભં.	શેઠ હાલાભાઈ મગનલાલનો ભંડાર, ફેફલીયાવાડા પાટણ.
હં.	મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો ભંડાર, નરસિંહજીની પોળમાં, વડોદરા.

વિષયાનુક્રમ.

૫૪.

નિવેદન.

૩-૧૧

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ

૧૨-૧૫

[પ્રસ્તાવના]

જૂની ગૂજરાતીના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ થી ૩૨૦

વિભાગ ૧લો. ભાષાઓ.

અક્ષરણ પહેલું સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓ.

૧-૪ સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહો, ૫-૬ જૈનસૂત્રોની ભાષા. ૭-૮ પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણો ૫-૧૩ પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચ્ચ આસન, ૧૪-૧૫ શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા) ૧૬-૩૪ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતી. ૧-૧૮

અક્ષરણ બીજું પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫-૩૮ પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ, ૩૯-૪૯ અપભ્રંશની વિશેષતાઓ. ૧૯-૨૪

અક્ષરણ ત્રીજું અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.

૪૦-૪૨ અપભ્રંશ ૪૩-૫૧ તેની જીવંતતા. ૨ ૨૪-૩૨

વિભાગ બીજો અપભ્રંશ સાહિત્ય.

અક્ષરણ ૧ હું દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૫૨-૫૩ હમણાં સુધી મળતું સાહિત્ય ૫૪-૫૭ ૮ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચેનું સાહિત્ય-સ્વયંભૂદેવ અને ત્રિભુવન સ્વયંભૂતાં હરિવંશ પુરાણ અને પદ્ય ચરિત્ર. ૫૮-૬૨ દશમી સદીનું સાહિત્ય ધનપાલની ભવિસ્યત કહા, મહાકવિ ધવલનું હરિવંશ પુરાણ, અને તે કવિનો પરિચય અને સમય. ૩૩-૪૨

અકરણુ ૨ જી ૧૧ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩-૬૮ મહેશ્વર સ્મરિત સંજ્ઞમંજરી, તે પર હેમહસસૂરિના શિષ્યની ટીકા, ૬૯-૭૦ ધનપાલ અને તેનું સત્યપુર વીરોત્સાહનું હુંકે કાવ્ય, ૭૧-૭૬ મહાકવિ પુષ્પદંત અને તેનાં મહાપુરાણ-તિસફ્ટિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર, યશોધરચરિત્ર, અને નાગકુમાર ચરિત્ર ૭૭-૮૧ શ્રી ચંદ્રમુનિ અને તેનો કથાકોશ. ૮૨ સાગરદત્તનું જંબુચરિત્ર ૮૩ પદ્મકીર્તિનું પાર્શ્વપુરાણ ૮૪-૮૫ નયનન્દિનાં સુદર્શનચરિત્ર, આરાધના ૮૬-૮૭ કનકામરનું કરકંડુચરિત્ર. ૪૨-૫૪

અકરણુ ૩ જી આરગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮ અભયદેવસૂરિનું જયતિહુયણુ સ્તોત્ર, ૮૯ સાધારણની વિલાસવર્ધ કહા ૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસ, ૯૧ વર્ધમાનસૂરિનું ઋષભચરિત્ર ૯૨-૯૩ દેવચંદ્રનાં શાંતિનાથ ચરિત્ર અને સુલસાખ્યાન. ૯૪ હેમચંદ્રનું દ્વ્યાશ્રય, ૯૫ ધાહિલનું પઉમસિરિ ચરિત્ર ૯૬ સંદેશ રાસક, ૯૭-૯૯ જિનદત્તસૂરિનાં ત્રણ કાવ્ય ૧૦૦ વાહિદેવનું ગુરુસ્તવન ૧૦૧-૧૦૪ લક્ષ્મણગણિનું સુપાસનાહચરિત્ર. ૫૪-૬૫

અકરણુ ૪ જી ૧૩ ગી થી ૧૫ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય

૧૦૫-૧૧૦ યોગ્યચંદ્રના યોગસાર અને પરમાત્મ પ્રકાશ ૧૧૧-૧૧૨ દેવસેનાચાર્યનો નયચક્ર અને તેના શિષ્ય માધુલ્ય ધવલનો દોહાબદ્ધ નયચક્ર ૧૧૩-૧૧૪ દેવસેનસૂરિનો શ્રાવકાચાર ૧૧૫ હરિભદ્રસૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર ૧૧૬ રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલા પર દોષદ્રી વૃત્તિ. ૧૧૭ વરદત્તનું વૈરસ્વામિચરિત્ર. ૧૧૮-૧૨૦ રત્નસૂરિ-રત્નપ્રભસૂરિની અતરંગસધિ તથા અન્ય કૃતિ ૧૨૧-૧૨૨ જયમંગલસૂરિનો મહાવીર જન્માભિષેક ૧૨૩ સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠાધનો ઉલ્લેખ ૧૨૪-૧૨૯ મહાકવિ અમરકીર્તિના છકમ્બુવએસો અને અન્ય ગ્રંથો ૧૩૦ અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૧ મેરુગ સૂરિના પ્રબધચિંતામણીનો ઉલ્લેખ ૧૩૨ જિનપ્રભસૂરિની ટૂંકી કૃતિઓ ૧૩૩, અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૪-૧૩૯ ૧૪ મું શતક અને ૧૫ મું શતક-તેમાં થયેલ નાની કૃતિઓ. ૬૫-૮૪

અકરણ ૫ સું સોળગી સદીયું અપભાંશ સાહિત્ય.

૧૪૦-૧૪૧ નાનનંદિની ઉપદેશતરંગિણિ ૧૪૨-૧૪૪ યશઃ
કીર્તિકૃત ચંદ્રખલ્લ ચરિય ૧૪૫-૧૪૯ સિહસેન-રઘુ કૃત મહેસર ચરિત
તેમજ અન્ય ગ્રંથો ૧૫૦-૧૫૨ જયમિત્ર હલ્લકૃત શ્રેણિક ચરિત ૧૫૩-
૧૫૮ દિગખર નાની કૃતિઓ. ૧૫૯-૧૬૨ દોહાકોશ-સરોરહ વજ્રકૃત
અને કૃષ્ણાચાર્યપાદ કૃત ૧૬૩ જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૧૬૪ જૈનોનો કાળો
અને હળુ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય. ૮૪-૯૬

વિભાગ ત્રીજો—હૈમચુગ.

અકરણ ૧ હું હૈમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ.

૧૬૫-૧૭૪ સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન વ્યાકરણ, તેની સિદ્ધરાજ જય-
સિંહના કહેવાથી રચના, તેનું મહત્વ અને તેમાંનું પ્રાકૃત અને અપ-
ભ્રંશાદિનું વ્યાકરણ, તેનાં સૂત્રો અને કુમારપાલ ચરિત વગેરે. ૯૭-૧૦૫

અકરણ ૨ જી હેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫ હેશીનામમાલા ૧૭૬ તેમાંના ફેટલાક શબ્દો ને તે પરથી
પ્રકાશ. ૧૭૮ દોષકવૃત્તિ ૧૭૯ સ્વ. શંકર પાંડુરંગની કુમારપાલ ચરિ-
તની આવૃત્તિ ૧૦૬-૧૧૩

અકરણ ૩ જી હૈમચંદ્રજીનું જીવનચરિત અને કાર્ય.

૧૮૦-૧૮૨ ટુંક પરિચય ૧૮૩ તેમના ગ્રંથો ૧૮૪ સિદ્ધહૈમ
વ્યાકરણની રચના ૧૧૩-૧૧૬.

અકરણ ૪ થું શ્રી હૈમચંદ્ર અને હેશી.

૧૮૫-૧૮૭ હેશી શબ્દો અને નિયમો પર વિવરણ ૧૮૮-૧૯૨
હેશીનામમાલાની યોજનાનો ક્રમ ને તે પર વિવેચન ૧૯૩ શ્રી હૈમ-
ચંદ્રની જન્મભાષા-અપભ્રંશ ભાષા ૧૯૪-૧૯૫ કાવ્યાનુશાસનમાં અપ-
ભ્રંશના ભેદ ૧૯૬ શ્રી હૈમચંદ્ર પછીની સ્થિતિ. ૧૧૭-૧૨૪

અકરણ ૫ સું શ્રી હૈમચંદ્રજીની રચનાના નમૂના.

૧૯૭ કુમારપાલ ચરિતમાંના અપભ્રંશમાં પોતે રચેલ કાવ્યના
નમૂના. ૧૨૪-૧૨૭

અકરણ ૬ થી ૮ શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮. આમાં (૧) થી (૧૭૬) ઉદાહરણો આપ્યાં છે. ૧૨૮-૧૮૪

અકરણ ૯ મું વાગ્ભટ્ટનું ભાષા સંબંધે વ્યક્તવ્ય.

૧૯૯-૨૦૫ વાગ્ભટ્ટનો વાગ્ભટ્ટાલંકાર; ચાર ભાષા, તદ્ભવ, તત્સમ, અને દેશ્ય ઉદાહરણો. અપભ્રંશ અને પૈશાચી ભાષા. ૧૮૪-૧૮૬

વિભાગ ચોથો સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧

અકરણ ૧ હું સોમપ્રભસૂરિ

૨૦૬-૨૦૮ સોમપ્રભસૂરિ અને તેમના ગ્રંથોનો પરિચય ૧૮૭-૧૯૦.

અકરણ ૨ જીં કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈન કથાઓ.

૨૦૯ કુ. પ્ર. માંનો ઇતિહાસ, ૨૧૦ કથાઓ, હિંદુ અને જૈન કથાઓમાં રહેલો ફરફાર. ૧૯૧-૧૯૫

અકરણ ૩ જીં કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના

૨૧૧-તેમાંની જૂની દેશીભાષા. ૨૧૨ સોમપ્રભની તથા સિદ્ધપાલની જૂની દેશી ભાષામાં થયેલી રચના. ૨૧૩ થી ૨૧૪ તે પર વિવરણ ૨૧૫ કૃત્રિમ પ્રાકૃતની કેટલીક વાતો. ૨૧૬ માર્કંડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના ભેદ. ૨૧૭ ઉદાહરણોની વહેંચણી. ૧૯૫-૨૦૩

અકરણ ૪ થું સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮-કુ. પ્ર. માંથી જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો. ૨૦૪-૨૧૬

અકરણ ૫ મું સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯ સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાનાં ઉદાહરણો. ૨૧૬-૨૨૪.

વિભાગ પાંચમો મેરુતુંગસૂરિનો પ્રબંધચિંતામણિ સં. ૧૩૬૧.

અકરણ ૧ હું પ્રબંધચિંતામણિ.

૨૨૦-૨૨૩ પ્ર. ચિં. સંબંધી હકીકતો.

૨૨૫-૨૨૭

અકરણ ૨ જીં તે સમયની જૈન સંસ્કૃત

૨૨૪-૨૩૦ જૈનો જે સંસ્કૃત વાપરતા હતા તેની વિશેષતા અને

તેનો ભાષા સાથે સંબંધ. તે પર દાખલા દ્વીતી ત્રિવેચન ૨૨૭-૨૩૪
અંકરણ ૩ જી પ્રખંધચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧-અપભ્રંશનાં-જૂની ગૂજરાતીનાં ઉદાહરણો. ૨૩૫-૨૪૬
અંકરણ ૪ થું, ૫ મું ૩ ચિ. માંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

૨૩૨-૨૩૩ મુંજ કવિ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ. ૨૩૪
તેનું પ્રમાણ વિશેષ ઉદાહરણો-૨૩૫ પ્ર. ચિ. માં ગદ્ય અપભ્રંશ ૨૩૬
ઐતિહાસિક સાલ. ૨૪૬-૨૬૫

અંકરણ ૬ હું. પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭-૨૩૯ પ્રાચીન સુભાષિતોનાં સાધનો. તેનાં ઉદાહરણો-૨૪૦
અપ્રંક કથાનકમાંથી ૨૪૧ સૂક્તાલિમાંથી ૨૪૨ સિદ્ધચક્ર મહિમ સૂક્તો-
માંથી ૨૪૩ મનઃસ્થરીકરણ સ્વાધ્યાયમાંથી ૨૪૪ પ્રિયંકર નૃપ કથામાંથી
૨૪૫ રૂપચંદ્ર કથામાંથી-ઉદાહરણો ૨૪૬ તેવાં પુષ્કળ મળે છે. ૨૬૫-૨૭૯
વિભાગ છ ઠા અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

અંકરણ ૧ હું ૨ જી ૩ જી. અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭ અપભ્રંશ એ છેલ્લી પ્રાકૃત ૨૪૮ (૧) પતંજલીએ ૨૪૯
(૨) ભરતે, ૨૬૫ (૩) ધરસેને ૨૬૬-૨૬૮ (૪) ભામહે ૨૬૯-૨૭૨
(૫) દંડીએ, ૨૭૩-૨૭૪ (૬) રૂઢે ૨૭૫-૨૮૬ (૭) રાજશેખરે ૨૮૭
(૮) નમિસાધુએ ૨૯૧ (૯) ખીન્નઓએ-અપભ્રંશ સંબંધી કરેલા
ઉલ્લેખો. ૨૯૨-૨૯૫ અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો. ૨૯૦-૨૯૮

અંકરણ ૪ થું અપભ્રંશનો સમય.

૨૯૬-૩૦૧ અપભ્રંશના સમયની ચર્ચા કરી સાતમી સદીથી
તેનો ઉદ્ભવ. ૨૯૮-૩૦૧

અંકરણ ૫ મું અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨-૩૦૬ આભીરનું જમણું. તેમનું ઉચ્ચારણ. તેથી ભાષામાં
ફેરફાર. તેઓનું સ્થાન અને હાલ તેમના અવશેષો. ૩૦૧-૩૦૪

વિભાગ સાતમે જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

અંકરણુ ૧ હું ગુર્જરા અને ગુજર દેશ.

૩૦૭-૩૧૨ ગુર્જરા અને હુએન્સતંગ નામના ચીની યાત્રાળુનું વર્ણન. ગુર્જરાનો અધિકાર ભીનમાલ સાથે સંબધ. તેઓ દૂણો કે અનાર્ય જાતિ નથી. ૩૦૫-૩૧૦

અંકરણુ ૨ જુ પૂર્વભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી.

૩૧૪-૩૨૨. પૂર્વ ભાષામાંથી પછીની ભાષા કેમ થાય છે, હિંદમાં વિદેશીઓનું આગમન તેરમા શતકથી દેશી ભાષા તથા સાહિત્ય ભાષા થઇ. વગેરે. ૩૧૧-૩૧૬

અંકરણુ ૩ જુ ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા (૧૩મા શતકથી)

૩૨૩. કુવલયમાલામાંથી ઉલ્લેખ. ગૂર્જર સંસ્કૃતનું ઉદાહરણ અને લાટદેશ. ૩૨૪ વાંગમય ભાષા. ૩૨૫ પાલિભાષાનું ઉદાહરણ. ૩૨૬ પૈશાચી ભાષાનું સાહિત્ય. દેશી ભાષાનો કાળ. ૩૨૭ 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ'નું પુસ્તક ૩૨૮-૩૩૦ પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો. રા. જાની. ૩૩૧ ઉપસંહાર. ૩૧૬-૩૨૦

જૈન ગૂર્જર કવિઓ

[પૃષ્ઠ ૧ થી ૬૦૩]

વિક્રમ તેરમી સદી

૧ શાલિભદ્રસૂરિ ૨ ધર્મ ૩ વિજયસેનસૂરિ

૧-૪

વિક્રમ ચૌદમી સદી,

૪ વિનયવ્યંદ્ર ૫ સોમભૂતિ ૬ જગદ્દેવ ૭ પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ ૮ અમ્બદેવસૂરિ ૯ જિનપદ્મસૂરિ ૯ ક. પદ્મ ૧૦ સોલણ. ૫-૧૨

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખરસૂરિ ૧૨ જયાનંદસૂરિ (?) ૧૩ વિજયભદ્ર ૧૪ વિનયપ્રભ ૧૫ હરસેવક ૧૬ જિનોદયસૂરિ ૧૭ જ્ઞાનકલશ ૧૮ મેરનંદન ૧૯ દેવસુદર-સૂરિ શિષ્ય ૨૦ સાધુહંસ ૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) ૨૨ જયશેખરસૂરિ ૨૩ હીરાનંદસૂરિ ૨૪ દયાસાગરસૂરિ ૨૫ જયસાગર ૨૬ મેઘો (મેહો) ૨૭ દેવરત્નસૂરિ શિષ્ય ૨૮ ગુણરત્નસૂરિ ૨૯ સોમસુદર સૂરિ ૩૦ ભાવસુંદર ૩૧ સાધુકીર્તિ ૩૨ તેજવર્ધન ૩૩ સર્વાનંદસૂરિ ૩૪ મંડલિક. ૧૩-૩૬

વિક્રમ સોળગી સદી.

૩૬ દેપાલ ૩૭ રત્નાકરસૂરિ ૩૮ સંઘવિમલ ૩૯ ધનદેવગણિ ૪૦ સંઘસ્વરગણિ ૪૧ આનંદમુનિ ૪૨ આસાયત ૪૩ રત્નશેખર ૪૪ કલ્યાણસાગર ૪૫ ઋષિવર્ધસૂરિ ૪૬ મતિશેખર ૪૭ નિનવર્ધન ૪૮ ન્યાયમુંદર ૪૯ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્ય ૫૦ રાજતિલક ૫૧ (અ) નિનદાસ ૫૨ જ્ઞાનસાગર-સૂરિ શિષ્ય ૫૩ ભક્તિવિનય ૫૪ પેથો ૫૫ લક્ષ્મીરત્ન શિષ્ય ૫૬ જ્ઞાનસાગર ૫૭ મગલધર્મ ૫૮ દેવકીર્તિ ૫૯ પુણ્યનંદિ ૬૦ દેવપ્રસ ૬૧ ઉદયધર્મ ૬૨ વચ્ચ ૬૩ વચ્ચમંડારી ૬૪ સવેગમુંદર ૬૫ હેમવિમલસૂરિ ૬૬ લાવણ્ય-સમય ૬૭ નરપતિ ૬૮ ક. અજ્ઞાત ૬૯ રાતિસૂરિ ૬૯ કીર્તિદર્પ ૭૦ ક્ષમા-કલશ ૭૧ મલ્લ(ભાવ ?) પ્રભ ૭૨ નયરાજ ૭૩ મુંદરરાજ (?) ૭૪ નન્તસૂરિ ૭૫ હંસધીર ૭૬ નિનહર (?) ૭૭ નેમિકુંવર ૭૮ લલિતસાગર ૭૯ હર્ષકલશ (?) હર્ષકલ (?) ૮૦ સિંહકુશલ (?) સંઘકુલ ૮૧ હર્ષભૂતિ ૮૨ કૃષ્ણસૂરિ ૮૩ આણંદ ૮૪ ધર્મદેવ ૮૫ કુંડવા ૮૬ પદ્મસાગર ૮૬ ક. અજ્ઞાત ૮૭ હીરાણંદ (૨) ૮૮ હંસસોમ ૮૯ ઉદયભાનુ ૯૦ લદમાણ (૧) ૯૧ ધર્મ-સમુદ્ર ૯૧ દેવકલશ ૯૩ અનંતહંસ ૯૪ સહજમુંદર ૯૫ કુશલસંયમ ૯૬ લાવણ્યરત્ન ૯૬ ક. સૂરહંસ ૯૭ સાધુમેર ૯૮ રત્નસિંહસૂરિ ૯૯ તેના શિષ્ય ૧૦૦ લાવસાગર ૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય ૧૦૨ ભુવનકીર્તિ ૧૦૩ લાલ-મંડન ૧૦૪ નયનિધાન ૧૦૫ ભીમ (૧) ૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૭ મુનિચંદ્ર-સૂરિ, ૧૦૮ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૯ વિનયદેવસૂરિ ૧૧૦ સમરચંદ્ર ૧૧૧ બ્રહ્મ (વિનયદેવસૂરિ) ૧૧૨ કવિયણ ૧૧૩ કલ્યાણ ૧૧૪ ખીમો ૧૧૫ લીખો ૧૧૬ વિનયગણિ (?) ૧૧૭ લાવણ્યદેવ ૧૧૮ કુશલહર્ષ ૧૧૯ ધર્મસિંહ ૧૨૦ દોલતવિનય ૧૨૧ વાસણ ૧૨૨ વિનયસમુદ્ર ૧૨૩ નિનમાણિક્ય ૧૨૪ કનક ૧૨૫ ગજરાજ ૧૨૬ ગુણમાણિક્ય શિષ્ય ૧૨૭ નયસિંહ ૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય. સોળમા સૈકામાંની ગણ હતીઓ.

૩૭-૧૮૦

વિક્રમ સત્તરગી સદી.

૧૨૯ સુમતિ ૧૩૦ દર્શન ૧૩૧ જગો ૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ ૧૩૩ પુણ્યસાગર ૧૩૪ વિમલચારિત્ર ૧૩૫ રાજપાળ ૧૩૫ ખ પ્રમાદશાલ શિષ્ય ૧૩૬ નયવંતસૂરિ ૧૩૬ ક સહજરત્ન ૧૩૬ ખ કમલસાગર ૧૩૭ દેવગુ-પ્તસૂરિ શિષ્ય ૧૩૮ હેમરાજ ૧૩૮ ક દેવીદાસ દ્વિજ ૧૩૯ પ્રીતિવિનય ૧૪૦ હર્ષરાજ ૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ ૧૪૩ કુશલલાલ ૧૪૪ લાવ-

પુણ્યકીર્તિ ૧૪૫ વિનયસાગર ૧૪૬ માન ૧૪૭ સાધુકીર્તિ ૧૪૮ દેવગીલ
 ૧૪૯ આણંદસોમ ૧૫૦ વેલો ૧૫૧ લીમ લાવસાર ૧૫૨ સુમતિકીર્તિ-
 સૂરિ ૧૫૩ નિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૪ રત્નસુદર ૧૫૫ હીરકલશ ૧૫૬ હરખળ ૧૫૭
 લાઈઆ ૧૫૭ ક અજ્ઞાત ૧૫૮ હીરવિનયસૂરિ ૧૫૯ ચારિત્રસિંહ ૧૬૦ પુણ્ય
 રત્ન ૧૬૧ ભાવરત્ન ૧૬૨ કનકસોમ ૧૬૩ મંગલભાણેક ૧૬૪ હીરકુશલ
 ૧૬૫ નયસુદર ૧૬૬ ધર્મરત્ન ૧૬૬ ક કુશલવર્દન ૧૬૭ વન્ધરાજ ૧૬૮
 કલ્યાણદેવ ૧૬૯ સદ્વિનયંદ્ર ૧૭૦ વિનયદોષર ૧૭૧ હેમશ્રી ૧૭૨ રત્નસાર
 ૧૭૩ મનજી ૧૭૪ હેમાણંદ ૧૭૫ નગો ૧૭૬ મદ્વિદેવ ૧૭૭ નરપતિ ૧૭૮
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૯ ધનવિનય ૧૮૦ દયાકુશળ ૧૮૧ વિનયસેનસૂરિ (૧) ૧૮૨
 કૃષ્ણદાસ ૧૮૩ સારંગ ૧૮૪ પદ્મવિનય ૧૮૫ માલદેવ ૧૮૬ પરમાણંદ
 ૧૮૭ વિવેકહર્ષ ૧૮૮ ધનહર્ષ ૧૮૯ કુંઝરવિનય ૧૯૦ નયચંદ્ર ૧૯૧ જ્ઞાન-
 સાગર (૨), ૧૯૨ નયવિનય ૧૯૩ લલિતપ્રભ ૧૯૪ નર્મદાચાર્ય ૧૯૫ ગુણુ-
 વિનય ૧૯૬ સમયસુદર ૧૯૬ ક રત્નકુશળ ૧૯૭ મુનિશીલ ૧૯૮ ખંધરાજ
 ૧૯૮ ક વિદ્યાવિનય ૧૯૯ નયવિનય ૨૦૦ હેમવિનય ૨૦૧ નિનચંદ્રસૂરિ
 શિષ્ય ૨૦૨ આનંદોદય ૨૦૩ પ્રેમવિનય ૨૦૪ વિમલચારિત્ર (૨) ૨૦૫
 મેઘરાજ ૨૦૫ ક ગજસાગર સૂરિ શિષ્ય ૨૦૬ દામોદરમુનિ=૨૦૭ દયાસાગર
 ૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ ૨૦૯ સુધર્મચંચિ ૨૧૦ ઋષભદાસ (શ્રા.) ૨૧૧ કનકસુદર
 ૨૧૨ પદ્મકુમાર ૨૧૩ સંયમમૂર્તિ ૨૧૩ ક વલ્લ ૨૧૪ માલ ૨૧૫ વિનય-
 સાગર ૨૧૫ ક શ્રીધર (જીનેતર) ૨૧૬ હીરાનંદ ૨૧૭ મેઘરાજ (૨), ૨૧૮
 મુક્તા ૨૧૮ ક ક્ષેમકુશળ ૨૧૮ ખ હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૯ વિદ્યાકમલ ૨૧૯ ક
 શાંતિકુશલ ૨૧૯ ખ ગુણુવિનય (૧) ૨૨૦ સંધવિનય ૨૨૧ વિનયમેરૂ
 ૨૨૨ જ્ઞાન(દાસ) ૨૨૩ પરમાનંદ (૨) ૨૨૪ અજ્ઞાત ૨૨૫ હીરનંદન ૨૨૬
 વિદ્યાચંદ્ર ૨૨૭ ગંગદાસ ૨૨૮ કૃપાસાગર ૨૨૯ રાજસાગર ૨૨૯ ક કીર્તિ-
 વિનય ૨૩૦ લાલવિનય ૨૩૧ હૃદયમંદિર ૨૩૨ ધર્મકીર્તિ ૨૩૩ વિવેકવિ-
 નય ૨૩૪ નયસોમ ૨૩૫ મનોહરદાસ ૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ ૨૩૭ મતિસાગર
 ૨૩૮ ગુણુસાગરસૂરિ ૨૩૯ મતિસાર ૨૩૯ ક પ્રભસેવક ૨૪૦ (સુ)ધનહર્ષ
 ૨૪૧ અમરચંદ્ર ૨૪૨ કર્મસિંહ ૨૪૩ લલિતકીર્તિ ૨૪૩ ક કલ્યાણ ૨૪૪
 નિનોદયસૂરિ (૨), ૨૪૫ કમલવિનય ૨૪૬ રાયચંદ્ર (૧) ૨૪૭ નારાયણ
 ૨૪૮ ગુણુવિનય (૨) ૨૪૯ કેશરાજ ૨૫૦ સહજકીર્તિ ૨૫૧ કલ્યાણ (૨),
 ૨૫૨ સ્થાનસાગર ૨૫૩ પુણ્યસાગર (૩) ૨૫૩ ક લાલોદય ૨૫૪ શ્રીસાર
 ૪૫૪ ક બાલચંદ્ર ૨૫૫ વાનો (શ્રા.), ૨૫૬ સુમતિહંસ ૨૫૭ રાજસિંહ

૨૫૮ લૂણસાગર ૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ ૨૬૦ દર્શનવિજય ૨૬૧ નિતરાજસૂત્રિ
 ૨૬૨ ભુવનકીર્તિ (૨) ૨૬૩ પ્રેમ (૧) ૨૬૪ કમલવિજય (૨) ૨૬૫ કનક-
 કીર્તિ ૨૬૬ લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૭ દયારત્ન ૨૬૮ રાજરત્ન ૨૬૯ ક સુમતિસિંધુ
 ૨૬૯ કલ્યાણ (૩) ૨૭૦ વિવેકચંદ્ર ૨૭૧ મતિકીર્તિ ૨૭૨ દેવચંદ્ર (૧),
 ૨૭૩ ભાવવિજય ૨૭૪ ક કનકકુશળ (૧) ૨૭૫ કનકસુંદર ૨૭૬ દેવરત્ન
 ૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧), ૨૭૭ કીર્તિવર્ધન ૨૭૮ જ્ઞાનચંદ્ર ૨૭૯ ત્રિકમ ૨૮૦
 ક પ્રેમ ૨૮૦ નયસાગર ૨૮૧ શુભવિજય (૧), ૨૮૧ શુભવિજય (૩), ૨૮૨
 શુભુર્ધ ૨૮૩ કીર્તિવિમલ ૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૫ ભદ્રસેન ૨૮૬ તેજચંદ્ર
 ૨૮૭ ભીમ ૧૮૧-૫૬૮

સત્તરમા સૈકાની ગદ્યકૃતિઓ

૫૯૯-૬૦૩

૧ કવિઓની અનુક્રમણિકા

૬૦૪-૬૦૯

૨ કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૧૦-૬૨૧

૩ નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૨૨-૬૨૪

૪ સંવત્સાર અનુક્રમણિકા

૬૨૫-૬૫૬

કુલ પૃ ૧૦૦૦

જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ આ આર્યાવર્તમાં જૂનામાં જૂનું સાહિત્ય જે ભાષામાં મળે છે તેને ‘સંસ્કૃત’ ભાષા કહેવામાં આવે છે. તે નામના અર્થ પરથીજ જણાય છે કે આર્યોની મૂલ ભાષા તે નથી, પણ તે તો શુદ્ધ કરેલી સુધારેલી ભાષા છે. કેટલાં હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી કોણે તે સુધારી આ સ્વરૂપમાં મૂકી તે જાણવાનાં સાધનો બચી શક્યા નથી. એમ સમજે કે ગગાની નહેર બાંધી તેમાં બધું પાણી ભરવામાં આવ્યું છે, તેના કિનારા સરખા છે, તેપર હરીયાલી અને વૃક્ષ રહેલ છે, પ્રવાહ નિયમિત છે. કોઈ નાના મોટા કિનારાવાળી, નાની મોટી, પથરવાળી કે રેતાળ જમીનપર વહેતી નદિયોનું પાણી એક તરફ વાળી આ નહેર બનાવવામાં આવી અને તે સમયની સનાતન-ભાષા-પ્રેમીઓએ જૂની નદિયોનો પ્રવાહ ‘અવિચ્છિન્ન’ રાખવા માટે કંઈપણ કોઈ જાતનું આંદોલન કર્યું કે નહિ, તે આપણે જાણી શકતા નથી. હમેશાં આ સંસ્કૃત નહેરને જોતાં જોતાં આપણે અસંસ્કૃત યા સ્વાભાવિક, પ્રાકૃતિક નદિયોને ભૂલી ગયા, અને જ્યારે પુનઃ નહેરનું પાણી આગળ સ્વચ્છંદી બની સમતલ બાંધેલા કિનારાને છોડી જલસ્વભાવે ક્યાંહી વાંકું, ક્યાંહી સીધું, ક્યાંહી ગદુ, ક્યાંક સ્વચ્છ—ક્યાંક પથરવાળી, ક્યાંક રેતાળભૂમિપર અને ક્યાંક જૂના સૂકા માર્ગોપર પ્રાકૃતિક રીતિથી વહેવા લાગ્યું ત્યારે આપણે એવું કહેવા લાગ્યા કે નહેરથી નદી બની છે, નહેર પ્રકૃતિ છે અને નદી વિકૃતિ છે.—દૃષ્ટાંત તરીકે હિમચંદ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણનો આરંભ જ એ રીતે કર્યો છે કે સંસ્કૃત પ્રકૃતિ છે, તેમાંથી ઉત્પન્ન થઈ તેથી પ્રાકૃત કહેવાણી.—પણ એમ ન કહેવા લાગ્યા કે નદી હવે સુધારકોના હાથમાંથી ફટી ફરીથી સનાતન માર્ગ-પર આવી છે.

૨ આ પ્રમાણે વેદ યા છંદસની ભાષાનું જોટલું સરખાપણું જૂની પ્રાકૃત સાથે છે તેટલું સંસ્કૃત સાથે નથી. સંસ્કૃતમાં ગાળેલું પાણી સેવામાં આવ્યું છે. પ્રાકૃતિક પ્રવાહનો માર્ગક્રમ આ છે. ૧ મૂલભાષા ૨ છંદસની ભાષા. ૩ પ્રાકૃત-૪ સંસ્કૃત. ૫ અપભ્રંશ. સંસ્કૃત અજર અમરતો થઇ, પણ તેનો વશ ન આવ્યો. તે કલમી ઝાડ હતું. એ ખડું કે તેની સંપત્તિથી પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ અને પછી હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી ભાષાઓ પુષ્ટ થતી ગઇ તેણે પણ કોઇ કોઇ સમયે તેની ખેટનો સ્વીકાર કર્યો.

૩ વૈદિક (છંદસની) ભાષાનો પ્રવાહ પ્રાકૃતમાં વહેતો ગયો અને સંસ્કૃતમાં બંધાઈ ગયો. આનાં કેટલાંક ઉદાહરણ છે—(૧) વેદમાં દેવાઃ અને દેવાસઃ એમ બંને રૂપો છે, સંસ્કૃતમાં કેવલ દેવાઃ એ રૂપ રહ્યું છે જ્યારે પ્રાકૃત આદિમાં દેવાસઃ માંનો આમસૂ (ખીજો જમૂ) પ્રત્યયનો વંશ ‘આઓ’ આદિમાં આવ્યો. (૨) દેવૈઃ ની જગ્યાએ દેવેભિઃ (અધરેદિં) કહેવાની સ્વતંત્રતા પ્રાકૃતને રિક્થક્રમ () માં મળી, સંસ્કૃતને નહિ. (૩) સંસ્કૃતમાં અધિકરણનો ‘સ્મિન્’, સર્વનામમાંજ બંધાઈ ગયો, પરંતુ પ્રાકૃતમાં ‘સ્મિ’, ‘મ્હિ’ થતાં થતાં હિંદીના ‘મે’, ગુજરાતીના ‘માં’ સુધી પહોંચી ગયો. (૪) વૈદિક ભાષામાં છઠ્ઠી યા ચોથીનો યથેચ્છ પ્રયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી, તે પ્રાકૃતમાં આવી ચોથી વિભક્તિને જ ઉડાવી ગઈ, કિંતુ સંસ્કૃતમાં બંને, પાણી ઉતરી જતાં ચઢાણુપર ચિટકી રહે તેમ રહી ગઈ. (૫) વૈદિકભાષાના ‘વ્યત્યય’ અને ‘બાહુલક’, પ્રાકૃતમાં ભવિત રહ્યા અને પરિણામ એ આવ્યું કે અપભ્રંશમાં એક વિભક્તિ ‘હ’ ‘હ’ ધણા કારકો તરીકે વપરાઈ, સંસ્કૃતની પેઠે જરાય પીટાઈ નહિ. (૬) સંસ્કૃતમાં પૂર્વકાલિકનો એક ‘ત્વા’જ રહી ગયો, અને ‘ય’ નીકળી ગયો, અહીં પ્રાકૃતમાં ‘ત્વાન’ અને ‘ત્વાય’ અને ‘ય’ સ્વતંત્રતાથી આગળ વધતા ગયા-વપરાતા ગયા. (આગળ જુઓ). (૭) ક્રિયાર્થ ક્રિયા (Infinitive of purpose)નાં કેટલાંક રૂપો-

માંથી (જે ધાતુજ શબ્દોનાં ખીજી, છઠ્ઠી યા ચોથીનાં ૩૫ છે તે) સંસ્કૃતને ભાગે 'તુમ્' એકલુંજ આવ્યું જ્યારે પ્રાકૃતમાં ખીજાં ધણાં ૩૫ આવ્યાં (૮) કૃ ધાતુનો અનુપ્રયોગ સંસ્કૃતમાં કેવલ કંઈ લાંબા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતમાં રહ્યો, છંદસની ભાષામાં ખીજી જગ્યાએ પણ હતો, કિંતુ અનુપ્રયોગનો સિદ્ધાંત અપભ્રંશ અને હીંદી ગૂજરાતી આદિ ભાષા સુધી પહોંચ્યો. આ વિષય વિશેષ વધારી ઉદાહરણો સાથે લખી બતાવવાની જરૂર છે. અત્યારે ટુંકમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૪ અકૃત્રિમ-સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહમાં (૧) છંદસની ભાષા (૨) જૈન સૂત્રોની માગધી (૩) જૌહ્વ ગ્રંથોની પાલી (૪) અશોકની ધર્મલિપિયોની ભાષા (૫) લલિતવિસ્તરની ગાથા યા ગડબડી સંસ્કૃત, અને (૬) ખરોટ્ટી અને પ્રાકૃત શિલાલેખો તથા સિક્કાઓની અનિર્દિષ્ટ પ્રાકૃત-આજ પૂરાણુ નમુના છે.

૫ જૈન સૂત્રોની ભાષા—માગધી યા અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેને આર્ષ પ્રાકૃત પણ કહેવામાં આવે છે. પછીથી પ્રાકૃત વૈયાકરણીઓએ માગધી, અર્ધમાગધી, પૈશાચી, શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશ ભેદ અનુસાર પ્રાકૃત ભાષાના ભેદ કર્યા, કિંતુ માગધીવાલા કહે છે કે મગધીજ મૂલ ભાષા છે કે જેને પ્રથમ કલ્પના મનુષ્ય, દેવ અને બ્રાહ્મણુ બોલતા હતા.

૬ હેમચંદ્રાચાર્યે 'જિહ્વિન્દ્રાણુ વાણી'—જિનેદોની વાણીને દેશીના-મમાલાના આરંભમાં 'અસેસ ભાસ પરિણામિણી' એ વિશેષણુ આપી વંદના કરતાં એવું અવતરણુ આપ્યું છે કે:—

देवा दैर्घी नरा नारीं शबराश्चापि शार्वरीम् ।

तिर्य्यचोऽपि हि तैरश्त्रीं मेनिरे भगवद् गिरम् ॥

૭ જૌહ્વ ભાષાએ સંસ્કૃતનો અધિક આશ્રય લીધેલ છે, સિક્કાઓ તથા લેખોની ભાષા પણ તેવી છે. શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના જૈન સૂત્રોમાં મળે છે. અહીં એ વાત ખીજી ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) એકતો

જે કોઈએ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ બનાવ્યું, તેણે પ્રાકૃતને ભાષા સમજીને વ્યાકરણ નથી લખ્યું. સામાન્ય વાતો જોવી કે પ્રાકૃતમાં દ્વિવચન અને ચોથી વિભક્તિ નથી, એ વાત એક બાજુ પર રાખીએ તો બધાં પ્રાકૃત વ્યાકરણો કેવલ સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં શું શું ફેરફાર થાય છે તેની પરિસ્પૃશ્ન-સૂચિ માત્ર રૂપે છે. (૨) બીજી વાત એ છે સંસ્કૃત નાટકોની પ્રાકૃતને શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમુના ગણવા ઉચિત નથી-તે તે પંડિતાર્થ ભરેલી યા નકલી યા બનાવેલી પ્રાકૃત છે, કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમો પ્રમાણે ત ની જગ્યાએ ય, અને ક્ષ ની જગ્યાએ ખ એમ મૂકીને સંઘામાં વસ્તુ બને તેમ બનાવવામાં આવી છે. એટલે કે સંસ્કૃતનું રૂપાંતર કરી મૂકેલી છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી. અલબત્ત, ભાસનાં નાટકોની પ્રાકૃત શુદ્ધ માગધી છે. જૂના કાળની પ્રાકૃતની રચના, દેશભેદ નિયત થઈ જવાથી કાંતો માગધીમાં પરિણમી યા કાંતો મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતમાં. શૌરસેની પૈશાચી આદિ કેવલ ભાષામાં વિરલ દેશભેદ માત્ર રૂપે રહી ગઈ-એવું, તે ભાષા પર પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં કેટલું થોડું ધ્યાન દેવામાં આવ્યું છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે. માગધી અર્ધમાગધી તો આર્ષ પ્રાકૃત બની જૈન સૂત્રોમાંજ બંધ થઈ ગઈ, તે પણ એક જાતની છંદસૂની ભાષા બની ગઈ.

૮ પ્રાકૃત વ્યાકરણોએ મહારાષ્ટ્રીનું પૂરી રીતે વિવેચન કરીને તેને આધારરૂપે માની, શૌરસેની આદિના અંતરને તેમણે અપવાદો રૂપે જણાવેલ છે. આનો અર્થ એ કે દેશભેદથી કેટલીક પ્રાકૃત થવા છતાં પણ પ્રાકૃત સાહિત્યની પ્રાકૃત-એક જ હતી. જે પદ પહેલાં માગધીનું હતું તે મહારાષ્ટ્રીને મળ્યું. આ પરમપ્રાકૃત અને સૂક્તિરત્નોનો સાગર કહેવાઈ. રાજ્યોએ તેની કદર કરી. હાલે (સાતવાહને) તેના કવિ-ઓની ચુટેલી રચનાઓ એકત્ર કરી સતસઘ (ગાથા સમ્પ્રશતી) બનાવી, પ્રવરસેને સેતુબંધ કરી પોતાની કીર્તિ તે દ્વારા સાગરની પેલેપાર પહોંચાડી, વાક્યપતિએ તે ભાષામાં ગૌડવધ બનાવ્યો, -પરંતુ આ સર્વ પંડિતી પ્રાકૃત થઈ, વ્યવહારની નહિ. જૈનોએ તેને ધર્મભાષા માની તેનું સ્વતંત્ર અનુશીલન કર્યું

અને માગધીની પેઠે મહારાષ્ટ્રી પણ જૈન રચનાઓમાંજ શુદ્ધ મળે છે, અને છંદો થવાથી જેમ સંસ્કૃતનો ‘શ્લોક’ તે અનુષ્ટુભ્ છંદોનો રાગ છે, તેમ પ્રાકૃતની રાણી ‘ગાથા’ છે, લાંબા છદ પ્રાકૃતમાં આવ્યા તો તેનાપર સંસ્કૃતની છાયા રપટ જોવામાં આવે. પ્રાકૃત કવિતાનું આસન ઉંચું થયું.

પ્રાકૃત કવિતાનું ઉંચું આસન.

૯ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે દેશી શબ્દોથી ભરેલી પ્રાકૃત કવિતાની સામે સંસ્કૃતને કોણ સાંભળે છે? જુઓ—

લલિતે મધુરકખરએ જીવધયણુવલ્લ હે સસિંગારે ।

સન્તે પાધયકવ્વે કો સક્કઈ સક્કય પઠિવ્વ ॥

—વજ્જલગ્ગ ૨૯ .

—લલિત, મધુરાક્ષર, યુવતિ જનવલ્લભ, સશૃંગાર—પ્રાકૃત કવિતા હોવા છતાં સંસ્કૃત કોણ પઢી શકે છે ?

રાજશેખર કે જેની પ્રાકૃત તેની સંસ્કૃતની સમાનજ સ્વતંત્ર અને ઉદ્ભટ છે, તેણે પ્રાકૃતને મીઠી અને સંસ્કૃતને કઠોર કહી દીધી—જુઓ.

પરસા સક્કઅમ્મન્ધા, પાઉઅમ્મન્ધો વિ હોઇ સુઉમારો ।

પુરસ મહિલાણુ જેન્તિ અ મિહન્તર તેતિય મિમાણુ ॥

—કપૂરમંજરી

—સંસ્કૃતની રચના પરપ અને પ્રાકૃતની રચના સુકુમાર હોય છે. જેટલું પુરુષ અને સ્ત્રીઓમાં અંતર હોય છે તેટલું આ બેમાં છે.

૧૦ પ્રાકૃત ભાષાનું મહત્ત્વ જૈન મહર્ષિઓએ ઉચું આંચ્યું છે, કારણકે જૈન ધર્મ યથોતો મોટો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં યોગ્યથેલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરમપૂજ્ય સિદ્ધર્ષિગણિના વચ્ચેનો પણ આ વાતને પુષ્ટ કરે છે. ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથાના પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં તેઓશ્રી કથે છે કે:-

સંસ્કૃતા પ્રાકૃતા ચેતિ ભાષે પ્રાધાન્યમર્હતઃ

તત્રાપિ સંસ્કૃતા તાવદ્ દુર્વિદગ્ધ હૃદિ સ્થિતા ॥૫૧॥

વાલાનામપિ સદ્યોધકારિણી કર્ણપેશલા ।

તથાપિ પ્રાકૃતા ભાષા ન તેષામપિ ભાસતે ॥૬૨॥

અર્થાત—સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને ભાષાઓ પ્રધાનપણાને યોગ્ય છે, તેમાં પણ (કેવળ) સંસ્કૃત ભાષા દુર્વિદ્ય પુરુષોના ચિત્તમાં સ્થિત હોય છે અને પ્રાકૃત ભાષા (તે) બાલકોને પણ સદ્બોધકારિણી અને કર્ણપેશલા હોય છે. તથાપિ તે (પ્રાકૃતભાષા) દુર્વિદ્ય પુરુષોને રાચતી નથી.

૧૧ આ છતાં પણ પોતે તે ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં રચ્યો તેનું કારણ સિદ્ધિપિછએ એમ બતાવ્યું છે કે ‘ ઉપાયે સતિ કર્તવ્યં સર્વેષાં ચિત્ત-રંજનમ્ ’—અગર ઉપાય હોય તો દરેકનું ચિત્તરંજન કરવું જોઈએ તેથી તેમણે સંસ્કૃતમાં તે ગ્રંથ લિપિબદ્ધ કર્યો. ‘ અજિત શાંતિ સ્તવન ’ એ પ્રાકૃત સ્તવન એટલું બધું સુંદર અને જુદાજુદા પ્રાકૃત વૃત્તોથી ભરેલું છે કે તે જો મધુર સ્વરે, હૃદોના ખરાખરા ઉચ્ચારણ અને રાગ સાથે ગાનાર આખી સભાને ચિત્રવત્ સ્થિર કરી નાંખે તેમ છે.

૧૨ ‘ શંભુરહસ્ય ’ નામના જૈનેતર ગ્રંથમાં પ્રાકૃત ભાષાની મહત્તા દાખવતા કેટલાક શ્લોકો છે તે અત્ર આપવા યોગ્ય થઈ પડશે (જુઓ ૧૯૧૬ ના સપ્ટેમ્બરનું ‘ ઇન્ડિયન ઓરિજલરી ’ પૃ. ૧૪૫)

“ વચઃ પ્રિયં ભગવતઃ પ્રાકૃતં સંસ્કૃતાદપિ ।

પ્રૌઢોક્તેરપિ હૃદ્યં હિ શિશુનાં કલભાષિતમ્ ॥૧૨॥

કો વિનિન્દેદિમાં ભાષાં ભારતીમુગ્ધભાષિતમ્ ।

યસ્યાઃ પ્રવેતસઃ પુત્રો વ્યાકર્તા ભગવાનૃષિઃ ॥૧૩॥

માર્ગ્યગાલવશાકલ્યપાણિન્યાદ્યા યથર્ષયઃ ।

શબ્દરાશેઃ સંસ્કૃતસ્ય વ્યાકર્તારો મહત્તમાઃ ॥૧૪॥

તથૈવ પ્રાકૃતાદીનાં ષડ્ભાષાણાં મહામુનિઃ ।

આદિકાવ્યકૃદાચાર્યો વ્યાકર્તા લોકવિશ્રુતઃ ॥૧૫॥

યથૈવ રામચરિતં સંસ્કૃતં તેન નિર્મિતમ્ ।
 તથૈવ પ્રાકૃતેનાપિ નિર્મિતં હિ સતાં મુદે ॥૧૬॥
 યાવત્ સંસ્કૃતભાષાયાઃ પ્રાશસ્ત્યં શ્રુવિ વિદ્યતે ।
 તાવત્ પ્રાકૃતભાષાયા અપિ પ્રાશસ્ત્યમિષ્યતે ॥૧૭॥
 પાણિન્યાદ્યૈઃ શિક્ષિતત્વાત્ સંસ્કૃતી સ્યાદ્વથોત્તમા ।
 પ્રાચેતસવ્યાકૃતત્વાત્ પ્રાકૃત્યપિ તથોત્તમા ॥૧૮॥
 તસ્માત્ સંસ્કૃતતુલ્યૈવ પ્રાકૃતી ચાપિ ભારતી ।
 માન્યતે શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞઃ કિમતત્ત્વજ્ઞભાષિતૈઃ ” ॥૧૯॥

અર્થાત્—પૂજનીય સંસ્કૃત ભાષાથી પણ પ્રાકૃત વચન પ્રિય હોય
 છે, કેમકે પ્રૌઢ બોલનાર કરતાં પણ બાલભાષિત મનોહર લાગે છે. ૧૨
 સરસ્વતીના મુખ્ય ભાષણરૂપ આ ભાષાની (પ્રાકૃતની) કોણ
 નિદા કરે ? કે જેનું વ્યાકરણ કરનાર પ્રચેતાનો પુત્ર (વાલ્મિક)
 ઋષિ છે. ૧૩

જેમ ગાઝર, ગાલવ, શાકડેય અને પાણિન્યાદિ ઋષિઓ
 સંસ્કૃત વ્યાકરણના કર્તા થયા, તેવી રીતે પ્રાકૃતાદિ છ ભાષાઓના વ્યાકરણનાં
 કર્તા પણ આદિકવિ સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય (વાલ્મિક ઋષિ) થયા
 છે. ૧૪-૧૫.

જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં તેમણે ‘ રામચરિત ’ બનાવ્યું છે, તેવી
 રીતે પ્રાકૃતમાં પણ બનાવ્યું છે. ૧૬

યાવત્ સંસ્કૃત ભાષાનું જેટલું પ્રશસ્તપણું જગત્માં વિદ્યમાન છે,
 તેટલુંજ પ્રાકૃત ભાષાનું પણ છે. ૧૭

પાણિન્યાદિ શિક્ષિત હોવાથી જેમ સંસ્કૃત ભાષા ઉત્તમ ગણાય
 છે, તેમ વાલ્મિકે વ્યાકરણ બનાવેલ હોવાથી પણ પ્રાકૃત ઉત્તમ છે. ૧૮
 અતઃ એવ—સંસ્કૃતની બરાબર જ પ્રાકૃત ભાષા છે, એમ

શાસ્ત્રના તત્ત્વનું પુરૂષો માને છે; તો પછી અતત્ત્વનું પુરૂષોના બોલવા વડે કરીને શું? ૨૦

૧૩ ઉપરના શ્લોકોના અર્થ ઉપરથી એમ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે કે—પ્રાકૃત ભાષા સંસ્કૃત કરતાં કોઈ પણ દરજ્જે હલકી—કમ મહત્ત્વવાળી નથી, એમ જૈનોનું નહિ, પરંતુ હિન્દુ ધર્માનુયાયી વિદ્વાનો અને ઋષિઓ પણ સ્વીકાર કરી ગયા છે.

શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા)

૧૪ આ પ્રાકૃતના ભેદોમાંથી આપણે શૌરસેની અને પૈશાચીનો દેશ-નિર્ણય કરીશું. જો કે આ બંને ભાષાઓ માગધી અને મહારાષ્ટ્રીથી દબાઈ ગયેલી હતી અને તેનું વિવેચન વ્યાકરણોમાં ગોળુ યાતો અપવાદ રૂપે જ કરવામાં આવ્યું છે, તથાપિ હાલની હિંદી આદિ ભાષાઓ સાથે તેને ઘણો સંબંધ છે. તેમાં કોઈ મોટો સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી મળતો, પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર એ છે કે જે વ્રજભાષા, ખડી બોલી અને રેખતાંની પ્રકૃત ભૂમિ છે. પૈશાચીનું ખીજું નામ ભૂતભાષા છે. આ ગુણાદ્યની અદ્ભુતાર્થા એવી બૃહલ્લકથાથી અમર થઈ ગઈ છે. આ ‘બૃહલ્લકથા’ હમણાં નર્થા મળતી. બે કાશ્મીરી પડિતો (નામે ક્ષેમેદ્ર અને સોમદેવે) કરેલા તેના સંસ્કૃત અનુવાદ (નામે બૃહલ્લકથામંજરી અને કથાસરિત્સાગર) મળી આવે છે. કાશ્મીરનો ઉત્તર તરફનો પ્રાંત પિશાચ (પિશૂ-કાચું) માંસ અને અશૂ-ખાતું) યા પિશાચ દેશ કહેવાતો હતો અને કાશ્મીરમાંજ બૃહલ્લકથાનો અનુવાદ મળવાથી પૈશાચી ભાષા માનવામાં આવતી હતી. ક્રિંતુ વાસ્તવમાં પૈશાચી યા ભૂતભાષાનું સ્થાન રાજપૂતાના અથવા મધ્યભારત છે. માઈન્ડેયે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બૃહલ્લકથાને કેકયપૈશાચિમાં ગણેલી છે. કેકય તો કાશ્મીરનો પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત છે. સભવ છે કે મધ્યભારતની ભૂતભાષાની મૂલ બૃહલ્લકથાનું કંઈ રૂપાંતર ભાંચું હોય કે જેના આધાર પરથી કાશ્મીરીઓના સંસ્કૃત અનુવાદો થયા હોય. (લાકોટે-વિયેના ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ પુસ્તક ૬૪ પૃ. ૯૫ આદિ)

૧૫ રાજશેખર કેળે વિક્રમ સંવત્નીદશમી શતાબ્દીના મધ્યભાગમાં હતો તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસામાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં તે સમયની ભાષા નિવેશની ચર્ચા છે:—

“ જોડ (બંગાલ) આદિ સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, લાટદેશીઓની રૂચિ પ્રાકૃતમાં પરિચિત છે, મરૂભૂમિ, ટક્ક (ટાક, દક્ષિણ પશ્ચિમી પંજાબ) અને ભાદાનક (બીજોદ્યાના શિલાલેખમાં પણ ભાદાનકનો ઉલ્લેખ છે, તો તે પ્રાંત રાજપૂતાનામાંજ હોવો જોઈએ) ના વાસીઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે, અવતી (ઉજ્જૈન), પારિયાત્ર (ખેલવા અને ચંચલનો ભાગ), અને દશપુર (મંદસોર)ના નિવાસી ભૂતભાષાની સેવા કરે છે. જે કવિ મધ્યદેશમાં (કન્નૌજ, અંતર્વેદ, પંચાલ આદિ) રહે છે તે સર્વ ભાષાઓમાં સ્થિત છે. ” રાજશેખરને ભૂગોલ વિધાપર ઘણો શોખ હતો. કાવ્યમીમાંસાના એક આખા અધ્યાયમાં ભૂગોલનું વર્ણન આપી કહે છે કે વિસ્તારથી જોવા માટે મારો બનાવેલો ભુવનકોશ જોવો. પોતાના આશ્રયદાતાની રાજધાની મહોદય (કન્નૌજ) ઉપર પોતાને ઘણો પ્રેમ હતો. કન્નૌજ અને પંચાલની તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે અતિ પ્રશંસા કરી છે. મહોદય (કન્નૌજ)ને પોતે ભૂગોળનું કેન્દ્ર ગણ્યું છે અને દૂરતાનું માપ મહોદયથીજ કરવું જોઈએ—જૂના આચાર્યો અનુસાર અંતર્વેદીથી નહિ—એમ જણાવી (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૯૪) દીધું છે. આ મહોદયની કેન્દ્રતાને ધ્યાનમાં રાખી તેણે બતાવેલા રાજના કવિસમાજનો નિવેશ ઘણો ચમત્કાર બતાવે છે. તે કહે છે કે રાજ કવિસમાજની મધ્યમાં બેસે, ઉત્તરે સંસ્કૃતના કવિ (કાશ્મીર, પંચાલ), પૂર્વે પ્રાકૃત (માગધીની ભૂમિ મગધ), પશ્ચિમે અપભ્રંશ (દક્ષિણી પંજાબ અને મરૂદેશ) અને દક્ષિણે ભૂતભાષા (ઉજ્જૈન, માલવા આદિ)ના કવિ બેસે. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૫૪-૫૫). આ પ્રમાણે રાજનો કવિસમાજ ભૌગોલિક ભાષા-નિવેશનું માનચિત્ર થયું. આ બાજુ કુરુક્ષેત્રથી પ્રયાગ સુધીનો અંતર્વેદ, પંચાલ અને શૂરસેન. અને તે બાજુ મરૂ, અવતી, પારિયાત્ર અને દશપુર—આ શૌરસેની અને ભૂતભાષાનાં સ્થાન હતાં.

અપભ્રંશ

૧૬ બાંધેલા બંધથી બચેલા પાણીની ધારાઓ, મળીને હવે નદીનું રૂપ ધારણ કરી રહી હતી. તેમાં દેશીની ધારાઓ પણ આવીને મળતી ગઈ. દેશી ભાષા એ બીજું કંઈ નથી, પણ બંધથી બચેલું પાણી છે અથવા જે પાણી નદી માર્ગ પર ચાલી આવ્યું ને બધાયું નહિ તે. તે પાણી પણ કોઈ કોઈ વખત ગાળીને નહેરમાંથી લેવામાં આવતું હતું. બંધનું પાણી પણ ધસડાતું ધસડાતું અહીં આવી મળી જતું હતું. પાણી વધવાથી નદીની ગતિ વેગથી નિમ્નાભિમુખી (નીચે નીચે જતી) ગઈ, તેનો ‘ અપભ્રંશ ’ (નીચેથી વિખરાવું) થવા લાગ્યો. હવે કિનારા અથવા નિશ્ચિત ઉગ્રાઈ રહી નહિ.

૧૭ રાજશેખરે સંસ્કૃત વાણીને સુણવા યોગ્ય, પ્રાકૃતને સ્વભાવમંદુર, અપભ્રંશને સુભવ્ય અને ભૂતભાષાને સરસ કહેલ છે. (બાલરામાયણમાં જુઓ) આ વિશેષણો અન્વર્થક-પ્રયોજન સહિત છે, તેથી તેની સાભિ-પ્રાયતા વિચારવા યોગ્ય છે. તે વળી એવું પણ કહે છે કે કોઈ વાત એક ભાષામાં કહેવાથી સારી લાગે છે, કોઈ બીજામાં, કોઈ એ ત્રણ ભાષામાં. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૪૮). તેણે કાવ્યપુરુષનું શરીર શબ્દ અને અર્થનું બનાવ્યું છે તેમાં સંસ્કૃતને મુખ્ય, પ્રાકૃતને બાહ્ય-હાથ, અપભ્રં-શને જંઘાસ્થલ-સાથળ, પૈરાયને પગ અને મિત્રને હૃદય કહેલ છે.

૧૮ વિક્રમની સાતમી શતાબ્દીથી અગિયારમી સુધી અપ-ભ્રંશની પ્રધાનતા રહી અને પછી તે પુરાની હિન્દી-ગૂજરાતીમાં પરિણત થઈ ગઈ. તેમાં દેશીની પ્રધાનતા છે. વિભક્તિઓ ઘસાઈ ગઈ છે, ખરી ગઈ છે. એકજ વિભક્તિ હું યા આહું કંઈક કામે આવી છે, એક કારકની વિભ-ક્તિથી બીજાનું પણ કામ ચાલવા લાગ્યું છે. વૈદિક ભાષાની અવિભક્તિક નિર્દેશની વાત પણ આમાં ભળી. વિભક્તિઓના ખરી જવાથી કેટલાક અવ્યય યા પદ, લુપ્ત-વિભક્તિક પદની આગળ રાખતા જવામાં આવ્યા, કે જે અવ્યય યા પદ વિભક્તિઓ નથી. ક્રિયાપદોનું માર્જન

થયું. હા એટલું ખરું કે તેણે કેવલ પ્રાકૃતના જ તદ્ભવ અને તત્સમ પદ લીધાં નથી, પરંતુ ધનવતી અપુત્રા માસી (સંસ્કૃત)માંથી પણ કેટલાય તત્સમ પદ લીધાં છે.

[તદ્ભવ પ્રયોગોના અધિક ધસાવાથી ભાષામાં એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે શુદ્ધ તત્સમોનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. હિંદી કે ગૂજરાતીમાં હવે કોઈ જસ કે ગુનવત નથી લખતું, પણ યશ અને ગુણવાન લખે છે. બોલવામાં પણ ગમે તે રીતે જેમકે મોહનદાસ બોલવામાં આવશે; પણ લખવામાં આવશે મોહનદાસ.]

૧૯ સાહિત્યની પ્રાકૃત, સાહિત્યની ભાષાજ અતી ચાલી હતી. તેમાં ગતને બદલે ગય, અને ગજને બદલે પણ ગય; કાય, કાક, કાય (શરીર), અને કાર્ય એ બધાને બદલે કાય વપરાતું હતું. આમાં ભાષાનું જે પ્રધાન લક્ષણ સાંભળવાથી અર્થબોધ છે, તેનો વ્યાધાત થતો હતો. અપભ્રંશમાં બને પ્રકારના શબ્દો મળે છે. જેકે શૌરસેની, પૈશાચી, માગધી આદિ ભેદો થયા છતાં પણ પ્રાકૃત એકજ હતી, તેવી રીતે શૌરસેની, અપભ્રંશ, પૈશાચી-અપભ્રંશ, મહારાષ્ટ્રી અપભ્રંશ આદિ થઇને એકજ અપભ્રંશ પ્રબલ થઇ. હિંમચદ્રે જે અપભ્રંશનું વર્ણન કર્યું છે તે શૌરસેનીના આધારપર છે. માર્કન્ડેયે એક ‘નાગર’ અપભ્રંશની ચર્ચા કરી છે કે જેનો અર્થ નગરવાસી, ચતુર, શિક્ષિત (ગામડીયાથી વિપરીત) લોકોની ભાષા યા ગૂજરાતના નાગર બ્રાહ્મણો, યા નગર (વડનગર, વૃદ્ધનગર)ના પ્રાંતની ભાષા થઇ શકે છે. ગૂજરાતની અપભ્રંશ-પ્રધાનતાની ચર્ચા આગળ આવશે, પરંતુ તેના તે નગરનું વડનગર યા નગર નામ પ્રાચીન નથી, તેથી ‘નગરની ભાષા’ એ અર્થ લેતાં માર્કન્ડેયના વ્યાકરણની પ્રાચીનતામાં શકા થાય છે.

૨૦ રાજશેખરે કાવ્યમીમાંસામાં કેટલાક શ્લોકો એવા આપ્યા છે કે જેમાં બતાવેલ છે કે કયા દેશનો મનુષ્યકેવી રીતે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બોલી શકે છે. અહીં આ પાઠશૈલીના વર્ણનની ચર્ચા કરવી ઘટે છે. આ વર્ણન રોચક પણ છે અને કેટલાક અંશે તે હજી સુધી સત્ય પણ.

છે. ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિચારણીય વસ્તુ છે. તે કવિ કહે છે કે કાશીથી પૂર્વ તરફ જે મગધ આદિ દેશોના નિવાસ છે તે સંસ્કૃત હીક બોલે છે, પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં કુદિત છે, અંગાંળીઓની હાંસી કરતાં તેણે એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિજ્ઞાપના કરૂં છું કે મને મારો અધિકાર છોડવાની ઇચ્છા થઈ છે—કાંતો ગૌડયોક ગાથા બોલવાનું છોડી દે અને નહીં તો કોઈ ખીછળ સરસ્વતી બનાવી લ્યો. (ब्रह्मन् विज्ञापयामित्वां स्वाधिकारजिह्वासया, गौडस्त्यजतु वा गाथा मन्या वास्तु सरस्वती)

૨૬ ગૌડ દેશમાં બ્રાહ્મણો ન અતિસ્પષ્ટ, ન અશ્લિષ્ટ, ન રક્ષ, ન અતિ ક્રોધલ, ન મદ અને ન અતિ તાર-એવા સ્વરથી બોલે છે. ગમે તે રસ, રીતિ કે ગુણ હોય, પણ કર્ણાટ લોકો ધમડથી અતમાં ટંકારા દેતાં બોલે છે. ગદ્ય, પદ્ય કે મિશ્ર કોષ્ઠપણુ જાતનું કાવ્ય હોય, પણ દ્રવિડ કવિ ગાઇનેજ બોલશે. સંસ્કૃતના દ્વેષી લાટ પ્રાકૃતને લલિત મુદ્રાથી સુંદર બોલે છે. સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ-ગુજરાત-કાઠિયાવાડ), ત્રવણ (પશ્ચિમી રાજપૂતાના. જોધપુરના રાજા બાડકના વિ. સં ૮૯૪ ના શિલાલેખમાં પોતાના એથા પૂર્વપુરૂપ શિલુકે ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી હતી એમ જણાવ્યું છે. આમાં વલ્લ દેશ તે ભાટીઓનું જૈસલમીર છે, અને ત્રવણી તેની દક્ષિણનો દેશ હોવો જોઈએ) આદિ, સંસ્કૃતમાં અપખંડના અંશ ભેળવી એકજ રીતે બોલે છે. શારદાના પ્રસાદથી કાશ્મીરીઓ સુકવિ થાય છે પરંતુ તેનો પાકક્રમ જોશો તો જાણે ગળાની પિચકારી છે. ઉત્તરાપથના કવિઓ બહુ સંસ્કારી છતાં પણ નાકમાંથી બોલે છે. પાંચાલ દેશવાળાના પાઠ તો કાનોમાં મધ વરસાવે છે તેનું તો બોલવું જ શું ? (मार्गानुगेन निनदेन निधि-र्गुणानां, संपूर्णवर्णरचनो यतिभिर्विभक्तः, पांचालमंडलमुवाः सुमनः कवीनां, श्रोत्रे मधु क्षरति किंचन काव्यपाठः ॥)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીને મળતી છે. ઉપર બતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાષાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભૂમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે. અતર્વેદ, ઋગ્, દક્ષિણી પંચમ્, ટક્ર, ભાદાનક, મર, ત્રવણ, રાજપૂતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દશપુર અને સુરાષ્ટ્ર-અહીંની જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલાં દેશભેદ થતાં પણ એકજ પ્રાકૃત હતી. હમણાં અપભ્રંશના સાહિત્યનાં અધિક ઉદાહરણ મળ્યાં નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હજી પૂરું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી.

૨૩ અપભ્રંશ ક્યાં સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો ક્યાંથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે રોચક અને અતિ મહત્વનો છે. આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઈ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી. કેટલાંક ઉદાહરણ એવાં છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય. સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં તે લખાઈ તે કારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખશૈલીની રક્ષા થઈ નહિતો મુખ્યસુખાર્થ લેખનશૈલીમાં બદલતી બદલતી એવી થઈ જત કે તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાય. તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસરિણી શૈલીપર લખવામાં આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તેા અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગુજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ઘણો પાછળ હસાડી શકાય. ઉપમાવાચક ‘ જિમિ ’ યા ‘ જિમ’-જિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામાં ‘ જિમ્વૈ ’ લખેલો મળી આવે છે. તેના ઉચ્ચારણમાં પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુરૂ થઈ શકતો નથી (જિમ્મ્વૈ), કારણ કે જે છદમાં તે આવ્યો છે તેનો ભંગ થાય

છે. આથી તેને ભલે ‘જિમ્વૈ’ લખ્યો હોય, પણ તેનો ઉચ્ચાર ‘જિંવ’ થતો કે જે ‘જિમ’જ છે. સંસ્કૃત ‘ઉત્પદ્યતે’નું પ્રાકૃતરૂપ ‘ઉપ્પજ્જઈ’ છે કે જે ધસાતાં ‘ઉપ્પજ્જ’ના રૂપમાં પરિણમે છે. હવે આ ‘ઉપ્પજ્જ’ને અપભ્રંશ માનવો કે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી માનવો? ‘જઈ’ને તેના ઉચ્ચાર અનુસાર લખવાથી ‘ઉપજૈ’ થાય છે (સંયુક્ત પ કારને કારણે ઉની માત્રાની ગુરૂતા માનતાં ઊપજૈ ખરી રીતે થાય) કે જેને હમણાં હોંદી તરીકે પીછાનીએ છીએ અને ગૂજરાતીમાં ‘ઉપજૈ’ એ રૂપ સ્વીકારીએ છીએ; અને આ રૂપ ‘ઉપ-જ્જઈ, ઉપજ્જઈ, ઉપજૈ’ ઊપજૈ, એમ કેટલી શનાખ્દીઓ સુધી ચાલુ રહ્યું છે.

૨૪ આ પુસ્તકોના લખનારા સંસ્કૃતના પડિતો યા જૈન સાધુ હતા. સંસ્કૃત શબ્દોને તો તેમણે શુદ્ધિથી લખ્યા, તેમ પ્રાકૃતને પણ લખ્યા, પરંતુ આ કવિતાઓની લેખશૈલીપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. કોઈ વખત જૂનું રૂપ રાખવા દીધું, તો કોઈ વખત વ્યવહારમાં પરિચિત થયેલું નવું રૂપ મૂકી દીધું. આ આગળના પાઠાંતરોથી જાણવામાં આવશે.

૨૫ આવી કવિતાને માટે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી એ શબ્દ જાણીપ્રજ્ઞને વાપર્યો છે. જૂની ગૂજરાતી, જૂની રાજસ્થાની, જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની આદિ નામ કૃત્રિમ છે અને વર્તમાન ભેદને પાછળ વધારે ધકકેલી બનાવવામાં આવ્યા છે. ભેદપ્રુદ્ધિ દઢ કરવા સિવાય આનું ફલ પણ નથી. કવિતાની ભાષા પ્રાયઃ સર્વ જગ્યાએ એકજ જેવી હતી. જેવી રીતે નાનકથી લઈને દક્ષિણના હરિદ્વસો સુધીની ભાષા ‘વ્રજભાષા’ કહેવાતી હતી, તેવીજ રીતે અપભ્રંશને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહેવી અનુચિત નથી, ભલે પછી કવિના દેશ-કાલ અનુસાર તેમાં કોઈ રચના પ્રાદેશિક હો.

૨૬ પછીના સમયમાં હિંદી કવિ સંત લોકવિનોદને માટે એક અર્ધ-પદ ગૂજરાતી યા પંજાબીમાં લખી પોતાની વાણિઓ ભાષામાં લખતા હતા-જેવી રીતે કંઈક શૌરસેની, પૈશાચીની છાંટ દઈ કવિતા મહારાષ્ટ્રી

પ્રાકૃતમાં જ થતી હતી. મીરાંબાઈનાં ૫૬ જૂની હિંદી કે ગૂજરાતી કે મારવાડી કહેવાય ? કવિની પ્રાદેશિકતા આગ્યા છતાં સાધારણ ભાષા 'ભાષા' કહેવાતી હતી. જેવી રીતે અપભ્રંશમાં ક્યાંક ક્યાંક સંસ્કૃતનો પુટ છે, તેવી રીતે તુલસીદાસજી રામાયણને પૂર્વી ભાષામાં લખતાં લખતાં સંસ્કૃતમાં ચાલી ગયા છે (જેવી રીતે-કવિહિં અગમ જિમિ બ્રહ્મસુખ અહમમ-મલિનજનેપુ, રન છતિ રિપુદલ મધ્યગત પસ્યામિ રામમનામય ઇત્યાદિ) નાં છાપખાનાં, પ્રાંતિય અભિમાન, મુસલમાનોના ફારસી અક્ષરોનો આગ્રહ અને નવા પ્રાંતિક ઉદ્દ્યોધન ન હોતો હિંદી ભાષા અનાયાસે દેશભાષા બની જત. અધિક છાપવા છપાવવા લખવાનું આદ્યું ને ઝગડાઓ થયા તેથી આ ગતિ અટકી.

૨૭ આજકાલ લોકો પૃથ્વીરાજરાસાની ભાષાને હિંદીનું પ્રાચીનતમ રૂપ માને છે, પણ કહેવું જોઈએ કે અપભ્રંશની કવિતાઓને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહી શકાય તો તે રાસાની ભાષાને રાજસ્થાની યા 'મેવાડી-ગૂજરાતી-મારવાડી-ચારણી-ભાટી' કહેવી ઘટે, હિંદી નહિ. વ્રજભાષા પણ હિંદી નથી અને તુલસીદાસજીની મધુર ઉક્તિઓ પણ હિંદી નથી.

૨૮ આ પુરાણી ભાષા અહીં કહોં વિખરેલી મળે છે-કોઈ મુક્ત શૃંગારરસની કવિતા, કોઈ વીરતાની પ્રશંસા, કોઈ ઐતિહાસિક વાન, કોઈ નીતિના ઉપદેશ, કોઈ લોકોક્તિ અને તે પણ વ્યાકરણના ઉદ્દાહરણોમાં યા કથાપ્રસંગમાં ઉદ્ભૂત કરેલી; આવું ભાષાસાહિત્ય ઘણું હતું એમ જણાય છે. આમાં મહાભારત અને રામાયણની સપૂર્ણ યા તેના આશ્રયપર બનેલી નાની નાની કથાઓ હતી. બ્રહ્મ અને મુંજ નામના કવિઓ મળી આવે છે. જેવી રીતે પ્રાકૃતનાં જૂનાં રૂપ પણ શૃંગારની અટકદાર મુક્તાક ગાથાઓમાં (સાતવાહનની સમ્પ્રતી), યા જૈન ગ્રંથોમાં છે, તેવી રીતે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીના નમુના પણ શૃંગાર વા વીરરસના અથવા કથાઓમાં ચુંટાયેલા યાતો જૈન ધાર્મિક રચનાઓમાં મળી આવે છે. હેમચંદ્રજીને મોટી શાખાશી એ દેવાની છે કે તેમણે પ્રાકૃત

ઉદાહરણોમાં તો પદ યા વાક્યોના કટકાઓ જ આપ્યા, પરંતુ આવી કવિતાઓનાં તો પૂરા છંદ ઉદ્ધૃત કર્યા. આનું કારણ એવું જણાય છે કે જે પડિતોને માટે તેમણે વ્યાકરણ બનાવ્યું તેઓ સાધારણ મનુષ્યોની ‘ભાષા’ કવિતાને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કાવ્યને જેવી રીતે કંઠસ્થ કરતા હતા તેવી રીતે કરતા નહિ હતા.

૨૯ આવી કવિતાનો રાજનૈમ સંસ્કૃતમાં શ્લોક અને પ્રાકૃતમાં ગાથા તેમ દોહા છે. સોરઠા, છપ્પય, ગીત આદિ બીજા છંદ પણ છે, પરંતુ અહીં દોહા ને ત્યાં ગાથા એમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતી અને પ્રાકૃતના ભેદ છે. ‘દોહા’નું નામ કોઇ સંસ્કૃતાભિમાનીઓએ ‘દોધક’ બનાવ્યું છે, કિન્તુ શાબ્દિક સમાનતાને મૂકી દષ્ટએ તો તેમાં કંઇ સાર લાગતો નથી અને સંસ્કૃતમાં દોધક નામનો છંદ જૂદો હોવાથી આમાં ગોટાળો થાય છે. દોહા પદની નિરૂક્તિ એ એ સંખ્યા પરથી છે, જેમ ચોપાઇ અને છપ્પયની આર અને છ સંખ્યા છે તેમ.—દોનપદ, દોનપથ, યા દોનગાથા. પ્રયથચિંતામણિમાં એક સ્થલે પ્રાકૃતનો ‘દોધક’ પણ આપ્યો છે. તે દોહા છદમાં જ છે. (પૃ. ૫૬, ૧૫૭). પૂર્વાર્ધ સપાદલક્ષ (અજમેર —સાંભર) ના રાજાએ સમસ્યાના રૂપમાં મોકલ્યું હતું અને ઉત્તરાર્ધની પૂર્તિ હેમચંદ્રે કરી હતી. (પૃ. ૧૫૭ . પ્ર.ચિં ‘પહલી તાવ ન અનુહરઇ, ગોરી મુહ કમલસ્સ, અદિટ્ટિ પુનિ ઉન્નમઇ, પડિપયલી ચંદસ્સ.) પ્રયથ ચિંતામણિમાં જ એક સ્થળે એ ચારણોને ‘દોહાવિધયા સ્પર્ધામૈના’ અર્થાત્ દોહા વિધાથી હોડાહોડ કરતા જણાવ્યા છે. તેમની કવિતાઓમાં એક દોહા છે, એક સોરઠા, કિન્તુ રચના ‘દોહા વિધા’ એ નામથી જણાવી છે એ ખાસ ધ્યાન દેવા જેવું છે.

૩૦ જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનું ગદ્ય ધણું ઓછું લખેલું મળે છે. પદ્ય એ રીતે થએલું છે—મુખથી તેમજ લેખથી. અને રીતની રક્ષામાં—લેખકને હસ્તસુખથી અને વક્તાને મુખસુખથી એટલું પરિવર્તન થઇ ગયું છે કે મૂલ શૈલીની વિરૂપતા થઇ ગઇ છે. લખનારાઓ પ્રચલિત ભાષાના અંથો યા લોકપ્રિય કાવ્યોમાં ‘માખીની માખી’ એમ

લખતા નથી. પોતે જાણતા ન હોય છતાં નવાં રૂપો લખી મારે છે. 'તદસિધ' 'જુગુતિ' 'કાલસુભાઉ' 'અઉરઉ' તે બદ્ધે 'તૈસેહિ' 'યુક્તિ' 'કાલસ્વભાવ' 'ઐરો' એમ કરી નાંખ્યું છે. જે કવિતા મુખની કાને, મુખથી કાને ચાલી આવે છે તેમાં તો ધણોજ ફેરફાર થઇ જાય છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના ૮મા અધ્યાયના ઉદાહરણોમાં એક 'અપભ્રંશ' યા જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો દોહો લઇએ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી વચ્ચે સીમારેખા ધણી અસ્પષ્ટ છે, અને કહેવામાં આવશે તેમ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો સમય ધણો પૂર્વનો જણાશે.

૩૧. આ દોહો એ છેકે:—

વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ટેઉ સહસત્તિ;

અધ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અધ્ધા ડુટ્ટ તડત્તિ.

(વિયોગીની કાગડાને ઉડાવવા લાગી કે મારો પિયુ આવે છે તો ઉડી જ. એટલામાં તેણીએ અચાનક પિયુને દીઠો. કાંતો તેણી વિયોગમાં એટલી દુખળી હતી કે હાથ લંબાવતાં જ અરધી ચૂડીઓ જમીનપર પડી, અને કાંતો પ્રિય દર્શનના હર્ષથી એટલી વધી ગઇ કે બાકીની ચૂડીઓ તડ તડ ડુટ્ટી ગઇ.]

૩૨. ચારણોના મુખેથી કેલીટયે પેઢીઓ સુધી બોલતાં બોલતાં રાજપૂતાનામાં આ દોહાનું હાલ સાફ કરેલુ રૂપ એ પ્રચલિત છે કે:—

કાગ ઉડાવણુ જાંવતી, પિય દીઠો સહસત્તિ;

આધી ચૂડી કાગગલ, આધી ટૂટ તડત્તિ.

આમાં નિશાન ઠીક લાગી ગયું, ચૂડીઓ જમીનપર ન પડતાં કાગડાના ગળામાં પહેંચી ગઇ, અને ચૂડી ટૂટવાનું અપશુકન મટી ગયું.

૩૩. એજ વ્યાકરણમાંથી એક દોહો બીજો લઇએ:—

પુત્તે જાએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કયાણુ મુએણુ;

જ બપ્પીકી ભુંહડી, ચમ્પિજજઈ અવરેણુ.

(એ પુત્રના જન્મથી શું લાભ અને મરી જવાથી શું ખોટ કે જેના રહેવાથી બાપની ધરતીપર બીજો અધિકાર કરી લે.

૩૪. આ દોહાનું પરિવર્તન ચતાં ચતાં એવું રૂપ થઇ ગયું કે:—

ખેટા જાયાં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ ધિયેણુ;

જો ઊભાં ધર આપણી, ગંજીજે અવરેણુ.

આમાં ધિયેણુ એટલે ધી-પુત્રીથી; ઊભાં=ઉભાં ઉભાં, ધર=પૃથ્વી,

ધરા. ગંજીજે=ગંજન કરવામાં આવે, જીતવામાં આવે. આ પણ

ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કે મૂલ દોહામાં ‘મુએલા પુત્રથી શું અવગુણુ?’

એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાછળથી સ્ત્રી જાતિની પ્રત્યે અપમાન

બુદ્ધિ વધી જવાથી અને તેને ઉત્તરાધિકાર ન હોવાથી ‘ધી (=પુત્રી,

સંસ્કૃત દુહિતૃ. પંજમી ધી)થી શું અવગુણુ?’ એમ થઇ ગયું છે.

અસ્તુ. આવી દશામાં જે પુરાણી કવિતા યા ગદ્ય, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનાં

વ્યાકરણ અને છંદ આદિના ગ્રંથોમાં બચી ગયેલ છે તે પુરાણા વર્ણુ-

વિન્યાસની રક્ષા સાથે તે સમયની ભાષાનું વાસ્તવરૂપ બતાવે છે.

પ્રકરણ બીજું.

પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫ ત્રીયુત હીરાલાલ જૈન મનોરમા (ભાગ ૧-૪)માં ‘જૈન સાહિત્યમે’ હિન્દીકી જડ’ એ નામના લેખના પ્રથમ ભાગમાં જણાવે છે કે:—

“સંસ્કૃત ભાષા સ્વયં, સનાતનાગત પ્રાકૃતભાષાને શોધી બનાવવામાં આવી છે અને તે પ્રાકૃત ભાષાનો સ્વતંત્ર પ્રવાહ પછી પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પ્રકટ થયો છે. ‘સંસ્કૃત’નો તેના પર કંઈ પ્રભાવ અવશ્ય થયો પરંતુ તેથી તે મૂલતઃ સંસ્કૃતોપપન્ન કહી શકાતી નથી. આ સ્વતંત્ર પ્રાકૃત-પ્રવાહ આગળ જતાં હજારો વર્ષ આજકાલની પ્રચલિત ભાષાઓમાં વ્યક્ત થયો છે. તે માટે આ ભાષાઓનો સાચો ઇતિહાસ અને સાચું વિજ્ઞાન જાણવા માટે આપણે પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષાઓ અને વિશેષતઃ નિકટવર્તી જૂતકાલની ‘પ્રાકૃતો’નું પરિશીલન કરવું જોઈએ.

આણિનના સમયમાં સંસ્કૃત ભાષાનો કંઈ એવો પ્રભાવ આહાણુ વિદ્વાનો પર જામ્યો કે તેઓએ સમયાનુસાર પ્રચલિત ભાષાઓની કંઈ પણ પરવા ન કરી. તેમણે તેને સાહિત્યનું રૂપ આપવાનો કંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. હજારો વર્ષો સુધી તેઓ બરાબર કેવળ સંસ્કૃતનું જ પઠન પાઠન અને સાહિત્ય-વર્ધન કરતા રહી તેમાં દત્તચિત્ત રહ્યા. તેઓને પ્રાકૃતભાષાઓ પર કંઈક ધૃણા જેવું થઇ ગયું. આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક પંડિતોમાં આજસુધી વિદ્યમાન છે, અને શાસ્ત્રાર્થ આદિમાં તેઓ કહેવા લાગે છે કે ‘ભાષારંઢાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્.’ આવી અવસ્થામાં જો કેવલ આહાણુ સમાજનાજ શિરે અત્યાર સુધી દેશની સાહિત્યરક્ષાનો ભાર રહેત-જેવી રીતે આજથી કંઈ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે સુધી રહ્યો હતો-તો આપણને અવશ્ય દેશની આધુનિક ભાષાઓના ઉદ્ભવસ્થાન [ઉત્પત્તિ સ્થાન] નો કંઈ ખતો લાગત નહિ^૧, પરંતુ આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે એ અન્ય (આહાણુતર) સમાજોએ દેશની સાહિત્ય રચનામાં ભાગ લેવાનો પ્રારંભ કર્યો-જેથી પ્રાકૃત ભાષાની રક્ષા થઇ શકી. વિક્રમની પૂર્વે ચોથી પાંચમી શતાબ્દિમાં પૂર્વભારતમાં પ્રચલિત ભાષાનું જ્ઞાન આપણને યૌધીનાં ‘પાલી’ ગ્રંથોથી થાય છે. પરંતુ આ સાહિત્ય પણ આપણને અધિક આગળના વખત માટે સહાયક નથી થતું, કારણ કે એક તો બૌદ્ધ સાહિત્યની ‘પાલી’ ભાષા પણ સ્થિર રૂપ થઇ ગઈ હતી, અને બીજું બૌદ્ધ ધર્મનું આધિપત્ય પણ લગભગ એક હજાર વર્ષના મહત્વ-પૂર્ણ ઇતિહાસની પછી તેની જન્મભૂમિ ભારતમાંથી ચાલી ગયું.

૩૬. વિક્રમની પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દિથી આજ સુધી મુખ્ય મુખ્ય ભારતીય ભાષાઓને સાહિત્ય દ્વારા જીવિત રાખવાનું શ્રેય જૈન આચાર્યોને છે. તેઓએજ પ્રાકૃત ભાષાઓને પોતાના ધર્મપ્રચારનું વાહન બનાવી તેને સાહિત્યનું રૂપ આપ્યું. આપું આહાણુ સાહિત્ય જોઇ લઇએ તેમાં

૧ હૉકર જેઠાણીએ યોગ્ય કહ્યું છે કે ‘Had it not been for the Jains, we would never have known what Prakrit Literature was.’—જૈનો વગર આપણે પ્રાકૃત સાહિત્ય શું હતું તે કદી પણ જાણી શક્યા ન હોત.

રાજશેખર (કે જેનો ઉદ્દેશ્ય પૃ. ૫. ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જેવાઃ ગણ્યા ગાંઠ્યા ઉદાહરણુ એવા કવિઓનાં મળશે કે જેઓએ પ્રાકૃતભાષાની પ્રત્યે કંઈ સાચી સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરી હોય અને તેને અપનાવી હોય. બાકીના સર્વ તરફથી તેને તે ‘ભાષારંઢાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્’ નો શુભાશીર્વાદ મળ્યો છે. અલગત નાટક ગ્રંથોમાં અવશ્ય કંઈ પ્રાકૃતનાં વાક્ય મળે છે. ભાસ, શૂદ્રક, કાલિદાસ, ભવભૂતિ આદિ સર્વ મહાકવિઓએ પોતાનાં નાટક કાવ્યોમાં થોડી ઘણી પ્રાકૃતની રચના કરી છે પરંતુ સ્વ. પં. ચંદ્રધર શર્મા ગુલેરીએ કહ્યું છે કે તે વિશેષે કરી ‘કેવલ પંડિતાઈ’ થા નક્કી થા કૃત્રિમ પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમોથી ‘ત’ની જગ્યાએ ‘ય’ અને ‘ક્ષ’ની જગ્યાએ ‘ખ’ મૂકી સંઘા પર રાખી બનાવી દીધેલી છે. તે સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગના નિયમાનુસાર કરેલું રૂપાંતર છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી ’ (નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮). આવી રચના નાટકોને સર્વથા અસ્વાભાવિક અને તેમાંથી બચાવવા માટે કરેલી છે. આ કારણે તેનાથી કોઈ પણ સમયની પ્રચલિત ભાષાનો યથાર્થ બોધ નથી થતો. કેવલ જૈન સાહિત્યજ ભિન્ન ભિન્ન કાલની પ્રાકૃત ભાષાઓને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરે છે.

૩૭. જૈન આચાર્યોની પ્રાકૃત ભાષાઓ પ્રત્યે કેવી ભક્તિ રહી છે, તેમાં તેમનો કેટલો ઉત્સાહ છે, અને કયા અભિપ્રાય-ઉદ્દેશથી તેઓએ આ ભાષાઓને પોતાના ઉત્સાહનું અવલંબન બનાવી એ એક પ્રાચીન કથાથી સારી રીતે પ્રકટ થઈ જશે. વિક્રમાદિત્યના સિદ્ધસેન નામના એક મહા તર્કવાદી બ્રાહ્મણ વિદ્વાન થયા છે. તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે કોઈ મને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરશે તેનો હું શિષ્ય થવાનું સ્વીકારીશ. એકવાર ભૃગુકચ્છપુર (ભરૂચ)માં તેનો એક ‘વૃદ્ધવાદિ’ નામના જૈન ગુરૂ સાથે ભેટો થયો અને તે તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થઈ ગયો. પોતાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાનુસાર સિદ્ધસેનને તેના શિષ્ય થવું પડ્યું. તેને જૈન સિદ્ધાન્તના અધ્યયનનો આરંભ કરી દીધો, પરંતુ જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રાકૃત ભાષામાં હતાં અને તેને પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી પ્રાકૃતપર

કંઈક ધૂણા હતી. આથી તે ગર્વમાં આવી બોલી ઉઠ્યો કે હું આ સમસ્ત સિદ્ધાન્તને આ ગ્રામ્ય ભાષામાંથી સંસ્કૃતબદ્ધ કરીશ. વૃદ્ધવાદિ ગુરૂને પ્રાકૃતની આવી નિન્દા અસહ્ય હતી. તેમણે કહ્યું: “બાલ, સ્ત્રી, મન્દ, મૂર્ખ આદિ સર્વે ચરિત્રના આકાંક્ષીઓના ઉપકારાર્થે તત્ત્વજ્ઞોએ સિદ્ધાન્તને પ્રાકૃતમાં રાખ્યા છે:—

વાલસ્ત્રીમન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્રકાંક્ષિણાં ।

અનુગ્રહાર્થે તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥

તમે પ્રાકૃતની નિન્દા કરી ઘેર પાપ કર્યું. ” પછી તેમણે આ આ પાપને માટે રસિદ્ધસેન દિવાકરને બાર વર્ષ સુધી મૌન રહી પરિભ્રમણ કરવાનું ‘પારાગ્નિક’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. આથી વિદિત થાય છે કે જૈન આચાર્ય પ્રાકૃતને કેટલું ઉચ્ચ સ્થાન આપતા હતા. વિશેષ અગાઉ પૃ. ૫ થી ૮ ઉપર કહેવાયું છે)

૩૮ વિક્રમ સંવત્ થી ત્રણ ચાર સૈકા પહેલાં, પૂર્વ અને ઉત્તર ભારતમાં પ્રચલિત^૩ માગધી અને અર્ધ-માગધી ભાષાઓના જ્ઞાનને માટે

૨ સિદ્ધસેન દિવાકર અન્ય કોઈ નહિ પણ વિક્રમાદિત્યની સભાનાં નવરત્નો પૈકી ‘ક્ષપણક’ હતા. એકું ડા. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણનું અનુમાન છે જુઓ તેમો ગ્રંથ નામે Madaeval School of Indian Logic. જૈન કથાઓમાં એ પ્રસિદ્ધ છે કે તેણે મજકુર પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું કરતી વખતે પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં દિવાકરજી ઉબજૈન આવી પહોંચ્યા ને ત્યાં ‘મહાકાલ’ના મંદિરમાં એક અતિશય બતાવી તેમણે વિક્રમાદિત્ય રામને જૈન બનાવ્યા.

૩ આ ભાષાઓ સંબંધે વાંચો વિચારો પંડિત બહેચરદાસજીના લેખ (૧) ગૂજરાતી ભાષા (આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ઐકિતિક ૫ ની પ્રસ્તાવના) (૨) જૈન આગમ સાહિત્યની મૂળ ભાષા કઈ-અથવા અર્ધ માગધી એટલે શું (જૈન સાહિત્યસંશોધક ભાગ ૧ અંક ૧) (૩) પ્રાકૃત ભાષા અને સાહિત્ય (આર્યવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા પૃ. ૧૬૫ થી ૨૩૧) (૪) અર્ધ માગધી ભાષા (પુરાતત્ત્વ પુ. ૩ અંક ૪ પૃ. ૩૪૬ થી ૩૬૬) (૫) તેમનું પ્રાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ [પ્ર૦ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ] તથા [૬] મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજીના લેખ નામે માગધી ભાષા [જૈનયુગ પુ. ૧ અંક ૧ અને ૨]

આપણે જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયનાં સૂત્ર ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. આ ગ્રંથો વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દિમાં દેવદિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રમુખ પદે સૌરાષ્ટ્ર-વલ્લભીપુરમાં મળેલી જૈન પરિપદમાં લિપિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. આ કારણે તેની ભાષા કંઈક વિકૃત થઈ છે તોપણ તે વિક્રમપૂર્વની કેટલીક શતાબ્દિઓની ભાષા સમજવામાં ઘણી સહાયક થઈ શકે છે. આ કાલની ભાષાનું રૂપ બૌદ્ધોના ‘પાલી’ ગ્રંથો અને અશોકની ધર્મલિપિઓથી પણ થોડું ઘણું જ્ઞાત થાય છે. આથી અગાઉ વિક્રમ સંવત્સરા પ્રારંભથી સાતમી આઠમી શતાબ્દિ સુધીની ભાષાઓના જ્ઞાન માટે આપણે દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર આચાર્યોના રચેલા શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી અને મિશ્રિત પ્રાકૃતના અનેક ગ્રંથોને જોવા ધટે. આ સર્વગ્રંથ ગાથાબદ્ધ છે અને તેનો વિષય ધાર્મિક છે. દિગમ્બર જૈનોનાં કુન્દકુંદ-ચાર્ય સ્વામી કાર્તિકેય વધકેર આદિ કવિઓના ઘણાક ગ્રંથ તેમજ શ્વેતામ્બરાચાર્ય વિમલસૂરિનું પદમચરિયમ્ હરિભદ્રસૂરિની સમરાધ્યક્ષ કહા, દક્ષિણ્યાંકસૂરિની કુવલયમાલા રચ્યાં સં. ૮૩૫ આદિ ગ્રંથ આ કાલની ભાષાના વિજ્ઞાનને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. નવમીથી સોલમી શતાબ્દિ સુધી જૈન આચાર્યો દ્વારા રચેલા સેંકડા ગ્રંથ એવા છે કે જે દેશની આધુનિક ભાષાઓ—હિન્દી, ગૂજરાતી, મારવાડી, મરાઠી આદિના ઇતિહાસ અને વિજ્ઞાન માટે ઘણા ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બહુ આવશ્યક છે. આ અધિકાંશે કથાવિષયક હોવાથી સર્વને માટે રચિત થઈ શકે તેમ છે, અને તેનાથી દેશની તાત્કાલિક ઘણી ઐતિહાસિક સામગ્રી પણ એકઠી કરી શકાય તેમ છે. અપભ્રંશ શબ્દ ઘણું જાણીતા છે. તેથી જે ‘અપભ્રંશ’થી અહીં તાત્પર્ય છે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવો આવશ્યક પ્રતીત થાય છે, ‘અપભ્રંશ’નો શબ્દાર્થ વિકૃત જાણ અથવા ખગડેલી થાય છે. આ શબ્દ ઘણા કાલથી એક ખાસ ‘પ્રાકૃત’ ભાષાનો બોધક થયેલો છે. વરરચિ ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’ નામના વ્યાકરણમાં તો ‘અપભ્રંશ’ ભાષાનો ઉલ્લેખ આવ્યો નથી પરંતુ આજથી લગભગ એ હજાર વર્ષ પૂર્વના એક પ્રાકૃત વ્યાકરણના કર્તા જૈનાચાર્ય ‘ચંડે’ આ

ભાષાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું વિશેષ લક્ષણ કેવલ એક સૂત્રમાં આપ્યું છે. (જુઓ ડા. આર. હોર્નલ સંશોધિત કલકત્તા ૧૮૮૦ વાળી પ્રાકૃત લક્ષણની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવના તથા મૂળ-ન લોપોડપદ્મંચોડ્યો રેફરેન્સ ૩-૩૨૦ પરંતુ ડા. ગુણે ચંડનો કાલ ઈ. સ. છઠ્ઠા સૈકા પછીનો આપે છે.) કિન્તુ આ અપભ્રંશ અને નવમી દશમી શતાબ્દની અપભ્રંશમાં બહુ અંતર છે. ડૉ. હોર્નલનું અનુમાન છે કે ‘ચંડના સમયની ‘અપભ્રંશ’ના ઉદાહરણ રૂપે આપણે અશોકની જે પ્રશસ્તિઓ શાહ્યા-જગદી અને ‘મન્સહરા’ની શિલાઓ પર ખોદેલી મળે છે અને જેની ભાષાને સર કનિંગહામે ઉત્તરી-ભાષા (northern dialect) કહી છે તે પ્રશસ્તિઓને ગણી શકાય તેમ છે. આ ભાષા થોડી ઘણી માગધી-નાજ જેવી છે. વિશેષ ભેદ કેવલ એટલોજ હતો કે માગધીમાં ‘ર’ ને સ્થાને ‘લ’ આદેશ થતો હતો પરંતુ અપભ્રંશમાં ‘ર’ જ રહેતો હતો. પરંતુ નવમી શતાબ્દના પછીની અપભ્રંશ પ્રાકૃતમાં કેટલીક એવી વિશેષતાઓ છે કે જે તેથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં જણાતી નથી.

૩૯. આ વિશેષતાઓ મુખ્યપણે ચાર છે.

(૧) કારક અને ક્રિયા વિભક્તિઓની ઘણી ખરી મન્દતા. ક્રિયા-પદોમાં રૂપ બનાવવામાં પ્રત્યયો લગાડવાની મન્દતા. ભાષા લગભગ પ્રત્યય વગરની વલણ પકડતી જાય છે.

(૨) ઘણા એવા દેશી શબ્દો અને રૂઢ શબ્દોનો પ્રયોગ કે જેના સમાન-રૂપ શબ્દો સંસ્કૃતમાં મળતા નથી.

(૩) ઘણા નવા છંદો ઉદ્ભવે છે. બીજી પ્રાકૃતમાં આર્ય-ગાથા કે શિષ્ટ સંસ્કૃત છંદો સિવાયના અન્ય છંદો સામાન્ય રીતે દેખાતા નથી પણ અપભ્રંશમાં અસખ્ય નવા છંદો વપરાયા અને તે અક્ષરમેળ છંદો વપરાયા-માત્રામેળ છંદો કે જે વૈદિક કવિતામાં જેવામાં આવે છે તે નહિ. આ અસખ્ય નવા છંદોનાં લક્ષણો તથા ઉદાહરણો ‘પ્રાકૃત-પિંગલમાં મળી આવે છે.

(૪) પ્રાસાન્નંધ છંદનો પ્રાદુર્ભાવ. તેવા પ્રાસાન્નંધ. છંદ પહેલી વખતજ અપભ્રંશમાં મળી આવે છે.૪

આમાંની પહેલી અને બીજી વિશેષતાઓ તે કટલેક અંશે તેનાથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં મળી આવે પણ ચોથી વિશેષતાનું ઉદાહરણ તેનાથી પૂર્વે મળતું નથી.

પ્રાસાન્નંધ છંદનો પૂર્ણ વિકાસ આધુનિક ભાષાઓમાંજ જોવામાં આવે છે. કેટલાક લોકોનો એવો ખ્યાલ છે કે પ્રાસાન્નંધ છંદનો પ્રયોગ ભારતીય કવિઓએ મુસલમાનો પાસેથી લીધો છે. આ મતથી વિરુદ્ધ આ સમયે કંઈ પણ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાતું નથી, પણ સંસ્કૃત અલંકાર નામે પાદાન્તયમકમાંથી તેનો જન્મ થયો હોય તે વિશેષ સંભવિત છે. વિક્રમની છઠ્ઠી સાતમી સદીની પૂર્વથીજ અરબ નિવાસીઓનું પશ્ચિમ ભારતમાં ધણું આવાગમન થયું છે. મહમદ બિન કાસમની ગૂજરાત પર ચડાઇ ઇ. સન ૭૦૭ માં થઇ હતી અને અત્યાર સુધી પ્રાપ્ત થયેલ અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, દેશના આ ભાગ-ગૂજરાતના કવિઓ દ્વારા રચાયેલું સિદ્ધ થાય છે, આ વાતનો ખરાબર નિર્ણય કરવા માટે આપણે આપણા સાહિત્યની પૂર્ણ મીમાંસા કરવી જોઈએ અને આ વાતનો પણ નિકાલ કરવો જોઈએ કે મુસલમાની સાહિત્યમાં પ્રાસાન્નંધ કવિતાનો પ્રચાર કયારથી જણાય છે. આ પ્રશ્ન ધણો મહત્વનો છે. ”

પ્રકરણ ત્રીજું.

અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.

૪૦. સ્વ. સાક્ષર ચીમનલાલે અપભ્રંશ એ મથાળા નીચે ‘સાહિત્ય’ માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું હતું કે:—

૪ શિષ્ટ સંસ્કૃતનાં પ્રાસાન્નંધ છંદનો મળતો એકજ પ્રકાર પાદાન્તયમક નામના અલંકારમાં મળી આવે છે (કંઠિના કાવ્યાદર્શ પ્રકરણ ૩ પારાગ્રાફ ૪૧. ૪૪) એ સંભવિત છે કે આ અલંકારમાંથી પ્રાસ મેળવવાનું જન્મ્યું હોય.

“વૈયાકરણોએ છ મુખ્ય ભાષાઓ ગણાવી છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, પિશાચિકા, માગધી અને સૂરસેની.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવાપભ્રંશોય પિશાચિકા ।

માગધી સૂરસેની ચ ભાષાઃ षટ્ સંપ્રકીર્તિતાઃ ॥

વાઝ્ઘદાલંકારમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચિકા (ભૂત-ભાષિત) એમ કાવ્યની શરીરભૂત ચાર ભાષાઓ ગણેલી છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતમ્ ।

इति भाषाश्चतस्रोपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥ ૨-૧

અહીંઆ અપિ શબ્દથી દીકાકારે માગધી અને સૂરસેનીનો અંતર્ભાવ કરે છે. પદ્મા ભાષા અપભ્રંશઃ હરિવિજયાદિ...ચત-સ્રોપિ ભાષા=કાવ્યશરીરપ્રાપ્તા इत्यर्थः જે જે દેશોમાં અપર ભાષાથી અમિશ્રિત શુદ્ધ ભાષા તે અપભ્રંશ એવી વ્યાખ્યા વાઝ્ઘદે આપે છે.

अपभ्रंशस्तु तच्छुद्धं यद्यद्देशेषु भाषितम् ।

તે તે કણ્ઠાદિ પાંચાળાદિ દેશોને વિશે બોલાતી શુદ્ધ ખીજ ભાષાથી અમિશ્રિત ભાષા તે અપભ્રંશ. જે દેશને વિષે સ્વભાવથી જે ભાષા બોલાય છે તે અપભ્રંશ. માગધી અને સૂરસેનીનો પણ આમાંજ અંતર્ભાવ થાય છે.

यत्तेषु तेषु कर्णाटपाञ्चालादिषु देशेषु शुद्धमपरभाषादि-भिरमिश्रितं भाषितं सोपभ्रंशः । यस्मिन्देशे स्वभावतो या भाषोच्यते सोपभ्रंशो भवतीत्यर्थः । मागधी सूरसेनी चात्रैवा-न्तर्गता ॥

૪૧. વાઝ્ઘદેના કાવ્યાનુશાસન ઉપર ભદ્રારક નરેન્દ્રકીર્તિના શિષ્ય

શ્રેષ્ઠિ પોમરાજના પુત્ર વાહિરાજની દીકરાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે.

ત્રાચંડો લાટવૈદર્ભાવુપનાગરનાગરૌ ।
 વાર્વરાવંત્યપાંચાલટાક્મલયકૈકયાઃ ॥
 ગૌડોદ્રદ્વ પાશ્ચાત્યપાંડ્ય કૈંતલસિંહલાઃ ।
 કાર્લિંગપ્રાચ્યકર્ણાટકાંચ્ય દ્રાવિડગર્જરાઃ ॥
 આભીરો મધ્યદેશીયઃ સૂક્ષ્મભેદવ્યવસ્થિતાઃ ।
 સપ્તવિંશત્યપભ્રંશા વૈડાલાદિપ્રભેદતઃ ॥

આ શ્લોકો દીકારે કયા ગ્રંથમાંથી લીધેલા છે તે જણાવેલું નથી, તેજ દીકારે પિશાચિકાના ૧૧ ભેદ ગણાવેલા છે.

કાંચીદેશીયપાંડ્યે ચ પાંચાલં ગૌડમાગધમ્ ।
 ત્રાચંડં દાક્ષિણાત્યં ચ સૌરસેનં ચ કૈકયમ્ ॥
 શાવરં દ્રાવિડં ચૈવ એકાદશ પિશાચજાઃ ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે એકજ દેશમાં (ઉદાહરણ તરીકે ત્રાચંડ) અપભ્રંશ અને પૈશાચિકા બન્ને ભાષાઓ બોલાતી હતી. પૈશાચિકા એ પિશાચોની-ભૂતોની ભાષા હતી. એટલે તે દેશોની મુખ્ય ભાષા અપભ્રંશ હશે, પરંતુ પિશાચ લોકો પૈશાચિકા બોલતા હશે. માર્કંડેયના પ્રાકૃત સર્વસ્વમાં તથા કૃષ્ણમિશ્રની પ્રાકૃત ચરિત્રમાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ સંબંધી શ્લોકો ઉતારેલા છે.

૪૨. માર્કંડેય આ સતાવીશ ભેદોમાંથી ત્રાચંડ, ઉપનાગર, અને નાગરને મુખ્ય ગણીને બીજાઓને સૂક્ષ્મ ભેદને લીધે પૃથક્ ગણેલા નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશોનું તેણે વર્ણન કરેલું છે અને બીજાઓની તો ફક્ત ખાસીયતો જણાવી છે.

ગૌર્જરિ અપભ્રંશ ભાષાનો વિશેષ એટલો જણાવ્યો છે કે તે સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપુર છે અને ટાક ભાષાની સાથે તે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

સંસ્કૃતાભ્યા ચ ગૌર્જરી । ચકારાત્ પૂર્વેક્તવ્યક્રમાગ્રહણમ્ ॥

ત્રાચંડ અપભ્રંશ સીંધમાં બોલાતો હતો એવું માર્કંડેય કહે છે. પરંતુ નાગર, ઉપનાગર અને ટક્ક ક્યાં વપરાતાં હતાં તે જણાવ્યું નથી. નાગર અપભ્રંશ નગરકોટના પ્રદેશમાં બોલાતો હશે, અને ઉપનાગર તે પ્રદેશના નજીકના ભાગની ભાષા હશે. ટાકી ભાષા ઉત્તર પંજાબમાં ટક્ક દેશની ભાષા હતી. (જ. રા. એ. સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૧૩ પૃ. ૮૭૫-૮૮૩) માર્કંડેયના નાગર અપભ્રંશ અને હેમાચાર્યના સૌરસેન અપભ્રંશને ઘણું મળતાપણું છે. આ ઉપરથી ડૉ. ગ્રીઅર્સન એમ ધારે છે કે નાગર અપભ્રંશ તે ગૂજરાતમાં બોલાતી ભાષા હશે, અને ઉપનાગર અપભ્રંશ ગૂજરાત અને સિંધની વચ્ચેના પ્રદેશ-પશ્ચિમ રજપૂતાના અને દક્ષિણ પંજાબના ભાગમાં બોલાતો હશે.

હવે અગ્યારમા શતક સુધી અપભ્રંશ ભાષા જીવંત હતી તેના પુરાવા આપીશું. કદાચ ભાષા ક્યારે મરણ પામી, એટલે કે તે બોલવાનો વ્યવહાર તૂટી ગયો એ સંબંધી પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળવા ઘણા વિકટ હોય છે, તેમ તે મરણ પામ્યાથી તેનું સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકે છે ઇત્યાદિ વાત જરા દુર્ધટ છે, તોપણ સુદૈવે અપભ્રંશના સંબંધમાં આપણને પ્રત્યંતર પુરાવા પણ મળે છે.

(૧) અગાઉ પૃ ૯ ઉપર ટુંકમાં જણાવ્યું છે તેમ વિશેષપણે જણાવતાં રાજશેખર પોતાના કાવ્યમીમાંસામાં (ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ પા. ૫૪, ૫૫) પોતાના કવિ-રાજની કાવ્ય પરીક્ષાની સભા કેવી હોવી જોઈએ એ સંબંધમાં લખતાં જણાવે છે કે—

મધ્યેસમં...વેદિકા । તસ્યાં રાજાસનમ્ । તસ્ય ચો-
ત્તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવેશોરન્ । તતઃ પરં વેદવિદ્યાવિદઃ

પ્રામાણિકાઃ પૌરાણિકાઃ સ્માર્તા ભિષજો મૌહૂર્તિકા, અન્યેપિ તથાવિધાઃ । પૂર્વેણ પ્રાકૃતાઃ કવયઃ । તતઃ પરં નટનર્તક-ગાયનવાદક વાગ્જીવન કુશીલવતાલવચરા અન્યેપિ તથા-વિધાઃ । પશ્ચિમેનાપભ્રંશિનઃ કવયઃ । તતઃ પરં ચિત્ર-લેપ્યકૃતો મણિક્યવંધક વૈકેટિકાઃ સ્વર્ણકાર વર્ધકિલોહ-કારા અન્યેપિ તથાવિધાઃ । ૬૦

—એટલે મધ્યે રાજ્યાસન, તેની ઉત્તરે સંસ્કૃત કવિ, અને તેની પાસે વૈદિક, નૈયાયિક, પૌરાણિક આદિ પડિત લોક, પૂર્વે પ્રાકૃત કવિ અને તેની પાસે નટ, નાચનારા, ગાનારા, વગાડનારા આદિ કલાવન્ત લોક. પશ્ચિમે અપભ્રંશ કવિ અને તેની પાસે ચિત્ર કરનાર-રંગ પૂરનાર, રત્નકાર આદિ કસમી લોક અને સોના, સુતાર, હુવાર આદિ કાર-કારીગર ઇત્યાદિ.

૪૪. આ સમાની રચના કાલ્પનિક હોય તો પણ પ્રત્યેક સાહિત્ય ભા-પાના કવિની પાછળ તે ભાષા જેઓમાં વ્યવહાર સાધન રૂપે બોલાતી હોય છે તેના લોક રાજશેખરે બોસાડ્યા છે, એ તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. સંસ્કૃત કવિ પાછળ પડિતોનું પૂર, પ્રાકૃતિ કવિ પાછળ જે નાટકમાં પ્રાકૃત વપરાય છે તેનો હગતા નટાદિનું મૂકવું, અને અપભ્રંશ કવિ પછવાડે માત્ર વણિવર્ગ અને કારીગર આદિનો વર્ગ-અર્થાત્ સામાન્ય જનસમૂહ-એમ બોસાડવાથી આશિત્ય સાધ્યું છે. એમ ન હત તો વ્યાપારી વર્ગ અને ધંધાદારી લોક સંસ્કૃત કવિ પછવાડે શા માટે ન બોસાડ્યા અથવા નટ નર્તકાદિ કલાવતોના વર્ગને અપભ્રંશ કવિની પાછળ કેમ સ્થાન ન આપ્યું ? એવા પ્રશ્નોનો ખીન્ને સમર્પક ઉત્તર નથી. આ પરથી રાજ-શેખરના સમયમાં સામાન્ય જનસમૂહની બોલી અપભ્રંશ હોવાથી તેમનું તેજ ભાષામાં સાહિત્ય હતું એમ માનવામાં હરકત નથી. રાજશેખર ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટમાં અને દશમાના આરંભમાં થઈ ગયા.

૪૫. (૨) ૩૬૪ના ૩૬૪વંકરના ૨-૧૨ સૂત્ર નામે 'સંસ્કૃત પ્રાકૃત

‘વાન્યદપ્ત્રંશ ઇતિ ત્રિધા’ એ શ્લોક પર પોતાની વૃત્તિમાં ટીકાકાર જૈન નમિ સાધુએ અપભ્રંશના બુદ્ધબુદ્ધ ભેદ બતાવી તેના લક્ષણ સંબંધે જણાવ્યું છે કે ‘તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગવસેયમ્’— એટલે તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી—માંથી જ સારી રીતે સમજી લેવું. પ્રાકૃત સંબંધે બોલતાં તેનું લક્ષણ ‘ગ્રંથાન્તરાદવસેયં’—બીજા ગ્રંથોમાંથી જણી લેવું એમ તે જણાવે છે; આ પરથી ‘લોકાત્’ એટલે પ્રત્યક્ષ લોકવ્યવહાર પરથી, એવું કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે તે સ્પષ્ટ છે. નમિ સાધુ ઇ. સ. અગ્યારમા શતકના મધ્યમાં થઈ ગયા. તેના સમયમાં અપભ્રંશ શ્રવંત હોવા સિવાય તે ‘તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદવસેયં’ એમ કહે નહિ. આ પરથી અપભ્રંશ ભાષા અગ્યારમા શતકના મધ્ય સુધી ખાસ શ્રવંત હતી એ કહેવામાં હરકત નથી.

૪૬. (૩) હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો અપભ્રંશ કવિતામાંથી આપ્યાં છે તેમાંથી બે મહત્ત્વનાં છે.

(અ) ‘બાહ વિછોડિવિ જાહિ વુહુ, હઉં તેવઈ દો દોસુ,
હિઅઅકિહિં જઈ નીસરહિ, જાણઉં મુંજસું રોસુ,

—(એકમેકના) હાથ છોડી વુ જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું,
(તેમા) કેનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી વુ જો નીસરી જશે, તો પછી મુંજનો મારા પર રોપ છે એમ હું જાણીશ.

૪૭. આમાં મુંજરાજ પર ક્રિદા થયેલી તરણીના તેને અતુલક્ષીને શબ્દો છે. આમાં તેની પ્રશસ્તિ સરખા મહાકાવ્ય જેવો પ્રકાર બીલકુલ નથી. શિવાય કે મુંજ જેવો રાજા બીજો થયો નહોતો કે તેના સંબંધે કોઈ પછીથી પણ કાવ્ય રચે. તેથી મુંજની અને વિશેષતઃ તેના સ્ત્રીલપટવની વાત લોકહૃદયમાંથી લુપ્ત નહોતી, તે વખતે લોકમાં રહે થયેલા આ લોકનાં

જ પદ હોય એમ કહેવામાં હરકત નથી. મુંજ ૧૦મા શતકના મધ્યમાં થઈ ગયો તેના પછી થોડા કાળના તરીકે આ પદને સમજાએ, તો ૬શમા શતકના છેવટે અપભ્રંશ ભાષા લોકમાં પ્રચાર પામી હતી એમ દિસે છે.

૪૮. (બ) 'રકખધ સા વિસહારિણી, તે કર ચુંખિવિ જીઉ;
પડિખિંમિ અ મુંજલુ જેહિં એ ડોહિઉ પીઉ.'

—જેમાં મુંજલનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંખન લઈને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ ટકાવે છે.

ગૂજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ 'ન્યારે સગીર હતો ત્યારે મુંજલ એ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રધાન સર્વ કારભાર કરતો હતો, તેના સંબંધમાં આ પદ છે. આ પણ ઉપરના પદ જેવું તાત્કાલિક મહત્ત્વનું લોકસુભાષિત છે, અથવા તે પ્રચલિત લોકભાષામાંનું હોવા યોગ્ય છે. આમાં મુંજલના તરણપણાની અલ્લડ વાતનો—અગર એકાદ અપ્રસિદ્ધ તરણીના તેના પર થયેલા ગુપ્ત પ્રેમનો ઉલ્લેખ છે. આ પરથી જણાય છે કે મુંજલના તારણ સુધી તો જરૂર અપભ્રંશ જીવત હતી. સિદ્ધરાજ ઇ.સ. ૧૦૯૪માં સગીર ઉમરે ગાદીપર આવ્યો, તે સમયે મુંજલ સારી રીતે મોટી ઉમરનો હતો. એટલે કે ઇ.સ. અગ્યારમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં અપભ્રંશ ખોલાતી હતી એમ જણાય છે. પછીનાં શતક સંક્રમણનાં હોઈને, તેમાં નવી ભાષાનું રૂપ કાયમ થયું હોવું જોઈએ એમ આપરથી દિસે છે, કારણ કે પછી વિક્રમ ૧૩ મા શતકમાં જૂની ગૂજરાતી ભાષામાં વાંગમય ચમકવા લાગ્યું.

૪૯. (૪) પ્રાકૃતપિગલ આ નામનો પ્રાકૃત છંદ:શાસ્ત્ર પરનો ગ્રંથ (?) શતકનો છે તેમાં કેટલાંક અપભ્રંશ અને કેટલાંક જૂનાં હિંદી—ગૂજરાતી ઉદાહરણો છે તેમાંથી બેજ અત્ર લેવામાં આવે છે.

(ક) 'કણ્ણ ચલતે કુમ્મ ચલધ પુણ્ણિ અસરણા,
કુમ્મ ચલતે મહિ ચલધ લુવણ્ણ ભયકરણા.

મહિચ ચલતે મહિહર તહ અ સુરચણા
ચકકવધ ચલતે ચલાધ ચકક તહ તિહુચણા.

—કર્ણુ (સંઆમમાં) ચાલતી વખતે અશરણુ (ધધ) કૂર્મ હલે છે, કૂર્મ હલવાથી પ્રાણી માત્રને ભય દેનારી પૃથ્વી હલે છે, પૃથ્વી હલતાં ખર્વત ડાલે છે, અને તેથી (તે પર રહેલ) સુરગણુ હલે છે. (આ પ્રમાણે) ચકવર્તી (કર્ણુ) આલ્યો તેથી (દિશાઓનું) ચક્ર અને ત્રિભુવન અલાયમાન થાય છે.

૫૦. (ખ) 'જે ગંજિય ગોલા હિવધિરાઉ, ઉદડ ઉડુઉ સભચ પરાઉ;
ગુરુ વિકકમ વિકકમ જિણિચ જુજઝ, તા કણુપરકમકોઈ ખુજઝ,

—જેણે ગૌડાધિપતિને ગાંજ્યો, ગર્વિષ્ટ ઉત્કલ (રાજા) ને ભયભીત કરી નસાડ્યો, (જેણે) મોટા પરાક્રમી વિક્રમને યુદ્ધમાં જીત્યો, તે કર્ણુના પરાક્રમની ખુઝ કોણુ કરે ?

૫૧. આમાં કર્ણુ તે કલચૂરિ વંશના ચેદિ રાજા ઇ.સ. ૧૧મા શતકના મધ્યના સુમારે થઇ ગયો. પ્રાકૃતપિગલ-ટીકાનો હસ્તલેખિત ગ્રંથ મળ્યો તે સંબંધી ખુલાસામાં ૩૦ સર ભાંડારકર કહે છે કે—

“The last two forms (the Apabhramśa and the Vernacular forms) must represent the Vernacular speech of the period when the poets wrote, and since they could not have praised the particular princes if they had died and been forgotten at the time when they lived, the conclusion is not un-warranted that the forms of the language used by them were the forms current about the time of Karna i.e. in the first half of the eleventh century, the stage of development at which Vernacular tongues had arrived was still that represented by the Apabhramśa.” (Bhandarkar, Report on the search for Mss 1887-94 p. LXXI ff.)

—છેલ્લાં બે રૂપો (અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાનાં રૂપો બ્યારે કવિઓએ લખ્યાં તે સમયની દેશી-લોકભાષાનાં પ્રતિનિધિરૂપ જ હોવાં જોઈએ. અને તે કવિઓ બ્યારે પોતે વિદ્યમાન હોય ત્યારે તે અમુક રાજાઓ જો મરી જઈ લૂલાઈ ગયા હોય તો તે વખતે તે રાજાઓનાં ગુણગાન કરી શક્યા ન હોત; આથી એ નિર્ણય પર આવવું અયોગ્ય નથી કે તે કવિઓએ વાપરેલાં ભાષાનાં રૂપો જો વખતે તે રાજાઓ વિદ્યમાન હતા તે વખતના અરસામાં ચાલુ હતાં. આ પ્રમાણે કર્ણનાં અરસામાં એટલે કે અગ્યારમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં જો વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ પહોંચી હતી તે અપભ્રંશ ભાષાનો જ ચાલુ વિકાસ હતો.

આ સર્વ વિવેચન પરથી ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યસુધી અને વિક્રમ ખ્રીષ્ટ ૧૦મા શતક સુધી તો અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એ નિર્વિવાદ દિસે છે. આની પછી નવીન આર્યભાષાનો દેશી ભાષાનો કાળ શરૂ થાય છે એમ કહી શકાય.

વિભાગ બીજો.

અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ પહેલું.

દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પર. અપભ્રંશ સાહિત્યનું સંખ્યાપ્રમાણ શું છે આ પ્રશ્ન દશક વર્ષ પહેલાં હાસ્યજનક લાગત કારણકે હજુ હમણાં સુધી અપભ્રંશનું જે કંઈ સાહિત્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાન અને માન્ય હતું તે ફક્ત એટલું જ હતું કે ૧. કાલિદાસની વિક્રમોર્વશીના ચતુર્થ અંકમાંનું ૨. પિંગલ કૃત કહેવાતું પ્રાકૃત પિંગલ ૩ હેમાચાર્યનું વ્યાકરણ સૂત્ર ૪-૩૨૯ થી ૪૪૬ કે જેમાં તે જૂઠાં જૂઠાં સ્થળોએથી અપભ્રંશ ટાંકે છે. ૪ હેમાચાર્યનું કુમારપાલ-ચરિત્ર અથવા પ્રાકૃતદ્વાત્રય કાવ્ય સર્ગ ૮-શ્લોકો ૧૪ થી ૮૨ કે જે પોતાના વ્યાકરણના નિયમોનાં ઉદાહરણ તરીકે મૂકેલા છે ૬ જૈનકથાઓ જેવી કે કાલકાચાર્ય કહા અને દારાવતીના નાશની કહા અને અહીં તહીં અલંકારના ગ્રંથો જેવા કે સરસ્વતીકંઠાભરણ. અને દશરૂપ અને ધ્વન્યાલંકાર એ બંને પરની ટીકાઓમાં મળી આવતી છૂટી ગાથાઓ; આ ઉપરાંત થોડી ગાથાઓ વેતાલ પંચવિંશતિકા, સિંહાસન દ્વાનિશિક્ષા અને પ્રબધ ચિંતામણિ માંની. આનો ઉપયોગ પિશયે પોતાના વ્યાકરણમાં કર્યો છે. આમાં પહેલાં બે સિવાય સર્વ જૈનો રચિત સાહિત્ય છે.

પર પિશલના વખત પછી શોધખોળ કરતાં અપભ્રંશ સાહિત્ય વિશેષ અને વિશેષ જૈનો પાસેથી મળી આવ્યું છે. તેમાં ખાસ કરી, ભવિસ્યત કહા નામનું ધનપાલ કૃત લાંચું કાવ્ય ડા. જેઠાબીએ અમ-

દાવાદના રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલ પાસેથી પોતાના ભારતના છેલ્લા પ્રવાસ દરમ્યાન તેની એક પ્રત પ્રાપ્ત કરી જર્મની જઈ તેના પર ખૂબ સંશોધન, શોધખોળ કરી, વિવેચન, પ્રસ્તાવના વગેરે લખી મ્યુનિચમાં સન ૧૯૧૮માં છપાવ્યું તેમાં ગૂજરાતી હિંદી આદિ આધુનિક ભાષાની જનની અપભ્રંશ ભાષાનું મહત્વ તેમણે સ્થાપિત કર્યું. ત્યાર પછી અપભ્રંશ સંબંધી હિન્દમાં રસ લેવાવા માંડ્યો. તેનું કેટલુંક સાહિત્ય સાક્ષરશ્રી સ્વ. દલાલે પાઠણ અને જ્વલમ્બેરના તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈને કારંજના જૈન પુસ્તક ભંડારો શોધતાં તેમજ ખીજે શોધ કરતાં મળી આવ્યું. આ સર્વની રૂપરેખા સૂચિ સહિત નીચે આપીએ છીએ. વિક્રમ ૮ મીથી ૧૦ સદી વચ્ચે.

૫૪. હાલ અપ્રકટ પણ મોટા બે અપભ્રંશનાં કાવ્યો હમણા એક પુસ્તકભંડારમાં જણાયાં છે, તેનાં નામ હરિવંશ પુરાણ અને પદ્મચરિત્ર છે. તેમનું ગ્રંથપ્રમાણ આશરે અઢાર હજાર અને બાર હજાર શ્લોક અનુક્રમે છે. બંનેના રચનારનું નામ સ્વયંભૂદેવ છે. તેણે બંને ગ્રંથો અપૂર્ણ મૂક્યા હતા તે તેના પુત્ર નામે ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ તે બંનેને પૂર્ણ કર્યા હતા. હરિવંશ પુરાણમાં સ્વયંભૂદેવ પોતાને 'ધવલધ્રિ'નો અને પદ્મચરિત્રમાં 'ધનંજય'નો આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. બંને નામો એકજ વ્યક્તિને લાગુ પડતાં હોય એવો સંભવ છે. ત્રિભુવન સ્વયંભૂ પોતાને 'અદ્વધ્રિ' કે જે 'ધવલધ્રિ'નો પુત્ર કહાય હોય) ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. હરિવંશ પુરાણના અંતભાગમાં સંધિઓ પરથી જણાય છે કે તે ગ્રંથનો એક ભાગ ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ લખેલો તે અપ્રાપ્ત થતાં તે ગ્વાલિયરના જસકિતિ (યશઃકીર્તિ) નામના સં. ૧૫૨૧ લગભગ થયેલા ભદ્રારકે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો હતો.

૫૫. હરિવંશ પુરાણમાં ભામહ, દંડિ, ખાણ, હરિષેણ અને ચૈામુ-હનાં ઉલ્લેખ મળે છે અને પદ્મચરિત્રમાં રવિષેણ, ભામહ અને દંડિના મળે છે. આ બધા ગ્રંથકારો ઇ. સ. ૭ મી સદી પછી વિદ્યમાન જણાયા

નથી. વિક્રમ ૧૧મી સદીના પુષ્પદન્તે પોતે પોતાના મહાપુરાણમાં સ્વયંભૂ-
દેવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પરથી એમ નિર્ણય થઈ શકે કે સ્વયંભૂદેવે
ઈ. સ. ૭મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચે કોઈ કાળમાં રચના કરી હશે.
૫૬ ઉત્ત પૃથ્વીચરિત્ર પ્રારંભમાં એ છે કે

મહાણુવ-કોમલ-કોમલ-મણહર-વર-વહલકંતિ સોહિલ્લં

ઉસહસ્સ પાયકમલં સસુરાસુર વંદિયં સિરસા.

૧

દીહર સમાસનાલં સદ્દલં અત્ય કેસરઝંધવિય,

વુહ મહુયર પીય રસં સયંભુ કંબુપલં જયઉ.

૨

તિહુયણુ લગ્ગણુ ખંભુ, ગુર પરમોદું નવેપિપણુ.

પુણિ અરેભિય રામ કહા, આરિસૂ જોએપિપણુ.

૩

x

x

x

x

ધત્તા

ધય ચક્રવીસ વિ પરમ જિણુ પણુવેપિપણુ ભાવે

પુણુ અખાણુઉં પાયકમિ રામાયણુ કાવે.

૧

બદ્ધમાણુ મુહ કુહર વિણુગિય, રામકહાણુધ એહ કમાગય,

અકખર વાસ જલોહ મનોહર, સુયલકાર છંદ મચ્છોહર.

દીહ સમાસ પવાહા વંકિય, સક્રય પાયય પુલિણાલંકિય

દેસી ભાસા ઉભય તડુજલ, કવિ દુકર ઘણુ સદ્દ સિલાયલ.

અત્ય બહલ કલ્લોલાણિટ્ટિય, આસાસય સમતૂહ પરટિય,

એહ રામકહ સરિ સોહંતી, ગણુહર દેવહિં દિં વહંતી.

પચ્છધ દંદિભૂઅ આયરિએ, પુણુ ધમ્મેણુ ગુણાલંકારયં,

પુણુ એવહિં સંસારારાએ, કિતિહરેણુ આણુતરવાએ.

પુણુ રવિસેણા ચરિય પસાએ, બુદ્ધિએ અજગાહિય કષ્ટરાએ,

પૃથ્વીણિ જણુણિ ગખ્ખ સંભૂએ, મારએ એવ રૂપ આણુરાએ,

અધતણુ એણુ પધહર ગત્તે, છિવ્વરણુસે પવિરલ દત્તે.

ધર્મા

શિખમલ પુણ્ય પવિત્ર કહ કિતાણુ આઠખાઇ,
 નઈણુ સમાણિજનંત ઝેણુ, ચિર કિતિ વિઢખાઈ. ૨
 યુદ્ધયણુ સયંલુ પદં વિણુવઈ, મધ સરિસઈ, અણુણુણાહિ કુકઈ,
 વાયરણુ કયાઇ ન જાણિયઈ, એવ વિત્તિ સુતુ વકખાણિયઈ,
 એઉ પચ્ચાહાર હો તતિ કિય, એઉ સંધિએઉ પરિયુદ્ધિ દિય,
 એ ઉ શિસુઅઉ સત્ત વિહતિયાઉ, છવિહઉ સમા સપઉતિયાઉ.
 છક્કારય દસલયારણુ સુય વીસોવસગ્ગ પંચય બહુય,
 એ વલાવલ ધાઉ શિવાય ગણુ, એઉ લિંગુ ઉણાઇ ચક્રુ વયણુ
 એઉ શિસુણિઉ પંચ મહાકવુ, એઉ ભરહુ એ લકખાણુ છંદુ સવુ,
 એઉ વુજિહઉ પિંગલ પચ્ચાર, એઉ ભમ્મહ દંડિય લંકાર,
 વવસાઉ તોવિ એઉ પરિહરમિ, વરિ રયડા વુતુ કવુ કરમિ

x x x x

ઇય એતથ પઉમચરિએ ધણુંજયાસિય સયંલુ એવ કએ,
 જિણુ જમ્મુપ્પસિધયં પદમ ચિય સાહિયં પવ્વં. ૧

x x x x

ઇય એતથ પઉમચરિએ, ધણુંજયાસિય સયંલુ એવ કએ,
 જિણુવર શિષ્કમણુ ઇમં, વીયં ચિય સાહિયં પવ્વં. સંધિ ૨

* * * *

આયરઇ અવરઈ અવિસેસઈ કરિયઈ મુણિગણુ સારએણુ,
 પરમાગમે જહ ઉદ્ધિઈ આસિ સયંલુ ભડાર એણુ. ૨૦

ઇય પઉમચરિયસેસે સયંલુ એવસ્સ કહવિ ઉવ્વરિએ,
 તિહુઅણુ સયંલુ રઇયં સમાણિયં સીયહીવ પવ્વમિણું.
 વદંઇ આસિય તિહુયણુ સયંલુ કઇ કહિય પોમચરિયસ્સ,
 એસે ભુવણુ પગાસે તેઆસીમે ઇમે સગ્ગો.

કઇરાયસ્સ વિજય સેસિયસ્સ વિત્યારિઉ જસો ભુવણુ
 તિહુઅણુ સયંલુણુ પોમ ચરિય સેસેણુ નિસ્સેસો. સંધિ. ૮૩.

x * * *

આ ગ્રંથ ની સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી પ્રત પૂનાના સર ભાંડા-
રકર ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં નં. ૧૧૨૦ સન ૧૮૯૪-૯૭ માં છે,

પૃ. ઉપરોક્ત હરિવંશ પુરાણના નમુના. તેમાં આદિભાગ એ છે કે:-
સિરિ પરમાગમ-ણાલુ સયલ કલા કામલ દલુ,
કરહુ વિઠસિણ કણ્ણે ગાયવ કુરે બકુહુપ્પલુ.
પણુમામિ જોમિ તિત્યંકર હો, હરિબલકુલ-નહયલ-સસહર હો-
તધલોક્કલચ્છિ લચ્છિય ઉર હો, પરિપાલય અજરામરપુર હો.

x

x

x

x

ચિતવધ સયંલુ કાઈ કરમ્મિ, હરિવંશ મહણ્ણવ કે તરમ્મિ,
ચુરવયણુ તરંડ ઉલચ્છુ નવિ, જમ્મહો વિલજો ધઉ કોવિ કવિ.
જુહુ જુાધ ઉ વાહતરિ કલઉ, એકકુવિ જુ ગંથુ પરિમોક્કલઉ
તહિ અવસરિ સરસઈ ધીરવધ, કરિ કલ્લુ દિણમધ વિમલમધ.
ઇંદેણુ સમપ્પિઉ વાયરણુ, રમ્મ ભરહેં વાસેં વિચ્છરણુ,
પિંગલેણુ છંદ પય પચ્છાઈ, ભમ્મહં દંડિણિહિં અલંકાઈ.
આજોણુ સમપ્પિઉ ધણુ ધણુઉ, તં અકખર ઉંબર અપ્પણુઉ,
સિરિ હરિસેણિય જિઉ જિત્તણુઉ, અવરે હિમિ કપરિ કપ્પતણુઉ.
છંડણિય દુવઈ દુવચ્છેહિ જડિય, ચઉમુહેણુ સમપ્પિય પદ્ડિય.
જય જયણાણુંદ જજોરિયએ, આસીસ એ સવ્વહુ કેરિયએ,
પારમિય પુણુ હરિવંસકહા, સસમય પરસમય વિચય સહા.

આ ગ્રંથની સ. ૧૫૮૨માં લખેલી પ્રત પણ તે પૂનાની ઉપરોક્ત
સંસ્થામાં નં. ૧૧૭૭ સન ૧૮૯૧-૯૫ની વિધમાન છે તે પરથી શ્રીયુત
નાથુરામ ત્રેમીજીની નોંધમાંથી ઉપરનાં અવતરણો લીધાં છે.

દશમી સદી.

૫૮. ધનપાલ કવિ—તેણે ‘ભવિસયત્ત કહા’ અપર નામ ‘સુય-
વ્યયમી કહા’ એ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. તે ૨૨ સંધિઓ
(પ્રકરણો)માં છે. આ કથામાં ભવિષ્યદત્ત રાજા એ નાયક છે અને તેમાં

કાતિક શુક્લ પંચમી (જ્ઞાનપંચમી)ના ફલવર્ણન રૂપ વિષય છે. આ ગાયકવાડની ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં ૨૦ મા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે. કવિ પોતાનો પરિચય ટુંકમાં એ આપે છે કે તે ધક્કડ (ધાર્કટ) વણિકવંશમાં ધનશ્રી માતા અને મહેશ્વર પિતાનો પુત્ર હતો. પોતે શ્રુત-જ્ઞાનમાં સરસ્વતી દેવીનાં પુત્ર હોવાનું જણાવે છે. આ વણિક કવિની કવિતા ધવલ અને પુષ્પદંતની કવિતા જેવી છે. તેની અપભ્રંશ હેમચંદ્રના કરતાં વધારે પ્રાચીન લાગે છે. હેમચંદ્રજીમાં દેખાતી એવી વ્યાકરણની વિકૃતિ અને રૂપની બહુલતા તેમાં જણાય છે, એ પરથી જણાય છે કે જ્યારે આ ભાષા બોલાતી બંધ નહિ પડી હોય, ત્યારે તે સમયમાં ધનપાલે આ લખેલ હશે અને હેમચંદ્રજીના સમયમાં તે સાહિત્ય રૂપે વિદ્યમાન રહેવા ઉપરાંત વિકૃતભાષા થઇ ગઇ હશે. આથી તેના અને હેમાચાર્ય વચ્ચે ઓછામાં ઓછું બે સૈકાનું અંતર ગણી શકાય. આ ગ્રંથ ડાક્ટર હર્મન જેક્ષપીએ સને ૧૯૧૮ માં મ્યુનિચમાં રોમનલિપિમાં જર્મનભાષામાં ભૂમિકા સહિત પ્રકટ કર્યો છે ને તેમાં અપભ્રંશ સંબંધી અતિ સુંદર, મહત્વપૂર્ણ અને શોધખોળથી યુક્ત વિવેચન વિસ્તારથી કર્યું છે. ત્યાર પછી સ્વ. સાક્ષર ચિમનલાલ દલાલથી સંશોધિત ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૨૦ માં સને ૧૯૨૩ માં બહાર પડેલ છે તેમાં સ્વ. ડા. ગુણેએ જેક્ષપીનો આધાર લઈ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને વિવેચન અંગ્રેજીમાં કરેલ છે ને તેમાં શબ્દકોશ પણ છેવટે આપ્યો છે. અપભ્રંશનો પહેલો સંપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકાશમાં આજ આવ્યો.

પદ—આમાંથી એક નમુનો લઈએ—

હુદિવિ સહું જણુણિં કિઉ મંતુ, તુરિઉ તાય પરિવર્ટિય તંતુ,
મઈ તં કુણયદીઉ પધસિંવઉ, અચ્છ તામ એહુ સુહસેવઉ,
તં શિસુણિવિ પરિવર્ટિય મતિં, કરયતુ વયણિ દિન્તુ વિહસંતિં,
તુરિહિં ચડિવિ જંધ તં દિર દિજ્જંધ, વયણુવિ નઉ કરાલુ જંપિજ્જંધ,
ઓદ્ધહિ પુત્ત જેમ અણુણુણિઉ, દિં વણિકતહં મચ્ચુ ન યાણિઉ,
સુદિયહિ હિયઉ જ્ઞાહિં અપિવઉ, પરિમિતું થોઉ થોઉ જંપિવઉ.)

આત્મ વિદ્યપદ વિવિદપયારિહિં, વચિવિ કરસન્નાસંચારિહિં;

અપુણ્ય પદમે ભંડુ સક્કલિવ્વહિ, અપ્પણ્ણો ચિત્તુ વિચિત્તુ લહેવ્વહિ,

અપુણ્ય અંગ છાદિ દરિસિન્વહિ, અપ્પણ્ણો તણ્ણહિં પરામરિસિન્વહિ,

ધત્તા-પરકર્ણ મુણ્ણુવિ હુહિ મુણ્ણી, અપ્પણ્ણ કર્ણ્ણો હુહિ ચલ્લ,

હુ કક્કાવહિં દેણ્ણવિ હિયચરિહિ, પરહો અંગિ પધસિવિ કલ્લહ. ૩-૬

—જનની-માતા પાસે જઈ મંત્ર કરી-પૂછગાછ કરી ત્વરિત તાત પાસે ગયો, (કચ્છુ કે) તે કનકદ્રીપમાં મારે જતું છે-તે સુખસેવિત સ્થાન છે. તેને આવો વિચાર કર્યો છે એવું જાણી વદનપર કરતલ મૂકી (તાત) દસનો (બોલ્યો). (એક કુશલ વાણીઓ-વેપારી પોતાના ધંધાના કેવા નિયમો રાખે છે તે અત્ર બતાવે છે.) જે કંઈ ત્રુટિઓ-મુશ્કેલીઓ પ્રાપ્ત થાય-કટ્ટઓ થાય તો એવું ખરેખર કરીએ કે (૧) વચનોમાં કરાલ-ક્રોર વદ્યું નહિ, (૨) હે પુત્ર ! જેમ અત્તાની વાણિજ્યનો માર્ગ જાણતો નથી તેમ બોલજે (૩) મુદ્દ-મિત્રને હેયું આપીશ નહી-ગુપ્ત વાત કરતો નહિ (૪) પરિમિત થોડું થોડું બોલવું (૫) વિવિધ પ્રકારે-હાથની સંજ્ઞા સંચારથી છેતરી અર્થ-પૈસો કમાવો-મેળવવો (૬) આપણા પક્ષના માલની શ્લાઘા કરવી-વખાણુ કરવાં, અને અન્યનું ચિત્ત વિચિત્ત કરી નાંખવું (૭) પોતાનું અંગ (પક્ષ, હકીકત) દેખાડવું નહિ, અને અન્યના અંગને ખ્યાલમાં રાખવું-વિચારવું-તેનો પરામર્શ કરવો. (૮) પરકાર્ય સાંભળતાં છતાં ન સુણી-તે પ્રત્યે બહેરા રહી પોતાના કાજ ચલિત ન કરવાં-સ્થિર કરવાં-દબપણે વળગી રહેવું. (૯) કોઈને પોતાનું ચરિત્ર કળાવવું-જણાવવું નહિ (રખેને કોઈ કળી જાય) અને અન્યનું અંગ (પક્ષ-હકીકત) તેમાં પ્રવેશ કરી કળી જવું-જાણી લેવું.

આનાં વિશેષ ઉદાહરણો આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયેલ છે એટલે તેમાંથી જોઈ શકાશે તેથી અત્ર આખ્યાં નથી.

૬૦—મહાકવિ ધવલ-પણુ દશમી સદીમાં થયો જણાય છે. નિર્ણિત સમય બરાબર કહી શકાતો નથી પરંતુ દશમી સદીથી આગળ તેનો સમય લાવી શકાશે નહિ એમ તો જણાય છે. તેણે ૧૨૨ સંધિમાં

—અધ્યાયમાં અને ૧૮૦૦૦ શ્લોકમાં ‘હરિવંશ પુરાણ’ રચેલો કારંભ ભંડારમાં જણાયો છે, તેમાં ‘મહાવીર’ અને ‘નેમિનાથ’ તીર્થંકરોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. મહાભારતની કથા પણ તેમાં છે.

૬૧—આની ભાષાનો પણ થોડો નમુનો લઈએ. કવિ કુંડામ (મહાવીરના જન્મગ્રામ)નું વર્ણન કરે છે કે:—

જંબૂદીવહિં સોહણુ અસેસુ, ધરિ ભરતખેતિણું સુરણિવેસું,
ધરહરિહિં સરિહિં સુરઉવવણેહિં, આસિહિ મહિસિહિ પર ગોહણેહિ. ૧
ગામિહિ ગોઠિહિ કોટિહિ પૂરેહિં, વહુ વિહનાયહિ કમલાયરેહિં;
સુપસિદ્ધઉ ભુવણિ વિદેહ દેસુ, ભય રહિઉ પસિદ્ધઉ શિરવિસેસુ. ૨
તહિં કુંડ મહાપુર ભુવણુ સાર, ઉત્તંગુ મણોહર તહો પપાર;
ફરહો દીસઈ ઉર્જવલ ભાઈ, મણિમંડિય સુરગરિ સિદ્ધરણાઈ. ૩
આધ્ય પૂરિય શિખભલ જલેણુ, હું ત્રિપ્પય ધરિદિણુયર રહેણુ;
ધવલહરિહિ પવલિહિ ગયણિ લગ્ગુ, પુર દીસઈ હું સુર લોય મગ્ગુ. ૪
દુતિ પંચ સત્ત ભૂમીયરેહિ, જિણુ ભવણિહિ ધય ધુવ્વત એહિ,
અણેવિણુ વીર જિણાગમેણુ, હું હું અધસય તુટુંધ યમેણુ. ૫

ધત્તા.

બહુ ધણુ બહુ ગુણુ બહુ સુય ગુત્તઉ,
તહિં શિવ સંધ જિણુખંડખમ ભત્તઉ,
શિવ્ય પસાહિય તહ હરણારિઉ,
હું સુરલોય મહિહિ અવયારિઉ. ૬

ભાવાર્થ—આ સંમસ્ત જંબૂદ્વીપમાં શાભાયમાન, સુરલોકની સમાન ભરતક્ષેત્ર છે. તેમાં પર્વત, નદી, દેવોપવન, આશિખિ, મહિષી અને ગોધન, તથા ગામ, ગોષ્ઠિ, કોટ, પુર અને અનેક વિકસિત કમલાકરોથી (સુસજ્જિત) ભુવન-પ્રસિદ્ધ વિદેહ દેશ છે કે જે બંધથી રહિત અને પૂર્ણ ત્રિપ્પયાત છે. આમાં ‘કુંડ’ નામનું એક ભુવન-શ્રેષ્ઠ મોટું ‘પુર’ છે, જેના ઊંચા અને મનોહર ઉર્જવલ મણિમંડિત પ્રાકાર ફરથી સુરગિરિ

(સુમેર પર્વત)ની પેઠે ભાસમાન જોવામાં આવે છે. (આ પુર)ની ખાઈઓ નિર્મલ જલથી ભરેલી છે.

—ગગનચુંબી ધવલ પ્રાચલોથી આ પુર એવું દેખાય છે કે જાણે તે સુરલોકનો માર્ગ હોય નહિ. જે જે પાંચ પાંચ સાત સાત ભૂમિ (ખંડ) વાળાં જિનમંદિરોની ઉડતી ધ્વજાઓથી જાણે તે નગર વીર જિનેશ્વરનું આગમન થવાનું જાણીને અત્યંત હર્ષિત અને સતુષ્ટ બની રહ્યું હતું.

—આ નગરમાં બહુ ધન, બહુ ગુણ, બહુ શ્રુતથી યુક્ત, જિનવચનનાં ભક્ત, નિત્ય પ્રસન્નચિત્ત નર નારીઓ નિવાસ કરે છે, જાણે તેઓ સુરલોકથી ભૂમિપર ઉતરી આવ્યાં છે.

૬૨—કવિના ગુરૂનું નામ અંબસેન હતું અને સુર નામના વિપ્રનો તે પુત્ર હોતો. તેનું નામ દરેક સધિની છેલ્લી કડીમાં તેમજ અથતી પ્રસ્તાવનામાં આવે છે, કે જ્યાં ખીજ અંથકારો અને તેમની કૃતિનો ઉલ્લેખ મળે છે:—જેમકે ધીરસેન, સમત્તણ્ણ (પ્રમાણ પરના એક અંથનો કર્તા), દેવનાંદિ (જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણનો કર્તા) વજ્રસૂરિ (નય પરના એક અંથનો કર્તા), મહસેન (સુલોચના ચરિતનો કર્તા), રવિષેણ (પદ્મ-ચરિતનો કર્તા), જિનસેન (હરિવંશ પુરાણનો કર્તા) જડિલમુનિ, [વરાંગ ચરિતનો કર્તા], દિનકરસેન (અનંગ ચરિતનો કર્તા), પદ્મસેન, અંધ-સેન (અભિજ્ઞરાહમાનો કર્તા), ધનદત્ત (ચદ્રપ્રભા ચરિતનો કર્તા), બિંધ્યસેન (ધણાં ચરિતોનો કર્તા), સિહનદિ (અનુગ્રેક્ષાનો કર્તા), સિદ્ધસેન (કે જોણે આગમ ગાયું ને ભવિયવિનોદ સારી રીતે પ્રકાશ્યું), રામનાંદિ (ધણી કથાઓનો કર્તા), આસગ (વીર ચરિતનો કર્તા), ગોવિંદ (સનતકુમાર ચરિતનો કર્તા), શાલિભદ્ર (જીવ ઉદ્ધોતનો કર્તા), ચૌમુહ (પદ્મ ચરિતનો કર્તા) અને કોણુ. આ પૈકી ધણા અંથકારો અને અંથો સંબંધી કંઈ જણાયું નથી. જેના અંથો બહાર આવ્યા જણાય છે તે સર્વ ધ. સ. ૧૦ મી સદીમાં યા પહેલાં વિદ્યમાન જણાયા છે. જૈનોએ લોકભાષા પર કેટલો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ બતાવ્યો છે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે.

આ પૈકી સૌથી પાછળ થયેલ વીરચરિત્રનો કર્તા આસગ છે કે જે તે ચરિત્રની કૅટલીક પ્રતોપરથી ૯૧૦ ના વર્ષમાં થયેલો દેખાય છે. જે તે વર્ષને વિક્રમ સંવત્ ગણીએ તો ૮૫૩ ઇ. સ. તે ગ્રંથકારનો સમય ગણાય. પણ એ યાત આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે ધવલે આદિપુરાણના પ્રસિદ્ધ કર્તા જિનસેન કે જેનો ઉલ્લેખ પુષ્પદંત કરે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ધવલ પુષ્પદંતનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી તેમ પુષ્પદંત ધવલનો કરતો નથી. જે કે બંને ધણા સારા કવિઓ છે. તેથી એ સંભવિત છે કે તેઓ નજીકના સહયોગી હોય. આથી આ કવિને વહેલામાં વહેલા દશમા સૈકામાં મૂક્યો છે. તે મોડામાં મોડા અગ્યારમી સદીમાં થયો હોય.

પ્રકરણ બીજું.

અગીઆરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩. સંજમમંજરી શ્વેતામ્બરાચાર્ય મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેમાં ૩૫ દોહા છંદ છે ને અપભ્રંશમાંજ છે. આ મૂળમાં તેના સંસ્કૃત અનુવાદ સહિત ડો. ગુણેએ ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ‘અનલ્સ’ માં સને ૧૯૧૯-૨૦ માં વૉ. ૧ ભાગ ૨જામાં પૃ. ૧૫૭-૧૬૬ ઉપર કંઇક વિવેચન સહિત આપેલ છે. તે ૧૧મી સદીમાં થઇ ગયેલ હશે, કારણકે એક મહેશ્વરકૃત પંચમી કહા (કે જે પણ અપભ્રંશમાં હોવી જોઇએ)ની પ્રત સં. ૧૧૦૯ માં લખાયેલી જેસલમેર ભંડારમાં છે તે મહેશ્વર કૃત આ કૃતિ પણ હોઇ શકે. વગી કાલકાચાર્ય સ્થાનક કે જે એક મહેશ્વર-સૂરિકૃત છે તેની પ્રત સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી મળી આવે છે.

૬૪. આ સંજમમંજરી ગાથાઓના નમુના નીચે છે:—

સંજમુ સુરસતિહિં પુઅહિ, સંજમુ મોકખદુવાઃ,
જેહિ ન સંજમુ મણિ ધરિહિ, તહ દુત્તર સંસાર.

સંજમભાર ધુરધરહ, સદુચ્છલિઉ ન જાહ,

નિચ જણણી જીવણ હરણ, જમ્મુ નિરત્યઉ તાહ. ૩

સંયમઃ સુરસાર્થે શ્રુતઃ સંયમો મોક્ષદ્વારમ્ ।

યૈર્ન સંયમો મનિ ધૃતઃ તેષાં દુસ્તરઃ સંસારઃ ॥

સંયમભારધુરંધરસ્ય શબ્દઃ ઉચ્ચલિતો ન યસ્ય

નિજજનનીયૌવનહરણં જન્મ નિરર્થકં તસ્ય ॥

—સંયમના સુરસવાળા અર્થ સાંભળ્યા છે. સંયમ મોક્ષદ્વાર છે. જોણે સંયમ મનમાં ધર્યો નથી તેનો સસાર દુસ્તર છે.

—જે સંયમરૂપી ભાર ધરવા ધુરંધર છે તેનો શબ્દ જોણે ઉચ્ચકો—અહણ ક્યો નથી તેનો પોતાની માતાના જોળનને હરણ કરનારો જન્મ નિરર્થક ગયો.

૬૫—આ ઉપર હિંમહંસસૂરિના શિષ્યની કરેલી ટીકા છે તે પણ અપભ્રંશના માટે ઉપયોગી છે. તેની પ્રત સં. ૧૫૦૫ ની મળે છે તેથી તે ટીકાકાર તેની પહેલાં અવશ્ય હોવો જોઈએ. તેમાં અપભ્રંશ અવતરણો ધણાં છે અને કેટલાંક તો લાંબાં છે. નાનાં સુભાષિતરૂપે છે કે જે ટીકાકારના સમયમાં બહુ સામાન્યરીતે વપરાતાં હોવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે:—

હિહૃઈ જો ન વિ આલવઈ, કુસલ ન પુચ્છઈ વત

તાસુ તણુઈ ન વિ જાધઈ, રે હયડા નીસત.

રાસહુ કંધિ ચડાવિયઈ, લખ્ખઈ લત સહસ્સ,

આપહણે કરિ કમ્મડાં, હિયા વિસરહિ કરસ.

મરણુ તિ યિહઈ બંખડા, ધમ્મિ જિ મુક્કા રંકે,

સુકિચ્ચ સુસચિચ્ચ જોહિં પર, તે તિણિવાર નિસંક.

૬૬—એક નગર અને તેનાં ઉપનગરો-પરાંઓનું વર્ણન તે ટીકામાં આ પ્રમાણે છે:—

અહિરામારામવણાઉલાઈ, સુરસુરહિસમાણુય ગોહિલાઈ,
 જહિં સયવર યાવીસઈ વરાઈ, વણસિરીઅ રમણિ કેલીહરાઈ.
 મયમત્તય મયગલ ગુલગુલંત, વરતરલતુરય ધપમપધપંત,
 જિહિં રહવર ધોરણિ ધડહડંત, ફરફારક પાઈક ધમધમંત.
 જહિં ફૂવ મણોહર સરવરાઈ, નરનારીજણુ-ધણુ-સુંદરાઈ,
 રમણીઅરમણિ જણુ અચ્છરાઈ, જહિં વહઈ સરિઅ કિરિજલહરાઈ.
 જહિં વસહિં લોય અઠ્ઠારહવન, જહિં પહણુ-અહત્તરિ-નવરંન,
 જહિં પવરચહુટઈ મનવહુટ, જલથલદીવંતરસત્યધટ,
 જહિં નાગર-સાગર-કિરિનિવાસ, જહિં લીલ કરઈ લીલાવિલાસ,
 જહિં સુંદરમંદિર-દેહુરાઈ, જણુ સિચ્છઈ લચ્છીહર-ધરાઈ.

૬૭. આ પ્રતના ૧૦૬ (૨) પાનાં પર તક્ષશિલાના રાજા નામે ત્રિવિક્રમની કથા આવે છે તે ત્રણ પાનાં સુધી લંબાય છે અને તે જિનનમસ્કારના ફલ પર કથારૂપે છે. તે કથાની શરૂઆત રસિક હોવાથી અત્ર આપી છે:—

અતિ નામિણુ નયરૂ તખસિલ । પડિ-વકખ-વહયલસિલમણિ-
 સિલોહ-સહ-અદસુરહર, હરિણુચ્છિહરિણુકમુહમહિલચક્રચંકમણુમણુહર ।

ધણુકણુ કંચન-રચણુ-નિહિ, સુરપુરસરિસાયારૂ,
 સેસુફણાવલિ કિં કિયહ, પરિરંભિવિ પાયારૂ.

તહિં તિવિક્રમુ ૨ અતિ નરનાહુ । તિઅલોઅવિકખાહિ ।
 જસિ દલિય-સયલ-અલિરાયવિક્રમુ સરપંકચસગહિય મંખનાવંઈ
 તિવિક્રમુ ।

તાસુ મંગલદેવિ પિય, ક્રોમલકમલપયચ્છિ,
 રૂવિ વિણિજિજય રધરમણિ, કલુચચ્છવિ નં લચ્છિ.

૬૮—‘રાસહુ કંધિ ચક્રાવિયઈ’ વગેરે તેમ ‘દિવસિ પહિલ્લઈ પાહુણુ
 સોનાસમુ વીક્રાઈ’,—આની જેવાં અપભ્રંશ અવતરણો છૂટાં સુભાષિન
 ગાથાઓ જેવાં લાગે છે તે તે રચનારના સમયમાં પ્રચલિત હોવાં

જોધએ તેમજ તે એમ પણ બતાવે છે કે અપભ્રંશનું સાહિત્ય કે જેમાંથી વિશેષ પ્રમાણમાં તે લીધાં છે તે ઘણું સમૃદ્ધ હોવું જોઈએ. આ વાતની ખાત્રી આ લાંબી કથા અપભ્રંશમાં છે તે પણ આપે છે.

૬૯. પ્રસિદ્ધ જૈનપ્રાહ્મણ પંડિત ધનપાલ માલવપતિ મુંજ અને ભોજની વિદ્વત્ સભામાં અગ્રણી હતા. તેમણે સં. ૧૦૨૯ માં પાધ્ય-લચ્છી નામમાલા નામનો પ્રાકૃત કોષ, અને પ્રસિદ્ધ જૈનકથા તિલકમંજરી ભોજના રાજ્યમાં રચી છે.

૭૦. ધનપાલનું સત્યપુર મંડન મહાવીરોત્સાહ નામનું એક ૧૫ ગાથાનું નાટું સ્તોત્ર અપભ્રંશમાં છે; આ ધનપાલ ઉપરોક્ત ધનપાલ હોય તો તેનો સમય અગ્રારમી શતાબ્દિ છે:—

રખિ સામિ પસરંતુ મોહુ નેહુકુય તોડહિ;

મુમ્મદંસણિ નાણુ ચરણુ ભડુ કોહુ ત્રિહોડહિ,

કરિ પસાઉ સચ્ચઉરિ વીર જહ તુહું મણિ ભાવધ,

તર્ધ તુહૂધ ધણુપાલુ જાઉ જહિ ગયઉ ન આવધ. ૧૫

[આ ઉત્સાહની પ્રત સં. ૧૩૫૦ માં લખેલી પાટણના શેઠ હાલા-ભાઈના ભંડારમાં છે, તે પ્રતમાં સોમનાથ વગેરેના નાથની વાત પણ છે. મહમદ ગીજનીની સોમનાથપર ચડાઈ સં. ૧૦૮૦ માં થઈ, સં. ૧૦૬૬ પછી ભોજરાજ ગાદીપર આવ્યા; એટલે તે વખતે ધનપાલ કવિ વિદ્યમાન હતા. વળી વિશેષમાં પ્રભાવક ચરિતમાં જણાવ્યું છે કે તેણે 'દેવનિમ્મલ'થી ચડ ચલી સાચોર (સત્યપુર) મહાવીર જિનસ્તુતિ રચી હતી—એટલે સાચોરમાં તે ગયેલ હતા એમ જણાય છે. આ પરથી સહીસલામતીથી માની શકાય તેમ છે કે આ ઉત્સાહ પણ ચોતાની પાછલી વયમાં—સોમનાથની ચડાઈના સમય આસપાસ આ ધનપાલ કવિએજ રચ્યો હતો, આ પરથી સાચોર ધણું પ્રાચીન ગામ છે અને ત્યાંની મહાવીરની મૂર્તિ—મંદિર પણ પ્રાચીન છે.]

૭૧. મહાકવિ પુષ્પદંત—અપભ્રંશ ભાષાના આ મહાકવિ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટ વંશી નરેશ કૃષ્ણરાજ (ત્રીજા)ના સમયમાં થયો છે. ખીજે ક્યાંકથી આવી તેણે રાજના મંત્રી સ્વરતને ત્યાં આશ્રય લીધો અને

તેના કહેવાથી એક ‘મહાપુરાણ’-‘તિસક્રિ મહાપુરિસ’ ગુણાલંકાર’ની રચના કરી. આ ગ્રંથ તેરહજાર શ્લોક પ્રમાણ છે અને ૧૦૨ સંધિમાં -પરિચ્છેદોમાં સમાપ્ત થયો છે. તેને બે ભાગ-‘આદિપુરાણ’ને ‘ઉત્તરપુરાણ’માં વિભક્ત કર્યો છે. તેમાં જિનસેન અને ગુણભદ્રનાં તે નામનાં સંસ્કૃત ગ્રંથો છે તેમાં જે વિષય છે તેજ વિષય છે-તેમાં ૨૪ તીર્થ-કરો અને અન્ય મહાપુરુષોનાં જીવન વર્ણવ્યાં છે. તેની રચના શક સં. ૮૮૭ (વિ. સં. ૧૦૨૨)માં આપાદ શુક્લ દશમી દિને (૧૧ મી જુન ૯૬૫ રવિવારે) સમાપ્ત થઈ હતી. તેના પછી રચાયેલાં આ કવિનાં બે -બીજાં નાનાં નાનાં કાવ્યો અનુક્રમે ચાર અને નવ સંધિનાં મળ્યાં છે તેનાં નામ ‘યશોધર ચરિત્ર’ અને ‘નાગકુમાર ચરિત્ર’ છે. તેની રચના કવિએ ભરતમંત્રીના પુત્ર ‘નન્ન’ના કહેવાથી તેનાજ ઘરમાં રહીને કરી છે. કવિએ ગોતાના સર્વ ગ્રંથોમાં ભરત અને નન્નની પ્રશંસાનાં ધણાં ગીત ગાયાં છે. ‘મહાપુરાણ’ અને ‘યશોધર ચરિત્ર’નો પરિચય શ્રીયુત નાથૂરામજી ત્રેમીએ ગોતાના એક વિદ્રુતાપૂર્ણ લેખ દ્વારા કરાવ્યો છે અને તેમાં કંઈ અવરતણો પણ મૂક્યાં છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ -૨ અંક ૧.)

૭૨. તે પૈકી થોડાં અત્ર લખ્યે: 'મહાપુરાણ'માંથી.

ધરૂા.

ધણુ તણુસમુ મજાતુ લુ તં ગહણુ ભુલુ શિકારિમુ ધન્યમિ,
 દેવી મુખ્ય મુદ્દણિહિ તેણુ હઈ શિવએ તુહારએ અન્યમિ. ૨૦
 મહુ સમયાગમે નય હેં લલિય હેં, બોલ્લખ કોષલ અંબય કલિયહેં,
 કાણુભે ચંચરીઉ રણુરંધ, કીર કિણુ હરિસેણુ વિસદ્ધ. ૨૧
 મજાતુ કંઈતાણુ નિલુપય ભતિ હેં, પસરખ લુલુ શિવ ભવિય વિત્તિ હેં,
 વિમલ ગુણા હરણુ ક્રિય દેહક, એહ ભારહ શિવુણુ પઈ નેહક. ૨૨
 કમલગંધુ ધિપ્પઈ સારગે, લુલુ સાલૂરેં શીસારગેં;
 ગમણુલીલ ન ક્યસારગેં, સા કિં શાસિજ્ઞંધ સારગે. ૨૩

વહ્નિયસર્જણસણ વસણે, સુકષ્ઠ કિતિ કિં હમ્મખ પિસુણે;

કહમિ કન્નુ વમ્મહ સંહારણ, અનિયપુરાણ ભવણુવતારણે. ૨૪

—(કવિ, મંત્રી ભરતને કહે છે) હું ધનને તરણાસમું ગણું છું અને તેના ગ્રહણને ધ્વંષીતો નથી. હું અકૃત્રિમ ધર્માનુરાગ—અકારણ પ્રેમ (ણિકારિમુ) ધ્વંષું છું; તેટલા માટે (હે) દેવીસુત શ્રુતનિધિ (ભરત!) તમારા મહેલમાં રહું છું.

—મધુ-વસંતનું આગમન થતાં આંખમાં લલિત મહોરકલિકા આવે છે, ત્યારે કોયલ ખોલે છે, અને કાનન-વનમાં ભમરા ગુંગરવ કરે છે, ત્યારે કીર-પોપટ (એવો હું) હર્ષથી શું ખેલવા નથી લાગતો? જિન-ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિથીજ મારી કવિતા પ્રસરે છે—સ્કુરાયમ્મન થાય છે, નહિ કે નિજ જીવિત-વૃત્તિ-આજીવિકાના ખ્યાલથી. હે વિમલ ગુણા-ભરણથી જોના દેહ અંકિત થયેલો છે એવા ભરત ! હવે મારી આ રચના સાંભળ.

—કમલોની સુગંધ ભ્રમર ગ્રહે છે, નહિ કે નિઃસાર અંગ વાળાં એવાં દેહકાં; હાથી-હંસની જે ગતિની લીલા હોય છે, તેવી ચાલથી શું હરણું ચાલી-નાસી શકશે?—આજ રીતે જેઓને સજ્જનો પર દૂષણો મૂકવાની ટેવ પડી ગઇ છે એવા પિશુન-દુર્જન શું સુકવિઓની કીર્તિને હણી શકશે? (હવે હું) મન્મથને સંહારનારા (અને) ભવ સમુદ્રને તારનારા અનિતપુરાણ (નામના) કાવ્યને કહું છું.

૭૩—યશોધર ચરિતમાંનો વિષય અને તેના સમકાલીન સોમદેવે સં. ૧૦૧૬ માં રચેલા યશસ્તિલક અંપુનો વિષય-અને સરખા છે. તેને પોતે ‘નન્નના કર્ણોના આભરણ’ રૂપ જણાવેલ છે.

તિહુયણ સિરિકંતહો અમસયવંત હો અરહતો વમ્મહહો,
પણુવિવિ પરમેઠિહિં પવિમલદિઠિહિં ચરણ જીયલુ જીયસયમહહો-ધ્રુવકં.
કુંઠિલ ગુત્તણહ દિણુયરાસુ, વલ્લહનરિંદ ધર મહયરાસુ;
જીણુહ મદિરણિ વસંતુ સંતુ, અહિમાણુમેર કષ્ઠ પુષ્કયંતુ.

ચિંતઇ હો વણુ નારી કહાએ, પૂજીતઉ કય દુઝખયપહાએ;
કય ધમ્મણિવદ્ધી કાવિ કહવિં, કહિયાઇ જાઇ સિવ સોઝખલહમિ.

૭૪—હવે નાગકુમાર ચરિત્ર કે જેની પ્રતિ માત્ર કારંજ ભંડારમાં મળે છે તે લખ્યે:—

છંદ ચૌપઈ

ગૌતમ ગણુહર એ વંસિદ્દેઉ, સૂરિ પરપરાએ ઉવઘદ્દેવ;
ણાયકુમાર ચરિતુ પયાસિઉ, ધય સિરિ પંચમિક્ષલ મર્ધ ભાસિઉ. ૧
સોણુંદઉ જે પઢઈ પઢાવઘ, સોણુંદઉ જે લિહમ લિહાવઘ,
સોણુંદઉ જે વિવરિ વિદાવઘ, સોણુંદઉ જે ભાવેં ભાવઘ. ૨
ણુંદઉ સમ્મઘ સાસણુ સમ્મઘ,ણુંદઉ પયસુહુણુંદઉ યુરવઘ,
ચિંતિઉ ચિંતિઉ વરિસ ઉપાઉસુ,ણુંદઉણુંણુ હોઉ દીહાઉસુ. ૩
ણુંણુ હો સંભવંતુ સુપવિત્તહ,ણિમ્મલ દંસણુણાણુ ચરિત્તઈ;
ણુંણુ હોઉ ઉખંચ કલ્લાણુઈ, રાય સોય ખય કરણુ વિહાણુઈ. ૪

—ગૌતમ ગણુધરના વશમાં સૂરિ પરપરામાં ઉપદિષ્ટ આ ના-
ગકુમાર ચરિત્ર મેં પ્રકાશિત કર્યું અને શ્રી પંચમી ફલનું વણુંન કર્યું.
જે આને શીખે શીખાવે તેને આનંદ રહો, જે લખે કે લખાવે તેને
આનંદ રહો, જે આનું વિવરણુ કરે યા કરાવે તેને પણ આનંદ હો.
૪ સંમતિ એટલે મહાવીરનું શાસન (શુદ્ધ શ્રદ્ધાનું શાસન-વીરશાસન)
સમ્યક્ પ્રકારે આનંદવાન હો, પ્રજાને આનંદ હો અને નરપતિને

૪ સંમતિ-સન્મતિ એ મહાવીરનું બીજું નામ હતું. જુઓ ધનંજયકૃત નામમાલો.

સન્મતિ મહતિવીરો મહાવીરોડન્ત્યકાર્યપઃ ॥૧૧૩॥

નાયાન્વયો વર્દ્ધમાનો યત્તીર્યમિહ સાંપ્રતમ્ ।

—(હવે ૨૪ મા જિનેન્દ્રનાં નામ કહે છે:—સન્મતિ, મહતિવીર, મ-
હાવીર, અંત્યકાર્યપ, નાયાન્વય, વર્ધમાન, કે જેમનું તીર્થ-શાસન હાલમાં
પ્રવર્તે છે.

આનંદ હો. ચિતવતાં ચિંતવતાં (એક) વર્ષ વીતી ગયું (1) નન્ન દીર્ઘ-
યુષ્ઠ થાઓ અને આનંદ કરો. નન્નને સુપવિત્ર અને નિર્મલ 'દર્શન,'
'જ્ઞાન' અને 'ચારિત્ર' (જૈનોના સત્તત્ત્વ) ઉત્પન્ન હો. નન્નને સર્વ રોગ-
શોક-ક્ષય-કારી પંચ ક્રિયાણુ હો.

કવિએ પોતાનો ટુંક પરિચય કરાવ્યો છે તે જોઈએ.

સિવમત્તાઈમિ જિણુ સણ્ણા સે, વેવિ મયાઇ દુરિયા ણિણ્ણાસે,
બંભણ્ણાઇ કાસવ રિસિ ગોત્તાઇ, ગુરૂ વયણ્ણામય પ્રિય સોત્તાઇ. ૧
મુદ્દા એવી કેસવ ણામઇ, મહુ પિયરાઈ હોતુ સુહ ધામઈ,.....

—હું શિવભક્ત.....કાશ્યપ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ હતો. જૈન
ગુરૂનાં વચનામૃતથી મારાં શ્રાત્રો પૂરાયા, ત્યારે હું જૈનભક્ત થઇ ગયો.
મુઝ્ઘાદેવી અને કેશવ(ભદ્ર) નામના મારાં માતપિતા સુખના ધામ બનો.

૭૫—તેનાં 'પુરાણો'માંથી વિશેષ હકીકત મળે છે તે એ છે કે
મેવારિ (મેઘપાટી અથવા માન્યખેટ)ની વાડીનાં લાંબા પ્રવાસથી શ્રમિત
થઇને અને પોતાને થયેલ અપમાનથી ખિન્ન થઇ પોતે થાક લે છે.
તે નગરના બે જનો તેને લઇ રાજ્ય શુભતુંગદેવ (વલ્લભરાય)ના મંત્રી
ભરત સાથે ઓળખાણ કરાવે છે. ભરત પોતાના મદિરમાં રાખી તેની
કાવ્યપ્રતિભાથી મુગ્ધ થઇ 'મહાપુરાણ' લખવા પ્રેરે છે. કવિ તેના આ
આશ્રયદાતાનો ઉપકાર પોતાના આ વીરરસ કાવ્યની દરેક સંધિના અંતે
તેનું નામ જોડી અને ધણે સ્થળે તેની પ્રશંસા કરી સ્વીકારે છે. તેના
પિતાનું નામ કેશવભદ્ર અને માતાનું મુઝ્ઘાદેવી હતું. તેનું શરીર કૃશ
અને રૂપ કુરૂપ હતું. પુષ્પદત્ત પોતાને માટે બહુ અભિમાની હતો અને
'અભિમાનમેરૂ' એ નામનું ગિરિદ પોતે ધારણ કરી વાપર્યું છે.

૭૬—મોટે ભાગે અપભ્રંશ કાવ્યો સંધિમા (પ્રકરણમા) વહેંચાયા
છે તે પ્રમાણે આ કવિએ સંધિમાં પોતાના મહાપુરાણને વહેંચેલ છે.
સંધિ ૧ માં ૭ મો છંદ છે તેમાં પ્રવરસેનના સેતુબંધનો તેમજ સાથે
સાથે રામાયણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. નવમા છંદમાં કપિલ અને વ્યાસ

ઉપરાંત ઐતિહાસિક એવા ભારવી અને બાણુનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી તે અન્યત્ર રૂદ્રનો તેમજ બીજા ધણુનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેવા કે કણુ-ચર (કણ્વાદ-કપિલ), ભરત (નાટ્યશાસ્ત્ર કર્તા), પતંજલિ, ભાસ, કાલિદાસ, હર્ષ, પિંગલ, અકલક, કુખ્યાંડ, કોણુ, સ્વયંભૂ. આમાં કોણુ તે એજ છે કે જેનો ઉલ્લેખ હેમાચાર્ય દેશી નામમાલામાં દાખલા તરીકે ‘અવિણુયવધ ઇતિ કોણુ:’ ૧-૧૮, ‘અજ્ઞો એષ ઇતિ દ્રોણુ:’ ૧-૫૦ વગેરેમાં ઉલ્લેખ કરે છે તેજ છે. સ્વયંભૂ ને નોટ્સમાં પ્રતિકારે-કોષ અકલકે એમ જણાવેલ છે કે ‘સ્વયંભૂ: કવિ: પદ્મહીવદ્ધ રામાયણ કર્તા આપ્તોસંઘીય:’ આ પરથી જણાય છે કે તે જૈન છે અને જેણે પ્રાકૃત છંદ પદ્મીમાં રામાયણ-પદ્મચરિત્ર રચેલ છે (કે જેનો અગાઉ આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. પારા ૫૪).

૭૭—શ્રીચંદ્રમુનિ—તેનો બનાવેલો એક કથા કોશ છે તેમાં ૫૩ સંધિ અર્થાત્ અધ્યાય છે. તેમાં લગભગ તેટલી સંખ્યામાં નાની રાચક ઉપદેશ પૂર્ણ કથાઓ કહેલી છે. કર્તાની અંથને અને પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે આ કવિએ આ ગ્રંથ ગૂજરાતની રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં મૂલરાજ વૃપતિના સમયમાં રચ્યો હતો. અણહિલપુરના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશમાં બે મૂલરાજ થયા—એક વિ.સં. ૯૯૮ થી ૧૦૪૩ સુધી; અને બીજો માત્ર બે વર્ષ સં. ૧૨૩૩ થી સ. ૧૨૩૫ સુધી. સંભવિત રીતે આ કવિ મૂલરાજ પહેલાના સમયમાં થયો છે. તેની છેવટની સંસ્કૃતમાં પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે કુંદ કુંદાચાર્યના ગણુની પરંપરામાં શ્રીકીર્તિ શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ શિષ્ય ગુણાકર કીર્તિ શિષ્ય વીરચંદ્રનો શિષ્ય હતો અને તેણે આ ગ્રંથ મૂલરાજ રાજના ગોષ્ઠિક (સલાહકારક મંત્રી) અને અણહિલપુરના વતની પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના સજ્જનના પુત્ર કૃષ્ણના કુટુંબ માટે રચ્યો હતો.

૭૮—તેની ભાષા ધ્રુવ આદિ કવિઓ જેવી છે, પરંતુ છંદ કંઈક ભિન્ન છે.

પણવેપિપણુ જાણુ સુવિસુદ્ધમઈ, ચિત્તમ ભણિ મુણિ સિરિચ્ચદુ કઈ,
સંસાર અસાર સંવુ અથિર, પિય પુત્ર મિત્ર માયાતિમિર. ૧
ખણિ દીસઈ ખણિ પુણુ ઉત્સરઈ, સંપય પુણુ સંપહે અણુહરઈ;
જોખ્યાણુ ગિરિવાહિણિ વેયગત્રિ, લાયણુ વણુ કરસલિલ સઉ. ૨
જીવિઉ જલમુખમુય દેણુ શિહુ, હરિજાણુ વરજાણુ અવજાણુ ગિહુ.

—વિશુદ્ધમતિ જિન (ભગવાન)ને પ્રણામ કરીને મુનિ શ્રીચંદ્ર કવિ ચિત્તમાં ભણે—ચિંતન કરે છે કે સંસાર અસાર અને સર્વ અસ્થિર છે. પ્રિય પુત્ર મિત્ર માયાના અધકાર સમાન છે. ક્ષણમાં દીએ, વળી ક્ષણમાં ઓસરી જાય—ચાલી જાય (એવી) સંપત્તિ વળી ‘સાપ’ને અનુસરતી—સરખી છે. જોખન, ગિરિ એટલે પર્વતની વાહિની—નદીના વેગ પેઠે જનાર છે, લાવણ્ય વણુ—કાન્તિ હાથમાંના પાણી જેમ નાશવંત છે. જીવન જલના બુદ્ધબુદ્ધ—પરપોટાના શીણ જેવું છે, અને ગૃહ ઇત્યાદિ (?) ઇંદ્રજાલ સમાન છે.

૭૯—ધ્રુવડ અને હંસની એક કથાનો પ્રારંભ જોઈએ:—

મગહામંડલિ પય સુહય રમ્મિ, ખયપાણુ રાઉ પાડલિપુરમ્મિ,
તત્થેવ એકંકુ કોસિઉ ઉચારિ, નિવસઈ મયાવિ ગોઉરદુવારિ. ૧
સકયાઈ રાય હંસહ સમીવુ, ગઉ વિહરમાણુ સુરસરિહે દીવુ,
એકંકેણુ તત્થ કય સાગએણુ, પુચ્છિઉ હસે વયસા ગએણુ. ૨
જો મિત્ર ! તં સિ કો કહસુ એત્થુ, આઊમિ પએસહો કહો કિમત્થુ,
ધયરદ્દ હો વયણુ સુણેવિ ઘૂક, ભાસઈ હઉ ઉત્તમ દૂલ પસૂઉ. ૩
કયસાવાણુગગહ વિહિ પયાસુ, આયહો પહુ ! પુહઈ મંડલાસુ;
વસવત્તિ સંવ સામંત રાય. ભહુ વયણુ કરતિ કયાણુરાય. ૪
કીલાઈ ભમંતઉ મહિપ સત્થ, ઉમ્મહઈ નિએવિ આઊમિ એત્થ;
ઋય વયણુહિં પરિઊસિઉ મરાણુ, વિણુએણુ પયં પિઉ મઈવિસાણુ. ૫

—મગધમંડલ દેશમાં સુખદ અને રમ્ય પાટલિપુત્રમાં પ્રતિપાલ રાજા (હતો), ત્યાંજ (તેના) એક કોટના ગોપુર દ્વાર-દરવાજામાં એક

જાગતો અને માયાવી ધ્રુવડ વસતો હતો. તે એક દિવસે વિહરતો વિહરતો સુરસદૃશ દ્વીપમાં રાજહંસો સમીપ આવી લાગ્યો. ત્યાં એક ઉમરે પહોંચેલા-૫૬ હંસે સ્વાગત કરીને તેને પૂછ્યું ‘ હે મિત્ર! તું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો. આ પ્રદેશમાં શા અર્થે આવ્યો છું.’ ધૃતરાષ્ટ્ર (હંસ) નાં વચન સુણીને ધ્રુવડ બોલે છે ‘ હું ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલો છું. હું વિધિપુરઃસર શ્રાવક અનુગ્રહ કરી (!) હે પ્રભુ! પૃથ્વી (પુષ્પપુર!) મંડલમાંથી આવ્યો છું. સર્વસામંત અને રાજા મારા વશવર્તી છે અને હે રાજા! તેઓ મારા વચનનું ભલે પ્રકારે-અનુરાગથી પાલન કરે છે. ક્રીડાને માટે ભમતા રાજાઓ-મહિષોની સાથે હું અહીં તમારા પ્રદેશમાં આવી નીકળ્યો છું. ધ્રુવડનાં આ વચનો સાંભળી પરિતુષ્ટ થયેલા આ વિશાલમતિ મરાલે વિનયપૂર્વક તેના પગ પકડ્યા.

ઉચારિ=જાગતો, હર્ષ-હ, ધ્રુવ-ધ્રુવડ.

૮૧—કવિએ ૭૬ જુદા જુદા વાપર્યા છે તેનાં ઉદાહરણુ :—(૧) વંશસ્થ-લહેવિ સિદ્ધિ ચ સમાહિ કારણુ, સમતથ સંસાર હુહોહવારણુ
પહું જએ જ સરસં નિરન્તરં, સુહં સયાતપ્ફલજં આશુત્તરં.

(૨) દુહડહઉ નામનો છંદ.

તેણાણુ માઉ, વહ્નિઉ પમાઉ,
સન્મત્ત ણાણુ, તવ ચરણુ થાણુ,
સેણાઇ મોહ, મિછત્ત બોહ,
ઇંદિય કસાય, પરિસહ વિસાય.
ઉવસગ્ગ આઇ, નિહ્નિવિ અરાઇ,
પાવેવિ મોકખ, સિરિ પહય દુકખ.

(૩) માલિનિ છંદ

વિવિહ-રસ-વિસાલે, જોય કોણ હલાલે;
લલિય-વયણુ-માલે, અત્ય-સ દોહ-સાલે.
ભુવણુ-વિદિદ-ણામે, સબ્બ-દોસોવસામે;
ઇહ ખલુ કહકોમે, સુન્દરે દિણુ તોસે.

૮૨—સં. ૧૦૭૬માં સાગરદત્તનું બનાવેલું જંબુસ્વામિ ચારિત્ર (૨૬૯૦ અંક) તથા તેના ઉપર ટિપ્પન (૧૧૯૦ અંક) બૃહત્ ટિપ્પનિકામાં નોંધાયેલ છે.

૮૩—પદ્મકીર્તિના પાર્થપુરાણમાં ૧૮ સધિ છે તે ૩૩૨૩ શ્લોક છે. જેનોના ૨૩ મા નીર્થકર શ્રી પાર્થનાથનું ચરિત્ર તેમાં છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ચંદ્રસેનના શિષ્ય માધવસેનના શિષ્ય જિનસેનનો શિષ્ય હતો. તેના કાકાનો નિર્ણય હાલ થઈ શકે તેમ નથી. પણ તેના આ ગ્રંથની કારંભ ભડારમાં જે પ્રત છે તેનો લખ્યા સંવત્ ૧૪૭૩ ક્રિષ્ણવૃદ્ધિ ૯ બુધ છે કે જે વખતે વીરભાણુદેવ રાજ્ય કરતો હતો.

૮૪—નયનન્દિના સુદર્શન ચરિત્રમાં ૧૨ સન્ધિ છે. તેમાં સુદર્શનનું ચરિત્ર છે. પ્રશસ્તિપરથી જણાય છે કે કર્તા કુંદકુંદાચાર્યગણના પદ્મનંદિના શિષ્ય વિશાખનંદિના શિષ્ય રામનંદિના શિષ્ય માણિક્યનંદિનો શિષ્ય હતો અને તેણે વિ. સં. ૧૧૦૦ માં જ્યારે ભોજદેવરાજ અવંતિદેશમાં ધારાનગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ ગ્રંથ રચ્યો છે. તેનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

ૐ નમઃ સિદ્ધેશ્વર્યઃ । જમો અરહંતાણં । જમો સિદ્ધાણં ।
જમો આચરિયાણં । જમો ઉવજ્ઞાયાણં । જમો લોણ સવ્વસાહુણં ।

ધહ પંચ જુમોક્કારઈ લહેવિ ગોવહુવહ સુદંસણ,

ગહ મોહખહો અકખમિતહો ચરિહ વ ચહવગ્ગ પયાસણ.

૮૫—આજ નયનન્દિએ કદાચ આરાધના નામનો ગ્રંથ રચ્યો હોય. તેના સંખ્યામાં ૨૦ સાક્ષર દલાલે જણાવ્યું છે કે તેના કર્તા નયનન્દિ દિગંબર છે. ગ્રંથ બે ભાગમાં—૧ લામાં ૫૬ અને બીજામાં ૫૮ સધિ છે. પાટણ ભડારમાં ૨૦ દલાલે પોતે જોયેલી પ્રતમાં માત્ર ૩૦ અને ૨૭ સધિઓ છે.

મુણિવર જુનનદી સણિણ વધે પસિધે સયલવિહિણિહાણે એથ કંબે સુભત્તિ,
અરિહ પમુહ સુતુ વુત્ત મારાહણાએ પમણિહિ કુકુ સધી અઠાવણું સમેવે,

૮૬. કનકામરતું કરકંડુ ચરિત ૧૦ પ્રકરણ કે જેને પરિચ્છેદ-
નામ આપેલ છે તેમાં છે. તેમાં ઋષિ કરકંડુનું ચરિત છે. કર્તા તેમાં
સિદ્ધસેન, સમન્તભદ્ર, અકલંકદેવ, રવચંદ્ર, અને પુષ્પદંતનો ઉલ્લેખ
કરે છે, તે પરથી તેણે ઈ. સ. ૧૦ મી સદીમાં કે તે પછી કોઈ કાળે
તેની રચના કરેલી હોવી જોઈએ.

૮૭. આનો આદિ અત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

મણુ મારવિણાસણહો સિવપુરવાસહો પાવતિમિરહરદિણ્યરહો;
પરમખય લીણહો વિલયવિહીણહો સરમિ ચરણુ સિરિ જિણ્યવરહો.
જય આણુવમ સિવમુહ કરણદેવ, દેવેન્દ્ર-કૃણિન્દ્ર-ણરિન્દ્ર સેવ,
જય આણુ મહોદદિ કલિય પાર, પારાવિય સિવપદે ભવિયતાર.

* * * * *
પુણુ કહમિ પયકુ ગુણુણિયર ભરિઉ, કરકંડુ ણરિન્દ્રહો તણુઉ ચરિઉ

* * * * *
તો સિદ્ધસેણુ મુસમતભદ્ર, અકલંકદેવ મુઅજલ સમુદ્ર;
જય એવં સયલુ વિલાસચિત્તુ, વાએસરિધર સિરિ પુષ્કયંતુ.

* * * * *
ચિરદિવવરવમુખણુએણુ, અંદારિસિગોતે વિમલએણુ
વધરાયઈ હુવઈ દિયંબરેણુ, સુપસિદ્ધલામ કણુયામરેણુ.
બુહ મંગલ એવ હો સીસએણુ, ઉખાઈય જણુમણુતોસએણુ,
આસાધયણુપરિ સંપત એણુ, જિણુચરણુસરોહભતએણુ.

આની સં. ૧૯૭૮ માં લખાયેલી પ્રત ઐલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ
ભવનમાં નં. ૨૮ ની છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

બારમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮. અભયદેવચ્ચરિ બારમી સદીમાં સ. ૧૧૩૩-૩૫ લગભગ
સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે જયતિહુયાણુ સ્તોત્ર રચ્યું છે તે પણ અપભ્રંશમાં
છે. તેમાં ૩૩ ગાથા છે.

જયતિહુયણુ વર કૃપ રૂપ જય જિણુ ધન્નંતરિ;
જયતિહુયણુ કલ્લાણુ કોસ દુરિયકખરિ કેસરિ
તિહુયણુ જણુ અવિલધિ આણુ ભુવણુત્તય સામિય
કુણસુ સુહાધ જિણેસ પાસ થંભણુયપુરિદૃય.

૩

એય મહારિય જતદેવ ઇહિન્હવણુ મદસઉ;
જં અણુલિય ગુણુ ગહાણુ તુમ્હ મુણિજણુ અણિ સિદ્ધઉ.
એમ પસીય સુપાસણાહ થંભણુયપુરિદૃય;
ઈય મુણિવરૂ સિરિ અમયદેહ વિણુણુવધ અણિ દિય.

૩૦

૮૯—સં. ૧૧૨૩ માં સાધારણુના અંક સૂચિત કવિએ ૧૧ સંધિ વાળી અપભ્રંશ ભાષામાં વિલાસવધકિહ્વા રચેલી છે તે ‘સમરાષ્ટ્રઅચકહા’ નામની સુપ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિની પ્રાકૃત કથામાંથી ઉદ્ધૃત કરી છે એમ તે કવિએ પોતે જણાવ્યું છે. કથાવસ્તુ જાણવા માટે સમરાષ્ટ્રિય કથામાંનું પંચમવર્ણન જોવું. ગ્રંથકાર પોતે કોટિકગણુ-વજ્રશાખામાં થયેલા અપભ્રંશ સૂરિના સંતાન છે ને યશોભદ્ર સૂરિના ગચ્છના છે એમ જણાવે છે. કવિ ‘સાધારણુ’ એ નામથી પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ હતા. તે નામથી તેમણે અનેક જાતનાં સ્તુતિસ્તોત્રો રચેલાં હતાં. પાછળથી પોતાનું નામ ‘સદ્ધસેનસૂરિ’ એ નામથી પ્રતિષ્ઠિત થયું એ પણ તેમણે જ જણાવી દીધું છે. આ ‘અપભ્રંશ’ કથાની પ્રત જેસલમેર ભંડારમાં છે. તેનું આદિ આ પ્રમાણે છે.

બહુરયણુમણોહર નિમ્મલપયહર સગુણુ સુવન્ના હિટ્ટિયઉ,
જ(ભ?)ણુ કરસ ન સોહઈ નયણુ મોહઈ કવ્વહર કંકટ્ટિયઉ.

૧

પદ્મ પણુમેધુ(વિ?)ણુ ઉસહસામિ પુણુ અન્નિઉ વિવિન(ણિ?)—
નિજયઉ થુણામિ,

સંભવુ ભાવેવિણુ ભવવિણાસણુ વદિવિ અભિનંદણુ ગુણુનિધાણુ.

—જેસલમેર ભંડાર સૂચી ૫. ૧૪ પ્રસ્તા. ૫. ૪૫

૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધરાસનો ઉલ્લેખ સ. ૧૧૭૪ માં યશોદેવ ઉપાધ્યાયના રચેલા નવનત્વભાષ્ય વિવરણમાં કરેલો છે તે તે સધિ (અપભ્રંશ કાવ્ય) બદ્ધ છે. અનયોશ્ચ વિશેષવિધિ મુકુટ સપ્તમી સન્ધિવન્ધ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસકા મ્યામવસેયઃ) આ પરથી જણાય છે કે ગૂજરાતીમાં જેમ કાવ્યને રામ કહે છે તેવી રીતે અપભ્રંશ તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રાસો હતા.

૯૧. સ. ૧૧૬૦મા શાલિભદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાનસૂરિએ ઋષભચરિત્ર રચ્યું છે તેમાં કેટલોક હેકાણે અપભ્રંશ ભાગ આવે છે.

૯૧. સદગત સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલે અપભ્રંશ સંબંધે 'સાહિત્ય' માસિકમાં લખતા જણાવ્યું છે કે:—

• અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાનાં જે ઉદાહરણો અપાયાં છે તે હેમાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણ તથા દ્વાત્રયમાંથી છે. કેવળ અપભ્રંશ ભાષામા રચાયેલાં કડવાબદ્ધ કાવ્યો તથા ગ્રંથો જૈન ભંડારોમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં મોળુદ છે. આ ઉપરાંત ૧૦ મા, ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શતકમાં રચાયેલાં પ્રાકૃત કાવ્યોમાં પણ અપભ્રંશમાં રચાયેલો કેટલોક ભાગ મालુમ પડે છે. હેમાચાર્યના ગુરુ દેવચંદ્રે સં. ૧૧૬૦માં પશાન્તિનાથ ચરિત્ર નામનું ૧૬૦૦૦ શ્લોકનું કાવ્ય રચેલું છે તેમાંથી કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ નીચે આપ્યો છે.

૯૨. આ ભાગમાં શાંતિનાથના જન્મ વખતે દિશા કુમારીએ જે ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે:—

૫ આ કાવ્યના પ્રારંભમાં પ્રાચીન કવિઓને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા હોય છે તે પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ ગૌતમ સ્વામિ, સવાલક્ષપ્રમાણુ વસુદેવ દયા (વસુદેવહિંડી)ના કર્તા ભદ્રબાહુ, સમરાઈચ્ય કહાના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ, કુવલયમાલાના કર્તા દાક્ષિણ્ય ઇંદ્રસૂરિ તથા હષમિતિસવ પ્રપંચના કર્તા (સદ્ધસૂરિને નમસ્કાર કરે છે. વસુદેવહિંડી સંઘદાસ તથા ધર્મસેન વાચકની બનાવેલી છે, પરંતુ આમાં તે ભદ્રબાહુએ રચેલી છે. તથા તેનું પ્રમાણુ સવાલક્ષનું છે તે વિશેષ છે.

- કવિરાયચક્રવર્તિં વદે સિરિ ઇદભૂષમુણિનાહં ।
જરસ જલે તેલમ્મિ વ વાણી સ્વત્થચ્છ વિચ્છરથ ॥ ૬
- વદામિ ભદ્રઆહુ જેણુ ય અધરસિયબહુકહાકલિયં ।
રથયં સન્વાલકખં ચરિય વસુદેવરાયરસ ॥ ૭
- વદે સિરિહુરિભદ્રં સૂરિં વિહસયણા નિગ્ગયપયાવં ।
જેણુ ય કહાપમન્ધો સમરાઈચ્છો વિણિમ્મવિહ ॥ ૮
- દાદિખન્નઈદસૂરિં નમામિ પરવન્તભાસિયા સગુણા ।
કુવલયમાલેવ્ય સુહા કુવલયમાલા કહા જરસ ॥ ૯
- પણમામિ સિદ્ધસૂરિં મહામતિં જેણુ સર્વેજવાણુ ।
પવ્વરકપિ વ રથયં ભવરસ રુવં કહામધે ॥ ૧૦
- જય જય તિહુયણુદીવયદાધ એ, જય જય અસેસહ માઈ એ ।
જય જય તિહુયણુસૂરવિયાઈ એ, જય જય અચ્છરિયપસાધ એ ॥ ૪
- મ બીહિસિ પરમેસરિ સામિણિ, જમ્હે દ્વિસાકુમારિ ગયગામિણિ ।
જમ્મકમ્મુ જિણુવરહ કરેસહં, અપ્પહિ સિવપુરિપંથિ ધરેસહમ્ ॥ ૬
- અવિ ય તિહુયણુનાહહ કુચ્છિધરિ જય જય સામિણિ દેવિ ।
અમ્હેહિં તુહ પયપક્યઈ વદ્ધિય મિરહ નમેવિ ॥ ૭
- જય જય અધરાદેવિ તુહું સંતિજિણુંદહ માએ ।
પણમહં તુહ પયપક્યઈ સિરિતિહુયણુવિકખાએ ॥ ૮
- જય જય તિહુયણુદીવુ તઈ દંસિયસયલપયત્થુ ।
દિતિય સામિણિ તાડિયહ ભવિયહં મોહુ સમત્થુ ॥ ૯
- જય જય જગગિહખંભુ જિણુ દિતિય સામિણિ દોષ ।
સંજોધયભવભીયજણુ સયલસુહ સંજોધ ॥ ૧૦
- સયલદુરિયદંદોલિદવગ્ગલાવલિજલવાહુ ।
દિતિય તિહુયણુમાયપઈ ફેડિહ અંગહ દાહુ ॥ ૧૧
- જય જય પડિમોહયરુ વિન્નિયપુન્નિમચ્છુ ।
માય મહાસમ્પદેવિપઈ કિહ ભવિયહ આણુંદુ ॥ ૧૨

- જય જય ભવસાયરગયણિચ્છારણવોહિત્યુ ।
દિતિય કિઉ ઉવયારુ પઈ લોયહ અધસિસમત્યુ ॥ ૧૬
- જય જય સામિણિ તુજ્ઞ સુકિ હોસમ તિહુયણનાહુ ।
ભવિયાણુ યણહ અસસહ વિ જે દેડેસમ દાહુ ॥ ૨૯
- અપ્પડિઅધુ વિહંગુ જિહ ભૂ જિહ ખતિસમગ્ગુ ।
રંગવિવનિજઉ સખુ જિહ પગુસિંગુ જિહ ખગ્ગુ ॥ ૩૬
- હુયવહુ જિમ્વ તવાતવયર ભારુંહુ વ અપમતુ ।
સીહુ જિમ્વ દુદ્ધરિસુ જિણુ સ્તરઉ જિમ્વ કરિમતુ ॥ ૩૭
- પંચવન્નવરકુસુમભર પુણુ સુર મેલિસ્સતિ ।
ઉપરિ છત્તતયરયણુ ચદ્ધતુલ્લુ ધરિહિતિ ॥ ૪૮
- ધય પરમેસરિ પુતુ તુહ હોસર ગુણગણુસાસિ ।
તિ વદહ પણુમત સિર અમિહણિ ત્રિક્ષિપાસિ ॥ ૫૧
- પડિવોહેવિણુ ભવિયજણુ જગવિચ્છારિવિકિતિ ।
અતિવિહેવિણુ તુહતણુઉ સેલેસી વરસત્તિ ॥ ૭૫
- દેવચંદપરિવદિયહ કિયલુ હુડકખુડ એસ ।
કો કિર સક્કમ જિણુવરહ ભત્તિ કરેવિ અસેસ ॥ ૭૬
- અધપંડુસિલાસીહાસણુમ્મિ સોહમ્મસામિ ઉવવિસમ રમ્મિ ।
ઉચ્છગિ ધરમ જિણુવરેંદુ જો પાવજલણુઉલ્લવણુકંડુ ॥ ૧૦૨
- એત્યંતરિ સારી દુહખયકારી બહુવિહકુસુમગુણાવરિય ।
અચ્ચુયસુરણાહિ ભત્તિસણાહિં કુસુમજલિ નિયકરિ ધરિય ॥ ૧૦૩
- જામકુદંમંદારસમુજ્જલયપંચપારિપાયયપિંજલ ।
કેયધદ્ધમચકુદ્ધસેહિય ગધલુદ્ધપ્રલધયમોહિય ॥ ૧૦૪
- ખેતકિંકરહિ એચ્છતરે સહસઅકુવ ચઉસકુદચ્છંતરે ।
કણયકલ્લસાણુ સહસક અઠોતરે વીયઉ રમ્પમઘયાણુ પુણુ ઉત્તરે ૧૦૫
- એવન્ન સુરેદિહિં સહ સુરવિદિહિં મજ્જણુ જિણુવર અણિંદ્યહ ।
કિહુ બહુવિહભત્તિએ નિયવિચ્છિન્નિએ દેવચંદપરિવદિયહમ્ ॥ ૧૧૪

જયહિ જિજ્ઞાસાહયા કમ્ભવણુદાહયા પણ્યસુરનાહયા સિદ્ધિગમવીહયા ।
જયહિ સુભકારયા મોહનિકારયા દુરિયસયવારયા ચત્તસંસારયા ॥ ૧૨૩
જયહિ ગયસંસયા કામભડધસયા નીરનવદસયા ભુવનઅવયંસયા ।
જયહિ હવપાવયા કહિયવરભાવયા દુરકતાણુલાવયા સજ્જાપ્યણુરાવયા ॥ ૧૨૬

૯૩—આ દેવચંદ્રણ કૃત સુલસાખ્યાન અપભ્રંશમાં છે તેમા
૧૭ કડવક છે.

એહ સંધિ પુરપત્ય વસતિય દેવચંદ્રસૂરીહિ સમતિય,
ધ્યે બહુગુણુ ભૂસિઉ જિણુસુપસસિઉ સુલસ ચરિઉમ્ભતિયહ.
નિસુણુંત પઢંતહ ભતિએ સતણું મોડણુ મોકખતિયહં.

૯૪. હેમચંદ્રણના વ્યાકરણમાંથી તેમજ કુમારપાલ ચરિત
દ્વાશ્રય—પ્રાકૃતકાવ્યમાંથી ધણુક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળી આવે છે
તેના સંબંધે હવે પછી જૂદા વિભાગ અને પ્રકરણમાં જણાવીશું.

૯૫. સસિપાલક કુલસંભવ પાશ્વેનદન ધાહિલના પહિમસિરિ
ચરિત્રમાં ચાર સધિમાં પદ્મશ્રી સતીના શીલતું વર્ણન છે. આ ક્યારે
રચાયેલું છે તે જણાયલું નથી પરંતુ પાટણ ભંડારની પ્રતનો સંવત્
૧૧૯૧ નો છે; તેનો આદિ ને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—
ધાહિલુ દિવ્વદિહિ કવિ જંપઈ, અહુ જણુરોલુ મુએવિણુ સપઈ,
નિસુણુહ સાહમિ કન્નરસાયણુ, ધમ્મ કહાણુડં પહુગુણુ ભાયાણુ.

×

×

×

×

સસિપાલક બુડય આસિ નાહુ, જસુ વિમલુ કિત્તિ જગિ ભમઇ સાહુ,
તસુ નિમ્મલિ વંસિ સમુખ્ખવેણુ, પહિમસિરિ ચરિઉ કિઉ ધાહિલેણુ.
કવિ પાસહનંદણુ દોસવિમદ્દણુ સુરાધહિં મહાસધહિં.
જિણુ ચલણુહ ભત્તઉ તોયઇ પોત્તઉ દિવ્વ દિટ્ઠિ નિમ્મલમઇહિ.

૯૬. સ દેશરાસક—આ રાસક પ્રાકૃત તથા અપભ્રંશમાં છે. તેમાં
દોહા, ગાથા, રડા, પદ્ધડિકા, ચદ્રાયણુ, અર્ધ વગેરે છંદો વાપરેલા છે.
પાશ્ચાત્ય દેશમાં મ્યેન્છ દેશમાં મીરસેણુના સંબંધીનો પુત્ર અદ્દભાન

નામનો હતો, તેની ગીતવિષયક પ્રાકૃત કાવ્યને વિષે પ્રીતિને લીધે તેના સ્નેહથી આ વિરહિણી સંદેશ વિષયક સંદેશ રાસક રચેલું છે. તેની પ્રત પાટણ ભંડારમાં છે.

પચ્ચાએસિ પદ્મો પુવ્વપસિધ્ધો ય મિચ્છદેસોત્થિ,

એહ વિસએ સભૂઓ આરદો મીરસેણુરસ. ૩

નહ તણુઓ કુલકમલો પાછવ ક્યેસુ ગીય વિસએસુ

અદ્દમાણુ પસિધ્ધો મન્નેહધ રાસય રધયં. ૪

૯૭. ચર્ચરી નામની જિનવદ્ધભ સૂરિની સ્તુતિ સાથે ચૈત્યવિધિ જિનદત્તસૂરિ અપભ્રંશમાં રચી છે. જિનવદ્ધભનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૬૮ માં થયો ને તેના શિષ્ય જિનદત્તે તેના પછી થોડાં વર્ષોમાંજ આ સ્તુતિ રચી હોય તેમ અનુમાનાય છે. જિનદત્તને આચાર્યપદ સં. ૧૧૬૮ માં મળેલું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ માં થયો. તેનો આદિભાગ:—

નમિવિ જિણેસર ધમ્મહ તિહુણુ સામિયહ

પાયકમલુ સસિનિમ્મલુ સિવગય ગામિયહ,

કરિમિ જહક્રિયગુણુયુધ સિરિ જિણુવદ્ધહહ

ગુગપવરાગમસૂરિહિ ગુણિગણુદ્દહહહ. ૧

—ત્રિભુવનના સ્વામી, શિવગતિગામી એવા જિનેશ્વર ધર્મનાથના ચંદ્રજેવા નિર્મલ પાદકમલને નમીને યુગપ્રવર આગમાચાર્ય ગુણિગણુ-દ્દલભ એવા શ્રી જિનવદ્ધભની યથાસ્થિત ગુણુસ્તુતિ કરું છું.

પરિહરિ શોયપવાહુ પયટ્ટિહ વિહિવિસહ

પારતતિ સહુ જેણુ નિહોડિ કુમગસહ,

દંસિહ જેણુ દુસંધ-મુમધહ અંતરહ,

વદ્દમાણુજિણુનિચ્છ ક્રિયહ નિરંતરહ. ૧૦

—જેણે લોકપ્રવાહને પરિહરી-તણ પરતંત્રના વાળા શન કુમાર્જને ગ્રાળી વિધિમાર્ગ પ્રવર્તાવ્યો, જેણે નકારો સંધ અને સારો સંધ

એનું-એ વચ્ચેનું અંતર બતાવ્યું અનેવર્ધમાન-મહાવીર જિનના તીર્થને નિરંતરનું-અવિચ્છિન્ન કર્યું.

૯૮. જિનદત્તસૂરિની ખીણ બે અપભ્રંશ કૃતિઓ નામે ૨. ઉપ-દેશ (ધર્મ) રસાયન રાસમાં ૮૦ ગાથા છે અને ૩. કાલસ્વરૂપ કુલકમાં ૩૨ ગાથા છે. આમાંની છેલ્લી કૃતિની ત્રીજી ગાથામાં 'વિક્ર-મસંવચ્છરિસય બારહ હુયઈ પણુદું સહુ ધરવારહ' આવા શબ્દો છે તેથી તે કૃતિ વિક્રમના તેરમા સૈકાના પ્રારંભના ૧૧ વર્ષમાં કાઠપણુ વખતે બની હોવાનું અનુમાન કરી શકાય કારણ કે વિ. સં. ૧૨૧૧માં જિનદત્તસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. છતાં આ સર્વને સામાન્ય રીતે ૧૨ મી સદીની કૃતિ તરીકે લેવામાં વિશેષ હરકત જેવું નથી.

૯૯. આ ત્રણે જિનદત્તસૂરિનાં કાવ્ય 'અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી' એ નામથી ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રકટ થનાર ગ્રંથમાં મૂકવામાં આવ્યાં છે, અને તેમાં પ્રથમનાં બે કાવ્યો પરની જિનપાલ ઉપાધ્યાય (જિનપતિસૂરિ શિષ્ય)ની સં. ૧૨૯૪ ની રચાયેલી સક્ષિપ્ત સરકૃત વૃત્તિ પણ દાખલ કરી છે. છેલ્લી કૃતિપર ઉપાધ્યાય સુરપ્રભ (જિનપતિ સૂરિ શિષ્ય)ની વિવૃત્તિ છે; સાથે એ ત્રણે કાવ્યની સરકૃત છાયા તે ગ્રંથના સંપાદક પડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધીએ કરીને મૂકી છે. તેમાં સંપાદક સાક્ષર જે પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટ મૂકવાના છે તે બહાર પડવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડશે.

૧૦૦. વાદ્દિદેવસૂરિ એ મહાપ્રભાવક જૈનાચાર્ય થઈ ગયા તેમણે પોતાના ગુરુ મુનિચંદ્રસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૧૭૮) ઉપર તે સમયની બોલાતી ભાષા-અપભ્રંશ ભાષામાં સ્તવન રચ્યું છે (મુદ્રિત-જૈન શ્વે. કૉ. હેરલ્ડ પત્રનો ઈ. સ. ૧૯૧૭ ના સપ્ટે. થી નવે. નો ખાસ અંક પૃ. ૩૩૬-૩૩૭). તેનો આદિ અને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

નાણુ ચરણુ સંમતુ જસુ રયણુતઉ સુપહાણુ,

જયઓ સુ મુણિસુરિ ઇત્યુ, જગિ મોડિ અવમ્મહખાણુ.

જાહે પસન્ના તુહ નયણુ, તહ મણુયહ સયકાલ,
 હિયધિગિય સુહ સંપડહિં, અનુ છિંદહિં દહજાલ. ૨૪
 ફસમ રયણિહિં સૂર જિમ્વ, તુહ ઉકિઉ મુણિનાહ,
 સિરિ મુણિયંદ મુણિંદ પરમહુ ફેડધ કુગાહ. ૨૫
 આની હાલની ગૂજરાતી છાયા પં. બહેચરદાસે આ પ્રમાણે આપી છે:-
 જ્ઞાનચરણ સમ્યક્ત્વ જેનું રત્નત્રય સુપ્રધાન,
 જયો સ મુનિસુરિ અહીં જગે, માંડયો મન્મથસ્થાણુ. ૧

x

x

x

x

બ્યારે પ્રસન્ન તવ નયનો તથા મનુજેને સદા કાળ,
 હૃદયધિગિત સુખ સાંપડે પછી છેદાય દુઃખજાળ. ૨૪
 દુઃખમ રજનિમાં સૂયં જેમ તુ ઉઠયો મુનિનાથ,
 શ્રી મુનિચંદ્ર મુર્તિ પરમ ફેડે કુગાહ. ૨૫

(૧. ચરણ—વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ—અદ્વા, માંડયો—મદિત—મંદિય—
 મોડિય—મસળી નાંખ્યો, મન્મથસ્થાણુ—કામરૂપ ખીસો. ૨૪—સાંપડે—સંપ-
 ડાઈ—સંપદવે—સંપતતિ—સંપડઈ—મળે. ૨૫. દુઃખમ રજની—આ પાંચમા
 દુઃખમ નામના આરા રૂપ રાત્રી. કુગાહ—દ્રઘાહ.]

૧૦૧. લક્ષ્મણ ગણિએ મુપાસનાહ—અરિઅં એ નામનો પ્રાકૃત
 અંથ સંવત ૧૧૯૯માં માત્ર શુદ્ધ ૧૦ ગુરને દિને ગુર મડલીપુરીમાં શ્રી
 કુમારપાલના રાજ્યમાં રચ્યો છે તેમાં ક્યાંક ક્યાંક અપભ્રંશમાં છંદો છે:-
 ગર્યમનિખ્મરૂઝિમન્નરોમચયા, થુણુહિ તિથેસરં તથ નચ્યંતયા,
 કેવિ મુચ્ચનિ મંદરસુમણોહરં, ગંધવ સમિલિયસયોહ સુમણોહરં. ૨૬૮
 કેવિ મલ્લવ સજ્જનિ કમદદુરં, અવરિ ગાયંતિ સુહકંઠરવ સુંદરં,
 કેવિ કિનાલતાલાકિલં રાસયં, કુણુહિં કરનચિયયં અવરિ વરહાસયં. ૨૬૯
 કેવિ દરિસુદરા નિયસગલ દેદુરં, કુણુહિં હયહેસિયં કેવિ સુધમધુરં,
 કેવિ ગયગનિચયં કુણુહિં મયમિંબલં, અન્નિ મુટીહિ પહરંતિ

ધરણીપલં. ૨૭૦

કેવિ ક્ષેડિંતિ વક્ત્રિય ઉક્તેયં, કેવિ કુર્વંતિ કંઠીરવુન્નાયયં,
કેવિ તકખણિણુ ખીરોયજ્ઞ સંતિયં, કલસમુવણિંતિ તિયસા

હરિયતિયં. ૨૭૧

—ત્યાં ગુરભક્તિના ભરથી ઉદભિન્ન રોમાંચ થયાં છે જેનાં એવા નાચતા (દેવતાઓ) તીર્થેશ્વરને સ્તવે છે. કેટલાક (દેવો) સુગંધથી વશ થઈ જ્યાં સુમનોહર ભ્રમરો થોડખધ ભેગા થાય છે એવા મંદાર નામના પુષ્પોનો ભર-હગ ફેંકે છે, કેટલાક મલ્લોની માફક કમદ્દુર ? સજ્જ થાય છે, જ્યારે ખીજ સારા કંઠરવથી સુંદર ગાય છે. કેટલાક ઉચ્ચ નીચા તાલવાળા રાસ કરે છે, ખીજ હાથના નૃત્યવાળું સુંદર હાસ્ય કરે છે, કેટલાક હર્ષથી મસ્ત બની...કરે છે, કેટલાક કણુંને બંધુર એવા ઘોડાના હણુહણવાનો અવાજ કરે છે કેટલાક હાથીની ગર્જના કરે છે, ખીજ ભૂમિતલને મુઠીથી મારે છે, કેટલાક.....અને કેટલાક દેવતાઓ તેજ કાણે ખીરના જલવાળા કલશો ઈંદ્રિ પાસે લઈ જાય છે.

૧૦૨. ખીજો નમુનો એ છે કે—

ચઉપ્પમ.

જહિં ઉપ્પજ્ઞમ્ જલણુ ત નિશ્ચિયં તા ઉહમ્,

પાસકિંદં પ્રુલિંગિહિં ઉહમ્ નવા ઉહમ્,

જસુ પુણુ કોહ સુ અપ્પઉ જણુ ઉહિઉ,

હાણિ કરેઈ પરત્તહ જિણુવરિ ઇહ કહિઉ.

૨૭૦

રોસિણુ અપ્પસુકખાણુ જુ વિયરમ્ અવરજણિ,

સો તેણુવિ પરિભવિયમ્ ડજ્ઞમ્ અત્તુમણિ,

તો તં સો ઇહ લોમ્મવિ વપ્પરિઉ ભણિ હણુમ્.

આણિ જુ દિન્નમ્ પાવુ અયાણુક ન તં ગણુમ્.

૨૭૧

રોસાનલિણુ પલિત્તુ મુહુત્તિણુ ઉહમ્ નર,

નિયમ્મહ ભંડાર સુસઠિઉ જો સુચિર,

રોસપિસામ્મણુ ગહિઉ ન ભુંજમ્ ન ય સુયમ્,

અમ્મવલ્લહ ધણુ માણુસુ વિણુ દોસિણુ મુયમ્.

૨૭૨

જહ કુંડલ કેઉર કિરીઃ વિહસણુ વિહસિઉ,
 વિણુયવિહસણુકે સોહ ન પાવઇ નર કહવિ,
 તહ પંડિઉ દાયાર તવસ્તી જઈ તહવિ,
 ન લહઈ સુગમમગ્ગુ સરોસિર નર કહવિ.

૨૭૩

—જ્યાં અગ્નિ ઉપજે—ઉત્પન્ન થાય તેને પોતે રહેલાં સુધી
 બાળે, (પણુ) પાસે પડેલાને (પોતાના) તણુખાથી બાળે કે ન પણુ બાળે;
 જ્યારે ક્રોધ જેને થાય છે તે પોતાને તથા બીજાને પણુ બાળીને બીજે
 સ્થળે પણુ હાનિ કરે છે એમ જિનવરે કહ્યું છે.

—જે (જન) રોપથી બીજા મનુષ્યોમાં અભ્યાખ્યાન ચાડી ફેલાવે
 છે તે તે (રોપ)થી પણુ પરામવ પામે છે, (અને) પોતાના મનમાં બળે
 છે; તેથી તે આ લોકમાં પણુ તેને વૈરી ગણી મારે છે. જે ખોટી રીતે
 પાપ કહેવામાં આવે છે તે અજ્ઞાણો (પાપ) ગણતો નથી.

—જે ધણા કાળ સુધી સુસંસ્કારમાં સ્થિત હોય એવો મનુષ્ય
 રોપરૂપી અગ્નિથી પ્રદીપ્ત થઈને (એક) મૂર્છામાં નિજધર્મનો ભંડાર
 બાળી નાંખે છે. રોપરૂપી જૂન જેને બરાણો હોય તે ભોગવતો નથી
 તેમ સૂક્ય શકતો નથી, અને અનિ પ્યાડ ધન મનુષ્યને વિનાદોષે છોડી
 જાય છે. જેમ કુંડલ, કૈયૂર, કિરીટ (મુગટ)થી વિભૂષિત થયેલો નર
 વિનયવિહીણો (હોયતો) ક્રોધ રીતે શોભા પામતો—શોભતો નથી, તેવી
 રીતે ક્રોધ માણુસ પડિત, દાતા, તપસ્વી હોય છતાં પણુ રોપવાળો હોય
 તો મુગતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરતો નથી.

૧૦૩. આ કવિએ બીજાનું સુમાર્ષિન પણુ મૂક્યું છે અને તેથી
 તે તેના સમયથી પ્રાચીન હોવું જોઈએ. યતઃ ઉક્તમઃ—

આપ્રત્યયઈ ઇતિ જહ દુકખઈ, સદસા પરિણુમતિ તહ સુકખઈ,
 પુન્નજિનયઈ ધરિદિ કો સક્કઈ, સપ્પુરિસહ ચિત્તુવિ ન ચમક્કઈ.

—જેમ દુઃખો આપ્રાપ્તિ (વળુમાગ્યાં) આવે છે, તેમ સુખો
 સદસા—એકદમ પરિણુમે છે. પૂર્વોપાર્જિત કોણુ અટકાવી શકે ? સત્પુ-
 ર્યોતું ચિત્ત છતાંય ચમકતું નથી—ચમત્કાર પામતું નથી—આશ્ચર્ય પામતું નથી.

તેર, ચૌદ ને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૬૫

૧૦૪. આવા અપભ્રંશ ભાષામાં અમુક ભાગો પૃ. ૫૦, ૧૯૦, ૨૧૩, ૨૮૬, ૨૯૬, ૪૪૦ થી ૪૪૨, ૪૬૮, ૫૭૦, ૬૨૫, ૬૩૨, ૬૪૭ પર છે. જુઓ સુપાસનાહ ચરિત્ર-સંસ્કૃત છાયા કરીને સંશોધક પડિત હરગોવિન્દદાસ અને પ્રકાશક જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા અંક ૪, ૮, ૧૨, કાશી.

પ્રકરણ ૪ થું.

તેરમી, ચૌદમી અને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫—યોગચંદ્રમુનિના રચેલા યોગસાર ગ્રંથમાં ૧૦૫ દોહા ૧ મોરણ ને ૧ ચોપાઇ છે. તેને દોહાસાર પણ કહે છે. તેનો વિષય અધ્યાત્મોપદેશ છે. યોગચંદ્રમુનિનો સમય નિર્ણિત થયો નથી. કોઈ કહે છે કે વિક્રમની બારમી સદી અથવા વધુમાં વધુ તેરમી સદીનો પૂર્વ ભાગ સિદ્ધ થાય છે, પણ ભાષા સરલ તેથી આધુનિક ભાષાને ઓટલી બધી મળતી છે કે તેને તેટલો પ્રાચીન સમય આપવાનો સ્વીકાર કરવા કોઈ ખંચાય; છતાં જ્યાં સુધી તેનો સમય નિર્ણીત રીતે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી તેને અત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે. (આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. માણિક્યંદ્ર જૈન ગ્રંથમાલા અંક ૨૧.) તેના દોહાની ભાષા આપણી હાલની દેશી ભાષાનું પૂરાણું સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે અપભ્રંશની સરલ ભાષા છે તેથી તેને જૂની ગૂજરાતી કે જૂની હિંદી નિશ્ચિંતપણે આપણે કહી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે:—

અજર અમર ગુણગુણિલક, જહિ અપ્પા થિર થાઈ,
સો કમ્મહિ જીવિ બંધયઇ, સચિયપુવ્વ વિલાઇ. ૧

—અજર અમર ગુણગુણ નિલય, જે આત્મા સ્થિર થાય,
તે કર્મો નવિ બાંધશો, સંચિતપૂર્વ વિલાય.

એટલે કે:-અજર અમર ગુણના સમૂહનું સ્થાન (એવો) આત્મા જોતો સ્થિર થાય છે તેને તે કર્મો આંધતા-અંધન કરતા નથી. પૂર્વનાં (જે) સંચિત (તેજ) વિલય પામે છે-નાશ પામે છે.

અપ્પ સરવહ જો રમઇ, છંડવિ સખ વવહાર,
સો સમ્માઇડી હવઇ, લહુ પાવઇ ભવપાર.

—આત્મ સ્વરૂપે જે રમે, છાંડે સહુ વ્યવહાર,
તે સમ્યગ્દષ્ટિ થતો, પામે અદ્ય ભવપાર.

(છંડવિ-છોડીને, લહુ-લધુ-થોડા સમયમાં યા થોડા પ્રયાસથી)
જહ સલિલેણુ ણુ લિપ્પયઇ, કમલણિ પત્ત કયાવિ,
નહ કમ્બેણુ ણુ લિપ્પયઇ, જઇ રઇ અપ્પ સહાવિ.

—જલથી થાય ન લિપ્ત જ્યમ, કમલિની પત્ર કદાપિ,
કર્મથી થાય ન લિપ્ત ત્યમ, યદિ રતિ આત્મસ્વભાવ.

ઇક ઉપજનઇ મરઇ કુવિ, દુહુ મુહુ ભુજઇ ઇકકુ,
જુરયહ જાઇવિ ઇક જિય, તહ શિન્વાણહ ઇકકુ.

૪

—એકસો ઉપજો મરત એક, દુખ મુખ ભોગવે એક.
નરક જાય વળી એક જીવ, ત્યમ મુક્તિ પણ એક.

૧૦૬—આમાં સોરઠા ભંદ પણ છે.

જીવા જીવહ ભેડ જો, જાણઇ સો જાણિયઉ,
મોકખદકારણુ એઉ ભણઇ, જોઇ જોઇહિ ભણિઉ.

—જીવ અને અજીવના ભેદ જે જાણે છે તે જાણે છે (અર્થાત્ તેજ જ્ઞાની છે.) મોક્ષનું કારણ જોજ છે (એમ) યોગી (યોગચંદ) કહે છે (કે જે) યોગીઓએ કહેલું છે.

ધમ્મુ ણુ પઠિયા હોઇ, ધમ્મુ ણુ પોચ્છા પિચ્છયઇ,
ધમ્મુ ણુ મદ્ધિય પયેસિ, ધમ્મુ ણુ મુચ્છા લુચ્છિયઇ.

—પઠ્યે ન હોયે ધર્મ, પૂછાપૂછિથી ધર્મ નવ,
મદ્ધિ પ્રવેશ્યે ધર્મ નવ, મૂછ હોચ્ચે નવ ધર્મ છે.

(આમાં પૂછાપૂછી, મઠિ (મઠ), મુઝા (મુઝ) વગેરે દેશી શબ્દો છે.)

૧૦૭—આ ગ્રંથમાં એક ચોપઇ પણ છે:—

કાસુ સમાહિ કરઉ કો અચઉ, છોપુ અછોપુ કરિવિ કો વચઉ,
હલસહ કલહિ કેણુ સમ્માણઉ, જહિં જહિં જોવઉ તહિં

અંખાણઉ. ૨૦

—કેની સાથે સમાધિ કરે, કેને અચૂં (પૂજૂ), છૂત અછૂત કરીને કેની વચના કરે, ભલા કેની સંગાથે કલહ ભોગવુ; જ્યાં જ્યાં જુઓ ત્યાં આત્માજ છે.

આ દોહાસારને મળતોજ આવકાર નામનો ગ્રંથ છે કે જેનો ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦૮—પ્રાયઃ આ કવિનો પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ઉત્તમ આધ્યાત્મિકગ્રંથ છે તે પણ આજ પ્રકારનો છે. તે ભટ્ટ પ્રભાકરની વિનતિથી રચવામાં આવ્યો હતો. તેમાં પણ દોહા છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. દાખલા તરીકે:—

જઈ શિવિસધ્ધુવિ કુઈ કરઇ, પરમપંઇ અણુરાઉ,
અગ્નિકણી જિમ કટુંગિરિ, હહઈ અસેસુવિ પાઉ.

૧૧૫.

—જો (એક) નિમિષ-ક્ષણની અર્ધા પણ કોઇ પરમાત્મપ્રત્યે અતુરાગ કરે-રાખે, તો, જેમ અગ્નિની એક કણી લાકડાનો પર્વત-મોટો ઢગ બાળી નાંખે છે તેમ તે અશેષ-સર્વ પાપ પણ બાળી નાંખે છે.

હરિહર બહુવિ જિણુવરવિ, મુણિવરવિદ્ધવિ ભવ,

પરમણિ રંજણિ મણુ ધરિવિ, મુકળુ જિ ઝાયહિ સવ. ૧૩૪

—હો ભવો ! હરિ, હર, બ્રહ્મા પણ (તેમજ) જિણુવરો પણ (અને) મુનિવરના સમૂહો પણ પરમનિરંજનમાં મન રાખી મોક્ષનેજ ધ્યાય છે.

શિર્દુરવયણ સુણેવિ જિય, જમ મણિ સહણુ જુ જમ,

તો લહુ ભાવહિ ખંભુ પર, જિં મણુ ઝતિ વિલાધ. ૩૧૫

—હે જીવ ! જો નિષ્કુર વચન સાંભળી મનમાં સહન થાય નહિ તો પરબ્રહ્મને લઘુ-અલ્પ ભાવ-તેની ભાવના કર કે જેથી મન ઝટ વિલીન થાય—દ્રવીભૂત બને.

આમાં ૩૪૫ છંદ છે તેમાં ૩૪૩ દોહા છે ને છેલ્લા બે જુદા છંદમાં છે તે પૈકી—

જ તત્તં જાણુરવં પરમમુણિગણા શિવ્ય ઝાયંતિ ચિત્તે,

જ તત્તં દેહચત્તં શિવસર્ધ ભુવણે સવ્વદેહીણુ દેહે,

જ તત્તં દિવ્યદેહં તિહુવણુગુરુગં સિજ્ઞઝે સંતજીવે,

તં તત્તં જસસ સુદ્ધં દુરધ શિયમણે પાવઝે સો હિ સિદ્ધિં. ૩૩૪

૧૦૯—ઉપરનાં ઉદાહરણો મૂલ માત્ર પરથી લીધાં છે; તેના પર સંસ્કૃત છાયા કે કોઈ ટીકા ટિપ્પણી વગેરે મળતી નથી તેથી ક્યાંક ક્યાંક શબ્દો યા પદોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજાયા નથી. વાચક પોતાની મેળે તે પર વિચાર કરી લેશે. આ થોડાં ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થશે કે વિક્રમની નવમી સદીથી પાંચ છ સદી સુધીનું અપભ્રંશ-પ્રાકૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી, હિન્દી, આદિ દેશી ભાષાના મૂળનો પત્તો લગાડવામાં કેટલું ઉપયોગી છે.

૧૧૦—ઉક્ત પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે (રાય-ચંદ્ર જૈનશાસ્ત્રમાલામાં) તેમાં કર્નાનું નામ યોગીન્દ્રદેવ આપ્યું છે તેજ આ યોગચંદ્રમુનિ એમ સંભવે છે. આ કૃતિની ભાષા પણ અપભ્રંશની સારી અને ઉચ્ચ સ્થિતિ મૂલ્યવે છે. ઉપરની અને આ કૃતિની ભાષા સાથે સાથે એક પ્રવાહમાં અખડપણે સરલતાથી એવી વહે છે કે જાણે તત્કાલિન બોલાતી ભાષામાં રચાઈ હોય એવું જણાય છે. તેના પર ટીકા અભ્યાસી દેવે સંસ્કૃતમાં રચી છે. વળી આ પરમાત્મપ્રકાશ પરથી શ્વેતાશ્વરીય ધર્મમંદિર ગણિએ ગૂજરાતીમાં તેજ નામની કૃતિ સ. ૧૭૪૨

ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરુવારે મુલતાનમાં રચી પૂર્ણ કરી છે. જુઓ જૈન-ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ખીજો.

૧૧૧—દશમી સદીમાં દોહાની રચના થતી હતી એવું માલૂમ પડે છે, પણ તે જોધએ તેવી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા પામી નહોતી એ પણ સાથે સાથે જણાય છે.

દેવસેન આચાર્યે દર્શનસાર, નયચક્ર, ભાવસંગ્રહ, આરાધનાસાર અને તત્ત્વસાર નામના પ્રાકૃત ગ્રંથ રચેલા તે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે. તે પૈકી દર્શનસારની રચના વિ. સ. ૮૯૦ માં ધારાનગરીના શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યાલયમાં સમાપ્ત થયાનું તેની પ્રશસ્તિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે; તેથી આ આચાર્યનો સમય દશમી સદીમાં થવાનું નિશ્ચિત છે. ‘તેમણે નયચક્ર નામનો ગ્રંથ દોહા છંદમાં એટલે તે સમયની અપભ્રંશ-પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યો હતો પરંતુ તેના સમયમાં સમાલોચકોને તે છંદ પસંદ ન પડ્યો તેથી તેના શિષ્ય ‘માધ્વિક ધવલે’ તેના દોહાને ગાથાઓમાં ફેરવી નાંખ્યા—આ વાત તે ગ્રંથની બે છેલ્લી ગાથાઓ પરથી વિદિત થાય છે:—

સુણિ જીણુ દોહરથં સિગ્ધં હસિઉણુ સુંહકરો ભણુધ,

એથ ણુ સોહધ અત્યો, ગાહાળધેણુ તં ભણુહ.

—દોહાળદ્ધ ગ્રંથને સુણીને શીઘ્ર ‘શુભંકરે’ હસીને કહ્યું, આ (છંદ)માં અર્થ શોભતો નથી તેથી ગાથાળદ્ધ કરો.

દ્વવસહાવપયાસ દોહયળધેણુ આસિજ દ્વિદ્ધું

તં ગાહાળધેણુ રધયં માધ્વલધવલેણુ.

—સ્નેહથી આ દ્રવ્ય સ્વભાવનો પ્રકાશ (અથ) કે જે પહેલાં દોહાળદ્ધ જોવામાં આવ્યો હતો તે માધ્વિક ધવલદ્વારા ગાથાળદ્ધ રચ્યો.

૧૧૨—દોહા છંદનો તે વખતે સામાન્યપણે નવો નવોજ પ્રયોગ હતો તેથી ‘શુભંકર’ મહાશયે તેને પસંદ ન કર્યો. આ દોહાળદ્ધ ગ્રંથ હમણાં મળતો નથી. કોણ જાણે આ જાતના ખીજા

કેટલાએક ગ્રંથો આવા ‘શુભંકરો’ની કૃપાથી નષ્ટ થયા હશે.’ (ગુલેરીજી ના. પ્ર. પ્ર. ભા, ૨-૩ પૃ ૨૪૧-૨૪૩).

૧૧૩. આ સર્વ ગ્રંથોથી જૂદો એક અશ્રુતપૂર્વ ગ્રંથ નામે ‘આવકાચાર’ દેવસેન સૂરિએ રચેલો કારંભના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયો છે. આમાં લગભગ ૨૫૦ દોહામાં ગૃહસ્થ ધર્મનું વર્ણન છે, તેમાંથી અહીંથી તહીં બે ચાર દોહા લઈએ:—

ભુમકારેપિણ્ણ પંચગુર, દ્વરિદલિયદુહકમ્મુ,

સંખેવે પયડંખરહિ, અકખમિ સાવય ધમ્મુ. ૧.

—(જેણે) દુષ્કર્મોને દુર્દલિત કર્યાં છે (એણા) પંચ ગુરૂઓને નમસ્કાર કરી સક્ષેપમાં પદ્ધતિ અને અક્ષરો દ્વારા આવક ધર્મને કહું છું—આખ્યાન કરું છું. (પિણ્ણ—પૂર્વકાલની ક્રિયા વિભક્તિ છે અને ‘કમ્મુ’ તથા ‘ધમ્મુ’માં ‘ઉ’છે તે કર્મકારક સ્વયં છે.)

*

*

*

સુણ્ણ દંસણુ નિય ! જેણુ વિણ્ણ, સાવય ગુણુ ભુવિ હોઈ,

જલ સામગ્ગિ વિવજ્જિયહ, સિજ્જમ્મ કલ્લુ ન કોઈ.

—(હું) જીવ ! ઉદ્દર્શનને સાંભળો. (તે એવું છે કે) જોના વિના

૬ જોનો પાંચ પરમ ઇશ્વરને પૂજે છે:—અહંન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ. આને જોન ધર્મમાં ‘પંચ પરમેષ્ઠી’ કહે છે. અહંન્ત એટલે તીર્થંકર. સર્વ આત્મધાતી કર્મોને દૂર કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લોકોને બોધ આપી ધર્મના પ્રવર્તક. સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ કંચન કામિનીના ત્યાગી વૈરાગીના ચડતા ઉતરતા પ્રકાર છે.

૭ ‘દર્શન’ એ નામ જોન ધર્મમાં ‘અક્ષા, વિશ્વાસ, ચક્રીન’ ને આપેલું છે. જોનમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા માટે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે એકી સાથે કલા છે અને ત્રણને ‘રત્નત્રય’ કહેવામાં આવે છે. આ રત્નત્રયમાં પહેલું રત્ન ‘દર્શન’ છે કે જોના હોવા વગર કોઈ ધર્મવાન કહી શકતો નથી.

આવકના ગુણ હોય (થાય-ઉદ્ભવે) નહિ; (કેવી રીતે ?) જેવી રીતે (યોગ્ય) સામગ્રી છોડીને (રહિત) કોઇ કાર્ય સીઝતું-સિદ્ધ થતું નથી. ('ણવિ'માંનો 'વિ' પાદની પૂર્તિ માટે અથવા 'ન' પર જોર દેવા માટે વપરાયો છે)

x x x x

સત્ય સયેણ વિગ્નણિયહ, ધમ્મુણ ચઢ્ઢ મણુ વિ,
દિણુયર સહ જઘ ઉગમઘ, દૂવહ અંધહ તો વિ.

—તે સત્યથી વિશેષપણે જાણીને (જાણ્યા છતાં) ધર્મ મન ઉપર ચઢ્ઢો નથી (જેવી રીતે) તે દિનકર-સૂર્ય ઉગે, તો પણ ધ્રુવડ આંધળો (હોય છે.) (મન ઉપર ચઢ્ઢું-ગળે ઉતરતું, કોઇ વાત પૂરી જાણી લેવી એ અર્થમાં હાલની આપણી ભાષામાં વપરાય છે. આ વાણી વ્યવહાર અને દૂવહ-ધ્રુવડ એ શબ્દ સર્વથા દેશી છે.)

x x x x

ખંચઘ ગુર વયણકુસઘ, મેલ્લિ મ દિલ્લહ તેન,
મુહ મોહહ મણુ હતિયહ, સંજમ ભર તર જેન.

—(કોઇ વિરક્ત પુરૂષ પોતાના મનને સંયોધે છે—) ગુર વચન રૂપી અંકુશોથી ખેંચે છે, તે માટે ઢીલું મેલીશ-મૂકીશ માં-મન । તું ઢીલું પડીશ માં. હે મનરૂપી હાથી । સંયમ રૂપી ભરેલા તર-ઝાડ પ્રત્યે મોં ફેરવ ! (આમાં ખેંચે છે, ઢીલું મેલમાં-મૂક માં, મોં મોહ-ફેરવ એ આપણી દેશી ભાષાનાં શ્લ છે.)

x x x x

એહુ ધમ્મુ જે આયરઘ, ચહિવણહ મહ કોઘ,
સો જુરણારી ભવ્યયણુ, સુર ધય પરવહ સોઘ.

—આતું ગૂજરાતી દોહામાં રૂપાંતર આ રીતે મૂકી શકાય:—
એહ ધર્મ જે આયરે, ચતુર્વર્ણમાં કોઘ,
તે નરનારી ભવ્યજન, સુરપતિ પામે તેહ.

૧૧૪. આ આવકારની ભાષા જોતાં તે દશમી સદી જેટલી જૂની ન લાગે અને તેથી તેના અને નયચક્રના કર્તા ભિન્ન ભિન્ન દેવ-સેનસૂરિ હોઈ શકે, પરંતુ નયચક્રની છેલ્લી બે ગાથા પરથી એમ તો જણાય છે કે દેવસેનસૂરિએ દોહામાં રચના કરી હતી, અને આવકાર દોહામાં છે તો તે પણ તેમનીજ કૃતિ હોઈ શકે. તેમ હોય તો પછી દશમી સદી જેટલી જૂની ભાષા તેમાં નથી જણાતી તેનું કારણ તેની મૂળ ભાષામાં પછીથી ફેરફાર બીજા હાથે થયો હોવો જોઈ એ એમ માનવું ધટે.

૧૧૫. વટગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસૂરિશિષ્ય હરિભદ્ર-સૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર સં. ૧૨૧૬ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ને દિને અણ-હિલ્લવાડ નગરે કુમારપાલના રાજ્યમાં પ્રાકૃત અપભ્રંશ ભાષામાં ૮૦૩૨ શ્લોકમાં સંપૂર્ણ થયું છે; અને તે નવ લીટીના રદ્ધા યા વસ્તુ છંદમાં છે. તેના પહેલા ભાગમાં અરિષ્ટનેમિ અને રાજમતિના નવ પૂર્વ ભવોનું વર્ણન છે અને પછી તેનાથી નાના બીજા ભાગમાં આ તીર્થંકરનું ચરિત્ર છે કે જેમાં કૃષ્ણ અને પાંડવોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત છે. આ અંથ ડા. જેકાબી સંશોધિત કરી પ્રગટ કરવાના છે તેથી અપભ્રંશ ભાષા અને સાહિત્યપર અવનવો પ્રકાશ પડશે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

દુહ વિપયડિયકરણુ આયારૂ

દુહદંસિયધમ્મનિહિ દુહનમતપયવિહવપાવણુ

દુહકમણાણુંદયરૂ દુહસુવન્નરયણુપહાવાણુ

મહ સુહુ વિયરૂ વિમલગુણુરાસિજલહિરયણિંદુ

પણુયસુરાસુરનરનિયરક્યથુધ રિસહજિણિંદુ.

૧

વિશેષ માટે જુઓ જેસલમેર ભાંડાગારીય અંથાનાં સૂચિ (ગા. ઓ. સી. નં. ૨૧) પૃ. ૨૭

૧૧૬. સં. ૧૨૩૮ માં સિદ્ધરાજ સમકાલીન વાદિ દેવસૂરિના શિષ્ય રત્નપ્રભસૂરિ (રત્નાવતારિકાના કર્તા) એ ઉપદેશમાલા પર દોઢટ્ટી વૃત્તિ રચી છે તેમાં શ્લોક અપભ્રંશ ભાગ છે.

૧૧૭—વરદત્તનું વૈરસામિચરિઅ ક્રૂત બે સંધિનું છે ને તે દરેકમાં ૧૨ અંતે ૯ અનુક્રમે કડવક (કડવાં) છે. કુલ ગ્રંથાથ ૩૦૦ છે તેની પ્રત પાટણુ તેમજ ખંભાત ભંડારમાં મળે છે. તેનો આરમ આ પ્રમાણે છે:—

અહો જણુ નિમુજણુ(ણિ)જગડ કન્નુ, ધરિજગધ(હુ) વધર સામિ
મુનિવર ચરિઉ,

સાહઉં મુમણોહરૂ ભવિયહસુંદર, જિં જિણુ રયાણુ સમુદ્ધરિઉ. ૧

તુંબવનનામિ પુરવરૂ વહાણું, આયેત્યુ ભરહિ વરગુણુ નિહાણુ,
જિણુ ભવણિદ્ધિ સુંદર કિઉ પવિત્તુ, દેઉત્રવિહાર મંડિઉ પવિત્તુ. ૨

નંદનવણુ સરિસરવરેહિં રમ્મુ, પાલહિં નર તિત્યુ જિણુદ ધમ્મુ,
તહિં નયરિ અતિથિ ધણુ નાઉ સેફિ, જો હત્યુ ન ઉડુધ કસુ વિ હેફિ. ૩

તસુ ધણુગિરિ નામિ પહાણુ પુત્તુ, પુરમંડણુ અતિથિ મુગુણેહિં જીત્તુ;
સાવય વંસુખવઉં સુદ્ધ ભાવઉં, નિમ્મલગુણુમંદિરૂ સમિય પાઉ. ૪

ઉવસંતમોહમોહખાભિજ્ઞાસિ, અહિલાસુ ન બંધધં ગેહવાસિ,
જા કાવિ વરિજગધ તાસુ વાહ, નવજ્ઞેવ્વણુવરનયણુ વિસાહ. ૫

પડિસેહધ સો મુનિ જેમ નારિ, નિયજ્ઞેયણુ મ અક્યતથ હારિ,
પવજ્જ લેસુ નિવ્વિન્નકામુ, મધ સકલુ કરેવિણુ મણુયજમ્મુ. ૬

અન્નધ પમણિજ્જગધ સુંદરી એ, નિયતાયજણુણિ ખામોયણીએ,
હઉ અવસવ સિત્તાણિ કરિસુ એહુ, મહુ મણુધર્મુ એહુ વરૂ વરેહુ. ૭

ધત્તા.

એહુ જર્ધ ન વરેસધ, નવિ પરણેસધ, તો મધ માધ મરેવઉ,

એહુ નયણુસુસુંદરૂ. રૂવપુરંદરૂ, અવસ નાહુ કરેવઉ. ૮

x

x

x

x

અંતે—

મુનિવર વરદત્તિં, ગુણુહરભત્તિં વધરસામિગણુહરચરિઉ,

સાહિજ્જગઉ ભાવિં, મુચહુ પાવિં, જિં તિહુયણુ નિયગુણુભરિઉ.

૧૧૮. તેરમા શતકમાં ધર્મસૂરિના શિષ્ય રત્નસૂરિ થયા તેને કોઈ રત્નસિંહસૂરિ નામ આપે છે પણ સ્વ. દલાલ તે ગુરુશિષ્યનાં નામ ધર્મપ્રભ અને રત્નપ્રભ જણાવે છે, અને તેજ યોગ્ય લાગે છે:—

૧૧૯. ‘અંતરંગ સંધિ-ધર્મપ્રભાચાર્યના શિષ્ય પંડિત રત્નપ્રભ-ની અંતરંગ સંધિના નવ અધિકારો (૯ કડવા)માં ભવ્ય અને અભવ્યના સંવાદ રૂપે તથા મોહસેના તથા જિનસેનાના યુદ્ધ રૂપે અંતરંગ રિપુ-ઓના વિજયનું વર્ણન છે. આની પાટણમંડારમાં એક તાડપત્ર તથા ખીછ કાગળની એમ બે પ્રતો છે.’

૧૨૦. સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલના ગ્રંથ પ્રદર્શનના છેવડના પૃ. ૬૨-૬૩ પર રત્નસિંહસૂરિ (? રત્નપ્રભ) માટે જણાવેલ છે કે:—

‘પોતાના ગુરુ ધર્મસૂરિનાં ગુણગાનનાં ૩૭ કુલક રત્નસિંહ ?’ સૂરિએ રચ્યાં છે તેમજ ખીજાં પણ કેટલાંક કુલક પોતાની ભાષા (અપભ્રંશ)માં રચ્યાં છે તે સુરત ગોપીપુરાના જ્ઞાનભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં છે. તેમાંથી થોડાંએક કુલકોની નકલ (ઉક્ત પરિષદના) પ્રદર્શનમાં મૂકી હતી. નમુનો આ પ્રમાણે:—

સિરિ સિવસૂરિ ગુરુ ગણહરહ પયપંકજ પણમેવિ
ધમ્મસૂરિ સૂરિહિ રલિયહહ દેસણુ ગુણુ વન્નેવિ.
પરઉવચારહઈ મુલુ જગિ દેસણુ સૂરિસુ નં દાણુ,
સા ધમ્મસૂરિ તુહ વન્નિયઈ, જિણુ જયઈ સુહ જુણુ. ૨

x x x x

અલિહ પયંપઈ એહ જણુ, કલિજુગિ વટ્ટઈ લોઈ,
ધમ્મસૂરિ સન્નિહ વર રયણુ, કયણુગ મિલ્લિ કિ કોઈ. ૫
ધમ્મસૂરિ સુણિજો અમિયસમ, કન્નંજલિહિં પિએઈ,
સો છિંદિવિ ભવખંધણુઈ, સિવસોકખઈ સેવેઈ. ૬

ધય પઉમનાહ ગણિણા બાવત્તિરિ નિણવરાણ સંથવણું,
કુમરવિહારક્રિયાણાં. વિહિય મિણું કુણઉ કટલાણું. ૧૪

જંભોવિ તાણુ સહલો સંસારે ભોયણાણુ તાણુ ફલં,
અણુહિલ્લવાડ નયરે રહજતા જોહિં સમ્યવિયા. ૯
અણુહિલ્લનયર ગયણે નંદઉ કયરહ વિમાણુ વર જતો,
કુમર નરિંદ મયંકો, સંપ્રસમુદં સુહા ચિતો.

x x x x

બારસ સત્તત્તી (?વી)સે, સુદા સેકારસીહ બદવએ,
ચંદ દિણે સામિતુમં, સુરમંદિ મંવણું જાઉ. ૩૪

x x + x

સિરિ ધમ્મસૂરિપહુણો, નિમ્મલ કિત્તીધ ભરિય ભુવણુસસ,
સીસલવે હિ કુલયં, રધિયં સિરિ રયણુસૂરીહિં. ૩૨

આ કુમારપાલ રાજના સમયમાં—પાટણમાંજ કુમાર વિહાર
મંદિરમાં સં. ૧૨૨૭ માં રચાયેલ જણાય છે, નહિ કે સં. ૧૨૩૭
માં કારણકે કુમારપાલ સં. ૧૨૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયેલ છે.

૧૨૧. મહાવીર જન્માભિષેક, ૧૮ હુંક તેના કર્તા વાદિદેવ-
સૂરિના શિષ્ય રામચંદસૂરિ શિષ્ય જયમંગલસૂરિ છે. નમુનો:—

તારડ ડરડકિકં, શૃંગ ઢલકિકય, ધુટ્ટિઅ તુટ્ટિઅ ટોલ,
ત્રાટક ત્રટકિક, રણુણુ રણુકિક, રણુણિઅ અણુણિઅ ઝોલ,
તા ગનિજઅ, અંબર વનિજઅ, જલનિહિ ગુંજિઅ નિજઝરણાઈ,
તા દાયર કંવિય, કામિણિ ઝુંદ્રિય, તુટ્ટિઅ આભરણાઈ. ૧૧

તા કુમ્મ કડુકિઅ, સેસ ધડુકિઅ, થરહારિઉ વારાહ,
સાયર ઝલહલિઆ, ગિરિ ઢલહલિઆ, હું નહું નરનાહ,
દિગય ગડગડિઆ, ગિહ ખડખડિઆ, જહું નહું મતંડ,
સહસંધુ ચમકિઅ, સુરગણુ સંકિઅ, કિરપુટ્ટો બલંડ. ૧૨

x x x x

તા નેક મંગલ વિથ કરિહુણિ વીર જણુણિ અપિહ,
તા સયલ સુરવર ઠામિ પુહુતલ રંગ જગિ થિર થપિહ. ૧૭

તા વાદિઅ દેવસૂરિ પાય પણુમવિ, અનધ પુણુ દેવસૂરિ વંદિઅ,
x x સુંદર સુગુર રામચંદસૂરિ જગિ જયહ મંગલસૂરિ ખુલ્લિઅ. ૧૮

૧૨૨. વાદિદેવસૂરિ (જન્મ સં. ૧૧૪૩ દીક્ષા સં. ૧૧૫૨
રામચંદ્રમુનિ નામ, આચાર્યપદ સં. ૧૧૭૪ માં નામ દેવસૂરિ પડ્યું. સં.
૧૧૮૧ માં દિ. કુમુદચંદ્ર આચાર્યપર સિદ્ધરાજની સભામાં જીત મેળવી,
સં. ૧૧૯૯ માં ૨૪ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું. સં. ૧૨૦૪ માં
દ્વિયોધીમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતિષ્ઠા. સ્વ. સં. ૧૨૨૬) આથી તેમજ જયમંગલ-
સૂરિએ સં. ૧૩૧૯ માં સૂઢા પહાડપરના ચાચિગદેવના લેખની પ્રશસ્તિ
રચી તેથી આનો સમય તેરમી સદીનો અંત વિનાહરકતે મૂકી શકાય.

૧૨૩. સં. ૧૨૪૧માં સોમપ્રભાચાર્યે કુમારપાલપ્રતિષ્ઠાધ
પ્રાકૃત કાવ્ય રચ્યું છે તેમાંથી ઘણું અપભ્રંશ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના
સંબંધમાં હવે પછી જૂદા વિભાગમાં જૂદા પ્રકરણમાં જૂદું કહીશું.

૧૨૪. મહાકવિ અમરકીર્તિ—આ મહાકવિ ચૈાલુક્ય કર્ણુ (કાન્હ ?)
રાજના વખતમાં એટલે વિ. સં. તેરમી શતાબ્દીમાં વિદ્યમાન હતો.
તેણે વિ. સં. ૧૨૪૭ (૭૪)માં ભાદ્રપદ વદ ૧૪ ગુરુદિને ‘છક્રમુવ-
એસો’ નામનો ગૃહસ્થોનાં પટ્કર્મોના ઉપદેશ સંબંધીનો ગ્રંથ, ગૂજ-
રાતના મહીકાંકાના પ્રદેશના ગોદહય (ગોધ્રા) નામના ગામમાં રચેલ છે.
આ ગ્રંથની રચના તેણે નાગરકુલ અને કણ્ણહર (કર્ણુપુર ?) વંશના
ગુણપાલ અને ચચિણિના પુત્ર મહાભવ્ય અંબવપસાય (અંબાપ્રસાદ)ની
પ્રાર્થનાથી કરી છે, અને તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે.

૧૨૫. આ કવિએ ઉક્ત અંબાપ્રસાદને પોતાના લઘુબંધુ તરીકે
ઝાળખાવેલ છે, એથી કવિ જ્ઞાતિથી નાગરબ્રાહ્મણ જણાય છે; છતાં
તે જૈન ધર્મની દીક્ષાથી દીક્ષિત થયો હતો. તે સાધુ તરીકેની અવ-
સ્થામાં માયુરસંઘ (દિગંબરી)ના ચંદ્રકીર્તિનો શિષ્ય હતો, કે જે ચંદ્ર-
કીર્તિ પં. અમિતગણિ (મુંજ-જોજના સમયમાં થયેલ)ના શિષ્ય શાંતિ-
એનના અમરએનના શિષ્ય પં. શ્રીષેણસૂરિનો શિષ્ય હતો.

૧૨૬. કવિએ ૧૪ સંધિમય પ્રાયઃ અઢીહજાર ગાથા પ્રમાણુ ઉપરોક્ત છકમ્મુવએસો (ષટ્કર્મોપદેશ) ગ્રંથને એક મહિનામાં રચ્યો હતો. તેની છેવટની પ્રશસ્તિમાં પોતાની આ કૃતિ સાથેની આઠ કૃતિઓનાં નામ આપ્યાં છે. ૧ નેમિનાથ ચરિત્ર, ૨ મહાવીર ચરિત્ર, ૩ યશોધર ચરિત્ર (પદ્મડિયાખંધ), ૪ ધર્મચરિત ટિપ્પન, ૫ સુભાષિત રત્નનિધિ (સ્વાધ્યાય-સત્તાય, શ્લોક વિગેરે ૩૫), ૬ ચૂડામણિ (ધર્મોપદેશ), ૭ ધ્યાનોપદેશ (ધ્યાનશિક્ષા), અને ૮ ઉક્ત છકમ્મુવએસ. આ સિવાય લોકોને આનંદ પમાડનાર સંસ્કૃત પ્રાકૃત કાવ્યો તેણે ઘણાં રચ્યાં હતાં. આ ઉપરથી તેનું સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં કેટલું પ્રાવીણ્ય હશે, તે આપણે કંઈક કલ્પી શકીએ તેમ છીએ.

૧૨૭. છકમ્મુવએસો ગ્રંથની સં. ૧૫૪૪ માં લખાવેલી સાક્ષર શ્રી દેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવની પ્રતિ ઉપરથી હમણાં 'લખાવેલી એક પ્રતિ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરામાં છે. આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયો નથી, પણ પ્રકાશિત થવાની જરૂર છે. આ ગ્રંથમાં આપેલી કેટલીક કથાઓ વિ. સં. ૧૧૨૭ માં પ્રાકૃતમાં રચાયેલા વિજયચંદ કેવલિચરિય (અષ્ટ-પ્રકારી પૂજા વિષયક કથાઓ)ના અનુકરણુ ૩૫ જણાય છે, કે જેના કર્તા શ્વેતામ્બર ચંદ્રપ્રભ મહત્તર છે.

૧૨૮. આ છકમ્મુવએસો ગ્રંથનો આદિ ભાગ નીચે પ્રમાણુ છે:-
અવ ગુનજર વિસયહો મન્નિ દેસુ, જામેણુ મહીયડૂ વહપએસુ
જુયરાયર વરગામહિ જિરધ્ધુ. જાણાપયારસંપદસિમિધુ
તહિ જુયર અતિય ગોદહય જામુ, જાં સગ્ગુ વિચિત સુરેસ ધાસુ
પાસાયહ પંતિહ જહ સહંતિ, સરયખ્ખહોં તિસાણું વહંતિ
ધયકિંકિણિ કલરવેહિ સરિદ્ધિ, જુ કહધ સુરહં પાસિયધ સિદ્ધિ.

*

*

*

*

તહિ આલુક્કવસિણુ ય જાણુહ, પાવધ કણ્ણહુરિંદ પહાણુહ
જો ખજુતરાંરિ વિદ્ધંસણુ, ભત્તિએ સમ્માણિયચ્છંસણુ,

*

*

*

*

રિસહો જિણેસહો તહિ એધહર, તુંગુ સહાસોહિઉ છું સસહર.

—આની ગૂજરાતી છાયા.

અથ ગૂર્જર વિષયની મધ્યે દેશ નામે મહીતટખડુપ્રદેશ
નાગરાકર-વર ગામે એ નિરધ્યો નાનાપ્રકાર સંપદથી સમૃદ્ધ;
ત્યાં નગર છે ગોધરા નામે જાણે સ્વર્ગ વિચિત્ર સુરેશધામ,
પ્રાસાદની પંક્તિઓ જિહાં શોભે, શરદ્બ્રોની નૃપા (શોભા ?)ને વહે છે;
ધ્વજ-કિંકિણિના કલરવોએ સ્વન્નહિ જાણે કહે છે સુરોની પાસે સિદ્ધિ.

*

*

*

*

ત્યાં ચૈતુક્યવંશનો જાણો પાલે કણ્ઠ (કાન્ઠ ? કર્ણ) નરેન્દ્ર પ્રધાન,
જે આજ્ઞાભ્યંતરારિ-વિધ્વંસન ભક્તિએ સન્માને છાએ દર્શન

*

*

*

*

ઋષભ જિનેશનું ત્યાં ચૈત્યગૃહ તુંગ સભા શોભતો જાણે ચન્દ્ર.

૧૨૬. આ ગ્રંથના અંતનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

અખ્યપસાએ ચાચિણિપુત્રે ગિહત્યચ્છ્રમ્મપવિત્તિપવિત્તે
ગુણુવાલહો મુએણુ વિરયાવિઉ અવરેહિમિ મણેણુ સંભાવિઉ.
ખારહસયઈ સસત્તચચારીહિ, વિક્રમ સંવચ્છરહો વિસાલિહિ,
ગયહિમિ ભદ્રવયહો પકખંતરિ ગુરવાસરમ્મ ચઉદ્દસિ વાસરિ

—ગૂજરાતી છાયા.

અખખાપ્રસાદે ચાચિણિ પુત્રે ગૃહસ્થ પટ્કર્મપ્રવૃત્તિપવિત્રે,
ગુણુપાલના મુને વિરયાઓ અવરે પણ મનથી સંભાઓ;
ખારસો સાત સાથ ચારે (૧૨૭૪ ?) વિક્રમ સંવત્સરના વિશાલે,
ગયે ભાદરવાના પક્ષાંતરે ગુરવાર અને ચઉદશ વાસરે,
એક માસે એહ સમયો સ્વયં લખ્યો આલસ અપહરીને.

(આ ઉપરના ‘ખારા’ ૧૧૧ થી ૧૧૬ ની સર્વ હટ્ટીકત પંડિત
લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા વાળાએ કૃપા કરી
અમ લખ પૂરી પાડી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.)

૧૩૦. કેટલીક નાની નાની કૃતિઓ સધિ યા રાસુ એ નામથી અપભ્રંશ છે. તે પૈકી કેટલીક અત્ર નોંધીએ છીએ:—

ચક્રિંગ સંધિ—તેમાં ૫ કડવક છે. તેમાં ચાર શરણું વર્ણન છે.

ભાવનાસંધિ—જયદેવ ગણિ (શિવદેવસૂરિ શિષ્ય) કૃત છ કડવામાં છે મારી પાસે મુનિ અમરવિજયજીએ ઉતારી મોકલેલી નકલ છે તેમાં ૬૨ ગાથા છે. તેનું આદિ:—

પણુમવિ પુણુસાયર ભુવણુદિવાયર, જિણુ ચક્રવીસધ ઈક્કમણિ,
અખં પડિમોહધ મોહ નિરોહધ, કોધ ભવ્વ ભાવણુ વિસણુ. ૧
રે જીવ! નિમ્મણુ ચંચલ સહાવ, મિલ્હેવિણુ સયલવિ વજ્ઞ ભાવુ,
નવભેય પરિગ્ગહ ત્રિવહ જલ, સંસારિ અતિય સહુ ઇદિયાણુ. ૨

x

x

x

x

અતે—

નિમ્મલગુણભૂરિહિં સિવદિવસૂરિહિં પદ્મ સીસુ જયદેવમુણિ,
ક્રિય ભાવણુસંધી સિમાવુ મુગધી નિસુણઉ અન્નવિ ધરઉ મણિ. ૬૨

૧૩૧. સ. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગસૂરિએ પ્રખંધચિંતામણિ વદ્યાણુમાં રચ્યો છે. તેમાં અપભ્રંશ ઘણું મળે છે તેનો વિસ્તાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

૧૩૨. તેરમા શતકના અતે તથા ચૌદમાના પ્રારંભે થયેલા આગ-મગચ્છના જ્ઞાનપ્રભસૂરિએ કેટલાક સંધિ-હુંકા ગ્રંથો રચેલા છે. તેમાં કેટલાક તો શત્રુજયપર રહીને બનાવ્યા છે.

(૧) મદનરેખા સંધિ—૫ કડવામાં મયણુરેહા સતીનું ચરિત્ર સં. ૧૨૯૭ માં રચ્યું છે:—

એસા મહાસધએ સંધી સંધી વ સંજમનિવરસ,
જે નમિ નિવરિસિણા સહ સસક્રરા ખીરસંજેગા.
ખારહુસસત્તાણુઉએ વરિસે આસો અસુદ્ધ છટ્ટીએ;
સિરિ સધ પત્થણા એ એયં લિહિયં મુયાભિહિયં.

(૨) જ્ઞાનપ્રકાશકુલક ૧૨૫ ગાથા શત્રુંજય ઉપર રચ્યું.

સિરિજિણુપહલગ્ગા, ભવ્વવગ્ગા સમગ્ગા,
પરમપયસુહાણું નયઈ તે નિહાણું.

(૩) ચતુર્વિધ ભાવના કુલક ૧૧ કડવાં.

ઉજ્જમ્મ કુણ્ણુ જિણુપ્પહિ લગ્ગિઉ,
મેઠ્ઠમ્મએસુ વિવેકિહિં જગ્ગિઉ.

(૪) મહિસચરિત્ર ૫૨ ગાથામાં મત્તાછંદમાં ચંદ્રકંઠી સાધ્વીની વિસ્તૃતિથી રચેલું છે.

એગુણવીસમ મહિસજિણુહ ચરિયં ધય જયટ્ટિઉ,

અદ્ધકિં સુપવિત્તિણીએ વિન્નતિ વિરમ્મઉ.

ચઉવિહ સધહ દેઉ લચ્છિ સગ્ગ અપવગ્ગહ,

નિરવસગ્ગ આણુ વિમગ્ગ વગ્ગ સિરિ જિણુપહ લગ્ગહ.

મત્તાછદ વિણિમ્મિય ગ્રંથ માનુ પન્નાસ,

ચરિઉ ગુણંત સુણંતહ વિ ભવિયણુ પુજ્જઈ આસ.

(૫) જીવાનુશાસ્તિ સંધિ ૧૮ ગાથા.

ધય વિવિહ પયારિહિં વિહિ આણુસારિહિં ભાવિહિ જિણુપહ મણુસરધ

(૬) નેમિનાથ રાસ ૧૧ કડવાં.

જિણુપહિ લગ્ગિઉ ભાવધ લીજઈ, જિણુવર આણુ સો વંદીજઈ

જં જિણુ આણુ નિરપમ્મ તિથૂ, એઉ ગણુહરિહિં કહિઉ પરમથૂ. ૧૧

(૭) યુગાદિ જિનચરિત્ર કુલક—૨૭ ગાથા.

ધય ભવભાવ વિભાવણુગિ કમ્મિં ધણુ જલિઉ,

કેવલનાણી જાધ મોકિખ સંજમ્મ પાલિઉ

રિસહ ચરિઉ સથવણુ રાસિખોરિહિં જો દેઈ,

સો સિરિ જિણુપહ લગ્ગઉ સગ્ગ અપવગ્ગુ વિ લેઈ.

૨૭

(૮) ભવ્યચરિત્ર—૪૪ ગાથા.

જિણુપહ મેહલિઉ સરણુ ન કોઈ, સુગર ભણુઈસયયુ વિ જીવલોઈ.

(૯) ભવિયદ્વંષ ચરિત્ર-૩૪ ગાથા છંદ ચતુષ્પદી ટ્રિવિડી ભાષામાં ગવાય છે.

ચક્રવર્તી બધેજ દુઃખ ભવિયદ્વંષસ સંતિયં ચરિયં,

સેતુજ નિયગમેણું સિગિ જિણપદ સુરિણા રધય. ૩૬

(૧૦) સર્વચૈત્ય પરિપાટિ સ્વાધ્યાય.

જિણપદસારદિ ને કર્મ મુ લદર્મ સિદ્ધિ પવેમુ.

(૧૧) મુલાપિત કુલક-૩૨ ગાથા.

(૧૨) શ્રાવકવિધિ પ્રકરણ-૩૨ ગાથા.

ધર્મ આગમવિદિ સાવગદ, પદ દિગ્ધ કિરિયા સાહ

ગણિત જિણપદિ રધ કર્મ, જિમ છિનક સંસાર. ૩૨

(૧૩) ધર્મમાધર્મ વિચાર કુલક ૧૮ ગાથા.

આગમ ગણસારિદિ જિણપદસુરિદિ ધર્મમાધર્મ વિચાર કિહ. ૧૮

(૧૪) વચરસ્વામિ ચરિત્ર ૬૦ ગાથા સં. ૧૩૧૬

ચંદ્રગચ્છ દેવમદસુરિ દરક, દુરધ જિણપદસુરિ સમગુણસરક

નાણિયરણિ ગુણિ કિત્તિ સમદ, દેહ વચરસામિ ચરિહ આણુંદુ. ૫૮

સોહગ મહાનિદિણો ગુરુણો સિરિવચરસામિણો ચરિય.

તેરહ સોહુતરગ્ધ રધયં સુદકારણું જયહ. ૫૯

(૧૫) નેમિનાથ જન્માભિષેક ૧૦ ગાથા.

(૧૬) મુનિસુત્રત સ્વામિસ્તોત્ર ૧૩ ગાથા.

(૧૭) છપ્પન દિશાકુમારિ જન્માભિષેક ૧૫ ગાથા.

(૧૮) જિનસ્તુતિ ૨૪ ગાથા.

૧૩૩. આ ઉપરાંત જિનપ્રબનું નામ આપેલું નથી, પણ ધણું કરીને જિનપ્રભનાં જ બનાવેલાં કેટલાંક ઉપરનાજ તાડપત્રના પુસ્તકમાં કાળ્યો છે.—

(૧) ૫૨ પંચાશદ્ દિક્કુમારિકા સ્તવન ૨૫ ગાથા.

(૨) મહાવીર ચરિત્ર-૨૪ ગાથા.

(૩) જંધુચરિત્ર ૨૦ ગાથા ધન્યાશ્રી ભાષામાં ગવાય છે સ. ૧૨૯૯ .

બારસ નવ્યાણુઉએ ભદ્રવસિય પડિવ ગુરિ સમુદ્ધરિયં;
ધનાસી ભાસાએ ભણિયવ્વં સંઘભદ્રકએ.

૨૦

(૪) શ્રીજિનપ્રભુ મોહરાજ વિજયોક્તિ ૨૧ ગાથા.

(૫) જિનકલ્યાણક-૪ કડવામાં તેમાં પહેલું ભાસ રાગમાં, ખીલું
અંભાધી ભાપામાં ત્રીલું દેવકૃતિ ભાપામાં ચોથુ ગુડકૃતી ભાપામાં.

(૬) સુકોશલ ચરિત્ર ૧૮ ગાથા.

તેર દુરત્તર વરિસે સિરિ વીર જિણિંદ મોકખ કલ્લાણે,
કલ્લાણું કુણહ સયા પઠંત ગુણુંતાણુ ભવ્વાણુ.

૨

(૭) જિનસ્તુતિ ૨૦ ગાથા.

(૮) ચાચરી સ્તુતિ (વેલાઉત્ત રાગમાં) ૩૫ ગાથા.

(૯) ગુરુસ્તુતિ ચાચરિ (ગુર્જરી રાગમાં) ૧૫ ગાથા.

ચૌદમા શતકમાં.

—o—

૧૩૪. આ શતકમાં નીચેના ગ્રંથો મળી આવેલ છે.

નર્મદાસુંદરી સંધિ. જિનપ્રભ શિષ્ય કૃત. ૭૧ ગાથા સં.

૧૩૨૮ તેરસ સયઅડવીસે વરિસે, મિરિ જિણપહુ પસાયેણું;

એસા સધી વિહિયા, જિણુંદવયણાણુસારેણુ.

૭૧.

ગૌતમસ્વામિ ચરિત્ર-જિનપ્રભ શિષ્યકૃત ૨૮ ગાથા-સં.

૧૩૫૮ ગોયમ સામિહિં ગોયમચરિયં રધયં પદ્મમંજરીએ ભાસાએ;

કતિય અમાવસાએ અકાવન્નસ્સ વરિસરસ.

૨૮

અંતરંગ રાસ-જિનચરિત્ર ૧૧ કડવામાં.

ચચરિઉ કર્તા સોલણુ ૩૮ ગાથા, દ્વદ્વામાતૃકા ૫૮ ગાથા,
શાલિભદ્ર કાક (કકકો) કર્તા પઠમ-પદ્મ ૬૪ ગાથા, વગેરે કે જેનો
ઉલ્લેખ આ પુસ્તકમાં અતુકમે પૃ. ૧૨, ૧૧, ૧૧, ૫૨ કરવામાં આવ્યો
છે તેને અપભ્રંશ (જૂની ગૂજરાતી)માં લઈ શકાય તેમ છે.

૧૩૫. ચતુર્વિંશતિ જિણુ કલ્યાણક ૧૩ કડવાં, સ્થૂલિભદ્ર
ચરિત્ર ૨ કડવાં, જન્માલિષેક સ્તુતિ ૫ કડવાં, અવંતિસુકુમાર

સંધિ ૧૧ કડવાં આ ગ્રંથો વિશેષમાં પાટણના ભંડારમાં જોવામાં આવ્યા છે.

૧૩૬. પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં નીચેના ગ્રંથો છે.

શીલસંધિ જયશેખરસૂરિ શિષ્યકૃત ૩૪ ગાથા.

ધર્મ શીલસુસંધિ ભાવસુઅધી જયસેયરસૂરી સીસકય,

લવિઅઉ નિસુણેવિણ હિયઇ ઠવેવિણ સિલધમ્મિ ઉજ્જમિ કરહુ. ૩૪

ઉપદેશસંધિ-હૈમસારકૃત ૧૯ ગાથા.

ઉવએસ સંધિ નિરમલખંધિ હૈમસર ધમિ રિસિકર એ

જો પઢઈ પઢાવઇ સુહમણિ ભાવઇ, વસુહં સિદ્ધિ વૃદ્ધિ લઇએ.

૧૩૭. પંદરમા શતકના અંતમાં રચાયેલ.

તપઃસંધિ-સોમસુંદર શિષ્ય વિશાલરાજસૂરિ શિષ્યકૃત પર ગાથામાં. આની પ્રતીક લખ્યા સવત્ ૧૫૦૫ ની પાટણ ભંડારમાં છે.

સિરિ સોમસુંદર ગુરુપુરંદર પાયપંકય હસઓ,

સિરિ વિશાલરાયા સૂરિરાયા અંદ્રગચ્છવતસઓ,

પય નમીય સીસિઇ તાસુ સીસિઇ એસ સંધી વિનિમ્મિઆ,

સિવ સુકખકારણ દુહ નિવારણ તવ ઉવએસિઈ વમ્મિઆ. પર

૧૩૮. નાનીકૃતિઓ-કેશીગાયમ સંધિ ૭૦ ગાથા એ નામનો ગ્રંથ છે અને આ સિવાય મૃગાપુત્રકુલક ૪૦ ગાથા, વીરજિન પારણુઉ ૪૭ ગાથા, ઋષભપંચ કલ્યાણુક ૧૪, નવકારકલ ૩૦, ઋષભધવલ ૨૬, સીતાસતી ૨૦, આરાત્રિક ન્હવણાદિ ૨૦, ચતુર્વિંશતિ જિનકલ્યાણુક ૩૬, લઘુ અજિતશાંતિ કવિ વીરગણિકૃત ૯, ચતુર્વિંશતિ જિન પ્રતિમાકોશ ૧૧, જિન ચૈત્ય સ્તવન ૧૫, બુદ્ધિસૂરિ (પૂર્ણિમાગચ્છના) સ્તુતિ, જિનસ્તુતિ ૨૦, વીરવિરુપિકા ૧૩, સોમસૂરિકૃત કલ્યાણુક સ્તોત્ર, દાનાદિકુલક, દંગ-ડઉ, શાકુન ૩૦, ધર્મસૂરિગુણ, ધર્મસૂરિ ચાર માસ વગેરે પરચુરણુ ગ્રંથો પાટણના ભંડારમાં છે; વળી ખંભાતના તાડપત્રના લઢારમાં મહાવીર ચરિત્ર વગેરે ત્રણ ચાર ટુંકા ગ્રંથો અપભ્રંશમાં છે. આ સર્વનો સમય-ત્રિનૃણ્ય થઈ શક્યો નથી, પણ તે પૈકી કેટલાયે તાડપત્રપર લખાયેલા

હોવાથી તે ૧૧ કે ૧૨ માં શતકના હોવા ધટે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

૧૩૯. અપભ્રંશ સાહિત્ય ઘણું વિશાલ હોવું જોઈએ એ આ પરથી પ્રતીત થાય છે, પરંતુ દુર્લભથી નાશ પામી ગયેલું લાગે છે. અહીં તો ગ્રંથોનાં નામ માત્ર થોડાક ઉતારા સાથે આપેલાં છે, પરંતુ તેમાં વપરાયેલાં છંદો તથા વ્યાકરણના પ્રયોગો વિષે તેમાંથી ઘણું લખી-મેળવી શકાય. સદ્ગત સાક્ષરશ્રી દલાલ એ પર લખવા ઇચ્છતા હતા, પણ તેમનું અકાલ અવસાન થતાં તે મળી શક્યું નથી. ઉપરના પૈકી જે જ્ઞેતાંમરીય સાહિત્ય જણાવ્યું છે તે મુખ્યત્વે તે સાક્ષરશ્રીના નિબંધ નામે 'પાઠણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય' (સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલો)માંથી લીધું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦. રત્નમંદિર ગણિએ ઉપદેશ તરંગિણિ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત અવતરણો ઘણાં છે. તેમાં લગભગ ૨૫ ફકરા શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે અને બીજા થોડા એવા છે કે જેને અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી-અથવા ડા. ટેસિટોરી જેને જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની કહે છે તેની વચલી સીમા પર મૂકી શકાય. તે પૈકી થોડા અત્ર ઠાંટીએ ધીએ:—

પત્ત પરિકખલ દિં કરઇ, દિલ્લઠ મગ્ગ તાઇ
દિ વરિસંનો અમ્મુદર, જોઇ સમવિ સમાઈ.
હરિ ગઈદે ડગમગિય ચંદ કર મિતિય દિવાયર,
હુલિય મહિદલિય યદ મેર જલઝપિય સાયર,

સુહૃડકોડિ થરહરિય કૂર કૂરંમ કડક્રિય,

અનલ વિનલ ધસમસિઅ પુહવિ સહુ પ્રલય પલહિય.

ગજ્જંતિ ગયણુ કવિ આમ ભણિ, સુરભણિ સુરભણિ ફણુમણિ ધક્કજ્જ
મામહિ હિમ ગહિમ મગહિમગહિ, મુંચ મુહ જ્યસિંહ તુહ.

સુંદર સર અસુરાહ, જલ પીધું વયણેહિં,

ઉદય નરિંદ્રહિં કડીઉ તીહ નારીનયણેહિં,

૧૪૧. આ છેલ્લો દોહો અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી વચ્ચેની ભાષાનો છે. જે રત્નમંદિરગણિએ ભોજપ્રબંધ સં. ૧૫૧૭માં રચ્યો તેજ આ હોવા ઘટે તેથી તેમનો સમય સોળમી સદીના પ્રારંભમાં છે.

૧૪૨. યશઃકીર્ત્તિકૃત ચંદ્રપાહ ચરિયમાં પ્રારંભનાં બે પદ્ય પ્રાકૃતભાષામાં છે. શેષ સર્વ ગ્રંથ અપભ્રંશ ભાષામાં છે. આ યશઃકીર્ત્તિ પ્રાયઃ એજ હશે કે જેણે સ્વયંભૂનું હરિવંશપુરાણ, વિમલ(કીર્ત્તિ)કૃત જગસુન્દરી પ્રયોગમાલા, યોનિપ્રાભૃત વગેરે ગ્રંથોનો પોતાના સમયમાં અનુપલબ્ધ ભાગ જાતે રચી પૂરો કર્યો હતો, અને તે, અને માધુરસંધ પુષ્કરગચ્છના આચાર્ય ગુણકીર્ત્તિના શિષ્ય ને રઘુનાગુરુ યશઃકીર્ત્તિ કે જે ગોપાચલ-ગ્વાલિયરની ગાદી પર હતા તે-બંને એકજ હશે-ને તેમ હોય નો આનો સમય સં. ૧૫૨૧ આસપાસ હોવો ઘટે.

૧૪૩. ઉક્ત ચંદ્રપાહચરિય ગ્રંથનો આદિભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ભુમિજીણુ વિમલકેવલલચ્છી સવ્વંગદિસ્ય પરિરંભં,

લોચાલોચપયાસં ચંદ્રપહસામિયં સિરસા.

તિક્કાલ વદમાણું પંચવિ પણુટ્ટિ એતિ સુદ્ધાહં,

તહ નમિજીણુ ભણિસં ચંદ્રપહસામિણો ચરિયં.

જિણુ ગિરિગુહણિગયા સિવપહસગયા સરિસય સરિસુહ કારણિય,

મહુ હોઉ પસાણિયુય ગુણુહિરવાણિયુય તિહુવણુજ્જમણુહારિણિય.

હુંખડ કુલાણુહયલિ પુષ્કયંત, વહુ દેઉ કુમરસિંહ વિ મહત,

તહુ સ્વયં શિખમલ ગુણુગણુવિસાલ, સુપ્રસિદ્ધઉ પભણુધ સિદ્ધપાલ.

ଜନକିନ୍ତି ବିବୁଧକରି ତୁଣ ପକାଉ, ଭାବି ପୁରତି ପାପ୍ୟ କ୍ଷୟ ଭାବି,
 ତାଁ ଶିଖୁଣିବି ସୋଭା ସେଧ ମହୁ, ପଂଗୁସ ତୋଡ଼େ ସର୍ପି ଡେମ୍ବ ସଂହୁ. ୫
 ଧରି ଲୁହ ଘଣ୍ଟୁ ଗୁଣୁହର ଶ୍ଵାଣୁବନ୍ତ, ନିଶ୍ଵାସପୁରସାଧଣୁ ବିଚ୍ଛନ୍ତ,
 ଗଣି କୁଣ୍ଡଳୁ ବନ୍ଧୁଣୁ ଗୁଣୁ, ଡୋ ବଞ୍ଚଣୁ ସଞ୍ଜୁ ଧ୍ୟର ଜଣୁ. ୬
 ଶ୍ଵିକାସି ଶେଷୁ ସାସି କିଛିତ ଶ୍ଵାମୁ, ସର୍ପି ଛିଣ୍ଡିତ କେବଳାଣୁତଧାମୁ.
 ଶାମେ ସମନ୍ତମହୁବି ଖୁଣିହୁ, ଅଧାଶିମ୍ଭବ ଣୁଁ ପ୍ରଶିଷ୍ଟମହି ଯହୁ. ୭
 ନିଁ ରଞ୍ଜିତ ରାଧା ସହକାରି, ନିଶ୍ଵାସୁଚି ମିଚି ସିବପିଞ୍ଜି ଡୋରି,
 ଅକ୍ଷୟ ଶ୍ଵାଣୁ ପଞ୍ଚକ୍ଷୁ ଶ୍ଵାଣୁ, ଣେଁ ତାରା ଦେବିହି ଛାଣିତ ମାଣୁ. ୮
 ବନ୍ଧୁଣି ସାସଣୁ ଜୟ ପସିଦ୍ଧ, ଶିଦ୍ଧାଢ଼ି ବିଦ୍ଧିବିଧ ସୟସ ଧୁଦ୍ଧ,
 ସିରି ଦେବଣୁଦି ଖୁଣି ଘଣ୍ଟୁ ପକାଉ, ଜୟ ଶ୍ଵାମ ଗହଣୁ ଶ୍ଵାଣୁ ପାଉ. ୯
 ଜୟପୁର୍ଣ୍ଣିମା ଅବାଧ୍ୟୟ ପାୟ, ସଂଭରଣୁ ମିଚି ତକ୍ଷଣି ଶୁ ଆୟ,
 ନିଶ୍ଵାସେଣୁ ସିଦ୍ଧସେଣୁବି ଲୟନ୍ତ, ପରବାଧ ଦଧିଭଞ୍ଜଣୁ କ୍ଷୟନ୍ତ. ୧୦
 ଧ୍ୟ ପମୁହଣୁ ଜାଣି ବାଣୀ ବିବାସୁ, ତଣ୍ଡ ଅନ୍ଧଣୁ କଣ୍ଡ ଡୋରି ପୟାସୁ,
 ଜାଣି ଥୁଣୁପ ଶ୍ଵାଣୁକ୍ଷୁ ଘଣ୍ଟୁ ଶ୍ଵାଣୁକ୍ଷୁ, ଅଣ୍ଡ ସହସ ଧୁଣିରି ଅଧୁ,
 ତାଣ୍ଡି ପଞ୍ଚ ନିଶ୍ଵାସୁ ଶିବସୁଦକ୍ଷଣୁ, କିଣ୍ଡ ସଂଶୁଣୁ ସାମି ଅଧ. ୧

—ଧ୍ୟ ସିରି ଯନ୍ତ୍ରପଦ୍ୟରିଆଁ ମହାକ୍ଷୁ ଜନକିନ୍ତି ବିରକ୍ଷୁ ମହା ଲବ୍ଧ
 ସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧପାଳ ସବଣୁଲୁଣୁ ସିରି ପଢ଼ିଣୁଣୁରାୟ ପଢ଼ିଣୁ ଶ୍ଵାମ ପଢ଼ିଣୁ
 ସାଧି ସମ୍ଭଟା. ୧ ଅଥାଞ୍ଚ ୧୬୨.

୧୪୪. ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥନା ଅନ୍ତର୍ଭାଗ ନୀଚେ ପ୍ରକାଶୁ ହେ:-

ଗୁଜରାଟ ଦେଶର ଉତ୍ତମ ଗାମୁ, ତାଣ୍ଡି ଧୁଣୁ ଧୁଣୁ...ଶ୍ଵାମୁ,
 ସିଦ୍ଧତ ତଣ୍ଡ ଶ୍ଵାଣୁ ଲବ୍ଧାଧୁ, ନିଶ୍ଵାସୁ ଧର୍ମଭାରି ନିଁ ଦିଶଣୁ ଅଧୁ.
 ତଣ୍ଡ ଧୁଣୁ ନିଶ୍ଵାସୁ ଘଣ୍ଟୁ ଦେଉ ଲବ୍ଧ, ଣେଁ ଧର୍ମ କିନ୍ତୁ ବିବକ୍ଷିତ ଦନ୍ତୁ,
 ତଣ୍ଡ ଧୁଣୁ ଧ୍ୟାଣୁ ସିରି କୁମରସିଧୁ, ଶ୍ଵିକାସୁ କିନ୍ତୁ ଧଣୁ ସିଧୁ.
 ତଣ୍ଡ ଧୁଣୁ ସଂଜାଣୁ ସିଦ୍ଧପାଳ, ନିଶ୍ଵାସୁ ପୁରାଣୁ ଗୁଣୁଗଣୁ ରମାଣୁ.
 ତଣ୍ଡ ଉଦ୍ଧାଣୁ ଧ୍ୟାଣୁ କ୍ଷୟ ଗଂଥୁ, ଧଣୁ ଶ୍ଵାଣୁମି ଧ୍ୟାଣୁ ବିଷୟ ଗଂଥୁ ॥
 ଜା ଯଦ୍ଵାସୁ ସଂସାରାୟ ଧ୍ୟାଣୁ ପଞ୍ଚାଧୁ ଲବ୍ଧାଧୁ
 ନା ଅଣ୍ଡ ପଦ୍ଧତି ଧ୍ୟାଣୁ ପଦ୍ଧତି, ସରସର୍ପି ଦେବିହି ଧୁଣୁତିବି. ୨୯

—૪૫ સિરિચંદ્રપદ ચરિત્રે મહાકર્ષ જસકિતિ વિરમ્યે મહા
સિદ્ધપાલ સવણુભસણે સિરિ ચંદ્રપદ સામિ શિવ્વાણુગમણો શામ
એયારહમો સધી સમ્મતો ॥૧૧॥ અથાગ્રં ૩૦૦ (?) એવં સર્વં ૨૩૦૬
સંવત્ ૧૫૨૯ (?) શ્રાવણુ વદિ ૧ શનિ દિને.

આ ગ્રંથની પત્ર સંખ્યા ૭૪ પ્રતિપત્રમાં લીટી ૧૩ ફરખનગરના
દિગમ્બર જૈન મદિરની પ્રતિ પ્રાચીન અને છૂર્ણપ્રાય છે.

૧૪૫. સિંહસેનનું મહેસર ચરિત્ર્ય મેધેશ્વર ચરિત, હજી
અપ્રકટ છે. તેને ‘આદિપુરાણ’ પણ કહેવામાં આવ્યું છે, દરેક સંધિને
છેવટે ‘મહાભવ્ય-ખેમસી-સાહુ-શામકિએ’ એમ જણાવેલું છે તે પરથી
જણાય છે. કે તે ચરિત ખેમસિંહ યા ખેમરાજ માટે લખ્યું છે,
કવિનું બીજું નામ ‘રઘુ’ હતું. તે હરસિંહ સિધધનો પુત્ર અને
શુણકીર્તિ શિષ્ય યશઃ કીર્તિનો, શિષ્ય હતો આ યશઃકીર્તિ જ્વાલિયરમાં
ઈ. સ. ૧૪૬૪ (સં. ૧૬૨૧ માં) રાજ કરતા તોમર વંશના કીર્તિ-
સિંહ રાજના સમયની આસપાસ વિઘમાન હોવાનું જણાયું છે તેથી
સિંહસેન યા રઘુએ પણ તેજ સમય આસપાસ આ ગ્રંથ રચ્યો
હોવો જોઈએ. પોતાના ગ્રંથમાં તેણે શુણકર, ધીરસેન, દેવનદિ, જિન-
વરસેન, રવિષેણુ, જિનસેન, સુરસેન, દિનકરસેન, સ્વયંભૂ, ચૌમુહ અને
પુષ્કયંત (પુષ્પદંત)નો ઉલ્લેખ કરેલ છે.

૧૪૬ રઘુએ એક બીજું નાનું કાવ્ય દહલકખાણુ જયમાલ
(દશલાક્ષણિક જયમાલા) રચ્યું છે. તેમાં સર્વમળી ૬૮ અપભ્રંશ ગાથા
ઓ છે—જૈનધર્મના દશ પૈકી દરેક લક્ષણ પર ૬ થી ૭ આપી છે. રઘુ-
ધુની આ બંને કૃતિઓ સિદ્ધ કરે છે કે અપભ્રંશ ભાષા વિ. સં. ૧૬
મા સૈકા સુધી દિગમ્બર જૈનોમાં પણ સાહિત્યના વાહન તરીકે ચાલુ હતી.
આ નાના કાવ્યનો અંતભાગ આ છે:—

બાહિરસેદિય સુહ રઝખહુ, પરમ બંલુ અખ્ખંતર વિકખહુ,
એણુ ઉવાએ લખ્ખમ સિવહર, ધમ રઘુ બહુ ભણમ વિણય યર.

જિણાણાહ મહિજ્જી મુણિ પણમિજજઘ, દહ લકખાણ પાલિયઈ શિર,
સો એમસીહસુય ભવ્વ વિણવજ્જુય; હોણ વ મણ ઇહ કરહુ થિર.

ધય કાઉણ શિજ્જરં, જે હણંતિ ભવપિંજરં

નીરોયં અજરામર, તે લહંતિ સુકખ પરં. ૧

જેણ મોકપુ ફલુ તંપાવિજજઘ, સો ધમ્મંગો એહહુ ડિજ્જઘ,

ખમ ખમમાયલુ તુંગય દેહઉ, મદઉ પલ્લઉ અજ્જઉ સાહઉ.

સચ્ચ મઉચ્ચ મૂલ સંજમ ફલુ, દુવિહ મહાતવણુવ કુસુમાઉલુ,

ચઉવિહ ચાઉ પસારિય પરમલુ, પીણિય ભવ્વલોય છપ્પધયલુ.

દિયસ દોહ મદ કલ કલયલુ, સુરણર વર ખેયર સુહ સયફલુ,

દીણાણાહ દીહ સમણિગાહુ, સુદ્ધ સોમ તણુ મત્ત પરિગાહુ.

બભચેર છાયાઈ સુહાસિઉ, રાયહસ નિયરેહિ સમાસિઉ,

એહઉ ધમ્મ-રૂપ લાખિજજઘ, જીવદયા વયણહિ રાખિજજઘ.

ઝાણઝાણુ ભલારઉ ડિજ્જઘ, મિચ્છા મયઉ પવેસણદિજ્જઘ,

સીલસલિલ ધારહિ સિંચિજ્જઘ, એમ પયત્તે બડ્ઢારિજ્જઘ.

ધત્તા.

સોહાનલ સુકકઉ, હોઉ ગુરૂકકઉ, જામ રિસિંદય સિદ્ધ ગઈ,

જગતાર્થ સુહંકર, ધમ્મ મહાતર, દેધ ફલાધ સુમિદ્ધ મઈ.

૧૪૭. આ ગ્રંથ જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય મુંબઈ તરફથી ૧૮૨૩ માં મુદ્રિત થયેલ છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં નાથુરામ પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે કે:-રમ્પુ કવિના રચેલા અન્ય ગ્રંથોનો ઉદ્દેશ્ય મળી આવે છે:-શ્રીપાલ ચરિત્ર, પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર, ત્રતસાર, કારણગુણપોડશી, રત્નત્રયી, પદ્મમોપદેશ, રત્નમાલા, ભવિષ્યદત્તચરિત્ર, કર્કંડુચરિત્ર-આ સર્વ ગ્રંથો પણ અપભ્રંશ બાગમાં હશે એમ જણાય છે.

૧૪૮. આ પૈકી રમ્પુદ્ધત શ્રીપાલચરિત્ર અને એક બીજો ગ્રંથ નામે સમ્મત ગુણનિહાણ મુંબઈના એલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ-બવનમાં જોયા તે અપભ્રંશમાં છે; તેમાંથી નમુના આપીએ છીએ.

શ્રીપાલચરિત્રનો આદિભાગ.

સિદ્ધહં સુપસિદ્ધહં વસુગુણરિદ્ધહં હિયમ કમલ ધારેવિ શિર,
અકખમિ પુણુ સારઉ સુયસયસારઉ સિદ્ધચક્રમાહપ્પવર.
છાગે સાહ હુ વસિ અલિંકઉ, મુણિવર ગુણભાવઈ શિરસંકિઉ,
પાટૂ સાહુહુ પુતુ ધુરધર, જિણુણાહુહુ પયપયરહ મહુયર.
દિવચંદી ભજ્જહિ પુણુ જો વર, દાણું તિવિહપત્ત પોસણુયર,
કરમસિં ધણુદેણુ, સમાણુઉ, સોહમ મહિયલિ ઉણુમ્માણુઉં.

૧૪૯. સમ્મત્તગુણુ નિહાણુમાંથી.

સિવ પયમુહ સાસણુ, કુણુયવિણુસાણુ તિજ્યપયાસણુ ભયહાણુ,
પણુવિવિ સદ્વંસણુ દુગ્ગયભંસણુ વિહુણિય જમ્મ જરામરણુ.

—ધર્મસિરિ સમ્મત્તગુણિણિહાણે સવેય નિરવેમ ભાવ સુપહાણે
સિરિ ખુહ રમ્મધૂવિરમ્મએ સિરિ સધાહિવ કમલસીહણામંકિએ શિલ્લકંરવા
ઉવગૂહણુત ગુણુવણુણુણાણામ તીએ સગ્ગો ધમ્મો સિટ્ટો.

x x x x

ણુંદઉ વીરજિણુસહુ સાસણુ, લોયાલોયસરવ પયાસણુ,
ણુંદઉ સ્પરિચરિત ચરતઉ, સિરિ જસકિત્તિ મહાતવ તત્તઉ.
ણુંદઉ વસુણાહિઉ વસુધારઉ, ચણુવણુણુસ સંતિ પયચારઉ,
ણુંદઉ સયલુ મહાયણુ સારઉ, યયણિય માયર કલિમલુ હારઉ.

૧૫૦. શ્રેણિક ચરિત્ર (સેણિય ચરિય) જ્યમિત્ર હુદ્દલકૃત 'સિરિ
વટ્ટમાણુ કવ્વ'માં અંતર્ગત છે તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે. તેમાં જ્યાં
અત્યેક સધિ સમાપ્ત થાય છે તેમા છેલ્લા ધત્તા છંદમાં 'હરિઈદુ' એ
કવિતું અંકિત નામ આપેલું છે. તે સધાધિપ (સંધવી-સંધી) હોલિ-
વમ્મી-હોલુ માટે રચેલુ છે. અને તે હોલિવમ્મી, અને રમ્મધુએ દશલક્ષણુ-
જ્યમાલામાં ઉલ્લેખિત ખેમરાજના પુત્ર હોલુ-અને એકજ હોવા સંભવ
છે. તે હોય તો આનો સમય સોળમી સદી ગણાય.

પણુવેવિ અણિદહો ચરમ જિણિંદ હો વીર હો દંસણુણાણુ વહા,
સેણિય હોણુરિદ્દહુ કુવલયચદ હો શિ સુણુહો ભવિય હો પવર કહા.

અહ સેણિય રાય હો લચ્છિ સહાય હો સયલુ સહિણું સુહયર
કુવલય આસાસણુ તમણિણણાસણુ ઉયઉ અરિયણુ (હ) હિમયર.

—૪૫ પંડિતસિરિ જ્યમિન હલ્લ વિરમય વઢુંમાણુકવે પયડિયયંડ-
વગ રસભવે ઐણિયઅભયચરિતો ભવિયણુ જણુમણુહરણે સંઘાહિવ
હોલિવમ્મ કણણુહરણે જાંદસિરિવિવાહ સંગમો અભાધકુમાર જમ્મુચ્છવ
વણુણો જામ છકુંમો સંધિ પરિચ્છેઉ સમ્મતો સંધી ૬

x

x

x

x

સોણુંદહુ ને ણિયમણિમણુણ, વીરચરિતુ વિમલુ ચય છણુણ
સોણુંદહુ ને લિહધ લિહાવધ, રસ રસકું ને પઢધ પઢાવધ.
ને પયચ્છ પયડેવિ સુભવ્વહ, મણિ સદહણુ કરેઈ સુકવ્વહં
જાંદહુ દેવરાવ જાહણુ ધર, હોલિવમ્મ કણણુવ ઉણુણયકર,
એહ ચરિત જણુ વિચ્છારઉ, લેહાવિ વિ ગુણિયણુ ઉ વચારિઉ.

૧૫૧. આના અંતમાં નીચેનું આપેલું છે:—

આહહ સાહહ સાહ સુમહુજાંદહુ સન્નજણુ જણુમણુ જાણુજાણુંદહુ,
હોઉ ચિરાઉ સણિય કુલ મંડણુ, મગ્ગણુ જણુ દુહ રોર વિહંડણુ.
હોહ સંત સયલહં પરિવારહં, ભત્તિ પવટઉ ગુરવય ધારહં,
પઉમજાંદ સુણિણાહ ગણિંદહુ, ચરણુ સરણુ ગુર કષ હરિઈંદહુ,
જ' હીણાહઉ કવ્વરસકુંદહં, પઉ વિરમઉ સમ્મધ અવિયકુંદહં.
તં સુઅણાણુ દેવિ જગસારી, મહુ અવરાહહું ખમઉ બંડારી.

ધત્તા

દયધમ્મ પવતણુ વિમલ સુકતણુ જિમ્મણુત હો જિણુ ઈંદ હુ
જ' હોધ સંઘણુઉ હઉં ભણિ ભણુઉ તં સુહ જગિ હરિઈંદહુ
—૪૫ સિરિવઢુંમાણુ ઇત્યાદિ—એયારહમો સધી પરિચ્છેઓ સમ્મતો. ૧૧

૧૫૨ આની પ્રત સર ભાંડારકર ઇન્ડીટયૂટ-પૂનામાં છે ને તેમાં
છેવટે એમ છે કે ઇતિશ્રી ઐણિક ચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત્ ૧૭૬૬ વર્ષે
આવણુ વદિ ૫ અગ્ર અપરાધિસમએ શ્રી પાલભ નગરિ સ્થાને લિખિતં
અત્ત કૃપાસાગર તત્સિખ્ય લિખિતં પડિત સુંદરદાસા શ્રી.

૧૫૩. દિગંબર નિત્ય વિધિમાં ૪૦ ગાથા વપરાય છે તે શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે તેમાંની ૮ દેવજ્યમાલ ૧૩ શાસ્ત્ર જ્યમાલ, ૧૩ ગુરુ જ્યમાલ અને શેષ ૬ પંચપરમેષ્ઠિ જ્યમાલ થાય છે. તેમાંની પહેલી તો અગાઉ જણાવેલ પુષ્પદન્તના યશોધર ચરિત્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરી લીધી છે અને બાકીની પણ સંભવિત રીતે ખીજામાંથી લીધી હોવી જોઈએ, પણ ક્યાંથી લીધી તે હમણા જાણી શકાયું નથી.

૧૫૪ તેના નમુના નીચે પ્રમાણે છે:—

દેવજ્યમાલ

વત્સાલુકાણે, જણુધણુદાણે, પદપોસિઉ તુહુ ખતધર

તુહુ ચરણુ વિહાણે, કેવલણુણે તુહુ પરમખડ પરમપર. ૧

જય રિસહ રિસીમર ભુમિય પાય, જય અજિય જિયંગમરો સરાય,

જય સંભવ સંભવ ક્યવિઓય, જય અણિહંદણુ ણુદિય પઓય. ૨

શાસ્ત્રજ્યમાલ

સંપદ સુહકારણુ, કમ્ભવિયારણુ, ભવસમુદ તારણુ તરણુ,

જિણુવણિણુમરસમિ સત્ત પયારસમિ સગમોકખ સગમકરણુ. ૧

ગુરુ જ્યમાલ

ભવિયહ ભવતારણુ, સોલહ કારણુ, અજ્જવિ તિત્થયરત્તણુ હં,

તવ કમ્ભ અસંગધં, દ્ય ધમ્મંગધ, પાલવિ પંચ મહાવ્વયહં. ૧

પંચપરમેષ્ઠિ જ્યમાલ

મણુય ણુ ધન્દ સુરધરિય છત્તયા, પંચ કલ્લાણુ સુકખાવલી પત્તયા

દંસણુ ણાણુ ઝાણુ અણુત બલં, તે જિણુ દિંતુ અમ્હં વરં મંગલ ૧

—નિત્યપૂજા (જૈ. ગ્રં. ૨. કા. મુખ્ય)

૧૫૫. જસવંતસાગરના જૈન મંદિરમાં એક હસ્ત પ્રતમાં નાની ૩૭ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કૃતિઓ છે તેમાં ૧૦ અપભ્રંશ છે નામે સુઅંધ દસમી કહા, રોહિણિ વિધાન કથા, મુકતાવલિ વિધાન કથા, અનં-તાવ્રતા કથાનક, નિદોષ સપ્તમી કથાનક, પાશપચક્રહા, જિનપુરંદર કથા, ઉદ્ધરણુ કથા, જિનરાત્રિ વિધાન કથાનક અને સોલહકારણુ જ્યમાલ.

આમાંની પહેલી બે બીજા કરતાં લાંબી છે કારણકે તે દરેકમાં બે સંધિ છે. રોહિણિ વિધાન કથાના કર્તાનું નામ દેવનન્દિ મુનિ છે. બીજી કૃતિઓના કર્તા સંબંધી કંઈ જણાયું નથી.

૧૫૬. સુઅંધ (સુગંધ) દસમી કથામાંથી નમુનેા

જિણુ ચઢવીસ જીવેખિણુ, હિયઈ ધરેખિણુ, દેવતહં ચઢવીસહ,
પુણુ કલુ આહાસમિ, ધમ્મુ પયાસમિ, વર સુઅંધ દસમિહિં જહં.

* * * * *
જહિ કોહુણુ લોહુ, સુહિણુ વિરોહુ, જિહ જર મરણુ વિવજ્જહ
જહિ હરિમુ વિસાહ, પુણુ જી પાહ, તહિણિવાસુ મહુ દિજ્જહ. ૯
રોહિણિ વિધાન કથામાંથી

જિણુવર વઢેવિણુ, ભાહ ધરેવિણુ, દિવ્વ વાણિ ગુર ભત્તિએ.

રોહિણિ ઉવવાસહો, હરિયવિણાસહો, કલુ અકખમિ જિણુ સત્તિએ.

૧૫૭. આ સિવાય દિગંબર જૈનનાં અપભ્રંશકાવ્ય સુરતની ગુજરાતી પરિષદમાં મૂકાયાં હતાં તેની નોંધ લખશું. તેનો સમય નક્કી નથી તેથી તેના રીપોર્ટના પરિશિષ્ટમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલાં છે.

આદિજિનકલસા (?) વીર જિનકલસા જણાય છે.

વઢેમાણુ જીણુ પણુવેવિ ભાવે, કલિમલ કલુસ વિવજિજહ પાવે,
સંચાલેવિ અધરાવહ ગઈહુ, જસુ જમ્મણહવણિ આયહ સુરેહુ.

જિહ મેર સિહરિ તય લોયણુ હુ, અધ-વિસમ-કમ્મ-વણુ-હહણુ-હાહુ,
કલસેહિ પહાયહ સિંહાસણુત્થુ, ચલ ચામરેહિં વિજિહ પસત્થુ.

આલહ જિએવિ ઈદરસ તામ, જલ સંક પધસિધ હિયઈ જમ,
તા અવણિ જીણુ પરિક્ષિહ, તે મેર અંગુઠઈ અધિપયહ.

ચરહરિય ધરણિ બંલંહુ ખસિહ, ગિરિ કોલ્લિહ સુર સમૂહ તસિહ.

ધતા.

પરમેઠિ પયાસણુ, જિરવમ સાસણુ, ઈદે વણિય જસુ ગુણુ,

જિણુજીવેવિ પયત્તે, કહસિ હિયયત્તે, ગુપ્ત અણુભિય સુણુહુ જણુહુ,

જય વઢેમાણુ, સિવ હરિ પહાણુ, તધલોય પયાસણુ વિમલણુણુ;

જય મયણુ મુદ્દહ, નિહણુણુ સમત્થ, જય દોસરહિય બહુ ગુણુ પસત્થ.

૧૫૮. નિશિભોજન સંગ્રહે એક કાવ્ય છે તેના નમુના.

જો ધમ્મુ કરે, જિણ્યાહુ જીવે, જીસ સાવડ જાણે અપ્પાણુ ચવે,
 જોણુ વિરય નિહિ ભોયણુ કરે, માણુ ખંચિવિ ઇંદિય શિર્જિણુવિ.
 રયણુ ભુજંતહં દોસુ હોહ, એરિસુ મુણિવર જપંતિ લોહ,
 જહિં ભમમ ભૂયર ખસિ રમતિ, જહિંવિં તર મેયઈ સંચરંતિ.
 જહિં દિઠ્ઠિ ન પસરે અધુ જેમ, તહિં ગાસુ સુદ્ધિ ભણુ હોઈ કેમ,
 કિમિ કીડ વયંગઈ નિઝ ગુણ, પિપ્પીલહં રસઈ મહારાઈ,
 ખન્નુરંઈ કણુ સલાહયાઈ, અવરંઈ જીવંઈ બહુ સયાઈ,
 અણાણુ જિસિ ભુજંત એણુ, પસુ સરિસુ ધરિઉ અપ્પાણુ તેણુ.

4

4

ધર્મી.

જે ભોયણુ ભખમ, અપુણુ રખમ, માણુ ભઉ જડયુદ્ધિ ગમમ,
 આહિહક દંતઉ, અમ વલવંતઉ, બહુ સંસાર પરિભમમ. ૭
 જહિં વમરિ ભેય બહુ સંચમતિ, તહિં રયણિહિં યુહ ભોયણુ ન લિંતિ,
 વસિકરણુ દિણાયઉ વગ્ન વાણુ, જાણિજનમ પયઉઉ છુવિ વિસાણુ.

42

7

*

પુણ્યે જીવિવાણે જામ, ચોરાસિ મારિ કરસવણભામ,
પુણ્યે પુરંદર હવમ સગે, પુણ્યે પન્નલિય ન દહડ અગિ.
પુણ્યેણ હોતિ ચક્રવર્તરાય, પુણ્યેણ લગ્ગહિ સમરે ધાય,
પુણ્યે સિંહાસણ ચમર ધારિ, કરે કણ્યદંડુ પડિહાર પ્યારિ,
પુણ્યે રહ ગય ધડ તરય થદ, ધય સિંધ ભેરી નીસાણ ઉદ.

ધતી.

ધણુ ધણુ પહુતણુ જાણિમ્મલું તણુ, જણુણિ જણુણુ સુય સોયરઈ,
તે ધમ્મપહાવેં જિણમય ભાવેં, લહઈ જીઉ સોખઈ વરધ.

૧૫૯. દોહાકોશ એ ગ્રંથ ડા. હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ પોતાના અંગાલી ગ્રંથ નામે 'બૌદ્ધગાન એ દોહા' માં પ્રગટ કરેલ છે તેમાં અપભ્રંશ ધણું છે, અને તે શાસ્ત્રી તેને જૂની અંગાલી (આંગલા) ગણે છે. આ

દોહાઓના એ ભાગ છે (તેમાં બીજા છદો પણ છે) એક સરોરહ—
વળના છે કે જે પોતાને દોહામાં સરહ એ પ્રમાણે જણાવે છે
અને બીજો કૃષ્ણાચાર્યપાદનો છે, અને બંને અપભ્રંશમાં છે.

૧૬૦. સરહમાંથી નમુના:—

ધરહિ બધસી દીવા જલી, કોનેહિ બધસી ઘંટા ચાલી;
અડિખ નિવેસી આસનબધી, કનેહિં ખુસ ખુસાઇ જનબધી.
રંદીમૂંડી અન્ય વિ વેસે, દીહલુકખ જે મલિને વેસે,
લુગલ હોઈ (અ) ઉપાડિય કેસે, ખવનેહિં જન વિડખિય વેસે.
અપ્પાણુ વાહિય મોકખઉ ઉએસે.

જઈ નચા વિચ્છ હોઈ મુત્તિ, તા સુનહ સિઆલહ,
લોમોપ્પાટને અચ્છ સિદ્ધિ, તા જીવઈ નિતંબહ.
પિચ્છી ગહણુ દ્વિઠ મોકખ તા કરિહ તુરંગહ,
ઉખલેં લોચણુ હોઈ જાણુ તા કરિહ તુરંગહ,
એવ સરહ ભણુખ ખવનાન મોકખ મહુ કિંપિ ન આવધ,
તત્તરહિઅ કાયા જી તાવ પર દેવલ સાહઈ. ૧
જો ભવસો નિવાણુથલુ ભેવુ ન મણુહ પણુ,
એક સહાવેં વિરહિઆ, નિર્મલમમ પડિવણુ.
ધરહિ મ અક્રુ મ જાહિ વને, જહિં તહિં મણુ પરિઆણુ,
સઅણુ જીરંતર બોહિ દિઅ, કહિં ભવ કહિં નિવ્રાણુ.
જીઉ ધરે જીઉ વને વોરિ દિઉ, એકુ પરિઆણુઉ ભેઉ,
નિમ્મલચિત્ત સહાવઉ, કરહ અવિકલ સેઉ.
પૃ. ૧૧૮
પૃ. ૧૧૯

૧૬૧. કૃષ્ણાચાર્યમાંથી:—

આગમ વચ્ચ પુરાણે પંડિત માન વહંતી,
પદ્ય સિરિકલ અલિઅ જિમ, બાહેરિ ત ભુમયનિ. ૨
વરગિરિસિહર ઉતુંગ મુણિ, સઅરેં જહિં દિઅ વાસ,
નઉ મો લંધિઅ પંચાનનેહિં, કરિવર ફરિઅ આસ. ૨૫
પૃ. ૧૧૩
પૃ. ૧૩૦

એકક ન કિજ્જઘ મંતુ ન તંતુ, શિઅધરણિ લાઘ કેલિ કરંતુ,
શિઅધરધરિણી જાવણ મજ્જઘ, તાવ કિં પચવગ નિહરિજ્જઘ. ૨૮

પૃ. ૧૩૧

એસ જપહોસે મડલકમ્મે, અનુદિન અચ્છસિ કાહિઉ ધમ્મે,
તો વિણ્ણુ તરણિ નિરંતર નેહે, વોહિ કિ લાહધ એણુ વિ દેહે. ૨૯ પૃ. ૧૩૧
જિમ લોણુ વિલિજ્જઘ પાણિએહિ, તિમ ધરિણિ લાઘ ચિત્ત,
સમરસ જાધ તકખણે, જાધ પુણ્ણુ તે સમ્ સિત્ત. ૩૨

૧૬૨. ભારતના પૂરા-છેક પૂર્વભાગ-બંગાલમાંથી આ ગ્રંથ મળી આવે એ હકીકત ઉપયોગી છે અને મહત્વપૂર્ણ છે. તે એટલું બતાવે છે કે સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે અપભ્રંશ કેટલીક સદીઓ સુધી તાપીના ઉત્તરના સમસ્ત હિંદના ચારે ખુણામાં સાહિત્યની ભાષા હતી. તે સાહિત્ય શૃંગાર તેમજ ધર્મ-મય હોવાથી લોકપ્રિય થયું જણાય છે. તે ગ્રંથ એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેની ભાષા પશ્ચિમની અપભ્રંશ-વિશેષ સંભવિત રીતે મહારાષ્ટ્ર અપભ્રંશ હતી કે જે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતની પેઠે એટલી ઉચી કોટિએ લાઘ જવામાં આવી હતી કે સાહિત્યની શિષ્ટ ભાષાની સ્થિતિએ લાવવામાં આવી અને તેનો ઉપયોગ પશ્ચિમ અને પૂર્વના કવિઓએ સરખી રીતે કર્યો છે.

૧૬૩. જૈન ગૂર્જરકવિઓમાં તેરમીથી પંદરમી-સોળમી સદીના આવેલ સાહિત્યમાંથી અપભ્રંશને મળતું-જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય છે. તેના નમુના અત્ર આપ્યા નથી.

૧૬૪. આ સર્વ અપભ્રંશ સાહિત્યનો વિભાગ તેના નમુના-ઉદા-હરણુ સહિત આપ્યો છે તે પરથી વિશાલપણે સ્પષ્ટ થયું છે કે:—

“Under the socalled Prakrit literature, especially of the Jains with published and unpublished, much valuable Apabhramsa lies buried. Some works, which in the catalogue are simply dubbed prakrit, might turn out to be Apabhramsa, and

others, rightly called Prakrit might still contain some Apabhrams'a quotations and stories of value from both the linguistic and literary points of view. It is also likely that the treasures at Patana, Khambhayat and other strongholds of Jainism might contain Apabhrams'a works, yet unknown even to their blessed possessors. It is the duty of all rightminded Jains to make such works available to scholars who would publish them according to approved methods and subject them to literary and historical criticism." Prof. Gune's Introduction to Bhavisiyatta Kaha.

—જે હાલ પ્રાકૃત સાહિત્ય કહેવાય છે તે અને ખાસ કરી જૈનોના પ્રાકૃત સાહિત્ય—પ્રકટ તેમજ અપ્રકટ બંનેમાં ઘણું કીમતી અપભ્રંશ સાહિત્ય દટાયેલું છે. કેટલાક ગ્રંથો કે જે ગ્રંથસૂચિમાં—ટીપમાં સાદી રીતે પ્રાકૃત તરીકે નોંધેલા છે તે અપભ્રંશ તરીકે નીકળી આવે એવો સંભવ છે, અને ખીજા યથાર્થપણે ઓળખાતા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં કોઈ અપભ્રંશ અવતરણો અને ભાષાવિજ્ઞાન તેમજ સાહિત્યની દૃષ્ટિથી મહત્ત્વ ધરાવતી વાર્તાઓ પણ હોય. એ પણ સભવિત છે કે પાટણ, ખંભાત અને ખીજાં જૈનધર્મનાં કેન્દ્રસ્થાનોના ભંડારોમાં કેટલાક એવા અપભ્રંશ ગ્રંથો હોઈ શકે, કે જેની હજી સુધી તેના કમ્પાઈલરોને પણ માહિતી ન હોય. સર્વ યોગ્યદૃષ્ટિવાળા જૈનોની એ ફરજ છે કે આવા ગ્રંથો એવા પંડિતોને હસ્તગત કરાવે કે જેઓ માન્ય પદ્ધતિપર તેઓને પ્રકટ કરે અને તેમનાપર સાહિત્યવિષયક તેમજ ઐતિહાસિક વિવેચન કરે. (પ્રોફ. ગુણેની ભવિસ્યત કહા પરની પ્રસ્તાવના પરથી.)

વિભાગ ત્રીજો.

હૈન યુગ.

પ્રકરણ પહેલું.

હૈમચંદ્રજીવં વ્યાકરણ.

પાણિનિ.

૧૬૫—“શોભના સ્વલુ પાણિનિના સૂત્રસ્ય કૃતિઃ (પતંજલિ ૨-૩-૬૬)-સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં જે યશ પાણિનિને મળ્યો તે કોઈના ભાગ્યમાં નહોતો. એવું સર્વાંગસુંદર પૂર્ણ વ્યાકરણ કોઈકાલમાં કોઈ ભાષામાં બન્યું નહિ. મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રી એમતો કહે છે કે ૭ મેકડોનલે (મુખ્યાનલાચાર્ય) હાલ પાણિનિ જેવું જ વૈજ્ઞાનિક વ્યાકરણ સ્વતંત્ર રીતિથી બતાવ્યું છે; પરંતુ આ વ્યાકરણની રચના પાણિનિના વ્યાકરણ હોવાથી જ સંભવી. વિલુ આકાશ, સમુદ્ર કે વિષ્ણુની પેઠે પાણિનિના વ્યાકરણનું માપ ન ધક્કતાથી કે ન ધ્ય-તાથી થઈ શકે તેમ છે. તેતો તે જ છે. એમ કહી શકાતું નથી કે તે આવું કે આટલું છે. જેમ પાણિનિ પોતાની પહેલાંનાં સર્વસંસ્કૃત

૭. The Professor's Vedic Grammar is unique work in so far as he has done it without Panini's Vaidika Prakriya. He has evolved the grammar from the language itself and is as scientific as his great predecessor Panini.

—એશિયાટિક સોસાયટી બંગાલના વાઈકોલસજ વખતનું પ્રમુખ તરીકે આખ્યાન.

વૈયાકરણોનો સંઘાત છે, તે જ પ્રમાણે તે પોતાનાથી પાછળના સર્વ વૈયાકરણોનો ઉદ્ગમ છે. પોતાથી પહેલાના જે વૈયાકરણોનાં નામ તેણે, મતબેદ બતાવવાને માટે યા વૃજ્ઞર્થે આખ્યાં તેનાં નામ માત્ર પણ રહી ગયાં, બાકીનાં નામોનો પણ પતો નથી. પૂર્વાચાર્યોની જે સંજ્ઞાઓ તેણે પ્રચલિત સમજી લઈ લીધી તે રહી ગઈ, બાકીના જૂના સિક્કા પાણિનિની નવી ટંકશાલની મોહરો આગળ કાણ જાણે ક્યાં નાસી ગયા. પહેલાનાં વ્યાકરણોનો એકદમ અભાવ જોઈને કોઈ એવી કલ્પના કરે છે કે પાણિનિ શાસ્ત્રાર્થમાં જે વૈયાકરણોને હરાવતો ગયો તેના અંથોને બાળતો ગયો. કોઈ કહે છે કે શિવજીના હુંકાર-વજ્રથી જે પાણિનિના દુર્બલ પક્ષની હિમાયત ઉપર ચલાવવામાં આવ્યાં હતાં તે નષ્ટ થયાં. કોઈ કહે છે કે સર્વ વૈયાકરણ વિશ્વામિત્રની વ્યુત્પત્તિ વિશ્વનો અમિત્ર શત્રુ એમ કરવાથી વિશ્વામિત્રના શાપભાજન થયા બ્યારે પાણિનીએ ‘મિત્રે ચર્પે’ સૂત્ર ૬-૩-૧૩૦ એમ કહી તેની ખુશામત કરી તેથી તેનો વર મેળવ્યો. પાણિનિને અન્ય બાળવાની કે શિવકોપ યા વિશ્વામિત્રાનુગ્રહની જરૂર નહોતી; સ્વયંસેવ પોતાના તેજની આગળ બીજાં વ્યાકરણો ટકી ન શક્યાં.....

હેમચંદ્ર.

૧૬૬—શ્રી હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન યા સિદ્ધહેમ કહેવાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહને માટે બનાવ્યું તેથી ‘સિદ્ધ’ અને હેમચંદ્રનું હોવાથી ‘હેમ’. આમાં ચાર ચાર પદોના આઠ અધ્યાય છે અને તેમાં લગભગ ૪૫૦૦ સૂત્ર છે. શૈલી કૌમુદિઓ જેવી છે અર્થાત્ વિષયવિભાગથી સૂત્રોનો ક્રમ રાખેલો છે. સાથે સાથે

૮. આપિ શલિ ૬-૧-૨૨, કાશ્યપ ૧-૨-૨૫, ગાર્ગ્ય ૮-૩-૨૦, ગાલવ ૭-૧-૭૪, ચાક્રવર્તી ૬-૧-૧૩૦, સારદાજી ૭-૨-૬૭, શાકટાયન ૩-૪-૧૧૧, શાકલ્ય ૧-૧-૧૬, સેનક ૫-૪-૧૧૨, સ્ફોટાયન ૬-૧-૧૨૩, ઉત્તરી (હદીયામ્) ૪-૧-૧૫૩, કોષ (એકેષાં) ૮-૩-૧૦૪, પૂર્વા (પ્રાચ્યામ્) યા જૂના ૪-૧-૧૭.

તેણે પોતાની ટીકા નામે બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી છે. હેમચંદ્રનો ઉદ્દેશ સરલ રીતિથી પોતાનો સંપ્રદાય, પોતાનો આશ્રયદાયક રાજ્ય તથા પોતાના ગૌરવને માટે એવું વ્યાકરણ બનાવવાનો હતો કે જેમાં કોઈ વાત રહી ન જાય. તે જૈન શાકટાયન પાછળ લીટે લીટે ચાલેલ છે. પરંતુ ખીજા અતુકરણ કરવાવાળાની પેઠે તેણે માત્ર અતુકરણ કર્યું નથી. તેણે સંસ્કૃત વ્યાકરણ સાત અધ્યાયોમાં લખી આઠમો અધ્યાય કેવલ પ્રાકૃતના પૂર્ણ વિવેચન માટે કર્યો છે. પાણિનિએ પોતાની પાછળ દૃષ્ટિ નાંખીને વૈદિક સાહિત્યને મેળવી ‘પોતાના સમય સુધીની ભાષા’નું વ્યાકરણ બનાવ્યું, પછી વેદ તેનાથી છૂટી-નિકળી ગયો ને સ્વર પણ છુટી ગયો. હેમચંદ્રે પાછળ ન જોતાં આગળ દૃષ્ટિ નાંખી અહીંથી નીકળ્યું તો અહીં વધારી લીધું ને ‘પોતાના સમય સુધીની ભાષા’નું વિવેચન કરી નાંખ્યું. આ પહેલું મહત્ત્વ હેમચંદ્રનું છે કે ખીજા વૈયાકરણોની પેઠે કેવલ પાણિનિના વ્યાકરણના લોકોપયોગી અંશને પોતાના સંચામાં બદલાવીને તે સંતુષ્ટ ન રહ્યા, પણ તેણે પાણિનિની પેઠે પાછળ નહિતો આગળ દૃષ્ટિ નાંખી પોતાના સમય સુધીની ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું. તેના પ્રાકૃત વ્યાકરણ અર્થાત્ આઠમા અધ્યાયનો ક્રમ શું છે તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે.

૧૬૭ શ્રીહેમચંદ્ર કહે છે કે—પ્રકૃતિઃ સંસ્કૃતં, તત્રભવં, તત્ત આગતં ચા પ્રાકૃતમ્ । આ ભવ અને આગત કહેવું તે ઠીક-બરાબર નથી. વરજિ સંસ્કૃતને શૌરસેનીની પ્રકૃતિ અને શૌરસેનીને મહારાષ્ટ્રી અને પૈશાચીની પ્રકૃતિ કહે છે. ‘પડ્ભાષા’ એ નામ આપણે, ત્યાં ધણા જૂના કાળથી ચાલ્યું આવ્યું છે. એક પ્રાકૃત વ્યાકરણ પડ્ભાષાચંદ્રિકા કહેવાય છે. લોષ્ટદેવ કવિની પ્રશંસા કરતા મંખ કહે છે કે ‘છ ભાષાઓ તેના મુખમાં સદા વિરાજે છે. જ્યાંનક સોમેશ્વરના પુત્ર પૃથ્વીરાજનું માહાત્મ્ય કરતાં કહે છે કે ‘છ ભાષાઓમાં તેની

૯...મુખે यस્ય ભાષાઃ ષડધિશૌરતે ।...લોષ્ટદેવસ્ય...
(શ્રી કંઠ્યરિત, છેલ્લો સર્ગ)

શક્તિ હતી. ૧૦ પૃથ્વીરાજ રાસાના કર્તા, હિંદીના ઇતિહાસ લેખકોને એવું કહીને ચક્રમાં નાંખી ગયેલ છે કે

‘પટ ભાપા પુરાનં ચ કુરાનં કથિતં મયા. ૧૧

અને તેઓ આમાં પગખી, ખેસવાડી, રાજસ્થાની શોધતા ફરે છે. એમણીસમી સદીનો બુદ્ધીનો કવિ-વંશભાસ્કરનો કર્તા-મીષણ ચારણ, ‘સૂરજમલ પણ છ ભાષાઓ મુખે પઢી ગયો હતો’ એમ જણાવે છે. ૧૨ શામળભટ્ટ પણ એક છાપામાં જણાવે છે કે:—

સંસ્કૃતભાષા સરસ, માગધી મોટ મૂલ્યે,

ગ્વાલેરી ગુણનીધ, અપભ્રંશી તે તુલ્યે,

દેશી ભાષા દાખ, પિશાચી પઢજે પ્રીતે

ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદ્વારે શુભ રીતે,

એ ખટ્ટે ભાષા જે ખોજશે, ધારી જ્ઞેતાં ધર્મ છે

કવિ શામળભટ્ટ સાચું કહે, ભોગી તેના બ્રહ્મ (બ્રાહ્મણ) છે.

૧૬૮—તો આ છ ભાષાઓ સળધી શું ખટપટ છે ?

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવ શૂરસેની તદુદ્ભવા

તતોડપિમાગધી પ્રાગ્વત્ પૈશાચી દેશજાપિ ચ

—સંસ્કૃત, તેમાંથી પ્રાકૃત, તેમાંથી ઉત્પન્ન શૂરસેની, તેમાંથી માગધી, પહેલાની માફક પશાચી અને દેશજ એ છ થઈ.

૧૬૯—માલૂમ પડે છે કે પ્રકૃતિ શબ્દના અર્થમાં ભ્રમ થવાથી તત આગત, તદુદ્ભવા અને તતઃ આદિની કલ્પના થઈ. પ્રકૃતિનો

૧૦ વાલ્યેડપિ લીલાજિતતારકાણિ

ગોર્વાણ વાહિન્યુપકારકાણિ ।

જયંતિ સોમેશ્વરનંદનસ્ય

ષણ્ણાં ગિરાં શક્તિમતો યશાંસિ ॥

—પૃથ્વીરાજવિજય પ્રથમ સર્ગ.

૧૧ નુઓ ગુલેરી મહારાયનો લેખ પ્રતિષ્ઠા વૉ. ૩ પૃ. ૨૬૪-૭.

૧૨ મંખના ઓકંઠચરિતની દીકામાંથી ઉદ્ધૃત.

અર્થે અહીં ઉપાદાનકારણ નથી. જેમ ભાષ્યકારે બહુ સુંદર ઉદાહરણ આપ્યું છે કે સોનામાંથી રચક અને છે, રચકની આકૃતિને તોડીતોડીને કટકે બનાવવામાં આવે છે, કટકોમાંથી વળી ખેરનાં લાકડાંના અગારથી કુંડલ બનાવવામાં આવે છે, સોનાનું સોનું રહી જાય છે, તેવીરીતે ભાષાથી ભાષા કદિ બનાવવામાં નથી આવી. અહીં પ્રકૃતિ શબ્દ મીમાંસાના ૩૮ અર્થમાં લેવો જોઈએ. ત્યાં પ્રકૃતિ અને વિકૃતિ શબ્દ વિશેષ અર્થોમાં લેવામાં આવ્યા છે. સાધારણ નિયમ, નમૂનો, મોડલ, ઉત્સર્ગ એ અર્થમાં પ્રકૃતિ આવે છે. વિશેષ, અલૌકિક, ભિન્ન, અંતરિત, અપવાદ-એ અર્થમાં વિકૃતિ આવે છે. અગ્નિષ્ટામ યજ્ઞ પ્રકૃતિ છે, બીજા સોમયાગ તેની વિકૃતિ છે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા સોમયાગ અગ્નિષ્ટામમાંથી નિકળ્યા કે આવ્યા છે. અગ્નિષ્ટામની જે રીતિ છે તેને બીજા સોમયાગોની રીતિ થોડીધણી મળતી છે ને કંઈકંઈક ભિન્ન છે. સાધારણ રીતિ પ્રકૃતિમાં બતાવી ભેદોને વિકૃતિમાં ગણી દીધા છે. પાણિનિએ ભાષા (વ્યવહાર)ની સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની વૈદિક સંસ્કૃતને તેની વિકૃતિ માની છે; સાધારણ યા ઉત્સર્ગ નિયમ સંસ્કૃતના માની વૈદિક ભાષાને અપવાદ બનાવ્યો છે. અહીં પ્રકૃતિનો ઉપાદાન કારણ એવો અર્થ માની શું વૈદિક ભાષાને ‘તત આગત’ યા ‘તદુદ્ભવ’ કહી શકાય ?—ઉલટી ગંગા વહી શકે ? શૌરસેનીની પ્રકૃતિ સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રીની પ્રકૃતિ શૌરસેની કહેવાનો આશય એ છે કે તેના સાધારણ નિયમ સંસ્કૃત યા શૌરસેની જેવા અને વિશેષ નિયમ, પોતપોતાના ભિન્ન છે. પ્રકૃતિ સાથે જ્યાં સમાનતા હોય છે, તેનો વિચાર વ્યાકરણમાં નથી, જ્યાં ભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે. હેમચંદ્રજીએ પહેલી (મહારાષ્ટ્રી) પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું. પછી શૌરસેનીના વિશેષ નિયમ લખીને જણાવ્યું કે ‘શેષ પ્રાકૃતવત્’ (૮-૪-૨૮૬); પછી માગધીના વિશેષ નિયમ જણાવી કહ્યું કે ‘શેષ શૌરસેનીવત્’ (૮-૪-૩૦૨). અર્ધ-માગધીને આર્ષ માની તેનું વિવેચન કર્યું નહિ. પછી પૈશાચીનું વિવેચન કરી દાખવ્યું કે

કોષં શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૩૨૩). તે પ્રમાણે ચૂલિકા પૈશાચી ના નિયમ-વિશેષ બતાવી કહ્યું કોષં પ્રાગ્વત્-એટલે પૈશાચીવત્ (૮-૪-૩૨૮). અપભ્રંશના વિશેષનિયમ લખી કહ્યું શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૪૪૨) અને ઉપસંહારમાં સર્વ પ્રાકૃતોને લક્ષ્યમાં રાખી લખ્યું કે કોષં સંસ્કૃતવૃત્તિચ્છમ્ (૮-૪-૪૪૮). તો આ પરથી શું આપો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે આ ભાષાઓનું કુટુંબવૃક્ષ થયું ? શું પહેલી ભાષા જનક થઇ અને પછી પછીની તેમાંથી આગત અથવા તેમાંથી ઉદ્ભૂત થઈ ? નહીં, સાધારણ નિયમ ‘ પ્રકૃતિ ’ થી સમજાવ્યો અને વિશેષ નિયમ ‘ વિકૃતિ ’ થી. આ પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનો પ્રકૃત-પ્રસ્તુત અર્થ છે.

૧૭૦. સંસ્કૃત અને બીજી પ્રાકૃતોના વ્યાકરણમાં તે હેમચંદ્રે પોતાની વૃત્તિમાં ઉદાહરણોની પેઠે પ્રાયઃ વાક્ય અથવા પદ જ આપેલ છે, પરંતુ અપભ્રંશના અંશમાં તેણે પૂરી ગાથાઓ, પૂરા છંદ અને પૂરાં અવતરણ આપ્યાં છે. આ શ્રી હેમચંદ્રનું બીજું મહત્ત્વ છે. આવી રીતે તેણે એક અતિ ભારે સાહિત્યના નમૂના જીવંત રાખ્યા કે જે તે એમ ન કરત તો નષ્ટ થઇ ગયા હતા. આમ કરવાનું કારણ શું ? જેમ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેમ જે શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓને માટે યા સર્વ સાધારણ જન માટે તેણે વ્યાકરણ લખ્યું તેઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃતના નિયમોને, તેનાં સૂત્રોની સંગતિને પદો યા વાક્યખંડોમાં સમજી લેત-તેણે આપેલ ઉદાહરણોથી ન સમજત તો સંસ્કૃત અને ગ્રંથની-પુસ્તકી-પ્રાકૃતનું વાંગ્મય તેમની સામે હતું-પ્રાપ્ય હતું તેમાંથી નવાં ઉદાહરણો શોધી લેત, પરંતુ અપભ્રંશના નિયમ એવી રીતે સમજામાં આવી ન શકત. મધ્યમ પુરૂષને માટે ‘ પંઠ ’, શપથમાં ‘ થ ’ ની જગ્યાએ ‘ ધ ’ થવાથી સવંધ, અને મદ્ગદ્યુચિના અનુકરણ-પ્રયોગ, પૂરાં ઉદાહરણ આપ્યા વગર સમજામાં આવતા નથી (જુઓ પછી ઉદાહરણ નં. ૫૬, ૮૮, ૧૪૪). જે હેમચંદ્રે પૂરાં ઉદાહરણ ન આપત તો શીખનારાઓ કે જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના આકર ગ્રંથો સુધી પહોંચી જાય, પરંતુ જેઓ ‘ ભાષા ’

સાહિત્યથી સ્વાભાવિક રીતે નાક ચઢાવતા તેઓ તે ‘ભાષા’ના નિયમોને સમજત નહિ.

૧૭૧. આ સર્વે ઉદાહરણોનો સંગ્રહ અને વ્યાખ્યાન આ પછી જૂદા ૬, ૭, અને ૮ પ્રકરણમાં આપેલા છે. આ ઉદાહરણ અપભ્રંશ કહેવામાં આવે છે કિંતુ તે તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના જ છે. વર્તમાન હિંદી કે ગૂજરાતી સાહિત્યથી તેનો પરપરાગત સંબંધ, વાક્ય અને અર્થને સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ થશે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ ઉદાહરણ શ્રી હેમચંદ્રના પોતાનાં રચેલાં નથી. કોઈ વાક્યો સિવાય સર્વે તેનાથી પ્રાચીન સાહિત્યનાં છે. તે પરથી તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતી સાહિત્યના વિસ્તારનો પતો લાગે છે. જે સંસ્કૃત સાહિત્ય ખીલકુલ રહ્યું ન હત તો પતંજલિના મહાભાષ્યમાં જે વેદ અને શ્લોકોના ખડો ઉદ્ધત છે તે પરથી સંસ્કૃત સાહિત્યનું અનુમાન કરવું પડત. આ કામ આ દોહાઓથી થાય છે. હેમચંદ્રજીએ મોટી ઉદારતા કરી કે આ પૂરાં અવતરણ આપી દીધાં. તેમાં શૃંગાર, વીરતા, કંઈ રામાયણના અંશ (જેવડું અન્તર ૦ ૧૦૧, દહમુહુ ભુવણ ૦ ૫), કૃષ્ણકથા (હરિ નમ્યાવિહિ પંગણહિ-૧૨૨, એક મેકકઉ જધવિ જોએદિ ૦ ૧૨૯), કંઈ બીજા મહાભારતના અંશ (ધત્તિઈ ઓપિણ સહણિ ૦ ૭૮), વામનાવતાર કથા (મઈ ભણિઅઉ બલિરાય ૦ ૯૬), હિંદુ ધર્મ (ગંગ ગમેપિણ ૦ ૧૬૬, ૧૬૭, ત્રાસ મહારિસિ ૦ ૯૧), જૈન ધર્મ (જેપિ ચધપિણ ૧૬૫, પેકખેવિણ મુહુ જિનવર હો ૦ ૧૭૦), અને ‘હાસ્ય (સોએવા પર વારિઆ ૦ ૧૫૯)—એ સર્વના નમૂના મળે છે. મુંજ (૧૬૨) અને ખલ્લ (૧૦૩) કવિઓનાં નામ મળી આવે છે. કેવું સુંદર સાહિત્ય આ સંગૃહીત છે ! કવિતાની દૃષ્ટિથી, આટલા વિશાલ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પણ, શું ‘ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ ૩૧, જધ સસણેહી તો મુધઅ પર, લોણ વિલિજ્જધ પાણિએણ ૧૧૫, અજ્જવિ નાહુ મહુજિજ ધરિ ૧૪૪’—આદિની જેડીની કવિતા મળી શકે તેમ છે ?

૧૭૨-હેમાચાર્યનું ત્રીજું મહત્ત્વ એ છે કે તે પોતાના વ્યાકરણના

પાણિનિ અને ભદ્રેણદીક્ષિત તેવાની સાથે સાથે તેના ભદ્રિ પાત્ર છે. તેણે પોતાના સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યમાં પોતાનાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણ પણુ આપ્યાં છે તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળના મનિદાસ પણુ લખ્યા છે. ભદ્રિ અને ભદ્ર ભામદની પેઠે તે પોતાના મુરોના કમથી આધ્યા છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રય કાવ્યના વીસ સર્ગ છે, તેમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહ સુધીના ગૂજરાતના સોલ્લેટી રાજગોના વંશ વૈભવ આદિનું વર્ણન અને સાથે સાથે હેમચંદ્રના (સંસ્કૃત) રાજ્યનુદાસનના સાત અધ્યાયોનાં ઉદાહરણ છે. આક્રમા અધ્યાય (પ્રાકૃત વ્યાકરણ)નાં ઉદાહરણોને માટે પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્ય (કુમારપાલ ચરિત)ની રચના થઇ છે કે જેમાં આક્ર સર્ગ છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રયની દીક્રા અબયતિલક ગણિએ તથા પ્રાકૃત દ્વાત્રયની દીક્રા પૂર્ણકલશ ગણિએ લખી છે કે જે સંવત ૧૩૦૭ દ્વાલ્યુન ધૃષ્ટ ૧૨ પુષ્ય રવિવારને દિને પૂર્ણ થઈ. કુમારપાલ ચરિ । યા પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યના આરંભમાં અણુદિલપુર પાટણનું વર્ણન છે, રાજા કુમારપાલ છે. મહારાષ્ટ્ર દેશના બંદી તેની કીર્તિ વખાણે કે રાજાની દિનચર્યા, દરબાર, મલ્લિકામ, કુંજરયાત્રા, જિનમંદિર યાત્રા, જિનપૂજા આદિના વર્ણનમાં બે સર્ગ પૂરા થાય છે. ત્રીજામાં ઉપવનનું વર્ણન છે—

૧) વસંતની શોભા છે. યોથામાં ગ્રીષ્મ અને પાંચમામાં અન્ય ઋતુઓના વિહાર આદિનું સાલકાર વર્ણન છે. રાજા અને પ્રજાની સમૃદ્ધિ તથા વિલાસોનાં ચિત્ર કવિઓની રીતિ અનુસાર દેવામાં આવ્યાં છે. છઠ્ઠામાં ચંદ્રોદયનું વર્ણન છે. રાજા દરબારમાં બેઠો છે. સાંધિવિગ્રહિકે વિરૂપિ કરી કે જેમાં કુંકળુના રાજા મલ્લિકાર્જુનની સેના સાથે કુમારપાલની સેનાનું યુદ્ધ અને પછી વિજયનું તથા મલ્લિકાર્જુનના માર્યા જવાનું વર્ણન છે. આગળ કલ્પું કે એવી રીતે કુમારપાલ દક્ષિણનો સ્વામી થઇ ગયો. પશ્ચિમનો સ્વામી સિંધુપતિ, જવનદેવ, ઉચ્ચ (? ઉચ્ચ), કાશી, મગધ, ગાંડ, કાન્વકુળ, દશાર્ણ, એદિ, રેવાતટ, મયુરા, જંગલ દેશના રાજાઓની અધીનતાનું વર્ણન છે. કુમારપાલ શયન કરે છે. સાતમા સર્ગના આરંભમાં રાજા ઉડીને પરમાર્થચિંતા કરે છે, તેમાં કામ, સ્ત્રી

આદિની નિંદા, જૈન આચાર્યોની સ્તુતિ, નમસ્કાર પહેલાં અને પછી શ્રુત દેવીની સ્તુતિ છે. શ્રુતદેવી કુમારપાલની સામે પ્રકટ થઈ અને રાગની સાથે તેનું ધર્મવિષયક સંભાષણ આપ્યું. આખા આઠમા સર્ગમાં શ્રુત-દેવીનો ઉપદેશ છે.

૧૭૩-શ્રી હેમચંદ્રે પ્રાકૃત વ્યાકરણ (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસનના આઠમા અધ્યાય) અને કુમારપાલ ચરિતનો સંબંધ નીચેના કોશથી જણાવવામાં આવે છે.

લક્ષ્ય પ્રાકૃત ભાષા	લક્ષણ અષ્ટમાધ્યાય	ઉદાહરણ. કુમારપાલ ચરિત.
	પાદ ૧ સૂ. ૧-૨૭૧	સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૪. પ, ૬, ૭
	પાદ ૨ સૂ. ૧-૧૨૮	ગાથા ૧-૯૩
	પાદ ૩ સૂ. ૧-૧૮૨	
	પાદ ૪ સૂ. ૧-૨૫૬	
	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત
શૌરસેની	પાદ ૪ સૂ. ૨૬૦-૨૮૬	સર્ગ ૭ ગાથા ૯૪-૧૦૨
માગધી	પાદ ૪ સૂ. ૨૮૭-૩૦૨	સર્ગ ૮ ગાથા ૧-૭
પૈશાચી	” ” ૩૦૪-૩૨૪	” ” ૮-૧૧
ચૂલિકા પેશાચી	” ” ૩૨૫-૩૨૮	” ” ૧૨-૧૩
અપભ્રંશ	” ” ૩૨૯-૪૪૮	” ” ૧૪-૮૨

૧૭૪. આ પરથી સ્પષ્ટ થશે કે જે ભાષાનું વ્યાકરણ કહ્યું છે તેમાં કુમારપાલચરિતના તે અશની રચના કરવામાં આવી છે. જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના વ્યાકરણના વિશેષ નિયમોનાં ૧૨૦ સૂત્ર છે, ઉદાહરણોમાં જે ઉદાહરણો પ્રાચીન કવિતામાંથી આપવામાં આવ્યાં છે તે ૧૭૫ અવતરણ છે; કોઈ પદો, વાક્યો અને દોહરાઓ અવતરણોની ગણનામાં નથી, (કેટલાક દોહાના ખંડ વારંવાર ઉદાહરણોની પેઠે કેટલાંક સૂત્રો ઉપર આપવામાં આવ્યા છે), પરંતુ સ્વરચિત ઉદાહરણોમાં તે સર્વ વિષય ૬૯ છંદોમાં આવી ગયેલ છે. આનું કારણ એ છે કે એક એક છંદમાં કેટલાયે ઉદાહરણ સમાવ્યાં છે. હેમચંદ્રજીને એવી રચના પ્રિય હતી.

પ્રકરણ બીજું.

દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫. હેમચંદ્રએ દેશીનામમાલા નામનો એક કોશ પણ બનાવ્યો છે કે જેમાં પ્રાકૃત રચનામાં આવનારા દેશી શબ્દો ગણ્યા છે. સંસ્કૃતના બીજા કાંડામાં વિવિધ વિભાગથી (સ્વર્ગ, દેવ, મનુષ્ય આદિ) શબ્દોનો સંગ્રહ થાય છે, યા તો અતના વર્ણો (જેવા કે કાન્ત, ખાન્ત આદિ) ના વર્ણોથી સંગ્રહ થાય છે, પરંતુ આ દેશીનામમાલા વર્તમાન કોશોની પેઠે અકારાદિ ક્રમે બનેલ છે. તેનું પણ કારણ એ છે કે વ્યાકરણમાં અપભ્રંશની કવિતા પૂરી ઉદ્ભૂત કરવાની છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત કોશોની પેઠે દેશી કોશને કોઈ મોટે ગણતા નથી. ત્યાં પ્રાકૃત કવિમાં દેશી પદ આવ્યા ત્યાં જોવાને માટે આ કોશનો ઉપયોગ છે. ત્યાં અકારાદિ ક્રમથી જ ક્રમ ચાલી શકે છે.^{૧૩} તે ક્રમની અંદર પણ એકાક્ષર દ્વિ-અક્ષર આદિનો ક્રમ છે. જે અક્ષરથી આરંભ થનાર શબ્દ ત્યાં ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં તેવા નાનાર્ય શબ્દ પણ ગણવામાં આવ્યા છે. ત્યાં જેટલા શબ્દોનાં ઉદાહરણ એક ગાથામાં આવી શક્યાં તેટલાંને ઠોંસી ભરવામાં આવ્યા છે. કપ્પણિઆ (એટલે ઘુંઘટ, આદર, કાન+ઓઢી), કંઠમલ (મુઠ્ઠાની કાકડી), કપ્પરિઅ, કડંતરિઅ (=કાડેલું), કડંભુઅ (=કડો) આ શબ્દોને સાથે મળી એક ગાથા બનાવવામાં કદી તેમાં અર્થ હોય તો પણ કાવ્ય સુંદરતા આવવી કઠણ છે. હેમચં-

૧૩, પાદલિખ્તાચાર્ય આદિ વિરચિત દેશી શાસ્ત્રો હોવા છતાં પણ આ (દેશી નામમાલા) ના આરંભનું પ્રયોજન 'વર્ણુક્રમ સુખદ' અથવા 'વર્ણુક્રમ સુભગ'... વર્ણુક્રમથી નિર્દિષ્ટ શબ્દ અર્થવિશેષમાં સંશય યતાં સુખથી સ્મરણ અને ધ્યાન કરી શકાય છે. વર્ણુક્રમને ઉત્તંધી કહેવાથી સુખથી અવધારણ થઈ શકેલું નથી તેથી વર્ણુક્રમનિર્દેશ અર્થવાત્ છે (હેમચંદ્ર-દેશી નામમાલા-બીજી ગાથાની ટીકા)

દ્રુએ આ પર એક માનિની ખંડિતાની ઉક્તિ બનાવી છે કે હે દાંતોથી ફાડેલા અધરવાળા, નખોથી કાપેલા અંગવાળા, મારી ચઢર છોડ, તે ધડા જેવાં સ્તનો વાળી પાસે જા કે જે ઢાઢીને પણ યોગ્ય નથી (દેશી નામવાલા ૨૦). આ ઉદાહરણ બનાવવાની કઠિનતાથી વિવિધ અર્થો માટે ઉદાહરણ—ગાથાઓ તેણે બનાવી નથી. આજ રીતે કુમારપાળ ચરિતમાં કેટલાંક ઉદાહરણ એક એક દોહામાં મૂકેલાં છે, કિંતુ ત્યાં શ્રુત દેવીનો રાગને ધર્મ વિષયનો ઉપદેશ એ એકજ વિષય છે, તેથી કવિને થોડીધણી સ્વતંત્રતા મળી છે. આ ૬૯ છંદોમાં જે છંદો આવ્યા છે તે એ છે કે વદનક ૧૪-૨૭, ૭૭, ૭૮, દોહા ૨૮-૭૪, ૮૧, માત્રા ૭૫, ૭૮, વસ્તુ વદનક કર્પૂર (=ઉલ્લાલા ?) નો યોગ ૭૬, સુમનો-રમા ૮૨. આમાંથી નમુના તરીકે કંઈક આગળ ઉદાહરણના પ્રકરણમાં આપેલા છે, જૂનાં અપભ્રંશનાં ઉદાહરણોથી આ કંઈક ક્લિષ્ટ છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે ને વિશેષ હવે પછીથી જણાવીશું અને તે સ્પષ્ટ છે કે આ હેમચંદ્રજીએ પોતે રચેલી જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી છે.

૧૭૬. હેમચંદ્રજીની દેશીનામમાલામાં કંઈ શબ્દો તે સમયની રીતિ રિવાજ અને વિનોદ આદિના સૂચક છે તેનો સંગ્રહ પાઠકોના મનોવિનોદ અને જ્ઞાન માટે અહીં આપવામાં આવ્યા છે. હેમચંદ્રે જે અર્થ કરેલ છે તેનો અનુવાદ અહીં કર્યો છે અને કંઈ ટુક વિવેચન સાથે જરૂર પડી લાં આપ્યું છે.

અવેદી (૧-૭) મુઠ્ઠીનો જુગાર (હિંદી-બુઝાવૈલ)

અણચાણુ (૧-૭) વિવાહ કાલમાં જે વધૂને આપવામાં આવે છે (પહે-રામણી) યા જે વિવાહને માટે વધૂ પોતે વરને આપે છે. (સામી મોં દેખામણી ?)

આણુંદવડ (૧-૯૨) પતિથી પ્રથમ યૌવન હરણુ થતાં સ્ત્રીના રૂધિરથી છંટાયેલું વસ્ત્ર. તે બાંધવોને આનંદિત કરે છે તેથી આનંદપટ કહેવામાં આવે છે. (કેટલીક જાતિયોમાં હજુ પણ એવી રસમ

છે કે આવા વસ્ત્રમાં મિઠાઇ રાખીને નાતમાં વેંચવામાં આવે છે)

શંદમહ (૧-૮૧) કૈમાર, કાગારાવસ્થા.

ઉડ્ડિઆ (૧-૧૩૭) પરગેલી સ્ત્રીનો ગુસ્મા;

એમિણિઆ (૧-૧૪૫) ને સ્ત્રી કે જેનું શરીર સૂતરથી માખી ને સૂતર ચારે દિશામાં ફેંટી દેવામાં આવે છે. કોઇ દેશની એક જનની રસમ છે. (સ. મા પરથી મોનાતિ, મિનોતિ).

ઝાલુંકી (૧-૧૫૩) સંતાઇને રમાતી રમત, જેમાં છોકરાઓ સંતાઇને રમે છે, યા અશ્વસ્થગન કીડ (આંખ મીંચામણી, સંતાકુકડી)

ઝોફળ (૧-૧૫૬) એક જાતની રમત કે જેમાં 'નથી, નથી' એમ કહેવામાં આવે છે.

કાળજીપ (૨-૪૬) સ્ત્રી રહસ્ય.

ખિકખરી (૨-૭૩) સૂચનાને માટે લાકડી કે જે દેદ આદિ એટલા માટે રાખતા રહે છે કે ખીજ લોક તેને અટકે નહિ. (રંગવાડામાં અસ્પર્શ્ય જાતિઓ કાગડો કે કુકડોનું પર આ રીતે શિર પર રાખે છે).

ગગિજ્જ (૨-૮૮) નવી પરગેલી વહુ.

ગંજેલિઆ (૨-૧૧૦) હાસ્ય સ્થાનમાં અંગસ્પર્શ, જેનું લોક ભાષામાં 'ગિલગિલાવિઆ' રૂઢ થયેલ છે. (ગલગલીઆં).

છિંછટ રમણુ (૩-૩૦) આંખ મિંચામણી.

ઝાંડલિયા (૩-૬૦) રાસના જેવો ખેલ કે જેમાં કન્યાઓ (અથવા લાલક) નાચે કુદે છે (રાસ).

ણવણયા (૪-૨૧) એક રસમ કે જેમાં સ્ત્રીને પતિનું નામ પૂછાય છે અને તે નથી કહેતી તેથી તેને પલાશલતાથી મારવામાં આવે છે (રાજપૂતાનામાં ક્યાંક ક્યાંક હિડોળાપર ખૂલતી વખતે સ્ત્રીઓ આ રમત હજી પણ કરે છે. હુમય'દે એક શ્લોક આનો અર્થ સમજાવવા માટે ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે પરથી જણાય છે કે સ્ત્રી

પુરુષ મળીને આ રમત રમતા હતા અને કંઈ ફળેત ફાળકે
જેવું પણ થતું હતું 'નિયમવિશેષશ્ચ ણવલયા જ્ઞેયા ।
આદાય પલાશલતાં બ્રામ્યતિ લોકો ડિલિલો યસ્યાં ।
પૃષ્ઠા પતિનામ સ્ત્રી નિહન્યતે ચાપ્ય કથયન્તી । તેણે
જે સ્વરચિત ઉદાહરણ આપ્યું છે તેમાં 'દોલા વિલાસ-
સમપ્' છે, કિંતુ 'પુચ્છન્તી' 'સહી=સખી) જ છે (નામન-
લેવાની ક્રિયા-લયા)

ણીરંગી (૪-૩૧) માથું ઢાંકવાનું ફરૂઝ ઘૂંધટ-ધૂમટો (આભાણુક શતકમાં-
નીરંગિકા (મસ્કૃત) એક કહેવતમાં આવેલ છે કે અંધશ્વસુરને
માટે નીરંગિકા કેવી ?)

ણેરુરિઆ (૪-૪૫) ભાદ્રપદ શુકલ દશમીનો એક ઉત્સવવિશેષ;
તુણ્ય (૫-૧૬) ઝુંખા નામનું વાજું-વાધ (પતંજલિના 'મૃદંગ શંખ
તૂણ્યમાંતું તૂણ્ય ?)

થેવરિઆ (૫-૨૯) જન્મના અવસર પર વાજંગાજાં.

દુકર (૫-૪૨) માધ માસની રાત્રિમાં ચાર પહોર (પ્રતિ પહોર)
સ્નાનનો નિયમ (દુકર !)

દુહોલણી (૫-૪૬) જે ગાય એકવાર દોવાય પછી ફરી પણ દોવાઈ
શકે તે-દૂધાળી !

દિવસિઆ (૫-૪૦) સદા ભોજન (દિવસિક)

દિવહુત (૫-૪૦) સવારનું ભોજન (દિવાલુકત) શિરામણી.

દોવેલી (૫-૫૦) સાયંકાળનું-સાંજનું ભોજન (વાળ)

ધમ્મઆ (૫-૬૩) ચોર દુર્ગાની સમક્ષ પુરુષને મારી તેના શરીરના
લોહીથી જંગલમાં જે ધર્માર્થ બાલિ-બળિદાન કરવામાં આવે
છે (તે સમયના ઠગ ?)

પંથુચ્છુહણી-(૬-૩૬) સાસરીએથી પહેલાં પ્રથમ (પીયર) લાવવામાં
આવેલી નવવધૂ.

પાડિઅજ્ઞ (૬-૪૩) જે પીયરથી વહુને સાસરીએ પહોંચાડે તે.

પોઅલઅ (૬-૮૧) આસો માસમાં ઉત્સવ દે જેમાં પતિ સ્ત્રીના હાથથી અપુષ્પ (પૃચ્છાં) લઈ ખાય છે.

મુકક્ય (૬-૧૩૫) જે સ્ત્રીનો વિવાદ ચનાર હોય તેને છોડી બીજી નિમંત્રિત સ્ત્રીઓનો વિવાદ થઈ જાયો તે. મુકાણુ.

મટ્ટુહિય (૬-૧૪૬) વિવાદ થયેલી-પરજોલીનો દોષ, મટ્ટો ?

લય (૭-૧૬) નવાં વિવાહિત સ્ત્રી પૂરોના જોડોનો અરસપરસ નામ લેવાનો ઉત્સવ. આ શબ્દના ઉદાહરણમાં હેમચંદ્રે જે ગાથા બનાવી લખી છે તેનો આશય એ છે કે મહારાજ કુમાર-પાલ ! આપની સેનાને આવતી જોઈને ખાગનારા શિશુ-દંપતિ અરસપરસ નામ લઈ લઈને પુકારે છે અને આપના 'લય' ની યાદ કરાવે છે (દે વિવાદ થયાથી પશુ આમ ક્યું હતું) જુઓ ઉપર 'શુવલયા'

લયાપુરિસ (૭-૨૦) એક ઉત્સવ દે જેમાં વધનું ચિત્ર દ્વાયમાં કમલ દર્શને ચિતરવામાં આવે છે.

બહુમાસ (૭-૪૬) બ્યારે નવી વિવાહિતા સ્ત્રીના ઘરથી પતિ બહાર જાય નહિ તે ત્યાં રમાણુ કરતો રહે તેવી વિશેષ રીતિ યા ઉત્સવ ('હનીમત' !)

બહુહાડિણી (૭-૫૦) એક સ્ત્રીની 'ઉપર' જે બીજી સ્ત્રી લાવવામાં આવે તે.

વોરક્ષી (૭-૮૧) આવણુ સુદ ૧૪ નો વિશેષ ઉત્સવ (રાખડી ?).

સુગિમ્મહ (૮-૩૯) દ્વાણુનોત્સવ-આ સંસ્કૃત સુગ્રીમ્મહનો તદ્દમવ છે, તે માટે દેશીમાં ગણ્યો નથી. શ્રીહેમચંદ્રે ભામહમાંથી 'સુગ્રીમ્મહ'ના પ્રયોગનું ઉદાહરણ આપ્યું છે (દ્રાગ ?).

સંવાડઅ (૮-૪૩) અંગૂઠો અને વચલી આંગલીથી ચાપટા-ચટાકા વગાડવા તે.

હિંચિઆહિંચિઅ (૮-૬૮) એક પગ ઉંચો કરી બીજા એક પગથી ચાલવાની છોકરાંઓની રમત.

૧૭૭ કુમારપાલ ચરિત કુમારપાલના રાજ્યમાં રચાયું. કુમાર-

પાલ રાજ ગાદીપર સં. ૧૧૯૯ માં બેઠો અને તેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૪૦ માં થયો. હેમાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. શિલારા વંશના મહિષકાર્ત્તુન સાથે યુદ્ધ સં. ૧૨૧૭-૧૮ માં થયેલું માનવું ઘટે^{૧૪} તેથી કુમારપાલ ચરિત (દ્વાશ્રયકાવ્ય) અને તેમાં અંતર્ગત આ અપભ્રંશ (જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી) કવિતાનો રચનાકાલ વિ. સં. ૧૨૧૮ થી વિ. સં. ૧૨૨૯ સુધીમાં કોઈપણ સમય છે. હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞાથી તેના રાજત્વકાલમાં અર્થાત્. સં. ૧૧૯૯ ની પૂર્વે બન્યું. વ્યાકરણની પૃહ્લવૃત્તિ અને તેનો ઉદાહરણ સંગ્રહ સૂત્રોની સાથેજ રચાયેલ હશે. આ માટે શ્રી હેમચંદ્રે પોતા સિવાય અન્ય ઉલ્લેખેલ -ઉદ્ધૃત કવિતા પ્રચલિત થવાનો સમય વિ. સં. ૧૧૯૯થી પૂર્વે છે; એ નો વારંવાર કહેવાની જરૂર નથી કે આ સવન્ તેની ઉપલબ્ધિનો નિમ્નતમ-છેલ્લામાં છેલ્લો સમય છે. ઉદ્ધર્વતમ સમય-સૌથી અગાઉનો સમય મુંજના નામાંકિત દોહાથી લેવો ઘટે-અર્થાત્ આ કવિતા સં. ૧૦૨૯ થી ૧૧૯૯ સુધી લગભગ બે સૈકાની છે.

૧૭૮ જ્યારે હેમચંદ્રજીનાં ઉદાહરણોની વ્યાખ્યા લગભગ લખાઈ ચૂકી હતી ત્યારે દોષક વૃત્તિ નામનો ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો. આ સન ૧૯૧૬ માં અમદાવાદમાં પંડિત ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્રે છપાવ્યો છે, જેમાં રચનારનું નામ આપ્યું નથી પરંતુ અંતમાં એવો લેખ છે કે:—

“ इति श्री हैम व्याकरण प्राकृत वृत्तिगत दोषकार्थः समाप्तः लिखितो महोपाध्याय...य सं. १६७२ वर्षे शके १५३८ प्र० (वर्तमाने) वैशाख वदि १४ शनौ ”—આમાં આ સર્વે ઉદાહરણોની સરકૃત વ્યાખ્યા છે. અતમાં એક ભાગથી ગદ્ય-ખંડ અને એક મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ગાથાને પણ ‘દોષક’ માનીને વ્યા-

૧૪ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરનો નાનો (પિતા-મહા-માનો બાપ) હતો તથા સોમેશ્વરને કુમારપાળે પાળ્યો હતો મહિ-કાર્ત્તુનની લડાઈમાં સોમેશ્વર સામેલ હતો જુઓ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૪૦૦-૧.

ખ્યા કરી દીધી છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના પદન પાકનનો પ્રચાર જૈન સાધુઓમાં રહ્યો નેથી આ કવિતાઓના પરંપરાગત ચાનો સાપ્રદાયિક અર્થ જાણવામાં દોષકૃતિ ક્યાંક ક્યાંક ઘણી સદાચના આપે છે. જ્યાં ભતભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે.

દોષકૃતિની રચના જૈન સંસ્કૃતમાં થઈ છે—તેમાં જ ભાષાનુગ સંસ્કૃત—એટલે ભાષાપરથી કરેલ સંસ્કૃતના પદો આવ્યાં છે તેની યાદી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

ચરિતઃ—ચરેલો, ચરતિ—ચરે છે, ચગ્રમઃ—અમે ચઢીએ છીએ (ચડિઆઉ, ચડિઓ)

લગિત્વા—લગાવી—(લાઈ), લગાડીને (લગિ) લાગી—વળગી સાથે.

બલિં ક્રિયે—વારી જાકં છું (બલિ ક્રિજજઈ)

અર્ગલ્—આગળ (એતિઉ અગગલઈ)

સ્ફેટયતિ—(ફેડઈ) ઘેરે, નષ્ટ કરે

કિં ન સતમ્—શું નહીં સચું? સર્વ કાંઈ સિદ્ધ થયું.

મુલ્કલેન—દાન, ઉદારતાથી (મોક્કલડેન) મોક્કળા દાયથી

ઉન્વરિત (છાપેલું છે ઉદ્ધરિત) ઉગર્યું. બચ્યું (ઉન્વરિઅ)

ઉદ્વર્ત્યતે—ઊબરે ત્યજ્યતે (ઉન્વારિજજઈ)

ચૂટકઃ—ચૂડા (ચૂડુલલઉ) ચુડલો.

છન્ન—ગુપ્ત (મારવાડી છાન) ગૂ. છાનું.

વિંધ્યાપયતિ—પ્રુઆવે છે—(વધેરે છે—દીવો વધેરે છે)

આવર્તતે—શોષયતિ : (આવટ્ટપ્પ=આવટે છે, ઓટે છે, ઓટાય છે)

જગટકાનિ—ઝગડા.

ઘાટી—ઘાડ, ઘાડું.

દ્રહે—દહમાં—ઘ્રોમાં—‘ઘરો’—ઘરામાં [હદનો વ્યસય]

કલહાપિતઃ—કલહિતઃ

તીમોદ્ધાનં—આર્દ્રશુષ્ક—લીલુ શુંકું, (તિંતુવ્યાણ).

વિષોટ્થ—વિષોડી,

સ્તાધ—થાહ

મોટયન્તિ—મોડે છે (મોડંતિ).

૧૭૯—ઉદાહરણાશમાં જે અક્ષરનિવેશ શ્રી શંકર પાંડુરંગ પંડિતે પોતાના કુમારપાલ ચરિતના સંસ્કરણમાં કેટલીક પ્રતિઓની સહાયતાથી રાખ્યો છે તે રાખ્યો છે. પાઠાંતર ઘણા ઓછાં આપ્યાં છે—આનાં કારણ મુખ્યતુસારીક્ષેપન (જેવું બોલવું તેવું લખવું), અસાવધાનતા, ઉઓ, ઉઐ, સ્થ, સ્ઠ, આદિ લખતાં એક બીજા સાથે રહેલી સમાનતા, પર સવર્ણની અનિત્યતા, અઈ, એ, અઉ, ઓના વિકલ્પ, અનુનાસિકની અસાવધાનતા, અને અંતના ઉની ઉપેક્ષા આદિ છે. ” એ ઓ ના અર્થે ઉચ્ચારણને ધ્યાનમાં રાખવાથી તથા અથી ‘ઈ’ ઉ’ને મેળવી એ, ઓ બોલવાથી છંદ સારી રીતે બોલી શકાય છે તથા ગાતાં બરાબર ગાઈ શકાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત તથા કાર્ય.

૧૮૦ હેમચંદ્રજીના જીવનચરિતનો કંઈક આભાસ કુમારપાલ પ્રતિ-બોધના ઐતિહાસિક વિષય સબંધી કહેનાં હવે પછી આવશે. તેમનો જન્મ સં. ૧૧૪૫ માં, દીક્ષા સં. ૧૧૫૪ માં, સૂરિપદ સં. ૧૧૬૬ માં અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. તેમનું જન્મ નામ ચગદેવ હતું. દીક્ષા સમયે સોમચંદ્ર અને સૂરિ થતાં હેમચંદ્ર પડ્યું. સિદ્ધરાજ જય-સિંહની પાસે તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. સિદ્ધરાજ પોતે શૈવ હતો છતાં સર્વ ધર્મોનો આદર કરતો હતો. સિદ્ધરાજને માટેજ હેમચં-દ્રજીએ પોતાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું કે જે સંબંધે ચર્ચા આપણે કરી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રભાવથી સિદ્ધરાજનું મન જૈન ધર્મ પ્રત્યે ખૂંચ્યું હશે. પરંતુ કુમારપાલ રાજ થવાથી હેમચંદ્ર તે હેમચંદ્રજી ખરા બન્યા. હેમ-

ચંદ્ર 'કલિકાલ સર્વજન' થયા અને કુમારપાલ પરમાદંત બન્યા.

૧૮૧. કુમારપાલના રાજ્યના પ્રથમના પંદર વર્ષ સુદ્ધવિજય આદિમાં વીત્યાં. શ્રી હેમચંદ્રે અગાઉથીજ કુમારપાલ રાજ્ય થશે એવી લવિષ્ય વાણી કહી દીધી હતી અને સિદ્ધરાજના તેના પરના દ્વંપથી થયેલી સકટાવસ્થામાં તેને સહાયતા પાણુ આપી હતી. હવે તેને જિન ધર્મોપદેશ આપી તેના દ્વારા ખૂબ ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો. કુમારપાલના ઉત્તરાધિકારી અજયપાલના મંત્રીયશઃપાસે મોહપરાજય નામનું નાટક પ્રબોધચંદ્રોદયની શૈલીનું લખ્યું છે તેમાં એવું વર્ણન છે કે ધર્મ અને વિરતિની પુત્રી કૃપા સાથે કુમારપાલનો વિવાહ સં. ૧૨૧૬ ના માર્ગ શીર્ષ શુકલ દ્વિતીયાને દિને હેમચંદ્રે કરાવ્યો તેથી મોહને દરાવી ધર્મને પોતાનું રાજ્ય પુનઃ અપાવ્યું. રૂપકને દર કરીએ તો આ નિયિ કુમારપાલના જૈન ધર્મ સ્વીકારની છે. હેમચંદ્રના ઉપદેશથી સદાચાર પ્રચાર, દુરાચાર ત્યાગ, મંદિર રચના, પૂજા વિસ્તાર, છગ્ગોદાર, અમારિગ્રોપણ, તીર્થયાત્રા આદિ ઘણી ધામધૂમથી કુમારપાલે કર્યા ને કરાવ્યાં. જૈન સાહિત્યમાં આ ગુરુ શિષ્યના ઘણા પ્રશંસાપૂર્ણ ઉલ્લેખ છે.

૧૮૨. રાજ્યએ ૨૧ જ્ઞાનકોશ (પુસ્તક ભંડાર) કરાવ્યા, છત્રીશ હજાર શ્લોકોનું ત્રિપિઠ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર હેમચંદ્ર પાસે રચાવી મેના રૂપથી લખાવી સાબળ્યું. અચ્ચાર અંગ, બાર ઉપાંગ સોનાથી લખાવી સાંભળ્યાં, યોગ્યશાસ્ત્ર આદિ લખાવ્યાં. ગુરૂના અથોના લખવાવાળા ૭૦૦ લેખક (લહીઆ) હતા. એક દિન લેખક શાળામાં જઈ રાજ્યએ લેખકોને 'કાગળો' પર લખતા જોયા. ગુરૂએ કહ્યું કે શ્રી તાડપત્રોનો ટોટો પડ્યો છે. રાજ્યને શરમ થઈ. ઉપવાસ કર્યો. ખર તાડો (કહ્યું તાડો કે જેના પાન લખવા માટે કામ આવી ન શકે)ની પૂજા કરી તો તે સવારમાં શ્રી તાડ થઈ ગયા પછી અંથ તેના પર લખાવાતા ગયા ! (શ્રી જિન-મંડનનો કુમારપાલ પ્રબંધ પૃ. ૯૫-૯૭).

૧૮૩. શ્રી હેમચંદ્રે કેટલાયે લાખો શ્લોકોના અંથ બનાવ્યા છે તેમાં પ્રધાન અથો એ છે કે:—અભિધાન ચિંતામણિ આદિ કેટલાક કોશ, કાવ્યા-

નુશાસન, છંદોનુશાસન, દેશી નામમાલા, દ્વાત્રયકાવ્ય (સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત), યોગશાસ્ત્ર, ધાતુપારાયણ, ત્રિષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત, પરિશિષ્ટ પર્વ. શબ્દા-નુશાસન (વ્યાકરણ). તેના પોતાના રચેલા ગ્રંથોની પ્રાયઃ વૃત્તિઓ પણ રચાઈ છે, ૮૪ વર્ષની અવસ્થામાં અનશનથી હેમચંદ્રે પ્રાણુત્યાગ કર્યો. કુમારપાલ પણ લગભગ છ માસ પછી સ્વર્ગસ્થ થયો.

સિદ્ધ હૈમ વ્યાકરણની રચના—(જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબધ પરથી પૃ. ૧૨(૨), ૧૬(૨) વગેરે).

૧૮૪. પહેલાં કદી હેમચંદ્રજી ‘પરબ્રહ્મમય પરમપુરુષ પ્રણીત માતૃકા અષ્ટાદશ લિપિ વિન્યાસ પ્રકટન પ્રવીણ’ બ્રાહ્મી આદિ મૂર્તિઓને જોઈ કાશ્મીર જવા ચાલ્યા તો ભગવતીએ તેનો માર્ગદેશ બચાવવા માટે માર્ગમાંજ આવી દર્શન તથા વિદ્યામંત્ર આપ્યાં હતાં. સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં તેનું પાંડિત્ય જોઈ કોઈ અસહિષ્ણુ (બ્રાહ્મણો) એ કહ્યું કે અમારાં શાસ્ત્ર (પાણિનીય વ્યાકરણ) શીખીને આ વિક્રતા પ્રાપ્ત થઈ છે. સિદ્ધરાજે પૂછ્યું ત્યારે હેમચંદ્રે કહ્યું કે શ્રી મહાવીર જિને શિશુ અવસ્થામાં જ ઉપદેશ દ્વિ સમક્ષ આપ્યો હતો તે જૈનેંદ્ર વ્યાકરણજ અમે શીખીએ છીએ. (જુઓ ઉપર પૃ. ૩૮૧ ટિ. ૨) રાજાએ કહ્યું કે તેટલા પ્રાચીનને છોડીને કોઈ નજીકના કર્તાનું નામ આપો. તેણે કહ્યું કે સિદ્ધરાજ સહાયક થાય તો પોતે નવું પંચ અગવાળું વ્યાકરણ રચે. રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે શ્રી હેમચંદ્રે કહ્યું કે કાશ્મીરમાં પ્રવરપુર (ખિલ્હણની જન્મભૂમિ)માં ભારતી કાશમાં પુરાતન આઠ વ્યાકરણોની પ્રતિ છે તે મંગાવી આપો. પ્રધાનોએ જઈ ભારતીની સ્તુતિ કરી એટલે ભારતીએ કહ્યું કે હેમચંદ્ર મારીજ મૂર્તિ છે, પ્રતિઓ આપી દો. પ્રતિઓ આવી. ઘણા દેશોથી અદાર વ્યાકરણ લાવવામાં આવ્યાં. ગુરૂ (હેમચંદ્ર) એ એક વર્ષમાં સવા લાખ ગ્રંથનું વ્યાકરણ રચી રાજાના હાથી પર રાખી, ચમર ઢાળતાં રાજસભામાં લાવી પધરાવ્યું અને સંભળાવ્યું. અંતર્ધર્મી બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે શુદ્ધા શુદ્ધની પરીક્ષા કર્યા વગર રાજાના સર્વસ્વતી કાશમાં રાખવા યોગ્ય નથી. કાશ્મીરમાં ચંદ્રકાન્ત મણિની

ખતેલી ખાલીની મનિ છે, તેની સમક્ષ જલકુંડમાં પુરતઃ ફેંકવામાં આવે. જો બીજાના વગર નિષ્કળા આવે તો શુદ્ધ જળો, અન્યથા નદી^{૧૫} રાજાએ સંશયાકુલ થઈ ત્યાં મોટાથી. પંડિતો સમક્ષ જો ધડી મુઠ્ઠી વ્યાકરણ કાશ્મીરના સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અકલિતનીકુંડ. રાજાને વ્યારે પ્રધાનોએ આ જાણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી વાગુ વર્ષ મુઠ્ઠી પ્રતિઓ^{૧૬} લખાવરાવી ૧૭અઢાર દેશોમાં પકન પાકન માટે મોકલી.

૧૫. જાસ અને વ્યાસનાં કાવ્યોની અગ્રિપરીક્ષાનાં સંબંધમાં જુઓ. ના. પ્ર૦ પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૧૦૦. રાજશેખરે સુક્તિમુક્તાવલિમાં જાસના સ્વપ્નવાસવદત્તના ન બળવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (દાહકોડ મૂન્ન પાવકઃ), અને ગૌડવહેના કર્તા વાઙ્મતિરાજે પ્રાયઃ આટલા માટે જાસને જલગમિત (જ્વલન-મિત્ર) કહ્યો છે. રાજશેખર સુરિ (જેન)ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં કાશ્મીરમાં સરસ્વતીના દાધમાં શ્રી ઉર્ધ્વ નૈપથયદિત રાખવાનો અને સરસ્વતીના તે કાવ્યમાં ચોતાના કરેલા વ્યકિતગત આત્મભૂતી ચીડાઈ તેને ફેંકી દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીદય^{૧૭} ચીડાઈ કહે છે કે ‘કુપિતઃ કિં હુદ્યતે કર્લકાત્’. (ચંદ્રધર શર્માજી) પાસે ‘ગન્ધોત્તમા નિષ્કૃંચ’ નામની એક ખંડિત ચોથી છે કે જેમાં શાકન પૂનમાં મઘના ઉપયોગના વિધાનનો નિષ્કૃંચ છે. તેમાં લખેલ છે કે ભાગવતની કેટલીએ દીકાઓ પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી, કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની દીકા બીજાના વગર-જૂથા વગર નીકળી. એજ પ્રમાણે માધકાવ્ય પણ. ગન્ધોત્તમા નિષ્કૃંચકારે તો એટલા માટે આ કથાઓ મૂકી છે કે શ્રીધર સ્વામીની દીકામાં ‘લોકે વ્યવાયામિય મઘ૦’ એ શ્લોકની વ્યાખ્યા તથા માધકાવ્યમાં બલદેવના વર્ણનમાં ‘ધૂર્ણયન્ મદિરાસ્વાદ૦’ એ શ્લોક ચોતાના પકડતું સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાખીને શાસ્ત્રપરીક્ષાના સંપ્રદાયની કથા હોવાથી અહીં લખી નાંખી છે.

૧૬. કોઈ સંસ્કૃતાભિમાની માતૃકા, કોષ યા પ્રતિકૃતિની જગ્યાએ પ્રતિઃ એમ લખનારની હાંસી કરે છે, કિંતુ જેન યા દેશ ભાષાનુગામી સંસ્કૃતમાં આ રાખે સં. ૧૪૬૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રતયઃ, પ્રતીઃ એમ કેટલીએ વાર લખ્યું છે.

૧૭. અઢાર દેશ—કર્નાટ, ગુજર લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, સિંધુ, હમ્પ, લાંબેરી, મડ, માલવ, કૌંકણ, રાષ્ટ્ર, કીર, ભલંધર, સપાદલક્ષ, મેવાડ, દીપ, આણીર. જિનમંડનેનો કુમારપાલ પ્રબંધ પત્ર ૮૧ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫. યુવ (ન) (એટલે જુવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ યવી-
યસ્, યવિષ્ટ અને અલ્પના અલ્પીયસ્ અને અલ્પિષ્ટ થાય છે.
આ અર્થોમાં કનોયસ્ અને કનિષ્ઠ પણ થાય છે. પાણિનિની આ
સંબંધે કહેવાની રીત એવી છે કે યુવ અને અલ્પની જગ્યાએ વિક-
લ્પથી કન થઈ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ
છે કે પાણિનિના સમયમાં એકલો કન નાનાના અર્થમાં વપરાતો નહોતો—
કેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમાં વપરાતો હતો. વૈયાકરણી કહેવાની
એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સૂત્રથી અલ્પીયસ્ અને યવીયસ્ની
જગ્યાએ કનીયસ્, અને અલ્પિષ્ટ અને યવિષ્ઠની જગ્યાએ કનિષ્ઠ
થઈ જાય છે. આવું કંઈ થતું નથી. વ્યાકરણનું સૂત્ર કોઈ નવીન ચીજ
બનાવી શકતું નથી. તે તો જે કંઈ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે.
'અમુક સૂત્રથી આમ થયું' એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું
ધટે કે 'આમ ભાષામાં થાય છે, તેનો ઉદ્દેશ્ય અમુક સૂત્રમાં કરેલો
છે.' કન કે જેનો અર્થ નાનું છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે
સમયે સંસ્કૃતમાં વ્યવહાર થવાનું બધ પડી ગયું હતું. 'કન્યા' માં
ને મોજૂદ છે. કન્યાનો પુત્ર 'કાનીન' બનાવવા માટે પાણિનિએ
કન્યાને બદલે 'કનીન' માની પ્રત્યય લગાડ્યો છે. (૪-૧-૧૧૬).
આ કાર્ય (જે 'કન'ની સત્તા-તેનું અસ્તિત્વ પાણિનિ માનત તો)
કનને પ્રત્યય લગાડીને પણ થઈ શકતું હતું. નેપાલી 'કન-છા' (નાના)
હિંદી કન+અંગુરિયા-નારંગીની 'કની' આદિમાં તે 'કન' ચાલુ
રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યાં પાણિનિએ 'કૂ' ના કંઈક રૂપને
બદલે 'આહ'નું થયું, હનનું 'વઘ્' થઈ જવું, અને અસ્નું મૂ થઈ
જવું જણાવ્યું છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે 'આહ' 'અસ્'
અને 'વઘ્' ધાતુઓનાં જે સમયે પૂરાં રૂપો પહેલાં થતાં હશે, તે

સમયે જે ધાતુ અધૂરી રહી ગઈ હતી તેને પાણિનિએ તે અર્થના પીઠ ધાતુઓનાં રૂપોમાં મેળવી દીધી. પાણિનિના વૈષ્ઠિ રૂપોના વિવેચનથી એવો પત્તો મળે છે કે કેટલાક સમય સુધી કેવા પ્રયોગ થતા હતા અને ક્યારથી તે બદલાયા.

૧૮૬. પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ બદ્ધમૂલ સંસ્કૃતને પ્રકૃત માની બદ્ધમૂલ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું છે. સંસ્કૃતથી શું શું પરિવર્તન થાય છે તેને ગણવામાં આવેલ છે; પ્રાકૃતને બાપા માની તે વર્ત્યા નથી. વર્તી પણ શક્તા નહોતા, તેનું લક્ષ્ય પ્રાકૃત પણ પુસ્તકો એટલે જ પ્રાકૃત હતું. હેમચન્દ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના લગભગ જે પાદ આમાંજ ગયા છે કે કયા સંસ્કૃત શબ્દમાં કયા અક્ષરની જગ્યાએ શું થઈ જાય છે. તે પાણિનિની પેઠે સ્થાન, પ્રયત્ન, અંતરતમ આદિનો વિચાર પ્રાકૃતવાળા કરત તો સંક્ષેપ પણ થાત અને વૈજ્ઞાનિક નિયમ પણ થઈ શકત. તેના વગર પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનિયમ પરિવર્તનોની પરિસ્થિતિ માત્ર થઈ ગયેલ છે. હેમચન્દ્ર કહે છે કે ક્વસિ (પચમી એકવચન, અપાદન)ની જગ્યાએ પ્રાકૃતમાં સ્ત્રી, દ્વૌ, દ્વ, દ્વિ, દ્વિન્તો આવે છે, યા કોરી સંઘા પ્રત્યય વગર આવે છે. બહુ વચનમાં આ વગર સ્તુન્તો પણ આવે છે. ૮-૩-૮, ૯. આગળ ચાલતાં તેણે મધ્યમપુરૂષ અને ઉત્તમપુરૂષના કેટલાંક રૂપ ગણાવ્યા છે. ૮-૩-૯૦-૧૧૭. શું આ સર્વ રૂપ પ્રાકૃતમાં એક સમયેજ ચાલુ થયાં યા સમયે સમયે આવતાં ગયાં એ જાણવું ઘણું રોચક અને જ્ઞાનદાયક થાત. આથી પ્રાકૃતના પ્રકારો માલૂમ પડત. સંબંધના અર્થમાં કેરક (સં. કેરક, દિદી-ગૂજરાતી કેરા) પ્રત્યય આવે છે, હેમચન્દ્રે તેને અપભ્રંશમાં આદેશ ગણ્યો છે ૮-૪-૪૨૨, પ્રાકૃતમાં નથી ગણેલ, પરંતુ તે સૃષ્ટકૃતિક અને શાકૃતલની પ્રાકૃતમાં કેટલીએ જગ્યાએ મળી આવે છે.

૧૮૭. પ્રાકૃતોમાં જે સંસ્કૃતસમ યા તત્સમ શબ્દ છે તે સંસ્કૃત પરથી જણાય છે. જે સંસ્કૃતભવ યા તદ્ભવ છે તેની લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર આદિથી આ વૈયાકરણોએ સમજ આપી છે. હવે બાકી

રહ્યા દેશી. તે અવ્યુત્પન્ન પ્રાતિપદિક છે કે જેનો નવી જૂની પ્રાકૃતો વાળા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે. તેની પ્રકૃતિ પ્રત્યયનો વિચાર કઠિન છે. સંભવ છે કે અધિક શોધ કરતાં તેમાંથી કંઈક ખીજી ત્રીજી પેઢીના તદ્ભવ સિદ્ધ થઈ જાય. હેમચંદ્રજીએ દેશીનું વૈજ્ઞાનિક વિવેચન કર્યું નથી.

૧૮૮. પોતાની દેશી નામમાલામાં પોતે શું લીધું છે, શું નથી લીધું તેનો ઉલ્લેખ તેઓ એવી રીતે કરે છે કે (૧) જે લક્ષણગ્રંથ (સિદ્ધ-હેમ શબ્દાનુશાસન)માં પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ વિભાગથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી તે ત્યાં લેવામાં આવ્યા છે (૨) જે ધાતુ, વૈયાકરણ તથા કોશકારોએ દેશીમાં ગણેલ છે, પરંતુ જેને અમે ધાતુઓના આદેશ માનેલ છે તે લેવામાં નથી આવ્યા (૩) જે પ્રકૃતિ-પ્રત્યય વિભાગથી સંસ્કૃતજ સિદ્ધ થાય છે કિંતુ સંસ્કૃત કોશોમાં પ્રસિદ્ધ નથી તે અહીં લેવામાં આવ્યા છે—જેવા કે અમૃત-નિર્ગમ એટલે ચંદ્ર, છિન્ન-ઉદ્ભવા એટલે બીજ, મહાનટ એટલે શિવ ઇત્યાદિ (૪) જે સંસ્કૃત કોશોમાં નથી કિંતુ ગૌણ લક્ષણા યા શક્તિથી જેનો અર્થ ખેસે છે—જેવો કે અમ્બલદ (એટલે ખેલ, બળદ)=મૂર્ખ તે લેવામાં નથી આવ્યા.

૧૮૯. વળી તે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, આબીર આદિ દેશોમાં જે શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (જેવા કે મગા=મરાઠી મગ=પછી, હિંગ એટલે જર) તેને ગણવામાં આવે તો દેશો અનંત હોવાથી પુરુષાયુષથી પણ તેનો સંગ્રહ થઈ શકે તેમ નથી તે માટે ‘અનાદિ પ્રસિદ્ધ પ્રાકૃત ભાષા વિશેષ’ જ દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. પોતાની પુષ્ટિમાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કરેલ છે કે દિવ્ય યુગસહસ્રમાં વાચસ્પતિની બુદ્ધિ પણ એટલી સમર્થ થઈ શકતી નથી કે જે દેશોમાંના પ્રસિદ્ધ શબ્દો સંપૂર્ણપણે સુઠી શકે (દેશી નામમાલા ગાથા ૨-૩)^{૧૮} આથી

૧૮ સરખાવો પતંજલિ—‘બૃહસ્પતિએ ઇંદ્રને દિવ્ય વર્ષ^૧ સહસ્ર શબ્દ પારાયણ કરાવ્યું પરંતુ અંત આવ્યો નહિ—બૃહસ્પતિ જેવો કહેનાર, ઇંદ્ર જેવો શીખનાર, દિવ્ય વર્ષ^૧સહસ્ર જેટલો અધ્યયન કાળ તો પણ અંત ન આવ્યો. આજકાલ જે જીવો છે તે ઘણું ઘણું સો વર્ષ^૧ જીવે ઇત્યાદિ (પ્રથમ આહ્નિક.)

સ્પષ્ટ છે કે મનમાની-પોતાની મરજીમાં આવે તેવી આ માલા કરવામાં આવી છે^{૧૬}—સંસ્કૃત પ્રયોગને પ્રમાણ ન માનતાં કોશોને માન આપ્યું છે. જો અમૃતનિર્ગમ અને મહાનટ ચંદ્રમા અને શિવના અર્થમાં મંદ્યંત કોશોમા ન આપવામાં આવ્યા હોય તેથી શું થયું ? પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિભાગ અને શક્તિ, ઓદિ આદિથી તે સંસ્કૃતજ છે. તેથી રીતે (૩) અને (૪) માં પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

૧૮૦. સંસ્કૃતમાં ‘ અપ્રયુક્ત નો વિચાર કરતાં પતંજલિએ કહ્યું છે કે ઉપલબ્ધિમાં યત્ન કરો. ’ શબ્દનો પ્રયોગ-વિષય મોટો છે. સાત દ્વીપની પૃથ્વી, ત્રણ લોક, ચાર વેદ, અંગ અને રહસ્ય સહિત, તેના ઘણા ભેદ, ૧૦૦ શાખા અર્થર્થુવેદની, સામવેદના ૧૦૦૦ માર્ગ, ૨૧ પ્રકારના વાલ્ક્યય (ઋગ્વેદ), નવ જનના અર્થર્થુ વેદ, વાક્યોવાક્ય, ઇતિહાસ, પુરાણ, વૈદ્યક, આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષય છે. આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષયને સાંભળ્યા કે વિચાર્યા વગર શબ્દ અપ્રયુક્ત છે એમ કહેવું તે માહસમાન છે (પહેલું આદિક). એ પ્રમાણેજ (૧) (૨)માં વિરોધ આવે છે. ધાતુઓમાં શ્રી હેમચંદ્રે ભારે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું છે. એક ધાતુને પ્રધાન-મુખ્ય ગણેલ છે—અને તેના અર્થની ખીજ ધાતુઓને તેનો આદેશ માની ઝંઘડો પતાવ્યો છે. જેમકે કહર્ષ (કથયતિ) ધાતુ લીધો-માન્યો. હવે વજ્જરર્ષ, પજ્જરર્ષ, ઉપ્પાલર્ષ, પિસુણર્ષ, સંઘર્ષ,

૧૯ વૈયાકરણોની મનમાની પુરાણી લખવાની રીતિ પણ નહિ થઈ. પ્રાકૃત ચોથિઓમાં લખનારા ‘ શોધ શોધ ’ કરી લખવા લાગ્યા તેથી દક્ષિણનાં પ્રાકૃતનાં પુસ્તકોમાં જૂના પાઠ મળી આવે છે. ઉત્તરનાં પુસ્તકોમાં તે ‘ સુધારવામાં ’ આવ્યા છે (બાર્નેટ, જ. રે. એ સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૨૧). આમ શીધી-સુધારી સુકવાના પરિણામે ‘ મૃગનેત્રાસુ રાત્રિપુ ’ નું ‘ સુગતૈત્રાસુ રાત્રિપુ ’ થઈ ગયું હતું. (પ્રતિષ્ઠા, વર્ષ ૩), ભાગવતના દક્ષિણી વૈષ્ણવ દીક્ષાકારોએ ભાગવતમાં જે વૈદિક પ્રયોગ (આર્ષ) છે તેને અદલી વર્તમાન સંસ્કૃત કરી દીધું છે—શ્રીધર સ્વામીએ નહિ, એ વાત કુંભકોન સંસ્કરણની ટિપ્પણીઓથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેઓએ ભાગવતને ‘ શુદ્ધ ’ કર્યું કિંતુ શું તેની પ્રાચીનતાનો લોપ થોતાને હાથે નથી કર્યો ?

ઓલ્લસ, ચવધ, જમ્પધ, સીસધ, સાહધ-ને વિકલ્પે 'કહધ'ના આદેશ કરી દીધા છે, (૮-૪-૨) ઉખ્યુકધને આમાં ગણેલ નથી કારણકે તેને ઉત્તમ્યુકમાંથી નિકળેલી માનેલ છે. આમ 'જેવામાં આવે તો વજ્જરધ ઉચ્ચરતિમાંથી, વજ્જરધ પ્રોચ્ચરતિમાંથી, પિસુણધ પિશુનયતિમાંથી, સંધધ સંખ્યાતિમાંથી, જમ્પધ જલ્પતિમાંથી નિકળી શકે છે.

૧૯૧. વળી શ્રી હેમચંદ્ર લખે છે કે બીજાઓએ આને દેશી શબ્દો તરીકે લીધા છે, કિંતુ અમે તેને ધાત્વાદેશ કરી દીધા છે કે જેથી વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. આમ કરવાથી વજ્જરિઓ એટલે કથિત વજ્જરિગણુ એટલે કથયિત્વા આદિ હજારો રૂપ સિદ્ધ થઇ જાય છે"—આતો પોતાની મનમાની થઇ. યાતો તેને સ્વતત્ર ધાતુ માની લેવાત, યા તેમાં તદ્ભવ અને દેશીની છાટ નાંખી શકાત. વૈયાકરણોના સ્વભાવ પ્રમાણે હેમચંદ્ર કહે છે કે અમે તેને આદેશ એટલા માટે ગણેલ છે કે તેને પ્રત્યય લગાડી શકાય, તે વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. પતંજલિ, વૈયાકરણોને ચેતવણી આપી ગયેલ છે કે 'જેમ ધડાતું કામ પડતાં લોક કુંભારને ત્યાં જાય છે કે અમને ઘડો બનાવી આપ તેમ શબ્દનું કામ પડતાં કોઇ વૈયાકરણને ત્યાં જતો નથી કે ભાષ ! અમારે કામ છે માટે શબ્દ બનાવી આપ " (પહેલું આદિક); કિંતુ વૈયાકરણુ સમજે છે કે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા વગર લોક આધાતુઓ સાથે પ્રત્યયજ નહીં લગાડી શકે. કુકડો સવાર થતાં બોલે છે. કિંતુ ફ્રેંચ ભાષાના એક નાટકમાં એક કુકડાને એવું અભિમાન થયેલુ બતાવ્યું છે કે હું નવિ બોલું તો સવાર પડશેજ નહિ. અસ્તુ.

૧૯૨. આ ચોથા પાદમાં કેટલીક ધાતુઓના આદેશ ગણાવ્યા છે કે જેમાં કેટલાક તો તદ્ભવ ધાતુ છે અને દેશી છે જેમકે બ્રમ (એટલે ધૂમવું) ના અઢાર આદેશોમાં (૮-૪-૧૬૧) ચક્કમધ-ચ્ચક્રમ પરથી, ભમ્મડધ, ભમાડધ-બ્રમ પરથી સ્વાર્થમાં ડ લગાડી, તલ્લઅણ્ડધ-તલ્લ+અટ પરથી, લુમધ, ધુમધ-બ્રમ પરથી, પરીધ, પરધ-પરિ+ઈ પરથી તદ્ભવ માની શકાય છે. ટિરિટિલ્લધ, દુણ્દુલ્લધ, ઢણ્ઢલ્લધ, જણ્ઢધ, ઝમ્પધ, ગુમધ, ધુસધ, હુમધ,

હુમયું બાપી રહ્યા તેને દેશી ધાતુ માને. અથવા અનુકરણ આદિથી બનેલા સમજે. દેશીના બંડારમાંથી સંસ્કૃત વાળા ‘સંસ્કૃત’ કરીને અને પ્રાકૃતવાળા એમજ લેના રહ્યા છે. પહેલાંએ એમ નથી ક્યું કે અમે લીધા છે-તે તો એમજ કહેના ગયા કે અમારાજ છે, બીજાંએ દેશી અને તદ્દભવેની વહેંચણી કરી, કારણ કે તદ્દભવેને પોતાના થોડા નિયમોથીજ બાંધેલા માન્યા વ્યત્યયને વિચાર કર્યો નહિ.

૧૯૩. હુમયું સૂરિએ પોતાની જન્મ ભાષાનું ગૂજરાતી, હિન્દી કે મરાઠી આદિ કોઈ ખાસ-વિશિષ્ટ નામ ન રાખતાં ‘અપભ્રંશ’ એવું સામાન્ય નામ રાખ્યું છે. આનું કારણ એ છે કે તે ભાષા તે સમયે, તેવાજ રૂપમાં કંઈક થોડા ભેદ સાથે ભારતના ઘણા ખરા પ્રદેશોમાં બોલાતી હતી. આથી આચાર્ય હુમયુંદે તેને ખાસ કોઈ પ્રદેશની ભાષા ન માનતાં સામાન્ય અપભ્રંશ ભાષા માની. આ ‘અપભ્રંશ’ એટલે વિકૃત સ્વરૂપ કહ ભાષાનું સમજવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપણને કેવલ જૈન સાહિત્યથી મળશે. અન્યથી નહિ. આટલા માટે જે પ્રાકૃત ગ્રંથો હુમયુંદાચાર્યની પહેલાં ક્રમથી ૩, ૪ શતાબ્દિઓથી લખાયેલાં છે તે જોવાં ઘટે. જો કે સર્વનું અવલોકન અત્યાર સુધી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું નથી તો પણ જેટલું કરવામાં આવ્યું છે તે પરથી નિઃસંશય કહી શકાય તેમ છે કે તે અપભ્રંશ, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનું રૂપ હતું. દશમી સદીના પહેલાના જેટલા જૈન પ્રાકૃત ગ્રંથ છે તેમાં આ બંને ભાષાઓની પ્રધાનતા છે. દશમી સદીના પછીના જે ગ્રંથ છે તેમાં તે ભાષાઓ ક્રમેક્રમે લુપ્ત થતી જાય છે અને અપભ્રંશનો ઉદય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મહાકવિ ધનપાલ, મહાશ્વર સૂરિ અને જિનેશ્વર સૂરિ આદિના ગ્રંથોમાં અપભ્રંશના આદિ આકાર, તથા રત્નપ્રભાચાર્યની ઉપદેશ માલાની ‘દોષટ્ટી વૃત્તિ’ અને હુમયુંદ સૂરિના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે અને તે પછી તેનું વિકૃત રૂપ છે. કાલની ગતિની સાથે ભાષાઓનું પરિવર્તન—તેના સ્વરૂપના ત્રિશનેજ હુમયુંદ સૂરિએ અપભ્રંશ નામ આપ્યું

એને શૌરસેની તથા પ્રાકૃત પછી પોતાના વ્યાકરણમાં અપભ્રંશનું વ્યાકરણ પણ લિપિબદ્ધ કરી દીધું. (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન નામના મહાન વ્યાકરણમાં પહેલા સાત અધ્યાયોમાં સંસ્કૃતનું સર્વાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ આપી આઠમા અધ્યાયમાં પ્રાકૃત વગેરે વ્યાવહારિક ભાષાઓનું વ્યાકરણ આપેલ છે તેમાં ચતુર્થ પાદના ૩૨૯ માં સૂત્રથી અતિમ સૂત્ર ૪૪૮ સુધીનાં ૧૨૦ સૂત્રોમાં આ અપભ્રંશનું વ્યાકરણ છે.)

૧૮૪. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રંશના બે ભેદ પાડેલા છે. તત્ર પ્રાય. સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ-ગ્રામ્યભાષાનિબદ્ધં મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતાં કહે છે કે અપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધ સન્ધિવન્ધમ્ અન્ધિ-મન્થનાદિ ગ્રામ્યાપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધાવસ્કન્ધનકવન્ધમ્—મીમકાવ્યાદિ. અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય સન્ધિના બંધવાળું હોય છે, દાખલા તરીકે અધ્ધિમન્થન વગેરે અને ગ્રામ્ય અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય અવસ્કન્ધકના બન્ધવાળું હોય છે—દાખલા તરીકે ભીમકાવ્ય વગેરે. આ પરથી અપભ્રંશ અને ગ્રામ્યાપભ્રંશ એ ભાષાના ભેદ પડેલા છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેમાં લખાયેલાં કાવ્યો પણ હતાં. એ બેની સાથે આપણી જૂની ગૂજરાતીનો સંબંધ છે.

૧૮૫. સન્ધિ એટલે કડવકો (કડવાં)નો સમૂહ એમ હેમાચાર્ય પોતાના હંદોતુશાસનના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કહે છે (સન્ધ્યાદૌ કઢવકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધત્તા વા-કઢવક-સમૂહાત્મકઃ સન્ધિઃ તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્મટિકાદૈરશ્ચન્દોભિઃ કઢવકમ્ એટલે કડવાનો સમૂહ તે સન્ધિ. અને તેની આદિમાં ચાર પદ્મટિકા આદિ છંદોવાળું કડવું જોઈએ. કડવાની અંતે ધ્રુવ-નિશ્ચિતપણે જ હોય તે ધ્રુવા, ધ્રુવક કે ધત્તા એ નામનો છંદ આવે.....સાહિત્ય દર્પણમાં અપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગને ‘કડવક’ એ નામ આપેલું છે.

અપભ્રંશ નિબન્ધેસ્મિન્ સર્ગાઃ કઢવકાભિધાઃ ।

તથાપભ્રંશયોગ્યાનિ છંદાસિ વિવિધાન્યપિ ॥

યથા કર્ણપરાક્રમઃ ।

૧૯૬. શ્રી હેમચંદ્રના દેહાન્ત પછી થોડાંજ વર્ષોમાં બારતમાં રાજ્ય-ક્રાંતિ થઈ અને રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિમાં થોડાં પરિવર્તન થવા માંડ્યું. પરસ્પર ધૂર્ધાગ્નિ સળગવા લાગી અને વિદેશી વિજેતા તેનો લાભ લેવા લાગ્યા. દેશોનો પારસ્પરિક સ્નેહસંબંધ તૂટ્યો અને એક રાજ્યમાં રહેનારા બીજા રાજ્યમાં વસનારાને જે શત્રુ માનવા લાગ્યા. આ કારણે ગૂજરાત, રાજપૂતાના, અવન્તી-માલવા અને મધ્યપ્રાંતના નિવાસીઓનો આથી પહેલાં જે વ્યાવહારિક સંબંધ વિસ્તૃત હતો તેમાં સંકુચિતતા આવી. આ સંકુચિતતા એ આ પ્રદેશોની જે વ્યાપક ભાષા અપભ્રંશ હતી તેના બાવી વિકાસને પ્રાન્તીય ભાષાઓના ભિન્ન ભિન્ન બેદોમાં વિભક્ત કરી નાંખ્યો. ત્યાંથી ગૂજરાતી, રાજપૂતાની, માલવી અને હિન્દી ભાષાઓના ગર્ભનો મૂળપાત થયો અને ધીરે ધીરે પંદરમી સદી સુધી પહોંચી આ ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ કરી દીધું.

પ્રકરણ પાંચમું.

શ્રી હેમચંદ્રની રચનાના નમૂના.

૧૯૭, દુમારપાલ ચરિતમાં જે પોતે અપભ્રંશનાં કાવ્ય સૂત્ર સમજાવવા રચ્યાં તે અત્ર મુક્યાં છે.

(૧) - ગિરિહંવિ આણિઉ પાણિઉ પિજ્જઈ,

તરહેવિ નિપડિઉ ફલુ ભડિખજજઈ,

ગિરિહંવ તરહંવ પડિઅઉ અચ્છઈ, વિસયહિં તહવિ વિરાહિ ન ગચ્છઈ. ૧૯.

—હિંદી—સમ. ગિરિહંભિ આયો પાની પીજૈ

તરહંભિ નિપત્યો ફલ ભડખીજૈ

ગિરિહંભિ તરહંભિ પડિયો આહૈ

વિપયહં તદપિ વિરાગ ન ગચ્છૈ.

—ગિરિથી આણેલું પાણી પણ પીએ, તરનું પડેલું ફલ પણ

ખાધએ. ગિરિથી અને તરપરથી પડીએ છીએ, તથાપિ વિષયપર વિરાગ જતો નથી.

(ગિરિહે—અપાદાન, તરહે—સંબંધ વિભક્તિ. ગિરિહું, તરહું—અપાદાન, પડિઅઉ—નિષ્ટા, અચ્છછ—આછે, છે. સ. આસ્તે.)

(૨) જો જહાં હોતઉ સો તહાં હોતઉ, સત્તુ વિ મિત્તુ વિ કિહે વિ હુ આવહુ.
જહિ વિહુ તહિં વિહુ મગ્ગે લીણા, એકએ દિઠિહિ દોનનિ

જોઅહુ. ૨૬

—હિંદી—સમ—જો જહં હોતો સો તહં હોતો
શત્રુ ભિ મીત ભિ કોષહિ આવો
જહાં ભી તહં ભી મારગ—લીના
એકહિં દીઠિહિં દોનહિં જોહો

(જહાં હોતઉ—જ્યાં હતો (વર્તમાન ધાતુજ-કૃદત) =જ્યાંથી, લીણુ—લીન, લાગુ થયેલો.)

(૩) અમહે નિન્દહુ કોવિ જણુ, અમહઈ વણુઉ કોવિ,
અમહે નિન્દહુ કંવિ નવિ, નમહઈ વણુહું કવિ.

૩૭

હિંદીસમ—હમેં નિન્દો કોઇ જન, હમેં વરનો કોઇ,

હમ નિન્દેં કોઇ (કો)ભી નહીં, ન હમ વરનેં કોઇ.

ગૂજરાતીસમ—અમને નિન્દો કોઇ જન, અમને વખાણો કોઇ,

અમે નિન્દીએ કોઇને પણ નહીં, ન અમે વખાણીએ કોઇ.

(અમહે—અમહછ—પહેલું કર્મ, ખીજો કર્તા. ક્રિયાથી કારક મળી આવે છે, વિભક્તિથી નહિ.)

(૪) રે મણુ કરસિ કિ આલડી, વિસયા અચ્છહુ દૂરિ,
કરણઈ અચ્છહુ રન્ધિઅઇ, કડ્ઢઈ સિવક્ષુ ભૂરિ.

૪૧

—રે મન ! (તું) કરે છે ક્યમ આલડી, હે વિષયો ! થાઓ—રહો દૂર,
હે કરણો (ઇન્દ્રિયો) ! રહો રન્ધિત—રંધાયેલી, (હું) કાઢું શિવક્ષ
(મોક્ષ) ધણું.

(આલડી-આળ, અનર્થ, ખોટું, સરખાવો—મ ઝંખદિ આણુ
આગળ નં. ૬૩. અચ્છહુ-અચ્છહુ-જુઓ ઉપર નં. ૧ કહુકે-
કાહું—નિકાળીપોતાને વશ કરે)

(૫) સંજમ-લીણુહોં મોકખમુહુ, નિચ્છઈ હોસઈ તામુ,
પિય વલિ કીમુ ભણુન્તિઅઉ, જાઈ પુહુચ્ચહિં જમુ. ૪૩

—સંજમ-લીનને મોક્ષમુખ, નિશ્ચય હોમે-યાશે તેને ‘હે પ્રિય !—
પિયુ ! હું બલિહારી—વારી જઈ છું (એમ) ભણુતી-કહેતી (સ્ત્રીઓ)
નથી પ્રભુત્વ (મેળવતી) જેનાપર. હોસઈ=હોશે થશે (પ્રત્યંધ, નં. ૩)
વલિ કીમુ—હું બલી-વારી જાઉં છું—બલિહારી જાઉં છું. ભણુન્તિઅઉ—
ભણુતી-બોલતી (બહુવચન), પહુચ્ચહિં—પ્રભવન્તિ (સં).

(૬) કઉ વઠ ભમિઅઈ ભવગહણિ મુકખ કહન્તિહુ હોઈ,
એહુ જાણેવઈ જઈ મણસિ તો જિણુ આગમ જોઈ. ૬૧

—શું, બઠ ! (મર્મ) ભમે છે, ભવગહનમાં, મોક્ષ ક્યાંથી હોય,
એ જાણવાનું જો મનમાં (રાખતો) હો, તો જિનાગમ જો.

જાણેવઈ—જાણું, મણસિ—મન્યસે (સં.)

(૭) નિયમ-વિદ્રણા રતિહિવિ ખાહિં જિ કસરકકેહિ,
હુહુર પડન્તિ તે પાવદ્રહિ ભમડહિં ભવલકખેહિં. ૬૮

—નિયમવિહીન રાતમાં પણ ખાય જે કસર કસર કરતો,
હુહુર કરતો પડે છે તે પાપદ્રહમાં ભમવે છે ભાવલક્ષોમાં—
લખો જન્મમાં.

કસરકકેહિં—અનુકરણ કસર કસર કરતો, ગડપ ગડપ કરતો; હુહુર
—પડવાનું યા પડતી વખતે ખીજવાનું અનુકરણ. તિ-તે, દ્રહ-ધરો-ખાધ.

(૮) સાગહોં કે હિં કરી જીવદ્ય, દ્યુ કરી મોકખહો રેસિ,
કહિ કમુ રેસિં તુહુ અવર, કમ્મારમ્ભ કરેસિ. ૭૦

—સ્વર્ગને માટે કર જીવદ્યા, દમ કરી મોક્ષને માટે કહે કેના

માટે તું ખીજા કર્મારંભ કરે છે.

કેહિં, રેસિ, રેસિં, તેહિં, તણેણુ—પ્રત્યય તાદર્થ્યમાં આવે છે
(હેમચંદ્ર ૮-૪-૪૨૫) તેનો અર્થ ‘ માટે ’ છે.

(૬) કાયકુકુલ્લી નિર અચિર, જીવિયડઉ ચલુ એહુ,
એ જાણિવિ ભવદોસડા, અસુહઉ ભાવુ ચએહુ, ૭૨
—કાયાની કુડલી નિશ્ચય અસ્થિર (છે), જીવિત ચલ-ચંચલ (છે)
એ જાણી ભવ-સંસારના દોષો અશુભ ભાવ તળે.

કુકુલ્લી, જીવિયડઉ, દોસડા એમાં ઉલ્લ, અડ, ડ સ્વાથિક છે.

(૧૦) તે ધન્ના કન્નુલ્લડા, હિઅઉલ્લા તિ ક્યત્થ,
જો ખીણુ ખણિવિ નવુલ્લડઅ, ધુટંહિ ધરહિં સુઅત્થ. ૭૩
—તે ધન્ય (છે) કાન, હૃદય તે કૃતાર્થ (છે) જે ક્ષણે ક્ષણે નવા
સુઅર્થો (યા શ્રુતાર્થો)ને ધુટે છે અને ધરે છે ધારે છે.

કન્નુલ્લડ, હિઅઉલ્લ, નવઉલ્લડઅ—સ્વાર્થે. કાન અને હૈયાને માટે
ધુટંહિં અને ધરહિં—યથાસંખ્ય લગાડવું.

(૧૧) પછડી કન્નિ જિણાગમહોં વત્તડિઆલિ હુ જાસુ
અમ્હારઉ તુમ્હારઉ વિ એહુ મમત્તુ ન તાસુ. ૭૪

—હિદી-સમ-પૈડી કાન જિનાગમ(કી) વાતડી ભી જાસુ
હમારો તુમ્હારો યહ મમત્તવ ન તાસુ

—ગૂં છાયા.—પેડી કાન જિનાગમની વાતડી પણ જાસ

અમારૂં તમારૂં પણ એહ મમત્તવ ન તાસ.

વત્તતુઆ વાત, જુઓ રત્તડી. આગળ નં. (૨)

આ ઉદાહરણોમાં વ્યાખ્યાન યા વ્યાકરણનો વિસ્તાર કરવામાં
આવ્યો નથી.

પ્રકરણ છઠું.

શ્રી હિમચન્દ્રે અવતરેલ આપન્નંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮ શ્રીહિમચન્દ્રે પોતાના અગાઉના સમયના જે દોહા આદિ ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે અત્ર મુક્યા છે તેમાં જ્યાં આની સરખા જેવા દોહા અને પદ આવ્યા છે ત્યાં લક્ષ રાખવું ધટે, પોતાના વ્યાકરણમં સૂત્રોને પહેલાં પ્રાચીન ઉદાહરણોથી સમજાવી શ્રી હિમચન્દ્રે નવા ઉદાહરણોનાં સંગ્રહ-શ્લોક બનાવ્યા છે કે જેમાં તેજ યા તેને મળતાં ઉદાહરણ વિપ-યની અનુસાર યથારથાન સંગ્રહિત કર્યાં છે.

(૧) ઢોલ્લા સામણ ધણ ચપ્પા-વણ્ણી,
ણાઇ સુવણ્ણરેહ કસવદ્ધ દિણ્ણિ.

—ઢોલો (નાયક) તો શામળો છે, ધણ (પ્રિયા-નાયિકા) ચંપક-વર્ણા છે, જાણે કે સુવર્ણની રેખા કસોટી પર લગાવી હોય તેમ.

ઢોલ્લા—સં. દુર્લભ, નાયક. મારવાડી ગીતોમાં ઢોલ્લા બહુ પ્રેમનો શબ્દ છે જેમકે ‘ગોરી છાઈ છે રૂપ ટોલા ધીરાં ધીરાં આવ’ ‘નિશદિન જોઉ તારી વાટડી મમ ધર આવેને ઢોલા’—આનંદધન; ધણ-ગૃહની સ્વામિની. વીકાનેર તરફ હજુ પણ સ્ત્રીને ધન કહેવામાં આવે છે. ‘થાંને આય પ્રજસ્યા ગણુ ગોર સુંદર ધણુ ! જાવા દોહા’—મારવાડી ગીત. ણાઇ-હિં. નાઈ, ગૂ. જાણે. સં. જ્ઞા ધાતુ પરથી ઇતિ જ્ઞાયતે—એમ જાણવામાં આવે છે, અથવા સં. ઇવના અર્થમાં. રેહ-રેખ, કસ-વદ્ધ-સ. કચપદ્, કસોટી. દિણ્ણિ-દીધી, આવી.

આ ભાવનો એક દોહો કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંથી આપવામાં આવશે. દોષક વૃત્તિના કર્તાએ નકામું વ્યંચને ખેલીને આ ચિત્રનો આનંદ બગાડી નાંખ્યો છે કે ‘વિપરીતરતાવેતતદુપમાનં સંભાવ્યતે’

(૨) ઢોલા મઈ તુહું વારિયા, મા કુર દીહમાણુ,
નિદ્રાએ ગમિહી રતડી, દડવડ હોધ વિહાણુ.

—ઢોલા ! મેં તને વાર્યો હતો કે મા કર દીર્ઘ માન—અભિમાન,
નીંદ્રથી જશે રાત ! ઝટપટ થશે વાણું—સવાર. નાયિકા નાયકને
મનાવે છે.

આ દોહો વરરચિના પ્રાકૃત પ્રકાશની પ્રતિમાં પહોંચી ગયો છે
જે પરથી પ્રાકૃત વ્યાકરણકાર વરરચિ તથા વાર્તિકકાર કાત્યાયન એ
બંનેને એક સમજીને એક વિદ્વાન ભ્રમથી આ કવિતાને ધણી જૂની
માની લે છે. જૂની પોથીઓથી જેને કામ પડ્યું છે તેઓ જાણે છે કે
શીખતી વખતે ઉદાહરણુ, ટિપ્પણી આદિ પાનાની બાજુ પર લખી
લેવામાં આવે છે અને તેવી પોથીમાંથી પ્રત ઉતારનારા તેને મૂળમાં
ધુસાડી દે છે. તે વિદ્વાને એ નહિ જોયું કે આ દોહો તથા તેનું સૂત્ર
એકજ પ્રતિમાં છે. તેણે છાપેલ પુસ્તકને આદિથી અત સુધી વરરચિની
જે પ્રમાણે હતી તે સર્વ કૃતિ માની લીધી. વ્યાકરણના અંતરે વિચા-
રતાં એમ જણાય છે કે તે ઉદાહરણુ, ટિપ્પણિયોથી એમજ વધતા
જાય છે. આ વિષય પર વધારે કહેવું વ્યર્થ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વાર્તિ-
કકાર વરરચિ—કાત્યાયન, પાલી વ્યાકરણના કચ્ચાઅન અને પ્રાકૃત પ્રકાશનો
કર્તા વરરચિ એ ત્રણે એક કદાપિ પણ નથી.

(૩) બિદિએ મધ ભણિય તુહું, મા કુર વંકી દિદિ,

પુત્તિ સકણણી ભલિલ જિવં, મારધ હિઅધ પધદિ.

૩

—હે બેટી ! મારાથી તને કહેવામાં આવ્યું, વાકી દૃષ્ટિ મા કર,
હે પુત્રિ ! કાનવાળું ભાલું જેમ મારે તેમ (તારી દૃષ્ટિ) હૈયામાં પેડી;
૪૬ કુટણી નાયિકાને સમજાવે છે.

બિદિએ—આમાં એ સંબોધનનો છે. પધદિ—પવિદિ—સં. પ્રવિદા.
હિં. અને ગૂ. પેડી.

- (૪) એક નિ ઘોડા એક થસિ, એક નિ નિશિઆ ખગ્ગ;
એત્યુ મુણીસમ જાણીઆઈ, જો નવિ વાલક વગ્ગ.

—એજ તે ઘોડા, એજ સ્થલ (છે), એજ તે 'નિશિત'—આશી-
દાર ખડ્ગ જે. એમાં મનુષ્યત્વ જાણીએ કે જે (ઘોડાની) વાલ ન વાગે
—ઘોડા ના ફેગવે. એજ ઘોડા હોય, એ રણુસ્થલ હોય, અને એ ધાર-
દાર તલવાર હોય કે જ્યાં જો ઘોડાની વાલ-વાગ વાળીને ભાગી ન જાય
અને સામેજ આજ્યો જાય તો ત્યાં મનુષ્યત્વ-મરદાનગી જણાય.

મુણીસમ-સંસ્કૃતમાં કેટલેક સ્થળે 'ઈમિ' યાગી પુંલિંગ ભાવવાચક
જાને છે, પ્રાકૃતમાં તો સર્વ સ્થળે એમ થાય છે. નવિ-ન+અપિ, વાલક-
વલ્ (વળવું) તેનું પ્રેરણાર્થક. રાજપૂતાનામાં આ દોહો પ્રચલિત છે અને
ઠાકુર ભૂરસિંહજી શેખાવતના વિવિધ સંગ્રહમાં તેનો ઉતારો કર્યો છે.

- (૫) દહમુહુ ભુવણુ-મયંકર તોસિઅ, સંકર જિગ્ગહ રહુ-વરિ ચડિઅહ,
ચહમુહુ છમુહુ આઘવિ એકહિ, લાઘવિ જાવક દહવેં ધડિઅહ.

—આ કોઈ જૂની રામાયણમાંથી છે. દશમુખ (રાવણ) ભુવન-
ભયંકર, તોપિતશકર, નિર્જન (નિકળ્યો) સ્થવર પર ચડેલો, જાવક-જાણે,
ધવના અર્થમાં-ની પેડે ઉત્પ્રેક્ષ્યતે એ અર્થમાં, ચોમુખ-ચત્તારને, છ મુખ-
ક્રાંતિકેયને ધ્યાન કરી એકમાં (એક રાવણમાં) લાવી દેવે ધડેલો (હોય
નહિ તેમ) જલ્લાના ચાર અને સ્નામિ ક્રાંતિકેયનાં છ એ દશ મુખ જાણે
દેવે એકમાં મેળવી તેને બનાવ્યો હતો.

જિગ્ગહ, ચડિહ, ધડિઅહ—નિગયો-નિકળ્યો, ચડયો, ધડયો.
આઘવિ, લાઘવિ—ધ્યાવી—ધ્યાન કરી, લાવી. જાવક—માનો-જાણે કે—(સં.
નાયતે) સરખાવો હિં. નાઈ, નાઈ, મારવાડી ન્યૂં ઉપમામાં નાવક,
નાવેં ઉત્પ્રેક્ષામાં અને વૈદિક 'ન' ઉપમાવાચક.

- (૬) અગલિઅ-નેહ-નિવદાહં જોઅણુ-લકખુવિ જાહ,
વરિસ-સજોણુ વિ જો મિલક સહિ સોકખહં સો ઠાહ.

—ગળ્યા વગરના—અગલિત સ્નેહથી નિવૃત્ત-વળેલાઓને લક્ષ્યોજન પણ જમને—ગયા પછી પણ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ યથા પછી પણ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનું તે સ્થાન (થાય છે). અર્થાન્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનું બંધન નથી. જાઉં-જમને. પૂર્વકાલિક.

(૭) અંગહિં અગ ન મિલિઅઉ, હલિ અહરેં અહર ન પત્ત;

પિઅ જોઅન્તિ હે મુહ-કમધુ એન્વધ સુરઉ સમત્ત. ૭

—અગે અગ ન મળ્યું, હે સખિ ! અધર-હોકને હોક પ્રાપ્ત ન થયો-મળ્યો નહિ. પ્રિયના મુખ કમધને જોતી જોની (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો. ખીન્ને અર્થ એ કે પ્રિયને જોતી-જોતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા-મપથી સઘથી સમત્ત—મસ્ત બની ગયું, પહેલો અર્થ દોષક વૃત્તિકારે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી ખીભત્સ ક્યું છે ને જણાવ્યું છે કે ‘ અતિરસાતિરેકાત્ સંભોગાત્ પૂર્વમેવ દ્રાવ્યમ્મિતિ ભાવ.’ આ વગર ક્યો અર્થ ઉઠતો નહોતો ? એન્વધ—એવે પંખખી એવે, હિંદીમાં યોાહી. ગૂં એમજ.

(૮) જે મહુ દિણ્ણ દિઅહડા, દધએ પવસન્તેણ,

તણા ગણુન્તિએ અગુલિઉ, જજજરિયાઉ નહેણુ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતાં જતાં દ્યિતે આપ્યા હતા તે ગણુતી (ગણુતી) (મારી) આંગળીઓ નખથી જર્જરિત થઈ.

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલું હતું કે આટલે દિવસે હું પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણુતી કરતાં કંઈ મારી ભૂલનો નથી થઈ એ જોવા ગણુતી કરતા મારી આંગળીઓ ધસાઈ ગઈ. ‘ ગિણુતા ગિણુતાં ધસ ગઈ, આગલિયાં રી રેખ ’ (મારવાડી દોહા. આ દોહો નાટકમાં પણ—મંસીવાલા આયો હમારે દેશ ! એ ગીતમાં વપરાયો છે)

મહુ—મને, દિઅહડા—દહાડા, દધએ—દ્યિતે (પંખખી કર્તાને એ પ્રત્યય—રજેં ગદ્ય બ્યાહી. હિંદીમાં મધ, મૈં મં એ આવે છે. ગૂંજરાતીમાં ‘એ’ ત્રીજનો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૯) સાયર ઉપરિ તણુ ધરમ, નસિ ધસલઈ રયણાઈ;
સામિ સુભિચ્યુવિ પરિદરઈ, સમ્ભાણેઈ ખલાઈ.

—સાગર ઉપર તણુ ધરે છે, ને તળીએ રતો ધાસે છે—રાખે છે (તે પ્રમાણે) સ્વામી સુભૂત્યને પણ પરિદરે છે, ને ખલને સન્માન આપે છે.

(૧૦) ગુણદિં ન સંપદ કિતિ પર, ફલ લિહિઆ ભુંજન્તિ,
દેસરિ ન લલઈ યોડિઆવિ, ગય લકખેદિં ઘોષન્તિ.

—ગુણોથી સંપત્તિ નથી (મળતી) પર-પરં, પરંતુ-પણ કિત્તિ (બને થાય); (લલાટમાં) લખેલા ફલ ભોગવે છે, (દૃષ્ટાંતમાં) દેસરી દોડી પણ લેતો નથી—તેને દોડી આપી ખરીદતો નથી, (ન્યારે) ગજ લાખોથી લેવાય છે. સર્વ પોતપોતાનું લખેલું કર્મફળ ભોગવે છે; ગુણોથી સંપત્તિ નથી મળતી, કીર્તિ બલે મળે. સિંહનો બાવ દોઢ દોડી આપીને પૂછતું નથી, હાથી લાખો રૂપીઆ આપી ખરીદાય છે.

ઘોષન્તિ—ગૃહિત થાય છે. મરાઠી-ધ્યા, સં. અહુ. ગુ. અહવું, લેવું.

(૧૧) વચ્છહે ગૃપ્પલઈ ફલઈ જાણુ. દુડુ-પલ્લવ વળ્લજેઈ.

તોવિ મહદ્દુમુ સુઆણુ જિવ, ને ઉચ્છંગિ ધરેઈ.

૧૧

—વૃક્ષમાંથી જન ફલો લે છે, કડવાં પલ્લવને વળે છે—છોડે છે, તો પણ તે (પલ્લવોને) મહાદુમ ઉત્સંગે સુજનની જેમ ધરે છે.

લોક કડવાં પાંદડાંને છોડી ઘે, પણ વૃક્ષ થોડાં તેને છોડી દેશે ?

(૧૨) દ્વડ્ડાણેં પરિહ ખણુ, અપ્પણુ જાણુ મારેઈ;

જિહ ગિરિ-સિંગ હુ પરિઅ સિલ, અન્તુવિ ચૂર કરેઈ.

—દરના ઉડાણથી—ઉંચા પદથી પડેલો ખળ પોતાના જાણુને મારે છે, જેવી રીતે ગિરિના શૂંગ-શિખરથી પડેલી શિલા અન્યનો પણ ચૂરો કરે છે. દુષ્ટનું આગળ વધવું પણ પોતાના કુળને અહિતકર થાય છે.

(૧૩) જો ગુણુ ગોવધ અપ્પણુ, પયડા કરઈ પરસ્સુ,

તસુ હઉ કલિજીગિ દુલ્લહહો. બલિ કિજ્જઉ સુઆણુરસુ,

—જે પોતાના ગુણ ગોપવે છે—ગુપ્ત રાખે છે, પરના—ખીજના ગુણોને પ્રકટ કરે છે તે કલિયુગમાં દુર્લભ સજ્જનને હું બલી કહું છું.

ગોવધ—સરખાવો હિંદી ગુંધ્યાં=અંતરંગ (ગુપ્ત) સખી, હઉં-હું, બલિ કિન્નર-બલિહારી જાઉ, વારી જાઉં, બલૈયા લઉં. સરખાવો ઉપર નં. પમાં બલિ કીસુ. દોષકટ્ટિકાર તેનો અર્થ પૂજા કરું એમ જણાવે છે.

(૧૪) તણહં તઢજી ભંગિ નવિ, તે અવડયડિ વસન્તિ,
અહ જણુ ડગિવિ ઉત્તરધ, અહ સહ સઈ મજ્જન્તિ.

—તણની ત્રીજી ભંગિ-રીત નથી, -ત્રીજો પ્રકાર નથી, તેથી-તે કારણે અવટતટે-ફૂપતટે વસે છે, (તે માટે) કાંતો જણુ તેને વળગી ઉતરી-ઉગરી જાય છે (અને) કાં સાથ સ્વયં દૂખે છે. અર્થાત્ અવટ-વિષમરૂપ કે ખાડામાં તટ પર ઉગનારા તણોનાં બેજ કામ છે. એકતો તેની કૃપાથી દૂખતો માણસ બચી જાય અને કાંતો તેની સાથે દૂખી જાય. તેની કોઈ ત્રીજી રીત નથી. અન્યોક્તિમાં કાંતો ખીજને તારે વા સ્વયં માર્યો જાય. અહ—અથ.

(૧૫) દધવિ ધડાવધ વણિ તરહું, સેઉણિહ પક્ક ફલાઈ,
સો વરિ મુકખુ પધઈ જુવિ, કણહહિ ખલવયણાઈ,

—દૈવ વનમાં તરઓનાં પડવ ફલો શકુનિ-પક્ષીઓને ઘટિત કરે છે-પહોંચાડે છે તે સુખ ખડું પણ કર્ણમાં ખલવચનો પેડેલાં તે (સુખ) નથી. આમાં ભર્તૃહરિના એક પ્રસિદ્ધ શ્લોકનો ભાવ છે. ધડાવધ-સં. ઘટયતિ. વરિ-હિં. વર, વરન. જુવિ ન+ અપિ.

(૧૬) ધવલુ વિસરઈ સામિઅહો ગરઆ ભર પિકખેવિ
હઉં કિ ન જુતઉં દુહું દિસિહિ, ખંડહ દોણિણુ કરેવિ.

—ધવલ-ધોરિયો-બળદ સ્વામીનો ગુર-ભારે ભાર બેઠને વિધુરે છે-વિષાદ કરે છે-ખેદ કરે છે કે હું મારા બે ખંડ કરીને બને દિશાએ-આજુએ જુતાણો કેમ નહિ.

ધવલનો અર્થ સ્વેત છે, પરંતુ રૂઢિથી તેનો ધારી-ધારિયો-બળદ
યા ધુરિ-ધોંસરી ખેંચનારો પ્રબલ ગાડોનો બેસ એ અર્થ થયેલ છે. જેમ-
અંદની દેશીનામ માળામાં ધવલનો અર્થ જે જાતિમાં ઉત્તમ છે તે ધવલ છે
એમ ક્યો છે. ધવલોની દૃઢતા અને સ્વામિભક્તિ પર કેટલાંયે સુક્ત-
કાવ્ય સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સુભાષિતોમાં મળે છે. અર્ધો બોલો ધવો
છે, એક બાળુ ધવલ જુલ્યો છે, બીજી બાળુ કોઈ મુદ્દાલ બળદ છે,
ધવલ સ્વામીની ભારે ખેપ લોઈ વિજ્ઞાપ કરી રહ્યા છે કે બને બાળુ
એ ટુકડા કરીને મનેજ શા માટે ન જુલ્યો ? પિંજોવિ, કરેવિ-પૂર્વકાન્તિ-
ક-ભૂત કૃદંત. જુલ-સં. યુક્ત. દોઝિયુ-એ, મરાડી દોન.

(૧૭) ગિરિહૃ સિદ્ધાયલુ તરહે, ફલ ઘેખ્પ્પ નીસાવંતુ

ધર મેલ્લેખ્પિયલુ માણસલ, તોવિ ન રચ્ચઈ રંતુ.

—નિઃસામાન્યે (વિના બેદ ભાવે—અથવા સર્વે જતો) ધર મેલીને
ગિરિ પાસેથી શિલાતલ, નર પાસેથી ફલ લે છે,—લખ શકે છે, છતાં
અરણ્ય રચતું નથી.

(૧૮) તરહું વિ વક્કુ ફલ મુણિ વિ પરિહલુ અસલુ લહન્તિ,
સામિહું એતિહ અગ્ગલહં આયર મિચ્ચુ ગૃહન્તિ.

—મુનિઓ પણ તરમાંથી વલ્કલ, ફલ, પરિધાન, અશન (ભોજન)
લહે છે—મેળવે છે, (પરંતુ) સ્વામિ પાસેથી આટલો અધિક આદર નોકરો
મેળવે છે. તાત્પર્ય કે ખાતું પહેરતું તો જંગલમાં જુલોમાંથી પણ મળી
આવે છે. સ્વામી પાસેથી આદરજ અધિક મળે છે. લહન્તિ-સં. લભ
પરથી. એતિહ-સં ઇયન-એટલું, અગ્ગલહં-સં અગ્રલ, આગલું—રાન્ય-
સ્થાનીમાં પાંચ ઉપર સત્તરને ‘પાંચ આગલા સિત્તર’ કહે છે.

(૧૯) અહ વિરલ-પહાઉ જિ કલિહિ ધમ્મુ.

—અથ—હવે કલિયુગમાં ધર્મ જે વિરલ પ્રભાવવાળો—તુજ પ્રભાવ
વાળો છે. જિ-પાદપૂરક અથવા જિ-જાણે કે સં. એવ ના અર્થમાં.

(૨૦) અગ્ગિઈ ઉણહ હોઈ જગુ, વાએ સીઅલુ તેવં
જો પુણુ અગ્ગિં સીઅલા, તમ્મ ઉણહતણુ કેવં.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૩૫

—અગ્નિથી જગ ઉત્તું-ઉજ્જુ થાય છે, તેમ વાયુથી શીતલ થાય છે; જો પુનઃ આગથી શીતલ (થતું હોય) તો તેનું ઉજ્જુત્વ કેનાથી (થાય) ?

વાગ્મે—વાયુથી પંનખી ખાઓ. પુણ્ય-સ. પુનઃ હિં. પુનિ. ઉજ્જ-તાણુ-તાણુ ભાવવાચકનો છે.

(૨૧) વિપ્પિઅ—આરઉ જહવિ પિઉ, તોવિ તં આણુહિ અજ્જુ, અગ્ગિય દડ્ઢા જહવિ ધર, તો તેં અગ્ગિં કજ્જુ.

—જો-યદપિ પિયુ વિપ્રિયકારક હોય, તો પણ તેને આજે આણુ-લાવ (કારણકે) આગથી દ્વંધ થયેલુ યદપિ ધર (હોય) તો પણ તે આગ સાથે કામ (લેવુંજ પડે છે).

(૨૨) જિવ જિવં વંકિમ લોઅણુહં છિર સામલિ સિક્ખેધ
તિવં તિવં વમ્મહુ નિઅલ સર, ખર-પથરિ તિક્ખેધ.

—જેમ જેમ વાંકાં લોઅનોથી સ્યામલા-સાંવરી (નાયકા) નિર (? કટાક્ષ) શીખે છે, તેમ તેમ મન્મથ નિજ(ક)-પોતાનાં શરોને ખર-કઠણ પથરપર તીક્ષ્ણ કરે છે-અહીં વંકિમ-વાંકા એ લોઅનનું વિશેષણ લીધું છે તેથી 'નિર'નો અર્થ સ્પષ્ટ નથી જણાતો. દોષક વૃત્તિકારે નિરનો અર્થ 'નિશ્ચય' કરી 'લોઅનોથી નિશ્ચય વક્ત્વ શીખે છે' એમ અર્થ કર્યો છે.

તિક્ખેધ-તીખાં-તીક્ષ્ણ પરથી નામ ધાતુ. અજ્જુનો અર્થ વૃત્તિકારે એ આર્યે-હે સખિ એમ કર્યો છે. વમ્મહુ-મન્મથ.

(૨૩) સંગરસએહિ જુ વણિણઅધ, દેકખુ અમ્હારા કન્તુ,
અધમત્તહં ચત્તંકુસહં, ગય કુમ્મર્ધં દારન્તુ.

—(હે સખિ !) સો સગ્રામ-યુદ્ધમાં જોને, અતિમત્ત અને અંકુશો જોણે છોડયા છે એવા ગજ-હાથીનાં કુભોને વિદારતો વર્ણવવામાં આવે છે એવા અમારા કાન્ત-કથને દેખ-જો. ચત્તંકુસહ-સં. ત્યક્તાંકુશ.

(૨૪) તરણ હો તરણિ હો મુણિઉ મઈ કરહુ મ અપ્પહો ધાઉ.

—તરણો! તરણો! મને મુણિને-ઝણીને-મારી વાત સમજીને અથવા મને અહીં ઉપસ્થિત ઝણીને, પોતાનો ધા ન કરો.

(૨૫) ભાઈરદિ જિવં ભારધ, મગ્ગેદિં તિદિંવિ પવદ્ધ.

—માગીરથી જેમ-પેઠે ભારતી ત્રણજ માર્ગે પ્રવર્તે છે. એટલે કે જેમ ગંગા ત્રિપથગા-સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાલ એ ત્રણેમાં વહે છે તેવી રીતે ભારતી-સરસ્વતીના માર્ગે પણ ત્રણ છે-વૈદર્ભી, ગૌડી, પાંચાલી-એ ત્રણ રીતેઓ.

(૨૬) સુંદર-સન્વંગાડિ વિલાસિણીઓ પેચ્છન્નાણુ,

—સુંદર સર્વાંગી વિલાસિનીઓ જેતા (પુરુષો)ના.

(૨૭) નિઅ-મુહ-કરદિવિ મુધ્ધકર અન્ધારધ પડિ પેદખધ

સસિ-મંડલ-ચદ્મિએ પુણુ કાંઇ ન દૂરે દેકખધ.

—(કોઇ) મુઘ્ધા સ્ત્રી પોતાના મુખ કર-કિરણથી અન્ધારે કર-હાથ જુએ છે (તો) પુનઃ વળી શશિમંડલની ચંદ્રિકાથી દૂરે-દૂરના પદાર્થને કેમ ન દેખે ?-જરૂર દેખે.

(૨૮) જહિં મરગય-કન્તિએ સંવલિઅં

—જેમ મરકત-ક્રાંતિથી સંવલિત—મિથિત—

(૨૯) તુચ્છ-મજ્જહે તુચ્છ જમ્પિરહે

તુચ્છચ્છ-રોમાવલિ હે, તુચ્છ રાય ! તુચ્છયર-હાસ હે,

પિયવયણુ અલહન્તિ હે,

તુચ્છ-કાય-વચ્છહ-નિવાસહં,

અન્તુ જુ તુચ્છહં તહે ધણહં, તં અકખણહ ન જાઈ,

કટરિ થણંતર મુહ્હહે જેં મણુ વિચ્ચિણુ માધ.

(હૂતી નાયકને કહી રહી છે હે તુચ્છરાગ (શિથિલ પ્રેમવાળા) !

જેનો મધ્યભાગ તુચ્છ છે, જેનું જલ્પન-ભાષણ તુચ્છ છે, જેની રોમાવલિ તુચ્છ અને અચ્છ-અચ્છી-સારી છે, વધુ તુચ્છ જેનું હાસ્ય છે, જે પ્રિય-વલ્લભનો વચનો મેળવી શકતી નથી, જેના તુચ્છ કાય-શરી-

રમાં મન્મથનો નિવાસ છે, એવી ધણુ-સ્ત્રીનું જે અન્ય તુચ્છ છે તે આપ્યું-કહ્યું જાય તેમ નથી, (એટલું તુચ્છ છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ.) આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે મુગ્ધાનું સ્તનાંતર (એટલું તુચ્છ છે) કે જેની વચ્ચે મન માય-સમાય તેમ નથી. (સ્તનો ધણા જાડા છે તે અંતર અતિ તુચ્છ છે એમ કહેવાનો હેતુ છે.)

દોષકવૃત્તિકારે આને યુગ્મ નોંધ્યો છે, પરંતુ આ એક આખો રૂડા છંદ છે. આવા છંદ સોમપ્રભસૂરિની રચનામાં મળી આવે છે, કે જે હવે પછી મૂકવામાં આવશે. આમાં નાયિકાના વિશેષણ પ્રાયઃ બહુ-ગ્રીહિ સમાસમાં છે અને ‘હે’ એ સંબધકારક ચિન્હ છે. તહે ધણુ હે એટલે તહં ધણુહં એ તેનો ઉચ્ચાર છે-અર્થાત્ તે ધણુ-સ્ત્રીના. અલ-હન્તી-સં. અલલન્તી. અકખણુ-ખોલવું. કટરિ-આશ્ચર્યવાચક. મુદ્ડા-મુગ્ધા. ‘ડ’ અદ્વ વાચક. જે-જેથી, વિચ્ચિ-વચ્ચે હીં. ખીચ પ. વીચ. માર્ધ-સમાય.

(૩૦) ફોડેન્તિ જે હિયડઉં અખણુહિ, તાહં પરાધ કવણુ ધણુ,
રખસેજજહુ લોઅહો અખણુ, બાલહે જાયા વિસમ થણુ.

—જે (એ સ્તન) પોતાનું હિયડું-હૈયું ફોડે છે, તેને માટેની પારકી દયા શું (હોઈ શકે ?) હે લોકો પોતાનું રક્ષણ કરો, (કારણ કે) બાલાના સ્તનો વિષમ થયા છે.

ધણુ—ધૂણા, દયા. થણુ—થાન, થાનોહું, સ્તન. થાન હજુ પશુ-ઓનાં આંચળ માટે વપરાય છે.

(૩૧) ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ,
લજજેજજ તુ વયસિઅહુ, જધ ભગ્ગા ધર એન્તુ.

—હે બહેન ! ભલું થયું જે મારો કથ મરાયો. જો ભાગીને નાહેલો-હારેલો ઘેર આવત તો વયસ્થમાં-બહેનપણીઓથી યા તેમાં હું લજ્જા પામત-લજ્જાત. ભગ્ગા-ભગ્ન, હારેલો, વયસિઅહુ-સરખી ઉમર વાળી વયસ્થાઓમાં સં. વયસૂ એટલે ઉમર પરથી.

(૩૨) વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિંડ દિટ્ટેઉ સદસતિ,
અદા વસયા મદિહિ ગય, અદા પુટ તડતિ.

—વાયસ એટલે કાગડો ઉડાવતી (એક સ્ત્રીએ) સદસા—એકાએક પિયુ દીકો; તેથી બંધાયાનો અર્થો બાગ મદિપર ચડ્યો તે અર્થો તડ દેતો—તડ અવાજ કરી પુટ્યો. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૩૩) કમલઈ મેલ્લવિ અલિ-ઉલ્લઈ, કરિ-ગંડાઈ મદન્તિ,
અમુલ્લમ્મેચ્છણુ જાહં બલિ, તેણુવિ ફર ગણુન્તિ.

—અલિ-કુલ એટલે બ્રમરોનો સમદ કમલને મેલી-છોડીને કરિ એટલે હાથીનાં ગંડચલોને ધક્કે છે. અમુલ્લમ્ એટલે દુલ્લબની ધમ્મિહા જેઓને ભલી-સારી-વધતી રહે છે—તેનો કદાચદ થઇ જાય છે તેઓ ફરને ગણુતા નથી. જે ચીજની ધમ્મિહા થાય તે ચીજ ફર હોય તો પણ તે લેવા પ્રયત્ન થાય છે. બલિ-વધતી-પાદપૂરક પણ હોઇ શકે છે,

(૩૪) ભગ્ગઈ દેકિખવિ નિઅય બહુ, બહુ પસરિઅઈ પરસ્સુ,
ઉન્મિલ્લપ્પ સસિ-રેદ જિવં, કરિ કરવાહુ પિયસ્સુ.

—નિજ એટલે પોતાનું બલ એટલે પોતાની સેના ભાગેલી-ભગ્ન દેખીને, પરતી-સામાની બલ-સેના પસરે છે—ખીલે છે—વિસ્તાર પામે છે તેવી રીતે (ખીજઆદિ દિવસે) શશિરેખા-ચદ્રરેખાની જેમ પિયુના હાથમાં કરવાલ-ખડ્ગ ખીલે છે—શોભે છે.

નિઅય-નિજક ઉન્મિલ્લપ્પ-સં. ઉન્મીલતિ.

(૩૫) જઈ તહો તુટ્ટઈ નેહડા, મઈ સહું નવિ તિલ-તાર
તં કિહે વક્રેહિ લોઅણેહિં, જોઇજજઈ સય-વાર.

—હે તલ જેવી જેની તારા-કીકી છે એવા હે નિલતાર! જો તારો સ્નેહ મારી સાથે ગૂઢ્યો નથી, તો (તારાથી) શા માટે વાંકાં લોઅનથી શત-સો વાર (હું) જોવાઈ છું.

તહો—તવ-તારો. તવ એ ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. સહું-સહ-સાથે-શું. શું, શ્યું એ સાથેના અર્થમાં ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. કિહે-સં. કસ્માત્-શા માટે. કાં.

(૩૬) જહિં કપિજનમ સરિણ સર, છિજનમ ખગિણ ખગ્યુ,
તહિં તેહમ ભડ-ઘડ-નિવહિ કન્તુ પયાસમ મગ્યુ.

—જ્યાં શરથી—ખાણથી શર—ખાણ કપાય છે, ખડગથી ખડગ
છેદાય છે ત્યાં—તે સંગ્રામમાં તેવા ભડ એટલે ભટ-યોદ્ધાની ઘટા એટલે
સેનાના નિવહ એટલે સમૂહમાં (મારો) કંથ માર્ગ પ્રકાશે છે—કાઢે છે—
કરે છે. ભડ-ભડ એ ક્ષત્રિયાવાડમાં બહાદૂરના અર્થમાં વપરાય છે. ‘તું
ભડ હો તો આવી જા’—‘ભડના દીકરા ! ભાળ્યો તને’ !

(૩૭) એકકહિં અકિખહિં સાવણુ અન્નહિં ભદ્રવહ,
માહઉ મહિઅલ-સત્યરિ ગંડસ્થલે સરહ,
અંગિહિં ગિમહ સુહચ્છી-તિલ-વણિ મગ્ગસિર,
તહે મુહ્હલે મુહ-પંકમ આવાસિહ સિસિર.

—આ વિરહાવસ્થામાં પડેલી સ્ત્રીનું વર્ણન છે. તે મુગ્ધાની એક
આંખમાં શ્રાવણુ છે (અને) બીજી (આંખમાં) ભાદરવો છે. (શ્રાવણુ અને
ભાદરવો એ બે માસમાં વરસાદ પડે છે, તેવી રીતે આ બે આંખમાં
આંસુ પડે છે તેથી તે બે આંખને તે બે માસ સાથે સરખાવેલ છે).
મહીતલ સાથરા—ભૂતલ સંસ્તાર—પૃથ્વીના પડમાં માધવ-વસંત છે,
વસંત પદ્મવમય થાય છે તે રીતે સાથરામાં નવાં નવા પાન બીજાવ્યાં
છે, ગંડસ્થલમાં—કપોલમાં (પાંડુતા—પીળાશ પરથી) શરદ, અગમાં (સૂકા-
વાથી) ગ્રીષ્મ—ઉનાળો, સુખસ્થિતિ રૂપી તલના વનમાં માગશર (માગ-
શરમાં) તલનાં ખેતરો લણી નાંખવામાં આવે છે તેથી ઉજડ થવાથી—
સુખનો નાશ થવાથી માગશર) (અને) મુકપંકજમાં શિશિર (કે જે
વખતે કમલો સૂકાય છે, આવાસ કરી રહેલ છે).

સુહચ્છી સ. સુખાસિકા—સુખસ્થિતિ. આ પણ યુગ્મ નથી પણ
એક આખો છદ છે.

(૩૮) હિયડા ધ્રુદિ તડતિ કરિ, કાલકખેવે કાઈ
દેકખઉ હય-વિહિ કહિં કવર્ધ, પઈ વિણુ દુકખ સયાઈ.

—હે હેડા ! નડત એમને યુદ્ધ, કાલકોપથી શું ? (પછી) જોઈ કે અમારો વિધિ મારા વિના, એકંકો દુઃખો ક્યાં સ્થાપિત કરે છે ? માટે હવે જ એકંકો દુઃખોનો આધાર છે. તે ફાટી જાય તો જોઈ કે મુઓ વિધિ મને છોડીને તે દુઃખોને ક્યાં રાખે છે ? તડતિ-મુઓ ઉપર નં. ઠર તડત ઇતિ. કાલકોપ-સમય કાલો. દ્વમ્-સં. સ્થાપયતિ. મરાડી કેવ ધાનુ, જનમાં દ્વણિ વગેરે સરખાવો.

(૩૯) કન્તુ મહારક હલિ સદિએ, નિચ્છંદ સમ જાનુ,
અતિહિં સતિહિં હતિચં વિ, હાઉવિ દેડમ તાનુ.

—હે હસે ! હે સખિ ! મારો કાન્ત (કંથ) જેનાથી નિશ્ચયે રસે-રૂં છે-રોપે ભરાય છે તેનું અર્થથી-સ્વથી, શક્તથી, અને હાથેથી પણ સ્થાનક-દામ કાઢી નાંખે છે. જડમણથી તેનો નાશ કરે છે. હાઉવિ-સ્થાનક, દામ પણ.

(૪૦) જીવિડ કાસુ ન વડ્ડહઉ, ધણુ કણુ કાસુ ન મુદ્ડુ,
દોષિણુવિ અવસર-નિવડિઆઈ, તિણુ-સમ ગણુમ વિસિદ્ડુ.

—જીવિત કેને વ્હાલું નથી ? ફરી-વળી ધન કેને ધષ્ટ નથી, (પણ) વિશિષ્ટ (જન) એ બનેને પણ અવસર આવતાં તણુ સમ ગણે છે.

(૪૧) પંગણિ ચિદ્દિ નાહુ ધ્રુ, તં રણિ કરદિ ન બંત્રિ

—જે નાથ આંગણે ખેસે છે, તે રણમાં કરે છે (તેમાં) બ્રાંતિ નથી. એટલે તે રણમાં વીરતા કરે છે તેમાં શક નથી. એમ ન સમજો કે તે આંગણે ખેડો લડતો નથી. એક મારવાડી દોહા અનુસાર:—

ભોલો ભોલો દીસતો, સદા ગરીબી સૂત,
કાકી ! કુંજર કાટનાં, જાણવિયો જોડૂત,

(ભોળો ભોળો દેખાતો હતો, સદા ગરીબીથી સીધો સાદો હતો; પરંતુ કાકી ! લડાઈમાં હાથીઓને કાપતી વખતે મારા જોડૂતો દીકરો જાણ્યો કે તેમાં આ જવાહીર છે.)

જે તેને માટે ધ્રુવ ત્રં આવે છે (હિમચંદ્ર ૮-૪-૩૬૦) ત્રં માં તે ત(ત્ર) છે જ. ૨ લાગ્યો છે-જેવી રીતે બ્રંત્રિમાં (ખીબું રૂપ ભતિ મળે છે. દે૦ ૪૫) ૨ લાગવાને માટે આગળ વ્યાસનો ત્રાસ થયો તે જુઓ નં. ૯૧.

(૪૨) તં ખોલિઅધ જુ નિવ્વહધ.

—જે નિમે-ટકે તે ખોલીએ. (જે નિભાવી શકાય તે ખોલવું ઘટે).

ધમુ કુલુ તુહ તણુઈ, ધમુ કુલુ દેકખુ.

—ધમુ-આ કુલ તારું-તણું એટલે તારા સંબંધી, આ કુલ જો.

(૪૩) એહ કુમારી એહો નર, એહ મણોરહ-હાણુ,
એહઈ બઢ ચિન્ત-ત્તાહં, પચ્છહ હોધ વિહાણુ.

—આ કુમારી, આ નર, આ મનોરથસ્થાન-એવુ ચિંતવતા વઢ એટલે મૂર્ખોનું પછી વહાણું થાય છે-વહાણું વાય છે એટલે આખી રાત એ વિચારમાં વિચારમાં ચાલી જાય છે. વઢ એ સંબંધ કારક છે આ સંબોધન વિભક્તિમાં પણ લખ શકાય.

(૪૪) જઈ પુચ્છહ ઘર વડાઈ, તો વડા ઘર એઈ,
વિહલિઅ-જણુ-અખલુધરણુ, કન્તુ કુડીરધ જોઈ.

—(કાંઈ સ્ત્રી મુસાફરને કહે છે:-) જો મોટાં ઘર (તમે) પૂછતા હો તો મોટાં ઘર તે છે (કે જેમાં દાનાદિ-પરોપકાર થતા હોય); વિર્જ્વ-લિત જનના અભ્યુદ્ધાર અર્થે મારા કન્થને કુટિરમાં-ઝુંપડીમાં જો. મોટાં ઘર મહેલ નથી હોતાં-વિર્જ્વલિત જનોના ઉધ્ધારક મારા કાંતને કુટીમાં એસેલો જો—તે ઘર મોટું છે જ્યાં પરોપકાર થાય છે.

એઈ-એલો-એ. વડો-વડો સં. બૃહત્ હિં. બડો કચ્છી વડો.

(૪૫) આયધં લોઅહો લોઅણુધ, જાધ સરધં ન ભન્તિ;
અપિએ દિદ્ધં મહલિઅહિં, પિએ દિદ્ધં વિહસન્તિ.

—લોકના આયે-આ લોચનો જાતિનું-પૂર્વ જન્મનું સ્મરણુ આપે છે-તેમાં પ્રાંતિ-સદેહ નથી. અપ્રિયને જોતાં મુકુલિત થાય છે, પ્રિયને

જોતાં હસે છે. જામરમર-જાતિરમર, જેથી પૂર્વજન્મના પ્રિય અપ્રિયની યાદ થાય-જાતિ રમરણુ. જો જાઈ અને સરઈ બે પદ જુદા દોાય તો જાતિને -પૂર્વજન્મને રમરણુ કરે છે. અપિએ દિઠું-પિએ દિઠું બાવવાચક સમમી સં. અપ્રિયે દષ્ટે સતિ, પ્રિયે દષ્ટે સતિ.

(૪૬) સોસહ મ સોસહચિઅ, ઉઅહી વડવાનલસસ ડિં નેણ,
જં જલઈ જલે જલણો, આગેણુ વિ ડિં ન પજજંતં.

—ઉદ્ધિ-સમુદ્ર નિશ્ચયે શોપાય કે મ ગોપાય તેથી વડવાનલને શું ? જો જલમાં જલન-અગ્નિ જળે છે-મળે છે, તેનાથી પણ પર્યાપ્ત-પૂરતું શું નથી ?-પૂરતું જ છે. કદિન અથવા અસંભવ કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો ઉદ્યોગમાંજ સફલતા છે. ચિઅ-નિશ્ચય; આગેણુ-એનાથી.

(૪૭) આયહો દડ્-કસેવરહો, જં વાહિહ તં સાર,
જહ ઉટ્ટખ્મઈ તો કુહઈ, અહ ડ્ડઈ તો હાર.

—આના દગ્ધ-દાગેલા કસેવરનું જે આહ્યું ગયું તે સારું; (મરણુ પછી) જે ઢંકાય છે,—સ્થપાય છે તે કાઢાય છે અને જે દાગે છે તે ક્ષાર-હાર-ભરમ થાય છે. દડ્=દગ્ધ, દાગેલું, ખાળેલું. સારું-ગૂ.સારું ઉટ્ટખ્મઈ—સં.ઉત્થયતે વૃત્તિકાર—આચ્છાદયતે-સ્થાપ્યતે. કુહઈ-ગૂ. કાઢાય છે, સં. કુથ્યતે, ક્વથ્યતિ હિં. કુથતા હૈ. હાર-ક્ષાર, રાખ, ભરમ.

(૪૮) સાહુ વિ લોહ તડખ્ડઈ, વહુતણુ હો તણેણુ,
વહુખણુ પરિ પાવિઅઈ, હત્થિં મોક્કજડેણુ.

—સર્વે-અધાય લોક વડપણુને માટે તડખ્ડે છે. પણ વડપણુ મોક્કજા હાથથી પ્રાપ્ત થાય છે-પમાય છે. સાહુ-સહુ તણેણુ-તણાથી-માટેથી એટલે માટે-એમાં બે વિભક્તિ પ્રત્યયો છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે જેનો હાથ પહોળો તેનો જગ ગોલો. દાનથી જનમાં મહત્ત્વ પમાય છે.

(૪૯) જહ સુ ન આવઈ દૂઈ ઘર, કાઈ અહોમહુ તુજ્જુ,
વયણુ જુ ખંડઈ તહ સહીએ, સો પિહ હોષ ન મજ્જુ.
—હે દૂતિ ! જો તે ઘેર ન આવે, તો તારું અધોમુખ-નીચુ મોં

શા માટે ? હે સખિ ! જે તારૂં વચન ખડે તે મારો પ્રિય નથી થતો. કુમારપાલ પરિશિષ્ટમાં ‘ સહિ એસો ’ એવું છપાયેલું છે. આ દ્વિતિને ઉપાલંબ છે. અધોમુખ-ખંડિત વદનને છુપાવવા માટે છે, વચનનું ખંડન કહેલું ન માનવાથી છે. વયલ્લ-વચન અને વદન એ બંનેનો શ્લેષ છે. કાંઈ-સં. કિં, શા માટે ?

(૫૦) ‘કાઈ ન દૂરે દેકખઈ’ એટલે શા માટે દૂર જોતો-જોતી નથી ?

(૫૧) સુપુરિસ કચુ હે આણુહરહિં, ભણુ કજ્જે કવણુ
જિવં જિવ વડુતાણુ લહહિં, તિવં તિવં નવહિં સરેણુ.

—સુપુરિસ કાંગ (ધાન્ય)નું અનુસરણુ કરે છે. કહે, કયા કાર્યથી ? જેમ જેમ વડપણુ પામે છે, તેમ તેમ શિરથી નમે છે.

અનુહરહિં-નકલ કરે છે, સદશ હોય છે. ભણુ-કહે. કજ્જે કવ-
ણુન-શું કાર્યથી ?

(૫૨) જઈ સસણુહી તો મુઘઅ, અહ જીવઈ નિન્નેહ,
બિહિંવિ પયારેહિં ગઈઅ ધણુ, કિં ગજ્જહિ ખલ મેહ.

(કાઈ સ્ત્રીનો ભરથાર દેશાંતર ગયો છે તે મેઘ પ્રત્યે કહે છે)
તેણી જો સરનેહ-સ્નેહાલ હશે તો મુઘ—મરણુ પામી હશે, (મારા વિરહથી), અને જો જીવતી હશે તો નિઃસ્નેહ છે. બંને પ્રકારે ધણુ-સ્ત્રી ગઈ છે હે ખલ મેહ ! શું કામ ગાજે છે ? જો સ્નેહવતી હોય તો વિયોગમાં મેઘ ગર્જના સાબળી મરી ગઈ, જો જીવતી હોય તો તેનામાં સ્નેહ નથી. પ્રિયા તો બંને રીતે ગઈ.

(૫૩) ભમર મ રણુઝુણિ રણુઝઈ, સા દિસિ જોઈ મ રોઈ,
સા માલઈ દેસન્તરિઅ, જસુ તુહું મરહિ વિઓઈ.

—હે ભમર ! અરણ્યમાં રણુઝુણુ (એ શબ્દ) મા કર, તે દિશામાં જોઈ ન રો. જેના વિયોગથી તું મરે છે તે માલતી દેશાન્તરિત (છે)
—દેશમાં નથી. રણુઝઈ-રાનમાં અરણ્યમાં.—જુઓ ‘રન્તુ’ ઉપર નં. ૧૭માં.

(૫૪) પઈ મુકાહવિ વરતર, ફિદઈ પત્તણુ ન પત્તાણુ
તુહ પુણુ છાયા જઈ હોજ્જ, કહવિ તા તેહિ પત્તેહિ.

—હે વરતર !—ઉંચા પ્રકારના વૃક્ષ । તારાથી મૂકાયેલા—તળાયેલા પત્રોનું—પાંદડાનું પત્રવ—પાંદડાપણું શીટું નથી—બગડી જતું નથી. ચાલ્યું જતું નથી. વળી—પુનઃ તારી જે છાયા હોય તે કોઇ પણ પ્રકારે તેજ પત્રોથી છે. આ અન્યોક્તિ છે. તું જેને તજે તેનાથીજ તારી શોભા છે. મુકુંદ—મુકુંદ—મૂકેલો, તજેલો. દ્વિદ્વિધ—ચાલી જાય છે, બગડે છે. સરખાવો દૂધ ફાટ્યું. દ્વિદ્વિધ, સ્ત્રીનું શીટી જતું, શીટલ સ્ત્રી. હોજી—હોય તો, ચાલી તો. દોષકટ્ટિકાર ‘વિવરતર’ એક પદ લઈને વિ(પક્ષી) નવર (સારા)ના તર—સારા પક્ષીના તર એવો અર્થ પણ કરે છે અને વરતર એમ એક પદ લઈને પણ બીજો ઉપર જણાવેલો અર્થ કરે છે.

(૫૫) મહુ હિયઉં તઇં તાએ, તુહું સવિ અન્નેં વિનડિજનઇ,
પિચ કાઇં કરઉં હઉં કાઇં તુહું મચ્છેં મચ્છુ ગિલિજનઇ.

—(નાયિકા અન્યમાં આસક્ત નાયકને કહે છે કે:) માફ હૃદય તારાથી (લેવાયું), તું તેણીથી અહાયો, તેણી પણ ખીન્નથી નચાય છે, હે પિયા ! હું શું કરું ? તું શું (કરે ?) (એતો) મચ્છ ગળે છે (તેવું છે.) મોટો મચ્છ નાના મચ્છને ગળે તેવો ‘માત્સ્ય ન્યાય’ છે. ભતૂંહરિના ‘ધિક્ તાં ચ તં ચ મદનં ચ ઇમાં ચ માં ચ’ વાળા શ્લોકનો ભાવ છે. તઈ—તુથી.

(૫૬) પઇં મઈં બેહિંવિ રણુગયહિં, કો જયસિરિ તકકેઇ,
કેસહિં લેખિણુ જમ—ધરિણિ, લણુ મહુ કો ચકકેઇ.

—તું હું બને રણુમાં ગયેલાઓમાં કોણુ જયલક્ષ્મી ધરિણે છે ? ચમની ગૃહિણી—સ્ત્રીને કેશથી ખેંચીને કોણુ સુખે રહે તે (તું) કહે ?—કોઈ નહિ એ અર્થ છે. પઇં મઈં—સાતમી વિભક્તિ અધિકરણ. તકકેઇ—તાંકે છે—ધરિણે છે. લેખિણુ—ભૂતકૃદંત. ચકકેઇ—ચાકે, રહે.

(૫૭) પઇં મેલ્લન્ટિહે મહુ મરણુ, મઈં મેલ્લન્ટહો તુજ્જુ
સારસ ! જસુ સો વેગલા, સોવિ કૃદન્ટહો સજ્જુ.

—(કોઈ સ્ત્રી નાયકને સારસ કહી અન્યોક્તિ કરે છે) હે સારસ ! તને છોડતી એવી હુંનું એટલે માફ મરણ છે (અને) મને મુક તા એવા તાફ (મરણ છે) જેને જે વેગળો-દૂર છે તેજ કૃતાન્તને-યમને સાધ્ય છે એટલે મરણ પામે છે. પધ', મધ'-કર્મકારક. મેલ્લ-તી, મેલ્લ-ન્ત વર્ત-માન ધાતુજ-કૃદન્ત. હો-સંબંધની છડી. 'હો' છંદ પ્રમાણે લઘુ ઓલાશે.

(૫૮) તુમ્હેહિં અમ્હેહિં જે કિઅઉ, દિફૂંડં બહુઅ જણેણ,
તં તેવડઉં સમરભર, નિજિજઉં એક બણેણ

—તમારાથી અમારાથી જે કરાયું છે-તમે અમે જે કર્યું તે બહુન-ધણા જણાએ દીધું. (શું કર્યું ? તેના ઉત્તરમાં) તે તેટલું કે સમરનો સમૂહ એક ક્ષણમાં નિજીત કર્યો-જીતી લીધો.

(૫૯) તઉ ગુણુ-સંપદ તુજઝ મદિ તુમ્ર અણુત્તર ખન્તિ,
જઈ ઉપ્પત્તિં અન્ન જણુ મહિમંડલિ સિકખન્તિ.

—મહીમંડલમાં અન્ય જન જો (તારી પાસે) આવીને તારી ગુણુ સંપત્તિ, તારી મતિ, તારી અનુત્તર (નૌત્તમ) ક્ષાન્તિ-ક્ષમા શીખે તો (સાફ). તઉ, તુજઝ, તુમ્ર-તાર. ઉપ્પત્તિં-સં. ઉપેત્ય, ઉપ્પતિઅ.

(૬૦) અમ્હે થોવા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ્વ ભણુન્તિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કપ જણુ જોણહ કરન્તિ.

—અમ્હે થોડા રિપુ ધણા, એમ કાયર ભણે છે; હે મુઝા ! —સુંદરી ! નિહાળ ! ગગનતલમાં કયો જણુ જ્યોત્સ્ના—ચાંદની કરે છે—એકજ જણુ અને તે ચદ્રજ. થોવા-થોડા સં. સ્તોક. એમ્વ-સં. એવં. પંજખી એવેં. જોણહ-સ. જ્યોત્સ્ના.

પ્રકરણ સાતમું.

હેમચંદ્રે અવતરેલાં અપભ્રંશ ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૬૧) અમ્યાણુ લાછવિ ને ગયા, પદિઅ પરાયા દેવિ,
અવસ ન સુઅહિં સુદચ્છિઅહિં, જિવં અમ્મુમ નિવં તેવિ.

—પોતાપણું લગાડી—મમત્વ લગાડી ને પરાયા કોઇ પથિક ગયા છે તે અવશ્ય સુખાસિકાથી—સુખથી સ્તના નથી. જેવા અમ્હે તેવા તેઓ. અમ્યાણુ—આપણાપણું—પોતાપણું—મમતા—સ્નેહ. સુદચ્છિઅહિં—સં. સુખાસિકાથી—સુખની ખેડથી—સુખની નીંદ (ઉપર નં. ૩૭) અમ્મુમ—અમે હિં હમ, રાજરથાની મેં.

(૬૨) મધં જાણિઉં પિયવિરહિઅહં, કવિ ધર હોઇ વિઆલિ,
ણુવર મિઅંકુવિ તિહ તવઇ, જિહ દિણુયર ખયગાલિ.

—હે પ્રિયા ! મારાથી જાણાયું—મેં જાણ્યું કે પ્રિયથી વિરહી-ઓનાં કોઈ પણ ધર—અવલગન વિકાસે—સંધ્યાકાળે થાય છે. (આટલું વિરહીઓ મારેજ, નહિ પરંતુ મૃગાંક—ચંદ્ર પણ તેવી રીતે તપે છે જેમ દિનકર—સૂર્ય ક્ષયકાળે—પ્રલયકાળે (તપે છે તેમ) જુઓ સોમપ્રભ નં. ૧૮ હવે પછી.

(૬૩) મહુ કન્તહો એ દોસડા, હેલ્લિ મ ઝંખહિ આણુ,
દેન્તહો હઉં પર કુચ્ચરિઅ, જુજ્જન્તઓ કરવાણુ.

—હેલ્લિ ! (હે સખિ !) મારા કન્યના એ દોષો (છે), આળ—વૃથા ઝંખ નહિ—ખોલ નહિ (તે ક્યા એ દોષ ?—) તેના દેતાં દેતાં—દાન દેતાં હું કેવલ ઉગરી—બચી. અને ઝૂઝતાં—યુદ્ધમાં લડાઈ લડતાં તલવાર બચી. દાન દેતાં બધું દેવાઇ ગયું—એક હું તેની સ્ત્રી બચી ગઇ પણ લડવામાં તો તેણે તલવારને બચાવી—વાપરી નહિ. આમાં એક સ્તુતિ છે ને ખીજી નિન્દા એમ બંને સાથે સાથે છે. હો, ઓ એ બંને

લઘુ ખોલવા. દોસડા-સં. દોષ; ડ તે કુત્સિતના અર્થમાં વપરાય છે.
હેલ્લિ-હે અલિ ! ઝંખ-ઝંખવું હિ-ઝંખના, ઝીખના. આલુ-આળ-ખોટું
અગડંબગડં. દે-ત, જુજન-ત-વર્તમાન કૃદંત. હર્કિ-હું. ઉન્વરિય-સં.
ઉર્વરિત-ઉગરી હિં ઉબરી.

(૬૪) જઈ ભગ્ના પારકડા, તો સહિ મજા પિએણુ,
અહ ભગ્ના અમ્હહં તણા, તો તેં મારિઅડેણુ.

—જો પારકા ભાગ્યા હોય-ભગ્ન થયા હોય તો ખરેખરા મારા
પિયથી થયા હોય, અને અમારા સબંધિઓ ભાગ્યા તો તે (મારો
પિય] મરાયેલો તેથી.—જો પરાયા પક્ષની સેના ભાગી હોય તો મારા
પિયએ તેને ભગાડી હશે, જો અમારાં ભાગતા હોય તો તે તેના માર્યા
જવાથી આવું પરિણામ આવી શકે.

ભગ્ના—સં. ભગ્નાઃ ભાંગ્યા, તૂટ્યા, હાર્યા તેથી ભાગ્યા—નાશ.
પારકડા, અમ્હહં તણા,—પરાયા અને અમારા. મારિઅડ સં. મારિતક.
આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૬૫) મુહ-કબરિ-અન્ધ તહે સોહ ધરહિં.
નં મલ્લ-જુજા સસિ-રાહુ કરહિં
તહે સહહિં કુરલ ભમર-ઉલ-તુલિઅ
નં તિમિર-ડિમ્મ ખેલનિત મિલિઅ.

—તેણીનાં મુખ અને વેણીનો બધ શોભા ધરતાં જાણે શશિ રાહુ
મલ્લયુદ્ધ (કરતા હોય નહિ). તેણીનાં કુરલ-કેશો ભ્રમર કુલ તુલ્ય શોભે
છે, જાણે તિમિરનાં-અધકારનાં બાળકો મળીને ખેલે છે. નં-જેમ, જાણે
કે-ઉત્પ્રેક્ષામાં વપરાય છે.

(૬૬) અપ્પીહા પિઉ પિઉ ભણુવિ કિત્તિઉ રૂઆહિ હયાસ !
તુહ જલિ મહુ પુણુ વલ્લહમ્, બિહુવિ ન પૂરિઅ આસ.

—અપૈયા !—આતક ! પિયુ પિયુ (એમ) કહીને કેટલીવાર (તું)

૩એ છે? હે હતાશ! તારી જલમાં, પુનઃ મારી વસ્ત્રભમાં—એમ બનેલી આશા પૂરી થઈ નહિ. તને જલ ન મળ્યું, મને વસ્ત્રભ ન મળ્યો.

(૬૭) બપ્પીહા ક્રમં જોલ્લિજોણુ, નિગ્ગિણુ વારઘવાર,
સાયરિ ભરિઆઇ વિમત્ર જલિ, લહલિ ન એક્રમ વાર.

—હે નિર્ઘણુ-નિર્લજ્જ બપ્પયા! વારેવાર જોતવાથી શું? સાગરમાં વિમત્ર જલથી એક પણ વારા (તને) મળશે નહિ.

(૬૮) આયહિં જમ્મહિં અન્નહિં વિ, ગોરિ સુ દિન્નહિ કન્તુ,
ગય મત્તહ ચત્તકુસહ, જો અખ્ખિહહિ હસન્તુ.

—આ જન્મમા-અન્યમાં (અન્ય ભવમાં) પણ, હે ગૌરી! તે કન્થ દેજે (કેવો કન્થ છે? કે) જે મત્ત, અને ત્પકતાંકુશ-જેણે અંકુશ છોડ્યા છે તેવા ગળ્લેને હસતો આવી મળે-તેની સન્મુખ આવે.

(૬૯) બલ્લિ અખ્ખતથણિ મહુમહણુ, લહુહહઆ સોઇ,
જઇ ઇચ્છહુ વહુતણુઉ, દેહુ મ મગ્ગહુ કોઇ.

—અલિની અભ્યર્થના વડે તે મધુમયન-નારાયણુ લઘુ થયો-વામન બન્યો. જે વડપણું ઇચ્છો તો ઘો-દાન કરો, કોઇ પાસે મ માંગો. લહુહહઆ-સં. લઘુકીર્ણત.

(૭૦) વિહિ વિનહઉ પીડન્તુ ગહ, મં ધણિ કરહિ વિસાઉ
સંપદ્ધ કહુઉ વેસ જિવં, છુડુ અગ્ગધ વવસાઉ.

—વિધિ નાચ કરે. ગ્રહો પીડે, (પણ) હે પ્રિયા! વિપાદ કર નહિ. જે વ્યવસાય-ઉદ્યમ આલે છે તો સપદ્ધને વેશની પેઠે કાઢું છું.

વિનહઉ—નટતુ, નાચે. ધન-પ્રિયા જુઓ ઉપર નં. ૧ સરખાવો મિરજનપુરી 'ધનિયા'. વેસ-વેશ દોષક વૃત્તિકાર વેશ્યા પણ અર્થ કરે છે. વેશ્યાની પેઠે કહું-સં. કર્પયામિ ખેતુ-કાટું. છુડુ-જો. અગ્ગધ-સં. અર્ધતિ અથવા રાજતે. જે ઉદ્યમ આલે તો સપદ્ધ સુલભ થાય છે.

(૭૧) ગગ્ગ-વિસાહિઉ જહિં લહહું પિય તહિં દેસહિં જહું
રણુ-દુખ્ખિલકખે ભગ્ગાઈ, વિણુ જુજ્જે ન વલાહું.

—હે પ્રિયા ! જે દેશમાં ખડ્ગથી સાધિત થયેલું મેળવું ત્યાં જઈએ. (અહીં) રણ-દુર્ભિક્ષથી ભગ્ન થયેલા—(તેથી) યુદ્ધ વગર પ્રસન્ન થતા નથી—આનંદ આવતો નથી. જ્યાં તલવાર ચલાવી જીવિકાનો નિર્વાહ થઈ શકે ત્યાં ચાલો, અહીં તો રણ-દુર્ભિક્ષ-યુદ્ધના દુકાળથી (દિલ) તૂટી ગયું; યુદ્ધ વિના આનંદ આવતો નથી.

વલાહું—ન રતિં પ્રાપ્તુમઃ—મળ આવતી નથી એમ દોષકૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે તેને અનુસરી ઉપર અર્થ મૂક્યો છે, પણ તે ઠીક લાગતો નથી. વલાહું એટલે વળું—પાછો આવું. રણ-દુષ્કાળમાં ભાગ્યા છીએ. વિના યુદ્ધ પાછા નહિ આવીએ (જેમ દુર્ભિક્ષ કારણે દેશથી ભાગ્યા વગર સુભિક્ષ પાછો આવતો નથી)—આ અર્થ બરાબર છે.

(૭૨) કુંજર સુમરિ મ સલ્લઘ્નિ, સર સાસ મ મેલ્લિ,
કવલ જિ પાવિય વિહિ-વસિણુ, તે ચરિ માણુ મ મેલ્લિ.

—હે કુંજર ! સલ્લઘ્નીઓ (એક જાતના બળદો) ને સ્મર નહિ, સરલ એટલે દીર્ઘ શ્વાસ મૂક નહિ. વિધિવશે જે કવળ-કાળીઆ મળ્યા તે ચર, માન રાખ નહિ.

દોષકૃત્તિ પ્રમાણે મેલ્લિનો અર્થ બંને સ્થળે ‘છોડવું’ કરવાથી નિરર્થક વાક્ય થાય છે. જે મળે તે ખા, ને માન છોડ નહિ,—એ યોગ્ય નથી લાગતું. ત્યાં મેલ્લિ એટલે રાખ એ અર્થ યોગ્ય લાગે છે.

(૭૩) ભમરા એત્યુ વિ લિમ્મડમ્, કેવિ દિયહડા વિલમ્મુ,
ધણુ-પત્તલુ છાયા-બહુલુ, ધુલ્લમ્ જામ ક્યમ્મુ.

હે ભમરા ! અત્ર-અહીં પણ લીંબડામા ફેટલાક દિવસો ધણાં-પાંદડાંવાળા અને છાયાવાળા કદમ્બ જ્યાં સુધી ફૂલે ત્યાં સુધી વિલબ કર.

(૭૪) પ્રિય એમ્વહિં કરે સેલ્લુ કરિ. છઠ્ઠિ તુહું કરવાલુ,
જં કાવાલિય બપુડા, લેહિં અભગ્ગુ કવાલુ.

—હે પ્રિય ! હવે હાથમાં શલ્ય-કુત્ત-ભાલું કર-લે, (અને) કરવાલ —તરવારને તું છોડ જેથી બાપડા કાપાલિક અભગ્ગ-આખી કપાલ-ખોપરી

મેળવે. તમારા ખડગથી શત્રુઓનાં માથાં આંગી-દ્વારી જાય છે તેથી કાપાલિકોને આખી સામ્રાજ્ય પોપરી નથી મળતી તે માટે તમે ભાલાથી મારો કે જેથી પોપરી સામ્રાજ્ય તો મળે. એમ્બ્રહિં સં. ઇલાનીં.

(૭૫) દિવ્યહા જન્તિ ઝડપ્પડહિ, પડહિં મણોરહ પચ્ચિ
જં અચ્છર્ત તં માણિઆઈ, હોસઈ કરતુ મ અચ્ચિ.

—દિવસો ઝડપથી જાય છે, મનોરથ પાછા પડે છે—નિષ્ફળ થાય છે. જે છે તે માણીએ-ભોગવીએ, ‘હોસે’ એમ કરતાં મ રહો, —એસો. દિન જાય છે, જે છે તે ભોગવો, ભવિષ્યના ભરોસે ના રહો. અચ્છર્ત-અગાલીમાં આછે, રાજધાની છે.

(૭૬) સન્તા ભોગ જુ પરિહરઈ, તમ્મ કન્તહો અલિ કીમ્મ,
તમ્મ દ્ધવેણુ વિ મુડિયઈ, જમ્મ ખલ્લિહડઈ સીમ્મ.

—વિધમાન હોય છતાં ભોગોને-પાસે હોય છતાં ભોગોને જે પરિહરે-તજે તે કંથને વારી જઇએ. જેનું માથું ટાલીઉ છે તેનું દૈવેજ મુંડન કર્યું છે. એટલે જેની પાસે ભોગો નથી તે તો સ્વયમેવ-દૈવાત તજે છે.

આમાં ‘સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી’ યા ‘વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા’ એ કહેવત લાગુ પડે છે. હિંદીમાં ‘બિના મિલતી કે બ્રહ્મચારી’ એ કહેવત છે. જે પોતાને ભોગવિલાસો હોય છતાં છોડે તેની ખલીહારી છે. સન્તા વર્તમાન કૃદત. કીમ્મ-હું કંઈ (હિંમ.) તુ કર. ખલ્લિહડઈ-સં. ખલ્વાટ.

(૭૭) અધતુંગનાણુ જં થણુહં સો ચ્છેયહુ ન હું લાહુ,
સહિ જઈ કેવંઈ તુડિવસેણુ, અહરિ પહુચ્ચઈ નાહુ,

—સ્તનોનું જે અતિતુંગત્વ (ઉચ્ચાપણું) છે તે છેદક-ખોટ નથી, પણ લાભ છે. હે સખિ ! જો કોઇ રીતે ત્રુટિવશ થઇ નાથ અધરમાં પહોંચે તો. ઉંચાં સ્તન ચુંબનમાં આડાં આવે છે.

છેય-છેદ-ખોટ. કેવંઈ સં. કથમપિ, કોઇ રીતે. ત્રુટિવિલંબ પહુ-

અર્થ-સં. પ્રભવતિ (?) સમર્થ થાય છે, (દોષકવૃત્તિ). હીંદી પહુંચના-ગૂજરાતી પહોંચવું એ આ વ્યાખ્યામાં બરાબર યુક્ત છે.

(૭૮) ધત્તઉ ઓપ્પિણુ સહિણિ કિઉ, પુણુ દૂસાસણુ ઓપ્પિ,
તો હઉં જાણુઉ એહો હરિ, જઘ મહુ અઝાધ ઓપ્પિ.

—એટલું બોલીને શકુનિ થોભ્યો; પુનઃ દુઃશાસન બોલીને થોભ્યો.
(હવે દુર્યોધન કહે છે કે) જો હરિ મારી આગળ બોલે તો હું જાણું કે આ હરિ છે. ધત્તઉ—એતો—એટલો સં ધ્યન, ઓપ્પિણુ, ઓપ્પિ—ભૂતકૃદત; કિઉ—સં. સ્થિત—થોભ્યો.

(૭૯) જિવં તિવં તિકખા લેવિ કર, જઘ સસિ છોલ્લિજજન્નુ.

તો જઘ ગોરિ હે મુહ કમલિ, સરિસિમ કાવિ લહન્તુ.

—જેમ તેમ તીક્ષ્ણ (શસ્ત્ર) લખને જો શશિ-ચંદ્ર છોલવામ આવે તો જ (જગમાં !) ગૌરીના મુખકમલની સદૃશતા કાંઈક પામી પામે. તિકખા—કેવલ વિશેષણ. વિશેષ્ય (શસ્ત્ર—આયુધ જેવું) અધ્યાહાર છે. જઘ—જગમાં એવો દોષકવૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે. લહન્તુ—ક્રિયાતિપત્તિ.

(૮૦) ચૂડલલઉ ચુણ્ણીહોધસઈ, મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતઉ,

સાસાનલ-જલ-ઝલકિઅઉ, વાહ-સલિલ-સંસિતઉ.

—હે મુઘે ! કપોલપર રાખેલો ચુડલો, શ્વાસરૂપી અગ્નિની ઝાળથી દગ્ધ થઈને, (અને) બાળપરૂપી પાણીથી સંસિક્ત થઈને ચૂર્ણ થશે—ચૂરેચૂરા થશે. (જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધ. નં. ૨૩ હવે પછી.)

(૮૧) અખ્ખડ વંચિઉં બે પયઈ, પેમ્મુ નિઅત્તઈ જાવં

સન્વાસણુ-રિઉં-સંભવહો, કર પરિઅત્તા તાવં.

—(૧) અબ્રવાલી દાત્રીમાં બે પગે ચાલી જ્યાં (અભિસારિકા) પ્રેમ નિભાવે છે—પૂરો કરે છે, ત્યાં તો સર્વાશન-સર્વભક્ષ એવો અગ્નિ તેનો રિપુ-શત્રુ તે સાગર અને તેમાંથી સંભવ-જન્મ પામેલ એવા ચંદ્રનાં કર-કિરણો પસર્યા એટલે કાળી વાદળીથી ઘેર થયેલી રાતે પ્રેયસી જાતી હતી કે ચંદ્રે સહાયતા-સમાધિ આપી. અથવા તો (૨)

ઉલટા બે પગે ચાલી (પ્રવાસી પ્રિય) પોતાની ત્રેમિકા-ત્રેમસીને ન્યાં પાછો વાળતો હતો ત્યાં ચંદ્રનાં કિરણો ફેલાયાં. પ્રિયા વળાવવા આવી હતી અને પ્રવાસીએ તેને પાછી વાળવા મચ્છ્યું. ત્યાં તો આદો ઉઘ્રો. પછી શેનું જવું ને આવવું ?

અખ્ય-અધ્ર-અધવાળું અથવા અબ્યટ્ય-પાછા વળી. વંચ= સ. વજ-ચાલવું, પયધી-પગ, નિચત્ત-સં. નિર્વર્તયતિ યા નિર્વર્તયતિ નવં તાવં-ચાવત્ તાવત્. પરિચિતા-પ્રસૂતા. દોષકૃત્તિમાં આનો અર્થ બરાબર કુર્ષો નથી લાગતો,

(૮૨) હિઅધ ખુકુકધ ગોરડી, ગયણિ ધુકુકધ મેહુ,

વાસા-રત્તિ-પવાસુઅહં વિસમા સંકકુ એહુ.

—હે ગૌરી ! હૈયામાં ખટકે છે. મેધ ગગનમાં ધુકુકે છે. વર્ષા રાત્રિમાં પ્રવાસીઓને આ-આવાં વિષમ સંકટો હોય છે. વિસમા-એ પરથી સંકટ બહુવચન છે. પ્રવાસુ-તેમાં 'ધનિ'ના અર્થમાં 'ઉ' (ઉણુ)

(૮૩) અગ્નિ પઓહર વજ્જમા, નિચ્ચુ ને સમ્મુહ ચન્તિ,

મહુ કન્તહો સમરંગણુ, ગયધ્ધ બજ્જિઉ જન્તિ.

—(શ્રી કહે છે) હે અમ્મ !-માતા ! ને નિત્ય સંમુખ-પાસે રહે છે તે પયોધર-સ્તનો વજ્જમય છે કે જેથી મારા કંતના સમરંગ-ણમાં ગજધટા ભાગી જાય છે. વજ્જમ-વજ્જમય, બજ્જિઉ-જુઓ ઉપર નં. ૬૪.

(૮૪) પુત્તેં જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,

જા બાપીટી ભુહડી. ચમ્પિજ્જઈ અવરેણુ.

—જન્મેલા પુત્રથી શું ગુણુ-ફાયદો ? મરેલાથી શું અવગુણુ ? કે જેથી (જે પુત્ર હોય છતાં) અથવા જેના આપની ભોંય બીજાથી ચંપાતી હોય-લેવાતી હોય. પુત્તેં જાએં-ભાવજ્ઞણુ. મુએણુ-સં. મૃતેન, મુઆથી. જા=જેની. બાપીટી-આપીટી, ભુહડી-ભોં-ભૂમિ, ચમ્પિજ્જઈ-દયાવવામાં આવે. સરખાવો પગચાપી-પગ દયાવવા તે.

(૮૫) તં તેતિહ જલુ સાયરહો, સો તેવડુ વિત્યાર,
તિસહે નિવારણુ પલુવિ નવિ, પર ઘુટ્ટુઅમ્ અસાર.

—સાગરનું તે જલ તેટલું, તેવડો તે(નો) વિસ્તાર; તૃષાનું નિવારણુ પલ પણુ નહી, છતાં અસાર-નકામો ધ્રુધવે છે-ગર્જના કરે છે. દરિયાનું જલ જેટલું તેટલો તેનો મોટો વિસ્તાર છે; પણુ તેથી તરસ છીપે તેમ નથી છતાં તે દરિયો નકામો ગર્જના કરે છે. તેતિહ-તેતો-તેટલો, તેવડો-તેટલો. તિસ-સં. તૃષા. રાજસ્થાની તિસ. ઘુટ્ટુઅમ્-અવાજ સ્ત્રયવત્ ક્રિયાપદ, ગર્જે છે. સરખાવો રાજશેખર સરિના ચતુર્વિંશતિપ્રમુદ સાથે
'વરિ વિયરો જહિં જલુ પિયમ્, ઘુટ્ટુઘુટ્ટુ ચુલુએણુ,
સાયરિ અત્થિ બહુય જલ, છિ ખારઉ કિ તેણુ.

—વીરડો સારો કે જેમાં જલ ઘુટ્ટુઘુટ્ટુ ચાપવેથી પી શકીએ. સાગરમાં ધણુંય જળ ખાડું છે તેથી તેને શું કરવો ?

વરિ-વર, સારો; વિયરો-વીરડો, નાનો કુવો રાજસ્થાની બેરા. ચુલુએણુ-હિં. ચિલ્લૂ, ગૂ. ચાપવું-નામ. અત્થિ-છે.

(૮૬) જં દિટ્ટું સોમગહણુ, અસમ્હિં હસિહ નિસંકુ,
પિઅ-માણુસ-વિચ્છોહ-ગર, ગિલિ ગિલિ રાહુ મયંકુ.

—જે ચંદ્રગ્રહણુ દીઠું કે અસતિઓથી નિઃશંક હસાયું-તેઓ હસી. હે રાહુ ! મયંક-ચંદ્ર કે જે પ્રિય મનુષ્યોના વિયોગ કરનાર છે તેને ખા-તેનું ભક્ષણુ કર.

વિચ્છોહગર-વિક્ષોભકર. આમાં ક નો ગ થાય છે, ને પાલી ભાષામાં 'કરના' ધાતુનો ફેરફાર 'ગરના' માં થયો છે. 'ક' તેમાં રહ્યોજ નથી, 'ગ' છે. 'પ્રગટ' ને શુદ્ધ કરી 'પ્રકટ' લખનારા આ વાતપર લક્ષ આપે.

(૮૭) અમ્મીએ સત્થાવત્થેહિં, સુધિં ચિન્તિજ્જમ્ માણુ,
પિએ દિટ્ટે હલ્લોહલેણુ, કો એઅમ્ અખાણુ.

—હે અમ્મ !—માતા, સ્વસ્થ અવસ્થા વાળાઓથી સુખેકરી માન-અહંકાર ચિંતવાય છે-તેઓ ચિંતવે છે, પણ પિયુ દેખ્યેસતે હલવલથી

—વ્યાકુલતાથી આત્માને કોણ જાણે છે ?—આત્માને જુદી જન્ય છે. શુધ્ધ રહેતી નથી. સ્વસ્થ હોઈએ ત્યારે માન ગુમાનનું મૂકે છે, પીયાને દેખતાં એટલી હલવલ મચે છે કે પોતાની શુધ્ધ જાતી રહે છે—ત્યાં ખીચારા માનને કોણ સંભારે ? અમ્મીએ—અમ્મી (નં. ૮૩) એટલે સ. અ-મ્મિકા હિં. અમ્મા. પિએ દિઠે—ભાવલક્ષણા, એઆઈ—જાણે છે. સરખાવો એત્ય, ચિન્હ.

(૮૮) સવંધુ કરેપિણુ કધિદુ મઈ, તમુ પર સમજઈ જમ્મુ,
જમ્મુ ન ચાઉ ન ચારહડિ, ન ય પમહડુંક ધમ્મુ.

—સપથ લઇને (સોગંદપૂર્વક) મારાથી કહેવાયેલું (કે) તેનો જન્મ કેવલ સફલ (છે કે) જેનો ત્યાગ, અને ચારમટી—શૂરવૃત્તિ અને ધર્મ પ્રમુખિત—પ્રભ્રટ થયેલ નથી. સવંધુ, કધિદુ—એમાં ‘ધ’ની જગ્યાએ ધ આવેલ છે. સમ્મલઉ—સફલ તેમાં ‘ક’ને સ્થાને ‘ભ’ આવ્યો છે. પમહડુંક—પ્રભ્રટ. ‘ભ’ને સ્થાને ‘મ્હ’ આવેલ છે. ચારહડિ—ચારમટી—શૂરવૃત્તિ. ચાઉ—ત્યાગ, પમહડુંક—તણે એટલે ચાઉ, ચારહડિ અને ધર્મ એ ત્રણેને લાગુ પડે છે. દોષકવૃત્તિમાંનો ખીજો અર્થ ‘જેને અપવ્યય નથી અને ધર્મભ્રટ નથી થયો ’ એ કીક નથી.

(૮૯) જમ્મ કેવંમ પાવીસુ પિઉ, અકિયા કુરુ કરીસુ,
પાણીઉ નવમ્મ સરાવિ જિવં, સવ્વગે પમ્મસીસુ.

—(સ્ત્રી કહે છે) જે પિયુને કોઈ રીતે પામીશ (તો) અદૃત એવું કૈાતક કરીશ. જેમ નવા શારાવમાં—માટીના વાસણમાં પાણી સર્વાંગે પેસે છે તેમ (સર્વાંગે હું પેસીસ)—રોમરોમમાં ઉતરીશ. પાવીસુ, કરીસુ, પમ્મસીસુ—ભવિષ્યકાળ. સભાવના અર્થે. ગૂજરાતીમાં ‘શ’ રાજ-સ્થાનીમાં ‘સ્યુ’ વપરાય છે.

(૯૦) ઉચ્ચ કણિઆર પપુહિઅઉ, કચણુકન્તિપયાસુ,
ગોરી—વચણુ—વિણિજિજઅઉ, ન સેવમ્મ વણુવાસુ.

—ઓ—જો કણિકાર વૃક્ષ કાંચનની કાંતિ પ્રકાશ જેવું પ્રલેહું છે બાણેકે
ગૌરી વદનથી વિશેષે જીતાયેલુ તે વનવાસ સેવે છે. ઉચ્ચ—પ્રાં છે
ઓ—જો. કણિઆર—સં. કણિકાર, પંખળી પહાડી—કનયાર, અમલતાશ—
તેને ઘણાં પીળાં ફૂલો થાય છે. ગૌરી—જીઓ હવે પછી પ્રમથ ચિતા-
મણી નં. ૧૪ સ. ગૌરી. નં બાણેકે ઉત્પ્રેક્ષા માટે વપરાય છે. વેદનો
ઉપમાવાચક ‘ન’ વ્યાકરણમાં ન બધાયો, પણ પ્રવાહથી પ્રાકૃતમાં—
ભાષામાં ચાલ્યો આવ્યો.

(૯૧) વ્રાસુ મહારિસિ એઉ ભણુધ, જઈ સુધસત્યુ પમાણુ,
માયહં ચલણુ નવન્તાહં, દિવિદિવિ ગંગાણુણુ.

—વ્યાસ મહાઋષિ એ ભણે છે કે જો શ્રુતિશાસ્ત્ર પ્રમાણુ છે
(તો) માતાના ચરણુ નમનારાને દિન દિન ગંગાસ્નાન છે. વ્રાસુ—વ્યાસ.
આમાં ‘ર’ને માટે સરખાવો શાપનો સ્નાપ—સરાપ. માયહં—માતાઓના.
નવન્તાહ—નમતા તણા. દિવિ દિવિ—વેદમાં ‘દિવે દિવે’—જીઓ ઉપર
નં. ૯૦ માં નં.

(૯૨) કેમ સમખપઉ દુરહુ દિલ્હુ, કિંધ રયણી છુકુ હોઇ,
નવ-વહુ-દંસણુ-લાલસઉ, વહઇ મણોરહ સોઇ.

—દુષ્ટ દિન કેમ સમાપ્ત થાય (ને,) રજની કેમ ઝટ થાય એવો
મનોરથ નવવધુના દર્શનની લાલસાવાળો વહે છે—ધારણુ કરે છે. કેમ—
ગૂંજરાતી કેમ સં. કથં, છુકુ—ઝટ ‘છ’નો ‘ઝ’ થવા માટે જીઓ ઉપર
નં. ૮૭, ૮૮ ઝટ. વહઇ—વહે છે—ધારણુ કરે છે, કરતા ફરે છે.

(૯૩) ઓ ગોરી-મુહ-નિજિજઅઉ, વદલિ લુક્કુ મિયંકુ,
અન્નુવિ જો પરિહવિય-તાણુ, સો કિવ ભવંઇ નિસકુ.

—ઓ ! ગૌરીમુખથી જીતાયેલો મયક—ચંદ્રમા વાહનમા લુપાયો—
છુપાયો, અન્ય પણ કે જેનું શરીર પરિભૂત—હારેલું છે તે નિઃશક કેવી
રીતે ભમે. હારેલો મુખ છુપાવતો ફરે છે. લુક્કુ—નિલીન. પરિહવિય—
સં. પરિ+ ભૂપરથી પરિભૂત—પરાભવ પામેલો તેમા ‘ભૂ’ નો ‘હો’ થયો છે.

(૯૪) બિંબાહરિ તણુ રથણુવાળુ, કિંકિ હિંકિ સિરિ આણુન્દ,
નિરપમ રસુ પિએ પિઆવિ જાણુ, સેસહો દિખણી મુદ.

—હે શ્રી આણુંદ (કવિનું નામ) ! અથવા શ્રી આણુંદ—શોભાકર
એવો, બિંબ (ફલ) જેવા અધર ઉપરનો, રદનનો ત્રણુ-દાંતે મારેલ ધા
કેવો રહ્યો (છે) ? જાણુ કે પિયુએ નિરપમ રસ પીને બાકીના (રસ)
માટે મુદ્રા આપી—મારી (હિંચ)—અધરપર દંતક્રાંત કેવો છે, જાણુકે અનુ-
પમ રસ પીને પીયુએ બાકીપર પોતાની મહાર લગાવી છે (કે કાંઈ
બીજા ન પીએ.)

બિંબાહરિતણુ—બિંબાધર ઉપરનો ‘બિંબાધર પર, તન્વીના’ એ
અર્થ કરવાની જરૂર નથી. દોષકવૃત્તિમાં તેમ કર્યું છે. તણુ એટલે તન્વીના
—ત્વીના. ખરી રીતે ‘તણુ, તણા યા તણો’ એ સંબધમૂલક છટ્ટી વિભ-
ક્તિનો પ્રસય છે. કિંકિ—સં. સ્થિતઃ કિં. થિયો—થો—થા. સેસહો માં હો
લધુ ખોલો.

(૯૫) ભણુ સહિ નિહુઅહ તેવં મઈ, જમ પિહ દિરૂં મહોમુ.

જેવં ન જાણુમ મજા મણુ, પકખાવડિઅં તામુ.

—હે સખિ ! જો મેં પિયુને સદોષ દોડો (હિંચ તો) તે પ્રમાણે
નિબ્રત—ગુપ્ત (છે તે) કહે, કે જેથી (તે) ન જાણુમ; માં મન તેની
સાથે પક્ષપાતી છે. માં મન તે (પ્રિયા) નો પક્ષપાતી છે, તે ન જાણુ,
તેનાથી છુપાવી કહે. આમાં અમરનો ‘જીવૈઃ શંસ, હૃદિ સ્થિતો
હિ નનુ મે પ્રાણેશ્વરઃ શ્રોણ્યતિ’ માં જે ભાવ છે તે ભાવ છે.
‘તે બીજાના પાસે સ્થિત માં મન જેમ ન જાણુ’—ભર્તા ઇતિ અધ્યા-
હાર (!!) આવો દોષકવૃત્તિનો અર્થ બરાબર નથી.

(૯૬) મઈ ભણિઅહ બલિરાય તુહું, કેહક મગ્ગણુ એહુ,

જેહુ તેહુ નવિ હોમ વદ, સઈ નારાયણુ એહુ.

—(કોઈ વામનાવતારની કથામાંથી—શુક્રાચાર્ય કહે છે) હે બલિ-
રાજ, મેં તને કહેલું ‘એવો કેવો માગણુ (મળ્યો) છે ? જેવો તેવો ન

હોય-હોય નહિ, હે મૂર્ખ એ સ્વયં નારાયણ છે. વઢ-મૂર્ખ. સરખાવો વંઢ (હર્ષચરિતનો). દોષકવૃત્તિ એમ કહે છે કે આ દોહાનો ઉત્તરાર્ધ તે બલિનો ઉત્તર છે.

(૯૭) જઈ સો ધડદિ પ્રયાવદિ, કેત્યુવિ લેપિણુ સિકખુ,
જેત્યુવિ તેત્યુવિ એત્યુ જગિ, ભણુ તો તહિ સારિકખુ.

—જો તે પ્રજાપતિ ગમે ત્યાંથી શિક્ષા લઈને જઈ તહી-જ્યા ત્યાં પણ આ જગમાં ઘડે છે તો કહે તે (નાયિકા)ના સરખું (કાણે ધડયું હશે ?) કેત્યુ, જેત્યુ, તેત્યુ, એત્યુ—

સં. કુત્ર, યત્ર, તત્ર, અત્ર. જૂની પંજાબીમાં કિત્યું જિત્યું તિત્યું ધત્યુ. પંજાબીમાં કિત્યેં, જિત્યેં, તિત્યેં, એત્યેં. ચોથા ચરણનો પાઠ આ હોય એમ સંભવે છે ‘ ભણુ કો તહે સારિકખુ ’-કહે - કાણુ તેના સરીખું છે ?

(૯૮) જામ ન નિવડધ કુંભયડિ, સીહ-ચવેડ ચડક,
તામ સમતહં મયગલહ, પધ-પધ વજજધ ઢક.

—જ્યાં સુધી કુંભતટ-કુંભસ્થાનપર સિંહની ચપેટની ચટાક-ઝપાટ નથી પડતી, ત્યાંસુધી સમસ્ત મદકલો-ગજોની પદે પદે ઢક-વાજાં વાગે છે. સિંહની ઝપાટ લાગ્યા સુધી માથે નગારાં વાગે છે.

ચડક—અવાજના અનુકરણપરથી શબ્દ. ઢકા—એક જાતનું વાજું.

(૯૯) તિલહં તિલતણુ તાઈ પર, જહિ ન નેહ ગલનિત,
નેહિ પણુદુંધ તેજિં તિલ, તિલ ફિદ્દિવિ ખલ હોનિત.

—જ્યાં સુધી સ્નેહ-તેલ ગલતું નથી-ચાલી નથી ગયું ત્યાં સુધીજ તલનું તલપણું છે. સ્નેહ-તેલ પ્રણુષ્ટ થતાં તેજ તલ, તલ મટીને ખલ-ખોળ થાય છે. અહીં નેહના બે અર્થ છે. ચિકણાપણું (તેલ), અને પ્રેમ; ખલના બે અર્થ ખલ-ખોળ, અને ખલ એટલે દુર્જન. નેહ ગયો એટલે ખળ થયો.

દોષકવૃત્તિમાં નેહને બહુવચનમાં લઈ ‘ ગલનિત ’નો કર્તા-તરીકે

લીધેલ છે, અધિક સંભવ એ છે કે 'તિલ' કર્તા હોય ને 'નેહ' કર્મ હોય.

તેજિજ-તેજ. ગુજ૦ મારવાડીમાં ગુર્જિ. જુઓ. ન. ૧૭ પ્રબંધ ભાગ ૨ કિટ્ટિ-કિટ્ટ. — શીટવું. બગડવું. બ્રહ્મ થવું. સરખાવો ઉપર નં. ૫૪.

(૧૦૦) જમહિં વિસમી કલ્લગર્ભ, છવહિં મજ્જે એમ્,
તામહિં અચ્છઉ ધ્યિરૂ જાણુ, મુચ્છાણુવિ અન્તરૂ દેષ,

—જ્યાં મુધી છવોની મધ્યે વિષમ કાર્યગતિ આવે છે, ત્યાં મુધી ધતરૂ જન (એકબાણુ-અલગ) રહો, સ્વજન પણ અન્તરૂ દે છે-પીઠ દેખાડે છે.

જમહિં તામહિં, જહિં તાહિં, જમ તામ-જુઓ નં. ૯૮ અને ૯૯. સં. યાવત્ તાવત્-જ્યાંમુધી ત્યાંમુધી એ અર્થમાં આવે છે. અચ્છઉ-હિં-આછો-હો. તેની વાત જવા દો એ અર્થમાં.

(૧૦૧) જેવડુ અન્તરૂ રાવણુ રામહં, તેવડુ અન્તરૂ પટ્ટણુ ગામહં.

—જેવડું અંતરૂ રાવણુ રામનું-વચ્ચે, તેવડું અંતરૂ પાટણુ-શહેર અને ગામડાનું-વચ્ચે (સમજવું). જેવડું તેવડું-હિં. જિતના તિતના એમ વપરાય છે, જ્યારે ગૂજરાતીમાં તેજ શબ્દો વપરાય છે. આ કોઈ રાવણના પક્ષપાતીની ઉક્તિ છે, તેથી દોષકટ્ટત્તિકારે ક્યું છે તેમ પાટણુ-ગામની બદલી ગામ-પાટણુ એ રીતે કરવાની જરૂર નથી.

(૧૦૨) જે મુગડા હરાવિઆ, જે પરિવિદ્ધા તાહં,
અવરોપ્પરૂ જેઅન્તાહં, સામિહ ગંજિહ જહં.

—જેઓના નીચે ઉપર-પરસ્પર જેતાં-દેખતાં (તેમના) સ્વામીને ગાંજવામાં આવ્યો હોય, તેમને જે મગ પીરસ્યા તે નક્કામા ગયા.

અહીં 'મગ પીરસવા' એ મોટા આદર અને ઉત્સવની વાત છે. જમાઈ આવે છે या તહેવાર આવે છે ત્યારે મગચોખ્ખા બને છે. જે કાયરોના અહીં તહીં જેતાં જેતાં સ્વામીને માર પડે તેને મગ પીરસવા વૃથા છે-મગ બરખાદ કરવા જેવું છે. રાજશેખરસૂરિ (સં.

૧૪૦૫) ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં આ ગાથા રત્નશ્રાવક પ્રબંધમાં જ્યાં એક રાજકુમાર બીજાની રક્ષા માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર થાય છે ત્યાં જણાવવામાં આવી છે.

મુગ્ધા—‘ મગ ’ ‘ ડા ’ ને માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણિ નં. ૧. હરાવિઆ-હારવું-વૃથા ખોવું. પરિવિટ્ટ-સં. પરિવિષ્ટ-પીરસેલા. અવરોધપર-અવર અને ઉપર-નીચે ઉપર-અહીં તહીં જેતાં યા ઉંચું નીચું વિચારતાં-દોષકવૃત્તિ અનુસાર ‘ પરસ્પર ’. જોઅનતાહં-જુઓ ઉપર નં. ૭માં જોઅનિત્યે. ગજિઉ-ગંજવું, પીટવું, માર્યાજવું એ પરથી. (૧૦૩) બમ્મલ તે વિરલા કેવિ નર, જે સર્વગં છદ્ધિલ

જે વંકા તે વંચયર, જે ઉજ્જુઅ તે બદ્ધિલ.

હે બ્રાહ્મણ-આ બ્રાહ્મણ કહે છે કે જે કોઈ પણ નરો સર્વ અંગે-પ્રકારે હેલ-દક્ષ હોય છે તે વિરલા હોય છે, જે વંકા હોય છે તે વંચક-ઠગ હોય છે ને જે ઋજુ-સરલ હોય છે તે બળદ (જેવા) હોય છે.

બંભ-બ્રહ્મ, કવિનું નામ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રનાં કેટલાંક ઉદાહરણો-પર કોઇ કોઇ ટીકાકારે લખેલ છે કે બંભ (બ્રહ્મ) બંદી યા ભાટના અર્થે વપરાય છે જેમકે હરિબંભ એટલે હરિ નામનો બંદી=બ્રહ્માટ ? બંક-સં. વક. આમા જોડાક્ષરની ‘ ન ’ શ્રુતિ થાય છે. વંચયર એટલે વચકતર એમ માનવાની જરૂર નથી. ‘ અર ’ યા ‘ અચર ’ એ કર્તૃવાચક પ્રત્યય છે. ઉજ્જુઅ-ઋજુ. તેમાં ઋની ઉ-શ્રુતિ થાય છે.

(૧૦૪-૧૦૫) અન્ને તે દીહરલોઅણ અન્નુ તં ભુઅ-જુઅણ
અન્નુ સુ ધણ થણહાર તં અન્નુ જિ મુહકમલ.
અન્નુ જિ કેસકલાવુ સુ અન્નુ જિ પ્રાઉ વિહિ
જેણુણિ અગ્નિણિ ધડિઅ સ ગુણુ-લાયણુ-ણિહિ.

—તે દીર્ઘલોચન (લાંબા નેણુ) અન્ય-ઓરજ, તે ભુજયુગલ અન્ય, તે ધનસ્તનભાર અન્ય, જે મુખકમલ તે અન્ય, જે કેસકલાપ તે અન્ય, પ્રાયઃ જે વિધિએ ગુણુલાયણુનિધિ એવી નિતમ્બિની (નારી) ધડી તે અન્યજ.

પ્રાઉ—પ્રાઇવ નં. ૧૦૬—પ્રાઇમ્વ નં. ૧૦૭, પગિમ્વ નં. ૧૦૮—સર્વનો અર્થ પ્રાયઃ છે.

(૧૦૬) પ્રાઇવ મુણિહંવિ લન્તડી, તે મણીઅડા ગણુન્તિ,
અખઇ નિરામઈ પરમપઈ, અજ્જવિ લડ ન લહન્તિ.

—પ્રાયઃ મુનિઓને પણ આન્તિ થાય છે—તે મણુકાઓ—પારાઓ ગણે છે—માળા ફેરવે છે. અક્ષય, નિરામય, પરમપદમાં આજ પશુ લય પામતા નથી. (તેથી શુન્ય ધ્યાન કરવાથી શું ?

—સરખાવો કખીરતું ‘મનકા ફેરત જુગ ગયા’—મણુકા ફેરવતાં જુગ આશ્યો ગયો. મણિઅડા—મણિક—મણુકા તેમાં ‘ડ’ પ્રત્યય કુત્સાના અર્થમાં.

(૧૦૭) અંમુજલેં પ્રાઇમ્વ ગોરિઅહે સહિ ! ઉવ્વતા નયણુસર
તેં સંમુહ સંપેસિઆ દેન્તિ તિરિચ્છી ઘાત પર.

—હે સખિ ! પ્રાયઃ ગૌરીના અશ્રુજલથી નયનરૂપી શરો ઉવટી ગયાં, તે સંમુખ સંગ્રેપિત (બંધે થાય) તિરછી ઘાત પર દે છે. અશ્રુજલમાં યુગાયેલા છે નહિ. ચાલ સીધી છે પણ માર તિરછો છે.

ઉવ્વતા—સં. ઉદ્વૃત્ત, ઉવટેલા. આટેલા. દોષકવૃત્તિ નયનસરનો અર્થ નયનસરોવર કરીને અશ્રુજલમાં ઉલ્લસિત બતાવે છે !!

(૧૦૮) ઐસી પિહ રસેસુ હઉં, રૂટી મઇ અણુણેઇ,
પગિમ્વ એઇ મણોરહઇં, દુક્કર દઇઉ કરેઇ.

—પિયુ આવશે, હું રસીસ—રસણું કરીશ, હું રહેલીને તે અનુ-નય કરશે—મનાવશે—સમગ્નવશે—પ્રાયઃ આવા દુક્કર મનોરથો દાયિતા કરે છે.

ઐસી—સં. એષ્યતિ રાજસ્થાની આસી. રસેસુ—સરખાવો પ્રાકૃત મન્નેસુ, જૂની હિંદી હનિસોં, રાજસ્થાની કરચ્ચું, ગૂજરાતી કરીશ. દુક્કર—એટલા માટે કે પૂરા થવાનું વિયોગના કારણે કઠિન છે.

(૧૦૯) વિરહાનલજલકરાલિયઉ, પહિઉ કોવિ યુરિવિ ઠિઅઓ,
અનુ સિસિરકાલિ સીઅલનલઉ, ધૂમ કહન્તિહુ ઉટિઅઓ.

—કોઇ કવિ જલમાં ધૂમ જોઈ બોલ્યો. ‘કોઇપણ પથિક-મુસાફર વિરહાનલની જ્વાલાથી કરાલિત એટલે પીડિત થઇ ડૂબીને ઉભો છે, નહિતો (અન્યથા) શિશિરકાલે શીતજલમાંથી ધૂમાડો ડ્યાંથી ઉડ્યો.’ પાણીની બાફ જોઇને ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

કરાલિઅઉ-કરાલિયો-દમ્બ, પહિઉ-મારવાડ પહી ‘પાવણો પહી’-પથિક.

(૧૧૦) મહુ કન્તહો ગુદ્દુદિઅહો, કઉ ઝુમ્પડા બલન્તિ,

અહ રિઉ-રહિરે ઉલ્હવઇ, અહ અપ્પણું ન ભન્તિ.

—ગોષ્ઠ (ગોઠા)માં બેઠેલા મારા કાન્ત-કંથનાં ઝુંપડાં કેમ બળે છે? કાંતો રિપુ-રહિર એટલે શત્રુના લોહીથી ઓલવે છે, કાંતો પોતાના (રહિરથી) ઓલવે છે-તેમાં બ્રાતિ-શક નથી.

કંથ ‘ગોષ્ઠ’ સંભાળતો ગયો છે, પાછળ શત્રુઓએ ઝુંપડાં બાળી નાંખ્યાં. પોતાની જાતથી તો તેને ઉમેદ છે કે મારશે યા મરશે. અહ-અથ-કાંતો...કાંતો, ગુદ્દુ-સં. ગોષ્ઠ. સરખાવો ગુસામજીની ‘ગાઇગોઠ’.

(૧૧૧) પ્રિય સંગમિ કઉ નિદ્દી, પ્રિઅહો પરોક્ષહો કેમ્વ,

મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ, નિદ્દ ન એમ્વ ન તેમ્વ.

—પ્રિયસંગમમાં કેમ નિદ્રા (આવે?), પ્રિય પરોક્ષ હોતાં-તેના વિરહમાં (પણ) કેમ નિદ્રા (આવે?) હું તો બને (બાણુ)થી-સંયોગ કે વિયોગથી વિનાશિત થઈ. આમે ન નિદ્રા આવે, ન તેમ (નિદ્રા આવે.) કેમ્વ, એમ્વ, તેમ્વ-કેમ, એમ, તેમ; હિંદીમાં ઝોં, ચોં, ત્યોં; કિમિ, ઇમિ, નિમિ; કેવેં, એવે, તેવેં. (પંજાબીમાં એવેં છે). મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ-આતો અર્થ દોષકવૃત્તિકાર ‘મયા દ્વે અપિ વિનાશિતે । એવો વિચિત્ર કરે છે.

(૧૧૨) કન્તુ જી સીહહો ઉવમિઅઈ, તં મહુ ખડિઉ માણુ;

સીહુ નિરકખય ગય હણુઇ, પ્રિયુ પયરકખસમાણુ.

—કંથ કે જેને સિદ્ધની ઉપમા આપવામાં આવે છે તે મારા માનને ખંડિત કર્યા (જેવું) છે. સિંદ ગજને-હાથીને રક્ષક વગરનો હોય ત્યારે-તેવા નીરક્ષકને હણે છે-(મારો) પિયુ તો પદરક્ષ-પેદરથી સમેત-સહિત-એવા ગજને હણે છે.

જંગલમાં જે હાથીને સિંદ મારે છે તે રખવાળ વગરના-નીર-ક્ષક હોય છે ને રણભૂમિમાં તેના રક્ષક પેદલ સીપાઈ હોય છે તે સમેત હાથીઓને મારનારા મારા પિયુને સિદ્ધની ઉપમા આપવી એ મારા માનને ધટાડનારું છે.

ઉવમિઅમ્-સં. ઉપમીયતે. પથરકમ્-પદરક્ષ-પ્યાદા-પાયદલ.

(૧૧૩) ચંચલુ હવિહિ ધ્રુવુ મરણુ, પિય રસિજ્જમ્ કાઈ
હોસઈ દિઅહા રસણા, દિવ્વઈ વરિસસયાઈ.

—હે પ્રિય ! ચંચલ હવિત છે, ધ્રુવ મરણુ છે (તો) શામાટે રૂંઠે છે-રસણાં લે છે. રસણાના દિવસ વરસ સમાન દીર્ઘ-લાંબા થશે.

(૧૧૪) માણિ પણુદૂધ જમ્ ન તણુ, તો દેસડા ચઈજ્જ,
મા દુજ્જણુકરપદ્ધવેદિ, દસિજ્જન્તુ ભમિજ્જ.

—માન પ્રનટ થતાં જો તનુ-શરીર ન (તનય) તો દેશ તજવો પરંતુ દુર્જનના કરપણવથી દેખાડતા એવા તરીકે ભમવું ન જોઈએ.

માણિ પણુદૂધ-ભાવવાચક સમ્પત્તિ. ચઈજ્જ, ભમિજ્જ એટલે તણુએ, ભમીએ. દસિજ્જન્તુ-દેખાડતા એવા. દોષકટ્ટતિ ડશાતા-ડખ-ખાતા એવો અર્થ કરે છે, તે યોગ્ય નથી લાગતો.

(૧૧૫) લોણુ વિલિજ્જમ્ પાણિએણુ, અરિ ખલમેહ મ ગજન્તુ,
આલિહ ગલ્લમ્ સુઝુમ્પડા, ગોરી તિમ્મમ્ અજન્તુ.

—પાણીથી લોણુ-(લવણ-લાવણ્ય એ એ અર્થ છે) વિલય પામે છે-અરે ! ખલમેહ ! ગરજ નહિ. સુમ્પડા યજ્ઞેલા થતા ગણે છે અને ગોરી આજ ભિન્ન છે. સં. લાવણ્ય હિંદી લૌન ચુ. લુણુ-લવણ

(જેમકે સહુણો તેમાં હુણ એ લાવણના અર્થમાં છે)-ફારસી નમક સૌંદર્યના અર્થમાં વપરાય છે. અમરશતકમાં એક પ્રક્ષિપ્ત શ્લોક છે કે જ્યારથી પ્રેમપ્રિયાથી મેં તેના અધરનું પાન કર્યું ત્યારથી તરસ વધતી જ જાય છે. કેમ ન વધે ? તેમાં લાવણ્ય છે ને ? નમકથી તરસ વધે છે. આ પર ટીકાકાર આ કલ્પનાની ગ્રામ્યતાપર મશ્કરી કરે છે કે વાહ કવિ કેવો છે, કોઇ સાંભરની ખાન ખોદનારો છે ! અહીં નમક ' પાણી પડવાથી ગળે છે '-એ લખ ઉક્તિ કરી છે કે દુષ્ટ મેઘ, ગરજ મા, ઝુંપડું ગળતું જાય છે, ગોરી ભીંજાય છે; લવણ-લાવણ્ય ગળે છે-બસ કર. લોણ-લવણ અતે લાવણ્ય. વિલિજ્જ-સં. વિલીયતે. બાલિઉ-બાળ્યો રાજસ્થાની ગાલી, દગ્ધ. તિમ્મ-સં. તિમ્ આદ્રે બનવું, ભીખવું. દોધ-કૃત્તિમાં બે અર્થ કરેલા છે છતાં ભાવ અસ્પષ્ટ છે.

(૧૧૬) વિહવિ પણફુંધ વંકુડઉ, રિદ્ધિહિં જણુસામન્તુ
કિંપિ મણાઉ મહુ પિચ્છહો, સસિ આણુહરમ્ ન અન્તુ.

—રિદ્ધિમાં વાંકડા થવું તે જનસામાન્ય છે—તેવો વાંકડો મારો પિયુ વિભવ નષ્ટ થતાં છે. (તેને) કંધક થોડો શશિ અનુસરે છે—સમાન થાય છે, ખીન્ને નથી.

ચંદ્રમા ક્ષીણ થાય છે તો તેની કલાઓ વાંકી રહે છે, પૂર્ણ થાય છે ત્યારે સામાન્ય ગોળ અને તારાઓ જેવો—તે ચંદ્ર મારા પિયુના જેવો છે. પિયુ સંપત્તિ નષ્ટ થઇ છતાં ચક્રડાતો રહે છે ને સંપત્તિમાં નબળાથી સાધારણ રહે છે.

મણાઉ—સં. મનાડું, કંધક.

(૧૧૭) કિર ખાઇ ન પિચ્છ ન. વિ દ્વધ, ધમ્મિ ન વેચ્ચઈ રૂચ્છઉ,
ઈહિ કિવણુ ન જણુધ જહ, જમહો ખણુણુ પહુચ્ચઈ રૂચ્છઉ.

—ખરેખર ન ખાય, ન પિયે, ન આપે, ન ધર્મમાં રૂપીઓ ખર્ચે.

—અહીં કૃપણ ! જાણતો નથી—જ્યમ જમતો દૂત ક્ષણમાં આવી પહોંચશે. કિર—કિલ, વેચ્ચઈ—સ. વ્યયતિ ખર્ચ કરે પહુચ્ચઈ—સં. પ્રભ-

વતિ-પહોંચે. રૂઆડઉ, ફૂઆડઉ-રૂપીઓ, ફૂતડો-ફૂત. જુઓ પ્રખંધ ચિંતા-મણી ન. ૧ આગળ.

(૧૧૮) જામજામ તહિં દેસડઈ, લખ્ખઈ પિયહો પમાણ,
જઈ આવઈ તો આણિઅઈ, અહવા તં જિ નિવાણ.

—જ્યાં પિયુનો પ્રમાણ-પત્તો મળે તે દેશમાં જઈએ; (તે) જો આવે તો આણીએ-લાવીએ, અથવા તે જ નિર્વાણ (માની લેવું). જિ-પાદપૂરણ.

(૧૧૯) જઈ પવસન્તે સહું ન ગયઅ, ન મુઅ વિઓએ તસ્મુ,
લજ્જજજઈ સંદેસડા, દિન્તેહિં સુહય-જણુસ્મુ.

—(કોઈ પ્રોપિતભર્તૃકા સખીને કહે છે) જો પ્રવાસ કરતા (પિયુ) સાથે ન ગઈ, તેમ હું તેના વિયોગથી ન મુઈ; તો તે સુભ-ગજનને સંદેશા આપતાં મને લજ્જા આવે છે.

પવસન્તે દેન્તેહિ-વર્તમાન કદંત.

(૧૨૦) એતહે મેહ પિઅન્તિ જલુ, એતહે વડવાનલ આવટઈ,
પેકખુ ગહીરિમ સાયરહો, એક્રવિ કણિઅ નાહિં ઓહટઈ.

—(હે નાથ !) અહીંથી મેં જલ પીએ છે, અહીંથી વડવાશિ શોષે છે. સાગરની ગંભીરતા જો-એકપણ કણિક-ખિંદુ પણ ઓછો થતો-ઘટતો નથી.

આવટઈ-સં. આવર્તતે. હિં-ઐઘટતા હે. ગહીરિમ-સં. ગંભી-રિમા. કણિઅ-કણિકા, કણી. ઓહટઈ-સ. અવધટતિ.

(૧૨૧) જાઉ મ જન્તઉ પલ્લવહ, દેખ્ખઈ કઈ પય દેઈ
હિઅઈ તિરિઅછી હઉ જિ પર, પિઉ રમ્મરઈ કરેઈ.

—(કોઈ સ્ત્રી કહે છે) જાઓ જનારાનો પલ્લો ન (પકડું); જોઉ (છુંકે) કેટલાં પગલાં દે છે-આપે છે. હૃદયમાં હું તિરછી-આડી-રહી છું; કેવલ પિયુ આરમ્મર કરે છે. (જવાનો નથી.)

હું હૃદયમાં તિરછી-આડી-રસ્તો રોકી ઉભી છું, પિયુ જવાનો આડંબર કરે છે. જવા ખાવાનું કંઈ નહિ અને, પલ્લા બલ્લા હું પકડતી નથી. જાઓ, જોઈ છું કે કેટલાં પગલાં જમ શકે છે. પલ્લ-પહ-પલ્લાના ?

(૧૨૨) હરિ નચ્યાવિઉ પંગણુધ, વિમ્હઈ પાડિઉ લોઉ,
એમ્વહિં રાહ-પયોહરહં, જં ભાવધ ત હોઉ.

હરિ આંગણે નચ્યાબ્યો, લોકને વિસ્કાયમાં પાડ્યા-નાંખ્યા. આ રીતે. —હવે રાધાપયોધરોનું જે ભાવે-થવાનું હોય તે થાઓ. જે આ ઇચ્છે તે કરે, હરિને તો આંગણે નચ્યાબ્યો હવે શું કરશે.

(૧૨૩) સાવ સલોણી ગોરડી, નવખી કવિ વિસ-ગંઢિ,
ભડુ પચ્યુલિઉ સો મરધ, જસુ ન લગ્ગઈ કંઢિ.

—સર્વ સલુણી ગોરી કાઠ અનોખી-નવીન વિષયથિ છે-તે એવી કે જે સુભટના કંઈ તે ન લાગે તે મરે. વિષગાંઠ ગળે લાગવાથી મરણ નિષ્ખલ્લે અને આ ન લાગે તો મારે એટલા માટે તે અનોખી.

સલોણી-સં. સલાવણ્યા. સલુણી જુઓ ઉપર નં. ૧૧૪. ગોરડી-ગોરી. નવખી-સં. નવકા (નવીના) પંખખી-તૈકખી, અતૈખી-અનોખી. ભડુ-ભટ દેખો 'પ્રબંધ ચિં.' પચ્યુલિઉ-પ્રત્યુત (હેમચંદ્ર ૮-૫-૪૨૦) 'અનુપ્રુડે ખુડે તરે ' એ અહીં ભાવ છે.

(૧૨૪) મઈ વુત્તઉ તુહું ધુર ધરહિ, કસરેહિં વિગુતાઈ

પઈ વિણુ ધવલ ન ચડઈ ભર, એમ્વઈ વુન્નઉ કાઈ.

—મેં કહ્યું-હે ધવલ !-ધોંસરી ઉપાડનારા ધોરી બળદ ! તું ધુંસરી 'ધર-લે, કસરથી-નાના બળદોથી વિગુપ્તો-(ધુંસરીઓ ?) ને તારા વિના ભર ન ચડે. એમ શાને ખેદ કરે છે ?-વિષણુ છો ?-આ અન્યોક્તિ છે કે તું ભાર ઉઠાવ, વાહરડાંઓથી શું સરશે ? ધુર-આગળનો ભાર, કસર-નાના બળદ, વિગુત ?-ન ઉપડી શકતી ? ધવલ-જે જાતિમાં જે ઊઠે છે તે ધવલ. વુન્નઉ-વુન્નો-વિષણુ-વિષાદ્યુક્ત.

(૧૨૫) એકદુ ક્ષયિ હ વિ ન આવડી, અન્નુ વલિશ્વકે જાલિ,
મઈ મિત્તા પ્રમાણિઅઈ, પઈ જેલકે ખલુ નાહિં.

—એક કદી પણ આવે નહિ, ખીન્ને વળેશે આશ્યો જાન્ય. હું મિત્ર !
મેં પ્રમાણિત કર્યું છે કે તારા જેવો નિશ્ચય કોઈ પણ નથી, આ અર્થ
ઠીક લાગે છે.

(દોષકવૃત્તિ એવો અર્થ ખીજી કડીનો કરે છે કે હું મિત્ર મા-
રાથી જેવો પ્રિય પ્રમાણ્યો, તેવો તારાથી નિશ્ચયે જણાવ્યો નથી; ખીન્ને
અર્થ એક મેં હું મિત્ર પ્રમાણિત કર્યું કે તારા જેવું ખલુ નહીં-નથી.
આ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.)

(૧૨૬) જિવં સુપુરિસુ તિવં ધંધલઈ, જિવં નઈ તિવં વલણાઈ;
જિવ ડોંગર તિવં કોટરઈ, હિઆ વિમરહિ કાંઈ.

—જેમ સુપ્રરૂપ તેમ અધડો થાય છે, જેમ નદી તેમ વલન,
જેમ પર્વતો તેમજ કોતરો. હું હૃદય ! કેમ વિપાદ પામે છે ?—મિત્ર-
તામાં અધડા હોયજ છે. ધંધલધ-અધડો થવો.

(૧૨૭) જે છરૂવિણ્ણ રથણનિહિ, અપ્પઈ તહિ ધલ્લન્ટિ,
તહં સંખ્પહં વિદ્ધાણુ પર, પુલ્લિજ્જનન્ત ભમન્તિ.

—જે શંખો રતનનિધિ-રતનાકર-સમુદ્રને છોડીને પોતાને તટપર
ધાસે છે-મૂકે છે, તેને વિદ્ધાણુ-વટયેશે-અધમજન કેવલ પુલ્કતાં ભમે છે.
જે પોતાનું સ્થાન છોડે છે તેને વિડંબના થાય છે.

છરૂવિણ્ણ છાંડીને-છોડીને પૂર્વકાલિક-ભૂતકૃદંત. વિદ્ધાણુ-દોષકવૃત્તિ
અધમજન એ અર્થ કરે છે, હેમયકે અસ્પૃશ્યસંસર્ગ એ અર્થ આપ્યો
છે. વિદાલ-અગડેલ, વટલવું-અગડવું. વટલાવવું-અગાડવું.

(૧૨૮) દેવિહિ વિહતઈ ખાહિ વહ, સંચિ મ એકકુવિ ડમ્મુ,
કોવિ ધવકકે સો પડ્ધ, જેણુ સમખ્પધ જમ્મુ.

—હું મૂર્ખ ! દૈવથી સોંપાયેલુ-કમાયેલું ખા, એક પણ દ્રમને

સંચય ન કર. કોઈ પણ ભય-ડર આવી પડે કે જેથી જન્મારો સમાપ્ત થઈ જાય.

નિઢત—સં. અર્જિત ? (દોષકવૃત્તિ), સોંપેલ. સંચિ-સંચવું. જૂની હિંદીમાં તથા પંજાબીમાં સંચના છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે

‘કાડી સંચરે તેતર ખાય’—સંચય કરવો-ભેગું કરવું. દ્રમ્મુ-દ્રમ-એક જાતનો સીકંકો, તે પરથી દામ-એટલે નાણું. દ્રવકકિ-દ્રવને, ડરને. વઢ-મૂર્ખ—‘ઢ’ એટલે મૂર્ખ એમ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૨૯) એકમેકકિ જઘવિ જોએદિ, હરિ સુટ્ટું સવ્યાયરણુ,
તોવિ ફેહિ જડિં કહિવિ રાહી, કો સકકધ સવરેવિ દૂંનયણુ
નેહિં પલુદા.

—એક એક (ગોપીને) જોકે હરિ સારી રીતે સર્વાદરેથી જુએ છે, તોપણ જ્યાં ક્યાં પણ-ગમે ત્યાં રાધા (હોય) ત્યાં જ દૃષ્ટિ છે. દમ્મ (દઢ) નયનોને, નેહથી થયેલ પલટાને સંવરણુ કરવા કોણ શક્તિમાન છે ? દોષકવૃત્તિનો અર્થ ગડબડીઓ લાગે છે—તે એમ છે કે એકેક અંગને જેમ છે તેમ હરિને જોકે સુખું સર્વ આદરથી રાધા જુએ છે તોપણ દઢ દૃષ્ટિ રાગસ્નેહથી જે કોઈ અંગપ્રદેશે સ્થાપિત થયેલી દૃષ્ટિને સંવરવા કોણ સમર્થ થાય ?

(૧૩૦) વિહવે કરસુ ચિરતણુઈ, જોવ્વણિ કરસુ મરદુ,
સો લેખડહ પદ્મવિઅધ, જો લગ્ગઈ નિચ્ચદુ.

—વિભવમાં કેનું સ્થિરપણું ? યૌવનમાં કેનું મરાઠાપણું—અહંકારીપણું (તોપણ) તે લેખ (કાગળ) લાગે તો બરાબર—એમ સમજી મોકલવામાં આવે છે.

નાયકનો ભરોસો નથી, વૈભવમાં કેની આશા કરી શકાય કે તે સ્થિર રહેશે ? પોતાના યૌવનનો પણ અભિમાન નથી કે તે તેને ખેંચી લાવશે તોપણ ખંડિતા યા પ્રોષિતા શોચે છે કે એવો સંદેશો મોકલું કે જે તીરની માફક બરાબર લાગે.

થિરતણુઉ-સ્થિરતવ. લેખડ-લેખડો, લેખ. નિચ્ચડ-અત્યંત ગાઢ.

(૧૩૧) કહિં સસહર કહિં મયરહર, કહિં યરિદિલુ કહિં મેહુ,
દૂરહિઆહંવિ સજ્જણહં, હોઈ અસરૂંતુ નેહુ.

—ક્યાં શશધર (ચંદ્ર), ક્યાં મકરધર (સમુદ્ર), ક્યાં મોર, ક્યાં મેઘ. સજ્જનો દૂરસ્થિત હોય તોપણ અસાધારણ રતેહ હોય છે. યરિ-
દિલુ-સં. બહિં-મોર; અસરૂંતુ-સં. અસંરૂંતુલ ?

(૧૩૨) કુંજર અન્નહં તરવરહં, કુડેણુ ધલ્લહ લત્યુ,
મણુ પુણુ એકહિં સલ્લહિં, જઘ પુચ્છહ પરમત્યુ.

—કુંજર (હાથી) અન્ય (પર). તરવરો પર, કોડે કરી હાથ ધાલે-
નાંખે, પણ જો પરમાર્થ પછો (તો), (તેનું) મન એકજ (પર) સલ્લહી
(એક જાતના બળદો-જુઓ ઉપર ન. ૭૨) પર (હોય છે). કુડું-
કૌતક-વિનોદ જુઓ ઉપર ન. ૮૯.

(૧૩૩) ખેડુયં ક્યમમ્હેહિં, નિચ્છયં કિં પયમ્પહ,
અણુરતાઉ ભતાઉ, અમ્હે મા ચય સામિઅ.

—અમારી સાથે નિશ્ચયે ખેલ કરવામાં આવ્યો (છે)-શું કહે છે
(કહીએ) ?, સ્વામિ ! અનુરક્ત ભક્તો એવા અમોને મ તજ. અનુષ્ટુપ્
છંદ. ખેડુ-ખેલ. પંજાબી ગીતમાં સાડે ખેડણુ દે દિન ચાર. પાકાંતરમાં
અણુરતાઉ ભતાઓ છે.

(૧૩૪) સરિહિં ન સરેહિં ન સરવરેહિં નવિ ઉજ્જણુ-વણેહિં
દેસ રવણુ હોન્તિ વઢ, નિવસન્તેહિં મુઅણેહિં.

—(ન) સરિ(તા)ઓળી, ન સરથી, ન સરવરથી, ન ઉદ્યાન-
વનોથી પણ દેશ રમણીય થાય છે. (પણ) મૂર્ખ ! નિવાસ કરતા સ્વ-
જનોથી (થાય છે). રવણુ-રમણીય, રમ્ય. વઢ-જુઓ ઉપર ન. ૪૩,
૧૨૮ વગેરે.

(૧૩૫) હિઅડા પછ એહુ બોલ્લિઅઓ, મહુ અગાધ સયવાર,
કુટિસુ પિએ પવસન્તિ હઉ, બંડય ઢકરિ સાર.

શ્રી હિમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૬૯

—હૈડા ! (તું) મારી આગળ સોવાર એમ બોયું કે પિયુના પ્રવાસ કરતાં(જ) ફાટીશ. હોં,—હે ભંડ !—હે અદ્ભુત દૃઢતાવાળા ! (હજી તું ફાટયું નહિં.)

હિઅડા—હે હૈયા. પછ—મધ્યમપુરૂષ, તું. કુદિસુ—કુટીશ—ફાટીશ. પિએ પવસન્તિ—ભાવવાચક સમ્ભવી. ભંડય—પાખંડી. ઢક્કરીસાર—ઠક્કરી ગયો છે એટલે નિકલી ગયો છે જેનો સાર—બળ તે, તેવો ઢીલો—નબળો. (દાઘકવૃત્તિ); પરંતુ અદ્ભુત સારવાળો (હિમચંદ્ર).

(૧૩૬) એક કુડુલી પચહિં રૂદ્ધી, તહં પંચહંવિ જુઅંજુઅ બુદ્ધી,
અહિણુએ તં ધર કહિ કિંવ, નન્દઉ, જેથુ કુડુમ્બઉ અપણુ-અન્દઉ.

—એક કુટી (શરીર રૂપી ઝુંપડી) છે, (તે) પાંચ (ઈંદ્રિયો)થી રૂંધાયેલી છે, તે પાંચને પણ જુદી જુદી બુદ્ધિ (છે), અહેન ! તે ધર કે જ્યાં કુડુમ્બ આપછંદીલું (હોય) તે કેમ નદે—પ્રસન્ન થાય તે કહે.

કુડુલી—કુટીના. કુસિત કે અલ્પના અર્થમાં; જુઅંજુઅ—જુદી જુદી. અપણુઅન્દ—આપમતીલું—પોતપોતાના મતવાળું. હીંદીમાં એક દોહો છે કે:—

‘અસમ પૂજતે દેહરા, ભૂત પૂજિની જોય;
એકે ધરમે દો મતા, કુસલ કહાં તે હોય.

(૧૩૭) જો પુણિ મણિ જિ અસકસિ દ્વઅઉ, ચિન્તધ દેષ ન દમ્બુ ન રઅઉ,
રસવસ—ભમિર કરગુલ્લાલિઉ, ધરહિં જિ કોન્તુ ગુણુસો નાલિઉ.

—જે પણ મનમાંજ ધુસપુસ ચિન્તવ્યા કરે, દ્રમ્મ ન આપે, ન રૂપિયો આપે એટલે કે ખર્ચ કરે નહિ, રતિવશ થઈ ભ્રમણ કરનારો ધરમાંજ હાથના અગ્રભાગથી ઉલાળેલું કુંત—ભાલું ફેરવે તે નાલિઅ—મૂર્ખ છે. જે સદા વ્યાકુળ રહે, પૈસા ખરચે નહિ, ધર બેઠાં ભાલું ફેરવ્યાં કરે તે મૂઢ છે.

ખસકસિદ્ધઅઉ-બ્યાકુલ. દ્રમ્યુ-દ્રમ નામનો સિકકો-દામ, રૂઅઉ-રૂપક-રૂપીઓ-ચાંદીનો સિકકો, રધ-રતિ-મનની લહેર, ભમિર-ભમતો, ઉલ્લાલિઉ-ઉલ્લાલિત, કોન્તુ-કુન્ત-ભાકું, ગુણુઈ-ગણુ-સરખાવો માળા ગણુ-ફેરવે; નાલિઈ-દુર્લાલિત, મૃદ ઉપરના વદના અર્થમાં.

(૧૩૮) ચલેહિં ચલ-તેહિ લોઅણેહિં, જે તઈ દિદ્દા ખાસિ,
તહિં મયરધ્વય-દડવડઉ, પડઈ અપૂરઈ કાલિ.

—હે ખાસા ! (તારા) ચલ-ચંચલ આવતાં લોઅનોથી તારાથી જે દેખાયો-તે જેને દીડો, તેના પર મકરધ્વજનો દડવડો અધૂરા કાસે પડે છે (દોષકવૃત્તિ); યા તેના પર મકરધ્વજ અપૂર્ણ કાસે દડવડી પડે. જેને તેં ચંચલ નયનોથી જોયો તેના પર દરોડો-હુમલો થાય છે, તે ક્યોતે માર્યો જાય છે.

દડવડઉ-અચ (। વ) રકંદં કટકં ધાટી (દોષક વૃત્તિ) ધાહુ, લૂંટ. અપૂરહ કાલિ-અપૂર્ણકાળે-કવખતે.

(૧૩૯) ગયઉ સુ કેસરિ પિઆહુ જહુ, નિચ્ચિન્તઈ હરિણાઈ,
જસુ કેરઈ હુંકારડએ, મુહહું પડન્તિ તૃણાઈ.

—હે હરિણો ! તે કેસરી કે જેના હુંકારથી (તમારા) મુખમાં તૃણ (ખરી) પડતા હતા તે ગયો. (હવે) જલ નિશ્ચિન્તપણે પીઓ.

જસુ કેરઈ-જેના કેરા-તણા. જસુ (સં. યસ્ય)માં છટ્ટી વિભક્તિ 'સુ' યા 'ઉ' જુદી છે; કેરઈ વિશેષણની પેઠે 'હુંકારએ' ને લાગુ પડે છે. કેર વિભક્તિ નથી કે જેથી 'જસુ' સાથે જોડવામાં આવે. આ કેર, હિંદી 'કા, કી, કે'નો જનક-પિતા કહેવામાં આવે છે પણ આ પોતેજ વિભક્તિ નથી તેમ જુદો પડતો નથી. વળી તેના પુત્ર પૌત્ર કેવી રીતે છૂટા પડી શકે ? આને મળતો એક મારવાડી પ્રસિદ્ધ દોહો છે કે:—

જિણુ મારગ કેહરિ વુવો, રજ લાગી તિરણાંહ,
તે ખડ ઉભી સૂખસી, નહિં ખાસી હરિણાંહ.

—જે માર્ગે સિંહ ગયો ત્યાં તણોને રજ લાગશે—તે ખડ ઉભુ ઉભુ સુકાઈ જશે, હરિણો ખાશે નહિ.

(૧૪૦) સત્યાવત્યહં આલવણુ, સાહુવિ લોહ કરેઈ,
આદનહં મખ્લીસડી, જે સજ્જણુ સો દેઈ.

—સ્વસ્થાવસ્થાવાળા—સુખી (પુરૂષો)નું આલપન—કથન—વાતચીત (જુઓ ન. ૪૮) સૌએ લોક કરે છે, (પરંતુ) આર્ત (જનો)ને ‘મ ડરીશ’ (એવી અભય વાણી) જે સજ્જન છે તે આપે છે—આશ્વાસન દે છે. સાહુ—સહુ. સર્વે; આદનહં—? આપન હં—આપનો—આતોને. મખ્લીસડી—મા ડર ‘મા મૈલી’ એ વાચ્યથી બનાવેલી સંજ્ઞા. ‘ડી’ છે તે સ્વાર્થમા છે.

(૧૪૧) જઈ રચ્ચસિ જાઘટિઅએ, હિઅડા મુદ્ધ સહાવ,
લોહે ધુટણુએણુ જિવં, ધણા સહેસઈ તાવ.

—હે મુગ્ધ સ્વભાવવાળા હૈડા ! જે જે દીઠું તેમાં જો (તું) રચે છે—પ્રેમ કરે છે—રક્ત થાય છે, તો ધુટતા—તુટતા એવા લોહાની જેમ તું ધણા તાપ સહેશે. જે દીઠું તેમાં રમવા કે પ્રેમ કરવા તુ લાગી જા તો ધડી ધડી લોહાની માફક તને તપાવવામાં આવશે, ભારેજ કાઢ એક જગ્યાએજ પ્રેમ કરવાની દૃઢતા શીખીશ. રચ્ચસિ—રચે છે, પ્રેમ કરે છે. જાઘટિઅએ—જે જે દૃષ્ટ-દીઠું તે તેમાં. ધુટણુએણુ—ધુટનારાથી—ખંડિત થનારાથી. સહેસહિ—કતૃવાચ્ય, કર્મવાચ્યને અડચણ રૂપ થાય છે.

(૧૪૨) મઈ જાણીતું યુડીસુ હઉ, પ્રેમદ્રહિ હહુરતિ;
નવરિ અચિન્તિય સંપડિય, વિપ્રિય નાવ ઝડતિ.

—મેં જાણ્યું (કે) હું હહુર કરતી—એ શબ્દ કરતી પ્રેમ રૂપી દ્રહમાં યુડીશ, પરંતુ અચિન્તિ ઝટ—એકદમ વિપ્રિય (રૂપી) નાવ (વિયોગ બેડા) સંપ્રાપ્ત થયું. પ્રેમ એટલો હતો કે હું દ્રહની સમાન તેમા રૂપી જાત પરતુ તેમાંથી મને બચાવવાને વિપ્રિયરૂપી નાવ ઝટ મળી ગઈ. યુડીસુ—યુડીશ (જુઓ હવે પછી પ્રબોધ ચિંતામણી નં. ૧ માં હુબ્ધિ-અઉ એ શબ્દ). હહુરતિ—અનુકરણ—રૂપી વખતે શ્વાસ એવો ઉઠે.

—ગભરાતી વખતનો શબ્દ નીકળે. નવરિ-સંસ્કૃત છાયાકાર ‘દેવસ’ એ અર્થ કરે છે તે નહિ, પણ તેનો અર્થ અત્ર પરંતુ, હિંદી વરન છે. સંપડિય-સયોગથી મળી. વિષ્ણુનાવ-‘વિષ્ણુ રૂઢો’ યા વિયોગએડ એ દોષક વૃત્તિમાં અર્થ છે.

(૧૪૩) ખર્જીય નહ કસરકેહિ પિર્જીય નહ ધુટેહિં,

એમ્વઈ હોઈ સુહચ્છડી, પિએં દિટ્ટે નયણેહિં.

—પિયુ કોળીઆથી ખવાતો નથી, ધુંટડાથી પીવાતો નથી. એવોજ નયનોથી પીયુ દોડે સતિ સુખસ્થિતિ હોય છે. ખાવા પીવાની જોવી તો તૃપ્તિ થતી નથી, કિંતુ કોઇ અનિર્વચનીય સુખ મળે છે. ખિજજઈ-ખાઈજે, પિજજઈ પીજે કમંવાચ્ય. કસરક-મોટા મોટા કોળીઆ. જુઓ તે શબ્દ ઉપર ન. ૭ માં. એમ્વઈ-એમજ, અથવા એમ હોવા છતાં પણ (દો. ૫૦). સુહચ્છડી (સુખ અને અસ્તિ)પણું-‘ડી’ લગાડી નામ બનાવાયું. (દે. ૩૭, ૬૧, ૧૪૦) અથવા સુખાશા (દો. ૫૦), પિએં દિટ્ટે—ભાવવાચક સપ્તમી

(૧૪૪) અજજવિ નાહુ મહજિજ, ધરિ સિદ્ધત્યા વન્દેધ;

તાઉજિ વિરહુ ગવકખેહિં, મક્કુ-ધુગ્ગિહિ દેધ.

—આજપણુ નાથ મારેજ ઘેર (છે તે) સિદ્ધાંતોને વદે છે, તે પણ વિરહ ગવાક્ષો-જળીઓમાંથી મર્કટવન્ ધુધિઓ-હીં. ધુડકી-ધુરકીઈ (એષાર્પ) દે છે-કરે છે. હવે નાથ પરદેશ ગયા નથી, ધરમાંજ છે. યાત્રાકાલનાં મંગલ દ્રવ્યોને માથે લગાડે છે તે પણ વિરહ સમજી ગયો કે મારો વખત આવી ગયો. હવે તે સુખ્ય દરવાજામાંથી ધુસી શકતો નથી તેથી જળીના સુખમાંથી વાંદરો ડોકીઈ કરે તેમ દેખાડે છે. અજજવિ, મહજિજ તાઉજિ-એમાં ‘વિ’ અને ‘જિ’ શબ્દને જોર આપે છે. સિદ્ધત્ય-સિદ્ધર્થ-પીલાં સરસવ મંગલ શકુન. ગવકખ-ગવાક્ષ; જૂની શૈલીની જળીઓનાં છેદ તદ્દન ગૌની આંખ જેવા હોવાથી. હિંદી ગોખા, ગૂ. ગોખ દરવાજાપરનો ઝરખો. મક્કુ ડુધુગ્ગિહિ-હિં. બંદર ધુંડકી. ધુગ્ગિહિનો અર્થ દો. ૫. માં આપલ્ય (I) આપ્યો છે.

(૧૪૫) સિરિ જર-ખંડી લોઅડી, ગલિ મણિયડા ન વીસ,
તો વિ ગોઠુંડા કરાવિઆ, મુદ્ધએ ઉઠું-બધસ.

—શિરપર જીર્ણ લોઅડી-કાંબળી (છે), ને ગળામાં (પૂરા) વીસ નહિ એવા મણકા (ની માળા) છે તોપણ મુઘ્ધાથી ગોઠ-ગામના નિવાસીઓ એવા ગામના યુવકો પાસે ઉઠએસ કરાવાઈ એટલે મુઘ્ધાએ તેમની પાસે કરાવી. મુઘ્ધા પાસે શૃંગારનાં સાધનોમાં જીની કાંબળ છે અને ગળામા પૂરા વીસ મણકાની માળા પણ નથી તોપણ તેણીનું લાવણ્ય એવું છે કે આખા ગામના છેલોને ઉઠએસ કરાવતી રહી છે. જરખંડી-જીર્ણ, ખડિત. લોઅડી-લોઈ, લોમપટી, કામળી. મણિઅડા-માં ૩ કુત્સાના અર્થે, ગોઠુંડા-જીઓ ગોઠ નં. ૧૧૦ માં. ગામની બહાર ગો-સ્થાન હોય છે કે જ્યાં યુવકો એકઠા થાય છે. ત્યાંના નિવાસી. ગોઠ એટલે ગોકુલ-ગોસ્થાન ત્યાં જ એસે છે તે ગોષ્ઠ-ગોષ્ઠક-ગોષ્ઠ પુરૂષ (દો. ૨.)

(૧૪૬) અમ્મડિ પચ્છાયાવડા, પિઉ કલહિઅઉ વિઆલિ,
ધછ વિવરીરી બુદ્ધી, હોધ વિણાસહો કાલિ.

(સ્ત્રી પતિ સાથે માન કર્યા પછી પસ્તાય છે) હે અમ્મા-માત ! પશ્ચાત્તાપ (થાય છે); વિકાલે-સંધ્યાસમયે પિયુ સાથે ઝગડો કર્યો. વિનાશના કાલે બુદ્ધિ વિપરીત થાય છે. અમ્મડિ-બુદ્ધી-એમાં ડી સ્વાર્થમાં યા અનુકંપામાં છે. પચ્છાયાવડા-અહીં પણ પશ્ચાત્તાપની આગળ ડા છે. કલહિઅઉ-કલહાપિત, કલહ કરાયેલો છે. વિઆલિ-જીઓ કુમાર-પાલ પ્રતિબોધનાં ઉદાહરણ નં. ૧૮ અને ઉપર નં. ૬૨.) ધછ-હેમચંદ્રે અનર્થક કહેલ છે-પાદપૂરણ યા અવધારણનો અર્થ છે.

(૧૪૭) ઢોલ્લા એહ પરિહાસડી, અઈ ભણુ કવણુઈં દેસિ,
હઉં ઝિજ્જઉ તઉ કેહિ પિઅ, તુહું પુણુ અનહિ રેસિ.

હે ઢોલા ! એ ! કહે (કે) કયા દેશમાં આ પરિહાસ-મનક છે ? હે પિયુ ! હું તારા માટે છીનું-સુકાઉં, (ને) તું વળી અન્યને માટે

(સૂકાય છે.) સરખાવો ન. પપ. આ કયા દેશની રીત? દોસ્તા-ગુઓ નં. ૧. પરિહાસડી-મજાક, દાંસી યા પરિમાયા (દિ. વ.). અષ્ટ ભણુ-એ ! ભણુ કહે. દો. વ. અર્ધમિન એક શબ્દ માની તેનો અર્થ અત્ય-દભુત ! કરે છે. હેમચંદ્રમાં પણ ‘અર્ધમિ ન’ એ પ્રધાન પાઠ માન્યો છે. ઝિજ્ઞાસ-ઝીણું થવું, સૂકાવું. તઉકેલિ-તારા માટે; રેસિ-વાસ્તે (હેમં ૮-૪-૪૨૫).

(૧૪૮) સુમરિજ્જાઈ તં વલ્લદઉ, જં વીસરઈ મણાઈ,
જદિ પુણુ સુમરણુ જઈ ગઈ, તહો નેહણે કઈ નાઈ.

—જે વલ્લભ મનથી વીસરે છે તે વલ્લભને સ્મરવામાં આવે-સંભારવામાં આવે, જેનું સ્મરણ પુનઃ જો આણું જાય (ભૂલી જવાય) તેના નેહનું નામ શું ? જે ભૂલે તેને તો યાદ કરે, અને જેનું સ્મરણ આણું જાય (ભૂલી જાય) તેના નેહને નામજ શું હોય ? કંઈ નહિ. જેનો નેહ છે તે કદી ભૂલી શકતો નથી અને તેના સ્મરણની જરૂર નથી. સુમરિજ્જાઈ-સમરીજે. મણાઈ-મનાડ-અર્થ (દિ. વ.), મનથી. જઈ-યદિ, જો. કઈ નાઈ-જયપુરીમાં કાંઈ નાંચ ?

(૧૪૯) જિખિભન્દિ નાયગુ વસિ કરહુ જસુ અધિનઈ અનઈ,
મૂસિ વિણુફૂંઈ તુંખિણિ હે અવસે સુકઈ પજણુઈ.

—છાબ-ઈંદ્રિય (કે) જેને અન્ય (ઈંદ્રિયો) અધીન છે તેને હે નાયક ! વશ કરો. જેનું મૂલ વિનષ્ટ થયું છે એવી તુંખડીનાં પર્ણો-પાંદડાં અવશ્ય સૂકાય છે. મૂસિ વિણુફૂંઈ-માવવાયક સાતમી.

(૧૫૦) એકસિ સીલકલકિઆહં, દેજ્જહિ પચ્છિતાઈ.
જો પુણુ ખંડઈ આણુદિઆહુ, તસુ પચ્છિતે કાઈ.

—એકવાર શીલકલકિત (કરનારા) ને પ્રાયચ્છિત આપવામાં આવે છે; જો ફરીવાર અનુદિન (શીલને) ખંડિત કરે છે તેને પ્રાયશ્ચિ-તથી શું ? એકસિ-એકશઃ-એકવાર-મારવાડી-એકરશ્યાં, એકશ્યાં. આણુ-દિઆહુ-અનુદિન, દિને દિને.

(૧૫૧) વિરહાનલજલકરાલિઅહ, પહિઉ પન્થિ જં દિદ્દુઉ,
તં મેલવિ સ્વહિં પન્થિઅહિં, સોજિ કિઅહ અગિદ્દુઉ.

—જે પથિક વિરહાનલની જવાલાઓથી કરાલિત પંથમાં જોવામાં આવ્યો, તેને સર્વ પથિકોએ મળીને અગ્નિમય કર્યો—વધારે તમ કર્યો—ઉત્તેજિત કર્યો. વિરહતાપની અધિકતાથી અતિશયોક્તિ. સરખાવો નં. ૧૦૯. દોષકવૃત્તિ તો એ અર્થ કરે છે કે પથિકોએ તેનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અગ્નિષ્ઠઃ કૃતઃ મેલવિ—મળી કરી યા રાખી. અગિદ્દુઉ—અંગીકૃત. સ્ત્રી. અંગીકૃત (આમાં અનુસ્વાર માટે માટે જુઓ પ્રઅધ ચિતામણીનાં ઉદાહરણમાં નં. ૬ મકડ.) અંગીકૃતનો અર્થ ગૂજરાતીમાં એ છે કે. સોનીની સગડી, પોકપાડવા માટે ખાડો કરી અગ્નિ કરવામાં આવે છે તે; કોંધાગ્નિ. ‘લાગી યમને અંગીકૃત, પોઢી ગયો તે પજે’—વલ્લભ.

(૧૫૨) સામિ-પસાઉ સલજ્જુ પિહ, સીમારાધિહિં વાસુ,
પેકિખવિ બાહુ-બલુલ્લહા, ધણુ મેલ્લધ નીસાસુ.

—સ્વામીની જેને મહેરબાની છે તેવો સ્વામિપ્રસાદ, પિયુ સલજ્જ, (તેનો) સીમા સધિમાં વાસ—એ જોધને બાહુબલથી ઉલ્લસિત (પિયુને માટે) ધણુ—નાયિકા નિઃશ્વાસ મૂકે છે. રાજની કૃપા, જ્યાં તે કદી છુટી દે નહિ અને કઠિન કામપરજ મોકલે, પિયુ સકોચી એટલે કામ માટે ના પાડે નહિ ને છુટી માગે નહિ, સીમાડાપર રહેતું કે જ્યાં નિત નિત નવા નવા ઝગડા થાય અને બાહુબળથી ગર્વિષ્ટ પિયુ ઝગડો આગળ આવી વેચાતો લે—ખીચારી આટલાં કારણોથી વિરહના અંતનો સંભવ ન જાણીને નિસાસા નાંખે છે. બાહુબલુલ્લહા—બાહુબલથી ઉલ્લસ—ઉલ્લટ—ઉલ્લસિત, અથવા ‘બાહુ’ તું વિશેષણ ‘બલુલ્લહ’ એટલે બલગર્વથી ભરેલા બાહુ (પિયુના જોધને). ધણુ—જુઓ નં. ૧ અને ૭૦. મેલ્લધ—મેલે—મૂકે—છાડે—નાંખે.

(૧૫૩) પહિઆ દિદ્દી ગોરડી, દિદ્દી મચ્ચુ નિઅન્ત
અસસાસેહિ કંચુઆ, તિતુવ્વાણુ કરન્ત.

—હે પથિક ! ગોરી દીડી ? (હા) માર્ગને નિરખતી, આંસું
અને ઉશ્વાસથી કુંચુઆ (કાંચળી)ને ભીંજેલો સુકો (જુઓ નં. ૮૦)
કરતી ભેષ. આંસુથી ભીંજેલો ને ઉશ્વાસના આદ્રથી સુકો. અથવા તિંતુ-
વ્વાણુ-તાણો વાણો-આંસુઓનો તાણો ને ઉશ્વાસનો વાણો. ગોરડી-જુઓ
નં. ૨, ૧૨૩; તેમાં 'ડી' માટે જુઓ નં. ૧૪૦ નિઅન્ત-દેખતી.
તિંતુવ્વાણુ-તીમા-તિમિત-ભીંજેલો જુઓ નિમ્મધ નં. ૧૧૫.

(૧૫૪) પિઉ આધઉ સુઅ વતડી, ઝુણિ કન્નડઈ પઠ્ઠું.

તહો વિરહહો નાસન્તઅહો, ધૂલડિઆવિ ન દિઈ.

—પિયુ આઓ એવી વાત સામળી,-(તેનો) ધ્વનિ કાને પેઠો
(કે તરતજ) તેનો વિરહ નાકો કે (વિરહના નાસવાની) ધૂળ પણ ન
દેખાણી. વતડી, કન્નડઈ, ધૂલડિઆ-આમાં આવેલ 'ડી' યા 'ડ' પર
ધણું કહેવાયું છે-હવે વધુ લખવું વ્યર્થ છે. નાસન્ત-સં. નશ્યત્-નષ્ટ
થવું, અદર્શન થવું, ભાગવું. ગૂં નાસવું ભાગવાના અથમાં છે. પંખળી
ન્હસ-ભાગવું.

(૧૫૫) સદેસે કાઈ તુહારેણ જં સંગહો ન મિલિજ્જઈ,

સુધણિન્તરિ પિઅં પાલિએણ, પિઅ પિઆસ ડિં છિજ્જઈ.

—જો સંગથી ન મળાય તો, તમારા સંદેશથી શું ?, હે પિયુ !
સ્વપ્નાંતરમાં પીધેલા પાણીથી પ્યાસ-તૃપા કઈ છીજે-આંગે ? કેવલ
સંદેશથી શું સર્થ ?

(૧૫૬) એતહે તેતહે વારિ ધરિ, લગ્ગિલ વિસહુલ ધાઇ,

પિઅ-પખ્ખઈવ ગોરડી, નિઅલ કહિં વિ ન ઠાઇ.

—અત્ર તત્ર-અહીં તહી દ્વારે (કે) ઘેર પ્રિયપ્રભૃત ગોરી પેઠે
લક્ષ્મી વિસંસ્થુલ ધાય છે (દોડયાં કરે છે). નિઅલ કહિં પણ સ્થિત થતી
નથી-ઠકતી નથી. લક્ષ્મીની ચંચલતાની વિયોગિનીની સંચલતા સાથે
ઉપમા. જેવી લક્ષ્મી તેવી પ્રિયબ્રથા ગોરી. વારિ ધરિ-ધર દાર, ધર
આર, પખ્ખઈ-સં. પ્રબ્રથ-ભટકી-ચૂકી-બ્રથ થયેલી.

(૧૫૭) એઉ ગૃહેષ્પિણ્યુ ધ્રું મઈ, જઈ પ્રિઉ ઉવ્વારિજઈ,
મહુ કરિ એવ્વઉ કિંપિ જીવિ, મરિએવ્વઉ પર દેજઈઃ

—આ ગ્રહણ કરીને તે પિયુને મારાથી ઉગારી લેવાય તો માંડે કરવું—કર્તવ્ય કંઈ પણ નથી (બાકી રહેતું) મરવું પણ દેવાય—જો આ લઈને મારા પિયુનો ઉદ્ધાર થઈ જાય તો માંડે કર્તવ્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી. હું ચારે માંડે મરણ દઈ દઉં (મરણ પણ સહી લઉં). દોહક વૃત્તિ અનુસાર “ કોઈ સિદ્ધ પુરૂષને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ધન આદિ આપી નાયિકા પાસે બદલામાં પતિ માંગ્યો તો તેણી કહે છે કે જા આ લઈને પતિ ઉત્તર્ય તેલજ્યતે—બદલામાં આપવામાં આવે તો માંડે કર્તવ્ય કંઈ કેવલ મરણ આપી શકું છું. ” (ચાહે મારો પ્રાણ લઈલે, પતિને આપીશ નહિ). ગૃહેષ્પિણ્યુ—ભૂત કૃદત ધ્રં—જુઓ ઉપર નં. ૪૧, ઉવ્વારિજઈ—(૧) ઉગાર્યો જાય. (૨) વહે ચાચો જાય ? જુઓ ઉપર ટીકા કરિએવ્વઉ, મરિએવ્વઉ—કરવું, મરવું. રાજ્યસ્થાનીમાં કર્યો, મર્યો, સંસ્કૃતમાં કર્તવ્ય, મર્તવ્ય.

(૧૫૮) દેસુચ્યાણ્યુ સિહિકકણ્યુ, દણિકુટ્ટણ્યુ જં લોઈ,
મંજિદ્દ એ અધરતિએ, સંવ સહેવ્વઉ હોઈ.

—દેશનું ઉચ્ચાટન—પરિત્યાગ—દેશનિકાળ થવું, શિખિ એટલે આગ પર ક્વાથ—કાઢો થવું—કઢવું, ઘણું કુટાવું જે લોકમાં (છે) તે અતિરક્ત મંજીથી સર્વ સહેવું થએલ છે. મંજી દેશબહાર ગયો, આગપર કઢાયો, ઘણો કુટાયો—એ બધું સહન કર્યું તે ‘રક્ત’ હોવાનું જ્ઞ છે, તેમ કોઈમાં રક્ત—આસક્ત થવું તો બધા જ્ઞ ભોગવવાં પડે. સહેવ્વઉ—સહેવું—ખમવું.

(૧૫૯) સોએવા પર વારિઆ, પુષ્કવધહિં સમાણ્યુ,
જગેવા પુણ્ય કો ધરઈ, જઈ સો વેઉ પમાણ્યુ.

—પુષ્પવતિની સાથે સૂવું વિશેષ વાર્યું—નિષિદ્ધ કર્યું છે (એવું) જો વેદ પ્રમાણ હોય તો, વળી જાગવું કાણ ધરે—અટકાવે છે ? જે વેદમાં

‘સાથે સુવા’ની મનાઇ છે તે જો પ્રમાણ હોય તો ‘સાથે જગવા’માં કાણુ રોકે છે. સોએવા, જગેવા-સૂવું, જગવું-રાજસ્થાની સોખો, જગખો, વારિઆ-વારિત દોષકવૃત્તિ પરવારિઆ-પરિવારિત સાથે લે છે એટલે નિષિદ્ધ. પુષ્કવધ-પુષ્પવતી, રજસ્વલા. આમાંના ‘પુષ્પ’નો ઉપચાર હિંદીમાં હજી સુધી રહ્યો છે, કારણકે પ્રથમ રજેદર્શનને ‘ટુલેરા’ કહે છે. આ દોહા સાથે સરખાવો નીચેની સરસ્વતી કલાબરણ ૩-૨૯ ની ગાથા:—

લોઓ જૂરધ જૂરધ વચ્ચિજ્જી હોધ હોધ હોઉ સન્નામ
એધ જિમજ્જીસુ પાસે પુષ્કધ ણુ એધ મે લિદ્ધા.

(લોકો ખીજે, ખીજે, વચનીય (નિદા) સન્નામની થાય તો થવા દો; આવ, પુષ્પવતી ! પાસે સુધ જ, મને નિદ્રા આવતી નથી.)

(૧૬૦) હિચડા જધ વેરિચ ધણા, તો કિં અખિમ ચડાહું,
અમ્હાહિં ખે હથડા, જધ પુણુ મારિ મરાહું.

—હે હૈડા ! જો વૈરી ધણા (છે) તો શું અબ્ર-આક્રાશમાં ચડી જાઉં ? જો અમોતે (પણ) ખે હાથ છે, તો પુનઃ મારી મરું. શત્રુઓનાં વચનોને માટે ધરતી છોડી આક્રાશમાં શું ચાલ્યો જાઉં ? ખે હાથ તો છે તો પછી મારીને મરશું,

(૧૬૧) રકખધ સા વિસ-હારિણી, ખે કર ચુખિવિ જીહ,
પડીખિંખિચ-મુંગલુ જલુ, જેહિં અડોહિહ પીહ.

—જેમાં મુંગલનું (મુંજનું) પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંબન લઇને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ રાખે-ટકાવે છે. કોઈ તળાવના કાંઠે મિલન થયું હતું. કિનારાપર મૂંજ ઉભી હતી, તેનો પડખો પાણીમાં પડ્યો હતો. પિયુએ તેના હાથોથી જલ પીધું હતું, પછી મળવું નહિ થયું. નાયિકા તે હાથોને ચુંબતી ચુંબતી જીવતી રહી છે. વિસ-જલ સસ્કૃતમા પણ અપ્રયુક્ત છે; જો ખિસ (કમલની નાલ) લાવનારી એવો અથ ડરીએ તો ઠીક, કારણકે કમલનાલનું મૂલ ત્યાં રહે છે કે જ્યાં જલના મુંજનું પ્રતિબિંબ પડ્યું

હતું—આ માટે કમલનાલ તોડતી વખતે બધું સ્મરણ આવતું જાય છે.
એ—દોષકવૃત્તિ કદાચિત્ ‘જેહિ’ના નિત્ય સંબંધથી તેને વર્તમાન હિંદીના
‘વે’ એટલે તે એમ માનતી જણાય છે. મુંજલુ—‘આત્રા’ પ્રત્યય ‘વાળા’ના
અર્થમાં. અડોહિહિ—પીધું પીવરાવવું. જુઓ આ નિબંધનું પાતું ૩૦.

(૧૬૨) બાહ વિછોડવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવંછ કો દોસ,
હિઅય—ફિઉ જઈ નીસરહિ, જાણઉં મુંજ સ રોસુ.

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું,
(તેમાં) કોનો દોષ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી
મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ. (જુઓ આ નિબંધ પૃ.
૨૯ અને હવે પછી પ્રબંધચિતામણિનાં ઉદાહરણ પૈકી નં. ૧૦)
‘દોષકવૃત્તિ’ ‘મુંજો ભૂપતિ: સરોષ:’ બતાવી એમ અર્થ કરે છે કે નાયિકા
નાયક મુંજને કહી રહી છે. કોઈ મુંજસુ રોસુ એમ બતાવે છે. મુંજસુ
એટલે મુંજ સાથે.

(૧૬૩) જેપ્પિ અસેસુ કસાય-બલુ, દેપ્પિણુ અમહ જયસ્સુ,
લેવિ મહવ્વય સિવુ લહહિં, ઝાએવિણુ તત્તસ્સુ.

—અશેષ-સંપૂર્ણ કષાયબલ જીતીને, જગતને અભય આપીને—
અભયદાન આપીને, મહાત્મત લઇને, તત્ત્વનું ધ્યાન કરીને શિવ મોક્ષજ્ઞ
લહે છે—પામે છે. કષાય-જૈનોમાં તે શબ્દના અર્થમાં ક્રોધ, માન, માયા,
લોભ એ ચારનો સમાવેશ થાય છે તે તે જૈનનોજ પારિભાષિક શબ્દ છે.
જેપ્પિ, દેપ્પિણુ, લેવિ, ઝાએવિણુ—ભૂતકૃદત છે.

(૧૬૪) દેવં દુષ્કર નિઅય-ધણુ, કરણુ ન તઉ પડિહાઈ,
એમ્વઈ સુહુ ભુજણુહં મણુ, પર ભુજણુહિં ન જઈ.

—નિજ ધન દેવું દુષ્કર છે, તપ કરવું (પ્રતિ) ભાવતું નથી,
એવી રીતે સુખ ભોગવવાનું મન (છે) પરતુ ભોગવવાનું જતું—બનતું
નથી. દેવ-પાહાતર દેવે, દેવું; ભુજણુ-ભોજન. ભુજણુહિં ન જઈ—
ભોગવ્યું જતું નથી.

(૧૬૫) જેપિ ચએપિણુ સયલ ધર, લેવિણુ તવુ પાલેવિ,
વિણુ સન્તેં તિયેસરેણુ. ક્રા સક્કઠ ભુવણેવિ.

—શાંતિ(નાથ) તીર્થકર વિના સકલ ધરાને જીતવા, તજવા, અને
નપ લઇને પાળવા ભુવનમાં પણ કોણુ સમર્થ છે ? જેપિ, ચએપિણુ,
લેવિણુ, પાલેવિ—માં ક્રિયાર્થો ક્રિયા—સં૦ તુમ્ છે. આ ૩૫ પૂર્વકાલિક
ક્રિયાનાં ૩૫૦ સાથે મળતાં આવે છે.

(૧૬૬) ગંપિણુ વાણુરસિદિં નર, અહ ઉન્નજેણિદિં ગંપિ,
મુઆ પરાવદિં પરમ—પઉ, દિવ્વન્તરર્ધ મ નંપિ.

—જે નર વાણુરસીમાં જઇને અથ(વા) ઉન્નજયિનીમાં જઇને
મરેલા, તે પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે—ખીન્ન સ્વર્ગોની (વાત) મ કર;
અથવા ખીન્ન તીર્થોની (દ્વા. વ.) વાત ન કર. ગંપિણુ, ગંપિ—પૂર્વ-
કાલિક. વાણુરસી યા વારાણસી—વરન્નનસ—સારા રથોવાળી એ અર્થ
થાય છે પરંતુ તેનો વરણાન્નસી એ બે નદિઓની વચ્ચે હોવાથી એ
નામ બન્યાની કલ્પના કરી લીધી છે. હેમચંદ્રે વ્યાકરણમાં વારાણસી,
વાણુરસીમાં કેવળ વ્યત્યય માનેલ છે (૮-૨-૧૧૬ થી ૧૧૯). આવો
વ્યત્યય બોલવામાં થઇ જાય છે. જપિ—સં. જહ્પ્—તેમાં ‘ ઈ ’ કેવલ
છંદને માટે મૂક્યો છે.

(૧૬૭) ગંગ ગમેપિણુ જે મુઅઈ, જે સિવ—તિથ ગમેપિ,
ક્રીલાદિ તિદસાવાસ ગઉ, સો જમ—લોઉ જિણેપિ.

—જે ગંગા જઈ મયો, જે શિવતીર્થ (કાશી) જઈ ક્રીડા કરે છે
તે ત્રિદશ એટલે દેવના આવાસ—દેવલોકે યમલોકે જીતીને ગયો. ગમે-
પિણુ, ગમેપિ, જિણેપિ—જઇને, જીતીને. ક્રીલાદિ (સં. ક્રીડતિ).

(૧૬૮) રવિ—અથમણિ સમાઉલેણુ, કંઠિ વિષણિણુ ન છિણુ,
ચક્કે ખંડુ મુણાલિઅહે, નઉ જવગણુ દિણુ.

—રવિ આથમ્યો ત્યાં સમાકુલ ચક્રવાકે મૃણાલિકા—કમલિનીનો
ખંડ કંઠે સ્થાપિત (કર્યો), છિન્ન ન (કર્યો) જાણુ જીવને આગળીઓ

દીધો. ચક્રવાકે મૃણાલનો કટકો મોંમાં લીધો કે સૂર્યાસ્ત થઇ ગયો. વિયોગનો સમય આવ્યો. ખીચારે એક કટકો પણ ન કાપ્યો, મોંમાં નાંખ્યો. જાણે (કે વિયોગમાં જીવ ન નીકળી જાય તે માટે આગળીઓ દઇ દીધો. અત્યમણિ-જુઓ પ્રબંધ ચિં. ઉદાહરણ નં. ૩૦ હવે પછી. વિધણ-સં. વિતીણું. ચક્રકે-કર્મવાચ્યનો કર્તા. જેમકે મેં, તે, નહિ-ઉપમાવાચક જુઓ ઉપર નં. ૫. જીવગણ-જીવ+અર્ગલા. સંસ્કૃતના નીચેના શ્લોકનો ભાવ છે:—

મિત્રે ક્વાપિ ગતે સરોરુહ વને વદ્ધાનને તામ્યતિ

કન્દત્સુ ભ્રમરેષુ જાતચિરહાશંકાં ત્રિલોક્ય પ્રિયામ્ ।

ચક્રાહ્વેન વિયોગિના વિલસતા નાસ્વાદિતા નોઙ્ગિજ્ઞતા

કંઠે કેવલમર્ગલેવ નિહિતા જીવસ્ય નિર્ગચ્છતઃ ॥

—સુમાપિતાવલિ સં. ૩૪૮૩ પીટર્સન.

(૧૬૯) વલયાવલિ-નિવડણ-મએણ, ધણ ઉદ્ધમ્ભુઅ જાઈ,
વલ્લહ-વિરહ-મહાદહહો, થાહ ગવેસઇ નાઇ.

—વલયાવલિના નિપતનના ભયથી :નાયિકા ઉર્ધ્વભુજ જાય છે—
ચાલે છે, જાણે કે વલ્લભના વિરહરૂપી મહા દહ-હદનો તાગ ગવેષતી—
શોધતી (હોય નહિ). વિયોગમાં દુખળી થઇ ગઈ છે. ચૂડીઓ પડી
ન જાય તેથી હાથ ઉંચા કરીને જાય છે.—ચાલે છે. જાણે કે પ્રિયના
વિરહના મહા-પાણીના ધરાનો તાગ લેવા-પામવા-શોધવા લાગી છે,
પણ પામતી નથી. જે ઉંડા પાણીનો તાગ લેવા માગે છે તે માથાપર
હાથ ઉંચા કરી લે છે, એ જોવા કે માથાપર પાણી કેટલું ઉચું છે. દહ-
હદનો વ્યત્યય. ગવેસઇ-સં. ગવેષયતિ. ધણ, નાઇ માટે જુઓ ઉપર
નં. ૧ તથા ૫.

(૧૭૦) પેકખેવિણુ મુહુ જિણુવર હો, દીહર-નયણુ સલોણુ,
નાવઇ ગુર-મચ્છર-ભરિઉ, જલણિ પવીસઈ લોણુ.

—જિનવરનું સલોણું દીર્ઘનયન પેખીને-જોઇને જાણે ગુર-ભારે

મત્સરથી ભરેલુ લોણુ-લવણુ (લાવણ્ય ખીજો અર્થ) જવલન એટલે આગમાં પ્રવેશે છે. એટલુ સુદર મુખ છે કે લાવણ્ય મત્સરથી પૂર્ણ ખની આગમાં કુદી પડે છે. સુંદરતાપર નજર ન લાગી જાય એ માટે ‘ રાઈ મીઠું ’ આગમાં નાંખે છે. લોણુ. નાવધ-જુઓ નં. ૧૧૫ અને ૫.

(૧૭૧) ચમ્પય-કુસુમહો મળિઝ સહિ ભસલુ પધદ્દઉ,

સોહઈ ઇન્દનીલુ જણિ કણઈ બધદ્દઉ.

—ચપકકુસુમે મુજ સખિ ભમરો પેટો,

સોહૈ ઇન્દનીલ જાણે કનકે ખેટો.

(૧૭૨) અખ્લા લગ્ગા ફુંગરિહિં, પરિઉ રડન્તઉ જાધ,

જો એહા ગિરિ-ગિલણુ-મણુ, સો કિં ધણહે ધણાધ.

—ફુંગરપર અખ-મેધ, લાગેલા (છે), પથિક રટતો-રડતો જાય છે કે જે (મેધ) આવો ગિરિને ગાળવાના મનવાળો છે તે શું નાથિ-કાતું ધણીપણું કરશે ?-અચાવશે ?-પહાડોપર મેધ જોઈ વિયોગી વિચારે છે કે તે મેધ પહાડોને ગાળે છે તેથી પોકારી ઉઠે છે કે જેનો આવો સ્વભાવ છે તે ખીચારી વિયોગિનીને કંઈ છોડશે ?

અખ્લા-અખ; રડન્તહુ-રડન્તો પંખખી રડયાના=પુકારવું. ધણુ-જુઓ ઉપર નં. ૧. ધણાધ-દોષકવૃત્તિ ‘ ધનાનિ ઇચ્છતિ ’ એટલે ધન આહે છે ! ! એવો અર્થ કરે છે એ ઠીક નથી. ધણી એટલે ધની-સ્વામી, તે પરથી નામધાતુ ધણાધ-ધણી થવું, ધણીપણું કરવું (આચારે ક્રિપ્ત) અર્થાત્ સ્વામિત્વ દેખાડવું, રક્ષા કરવી, બચાવવું. રાજસ્થાની ધણિયાપ એટલે ધણીપણું, સ્વામિત્વ. ગૂજરાતીમાં ધણી એટલે માલિક, તેપરથી ધણિયાણી-સ્વામિની, પરિણિત બેરી; વળી ધણિયાતું-સ્વામિત્વ વાળુ વિશેષણ છે. સરખાવો ધણીજોગ હુંડી, ધણીધોરી, ધણીરણી.

(૧૭૩) પાધ વિલગ્ગી અંતડી, સિર હહસિહ પાધસ્સુ,

તોવિ કઠારધ હાથડઉ, બલિ કિજ્જઉ કન્તસ્સુ.

—પગમાં-અંત-આંતરડું લાગ્યું-ચોટી ગયું, શિર અધ-ખભાસાથે

લહસી પડ્યું, તો પણ હાથમાં કટારી. (આવા) કંથને બલિહારી જાઉં-
વારી જાઉ. વીરતાની પરાકાષા. લહસિઉ-લહસિયો (સં. હસિતં).
અન્ધસ્મુ-ખાંધનું-ખાંધપર, ખભાપર.

(૧૭૪) સિરિ ચડિઆ ખન્તિ ખૂલઈ, પુણુ ડાલઈ મોડન્તિ,
તો વિ મહદ્દુમ સઉણાહં, અવરાહિઉ ન કરન્તિ.

—શિરપર ચડયા ચડયા ફોલા થાય છે, વળી ડાળોને મોડે-તોડે
છે, તો પણ મહાદુમ-મહાવૃક્ષ શકુનો (પક્ષિઓ)ને અપરાધી કરતા
નથી-દોષ દેતા નથી. મહાપુરુષોની ક્ષમા. મોડન્તિ-સં. મોટ્યન્તિ,
તોડવું ફોડવું. ‘ શકુનિયોને અપરાધ કરતા નથી ’ એવો અર્થ દોષક-
વૃત્તિ કરે છે.

(૧૭૫) સીસિ સેહર ખણુ વિણિમ્મવિદુ, ખણુ કંઠિ પાલણુ કિદુ,
રદ્ધિએ વિહુદુ ખણુ મુડમાલિએ જં પણુએણુ ત નમહુ,
કુસુમ-દામ-કોદંડુ કામહો.

—(આ ગદ્ય એના ઉદાહરણ માટે આપ્યું છે કે અપભ્રંશમાં
પ્રાયઃ શૌરસેનીની પેઠે કાર્ય થાય છે. અને કંઈ ખડ અથવા એક ગાથા
એટલા માટે આપી છે કે અપભ્રંશમાં વ્યત્ય અને કોષ પ્રયોગ સંસ્કૃત
જેવા થાય છે. આ અવતરણોને અહીં આપવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી.)

આ ગદ્યનો અર્થ એ છે કે—કામના કુસુમદામકોદંડ-પુલરૂપી ધનુ-
બંને નમન કરો. કેવું પુલ-ધનુષ્ય ? તો કહે છે કે જેને રતિએ (પોતાના)
શીર્ષપર ક્ષણ માટે શેખરરૂપ વિનિર્મિત કરેલ છે, ક્ષણભર કઠમાં પ્રાલંબ
(લાંબી માળા) કરી, ક્ષણભર મુડમાલિકામાં પ્રયણથી વિહિત કર્યું તેવા.
કામનું પુલ-ધનુષ્ય કોષ વખત રતિ પોતાનું સીસપુલ બનાવે છે, કોષ
વખત ગળે લટકાવે છે, કોષ વખત મુડ-માથાપર માલાની પેઠે પહેરે
છે તેને પ્રણામ કરો. સેહર-સં. શિખર. વિણિમ્મવિદુ-સં. વિનિર્માપિતઃ
પણુએણુ-પ્રણયથી આને દોષકવૃત્તિ ‘ નમહુ ’ નું વિશેષણ માને છે.

(૧૭૬) હેઠું-ઠૂંધ-મૂર-નિવારણાય છત્તં આહો ધવ વહન્તી,
જયધ સસેસા વરાહ-સાસ-દ્વરકખુયા પુહવી.

—હેઠળ સ્થિત એટલે રહેલા મૂર્ધ એટલે મૂર્ધના આતપના નિવારણ માટે ગેપસહિત વરાહના શ્વાસથી દ્વરેતખાતા પૃથ્વી કે જે અધઃ એટલે નીચે છત્ર પેઠે વહન કરનારી છે તેનો જય થાઓ.

શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણના આ વિભાગમાં જે શબ્દ ઉદાહરણવત્ આપેલા છે તેનો ઉક્તેષ્ય અત્ર નિષ્પ્રયોજન છે.

આ રીતે પોતાના સમયથી પૂર્વની કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો અવતરેલાં તે અત્ર પૂર્ણ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશ શ્રી હેમચંદ્રના સમય પહેલાં સાહિત્યભાષા-શિષ્ટભાષા બની ગઈ હતી.

ઉપર અપાયેલાં ઉદાહરણોમાંના શબ્દોનો કોય આપવામાં આવે નો વિશેષ યોગ્ય થાત, પણ અવકાશના અભાવે તેમ થઈ શક્યું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું.

વાગ્ભટ્ટનું ભાષા સંબંધે વક્તવ્ય.

શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં વાગ્ભટ્ટ થયેલ છે કે જેણે વાગ્ભટ્ટાક્ષંકાર નામનો અક્ષંકાર પર ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં ભાષાઓ સંબંધે બીજા પરિચ્છેદમાં જે જણાવેલું છે તે અત્ર આપવું યોગ્ય છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતં ।

इति भाषा श्रुतस्त्रोऽपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥૧॥

—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેની અપભ્રંશ, અને ભૂતભાષા (પૈશાચી) એ ચારે ભાષા કાવ્યનું શરીર પ્રાપ્ત કરે રે. (એ ચારે ભાષા કાવ્યના શરીર પ્રાપ્ત છે.)

હવે તે ચાર ભાષાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે;—

સંસ્કૃતં સ્વર્ગિણાં ભાષા શબ્દશાસ્ત્રેષુ નિશ્ચિતા ।

પ્રાકૃતં તત્ત્વજતત્ત્વલ્યદેશ્યાદિકમનેકધા ॥૨॥

—દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે (અને તે) શબ્દશાસ્ત્ર-વ્યાકરણોમાં નિશ્ચિત થયેલી છે (મારી રીતે વ્યુત્પત્તિથી નિર્ણયિત છે), પ્રાકૃત તદ્ભવ, તત્ત્વલ્ય-તત્સમ અને દેશ્ય આદિ અનેક પ્રકારની છે. (ટીકાકાર સિંહ-દેવગણિ આ ત્રણુ-તદ્ભવ, તત્સમ અને દેશ્યનાં ઉદાહરણો આપે છે:—

તદ્ભવ-તે એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ તે; જેમકે:—

સિરિ સિદ્ધરાઅ સચ્ચ, સાહસરસિક તિ કિતાણું તુજ્ઞ,

કહમણ્ણહા મણુ મહ, પડન્તમઅણુત્થમક્રમસિ.

આમાના દરેક શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી આવેલા છે ને નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય.

શ્રી સિદ્ધરાજ ! સત્યં સાહસરસિક ઇતિ કીર્તનં તવ,

કથમન્યથા મનો મમ પતન્મદનાસ્ત્રમાક્રામસિ.

—હે શ્રી સિદ્ધરાજ (જયસિંહદેવ), તારું સાહસરસિક એવું કીર્તન (પ્રસિદ્ધપણું) સત્ય છે; (કારણકે) નહિતો (અન્યથા) શામાટે મારું મન કે જ્યાં મદનનાં બાણો પડે છે તે આક્રમણ કરે ?

તત્સમ-તે એટલે સંસ્કૃતની તુલ્ય-સમાન. સમસંસ્કૃત. તેનું ઉદાહરણ

‘ સસારદાવાનલદાહનીરં ’ ઇત્યાદિ સ્તુતિઓ છે. આમાં પ્રાકૃતમાં

પણુ સંસ્કૃત શબ્દો હોય છે, તે બીજી રીતે-બીજા રૂપમાં થતા નથી.

દેશ્ય—દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે, દેશી. જેમકે:—

‘ સત્તાવીસગ્ગેઅણુ કરપસરે જાવ અજ્જવિ ન હોધ,

પડિહત્થબિમ્બગહવધવઅણુ તા વજ્જ ઉજ્જાણું.

—આમાં ‘ સત્તાવીસગ્ગેઅણુ ’ એ શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં દેશી છે, તેના કરપસર એટલે કિરણનો પ્રસાર જ્યાંલગી અઘાપિ ન થાય ત્યાં સુધી હે ‘ પડિહત્થ ’ (દેશી શબ્દ સંપૂર્ણ એ અર્થમાં)—પૂરેપૂરા બિંબ-મંડલવાળા ‘ ગહવધ ’ (દેશી શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં)—ચંદ્ર જેવા વદનવાળી ! ઉદાનમાં જ.

‘આદિ’ આ શબ્દ ઉપરના બીજા શ્લોકમાં મૂકેલ છે તેમાં શાર-
સેની અને માગધીમાં પ્રાકૃતથી થોડોજ ભેદ છે. શારસેનીમાં એમ થાય
છે કે ‘ધદાની’ (હમણાં) એ શબ્દમાં ધનો લોપ થાય છે—‘જ’ દાર્ણી
દુબ્બલો અહયમ્’ (જેમ હમણાં હું દુર્બલ છું); ‘તદ’ એ શબ્દનો
‘તા’ થાય છે—‘તા પહિ’, ‘નતુ’ શબ્દનો ‘ણમ્’ થાય છે—‘ણ
ભણામિ તુમં’; ‘અમ્મહે’ શબ્દ હર્ષમાં વપરાય છે—‘અમ્મહે, એસો
વલ્લહો જણો’; અને નિદ્રપદ્ધતિમાં હર્ષમાં ‘હી હી ભો,’ એ શબ્દો
વપરાય છે—‘હી હી ભો, એસ નર જમ્પઈ’—‘ધસાદિ. માગધી ભાષામાં
અકારાન્તના સૌનો એ: થાય છે—‘એસ વલ્લહે’; ‘તથા અહં’ એ
શબ્દનો ‘હગે’ થાય છે—‘હગે અગદા’. તિષ્ઠતિમાં તકારનો ચકાર થાય
છે—‘ચિદ્ તુમં’ તથા રેફનો લ થાય છે અને જુકારનો ન થાય છે—
જેમકે તરણને બદલે ‘તલુન’, રક્ષને બદલે ‘લુક્ષ’ ઇત્યાદિ. આવી
રીતે અનેક પ્રકારે પ્રાકૃત બાળવું.

હવે વાગ્મદ અપભ્રંશ ભાષા અને પૈશાચી ભાષા માટે કહે છે કે—

અપભ્રંશસ્તુ ચચ્ચુદ્ધં તત્તદ્દેશેષુ ભાષિતં ।

યદ્ભૂતૈરુચ્યતે કિંચિત્તદ્ ભૌતિકમિતિ સ્મૃતં ॥૩॥

—અપભ્રંશ કે જે તે તે દેશોમાં (કર્ણાટપંચાલાદિમાં) શુદ્ધ
(બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત) બોલાય છે તે. (ટીકાકાર—આમાં ક્વચિત્
૨ ન હોય તો પણ ૨ આવે છે જેમકે

‘ચારદ તુહુ અધમાં ડિ અઉદીસહ સવ્વ પદન્તુ

કહિમા કષ્ઠિહ આવિસર્ધ અહં કે રતુ કન્તુ’.

(પૈશાચી)—જે ભૂતો-પિશાચોથી બોલાય છે તે ભૌતિક—પૈશા-
ચિક કહેવાય છે. (ટીકા—આમાં દકારનો ત થાય છે, જેમકે—‘માલુતેવ’
તવં નમહ’—મારદેવ (દેવને) તું નમ; હૃદયના યકાર નો પકાર થાય
છે, જેમકે—‘હિતપં પકેઈ’; ૨ નો લ થાય છે જેમકે શૈફનો ‘લુહો’
થાય છે ઇત્યાદિ.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧. ૧૮૭

વિભાગ ચોથો.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

સોમપ્રભસૂરિ.

મેરતુંગાચાર્યે પ્રખંધચિંતામણિ અંથ સ. ૧૩૬૧ માં બનાવ્યો, તેમાં કોઈ કવિતા તેની પોતાની નથી. જૂની કવિતા કે જે તેણે ઉદ્ધૃત કરી છે તેનો નીચામાં નીચો (નિમ્નતમ) સમય તો તેનો સમય છે. તે છે, ને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચો (ઉર્ધ્વતમ) સમયનો નિર્ણય થતો નથી. તે કવિતા ઉદ્ધૃત અને વ્યાખ્યાન કરવામાં (આગળ) કરવામાં આવી છે. સં. ૧૨૪૧ ના આષાઢ શુદ્ધ અષ્ટમી રવિવારે અણહિલપટ્ટનમાં સોમપ્રભસૂરિએ જિનધર્મપ્રતિબોધ અર્થાત્ કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના કરી. તેમાં જે પુરાણી ગૂજરાતી-હિન્દી-કવિતા છે તે અત્ર ચર્ચાશું.

સોમપ્રભસૂરિનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સિરીઝના ૧૪ મા નંબરમાં છપાયેલ છે. તેનું સંશોધન પુરાતત્ત્વ મંદિરના આચાર્યશ્રી જિનવિજયજીએ કર્યું છે. તેના પાંચ પ્રસ્તાવ છે અને તેમાં સર્વ મળી લગભગ આઠહજાર આઠસો શ્લોક છે. ૨૧ અંથ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત

૨૦. શશિ જલધિસૂર્ય વર્ષે શુચિમાસે રવિદિને

સિતાષ્ટમ્યામ્ ।

જિનધર્મ પ્રતિબોધઃ ક્લૃતોઽયં મૂર્જરેન્દ્રપુરે ॥ પૃ. ૪૭૮.

૨૧. પ્રસ્તાવપંચકેઽપ્યત્રાષ્ટૌ સહસ્ત્રાણ્યનુષ્ટુભામ્

પૈકૈકાક્ષરસંખ્યાતા ન્યધિકાન્યષ્ટભિઃ શતૈઃ ॥ પૃ. ૪૭૮.

ને અપભ્રંશ ગદ્યપદ્યમય છે, કિંતુ ૩૨ અક્ષરનો એક અનુષ્ટુપ શ્લોક માની શ્લોકોમાં ગણુના કરવાની જૂની પ્રથા છે. તેની એક પ્રતિ સં. ૧૪૫૮ ની તાડપત્ર પર લખેલી સંપૂર્ણ તથા એક તેનાથી જૂની ધિના મિતિની ખંડિત મળી હતી ને તેના પરથી મુનિ જિનવિજયજીએ આ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે અને ભૂમિકામાં પણ કેટલીક બહુ ઉપયોગી વાતો બતાવી છે કે જેમાંથી આધાર લઈ કેટલુંક અત્ર જણાવવામાં આવે છે.

સોતપ્રભ આચાર્ય વૃદ્ધગચ્છની પટ્ટાવલિમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૪૩ મા ગણુવામાં આવે છે. તેમના શિષ્ય જગચ્ચંદ્રસૂરિએ તપાગચ્છની સ્થાપના કરી.^{૨૨} સોમપ્રભાચાર્યના બનાવેલું સુમતિનાથ ચરિત્ર પ્રાકૃતમાં છે તેમાં પાંચમા જૈનતીર્થંકરની કથા અને પ્રસંગપર જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. તેની સખ્યા સાડાનવહજાર ગ્રંથ (શ્લોક) છે. ખીજો ગ્રંથ મુક્તાવલી છે કે જે પ્રથમ શ્લોકના આરંભ શબ્દોથી ‘ સિંદુરપ્રકર ’ અથવા કવિના નામથી ‘ સોમશતક ’ પણ કહેવાય છે. તેમાં પણ સદાચાર અને જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. જે ગ્રંથ અતિ અદ્ભુત છે તે માત્ર એક શ્લોકનો છે; પરંતુ કવિએ આ એક શ્લોકના સો અર્થ કર્યા છે કે જે પરથી કવિનું નામ પણ ‘ શતાર્થી ’ પડ્યું છે. આ એકજ શ્લોકની વ્યાખ્યાના પ્રભાવથી ચોવીસે તીર્થંકર, કેટલાક જૈન આચાર્ય, શિવ-વિષ્ણુ આદિ અજૈન દેવોથી લઈને સ્વર્ણ, સમુદ્ર, સિંહ, હાથી, ઘોડા આદિનું વર્ણન કરે છે અને જૈનાચાર્યો નામે વાદિદેવસૂરિ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ હેમચંદ્ર, ગૂજરાતના ચાર ક્રમાગત સોલંકીરાજ—જયસિંહ (સિદ્ધરાજ), કુમારપાલ, અજયદેવ, મુલ્લરાજ,—કવિ સિદ્ધપાલ, સોમ-પ્રભના ગુરૂ અન્નિતદેવ અને વિજયસિંહ તથા સ્વયં કવિ સોમપ્રભનું વર્ણન કરીને પોતાના ૧૦૦ અર્થ પૂરા કરે છે. પદ્યછંદોથી સમાસોથી અને કાર્યોથી આ એક શ્લોકના ભાગવતના પહેલા શ્લોક ‘ જન્માદ્યસ્ત

યતઃ 'ની પેઠે સો અર્થ કરવા તે પાંડિત્યની વાત છે. ૨૩ તેમનો ચોથો ગ્રંથ તે આ કુમારપાલપ્રતિબોધ છે. શતાર્થકાવ્યમાં કુમારપાલ સંબંધી વ્યાખ્યામાં બે શ્લોક 'યદ્વરેચામા' એટલે જેમ અમે (અન્યત્ર) કહ્યું છે એમ કહી જે લખ્યું છે તે તેના બીજા કાવ્યોમાં નથી, તેથી સંભવિત છે કે સોમપ્રભસૂરિએ બીજી પણ રચના કરી હોય. આ શતાર્થી કાવ્યની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે સોમપ્રભ દીક્ષા લીધા પહેલાં પોરવાડ જાતિના વૈશ્ય હતા; પિતાનું નામ સર્વદેવ અને દાદાનું નામ જિનદેવ હતું, દાદા કોઈ રાજાના મંત્રી હતા.

સુમતિનાથચરિતની રચના કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં થઈ. તે સમયે કવિ અણુહિલપાટણમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના ધર્મ-ભાઈ પોરવાડ વૈશ્ય સુકવિ શ્રીપાલના પુત્ર, કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર, કવિ સિદ્ધપાલની પૌષ્પધશાલામાં રહેતા હતા. શ્રીપાલનો ઉલ્લેખ પ્રબંધચિંતામણિમાં છે. આ શ્રીપાલ સોમપ્રભની આચાર્ય પરપરામાં થયેલા ગુરૂ દેવસૂરિના શિષ્ય હતા અને સોમપ્રભના સતીર્થ હેમચંદ્ર (પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણથી ભિન્ન) ના બનાવેલા 'નાભેયનેમિ'—દ્વિસંધાન કાવ્યને તેણે સંશોધિત કર્યું હતું. તે કાવ્યની પ્રશસ્તિમાં શ્રીપાલને 'એક દિનમાં મહાપ્રબંધ બનાવનારા' કહેલ છે. ૨૪ કુમારપાલનું મૃત્યુ સ. ૧૨૩૦ માં થયું—તેની પછી અજયદેવ રાજા થયો કે જેણે સં. ૧૨૩૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના

૨૩. આ શ્લોક તે એ છે કે:—

કલ્યાણસારસવિતા નહરેક્ષમોદ
કાન્તારવારણસમાન જયાદ્યદેવ ।
ધર્મર્થિકામદ મહોદય ધીર વીર—
સોમપ્રભાવપરમાગમસિદ્ધસૂરે ॥

૨૪. સરખાવો વિ. સં. ૧૨૦૮ ની આનંદપુરની વપ્ર (વાવ)ની પ્રશસ્તિ (કાવ્યમાલા પ્રાચીન લેખમાલા નં. ૪૫) નો છેલ્લો શ્લોક:—
एकाह निष्पन्नमहाप्रबंधः श्री सिद्धराज प्रतिपन्नबंधुः ।
श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती प्रशस्तिमेतामकरोत् प्रशस्ताम्॥

પછી મૂલરાજે બેજ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. શતાર્થકાવ્યમાં ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ છે. આ માટે તે શ્લોક અને તેની સો વ્યાખ્યાઓની રચના સં. ૧૨૩૬ સુધી થઈ. કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧ માં અર્થાત્ કુમારપાલના મરણ પછી અગ્યાર વર્ષે સંપૂર્ણ થયો. તે સમયે પણ કવિ ઉક્ત કવિ સિદ્ધપાલની વસતિમાં રહેતા હતા. ત્યાં રહી તે ગ્રંથ રચવાનું કારણ નેમિનાગના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ અમયકુમારના પુત્ર હરિશ્વર આદિ અને કન્યા શ્રીદેવી આદિની પ્રીતિ અર્થે જણાવ્યું છે. સંભવતઃ હરિશ્વરે આ ગ્રંથની કેટલીક પ્રતિઓ લખાવી, કિંતુ પ્રશસ્તિનો તે શ્લોક કે જેના આધારથી આ કહેવાયું છે તે ત્રુટિત છે. શેક અમય-કુમાર કુમારપાલના રાજ્યમાં ધર્મસ્થાનોના 'સર્વેશ્વર અર્થાત્ અધિકારી હતા. કુમારપાલ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં સોમપ્રભસૂરિએ પોતાને બૃહદ્-ગચ્છ (વૃદ્ધગચ્છ, બડગચ્છ)ના આચાર્યોના ઉલ્લેખ યથાક્રમ આ રીતે કરેલ છે કે:—મુનિચંદ્રસૂરિ અને માનદેવ (બંને સાથે), અન્નિતદેવ-સૂરિ (સાથેજ દેવસૂરિ આદિ), વિજયસિંહસૂરિ, પછી સ્વયં સોમપ્રભ. આ ગ્રંથ ગ્યાઠ ગયે હેમચંદ્રના શિષ્ય મહેન્દ્ર મુનિરાજે વર્ધમાનગણિરૂપ અને ગુણચંદ્રસૂરિ (પ્રબંધશત કર્તા મહાકવિ રામચંદ્રને નાટ્યદર્પણ નામનો ગ્રંથ લખવામાં સહાય આપનાર) ની સાથે આ ગ્રંથ શ્રવણ કર્યો. આ સર્વ વાતો લખ્યા પછી એ કહેવાની જરૂર નથી કે સોમ-પ્રભસૂરિએ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો, કુમારપાળનો અને હેમચંદ્રનો સમય જોયો હતો.

રૂપ. આ વર્ધમાન તે ગણુરત્ન મહોદધિના સં. ૧૧૯૭ માં કર્તા વર્ધમાનથી લિન્ન છે. તે ગણુરત્ન મહોદધિના કર્તા વર્ધમાન સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં, સંભવતઃ હેમચંદ્ર પહેલા, હતા અને તેમણે સિદ્ધરાજ વર્ણન નામનું કાવ્ય પણ બનાવ્યું હતું. ૪૦ વર્ષથી ઓછી અવસ્થામાં ગણુરત્નમહોદધિ જેવો ગ્રંથ કોઇપણ રચી શકે નહિ અને સં. ૧૨૪૧ માં તે ૮૪ વર્ષનો હોવો ઘટે. આ વર્ધમાન ગણિએ કુમારવિહાર પ્રશસ્તિ બતાવી છે.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૯૧

પ્રકરણ ૨ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં ઐતિહાસિક વિષય એટલો છે કે અણુ-
દિવપુરમાં સોલંકીરાજા મૂલરાજની પછી ક્રમે ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ
(જગમંપણ), દુર્લભરાજ, ભીમરાજ, કર્ણદેવ અને (સિદ્ધરાજ)
જયસિંહ થયા. છેલ્લાનું મરણ સંતાનરહિત થવાથી મંત્રીઓએ કુમાર-
પાલ કે જે ભીમરાજના પુત્ર ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદના પુત્ર ત્રિભુ-
વનપાલનો પુત્ર અને તેથી જયસિંહનો ભત્રિજો હતો, તેને ગાદીપર
બેસાડ્યો. તેને જે ધર્મજિજ્ઞાસા થઈ તે બ્રાહ્મણોના પશુવધમય યજ્ઞોના
વર્ણનથી શાંત થઈ નહિ, ત્યારે બાહડ મંત્રીએ હેમચંદ્રનો પરિચય એ
રીતે કરાવ્યો કે ગુરૂ દત્તસૂરિ હતા તેમણે ‘ ડિંડવાણાપુર ’ (વાગડ)ના
રાજા યશોભદ્રને ઉપદેશ કર્યો, તેથી ત્યાં ‘ ચઉવીસ જિણાલય ’ નામનું
મોટું જૈનમંદિર બાંધાવ્યું અને પછી તે રાજાએ ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યો
ને દીક્ષા લીધી—તે યશોભદ્રસૂરિ થયા, ને ગિરનારપર સ્વર્ગસ્થ થયા.
તેના પછી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ (સ્થાનક પ્રકરણના કર્તા)—તેના ગુણસેનસૂરિ
અને દેવચંદ્રસૂરિ અનુક્રમે થયા. દેવચંદ્રસૂરિને મોઢગતિના વૈશ્ય ચાચ
અને ચાહિનીના પુત્ર ચંગદેવ શિષ્ય થયા કે જે માતાપિતાની અનિચ્છા
છતાં પણ પોતાના મામા સ્તભતીર્થ (ખલાત)વાસી નેમિના સમ-
ભવવાથી દીક્ષિત થઈ સોમચંદ્ર મુનિ થયા. આ સોમચંદ્ર વિદ્વાન્ થઈ
આચાર્ય હેમચંદ્ર થયા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં ભાન્ય થયા. ને
તે રાજા જૈનધર્મમાં અનુરક્ત થયો. તેમના કહેવાથી સિદ્ધરાજે પાટણમાં
રાંચવિહાર (રાજવિહાર) અને સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધવિહાર નામના જન-
મંદિરો બાંધાવ્યાં અને તેમણે ‘ નિઃશેષ શબ્દલક્ષણ નિધાન ’ સિદ્ધહૈમ
વ્યાકરણ જયસિંહદેવના વચનથી બનાવ્યું. (પૃ. ૨૨). તેમના અમૃતો-
પમેય વાણીવિલાસને પૂછ્યા વગર—શ્રવણ કર્યા વગર જયસિંહને લક્ષુ-

ભરપણ તૃપ્તિ થતી નહોતી—વિશેષ સાંભળવાને ઇચ્છા થયાંજ કરતી હતી. જો આપ પણ યથાસ્થિત ધર્મસ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છો તો તે મુનિવરથી પૂછી જાણો. બસ. હેમચંદ્રજી આવ્યા અને રાજાએ ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહીં બાહડમંત્રી દ્વારા હેમચંદ્રજીનો પરિચય કરાવ્યાનો ઉદ્દેશ્ય કેવલ ‘ પૂનર્થ—માનાર્થ ’ છે કારણ કે રાજા થયા પહેલાંની દુર્ગતિ અવસ્થામાં પણ કુમારપાળ હેમચંદ્રજીના કૃપાપાત્ર હતા, હેમાચાર્યે તેના પ્રાણ બચાવ્યા, રાજા થવાની ભવિષ્યવાણી કહી ઇત્યાદિ વાતો કેટલાય પ્રબંધોમાં પ્રકટ છે. અસ્તુ. હેમાચાર્યે એક એક ધર્મની વાત ક્ષર્ષ તેના પર કોઇ ઇતિહાસ યા કથા કહી, તે રાજાએ ક્યું કે હું આ કરીશ અને આ તજીશ. પછી રાજાએ તે સંબંધમાં શું શું ક્યું તે પણ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલું છે. ગુરુશિષ્ય સંવાદરૂપે કથાદ્વારા ધર્મ કહેવો એ સનાતન રીતિ છે. પુરાણોમાં ‘ અત્રાપ્યુદ્ધાહરન્તી મમિતિહાસં પુરાતનમ્ ’—‘ હન્ત તે કથયિષ્યામિ ’ ની ધારા વહેતી જાય છે. જૈનસૂત્રોમાં, બૌદ્ધગ્રંથોમાં સર્વ જગ્યાએ છે. ઉપદેશની કથાઓ પણ સર્વ સાધારણ છે. મધપાન નિદામાં દારકાદાહ અને યાદવોના નાશની કથા, દ્યૂતના વિપયમાં નલની કથા, (સુવર્ણ) ચોરી માટે વરુણની કથા, તપસ્યામાં રૂક્મિણીની કથા આદિ તેજ છે કે જે હિંદુ પુરાણોમાં છે. વિશેષ જૈન ધર્મો ઉપર પ્રસિદ્ધ જૈન આખ્યાનોની કથાઓ છે. કેટલીક સ્થૂલિમદ્ર જેવી અર્ધ-ઐતિહાસિક કથાઓ પણ છે. પંચતંત્ર જેવી સિંહ વાદ્રની કથા પણ છે. કુલ ૫૭ કથાઓ છે કે જેમાં એક ‘ જીવ, મન અને ઈંદ્રિયોની વાતચીત ’ પૂર્વે જણાવેલા કવિ સિદ્ધપાલની બનાવેલી છે. આ સર્વમાં સામાજિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક, કથાનક, અલંકારિક આદિ કેટલાક ચમત્કાર છે.

વધુમાં ગુલેરી મહાશય કહે છે કે જે કથાઓને ‘ હિંદુ કથાઓ ’ કહેવામાં આવે છે તેમાં કંઈ ભેદ છે. કૃષ્ણને અરિષ્ટ નેમિએ ઉપદેશ અને યદુવંશના નાશની ચેતવણી આપી હતી. દમયંતીની રક્ષા કોઇ જૈનસાધુના આશીર્વાદથી થઈ. રૂક્મિણીનું સૌભાગ્ય કોઇ જિન પ્રતિમાના

કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠાધર્મના ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૯૩

અર્ચનથી થયું ઇત્યાદિ જૈનોને ત્યાં રામાયણ મહાભારત પુરાણ પૃથક છે કે જેમાં કથાઓ બિન્ન છે. જૈનોએ હિંદુઓની કથાઓ બદલાવી, પોતાના ધર્મની પ્રભાવના વધારવાને માટે તેનું રૂપાંતર કરી નાંખ્યું એમ કહેવું એ કંઈ સાહસની વાત છે. નદીનું જળ લાલ ભૂમિ પર વહેતું હોય તો લાઝ થઈ જાય છે અને કાળી પર કાળું થાય છે. કથાઓ જૂની આર્યકથાઓ છે, જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક સર્વની સમાન સંપત્તિ છે. પુરાણોમાં પણ કથાઓમાં ભિન્નતા જોવાય છે. એકજ નિદ્ધિષ્ટ રાજની પુત્રપ્રાપ્તિ એક સ્થળે એકાદશી વ્રતથી કહેવાઈ છે, ને બીજી જગ્યાએ કોઈ જૂદા વ્રતથી. હિમવત્ની પુત્રી ઉમાએ શિવજીવો પતિ કોઈ કહે છે કે ઘોર યોગ અને તપસ્યાથી મેળવ્યો, કોઈ કહે છે કે પિતા સાથે અસહયોગ કરીને અર્થાત્ હરિતાલિકા વ્રતથી મેળવ્યો. જો બૌદ્ધોના દસરથ-જાતકમા સીતા, રામની બહેન છે તો યજુર્વેદમાં અબિકા રૂદ્રની સ્વસા (બહેન) ૨૬ છે. આ રીતે આ કથાઓનાં પાઠાંતરોનું સમજવું જોઈએ. હિમચદ્ર બહુ દૂરદર્શી અને સર્વમિત્ર હતા. જિનમંડનરચિત કુમારપાલ

૨૬. કંઈક બંગાળી રામાયણો તથા કસ્મીરની કથાઓમાં રામાયણના આધારપરની એવી અદ્ભુત કથા છે કે સીતા રાવણની સ્ત્રી મંદોદરીની પુત્રી હતી નારદે લક્ષ્મીને શાપ દીધો હતો કે તું રાક્ષસીના ગર્ભમાં જન્મ લેજે. અહીં ગૃતસમઠ ઋષિની સ્ત્રીએ ઇચ્છા કરી કે મારા ગર્ભમાં લક્ષ્મી કન્યારૂપે હવન્ન થાઓ ઋષિએ એક મંત્રિત કુશા આ માટે ઘડામાં રાખી. રાવણે જ્યારે ઋષિઓને સતાવી તેમનું લોહી લીધું તે આ ઘડામાં ભર્યું અને મંદોદરીને એણે કહીને તે સંભાળવા આપ્યો કે આ વિષથી પણ ભયંકર છે. રાવણે દેવકન્યાઓ સાથેના વિલાસ કરવાથી મંદોદરીને હેઠ્યમાં ઝાળ લાગી ને તેણીએ આત્મઘાત કરવા ઇચ્છ્યું અને આ 'વિષથી પણ ભયંકર' ઘટના રૂધિરનું પાન કર્યું. તેનો ગર્ભ રહી ગયો અને રાવણની અનુપસ્થિતિમાં આવું થયાની લજ્જાથી બચવા માટે તે સરસ્વતી તીરે ગર્ભને પાડી આવી. ત્યાં હજી ચલાવતા એવા જનકે તે ગર્ભ કન્યારૂપે પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનું નામ સીતા રાખ્યું (ગ્રિયર્સન જ. રૉ. એ. સો. જુલાઈ ૧૯૨૧ પૃ. ૪૨૨-૪)

પ્રબધ (સં. ૧૪૯૨) માંથી એ કથાઓ ઉદ્ધૃત કરી અત્ર અતાવવામાં આવે છે કે આ કથાઓપર તેમનો શું મત હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહ સાથે મળતાંજ તેમણે ‘પુરાણોક્ત’ સર્વદર્શનના વિસંવાદની એ કથા કહી કે:—શંખ નામના શેઠની સ્ત્રીએ શેઠના દુઃખથી કોઇ ખંગાળી જાદુગરનું ઔષધ ખવરાવી પતિને બળદ બનાવી, દીવો. પછી બહુ રોઇ પીટયુ અને બળદ-પતિને જંગલમાં ચરાવવા લઇ જતી. શિવપાર્વતી દ્વરતા દ્વરતાં ત્યાં આવ્યા, પાર્વતીએ કથા સાંભળી અને તેણીના અત્યાચારથી શિવે બતાવ્યું કે આ વૃક્ષની છાયામાં પશુને પુરૂષ બનાવનારી ઔષધિ છે. સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી બંધી છાયાને રેખાંકિત કરી તેની નીચેના સર્વ ધાસ પાંદડા બળદને ખવરાવ્યાં ને તે પુરૂષ થઈ ગયો. આ રીતે સર્વ ધર્મોની સેવા કરવાથી સત્ય ધર્મ મળી જાય છે:—દયા સત્ય આદિને માની સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું જોઇએ, ધાસમાં જડી પણ મળી જાય છે. બીજી વાત એ છે કે બ્રાહ્મણોએ હેમચંદ્રપર એવો આક્ષેપ કર્યો કે પાંડવ આદિ અમારા હતા, જૈન જૂહુજ કહે છે કે તેઓ મુક્તિ માટે હિમાલય ગયા નથી ઈલાદિ. હેમચંદ્રજીએ કહ્યું કે “અમારા પૂર્વસૂરિઓના વર્ણનાનુસાર તેમની હિમાલયમાં મુક્તિ નથી થઇ, કિન્તુ એ જણાતું નથી કે અમારા શાસ્ત્રોમાં જે પાંડવ વર્ણવ્યા છે તે તેઓજ છે કે જેમનું વ્યાસે વર્ણન કર્યું છે કે બીજા, કારણ કે મહાભારતમાં ભીષ્મે પાંડવોને કહ્યું હતું કે મારો (દેહ) સંસ્કાર ત્યાં કરવો કે જ્યાં પહેલા કોઇપણ બાળવામાં આવ્યું ન હોય. તેઓ તેનો દેહ પહોંચના શિખરપર લઈ ગયા ને તે સ્થાન અસ્પશિત સમજી દાહ કરવાના હતા ત્યાં આકાશવાણી થઈ ૨૭ અહીં સો ભીષ્મ બાળી ચૂક્યા છે, ત્રણસો પાંડવ, હજાર દુર્યોધન, અને કર્ણોની તો ગણતરીજ નહીં. આ ભારતની ઉક્તિ-માથી અમે કહીએ છીએ કે કોઇ પાંડવ જૈન પણ રહ્યા હશે.”

૨૭. અત્ર મોહમશતં દગ્ધં પાણ્ડવાનાં શતત્રયમ્ ।

દુર્યોધનસહસ્રં તુ કર્ણસંખ્યા ન વિચ્યતે ॥

—અસ આવા પ્રસંગોપર આપણે ત્યાં જે ગડબડ મટાડવાના મહાત્મ છે—પછી આહે તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમાં ઢીલાપણું કે કડક-પણું હોય—તે અહીં કામ આવે કે—કલ્પમેદેન વ્યાખ્યેયમ્. ૨૮

પ્રકરણ ૩ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧. સોમપ્રભની રચના મુખ્યતઃ પ્રાકૃતમાં છે. અંતમાં એક બે કથાઓ તદ્દન સંસ્કૃતમાં અને એકાદ અત્રિક અપભ્રંશમાં છે. આમ પ્રસંગ પ્રસંગપર વચમાં વચમાં સંસ્કૃત શ્લોક અને જૂની દેશીભાષાના દોહા પણ આવી ગયા છે. કિંતુ ગ્રંથ પ્રાકૃતનોજ છે. પ્રાકૃત બહુ સરસ, સ્ફીત અને શુદ્ધ છે, ક્યાંક ક્યાંક શ્લોક બહુ સારી રીતે લાવવામાં આવ્યા છે. એક સ્થળે પ્રાકૃત લખતાં લખતાં કવિ ગદ્યમાંજ તે સમયની હિંદી-ગૂજરાતી પર ઉતરી ગયો છે પરંતુ ઝટ તે સાવધાન થઇ ગયો છે.—

‘ભો આયન્નહ મહ વયણુ, તણુ-લકખણિહિ મુણામિ
છહુ બાલક એયહ ધરહ, કમિણુ ભવિસ્સઈ સામી’

—ભો-અરે મારાં વચનો સાંભળો; તનુ-લક્ષણોથી જાણું છું (કે) આ બાળક આ ધરનો ક્રમે સ્વામી થશે.

આયન્નહ મહ વયણુ—આમાં આયન્નહ પરથી અકનો એટલે સાંભળવું મારવાડીમાં વપરાય છે. તુલસીદાસજીના ‘અવનિપ અકનિ રામ પગુ ધારે’ એ પદમાં ‘અકનિ’ શબ્દ છે તેમાં ધાતુ અકન્=આકર્ણુ—સાંભળવું, છે.

આવા ઐતિહાસિક વિકાસને ન માનનારા ભલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત કહે પરંતુ આ દેશ ભાષા છે.

૨૮. એટલે સિન્ન સિન્ન કલ્પોમાં સિન્ન સિન્ન ઘટનાઓ થઈ એમ માની વ્યાખ્યા કરો. કલ્પનો અર્થ કલ્પના પણ થાય છે.

૨૧૨ કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં જૂની દેશી કવિતા એ જાતની છે—એક તો તે સ્વયં સોમપ્રભની અને બીજી સિદ્ધપાલની રચેલી છે. તે હિંદીની ટિંગલ કવિતા સાથે ઘણી મળે છે અને તેનાં અવતરણ વધુ આખ્યાં નથી. તે પુસ્તક છપાઈ ગયું છે તેથી તેને ફરી પ્રકાશિત કરવાની જરૂર નથી રહેતી. આના જે નમુના આખ્યા છે તેના એ જુદા ભાગ પાડ્યા છે એટલે કે બીજા ભાગમાં (જુઓ પ્રકરણ ૫ માંથી) આ બન્ને કવિઓની રચનાઓની કવિતાઓની સખ્યા અને પૃષ્ઠાંક આપી દીધાં છે અને કેટલાક ચુટેલા નમુના છે. બ્યારે પ્રથમ ભાગમાં (પ્રકરણ ૪ થી) જૂની કવિતા એટલે કે સોમપ્રભથી જૂની કવિતાનો સંગ્રહ કર્યો છે અને તેને દરેક સ્થાનેથી ઉધરી લીધી છે. પ્રાકૃત રચનામાં કયાંક કયાંક આવા એક અર્ધાં દોહા આવી ગયેલ છે. સોમપ્રભે ગ્રામ્ય-જ્ઞાનની પેઠે હેમચંદ્રજીની ઉક્તિ લખી નથી. તેમણે તો કોઈ ત્રિગોળ ધર્મના ઉપદેશાર્થે કોઈ જૂની નિરોપ કથા કે જે લોકમાં પ્રચલિત હતી-તે હેમચંદ્રજીના મુખથી તેમજ પોતાના શબ્દોમાં કહેવરાવી છે. તે કથાઓ કર્તાએ પોતે રચી નથી પણ તે સમયે દેશભાષા ગદ્યપદ્યમાં જે પ્રચલિત હશે તે પ્રચલિત અને પુરાણી લીધી છે. નહિ તો એવું શું કારણ હોય કે બધી કથા પ્રાકૃતમાં કહીને તે કર્તા કોઈ બીજાં લોક અથવા કથાના સંગ્રહલોક, અથવા નલે જે દમયંતીને કહ્યું તે, અથવા નલને શોધવા જનાર બ્રાહ્મણનો ‘ક્વ નુ ત્વં કિત્ત્વ છિત્ત્વા’ના ઢંગનો દોહો, પ્રાકૃતમાજ ન કહેતા અપભ્રંશમાં કહી રહેલ છે? બ્યાં તેણે ઇતિહાસ અથવા કુમારપાલનું ધર્મપાલન સ્વયં લખેલ છે ત્યાંતો તે કર્તા ગ્રંથની સમાપ્તિ નજીક બાર ભાવનાઓના વર્ણન સિવાય અપભ્રંશનો ઉપયોગ કરતા નથી. તે કર્તા કથાઓને રોચક બતાવવા માટે તેને સામયિક અને સ્થાનિક રંગ આપવા માટે, અજ્ઞાત અને અપ્રસિદ્ધ કવિઓના દોહા કે જે સર્વ સાધારણ પ્રચલિત હતા તે વચમાં રાખ્યે ગયેલ છે. આ દોહા નૈષ્ઠ્ય કેટલાક હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં છે, કેટલાક પ્રબંધ ચિંતામણિમાં છે, કેટલાક જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ સુધી પણ ચાલ્યા.

આવ્યા છે. જે દોહા સં. ૧૧૯૯ (સિદ્ધરાજ જયસિંહની મૃત્યુ-સંપૂર્ણ હૈમ વ્યાકરણની રચનાનો સંલગ્નિત અંતિમ સમય)માં મળે છે, જે સં. ૧૨૪૧ (સોમવ્રતના રચનાકાલ) સુધી મળે છે, જે સં. ૧૩૬૧ માં (પ્રમથ ચિંતામણિના રચનાકાળ) ઉપલબ્ધ થાય છે, જે સ. ૧૪૯૨ (જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રમથનો રચના સંવત્) સુધી કથાઓમાં પરંપરાથી ચાલ્યા આવે છે—એટલે કે આવી રીતે જેની આયુ ત્રણસો વષ છે તેની પેલી બાજુ સો સવાસો વર્ષના જૂના નહિ હોય ? આમા કથાઓના ખીજ શ્લોક છે, પ્રચલિત ઉક્તિઓ છે, નાયિકાઓનાં રનેહ વામ્બો છે, વિયોગીઓ અને વિયોગિનીઓના વિલાપ છે, કહેવતો છે, ઋતુ વર્ણન છે, સમસ્યા પૂર્તિઓ છે (કે જે પૈકી કોઈ અમુકની રાજસભા-માંની જણાવે છે અને કોઈ ખીજની રાજસભામાની)—અથોત્ત એવી સામગ્રી છે કે જે અલિખિત દતકથાઓમાં સુરક્ષિત રહે છે તથા સદા ને સર્વત્ર કથા કહેનારા દિલને પ્યારી છે.

૨૧૩. આજ પણ રાજપૂતાનામાં વાર્તા કહેનારા જ્યા સુંદરીનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વચમાં આ દોહા જોડી દે છે:—

કદ તૈ નાગ વિસાસિયા, નૈણ દિયા મૃગ ઝંક્ષ,

ગોરી સરવર કદ ગધ, હંસાં સીખણુ હલ્લ.

—ક્યારે તે નાગોને વિશ્વાસમાં લીધા (કે તે તારા કેશોના રૂપ થઈ ગયા ?), મૃગોએ તને નયન ક્યારે સોપ્યા ? ગોરી ! હસોની ચાલ શીખવા તું સરોવર ક્યારે ગઈ હતી ?

ન્યાં મિત્રતાનુ વર્ણન આવે છે ત્યાં તેઓ આ દોહો ધુસાડે છે:—

મો મન લગ્ગા તો મના, તો મન મો મન લગ્ગ,

દૂધ વિલગ્ગા પાણિયા, (જિમિ) પાણિય દૂધ વિલગ્ગ.

—મારું મન તારા મનથી લાગ્યું ને તારું મન મારા મનથી લાગ્યું, જેમ દૂધ પાણીથી લાગ્યું અને પાણી દૂધથી લાગ્યું તેમ.

ન્યાં કોઈ વીરનારીનો પ્રસંગ આવ્યો કે તુરત આ દોહા આવશે:—

ઢોલ સુણતાં મંગલી, મૂછા ભાંડ ચઢંત,
ચંચરી હી પહિઆણિયો. કંચરી મરણો કંત.
ઢોલ અજતા હે સખી, પતિ આયો મોહિ લેણ,
બાગાં ઢોલાં મેં ચલી, પતિએ અદ્યો લેણ.
મેં પરણતી પરડિઅયો, તોરણરી તણિયાંડ,
મો ચૂડલો ઉતરસી, જદ ઉતરસી ધણિયાંડ.

—(વિવાહના સમયે) મંગળના ઢોલ સાંભળતાં (નાયકની) મૂછો ભવાં મુઠી ચઢતી હતી તેથી (નાયિકાએ) ચોરી (વિવાહ મંડપ)માંજ કથનું (યુદ્ધમાં) મરણ પિછાણી લીધું.

—હે સખી ! પતિ મને લેવા ઢોલ અજવતો આવ્યો. હું પણ યુદ્ધનાં બાગ (વસ્ત્ર) સાથે (પહેરી) અતે ઢોલ વાજતાં વાજતાં પતિનો અદ્યો લેવા ચાલી.

—મેં તોરણની તણ-છિદ્રમાંથી-તોરણની પાસે વિવાહ સમયે (નાયકની વીરતા જોઈ) પીછાની લીધું કે જ્યારે મારો ચૂડલો ઉતરશે (હું વિધવા થઈશ) ત્યારે ધણી(સ્રી)ના ઉતરશે (તે ધણાને મારીને પછી મરશે.) આ દોહા જરૂર વારતા કહેનારાઓના રચેલા નથી પણ પ્રાચીન છે.

૨૧૪. વસ્તુતઃ આ ગાથાઓનું કુમારપાળ પ્રતિબોધમાં તે સ્થાન છે કે જે વિશેષ રાજાઓના યજ્ઞ અને દાનની પ્રશંસાની અભિયજ્ઞ ગાથાઓનું આહ્વાણમાં સ્થાન છે, એતરેય અને શતપથ આહ્વાણમાં એક મહાભિષેક અને અશ્વમેધ આદિના પ્રસંગ પર એવી નારાજંસી ગાથાઓ આપવામાં આવી છે કે જે અવશ્ય આહ્વાણની રચનાના સમયે લોકમાં પ્રચલિત હતી અને જેને ‘તદ્દેષા અભિયજ્ઞગાથા ગીયતે’ એમ કહીને આહ્વાણમાં આવીજ રીતે ઉક્ત કરેલી છે.^{૨૮} તે અથવા તેવીજ

૨૯ જુઓ ગુલેરી મહાશયે આવી કેટલીક ઐતિહાસિક ગાથાઓનો અનુવાદ ‘મર્યાદા’ના રાજ્યાભિષેક અંકમાં કરેલો છે તે (મર્યાદા-ક્રીસેનજી ૧૯૧૧ જાનવારી ૧૯૧૨). આવી ગાથાઓનો એક નમૂનો આ છે:—

કેટલીક ગાથાઓ મહાભારત આદિ પુરાણોમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે. ૩૦ આ પુરાણો અને બ્રાહ્મણોની પહેલાની ગાથાઓ પુરાણોના બીજસ્વરૂપ છે અને એવા પ્રસંગોપર તે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવેલી છે કે જેમ સોમ-પ્રભની રચનામાં અપભ્રંશ કવિતા કરવામાં આવી છે. ભાષાવિચારથી જોઈએ તો જેમ બ્રાહ્મણોની રચનાથી આ ઉદ્ધૃત ગાથાઓમાં અધિક સરલતા છે, તેજ પ્રમાણેજ સોમપ્રભાચાર્યની કૃત્રિમ પ્રાકૃતના નવા ટંકશાલી સિક્કાઓથી આ ધસાયેલા લોકપ્રચલિત સિક્કા અધિક પરિચિત અને પ્રિય માલૂમ પડે છે.

૨૧૫. કૃત્રિમ પ્રાકૃતની ચર્ચા થઈ તેથી તેની કેટલીક વાત પણ ફરી લેવી જોઈએ. કોઈ એમ ન સમજે કે જેવી પ્રાકૃત પોથિઓમાં મળે છે તેવી કદિ યા કોઈ સ્થળની દેશભાષા હતી. મહારાષ્ટ્રી, માગધી અને

મરુતઃ પરિવેષારો મરુત્તસ્યાવસન્ ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્યાગ્નિઃ ક્ષત્તા વિશ્વેદેવા સમાસદઃ ॥

(શતપથ ૧૩. ૫. ૪. ૬.)

૩૦ જેમકે મહાભારતમાં શકુંતલાની દુષ્યન્ત સાથે વાતચીતઃ—

માતા મમ્મા પિતુઃ પુત્રો યસ્માઞ્જાતઃ સ યવ સઃ ।

મરુસ્વ પુત્રં દૌષ્યંતિ સત્યમાહ શકુંતલા ॥

રેતોધાઃ પુત્ર ઉન્નયતિ નૃદેવ મહતઃ ક્ષયાત્ ।

ત્વં વાસ્ય ધાતા ગર્ભસ્ય સત્યમાહ શકુંતલા ॥

અથવા કર્ણપર્વમાં શલ્ય અને કર્ણની વાતચીતમાં કેટલીક વિનોદાત્મક ગાથાઓ તથા જે કેટલીક “ગાથામપ્યત્ર ગાયંતિ ચે પુરાણવિદો જનાઃ”

એમ કહીને ઉદ્ધૃત કરેલી છે—જેમકે વિષ્ણુપુરાણમાં—

શનૈર્ગાત્યલ્લા રમ્યા હૈમંતે ચંદ્રભૂષિતા ।

અલંકૃતા ત્રિભિ મૈવૈચ્છિશંકુગ્રહમંડિતા ॥

આવી ગાથાઓનો પૂરો તથા તુલનાત્મક સંગ્રહ ધણો ઉપાદેય-ઉપ-યોગી નિવડશે.

શૌરસેની નામોથી તેઓને ત્યાંની દેશભાષા માનવી ન જોઈએ. સંસ્કૃતમાં નવાં જૂનાં નાટકોમાં બિન્ન બિન્ન પાત્રોના મોંમાંથી જે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃત કહેવરાવવાની પૃથા છે, તેથી પણ એમ ન જાણવું કે તે સમયે તે જાતિ યા વર્ગ તેથી ભાષા બોલતા હતા. આ કેવલ સાહિત્યનો સપ્રદાય છે કે અમુક પાસેથી અમુક ભાષા યા વિભાગ બોલાવવી જોઈએ. પ્રાકૃત પણ એક જાતની સંસ્કૃત જેવી રૂઢ કિતાબી-પુસ્તકની ભાષા થઈ ગઈ હતી. જૂનામાં જૂના પથર અને ધાતુ પરના લેખ સંસ્કૃતમાં નથી મળતા, તે પ્રાકૃત યા ગડગડી સંસ્કૃતના મળે છે. તે પ્રાકૃતને કોઈ દેશભેદમાં બાંધી ન શકાય. માગધીનું મુખ્ય લક્ષણ ‘ર’ ની જગાએ ‘લ’ અને અકારાંત શબ્દોના કતો કારકના એકવચનમાં સંસ્કૃત ‘સૂ’ (:) યા શૌરસેની ‘ઓ’ની જગાએ ‘એ’ નું આવવું એ ગિરનાર આદિ પશ્ચિમી લેખોમાં મળે છે અને મદારાષ્ટ્રીના કેટલાંક ચિન્હ પૂર્વતટના લેખોમાં મળે છે. શૌરસેનીનાં કેટલાંક માનેલાં લક્ષણ દક્ષિણની કન્હેરી આદિ ગુફાઓના અભિલેખોમાં મળે છે. સાહિત્યની ભાષા તો, વ્યાકરણના જ્ઞાન, રૂઢ પ્રયોગોનો થતો બદલો અને કવિસંપ્રદાયના પ્રભાવથી બદલાતી જાય છે; પુસ્તકોમાં પ્રાચીનભાષાની શંકી સમયાનુસાર બદલાતી રહે છે, પરંતુ પથરની કોરેલી લીટી તે પથરની કોરેલી લીટીજ રહે છે. જૂનામાં જૂના લેખ અનિર્વચનીય પ્રાકૃતમાં મળે છે, વળી પ્રૌઢ સંસ્કૃત આવે છે કે જેના આવવાથીજ લેખોનું પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃતના ઉદયથી તાંબા પથરની પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખોમાં કદિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને લેખોની પ્રાકૃત, સાહિત્યમાં કદિ મળતી નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખમાં કોરેલી મળે છે તો તે ભોજના દુર્ભશતક જેવા કાવ્યની મળે છે. લખેલી પ્રાકૃત સાહિત્યના જે એકત્રિત કરેલા નિયમ છે—ક્યાંક ‘ન’ તો ક્યાંક ‘ણ’, ક્યાંક ‘ખ’ તો ‘કખ’ અને ક્યાંક ‘ઘ’, ક્યાંક ‘ત’, ગાંની જગાએ ‘ય’ અને ક્યાંક ‘અ’—સર્વનો ભંગ, સર્વનો વિકલ્પ શિલાલેખની પ્રાકૃતમાં મળી આવે છે. જ્યારે પ્રાકૃતોની માગધી, શૌર-

સેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશનામ રાખવામાં આવ્યાં હાલે તેમાં કંઈકતો તે દેશની પ્રાકૃતભાષાનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો, કોઈ વિશેષલક્ષણ ત્યાંની ચાલુ ભોલીનાં લેવામાં આવ્યાં, પરંતુ અશુદ્ધ સંસ્કૃતનાં પણ લેવામાં આવ્યાં. એમ માની શકાય કે મગધ, ઓડીસા (ઓરીસા), મદ્રા આદિના પૂર્વના લેખોની વિશેષતાઓ માગધીમાં, ગૂજરાત કાઠિયાવાડ કન્હેરી ગુફા આદિના પશ્ચિમના-દક્ષિણના લેખોની રીતિઓ મહારાષ્ટ્રીમાં, અને મધ્યદેશ અર્થાત મથુરા કુશનો તથા ક્ષત્રપોના સંસ્કૃત અને મિશ્ર લેખોની વાતો સંસ્કૃતપ્રાય શૌરસેનીમાં મળી જાય છે. પરંતુ એમ કહેવું કે સાનવાહન (હાલ)ની સપ્તશતી અને વાકપતિના ગૌડવહોની મહારાષ્ટ્રી મહારાષ્ટ્રની દેશભાષા હતી એ ખરાબર નથી. વસ્તુતઃ શબ્દોત્તુ બોધગમ્ય રૂપ અપભ્રંશ અને પૈશાચી આદિ “નીચી પ્રાકૃતો”માં અધિક રહી ગયેલ છે. ઉંચી પ્રાકૃતોમાં ‘ર’ ઉડી જઈ ‘મૂખ’નો પણ ‘મુકખ’ અને ‘મોક્ષ’નો પણ ‘મુકખ’, ‘ઉષ્ટ્ર’નો ‘ઉકૂ’ થઈ જાય છે, પરંતુ અપભ્રંશ અને પૈશાચીમાં મૂકખ, અને ઉષ્ટ્ર યા ઉષ્ટ્ર પણ જળવાઈ રહ્યા છે. પ્રાકૃત કવિતા વ્યાકરણની મદદથી સમાજના જેટલી લાયક થતી ગઈ, અથવા એમ કહી શકાય કે જેમ પહેલા ગંગાપ્રવાહમાંથી સંસ્કૃતના નરૈતેના બાધ બાંધી તૂટા કુટા કિનારાની નહેર બનાવવામાં આવી હતી તેમ ફરીથી માગધી, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રીની નહેરો જુદી કરવામાં આવી કે જેના કિનારા પણ સંસ્કૃતની પ્રકૃતિની પેઠે આકા અવળા કરવામાં આવ્યા, પરંતુ ભાષાપ્રવાહ,—સાચી ગંગા—અપભ્રંશ અને જૂની હીંદી—ગૂજરાતીના રૂપમાં વહેતો ગયો. અપભ્રંશ પ્રવાહ કંઈ (અમુક સ્થળે) નહોતો—અપભ્રંશ (અમુક) એક દેશની ભાષા નહોતી, ક્યાંક ક્યાંક નહેરોનો પડોશ હોવાથી તેને નહેર એ નામથી બલે કહ્યો પરંતુ તે સમસ્ત દેશની ભાષા હતી કે જે નહેરોની સમાનાંતર વહેતી ચાલી જતી હતી. વૈદિક ભાષા, સાચી સંસ્કૃત, સાચી પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, જૂની હિંદી—ગૂજરાતી દેશની એકજ ભાષા રહી છે. પડિ-તોની સંસ્કૃત, વૈયાકરણો યા નાટકોની પ્રાકૃત, મહારાષ્ટ્રી અથવા એવાજ

નામની અપભ્રંશ, પશ્ચિમી રાજસ્થાની યા જૂની ગૂજરાતી યા બંગલા, ગૂજરાતી આદિ સર્વે તેના Side-shows-આબુઆબુના ખેલ છે-નદની જૂદી જૂદી ભૂમિકાઓ છે.

૨૧૬. હેમાચાર્ય પ્રાકૃતનો ક્ષર રીતે અર્થ કરે છે તે અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે. માર્કડેયના વ્યાકરણમા પ્રાકૃતના આટલા ભેદ આપ્યા છે કે:—

૧ ભાષા—મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની, પ્રાચ્યા, અવંતી, માગધી, અર્ધ-માગધી.

૨ વિભાષા—શાકરી, ચાંડાલી, આબીરી, ટાક્કી, ઐઝી, ધ્રુવિડી.

૩ અપભ્રંશ.

૪ પૈશાચી.

આ વિભાગ પરિસ્પર્શપે માત્ર છે, તર્કાનુસાર વિભાગ નથી, નથી. કોઈ નામ દેશોપરથી અને કોઈ નામ જનિતિઓ પરથી બન્યા છે. પ્રાચ્યા એ પૂર્વી ખોલી છે કે જે શૂરસેન અને અવંતીની પ્રાકૃતોથી બનેલી કહેવાય છે. અવંતીની ભાષામાં એમ કહેવાય છે કે ‘ર’નો લોપ થતો નથી અને લોકોક્તિ અને દેશભાષાના પ્રયોગ અધિક આવે છે. તો તે અપભ્રંશની બહેન જેવી થઈ. અવંતી (માલવા) મહારાષ્ટ્ર અને શૂરસેન એ બે દેશોની વચ્ચેમાં જ છે. અર્ધમાગધી તો અહીં ગણાવી, પરંતુ ચૂલિકા પૈશાચી (નાની પૈશાચી) ગણાવી નહિ. શકરની કોઈ અલગ ભાષા નથી; જેમ નાટકનું કોઈ પાત્ર ‘હૈ સો ને’ અથવા ‘જો હૈ શા’ અધિક બોલતો હોય તો તેની બોલીમાં તે ‘તકિયા-કલામ’ અધિક આવશે, એવી બોલી શાકરી છે. ચંડાલ, રાખર એ જનિતિઓ છે. આભિર જનિતિ પણ છે તે દેશ પણ છે. ટક્ક પંજાબનો દક્ષિણ-પશ્ચિમી ભાગ છે કે જેની ચર્ચા આવી ચૂકી છે અને જ્યાંની લિપિ ટાકરી કહેવાઈ. ઉડ એ હડીસા-ઓરીસા-ઉલ્લ છે; ધ્રુવિડી ધ્રુવિડની અનાર્થભાષા તામિલ નહીં પરંતુ એક બાંધેલી અપભ્રંશ ભાષા છે. રાજશેખરે કપૂરમંજરીમાં કવિતામાં મહારાષ્ટ્રીનો અને ગદ્યમાં શૌરસેનીનો ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકોમા પાત્રાનુસાર ભાષાવિશેષનો પ્રયોગ દૈશિક તત્વ ઉપર નથી તેમજ

ઋતિક-ઋતિના તત્ત્વપર પણ નથી; કેવલ ૩૯ સંપ્રદાય છે. વરરચિની મહારાષ્ટ્રી અને હેમચંદ્રજીની જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં પણ એ મુખ્ય અતર છે—વરરચિ કહે છે કે વર્ણનો લોપ થાય ત્યારે એ સ્વરોની વચમાં ‘ય’ હોતો નથી; જૈન ‘ય’ શ્રુતિ માને છે—જેમકે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં ‘સરિત્’નો સરિઆ, જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં ધિપત્ સ્પષ્ટતર ‘ય’ શ્રુતિથી ‘સરિયા’ થાય છે. બીજું અંતર એ છે કે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં સંસ્કૃત ‘ણુ’નો સદા ‘ન’ થાય છે, જૈન બંને ખપમાં ળગાડે છે, અને પદાદિમાં ‘ણુ’ કદી પણ લાવતા નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃતને જ્યારે જરૂર લાગી ત્યારે તેણે દેશી શબ્દ લીધા અને સંસ્કૃત પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે તેને સુધારી સાદ્ કરી લીધાં કરે છે. સાહિત્યની પ્રાકૃતમાં આ પણ વાત છે કે પ્રત્યેક સંસ્કૃત શબ્દને તે પોતાનાજ નિયમોથી તત્સમ અથવા તદ્ભવ રૂપ બનાવી કામમાં લઈ શકતી નથી—જે શબ્દ આવી ગયા હોય તેનું વિવેચન તેના નિયમો કરે છે; તે નિયમોથી નવા શબ્દ બનાવી શકાતા નથી. હેમચંદ્રજી કહી ગયેલ છે કે (૮-૨-૧૭૪) “આ માટે કૃષ્ટ, ધૂષ્ટ, વાંચ્ય, વિદ્વસ્ય, વાયસ્પતિ, વિષ્ટર શ્રવસ્ય, પ્રચેતસ્ય, પોક્ત, પ્રોત આદિ શબ્દોના અથવા જેના અંતે કિવપ્ આદિ પ્રત્યય હોય તેવા અગ્નિચિત્, સોમસુત્, સુગ્ધ, સુમ્ધ આદિ શબ્દોના કે જેનો પ્રયોગ પહેલાના કવિઓએ કર્યો નથી તેનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રતીતિમાં વિષમતા આવે છે, બીજા શબ્દોથીજ તેનો અર્થ કહેવાય—જેમકે-કૃષ્ટને માટે કુશલ, વાયસ્પતિને માટે ગુરુ, વિષ્ટરશ્રવા માટે હરિ ઇત્યાદિ.”

૨૧૭. આગળ ઉદાહરણાંશ એ રીતે વહેંચ્યા છે. પહેલામાં સોમ-પ્રભાચાર્યની ઉદ્ધૃત કવિતા છે, બીજામાં તેની તથા સિદ્ધપાલની રચનાના નમૂના છે. વિસ્તારભયથી અર્થ આપવામાં એવી રીત રાખી છે કે પ્રત્યેક પદને મળતો ગૂંજરાતી-હિંદી અર્થ ક્રમે આપ્યો છે, પછી સ્વતંત્ર અનુવાદ કર્યો નથી—તેને મેળવી બોલવાથી યા બોલતી વખતે મનમાં અન્વય કરવાથી અર્થ પ્રતીત થઈ જશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮. અત્ર સોમપ્રભસૂરિએ પોતાના કુમારપાત્ર પ્રતિબોધ નામના ગ્રંથમાં જે જૂની ભાષા અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો ઉદ્ધૃત કર્યા છે તે મૃગ્યાંછે.

(૧.) માણી પણકૂર્ષ જર્ઠ ન તાણુ, તો દેસડા અધર્જ.

મા હુજ્જન કર પદ્મવિકિં, દસિજ્જનું ભમિજ્જ.

—માન પ્રનટ થાય, જો, ન, શરીર, તો દેસડો (કુદેશ), તથાએ; મા-ન, હુજ્જનના કર પદ્મવોથી, દેખાડાતા, ભમિયે.

—માન પ્રનટ થાય (તો શરીર તજવું જોઈએ), જો શરીર ન (તજાય) તો દેશને (તો અવગ્ર્ય) તથા દેવો જોઈએ. પણ હુજ્જનો પોતાની આંગળીઓથી ચીંધી આપણને બતાવે તેવી રીતે ભમવું ન જોઈએ.

પૂર્વાર્દનો આ અર્થ આથી પણ વધારે સુંદર છે. જર્ઠ ન તાણુ-દેહ ન જાય તો પણ માન જાય તો. દેસડા-દેખો પ્રઅધ્યયિતામણિના ન. ૧ માં સદેસડો એ પર ટિપ્પણી. અધર્જ, ભમિજ્જ-તથાજે, ભમીજે. દસ-દેખાડવાના અર્થમાં પ્રાકૃત ધાતુ. (દૃશ ઉપરથી). પંજ-પ્રીમાં દસ, જુઓ નં. ૪૬. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. .

(૨.) એક મનુષ્ય યજ્ઞ માટે બકરાને લઈ જતો હતો અને બકરા રાડો પાડતો હતો. એક સાધુએ તેને એક દોહો કહ્યો એટલે બકરા છોડી રહી ગયો. સાધુએ સમજાવ્યું કે આ બકરા આ પુરૂષનો બાપ રૂપશર્મા છે, તેણે આ તળાવ ખોદાવ્યું, પાણપર ઝાડ વાવ્યાં, પ્રતિવર્ષ અહીં બકરા મારવાનો યજ્ઞ આદર્યો. તે રૂપશર્મા પાંચવાર બકરાની યોનિમાં જન્મ લઈ પોતાના પુત્રથી માર્યો ગયો છે. આ છડો ભવ છે. બકરા પોતાની ભાષામાં કહી રહ્યો છે કે એટા, માર નહિ, હું તારો બાપ છું. જે તેનો વિશ્વાસ ન પડે તો આ નિશાની બતાવું છું કે ઘરની અંદર તારાથી છૂપાવીને એક નિધાન દાટ્યો છે-તે બતાવી આપું.

મુનિના કહેવાથી બકરાએ ઘરમાં નિધાન બતાવી આપ્યો અને પછી બકરાને તથા તેના મનુષ્ય પુત્રને સ્વર્ગ મળ્યું.

ખડું ખણાવિય સઘ છગલ, સઘ આરોવિય રૂકખ,

પઘ જિ પવત્તિય જન્ન સઘ, કિં બુબ્બુયહિ મુરૂકખ.

—ખડું એટલે ખાડો, ખણાવ્યો, સ્વય, હે છાગલ-બકરા !, સ્વય, આરાપિત કરેસો, રૂખ-ઝાડ પઘ એટલે તેં, જે, પ્રવત્તિત કરેલા, યજ્ઞ, સ્વય, શું કામ-શા માટે, બે બેં કરે છે, મૂર્ખ !

ખણાવિય—ખણાવ્યો-ખોદાવ્યો, આરોવિય—આરોપ્યો-વાવ્યો. પઘ-તે-તેને માટે જીએ હેમચદ્રજી ૮-૪-૩૭૦. બુબ્બુયહિ-બેં બેં કરે છે.

(૩.) એક નગરમાં અશુભની શાંતિ પશુવધથી કરવામાં આવનારી હતી, ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે:

વસઘ કમલિ કલહસિ જિમ્મ, જીવદયા જસુ ચિત્તિ,

તસુ પય-પડખાતણુ-જલિણુ, હોસઘ અસિવ નિવિત્તિ.

—વસે છે, કમલમાં, કલહસી, જેમ, જીવદયા, જેના, ચિત્તમાં, તેના પદ (પગ) પખાલવા (ધોવા)ના જલથી હોશે-થશે, અશિવ-અકલ્યાણની, નિવૃત્તિ. હોસઘ-હોશે દેખો ન. ૨૩.

(૪.) આભરણુ-દિરણુ દિપ્પંત-દેહ, અહરીકિય-સુરખદ્ધ-રૂપરેહ,

ધણુ-કુંકુમ-કદમ ધર-દુવારિ, ખુપ્પત-ચલણુ નચ્ચતિ નારિ.

અર્થ સ્પષ્ટ છે દિપ્પંત-દીપ્યમાન-દીપ્તો અહરીકિય-અધરીકૃત, નીચી કરેલી-દેખાતી રેહ-રેખા, ધણુ-કુંકુમ-કદમ-વિશેષણ આગળ વિલક્ષિત નથી. ધરદુવારિ-ધરના દ્વારમાં અથવા બારણા ઉપર ખુપ્પત-ચલણુ-જેના પગ ખુંચી જાય છે (કાદવમાં) એવી નારિઓ.

(૫.) તીયહ તિન્નિ પિયારાઈ, કલિ કન્જલ સિદ્ધર

અન્નઘ તિન્નિ પિયારાઈ, દુધ્ધુ જમ્માઘ ઉ તૂર

—સ્ત્રીઓના અથવા સ્ત્રીઓને, ત્રણ, પ્યારા (છે) કલિ-ઝઘડો, કાન્જળ, (અને) સિંદૂર. અન્ય (પણ), ત્રણ, પ્યારા (છે) દૂધ, જમાઈ અને વાળું. તૂર-તૂર્ય.

(૬). એક રાજા પોતાની રાણી સાથે પોતાની ગાદીનું ભવિષ્ય કરી રહ્યા છે કે:—

નરવધ આણુ જી લંધિહમ, વસિ કરિહમ જી કરિંદુ,
હરિહમ કુમરિ જી કણુગવધ, હોસમ ઈહિ સુ નરિંદુ.

—નરપતિ (ની) આણુ, જે, હૃદયધે-ઝાળંગે, વશ કરે જે કરી-
ક્રમે, હરિ જય, કુમારી જે કનકવતીને, હોશે તેમાં તે નરેંદ્ર. અભયસિંહ
કુમારે ત્રણે વાતો પૂરી કરી છે. અહીં ‘આણુ’ને સંસ્કૃત ‘આજ્ઞા’ સાથે
સરખાવી છે અને તે જૈનમા સવત્ર જોવામાં આવે છે. ગુણેરી મહા-
શય તેનો અર્થ સપથ કે દુહાઇ કરે છે જેમકે રાજપૂતાનામાં ‘દર્યા-
રક્ષી આન-’ તુલસીદાસ રામાયણમાં નિર્વાહનું વાક્ય ‘મોહિ રામ રાવરિ
આન (રાવલી આન) દસરથ સપથ’ ને વધુમાં જણાવે છે કે આગળ
કથામાં સ્પષ્ટ થાય છે કે ‘આન’નો અર્થ અહીં કાંઈ આજ્ઞા નથી. અરંધી
રાતે અભયસિંહ ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં નગરી રક્ષકે અટકાવ્યો અને
તે ન અટક્યો ત્યારે રાજાની ‘આણુ’ દીધી. ‘તારા બાપને રાજાનો આણુ
દે’ એમ કહી અભયસિંહ ચાલ્યો ગયો.^{૩૧} આ કથામાં આગળ ચાલતાં
એક અદ્ભુત રૂઢિ પ્રયોગ આવે છે. રાજકુમારી કનકવતીપર હાથીએ
હુમયો કર્યો. તેણીના પરિજને ખૂમ મારી કે ‘છે કોઇ ‘અહુસીજઓ’
—અતુર્દશીજઓ કે જે અમારી સ્વામિનીને આ કૃતાંત જેવા હાથીથી
ખચાવે?’ અહીં ચૌદશજઓ—ચૌદશને દિને જન્મેલા ધણો ભાગ્યવાન અ
થવા પરાક્રમીના અર્થમાં આવ્યો છે. જેમકે જેની છાતીપર વાળ હોય
તે આ કામ કરે, જેણે માનું દૂધ પીધું છે, જે ઉજળી ચૌદશે જન્મેલો છે,

(૭.) વસંતવર્ણન—

અહ કોઇલ-કુલ-રવ-મુહુલ, ભુવણિ વસંતુ પયદુ
ભદુ વ મયણુ-મહા-નિવહ, પયડિઅ-વિજય-મરદુ

૩૧ નયરાવલ્લેખ દિન્તા રન્નો આણા ॥ દેસુ નિઅપિ-
ઉળો રન્નો આણંતિ મણંતો અમયસીહો વચ્ચહ. પૃ. ૩૮.

—અથ કોયલ-કુલ-રવ-મુખર, ભુવને વસંત પેશે
બટ ધવ મદન મહાનૃપના પ્રકટિત-વિનય-પુરુષાર્થ,
મરદૂ—વીરતા-મરાઠાપણું ?

(૮) સૂર પલોધવિ કંત-કર, ઉત્તર-દિસિ-આસત્તુ,
નીસાસુ વ દાહિણુ-દિસય, મલય-સમીર પવત્તુ.

—સૂર્ય (ને, ના ?) પ્રલોકી કાન્ત(ના)કર, ઉત્તર-દિશા-આસક્ત,
નિઃશ્વાસ ધવ દક્ષિણદિશના મલયસમીર પ્રવૃત્ત (થયેલા).

આમાં કુમારસંભવના ‘કુબેરગુપ્તાં દિશમુખ્ણરશ્મૌ, ગન્તું
પ્રવૃત્તે સમયં વિલંબ્ય । દિગ્દક્ષિણા ગન્ધવદં મુખેન વ્યલોક-
નિઃશ્વાસમિવોન્સસર્જ’ નો ભાવ છે, કર-મા શ્લેષ છે. પલોધવિ-
પ્રલોકય, જોધને. વિભક્તિએનો બરાબર અનુક્રમ ન જાળવ્યાથી આ
શબ્દ વચ્ચેમાં આવી ગયો છે અને સૂર તથા કંત દૂર પડી ગયા છે.

(૯) કાણુણુ-સિરિ સોહધ અરુણુ-નવ-પલ્લવ-પરિણુદ્ધ,
નં રતંસુય-પાવરિય, મહુ-પિયયમ-સબ્ધ.

—કાનન-અરણ્યની શ્રી અરુણુ નવ પલ્લવોથી ઢંકાયેલી શોભેછે,
જાણુ રક્તાશુક (લાલ વસ્ત્રો)થી ઢંકાયેલી મધુ (ચૈત્ર, વસંત) રૂપી
પ્રિયતમથી સબ્ધ (હોય નહિ).

લાલ વસ્ત્ર ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. તેને ‘કસુબો’ કહે છે.
પાવરિય-પ્રાવૃત.

(૧૦) સહયારિહિ મંજરિ સહહિ, ભમર-સમૂહ-સણાહ

જલાહ વ મયણાનલહ, પસરિય-ધૂમ-પવાહ,

—સહકાર (આંખા)ની મંજરી સોહે છે ભ્રમર સમૂહથી સનાથ

જવાલાઓ ધવ મદનાનલની પ્રસરિત-ધૂત્ર-પ્રવાહ

અહીં સહહિના અર્થ સહે છે એમ થઈ શકતો નથી. સોહે છે
એ અર્થ જેસે છે, સોમાંના ‘ઓ’ની એક માત્રા માનવાથી કામ ચલાવ્યું
છે. જુઓ ન. ૨૨, ૪૧

(૧૧) દમયંતીના વસ્ત્રપર નવ તેને તજતી વખતે પોતાના લોહીથી લખી ગયો હતો કે—

વડ-રૂપદ દાહિણુ-દિસિહિં, જાઠ વિદ્યમહિ મગ્ગુ,
વામ-દિસિહિ પુણુ કોસલિહિ, જાદુ રૂચ્યર્થ તહિં લગ્ગુ.
—વડ(ના) ઝાડની દક્ષિણુ દિશામાં જય (છે) વિદ્યમંતો માર્ગ,
વામ દિશામા પુનઃકોશલનો (માર્ગ), જ્યાં રૂચે ત્યાં લાગ.
જ્યાં ચાહે ત્યાં જા. જાદુ-જાહિ, જ્યાં. તહિં—ત્યા.

(૧૨) કુશલ નામનો વિપ્ર (મહાભારતના નવોપાખ્યાનનો પર્ણાદ) ખુદ્ધને (ભુદ્ધ, મહાભારતનો વિકૃત નવ રૂપે બાહુક) જોઈને નીચેનો શ્લોકો (દુહય) ગાય છે.

નિદુર નિક્તિવુ કાઉરિસુ, એકુલિ નચુ નહુ ભતિ,

મુકિવ મહાસઘ જેણુ વિણિ, નિસિ મુત્તી દમયતિ.

—નિદુર નિષ્કૃપ (કૃપારહિત) કાપુરૂપ એકજ નલ (છે) નયીજ ત્રાંતિ (એ વાતમાં). મૂકી-છોડી મહાસતી જેણુ વનમાં નિશામાં-રાત્રિમાં મૂત્તી દમયંતી.

મુકિવ-મુક્તા, મહાસઘ-મહાસતી.

(૧૩) પરદાર ગમનના સંબંધે કિન્નરચિનીના રાજ્ય પ્રધોનની કથા લખી છે, તેમાં પ્રસંગવશાત્ ઉદયન વત્સરાજ, વાસવદત્તા, યૌગંધરા-ધરાયણુ આદિની કથાઓ પણ આવી છે કે જે યૌધ્ધ જાતકોમાં, બૃહ-લકથા (કથા સરિત્સાગર) અને ભાસના નાટક પ્રતિજ્ઞાયૌગંધરાયણુની કથાથી કંઈક દૂર છે, કિંતુ એ શ્લોક તે નાટકમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા છે. અસ્તુ. રાજગૃહના રાજ્ય શ્રેણિકના પુત્ર અભયને પ્રધોને છલથી બાંધી પોતાને ત્યાં રાખેલો હતો. તેણે કંઈ ધ્યાન ખેચે તેવાં કામ કર્યાં. પ્રધોને તેને ‘વર’ માગવા કહ્યું ત્યારે તેણે એવું ઉપદ્રાંગ-ગુચ્ચવડીઓ વર માંગ્યો કે જેમાં અભિપ્રાય-સાર એ હતો કે મને અહીંથી વિદાય કરો.

નલગિરિ હત્થિહિંમિં કિત્તં, સિવદેવિહિ ઉચ્છંગિ,
અગ્ગિભીરૂ રૂહ દારૂધિ, અગ્ગિ દેહિ મહ અગ્ગિ.

પ્રઘોતને ત્યાં નલગિરિ નામનો પ્રસિદ્ધ હાથી હતો; શિવા દેવી હતી, અગ્નિભીરૂ રથ હતો કે જે આગમાં બળતો નહોતો. અભય કહે છે કે નલગિરિ હાથીમાં (પર) બેઠાં બેઠાં શિવા દેવીના ખોળામાં અગ્નિ-ભીરૂ રથનાં લાકડાંઓથી મારા અગમાં આગ દે. ઉચ્છંગ-સં. ઉત્સંગ.

(૧૪) જાતી વખતે અભય બદ્ધો લેવાની નીચેની પ્રતિજ્ઞા કરીને ગયો અને પછીથી આવી પરદાર-ગમન-રસિક પ્રઘોતને બે સ્ત્રીઓદ્વારા લલચાવી બાંધી લઇ ગયો.

કરિવિ પધવુ સહસ્સકરૂ, નગરી મળ્લિંણુ સામિ ।

જધ ન રડતુ તઇ હરઉં (તંધ) અગ્ગિહિં પવિસામિ.

—હે સ્વામી ! સહસ્ત્રકર-સૂર્યને પ્રદીપ કરી અર્થાત ઘોળે દહાડે નગરીના મધ્યથી તને રડતો બે હું હરી ન જાઉં તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું. રડતુ-પંજખી રડ્યાંદા, હિંદી રટતા.

(૧૫) વેસ વિસિદ્ધૃહ વારિયધ, જધ વિ મણોહર-ગત્ત,
ગંગાજલ પદ્માલિય વિ, સુણ્ણિહિ કિ હોધ પવિત્ત.

—યદિ મનોહર ગાત્ર પણ (હોય) છતાં વેશ-વિશિષ્ટાને વારિયે-તેનાથી બચીયે. કુતરી ગંગાજલથી પ્રક્ષાલિત (હોય) છતાં પવિત્ર થાય ? વેસવિસિદ્ધૃહ-વેશ-વિશિષ્ટા-સારા વેશવાળી-વેશ્યા; વેશનો અર્થ 'વેશ્યા-ઓનો વાડો' પણ થાય છે-આ અર્થમાં 'વેશ્યાના વાડામાં ઘુસી ગઇ' જુઓ નીચેનું ઉદાહરણ નં. ૧૬ સુડિ-સં. શુની-કુતરી.

(૧૬) નયણ્ણિહિ રોયધ મણિ હસધ, જણુ જાણુધ સઉ તત્તુ,
વેશ વિસિદ્ધૃહ તં કરધ, જં કઠુંહ કરવત્તુ.

—જાણુ સહુ તત્ત્વ જાણુ (જાણુતી હોય નહિ તેમ) નયનથી રૂએ, મનમાં હસે. વેશ-વિશિષ્ટા તે (તેમજ) કરે, જે (જેવી રીતે) કાષ્ઠની (કાષ્ઠને) કરવત.

ઉપરના બંને દોહામાં 'વેસ વિમિદ્ધ' જુદા જુદા પદ માનીએ તો પહેલામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટો' (સારા લોકો) થી વારતિ કરવામાં આવે છે, એ અર્થ થશે અને બીજામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટોના (=) ને કરે' ઇત્યાદિ થશે. કરવતુ=સં. કરપત્ર. હિં. કરૈતી, ગૂં કરવત.

(૧૭) પિય હઉં ચક્ષિય સયલુ દિણુ, તુહ વિરહગિ કિલંત,

ચોડધ જલ જિમ મચ્છલિય, તલ્લોવિલ્લિ કરંત.

—પિયુ ! હું સકલ-આખો દિન તારા વિરહના અગ્નિમાં ઉજળતી રહી-(કેવી રીતે ?) જેમ માછલી થોડા જલમાં તડકડાટ કરે છે (તેમ). ચક્ષિય-ચાક્ષુ-રહેવું (અંગલા થાડ); તલ્લોવિલ્લિ-તલ્લે ઉપરિ-ઉપર નીચે થવું તે-તડકડાટ.

(૧૮) મઈ જાણિયઉં પિય વિરહિયહ, ક વિ ધર હોધ વિયાલિ,

નવરિ મયંકુ વિ તહ તવધ, જહ દિણુયર ખયકાલિ.

—મેં જાણ્યું-પ્રિયના વિરહિતને કેાધપણુ આધાર રાતમાં હોય, નવરિ-નહિં પરંતુ (તે જવાબો-તે દર રહ્યું-ઉત્તરું) મયંક પણુ જેમ દિનકર પ્રલયકાલમાં (તપે) તેમ તપે છે. ધર-આધાર, આલંબન. વિયાલિ-વિકાસે. વિ=દ્રિ, બીજી વેળા અર્થાત રાત. મયંક-મૃગાંક-ચંદ્ર. ખયકાલ-ક્ષયકાલ-પ્રલય. નવરિ-આ દેશીના કંઈક યોગ્ય ભાવ પ્રાકૃતની સંસ્કૃત છાયા બનાવનાર લાવી શકતો નથી. તેનો ઉપર અર્થ આપ્યો છે, આ દોહો હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૬ નં. ૬૨.

(૧૯) અજ્ઞુ વિહાણુઉં અજ્ઞુ દિણુ, અજ્ઞુ સુવાઉ પવતુ,

અજ્ઞુ ગલતિહ સયલુ દુહુ, જં તુહ મહ ધરિ પતુ.

—આજ વહાણું (પ્રભાત) થયું, આજ દિન, આજ સુવાયુ પ્રવૃત્ત થયો. આજ સકલ દુઃખ કે જે તને મારા ધરમાં પ્રાપ્ત (થયું) તેને ગલહત્યો (દીધો)-કાઠી નાંખ્યું. વિહાણુઉં-નામધાતુ. વિહાન્યો હિંદી વિહાન, ગૂજરાતી વહાણું, સં. વિમાત, વિમાન. ગલતિહ-સં. ગલહસ્તિત-ગળામાં હાથ દઈ કાઠી મૂક્યું. (અર્ધચંદ્ર દીધું, ગલહ-સ્તેન માધવ:)

(૨૦) પડિવન્નિવિ દય દેવ ગુર, દેવિ સુપત્તિહિ દાણુ,
વિરધવિ દીણુજણુદ્ધરણુ, ' કરિ સફલહિ અપ્પાણુ. '

—ચોથા ચરણની સમસ્યા પૂર્તિ છે. દયા, દેવ, અને ગુર પ્રાપ્ત કરી, સુપાત્રોને દાન દઇ-આપી, દીનજનનું ઉદ્ધરણ કરી આત્માને-પોતાને સફલ કર. પડિવન્નિવિ-સં. પ્રતિપદ્ય-અંગીકાર કરી. વિરધવિ-સં. વિરમ્ય. અપ્પાણુ-આત્માનં. તુલસીદાસે ' અપાન ' વાપરેલ છે. પડિવન્નિવિ, દેવિ, વિરધવિ-પૂર્વકાલિક ક્રિયાઓ-ભૂતકૃદંત છે.

(૨૧) પુત્તુ જુ રંજધ જણુયમણુ, થી આરાહધ કતુ,
ભિચ્યુ પસન્નુ કરધ પહુ, ' ઇહુ ભલ્લિમ પજ્જતુ. '

—સમસ્યાપૂર્તિ. પુત્ર જો જનક એટલે પિતા (ના) મનનું રંજન કરે, સ્ત્રી કંથ(ને) આરાધે, ભૂત્ય પ્રભુ-સ્વામી(ને) પ્રસન્ન કરે તો એ (અથવા અહીં) ભલાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. રંજધ-સં. રંજયતિ-પ્રસન્ન કરે. આરાહધ-આરાધના કરે. ઇહુ-આ અથવા અહીં. ભલ્લિમ-ભલાઈ (સ. નું ઇમનિય). પજ્જતુ-હિદી પાઈજતે હૈ, પાતે હૈ. ગૂ. પામે છે; અથવા ઇહુ ભલ્લિમ પજ્જતુ-આ ભલાઈની પર્યંત-સીમા છે ' એ પણ અર્થ થઇ શકે છે.

(૨૨) મરગય વત્તહ પિયહ ઉરિ, પિય ચંપયપય દેહ, (સમસ્યા)
કસવદ્ધ દિનિય સહધ, નાઈ સુવન્નહ રેહ. (પૂર્તિ)

—મરકત વર્ણુના (શ્યામલ) પિયાના ઉરપર ચપક (જેવી) અભા (વાળા) દેહવાળી પ્રિયા કસોટી પર સુવર્ણની રેખા દીધી-આપી તે પેડે-તે જેવી શોભે છે. શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં આને ઘણી મળતી એક બીજી કવિતા છે તેનું વિવરણ જુઓ પૃ. ૧૨૮ નં. ૧ આ કઇ અવસ્થાનું વર્ણુન છે તે કહેવાની જરૂર રહે છે ? સહધ-જુઓ ઉપર નં. ૧૦ અને ૪૧.

(૨૩) ચૂહહ ચુન્ની હોધસધ મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતુ, (સમસ્યા,)
સાસાનલિણુ ઝલ્લકિયહ, વાહસલિલ સંસિતુ. (પૂર્તિ)

—હે મુઘે ! કપાલપર રાખેલો ચૂડો શ્વાસની અનલ-અગ્નિથી જ્વાલિત-ખળેલો થઈ અને બાબ (વરાળ)ના સલિલ એટલે જળથી સંસિક્ત એટલે સીંચાપેલા થઈને ચૂર્ણ (ચૂરેચૂરા) થશે. પહેલાં તો બળતો શ્વાસ ચૂડાને તપાવશે પછી તેનાપર આંસુ પડશે તો તે ચૂં ચૂરેચૂરા નહિ થઈ જાય ? મુદ્ધિવોલિ-એને સમાસ લક્ષ્યે તો મુઘવાના કપોલપર એવો અર્થ થાય. ચુન્ની હોઈસઈ-અભૂત તદ્ભાવનો ‘ઇ’ આમાં છે. મુદ્ધિ-જુઓ પ્ર. ચિં. ઉદાહરણમાં ‘મુધિ’ (નં. ૮). ઝલક્રિયઉ-ઝલ-જવાલા જુઓ પ્ર. ચિં. (નં. ૬) ‘ઝાળ’. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ.

(૨૪) હઉં તુહ તુદુંદ નિચ્છણુ, મગ્ગ મણિચ્છિઉ અજ્જુ,

તો ગોવાલિણુ વજ્જરિઉ, પહુ મહ વિચરહિ રજ્જુ.

—(દેવતાએ કહ્યું કે) હું તારાપર નિશ્ચયે તુઠો (છું), આજ મનનું ઇચ્છ્યું માગ. ત્યારે ગોવાલીએ કહ્યું ‘પ્રભુ ! મને રાજ આપ.’ વજ્જરિઉ-દેશી. ઉચ્ચું, કહ્યું. વિચરહિ-સં. વિતર (હિ). આ સોમપ્રભની પોતાનીજ રચના હોય એવો સંભવ છે, પરંતુ અધિક સંભવતો એ છે કે આ કહાણીનું સંપ્રદાયિક હોય.

(૨૫) એક કોહલ નામનો કપાડી-જંગલી હતો, તે લાકડાની કાવડ ખાંધપર લઈને ફરતો હતો. તેને સિંહલા નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ પતિને કહ્યું ‘દેવાધિદેવ યુગાદિદેવની પૂજા કરે કે જેથી જન્માંતરનાં દારિદ્ર્ય-દુઃખ આવે નહિ, પતિએ કહ્યું કે ‘તું ધર્મ-શ્રેણી થઈ છો. પરસેવક એવો હું શું કરી શકું તેમ છું ? ’ ત્યારે સ્ત્રીએ નદીજલ અને ફૂલની પૂજા કરી. તેજ દિને તે વિષ્ણુચિહ્ના-મરડાથી મંત્રી ગઈ અને જન્માંતરમા રાજકન્યા અને રાજપત્ની થઈ. પોતાના નવા પતિ સાથે કોઈ દિવસ તેજ જિનમંદિરમાં આવી કે જ્યાં પૂર્વ પતિ દરિદ્ર કપાડીને જોઈ મૂર્છિત થઈ ગઈ. તે સમયે જાતિસ્મરણુ થતાં તેણીએ નીચેનો દોહો કહ્યો. કપાડીએ સ્વીકાર કરી જન્માંતર કથાની પુષ્ટિ કરી.

અડવિદિ પતી નધદિ જહુ, તો વિ ન વૃદા હત્ય.

અગ્નો તડ કબ્બાડિયડ, અજ્ઞ વિસન્નિય વત્ય.

—અટપી (જંગલ)નાં પાંડાં, નદીનું જળ (સુલભ હતાં)
તો પશુ (તેં) દાધ ન દડાવ્યા. દાધ! તે કપ્પાડીઆના વસ્ત્ર આજ
વિસન્નિય છે (તન પર કપડા પશુ નથી, અને હું રાણી થઈ ગઈ.)
વૃદા—વૃદિન કર્યા. અગ્નો—આગ્ર્ય અને ખેદઅર્થે.

(૨૬) જે પરદાર-પરમ્મુદા, તે વુચ્ચદિં નરસીદ,
જે પરિરંબદિં પરરમણિ, તાડ દુસિન્નરર્ધ લીહ.

—જે પરદારા(થી) પરાં-મુખ (છે) તે નરસિંહ કહેવાય છે. જે
પરરમણિ(ને) આલિંગન કરે છે, તેની રેખા (સજ્જનોની હારથી)
દસપી જાય છે—મટી જાય છે—તે સજ્જનની પંગતમાં ખેસી—રહી શકતો
નથી. વુચ્ચદિ—સં. દુચ્ચને. દુસિન્નરર્ધ—મટી જાય છે. દિ૦ પોંછ દી જતી
હું. સંસ્કૃતમાં ' પોંછને ' માટે ઉનપુસુ ધાતુનો કાશ્મીરી કવિઓએ
પ્રયોગ કર્યો છે— વાપરેલ છે. લીહ—રેહ, રેખા.

(૨૭) એક વદ પશુપક્ષીની બાપા જાણતી હતી. અર્ધા રાતે શિયા-
ળને એવું કહેતાં સાંભળ્યું કે નદીનું મડદુ આપી દે અને તેનાં ધરણું
લઇ લે, એટલે તે નદીપર તેમ કરવા ગઈ. પાછી આવતી હતી તે
સસરાએ જોઇ લીધું. તેણે જાણ્યું કે તે અ—સતી છે. તે તેણીને પિયર
પહોંચાડવા ગયો. માર્ગમાં ફરીરના ઝાડની પાસે કૌઓ બોલવા લાગ્યો
કે આ વૃક્ષના નીચે દસ લાખનો નિધિ છે, કાઢી લે અને મને દહીં સત્તુ
ખવરાવ. પોતાની વિદાયથી દુઃખ પામેલી તેણી કહે છે કે.—

એકકે દુન્નય જે કયા, તેહિં નીહરિય ધરસ્સ,

ખીજા દુન્નય જઇ કરઉ, તો ન મિલઉ પિયરસ્સ.

—જે એક દુર્નય કર્યો તેથી ધરથી નિકળી—નિસરી, ખીજે
દુર્નય જે કરે તો પ્યારાથી (કદી પણ) ન મળું. ધરસ્સ, પિયરસ્સ—
સંસ્કૃત છઠી 'સ્ય'નો 'સ્સ' છે. પિયર—પ્રિયકર.

(૨૮) રૂઝિમણીહરણના સમયે કણ્ડ (કાન્ડ, કૃષ્ણ) રૂઝિમણીને કહે છે.—

અમ્હે થોડા રિઉ અલુય, ઇઉ કાયર ચિંતતિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયસુ, કષ ઉન્નેઉ કરંતિ.

—આ હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૫ નં. ૬૦ અમે થોડા (છ.એ), રિપુ ધણા છે એમ કાયર ચિંતવે છે. ભોળી ! ગગનતલમાં જો, કેટલા ઉઘોત-પ્રકાશ કરે છે ? ધણા તારા છે તે કે એક ચંદ્ર ? અમ્હે-ગૂં અમે, રાજસ્થાની મ્હે. ગૂજરાતીમાં કેાઇ સાક્ષર ‘હ’, પણ અમ્હે એમ ફરી વાપરે છે. મુદ્ધિ-મુઘે ! જુઓ નં. ૨૩. નિહાલહિ-આરા, ઉપનિષદોનું નિભાવયનિ. ઉન્નેઉ-ઉઘોત.

(૨૯) સો જિ વિચક્કણુ અડિખયઇ, છન્નઇ સોજિં છઇલુ,
ઉખહ પઠિંઓ પહિ ઠવઇ, ચિતુ જુ નેહ-ગહિલુ.

—તે જ વિચક્કણુ કહેવાય છે, તેજ છેલ છાજે છે (શોભિત થાય છે) જે ઉપથ-પ્રસ્થિત (કુમાર્ગ પર ચાલતા) નેહથેલા ચિત્તને પથપર ટકાવે છે. અડિખયઇ-આખવામાં આવે-આકખ્યા પરથી. પંનખી આખના. કહેવામાં આવે. છન્નઇ-છાજે. સોજિં-સોઉનજિ. તે જ-જિ-જી પાદપૂરણુ છે. છઇલુ-સ. હેઠ એટલે વિદગ્ધ, ચતુર. પ્રાકૃત કવિતામાં છઇલનો અર્થ ચતુર છે. પંનખીમાં છેલ એટલે સાઈ. આ છઇલ તથા તે પરથી ખનાવેલ પ્રેમી છેલા (છમિલ, છમિલા)નો ભેદ તુલસીદાસે ખતાવ્યો છે કે ‘છરે છખીલે છેલ સખ.’ ઠવઇ-સ્થાપે સં-સ્થાપિત. ગહિલુ-સં. ગ્રહિલ, આગ્રહી, તેપરથી થેલું થયેલ છે. હઠીલું.

(૩૦) રિદ્ધિ વિદ્ધણુઉ માણુમહ, ન કુણુઇ કુવિ સમ્માણુ,
સઉણિહિ મુચ્ચહિ ફલરહિઉ, તરવર ધત્યુ પમાણુ.

—રિદ્ધિ વિદ્ધણા માણસનું કોઈ પણ સંમાન કરતું નથી. શકુનિ-પક્ષીઓથી ફલરહિત તરવરને છોડાયછે (એ) અહીં પ્રમાણુ છે.

રિદ્ધિ-સં. ઋદ્ધિ. વિદ્ધણુ-સં. વિહીન. નિશાના રૂપમાં ધ અને

ઉત્તી બદલીમાં-સરખાઓ છાણું ઉપરથી જૂણું અને તે પરથી જૂના.
સઉણિ-સં. શકુનિ. ઇત્યુ-પ્રાકૃત એત્ય, સં. અત્ર, પંજળી ઇત્યું.

(૩૧) જમ્બવિ હુ સૂર સુરવુ વિચ્છન્નખણુ,
તહવિ ન સેવઇ ધમ્મિ પદ્મખણુ;
પુરિસ-ગુણાગુણુ-મુણુણુ-પરમ્મહ,
મહિલહ યુદ્ધિ પયંપહિં જ' યુહ.

—યદ્યપિ શૂર, સુરપ, વિચ્છન્ન હોય તથાપિ લક્ષ્મી (તે મનુષ્યને)
પ્રતિક્ષણુ સેવતી નથી. (કારણકે) પુરૂષોના ગુણુ અને અગુણના વિચ્છા-
રથી પરાગમુખ, મહિલાઓની યુદ્ધિ હોય છે-જેથી યુધ કહે છે. મુણુણુ-
વિચારવું-મનન- પયંપહિં-સં. પ્રજલ્પતે. જ'-જેથી અથવા જેમ (યથા).

(૩૨) જેણુ કુલકમ્બ લંઘિયઈ, અવજસુ પસરઇ લોઈ,
તં ગુર-રિક્કિ-નિયધણુ વિ, ન કુણુઇ પંડિઓ કોઈ.

—જેનાથી કુલકમ્બ ઉલંઘાય, (અને) અપજનશ લોકમાં પ્રસરે,
તે(ને) ગુર એટલે અહુ સંપત્તિ ઉપજનવનાર (કામ) ને પણ કોઈ પંડિત
કરતું નથી.

(૩૩) જ' માણુ મૂઢહ માણુસહ, વંછઇ દુલ્લહ વત્યુ,
તં સસિ-મંડલ-ગહણુ કિહિં, ગયણિ પસારઇ હત્યુ.

—જે મૂઢ માણુસનું મન દુર્લભ વસ્તુને વાંછે છે, તો શું શશિ-
મંડલના ગ્રહણુ કરવા માટે ગગનમાં હાય પસારે છે?

(૩૪) રાવણુ જયઉ જહિં દિયહિ, દહ મુહ એક સરીર,
ચિંતાવિય તમયહિ જણુણિ, ક્વાણુ પિયાવહં ખીર.

—શંખપુરના રાજા પુરંદરને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું.
રાજાએ આ દોહાનું ચોથું ચરણુ ‘પુત્ર માતા’થી સમસ્યાની રીતે પૂછ્યું.
તેણીએ પૂર્તિ કરી. પ્રઅંધ ચિતામણિમાં સરસ્વતી કુટુંબ ભોજને ત્યાં
આવ્યું હતું; ત્યાં પણ આ સમસ્યા ગૃહપત્નીએ આજ રીતે પૂર્ણ કરી
છે. આમાંથી એ ફલિત થાય છે કે આ દોહો જૂનો છે. -કથાલેખક-

આની રચના કાષ્ઠપણુ રાજની સભામાં ઠેસવી દે છે. હવે પછીના પ્રબંધ ચિંતામણિવાળા લેખમાં આનો તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે. જુઓ હવે પછી તેમાં નં. ૧૨.

રાવણ, જાયો (જન્મ્યો), જે દિને દશમુખ એક-શરીર વાળો; ત્યારે ચિંતિત કરી, જનની(ને) કે(ને)-ક્યા મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવું ? ચિંતાવિય-સં. ચિંતાપિતા (!) ‘પ’ નો ‘વ’ થાય છે.

૧-૫ પૃ ૫૦૭.

(૩૫) ધઉ અચ્ચમ્મુઉ દિદ્દુ મઇ, ‘કંઠિ વ લુલ્લઇ કાઉ’,

કીધવિ વિરહ-કરાલિયહે, ઉડ્ડાવિયઉ વરાઉ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપૂર્તિ કરી છે-આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. આ અત્યદ્વલુત મેં દીકું કે હું કંઠમાં શું લગાવું. કાષ્ઠપણુ વિરહ-કરાલિતાએ વરાક (ખીચારા-પતિ)ને ઉડાવી દીધો. ધઉ=આ.

(૩૬) સીહુ દમેવિ જુ વાહિહઇ, ઇકકુ વિ જિણિહઇ સત્તુ,

કુમરિ પિયંકરિ દેવિ તસુ અપ્પહુ, રજ્જુ સમત્તુ.

—ગજપુરના રાજા જેમંકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઇ, રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને પિયંકર એ નામ આપી પુરપ હોય તેમ ગાદીપર બેસાડી, પછી કુલદેવી અચ્ચુતાની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કેને કરવો ? દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને જે વાહે-સવારી કરે, એકસો પણ શત્રુઓને છતશે, તેને કુમારી પિયંકરીને રાજ સમસ્ત અર્પણ કરો. આવોજ પતિ મળી ગયો ને વાર્તા વાર્તાની પેઠે ચાલી આવી.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯—હવે સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાત્ર પ્રતિબોધ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ:-

(૩૭) કુલુ કર્વકિં મલિક માદધુ

મલિન્દ્રીક્ય સયણમુદ

દિન્નુ હન્યુ નિયગુણ કડપ્પદ

જગુ વ્રજપિયો અવજગ્નિણુ

વસિણુ વિદિય સન્નિદિય આપહ ।

દૂગ્ધ વારિક બંદુ નિણિ, દ્વિક્કિ મુગધદુવાર,

ઉમયમયુષ્મઝદુષ્મઝ, કામિકિ જિણુ પરદાર.

આ સાત પદવાળો-સપ્તપદ છંદ તે સમયની રચનામાં બહુ મજે છે. અંતના બે પદ દોહાના છે. પરદાર ગમનની નિંદા કરતાં કવિ કહે છે કે-કુલ, કર્વકિત (કર્ણ) માદાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યું. સજ્જનોનાં મુખ મલિન કર્યો, નિજ ગુણસમુદને હાથ દીધો (ધડકો દબ બહાર કાઢ્યો), જગને અવજગ્નથી ઝંપ્યું (ગણહત્યો દીધો-ઢાંટી દીધું), અસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સન્નિહિત કર્યો. ફરથી ભદ્ર-કલ્યાણને વાર્યું, મુગતિના દાર ઢાંટી દીધાં, બને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)માં ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારને જોણે કામિત કરી (આહી) તેણે.

સયણ-સજ્જન, મિત્ર દિંદી સાજન. દિન્નુ હન્યુ-હાથ દીધો, ગણહસ્ત કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂક્યો. જુઓ ઉપર નં. ૧૯. કડપ્પ-? સમૂહ. ઝંપ=ઘૂમવું, ઢાંકવું યા છતવું.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનીજ સ્કિતમુક્તાવલી (સિદ્ધર પ્રકરણ-સ્તોત્ર)માં છે:-

દત્તસ્તેન જગત્યકીર્તિપટહો ગોત્રે મષીકૂર્ચકં

ચારિત્ર્યસ્ય જલાંજલિ ગુંળગણારામસ્ય દાવાનલ. ।

સંકેતઃ સકલાપદાં શિષપુરદ્વારે કપાટી દ્વઃ

શીલં ચેન નિજં ધિલુપ્તમખિલં ત્રૈલોક્યચિંતામણિઃ ॥

—કાવ્યમાલા ગુચ્છ ૭ પૃ. ૩૭.

(૨) પૃ. ૩૧૧, કુલ ૧૪ છંદમાં બાર ભાવનાઓ છે તેમાંથી ત્રણ નમૂના.

(૩૮) પિય માય ભાય સુકલતુ પુતુ
પહુ પરિયલુ મિતુ સણેહજીતુ ।
પહવંતુ ન રકખધ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ અન્તુ ન અતિથિ સરણુ ॥

(૩૯) રાયા વિ રંકુ સયણો વિ સતુ
જણુઓ વિ તણુઉ જણુણિ વિ કલતુ ।
ધહ હોઈ નહ વ્વ કુકમ્મવંતુ
સંસારરગિ બહુરુતુ જંતુ. ॥

(૪૦) એકલ્લહ પાવધ જીવુ જમ્મુ
એકલ્લહ મરધ વિહત કમ્મ ।
એકલ્લહ પરભવિ સહધ હુકખુ
એકલ્લહ ધમ્મિણુ લહધ મુકખુ ॥

આમાં અર્થ સ્પષ્ટ છે. કહિન : શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે છે:-
પિય-પિતા. સુકલતુ-સુકલત્ર:(સારી સ્ત્રી), પહુ-પ્રભુ, પરિયલુ-પરિજન.
સણેહજીતુ-સ્નેહયુક્ત. પહવંતુ-સં. પ્રભવન. સમર્થ હોવા છતાં.
રકખધ-સં. રક્ષતિ-રક્ષા કરે છે-અચાવે છે. ધમ્મહ-ધર્મના. અન્તુ-
અન્ય. અતિથિ-હે. રાયા-રાજા. સયણો-સજ્જન-સાજન. સતુ-શત્રુ.
જણુઓ-જનક, પિતા. તણુઉ-તનય-પુત્ર. નહવ-નટ ધવ-નટની પેઠે.
રંગિ-રંગ ઉપર-નાટક ભૂમિપર. બહુરુપુ-બહુરૂપી. એકલ્લહ-એકલો. વિ-
હન-અર્જિત-કમાવેલાં. પરભવિ-પરલોકમાં. ધમ્મિણુ-ધર્મથી. મુકખુ-મોક્ષ.
(૩) પૃ. ૩૫૦-૫૧, વસંતવર્ણન છંદ પાંચ તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૧) જહિં રત સહહિં કુસુમિય પલાસ નં ટુટ્ઠપહિયગણુ હિયયમાસ,
સયયારિહિ રેહહિ મંજરીઓ નં મયણુ જલણુ જાવાવલીઓ.

—જ્યાં કુસુમિત પલાસ રક્ત સોહે છે જાણે કે પચિકગણુ(ના)
લદનનું માંસ ટૂટે છે; સદકારો (આંખા)માં મંજરીઓ વિરાજે છે જાણે

કે મદન (રૂપી) જવલન (અગ્નિ) ની જવાલાવલિઓ. સહલિં-ગુઓ.
નં. ૧૦ તથા ૨૨.

(૪) પૃષ્ઠ ૧૭૮. ગ્રીષ્મવર્ણુન હંદ ચાર તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૨) જહિં દુર્દ નરિદુ વ સયત્રુ ભુવણુ, પરિપીડધ તિવ્વ કરેહિં તવણુ,
જહિં દૂદવ મહિલય જણુ સમગ્ગ, સંતાવધ સૂય સરીર લગ્ગુ.

—જ્યાં તવણુ-તપન-સૂર્ય તીવ્ર કરેથી-કિરણોથી દુષ્ટ નરેન્દ્રની
પેટે સક્રાંત ભુવનને પીડે છે, જ્યાં દુર્ભગ (વિયોગિની) મહિલા જન
સમયને સતાવે મૂર્ચ (?) શરીરમાં લાગ્યા. કર-ગજના કર તેમજ કિરણુ.
(૫) પૃષ્ઠ ૪૨૩ થી ૪૩૭ પર જીવમન-કરણુ સંલાપ છે તેમાં
હંદ ૧-૨, ૪-૨૭, ૨૯-૩૦, ૪૭, ૫૧-૫૨, ૫૪-૫૯, ૬૧, ૬૪-
૬૫, ૬૭-૧૦૪ એ બધા અપભ્રંશમાં છે-બાકીના પ્રાકૃતમાં છે. કવિ
સિદ્ધપાલે જીવ, મન અને ઇન્દ્રિયોની વાતચીત રાજા કુમારપાલને સંભ-
ળાવી છે. દેહ નામના પટ્ટણુ (નગર) માં આત્મા રાજા, યુદ્ધિ મહાદેવી,
મન મહામંત્રી, અને ફરિસણુ (સ્પર્શ) રસણુ (રસ), ગ્ધાણુ (ઘ્રાણુ),
લોચણુ (લોચન), સવણુ (શ્રવણુ) એ પાંચ પ્રધાન-એમ કથા ચાલે છે.-
તેમાંથી ત્રણુ નમૂના આપીએ છીએ:—

(૪૩) જં તિલુતમ-રવ-વકિખતુ

ખણુ ખંભુ ચઉમુહુ હુઉ

ધરધ ગોરિ અદ્ધંગિ સંકર

કંદંપપરવસુ ચલાણુ

જં પિયાઇ પણુમઇ પુરંદર

જં કેસવ નચ્ચાવિઉ, ગોઠંગણિ ગોવીહિ

ઇન્દ્રિયવગ્ગહ વિપ્પરિઓ, તં વન્નિયહ કઇહિં.

૬૧

—જે તિલોતમાના રૂપથી વ્યાક્ષિપ્ત-વ્યાકુલ થએલો બ્રહ્મા ચતુ-
ર્મુખ થયો, શંકર ગૌરીના અર્ધાંગમાં ધરે-ધારણુ કરે, કંદર્પને પરવશ
ચરણુ જેના છે તે પુરંદર જે પ્રિયાને પ્રણમે, જે કેશવ ગોષ્ઠના આંગણે
ગોપીઓથી નચાયો-આ ઇન્દ્રિયવર્ગનાં વિસ્ફુરિત કવિયોથી વર્ણવાય છે.

(૪૪) વાલતાણુ અમુઘ-વિલિત-દેહુ
 દુહકર દંસણુગમ કન્તવેહુ
 ચિતંતહ સવ્વવિવેચ રહિઉ
 મહ હિયઉ હોઇ ઉક્કપસહિઉ ॥ ૮૫ ॥

—વાલકપણું, અશુચિ (પદાર્થોથી) વિલિત દેહ, દુઃખકર દશન
 એટલે દાંતોનો ઉદ્ગમ-આવવું-નીકળવું, કર્ણવેધ, (આ સર્વને) ચિંતવતા
 સર્વવિવેક રહિત (એવું) મારૂ હૈયું ઉક્કંપ સહિત થાય છે.

(૪૫) ઇસા-વિસાય-મય-મોહ-માય ।
 મય-કોહ-લોહ-વમ્મહ-ધમાય ॥
 મહ સગગયસ્સ વિ પિટ્ટિ લગ્ગ ।
 વવહરય નેવ રિણિઅહ સમગ્ગ ॥ ૮૭ ॥

—ઈર્ષ્યા, વિપાદ, ભય, મોહ, માયા, મદ, ક્રોધ, લોભ, મનમથ,
 પ્રમાદ (જે સર્વે) મારા સ્વર્ગગતના પશુ પીઠપર લાગેલા વ્યવહારી
 (લિણુદાર) જેવી રીતે ઋણી (કરજદાર) ના સમથ-સર્વ.

(૬) ૫૭૪ ૪૪૩-૪૬૧ પર સ્થૂલિભદ્ર કથા છે તેમાં ૧-૪, ૧-૧૪,
 ૨૩-૨૫, ૩૧-૩૨, ૩૪-૩૮, ૪૦-૪૫, ૪૬-૬૨, ૬૪-૬૬,
 ૬૮-૮૨, ૮૪, ૯૪, ૯૭-૯૮, ૧૦૦, ૧૦૧-૧૦૫ છઠ્ઠો અપભ્રંશ
 છે; બીજા પ્રાકૃતમાં છે. પાડલિપુત્તના રાજા નવમા નંદનો મંત્રી સગ-
 ગલ (શકટાર) હતો, તેણે ક્રોધરીતે પોતાની શ્રુતધર કન્યાઓની સહા-
 યતાથી વરરચિને નવી કવિનાઓ સહજાવી નંદ પાસેથી ધન મેળવતો
 બંધ કર્યો હતો; વરરચિનું ગંગા પાસેથી દીનાર મેળવવાનું એટલું, નંદનો
 સગગલપર ક્રોધ, સગગલના પુત્ર સિરિયે પિતાને મારવો, સિરિયના
 મોઠામાઠ સ્થૂલિભદ્રનો ક્રોશા નામની વેસ્યા સાથે પ્રેમ, સ્થૂલિભદ્રનું
 શ્રમણ થવું, તે શ્રમણનું ક્રોશાને ત્યાં જઈ અંયમથી રહેવું, વગેરે વર્ણન
 થઈું સુંદર છે. તેમાંથી ૬ નમુના લીધા છે:—

(૮૬) જમ્મ વયણુ વિણિગ્ગહિ નં સસંકુ, અપ્પાણુ નિસિહિ દંસધ સસંકુ,

જસુ નયણકંતિ જિય લજ્જભરિણુ, વણુવાસુ પવન્નય નાઇ હરિણુ. ૮

—જેના વદનથી વિનિર્જિત—શુતાચેશે જાણે શશાંક (ચંદ્ર) પોતાને નિશામાં—રત્નિમાં સશાંક દેખાડે છે, જેની નયનકાંતિ(થી) જિત—શુતા-ચેશે લજ્જભરથી જાણે હરિણુ વનવાસ પ્રપન્ન થાય છે—પામે છે—સેવે છે

(૪૭) નંદુ જંપઈ પદઈ પરકવ્વ

કહુ એસ વરરૂઈ સુકઈ

કહઈ મંતિ મહ ધૂય સત્ત વિ

એયાઈ કવ્વાઈ

પદુ પદઈ ખાલાઉ હૂંત વિ

તત્થ તુમ્હ નરનાહ જઈ, મણિ વટ્ટઈ સદેહુ ।

તાઉ પદંતિય કોઉગેણુ, તા તુમ્હેં નિસુણેહુ ॥ ૩૨ ॥

—નદ કહે છે “ પદે—એણે પરકાવ્ય કેવી રીતે આ વરરૂચિ સુકવિ ? ” કહે છે મંત્રી ‘ મારી પુત્રીઓ સાતેય આ કાવ્યોને પ્રભુ ! એણે છે, ખાલા હોતી—હોવા છતાં પણ, ત્યાં તમે નરનાથને જો મનમાં વર્તે છે સદેહ, તેઓને ખોલતી કૌતુકથી તેમને તમે સાંભળો. ’

કન્યાઓમાં પહેલી એકવાર સાંભળી, ખીજી એવાર એમ સાતમી સાતવાર સાંભળી શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતી હતી. વરરૂચિએ નવો શ્લોક ખોલતાંજ પહેલી કંઠસ્થ કરીને ખોલી જતી. આમ એ વાર સાંભળી. ખીજી ખોલી જતી ઇલાદિ. પછી નંદે ક્રુપિત થઈ વરરૂચિને કાઢી મૂક્યો..

(૪૮) ખિવિવિ સંજિહિં સલિલ દીણાર

ગોસગિ સુરસરિ યુણુઈ

હણુઈ જંતસચાર પાઈણુ

ઉચ્છિલિવિ તે વિ વરરૂછિ

ચડહિં હત્થિ તેણુ ધાખણુ

લોહ પઈપિછ વરરૂછિ, ગગ પસન્નિય દેઈ ।

મુણિવિ નંદુ વુત્તંતુ ધહુ, સયડાલસ કહેઈ ॥ ૩૫ ॥

—ફેંકીને, સધ્યાએ, જલમાં, દીનાર, સવારમાં, (વરરૂચિ) ગંગાને,

-સ્તવે-સ્તુતિ કરે છે, (અને) હણે છે (દયાવે છે), યંત્ર સચારને, પગથી, ઉછળાને, તે, પણ, વરરચિને, ચડે છે, હાથમાં, તેના, ધાતથી; લોક, કહે છે (કે), વરરચિને, ગગા, પ્રસન્ન થઇને, દે છે, જાણીને, નદ, વૃત્તાંત, આ શકટારને, કહે છે.

ખિવિવિ-સં. ક્ષિપ્. ખિવિવિ, ઉચ્છિલિવિ, મુણિવિ-સૂતકૃદંત છે. ગોસગ્ગ-સં. ગોસર્ગ-સવાર. થુણુઈ-સં. સ્તુ (સ્તુતિ કરતી). હુ (હોમ કરવો) ધાતુ 'તુ' વાળી અર્થાન્ પાંચમા ગણની પણ માનવી જોઈએ. પ્રાકૃત થુણુઈ એટલે સ્તુતિ કરે છે. પુરાણો તથા પદ્ધતિઓમાં હુનેત્ અને હુતુયાન્ આવે છે. (તુલસીદાસના રામચરિતમાનસમાં, હુને અનલ મેહ વાર બહુ). કૃતું કૃણોતિ વેદમાં તથા કુણુઈ પ્રાકૃતમાં આવે છે. પઈપઈ-સં. પ્રજ્વપ. પસન્નિય-સ. પ્રસન્નિતા (!).

આ પછી શકટારે પઢાવેલા માણસ મોકલી વરરચિને સાયંકાલે નદીમાં દીનાર રાખતા જોઈ લીધો. પોતે તે કઢાવી લીધી. સવારે નદની સમક્ષ વરરચિએ બણી સ્તુતિ કરી અને યંત્ર ચલાવ્યું, પણ કંઈ ન મળ્યું.

(૪૯) કોશાએ વિચાર્યું કે અમણ મારા અનુરાગમાં એટલો મગ્ન છે તો તેને સુમાર્ગમાં લગાવું. તેણીએ કહ્યું કે મને 'ધમ્મલાભુ' થી શું સર્યું, 'દમ્મલાભુ' (દામ-લાભ) જોઈએ. નેણે પૂછ્યું 'કેટલા?' કોશાએ લાખ માંગ્યા.

તીર્થ વુત્તધ સો સનિવ્વેહ

મા ખિજ્જસિ કિચ્ચિ તુહ

ઝત્તિ વચ્ચ નેવાલમડ્ડુ

તહં દેધ સાવહ નિવધ

લકખુ મુલ્લુ સાહુસ્સ કંબલુ

સો તહિં પત્તહ દિદ્ધુ નિવુ, દિન્નઈ કંબલ તેણુ ।

તં ગોવિવ દંડય તલ્લધ, તો વાહુહિહ જવેણુ ॥ ૮૯ ॥

—તે (કોશા) ને, કહેવામાં આવ્યું, તે, સનિવેદ, મા, દુઃખી થા, કંઈપણ, તું, ઝટ, જા, નેવાલમડલ, ત્યાં, દે-આપે, આવક, નૃપતિ,

લાખ(નો), મળ્યું સાધુનું, કંબલ, ને, ત્યાં, પ્રાપ્ત થયેલ, દોષો, તપ, આપ્યો કંબલ, તેણે; નેને, મુખ ક્ષીને-ગોપતીને, દંડના, તળે, ને, પાછો ફર્યો, વેગથી.

નુન-સં. ઉક્ત. વચ્ચ-મં. વજ. વાણ્ણિકિ-સં. વ્યાધુરિત.

માર્ગમાં ચોર મળ્યા. જેણે લાખ દીનારો મળવાના શકુન થયા હતા.

(૫૦) તો મુદ્ધકિ ગર્હ કિત્તુ તિણ, કંબલ કોસલિ હત્ય ।

એ પેન્હનદ તીર્થ તથા, ખિત્તુ ખાલિ અપસત્થિ ॥ ૯૧ ॥

—ત્યારે, મુકો-મુક્ત કર્યો (ચોરોએ), (ને) ગયો; દીધી તેને, કંબલ, કોશાના, લાધ(માં), ને, નેતાં સતિ, તેણે, નેને, ફેંક્યો, ખાળમાં, અપ્રસન્નમાં.

તિણ—પન્નથી નિન્ની, પેન્હન-સં. પ્રેક્ષતુ ડિંગલ-પેખન્ત. ખાલા -ખાળ, ગંદા પાણીની મોરી.

(૫૧) સમાયુ દુઃખાયુ અણુષ નો એક

બહુમુદ્ધુ કંબલરયાણુ

ક્રીસ કોસિ પર્થ કખાલિ ખિત્તક

દેસનરિ પરિભમેવિ

મર્થ બદંત દુકખેણુ પત્તક

ક્રીસ બલુર્થ મહાપુરિસ, તુદ્ધ કંબલુ સોએસિ

જં દુલ્લહ સંજમ-ખાણુ, હારિસ તં ન મુણેસિ ૯૨

—અમણુ, દુર્ભન (થકને), કહે છે, તો, ‘આ, બહુમુદ્ધ, કંબલ-રત્ન, શામાટે, કોશા ! , તેં, ખાળમાં, ફેંક્યું, દેશાંતરમાં, પરિભ્રમણુ કરી, મેં, મહા, દુઃખથી, પ્રાપ્ત કર્યું. “ કોશા કહે છે ‘મહાપુરુષ । તું, કંબલ(નો) મોટો વિચાર કરે છે, જો, દુર્લભ, સંયમ(ની)ક્ષણુ, હારી ગયો છું, તે, નહીં જાણુતો. ”

ખિત્તક, પત્તક—ખિત્તો, પત્તો, સં. ક્ષિપ્ત, પ્રાપ્ત. મુણુ-જાણુનું-જાણુઓ નં. ૩૫.

(૭) પૃષ્ઠ ૪૭૧-૭૨, આઠ છંદ્ય માગધોએ ગાયા છે, કે જેને સાંભળી પ્રાતઃકાલે કુમારપાલ રાજા જાગતો હતો. તેમાંથી એક નમૂના તરીકે અહીં આપી તેનું વર્તમાન ગુજરાતી અનુસાર અક્ષરાંતર કરવામાં આવેછે. એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે કે જૂની કવિતાથી સોમપ્રભની કવિતા દ્વિષ્ટ છે તથા તેના નમૂનાઓથી પાઠકોને પણ તેમ જાણાયું હશે. આ કવિતા હિંદીમાં ડિંગલ કવિતા જેને કહે છે તે જાતની છે અને પૃથ્વીરાજ રાસાના કલ્પિત સમયથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાંની છે. આમાં સર્વ સંસ્કૃતના તત્સમ છે. અધિક કડિન નથી.

(૫૨) ગયણુમગસંલગ્ગલોલકલ્લોલપરંપર
 નિષ્કરણુકુડનક્રચક્રચંકમણુદુહંકર
 ઉચ્છલંતગુર પુચ્છમચ્છરિંછોલિ નિરંતર
 વિલસમાણુગ્મલાજડલ વડવાનલ દુતર
 આવતસયાયલુ જલહિ લલુ ગોપઉ જિમ્વ તે નિત્યરહિ
 નીસેસવસનગણુનિઠૂવણુ પાસનાહુ જે સંભરહિ.
 —ગગન-માર્ગ-સંલગ્-લોલ-કલ્લોલ-પરંપર
 નિષ્કરખાતકટ-નક-ચક-ચંકમણુ દુખં (!) કર
 ઉછળત ગુર-પુચ્છ-મત્સ્ય-રિંછોલિ-નિરંતર
 વિલસમાન-જ્વાલા-જટાલ-વડવાનલ-દુસ્તર
 આવર્ત-શતાકુલ જલધિ લલુ ગોપદ જેમ તે નિસ્તરે
 નિ-શેષ-વ્યસન-નિઃસ્થાપન પાર્શ્વનાથ જે સાંભરે.

રિંછોલિ=પંક્તિ (દેશી) | નિઠૂવણુ-સં. નિઃસ્થાપન-વીતાડનાર, સમાપ્ત કરનાર નીઠ જતું-વીતતું (મારવાડી). સંભરહિ-સંભરતું, સંભારતું, સાંભરતું. મરાઠીમાં સંભાલના, પંજાબીમાં સુમ્બાલના=ચાલકરતું, સંસ્મરણુ કરતું.

વિભાગ પાંચમો.

મેરુગંગસૂરિનો પ્રબંધ ચિંતામણિ, સ ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રબંધ ચિંતામણિ.

૨૨૦. આ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ જૈનાચાર્ય મેરુગંગે સંવત્ ૧૩૬૧ માં કાઠિયાવાડના વઢવાણમાં રચ્યો. મુખ્યત્વે ડૉક્ટર પીટર્સનના શાસ્ત્રી દીનાનાથ રામચંદ્રે મુબંધમાં સ. ૧૯૪૪ માં કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ સાથે મેળવી તેનું મૂલ છપાવ્યું તે હાલ દુષ્પ્રાપ્ય છે. તેમણે તેની વર્ધિત આવૃત્તિનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ છપાવ્યું છે. સન ૧૯૦૧ માં ટોનીએ વળી કોઈ મૂલ પ્રતિઓની સહાય લઈ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ છપાવ્યો છે. આમાં કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો યા કિસ્સા છે. શ્રાવ્યુત ચંદ્રધરશર્મા ગુલેરી બી. એ. વિશેષમાં કહે છે કે “ કેટલીક બાબતમાં તે ભોજપ્રબંધની ઢબવાળું પુસ્તક છે. જૈન ધાર્મિક સાહિત્યમાં પોતાના મતની ‘પ્રભાવના’ વધારવા કિસ્સાઓનું સ્થાન ધણું ઉંચું છે. જૈન ધર્મોપદેશક પોતાના સાધુ તથા શ્રાવક શિષ્યોના મનોવિનોદ અને ઉપદેશ માટે કંઈક કથાઓ કહ્યાં કરે છે કે જે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક યા અર્ધ-ઐતિહાસિક હોય છે. આ કથાઓના કેટલાય સંગ્રહ ગ્રંથ છે કે જેમાં પુરાણ કવિઓની રચના, નવા કવિઓનાં નામ, પુરાણ રાજાઓનાં કર્તવ્ય, નવાનાં નામ, વિક્રમાદિત્ય પણ જૈન, સાલિવાહન પણ જૈન, વરાહમિહિર પણ જૈન, બ્રહ્મણ વિદ્વાનો અને અન્ય શાખા-સંપ્રદાયોના વિદ્વાનોનો પોતાના આચાર્યોથી પરાજય વગેરે બાબતો રહે છે કે જે વર્તમાન દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક કહી શકાતી નથી. કિંતુ તે સમયના

હિંદુ ગ્રંથ પણ એવાજ છે. તેમાં જો જોવામાં આવે તો ઐતિહાસિક તત્ત્વની ઉપેક્ષા જૈનો કરતાં વધારે કરવામાં આવી છે. આથી કેવલ જૈનોને ઉપાલંબ આપી શકાતો નથી. આટલું છતાં પણ જૈન વિદ્વાનોએ ઇતિહાસ પ્રત્યે રૂચિ રાખ્યાનાં તથા તેની મૂલ ભીંતનો આધાર ન છોડ્યાનાં પ્રમાણ મળે છે. એમ તો સમ્રાટ અશોકની ધર્મલિપિના શબ્દોમાં ' આત્મપાખડે પૂજા પરપાખડે ગહ્યા ' સહુ બતાવે છે. "

૨૨૧. સં. ૧૩૬૧ નો સમય પૃથ્વીરાજ અને તેના રાસના કલ્પિત કર્તા અંદોનો સમય (૧૨૫૦ સં.) થી ૧૧૦ વર્ષ પછી છે તે સમયની પ્રચલિત ભાષા-કવિતા અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે. સં. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગે આ ચિંતામણિનો સંગ્રહ કર્યો છે. કોઇ પણ ઉદ્ધૃત કવિતા તેણે પોતે રચી નથી. કથાઓમાં પ્રસંગો પ્રસંગે જ કવિતા તેણે આપી છે તે અવશ્ય તેનાથી જૂની છે. કેટલી જૂની છે તેનો વધારેમાં વધારે સમય તો સ્થિર કરી શકાતો નથી, પરંતુ પ્રબંધ ચિંતામણિની રચનાનો સમય તેનો નીચામાં નીચો ઉપલબ્ધ કાલ અવશ્ય છે. તેનાથી પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલાં કવિતા લોકકથાઓમાં પ્રચલિત હોય या આવા ધસા-ચેલા સિક્કા જો સો બસો વર્ષ જૂના પણ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૨૨૨. કેટલાક દોહા એવા છે કે જે ધારના પ્રમિદ્ધ રાજા ભોજના કાકા મુંજના નામના છે અને તેના બનાવેલા કહેવામાં આવ્યા છે. એક ગોપાલ નામની વ્યક્તિએ ભોજને કહેલો હતો. જે ચારણોએ હેમચંદ્રને સંભળાવ્યા હતા; કેટલાક નવધણુ રાજના મરસીયા (રાજ્યા) છે. સં. ૧૩૬૧ ના લખેલા ઇતિહાસ અનુસાર તે તેતે સમયના છે. આ કવિતાઓને શાસ્ત્રીએ માગધી અને ટોનીએ પ્રાકૃત જણાવ્યા છે.

૨૨૩. મેવેલે ગણિતથી સિદ્ધ કર્યું છે (રૉ. એ. સો. જર્નલ વુલાઇ ૧૯૨૦ પૃ. ૩૩૭ આદિ) કે ગૂજરાતના આવડા રાજાઓના સવત્ર આદિ, મેરુતુંગે અશુદ્ધ લખ્યા છે અને મિતિ, વાર, નક્ષત્ર, લગ્ન સર્વમાં ગડબડ છે, તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય કંઈ નથી. જૂની ઘટનાઓના સંબંધમાં ગમે તેટલી ઐતિહાસિક ગડબડ હોય, પણ પોતાના નણકના

કાલની ઘટનાઓ તો મેરુતુંગે જ્યાં સુધી તે પ્રબધની પુષ્ટિ કરી શકે છે ત્યાં સુધી પ્રામાણિક લખી છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાલ, હેમચંદ્ર, વસ્તુપાલ, તેજપાલનો કાળ ગૂજરાતમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની વિદ્યા તથા જૈન ધર્મના પ્રચારનો સુવર્ણ યુગ હતો. ભોજના સમયમાં ધારામાં જે વિદ્યા અને વિદ્વાનોની જ્યોતિ ચમકી હતી તે બસો અઢીસો વર્ષ પછી પશ્ચિમ ગૂજરાતમાં પણ દેદીપ્યમાન થઈ. તે સમયની વાતો જૈનોના ગૌરવની છે અને તેની સંરક્ષા તેમણે ઘણી સાવધાનીથી કરી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪. પ્રબધ ચિતામણિનો જે અનુવાદ ગૂજરાતીમાં થયો છે, તેના કરતાં ઘણો સારો અનુવાદ થવાની જરૂર છે કે જેમાં ઐતિહાસિક અને શાબ્દિક ટિપ્પણિઓ હોય. આ ગ્રંથની ભાષા સંસ્કૃત છે, પરંતુ તે સંસ્કૃત પણ દેશભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસને સમજવામાં ઉપયોગી છે. તે સમયની 'જૈન સંસ્કૃત'માં એક મનોહારિતા એ છે કે જૈન લેખક ગૂજરાતી या દેશભાષામાં વિચાર કરતો ને સંસ્કૃતમાં લખતો. પરિશિષ્ટ પર્વ ૧-૭૫ માં હેમચંદ્રજી લખે છે કે 'स कालं यदि कुर्वीत को (कां) लभेत ततो गतिम्'—આમાં મરવાના અર્થમાં 'કાલ કરવો' એ સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગ નથી પણ દેશ ભાષાનો છે. અણિશુદ્ધ સંસ્કૃતના પ્રેમી આને બર્બર સંસ્કૃત કહે પરંતુ આ જીવિત સંસ્કૃત છે. તેમાં ભાષાપણું છે. એતો રચિની વાત છે: કોઇને કાશ્મીરની કોતરણીના કામવાળી અખરોટના લાકડાના સારા ઢગનો તખ્તો સારો લાગે ને કોઇને લીલા કુપજોથી ભરેલી વાંકી ટહુની. નીચે કેટલાક શબ્દો અને વાક્ય આવી સંસ્કૃતનાં આપવામાં આવે છે. જેના

પર * આવું ચિન્હ છે તે અન્યત્ર શિલાલેખો, કાવ્યો વગેરેમાં જોવામાં આવેલ છે.

હુસવાન—ધૂએલા; *ઉચ્છીર્ષક—તકિયા, ઓસીસા. (રાજસ્થાની, આણની કાદમ્બરી).

કરવહી—મે હાથ લેગા કરી પાણી પીવા માટે પાત્ર જેવું બનાવવું (કરપુટી).

ધવલગૃહ—પ્રધાન મહેલ (ધવલ એટલે જે જાતિમાં ઉત્તમ હોય તે—દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીનામ માલા ૫-૫૭ તુલસીદાસજીના 'ધવલધામ' નો આ અર્થ છે. સફેદ મહેલ નહિ).

સર્વાવસર—રાજનું સર્વાધી મળવું. દીવાને આમ.

રાજપાટિકા—રાજમાર્ગ.

*ધર્મવહિકા—(ધર્મના લેખની) વહી, ચોપડો.

હુદ્દિત—ધૂટ્યો.

જોલિકા—ઝોલી (જે ઝોલિકા સંસ્કૃતમાં રૂઠ ન હોય તે આ પણ દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીં ૩-૧૫૬)

ધાટીપ્રપાત—ધાડુ પાડવું—ધાડ પાડવી.

પંચકુલ—પચોલી રાજકર્મચારી. (ના. પ્રં પત્રિકા ભાગ ૧ સંખ્યા ૨ પૃષ્ઠ ૧૩૪)

ઉદગ્રાહણક—ઉગાડનાર, ઉદગ્રાહ્ય—ઉગાડી, ઉદગ્રાહિત—ઉગાડેલો.

નિરુધ્ધં—(અમુક કાલથી) લઇને, લગાડીને (જ્યાં મુધી)

વહમાન—આગતો (સિંહલગ્ને વહમાને)

ન્યુંછન—નોંછાવર.

નૃપતેઃ કઃ સમયઃ—મહારાજ શું કામ કરી રહ્યા છો ? કેવો અવસર છે ?

ગુરુદર—તમ્બુ.

*વસદિકા—મંદિર (ના. પ્ર. પત્રિકા ૧-૨ પૃ. ૪૫૦)

ચિન્તાયક—સંભાળનાર-રખેવાળ.

‘દવરક, કટીદવરક:—દોરો, કદોરો (ઢોર: કટિસૂત્ર—હર્ષચરિતની ટીકા).

રસવતી—રસોડ.

ચમલપત્ર—(રાખઝોના પોતપોનામાં) પત્ર.

મેટિત:—ભેટયા. મળ્યા.

પાદોડવધાર્યતાં—પધારો.

‘સ્વત્તક—ગોખશે.

મદનપટ્ટિકા—મીણની પટ્ટી. મૈણ (એટલે મીણ)નું સંસ્કૃત શ્રેણ ‘મદન’

કચ્છોલક—કચ્છોળું (ગૂ) કચ્છોલા, કચ્છોલી (રાજસ્થાની) સરખાવે આનંદધનજીનું ‘નિશદિન જોઉ તારી વાટડી’ એ પદમાનું.

જીર્ણમંચાધિરૂઢ:—તૂટેલી ખાટપર પડેલા (કોધમાં).

સવાહટિકો ઘટ:—વાટકા સહિત ધડો-વાટકો એ શબ્દ કાઠિયાવાડમાં અમુક પાત્ર માટે વપરાય છે.

હક્કિત:—ખોલાવેલો-સખોધિત-હાક મારેલો.

કામુક—કામ કરનાર નોકર (પંનખીમાં કામ્મા, મારવાડીમાં કામેતી, કાર્મ (હર્ષચરિત)

છિમ્પિકા—છીંપી (વસ્ત્ર રંગનારી જાત)

નિજ્ઞતનક ગૃહ—પોતાનું ઘર. (તણા, યા તણું યા તણી—મારવાડી ગૂજરાતી ‘કા’)

વ્યાઘુટન્તી—આજોટતી (મારવાડી આવડના, પંનખી જોદના)

વ્યાઘુટિતું—આજોટવાને.

વલિત:—વળ્યો-પાછો ફર્યો.

વાસણ—વાસણુ, રૂપયાની થેલી (વાસણી-વાંસળી—આ કાઠિયા-વાવાડમાં વપરાય છે ને કેડે આવી વાંસળી બધાતી.

વિહંગિકા—કાવડ.

*કાર્મણ—કામણ, જાદુ કરવું (કામણ—મારવાડી)
 ઉત્તેજિતં નિર્માપ્ય—ઉત્તેજિત કરાવી (નિશો ચડાવી)
 સંગ્રહણી—વેશ્યા.

*પટ્ટકિલ—પટેલ, પટ્ટક—(જિલ્લો) તેનો પ્રખંધક.
 સેજવાલી—પાલખી.

સ્થપનિકા—ગીરો રાખવું તે—ધરાણે રાખવું.

સમાગોપયત્—સોંપી દીધું.

પાદૌ ત્યજસિ—પગ તજે છે—છોડે છે (ડરી ભાગે છે.)

પોત—વસ્ત્ર (મારવાડી પોતિયા.)

આરાત્રિકમુત્તાર્ય—આરતી ઉતારીને.

તત્પટ્ટકં વિપાટ્ય મુમોચ—પટ્ટે ફાડી (રાજકરી) મૂકી દીધું.

*મારિ—મારવું તે, અમારિ—અભય, ન મારવું તે.

યુગલિકા—ટપાલની-ચિઠ્ઠી (હલકારા બે સાથે દોડે છે. ટાંની).

શકુનં ભરિતં વિધેદિ—શકુન ભરે (એટલે શકુન લ્યો.)

પાષાણસત્કજાતીય, સત્ક એટલે હિંદી કા.

*કારાપક—કરાવનાર.

*તાપિકા—તપી. (કઝાઇ), તપેલી (તાપકોડપૂપાદિકરણ-
 સ્થાનં તાપિકા કાકપાલિકા યત્ર તૈલાદિના ભક્ષ્યાઃ પચ્યન્તે
 -હર્પચરિતપર સંકેત દીક્ષા.

વસા—આપ (જુઓ આગળ નં. ૧૧)

ચતુઃસર—ચોસર—એક જાતનો ફલનો હાર.

ફુલ્લાવયિષ્યસિ—પ્રુલાવશે, પ્રુલ ઉપજવશે.

*કર્તુલગ્નઃ—કરવા લાગ્યો.

૨૨૫. ધાતુઓની અનંતતા આદૃતિગણ અને ઉણાદિના અક્ષયનિધિથી
 સંપન્ન એવા જે વિક્ષાનો મા ધાતુથી ડિયાં, ફુલક, ડોલાના પ્રત્યય
 બનાવી મિયાં, મુલક, મોલાના સિદ્ધ કરી લે છે અથવા અમારા આચાર્ય-
 ર્થદેશીય મુગ્ધીત નામા સર્વત્ર સ્વત્ર સતીર્થ કે જે ‘ જયો જય-

શીલોં ઉરૂ યસ્યાઃ સા જયોરૂઃ-જોરૂ' (સ્ત્રી) બનાવે છે તે હીંદી વિદ્વાનોને આ ઉદાહરણોમાં કંઈ ચમત્કાર નહિ જણાય, પરંતુ આ દેશી ભાષાથી અત્યગ સંબંધ ધરાવતા સંસ્કૃતનાં ઉદાહરણો છે. ગમે તેટલું બાધો, પણ જલ તો નીચી બાળુ તરફ ઢળે છે. દેશી શબ્દ અને વાગ્યારા સંસ્કૃત માટે અભગાયેલી નહોતી. સંસ્કૃતમાં એટલી સમજ હતી કે તેને પોતાનાં બનાવી લેતી.

૨૨૬. પ્રબંધચિતામણિમાં એક જગ્યાએ 'આશિષ' શબ્દ અકારાંત તરીકે ઉપયોગમાં લીધેલ છે (માતુરાશિષ શિષાં કુરિતાઘ-વસ્તુ-પાલની રચના પૃ. ૨૬૯), 'શ્વાન' પણ તેજરીતે વપરાયો છે (સન્નિ-હિત શ્વાનેન શુણ્ડા દણ્ડે નિહત્ય પૃ. ૧૮૦-કુક્કરસ્તુ શુનિ શ્વાન ઇતિ વાચસ્પતિઃ-શાસ્ત્રી) જયમંગલસૂરિ 'ચાતુર્યતા' લખી હિંદી-ગૂજરાતીના ડબલ ભાવવાચકનાં બી વાવે છે (પૌરવનિ-તાચાતુર્યતા નિર્જિતા પૃ. ૧૫૪)

૨૨૭. કવિ શ્રીપાલે સિદ્ધરાજ જયસિંહના સહસ્ત્રલિંગ સરોવરતી પ્રશસ્તિ બનાવી હતી. તેમાં આ શ્લોક પણ હતો કે—

કોશેનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેત્તુમેતત્ક્ષમં
સ્વસ્યાપિ સ્ફુટકણ્ઠકવ્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે નહિ ॥
एकोप्येष करोति कोशरहितो निष्कण्ठकं भूतलं
मत्त्वैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाशिश्रियत् ॥

—કમલમાં કોશ-ડોડી અને ખળનો—છે, દલ-પાંદડાં અને સેના—છે ઉખડી શકતુ નથી. આપજ આમાં કંટક-કાંટા અને શત્રુ-ને ઉપદ્રવ છે. કદિ તેમાં પુંસ્વ-પુલ્લિંગ (નરગતિ) અને પુરુષત્વ-આવતું નથી, અને સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ખડ્ગ એકલું, કોશ-મ્યાન વગર, ભૂમંડલને નિષ્કટક કરી દે છે, આથી લક્ષ્મી કમલને છોડીને તેમાં આવી આવી.

૨૨૮. એમ કહેવાય છે કે આમાં રામચંદ્ર પંડિતે એ દોષ કાઢ્યા. એકતો દલ શબ્દનો અર્થ 'સેના' ભાષામાં છે પરંતુ સંસ્કૃતમાં નથી, બીજો

દોષ એકે ક્રમલ શબ્દ પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ (નરજાતિ ને નાન્ય-તરજાતિ) બને છે. હમેશાં નપુંસક-કલીબ નથી. આથી રાજાએ સર્વ પાંડિતોને આથહ કરી (ઉપરુઘ્ય) ‘દલ’ શબ્દને રાજસેનાના અર્થમાં પ્રમાણિત કરાવ્યો (‘દલ’ નો સંસ્કૃતમાં ‘સેના’ અર્થ જયસિંહ અને શ્રીપાલે કરાવ્યો એ કહેવું પૂનર્થ-માનાર્થ છે કારણ કે સંવત્ ૧૦૮૨ અને ૧૧૦૭ ની વચ્ચે ઉદયસુંદરી કથા ના કર્તા સોડહલ કાયસ્થ હોય છે કે ‘નનુ કયમસાઘ્યોડયમરાતિરસ્મદ્ દલાનામ્’-ગાયકવાડ ઓરિયેટલ સિરીઝ નં. ૧૧ પૃ ૪) પરંતુ લિંગાનુશાસનમાં ક્રમલની નિત્ય નપુંસક નહોતી એનો કોણ નિર્ણય કરે? આ માટે ‘પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે ન ચા’ (પુરુષત્વ ધારણ કરે છે યા નહિ) એવો પાઠ બદલાવ્યો (પ્રબંધચિતામણિ પૃ. ૧૫૫-૬).

૨૨૯. આ રીતે વિષયાંતર થઈ જવાય છે, પરંતુ આ જૈન સંસ્કૃતની એક વાતની ચર્ચા કર્યા વગર આગળ વર્ધા નથી શકાતું. હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠીમાં ક્રિયાપદોમાં લિંગ જોધને ધણા લોક ચોકે છે. ‘વહ આતા હૈ, વહ આતી હૈ’ (હિંદી) ને આવતો નથી, નેણી આવતી નથી. (ગૂ.) આવો પ્રકાર સંસ્કૃતમાં નથી, લેટિનમાં નથી તેમ નથી અંગ્રેજી ફારસી-આદિમાં. આથી દેટલાક અન્યભાષાભાષી હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી-શીખતા ગમરાય છે. ક્રિયાપદોમાં લિંગ આવેલ છે તેનો રોચક ઇતિહાસ છે. ધાતુની શુદ્ધ ક્રિયા-વાચક રૂપ (સંસ્કૃત તિહન્ત) માં તો લિંગભેદ થતો નથી; ધાતુથી બનનારા ક્રિયાવાચક વિશેષણો (વર્તમાન યા ભૂતકૃદત)માં તેના વિશેષણ થવાને કારણે લિંગભેદ થાય છે. હિંદીમાં કેવલ ‘‘હૈ’’ ધાતુનું શુદ્ધ રૂપ છે-તેમાં લિંગ નથી અને જે પદ વર્તમાન યા ભૂતકૃદ બતાવે છે તે ધાતુજ વર્તમાન યા ભૂત વિશેષણ છે [આતા હૈ એટલે આતા (હુઆ) હૈ, આતી હૈ એટલે આતી (હુઈ) હૈ, કરતા હૈ, કરતી હૈ, આતા થા, આતી થી, કરતા યા, કરતી થી; સંસ્કૃતમાં આયાન્ (આયાન્ત્) આયાન્તી, કુર્વન્ (કુર્વન્ત્, કરન્ત્),

કુર્વન્તી (કરન્તી)] અવશ્ય આજ્ઞા, વિધિ ક્રિયામાં લિંગ નથી, કારણ કે ધાતુનાંજ રૂપ છે. આ ધાતુજ વર્તમાન અને ભૂત ધાતુજ વિશેષણોને ક્રિયાને સ્થાને ઉપયોગમાં લેવાનું ભાષાના વિકાસમાં એક નવો યુગ પ્રકટ કરે છે. વૈદિક સંસ્કૃતમાં ભૂતકાલની ક્રિયાના તિહન્તરૂપ (ધાતુના શુદ્ધ ક્રિયાવાચકરૂપ) જ આવે છે. સ ગતઃ, તેન કૃતમ્, અહં પૃષ્ઠવાન આદિ રૂપ ક્રિયા તરીકે વપરાયાં, તેમાં વિશેષણ હોવાને લીધે લિંગભેદ પણ હતો. ભાષામાં ધણી સરલતા આવી. સઃ (સા) ચકાર, અકરોત્, અકાર્ષીત્ત્વે બદલે સ કૃતવાન, સા કૃતવતી, તેન કૃતમ્, તયા કૃતમ્ એથી કામ ચલાવા લાગ્યું. આ ભૂતકાલવાચી ધાતુજ કૃદન્તને (Past Participle) પછી તે કર્તારિ પ્રયોગ હોય કે કર્મણિ યા ભાવપ્રયોગ હોય, -વિશેષણની પેઠે રાખી આગળ અસ્તિ (હોવું એ ક્રિયાનું વર્તમાનકાલનું રૂપ) નો અધ્યાહાર રાખી ભૂતકાલનું કામ ચલાવાવું ગયું. આર્ષ પ્રાકૃતમાં કંઈ ભૂતકાલિક ક્રિયાપદ છે, પછી પ્રાકૃતમાં આસી (આસીત્-પંખળી સી) ને છોડીને એમ સમજો કે ભૂતકાલિક ક્રિયા રહી નહી, આ ત-વાળાં વિશેષ્યનિધન શબ્દોથી કામ ચાલ્યું. આતો પહેલી સીડી ભાષાની સરલતામાં થઈ; સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના રચનાવૈચિત્ર્યમાં આથી ધણી સહાયતા મળી કે વૈદિક સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત અને લૌકિક સંસ્કૃતમાં આવતાં આવતાં ભૂતકાલિક ક્રિયાનું કામ વિશેષણ આપવા લાગ્યાં, વૈયાકરણોની ભાષામાં ‘કૃદમિહિતઆ-ખ્યાત’ થઈ ગયું. આ રીતે વર્તમાનકાલની ક્રિયા પણ કેવલ અસ્તિ (હોવું એ ધાતુની) રહીને વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણો ક્રિયાપદનું કામ આપવા લાગી જાય એ ખીજી સીડી છે કે જે પ્રાકૃતથી અપભ્રંશ યાને પુરાની હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી આદિ બનવાના સમયે બન્યું. ઉપજઈ, ઉપજૈ, કરઈ, કરૈ આ તો ધાતુનાં (તિહન્ત શુદ્ધ ક્રિયાવાચક) રૂપછે-તેમાં લિંગભેદ નથી. તેનો ઈ (યા મુખ્યસુખનો પે) એ સંસ્કૃત ‘તિ’ અને પ્રાકૃત ‘ઈ’ છે, પરંતુ હિંદીમાં ઉપજતા હૈ (યા ઉપજતી હૈ), કરતા હૈ, (યા કરતી હૈ)-તેમાં ‘હૈ’ (અહૈ-

અદ્દ-અસ્તિ) ધાતુનું ૩૫ છે અને પહેલું ૫૬ ઉપજતા આદિ વર્ત-
 ધાતુમાંથી જન્મેલું વિશેષણ (Present Partciple) છે (ઉત્પ-
 ઘન્-ઉત્પદ્યન્ત-ઉપજન્ત; ઉત્પદન્તી-ઉપજન્તી-ઉપજતી; કુર્વન્-
 કુર્વન્ત-કરન્ત-કરત; કુર્વન્તી-કરન્તી-કરતી) આ વિશેષણના
 વાસ્તવરૂપના અંતમાં અન્ત, અન્તી એજ છે કે જે સંસ્કૃત અને
 પુરાની હિન્દી બંનેમાં ૨૫૮ છે:—તેના અત, અતી થઈ જાય છે.
 કરતો, ઉપજતો એમાં , ઓ છે ને ઉ ની જગ્યાએ છે કે જે
 નરજાતિના કર્તાના એકવચનના ચિન્હ (સંસ્કૃત ‘સ્’ અથવા ‘ : ’)
 નું અપભ્રંશ છે. ગૂજરાતીમાં ‘ નથી ’ સાથે એટલે નકાર વાચક
 વર્તમાન ધાતુજ ૩૫માં આવેા પ્રયોગ થાય છે જેમકે આવતો નથી,
 આવતી નથી વગેરે, અને ભૂતકૃદમાં જરૂર થાય છે જેમકે આવતો
 હતો, આવતી હતી વગેરે.

૨૩૦. હવે આ વિષયને અધિક ન લખાવતાં પ્રસંગની વાત પર આવીએ
 છીએ કે આ કાલની જૈન સંસ્કૃતમાં પણ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણને
 ક્રિયાની જેવું કામ આપતા જેવામાં આવે છે. ‘યથાગતં વ્રજામીત્યા
 પૃચ્છન્નસ્મિ (પ્ર૦ ચિં. ૫-૧૧), નૃપસ્તસ્ય સૌધમલંકુર્વન્
 (૫. ૫૫), ઘન્દિનઃ શ્રી સિદ્ધરાજસ્ય કીર્તિં વિતન્વતઃ’
 (૫. ૧૮૨) ઇત્યાદિ. દેશભાષામાં વિચાર કરનાર કવિએ તેની છાયા
 સંસ્કૃતમાં પહોંચાડી અને સંસ્કૃતની સ્થિર ભાષામાં ‘પણ સમયની ગતિ
 નો પ્રભાવ પડ્યો. વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ હિંદીમાં ‘હોના’ ક્રિયાના
 વર્તમાનના રૂપની સાથે વર્તમાન ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા, અને ભૂતકાલિક
 ધાતુજ વિશેષણ (નિષ્ટા-હિંદી થા-થી, મયો,—મયો; હતો, હતી;)
 અને ગૂજરાતીમાં પણ ‘હતો, હતી.’ ની સાથે ભૂતકાળની ક્રિયાનું કામ દેવા
 લાગ્યા. હિંદી થા અને હતા—ગૂજરાતી ‘ હતા ’ એ અસ્ (અસ્તિ)
 ની અને હિંદી મયા એ મૂ (મવતિ)ની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧. હવે પ્રબંધ ચિંતામણિનું કંઈક રૂપાણી જોઈએ—

- (૧) અમ્મણિઓ સંદેસડાઓ, તારય કંઈ કહિજી
જગ દાલિદિદિ ડુબિયડ. બલિબંધણુહ મુહિજી.

પાઠાંતર—જૂની જૈન પોથીઓમાં ઓ, ઓ ને ડ ડ લખે છે. આથી હેરાન થઈ છાપવાવાળા ક્યાંક ડ અને ક્યાંક ઓ છાપી દે છે. શુદ્ધ પાઠ માત્રાઓ અનુસાર જોલવો જોઈએ. અડ અને અઙ જૂની લખાવટ છે, તેને બદલે ઓ અને ઈ એ પાછળની છે એમ ઉપર બતાવી દીધું છે. આ માટે અહીંપણ અમ્મણિઅડ, સંદેસડ, ડુબિયઅડ પાઠ ઉચિત છે; પછીના લેખોની મુખ્યમુખાનુકારી લખાવટથી તે અમ્મણિઓ, સંદેસડો, ડુબિયઓ થઈ ગયા હશે કે જે કવિતાની હિંદી-ગૂજરાતીથી બહુ દૂર નથી. એવીજ રીતે જૈન પોથીઓમાં ‘સ્થ’ ‘ચ્છ’ ઝઙ, ઢઙ, ત, મ એક સરખા લખેલા મળે છે, તેથી તેવા પાઠાંતર તે પાઠાંતર નથી. પુરાણી લિપિને બરાબર ન વાંચવાથી ઉપજતો ભ્રમ માત્ર છે. શાસ્ત્રી ટોનીના સંસ્કરણોમાં જે પાઠાંતર આપ્યાં છે, તેમાંથી અમે અહીં થોડાં આપ્યાં છે:—નારાયણુહ, કહિજી, જગુ દુથિહ (દુથિહ), પરસ વર્ણુ નિયમ વૈકલ્પિક હોવાથી અમે ક્યાંક ક્યાંક અનુસ્વારનો પ્રયોગ કર્યો છે અને હ્રસ્વદીર્ઘને વધુ બદલેલ નથી.

અર્થ—એક સમય વિક્રમાદિત્ય રાત્રે નગરમાં ફરતા હતા ત્યાં એક

૩૨. હિન્દી તેમજ ગૂજરાતીમાં પાણી મોટીના ઓપ-કાન્તિને માટે વપરાય છે કિંતુ જૈન વૈયાકરણ વર્ધમાને પોતાના ગણુરત્નમહોદધિ નામના સંસ્કૃત વ્યાકરણ ગ્રંથમાં પણ એક ઉદાહરણ નામે ‘ મુજંગસ્યેવ માણિ: સદમા: આપી મણિને માટે પણ અંમ: (પાણી) નો પ્રયોગ બતાવ્યો છે.

તેલીને તેણે આ અર્ધો દુહો બોલતો સાંભળ્યો કે ‘ અમારા સંદેશા ’ તારનાર (તારક) એવા કાન્હ (પાકાંતર-નારાયણ) ને કહેજે, રાજ ઘણો વખત ઉભો રહ્યો કે ઉત્તરાર્ધમાં કંઈ આગળ કહે તો પોતે સાંભળે, પણ ઉત્તરાર્ધ સાંભળવાનું મળ્યું નહિ એટલે પાછો વળ્યો. સવારમાં દરબારમાં તેલીને બોલાવરાવ્યો ને તેણે દુહો આ રીતે પૂરો કર્યો-‘ જગત્ દારિદ્ર્યમાં ડૂબ્યું છે, બલિબંધનને છોડી નાખજે ’-દૈત્ય બલિ મોટા દાની હતો કે જેણે નારાયણે આંધીને પાતાળમાં મોકલ્યો હતો. જો તેલીની પ્રાર્થનાથી તારક કાન્હ તેનું બંધન છોડી દેતો જગત્ દારિદ્ર્યથી બચી જાત. બલિનો અર્થ રાજ્યનો કર પણ થાય છે. રાજ કદાચિન્ એમ સમજતો હોય કે તેલી મારી બડાઇ માટે કંઈ કહેશે, પરંતુ તે તો રાજને મેળું મારી સંભળાવતો હતો કે અમે તો દારિદ્ર્યમાં ડૂબી રહ્યા છીએ અને બલિબંધન (કરોનો બોલો) છોડવાની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિવેચન—અમ્મહિઅહિ-અમ્હિઅહિ સં. અસ્માનં (૧) અસ્મનીય (૧) પાછી અમ્હીણા-અમારા એમ આવશે. ‘ હુ ’ (સં. નામ) સંબંધકારક પ્રત્યય છે. પ્રાં અમ્હાણં. ગીતોની પંક્તિમાં હુ નો ડ થઈ ગયો છે. મૈંડા, તૈંડા, (મેણા-ટોણા), સંદે-સડહિ-જેમ સંસ્કૃતમાં અદ્ય, અજાત, કુત્સિત, સ્વાર્થમાં ‘ ક ’ આવે છે તેમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતીમાં ‘ ડ ’ યા ‘ ડહ ’ આવે છે. જેમકે મોર-મોરડો, નીંદ-નીંદહલી (મારવાડી), રત્તિ (રાત)-રત્તિડી-રાતડી આદિ. તાર્ય-તારક, કન્હ-કૃષ્ણ, કન્હ ત્રજભાપાનો કાન્હ, ગૂં માં કહાન-કાન. હંહિજજ-વિધિ, ગ્રેરણ્યાર્થક અને કર્મવાચ્યમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃતમાં ‘ ય ’ આવે છે ત્યાં ‘ જ ’ યા ‘ જજ ’ આવે છે. મરીજે- (મરવું જોઈએ) કરીજે (કરવું જોઈએ) કહજે (રાજસ્થાની), કહેજે (ગૂં) લિખિજ ગયો (મારવાડી) દીજિએ-(દિનિજય, દીજે, દિજો)-પહેડાં કર્મવાચ્ય પ્રયોગ હતો, પછી કર્મવાચ્ય થઈ ગયો. દાલિ-દિહિ-દાળદર, દળિદ. હુખિઅહિ-સંસ્કૃત ધાતુ હ્રુ છે કે જે દેશી-પરથી બનાવ્યો જણાય છે. હિંદીમાં ડૂખના, ખૂડના બને રૂપ છે

તેજ પ્રમાણે ગૂજરાતમાં ડૂબવું, બૂડવું બંને રૂપ છે. વ્યત્યયનું આ ઉદાહરણ છે. દુસ્થિત્વ-દુઃસ્થિત. મુહિન્ન-મૂકીએ, મૂકીને, છોડીએ. જુઓ ઉપર કહિન્ન. શસ્ત્રી આનો અર્થ ' મોચિત '—મૂકી દીધો એમ કરે છે. ?

(૨) કચ્છના રાજા લાષાકરને કપિલકોટિના કિલ્લામાં મૂલરાજે ઘેરી લીધો. લાષાક (લાખા) ધણું બોધવાડય કહીને રણભૂમિમાં ઉતર્યો અને વીરતા બતાવી કામ આવ્યો—મરાયો. તે બોધવાડયોમાંથી એક એ આપેલું છે કે:-

ભગ્યા તાવિઉ જહિં ન કિઉ. લકખઉ ભણુઈ નિધદ
ગણિયા લખ્ખઈ દીહડા, કે દહક અહવા અદ્દ.

આને નવી લખાવટમાં બદલી લખી દઇએ તો બેસુડું એટલું લાગે છે તે નહિ લાગે.

ભગ્યા તાવ્યો (તાપિત) જો ન કિયો, લકખો ભણે નિધદ,
ગણિયા લાલે દીહડા, કે દહક અહવા અદ્દ.

—કુશળ લાખો ભણે છે કે ભગ્યા—ઉદ્યપામતા (શત્રુ)ને તાપિત

૩૩. આ કચ્છનો પ્રસિદ્ધ રાજા લાખા કૂલાણી (કૂલનો પુત્ર હતો તેથી) કે જેનું નામ ધનાઢયતા, તથા ઉદારતાને લીધે પ્રસિદ્ધ છે. આ જડેજ જાતિના ચંદ્રવંશી યાદવોમાંનો હતો. મૂલરાજના હાથથી તેના મૃત્યુનો કાળ જૂની ગૂજરાતી કવિતા પ્રમાણે કાર્તિક શુક્લ ૮ શુક્રવાર શક સં. ૯૦૧ (વિ. સં. ૧૦૩૬-૪. સ. ૯૮૦) છે, કનોજના રાઠોડ રાજા જયચંદના પૌત્ર યા પ્રપૌત્ર સિયાજીના, મૂલરાજની કન્યા સાથે વિવાહ થવાની તથા તેના પ્રત્યુપકારમાં સિયાજીએ લાલા કૂલાણીને મારવાની આદિ કથા અપ્રમાણિક છે કારણકે સિયાજીના દાદા ને ૧૪૬૬ જયચંદનો સમય વિ. સં. ૧૨૫૦ (૪. સ. ૧૧૯૩) છે, તેથી સિયાજીનો સમય વિ. સં. ૧૩૦૦ પછી આવવો ઘટે. તે સમયે લાખા અને મૂલરાજને ત્રણસો વર્ષ થઈ ગયા હતા. (જુઓ પં. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાનો લેખ 'લાખા કૂલાણીકા મારા જાના'—સમાલોચક (જયપુર), જન્યુ. ફેબ્રુ. ૧૯૦૪. મૂલરાજનો રાજ્યાભિષેક વિ. સં. ૧૦૧૭ માં થયો એ વાત પ્રામાણિક છે.

ન ક્યો—તપાવ્યો નહિ તો ગણ્યા (ગણ્યાગાંઠા) દિવસો મળે છે. કાંતો દશ અથવા આઠ. (વીરતા બતાવ્યા વગર પડી રહીએ તો કેટલા દિવસ જીવવાનું છે ? ઉમરના ગણ્યાગાંઠા દિવસોજ, એક દિવસ તો અવશ્ય મરવાનું છે જ. તેથી શત્રુને બાળી—તપાવી મરવું એ વધુ સારું.)

ઉચ્ચા—ઉગેલા—ઉદિતપરથી યા ઉદિત થયા પછી, તાવિઉ—તાપિત, તપાવેલો. નિઘટ્ટ—કુશળ (હેમચંદ્ર દે૦ ના. મા. શિવદૃ ૪-૩૪) શાસ્ત્રી નિઘટ્ટ (૧) એવો ખોટો અર્થ કરે છે. દીહડા—દિવસ. જુઓ ઉપર નં. (૧) ની ટિપ્પણીમાં સંદેસડો. પંજખી ધ્યાડા, ગૂં દહાડા. ધનન ધિયાડો ધિન ધડી (ભીમા ઝીમાની કવિતા, મારવાડી) કે—અથવા, યા, દહુ—દશ અહવા—અથવા. શાસ્ત્રી અને ટોની બંનેના અનુવાદ અશુદ્ધ છે.

(૩) માલવાના રાજા (પરમાર) મુંજનું રાજકાર્ય તો રૂઢિલિપિ નામનો મંત્રી સંભાળતો હતો અને મુંજ કોઈ સ્ત્રી પર આસક્ત હતો. રાતે ને રાતે ચિરકિલ્લ નામના ઉંટપર ચઢી તેણીની પાસે બાર જોજન જતો, ને પાછો વળતો. કેટલેક દિવસે મુંજે આવવું જવું છોડી દીધું તેથી ને ખંડિતાએ મુંજને નીચેનો દોહો લખી મોકલ્યો.

મુંજ પડલા દોરડી, પેંજેસિ ન ગમ્મારિ (પા. જૈ ગમ્મારિ)
આસાદિ ધણુ ગજજીં, ચિકિખલિ હોસેડવારિ.

અર્થ—મુંજ ! (પ્રેમની) દોરી ખડી—ખસકી ગઈ છે. ગમાર ! તું નથી દેખતો કે આપાદમાં ધન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખખલ (ગારો—લપસતું) થયે ?

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો ક્યો છે કે ‘ આપાદનો ધન ગરજે છે ’ પરંતુ ‘ આપાદિ ’માં ‘ઈ’ એ અધિકરણ કારક છે, અને ગજજીં વર્તમાનકાલજ નહિ, પરંતુ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ (ગરજેલો)ની ભાવ-વક્તવ્ય સ્થાનની વિભક્તિ પણ જણાય છે. આગળ શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે ‘ નારા વિરુદ્ધી આવનાર આંસુઓની ધારાઓથી લપસણી જમીનપર કેમ આવશે છતિ દિહુ ’—પરંતુ આ અગ્રગર નથી—દિશાબૂલ છે. અરજ

વાત એ છે કે ગરમીમાં દોરી સુકાઈ જાય ત્યાં દીલી થઈ જાય તો વરસાદમાં લીલી-સુંવાળી થઈ ધૂટે. (આન ગાંઠ ધુલિ જાત ત્યાં માન ગાંઠ છુટિ જાત-વિહારી) તો વરસાદ આવ્યો તો તમારા આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથીજ: પરાણે આવશે, પરંતુ લપસણી-ગારાવાળા જમીનમાં ઊંટ કેમ ચાલશે? આ માટે હમણાંજ આવી જાઓ. વરસાદમાં ઊંટોને ચાલવામાં કષ્ટ પડે છે-જેવી રીતે એક મારવાડી દોહામાં કહેલું છે.-

ઊંટાં દેધાં ટેરડાં ગુડ ગાડર ગાડાંહ

સારા દોહરા આવશી મૈંડક બોલ્યાં નાડાંહ.

[ઊંટ, બકરા, બળદ, ગુડ, ભેડ અને ગાડાં એ સરવે મુશ્કેલીથી જ્યારે દેડકાં નાડિયો (તળાવડી)માં બોલે છે ત્યારે આવી શકે. આમાં ઊંટાં વગેરેમાં ‘આ’ અને ગાડાંહ એમાં ‘આંહ’ એ કર્તાના બહુવચનના પ્રત્યય છે. દોહરા એટલે દોહિલા (સં. દુષ્કર), બોલ્યાં નાડાંહ-ભાવલક્ષણ (સમમી.)]

ઉપરનો ૩ નંબરનો દોહો લખ્યો.

[ખડબલ્લ—(સં. સ્વલિતા ?) સૂકી, ખડખડી ગઈ, ખડી ગઈ. દોરડી-દોરી. દેશી સાથે મિશ્રિત સંસ્કૃત દ્વરકી, પદ્ધતિઓમાં ડોરક એ સંસ્કૃત શબ્દ પણ બની ગયો છે. આણના હર્ષચરિતસાં ‘ડોર’ શબ્દ આવ્યો છે જેનો અર્થ સંકેત ટીકાકારે ‘કટિસૂત્ર’ કર્યો છે. (જુઓ ઉપર પૃ.) પેકિખસિ-(સં. પ્રેક્ષસે.) પંજાબીમાં અવધક્ષ-હાલ પણ જોવાના અર્થમાં છે જેમકે તૂ વેખ, વહ વેખદા હૈ. ગમ્મારિ-ગમાર હિં. ગંવાર. આસાદિ-છદને લઇને ‘ધ’ ને દીર્ઘ લ્યો. ગજજીં-સં. ગર્જતિ યા ગર્જત્સુ. ઉપર વ્યાખ્યા જુઓ. ચિકિખલિ-કીચડવાળી, લપસી પડીએ તેવી. પંજાબી ચિક્લી (સંસ્કૃત પિશ્વલનો વ્યત્પય) હેમ. દે. ૩-૧૧ ચિકખલ્લ, હોસે-હોશે-થશે. અખારિ-રાજસ્થાની અખાર હમણાં. ગૂજરાતીમાં આવાર પદમા વપરાય છે તે.

(૪) તેલંગદેશના રાજા તૈલપે (કલ્યાણના સોલંકી તૈલપ બીજો) છેડછાડ કરી તેથી મુંજે તેનાપર ચડાઈ કરી. મંત્રી રાદિત્યે મુંજને

તેમ કરતાં વાર્યો અને સમજાવ્યો કે ગોદાવરીની પેલેપાર તો નજ જવું, પરંતુ મુંજે તૈલપને પહેલાં છવાર હરાવ્યો હતો. તે માટે તેના મત્રીની તેણે સલાહ માની નહિ. રૂદ્રાદિત્યે રાજનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી અને પોતાને અસમર્થ જાણી ચિતામાં બળી જઈ પ્રાણ આપ્યો. ગોદાવરીને પેલેપાર મુંજની સેનાને છલકપટથી કાપી નાંખી અને તૈલપ મુંજને મુંજની દોરીઓથી બાંધીને લઈ ગયો. ત્યાં તેને લાકડાના પાંજરામાં કેદ રાખ્યો. એક દિવસે મુંજ અરીસામાં મુખ જોઈ રહ્યો હતો તે વખતે મૃણાલવતી પાછળથી આવી ઉભી અને મુંજનું યૌવન અને પોતાની આંધેડ ઉમર વિચારતાં તેણીના ચહેરાપર મ્લાનતા આવી ગઈ. આ જોઈ મુંજે આ દોહો કહ્યો.

મુંજ ભણુઈ મુણાલવઈ, જીવ્વણ ગયું ન જૂરિ,
જઈ સકર સય ખંડ થિય, તો ઈસ મીઠા ચરિ.

અર્થ—મુંજ કહે છે, હું મૃણાલવતી ! ગયેલા જોખન ને જૂરમાં-
શોક ન કર; જો સાકરના શત-સો ખંડ-ટુકડા થઈ જાય તો પણ તે
ચૂરિ (ચૂર્ણ કરેલી) પણ મીઠી હોય છે.

ભણુઈ—ભણે, કહે (સં. ભણુતિ) મુણાલવઈ—સ્વર ઋની ‘ઉ’
શ્રુતિ જુઓ. જીવ્વણ—જોખન, યૌવન. ગયું—કર્મકારક ગયેલું જૂરિ-
જુરવું—પસતાવું, વિલાપ કરવો, જઈ—(સં. યદિ હિંં ને, ગૂં જો),
સય—શત, સો, થિય—થઈ સાકર શતખંડ થઈ. નારીજાતિ. સં. રિથત
હિં—યા ની નારીજાતિ થી. ઈસ—આ.

વીક્રાનેરના ગજ પૃથ્વીરાજની રાણી આંખાદેએ પતિને પોતાના
ધોળા કેશપર પસ્તાવો કરતો જોઈને આવોજ દોહો કહ્યો હતો:—

નરાં નાહરાં ડિગમરાં પાકાં હી રસ હોય

...નરાં તુરંગાં બન ફલાં પક્કાં પક્કાં સાવ, (મહિષામૃદુવાણી)

(૧)—રૂદ્રાદિત્યે મરી ગયો હતો. તે ઉદયન-વન્સરાજના મંત્રી
નાગધરાયણની પેઠે પોતાના સ્વામીને બચાવવા માટે ગાંડાનો વેશ લઈ

પહેંચો નહિ, પરંતુ મુંઝના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહેંચી ગયા. તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરંગ કરાવી. નાસતી વખત મુજે મૃણાલવતીને કહ્યું કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામાં રાણી બનીને રહો. તેણીએ કહ્યું કે દાગીનાનો ડબ્બો લઈ આવું છું, પરંતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આધેડ એવી મને જો ત્યાં જઈને છોડી દે તો પછી ન ધરતી ન ધાટતી એવી મિથિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બધી હકીકત પોતાના આઈ (તૈલપ)ને કહી દીધી. વત્સરાજની પેઢે ઘોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુજે ઘણી નિર્દયતાથી બધાએ, તેની પાસે શરીરે શરીરે ભીખ મંગાવી. તેના વિલાપની કવિતામાં કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવે છે. ટોની કહે છે કે જાપેલા પુસ્તકમાં કેટલાંક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસંગનાં મૂક્યાં નથી કે જે એક પ્રતિમાં હતાં. સંભવ છે કે તેમાં કંઈ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય.

સહ ચિત્ત હરિસદૃષ્ટી મમ્મણુહ સતીસ ડીહિયાં

હિયમ્મિ તે નર દૃઢ સીજે જે વીસસઘ થિયાં.

પાઠાંતર—ચિત્તહસદૃષ્ટી મણુહ, અસ્સી તે નર, હરિસદૃષ્ટી મમ્મણુહિત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચાસ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પતિજ્જઠતાંહ, અમ્મી સીજે, પતિહવર્ધ તિયાહ.

અર્થ—સહુ (ના) ચિત્તોને હર્ષિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે—માટે મદન-પ્રેમની વાતો રચવામાં દક્ષ-ઠાહી એવી સ્ત્રીઓમાં જે વિશ્વાસ કરે છે તે નર હૃદયમાં દૃઢ (પાકીરીતે) દુઃખ પામે છે.

પાઠાંતરોથી આ દોહામાં કંઈ રૂપાંતર હોય એમ જણાય છે, ‘જે પતિજ્જઠ તાંહ’ (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામાં) એ પાઠાંતરથી જણાય છે કે પૂર્વાર્દનો અંત કંઈ બીજી રીતે પણ હોય. ‘મમ્મણુહ ભત્તીસ’ નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામાં આવે છે, પરંતુ પાઠાંતરોમાં હિત્તિ(સ), પચાસ, એમ મળે છે તેથી સંભવ છે કે

આ બત્રીસની સંખ્યા પણ હોય; અગર તેમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને મોહિત કરવાની કલાઓની પરિસંખ્યા હોય, જેવી રીતે વાણુદ્-હનમને હિન્દીમાં છત્તીસા કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે. આમાં :છપ્પનાનો અર્થ ૫૬ કલાયુક્ત નહિ, પરંતુ છ યુદ્ધિવાળો [સ-પટ્પ્રત્ત] છે, પટ્પ્રત્ત એ યુદ્ધની ઉપાધિ પણ છે.

સઉ—સૌ, સહુ, હિં-સખ, રાજસ્થાની સૌ, સૌ; મારવાડી સેંગ (હૈડ.) હરિસદ્દૃ-હર્ષ અને અર્થ અથવા હર(ણ) અને સાર્થ આ. સાર્થ પરથી રાજસ્થાની સાહે=હાહે યા આટે=વાસ્તે, ગૂં માટે, વાસ્તે. મરાઠી સાકી મન્મણુહ-મન્મથ-કામદેવની, અથવા માંહોમાંહિ મણુમણુ-ચડમડ કરવું. હ=ના. છડી વિભક્તિ. બત્રીસ-વાતોમાં, ડીહિયાં-ડાહ્યા, ચતુર (સં. દક્ષ). ગૂજરાતી મારવાડી ડાહ્યા, ડીહિ એટલે દીર્ઘ-સરખાવો સં. દીર્ઘિકા એટલે વાવ-હિન્દી દિગ્ધી, ડિગ્ગી, ડીધી. હિયન્નિ-આમાં 'ન્નિ' એ (સ. સ્મિન્ અને હિં. મેં તથા ગૂં મા) એ બે વચ્ચેનો છે. દૃઢ-દૃઢ, સીઝે-સીઝાય છે, દુઃખ પામે છે. રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું, (દાળનું) -સં. સિધતિ એ પરથી આવે છે. સંભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેનું સં. પિધતિ છે. (ગૂજરાતીમાં સીઝાય છે એ ચોખ્ખું વપરાય છે તેથી સીઝે એજ પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઈ-વિશ્વાસ કરે છે પતિજનન-પતીજ એટલે પ્રત્યય-વિશ્વાસ રાખે છે. ગૂં માં પતિ-યારો પણ વપરાય છે. હિં પતીજતે હૈં, પ્રત્યય કરતે હૈં-સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ). પંજાબીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝાવવું પણ છે. પતિસ્વઈ-કેવલ પતિજનનનો લેખ પ્રમાણ છે. અનુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. ધિયાં, તિયાંહુ-સ્ત્રીઓમાં.

(૬)—ઝાલી તુટી કિં ન મુકે, કિંન હુયઉ છારપુંજ
હિંડહ દેરી બધીયઉ, જિમ મંકડ તિમ મુજ.

(ગૂજરાતીમાં બદલાવીએ તો

ઝાલી તુટી કાં ન મુકો, કાં ન થયો છારપુંજ,
દિડે દેરી બાંધિયો, જેમ મંકડ તેમ મુજ.

પાઠાંતર—ઝાલી તુટી વિ કિં ન કહ, મુયહ, છારહપુંજ, ધરિધરિ
જિમ નચાવઈ જિમ, તુટવિ, ઝાલી તુટી, હ્યહ.

અર્થ—(આગમાં) બળીને યા (કાંસીની દોરી) તોડી શા માટે
ન મર્યો ? શા માટે રાખનો ઢગલો ન થયો ? (કિ) દોરીથી બધાયેલો
રહી જેમ વાંદરો ફરે છે તેમ મુંજ (ફરે છે) પાઠાંતરોમાં—ઝાળી
(કાંસીનો પાશ) તોડી કરી પણ કંઈ ન કર્યું,...ધરધર જેમ નચાવ-
વામાં આવે છે તેમ...

ઝાલી—બળીને સં. જવલ, રાજસ્થાનમાં આગની આંચ (જવાલા)ને
ઝાલ કે ઝલ કહે છે. ગૂં માં ઝાળ કહે છે. તુટી, તુટવિ—તુટી,
તોડી (સ. તુટ), મુચ્ચહિ-મૃત (મુચ્ચો); તે પ્રમાણેજ હ્યહ-થયો
હિંદી હુચ્ચો. કિં-કાં, શા માટે ? છાર-માત્રા માટે છર બોલો. છાર અને
રાખ બંને ભસ્મના અર્થમાં એકજ દેશી પદના વ્યત્પય છે. સં. ક્ષાર
(ખાર) સાથે કેવલ સાદૃશ્ય છે. રાખ પરથી સંસ્કૃત રક્ષા બનાવેલો
છે. હિંડઈ—સં. હિંડતિ; હિંડે છે—હાલે છે—ચાલે છે. પંખખી હંડના,
એટલે ભટકવું જેમકે-ગલિયાં દા હંડના છડિ દેઈ કાન્હા, હુણુ હોયા
તૂં ધરખારી—આ એક ગીતમાં છે. તેનો અર્થ એ છે કે હે કાન્હ ! તું
ગલિઓમાં ભટકતુ છોડી દે, હવે તું ધરખારી-ગૃહસ્થી થયો છે. હુણુ-
સ. અધુના-હમણાં. દોરી—ઉપર જુઓ ન. ૩. મંકડ—સં. મંકટ
જૂના લહીઆઓ દિત્વવાળા અક્ષર બતાવવા માટે બેવાર અક્ષર (જો-
ડાક્ષર) લખવાના પરિશ્રમથી બચવા માટે અક્ષર પર અતુસ્વાર જેવું
મીંડું મૂકતા હતા, તે કેટલાક શબ્દોમાં તેને બ્રમથી 'ન' શ્રુતિ ગણુ-
વામાં આવી જેમકે સ. મંકટ-પ્રાં મંકડ; તેને મંકડ લખવામાં
આવ્યું પછી બ્રમથી મંકડ સમજાયું. સં. ખડ્ગનું પ્રાં ખગ્ગ. આમાં
બે ગને બતાવવા લખાયું ખગ્ગ તે પછી બ્રમથી ખંગ થયું. હિંદી-ખડ્ગ.
ઉપર નં. ૫ માં પતિજ્જનનું પતિજ્જન, સંમાં અત્યદ્ભુતનું પ્રાં
અચ્ચમ્ભુચ્ચ થયું તેનું ગૂં અચ્ચો, હિં. અચ્ચા ઇત્યાદિ.

[પૂર્વકાલિક ક્રિયાના રૂપો પર ટિપ્પણ—સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ ત્વઞ

(ગત્વા, કૃત્વામાંના) ને પૂર્વકાલિકની પ્રકૃતિ અને (સત્કૃત્ય, સંગત્ય)માંના 'ય' ને ધાતુની પહેલા ઉપસર્ગ આવવાથી વિકૃતિ માની છે, પરંતુ જૂની સંસ્કૃતમાં આવેલ ભેદ નથી. તેમાં અકૃત્વા અને ગૃહ્ય એમ બે રૂપો મળે છે. વેદમાં 'કૃત્વાય' મળે છે અને પાલીમાં 'હિત્વાન' અને 'કાતૂન' મળે છે. આથી પાંચ વ્યતના રૂપ થયાં—કૃત્વા, કૃત્વાય, કૃત્વાન, કર્તૂન, કર્ય(કૃત્ય). મુદ્દમ વિચાર કરતાં આ અવ્યય નહિ, પરંતુ 'ઠતુ' અંતવાળા ધાતુજ શબ્દની ત્રીજી અને ચોથીના રૂપોનાં હિન્દી 'સે' બાળાય છે. કૃત્વા એટલે હિં. કૃતુસે-કરનેસે-કરીને. ઇત્યાદિ. પ્રાકૃતમાં 'ન્વા' બિલકુલ નથી પણ 'ય' છે અને પાલી વાળા ત્વાન, તૂન પછી તૂળયા ઋણ ચક્રને મરાઠીમાં વેડન, મ્હણન ત્યાં સુધી પહોંચી ગયેલ છે અને મારવાડીમાં, કરીને, લખીને એમાં રહેલ છે ને ગૂજરાતીમાં કરીને, લખીને એમાં પણ તે છે. જૂની હિન્દી યા જૂની ગૂજરાતીમાં અર્થાત અપભ્રંશમાં 'પેડિખવિ' 'બોલિવિ' આદિ આવે છે. ત્યાં પણ ય એટલે ઇય એટલે ઇ છે. હિન્દીમાં ય, ઇ ના રૂપમાં આવ્યા છે. (આઈ, સુનિ એટલે આય, સુન્ય=સં. આયા-અ, શ્રુણ્ય (!) હવે તો ' ઇ ' પણ ઉડી ગયો છે, અને કર ધાતુના પૂર્વકાલિકનો અનુપ્રયોગ થાય છે જેમકે ખા કર=(જૂની હિં.) ખાઈ કરિ=પંજાબી, ખાઈ કરી=સં. ખાઈ કર્ય (!) ગૂજરાતીમાં ઇ તથા ઇને પ્રત્યય છે જેમકે ખાઈ, ખાઈને બોલી-બોલીને, આવી-આવીને, સુણી-સુણીને. (૭)—ગય ગય રહ ગય તુરગ ગય, પાયકડા નિભિચ્ય,

સગ્ગૃહ્ય કરિ મન્તણ ઉમ્મહુ (તા ?) રૂદાઈચ્ય.

પાકાંતર—પાયકડા, હકુર રૂદાઈચ્ય, ઉમ્મહુ, મતહુ મહતા.

અર્થ—(જેના) ગજ, સ્થ, ઘોડા, પાયદળ આદ્યા ગયા છે અને જે નોકર વગરનો છે (તેના મુંજને) હે સ્વર્ગસ્થિત રૂદાઈચ્ય ! બોલાવી લે. તારી તરફ મોં કરેલો એવો-ઉમ્મહુ હું છું.

ગય-ગત, ગયા, ગય-ગજ-હાથી, રહ-રથ, તુરય-તુરગ-ઘોડા; પાયકડા-તેમાં આવેલા 'ડા' માટે નં. ૩ ત્યાં 'સદેસડા' એ પરતી

ટિપ્પણી જુઓ. પાયક-પેદલ, પદતિ—જકે હવેમાનસે પાયક (તુલ-
સીદાસ) નિભિચ્ચ-નિભૂત્ય-ભૂત્ય-નોકર વગર. સગગઢિય-સ્વર્ગસ્થિત,
કરિ-કર (આજ્ઞા) મન્તાણુ-(આ)મત્રણુ, વાન કરવી, બોલાવવું,
ઉમ્મુહ-ઉન્મુખ, રૂદ્રાધચ્ચ-રૂદ્રાદિત્ય.

(૮)—મુંજ શેરીઓમાં ભીખ માંગતો ફરતો હતો. પહેલા કેદી-
ઓનું આવું અપમાન કરવામાં આવતું હતું. તેના હાથમાં પડિયો હતો.
કોઈ સ્ત્રીએ જાસ પીવરાવી અને અભિમાન-ધમકીથી માથું હલાવી ભીખ
ન આપી. મુંજ બોલ્યો:—

ભોલિ મુન્ધિ મા ગવ્વુ કરિ, પિકિખવિ પડુ ગુપાંઈ

ચઉદસઈ સઈ છહુતરઈ, મુજજહ ગયહ ગયાઈ.

પાઠાંતર—ધનવન્તી મ ગવ્વુ, પડુર આઈ-પદ્મકરપાણિ, પડુ-
કયાણિ. પડુકરપાણિ, ચઉદસઈ, છહુતર.

અર્થ—હે ભોળી ! હે મુઝા ! (પાઠાંતરમાં હે ધનવન્તી) મને
હાથમા પડિયો લેતો જોઈ ગર્વ મ કર; ચૈદસો છોંતેર મુંજના હાથી
(ચાલ્યા) ગયા.

મુન્ધિ—સં. મુઝા. મારવાડીમાં મોંઘા મૂર્ખને કહે છે. આમાંનો
'ન' પણ સં. મુઝ. પ્રાં મુઝના દ્વિત્વસૂચક ચિન્હથી બન્યો છે. જુઓ
નં. ૬ માં 'મંકડ' પર વ્યાખ્યા. પિકિખવિ-પેખીને-જોઈને પડુગા-
પડીઓ, અથવા ભીખ માગવાનું માટીનું પાત્ર. પાંઈ-પાણિ, હાથ,
સઈ-સો, ચઉદસઈ, સઈ, છહુતરઈ, ગયાઈ-એમાં ઈ છે તે કર્તા
કારકની નાન્યતર જાતિનું બહુવચન (સં. નિ) છે.; અને મુંજહ,
ગયહ-એમાં 'હ' સબ્ધકારક-છટ્ટી વિભક્તિ છે.

(૯)—જ મતિ પચ્છઈ સપજજઈ, સા મતિ પહિલી હોઈ,

મુજ ભણઈ મુણાલવઈ, વિધન ન વેઢઈ કાઈ.

અર્થ—જે મતિ પછી સાપડે છે (હોય છે) તે મતિ પહેલી
ચાય તો મુંજ ભણે છે-કહે છે કે હે મુણાલવતિ ! કોઈ વિધન ઘેરે
નહિ-ખમે નહિ.

જા સા-જે તે (નારી જાતિ), સંપન્નજઘ-સં. સંપદતે. સં+પદ્-
-સપન્નવું સંપન્ને-કવિતામાં વપરાય છે-સાપડવું, નિસ+પદ્=નિપન્નવું
વેઢઈ-ઘેરે, કાઠીઆવાડમા વેંઢારવું-ખમવું એ અર્થમાં વપરાય છે, ખમે,
પંન્નખીમાં વેડા-ઘેરેલું મકાન-જનાનો. વેડી પૂરી-વચમાં કચોરીની પેઠે
ભરેલી પુરી. આ સાખીનો અર્થ એ છે કે વિધનને કોઈ વહતુ-ઉઠાવવું
-ખમતુ નથી. ટાંની એ અર્થ કરે છે કે ' કોઈ (મારા માર્ગમાં)
વિધન નાંખતું નથી.

(૧૦)—સાગર પાછ લંકા ગઢ, ગઢવાપ દસસિરિ રાસ,
ભગગંખય સો ભજિં ગય, મુંજ મ કરિ વિસાસ.

અર્થ—સાગર ખાઈ, લંકા ગઢ અને દસ માથાનો રાજા (રાવણ)
તે ગઢપતિ-ભાગ્યનો ક્ષય થતાં તે ભાંગી ગયા-નદિ થયા (તો) હે
મુજ ૧, વિષાદ-ખેદ મ કર.

ગઢવઈ-ગઢપતિ. ગઢવી એ શબ્દ પણ તે પરથી છે કે જોઓ
મળ ગઢની રખેવાળી કરતા હોવા ઘટે. આ ગઢવીની જાત કાઠિયાવાડમાં
છે. સરખાવો ચક્રપતિ-ચક્રવર્ષ-ચક્રવે, ભજિજગય-તૂટી ગયા, ભાંજ-
ભાંગી ગયા એમાં ભંજૂ ધાતુ છે. સંસ્કૃતમાં ભગ્નનો અર્થ તૂટેલું, ભાં-
ગેલું, હારેલું થાય છે તે પરથી હિંદીમાં ભાગના બના, થયું છે. આગળ
જુઓ ' અહ ભગા અમહસખા ' આદિ.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રખંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

૨૩૨.—[રાજા મુંજ એ જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ—
ધાગના પરમાર રાજા મુંજ તે વાકપતિરાજ ખીજે, ઉત્પલરાજ, અમોઘવર્ષ,
પૃથ્વીવલ્લભ અથવા શ્રીવલ્લભ. તેણે કલ્યાણના સોલંકી રાજા તૈલપ
ખીજા પર ચઢાઈ કરી અને તૈલપે તેને હરાવી નિર્દયતાથી માર્યો—એતો

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાલુક્યોના બે લેખોમાં આ વાતનો સાબિતી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મુંજના મંત્રીનું નામ રૂદ્રાદિત્ય હતું—તે તેના વિ. સં. ૧૦૩૬ (ઈ. સ. ૯૭૯)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુંજનું પ્રથમ દાનપત્ર સં. ૧૦૩૧ નું છે અને તેનું મૃત્યુ તેના રાજ-કાલમાં દિગંબરાચાર્ય અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસંદોહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ. સ. ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલું હોવું પડે. આ રાજ મુંજ વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમાં હતો. (મુંજ નથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સંસ્કરણ ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ. હી. ઓઝાજી કૃત ‘ સોલંકિયોકા ઇતિહાસ ’ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૭૬ થી ૮૦) પ્રબંધ—ચિંતામણિમાં લખ્યું છે કે મુંજને મારી નાંખવાના સમયે તેણે કહ્યું હતું કે ‘લક્ષ્મી ગોવિંદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરોને ઘેર ચાલી જશે, પરંતુ યશઃ પુજ એવો મુંજ મરી જતાં સરસ્વતિ નિરાલ્પ થશે.’ આ મુંજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઈ કવિની હોય, છતાં એમાં તો સંદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલંબ—આધાર હતો. તેના સમયમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ ‘સુભાષિતરત્નસંદોહ’ એ ગ્રંથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્તિકાવ્ય, નવસાહસાંક ચરિતના કર્તા પદ્મગુપ્ત, ધનપાલ (તિલકમંજરીના કર્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), દશરૂપના કર્તા ધનંજય અને તેના ટીકાકાર હલાયુધ તેના સમયમાં હતા. પ્રબંધોમાં અને સુભાષિતાવલિ-ઓમાં મુંજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આપ્યા છે અને હેમેન્દ્ર કે જે મુંજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુંજનો એક શ્લોક ઉધ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩૩—હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામાં આવી છે તે શું મુંજે સ્વયં બનાવ્યા છે ?—ઉપરના ૧૦ માં નંબરના દોહાની વ્યાખ્યામાં શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ‘ રિપુનારીવાક્ય ’ છે, પરંતુ તેમાં મુંજે પોતાનેજ સંબોધન કર્યું હોય તો તેમાં શું નવાઈ છે ? પ્રબંધ ચિંતામણિકારના સમય (સં.—૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

હાસિક વાત હતી કે દોહા મુંજના છે. જે શ્લોક ખીજ કવિઓના બનાવેલા જાણવામાં આવ્યા છે અને આ પ્રમંથકારોએ ખીજ કવિઓ યા રાજાઓને શિરે ચડાવ્યા છે તે કારણે આવા પ્રસિદ્ધ દોહા પર સંદેહ કરી શકાતો નથી. આવા દોહા દંતકથામાં રહી જાય છે અને દંતકથાઓ સિવાય તેની રચનાના સબંધમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. વીકાનેરના પૃથ્વી-રાજે રાણા પ્રતાપપર સોરઠા લખી મોકલ્યા, માનસિંહને અકબરે ‘સબી ભૂમિ ગોપાલકી’ વાળો દોહો લખી મોકલ્યો, નરહરિ કવિનો ‘અરિહુ દત તૂન ગહહિ’ વાળો છાંપો અકબર આગળ મૂકવામાં આવ્યો, ‘અલ્લ ભને સુન શાહ અકબર’ આદિ દોહા ખીરખલનાજ છે, હુન્ન-સીવાળી યુક્તિ પ્રયુક્તિ ખાનખાના અને તુલસીદાસ વચ્ચે થઈ હતી—ઈત્યાદિ વાંતોના ઐતિહાસિક પ્રમાણ સિવાય ખીજનું કયું પ્રમાણ છે ?

૨૩૪. તે પ્રમાણ એ માનવાનું છે કે અચ્ચારમી શતાબ્દીના ખીજ ચરણમાં પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભોજનો કાકા પરમાર રાજા મુંજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો કવિ પણ હતો. એક ખીજનું પ્રમાણ છે—શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેમાં એક દોહો એ છે કે:—

બાહ બિછોડવિ જહિ તુહુ, હઉં નેવંછ કો દોસુ,
દિયઅર્ઘ્ય જમ નીસરહિ, જાણઉં મુંજ સરોસુ.

અર્થાત્—બાંધ વિછોડી-અલગા કરી તું જાય છે, હું પણ તેવી રીતે જહિ છું (તેમાં) શું-કયો દોષ છે ? હૃદયમાં સ્થિત થયેલ જો (તું) નીકળી જ, તો મુંજ (કહે છે કે હું) જાણું (કે તું) સરોપ છો. ચોથા ચરણનો આ પણ અર્થ થઈ શકે છે કે ‘તો હું જાણું કે મુંજ સરોપ છે’. આ ખીજો અર્થ સીધો જણાય છે પરંતુ મુંજની કવિતાઓમાં નામ આપવાની રીત જોતાં પહેલો અર્થ પણ અસંભવિત નથી. આ દોહો હેમચંદ્ર પહેલાંનો છે. આથી એજ પરિણામ આવી શકે છે:—એક તો એ કે સૂરદાસ (?)ના

‘ ખાંહ છુડાએ જાત હો, નિખલ જન કે મોહિ,
હિરદે સે જગ જહુગે, તો મૈં જનૌં તોહિ.

એ દોહાનો પિતામહ ‘ આહ બિછોડવિ ’ આદિ દોહાનો કર્તા રાજા મુંજ હતો અને આ મુંજના નામથી અંકિત દોહો સં. ૧૧૯૯ (કુમારપાલના રાજ્યાભિષેકનો સમય કે જે પહેલાં તો હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ રચાયું હતું) થી પહેલાં પ્રચલિત હતો; બીજું પરિણામ એ કે જો બીજો અર્થ લખ્યો તો જે નાવિકાએ લખસણી ભૂમિવાળો દોહો (ઉપર સપ્તમા ૩ નો) મુંજને લખ્યો હતો તેની કૃતિ આ પણ હોય. બંને અવસ્થાઓમાં કાંતો મુંજને કવિ માનવો પડશે, અને કાંતો આ દોહાઓને તેના સમયમાં રચાયેલા માનવા પડશે. ઓછામાં ઓછું એ તો માનવું પડશે કે આ દોહો સં. ૧૧૯૯ (પૃથ્વીરાજ રાસોના કલ્પિત સમયથી ૫૦ વર્ષ પહેલાં) થી કેટલોક સમય પહેલાંની રચના છે જેથી તે સમયે કાંતો મુંજે રચેલો અને કાંતો મુંજને પ્રેરિત થયેલો માનવામાં આવતો હતો.

(૧૧) સોજને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું કે જેની ખબર સોજના સેવકે એક સંસ્કૃત-દેશીથી મિશ્રિત શ્લોક બનાવી આપી:—

આપો વિદ્યાન આપપુત્રોડપિ વિદ્યાન

આઈ વિહુષી આઈધુઆપિ વિહુષી,

કાણી ચેટી સાપિ વિહુષી વરાકી

રાજન્ મન્યે વિજ્ઞપુજ્જનં કુટુંબમ્.

અર્થ—આપ પણ વિદ્યાન છે, આપનો પુત્ર પણ વિદ્યાન છે, મા વિહુષી પડિતા છે, માની બેટી પણ વિહુષી છે, બીચારી કાણી દાસી છે તે પણ વિહુષી છે. રાજન્ ! માનું છું કે કુટુંબ વિજ્ઞાનો પુજ છે.

પાઠાંતર—વપ્પો, વિદ્રી, વિધ્રી, વિદુસી, વિર, વિદ્ર કેવલ લેખ-પ્રમાદ છે.

આપ—પિતા. આ દેશી શબ્દ છે, પરંતુ હેમકાશના શેષકાંડમાં સંસ્કૃત માનેલો છે. પ્રથમ અંક ચિંતામણિમાં તેનું સંસ્કૃત રૂપ વપ્તુ (વપ્તા—

ખીજ વાવનાર) પણ આવ્યું છે (પૃ. ૩૦૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૩ પૃ. ૨૪૯ ટિપ્પણ ૧૬) આઈ—મા, માતા (મરાઠી આઈ), કુંઆ—પુત્રી સં. દુહિતા પંજાબી ધી, વિજ્જા—વિર. -

(૧૨)—રાગએ તેમાંથી જ્યેઠની પત્નીને સમસ્યા કરી કે—કવણ પિયાવઉ ખીર ? તેણીએ તેની પૂત્તિ કરી કે—

જામ યહ રાવણુ જામયઉ, દહમુહ ઇકકુ સરીર,
જાણુણી વિયમ્ભી ચિન્તવઠ, કવણુ પિયાવઉ ખીર.
પાઠાંતર—જેઈ.

અર્થ—જ્યારે આ રાવણુ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જન્મ્યો ત્યારે માતા અચંખામાં (આવી) ચિંતવે છે કે કયા (મુખ) ને દૂધ પીવરાવું ? (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં. ૩૪.)

જામયઉ—જયો, રાણીજયો, રાયજયો, રાયજાદો. વિયમ્ભી—વિસ્મિતા, ચિંતવઠ—ચિંતવે, કવણુ—કોણુ, કયા, પિયાવઉ—પિવરાવું—પીવાડું કાઢિયાવાડી. ખીર—સં. ક્ષીર, દૂધ. સિ ધીમાં ખીર અતિય ?=દૂધ છે ?

(૧૩)—ખીજ સમસ્યા એ કરી કે, કંઠિ વિલુચ્છઠ કાઉ ?—આની પૂત્તિ કાણી ચેટીએ એવી રીતે કરી કે—

કાણુ વિ વિરહકરાલિઠ, પઠ ઉડાવિયઉ વરાઉ,
સહિ અચ્ચભૂઉ દિઠુ મઈ, કંઠિ વિલુચ્છઠ કાઉ ?

પાઠાંતર—અચ્ચભૂ, ‘અચ્ચભુચ’ ઠીક લાગે છે.

અર્થ—કોઈ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ ખીજાને ખીયારા પતિને ઉડાવ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ અચરજ જોયો કે (તેણી) હવે કેના કંઠને વળાગે ?—કેના કંઠનો આશ્રય લે ?—કલહાંતરિતા પહેલાં તો પતિને ભગાડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે તાય ! કેના ગળામા લપટાઉ ? (જુઓ આ દોહો ખીજ ૩૫માં પૃ. ૨૧૬ નં. ૩૫.)

કાણુ—કોઈથી યા કોઈ રીતે કરાલિઠ—કરાલિતાએ પઠ—પતિ, ઉડાવિયઉ—ઉડાવ્યો, વરાઉ—વરાક—ગિયારો, બાપડો. અચ્ચભૂઉ—અત્ય-

દ્વલુત જુઓ ઉપર નં. ૬. દિઠું-દીઠો, જોયો. મધ-મેં કર્મ-વાચ્યમાં કર્તા કારક. કંઠિ-કઠે-કંઠમાં વિલુચ્છઈ-લટકે, વળગે, કાઢિ-કેના

આ બંને દોહા કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં કદક પાઠાંતરવાળા બીજા પ્રસંગે છે. અગાઉ જુઓ પૃ. ૨૧૫ અને ૨૧૬.

(૧૪)—એક સમયે ભોજ રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં એક દિગંબરને એક ગાથા બોલતા સાંભળ્યો. બિચારો તે દિગંબર તો થઈ ગયો હતો, પણ મનની હોશ પૂરી થઈ નહોતી. બીજે દિને ભોજ તેને બોલાવ્યો અને તેનો મનસૂબો જાણી પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો. પછી તે કુલચંદ્રે અણહિલપટ્ટન જતી જથપત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. આ ગાથાનો દોહો એ છે કે:—

એઉ જન્મુ નગ્ગહ ગિઉ, ભડસિરિ ખગ્ગ ન ભગ્ગ,

તિઝખાં તુરિયાં ન માણિયાં, ગોરી ગલિ ન લગ્ગ.

પાઠાંતર—આઉ (=આયુ), નિગ્ગહ, નગ્ગહં.

અર્થ—આ જન્મ નકામો ગયો, (કારણ કે) ભડ (વીર)ના શિરપર મારી તલવાર ભાંગી નહિ, તીખા (તેજ) તુરગ-ઘોડાતો ઉપ-ભોગ કર્યો નહિ તેમ ગોરી (યુવતી)ના ગળે વળગ્યો નહિ.

શાસ્ત્રીએ ‘ ભડસિરિ ખગ્ગ ’ ને એક પદ લઈ અર્થ કર્યો છે ‘ ભટ્ટ શ્રી ખડ્ગઃ ’. તિઝખાનો અર્થ ‘ તીક્ષ્ણ સ્ત્રી કટાક્ષ ’ કર્યો છે, અને ‘ તુરિયા ’ નો અર્થ ‘ તુલિકાદિ શયોપકરણ ’ (રામાયણની ‘તુરાઈ’)—ગૂજરાતી તળાઈ; ટોની ‘ તુરિયા ’નો અર્થ કર્કશ-સ્વર-યુક્ત વાજિત્ર (સં. તૂર્થ) કરે છે.

એઝિ—એહ, એ, નગ્ગહ—નિર્ઘહ સં. નિષ્ફલ.—શાસ્ત્રી કહે છે કે નગ્ગહ—હું નાગો છું—દિગંબર છું વા નિર્ઘહ છું. ભડ—કાઠીઆવાડમાં ટોણામાં વપરાય છે—જો તું ભડ-ભડનો દીકરો હો તો. મારવાડીમાં વીર માટે ‘ભડ’ કહે છે—વિશેષે કરી ‘ટોણું મારતાં. ભડવીર એ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

માણિયાં—માણ્યાં, ઉપભોગ કર્યો. સં. મંડન કર્યું. સરખાવો મારવાડી—‘ સેજા’ માણીજ્યો. ગોરીને માણુજ્યો દોલા (ગીત). ગોરી—નાયિકા માટે સાધારણ શબ્દ છે. હજુ પણ હિંદી પંજાબી રાજસ્થાની ગૂજરાતી ગીતોમાં આવે છે. હેમચંદ્રે પણ આ શબ્દનો આ અર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૫.) પ્રમંથ ચિંતામણિની એક પ્રતમાં તે હોંશવાળા કુલચંદ્ર (કે જે કવિ પણ હતો અને જેને સુંદર કવિતા માટે બોલે એક સુંદર દાસી આપી હતી) નો એક દોહો બીજો આપ્યો છે કે:—

નવ નવ ભરીયા મગડા, ગયણિ ધડકધ મેહુ
મત્યન્તરિ જરિ આવિસિધ, તડ જાણીસિધ તેહુ.

અર્થ—માર્ગ (મારગડો) નવા પાણીથી (વરસાદના પાણીથી) ભર્યો છે, ગગનમાં મેઘ ધડકે છે. આ અંતર (અવસર) પર જો (તું) આવશે તો નેહ જણાશે. મુંજની રસીલી નો વરસાદમાં આવવાનો અસંભવ જાણી ‘ ગમાર ’ નાયકને તેની પહેલાંજ બોલાવતી હતી; પરંતુ કુલચંદ્ર તેજ-વરસાદના સમયમાં આવવાનેજ સ્નેહની પરીક્ષા માને છે.

ભરિયા—ભરેલા મગડા-જુઓ ‘ સંદેસડો ’ નં. ૧ માં જરિ—જ્યારે સં. યદિ. મારવાડીમાં જર, જરાં હમણાં પણ સમયવાચક જ્યારેને માટે વપરાય છે. જાણીસિધ—જાણ્યો જશે. સં. ‘ સ્ય ’ નો ‘ સિ ’ થયેલ છે.

(૧૬)—બોલે સમામાં બેસી ગૂજરાતીઓના ભોળપણની હાંસી કરી. તેમા ગૂજરાતના એક માણસે કહ્યું કે અમારા ગોવાલીઆ-ભરવાડ પણ આપના પડિતો કરતાં ચડી જાય તેવા છે. આ સમાચાર જાણી ગૂજરાતના રાજા સીમ (સોલંકી) એ એક ગોવળ ભોજની પાસે મોકલ્યો. તેણે તે રાજાને એક દોહો સંભળાવ્યો જેથી રાજાએ તેને સરસ્વતી કંદાબરણ ગોપની ઉપાધિ આપી.

બોય એહુ ગલિ કપ્પકુલડ, ભણુ કેહઉ પડિહાધ;
ઉરિ લખિહિ, મુરિ સરગિનિ હિ, સીમ નિખલો કાધ.

પાઠાંતર—ભોજ એવ હુ કણ્ણલઉ, સ્તંભલઉ, કંચુલ, લચ્છિહિં, કાષ, સીમ વિહલી કાષ; પાઠાંતરોમાં અધિકરણ-કારક વાળાં પદ ‘ધ’ વગરનાં પણ છે.

અર્થ—ભોજ ! ભણુ-કહે તો ખરો, કે આ (તારા) ગણામાં કાંઠો (આલૂપણુનું નામ) કેવો લાગે છે ? ઉરમાં લક્ષ્મી અને મુખમાં સરસ્વતીની વચમાં આ શું સીમા બાંધી છે ? વિદ્વાન્ રાજના મોમાં સરસ્વતી અને પ્રભુના ઉરમાં લક્ષ્મી-વચમાં કાંઠો શું થયો ?-જાણે કે બંનેના રાજ્યની મર્યાદા બતાવે છે.

કંઠુલઉ—કાંઠો, ગણાનું ધરણું, કેહઉ-કેવો, પડિહાધ-સ. પ્રતિભાતિ. નિષ્પદ્વી-નિષ્પાંધી, કાંધ-કાં, શામાટે, શું.

(૧૭)—એક સમય ભોજ વીરચર્યાથી રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો! ત્યં તેણે કાઈ દરિદ્રની સ્ત્રીને નીચેનો દોહો બોલતાં સાંભળી—

માણુસડા દસદસ દસા, સુનિયર્ધ લોચ પસિદ્ધ;

મહ કન્તહ ઇક્કિજ દસા, અવરિ તે ચોરિહિં લિદ્ધ.

પાઠાંતર—માણુસડી, દસ દસ હવધ, માણુસડા (દસ દસ) દસઈ દેવેહિ નિમ્મવિયાઈ, મુજઝ, નવોરહિં હરિયાઈ, તે વોરહિં હરિયાઈ, નવોરહિં લિદ્ધ. પાઠાંતરોથી જણાય છે કે આ દોહાના બે પાદ છે. એકમાં તો સિદ્ધ લિદ્ધ પ્રાસ છે, બીજામાં નિમ્મવિયાઈ હરિયાઈ એમ પ્રાસ છે.

અર્થ—મનુષ્યની દશ દશ દશાઓ લોક પ્રસિદ્ધ સંભળાય છે અથવા દશ દશ દશા દેવતાઓએ બનાવી છે. અર્થાત્ આખા જન્મમાં દશ દશા બદલે છે, પરંતુ મારા કંથની એકજ દશા (દારિદ્ર્ય) છે અને (જે હતી) તે ચોરોએ લઈ લીધી (અથવા બીજી પણ બીજાઓએ લઈ લીધી.)

સરખાવો—હસ્તિનાં દશવર્ષપ્રમાણુ દશ દશાઃ કિલ ભવંતિ— (હર્ષચરિતની) સંકેત ટીકા.

માણસડા—સંબંધ-કારક છઠ્ઠીના ‘ણા’ અને ‘ડા’ માટે જુઓ નં. ૧. ડી-દશા એકવચનને માટેની નારીજાતિ છે. ડા-અહુવચન. હુવર્ધ-હોય છે, મુનિયર્ધ-કર્મવાચ્ય-કર્મપ્રયોગ. નિમ્મવિયાર્ધ-નિર્મિતિ કરવામાં આવી (સં. નિર્માપિતાનિ) પ્રેરણાર્થકમાં પ(વ)ને માટે જુઓ ના. પ્ર. પ. ભાગ ૧ અંક ૪ પૃ. ૫૦૭ ટિપ્પણી ૧૧. મુજબ-મારું સંસ્કૃતમાં ‘મહાં તુભ્યં’ ચોથીના છે, ચોથી અને છઠ્ઠીનો પ્રયોગ વૈદિક ભાષામાં કંઈપણ ભેદ વગર થતો હતો. વૈદિક ભાષામાં ‘તુભ્યં’-છઠ્ઠીના અર્થમાં પણ વપરાયો છે-મમ તુભ્યં ચ સંવતનં તદ્દગિરતુમ-ન્યતામ્-મહ, કંતાહ-તેમાં હ સંબંધ-કારકનું ચિન્હ છે. ઇક્ષ્ણ-મા જ તે ગૂજરાતીમાં પણ જ વપરાય છે-તેનો અર્થ કેવળ થાય છે. હિંદીમાં ‘હી’ વપરાય છે. મારવાડીમાં પણ હજી સુધી વપરાય છે જેમકે-આપરોજ કામ, એકજ ઝૂપો (ઝૂપડું). અવરિ-ખીજ સં. અપરા છે. ટોની અનુસાર ઉપરિ એટલે ઉપર, અધિક એ અર્થ નથી. નવો-રહિં-નવ+ઓરહિં. હિંદીમાં પણ ઓર છે તે અપર એટલે અવરથી બન્યું છે. સંવત્ ૧૯૨૨ સુધી જૂના પંડિતો હિંદીમાં અવર એમ લખ્યાં કરતા હતા જેમકે અવર જગ અધસિ હોય તથા (એક પત્ર પરથી) લિહ્-સં. લખ્ધ. મારવાડી ગુજરાતી લીધી. હુરિયાઈ-હરી લીધી-લઈ લીધી.

(૧૮). મરતી વખતે ભોજે કહ્યું હતું કે સ્મશાનયાત્રા વખતે મારા હાથ નનામી બહાર રાખવા. ભોજનું આ વચન લોકોને એક વેશ્યાએ કહ્યું કે:—

કમ્પ કરે પુત્ર કલત્ર ધી, કમ્પ કરે કરસણ વાડી,
એકલા આધવો એકલા નાધવો, હાથ પગ એ ઝાડી.

અર્થ—અરે ! પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા કોના છે ? ખેતીવાડી કોના છે ? (અથવા આખી વાડી કોની છે ?) એકલું આવતું છે ને બને હાથ પગ ઝાટકીને એકલું જાતું છે.

‘કસુ કર’ નો અર્થ ટોનીએ ‘કેનો હાથ’ એમ કર્યો છે અને શાસ્ત્રીએ ‘શું કરું’ એમ કર્યો છે. ‘પુત્ર કલત્ર’ એ બંનેને સંબોધન માન્યો છે અને ધી એટલે કન્યાને બને ભૂલી ગયા છે. કસુ કર-સં. કસ્ય કેરકઃ, ધી-પુત્રી જુઓ ઉપર નં. ૧૧ કરસણુ-ખેતી યા કૃત્તન-આખી (શાસ્ત્રી); આધખો, જાધખો-ટોનીએ આવું છું, જાઉં છું એમ અર્થ કર્યો છે. ખે-એજ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૯). સિદ્ધરાજ જયસિંહ સમુદ્રકિનારે ફરતો હતો. એક ચારણ તેની સ્તુતિની કવિતા કહી તેમાંથી એક સોરડો (?) આપ્યો છે—

કો જાણુઈ તુહ નાહ ચિત, તુ હાલેષ ચક્રવધ લહ
લંકહલે વાહમગ્નુ, નિહાલઈ કરણ ઉત્ત.

પાઠાંતર—કૌ, હાલંતુ, લંકકાલે, ચક્રવધ લહ.

અર્થ—સિદ્ધરાજને સમુદ્ર તરફ જોતો જોઈ ચારણ કહે છે કે નાથ ! તમારા ચિત્ત (ની વાત) ને કોણ જાણે છે ? તું ચક્રવર્તી (૫૬) હઈ એમ ચાલે છે—ચાલ કરે છે—એવી એણે કરે છે; કર્ણનો પુત્ર (સિદ્ધરાજ) લંકા ફલને (લેવા માટે) વહાણનો માર્ગ નિહાળે છે.

હાલેષ—હાલે છે—ચાલે છે. (સ. જઘાલયતિ, શાસ્ત્રી) લહિ-લેવા (સં. લખ્ધુ, શાસ્ત્રી) લંકહલે-લંકા ફલને વાહુ-વહાણનું ચાલવું. કરણુઉત્તુ-કર્ણપુત્ર રાજસ્થાની કરણોત. પિતાના નામના ગૌરવથી પુત્રને સંબોધન કરવું એ ચારણ કવિતા (ડિંગલ)નું પ્રસિદ્ધ લક્ષણ છે.

(૨૦) સિદ્ધરાજ જયસિંહે વર્ધમાનપુર (વઢવાણ)ના આબીર રાણુક-રાણા ૩૪ નવધન પર ચડાઈ કરી અને કિલ્લાની દીવાલ તોડી તેને દ્રવ્યની વાસણિયો-વાંસડીઓ (થેલીઓ)ના મારથી મારી નાંખ્યો.

૩૪ ગિરનારના ચૂડાસમા ચાલેવાની રાત્રવલીમાં કેટલાય નવધણુ નામના રાત્રઓનો ઉલ્લેખ છે. સંલલિત છે કે તે યોથો નવધન હોય અને ખેંગાર તેનું ઉપનામ હોય. ફાળસે રાસમાલામાં ખેંગારને નવધનનો પુત્ર કહ્યો છે. ખેંગાર અને નવધન એ નામ આ રાત્રઓમાં અનેક વખત આવ્યાં છે.

નવધનથી રાણી રાણકદેવીનું શોકવાક્ય એ છે કે:—

સઘર નહીં સરાણુષ, કુલાઈલ નકુલાઈ ધ;

સઘ સહ પડ્ડારિહિં પ્રાણુકઈ વધસાનરિ હોમીધ.

પાઠાંતર—સયર, નહિં, રાણ, ન કુલાઈ ન કુલાઈ, સઈ, પાણ, કિન વધસારિ હોમિયા.

અર્થ—હે સખિઓ ! તે રાણો પણ નથી, (અમારું) કુલ પણ હવે નકુલ (—નીચકુલ) છે, (હું) સતી, ખેંગારની સાથ પ્રાણોને વૈશ્વાનર (અગ્નિ)માં હોમુ છું.

સઘર—સઘયરો—સખિયો, રૂ—અહુવચન સઘ—સતી પ્રાણુકઈ—પ્રાણને, વધસાનરિ—વૈશ્વાનરમાં—રાજસ્થાની વૈંસાદર. હોમીઈ—હોમુ છું. હોમિયા—હોમ્યા.

(૨૧) રાણા સવ્વે વાણિયા, જેસલુ બહુડ મેદિ

કાદ્ વણિજડુ માણ્ડીયલ, અમ્મીણા ગઢ હેઠિ.

અર્થ—સર્વ રાણાતો (નાના) વાણીઆ છે, જેમલ (સિદ્ધરાજ જયસિંહ) વડો શેઠ છે. શું વાણિજ્ય—વેપાર અમારા ગઢની હેઠે—નીચે (નેણે) માંડ્યો છે.

(ટોનીએ ઉત્તરાર્દનો અર્થ એમ કર્યો છે કે વાણીયાના ધધાની કેવી રીતે શોભા થઈ ? અમારો ગઢ નીચે પડી ગયો !)

સવ્વે—સં. સર્વે. બહુડ—વડો—મોટો વણિજડુ—જુઓ સદેસ-હક નં. ૧ માં, માંડીયલ—જુઓ માણિયા નં. ૧૪માં. અમ્મીણા—અમારા જુઓ નં. ૧ હેઠિ—હેઠે—નીચે. પંતળી હેઠ, જેમકે ઘ્યાર જેઠ સખ હેઠ (રામકહાની).

(૨૨) તઈ ગડુઆ ગિરનાર, કાદ્ મણિ મત્સર ધરિલ

મારીતાં પડ્ડાર, એકક સિદર ન દાલિલ.

અર્થ—હે ગડુઆ—ગુર (જળરા) ગિરનાર (પર્વત) ! તે મનમાં શું મત્સર ધર્યો હતો કે ખેંગારને મારતી વખતે (પોતાનું) એક શિખર પણ ટાળ્યું—પાડ્યું નહિ ? (કે જેથી શત્રુ અવળો થયો યા મારા સ્વા-

મીના દુઃખમાં તારી સહાનુભૂતિ જાણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં ભૂષણુ ઉતારી નાંખવામાં આવે છે તેમ)

તથા—તેં ગડુઆ (સં.-ગુરુક) ભારે-મોટા મારીતાં-મારતાં (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) સિહુર-શિખર ઢાલિઉં-ઢાળ્યું, નીચે પડ્યું.

(૨૩). જૈસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરૂપ ભાવીયધ

નધ જિમ નવા પ્રવાહ, નવધણુ વિણુ આવધ નહિ.

પાઠાંતર—વરણુ ભાવીયધ, નવયણુ વિન આવૈ નહિ.

અર્થ—જૈસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ-મારૂં ધર વળી વળી-ફરી ફરીને વિરૂપ જણાય છે. જેમ નદીમાં નવો પ્રવાહ નવધન (નવો મેઘ-ખીજ બાજુએ રાણો નવધન) વગર આવતો નથી તેમ.

‘ જૈસલ મોડિ મવાહ ’ નો અર્થ ટોનીએ એવો કર્યો છે કે ‘ જૈસલ, આંસુ પાડમાં ’ શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સતોષદાયક નથી. એ અર્થ થઈ શકે કે જૈસલનો મોડેલો-તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે ક્યાં નવધનથી થનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને ક્યાં ખીજના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવધનનો અર્થ બંને બાજુ લાગુ પડે છે.

મોડિ-મોડીને-મર્દધાતુ. મવાહ-મદનવાસ. મારૂં ધર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજીના મતે એમ લેવું જોઈએ કે જૈસલ-મોડિમ-વાહ=જૈસલનો મોડેલો વાસ યા પ્રવાહ. વલિ વલિ-ફરી ફરી, નધ-નદી. સુરવરનધ (તુલસીદાસ).

(૨૪). વાઢી તો વઢવાણુ, વીસારતાં ન વીસરધ

સોના સમા પરાણુ, ભોગાવહ પધ ભોગવીધ.

પાઠાંતર—વાઢી તવઉં વઢમાણુ, સુના, તથા, ભોગિઆ.

અર્થ—હે વઢવાણુ (વર્ધમાન) શહેર ! તું (શત્રુઓથી) વઢાયું છે-કપાયું છે તો પણ વીસારતાં પણ વિસરતું નથી. (હું મારો) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીતું નામ) પ્રાણોનો ભોગ આપીશ (અથવા હે ભોગાવા ! હું તને તેનું ભોજન કરાવીશ).

પૂર્વાર્દનો ટોનીએ કરેલો અનુવાદ-ને (નવધન) ના વઢાયેલા વઢવાણુ (તેને) વીસારતાં પણ નહિ વીસરશે.

વાઢી—સં. વૃધ્, ધાતુના જે અર્થ છે—વધવું અને વાઢવું—કાપવું. વાઢવું એ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે. તેવો શબ્દ હિંદી કે મરાઠીમાં નથી. વીસારતાં—ભૂલતાં સં. વિન્સ્મર્ ધાતુ પરથી વીસરવું. સમા-બરોબર, સરખા ભોગાવહુ—ભોગાવર્ત નામની નદી જેને હાલ ભોગાવો કહે છે. પદ્મિ—માં

આ સોરઠાઓમાં ક્યાક ક્યાંક નવધન તથા ખેંગાર બનેને એકજ માનવામાં આવ્યા જણાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રથમ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

(૨૫). હેમચંદ્રની માતાના ઉત્તર કર્મ કરતી વખતે કોઇ દેષિયોએ વિમાન—મંગનું અપમાન કર્યું. આથી ક્રોધિત થઈ હેમચંદ્રએ માળવામાં થાણું નાંખી પડેલા રાજા કુમારપાળની પાસે આવી ઉદયન મંત્રી અને રાજાને ખોતાનો પરિચય કરાવ્યો, હેમચંદ્રે કહ્યું કે

આપણુ પછ પ્રભુ હોઈઅં, કઇ પ્રભુ કીજઇ હાથિ

કજ્જ કરિવા માણુસહ, ખીજઉ માણુ ન આલિય.

પાઠાંતર—કાજ કરેવા માણુસહ.

અર્થ—કાંતો આપ સમર્થ થાઓ કાંતો (કાઇ) સમર્થને હાથમાં લ્યો. મનુષ્યોનાં કાર્ય (સિદ્ધ) કરવા ખીજે માર્ગ નથી.

આપણુ—આપ પદ્મ-અથવા-યા. હોઈઅ-હોને કઈ-કે, યા. ખીજઉ-ખીજે. હાંદીમાં દ્વસરો એમ જૂદો શબ્દ છે. માણુ-મનુ, માર્ગ આલિય-અલિય (સં. અસ્તિ) ગૂજરાતીમાં ન મળીને નથી એ રૂપ થયું છે. રાજસ્થાનીમાં ‘ ક્યું આથ ન સાથ ’ એટલે કંઈ છે નહિ.

(૨૬). એક દિવસ હેમચંદ્ર કુમારપાલ વિહાર-મંદિરમાં કપર્દી નામના પંડિતના હાથની સહાય લેવાતી હતી. ત્યાં નાયનારીના કંચુકની દોરી પાછળથી ખેંચીને બાંધવામાં આવતી હતી. તે પર કપર્દીએ એક દોહાનો પૂર્વાર્દ કહ્યો અને તેજ વખતેજ હેમચંદ્રે તેની પૂર્તિ કરી કે:—

સોહગીઉ સહિ કંચુયઉ, જુત્ત ઉતાણુ કરેઇ

પુટ્ટિહિં પચ્છઇ તરણિયણુ, જસુ ગુણુ ગહણુ કરેઇ.

અર્થ—સુહાગણીને (યા સુહાગ-સૌભાગ્યને) પણ સખીઓ કંચુક-કાંચળીથી યુક્ત-સાથે ઉત્તાન (ઉંચો) કરે છે: જેના તરણિજન પીઠ પાછળથી ગુણુ ગ્રહણુ કરે છે. જેના ગુણુનું પાછળથી ગ્રહણુ (કથન) કરવામાં આવે તે અવશ્ય ઉંચો (મોટો) હોય છે. અહીં ગુણુ પર શ્રેષ્ઠ છે. (૧) ગુણુ એટલે દોરો અને (૨) ગુણુ એટલે સદ્ગુણ.

—સોહગીઉ-સૌભાગ્યવતી પણ-સુહાગણુ. હિ-સુહાગન. પુટ્ટિહિં-પીઠથી, પુટ્ટે (પૂઠ) થી સં. પૃષ્ઠ. ઋત્ની ઉ શ્રુતિપર ધ્યાન રાખવું. પીઠ પાછળ-હિં. પીઠ પીછે, રાજસ્થાનીમાં રૂઢિ પ્રયોગ પૂઠ પીઠે વપરાય છે. પચ્છઇ-પછી-પાછળ. મારવાડી પાછે. કરેઇ-કરે.

(૨૭). સોરઠના એ ચારણુ ‘દુહાવિદ્યા’માં સ્પર્ધા કરતા અણહિલપુર પાટણમાં આવ્યા. શરત એવી હતી કે જેની રચનાની હેમચંદ્ર વ્યાખ્યા કરે તે બીજાને હારેલો સમજે. હેમચંદ્ર મળતાં એક એ સોરઠો બોલ્યો કે:—

લચ્છિવાણિ મુહકાણિ ઇયઇ ભાગી મુહ ભરઉં

હેમસૂરિ અચ્છીણિ જે ઇસરને તે પડિયા.

પાઠાંતર—પયઇ, મરઉ, સૂરિઆ છાણિ.

અર્થ—આ ભાગી (ભાગ્યશાલી હેમચંદ્ર) તું મુખ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બનેના મુખથી ભરેલું છે, એવા હેમસૂરિ જેના પર છાના છાના કંઈક પ્રેમ કરે છે તે પડિત થઈ જાય છે.

આ અર્થ કંઈક ખેંચીને કર્યો છે કારણ કે સોરઠો સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રીએ એક પાઠાંતરનો જૂદો અર્થ આપ્યો છે કે જે તદ્દન અવળો છે.

‘લક્ષ્મી કહે છે કે એ યતિ (એ યદ્ધ) વાળીને મુખમાં રાખનારો છે, તેથી (શોકની અદેખાઈથી) હું મરું છું, તો હેમસુરિથી છાની (હેમસુરિ આ છાણિ) તે ભાગી ગઈ, તેથી જે મધર (સમર્થ) છે તે પડિત છે, પડિત લક્ષ્મીવાન નહીં.’

લક્ષ્મિવાણિ મુદ્દકાણિ—મુખક (સં.)=પ્રભૃતિ, આદિ. એયદ્ધ—એ, એવો ભરઉં—મર્યુ—મરેલું, ઇસરતે—પપદ રતે ? (સં.) કંઈ પણ પ્રેમ કરતાં, છાણિ—(સં. જન્ય હાથ ?) છાનાં—ગુપ્ત રીતે; રાજરચાની—છાને.

(૨૮). આ ચારણુ તો બેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે પ્રણામ કર્યા એટલે હેમચંદ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજે ચારણુ બોલ્યો —

હેમ તુહાલા કર ભરઉં, જાંઠ અચ્ચાંશૂ રિદ્ધિ,

જેવં પદ દિકા મુહા, તાંઠ ઉપહરી સિદ્ધિ.

પાઠાંતર—જાંઠ અચ્ચુ પુયરિદ્ધિ, જે ચંપદ દિકા મુહા તીઠ ઉપહરી સિદ્ધિ.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર ભરો—રાખો તેની તો અચંબો થાય તેવી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા જે નીચા મોંથી (આપનાં પગ) દાબે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને ટોની એ બંનેના કરતાં જૂદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષદાયક નથી. ચારણુ કુમારપાલની અચંબો ઉપજનવે તેવી સંપત્તિને, હેમચંદ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોંથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણુ માને છે. આ વિરોધાભાસ પણ હોઈ શકે છે કે મોં નીચું અને સિદ્ધિ ઉચી (ઉપહરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રમુન્ન થયો અને તેનો દોહો ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણુ, શિવાજી પાસે ભૂપણુની પેઢે, અધિરાઈથી કહ્યું કે શું દરેક પાકના લાખ આપશે ? રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચંદ્રે કાઢને વખાણ્યો નહિ. બનેની હોડનું શું થયું તે જણાવ્યું નથી.

તુહાલા—તમારા, પંજાબી તુહાડા, જુઓ નં. ૧ જાહે-જેમાં, જ્યાં અચ્ચત્ભૂ-અત્યદ્ભુત-જુઓ નં. ૬ અને ૧૩ જે ચંપહુ-જે ચપાવે છે (પગને) પગચાંપી કરાવે છે. રાજસ્થાની-પગચાંપી. જેવ-જેના પહુ-પગમાં હિફું-હફા-નીચેના. જુઓ નં. ૨૧. ડિપહરી-ઉપહાર દેવાયેલી (સ. ઉપહૂતા) અથવા ઉપરની, હંચી.

(૨૯). જ્યારે કુમારપાલ શત્રુંજય તીર્થમાં ગયો ત્યારે ત્યાં એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો સોરઠો નવ વાર બોલતાં તેને નવ હજાર આપ્યા.

ધક્કહ પુલ્લહ માટિ દેઅઈ સામી સિદ્ધિ સુહુ

તિણિ સિઈ કેહી સાટી ભોલિમ જિણવરહ.

પાઠાંતર—દેવઈ સિદ્ધિ સુહુ...કેહિ સાટિ કટિ(રિ ?), રે ભોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઈ.

અર્થ—એકજ પુલ્લને માટે સ્વામી સિદ્ધિસુખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હું જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) ભોળા છો ? યા જિનવરનું આટલું ભોળપણ કમ છે ? ટોનીએ ‘તિણિસઈ’નો અર્થ કર્યો છે કે ‘આ નિશ્ચિત છે (તનિશ્ચિત !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાંજ વપરાય છે. હિં. માં લિયે, ખાતિર એમ જૂદા શબ્દ છે. તિણિ સિઈ—તેથી (આ કારણથી) (સં. તનિશ્રયા-શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે. કેહી સાટી-કેના સાટે—માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમાં વપરાય છે દેખો નં. ૫ કેને અદ્દે. ભોલિમ-ભોળપણ

(૩૦). કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભત્રીજો અન્યથાલ ધણો નિર્દયી હતો. જૈનોપર જટલી તેના પૂર્વજોએ ભલામ કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો. તેણે ચુટી ચુટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

પંડિત રામચંદ્રે સૌ અંથ જનાઆ હના તેને તપેલા નાંજાપર ચઢાવી દીધા. નીચેનો દોઢો કડી દાંતથી ખાતાની છામ કાપી વેદનાથી તેઓ મરણ પામ્યા.

મહિવીટલ સચરાચરલ, જિણુ સિરિ દિહણા પાય
તમુ અથમાણુ દિણેસરલ, દોકિન દોષ ચિરાય.

પાઠાંતર—જિણુ સિરિ દિશા, દિણુસરસુ, દોષતુ દોષ, ચિરાય.

અર્થ—મહી-પૃથ્વીના પીઠ પર જેણે સચરાચર સર્વ (જુમંડલ) ના માથે પગ મૂક્યો તે દિનેશ્વર (સૂર્ય)નો અસ્ત થાય છે; જે થનારે તે લાંબે કાળે પણ થાય છે.

મહિવીટલ—મહીપીઠ (માં અથવા ના) ‘ પીઠ-સં. પીઠ. દિં. પીઠ. સચરાચરલ—માં અથવા ના જિણુ સિરિ દિહણા પાય-શા-સ્ત્રીએ એવો અર્થ કર્યો છે કે જેણે શ્રી પ્રાયઃ આપી (૧) તમુ-તેને અથમાણુ-સં. અસ્તમન આથમવું. આથમણી દિશા (પશ્ચિમ દિશા). રાજસ્થાની આંધુણી. હોહિત-ભવિતવ્ય. ચોથા ચરણનો અનુવાદ ટો-નીએ કર્યો છે કે ‘ થવું પડે છે અને ધણાં કાળ સુધી યશે ’

(૩૧). સિદ્ધસેન દિવાકરને કેતલાસર ગામ જતાં એક વૃદ્ધવાદી મળ્યો; તેણે રોકી કહ્યું ‘ મારી સાથે વાદ કરો ’ સિદ્ધસેને કહ્યું નગરમાં ચાલો ત્યાં પુરવાસી મધ્યસ્થ હશે. વૃદ્ધવાદીએ કહ્યું આ ગોવાળીઆજ સભ્ય છે તેઓજ નિર્ણય કરી આપશે. સિદ્ધસેને સંસ્કૃતમાં કંઈક કહ્યું પણ વૃદ્ધવાદીએ એક ગાથા કહી કે જે સાંભળી ગોવાળીઆએ કહ્યું કે તમે છતી ગયા, ખીન્નું કંઈ તે જાણે નહિ. તે ગાથા આ છે કે:-

નવિ મારીયધ નવિ ચોરીયધ પરદારગમણુ નિવારીયધ

થોવા વિહુ થોવં દાધયધ ધમ સગિ ટગમણુ જાધયધ.

અર્થ—મારીએ (હિંસા કરીએ) નહિ, ચોરીએ નહિ, પરદાર-ગમન-પરસ્ત્રીગમન નિવારીએ-છોડીએ, થોડાથી પણ થોડું દાન દધએ-એમ સ્વર્ગમાં ટળુમણુ (ઝટપટ) જધએ.

નવિ-ન+અપિ, થોવા-થોડા (સં-સ્તોક) ગૂજરાતી 'તેમજ હિંદીમાં થોડામાં તે 'ડ' આવ્યો છે. દાઘ્યર્ધ-દ્ધએ સગ્ગિ-સ્વર્ગમાં, ટગમચુ-ટચુમચુ-ગૂજરાતીમાં વપરાય છે ને તેનો જેમતેમ, મુશીબતથી, ધીમે ધીમે-ડચુમચુ એ અર્થ છે. હિંદીમાં ઝટપટ એવો અર્થ કરે છે.

૨૩૫-(૩૧ક). પ્રબંધ ચિંતામણિમાં જેટલી જૂની ગૂજરાતી-હિંદી કવિતા હતી તેનું વ્યાખ્યાન થઈ ચૂક્યું. જે પ્રસંગોએ તેમાં કંઈક ગદ્ય પણ આવ્યું છે અને તેની કથા રોચક છે તે માટે તેનો પણ ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવે છે. કુમારપાલના મંત્રી સાહ આંખડે કાંકણના રાગ મલ્લિકાગુર્જનને છતીને તેના માથા સહિત ખીજી જે ભેટ રાગ સામે રાખી તેની સૂચીમાં સંસ્કૃત સાથે કંઈક દેશભાષા પણ આપી છે તે એ છે કે:-શૃંગારકોડીસાડી (શૃંગારકોટિ સાડી) માણિકઉ પખે-વડઉ-(માણિક નામ પખેવડા-પક્ષિ, દુપટ્ટો યા ઓઢણી. પછેડો. આ શબ્દ કાડીઆવાડમાં તેમ રાજસ્થાનમાં વપરાય છે), પાપખઉ હાડ (પાપક્ષય હાર),...મૌક્તિકાનાં સેડઉ (સેડો ?=સેટક, સેર ગૂજરાતીમાં છડો-મોતીનો છડો બરાબર વપરાય છે).^{૩૫}

૩૫ પ્રબંધ ચિંતામણિમાં એમ છે કે શૃંગાર કોડી સાડી ૧, મણિકઉ પછેવડઉ ૨, પાપખઉ હાડ ૩, સંયોગ સિદ્ધિ સિપ્રા ૪, તડા (મુડા ?= તથા ?) હેમ કુંભા ૩૨ સ્તયા મૌક્તિકાનાં સેડઉ ૬ ચતુર્દન્ત હસ્તિ ૧ પાત્રાણિ ૧૨૦ કોડી સાર્ક ૧૪ દ્રવ્યસ્ય દંડઃ (પૃ. ૨૦૩). આ પ્રસંગના વર્ણનના જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨ ના) માં ત્રણ શ્લોક આવ્યા છે તે પરથી અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે:—

શાર્દૂલ શૃંગા કોટ્યાખ્યા પટં માણિક્ય નામકમ્ ।

પાપક્ષયંકરં હારં મુક્તાશુકિતં (=સેડઉ ?) વિષાપહામ્ ॥

હૈમાન્ દ્વાવિંશતં કુંભાન્ ૧૪ મનુભારપ્રમાણઃ ।

ષળ્મૂટકાં (=સેડઉ ?) સ્તુ મુક્તાનાં સ્વર્ણકોટીશ્ચતુર્દશ ॥

વિંશ શતં ચ પાત્રાણાં ચતુર્દન્તં ચ દન્તિનમ્ ।

પ્રવેતં સેદુકનામાનં દત્ત્વા નવ્યં નવગ્રહમ્ ॥

—આત્માનંદ સભા ભાવનગરનું સંસ્કરણ પત્ર ૩૯ પૃ. ૨.

ખીલે પ્રસંગ એ છે કે એક સમય હિમચંદે કપર્દી મંત્રીને પૂછ્યું કે તારા હાથમાં શું છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે ' હરડ' (=હરડે). એટલે હિમચંદે પૂછ્યું કે ' શું હરડ પણ ? ' કપર્દીએ તેમનો આશય સમજી કહ્યું કે નહીં, હમણાં શા માટે ? અતથી આદિ થઈ ગયો ને માત્રા (ધન)માં વધ્યો. હિમચંદજી તેની ચાતુરીપર ધણા પ્રસન્ન થયા. પછી સમજાવ્યું કે મેં ' હરડ' નો અર્થ ' હરડ' એટલે હ અર્થાત્ હકાર રડે છે એમ લાઘને પૂછ્યું હતું કે શું હકાર હરડ પણ રડે છે ? કપર્દીએ ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં તે વર્ષામાસમાં છેલ્લો દતો, હવે આપના નામમાં પ્રથમ વર્ષ થયો અને તે એકલો હ ન રહ્યો પણ સાથે 'એકારની માત્રા વાળો થયો—તેથી હવે શા માટે રડે ?

૨૩૬. આ પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉતારેલાં અવતરણો વગેરેમાં જે ઐતિહાસિક વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના સમય સમજવા માટે તેના સંવત્ અત્ર જણાવવામાં આવે છે:—

વિ. સં. ૯૫૦ થી ૧૦૦૦ માં રાજશેખરનો લખેલો અપભ્રંશ, ભૂત ભાષા-પૈશાચી, અને સૌરસેનીનો દેશવિન્યાસ; સં. ૧૦૨૯ થી ૧૦૫૦ વચ્ચેના સમયમાં પરમાર રાજા મુંજનો રાજ્યાભિષેક, સં. ૧૦૫૦ થી ૧૦૫૪ ની વચમાં મુંજનું મૃત્યુ, અને ભોજનો રાજ્યાભિષેક-સં.

પાપક્ષય કોઈ વિશેષ પ્રકારના હારની સંજ્ઞા હતી કારણ કે સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પિતા ક્ષુ (ભોગી ક્ષુ) જ્યારે સોમનાથનાં દર્શન કરવા ગયો હતો ત્યારે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કે પાપક્ષય હાર, ચંદ્ર, આદિત્ય નામનાં કુંડલ અને શ્રી તિલક નામનાં અંગદ (બાલુખંધ) પહેરી દર્શન કરીશ. (હકત પ્રબંધ પત્ર ૪ પૃ ૨) 'સેડહ'ના અર્થમાં સંદેહ રહે છે પરંતુ હમારપાલના રાજતિલકનું વર્ણન તેજ પ્રબંધમાં (પત્ર ૩૪ પૃ. ૧) છે તેમાં એક સ્પષ્ટ પંક્તિ ખીજ છે કે ' મુક્તાનાં સેતિકા ક્ષિપ્તા તસ્ય શીર્ષે સફલ્પિકા (?) સંજાતા રાજાઃ સમગ્રૈશ્વર્ય વૃદ્ધિ સ્વચ-ચતિસ્મ '—અહીં ' સેતિકા ' નો સેર એ, અર્થ હોઈ શકે છે. સંભવિત છે કે આ અર્થ 'સેડહ'નો પણ હોય. (જનરાતીમાં છોડા એ 'સેડહ' ઉપરથી થયો હોય એમ ચાકકસ રીતે લાગે છે. મો. દ. દે.)

૧૦૩૬ માં મૂળરાજ સોલંકીના હાથે કચ્છના રાજ લાખા કૂલાણીનું માર્યા જવું. સં. ૧૧૫૦ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ગાદી પર બેસવું. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૯૯ સુધીમાં કોઠપણ મમયે-સં. ૧૧૬૨ (૬) માં આબીર રાણા નવધનનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૯૯ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું મૃત્યુ ને કુમારપાલનો રાજ્યાભિષેક. સં. ૧૨૩૦ માં કુમારપાલનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૩૦ ની વચ્ચેમાં-મોટા ભાગ સિદ્ધરાજના સમયમાં હેમચંદ્રના વ્યાકરણની રચના. સં. ૧૨૪૯ માં પૃથ્વીરાજનું મૃત્યુ અને સં. ૧૩૬૧ માં પ્રબધચિંતામણિની રચના.

પ્રકરણ ૬ હું.

પ્રાચીન ૩૬ ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭. સ્વં ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો આ નામનો લેખ ૧૯૧૪ ના મે માસના 'સાહિત્ય'માં પ્રકટ થયો છે, તે અત્ર આપવામાં આવે છે.

૨૩૮. અંગ્રેજીમાં સારા ચુટી કાઢેલા ગદ્ય તથા પદ્યોના સંગ્રહો ધણાક બહાર પડેલા છે. સંસ્કૃતમાં પણ આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ સારા સારા શ્લોકોના સંગ્રહ ગ્રંથો રચેલા છે જેમાં શાર્દૂલધરની પદ્ધતિ, વલ્લ-

૩૬ નૂતની ગૂજરાતી તથા મારવાડી ભાષાના અથંગ અભ્યારસી ઇટાલીના ડા. એલ. પી. ટેસીટોરી જેમને બંગાળાની એશીયાટીક સોસાયટીએ પોતાના સંગ્રહના મારવાડી તથા ગૂજરાતી પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન કરવા બાધાવેલા હતા તેઓએ તેમના "Notes on the grammar of the Old Western Rajasthani with special reference to Apabhramsa and to Gujarati and Marwari" નામના Indian Antiquary Feb 1914 માંના લેખમાં આ ભાષાનું Old Western Rajasthani એવું નામ આપેલું છે.

બની સુભાષિતાવલી, અમિતમતિનો સુભાષિનસંદોહ અને શ્રીધરદાસનું સદુક્તિકર્ણામૃત એ મુખ્ય છે. પ્રાકૃત બાપામાં દાણની ગાથાસમ્પત્તિમાં જૂદા જૂદા પુરૂષ તથા સ્ત્રી કવિઓની ગાથાઓ બેગી ફરેલી છે. આપણું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોનું જ્ઞાન બહુજ મર્યાદિત છે. જે થોડાંક સુભાષિતો મળેલાં છે તે પ્રત્યંધચિનામણિ, કુમારપાળ પ્રત્યંધ વગેરે ગ્રંથોમાંથીજ છે; પરંતુ નીચે આપેલા ગ્રંથો ઉપરથી જાણ્યો છે પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોના સંગ્રહગ્રંથો છે. આ સંગ્રહગ્રંથો એકલાજ ગૂજરાતીના નથી, પરંતુ તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી એમ ત્રણે બાપાઓની સૂક્તિઓ છે. આ સુભાષિતો સુભાષિતો તરીકેજ નહીં પરંતુ પ્રાચીન ગૂજરાતી તરીકે બાપાવિવેકશાસ્ત્રીને ગૂજરાતી બાપાના વિકાસના નિર્ણયમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. અંબડકથાનક સંસ્કૃત કવિતાગદ્ય છે, પરંતુ તેમાં કેટલીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓ આપેલી છે; આ ગ્રંથના કર્તા મુનિરાતન સુરિએ બીજા ગ્રંથ સં. ૧૨૫૦ ૩૭માં રચેલા છે. પ્રતીક નવીન હોવાથી બાપામાં ફેરફાર તથા અશુદ્ધિઓ લાગશે.

૨. સૂક્તાલિ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે. સંગ્રહ કર્તાનું નામ તથા રચનાનો સમય આપેલો નથી. પ્રતીક આશરે ૩૦૦ વર્ષનો જૂનો લાગે છે.

૩ ૧૬ માં શતકના અંતમાં લખાયેલા સિદ્ધચક્રમહિમસૂક્તના પાનામાંથી ગૂજરાતી સૂક્તો.

૩૭. અંબડ કથાનક સંવત ૧૨૫૦ ની આસપાસ રચાયલું છે, તેની અમે ખાતરી-અસલ પુસ્તકો જોઈ ફરી છે. આટલી જૂની જૈન ગુજરાતી(?)ના નમુના ઘણા કીમતી યદ્ય પડશે એમ અમારું માનવું છે. તે વખતની હિંદુ ગુજરાતી આથી કાંઈક સહેજ જુદી પડતી હશે.(?)તો યહુ સંવત ૧૨૫૦માં ગુજરાતી લખાણુ કરવામાં આવતું હતું તે માત્ર આપણી સાધાની ઉત્પત્તિના સમયનો નિર્ણય કરવામાં જરૂરની છે. ને તેટલા માટે. રા. દલાલે આ અજવાળામાં આણીને ગુજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

તંત્રી 'સાહિત્ય.'

૪ મનઃસ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયની સં. ૧૫૬૪ માં લખાયેલી ભગ્યા-ક્ષરની પ્રતિના અંતે આપેલાં સૂકતો.

૫ સૂક્તિઓના સંગ્રહનાં પાંચ પાનાં—આ પ્રતીકને તાડપત્રની પેઠે વચમાં કાંણું પાડેલું છે અને તે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાંનો લખાયેલો લાગે છે તેમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને બ્રહ્મ જૂની ગૂજરાતી સૂક્તિઓ છે.

૬ સુભાષિત પત્ર ૬—સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી સૂક્તિઓ આશરે ૧૫૦ આપેલી છે. પ્રતીક ત્રણસે વર્ષ જેટલો જૂનો લાગે છે.

૭ સુભાષિતનાં ૨-૮ પાનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓ ઓછામાં ઓછા બસે વર્ષ જેટલો જૂનો પ્રતીક લાગે છે.

૮ સુભાષિત પત્ર ૫—ઉપરના જેટલોજ જૂનો.

૯ સૂક્તાવલી—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ પત્ર ૨-૯ સંગ્રહ કર્તા અજ્ઞાત છે. પ્રતીક લખ્યા સાલ સ. ૧૬૯૭.

૧૦ સુભાષિતોનાં પાનાં ૧૩ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી. ૩૦૦ વર્ષથી પણ વધારે જૂનાં લાગે છે.

૧૧ એકલાં પ્રાચીન ગૂજરાતી સૂક્તોનું એક પત્ર તેમાં ૧૦૫ સૂક્તો છે. આ પાનું ઓછામાં ઓછું ૨૦૦ વર્ષ જેટલું જૂનું લાગે છે.

૧૨. છૂટક અસંબંધ પાનાં ૨૦૦ થી ૪૦૦ વર્ષ સૂધીનાં જૂનાં.

૨૩૯. આ સર્વમાંથી આપણને આશરે બધાં મળીને ૫૦૦ સૂક્તો મળી આવશે. જૂદા જૂદા સંગ્રહોમાંથી એકજ સૂક્તના અથવા એકજ ભાવાર્થનાં સૂક્તોના જૂદાં પાઠાંતરો મળી આવશે.

ઉદાહરણતરીકે ૧ દિઠું જે નવિ આલવઘ પુછ્છિ કુસલ ન વત્ત ।

તાહં તણ્ણ કિમ્ જામ્મિ રે હીયડા નીસત્ત ॥

હસીય ન વયણે આલવર્ધ કુસલ ન પૂછ્છિ વત્ત ।

તહિ મંદિરિ નવિ જામ્મિ રે જીવતા નીસત્ત ॥

નં. ૧૦. ૩૦૦ વર્ષની જૂની પ્રતિમાંથી.

આની સાથે સરખાવો નં. ૧ ના અંબડ

કથાનકમાનું

નમી ન મૃદ્ધ જેસણું દસી ન પૂછી વત ।

તેહ ધરિ કિમ ન જામએ, રે દમડી નીસત ॥ કિમ=કોઇ રીતે

૨ કે પદીયા કે પંડીયા કે ગુરુઆ ગુણધીર ।

નારી તે નચાવીયા જે પૂંછી આવનવીર ॥ (નં. ૧૦ માંથી)

આની સાથે અખંડ કથાનકમાંનું નીચેનું સરખાવો.

જે પદિયાં જે પંડિયા જે જગ ઉપર વડ ।

તે મહિલાઇ ફેરીએ છમ ફેરવઇ ધરદ ॥

૩ પાણી ધણું વિશેષઇ કર ચોપડા ન દૃતિ ।

નગ્નુણુ જણુ સદેસડક નિષ્ફલ દૃતિ નિ બંતિ ॥

આની સાથે સરખાવો સૂક્તાવલિમાંનું

નિજવહ ઉવએસડા મુઢીઆ જતિ ન બંતિ ।

પાણી ધણું વિશેષઇ કર ચોપડા ન દંતિ ॥

૪ પાપહ વેલા ઝડપડક ધમ્મહ મંદિય દેહ ।

આપણા પાંસક ચોરડી તઈ કિહ સિધી એહ ॥

જઈ ધમ્મખખર સંભલી અનુ નયણે નિદ ન આઇ ।

વાત કરંતા માણસહ આપકિ રયણિ વિલાઇ ॥

સરખાવો સૂક્તાવલિમાંના ધર્મોદ્યમના તથા પ્રમાદ

ત્યાગનાં પ્રથમ સૂક્તો.

૫ સાહસીઆં લછ્છી હવઇ નહુ કાયર પુરસાંહ ।

કન્નહ કુંડલ રયણુમય કજ્જલ પાણિ નયણાંહ ।

મીહ સુયણુ ન ચંદ બહુ તારાબલ નવિ રિદ્ધિ,

એકલ્લક મહસં બિડઈ જિહિં સાહસ તિહિં સિદ્ધિ.

(નં. ૧૦ માંથી)

સરખાવો અખંડ કથાનકમાંના પ્રથમ જે સૂક્તો. (કે જે નીચે આપ્યાં છે.)

આવાં ઉદાહરણો ધણાંજ આપી શકાય પરંતુ વિસ્તારભયથી નહીં
આપતાં તેવાં સૂક્તો સરખાવી લેવાનું વાચકને સોંપીએ છીએ.

૨૪૦. અંખડ કથાનકમાંથી ઉદાહરણો.

- સાહસ સાહાસીઆ^૧ લક્ષ્મી^૨ લક્ષ્મી^૩ નહુ કાયર^૪ પુરિસાણુ ।
કાને કુડલ રયણમધ^૫, કળ્લલ પુણુ^૬ નયણાણુ^૭
સીંહ ન જોઈ ચંદ્રબલ,^૮ નવિ જાઈ ધણુ ઋદ્ધિ ।
એકલડો બહુ આભિડઈ, ૯ જ સાહસ તિહાં સિદ્ધિ ॥
- દૈવ જન જાણુઈ મન આપણુઈ મન વંછિત પૂરે
દૈવ ભણુરે જીવડા, હું પુણુ અવત કરેસું ॥
- સ્ત્રી સ્ત્રી દીર્ઘ મન મોહીએ, કિમ ન^{૧૦} વેધીઈ વિલાસ ।
વાણુરિ^{૧૧} હરિણુ ઝબકીઈ, કિમ ન પડઈ તે પાસ ॥
જે પઠિયાં^{૧૨} જે પંડિયા, જે જગ ઉપર વદ્દ ।
તે મહિલાઈ ફેરીએ, જિમ ફેરવધ ધરદ્દ^{૧૩} ॥
- બાલાની માતા કૂઆ^{૧૪} કુંઠલ મ પડલ, મ પડલ, બલીઆ^{૧૫} વાહ ।
તથા તરણીના મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ^{૧૬} ॥
- નાથનું મૃત્યુ કૂઆ કુંઠલ વલી હોઈ, સહો હો સધ બલીઆ વાહ ।
મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ ॥
ઉગી ઉગી આપડી, મુહ ઢંકી મન રોધ ।
- મૃત્યુ જી ^{૧૭}જમ લાંચઈ ફિરધ તુ, કિરલ ન મરધ કોઈ ॥
- સાકાર નમી ન મૂકધ બેસણું, હસી ન પૂછધ વત્ત^{૧૮} ।
તેહ ધરિ કિમ ન જાધએ, રે હધડા નિસત્ત^{૧૯} ॥
- સ્નેહિવિયોગ સારસડા^{૨૦} મોતી ચિણુઈ, ચિણુઈ તુ મેલ્હઈ કાંઈ ।

૧ સાહસિક. ૨ લક્ષ્મી ૩ પામે છે. ૪ નહિ કાયર પુરૂષો. ૫ રતન-મય. ૬ પુનઃ પણુ. ૮ ચંદ્રમાનું બલ જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસાર ૯ આલ સ્વાયે ૧૦ વિલાસથી કેમ ન વેધાય ? ૧૧ મૃગબંધન ૧૨ લણેલાં ૧૩ કુવાનો ધરધટ. ૧૩ કુવાનો કાંઠો ૧૪ બલવાનનો ઘોડો ૧૫ નાથ ૧૬ જે ચમ લાંચે ફેરવાય તો ૧૭ વાત : ૧૮ છાનું બેસી રહે ૧૯ સારસ મોતીચણુ તો શું ચણેલા મોતી મૂકી દે છે ? વાહડા માણસ જે મલે તો શા વાસ્તે જીવે થાય ?

વહ્લા માણસ જી મિલઈ, તુ વિહડઈ કાઈ ॥
 ૨ વિહિ^૧ માયુ^૨ કિં પિતુ, ^૩ હજુ^૪ મનવંછિઅ દેધ ॥
 નેહે^૫ બાધાં માણસાં, મા વિહોહ કરેધ ॥

રાગી અને રો- જણુ^૬ જાણુઇ દિણુ વત્તડી, પણિ રત્તડી ન વિહાય ॥
 ગિની રાત ઈકિ રાગીની રોગીથી, સહજ સરીધુમાય ॥
 વાણી જે તહ તણોઇ, વિસ^૭ હરવિસ ઉત્તરઇ ॥
 જેહ નઇ ભેધા તેહિ, તેહ નર મોટા ઢાંઢસી (?) ॥
 તાં ફણિંદ ફણુમંડપ માંડપ, જાં પડપ ગરૂડ તણુઇ
 નવિ ફાડપ ॥

તામ હરિતમદ માયત ગાજઇ, જામ કેસરિ નાદ નવાજે ॥
 મુપુરૂપ વચન ઉત્તર દિશિ ન ઉન્હઇ,^૮ ઉન્હઇ તઉ વરસઇ^૯ ॥
 મુપુરિસ વયણુ ન ઉચ્ચરિઇ,^{૧૦} ઉચ્ચરઇ તુ કરઇ ॥

૨૪૧. સૂક્તાસિમાંથી ઉદાહરણો.

ધર્મોધમ કમહ^{૧૧} વારિ પડવડુ, ધમહ^{૧૨} મંદીય દેહ ॥
 આપણુ સરસી ચોરડી, તિ કિમ સિધી એહ ॥
 જે જિણુ ધમ્મહ બાહિરા, તે જાણે વાચારિ
 હગી^{૧૩} હગી ખય ગયા, સંસારી સસારિ ॥
 વરસહ^{૧૪} તે ગણિ દીહડા, જે જિણુ ધમ્મહ સાર ॥
 તિન્નિ^{૧૫} સયાહણુસકૂડી, ઇમ્હઈ ગણુઈ ગમાર ॥

૧ વિધિ ૨ માતા પિતા ૩ હજુ પણ ૪ તારા મનવં-
 છિત પ્રમાણે આપું. ૫ રનેહથી બાંધેલા માણસોનો વિચાર મા કર
 ૬ દિવસ વાતથી નય પરંતુ રાત ન નય. રાગી અને રોગીની આવી
 સમાન દશા છે ૭ સાપત્ન જેર ઉતરે ૮ હજુ યાય ૯ વરસે ૧૦ ઉચ્ચારે
 ૧૧ કર્મમાં ૧૨ ધર્મમાં, કર્મમાં ઝટપટ પરંતુ ધર્મમાં મંદેદેહ. ૧૩ હગી
 હગીને અસ્ત થયા. ૧૪ જિન ધર્મનો સાર જાણે છે તે વર્ધને દહાડા
 સરખા ગણે છે ૧૫ ગમાર વર્ધના ૩૫૬ દિવસ ગણે છે

ધણ ચિંતિઉં તઉ ઉદમકરિ, ધમેણુ ધન હોધ
 ધણ ચિંતંતઉ ઝુ મરિ, દુન્નવિ^૧ છક ન હોઈ
 દીહાર^૨ જંતિ વલંતિ નહિ, જીમ ગિરિનીઝરણુઈ
 પલદૂઅલગિ જીવિ ધમ્મ કરિ, સૂધ નચિંતઉ કાંઈ ॥
 મોહ^૩ ન મેલિહ ધરતણુ, જઈ શિરિ પલીઆ કેસ ।
 વલી વલી જિણુધમ્મહતણા, ષકો દેશિ ઉવએસ ॥
 નિજવહ ઉવએસડા, મુહી^૪આ જંતિ ન ભંતિ ।
 પાણી ધણું વિલોધઈ, કર ચોપડા ન હતિ ॥
 ભારે^૫ કમ્મા જીવડા, જઈ યુઝુંસિ તાં યુઝું ।
 સર્વ કુટુંબ^૬ પાપસિ માથિ પડસિ તુઝું ॥
 હાથ ધસઈ ભુઈ^૭ આહણુધ, ઽજીભિ તાલું દિન્ન ।
 મરણુહ વેલા સંભરધ, મિ નહુ કીધુ ધમ્મ ॥

પ્રમાદત્યાગ. જમ્મ^૮ ધમ્મખખર સંભલિ, નયણે નિદ્ધ ન માધ ।
 વત્ત કરંતાં હે સહી રયણિ ઝળક વિહાધ ॥
 કમ્મેણુય ૧૦ ધર વત્તસી, ધમ્મેણુ ય પરચોઅ ॥
 જહિ સૂતાં રવિ ઉગમઈ, તિહિ નર આઉ તઉઅ ।
 વિધિ જ વિહ^{૧૧}કરધ સ હોધ હોઈ, ન જં જીઅ ચીંતવધ ॥

૧ બેમાથી એક ૨ દિવસ નય છે પાછા વલતા નથી, પર્વતના ઝર-
 ણાંની માફક ૩ લધુ વચથી જીવ ધર્મ કર; નચિંતો કેમ રહે છે ?
 ૪ ધરનો મોહ ન મેલ્યો ને શિર ઉપર વાળ ઘોળા થયા તો પણ પ કોણ
 ઉપદેશ આપશે ? ૬ મુઘા (કોકટ) નય છે. પાણી ધણું વલોવીએ પરંતુ
 હાથ ચોપડા-ચિકાસવાળા થતા નથી ૭ ભારે કમ્મી^૮ જીવ ને સમજે તો
 સમજ; સર્વ કુટુંબ ખાશે માથે પડશે તારે ૮ ભૂમિ ૯ આધાત કરે.
 ૧૦ ને ધર્મના અક્ષર સાંભળું તો નયનમાં નિદ્રા માતી નથી; હે સખી
 વાત કરતાં રાત ઝળકારાની ચેઠે જતી રહે છે. ૧૧ ને વિધિ, કરે છે તે
 થાયછે. નહિ કે ને જીવ ચીંતવે છે તે ૧૨ ઘેર શૂરા અને મકને વિષે પંડિત
 પુરૂષો પૃથ્વીમાં માતાં નથી.

ધર્મિં ચીતએલી, આહટ દોહટ કેલવધ ।

ઉદ્યોગ

ખેડિમ પુંટામાંહિ, ધૂટાવિણુ બીધિ નહિ ॥

સાહસ જુતઉ હલ વહધ, દૈવહતણિ કપાલિ ।

ધરિ ૧શુરા મહિ પંડીઆ, પુહવિ પુરિસ ન મંતિ ॥

તે વિરલા જે સામિ ૨આહ, અવિસર નવિ સુક્રંતિ ।

સનજન

જો ગુણવંતઉ સો નમધ, નિગ્ગુણુ ધટ્ટઉ થાધ ॥

અવરેસિ નમંતાં ગુણુ ચડધ, ધણું કહંતઉ જાધ ॥

સતય^૪ સાયર પરિભમિઅ, સયલ^૫ મહી મિ દિહું

તાત પરાધ જન કરધ, સો મધ કમહધ ન દીહું ॥

ગુણદોષોક્તિ

લોઅ પરાયા કવડા, કરધજ સંત અસંત ।

દોપ પિચ્છ^૬ આપણા, જાહંચ્છેહું ન અંત ॥

^૭દુર્જનજુજાણુઅખ્ખૂલવણુ, જાધ સિંચહ અમીએણુ ।

તુ અતિ કંટા વિંધણા, સારીરહગુણેણુ ॥

નીચ

લૂણુ^૮ ધુણુહ કુમાણુસહ, એ ત્રિહું એક સહાવ ।

નિહિં નિહિં કરઉ અવાસડઉ, ^૯નિહિં તિહિં ભંજધ^૭

દાહ^૮ ॥

ઉપકાર

ગુરૂઆ^૯ સહજધ ગુણુ કરધ, કારણુ કિંપિ મ જાણી ।

કરસણુ^{૧૦} સિંચિ સરભડી મેહ કિમગ્ગાધ દાણુ ॥

૧ સ્વામિનો ૨ ધનુષ, ૩ સાત સમુદ્ર ભમ્યો અને સક્ત પૃથ્વી દીઠી, જે જન પારકી તતા કરે તે મેં કોઈ પણ ન દીધો. ૪ દુર્જનજન રૂપી બનોજવળે અમૃતથી ત્રીચેતોપણુ શરીરના ગુણથી કંટકના વિંધણુ ૫ લોભી લાધધ અને કુપુરુષ ૬ આવાસ ૭ સ્થાન લાગે ૮ મોટા માણસો સહજે કંઈ પણ કારણુ જાણ્યા વગર ગુણુ કરે ૯ કરસણુ કૃત્રિમ સમગ્ર મેધ ગું દાન માગે છે ?

૨૪૨. સિદ્ધચક્રમહિમસૂકતોમાંથી ઉદાહરણો.
 દૈવ, કર્મ અને અરિ^૧ મન આપણે ખાંચ કરિ ચિતા જલિ મ પાડિ
 પુણ્ય ફલ તિતલે પણિ પામીઈ, જિતલે લલિલે નિલાડિ ॥
 રચણી ભવંતર સંચીડિ, પુનન સમગલ જાસ ૧
 તસુ બલ મધ તસુ સિરીઅ, તસુ તિદ્ધઅણુ જણુદાસ ॥
 કિંહા માલવ કિહાં સંખર કિહાં બખ્ખર કિહાં નદ ૧
 સુંરસુંદરિ નચ્યાવીઈ, દૈવિહિ દલ વિમરદ ॥
 ઘણુ જીવણુ સુવિઅઢ પુણુ, રોગરહી નિત્ય દેહ ૧
 મણુ વણુહ મેલાવડા, પુન્નિહિ લખમધ એહ ॥

૪

૨૪૩. મનઃ સ્થિરીકરણુ સ્વાધ્યાયના પ્રતીકના પ્રાંતેથી.
 ઇન્દ્રિયસંયમ ઇદિ ૪ પંચ નવ સિકીઆં, લોભિ નિ દીધી અગ્નિ ૧
 મન માંકડ નવ મારીડિ, કિમ જામ જઈ સગ્નિ ॥
 પ્રમાદત્યાગ દીહા જાંતિ વલંતિ નદ્દ, જિમ ગિરિની ઝરણાઈ ૧
 લદ્ધઅલગાઇ જીવ ધમ્મ કરમ, સૂઈ નચિંતલે કાંઈ ॥

આ પ્રમાણે દલાલનો લેખ પુરો થાય છે.

૨૪૪. ઉપસર્ગહરતોત્રનો પ્રભાવ બતાવનારી પ્રિયંકર નૃપની કથા
 વિશાલરાજ સૂરિ શિષ્ય સુધાભૂષણના શિષ્ય જિનસૂરે કરી છે તેમાં
 દેશી દુહા વગેરે ઉલ્લેખ કરી ટાંક્યાં છે તે.—

“ તાર્ધ તેલી તેરમો તખોલી તલાર

પંચ તકારા પરિહરો પછે કરો વિવહાર.

તાર્ધ=વસ્ત્રતાનક, શાળવી; તેરમો=મોચી; તલાર=તલારક્ષ.

૧ હે મન ચિંતા જલમાં મ પડ જેટલું લલાટમાં લખ્યું છે તેટલું ફલ
 પામીશ. ૨ જેને સર્વાંતર સંચિત પુણ્ય સમૂહ છે તેને બલ મતિ લક્ષ્મી મળે
 છે અને તેનું ત્રણ ભુવન દાસ થાય છે ૩ ધન ચૈવન સુવિદ્ધ પુન્ય, રોગ
 રહિત દેહ મન વણુનો મેલાવડા એ સર્વ પુણ્યે મળે છે, પાંચ ૪ ઇન્દ્રિયો
 શેકીનથી અને લોભને અગ્નિ દીધી નથી અને મનરૂપી માંકડ માર્યું નથી
 તો સ્વર્ગ કેમ જઈશ? ૫ સૂક્તાલિમાના તેજ સૂક્ત સાથે સરખાવો.

બીજી રીતે:—

- “ તાઘ તેલી તેરમો, તરક તીડ સોનાર,
હગ ઠકુર અહિ હુજીયુહ, જે વિસસિ તે ગમાર.
- “ પડિવન્નું ગિર્યાતણું નિરલેહવું નિરવાણું;
તુમે દેશાન્તર ચલ્લિયા અમ્હેં પણિ આગેવાન, ૪૦
- “ જિણિ દિણેં વિત્ત ન અપ્પણેં તિણિદિન મિત્ત ન કોષ,
કમલહ સ્થરિજ મિત્ત પુણુ જલ વિણુ વયરી સોષ, ૪૧
- “ નખઈ નારિ તુરંગમહ મુત્તાહલ ખગ્ગહ
પાણી જાંહ ન અગ્ગલો ગયું ગિર્યાતણુ તાંહ. ૪૫

કર્તા પોતે ‘આકાશવાણી આમ થઈ’ એમ કરી કહે છે:—

- એ બાલક ચિરજીવસેં, હોસેં ધનની કોડિ
સેવા કરસેં રાયસુખ સેવક પરિકર જોડિ ૫૪
- ગૌરવ કીજે અલવડી નવિ કો કીયાં ન રામ,
ગરથ વિહણા માણસા ગાધહબૂચા નામ. ૬૨
- અદા ખંડા તપ કીઆ છતેં કીધાં દાન
તે કિમ પામે જીવડા પરભવિ ધન બહુમાન ૬૪
- રે મન ! અખ્યા ખંચકરિ ચિંતા જાન મ પાડ
ફલ તેનું જ પામીઈ જેતું લિખ્યું નિલાડ. ૬૫
- યતઃ મન તેતલું મ માગિ જેતું દેખ પરતણેં
લિહીઆં લેખઈ લાગિ અણુલિખ્યું લાભે નહીં. ૬૬
- યતઃ અવસર જાણી ઉચિઅ કરી અવસર લહી મ ભૂલ્લિ
વાર વાર તું જાણુજે અવસરિ લહિસિ ન મૂલ્લિ ૬૮
- યતઃ છેદે દીડે છેદ લીઆ મ દાખિસ આપણું,
કરિ બહુતેસે નેહ ઓછા તે ઉમટસેં. ૮૧

- યતઃ રીહા જતિ વક્ષંતિ નહુ જિમ ગિરિ નિજ અરણ્યાર્ધ
લહુઅ લગે જીવ ધમ્મ કરિ, સુધ નિચિતો કાંધ ?? ૧૦૦
- યતઃ અવરં સંવં દુહં જણાણુ કાલંતરેણુ વીસરધ,
વલ્લહ વિઓગ દુકખં મરણેણુ વિણુ ન વીસરધ ૧૦૫
- યતઃ કે કપડપગિ લહ લહે કે કંચન નીરાશિ,
રાયમાન કેતા લહે કે ન લહે સામ્યાસિ ૧૧૮
- યતઃ વિરલા જાણુંતિ ગુણા વિરલા પાલન્તિ નિદ્ધણે નેહં
વિરલા પરકજજકરા પરદુકખે દુકિખયા વિરલા. ૧૪૨
- યતઃ હાથી હાલેં હેક, લખ ફૂતર ગલીએ લવેં;
વડપણુ તણે વિવેક, કદિ ન ખીજે કિસનીયા ! ૧૭૦
- યતઃ બજઝંધ વારિ સમુદ્ધહ, બજઝંધ પંચરિ સીંહ,
જઈ બદ્ધા કુણે કહિઉં, દુજજણુ કેરી જીહ ૧૯૨
- “આગલિ જાતઃ કોટ જેહિં ન નામી દેવગુર,
માથે વહેસે મોટ ભોજનનો સાંસો પડે. ૧૯૮
- “ વાવાણુ જણુ બુદ્ધણુ નાહ ન કીજે રોસ,
નીકે કાપડ ખાયણું ચાંગે મા માણસ રોસ. ૨૦૦
- “ વાર વહંતાં યામ તુ લે તુ પર ધનદોર,
એ તિન્નિ વિમાસણુ કરે, વેસા ચારણુ ચોર. ૨૦૨
- “ મુંહતા વિણુ રાજ જ કિસ્યું, રખવાલ વિણુ પોલિ,
પતિ પાખેં નારી કિસી, પહિરણુ વિણુ કિસી મોલી ૨૧૭
મોલિ=મોળીયું.
- “ જીભેં સાચું મોલિજે રાગ રોસ કરિ દ્વરિ,
ઉત્તમસું સંગતિ કરિ લાભે જિમ સુખ ભૂરિ. ૨૫૫
- જિણુવર દેવ આરાહિઅ, નમીય સહગુર ભત્તિ,
સૂધો ધમ્મજ સેવિઈ રહીઈ નિર્મલ ચિત્ત ૨૫૬

૨૪૫. વિશાલરાજસૂરિ - શિષ્ય જિન (રાજ) સૂરિએ
સંસ્કૃતમાં રચેલા ગ્રંથ નામે રૂપચંદ્ર કથામાંથી લાપાનાં
સુલાખિતો.

અભર્થ સાચું બોલીઈ રાગ રાસ કરિ દૂરિ
ઉત્તમ સિઈ સંગતિ કરે લાભર્થ જિમ સુખ ભૂરિ. ૭

જિહાં બાલક તિહાં પેખણુઈ જિહાં ગોરસ તિહાં ભોગ
મીઠાં બોલા ઠાકુરાં ગામિ વમ્મર્થ બહુ લોક. ૩૬

નમુણી ખમણી સુગુણી બિહુ પખિ વંશિ વિશુદ્ધ
પુણ્ય વિણા ક્રિમ પામીઈ કરિ ધણુહી ધરિ ભજ્જી. ૩૮

ઈકે આંખા નઈ આકડા બિહુ સરિખાં ફલ હોષ
નવગુણ એક શરીર નછે હાથ ન વાહમ કોઈ. ૫૫

બજઝંબ વારિ સમુદ્રહ બજઝંબ પંજરિ સીંહ
જે બજઝી કુણહમ નહી દુર્જીણુ કેરી અહ. ૬૧

કર કંપમ લોઈણુ ગલર્થ બહુ રન્ન વલ્લી ભત્તિ,
બુવ્વણુ ગયા જે દીદડા વલી ન ચડસિ હત્થિ. ૭૮

જિહાં સદાઈ શુદ્ધિ બલ હુમ ન તિહાં વંણાસ
સર સવે મેવા કરઈ રહમ આગણિ જિમ દાસ. ૯૮

ગોરખ જંપમ સુણિનઈ બાપુ, મગણુ આપ પરાયા
અવત્યા એક અવિચલ પાણુ, અવર ધર્મ સવિ માયા. ૧૦૨

પુત્ર મિત્ર હુધ અતેરા ન રહઈ નારિ અતેરી
 મોહઈ મોહા મૂઢા જ'પઈ મહીયાં મેરી. ૧૦૩
 અતિહિં ગહના અતિ અપારા સંસાર સાયર ખારા
 ખૂઝઈ ખૂઝઈ ગોરખ ખેલઈ સારા ધર્મર્મ વિચારા. ૧૦૪
 કવણુહ કેરા તુરંગમ હાથી કવણુહ કેરી નારી
 નરગિ જાતા કોઈ ન રાખઈ જોઓ હીઈ વિચારી ૧૦૫

ધર્મર્મ વિહણુ ન સુખ વિઆણિઈ, પરધરિ પાણી ઇધણુ આણુઈ
 ખંડઈ દલઈ કરઈ કરિ લોડણુ, તહવિ ન પાવઈ કિચિવિ
 ભોઅણુ. ૧૧૧

દમા (દામ=પૈસો) એવ સુલખણા મણુવછિઅ પૂરંતિ
 અછઈ પછીઆ પંડીઆ કચપચ કરી ભરતિ. ૧૧૪

નેહો કહવિ ન કીજ્જઈ અહ કીજ્જઈ રત્ન કંબલ સારિખો
 અણુવરઈ ઘોવમાણો સહાવ રંગં ન છડેઈ. ૧૨૬
 નેહ માંહિ ખટુકકુ મુઝ મનિ ખર સુહાઈ
 મિરીચ મુક્કા બાહિરી ખંડન ખાણી જાઈ. ૧૨૭

દવ દદા ખડ પદ વઈ, જિમ વુઠેણુ ધણેણુ
 વિરહ પલતહ માણુસહ, તિમ દિઠેણુ પિએણુ, ૧૪૯

અહુત ખરા ન ખેલીઈ તાલૂ સૂકઈ જોણિ
 એક જ અક્ષર ખેલીઈ, બાંધ્યું દૂટઈ જોણિ. ૧૬૫

ખેડમ ખૂંટા ટાલિ ખૂંટા વિણુ ખીંખઈ નહી
 દૈવતણુઈ કપાલિ સાહસ કેરૂં હલ વહઈ. ૧૭૩

સીહ ન જોધ ચંદ્રબલ નવિ જોધ ધન રહિ
એકલુ બહુ આભડધ જહા સારસ તાં સહિ. ૧૭૪

જેગલિ ગલઈ ઉચરં અહવા ન ગલઈ ગલિતં નયણાઈ
અહવિ સમાકજજ ગઈ અણિણુ છછંદરી ગહાય. ૧૭૫

મરણુહ કેર કવણુ ભય, જેણીવદઈ જગ જાઈ
મન મઈલૂ ન સંબલૂ હીયડૂં તેણુ ડોલાઈ. ૧૭૬

જિહાં બિપુરહ-મગગડ તિહાં જીવ સંબલ લેઉ,
જિહાં ચઉરાસી ભવભમણુ, તિહાં વિલંબ કરે હ.
ઉપર વાડધ હાય, આપક દીસઈ યમ તણુ,
નવિ સંબલ નવિ સાથ, ધડીમાંહિં ગામંતરે.
સુકૃત સંચિ કરિજ મરધ તેતિણિ વારિ નિશંક
મરણુહ બીહધ બપડા, ધર્મજ મૂંકયા રંક. ૧૭૭

સૂકુ આંણુ ખડહડિહ, તલધ ખાધુ ધણેણુ
તુહઈ કોઈલિ સર કરધ, તે આગલિ ગુણેણુ. ૨૦૦

દિન જાઈ પણિ વત્તડી રત્તડી ન જાઈ
એક રાગી ની રાગીયા સહસિ સરીરાં માઈ. ૧
સહજિ કૂડહ લીબડુ ગણે કરી નિમિઠ
તે માણસ દિમ વીસરધ, જેહતણા ગુણુ દીઠ. ૨
ઝોછા તપ કધ મધ કીયા કધ સર દેડી પાલિ
દેવઈ ધર ઊઘાલીઈ પહિલઈ યૌવન કાલિ. ૨૧૮
ચંદુ ચંદન કેલિવન કુદ્દે કંજજલ નીર
ઈષ્ઠઈ કંતહ બાહરાં એતા દહિ સરીર. ૨૧૯

સર્જન ચિત્તિ ન ઊતરઇ ગયા ચ મુક્ક ઉલાઇ,
મલ નવિ ચુહુટઇ કચણુહ જઇ વરસાસઉ જાઇ. ? ૨૧૯

નેહ વિણુકૂઇ ગયગમણિ, કિસિ જિ તાંણો તાણિ
ભાણુ મોતી જો જડઇ તો મન આવઇ ઠાણિ. ૨૫૦

માણુસ માહિં માઠાં બલ્યાં સાચા નેહ સુખણુ
જઉ કીજઇ જલ જૂજૂઆં તઉ તતક્ષણુ છંડઇ પ્રાણુ. ૨૫૨

વાઈ હાલઈ પાન તરચર પુણુ હાલઇ નહી
ગિરઆ એહ પ્રમાણુ એક ખોલઇ ખીજ સહઇ ૨૫૯

નહી ન ભણીઇ લોઈ દીજઇ ઘોડા ઘોડિલું
ટીપઈ ટીપઈ જોઇ સરોવર ભરીઓ સમુદ્ર જમ. ૨૭૧

વિરલા જાણુંતિ ગુણા, વિરલા પાલંતિ નિધ્વણા નેહા
વિરલા પરકજનકરા પરકુખે દુખીઆ વિરલા. ૨૮૪

ગ્રહ અબલા વિહિ વંકડી દુજજણુ પૂરઉ આસ,
આવિ દુહેલા ખધિ ચડિ જિમ સઉ તિમ પંચાસ. ૨૯૯

૨૪૬. આવાં સુભાષિતો, જે અનેક સુકનમાલાઓ યા સુકતાવલીઓ
જૈન સંગ્રહકારોએ એકત્રિત કરી છે તેમાંનાં તેમજ ગ્રંથકારોએ
પોતાના ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખેલાં છે તે સર્વ એકઠાં કરતાં પુષ્કળ મળી
આવે તેમ છે. વિસ્તારભયથી અત્ર તે ન ટાંકતાં અહીં માત્ર વાનગી
રૂપેજ ઉપર મુજબ થોડાં ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

વિભાગ છઠ્ઠો.

અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭. મુખ્યવ્યવહારની (બોલાતી) અને સાહિત્યવ્યવહારની (સાહિત્યવિષયક) અપભ્રંશ ભાષાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. પરંતુ તે માત્ર નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર પરના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળે છે. એમજ હોવું જોઈએ, કારણકે સંસ્કૃત નાટક પોતાની યોગ્યતા અનુસાર પોતાના સમયના સાંસારિક-સામાજિક જીવન પરજ પ્રકાશ નાંખે છે અને તેથી તેમાં આજુ બોલાતા રૂઢ પ્રયોગોને જરૂર માન્ય રાખી લેવાજ પડે. આનાં ઉદાહરણ તરીકે જુદી જુદી પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નાટકમાં જે તરવો છે તેના પર લખનારાએ પણ તેટલા માટે જુદી જુદી પ્રાકૃતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે પ્રાકૃતોમાં અપભ્રંશ એ છેલ્લી અને વધુમાં વધુ ફેરફાર પામેલી ભાષા છે.

૨૪૮. (૧) પતંજલિ—વ્યાકરણ મહાભાષ્યનો પ્રતિષ્ઠિત રચનાર ઇ. સ. પૂર્વે બીજા સદ્દમાં થયો અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ભાષાના સંબંધમાં ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર ને પ્રથમનો સંસ્કૃત મહાન ગ્રંથકાર છે. પણ તેણે તેનો અર્થ એટલો જ કર્યો છે કે ‘સંસ્કૃત શબ્દનો જે વિકાર-અપભ્રંશ ગામડીઆના મુખે થાય તે;’ કારણ કે “एकैकस्यहि शब्दस्य बहुवोऽपभ्रंशाः तद्यथा। गौरिन्यस्य शब्दस्य गाव्री गोणी गोता गोपोता-लिकेत्येव मादयोऽपभ्रंशाः—એક એક શબ્દના ઘણા અપભ્રંશ

છે. ઉદાહરણ તરીકે—જેમકે-૧: એ શબ્દના અપભ્રંશો ગાવી, ગોણી, ગોતા, ગોપોતાલિકા વગેરે છે. અહીં અપભ્રંશનો અર્થ એટલો જ થઈ શકે કે મૂળમાં ફેરફાર-વિકૃતિ-બ્રહ્મતા. આ ભરતના શબ્દ નામે ‘વિભ્રંશ’ યા ‘વિભ્રંષ્ટ’ સાથે ખરાબર સામ્ય ધરાવે છે. ખરેખરે અર્થ લાપાનું અમુક ખાસ રૂપ એટલેજ છે. તેથી કંઈ વધુ અર્થ નથી. ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દને આબીરો સાથે હજી સુધી લેવા દેવા નથી. તેમજ ત્યાર પછી જે તેનો લાક્ષણિક-વિશિષ્ટ અર્થ થયો તે અર્થમાં—એટલેકે લોકોની બોલી કે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃતોની પેઠે સાહિત્યનું વાહન—એ અર્થમાં અત્યાર સુધી વપરાયો નથી.

૨૪૯. (૨) ભરત—સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રપર પ્રાચીનતમ ગ્રંથકાર છે. સંભવિત રીતે ઇ. સ. બીજી કે ત્રીજી સદીમાં તે થયો હોવો ઘટે. તેના નાટ્યશાસ્ત્રમાં તે પ્રાકૃતો સંબંધી વિવરણ નાટકમાં કેટલાંક પાત્રોના વિચારોના વાહન તરીકે ૧૭ મા પ્રકરણમાં કરે છે અને ૩૨ મા પ્રકરણના ૪૭ થી ૨૪૨ શ્લોકોમાં છંદોનાં નામો અને લક્ષણો ઉદાહરણો સહિત આપે છે કે જે લગભગ સમસ્તપણે પ્રાકૃતોમાં છે. ૧૭ મા પ્રકરણના ૫ માથી ૨૩ મા શ્લોક સુધીનો ભાગ પ્રાકૃતના ઉચ્ચારશાસ્ત્ર સંબંધે છે.

ભામહુ અને દંડીથી ને ત્યાર પછીના અપભ્રંશ જેને કહેવા લાગ્યા તેનો મૂળ ઉલ્લેખ દોઢ શ્લોકમાં છે:—

૨૫૦. ‘નાટ્યયોગમાં તે હુંકમાં ત્રણ પ્રકારે જાણવું:—૧ સમાન (સંસ્કૃતમાં જેમ છે તેમ) શબ્દોથી, ૨ જે વિકૃતિ પામ્યા છે એવા વિભ્રંષ્ટ શબ્દોથી અને ૩ દેશી શબ્દોથી”

૨૫૧. આ પછી અપભ્રંષ્ટતાના નિયમો કે જે પ્રાકૃતોમાં લાગુ પડે છે અને સામાન્ય રીતે વૈયાકરણોએ આપેલા છે તેને મળતા આવે

૩૮ ત્રિવિધં તત્ત્વ વિજ્ઞેયં નાટ્યયોગે સમાસતઃ ।

સમાનશબ્દૈર્વિભ્રંષ્ટ દેશીમતમથાપિ વા ॥ ૧૭-૩

ગચ્છન્તિ પદન્યસ્તાસ્તે વિભ્રમા(ષ્ટા)ઈતિ જ્ઞેયાઃ ॥ ૧૭-૪

છે તે આપ્યા છે. 'દેશી' એ શબ્દથી ભરત જે અર્થ કરે છે તે ૨૪ થી શ્લોકો આપેલ છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે^{૩૯}:—

૨૫૨. 'આ રીતે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જાણવું. હવે પછી આગળ હું દેશ ભાષાના ભેદ કહીશ.'—આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે દેશ ભાષા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બનેથી જુદી પાડવામાં આવી છે અને તે ભાષા એજ હોઈ શકે કે જે જુદા જુદા દેશની ભાષા હોય. અને તેથીજ તેનું નામ દેશી આપ્યું. હવે તે ભેદ ખાસ કરીને એ રીતે જણાવ્યા છે^{૪૦}:—

૨૫૩.—અથવા ગ્રંથકારોએ (નાટકમાં) પોતાના છંદ-મરજ પ્રમાણે દેશભાષાનો પ્રયોગ કરવો, કારણકે નાટકમાં જૂદા જૂદા દેશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું કાવ્ય હોય છે.

૨૫૪ ત્યાર પછી તે સાત 'ભાષાઓ' જણાવે છે^{૪૧}:—

—માગધી (મગધની) અવંતિની, પ્રાચ્ય (પૂર્વની), શૂરસેની, અર્ધ માગધી, બાલ્હીકા અને દક્ષિણની. અને પછી કેટલીક વિભાષા-ખોલીઓ જણાવે છે.^{૪૨}

૨૫૫, (પૃથ્વીધર મૃચ્છકટિક પર લખતાં શબ્દ અને સચર ને બદલે શકાર અને શબ્દ પાઠ જણાવે છે, સચર એ દુર્બોધ શબ્દને તેથી ઉવેખવા માટેજ તેમ હોઈ શકે. માગધીમાં શકારીનો અંતર્ભાવ

૩૯ एवमेतत्तु विज्ञेयं प्राकृतं संस्कृतं तथा

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषा प्रकल्पनम् ॥ १७-२४

૪૦ अथवा छन्दतः कार्याः देशभाषा प्रयोक्तृभिः ॥ १७-४६

नानादेशसमुत्पन्नं हि काव्यं भवति नाटके ॥ १७-४७

૪૧ मागध्यवन्तिजा प्राच्या शूरसेन्यर्धमागधी ॥

बालहीका दाक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्त्तिताः ॥ १७-४८

૪૨ शबराभीर चण्डाल सचर द्रविडोद्भजाः ।

हीना वनेचराणां च विभाषा नाटके स्मृताः ॥ १७-४९

યવા ઉપરાંત શકરીને જે ખોલીઓ શખર, આભીર વગેરે જાતો સાથે થોડે ભાગે સંબંધ ધરાવે છે તેમજ થોડે ભાગે દ્રવિડ, ઓડ્ડ જેવા દેશો સાથે પણ થોડે ભાગે સંબંધ રાખે છે એવી ખોલીઓ સાથે મૂકતાં વિવક્ષણુ જેવું લાગે છે. શકરી એ નામ તેના ઉચ્ચારની વિશેષતાને અગે એક ખોલીને આપેલું છે અને તે મૃચ્છકટિક પછી સંભવિત રીતે અપાયેલું છે.)

—શખરની, આભીરોની, ચાંડણોની, ચરોની સાથેના દ્રવિડોની, અને ઓડોની અને વનચર-જંગલીઓની ઉતરતી-વિભાષાઓ નાટકમાં ગણાયેલી છે.

૨૫૬. એ ખરૂં છે કે અહીં અપભ્રંશનો એ ખાસ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી પણ તેનું કારણ દેખીતું છે કે તે સમયની સાહિત્યની ભાષાઓ એટલે ‘ભાષાઓ’ને પોતાનાં ખાસ નામો હતાં પણ ‘વિભાષાઓ’ને ખાસ નામ નહિ હતાં; તે છતાં નેઓને જુદી જુદી જાતોથી બોલાયેલી ભાષાઓ તરીકે માન્ય કરવામાં આવી છેઃ—

૨૫૭—‘શખર ભાષા કોયલા કરનારા, શીકારીઓ, અને લાકડાં અને યંત્ર પર આજીવિકા કરનારાના મુખમાં યોજાવી અને કિંચિત્ જંગલીની પણ ખરી. આભીરી કે શાખરી ઘોષસ્થાન નિવાસીઓ—જેવા કે ગોવાળો અશ્વ, અજ પાળનારા, ઉંટાદિ રાખનારા માટે વાપરવી જોઈએ.

૨૫૮. આ રીતે ગોવાળો વગેરેની જંગલી જાતની ખોલી માટે આભીરોની જાતિનું નામ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે આપણે હવે પછી જોઈશું કે તેણે પોતાને માટે ખાસ જુદું નામ મેળવ્યું હતું અને વળી સાહિત્ય-વિષયક પ્રાકૃતોમાં પણ પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

૪૩ અંગારકારવ્યાધાનાં કાષ્ટયન્ત્રોપજીવિનામ્ ।

યોજ્યા શવરભાષા તુ કિંચિદ્ વનોક્સી તથા ॥૧૭-૫૪

ગચાશ્વાજાવિકૌષ્ટ્રાદિ ઘોષસ્થાનનિવાસિનામ્ ।

આભીરોક્તિઃ શાવરી વા દ્રાવિડી દ્રવિડાદિષુ ॥ ૧૭-૫૫

૨૫૯. ભરતના મનમાં સંભવિત રીતે અપભ્રંશ બોલી હતી- (કદાચ હજુ તે બંધાતી જતી વર્ધમાન થતી જતી હોય એવી સ્થિતિમાં હતી)-એ વાત જ્યારે આપણે જૂદા જૂદા પ્રાંતોની ભાષા સંબંધીની વિશાલ વિશેષતાઓ નાટકકારને જણાવવા માટે ભરતે જે કહેલ છે તે વિચારીએ ત્યારે સ્પષ્ટ મालૂમ પડી આવે છે૪૪:—

૨૬૦—‘જે જ્ઞાતા છે તેણે ગંગા અને સાગર વચ્ચેના દેશમાં ભાષામાં ‘એ’ કાર જેમાં બહુ આવે તેવી ભાષા પ્રયોજવી- વિંધ્ય અને સાગર વચ્ચેના પ્રદેશમાં ‘ન’કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી; સુરાષ્ટ્ર, અને અવન્તિ તથા વેત્રવતી નદીની ઉત્તરના દેશોમાં ‘ર’કાર-વાળી; હિમાલયની સીમામાં આવેલા અને સિંધુ તથા સૌવીર દેશમાં ઉકાર બહુ આવે તેવી, અને ચર્મણ્વતી નદીની પેલી પાર અને અર્ધુંદ (પર્વત) આસપાસના દેશોમાં “તકાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી.”

૨૬૧. આમાં ‘ઉ’કાર જે ભાષામાં બહુ આવે તે અમુક સ્થળે પ્રયોજવી એ બૂલ છે. તેવો ‘ઉ’કાર બહુ આવે એવી ભાષા તેજ અપભ્રંશ છે કે જેનું ખાસ લક્ષણ તે છે. પણ તે ભાષાનું તે અપભ્રંશ-નામ નથી આપ્યું કારણ કે તે નામ તે વખતે પડ્યું નહિ હોય. પછી. લખનારા-

૪૪ ગંગાસાગર મધ્યે તુ ચે દેશા સંપ્રકીર્તિતાઃ

ષકાર વહુલાં તેષુ ભાષાં તઙ્મઃ પ્રયોજયેત્ ॥ ૫૮ ॥

વિન્ધ્યસાગર મધ્યે તુ ચે દેશાઃ શ્રુતિમાગતાઃ ।

નકારવહુલાં તેષુ ભાષાં તઙ્મઃ પ્રયોજયેત્ ॥ ૫૯ ॥

સુરાષ્ટ્રાવન્તિદેશેષુ વેત્રત્યુત્તરેષુ ચ ।

ચે દેશાસ્તેષુ કુર્વાત ચકાર વહુલામિદ ॥ ૬૦ ॥

હિમવત્ સિંધુ સૌવીરાન્યે ચ દેશાઃ સમાશ્રિતાઃ ।

ઉકાર વહુલાં તઙ્મસ્તેષુ ભાષાં પ્રયોજયેત્ ॥ ૬૧ ॥

ચર્મણ્વતી નદીપારે ચે ચાર્વુંદ સમાશ્રિતાઃ ।

તકાર વહુલાં નિત્યં તેષુ ભાષા પ્રયોજયેત્ ॥ ૬૨ ॥

ઝોઝે ને વૈયાકરણોઝે જોને અપભ્રંશ નામ આપ્યું છે તે તેને લાગુ પડે છે. હવે તે જે દેશોમાં 'ઉ'કાર વાળી ભાષા હતી તે દેશો નોંધવા જેવા છે. હિમાલય પાસેના એટલે ઉત્તર પંજાબ, સિંધુ અને સૌવીર. આ સંબંધમાં હવે પછી કહીશું; પણ તે દેશો એવા તો જરૂર છે કે જ્યાં ગાયો, ઘોડાને ઉંટ ચારવાનું બહુ થતું અને તે ચારનારી જાતિ ત્યાં બહુ વસતી. ગમે તેમ પણ એટલું તો ખરું કે ઉંટને ચારનારા-રાખનારાને સિંધુના તીર પર આવેલા રેતાળ પ્રદેશો સિવાયના અન્ય દેશો વધારે સાતુકૂળ ન હોઈ શકે.

૨૬૨ ભરતને અપભ્રંશનો પરિચય અમુક સ્વરૂપમાં હતો એમ તેણે ૩૨ મા અધ્યાયમાં છદોની વ્યાખ્યા આપતાં આપેલાં ઉદાહરણો પરથી જણાય છે. તેનું નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રાકૃત ભાગો માટે બરાબર શુદ્ધ સંશોધિત થઈ પ્રકટ થયું હત તો વધારે સારું હતું.

(૧) મોકલ્લઉ નયન્તઉ, મ(ન) હાગમે સભત્ત(ન્ત)ઉ. ૬૬

(૨) મેહ ઉદ્વર્તુ નધ(ણ)જેણઉ, શિચ્ય શિપ્પહે એસ ચંદઉ. ૭૪
આ એમ જોઈએ કે-મેહઉ હર્તુ (?) જેણઉ, શિચ્ય
શિપ્પહેએહુ ચંદઉ.

(૩) એસા હંસવધૂ (હ) હિ (ધ)ચ્છા કાણુણઉ,

ગંતું જુ(ઉ)સ્સુધ્યા, કંતં સગધ્યા, ૯૯

(૪) પિયવાધ વાંચર્તુ (ઉ), સુવસંતકાલ (ઉ),

પિયકામુકે (કઉ) પિય મદ્દણું જણુંતઉ. ૧૦૮

(૫) વાયદિ વાદો એહ પવાહી રસિદ ધવ. ૧૬૯

૨૬૩. આ પરથી જણાશે કે (૧) આપ્યું અપભ્રંશ છે કારણ કે (ક) તેમાં ત્રણ સ્થળે પ્રથમા એકવચનનો ઉકાર છે, અને (ખ) અન્ય પ્રાકૃતોની જેમ સામાન્યપણે અપભ્રંશમાં છે તેમ જ લદ્દે હ વપરાયો વપરાયો છે. (૨) તે કંધક વિલક્ષણ છે છતાં તેને સુધાર્યા વગર તેમાં 'ઉકાર જોઈ શકાય છે, અને ખાસ લક્ષ્ય એટલે તેવું એ છે કે 'જોણઉ'

નાન્યતરજાતિમાં છે તે બતાવે છે કે લોકોની ભાષામાં તેટલા પ્રાચીન-કાળે પણ લિંગ-જાતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નહોતી આવતી. ‘નધ’ પણ ધ્યાન ખેંચે છે. (થ) ‘કાણુલુ’ ઉસ્સુધ્યા, સંગધ્યા એ ખાસ અપભ્રંશ છે. (૪) જે કે વાયલ અને કાલલ એ સુધારી મૂક્યા છે, છતાં ‘જણુંતલ’ એ શબ્દથી તે અપભ્રંશ હોવામાં કોઈ જાતનો શક રહેતો નથી. (પ)માં ‘એહ’ અપભ્રંશ છે.

૨૬૪. આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે જે કે ભરતે અપભ્રંશ એ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યાં કર્યો નથી, કારણ કે તે હજી અવ્યક્ત રૂપમાં હોઈ વિકાસ પામતું હતું અને ‘આભીરોક્તિ’ એ નામથી વધતું હતું, છતાં ભરતના સમયમાં એવી બોલાતી ભાષાતો જરૂર હતી. વળી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે બોલનારાનો દેશ પંજાબ અને ઉપરનો સિંધ દેશ હતો. તેનામાં પોતાનું ઉચ્ચ કથાનું સાહિત્ય હજી નહોતું, અને બોલનારાનો વર્ગ વનવાસી જાતિઓમાંજ મર્યાદિત હતો કે જે જાતિઓ ધીમે ધીમે પશ્ચીમી આગળ વધી દક્ષિણ અને પૂર્વમાં પેડી અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં મળી ગઈ. તેઓએ જૂની પ્રાકૃતોને અપભ્રંશ રૂપ આપ્યું ભાસે છે,

પ્રકરણ ૨ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો-અનુસંધાન.

૨૬૫. (૩)-ધરસેન—અપભ્રંશના કાળ માટે ઉપયોગી એવો એક ઉલ્લેખ, એક શિલાલેખ કાઠિયાવાડ સુરાષ્ટ્રના વલ્લભીના રાજા ધરસેન બીજાનો છે તેમાં કરેલો છે. તેમાં પોતાના પિતા સંબંધી ધરસેન આ પ્રમાણે કહેલ છે:—

‘સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ ભાષાત્રય પ્રતિવદ્ધ પ્રવચ્ચ રચના નિપુણતરાન્તઃકરણ’—વગેરે (ઈ. એં. યાકોબીએ ઉલ્લેખેલ

પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૫ પર) એટલે 'તેનું મન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ-એ ત્રણ ભાષામાં છંદોગદ્ પ્રબધની રચના કરવામાં અતિ નિપુણ હતું'. આ ધરસેનનો પિતા ગુહસેન હતો તેના ઇ. સ. ૫૫૯ અને ૫૬૯ ની વચ્ચેના શિલાલેખો મળી આવે છે. (મુંબઈ ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૯૦) આ પરથી જણાય છે કે ઇ. સ. ૬ઠ્ઠા સૈકામાં અપભ્રંશમાં કાવ્યો રચાતાં હતાં. જો કે હજી તે સમયનું એક પણ ઉપલબ્ધ થયેલ નથી.

૨૬૬ (૪) ભામહી—સંભવિત રીતે ઇ. સ. ૬ઠ્ઠા સૈકાની અંતે થયેલ છે. તે અપભ્રંશના સંબંધી જાણે છે અને તે અપભ્રંશનો સાહિત્યમય કાવ્યના ભાગ પાડતાં ઉલ્લેખ કરે છે. ૪૫—

૨૬૭—'કાવ્ય એ શબ્દ અને અર્થ સહિત છે. તે કાવ્ય પદ્ય અને ગદ્ય એમ બે પ્રકારનું છે. વળી તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તે ઉપરાંત અપભ્રંશ એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

૨૬૮. આ જાતનો ભામહીનો ઉલ્લેખ ધણો ઉપયોગી છે, કારણ કે એ સિદ્ધ કરે છે કે ઇ. સ. ૬ ઠી સદીના અંતમાં અપભ્રંશનું અસ્તિત્વ હતું; પરંતુ તે ભાષા કોણે બોલતું હતું યા કોણે બોલવી જોઈએ એ સંબંધી તે કંઈ કહેતો નથી. દંડીની પેઠે તેણે તેમ કહ્યું હતું તે વિશેષ સાઈ થાત.

૨૬૯. (૫) દંડી—તેણે કાવ્યાદર્શ (પ્રકાશિત, બિબ્લિઓથેકા ઈન્ડિકા સન ૧૮૬૩) એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે—તેમાં જે સાહિત્ય પોતાના સમયમાં બહેલાઓમાં પ્રચલિત હતું તેના ચાર ભાગ જણાવે છે, ભામહી ત્રણ પાડે છે ત્યારે દંડી ચાર પાડી આગળ વધ્યો છે. ૪૬

૪૫ શબ્દાર્થૌ સહિતૌ કાવ્યં ગદ્યં પદ્યં ચ તદ્વિધા ।

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચાન્યદપભ્રંશ इति त्रिधा ॥ ૧-૩૬ ॥

૪૬ તદેવ વાંગ્મયં ભૂયઃ સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તથા ।

અપભ્રંશઃ મિશ્રં ચૈત્યાહુ રાર્યાશ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧, ૩૨.

૨૭૦. ‘આર્યો (વિક્રાનો) કહે છે કે આ સાહિત્ય વળી ચાર પ્રકારનું છે નામે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર. મહર્ષિઓએ સંસ્કૃતની વ્યાખ્યા દેવી વાક-ભાષા તરીકે કરી છે. પ્રાકૃતમાં અનેક ક્રમો છે જેવા કે ‘તે (સંસ્કૃત)માંથી ઉદ્ભવ પમેલ-તદ્ભવ,’ તેના જેવા તત્સમ’ અને ‘દેશી’ (એટલે ગ્રામ્ય ભાષાને લગતા). આભીર વગેરેની ભાષા કાવ્યોમાં અપભ્રંશ તરીકે ગણાઈ છે. શાસ્ત્રમાં (તે છતાં) સંસ્કૃત કરતાં જે બીજી એટલે સંસ્કૃત સિવાયની બધી તે ‘અપભ્રંશ’ એમ જણાવ્યું છે. સંસ્કૃત કાવ્ય સર્ગો (પ્રકરણો) વગેરેમાં, પ્રાકૃત કાવ્ય સંધિક (ટીકાકાર સંધિને એક પ્રકારનો છંદ જણાવે છે) આદિમાં અને અપભ્રંશ કાવ્ય તે આસાર આદિમાં અને મિશ્ર (સાહિત્યનો ચોથો પ્રકાર) કાવ્ય તે નાટક આદિમાં બદ્ધ થયેલ હોય છે.—કથા (મિશ્ર સાહિત્યની એક જાતિ) સર્વ ભાષામાં અને વળી સંસ્કૃતમાં રચાયેલી હોય છે. આશ્વર્પકારક અર્ધવાળી બૃહત્કથા ભૂતભાષામાં છે.

૨૭૧. આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે અમુક ભાષાઓ સંબંધી દૃઢી બોલતાં સાહિત્યના દૃષ્ટિબિંદુથી કહે છે, નહિ કે ભાષાની દૃષ્ટિએ; છતાં આટલું નો પ્રકટ છે કે તે સમયે જે આભીર આદિ જાતિઓ બોલતી હતી તે ભાષાવિશેષનું નામ અપભ્રંશ હતું અને અપભ્રંશનો પ્રયોગ તે સમયે ‘સાહિત્ય’માં થતો હતો. આ પ્રયોગ જેમ ભરતના સમયમાં સંસ્કૃત નાટકોમાં અમુક ઉતરતાં પાત્રો પ્રયોગ કરે તેવો પ્રયોગ નહોતો. જે તેમ હતો નો દૃઢી સાહિત્ય-વાંગ્મયના પ્રકાર પાડતાં તેના એક પ્રકાર તરીકે ‘અપભ્રંશ’ નામનો પ્રકાર જણાવત નહિ. તે સ્પષ્ટ કહે

સંસ્કૃતં નામ દેવી વાગન્વારુયાતા મહર્ષિમિઃ ।

તદ્ભવસ્તત્સમો દેશી ત્યનેકઃ પ્રાકૃતક્રમઃ ॥ ૧, ૩૩

આભીરાદિગિરઃ કાવ્યેષ્વપભ્રંશ इति स्मृताઃ ।

શાસ્ત્રે તુ સંસ્કૃતા દન્યદપભ્રંશ તયોદિતમ્ ॥ ૧, ૩૬

સંસ્કૃતં સર્ગવન્ધાદિ, પ્રાકૃતં સંધિકાદિકં ।

આસારાદીન્યપભ્રંશો નાટકાદિ તુ મિશ્રકમ્ ॥ ૧, ૩૭

છે કે અપભ્રંશ કાવ્યમાં આસાર આદિ કેટલાક છદો વપરાતા હતા. નાટકોમાં અપભ્રંશ ધણુંજ અલ્પ પ્રમાણમાં અને અહીં તહીં ક્યાંક ગદ્ય તરીકે વપરાતું અને તેમાં પણ નિયમ તરીકે સર્વ નાટકોમાં તેનો ઉપયોગ થતોજ એવું નથી. ‘આભીરાદિગિર:’ એ આખી પંક્તિ માત્ર અપભ્રંશનું સર્વ સાધારણ સ્વરૂપ સૂચવે છે એટલે કે કાવ્યમાં આભીર જેવા ઉતરતા લોકોના મુખમાં જે મૂકવામાં આવે છે તે અપભ્રંશ છે, પણ એ પરથી એક લોકજાતિનીજ એ ભાષા હતી એમ કહ્યું અનુચિત છે. ‘આભીરાદિ’ એમાં ‘આદિ’ શબ્દજ બતાવી આપે છે કે તે માત્ર આભીર જાતિનીજ ભાષા હતી એમ નથી. ઈ.સ. પૂર્વે થોડાં શતકોમાં આભિર જાતિ જ્યાંથી આવી ત્યાંથી તે જાતિ તે ભાષા પોતાની સાથે લાવી નહોતી. વસ્તુતઃ સત્ય વાત એ છે કે જ્યાં જ્યાં તે લોકો અને તેમની સાથે બીજા ગયા ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રદેશની પ્રચલિત પ્રાકૃત ભાષા તેઓ ગ્રહણ કરતા ગયા, અને સ્વાભાવિક રીતે તેથી ઉત્તરોત્તર ઘણું અશે ભાષાનું સ્વરૂપ તેમનાથી બદલતું ગયું. આ બદલો—પરિવર્તન—અપભ્રંશનાજ ભરતે વાપરેલ ‘અપભ્રંશ’, ‘અપભ્રષ્ટ’ અને વળી ‘વિભ્રષ્ટ’ શબ્દો બતાવી આપે છે. (૨) આ સાહિત્યની અપભ્રંશ ભાષાની પાછળ ભાષા હતી કે જે નાના સાહિત્યરસિક સમૂહોનો કે દ્વિજસૂક્ષ્મ, વૈયાકરણો, ખગોળશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને અધ્યાપકો આદિ પડિતોની ભાષા—ટુકામાં થોડા વિદ્વાનોની ભાષા નહોતી, પણ ઉતરતા, કનિષ્ઠ વર્ણુના, સામાન્યમાં સામાન્ય લોકો જેવા કે આભીરો, શબર, ચડાલો વગેરેની ભાષા હતી. આ પરથી જણાય છે કે આ લોકો જે પ્રદેશમાં વસતા ગયા તે પ્રદેશ વખતો વખત યા એકી વખતે જેમ જેમ બદલાતો ગયો તેમ તેમ અપભ્રંશમાં પણ ફેરફાર પડતો ગયો અને તેથી પાછળના પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ અપભ્રંશની જુદી જુદી જાતિઓ બતાવી છે તે બનતી ગઈ.

૨૭૨ દંડીનો સમય વિવાદગ્રસ્ત છે પણ તેને ૮ મી શતાબ્દીમાં મૂકી શકાય (જુઓ નાં પ્રાં પત્રિકા ભાગ ૫ અંક ૩). આ રીતે

જે અમુક લોકજાતિઓની બોલાતી ભાષા ગણાતી અને તેને ‘આભીરી’ ભાષાનું નામ અપાતું તે ભારત અને ભામહ-દંડી વચ્ચેના ચાર પાંચ સૈકાઓમાં વિકસિત થઈ અપભ્રંશ ભાષામાં પરણુમી. આ કાલ. દેશના મોટા ભાગપર આભીરોની સર્વોપરી સત્તા વાળો પણ હતો. એ સ્વા-ભાવિકપણે ધારી શકાય કે ઇ. સ. ત્રીજા સૈકા અને છઠ્ઠા સૈકાની દર-મ્યાન અપભ્રંશ એ નામ, જે બોલાતી ભાષાઓ હિંદુઓમાં આભીર જાતિ મળી જવાથી પ્રાદેશિક પ્રાકૃતોમાંથી વિકાસ પામી, તેને અચૂક અપાયું હોવું જોઈએ.

૨૭૩. (૬) ૩૬૮—ઇ. સ. નવમા સૈકામાં થયો. તે પોતાના કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા નં. ૨) માં અપભ્રંશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. ‘વાક્ય’ના ગદ્ય અને પદ્ય એમ બાગ પાડી તેના વળી છ ભાગ ભાષાના ધોરણપર પાડે છે. તે કહે છે કે

भाषाभेद निमित्तः षोढा भेदोऽस्य संभवति ॥ २, ११

प्राकृत संस्कृतमागध पिशाच भाषाश्च शौरसेनी च ।

षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः ॥ २, १२.

‘ તેના બેઠ ભાષાભેદ નિમિત્તથી છ પ્રકારના સંભવે છે:—પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, અને શૌરસેની, અને છઠો અપભ્રંશ તે દેશ-વિશેષે ધણા ભેદવાળો છે.

૨૭૪. અહીં પણ અપભ્રંશને વધુ જૂની સાહિત્યની પ્રાકૃતો નામે માગધી, પૈશાચી અને શૌરસેની સાથે એક ધોરણપર મૂકવામાં આવી છે. ૩૬૮ એક ખાસ ઉપયોગી વાત જણાવે છે તે એ છે કે અપભ્રંશની ઘણી જાતો છે અને તે ઘણી જાતો જૂદા જૂદા દેશ પર-ત્વે છે કે જ્યાં તે બોલાતી હોય. વધુ જૂની પ્રાકૃતોના ખાસ ભેદો જણાયા નથી અને જો કે તેમનાં નામો ભૂગોલિક છે છતાં તેઓ પ્રાદેશિક મઠી ગદ્ય અને તેથી લોકોથી પણ ખાસ બોલાતી બંધ પડી. અપભ્રંશ તો આ બંને રીતિએ તેઓથી ભિન્ન થઈ એટલે કે દેશપ-રત્વે તે જુદી જુદી થઈ અને લોકોથી તે બોલાતી બંધ પડી નહિ.

પ્રકરણ ૩ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉદ્દેશો (અનુસંધાન).

૨૭૫. (૭) રાજશેખર—તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસા (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ નં. ૧, ૧૯૧૬)માં અપભ્રંશ સંબંધી પુષ્કળ ઉદ્દેશો કર્યા છે. પોતાના પુરોગામી આલંકારિકોની પેઠે તે પણ આ ભાષાને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નિહાળે છે. તેથી પોતાના કાવ્યપુરૂષના શરીરને વર્ણવતાં જણાવે છે કે:—“ તાં શરીર તે શબ્દ અને અર્થ છે. સંસ્કૃત મુખ્ય છે, પ્રાકૃત બાહુ છે. જઘન અપભ્રંશ૪૭ છે, પૈશાચી તે પગો છે અને મિશ્રભાષા તે ઉર એટલે છાતી છે. ” વળી બ્યારે પોતાનો કવિરાજ પોતાની દરબાર ભરે છે ત્યારે સંસ્કૃત કવિઓને (પોતાની ગાદીથી) ઉત્તરમાં, પ્રાકૃત કવિઓને પૂર્વમાં, અપભ્રંશ કવિઓને પશ્ચિમમાં, અને પૈશાચ્ય કવિઓને દક્ષિણમાં બેસાડવા—એમ જણાવે છે. ૪૮ આવીજ રીતે સાહિત્યના ચતુર્વિધ પ્રકાર, તે જ ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવે તે ભાષાપરથી એક સારા કવિ થવા માગનારે કેટલી ભાષામાં નિપુણ થવું જોઈએ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં આ રાજશેખર પાડે છે કે૪૯:—

૪૭ શબ્દાર્થો તે શરીરં, સંસ્કૃતં મુખં, પ્રાકૃતં બાહુઃ,

જઘનમપભ્રંશઃ પૈશાચં પાદૌ, ઉરો મિશ્રમ્ । પૃ. ૬

૪૮ તસ્ય ઉત્તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવિશેરન્ ।...પૂર્વેણ પ્રાકૃતા
કવયઃ....। પશ્ચિમેનાપભ્રંશિનઃ કવયઃ। દક્ષિણતો ભૂતભાષા-
કવયઃ । પૃ. ૫૪

૪૯ પકોર્થઃ સંસ્કૃતોક્ત્યા સ સુકવિરચનઃ પ્રાકૃતેનાપરોસ્મિન્
અન્યોઽપભ્રંશગીર્મિઃ કિમપરમપરો ભૂતભાષાક્રમેણ ।
દ્વિત્રાભિઃ કોઽપિ વાગ્મિર્ભવતિ ચતસૃભિઃ કિંચ કશ્ચિદ્
વિવેક્તું

૨૭૬. ‘એક અર્થ એક સુકવિ સંસ્કૃત ઉક્તિમાં (સારી રીતે) કરી શકે, બીજો પ્રાકૃતમાં, વળી અન્ય અપભ્રંશ વાણીમાં, અને કોઈ ભૂત-પૈશાચી ભાષામાં કહી શકે. કોઈ બીજો અર્થ બે, ત્રણ, ચા ચારે ભાષામાં કોઈ વાગી કહી શકે. જે સુકવિની બુદ્ધિ આ સર્વ ભાષામાં પ્રપન્ન-નિપુણ હોય છે તે આખા જગતને પોતાની કીર્તિથી ભરે છે.’

૨૭૭. આ કરતાં બીજા વધારે અગત્યના ઉલ્લેખો બીજા બે ફક્કરામાં આપ્યા છે કે જેમાં પણ ઉક્ત ચતુર્વિધ ભેદ બતાવ્યો છે, પરંતુ વિધવિધ દેશ પરત્વે બતાવેલ છે ને તે એવી રીતે કે જે દેશમાં સાહિત્ય જે અમુક ભાષામાં વિશેષ કરી વપરાય છે તે દેશો તે ભાષા સહિત જણાવ્યા છે.

૨૭૮. “અમુક ખાસ ભાષાઓ અમુક દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે—ખોલાય છે. અને તે મારે એમ જણાવ્યું છે કે:—ગૌડ વગેરે સંસ્કૃતમાં રિચત છે, પ્રાકૃતમાં લાટદેશના (કવિઓ) રચિ ધરાવે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે. સમસ્ત મર દેશના, ટક્કના અને ભદાનકના કવિઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે. અવન્તિ અને પરિયાત્રાના કવિઓ દશપુરના કવિઓ સુદ્ધાં ભૂતભાષા વાપરે છે અને જે સુકવિ મધ્યદેશમાં વસે છે તે (આ) સર્વ ભાષામાં નિપુણ હોય છે.” ૫૦

૨૭૯. આ પરથી જણાય છે કે રાજશેખરના સમયમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય ગૌડ (હાલનું બિહાર)માં, પ્રાકૃત સાહિત્ય લાટ (ગૂજરાતના ભરૂચ

यस्येत्यं धीः प्रपन्ना स्तपयति सुकवेस्तस्य कीर्तिं
जैगन्ति ॥ पृ. ४८-४९.

૫૦ ગોંડાદ્યાઃ સંસ્કૃતસ્થા. પરિચિતરૂચયઃ પ્રાકૃતે લાટદેશ્યાઃ
સાપભ્રંશ પ્રયોગાઃ સકલ મરુભુવષ્ટક્ક ભાદાનકાશ્ર ।
આવન્ત્યાઃ પારિયાત્રાઃ સદ્દ દશપુરજૈ ભૂતભાષા ભજન્તે
યો મધ્યેમધ્યદેશં નિવસતિ સ કવિઃ સર્વભાષા-
નિષણ્ણઃ ॥ પૃ. ૫૧.

આસપાસના પ્રદેશ)માં, અપભ્રંશ સાહિત્ય આખા મરદેશ (હાલનું મારવાડ), ટક્ક (પૂર્વ પંજાબનો ભાગ)માં, અને ભદ્રાનક (?) માં, પૈશાચી સાહિત્ય અવન્તિ (મધ્ય માલવા)માં, પારિયાત્રા (પશ્ચિમના વિંધ્ય પ્રદેશોમાં) અને દશપુર (ઉપરનો માલવા-મંદસોર આસપાસનો મુલક) માં વર્ધારે ખેડાયેલું હતું. આમ છતાં એ લક્ષ બહાર ન રહેવું જોઈએ કે આ ભાષાઓ આ પ્રાંતોમાં બોલાતી ભાષાઓ હતી એમ રાજશેખર કવિ જણાવતો નથી. તે એટલુજ કહે છે કે આ પ્રાંતોમાં સાહિત્યકારો પોતાના વિચારો આ જણાવેલી ભાષામાં પ્રધાનપણે દર્શાવતા હતા.

૨૮૦. અપભ્રંશ સંબંધી ખીજો મહત્વનો ફકરો એ છે કે:—
“ સુરાષ્ટ્ર, ત્રવણ વગેરે, સૌષ્ઠવ સહિત, પણ અપભ્રંશના અંશો વાળાં સંસ્કૃત વચનો પણ બોલે છે. ” ૫૧

૨૮૧. આથી મર, ટક્ક અને ભાદ્રાનકના કવિઓ સાથે સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) અને ત્રવણ! (? પશ્ચિમ રાજપુતાના) ને ઉમેરવાના છે-તે અર્થે અપભ્રંશ સાહિત્યને ખેડયું છે. પ્રાકૃતભાષાઓ અને તેમાંના સાહિત્ય સંબંધી આપણું જ્ઞાન અત્યારે દિનપ્રતિદિન વિશેષ થતું જાય છે અને તે રાજશેખરના મતને અને ખાસ કરીને પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સંબંધીના મતને સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરતું જાય છે. જે પ્રાંતમાં વિશાલ પ્રાકૃત સાહિત્યની શોધ થઈ છે અને હજુ પણ થવા સર્જાયેલી છે, તે ગૂજરાત પ્રાંત છે. પરંતુ જૈન શ્વેતામ્બરોનો જળરો ફાળો છે.

૫૧. સુરાષ્ટ્ર ત્રણવાદ્યા યે પઠન્ત્યર્પિતસૌષ્ઠવમ્ ।

અપભ્રંશાવદંશાનિ તે સંસ્કૃતવચાંસ્યપિ ॥ પૃ. ૩૪.

પર. જુઓ પાંચમી ગૂજરાત સાહિત્ય પરિષદનો સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો. ‘ પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ’ પર નિબંધ; તથા પુનાની પહેલી ઓરિયન્ટલ કોન્ફરન્સમાં કુડાલકરનો ‘પાટણ ભંડારના હસ્ત-લેખિત પુસ્તકોનો અહેવાલ’ એ પર નિબંધ.

૨૮૨. રાજશેખરના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે ઘણી લોકપ્રિય હતી અને ખાસ કરી સુરાષ્ટ્ર અને મારવારમાં જરૂર લોકપ્રિય હતી છતાં તે ભાષાએ પોતાના મૂળ ઝરણુ એટલે સામાન્ય આમવર્ગની બોલાતી ભાષા યા ભાષાઓ સાથેનો જીવંત સંપર્ક હળુ છોડ્યો નહોતો એ વાત રાજશેખરના બીજા એ ફકરામાંથી જણાય છે. તે ફકરાઓ એ છે કે:—

૨૮૩. (૧) ‘ અપભ્રંશ ભાષામાં પ્રવીણુ તે તેના (રાજા કવિના) પુરૂષ-પરિચારક વર્ગમાં હોવા જોઈએ; અને પરિચારિકાઓ માગધ ભાષામાં પણ અભિનિવેશ રાખનારી હોવી જોઈએ. અંત:પુરમાંનાં એ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને જાણુવી જોઈએ, અને તેના મિત્રોએ સર્વભાષા જાણુવી જોઈએ. ’ ૫૩

૨૮૪. (૨) તેમની (સંસ્કૃત કવિઓ) પાસે—પછી વેદ વિધાના જ્ઞાતા, પ્રમાણુ શાસ્ત્રીઓ, પૌરાણિકો, મ્મૃતિજ્ઞો, વૈદ્યો, જોશીઓ તથા તેવા પ્રકારના બેસે; પૂર્વે પ્રાકૃત કવિઓ; અને તેની પાર-પાસે યા પછી જ નટ, નાચનારા, ગાવા વગાડવાવાળા, વાણીપર જીવનારા ભાટ આદિ સર્ગીનના તાલ આપનારા એવાઓ બેસે; પશ્ચિમે અપભ્રંશના કવિઓ, ને તેમની પાસે ચિત્રલેપ કરનાર, માણિક-રત્ન બાંધનારા, ઝવેરીઓ, સોનીઓ, સુતારો, હુદારો અને એવા બીજા બેસે; દક્ષિણે ભૂતભાષા એટલે પૈશાચી ભાષાના કવિઓ ને તેમની પાસે ગણિકાઓ અને તેના સાથીઓ, દોરડાપર નાચનારા, ગાર્ડીઓ, જાદુગરો, મલ્લો અને શસ્ત્ર ઉપર આજીવિકા કરનારા તથા એવા બીજાઓ બેસે. ’ ૫૪

૨૮૫—આ પૈકી (૧) લા ઉતારાપરથી ખાસ જણાય છે કે પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી પરિચારકને અપભ્રંશ બોલનારા જણાયા છે. પહેલાં

૫૩. અપભ્રંશભાષાપ્રવણ: પરિચારકવર્ગ:; સમાગધભાષાભિ-
નિવેશિન્ય: પરિચારિકા । પ્રાકૃત સંસ્કૃતભાષાવિદ આન્ત:
પુરિકા, મિત્રાણિ ચાસ્ય સર્વભાષાવિન્દિ મવેયુ: ।

૫૪. આ માટે જુઓ આ પ્રસ્તાવનાનું પૃ. ૨૭ અને ૨૮ પર મધ્યેસ-
મં...વેદિકા એ અવતરણુ-તેમાં વિશેષમાં ઉમેરો દક્ષિણતો ભૂતભાષા

તો તે સામાન્ય જનસમૂહનાજ છે અને તેથી લોકભાષાજ બોલેજ. બીજું સામાન્ય જનસમૂહ અને રાજ એ બેની વચમાં રહેનારા તેઓ છે કારણ કે તેઓ લોકની ઈચ્છાઓ અને ફરિયાદો રાજને સમજાવે, અને રાજનો સંદેશ કે ઉત્તર લોકોને કહે અને તેથી તેઓએ સામાન્ય લોકની ભાષા જાણવીજ જોઈએ. આ ઉતારાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે રાજશેખરના સમય પહેલાંના ધણા લાખા કાળથી અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષાના દરજ્જે પહોંચી હતી છતાં તે સમય સુધી એક બોલાતી ભાષા તરીકે બંધ પડી ગઈ હતી નહિ. તે અપભ્રંશ અને લોકની બોલાતી ભાષા-એ બંને વચ્ચે જીવત સંબંધ હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અપભ્રંશ ભાષા હજુ બીજી પ્રાચીનતર સાહિત્યની પ્રાકૃત ભાષાઓની પેઠે મૃતભાષા થઈ હતી નહિ.

૨૮૬. ઉપરના (૨) જ ફકરામાં સંસ્કૃત ભાષા થોડાઓની-એટલે પંડિતોની ભાષા ક્યારની થઈ ગઈ હતી. પ્રાકૃત ભાષા જાણનારા તેમજ બોલનારાનો મોટો સમૂહ નિર્વિવાદ રીતે હતો. અને તે બોલનારામાં નાટ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક લલિત કળાઓના જાણનાર હતા. પરંતુ અપભ્રંશના કવિઓ પાછળ બેસનારાનો અને સ્પષ્ટ રીતે તે ભાષા બોલનારાનો વર્ગ એ પ્રાકૃતભાષી કરતાં પણ વધુ જથ્થામાં હતો. આ મોટા પ્રમાણનો ઉતરતા વર્ગનો સમૂહ-એટલે સામાન્ય જનસમૂહ છે કે જેમાંથી કારીગરો નામે સુતાર, લુહાર, સોની આદિ, તથા બીજો મજૂર વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ વાત ભાષાવિષયક જે હકીકતો વર્તમાન હિંદની દેશી ભાષાઓનાં પ્રાચીનતમ સાહિત્યોમાંથી મળી આવી છે તેને બરાબર બંધ બેસતી છે. ઇ. સ. નવમા સૈકાના અંત (કે જે રાજ-શેખરના કવિત્વ કાલનો સામાન્ય રીતે સમય છે) સુધી દેશી ભાષાઓ પોતાનું સ્વરૂપ જુદી જુદી બોલાતી અપભ્રંશ ભાષાઓથી ભિન્ન સ્વરૂપ

કવયઃ, તત.પરં મુજંગણિકાઃ પ્લવકશૌભિકર્જમકમહ્લાઃ
શસ્ત્રોપજીવિનો ઽન્યે ઽપિ તથાવિઘ્નાઃ ॥ પૃ. ૫૪-૫૬

પકડતી જતી હતી અને પોતાનું વિશિષ્ટસ્થાન લેવા માટે પોતાનો વિકાસ કરી રહી હતી. (જુઓ આ લેખનું પૃષ્ઠ ૨૮).

૨૮૭. (૮)-નભિસાધુ—જ્યારે કાવ્યાલંકાર ૨, ૧૨ સૂત્ર પર ટીકા કરે છે ત્યારે અપભ્રંશ સંબંધી એવી ટીકા કરે છે કે:—

‘તથા અપભ્રંશ ને પ્રાકૃતજ છે. તે ખીન્નઓએ ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય એ ભેદથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તેનો નિરાસ કરવા માટે ૩૬૮ે ‘ભૂરિભેદ’ એટલે ધણા ભેદવાળા એ શબ્દો વાપર્યા છે. શા માટે કે ધણા દેશો હોવાથી; અને તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકાય તેમ છે ૫૫ (જુઓ આ લેખનું પૃ. ૨૯).

૨૮૮. આ ૩૬૮ો એ રીતે અગત્યનો છે કે નભિસાધુ (૧) અપભ્રંશને આ પ્રાકૃત તરીકેજ ગણે છે (૨) પોતાની અગાઉના ખીન્નઓએ તેના જે પ્રકાર નામે ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય જણાવ્યા છે તે ખતાવે છે, (૩) પરંતુ પોતે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આ ત્રણ કરતાં વધુ પ્રકાર તેના છે અને સૌથી મહત્વની વાત પોતે દર્શાવે છે તે એ છે કે (૪) તે શીખવા માટે લોકો પાસેજ જવું ધટે. આ છેલ્લી વાત મહત્વની છે તે એટલા માટે કે નભિસાધુ કે જેણે પોતાની ટીકા સંવત ૧૧૨૫ (ઈ. સ. ૧૦૬૯)માં પૂરી કરી^{૫૬} તેના તે સમય સુધી ધણી બોલાતી ભાષાની અપભ્રંશ સામાન્ય જનસમૂહથી બોલાતી બધ પડી નહોતી.

૨૮૯. નભિસાધુએ જે એક વાક્ય કહેલ છે તે ખાસ અત્ર નોંધવા જેવું છે કારણ કે તે પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશનો વિસ્તાર પૂર્વમાં દેહ મગધ સુધી હતો. આપણે જાણીએ છીએ કે બરતના સમય સુધી

૫૫ ૩૬૮નો કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા ૨, ૧. ૧૫) તથા પ્રાકૃતમે-
વાપભ્રંશઃ । સ ચાન્યૈરુપનાગરાભીર ગ્રામ્યાવભેદેન ત્રિધો-
ક્તસ્તન્નિગાસાર્થમુક્તં ભૂરિભેદ इति । कुतो देशविशेषात् ।
तस्य च लक्षणं लोकादेव सम्यगवसेयं ।

૫૬. પંચવિંશતિ સંયુક્તે રેકાદશ સમાશતૈઃ ।

विक्रमात्ममतिक्रान्तैः प्रावृषीदं समर्थितं ॥ ५. १७४.

તેનું બીજ ને આભીરી તે સિધ, મુલતાન અને ઉપરના પંજાબમાં બોલાતી જણાઈ છે. નમિસાધુનું ઉક્ત વાક્ય એ છે કે ૫૭

૨૯૦. “ આભીરી ભાષા અપભ્રંશના પેટામાં મૂકાયેલી જણાવવામાં આવી છે, ક્વચિત્ તે માગધીના પેટામાં પણ જોવામાં આવે છે.” આનો એટલોજ અર્થ થાય છે કે મગધમાં અપભ્રંશની એક બોલાતી ભાષા હતી, આથી એ પૂરવાર થાય છે કે ઈ. સ. ૧૧ મી સદી સુધી પણ ભારતના પૂર્વ ભાગમાં અપભ્રંશ વિદ્યમાન હતી.

૨૯૧. (૯)—ઉપરનાથી બીજા એછા પ્રસિદ્ધ અને તેઓના પછી થયેલા લેખકો નામે પૃથ્વીધર (મૃચ્છકટિકનો ટીકાકાર), ગીત-ગોવિંદપર નારાયણે કરેલી ટીકામાં ઉલ્લેખેલા ‘રસિકસર્વસ્વ’ના અજ્ઞાત કર્તા, શકુંતલા પર ટીકાકારોમાનો એક શકર, અને બે ત્રણ બીજા થયા છે તે માટે પિશલનું વ્યાકરણ જુઓ. અહીં તેમને વિસ્તારથી બતાવવા નકામું છે કારણકે તેઓ માત્ર બીજાઓના વિચારો અને કથનો ટાંકે છે, અને પોતાને તો અપભ્રંશનો સાક્ષાત્ પરિચય કે સમાગમ નથી.

અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો—

૨૯૨. (૧) વરરૂચિ—કે જેનો સમય ઇસવી તૃતીય શતાબ્દિ ગણવો અનુચિત નહિ થાય તે અત્યારસુધીના પ્રાકૃત વૈયાકરણોમાં, સર્વથી પ્રાચીન માનવામાં આવે છે. તેના ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’માં અપભ્રંશનો કંઈપણ ઉલ્લેખ નથી. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તે સમયે અપભ્રંશ સાહિત્યની ભાષા હતી નહિ. સાહિત્યની પછીજ વ્યાકરણની સૃષ્ટિ થાય છે એ સ્વીકારી શકાય તેવી વાત છે.

૨૯૩. (૨) ચંડે—‘પ્રાકૃત-લક્ષણ’માં અપભ્રંશ પર થોડાં સૂત્રો લખ્યાં છે. ચંડનો સમય ઇ. સ. ૬ ઠી શતાબ્દિમાં લખ્યો તો

૬૭. આભીરી ભાષાપદ્મશસ્ત્રા કથિતા ક્વચિન્માગધ્યામપિ દૃશ્યતે. પૃ. ૧૫.

દશરૂપ પણ જ્યારે એમ (૨, ૪૨ માં) કહે છે કે આભીરો માગધી બોલનારા પૈકી હતા ત્યારે એમજ સૂચિત કરે છે. દશરૂપ તે નમિસાધુ કર્તા બે સૈકા પાછળનું છે.

ઉચિત છે—જોકે હૉર્નલ સાહેબ તેને તેથી ઘણા પૂર્વે લખ જવાનો પ્રયાસ કરે છે.

૨૯૪. (૩) હેમચંદ્ર—તેણે પોતાના ‘સિદ્ધહૈમ’ વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતની સાથે સાથે અપભ્રંશ ઉપર ઘણી સારી રીતે લખ્યું છે. કેવલ અપભ્રંશ પર ૧૨૦ સૂત્ર આપ્યાં છે ને તે પર લગભગ ૧૮૦ દોહા ઉદાહરણરૂપે આપ્યા છે, અને તે બીજા અયોમાંથી સકલિત કરેલા જણાય છે તેથી તે ઘણા કામના છે. તે પરથી જણાય છે કે ૯ મી સદીમાં અપભ્રંશનું સાહિત્ય ઘણું વિસ્તૃત હોતું જોઈએ. હેમચંદ્રનો સમય ૧૨ મી સદી છે અને તેના સંબંધમાં અગાઉ ઘણું લખાઈ ગયું છે.

૨૯૫. (૪) તેની પછીના ત્રિવિક્રમ, લક્ષ્મીધર, સિંહરાજ અને માર્કંડેય આદિએ પણ અપભ્રંશ પર લખ્યું છે. તેમાં ત્રિવિક્રમનું પ્રાકૃત-વ્યાકરણ વિશેષ મહત્વનું છે. આ ‘સિદ્ધહૈમ’ સાથે થોડું ઘણું મળે છે. તેમાં લગભગ ૧૧૭ સૂત્ર અપભ્રંશ પર છે. માર્કંડેયનું ‘પ્રાકૃત-સર્વસ્વ’ ઘણું આધુનિક છે. ઇ. સ. ૧૭ મી સદીમાં તેનો સમય ગણવો ઉચિત છે. આ વખતે તો આધુનિક ભાષાઓનો પ્રચાર હતો, અતઃ તેનું કથન વિશેષ મહત્વનું માની નહિ શકાય. હમણાં આ વર્ષમાંજ પંડિત બહેચરદાસે ગૂજરાત પુરાતત્ત્વમંદિર તરફથી ‘પ્રાકૃત-વ્યાકરણ’ બહાર પાડેલ છે તેમાં સર્વના દોહનરૂપે સૂત્રો આપી વ્યાકરણના વિષયને વધારે સ્પષ્ટ અને માર્ગદર્શક કર્યો છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અપભ્રંશનો સમય.

૨૯૬. આ રીતે આપણે, આશરે ઇ. સ. બીજા કે ત્રીજા સદીમાં થયેલા ભરનથી માંડીને ટેક ઇ. સ. ૧૧ મા સદીના મધ્યમાં થયેલા નભિસાધુ સુધીના અવકાશ અને કાવ્ય પરના અયોમાં અપભ્રંશ

સંબંધી જે ઉલ્લેખો થયેલા છે તે જોયા. આથી આપણે અપભ્રંશના સમય, વિસ્તાર અને પ્રકાર સંબંધી કેટલીક અસંદિગ્ધ હકીકતો એકઠી કરી શક્યા છીએ:—

૨૯૭. (૧) આભીરી એ નામથી અપભ્રંશ ભાષા ઓછામાં ઓછા ઇસુના બીજા અને ત્રીજા સૈકામાં વિદ્યમાન હતી અને તે સિંધ, મુલ્તાન અને ઉત્તરના પંચનખ-પંચનદમાં મુખ્યપણે આભીરો અને બીજા જાતિઓ કે જે હિંદમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી અને આ પ્રાંતોમાં સ્થિરવાસ કરી ચૂકી હતી તેઓથી બોલાતી હતી.

૨૯૮. (૨) ઈ. સ. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં આભીરો અને બીજાઓની બોલાતી ભાષા તરીકે અપભ્રંશ તે વખત સુધી પણ ગણાતી હતી તે ભાષાએ ‘અપભ્રંશ’ એવું વિશિષ્ટ નામ ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પોતાનું સાહિત્ય પણ ખેડ્યું હતું કે જે સાહિત્ય ભામહ અને દંડી જેવા અલંકારશાસ્ત્રીઓને પણ માન્ય રાખ્યું પડ્યું હતું.

૨૯૯. (૩) ઈ. સ. નવમા સૈકા સુધીમાં આભીરો, શબરો અને ચંડાલોનીજ ભાષા તરીકે ગણાતી તે બધ પડી હતી, અને જેકે ઉચ્ચ પંક્તિના સંસ્કૃત બોલતા હતા અને નાટક કરનારા લોકો પ્રાકૃત ભાષાઓ બોલતા હતા, છતાં અપભ્રંશ મોટો જે કારીગરનો વર્ગ તેની ભાષા તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી એટલે કે તે લોકોની ભાષા બની હતી. આ સમય સુધીમાં તે દક્ષિણમાં સૌરાષ્ટ્ર સુધી પણ અને સંભવિત રીતે પૂર્વમાં મગધ દેશ સુધી પ્રસરી હતી.

૩૦૦. (૪) ઈ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્ય સુધી સાહિત્યનિપુણ લોકોને પણ સ્વીકાર્યું પડ્યું છે કે અપભ્રંશ તે એક ભાષા નથી પણ ઘણી બોલાતી ભાષાઓ છે, કે જેમાંની એકે સાહિત્ય ભાષા તરીકે નામ કાઢ્યું હતું. દોહાકોશ (જુઓ ૭ નો અંત) આ સંબંધી સખલ પુરાવો આપે છે.

૩૦૧. અપભ્રંશના સમયની નિમ્નતમ અવધિ સરભંડારકરના અભિપ્રાય સાથે બરાબર મળે છે. પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના રીપો-

૬માં પિંગ્લાર્થ પ્રદીપની નં. ૫૪૫ માં નોંધ કર્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ટુકરાઓ^{૫૭} ટાંકીને તે કહે છે કે:—

“ ઉપરના ટુકરાઓ દેશી ભાષાનાં ત્રણ સ્વરૂપો રજુ કરે છે. પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત આપણને ૧, ૨, ૩ (૧), ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે. તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ટ ભાષા બની હતી અને ગમે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઈ શકાતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬, ૭ (૧), (૨), (૩) માં મળી આવે છે. આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે, તેમાં અને વિક્ર-ભોર્વશીના ૪ થા અક્રમાંના ઉદાહરણોમાં મળે છે. ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩, (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે. આને આપણે વર્તમાન હિંદીનું પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં દિલ્લિમહ= (દિલ્હી) અને જખણુ યા જકખણુ=‘જ્યારે’ એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રત્યયો વસાતા ગયા પછી બનેલાં છે. છેલ્લાં એ રૂપો જે સમયે કવિઓએ લખ્યું હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજુ કરે છે, અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાજ્યો મરી ગયા ને વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણુ કર્યા ન હોવાં જોઈએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાજ્યો વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં ચાલુ રૂપોજ રજુ કરે છે; જેમકે કર્ણના સમયની લગભગ એટલે ૬૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજુ કરતી હતી, કે જે

૫૭—ટાંકલા ટુકરાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (ચંદ્રેસર). ૬૯ (ચંદ્રપદ= ચંદ્રવિપતિ), ૭૧ (દમ્ભીર), ૬૨ (તે જ) ૧૫૧ (તે જ), ૭૨ (સાહસાંક), ૭૭ (કસીસ), ૧૬૮ (તે જ), ૮૭ (અચલ), ૯૬ (કર્ણ), ૧૨૬ (તે જ), ૧૮૫ (તે જ), કે જે ચંદ્રમોહન ઘોષની આગ્રત્તિમાં છે. ચંદ્રવિપતિ એટલે ચંદ્રિનો રાત્રે જે કલચુરિ વંશનો હતો ને, ગુજરાતના બીમદેવ અને મહારાષ્ટ્રના આહવ-મલ્લનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશનું મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઈ શકાય છે; અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂ-આતમાં—કે જ્યારે કેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ વિદ્યમાન હતો ત્યારે હાલનું વર્તમાન વલણ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણુ હમ્મીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૧) ના સમયમાં હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમાં પ્રવેશ ને વિહાર સબંધી ઇતિહાસ કે જેણે દેશની બોલાતી ભાષાઓમાં આવું પરિવર્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બંધ બેસતી થાય છે.—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમાં^{૫૮} સિંધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમાં વસતા લોકો તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.^{૫૯} પણ તેઓ એક લગાયક જાતિ હતી અને કોણના સુપર્યુન્યૂહમાં તેમને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઈને દ્વારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પચનદમાં પ્રવેશ કરતાંજ આક્રમણ કરેલું હતું. અહીં તેમને હુંદારા, ગોવાળીઆ અને મલેચ્છો તરીકે કહ્યા છે. મનુસ્મૃતિમાં તેમને આહાણુ પિતા અને અમ્બષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩. આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ખીજી જાતિઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમાં પ્રવેશ કરીને

^{૫૮}. મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૬૨; ૪, ૨૦, ૭૬૮; ૯-૩૭-૨૧૧૯; ૧૬-૭-૨૨૩.

^{૫૯}. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯-૧૫ બ્રાહ્મણાત્.....આમારોમ્બવઠ-કન્યાયામ્.

પચનદનો અમુક ભાગ ઇસવી શતાબ્દના પ્રારંભમાં વસાવ્યો હતો (લગભગ ૧૫૦ ઇ. સ. પૂર્વે, તેનાથી આગળ નહિ). તેમનો ધર્મ ગાય, ઉટ, ઘોડા આદિ અહીં તહીં ચરાવતા ફરવાનો હતો. તે માટે પંખાની વિસ્તૃત ઉર્વરા ભૂમિ અત્યંત ઉપયુક્ત હતી.

૩૦૪. અપભ્રંશ આભીરોની પોતાની ભાષા નહોતી, પરંતુ તેમના ઉચ્ચારણથી જે સ્થાનિક પ્રાકૃતનું પરિવર્તિત રૂપ થયું તે પાછળથી અપભ્રંશ કહેવાયું. આભીરના પછી આવેલ વિદેશી જાતિઓ હતી. આર્યાવર્તમાં વસી ગયાથી તેમણે સ્થાનિક પ્રાકૃતોને બોલવાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ તેઓ એક નવીન ભાષાનું ઠીક ઠીક ઉચ્ચારણ કરી શકતા નહોતા, તેથી આભીરો દ્વારા પ્રાકૃતનું એક નવીન અપભ્રંશ રૂપ પ્રકટ થયું કે જે કાલાન્તરે 'અપભ્રંશ' એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૫. આભીર જાતિ ક્રમશઃ પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરતી ગઈ. તેઓનો ઉલ્લેખ ખ્રીજ સૈકાના અને ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ અને મધ્ય સમયના શિલાલેખોમાં^{૬૦} મળી આવે છે. પહેલો ઇ. સ. ૧૮૧ ના ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના રાજ્યકાળમાં તે રાજાના સેનાપતિ રૂદ્રભૂતિ આભીર હોવાનું જણાવેલ છે. ખ્રીજે લગભગ ૩૦૦ ઇ. મ. નો નાસિકની શુક્ષ્મોનો છે તેમાં શિવદત્તના પુત્ર-ઈશ્વરસેન નામના એક આભીર રાજાનો ઉલ્લેખ છે. ત્રીજે શિલાલેખ ઇ. સ. ૩૬૦ આસપાસનો સમુદ્રગુપ્તનો^{૬૧} છે કે જે અલ્લાહાદના સ્તંભપર બોદેલો છે તેમાં આભીર અને માલવજાત રાજસ્થાન, માલવ, અને ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પેલીપાર દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને

૬૦. જુઓ ડી; આર. બાંડારકરનો લેખ ઇડિયન એન્ટિક્વરી ૧૯૧૧ પૃ. ૧૬ તથા આર. ઇ. એન્થોપનનો ગ્રંથ નામે Tribes and Castes of Bombay. પુસ્તક ૧ પૃ. ૨૧ (તેમાં આહિર સંબંધી હકીકત ડી. આર. બંડારકરે પરી પાડી છે) આના સંબંધી રા. બ. ગૌરીશંકર ઓગ્રાજનો અભિપ્રાય જુદોજ પડે છે.

૬૧. હન બાંડારકર તથા એન્થોપન દ્વંત લેખ તથા ગ્રંથ; વિન્સેન્ટ્સમિથની Early History of India પૃ. ૨૮૬.

પશ્ચિમના પ્રાંતોમાં નિવાસ-શાસન કરતી પ્રમુખ જાતિઓ હતી એમ જણાવેલું છે. ઝાંસીની દક્ષિણે હમણાં 'અહિરવાર' નામનો એક પ્રાંત છે તેનું સંસ્કૃત નામ આભીરવાટ છે-તે પરથી ધારી શકાય છે કે તે જ અલ્લાહાબાદના શિલાલેખમાં વર્ણવેલ છે તે આભીરની રાજધાની હોવી જોઈએ. તેથી ૪ થા સૈકા સુધીમાં આભીરોએ માલવામાં કાયમનો પગ-દડો ચલાવ્યો હતો. આમાંના અમુક ભાગે જંગલનું જીવન મૂકી દધને કાયમના વસતિસ્થાન કરવામાં અને શાસક થવામાં ઉદ્યત થયા હોય એમ નાસિકના શિલાલેખ પરથી તેમજ પુરાણો^{૬૨} પરથી જણાય છે. સંયુક્ત પ્રાંતમાં મિરજાપુર તાલુકામાં એક ભાગ 'અહિરોરા' નામનો છે કે જેનું સમાન સંસ્કૃત નામ 'આભીરવાટ'જ છે. આજ સમયમાં અને ત્યાર પછી અપભ્રંશ પોતાનું વાંગમય વિકસિત કરવા અવશ્ય લાગી ગઇ હોવી જોઈએ. આ વાત ૬ ઠા સૈકામાં જ્યારે અપભ્રંશ એક શાસ્ત્રીય વાંગમય ભાષા તરીકે દેખાવ દે છે એ હકીકત સાથે બરાબર બંધ બેસે છે.

૩૦૬. ત્યાર પછીના બે સૈકામાં આભીર લોકો આગળને આગળ દક્ષિણ તરફ અને પૂર્વ તરફ, સૌરાષ્ટ્ર અને તેની નજીકના પ્રાંતો અને મગધ તરફ અનુક્રમે વધતા ગયા હોવાનું જોઈએ; કારણકે ૯ મા સૈકા સુધીમાં અપભ્રંશ, એટલે પ્રાકૃત ભાષાઓએ પરદેશીઓના મુખથી જે સ્વરૂપ લીધું તે અપભ્રંશ, સુરાષ્ટ્ર વગેરેમાં સાહિત્ય માટેની યોગ્ય વાહક ભાષા ગણાઈ. આ વાતને ઇતિહાસ પણ ટેકો આપે છે, કારણકે જ્યારે કાઠીઓએ સુરાષ્ટ્ર પર ૮ મા સૈકામાં યા તે લગભગ હલ્લો કર્યો ત્યારે તે કાઠીઓને^{૬૩} તે દેશ આભીરોના કબજામાં મालૂમ પડ્યો.

૬૨. આ પુરાણો ઉપરોક્ત લંડારકાર તથા એન્થોવનના કહેવા પ્રમાણે આભીરોને આંધ્રભૂત્ય પછી કાયમના રાજાઓ તરીકે જણાવે છે. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં તેમનું રાજ્ય ક્યારનું અદૃષ્ટ થયું.

૬૩. જુઓ ઉપરોક્ત એન્થોવનનો ગ્રંથ પૃ. ૨૪.

આની પહેલાં થોડો વખત આભીરો ખાનદેશ અને નાસિકમાં પણ સત્તાધીશ હતા, એ વાત ફરીસ્તાએ^{૬૩} ખાનદેશમાં પ્રસિદ્ધ દુર્ગ અસી-રગઢ આસા નામના અહીરે બધાવ્યો હતો એમ જ જણાવેલું છે તે પરથી જણી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં હજુ સુધી આભીરોની ઓલાદ-આહેર-આહીર વસે છે તે મુખ્યપણે પશુપાલન, ગોરસવિક્રયનું કામ-ભરવાડનું કામ કરે છે. મૂલરાજ આણંવે દુર્મદ આભીરોનો (આહરિપુ નામના આભીર કુલના રાજનો) વધ કરેલો એમ શ્રી હેમચંદ્ર પોતાના વ્યાકરણની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે. નરસિંહ મહેતાએ આહીરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^{૬૪} સં. ૧૭૬૭ માં ઉદયરત્ને રચેલા લીલાવતી અને સુમતિ-વિલાસના રામમાં લીલાવતીએ વેશ્યાને ત્યાં રહેતા પોતાના પતિને સમ-જાવી પોતાને ત્યાં આકર્ષી લઇ આવવા ‘આભીરડી’^{૬૫} મહિયારીનો વેશ લીધો હતો તે જણાવ્યું છે.

૬૪. ‘વટલ્યો નાગર નરસૈયો જોણે ખોટયુ આહીરનું ખાધું.’

૬૫. અજબ બની આહીરડી મલપતી મોહનવેલ;

કપે રંભ હરાવતી, ગજગતિ ચાલે ગેલ.

ધોલી ધાળલી પહિરણે, વિચવિચ રાતા તાર;

કારં કાલા કાંગરા, ગલે શુંજનો હાર.

ઝોડલુ આછી લોખડી, તે આગલ ક્યાં ચીર;

પોસાયે પટ અંતરં, દીસે દિવ્ય શરીર.

ભરત ભરી સોહે કાંચલી, કસણે કર્યા કુચ દોચ;

જોણે ચંત્રના વૃંણડાં, સરસતીએ ધર્યા સોચ.

વેણી વાસગ નાગશી, ગજ ગજ લાંબા કેશ;

ધૂધરીઆલો ગોકળો, ઝોપે અદ્ભુત વેશ.

કશે કસળી કૂમકાં, લટકે લોખડી માંહે;

પાતલ પેટી ને ફટ્ટરી, યાવન લહેરે જાય. વગેરે કાલ ૯ મી.

વિભાગ સાતમો.

જૂની ગૂજરાતી સંખ્યાંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ જી.

ગુર્જરો અને ગુર્જર દેશ.

૩૦૭. ગુર્જર અર્થાત્ ગૂજર જાતિના લોક વિશેષે કરી ખેતી યા પશુપાલનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા, પરંતુ પહેલા તેની ગણના રાજવંશોમાં હતી. હમણા કેવલ તેમનું એક રાજ્ય સમથર (જુદેલ-ખંડમાં) અને થોડી જમીનદારીઓ સંયુક્ત પ્રદેશ આદિમાં રહી ગયેલી છે. પહેલાં પંજાબ, રાજપૂતાના તથા ગૂજરાતમાં તેમનું રાજ્ય હતું. ચીનનો યાત્રાળુ હુએનસંગ વિ. સં. ની ૭ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં દિંદુચાનમાં આવ્યો. તે પોતાની યાત્રાના પુસ્તકમાં ગુર્જર દેશનું વર્ણન કરે છે અને તેની રાજધાની બીનમાલ (મિલ્લમાલ, શ્રીમાલ-જોધપુર રાજ્યના દક્ષિણ વિભાગમાં) બતાવે છે. આ પ્રસિદ્ધ યાત્રાળુએ બતાવેલો ગુર્જર દેશ મહાક્ષત્રપ રૂદ્રામાના રાજ્યમાં અંતર્ગત હતો તો પણ તે રાજાના ગિરનારના શક સં. ૭૨ (વિ. સ. ૨૦૭-ઈ. સ. ૧૫૦) થી કંઈક પાછળના લેખમાં તેના અધીન રહેલા દેશોનાં જે નામ આપ્યાં છે તેમાં ગુર્જર નામ નથી, પરંતુ તેના સ્થાને શ્વશ્ર અને મર નામ આપ્યા છે, એ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત લેખ કોતરાવ્યો ત્યાં સુધી ગુર્જર દેશ (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નહોતું. ક્ષત્રપોના રાજ્યની પછી કોઈ સમયે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિને આધીન જે દેશ રહ્યો તે ગુર્જરદેશ યા 'ગુર્જરત્રા' (ગૂજરાત) કહેવાયો.

૩૦૮ હુએનસંગ ગુર્જરદેશની પરિધિ ૮૩૩ મૈલ બતાવે છે, તે પરથી જણાય છે કે તે દેશ બહુ મોટો હતો અને તેની લંબાઈ અનુમાન ૩૦૦ મૈલ યા તેનાથી પણ અધિક હોવી જોઈએ. પ્રતિહાર

(પડિહાર) રાજ ભોજદેવ (પ્રથમ) ના વિ. સં. ૯૦૦ ના દાનપત્રમાં લખ્યું છે કે ' તેણે ગુર્જરા (ગૂજરાત) ભૂમિ (દેશ) ના ડેડવાનક વિષય (જિલ્લા) ના સિવા ગામનું દાન કર્યું.' આ દાનપત્ર જોધપુર રાજ્યમાં ડીડવાના જિલ્લાના સિવા ગામના એક તૂટેલા મંદિરમાંથી મળ્યું હતું. તેમાં લખેલો ડેડવાનક જિલ્લો જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં આવેલ ડીડવાનાજ છે, અને સિવા ગામ ડીડવાનાથી ૭ મૈત્ર પરનું સેવા ગામ છે કે જ્યાંથી તે તાત્રપત્ર મળ્યું છે. કાલિંજરથી મળેલા વિ. સં. ૯ મી સદીની આસપાસના એક શિલાલેખમાં^{૬૭} ગુર્જરા મંડલ (દેશ) ના મંગલાનક ગામથી આવેલા જેદુકના પુત્ર દેદુકની બધાનેલી મંડપિકાના પ્રસંગમાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીદ્વારા ઉમા મહેશ્વરના પદ્મની પ્રતિષ્ઠા કરાવાઈ એવો ઉલ્લેખ છે. મંગલાનક જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર વિભાગમાં મંગલાના ગામ છે કે જે મારોડથી ૧૯ મૈલ પશ્ચિમે અને ડીડવાનાથી થોડે અંતરે છે. હુએન્સગનું કથન અને આ બે લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૭ મી સદીથી ૯ મી સદી સુધી જોધપુર રાજ્યની ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનો બધો પૂર્વ વિભાગ ગુર્જરદેશ (ગુર્જરા. ગૂજરાત) માં અંતર્ગત હતો. આજ રીતે દક્ષિણ તરફ લાટના રોકોડો તથા પ્રતિહારોની વચ્ચેની લડાઇઓના વૃત્તાંતથી જણાય છે કે ગુર્જર દેશની દક્ષિણ સીમા લાટ દેશને જઈને મળતી હતી. તે કારણે જોધપુર રાજ્યનો બધો પૂર્વ ભાગ તથા તેનાથી દક્ષિણે લાટદેશ સુધીનો વર્તમાન ગૂજરાત દેશ પણ તે સમયે ગુર્જર દેશમાં અંતર્ગત હતો. હવે તે કેવલ રાજપૂતાનાથી દક્ષિણનો ભાગજ ગૂજરાત કહેવાય છે. દેશોનાં નામ બહુધા તેનાપર અધિકાર કરનારી જાતિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થતાં ગયાં છે—જેમકે માલવો પરથી માલવા, શેખાવતો પરથી શેખાવાદી, રાજપૂતો પરથી રાજપૂતાના વગેરે—તેજ પ્રમાણે ગુર્જરા

૬૬ ગુર્જરવામ્ભૂમી ઢેળહવાનક વિષયસમ્બન્ધ સિવા-ગ્રામાગ્રહારે—એપિ, ઇ વો. ૫, પૃ. ૨૧૧.

૬૭ શ્રીમદ્ ગુર્જરત્ત્વા મળ્હલાન્ત:પાતિ મંગલાનક-ચિનિર્ગત—અપરમુખ પૃ. ૨૧૦. ટિપ્પણ

(ગૂર્જરો) નો અધિકાર હોવાથી ગુર્જરત્રા (ગૂર્જરાત) નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૯ ગુર્જર દેશપર ગુર્જરો (ગૂર્જરો) નો અધિકાર ક્યારે થયો ને ક્યાં સુધી રહ્યો તે બરાબર નિશ્ચિત નથી, તો પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે રૂદ્રદામાના સમય (અર્થાત્ વિ. સં. ૨૦૭-૪. સ. ૧૫૦) સુધી ગુર્જરોનું રાજ્ય ભીનમાલમાં થયું નહોતું. સંભવ છે કે ક્ષત્રપોનું રાજ્ય નષ્ટ થવાથી ગુર્જરોનો અધિકાર ત્યાં થયો હોય. વિ. સ. ૬૮૫ (ઇ. સ. ૬૨૮) ની પૂર્વે તેઓનું રાજ્ય ત્યાંથી ઉડી ગયું હતું. કારણકે ઉક્ત સંવત્માં ત્યાં ચાપ (ચાવડા) વંશી રાજા વ્યાઘ્રમુખનું રાજ્ય હોવાનું ભીનમાલના રહેનારા (ભિલ્લમાલકાચાર્ય) પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી બ્રહ્મગુપ્તના ' બ્રાહ્મસ્ફુટ સિદ્ધાંત ' પરથી જણાય છે.^{૬૮} આ ચાવોટક (ચાપ, ચાવડા) વંશ ગુર્જરવંશથી ભિન્ન હતો એ લાટદેશના ચાલુક્ય (સેલંકી) સામંત પુલકેશી (અવનિજનાશ્રય) ના ક્લયચુરિ સંવત્ ૪૯૦ (વિ. સં. ૭૯૬-ઈ. સ. ૭૩૯) ના દાનપત્રથી^{૬૯} જણાય છે. વિ. સં. ૬૮૫ પહેલાં પણ ઉક્ત ચાપ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય ભીનમાલમાં રહ્યું હોય; તેથી ઉક્ત સંવત્થી ધણી સમય પહેલાં ગુર્જરોનું રાજ્ય ત્યાંથી અસ્ત થઈ ગયું હતું અને તેની સ્મૃતિના સૂચક દેશનું નામ ગુર્જરત્રા (ગૂર્જરાત) માત્ર અવશેષ રહી ગયું હતું. તેથી ગુર્જરોનું વિ. સં. ૪૦૦ થી પણ પૂર્વે ચા તેની આસપાસ ભીનમાલપર રાજ્ય રહેવું સંભવિત હોય શકે છે. તે સમયથી અનુમાને ૧૬૦ વર્ષ પછી એટલે વિ. સં. ૫૬૭ (ઇ. સ. ૫૧૦) લગભગ હજીનો અધિકાર રાજપૂતાનામાં

૬૮ શ્રી ચાપવંશતિલકે શ્રી વ્યાઘ્રમુખે નૃપે શકનૃપાણાં ।

પંચાશત્સંયુક્તૈર્વર્ષશતૈઃ પંચમિરતીતૈઃ ॥ ૭ ॥

બ્રાહ્મઃ સ્ફુટસિદ્ધાન્તઃ સઙ્ગજનગણિતગોલવિત્પ્રીત્યૈ ।

ત્રિંશદ્ વર્ષેણ કૃતો જિષ્ણુ સુત બ્રહ્મગુપ્તેન ॥ ૮ ॥

—બ્રાહ્મસ્ફુટસિદ્ધાન્ત.

૬૯ તરલ...ચાવોટકે મૌર્યગુર્જરાદિરાજ્યે...(ના. પ્ર. પ્ર. "

ભાગ ૧ પૃ. ૨૧૦. ૨૧૧ નું ટિપ્પણ ૨૩) તથા આ લેખનો પાના ૩૧૫. આગળનું પૃષ્ઠ ૩૧૨.

થયો. એથી ગુર્જરાને કોઈ દૂણુ માને તો તે કેવલ કપોલકલ્પના છે. તેજ પ્રમાણે કનોજના પ્રતાપી પ્રતિહારો (પડિહારો) નો પણ ગુર્જરા સાથે સંબંધ નથી.

૩૧૦. ભીનમાલનું ગુર્જરાજ્ય આવડેના હસ્તમાં આવ્યા પછી વિ. સં. ની ૧૧મી સદીના પ્રારંભમાં અલ્લવર રાજ્યના પશ્ચિમ વિભાગ તથા તેના નિકટ-વર્તી પ્રદેશો પર ગુર્જરાનું એક બીજું રાજ્ય હોવાનો પત્તો મળે છે. અલ્લવર રાજ્યના રાજેરગઢ નામના પ્રાચીન કિલ્લામાંથી મળેલો વિ. સં. ૧૦૧૬ (ઈ. સ. ૯૬૦) પર પ્રતિહાર ગોત્રના ગુર્જર મહારાજા-ધિરાજ સાવરના પુત્ર, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર મથનદેવ રાજ્ય કરતો હતો અને તે પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)નો સામંત હતો. ૭૦ આ ક્ષિતિપાલ કનોજનો રઘુવંશી પ્રતિહાર રાજા હતો. આ શિલાલેખમાં મથનદેવને મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર જણાવ્યો છે તે પરથી અનુમાન થાય છે કે તે ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)ના મોટા સામંતોમાંથી એક હોય. આ લેખ પરથી એ પણ જણાય છે કે તે સમયે ત્યાં ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના ખેડૂત પણ હતા. ૭૦

૩૧૧. વર્તમાન ગુજરાતના ભરૂચ નગર પર પણ ગુર્જરાનું રાજ્ય વિ. સ. ની ૭મી અને ૮મી સદીમાં હોવાનું ત્યાંના દાનપત્રોથી ૭૧ જણાય છે. સંભવિત છે કે ઉક્ત સવતોની પહેલાં અને પછી પણ તેઓનું રાજ્ય ત્યાં રહ્યું હોય, અને એ કંઈ નવાઈ નથી કે ભીનમાલના ગુર્જરા (ગૂજરા)નું રાજ્ય પણ ભરૂચ સુધી ફેલાયું હોય અને ભીનમાલનું રાજ્ય તેના હાથથી નીકળી જવાથી પણ ભરૂચના રાજ્ય પર તેઓનો થા તેઓના કુટુંબીઓનો અધિકાર આવું રહ્યો હોય. ભરૂચના ગુર્જર રાજાઓનાં દાનપત્રોથી પ્રકટ થાય છે કે તે ગુર્જર રાજ્યની અતર્જત ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લાનાં ઓરપાડ, ચોરાશી અને બારડોલીનાં પરગણાં તથા તેની પાસેનાં વડોદરા રાજ્ય, રેવાકાંડા અને સચીન રાજ્યના પ્રાંતો પણ હોય,

૩૧૨. ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિના સંબંધે આધુનિક પ્રાચીન શોધ-ક્રોએ અનેક કલ્પનાઓ કરી છે. જનરલ કનિંગહામે તેમને યુગી અર્થાત્ કુશાનવંશી હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. વિન્સેન્ટ સ્મિથે તેમની ગણના દક્ષિણમાં કરી છે. કેમ્પબેલનું કથન એમ છે કે ઇ. સ. ની ૬ઠી સદીમાં ખજર નામની એક જાતિ, જ્યાં યુરોપ અને એશીયાની સીમા મળે છે, ત્યાં રહેતી હતી. તે જાતિના લોક ગુર્જર યા ગૂજર છે. (ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૩૦) અને તેમાં મિન્ દેવદત્ત ભાંડારકરે કેમ્પબેલનું કથન સ્વીકાર્યું છે. ૭૨ પરંતુ એ સર્વ કલ્પના માત્ર છે, કારણકે તે સર્વમાં

૭૨ શ્રીયુત ભંડારકરે તો સાથે સાથે એ પણ લખી નાખ્યું છે કે: “ મુબઈ ઇલાકામાં ગૂજર (ગુર્જર) નથી; એમ જણાય છે કે તે જાતિ હિંદુ-ઓમાં ભળી ગઈ. ત્યાં ગૂજર (ગુર્જર) વાણિયા (મહાજન), ગૂજર (ગુર્જર) કુંભાર અને ગૂજર (ગુર્જર) સુતાર-કંડીયા છે, ખાનદેશમાં દેશી કણખી અને ગૂજર (ગુર્જર) કણખી છે. એક મરાઠા કુટુંબ ગુર્જર કહેવાય છે કે જે મહા-રાષ્ટ્રના આધુનિક ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ રહેલ છે. કરહાડા બ્રાહ્મણોમાં પણ ગુર્જર નામ મળે છે. રાજપુતાનામાં ગૂજર ગૌડ (ગુર્જર ગૌડ) બ્રાહ્મણ છે. આ સર્વ ગૂજર (ગુર્જર) જાતિના છે. ” ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૨૨) ભંડારકર મહાશયને આ નામોથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ જણવામાં પણ ભારે ભ્રમ થયો છે અને તેણે આ સર્વને ગૂજર કરાવી દીધા છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમ નથી. જેથી શ્રીમાલ નગર (ભીનમાલ, ભેધપુર રાજ્યમાં)ના બ્રાહ્મણ, વાણિયા, મહાજન, સોની આદિ બહાર જવાથી પોતાના મૂલ નિવાસ સ્થાનના નામથી અન્ય બ્રાહ્મણો આદિથી પોતાને અલગ બતાવવા માટે શ્રીમાલી બ્રાહ્મણ, શ્રીમાલી મહાજન-વાણિયા આદિ કહેવાયા-ઓળખાયા; તેવીજ રીતે મારવાડમાં દધિમતિ (દાહિમ) ક્ષેત્રના રહેનારા બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, બટ આદિ દાહિમે બ્રાહ્મણ, દાહિમે રાજપૂત, દાહિમે ભાટ આદિ કહેવાયા, અને ગૌડ દેશના બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, કાયસ્થ આદિ બહાર જવાથી ગૌડ બ્રાહ્મણ, ગૌડ રાજપૂત, ગૌડ કાયસ્થ આદિ પ્રસિદ્ધ થયા, તેમજ પ્રાચીન ગુર્જર દેશના રહેનારા બ્રાહ્મણ, વાણિયા, કુંભાર, સુતાર, કંડીયા આદિ ગુર્જર બ્રાહ્મણ, ગુર્જર (ગૂજર) કુંભાર તથા ગુર્જર (ગૂજર) સુતાર-કંડીયા આદિ કહેવાયા છે. એથી ગુર્જર, બ્રાહ્મણ આદિનો અર્થ કે અભિપ્રાય એ નથી કે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના બ્રાહ્મણ આદિ તેમનાં નામની પૂર્વે ગુર્જર (ગૂજર) રાખે

કોઈ પણ એવું સપ્રમાણ બતાવી શકેલ નથી કે અમુક સમયમાં અમુક કારણથી આ ગુર્જર જાતિ બહારથી અહીં આવી, ખજરથી ગુર્જર યા ગુજર જાતિની ઉત્પત્તિ માનવી એ એવી કલ્પના છે કે જેમ કોઈ એમ કહે કે સકસેને કાયસ્થ યુરોપની સેકસન જાતિથી નીકળેલ છે. નવસારીથી મળેલા ભર્યના ગુર્જરવંશી રાજા જયભટ (ત્રીજા)ના કલ-ચુરિ સંવત્ ૪૫૬ (વિ. સં. ૭૬૨)ના દાનપત્રમાં ગુર્જરોને મહારાજ કણ્ (ભારતપ્રસિદ્ધ) ના વંશમાં થયેલ જણાય છે. (આ ૩૦૭ થી ૩૧૨ સુધીની હકીકત રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પ્રથમ ખંડમાંથી લીધેલી છે.)

૩૧૩ ગુજરાતમાં આવડા વંશના વનરાજથી પાટણની સ્થાપના; આવડાવંશ પછી ચાલુક્યવંશ પછી વાઘેલાવંશ, અને પછી મુસલમાનોના ગુજરાતમાં પ્રવેશ અને અધિકાર એ જાણીતી વાત છે એટલે તેનો વિસ્તાર કરવો નિર્વ્યક છે. શ્રી હેમચંદ્રના કાલમાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એમ સમજાય છે; પછી તે ભાષા રૂપાન્તર લેતી ગઈ અને તેરમા સદ્દમાં સંક્રમાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય થતું ગયું, ગૂજરાત ખીજા પ્રાંતોના સંપર્કથી છૂટું પડ્યું ને તેથી તે દેશની ભાષા ખીજા દેશની ભાષાથી જુદું સ્વરૂપ લેતી ગઈ અને તે ગૂજરાતની દેશી ભાષા ગૂજરાતી કહેવાઈ.

તેમના આદિ નિવાસનું સૂચક છે, નહિ કે જાતિનું. ઉક્ત મહાશયે એક કર-દાસ બ્રાહ્મણ કુટુંબના આદીના ઇ. સ. ૧૧૬૧ (વિ. સં. ૧૨૪૮)ના દાન-પત્રમાંથી થોડુંક અવતરણ પણ આવેલ છે કે જેમાં દાન લેનારા ગોવિંદ બ્રાહ્મણને કાર્યપ, અવતસાર અને નૈઋવ-આ ત્રણ પ્રવરવાલા નૈઋવ ગોત્રના, અને ગુર્જર ઉપનામવાળા (ગુર્જર સમુપાભિધાન) જણાવેલ છે. જો ગુર્જર જાતિને એશિયાની ખજર જાતિ હોવાનું માનવામાં આવે તો શું તેનો અહીં પાત્ર ગોત્ર અને પ્રવરનો પ્રચાર હતો? તેમણે ગુર્જર ગોત્રની ઉત્પત્તિના સુબંધે પાત્ર લખ્યું છે કે ‘આ નામનું તાત્પર્ય ગુર્જર જાતિના ગોંડ બ્રાહ્મણ છે; પરંતુ વાસ્તવમાં ગુર્જર ગોંડનો અર્થ એવો છે કે ગુર્જર દેશના રહેનારા ગોંડ બ્રાહ્મણ, પાત્ર ગુર્જર જાતિના ગોંડ બ્રાહ્મણ નહિ. (રા. બ. ગૌરીશંકર).

પ્રકરણ ૨ જી.

પૂર્વની ભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ
નવી બની નથી.

૩૧૪. જૂની પ્રાકૃત-અપભ્રંશ ભાષા મરીને (ખોલતાં હુમ થઇને)
તે સ્થળે ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાલી આદિ નવી દેશી-આર્ય-
ભાષા ઉત્પન્ન થઈ એમ અમુકતું માનવું હોય તો તે અયોગ્ય છે.
ભાષાનું પરિવર્તન થયાજ કરે છે એ વાતની સાક્ષી ભાષાનો ઇતિહાસ
પૂરે છે; પણ એક ભાષા મૃત થાય અને તેને સ્થાને બીજી ઉદ્ભવે-
નવીજ જન્મ પામે એ ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરવાર કરતો નથી. કોઇ
એમ કહે કે મોટી ક્રાંતિ થાય-રાજ્યક્રાંતિ કે ધર્મક્રાંતિ કે વિચારક્રાંતિ
થાય અને તે વખતે એક ભાષા મરણુવશ થાય ને તેને બદલે બીજી
થાય એ વાત પણ યોગ્ય નથી. ઈ. સ. ૧૩ માથી તે ૧૫ મા શત-
કમાં સમય હિંદુસ્થાનમાં સંતકવિ ઉત્પન્ન થયા ને તેમણે લોકોની
ધાર્મિક અને સામાજિક રહેણીકરણીમાં ખળભળાટ ઉપજાવ્યો-એ એક
સમય; અને બીજો સમય અગ્રેજી વાંગમયરૂપી વાઘણુનું દૂધ આપણને
મળવા લાગ્યું તે વખતનો;-આ બંને સમયમાં ખળભળાટ અને વિચાર-
ક્રાંતિ જંગી થયાં હતાં, પણ એક પણ સમયે નવીન ભાષાનું નિર્માણ
થવું બન્યું નથી એ લક્ષમાં રાખવા જેવી બાબત છે. તે વખતે અંતસ્થ
વિચારક્રાંતિ અને અન્ય ભાષામાંથી વિચારોનું ગ્રહણ એ જરૂર થયું,
છતાં તેથી એમ સિદ્ધ થતું નથી કે એક ભાષા મરીને તેની જગ્યાએ
બીજી નવી ઉત્પન્ન થઈ. ભિન્ન સંસ્કૃતિના બે માનવ વંશોની અથ-
ગમણી થાય ત્યારે એક બોળની ભાષામાં મિશ્રણ થવાનો પ્રસંગ આવે
છે. તે કારણે સંસ્કૃતની પ્રાકૃત ભાષા કેમ થઇ, અથવા પ્રાકૃતની
અપભ્રંશજ કેવી રીતે બનતી ગઇ તેની સગતિ મળી આવે છે અને
તે ભાષાનો ઇતિહાસ સારી રીતે કહી શકે. ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા
શતકની દરમિયાન હાલની હિંદની દેશી આર્યભાષાઓ ઉત્પન્ન થઇ એવું

આપણને દિસે છે, કારણકે તેરમા શતકમાં ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી વગેરે ભાષામાં વાંગમયગ્નના પ્રથમ જોવામાં આવે છે. આ સમયની આસપાસ એટલે ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા શતક દરમ્યાન હિંદુ-સ્થાનમાં અન્ય સંસ્કૃતિના યા યતિના લોક આવી આપણમાં મિશ્રિત થયા કે કેમ તે ઇતિહાસ પરથી જોવું જોઈએ.

૩૧૫. આઠમા શતકથી આરબોની સ્વારી જલમાર્ગે સિંધ કચ્છમાં પ્રથમ આવી. તેઓ ગૂજરાત તોડી રાજપુતાના સુધી આવી આવ્યા; પણ ત્યાં તેઓને સાગે માર પડ્યો ને તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તેમણે સિંધ અને મુલતાનમાં પોતાની સત્તા સ્થિર કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાત, રાજસ્થાનમાં ધૂમ મચાવી.

‘તરલતરતારતર વારિદારિતોદિત-સૈન્ધવ કચ્છેલ્લસૌ-રાષ્ટ્ર ચાવોટક મૌર્ય ગુર્જરાદિ રા(જ્યે) નિ:શેષ દાક્ષિણાત્ય ક્ષિતિપતિ જિગીષયા દાક્ષિણાપથપ્રવેશ...પ્રથમમેવ નવસારિકા વિષય પ્રસાધના યાગતે (પછી ૭-૮ લીટીમાં ધણું વિશેષણ છે તે અહીં આપ્યાં નથી) સમરશિરસિ વિજિતે તાનિકાનોકે...અવનિજનાશ્રયઃ શ્રીપુલકેશિરાજઃ ૪૦. આ ઇ. સ. ૭૩૯ નો તામ્રપટ કેમ્પબેલના જોએગેઝેટીયર વૉ. ૧ પૃ. ૧૦૯ પર મુદ્રિત થયો છે. તેમાં ચાલુક્યકુળના લાટદેશગ્ન શાખા પૈકી પુલકેશીએ નવસારી દેશ જીતવા માટે પ્રથમ આવેલા તાનિક એટલે આર્ય સૈન્યનો પરાલવ કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય છે. સિંધ શિવાય કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુર્જર, મૌર્યરાજ (ઉત્તર કોંકણમાંના તે વખતના મૌર્યકુળના રાજાઓ)ની સારી રીતે ખબર તાનિક-આરબોએ લીધી હતી અને તેઓએ ઇ. સ. ૮મા શતકમાં મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ આ તામ્રપટ-માંથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

૩૧૬. આ પછી, પછીના શતકમાં હરન ઉર રશીદ નામનો આદ્દશાહ યા ખલિફા હતો ત્યારે આરબોની સત્તાનો પ્રચાર ઇરાનમાંથી અફઘાનિસ્થાન અને તાર્તરી પર જઈ ત્યાં મુસલમાની ધર્મનાં મૂળ જોરથી રોપ્યાં હતાં. પછી અફઘાનીસ્થાન અને તાર્તરીમાં આરબોની

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૩

સત્તા ક્ષીણ થતી ગઈ તેથી ત્યાં મુસલમાનોનું ધર્મ તથા રાજ્ય વિસ્તારનું જોર તૂટ્યું ને તાર્તારોએ અફઘાનિસ્થાન તાણે કર્યું અને હિન્દુસ્થાન ઉપર હુમલો કરવા દશમા શતકથી આરંભ કર્યો. દશમા શતકને અંતે સિંધુની પેલી પાર સુધી તેમની સત્તા કાયમ થઈ પણ તેની આ બાજુ તેઓ ઘુસવા લાગ્યા. આથી તે બંને બાજુ વચ્ચે વસેલાં ક્ષત્રિય કુળોમાં ખળભળાટ જાગતાં આત્મસંરક્ષણ માટે તેઓ દક્ષિણ બાજુ તેમજ પૂર્વ બાજુ જઈને હિંદુ લોકોમાં મળ્યા, કેટલાયે રાજ્યો પણ સ્થાપ્યાં. આ કુળો ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ, ઈત્યાદિનાં હતાં. ગૂર્જર, ચાલુક્યનાં કાંઈકે ટાળાનો અર્ધો ભાગ એકદા હજોની સાથે અંદર ઘુસ્યો હતો. તેણે ગૂજરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્ય પણ કર્યું. પણ તેનું મોટા પ્રમાણમાં પ્રયાણ નવમા શતક પછી થયું. આ ચાલુક્ય રાજ્ય ગૂજરાતમાં સ્થાપન થયા પછીજ ગૂજરાતમાં 'ગૂર્જર' એ નામ મળ્યું એ વાત અર્ધા ગૂર્જરોને સમય નહોતો મળ્યો તે પરથી, અને મહારાષ્ટ્રમાં 'કલ્યાણકુટક' જેવાં પોતાના પૂર્વ વસતિસ્થાનનું સ્મરણ આપનાર સ્થળો ખીજા ચાલુક્યોએ (તૈલપે) સ્થાપ્યાં તે પરથી જાણવામાં આવે છે. આ ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ મૂળથી પ્રાચીન આર્ય જાતિઓ હતી. પ્રાચીન આર્યજાતિઓનું સૌથી પ્રથમ નિવાસ મધ્ય એશિયામાં હતું. ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટથી પછી પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ ઈત્યાદિ ક્ષત્રિય કુળો સમગ્ર હિન્દુસ્થાનમાં (કાનડા, તેલંગણ અને નીચેના પ્રાંત સુધી) પ્રસર્યાં. તેઓ અન્ય ધર્મીય, અન્ય સંસ્કૃતિનાં અને અન્ય ભાષાનાં હતાં. તેઓની અને તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં લોકોનું સંમિશ્રણ થઈને તે કાયમના મળી જવાની ધમાચકડીમાં નવીન ભાષા ઉત્પન્ન થવા જેવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૩૧૭. પછી અગ્યારમા શતકના પહેલા ૨૪ વર્ષમાં ગઝનવીના મહમદે પોતાના અફઘાન, તાર્તર આદિ સૈનિકો લઈને અનેક વેળા હિન્દુસ્થાનપર સ્વારી કરી અને ઉપર જણાવેલા ક્ષત્રિયોની હીલચાલો અને પ્રયાણને વળી એક જોરથી ધક્કો માર્યો.

૩૧૮. ઇ. સ. ના ૮ મા શતકમાં આરબોની એક સ્વારી સિંધ

અને સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં આવી ગયાનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે, પણ તે ક્ષણિક હોવાના કારણે તેનું ઝાઝું પરિણામ આવ્યું નહિ, પણ ઈ. સ. ના અગ્યારમા શતકથી તે ત્યારપછી તુર્કઆદિ પરધર્મી લોકોનાં અનેક ધાડાંઓ આર્યભૂમિપર આવ્યાં અને તેઓએ અભૂતપૂર્વ ખળભળાટ મચાવી દીધો એમાં શંકા નથી. ઇ. સ. ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુધી અનેક વેળાએ હિંદુસ્થાનપર સ્વારી મહમદ ગીઝનીએ કરી. મહમદ ૧૦૨૪ માં મુલતાનઅજમેર માર્ગે અણહિલવાડ પટ્ટણમાં ઉતર્યો અને પછી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથપર હુમલો કર્યો. સોમનાથને હાંટ્યા પછી તે પુનઃ પટ્ટણપાસે ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો. તેણે ત્યાં મસીદો વગેરે બાંધ્યાનો ઉલ્લેખ છે (બામ્બે ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૧૬૮ ફુટનોટ). મહમદના ધાડાંથી પંજાબ, રાજપુતાના, ગૂજરાત, સૌરાષ્ટ્ર-એ દેશોમાં વિલક્ષણ ખળભળાટ થયો. જેમનામાં તે સાથે સામનો કરવાનું કૌવત ન હોય તેમણે દેશ છોડી નાસવું, રાજાઓએ પોતાના સગાંસંબંધીનો આશ્રય લેવો, એવું એકંદર થઈ પડ્યું તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ગૂજરાતનો ભીમરાજ (ઇ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૬૪) પોતાનું જખંડ રાજ્ય હોવા છતાં પણ તે છોડી ભાગ્યો અને કંથકોટનો આશ્રય કરી રહ્યો. મહમદ સાથે આવેલા લોકો પૈકી કેટલાક વિદેશી લોક અહીં વસવાટ કરીને રહ્યાનો ઉલ્લેખ વધારે ક્યાંય મળતો નથી એ ખરૂં છે, પણ ગૂજરાતના કેટલાક લોકો ખાનદેશમાં રાજપુતાનાના ઉત્તર માળવામાં, પંજાબના અયોધ્યાપ્રાંત પાસે-એ સ્થળોમાં જણાતા રહેવાશીઓની ભાગાભાગી માત્ર તેની સ્વારીના કારણે થઇ હોય એમાં નવાઈ નથી.

૩૧૯. આ પછી બીજી ધાડ મહમદ ઘોરીની આવી. તે બારમા શતકની આખર આવી. દિલ્લીના ચોહાણ ઉપર ઉત્તર હિંદુસ્થાનનું વર્ચસ્વ હતું અને તેનું જોર ઘણું હતું તેથી મહમદનું ત્યાં આવ્યું નહીં. પહેલી એપ્રમાં ઇ. સ. ૧૧૯૧ માં થાણેશ્વર પાસે માર ખાઇ તેને ભાગી જવું પડ્યું. તેજ પાછો ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલી રાજકીય એકતા વૃદ્ધતાં ૧૧૯૩ માં આવતાં તેને જશ મળ્યો. તેણે પ્રથમ ચોહાણની ખબર લઇ પછી બીજાનો નાશ કર્યો.

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૫

૩૨૦ મહમદઘોરી મહમદગીઝનીની પેઠે કેવળ લૂટ કરી પાછો ચાલ્યો જવા નહોતો આવ્યો, પણ તેને તો હિંદુસ્થાનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવાનું હતું, તેથી (૧) એક એ વાત થઈ કે અન્ય સંસ્કૃતિના અને અન્ય માનવવંશના લોકોનો મોટો સમુદાય આપણામાં ધુસ્યો, અને (૨) બીજું એ થયું કે તેણે ત્યાંથી આપણા લોકોને પોતાના દેશમાંથી હાંકી કાઢી રાજપુતાના, માળવા, ગૂજરાત-એમાં વનવન ભટકતા કર્યા. મહમદઘોરી દિલ્લી અને પન્થ બ્રહ્મ જીતીને ફરીફામ ન બેઠો, પણ તેણે પોતાના સરદાર પૂર્વ બાજુ બંગાલામાં અને દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત સુધી મોકલ્યા. બંગાલ અને બહાર પ્રાંત ૧૧૯૪-૯૫ ના સુમારે મુસલમાનોના તાબામાં આવ્યો. ગૂજરાતમાં તેઓ ફાવ્યા નહિ, પણ તેના પછીના ગુલામ રાજાએ ગૂજરાતને હોરાન કર્યું ને પછી તેરમા શતકના છેવટમાં અલ્લાઉદ્દિને ગૂજરાતના કર્ણુરાજના રાજ્યને ધૂળમાં મેળવ્યું અને મહારાષ્ટ્રમાં દેવગિરિના યાદવોનો ૧૨૯૪ માં પરાબલ કર્યો.

૩૨૧. મરાઠી સાહિત્યમાં મૂળ સાહિત્ય જ્ઞાનેશ્વરીને સંપૂર્ણ થયે ચારજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્રનો મોટો ભાગ મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો. મહમદ ગીઝની સાથે અફઘાન, આરબ, તાર્તર, અને મહમદ ઘોરી સાથે પણ તેવાજ અફઘાન, તાર્તર, તુર્ક ઇત્યાદિ પરધર્મી અને બિન્ન કુળના લોક અગ્યારમા શતકના આરંભથી તે તેરમા શતક સુધી હિંદુસ્થાનમાં આવી ધુસ્યા. તેઓએ આપણો ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિ, પણ તેમને આપણી ભાષા બોલવી પડતી. આથી નવી ભાષા ઇ. સ. ૧૧ મા શતકથી ૧૩ મા શતક સુધીમાં ઉદયમાં આવી. તે પૈકી કોઈ ભાષાને પોતાનું નિશ્ચિત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં બીજી ભાષા કરતાં વખત લાગ્યો, કોઈએ તેવું સ્વરૂપ ઝટ સાધ્ય કર્યું એટલેકે એકાદ અર્ધો શતક આગળ પાછળ એમ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જન્મ પામી. મરાઠીમા ૧૩ મા શતકમા નિશ્ચિત સ્વરૂપનું વાંગમય મળે છે, ત્યારે તે નિશ્ચિત સ્વરૂપની બોલીના રૂપમાં આવી તે પૂર્વે એક બે શતકમાં તે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ એ ઉઘાડું છે.

૩૨૨. ગૂજરાતીમાં પહેલા તેરમા શતકનું વાંગમય પ્રાપ્ત-થાય છે,-

(જુઓ રેવન્તગિરિ રાસ-જમ્બુરાસાદિ આ શતકતું આ ગ્રંથમાં આપેલ વાંગ્મય તેમજ સં. ૧૪૫૦ નું (ધ. સ. ૧૩૯૪નું) મુદ્રાવમોઘ ઔદિ-તક કે જે વ્યાકરણનો ગ્રંથ છે તે જેમાં જૂની ગૂજરાતીનું વિવરણ છે.) તેથી તેના એક જે શતકો પૂર્વે તે અસ્તિત્વમાં આવી હોવી જોઈએ. આથી ઠીક અનુમાનથી હિંદુસ્થાનમાંની હાલની દેશી-આર્યભાષાઓ આ ધડમથકના અને જૂદા જૂદા માનવવંશના અથડામણના કાળમાં જન્મ પામી એ ઉદ્ધાડું દિસે છે. મુસલમાનોના હુલ્લડોથી સપાદલક્ષ (સવા લાખ-શિવલીક) એ પંજાબનો હુંગરી ભાગ-તેમાંથી અને આસપાસ વસવાટ કરી રહેનારા ક્ષત્રિય લોકોનાં કુળો પાછળ પાછળ જતા આદ્યાં અને તેઓએ દક્ષિણ બાજુ મારવાડ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, અને પૂર્વ બાજુએ બહાર-બંગાલ સુધી પ્રયાણ કરી વસવાટ કર્યો અને રાજ્યો સ્થાપ્યાં એ ઉપર જણાવેલું છે. આ લોકોએ હિંદુ ધર્મ, ચાલતા રીતિરીવાજો, ભાષા સર્વ અહીંથી ઉચક્યાં. અકગાન, તુર્ક, તાતાર આદિએ ખેતાનો ધર્મ ન છોડનાં બલ્કે તરવારથી તેનો પ્રસાર કરીને પુષ્કળ હિંદુઓને વઠલાવ્યા, પણ તેઓનો અને આપણો વ્યવહાર ચાલવો જોઈએ તેથી તેઓને આપણી ભાષા સ્વીકારવી પડી અને એ ઠીકજ થયું. તેથી ભાષાની દૃષ્ટિએ તેઓનું આપણામાં આવી રહેવાનું પરિણામ, અને તેઓના હુલ્લડનું, અને તેની પૂર્વે પંજાબથી ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગેલા ગુર્જર, પરમાર, ચોહાણ, ચાલુક્ય ઇત્યાદિ કુળોનું આપણામાં ભળી જવાનું પરિણામ, સરખુંજ થયું એમાં શંકા નથી.

પ્રકરણ ૩ જી.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી)

૩૨૩. તેરમી શ્રૈદમી સદીમાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય નિર્માણ થયું. તેથી ગૂજરાતી ભાષા તેટલી પ્રૌઢ થઈ હતી એવું જણાય છે. વળી તે પૂર્વે એ ત્રણ સદી તો તે બોલાતી હોવી જોઈએ એમ અનુમાન કર-

વામાં હરકત નથી પણ સુદૈવે આ સંબંધે કેવળ અનુમાન પરજ તે વાતનો માત્ર આધાર રાખવા જેવું નથી રહ્યું, કારણ કે વિદ્વંધ-વાંગમય અને અન્ય આધાર પણ મળી રહે છે, કારણકે સં. ૮૩૫માં રચાયેલી કુવલય માલા છે તેમાં મુખ્ય દેશમાં સૌરાષ્ટ્ર ને લાટ દેશનો ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાંત ગૂર્જર લોક ને તેમની ભાષાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે:—

ધયસોણિય પુટ્ટગે ધમ્મવરે સધિવિગ્ગહે નિરણે,

‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ ભણિરે, અહ પેચ્છધ ગુજ્જરે અવરે.

—પછી ગુર્જર લોકોને જોયા. એ લોકો ધી અને માખણથી પુષ્ટ શરીરવાળા, ધર્મપરાયણ, સધિવિગ્રહમાં નિપુણ અને ‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ એમ બોલનારા હોય છે.

વળી સાથે લાટપ્રદેશ કે જેનો હાલ ગૂજરાતમાં સમાવેશ થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ છે કે:—

હહાઓલિત્તવિલિત્તે, ક્યસીમતે સોહિયંગતે

‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ ભણિરે અહ પેચ્છધ લાડે.

—પછી લાટના લોકોને જોયા—એ લોકો (માથામાં) સેથો પાડનારા, લેપન કરનારા, સુશોભિત શરીરવાળા અને ‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ એમ બોલનારા હોય છે.

૩૨૪. કોઇપણ ભાષા પોતાનું સૌજવ-પ્રૌઢપણુ ઇત્યાદિ ગુણોથી અગર તે બોલનારાની ધાર્મિક સમજણથી શિષ્ટસમત થઇ હોય તો તેનું રૂપાંતર થયા પછી તે સાથે તેમાં વાગ્મય-સાહિત્ય ઉપજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે સસ્કૃતની વાત કરીએ. સામાન્ય જનસમૂહની નિત્ય વ્યવહારની બોલવાની ભાષાની દૃષ્ટિએ જે તેનું અસ્તિત્વ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે છ સાત શતક ઉપર નષ્ટ થયું હતું, છતાં પણ વિદ્વંધ વાંગમયની વાહક તરીકેની દૃષ્ટિએ જેતાં વિક્રમ સંવત્ પછી ૧૭-૧૮ શતક સુધી તે જીવંત રહી છે. બીજું એ છે કે વાંગમયમાંની ભાષાનું સ્વરૂપ નિર્માણકાલે જેવું હોય છે તેવુંજ પછી રહે એવી ખાત્રી કોઇ આપી શકે તેમ નથી. જુઓ જૂની કૃતિઓ યા મધ્યકાલીન કૃતિઓ—દાખલા તરીકે

નરસિંહ મહેતાની કૃતિઓ—તે શુદ્ધ થતી ગઇ, તેનાં જૂનાં, દુર્બોધ-સ્વરૂપ બદલાતાં ગયાં અને અત્યારે જે પ્રમાણિયાં વગેરે તેનાં બોલાય છે તે જે સ્વરૂપે બોલાય છે તે સ્વરૂપ કંઈ નરસિંહ મહેતાનું સ્વપ્રણીત નથી. સાહિત્ય એ, ભાષાને નામશેષ કરવા દેતું નથી, પણ તે તેના ખરાં સ્વરૂપને માટે સાક્ષી પણ દર્શ શકતું નથી. શિલાલેખમાં તેમ થતું નથી, પણ ગૂજરાતી તળપદમાં જૂના લેખ મળ્યા નથી,

૩૨૫. પાલિભાષા લખ એ. તેમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૩ શતકથી પછી ધણું સાહિત્ય થયું હવે જણાયું છે. બૌદ્ધ લોકોના પરંપરાગત વિશ્વાસ પ્રમાણે બુદ્ધ વચનો પર ઉભી કરેલી તે પ્રંથભાષા છે. એટલે પાલિ અર્થાત્ જૂની પ્રાકૃત, બુદ્ધ સુધી પહોંચે છે. વિ. સં. પૂર્વે ૧૩૦૦ વર્ષ સુધી તેને લઈ જવાનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. અશોકના વખતમાં તેના કિંચિત્ બદલાતા જનારા સ્વરૂપમાં શિલાલેખો લખાતા ચાલ્યા તે ઇ. સ. પછી એક શતક સુધી લખાતા ગયા. આ એ શતકોની વચમાંજ સંસ્કૃત શિલાલેખો ઝળકવા લાગ્યા અને પછી તે વધુ વધુ વધતાજ ગયા. એક બાજુ અશોક શિલાલેખોની પાલી અગર પ્રાકૃત બદલાતી જઈને મહારાષ્ટ્રી, હિન્દી, ગૂજરાતી આદિ થઈ નવી ભાષા ઉત્પન્ન થતી ગઈ; બીજી બાજુ આ ભાષાઓ નવી હોવાથી તેને પ્રથમ પ્રકારનું મહત્ત્વ ન મળે તે સાહજિક છે, તેથી અને સંસ્કૃત ઉપરના અભિમાનથી, તથા બૌદ્ધ ધર્મના ચાલુ કાળ પછી જાગૃતિ જોરથી થઈ થઈ તેથી, સંસ્કૃતજ શિલાલેખોની ભાષા બની; પણ પ્રાકૃતની વૃદ્ધિ થતીજ ગઈ અને તેના પોતામાંજ જૂદા પ્રકારનું ' (એટલે ધામિક, રાજકીય નહિ) કાવ્ય-સાહિત્ય થવા લાગ્યું.

૩૨૬. પૈશાચી ભાષામાં પહેલા શતકની બૃહત્કથા, સત્તસઘ, પાંચમા છંદુ સૈકામાં રાવણવહો, સાતમા સૈકામાં ગહિડવહો, ૧૦મા શતકમાં ક-પૂર્વમંજરી ઇત્યાદિ કાવ્યો, એવું દર્શાવી આપે છે કે ઇ. સ. પહેલા શતકથી ૧૦ મા શતક સુધી પ્રાકૃત ભાષા જોરમાં હતી. આ દરમ્યાન જૈન ગ્રંથકારોએ પણ અનેક પ્રાકૃત કાવ્યો અને કથાઓનું સાહિત્ય રચ્યું છે.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી) ૩૧૯

‘ધાર્મિક, શાસ્ત્રીય નહિ તો કાવ્યાદિ, ગ્રંથ સુદ્ધાં જે કે સંસ્કૃતમાં પૂર્વ પ્રમાણે થતા હતા, છતાં પણ જીવંત પ્રાકૃત ભાષાએ પોતાની ચળવળ છોડી નથી, એવું આ પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ પછીનો કાળ તેજ હાલની દેશી ભાષાનો કાળ. ઇ. સ. દશથી બારમા શતક સુધી પ્રાકૃતમાં કાવ્ય થતાં હતાં (તેનું ઉદાહરણ હેમચન્દ્ર વગેરે). આનું કારણ, આધુનિક ભાષા તે કાળથી વધતી ગઈ અને વાંગમય-સાહિત્ય ભાષા થવાની પાતતા તેણે પોતાના અંગમાં આણી હતી.

૩૨૦ આ ‘જૈન ગૂર્જરકવિઓ’ના પુસ્તકમાં કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો વિ. સં. તેરમી સદીથી પ્રારંભ કર્યો છે તેનું કારણ ઉપરથી સમજાશે. બારમા શતકથી તે પંદરમા સદીના મધ્ય સુધી અપભ્રંશ સાથે ગૂર્જર ભાષાનું સ્વરૂપ વધારે સબંધ જાળવ્યે જતું હતું, અને તેથી મારા મિત્ર સાક્ષરશ્રી અબાલાલ ખુલાખીરામ જાની બી. એ. તે સમયને ‘અપભ્રંશ યુગ’ એ આપવા દોરાયા લાગે છે. તેમણે ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ને રોજ નડિયાદમાં ‘પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો’ એ પર મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું તેમાંથી અત્ર ઉપયોગનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે—

૩૨૮. ‘અપભ્રંશ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ ત્રણ વિભાગોમાં ગૂજરાતી સાહિત્ય વહેચાવા પામ્યું છે. વિક્રમ સંવત્ બારમા સદીથી ૧૪૫૦ સુધીનો અપભ્રંશ યુગ. ત્યારથી ૧૯ મા સદી સુધી પ્રાચીન સાહિત્ય યુગ; અને ત્યાર પછીનો અર્વાચીન સાહિત્ય યુગ છે. નરસિંહ મહેતાથી નાકર સુધીનું સાહિત્ય એ મિશ્ર સાહિત્ય છે. હમેશાં એક કોટી-યુગમાંથી બીજી કોટીમાં સંક્રાંતિ પામતું સાહિત્ય મિશ્ર હોય શકે; ન તે પ્રાચીન સંસ્કાર બધા ત્યજી શકે, કે ન તે નવીન પરિવર્તનના સંસ્કારો સર્વથા સંગ્રહી શકે. આવી સ્થિતિનું નરસિંહ-નારક યુગનું મિશ્ર ભાષા સંસ્કારવાળું સાહિત્ય છે. છતાં તે પ્રાચીન સાહિત્યની કક્ષામાં ગણાય છે. કવિ દલપતરામે વિધાન બાંધ્યું હતું કે, જે ભાષા નરસિંહ મહેતાના વખતમાં હતી તેવીજ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. એવો એક પક્ષનો મત છે, પરંતુ તે કેવળ ભ્રમજ છે.

૩૨૯. ‘વળી નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે પહેલાં પણ ગૂર્જર ભાષામાં કવિતાઓ લખવામાં આવતી હતી. જૈન અને જૈનેતર-બ્રાહ્મણ કવિઓએ ઘણુંક સાહિત્ય લખ્યું છે. (જૈન કવિઓ માટે જુઓ આ ગ્રંથમાં નોંધેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ.)

૩૩૦. ‘આ ઉપરાંત ત્રીજો ભ્રમ એવો છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનાં સાહિત્ય જુદાં જુદાં ખીલ્યાં હતાં-પરંતુ સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાયા હતાં વિદ્વાનોએ તેમાં સાવધાની નહિ રાખવાથી એ ભ્રમો થવા પામ્યા છે.”

૩૩૧. ઉપરના તેમજ ખીજા અનેક ભ્રમો ગૂજરાતી ભાષા સંબંધે, તેના સાહિત્ય સંબંધે, તેમજ તે ભાષાની જનની અપભ્રંશ અને તેથી આગળ પ્રાકૃત સંબંધે ઉભા થવા પામ્યા છે, ને તે પૈકી કેટલાકનો ઉભા કરેલા તુલ છે. આ સર્વ આ લેખથી તેમજ આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓથી દૂર થશે અને સુર સાહિત્યરસિકો ભાષાવિવેકદૃષ્ટિથી યથાર્થ નિર્ણયોપર આવશે. વિશેષમાં તેઓ પ્રામાણિક પણે ઉંડા ઉતરશે તો તેઓ સ્પષ્ટ જાણી જોઈ સ્વીકારી શકશે કે જૈનોએ પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી-ગૂજરાતી આદિ ભાષાનું વાંગ્મય ન્યવામાં, ને ભાષાની રચનાનાં પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં અને તેમનું સાહિત્ય સંગ્રહી જાળવી રાખવામાં પ્રયત્ન ફાળો આપ્યો છે, અને તેમ કરી ભાષાને સૈદ્ધ્યવતી, રસવતી અને સ્મૃદ્ધિશાલી બનાવી છે: આટલું સમજવામાં સુરોને આ નિબંધ તેમજ આ પુસ્તક નિમિત્તભૂત થશે તો તે તૈયાર કરવામાં મેં લીધેલો પરિશ્રમ સફલ થશે અને હું કૃતાર્થ થઈશ. પરમાત્મા સૌને શુદ્ધ યુદ્ધિ અને શુદ્ધ હૃદય અર્પો એજ પ્રાર્થના !

તવાલાલા બિહિંગ, લોહારચાલ
મુંબઈ-વિક્રમાઈ ૧૯૮૨
ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૯ રતિવાર.
તા. ૧૯-૬-૨૬.

વિનીત સાહિત્યસેવક

મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

વિક્રમ તેરમી સદી.

૧ શાલિભદ્ર સૂરિ (રાજગચ્છ-વજ્રસેનસૂરિના પટ્ટધર.)

(૧) ભરતેશ્વર બાહુબલિ રાસ (સ. ૧૨૪૧ કાગણુ પચમી.)

આદિ—

રિસહ જિણેસર પય પણમેવી, સરસતિ સામિણિ મનિ સમરેવી,
નમવિ નિરંતર ગુરૂ ચરણુ,

ભરહ નરિંદહ, તણઉં ચરિતો, જે જગિ વસુહોડધ વદીતો,

બાર વરસિ બિહુ બધવહં.

૧

હઉ હિવ એ ભણિસુ રાસહ છદિહિ, ત જણમણહર મણુ આણુદિધં,

ભાવિધં ભવીયણુ સાંભળઉ,

જબુદીવિ ઉવઝા ઉર નયરો, ધણુકણુ કચણુ રયણિહિ પવરો,

ચાવર પવર કિરિ અમરપુરો.

૨

*

*

*

*

અંતે—

રાયહ એ ગણસિણુગાર વચરસેણુ સૂરિ પાટધર

૨૦૩

ગુણુગણુહ એ તણઉ ભંડાર, શાલિભદ્ર સૂરિ જાણીધ એ.

કાધઉ એહ તીણિ ચરિતુ, ભરહ નરેસર રાસુ છદિધં

૨૦૪

જો પઢધ એ વસહ વિસોહિ (વદીત), મો નર નિતુ નવનિહિ લહધએ.

સવત એ બાર એકતાલિ, કાગણુ પચમિધં એઉ કાગ એ

૨૦૫

—પા. ૧૦. વિજયધર્મસૂરિ ભંડાર. વ. સે.

(૨) બુદ્ધિરાસ.

આદિ—

પણુમવિ દેવિ અંબાઈ, પંચાણુ ગામિણિ વરદાઈ

જિણુ સાસણિ સાંનિધિ કરઈ સામિણિ,

સુર સામિણિ તું સદા સોહાગિણિ. ૧

પણુમિય ગણુહર ગોયમસામિ, દુરિય પણુસઈ તેહનઈ નામિ,

વર્દમાન સામીનઉ સીસ, પ્રણુમ્યાં પૂરઈ સયલ જગીસ. ૨

સહગુરવયણે સત્રહ કીજઈ, ભોલા લોક સીપામણુ દીજઈ,

કેઈ ખોલજ લોકપ્રસિદ્ધા, ગુર ઉપદેસઈ કેઈ લક્ષા. ૩

*

*

*

*

અતે—

સાલિભદ્ર ગુર સંકલીય, એ સવિ ગુર ઉપદેસ તુ,

પદઈ ગુણુઈ જે સાંભલમએ, તેહ સવિ ટલઈ કોસ તુ. ૫૩

(પાકાંતર—ધરમ કરઉ સુધ ભાવસ્યુ એ, અવિચલ સુખ લહેસિ ૬૨).

—સં. ૧૬૩૨ વર્ષે માગશિર વદિ ૧૪ ભોમે સ્તંભતીર્થે રાજ-

ચંદ્રેણુ લિખિનં. પા. ૨-૧૪ ગુ. વિ.; ૩-૧૩ મો.

—કૃપાધ્યાય શ્રી મતિપ્રીતિ ગણિગજેદ્રાણાં શિષ્ય પં. મહિમા-

કુમારગણિ તન્ શિં જયલાભેન લિલેખ. સુઆવિકા પુણ્ય-

પ્રભાવિકા રાજકુંચર પકનાર્થ. આ. ક.

(૩) હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ કે. ૩. ૭૦ પ્રત ૧૨૦ (આ રાસ
 ભેયો નથી. નામ પરથી અનુમા. થાય છે કે ઉપરનો બુદ્ધિરાસ
 ને આ રાસ એકજ હશે.)

૨ ધર્મ. (મહેંદ્રસૂરિ શિષ્ય.)

(૪) જંબૂસ્વામિ ચરિત (જંબૂસામિ ચરિય) સં. ૧૨૬૬.

આદિ—

જિણુ ચકવીસઈ પય નમેવિ ગુર ચક્ષણુ નમેવી,

જંબૂ સામિદિં તણુઈ ચરિય ભવિહ નિમુણેવી,

કરિ સાનિધ સરસતિ દેવિ જિમ રયં કહાણુઉ,
જંબૂ સામિહિં ગુણુ ગહણુ સંખેવિ વપાણુઉં.

૧

*

*

અતે—

વીર જિણુંદહ તીથિ કેવલિ દૂઉ પાછિણઉ,
પ્રભવઉ બધસારીઉ પાટિ સિદ્ધિં પુહુતુ જંબુ સ્વામિ,
જંબૂસામિ ચરિત પઢઈ ગુણુઈ જે સંભલઈ,
સિદ્ધિ સુખ અણુંત તે નર લીલાહિ પામિસિઈ. ૪૦
મહિદસૂરિ ગુરૂ સીસ ધમ્મ ભણુછહો ધામીગિ હ.
ચિંતઉ રાતિ દિવસિ જે સિદ્ધિહિ ઊમાહીયા હ,
બારહ વરસ સચ્ચેહિ કવિતુ નીપત્રં છાસઠઈ.
સોલહ વિજ્ઞાએવિ દુરિય પણાસઉ સયલસધ. ૪૧

પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ. (પા. ૩ પ્ર. કા.)

[મહેદ્રસિંહ સૂરિ—(૧) અચલ ગચ્છમાં ધર્મધોષ સૂરિના શિષ્ય
અને સિહપ્રભ સૂરિના ગુરૂ થઈ ગયા છે. જન્મ સં. ૧૨૨૮ દીક્ષા
૧૨૩૭ આચાર્યપદ ૧૨૬૩. મરણ ૧૩૦૮. તેમણે સ. ૧૨૮૪ માં
શનપદિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. (૨) બીજા મહેદ્રસૂરિ હેમાચાર્યના શિષ્ય
સ. ૧૨૧૪ માં થયા છે તેમણે હેમચદ્રકૃત અનેકાર્થ સંગ્રહ પર અને-
કાર્થ કૈરવાકર કૌમુદી નામની ટીકા રચી છે. આમાંથી આપણા કવિના
ગુરૂ પહેલા—મહેદ્રસિંહસૂરિ લાગે છે.]

૩ વિજયસેનસૂરિ. (મહામાત્ય વસ્તુપાલના ધર્માચાર્ય.
નાગેન્દ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિ-શાંતિસૂરિ-આનન્દસૂરિ-
અમરસૂરિ-હરિભદ્રસૂરિ શિષ્ય. તેમણે આબુપર
વસ્તુપાલ તેજપાલે કરાવેલી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠાની

પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૮૭ ક્ષાગણ્ય વદિ ૩ રવિને દિને
કરી હતી.)

(૫) +રેવંતગિરિ રાસો (ગિરનાર પર્વત સંબંધી)

આદિ—

પરમેસર તિથેસરહ પયપંકય પણુમેવિ,	
ભણિસુ રાસુ રેવંતગિરે અંગિકદેવિ સુમરેવિ.	૧
ગામાગર પુરવણુ ગહણુ સરિ સરવરિ સુપએસુ,	
દેવભૂમિ દિસિ પચ્છિમહ મણુહરૂ સોરહદેસુ.	૨
* * *	

અંત—

રગિહિ એ રમધ ને રાસુ સિરિ વિજયસેણિસુરિ નિમ્મવિહ એ,
નેમિ જિણુ તૂસઈ તાસુ અંગિક પૂરધ મણિ રત્તી એ. ૨૦

[આ રાસને ૪ કડવમ્ (કડવાં) છે. તે દરેકમાં અતુકમે ૨૦,
૧૦, ૨૨ અને ૨૦ કડીઓ છે. તે વડોદરા ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથ-
માળામાં પ્રકટ થએલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ એ પુસ્તકમાં પ્રકા-
શિત થયો છે.]

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

૪ * વિનયચંદ્ર (રત્નસિંહ સૂરિશિ.)

(૬) નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ)

આદિ—

સોહગમુદર ઘણલાવન્તુ, સુમરવિ સામિઉ સામલવન્તુ,

રાખિ પતિ રાજલ ચડિ ઉત્તરિય, બાર માસ ભણિ જિમ

બજજરિય—૧

નેમિ કુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધી રાજલ કન્નકુમારિ—આંકણી.

x

x

x

x

x

અંત—

પંચ સખી સઘ જમ્મુ પરિવારિ, પ્રિય ઊમાહી ગર્ભ ગિરિનારિ,

સખી સહિત રાજલ ગુણરાસિ, લેખ દિખ પરમેસર પાસિ. ૩૯

નિમ્મલ કેવલનાણુ લહેવિ, સિદ્ધી સામિણિ રાજલદેવિ,

રયણસિંહ સૂરિ પણુમવિ પાય, બારઘ માસ ભણિયા મર્ધ ભાય. ૪૦

—નેમિકુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધિ રાજલ કન્નકુમારિ—

છતિ શ્રી વિનયચંદ્ર સૂરિકૃત નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા:—

(આ ૪૦ કુંકતુ કાવ્ય છે, તેમા બારમાસ લઘ દરેક માસે રાજે-
મતિ પતિવિરહથી કથન કરે છે એવુ કાવ્યમય વર્ણન કવિએ કરેલુ છે.
આ કાવ્ય જૈનશ્રવેનામ્મર ક્રાન્દરન્સ હેરેલ્કમાં મુનિશ્રી જિનવિજયજીની
નીચેની ટુટનોટ સહિત છપાયું છે. (અક પુ.)

* આ આચાર્ય હતા. તેમણે સં. ૧૩૨૫ માં પર્યુષણ કલ્પસૂત્રપર
નિરૂક્ત રચેલ છે. તેમના ગુરુ રત્નસિંહ સૂરિ એ તપગચ્છમાં થયેલા સૈદ્ધા-
ન્ટિક શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા ને વિક્રમ તેરમી સદીમાં વિદ્યમાન
હતા. તેમણે ટીકા સહિત પુદ્ગલ પદ્ધતિશિકા-નિગોદ પદ્ધતિશિકા આદિ
અંગે રચેલા છે.

[વિનયચંદ્ર] (રત્નસિંહ સૂરિ શિષ્ય.)

(૭) ઉપદેશ માલા કથાનક છપ્પય (ઉવએસમાલ કહાણુય છપ્પય.)
આદિ—

વિજય નરિદ નિણિદ વીર હતિહિં વય લેવિણુ,
ધમ્મદાસ ગણિ નામિ ગામિ નયરિહિ નિહરધ પાણુ,
નિયપુત્તહ રણુસીહરાય પડિગોહણુ સારિહિં
કરધ એસ ઉવએસમાલ નિણુવયણુ વિચારિહિં
સય પંચચાલ ગાહા રયણુ મણિકરડ મહિયલિ મુણુઉ,
મુહભાવિ મુદ્ધ સિદ્ધંતસમ સવિ મુસાહુ સાવય મુણુઉ. ૧

અંતે—

છણિપરિ સિરિ ઉવએસમાલ કહાણુય
તવ સંજમ સતોસ વિણુયવિજગ્ગધ પહાણુય
સાવય સંભરણુય અત્થપય છપ્પય છંદિહિં
રયણુસીહ સૂરીસ સીસ પભણુધ આણુંદિહિં
અરિહંતઆણુ અનુદિણુ ઉદય ધમ્મ મૂલ મત્થધ હઉં
ભો ભવિય ભત્તિસત્તિહિં સહલ સયલ લગ્ગિહીલા લહઉ. ૮૧-

—પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં.

[અજ્ઞાત કવિ]

(૭૬) +સપ્તદ્વેત્રિ રાત્રુ સં. ૧૩૨૭ માહશુદ ૧૦ ગુર.

આદિ—

સવિ અરિહંત નમેવી સિદ્ધ સૂરિ ઉવઆય,
પનર કર્મભૂમિ સાદ્ગ તીહ-પણુમિય પાય.

અતે—

સંવત તેર સત્તાવીસઘ માહમસવાડઘ
 ગુરવારિ આવી ય દસમિ પહિલઘ પખવાડઘ,
 નહિ પૂરૂ દહિ રામુ સિવમુખ નિહાણૂ
 જિણુ ચક્રવીસઘ ભવીયણુઘ કરિમિઘ કલ્યાણૂ. ૧૧૮
 નનં સિસિ રવિ ગયણુગણિહિ હોગઘ મહિમડહિ,
 તા વરતહિ એહ રામુ ભવિય જિણુસાસણિ,
 નિમ્મલ જ અહ નક્ષત્ર તારિકા વ્યાપઘ
 જયવંતુ શ્રીસંઘ અનઘ જિણુસાસણુ. ૧૧૯

—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

૫ સોમભૂતિ.

(૮) +જિનેશ્વર સૂરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણના રાસ-સ. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ત્રિંતામણિ મણિ વિ વિયત્યે સુહિયય ધરેવિણુ પાસ જિણુ,
 જુગપવરૂ જિણેસર સૂરિ મુણિરાહિ યુણિસુ હહિ ભત્તિ
 આપણુહ. ૧
 ગુરૂ નિયહિયય કવહુ વરમોતિયં હારૂ સુગુરૂ જિણેસર સૂરિ-ચરિયં,
 ભવિય જણુ જેણુ સા મુતિવર કામિણી, તુમહ વરણુમિ
 ઉકઠિયએ. ૨.

*

+

+

અતે—

એહ વીવાહલહિ જે પદહિ જે દિયહિ પેલાપેલિય રંગભરિ,
 તાહ જિણેસર સૂરિ સુપસન્તુ ધમિ ભણુઘ ભવિય ગણિ

સોમમુત્તી ૩૩

આ ૩૩ દૂકતું પ્રાચીન કાવ્ય છે. નાયક ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વર સૂરિની દીક્ષા દશવર્ષે ખેડાગામમાં જિનપતિસૂરિ પાસે લેવાઈ, અને મરણ સં. ૧૩૩૧ માં થયું. તે વખતે પદ્મધર જિનપ્રભોષ સૂરિ થયા. આથી આ કાવ્ય સં. ૧૩૩૧ પછી તુરતમાં રચાયેલ છે, [અને તેથી તે સમયની ભાષાના નમૂનારૂપ છે.] પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્યસચય.

૬ જગડુ (જિનેશ્વરસૂરિ શિ.)

(૯) + સમ્યક્ત્વમાર્ગ ચક્રિપદ સં. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ભલે ભણઉં માર્ગ ધુરિ જોઈ, ધમ્મધ મૂલુ જી સમકિતુ હોઈ,
સમકિતુ વિણુ જો ક્રિયા કરેઈ, તાતર્થ લોહિ નીરૂ ધાલેઈ. ૧

x

x

x

અંતે—

હાસામિસિ ચક્રિપદ્યધુ ક્રિયઉ, માર્ગતણુક છેહુ મર્ધ નિયઉ,
જણુક આગલક કિંપિ ભણુક, જગડુ ભણુક સંધુ સયલુ ખમેઉ. ૬૨
શ્રીનંદક સમુદ્ધરિ રહક, નંદક વિહિ મંદિર કવિ કહક,
નંદક જિણુસરસૂરિ મુણિદુ, જા રવિ જગધ જગધ અંદુ. ૬૩
માધ તણુક અખસર ધુરિ ક્રિયઉ, ચડસઠિ ચક્રિપદ્યાગ્યંધુ થિયઉ,
સુદ્ધ મનિ જે નર નિસુણંતિ, અણંતસુખ સિદ્ધિહિ પાવંતિ. ૬૪

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂ. કા. સંગ્રહ.

૭ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરિ.

(૧૦) + કચ્છલી રાસ. સં. ૧૩૬૩ કોરંટામાં.

આદિ—

ગણુવર્ધ જો જિમ દુગીકિનિહંડણુ, રોલનિવારણુ નિહુયણુમંડણુ;
પણુમવિ સાગીઉ પાસ જિણુ,

સિરિ ભદ્રેસર સૂરિહિં વંસો જીજી સાહલ વનિયુ રાસો, ધમીય રોડુ નિવારીઉ,
 સગા ખડુ જિમ મહીયાલિ જાણુઉ, અદ્દારસકિ દેસુ વખાણુઉ ગોવલિ
 ધન્નિ રમાઉલઉ,
 અનલ કુંડ સભમ પરમાર રાજ કર્ધ તહિ છે સવિચાર, આપૂ ગિરિવર
 તહિ પવરો.

x

x

x

અતે—

સાત્રીસઘ આપાડિ લખમણુ મયધર સાહુ સૂઓ
 છયણી નયર મઝારિ આરિહવાણુઉ લીમિ કિઓ,
 કમલસૂરિ નિયપાટિ સર્ધ હાથિ પ્રજાસુરિ ઠવીઓ,
 પમીઉ પમાવીઉ જીવુ અણુસણિ આવા સૂધુ કીઓ.
 પણિ પહુતઉ સુરલોઘ ગણુહર ગંગાજલ વિમલો.
 તાસુ સીસુ ચિરકાલુ પ્રતપઉ પ્રજાતિલક સૂરે.
 જિણુ સાસણિ નહયદુ સુહગુર ભવીયહં કલપતરો
 તા જગે જયવંત ઉમ્હાઉ જા જગિ જગઘ સહસકરો
 તેરનિસઠઘ રાસુ કેારિટાવડિ નિમ્મિઉ
 જિણુહરિ દિતસુણુંત મણુવછિય પૂરવંઉ.

—સવત્ ૧૪૦૮ વર્ષે ચીઆચામે શ્રી નરચદ્ર સૂરિણા શિષ્યેન શ્રી
 રત્નપ્રભ સૂરીણા બાંધવેન પડિત ગુણભદ્રેણુ કચ્છલી શ્રી પાર્શ્વનાથ
 ગોદીકા લીંઆ ભાર્યા ગઉરી તત્પુત્ર આવક જસા ડૂગર તદ્ભગિની અવિકા
 વીઝી તીલ્હી પ્રભુત્વેષાં સાહાયેન પ્રભુશ્રી શ્રીપ્રભ સૂરિવિરચિત ધર્મ-
 વિધિ પ્રકરણું શ્રી ઉદયસિહ સૂરિ રચિતા વૃત્તિ શ્રી ધર્મ-વિધિ અથસ્ય
 કાર્તિક વદિ દશમી દિને ગુરવારે દિવસ-પાશ્ચાલ ઘટિકાકથે સમયે સ્વ પિતૃ-
 માત્રો શ્રેયસે શ્રી ધર્મવિધિ અથમલિખત્ । (આમ એક પ્રતને અતે
 લખેલુ છે.)

૮ અમ્બદેવસૂરિ (નાગેન્દ્રગચ્છ પાસંહસૂરિ શિષ્ય)

(૧૧) +સમરા રાસો (સમરસિંહ રાસ) સં. ૧૩૭૧.

આદિ.

પહિલઉ પણમિઉ દેવ આદિસર સેતુજસિહરે
અનુ અરિહત સન્ને વિ આરાહઉ બહુ ભત્તિભરે.
તઉ સરસતિ સુમરેવિ સારયમ્ સહર નિમ્મલીય,
જમ્ પયકમન્ન પ્રસાય મૂરુપુ માણુછ મન રલિય. ૨
સંધપનિ દેસલ પૂત્રુ ભણિસુ ચરિઉ સમરાતણુઉ ઝે,
ધમ્મિય રોત્રુ નિવારિ નિસુણુઉ અવણિ સુહાવણુઉ ઝે. ૩

* * * *

અંતે—

સંવચ્છરિ ઇકહત્તર થાપિઓ રિસહ જિણિદો,
ઐત્રવદિ સાતમિ પહુત ધરે નંદઓઝે જ રવિ ચંદો. ૩
પાસડ સૂરિહિ ગણુહરહ નાગિંદ્ય ગચ્છ નિરાસો,
તમ્ સીસિહિ અમ્બદેવસૂરિહિ રચિયઉ ઝે સમરા રાસો. ૪
ઝેહુ રાત્રુ જો પઢછ ગુણુછ નાચિઉ જિણુ હરિ દેષ,
અવણિ સુણુછ સો અયકમ્મએ તીરથએ તીરથજનન કલ્લલિષ, ૫

—પા.; પ્ર. કા.

આ રાસ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં તથા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં પ્રકટ થયો છે. રાસનો નાયક સમરસિંહ મંત્રિ આસવાળ હતો અને તેના ઉપર અલપખાનની મહેરબાની હતી. તેણે સંધ કાઢ્યો હતો. આ સંધપતિ સમરસિંહ ઉદ્દે સમરાએ કેટલાંક સ્ત્રી વનો બનાવેલાં છે. સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુજય પર ઋષભદેવની મૂર્તિ તેણે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. આ રાસ પણ તેજ વર્ષમાં રચાયેલ છે.

૯ જિનપદ્મસૂરિ (ખરતરગચ્છ જન્મ સં. ૧૩૮૨ ? આ-
ચાર્યપદવી સં. ૧૩૯૦ મરણ ૧૪૦૦)

(૧૨) + શ્રીસ્થૂલિભદ્ર કાગ. (સિરિ થુલિભદ્ર કાગ)

આદિ—

પણમિય પાસ જિણુંદપય અનુ સરસઇ સમરેવી,
થૂલિભદ્ર મુણિવઈ ભણિસુ કાગ બંધિ ગુણુ કેવી. ૧

અંતે— x x x x

ખરતરગચ્છ જિણુપદ્મ સૂરિ ક્રિય કાગ રમેવડ,
ખેલા નાયઈ ચૈત્રમાસિ રગિહિ ગાવેવડ. ૨૭

—પ્ર. કા.; પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

(આ ૨૭ દુકતું દુક કાવ્ય છે. પ્રાચીન છે.)

૯ ક પદ્મ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૩) + સાલિભદ્ર કક (શાલિભદ્ર કાક)

આદિ—

ભલિ ભંજણુ કમ્મારિયલ વીરનાહુ પણમેવિ,
પહિમુ ભણુઇ કક ખરિણુ સાલિભદ્રગુણુ કેઇ. ૧

x x x

અંતે—

ઇહ કહિયઉ કકહ કુલઉ, ઇકહતરિ કહુયાહ,

ભવિયઉ સંજમુ મણિ ધરઉ, પઠઉ ગુણુહુ નિસુણુહુ. ૭૧

પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સ.

(૧૪) + દ્વહામાતૃકા.

આદિ—

ભસે ભસેવિણુ જગતગુરુ પણમઉ જગહપહાણુ,
જસુ પસાઈ મૂઠ જિય પાવઈ નિમ્મસુ નાણુ. ૧

x x x

અતે—

મંગલમહાસિરિસરિસુ સિવદ્વલદાયગુ રમ્મુ
દ્વલમાઠ અખિયઈ પઉમિહિં નિણુવરધમ્મુ. ૫૭
પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(માતૃકા એટલે બારાખડી, દરેક વર્ણુ લખ તે પર ઉપદેશ આ
૫૭ ટૂંકના કાવ્યમાં આપેલો છે. આ પદ્ય કવિ કદાચ નિનપદ્યસૂરિ નં.
૯ના પણ હોય, તેમજ આ કાવ્યો ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં ૧૪ મા
સૈકાનાં લાગે છે તેથી પદ્ય એમ જૂદા કવિ તરીકે નિનપદ્યસૂરિની
નીચેજ મુકવામાં આવેલ છે.)

૧૦ સોલણુ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૫) + ચચ્ચરિકા.

અદિ—

નિણુ ચઉવીસ નમેવિણુ સરસધપય પણુમેવિ
આરાહઉં ગુર અપ્પણુઉ અવિચલુ ભાવુ ધરેવિ. - ૧
કર જોડિઉ સોલણુ ભણુછ જીવિઉ સદ્ધલુ કરેસુ,
તુમ્હિં અવધારહ ધમિયઉ ચચ્ચરિ હઉં ગાએસુ. ૨

x

x

x

અતે—

હુંગરડા અધો ફરિ લગ્ગઉ સીયલિ વાઉ
દ્વય પુણું નવદેહડી અંમુત્તિ કિયઉ પસાઉ. ૩૮
—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં આ કાવ્ય ૧૪ મા સૈકાનું લાગે છે.)

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખર સૂરિ-મલધારી+

(૧૬) નેમિનાથ કાગ (૧૪૦૫ લગભગ)

આદિ—

સિદ્ધિ જોહિ સધ વર ચરિય તે તિથયર નમેવી,
કાગુબંધિ પહુ નેમિ જિહુ ગુણુ ગાએસઉ કેવી

* * * *

અંત—

રાજલ દેવસઉ સિદ્ધિ ગયઉ સો દેઉ થુણીજધ,
મલહારિહિ રાયસિહર સૂરિ કિઉ કાગુ રમીજધ.

૨૭

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૧૨ જયાનંદ સૂરિ (૧૪૧૦ આસપાસ)

(૧૭) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ-૩૦ રતન૦

ગદ્યગ્રંથો—[પદરમા સૈકામાં બોલાતી ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક
ટીકા-ગ્રંથો બાલાવબોધો લખાયા તેમાં પ્રથમનો મળી આવતો ગ્રંથ તે તરણપ્રપ્ર

[* રાજશેખર સૂરિ-તે પ્રશ્ન વાહનકુલમાં કોટિક ગણની મંચમ
શાખામાં હર્ષપુરીયગ્ધમાં મલધારી ગિરદથી પ્રસિદ્ધ શ્રી અભયસૂરિના
સંતાનમાં શ્રીતિલકસૂરિના શિષ્ય થયા છે, તેમણે દિલ્લી (દિલ્હી)માં
સં. ૧૪૦૫ માં જ્યેષ્ઠ માસની શુક્લ પંચમીએ ‘ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ ’—
અથવા ‘પ્રબંધકોષ ’-ગ્રંથ રચેલ છે. તે ઉપરાંત શ્રીધરની ન્યાય
કંદલીપર પંજિકા રચેલી છે.] આ ઉપરાંત વિનોદ કથાસંગ્રહ એ નામનો
દ્વંદ્વી રસપ્રદ અને બોધક કથાનો સંગ્રહ રચ્યો છે કે જેનું ગૂજરાતી
ભાષાંતર વિનોદાત્મક કથા સંગ્રહ એ નામથી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક
સભાએ સં. ૧૯૭૮ માં પ્રકટ કર્યું છે.)

સૂરિનો સં. ૧૪૧૨ ની સાલમાં ગૂજરાતના પાટનગર અણહિલ પાટ-
ણમાં પદ્મવશ્યક પર આજ્ઞાવબોધ છે, અને ત્યારપછી સોમસુંદર સૂરિએ
ઉપદેશમાત્રા, યોગશાસ્ત્ર, પદ્મવશ્યક, આરાધનાપનાક અને નવતત્ત્વ વગેરે
અંથોના ‘આજ્ઞાવબોધો’ અને મુનિસુંદર સૂરિનો યોગશાસ્ત્ર-અનુર્થ પ્રકા-
શનો ‘આજ્ઞાવબોધ’ લખેલા મળી આવે છે. તે સર્વ ગદ્યઅથો પંદરમી
સદીમાં વપરાતી ભાષાપર પ્રકાશ નાંખે તેમ છે.]

૧૩ વિજયભદ્ર.

(૧૮) કમલાવતી રાસ—૩૬ ગાથાનો.

આદિ—

નમુ વીર જિજ્ઞેસર દિજ્ઞેસર અભિનવો દ્વિજિ,
ભરત ક્ષેત્રે ભરઅગ્નિ નગરની શોભા જાણિ,
મેધરથ રાજ રાજકરે ધર્મ જપે
ધંદની રિદ્ધિ જિસી તિસી તસ ધરિ સંપિ.

૧

*

*

*

૨

અંત—

ધરણીને વચને કંત વૈરાગીઓ, એહું સંસાર વિપસમો લાગીઓ,
આપે બોલાવી બેટો બલીકરી, રાજિ બેસારી બેટો બાહિષ્ ધરી.
બાલક બાહિ ધરી રાજે થાપિ ધરે વીસ સરસ રહી.
તિહાં થકી છૂટી જિસી આવી તિસ્યો સીલ લીધો સહી
ચારિત્ર પાલિ કર્મ જાણિ કેવલી ગુરુ બે થયા,
વિજયભદ્ર મનિ વર જપે મોક્ષ મદિરમાં હિયા.

૩૬

—૩—૧૩ લીં.

(૧૯) કલાવતી સતીના રાસ.

આદિ—

ભરત ક્ષેત્રિ રે નયરી છિ મગલાવતી,
શંપ રાજા રે રાજ કરમ જસિહ સૂરપતી,

એક દિવસે રે રાઈ મત્રો બોલાવીઉ,
દન મત્રી રે દેસાઉરથી આવીઉ.

૧

અર્થ—

(ત્રૂટક)

ભૂપતિ સૂત રાજ થાપી લીધુ સયમ સુપ ભરિધ,
દેવલોકિ ગિહુ પુહતાં સુગતિ જાસિ અવતરી,
કલાવતીની પંઠીય સઝાય, ન પડીધ સંસારસિઉ,
[વિનયબદ્ધ મુનિવર સતીય ધ્યાધ, મોક્ષ જઈધ લીલસિઉં. ૪૯

—સવત ૧૭૩૮ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧ રવૈદિને ૫૦ ગ્ર. ૧૨૫

૯—૧૧ (પાલણુપુર ભં.)

—ધતિ કલાવતી ચરિત્ર ગીતિ છદ સમાપ્ત: સવત્ ૧૬૨૬ વર્ષે
ચૈત્ર વદિ ૪ દિને. (મ. બ.)

(૨૦)—હંસરાજ વચ્છરાજ સં. ૧૪૧૧.

—શીલ વિષે સ. ૧૪૧૧.

+શીલ વિષે શિખામણુ સ. ૭૧ સ. મા. ભી.

૧૪ x વિનયપ્રભ (વિનયપ્રભ ? ઉદયવન્ત ?)

(૨૧)+ ગૌતમસ્વામિનો રાસ. (સં. ૧૪૧૨ ખલાતમાં)

આદિ.

પ્રણવાક્ષર પહિલૂ એ ભણીજઈ માયા ખીજઈ સિઝનિ સુણીજઈ,
શ્રીમુખિ સોભા જ સંભધ એ.

*

*

*

*

* પ્રસિદ્ધ ગૌતમસ્વામીના રાસના કર્તા તરીકે 'વિનયપ્રભ' (ઉદયવન્ત) એ નામ પ્રચલિત છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે સુપ્રચલિત રાસના કર્તાનું નામ વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય છે એ વાત ઉક્ત રાસમાં સુસ્પષ્ટ લખી છે પ્રચલિત મુદ્રિત પુસ્તકોમાં 'દેવાંધુર અરિહંત નમિજે, વિનયપદ્મ ઉવઝાય ચુનિજે' ઇત્યાદિ પાઠમાં 'વિનયપદ્મ' લખ્યું છે એ મુદ્રાના પ્રમાદથી યાતો

અતે—

દેવહ ધુરિ અરિહંત નમીજઈ, વિનયપ્પહ ઉવઝાય થુણીજઈ,
ધણિ મંત્રિ ગોયમ નમહઝે. ૪૮

પરપર વસતા કાંઈ કરીજઈ, દેસ દેશાંતર કાંઈ ભમીજઈ,
કવણ કાજિ આયાસ કર,
પ્રહિ હડી ગોયમ સંભરીજઈ, કાજ સમ અહ જન ખિણિ શીઝઈ,
નવનિધિ વિલસઈ તાંહ થાટ. ૪૯

અહિહ સઈ ખારોત્તર વરિસે, ખલ નયરિ સિરિ પાસ પસાઈ,
(ગોયમ ગણુહર કેવલ દિવસે) કીઈ કવિત ઉપગાર વરે,
આદિહિ મગલ ઝેઅ ભણીજઈ, પરવિ મહોછવિ પહિલૂં દીજઈ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ કરો. ૫૦

ધતિ શ્રી પ્રથમ ગણુધર શ્રી ગૌતમસ્વામિ રાસઃ

પા. ૪--૧૧. ભાવ.; પ્રકાશિત.

જે હસ્તલિખિત પ્રત અનુસાર મુદ્રણ થયું છે તેના લેખકના બ્રમથી
'વિનયપહ'ને બદલ 'વિનયપહુ' થઈ ગયેલ છે, કારણ કે આ રાસના કર્તા
ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય 'વિનયપ્રભ' હતા એ
વાલુચર-સુરિંદાબાદમાં શ્રી સંભવનાથના મંદિરને સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં
પ્રાયઃ બસો વર્ષ પહેલાના લખેલા પુસ્તકમાં 'વિનયપહ ઉવઝાય થુનિજે'
એવું સ્પષ્ટ લખેલું છે. તદુપરાન્ત અજિમગંજના નેમિનાથના મંદિર સંલગ્ન
જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન પટ્ટાવલિમાં એવો પાઠ છે કે:—

“તથા શ્રી ગુરુભિ (શ્રી જિનકુશલ સૂરિભિઃ) વિનયપ્રભાદિ શિષ્યેભ્ય
ઉપાધ્યાયપદં દત્તં ચેન વિનયપ્રભોપાધ્યાયેન નિર્ધનીભૂતસ્ય નિજબ્રાતુઃ
સંપત્તિસિદ્ધયર્થ મંત્રગર્ભિતગૌતમરાસો વિહિતઃ તદ્ગુણુનેન સ્વબ્રાતા
પુનર્ધનવાન્ ભતઃ ઈત્યાદિ.

આથી ઉક્તરાસના કર્તા સંબંધી કોઈ ભતનો સંદેહ રહેતો નથી.
શ્રી જિનકુશલસૂરિ સં. ૧૩૮૯ માં દેવલોક ગયા તેથી તેના શિષ્યે બના-
વેલ રાસ સં. ૧૪૧૨ માં હોય તે તદ્દન શક્ય છે.

૧૫ હરસેવક.

(૨૨)+ મયણુરેહાનો રાસ. (સં. ૧૪૧૩ (?) કુકડીગામમાં)
આદિ—

દોહા.

જૂઆ માંસ દારુ તણી, કરે વેશ્યાશું જોય,
જીવ હિંસા ચોરી કરે, પરનારીનો દોષ.

૧

ઢાલ-અનાચીની વૈરાગી દેશીમાં.

વ્યસન સાતમું પરનારીનું, પ્રત્યક્ષ પાપ દીખાયું.

રાવણુ પદ્મોત્તર મણિરથ રાજ, તીનું રાજ ગમાયું,

૧

—રાજવીયાંને રાજપિયારો, ભાઈ છેલો ખારો-આકણી.

*

:

"

૧

અતે—

ગામ કુકડીએ કર્યો ચોમાસો, સંવત ચૌદો તેરા માથો,

કથા દારણુ આ ઢાલજ કીની, હરસેવક ચિત્ત લાથો-રા. ૧૮૭

સાંધારે તો મુખ સાંભલ્લને, અરિત્ર મયણુરેહારો,

તિણુ ઉપર કોઇ અધિષ્ઠા ઓછો, મિચ્છાદુકક મહારો-રા. ૧૮૮

(આ ઢાલ એક છે ને તેની કડી ૧૮૮ છે. તેમાં રાજસ્થાની-

મારવાડી ધણુ શખ્દો ને પ્રત્યયો છે ને તે સં. ૧૪૧૩ જેટલી જૂની

દ્રુતિ લાગતી નથી તો તેની હસ્તલિખિત પ્રત મળે નહિ ત્યાં સુધી

સંવત્ની અનિશ્ચિતતા લાગે છે. પ્રકાશિત શા ભીમશીમાણેકે કરી છે

તેમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલ છે.)

૧૬ જિનોદયસૂરિ* (ખ૦)

(૨૩) ત્રિવિક્રમ રાસ સ. ૧૪૧૫.

* ગુજરાતના પાલણુપુરમાં વસતા રૂદ્રપાલ અને ધારલદેવીને ત્યાં
સં. ૧૩૭૫ માં સમર નામે કુંવર જન્મ પામ્યો. તેણે કુંવાશં સં. ૧૩૮૨

૧૭ જ્ઞાનકલશ.

(૨૪) + શ્રી જિનોદયસૂરિ પદ્માભિષેક રાસ સં. ૧૪૧૫.
આદિ.

સતિકરણુ સિરિ સંતિનાહ પયક્રમલ નમેત્રી,
કસમીરહ મંડણીય દેવિ સરસતિ સુમરેવી,
જુગવર સિરિ જિણુકદયસૂરિ ગુરુગુણુ ગાએસુ
પાટ મહોચ્છવુ રાસુ રંગિ તસુ હઉ પભણેસુ.

૧

અંતે.

સુહુગુરુ ગુણુ ગાયંતુ સયલ લોય વહિય લહએ,
રમકે રાસુ ધહુ રંગિ જ્ઞાનકલસ મુનિ ધમ કહધ.

૩૭

—ખ૦ જિનોદયસૂરિનું મૂળ દીક્ષાનામ સોમપ્રભ હતું. તેને સૂરિપદ
આપવાની ક્રિયા તરણુપ્રભાચાર્યે ખંભાતમાં સં. ૧૪૧૫ માં કરી. તે
પદ્માભિષેક ક્રિયા આમાં જણાવી છે. તેથી આ કાવ્ય સં. ૧૪૧૫ માં
રચાયેલું જણાય છે. પ્ર૦ જૈ. ચૈ. ગૂર્જર કાવ્ય સચય.

૧૮ મેરૂનન્દન. (ખ જિનોદયસૂરિ દીક્ષાગુરુ.).

(૨૫) + શ્રી જિનોદયસૂરિ વીવાહલહિ. સં. ૧૪૩૨.
આદિ.

સયલમણુવહિયે ક્રમકુંભોવમં પાસપયક્રમલુ પણુમેવિ ભત્તિ,
સુગુરુ જિણુકદય સુરિ કરિસુ વીવાહલહિ

સહિય ઊમાહલહિ મુચ્છ ચિત્તિ. ૧

*

*

*

*

માં દીક્ષા લીધી જિનકુશલસૂરિએ દીક્ષા આપી સોમપ્રભ નામ પાડયું.
સં. ૧૪૦૬ માં જસલમીરમાં વાચનાચાર્યની પદવી મળી. સં. ૧૪૧૫ માં
ખંભાતમાં શ્રી તરણુપ્રભસૂરિએ તેમને સૂરિપદવી આપીને જિનોદયસૂરિ
નામ આપી જિનકુશલસૂરિની પાટ સ્થાપ્યા. સં. ૧૪૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

અતે.

એહુ સિરિ જિણુકદયમૂરિ નિય સામિણો

કહિઉ મધ ચરિઉ આઈ મદયુદ્ધિ,

અમ્હ સો દિકખુગુરુ દેઉ સુપસનઉ

દંસણુ નાણુ ચારિત સુદ્ધિં.

૪૩

એહુ ગુરુરાય વીવાહનઉ જે પદ્ધં જે ગુણુઇ જે સુણુતિ,

ઉભયલોગે વિ તે લહઈ મણુવંછિયં

મેરનંદન ગણિ ઇમિ ભણુંતિ.

૪૪

—ખ૦ જિનોદયમૂરિ સં. ૧૪૩૨ માં પાટણુમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેના

છેલ્લો ઉલ્લેખ કરી આ કાવ્ય પૂર થાય છે. તે વર્ષે તે રચાયેલું જણાય છે. રચનાર પોતે તેના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય તેમજ ઐ. રા. સં. ૩. ૧૫ માં સૈકાની ભાષા માટે આ કૃતિ ઉપયોગી છે.)

(૨૬) +અનિત-શાંતિ રતવન.

આદિ.

મગન કમલાદંડ એ, સુત્ર સાગર પૂનમ ચદ એ,

જગગુરુ અનિત જિણુદ એ, શાંતીસર નયણુનદ એ.

૧

ખિહુ જિનવર પ્રણમેવ એ, ખિહુ ગુણુ ગાઈસિ સખેવ એ,

પુણ્યભંડાર ભરેમુ એ, માનવભવ સફલ કરેસુ એ.

૨

અતે.

ઈમિ ભગનિહિ ભોલિમ તણી એ, સિરિ અનિય સતિ

જિણુ ત્યુય ભણીએ,

સરણિ ખિહુ જિણુ પાય એ, શ્રી મેરનંદણુ ઉવચાય એ.

૩૨

—પ્ર૦ રતનસમુચ્ચય અથવા રામ વિલાસ પૃ. ૨૧૫-૨૧૯

૧૯ દેવસુંદર સૂરિ શિષ્ય.

(૨૭) કાકખંધિ ચઉખ્યર્ધ રચ્યા સંવત લગભગ ૧૪૪૦.

આ ચોપાઈ ૬૯ ટુંકની છે. કાકાના અક્ષરોને અનુક્રમે આવાક્ષર કરીને ચોપાઈ ગુથી છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર જૈન-ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ચોપાઈ રચ્યાનો સંવત્ લખ્યો નથી, પણ પહેલી ટુંકમાં શ્રી દેવસુંદર સૂરિને વંદના કરી છે, એટલે આ ચોપાઈ દેવસુંદર સૂરિના કોઈ શિષ્યે રચી છે એમ ખાત્રી થાય છે. દેવસુંદર સૂરિને સૂરિ પદવી સંવત્ ૧૪૨૦ માં મળી અને સંવત્ ૧૪૫૦ સુધી તેઓ હયાત હતા; એટલે આ ચોપાઈ સંવત્ ૧૪૨૦ થી ૧૪૫૦ સુધીમાં રચાઈ છે એમ ખાત્રીથી કહી શકાય. આદિ-એની ભાષા પણ તે કાળને અનુરૂપ જૂની છે, શરૂઆત આ પ્રમાણે છે.

અરિહંત સિદ્ધ આચરિય ઉવજ્ઞાય, સાહુ મુગુર દેવસુંદરસૂરિ પાય;
વંદિય મુય સામણિ સમરેવિ, ધમ્મ કક્રપ ભણિસુ સંખેવિ. ૧

કરક ધર્મ મન ભૂલા ભમઉ, માણસ ભવ કાંઈ આલિં નિગમઉ ?
દાન સીલ તપ ભાવન સાર, મુહ ગુર વયણુ પાલઉ સવિચાર. ૨

કાંઈ જુ દીજઈ દાન, તિહાં ચોતવીઈ નવિ અભિમાન;
ચિત્તિ વિત્તિ પતિહિં મુવિમુદ્ધ, સો શ્રેયં સઈ લીલઈ લલ્લ. ૩

ખરઈ ચિત્તિ નામ એવડા, વિત્તિ અશુ રસિ પૂરિય ધડા;
પત્ત જુ પામિઉ પદ્મ જિણુંદુ, ચડઈ સિખા નવિ પડઈ ઈંદુ બિદુ. ૪

ખાધઈ તપતિ ઉદરિ નવિ હોઈ, દીધઈ પાત્રિ દાન ઊગરઈ;
ખીર ચાલ દીધઈ સંગમઈ, શાલિભા સોઈ દૂધજિ તિમઈ. ૫

ગહગહીયા ધન કયવન, નિદ્રાણિ નિમુણક તેહનું ખુંન્ય;
શુદ્ધ ચિત્તિ દીયાં ધૃત ખીર, દેવલોકિ પહતા એ વીર. ૬

ગાઢ સંકટિ હૂનિ નારિ, તતખિણિ વિરૂપ દૂતઉ ખારિ;
દાન દેઈ તિમ ચંદનપ્પાલ, જિમ આનીલ ભાજઈ તતકાલ. ૭

ધનહ તિમ વહિરાવિઉ ધીય, જિમ સંચિઉ તિત્યંકર ખીય;
પાત્રિ દાનિ હજિઉ નિરવાહ, આદિનાથ ધન સારથવાહ. ૮

ધીઉ દાઉ જઉ દીજઘ દાન, તુ રાઉલિ લાભઈ બહુ માન;
 દાનિ ભૂતપ્રેત વસિ થાઈ, દાનિં દુકખ દુરિચ સવિ જાઈ. ૯
 જિમ કડિ થિકુ ઊપજઘ, દાન ઉદારિ તિમ નીપજઘ.
 દાન વિષઘ જેહ ઊપજઈ બુદ્ધિ, તીહં નર સઘવર આવઘ રિદ્ધિ. ૧૦

*

*

*

~

અતે—છેવટનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

શશિ લછણુ અંદણુ પીયૂષ, સેવતાંનિ હણુધ સવિ દુખ,
 ઈમિ પરિ મનિ ભાવણુ ભાવતાં, કર્મ અણુતા ન્યાધ પત્યાં. ૬૦
 શાલિ દાલિ ધૃત મીઠાં હોધ, એય વાત જાણુધ સદ્દ કોધ,
 ધરમુ માહિં તિમ ભાવણુ સાર, એહ વાત પાધરઉ વિચાર. ૬૧
 પલકઈ ચૂડિ અતેવર હાથિ; નમિં રાજ પવિસઈ પરમથિ;
 બહુ મળિએ કલિ કદલ હોધ, પરમાણુદ લહધ ઇકે સોઈ. ૬૨
 પણિ પણિ આરિ ચઉરાસી જીવ, યોનિ વસઈ સસારિ સદૈવ;
 ધરમુ એકુ સવિદ્ધ આધાર, ધર્મ લગધ પામીજઘ પાર. ૬૩
 સમરથ રાત્રિ દિવસિ મનિ ધર્મ, ધર્મ તણુઉ મન છંડઉ ભ્રમ;
 રાખધ ધર્મ ચિહુ ગતિ દુકખ, ધર્મ લગઈ પામી જઘ મુકખ. ૬૪
 સાયર મર્યાદાં પુણુ રહધ, ચદસર ગયણિં સંચરધ,
 કુશલ પચ તે દિ આચાર, સોધ સહગુરુ બુઝવધ વિચાર. ૬૫
 હિવ ગુર જાણુઉ સો સસારિ, જેહ ગુર બૂઝઈ વિચાર,
 પાલધ અનધ પલાવધ સોઈ, એઉ સુહગુરુ જાણુધ સહુ કેઈ. ૬૬
 હાથિ ચડિઉં ચિંતામણિ રત્ન, જઉ લાભઈ જિણુવરનું વચન,
 જિણુવર દેવ ધર્મગુરુ સાધુ, એય સમકિતુ શ્રેણિકરાધ લદ્ધ. ૬૭
 ક્ષણુ એકુ મન જઉ થાહર રહધ, કર્મ વિવર નિશ્ચિં સો લહઈ,
 કરમ વિવર સીઝધ સવિ કાજ, લાભઈ મુગતિ તાણુ સહ રાજ. ૬૮
 ક્ષાયક સમકિતુ નિશ્ચય તાહં. ચઉવિહ ધર્મ હીઈ છધ જાહ,
 સોઈ કહીધ કકર કર બદ્ધ, પદતાં ગુણુતાં હુઈ સર્વ સિદ્ધિ. ૬૯
 —મતિ કાકબધિ ચઉપ્પઈ સમાપ્તા ॥છા લિખિત દેવગિરિ નગરે (મ. બ.)

૨૦ સાધુહંસ. (ત૦ જિનશેખરસૂરિ-જિનરત્નસૂરિ શિ૦)

(૨૮) શાલિભદ્ર રાસ સ. ૧૪૫૫ આમો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ૨ સકળ સંસાર,
જસ નાંમિઈ કવિજન સવે ખુધિ અતિહિં સરસ વાણીય,
વીણાપુસ્તકધારિણી તે સામિણિ મનમાંહિં આંણીય,
કરજેડી કવીયણુ ભણુછ, સહગુરૂ પાય પણુમેવિ,
સાલિભદ્ર ધના તણાં, ચરીય રચેસુ સપેવિ. ૧

x

x

.

x

અતે—

ચુપઈ.

તપગછિ શ્રી જયશેખર સૂરિ, નાંમઈ પાવ પણાસઈ દ્વરિ;
તામ પાટિ શ્રી જિનરણુ સૂરીસ, મન શુધિઈ પ્રણમં નિસદીસ. ૨૧૬
સહિગુરૂ નાંમ છે હઈડઈ ધરી, ચુપઈ બદ્ધ કથા મઈ કરી,
સાલિભદ્ર ધનાનું ચરિત્ર, ભણીઈ હુસ્યઈ અતિહિં પવિત્ર. ૨૧૭
ભાવસહિત નરનારી ભણુછ, કઈ મનિ સુદ્ધિઈ શ્રવણે સુણુઈ,
સાધુહંસ મુનિવર ઈમ ભણુઈ, નવનિધિ તેહ ધરિ આંગણુઈ. ૨૧૮
સવત ચઉદ પંચાવનિ વરસિ, આસો શુદ્ધિ વિજયાનઈ દિવસિ,
જિનવચને કરી સદ્વહિઈ, ભાવિઈ ભગતિ હૈયડઈ ધરિઉ. ૨૧૯

—શ્રી શાલિભદ્રનુ વૃદ્ધ રાસ વ્યવ૦ ઉદ્યદિરણું લિપાપિત ગ્રંથાગ્ર
૩૧૧ શ્રી (અ.) ધર્મમૂરતિ સૂરીદ્ર સાધુ શિશેમણિ વિજયૈઃ (વિ.
ધ. ચોપડો પાનાં ૧૫૬ થી ૧૬૭ પંક્તિ ૧૫.

—૭-૧૭ લીં. (આ બંને પ્રત પરથી ચોગ્યપાઠ લઈ ઉપરનું
લખેલ છે).

૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) (સં. ૧૪૬૨ પહેલાં)

(૨૯) ચિહ્નગતિ ચોપદઃ

આદિ—

સેતુજ વદિઅ તીરથરાઉ, ગોયમ (ગુર્યા) ગુણુહર કરઉ પસાઉ,
વાગવાણિ હઉ સમરઉ દેવિ ચિહ્ન ગતિગમણુ કહ્ સખેવિ. ૧

ચિહ્નગતિ માંહિ કાંઈ નચ્છી સાર, દીસઈ દુખ તણુ ભડાર, ૨
ચિહ્નગતિ તાણું તીહાં નહોં કોઈ ગંમુ જિહિ ચિત્તિ એક વસઈ જિણુ ધમ્મુ.

x

x

x

અંતે—

મૂરખમાહિ મૂ પહિલી કીહ, જિણુ ધર્મમાહિ વસઉ સવિ દીહ,
કાલઉ ગહિલઉ ખોલિ કાઉ, તેઉ પુણુ સહગુર તણુઉ પસાઉ. ખુ.

રામતિની છઈ મૂ ધણી ટેવ, ગુર્યા સધની નિતુ કર મેવ,

અજ્ઞાન પણુધ આસાતન થાઈ, વસ્તિગ લાગઈ શ્રીસંધ પાય. ૯૪

(મ. બ.)

+ રાત્રિભોજન સ. ૫૫ સ. મા. બી.

+ રહેનેમી રાજમતિ સ. સ. મા. સી.

* પ્રસિદ્ધ જૈન કવિઓમાં આ કવિની ગણના થાય છે. આ ચિહ્ન-ગતિ (ચાર ગતિ-મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક, દેવ) એ સંબંધીની ૯૪ દુકની ચોપદમાં અનેક-પ્રકારની યોનિમાં ભટકતા જીવને કેવાં કેવાં ભયંકર દુઃખ ભોગવવાં પડે છે, તેનું વર્ણન કરીને કવિ કહે છે કે જીવને અરિહત દેવ અને સાધુ ગુરુ એ મોટા પુણ્યને બળે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દૈવ ચિત્તે જિન ધર્મ પાળી પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પામવી. (મ. બ.) સ્વ. શ્રીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલે પાઠણના ભંડારોમાંના સાહિત્ય ના લેખમાં આ ગ્રંથની પ્રતીક લખ્યા સં. ૧૪૬૨ માંથી આફિ ને અંત આપેલ છે તેથી કતાં તેની પહેલાંનો છે. તેમના કથન પ્રમાણે એક જીન પ્રતમાં મગલાચરણથી આદિ આમ મુકી છે:—‘ સેતુજ વદિઅ તીરથરાઉ, પ્રભરતના ગુરુ કરે પસાઉ ’—આ પરથી કતાંના ગુરુનું નામ પ્રભરત અથવા રત્નપ્રભ હશે.

૨૨ જયશેખર સૂરિx.

(૩૦) +ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ અથવા પરમહંસ પ્રબંધ.

રાગ ધન્યાસી.

આદિ—

પહિલું પરમેસર નમી, અવિગતુ અવિચલ ચિત્તિ;
 સમરિસુ સમરસિ ઝીલતી, હંસાસણિ સરસતિ. ૧
 માનસ સરિ જાં નિર્મલધ, કરધ કનૂહલુ હંસુ;
 તાં સરસતિ રંગિ રહધ, જોસી જાણુઈ હંસુ. ૨
 પાણિ પાહણિ સામિણી, મન સરસતિ સંભારિ:
 દીસઈ દસણુ દ્વઅંગમી, લીડે ભૂઆણુ દ્વઆરિ. ૩

~

*

*

*

* મેરુપુંગસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૩, દીક્ષા ૧૪૧૮, આચાર્ય પદ ૧૪૨૯, ગચ્છ ન.યકપદ ૧૪૪૬, સ્વર્ગ ૧૪૭૧. તેમના સમયમાં આ જયશેખર સૂરિ યયા. બને મહે દ્રપ્રમ સૂરિના શિષ્ય હતા. અંચલ ગચ્છ સ્થાપક આચાર્યશિવ સૂરિ-તેના જયસિ હ સૂરિ-ધર્મધોષ સૂરિ-મહે દ્રસિંહ સૂરિ-સિંહપ્રભ સૂરિ-અનિત-સિંહ સૂરિ-દેવે દ્રસિંહ સૂરિ-ધર્મપ્રભ સૂરિ-સિંહતિલક સૂરિ અને તેના મહે દ્રપ્રભ સૂરિ. જયશેખર સૂરિએ સં. ૧૪૩૬ માં નૃસિમદ્ર નગરમાં ઉપ-દેશ ચિંતામણિ-૧૨૦૦૦ શ્લોકનો ગ્રંથ, સં. ૧૪૬૨ માં ખંભાતમાં પ્રબોધ ચિંતામણિ (કે જેનો ભાવાનુવાદ આ ગૂજરાતી પ્રબંધ છે), તથા ધર્મિભદ્ર મહાચરિત મહાકાવ્ય ગૂજરાતમાંજ પૂર્ણ કરેલ છે. તેમજ ત્યાર પછી જૈન કુમારસંભવ રચેલ છે તેમાં પોતાને 'વાણીદત્તવરઃ' ઓળખાવે છે. આ ઉપ-રાંત નાના ગ્રંથ નામે રાત્રુંજય, ગિરનાર, મહાવીરજિન એ ત્રણ પર સં. બત્રીસ શ્લોકની દ્વાત્રિંશિકા, આત્મબોધ કુલક (પ્રાકૃત), ધર્મસર્વસ્વ (કર્કૃત), રચેલ છે, અને પોતાના હક ઉપદેશ ચિંતામણિ પર અવચૂરિ અને ઉપ-દેશમાલા તથા પુખ્તમાલાપર અવચૂરિ (નાની દીકા), ક્રિયાગુપ્ત-સ્તોત્ર રચેલ છે. વિશેષ માટે જુઓ સાક્ષર શ્રી લાલચંદ પંડિતની આ પ્રબંધપરની પ્રસ્તાવના. આ પ્રબંધની પ્રાચીન શુદ્ધ ગૂજરાતી ભાષા જેતાં તે ૧૫ મા સૈકામાં થયેલ માનવામાં આવતા નરસિંહ મહેતા, ભાલણ મીરાંબાઈ, આદિની

અતે-કૃષ્ણ કામધેનુ એ હોઈ, એ ચિતામણિ અવર ન કોઈ,
એહ જિ શિવપુરીનંદ પંથ, જીવન એહ જિ સવિ હું યથિ,
મૂલિ મત્ર મણિ એ મનિ માનિ, તપ જપનંદ ફલ એહજ ધ્યાનિ
ધણિ સવિસંપદ આવર્ષ પ્રરિ, ધર્મ ખોલઈ જયશેહર સૂરિ. ૪૪૭
ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રબધ, પાપ તણુક સાંસઈ નછ ગધ,

—(પા૦ પાપ તણુક ન સુહાઈ ગધ)

જાં ગયણાંગણિ દ્રુ ગિર ચાઈ, જાં મહિંયલિ દિલુયર શશિરાહ. ૪૪૮

—ઈતિશ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રબધ સમાપ્તમિતિ.

શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત શ્રી અંચલ ગચ્છે.

—પ્ર૦ કા૦, અમ૦,

—સં. ૧૬૨૨ વર્ષે આપાટ માસે, જાહુ પખે એકાદસી ૧૧ ગુર-
વાસરે-ગુભ નક્ષત્ર લગ્ને. પુસ્તકં લિખિતં ચ ભદ્રારક શ્રી પુન્યપ્રભ
સૂરિસ્વરાણાં શિષ્ય ભદ્રારક શ્રી જયસિંહસૂરિણા લેખયાંચકે. ૨૮.
(મો. સેં, લા,), ૪૦-૮ (વિજય ધર્મસૂ૦)

પ્રકટકર્તા—અ. ભ. ગાંધી. સંપાદક પડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ.

વિ. સ. ૧૯૭૭.

૨૩ હીરાનંદ સૂરિ (પીંપલ ગચ્છ વીરદેવ સૂરિ-વીરપ્રભ
સૂરિ શિ૦).

(૩૧) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સં. ૧૪૮૫

આદિ—

પહિલું પણુમીય પઠમ જિણેસર, સિતુંજય અવતર

ગૂજરાતી ભાષા અર્વાચીન જણાઈ આવે છે આમાં નૂતની ગૂજરાતી છે અને
અનેક છંદો જેવા કે દ્વંદ્વ, દ્રુપદ, એકતાલી, ચોપદ, વસ્તુ, સરસ્વતી ધઉલ,
છપય, ગૂજરી વગેરે છે. આ પરથી જેમ પ્રો. મણિલાલ નલુસાઈ દ્વિવે-
દીને જણાયું કે ‘ ગૂજરાતી ભાષાને પ્રથમ ગૂજરાતીનું ૩૫ આપનાર જૈનોજ
હોય એમ માનવાને બહુ કારણો છે.’ તેમ કૃષ્ણ સમન્વય તેણું છે.

હથિણાઉરિ શ્રી શાંતિ જિણેસર ઊજ્જતિ નિમિટ્તમાર.
 શ્રરાજિલિ પુરિ પાસજિણેસર, સાચઉરે વર્દમાન,
 કાસમીર પુરિ સરસતિ સામિણિ, દિઉ મુઝનઈ વરદાન. ૧
 પિંપલિ ગઝિહિ ગિર્યા ગણુહર સિરિ વીરખપહસરિ,
 નામઈ લીધઈ જામુ તણે સવિ પાપ પણાસઈ ફરિ.
 તામુ તણુઈ પય પણુમી બોલિસુ વિદ્યાવિલાસ ચરીઅ,
 ભણુછ હીરાણુદ ભવિયાં નિસુણુકે, હઠઅઈ હરખ ધરીય. ૨
 વિદ્યાવિલાસ નરિંદ પનાડો હઠડા મિંતર જાણી,
 અતરાખ વિણુ પુણ્ય કરકિ તુમ્હિ ભાવ ધણેરો આણી.

x

x

x

અતે—

પીંપલિ ગઝિહિ ગુરૂઈ ગુણુનિલઉએ
 વીરદેવ સ્મરિહિં પાટિએ અચક્ક વધામણુએ, ૬૫
 વીરપ્રભસરિ ગુરૂ ગહગહીએ, પાટિ હીરાણુદ સ્મરિ. અચ૦
 સંવત ૧૪ પચ્ચાસીહ એ વિરચીકિ ચરિઅ રસાલ-અ૦

—કુત્ત ૧૭૦. પદ્ય. સાગરખંડાર પાટણુ. પ્રત. લખ્યા સં. ૧૫૩૨ ની,
 ચ૦. જેસ;૦

—સં. ૧૫૬૫ શક ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ સુદિ સપ્તમી ગુરૂ શ્રી મંડપ
 ગઢ મહાદુર્ગ પાતિસાહ શ્રી નસીરસાહ વિજયે રાજે શ્રી મલધાર ગઢે
 શ્રી લક્ષ્મીસાગર સ્મરિ શિ. નીતિવિધાન શિ૦ હીરાણુદ લિ૦ ૧૪-૧૧
 ન. ૧૭૧ ૧૮૮૧-૮૨. ૩. ક્રો.

(૩૨) દશાર્ણભદ્ર રાસ.

આદિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ,
 સમરીય સમરીય સરસતિ દેવિ કિ,
 દસનબદ્ધ ગુણુ ગાઠસ્થિં એ,

હીયડલઝ હીયડલઝ હરપ ધરેવિ કિ—
વીર જિણેસર પય નમીએ.

૧

“ ૨ ૧ *

અતે—

ધણિ પિરિ જિણવર ગુણુ થુણુએ નાસઈ કમલ દરિ કિ,
ખોલ્લઝ ખોલ્લઝ હીરાણુદ સૂરિ કિ,
ધણિપરિ જિણવર જિણવર વાંદનાં એ. ૩૧
૩-૧૧ વિ. ધ.

(૩૩) જખૂ સ્વામીના વિવાહલો સં. ૧૪૯૫.

(૩૪) કલિકાળ.

—૦૦૦૦—

૨૪ દયાસાગર સૂરિ.

(૩૫) ધર્મદત્ત ચરિત્ર. સં. ૧૪૮૬

—મિશ્ર.

૨૫ જયસાગર.

(૩૬) વચર સ્વામિગુરૂ રાસ સં. ૧૪૮૯ જૂનાગઢ.

અતે—

જૂનઝગદિ શ્રી નેમિ પસાઈ,
શ્રી જયસાગર વર કાય ઉવઝાઈ;
ચહિદ નિવ્યાસી વછર હો.
ઈમિ ગણુહર સુવિહાણુ થુણીજઈ,
ઉછવ મગલ રાસ રમીજઈ;
ત્રેય શાંતિ સંપતિ કરો.

૫૪

૫૫

પ્ર. કા.

(૩૭) દેવ્યાણુમંદિર ભાષા (એ.) વિદ્યા.

૨૬ મેઘા (મેહો).

(૩૮) શ્રી તીર્થમાળા રતવન.

અતે—

એકસઉ તીરથ વીસોત્તર નાંમ, ઇણિ ભણિ હુઈ સવિહુ પ્રણામ,
આવક મુગતિથિ કુલઅ જ્યા, એહ તવન ભણિયો હો ભયા. ૯૧

મેહઉ કહધ મુગતિનું દામ, સદા લિઉ તીર્થકર નાંમ,
તીરથમાળા ભણુક સાંભલઉ, જામ પાપ ઘટ હુઈ નિરમલુ, ૯૨
ઇતિ શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન સમાપ્ત મિતિ.

આવિકા શ્રી મેલી વાંચનાર્થ. (પ્ર. કા.)

(૩૯) રાણકપુર રતવન ૧૪૯૯ કાર્તિક.

આદિ—

વીર જિણેસર ચક્રણે લાગી, સરસતી કન્હઈ સુમતિ મઈ માગી,
વૃદ્ધિ હોઈ જિમ આપી. ૧

x x x ...

અત—

ભક્તિ કરી સાહમ્મી તણી, એવં દરિસણુ દાન,
ચિહુ દિસિ કીરતી વિસ્તરી એ, એ ધન ધરણુ પ્રધાન,
સંવત ચઉદ નવાણુવઈ એ ધુરિ કાતી માસે,
એહઉ કહધ મઈ તવન કીયઈ મનરંગ ઉલાસે. ૪૪

૫-૧૦ નાના પાનાંની જૂની પ્રત માંગરોથ.

૨૭ દેવરત્ન સૂરિ શિષ્ય.

(૪૦) દેવરત્ન સૂરિ કાગ. સં. ૧૪૯૯

આદિ—

પહેલાં સંસ્કૃત મંગલાચરણનાં શ્લોક છે. ૫૫૧

રાસ,

ત્રિભુવન ગગન ત્રિભાસન દિણ્ણર, નયર જીરાઉત્રિ વાસરે,
 નગિય નિરંજન ભવમય ભંજન, સગ્ગન રંજન પાસરે,
 કવિજન માનસ સરવરહ સીય, સરિસીય અવિચલ ભત્તિરે,
 ધ્યાઇશુ ભાવિષ દેવી સારદ, શારદ શશિકરકંતિરે.

અંતે—

સંવત ચઉદ નવાણું વરિસઈ, રતુ વસંત જન મહનઈ
 દિવસિઈ, મનૈરાંગિ હિ સુવિશાલ,

કાગપધી એ ગુરૂ વિનતી ભાવ ભગતિ

ભોલિમ સજીતી, કીધી રસ ચઉસાલ. ૬૪

ગણુદર શ્રી દેવરત્ન સૂરિસર, ધિગ વીનતિ કરી

જે નરવર, વંદઈ ભગતિહિ સાર,

તિહ ધરિ વિલસઈ નવનિધિ અહનિશિ, સવિ

સુહસંપદ નિતુ હુઈ તીહ વસિ,

વછિય સિદ્ધિ અપાર. ૬૫

(આ ૬૫ હુંકતું જૂદા જૂદા પ્રાચીન છદ્મા સુદર કાવ્યના

‘ નમુનાઓ પૂરૂં પાડનાર કાવ્ય છે.)

પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સત્રય.

૨૮ ગુણુરત્ન સૂરિ (નાયલગચ્છીય ગુણુસમુદ્ર સૂરિ—
 ગુણુદેવ સૂરિ શિ૦)

(૪૨) ઋષભરાસ.

આદિ— પંડિત શ્રી યશોવિમન સદ્ગુરુઓ નમ

આદિ અક્ષર ઉચ્ચાર સિઈ, અરિહત પણુઓસુ,

રાસ બધ રિસહેસતુ, નવ નવ રસ વન્નેસુર. ૧

૧ ઋષભેશ—આદિનાથને ૨ વર્ણવીશ.

અગાધ કવિઆણુ કવિઆ રસ, કવિઉ કોડા કોડિ,
 નીચ મનિ માનિ કવંતડાં, કવિય મ દેજ્યે પોડિ. ૨
 નાયલ ગછિ ગુણુદેવ ગુર, પામી સુગુર પસાડે,
 ગુણુરયણુ સૂરી ધમિ ઉચરિ, વન્નિસુ વનિતારાડ. ૩
 વશ ધખાગહ દં તવિસુ, આણી અતિ ધણુ ભત્તિ,
 ગુણુતાં ગણુ ગિર્યડિ ચડિ, સરસતિ આપુ ભત્તિ. ૪

x x x x

અંતે—

કહિન કર્મ ક્રિયા વેલી દાંધ, પુરિમતાલ પૂરિ કેવલ દાંધ,
 ન્યાન મહોચ્છવ સુરપતિ કરિ, જય જય શબ્દ ત્રિભુવન ઉચરિ. ૧૪૨
 કેવલદીપક ત્રિભુવનભાણુ, સમોસરણુમાંહિ કરિ વપાણુ,
 ગુણુરત્નસૂરી સ્વામી જયવંત, પ્રથમ પ્રગંધ ઋપમ જયવન. ૧૪૩
 —ઇતિ ઋપભચરિત્રે પ્રથમ પ્રગંધ.

(૪૨) ભરત બાહુબલી પ્રગંધ.

આદિ— અડતાલ ચોપાઈ.
 પદમ જિણેસર પાય નમુ નિત, સેત્રુંજ કેરે સ્વામિ,
 અહનીસ આદિત નામ જપનાં, દુરગતિ નાસિ નાંમિ. ૧
 પદમાદેઇ વર દીધ અનોપમ, નાયલ ગચ્છિ ગુરૂચ, ૨
 શ્રીગુણુ સમુદ્રસૂરિ ગૂર ગિર્યા, મહિઆલિ ધણુ યશવાય.
 તાસ પાટિ તપ તેજિં દિવાકર, સાચર જિમ ગંભીર, ૩
 શ્રી ગુણુદેવ સૂરિ ગુણિપૂરિત, સમરથ સાહસ ધીર.
 તાસ સીસ વીરરસ જપિ, શ્રી ગુણુરયણુક સૂરિ, ૪
 રિસહેસર કુઅર ગુંણુ ગાતાં, પાપ પલાઈ દૂરિ.
 આદિ કુંઅરિ કંઈ વીનતી, આહી અમ વર દીનિ;
 ભરથ બાહુબલિ તણો પવાડો, તુઝ પસાયિ કીનિ. ૫

x x x x

અતે—

સતી બણુર્ધ સુંણિ સાચું વીરા, ગયવર માંન કહિજિ,
એહ થકા ઉતરો અતુલીયળ, જિમ સવિ કર્મ દહિજિ. ૩૯૩
મિહિનિ તણુક પ્રતિબોધ સુણીનઈ, હિઈ ઉપસમ વસિહં.
તાન જુહાઈ બધવ વાંદું, બાધ એ દૂંય વસાંસિહ. ૩૯૪
માન તજ્યું તવ જ્ઞાન ઉપનું, અમરે કીઉ ઉચ્છાહ,
સમોસરણિ કેવલની પાંતિ, મિઠો બહુલી નાહ. ૩૯૫
નાભિ મરૂદેવ્યા ઋપમ જિણેસર, સુનંદા સુમંગલા રાણી;
ભરથ બાહુબલિ બંલી મુંદરિ, સતી શિરોમણિ જાણી. ૩૯૬
એ જપંતાં અંગિ પાપ ન લાગિ, અવિહહ મુખ અનત,
શ્રી ગુણુરતન સૂઝી ઈમ બોલિ, શ્રી આદિનાથ જયવંત. ૩૯૭

—ઈતિશ્રી ભરથ બાહુલી સબધે દ્વિતીયો પ્રબંધ સપૂર્ણો ય
રાસ ક્ષિપ્તિનં વિદ્યાવિમલેન સ. ૧૭૦૩ કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૦ શનૌ

(દે૦ લા૦ કમળ વિજય મુનિ પાસેથી) રત્ન૦ ૩૦

કર્તાનો સમય જાણવા માટે વિચાર કરતા જણાય છે કે તે સત
પદરમા સૈકાના અનમાં વિદ્યમાન હતા, તેના કારણમાં—

(૧) તેમના ગુરૂના શિ.—ગુરૂમાઈ જ્ઞાનસાગરની કૃતિઓ ૧૫૩૧
માં જ્ઞેવામાં આવે છે. તે માટે જુઓ જ્ઞાનસાગર પહેલા

(૨) તેમના ગુરૂ ગુણુસમુદ્ર સૂરિએ અનેક બિંબનીપ્રતિષ્ઠા કરાવી છે —
ઉપલીપાસર ગ્રામમાં સ. ૧૪૯૨ માં પચતીર્થીના બિંબની પ્રતિષ્ઠા
કરાવી છે તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે.—

સં. ૧૪૯૨ મા વૈશાખ શુદ્ધિ ૩ ગુરૌ શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય રાજ
ભાર્યા જસમાદે સુત માહિરાજે નિજપિતૃ-માતૃ શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ
પચતીર્થીબિંબ કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણુસાગર સૂરિ તત્પદ્મે
ગુણુસમુદ્ર સૂરિભિં-ઉપલી પાસર ગ્રામે.—જુઓ જૈન પ્રતિમા લેખ
સગ્રહ ડભોઈના લેખ અક પ.

બીજો લેખ સં. ૧૫૧૨ નો છે તે આ પ્રમાણે;—

સં ૧૫૧૨ વર્ષે ફાગણ શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમાત્ર-સાતીય શ્રે. માધ્યા
ભાં મહાશિવે સુ. સાતિગકેન પિતૃમાતૃ શ્રેયોર્થ આત્મશ્રેયસે શ્રી કુંથુ-
નાથમિત્ર્યં કાં પ્રતિં શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છે ભં શ્રી ગુણસમુદ્ધ સ્થરિભિઃ ॥
(પંચતીર્થા)—ઉપર મુજબ અંક ૩૪૮.

અને ગુણસમુદ્ધના ગુરુ ગુણસાગરે સ. ૧૪૮૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી
છે. સ. ૧૪૮૫ વર્ષે વૈશાખ શુ. ૬. રવૌ શ્રી ઓસ વાલ જ્ઞાં ॥.....સુત
સુકાકેન શ્રી વાસુપૂજ્યમિત્ર્ય કાં પ્રં શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર
સ્થરિભિઃ સર્વ દોષ હરણુ નિમિત્તં ॥ છ ॥—અંક ૬૧૦.

૨૯ સોમસુંદર સૂરિ* (તપા ગચ્છના પં મા પદ્ધર)
(૪૩) આરાધના રાસ.
(૪૪) + નેમિનાથ નવરસ ફાગ. (ગુજરાતી-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મિશ્ર.)
આદિ—

આમાં પહેલાં મગલાચરણના બે સંસ્કૃત શ્લોક છે. પછી

રાસક

સમર વિસારદ સકલ વિસારદ સારદ યા પર દેવીરે

ગાઇસુ નેમિ નિશિદં નિરંજન રંજન જગહ નમેવીરે.

૩

* જન્મ સં. ૧૪૩૦, દીક્ષા ૧૪૩૭, વાયક પદ ૧૪૫૦, સૂરિ પદ
૧૪૫૭, સ્વર્ગ ૧૪૬૯ આ પ્રતિષ્ઠિત સૂરિનું ચરિત્ર ‘સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય’
માં ગ્રંથેલું છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં લાખ્યત્રયચૂર્ણિ, કલ્યાણકસ્તવ, રત્નકોશ,
નવસ્તવી વગેરે કૃતિઓ કરી છે અને ગુજરાતીમાં તેમણે ગદ્યમાં ઉપદેશમાલા
બાલાવબોધ (૧૪૮૫), યોગશાસ્ત્રપર (સં.) પદાવશ્યક પર (સં.)
આરાધના પતાકા પર (સં.) નવતત્ત્વપર (સં.) પદ્ધિશતકપર
[સં. ૧૪૬૬] વગેરે બાલાવબોધ કર્યા છે, તેમના શિષ્ય મુનિસુંદર સૂરિએ
યોગશાસ્ત્ર-અતુર્થપ્રકાશનો બાલાવબોધ રચ્યો છે.

રવિતલિ વરતઈ સોરીઅ પુરવર અવય નયર સિંગારે
સમુદ્રવિજય તિહાં રાજ કરતિ પતિ રતિપતિનઉ અવતારે. ૪

x x x

આમાં ત્રણ ખંડ છે. ત્રીજા ખંડની

અંતે—

આંદોલ

પ્રથમ અશોક વિશાલ કુલ પગર સુકુમાલ, નાદ મનોહરએ અંચલ આમર એ,
હેમસિંહાસણ કંત ભામંડલ ઝલકંત, દુંદુભિ અંબરિએ ત્રિણિ છત્ર
ઉપરીએ. ૩૩

ધર્મ પ્રતિહારજ આઠ, કસર જિતો નગપાક, રચઈ પુરદરએ ભૂરિ ભગતિ ધરએ,
પાલીય જિનવર પાસિ, સંયમ મન ઉલાસિં, સિવપુરિ પુહતી એ
રાજમતી એ સતીએ. ૩૪

દ્વાગ

ધવલ આસાદની આઠમી નાક મહા મેવ નારી
નેમિ જિજ્ઞેસર સિવપુરિ બપુરિ ગયુ ગિરિનારિ. ૩૬

પછી સંસ્કૃતમાં બે શ્લોક છે, તેમાંના છેલ્લા શ્લોકની અદર
કર્તાએ પોતાનું નામ ‘ભૂયાદુજ્જનત્ર સોમસુંદરયશાં શ્રી સધભદ્રંકરં’
એમાં બતાવ્યું છે.

—ધતિશ્રી નેમિનાથસ્ય નવરસા વિધનં ભવિક્કજનરંજનં દ્વાગં
સમાપ્ત મિતિ.

પત્ર ૪-૧૫ મોરખી. પ્રબંધુલાઈ-અગસ્ટ ૧૯૧૭માં જૈન કૉન્ફરન્સ
હેરેલડ તથા મુનિ ધર્મવિજય તરફથી સમાપ્ત અને આ સાથે છપાયેલ છે.

[ધનદેવગણીએ સુરંગાભિધાન નેમિક્વાગ સં. ૧૫૦૨ માં રચેલ છે.]

૩૦ ભાવસુંદર (ત૦ સોમસુંદર સૂરિશિ૦)

(૪૫) મહાવીર સ્તવન—પાન વિહાર મંડન સ્ત૦ ઉજ્જનમાંના.
આદિ—

પણુમવિ સરસય માય પાય, નિતુ બે કરજોડિય,

x x x

૧-૨

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ રાઓ નિતુ સમરવિ નામ,
જંગમ તીરથ સકલ મણિ ગિય ખોહસ ડાણું;
પંચ મહાવય ધરણુધાર ધુરિ પંચાચારો,
પચ્ચેદ્રિય વસિકરણ મયણુ છતઉ સપરિવારો.
ખોહરાઓ જિણિ નિરદલિઓ, છતા વ્યારિ કપાય,
સા ગિર્યા ગુણુ સમરતાં, નિરમાલડીએ

દૂરમનિ દૂર પલાઈ.

૩

૪

x

x

x

x

અંતે—

ઉત્તર રસ એક મનિ, એક ચિત્તિ કરિ ભાવસુંદર,
જિમ નાસઈ અમુહ સિવિ સંપદાનિ મુખહ પરંપરિ,
પરતિ પરપદ પામિએ ધહરનિ નવઈ નિહાણુ;
છણિ કુલિ જગિઅ જાકર જિણુવર જગ જિમ ભાણુ;
જાં મેઝ ગિરિ જલલહરિ સાગર સકલ તારા મંડણુ;
સસિ ભાણુ ચદ્ર અચલ નાખિત્ર અમર પરિ જાં મહિયલં,
તાં નિતુ નવી પરિ નિતુ ચડાવઈ અધિક યાન વિહારયં;
ત્રીમથ સહિતુ ભણિ તવનઉ, સ જયતિ શ્રી વીર જિણિંદ્રએ,

૩૧ સાધુકીર્તિ (વડતપગાછ—જિનદત્ત સૂરિ શિ૦)

(૪૬) મત્સ્યોદર કુમાર રાસ.

આદિ.

અંતે—

વડતપ ગાઝ શ્રી જિનદત્તસૂરિ, તાસ સીસ જપઘ ગુણુભૂરિ,
સાધુકીર્તિ ગણિ રચીક રાસ, ભણુઘગુણુઘતસ પૂગઈઆસ. ૧૫૭

—ગણિ લક્ષ્મિ ત્રિજયેન લિપિકૃત ગણિ જયવિજય પઠનકૃતે.

૫-૬૧ (વિ. ધ,)

(આ રાસમાં યોડા વસ્તુ છંદ અને મુખ્ય ભાગે ચોપાઇ છે. એક વિવાહછે કે જેમાં ચોપાઇને દરેક પાદને અતે એ લગાડયો છે (૪૭) વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ સં. ૧૪૯૯ લખ્યાસાલ ૧૬૯૯

૩૨ માણિક્ય સુંદર (મેરુતુંગ શિ૦) ૧૪૭૦ આસપાસ)
(૪૭) ચંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા.

૩૩ તેજવર્દ્ધન (૧૫ સૈ.)
(૪૮) ભરત બાહુબલી રાસ.

(૩૪) સર્વાનંદસૂરિ (૧૫ મા સૈકામાં થયા સંભવે છે.)
(૪૯) મંગલકલસ ચોપાઈ. (પ્રાચીન છે)

આદિ—

મંગલાચરણ.

સયલ મગલ સયલ મગલમૂલુ મુણિનાહ
આમુગિરિ આદિજિણુ પાય પઉમ પણુમેવિ ભાવિણુ
કછોલી મુખમંડણુ પાસનાહુ ઉરવરિ ધરેવિણુ.
વાગુવાણિ સુભ વયણુલે અવતરી અક્ષરમાત્ર,
મંગલકલસ ચરિત હિત ભણુસિઉ રલિઅ રસાલ. ૧
ફહા—રલિઅ રસાલ નિસુણુતાં મંગલકલસ ચરિત,
ભવિઆં ભાવિઈ સંભલુ કરીઉ સુનિચલ ચિતુ. ૨
નિશ્ચલચિત્ત પસાઉલઈ વિધન વિલીજઈ ફરિ,
સુલલિત વાણી ધમિ ભણુઈ શ્રી સર્વાનંદસૂરિ. ૩

—પા. ભ.

આ રાસના કર્તા સર્વાનંદસૂરિ ક્રિયા ગચ્છના હતા અને તેમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે જણાતુ નથી. એક સર્વાનંદસૂરિએ સ. ૧૩૦૨ મા ચદ્રપ્રભ ચરિત્ર રચેલુ છે. આ ચોપાઈમા વસંત સામેરી દ્રુપદ

વગેરે રાગો વાપરેલા છે. ચી. ડા.—ખીજા સર્વાનન્દગૂરિએ જગડૂચરિત
રચ્યું છે. આ કૃતિ પ્રાચીન છે ને તે ૧૫ મા સૈકાથી અર્વાચીન નથી જ
એમ જણાય છે તેથી અત્યારે તો તે સૈકામાં મૂકી છે.

૩૫ મંડલિક:

(૫૦) પેથડરાસ

આદિ—

વિણયવયણિ વીનવઉ દેવિ સામિણિ વાગેસરિ
હંસગમણિ આકાશભમણિ તિહ્યણિ પરમેસરિ
વીર નિણિંદ હ નમીય ચક્ષણ ચઢવિહુ શ્રી સંધિહિં
કવડ જડખ જડખાધિરાજ સમરીય મનરગિહિં. ૧
કોડીય નયર નિવાસણીય વંદઉ અગ્નિકદેવિ,
શાસનદેવતિ મન ધરીય ગુર્યક્ષણ નમેવિ. ૨
રાસ રમેવઉ નિણુભવણિ તાલમેત્ર દ્વિ પાઉ
અંધ તલાયન રોપીઉ એ સભ ગિરિવિભગિરિ ઝેવિ. ૩

x

x

x

x

અંતે—

સોમનાથ અંદપહ વંદીય દેખીઉ વલીઉ જાંમ
દિઉ પીયાણું હિવ મન રહિસઉ, મંડલિક ભણુઈ ધમિ.
તહિ નાચિન.
દિઉ પીયાણું વેગિ તહિં હરીયાલા મૂડા રે
મરવાહે સંપત્ત મનીલા મૂડા રે.

—પ્રાગ્વાટ વંશ મૌકતિક વ્ય૦ પેથડ રાસ સમાપ્તા

(પ્ર. કા; પાટણ.)

[વિક્રમના ૧૩ મા શતકમાં થયેલા પોરવાડ વંશના પેથડશાહનાં
સુદૃતો આ રાસમાં સક્ષેપમાં વર્ણવેલા છે. રાસ ૧૫ મા શતકના
આદિમાં રચાએલો લાગે છે. પેથડના વિશેષ વર્ણુન માટે સુદૃતસાગર
કાવ્ય જુઓ. ચિ. ડા.]

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ.* લોજક સં. ૧૫૦૦ થી ૧૫૨૨ સુધીમાં
વિદ્યમાન કવિ.

(૫૧) જવડલાવડ રાસ-પા. ૪

(૫૨) રોહિણીયા ચોરનો રાસ.

(૫૩) આર્દ્રકુમારનું સૂડ.

(દેપાલ ભણિ સાંજ ગઈલા મુગતિ આપુણી ધાનચી
સકતિ સયલ સંઘ પ્રસન.)

પ્ર. કા.

* પ્રસિદ્ધ નામી કવિ હતો. તેનું દુ'કું નામ દેવો હતું. શ્રી ઋષભ-
દાસ કે જે ત્યાર પછી સત્તરમા સૈકામાં જૈનેતર કવિ પ્રેમાનંદને પણ ટક્કર
મારે તેવો વણિક આવક કવિ થયો છે તેણે સંવત ૧૧૭૦ માં રચેલા
ચોતાના કુમારપાળ રાસમાં ઉલ્લેખ કરી તેના વખાણ કર્યા છે કે:—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ લાય ચરણુરજ ઋષભરાય,
લાવણ્ય, લીંબો, ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો.

હંસરાજ વાછો દેપાલ, માલ હેમની યુદ્ધિ વિશાલ,

સુસાધુ સમરો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ સારદયંદ.

વધુ હકીકત માટે કોચર વ્યવહારી રાસ જુઓ. તેમાં જણાવેલું છે કે
દિલ્લીના પ્રસિદ્ધ દેસલહરા શાહ સમરો અને સારંગ એમનો તે આશ્રિત હતો.

ચાચક તેહના ઘર તણુક વેધક નર વાચાલ,

જળણીતલ જિનશાસની કહીઈ કવિ દેપાલ.

આમાં ચાચક એ વિશેષણ તેમજ ખીજે સ્થલે તેજ રાસમાં ‘લેયોરે
કાકુર તુમ જે લાવઈ’ એમ કાકુર શબ્દથી સંજોગત સૂચવે છે કે કવિ
‘લોજક’ હતો. (વિજયધર્મસૂરિ કૃત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧લો)
આના એક કાવ્યની પ્રતિ સં. ૧૫૦૫માં લખાયેલી છે. દેપાલ ગુજરાતમાં
રહ્યો હતો અને ગુજરાતમાં રહીને તેણે ઘણાં કાવ્ય રચ્યાં હતાં. એની જે
કવિતાઓ મળી છે તે તે કવિના ખીજ ગુજરાતી જૈન કવિઓના જેવીજ
ભાષામાં છે. દિલ્લીની ભાષાની કશી અસર તેમાં જણાતી નથી. (મ. બ.)

(૫૪) વજ્રસ્વામી ચોપાઈ સં. ૧૫૨૨

(૫૫) ચંદનખાલા ચરિત્ર ચોપાઈ—

આદિ—

વસ્તુછંદ.

વીરનિજુવર પાય પણમેવિ પણમિય પરમેસરીય
હરગિ હીઆ સુધિ હંસગામિણિય
તિદ્વયણુ નિજુ આણુંદણી, વાગવાણિ સરસતિ સામણિ.
ચંદણુખાલા ચરિત ગુણુ, યુદ્ધિ માણુ સુવિસાલ,
સંઘતણુઈ મુપસાઉલિષ્ઠ, કહિઈ સુક્રવિ દેપાલ.

—પ્ર. કા.

(૫૬) હરિયાળી.

(એ હરિયાળી જે નર જાણે, મુખી કવી દેપાલ વખાણે.)

(૫૭) સ્થૂલિભદ્રની કક્ષાવાળી—

એ ભક્ષે ભક્ષેરી અખિરહ જાવનહ ધરિ એહિ,
આગલિ મોંડઈ દસગણુધ અંકતણી પરિ એહ.
ગણુ ગરઆ દોઈ લીહડી ગણુપસ્તાર વિશાલ,
થૂલભદ્ર મુનિવર ચરીય, કહિસઈ કવિ દેપાલ.
કમણુ વયણુ નરવર રયણુ રૂપિ મયણુ અ.

૧

(૫૮) સ્થૂલભદ્ર કાગ.

આદિ—

પણુમિય પાસ નિજિંદવય અતુ સરસઈ મુમરેવી,
થૂલિભદ્ર મુણિપઈ ભણિસુ, કાગ બંધિ ગુણુ કેવી. ૧
સોહગસુંદર રવવંતુ ગુણુમણિ ભંડારો,
કંચણુ નિમ ઝલકંત કંતિ સંજમ સિરિહારો.
થૂલિભદ્ર મુણિરાઉ જામ મહિયણુ જોહંતઉ,
નયરિરાય પાડલિય નયરિ પહુતઉ વિહરંતઉ. ૨.

x

x

x

અતે—

નંદક સો સિરિ શૂલિભદ્રુ ઝો જુગહપહાણો
મલિયઉ, ગિણિ જગમલ્લ, સલ્લ રધવલ્લહ માણો,
ચૈત્રમાસિ બહુ હરિસ રંગિઈ જુ મુણિ ગાએવઉ,
ખેલહિ નિયમણિ ઊલટિ હિત મુ ફાયુ રમેવઉ. ૨૭

—૨૭ દુકોતું સુંદર કાવ્ય છે.

(૫૯) આર્દ્રકુમાર ધવલ.

આદિ—

માઈએ નયરહ સીફૂયારિ, પાંચ કન્યા રામતિ રમઈએ,
ચિહુપણુ વરીવલા થંભ ચિયારિ, વરનવિ પામઈ પંચમીએ. ૧
વાવિ ચઉખંડીએ ચ્યારિ એ ખંભ, ચિહુ ચિહુ કુમારી ચ્યારઈ વરિયા એ,
રૂપિ નિરૂપમ જેસીય રંભ, ધણુદત્ત ધૂય તેહે ખીજવીય. ૨

* * * *

ધન પ્રભાવિઈ કવિ દેપાલ, આર્દ્રકુમાર વલી આવિઉ એ. ૪

ધવલ ૧

* * * *

અતે—

અભયકુમાર તૂં મીત્રીઉએ, ન્યાયઈ એ વડયુદ્ધિ તૂં.
અમ્હ પ્રીય વાછતઈ રહાવીઉ એ, રમતલઈ પ્યાર વરીસ તૂં.
અખઈય હોઈ જે વાછ તૂં, વડઉ લેસાલીઉ એ.

(૬૦) +સ્નાત્ર પૂજા.

આદિ.

પહેલાં, ત્રણ પ્રાકૃત આર્યા—ગાથા છે, પછી હાલ—ચાલ.
પવિત્ર ઉદ્ધ લેષ અંગ પખાલી, વિવિધ વસ્ત્ર જાદવ ચિરમાલી,
કુસુમાંજલિ મહેલો આદિ જિણુદા, તોરા ચરણકમળ સેવે
ચોસક ઈદા—કુસુમાં. ૧

* * * *

અતે—

સરસ સેવતરી માલતી માળા, ગુણ ગાવે ધર્મ કવિય દેખાલા.

ઋષભ અજીત સંભવ ગુણગાર્હ, અનંત ચોવીશી જિનની

ઓળગ પાઈ.

કુસુમાંજલિ મહેલો વીર જિણુંદા, તોરા ચરણુ

વસ્તુ.

ઝાઈ જુઠહિં ઝાઈ જુઠહિં કુંદ મંદાર,

નીકુખલ કમલદલ, સિંદુવાર ચંપય સમુજ્જવલ

પસરંતુ પરિમલ મિલિય, ગંધસુદ્ધ કુકુંત મહુચર,

ધય કુસુમાંજલિ જિન ચલણિ, ચિતિય પાવપણાસ,

મુક્રિય તારાગણુ સરિસ (પાકાંતરે મુક્રિય તારા આણુસરિસ)

ભવિયહ પૂરહ આસ—

(પ્ર૦ વિવિધ પૂજનસંગ્રહ.

(૬૧) થાવચ્યા કુમાર ભાસ.

આદિ—નયર દ્વારામતી બાણીધ, નરવર ગોવિદો,

કુમર થાવચ્યક નિહાં વસધ, જિસિહ પૂનિમ ચદો. ૧

*

*

*

*

અતે—

દેપહ ભણુધ્રી સાધુનાં ગુણ રંગિઈ ગાઈ,

રાતિ દિવસિ સેવા કરઈ, તે સિવપુરિ ઝાઈ

—જિણુણી મનિ આશ્યા ઘણી. ૧૮

— ૨ ૧૧ વિ. ધ.

(૬૨) જંબૂસ્વામિ પંચભવવર્ણુન ચોપઈ પ્રત્યંધ. સં. ૧૫૨૨

આદિ—

આશો શુ. ૧૫ રવિ.

ગોયમ ગણુહર પય નમી આરાહિસુ અરિહંત,

હૃદયકમલ અહનિસ વસઈ ભવભંજણુ ભગવંત. ૧

ભવભંજણુ ભગવંતનું આણુ અખંડ વહેસિ,
રીલ સિરોમણિ ગુણુ નિલક, જંબુ કુમર વણેસુ,

૨

અતે—

સવત પનર બાવીસમઘં એ વ. રચિ ધણુધં (બાવીસ રવઉ આસોધ)
પૂનિમધએ,

ભણુધં ગુણુધં નરનારિ તેહ મનિ ઉપશમ રસ વસધં એ. ૧૭૮

કાવ્ય—શ્રી જંબુ સ્વામી રિદ્ધિ ગામી ભવહ પંચતણું ચરી,

ઉપગારકારી બુદ્ધિ સારી રચ્યઉ દેપધં પપ કરી,

જે ભાવિ ભણુસધં અનધં સુણિસ્યધં રહસ જાણી એહના,

જિણુ આણુ ધરસ્યધં ક્ષમા કરસ્યધં કાજ સરસ્યધં તેહના. ૧૭૯

(વિ. ધ.)—અપૂર્ણ પ્રાચીન પ્રત મારી પાસે છે.

—મ. ૧૬૯૩ વર્ષે આસો સુદિ ૭ શુક્રે લિખિતં મુની જીવા-
મુનિ મેહાજલ પઠનાર્થ—ગુ. વિ.

૩૭ રત્નાકર સૂરિ.

(૬૩) + આદિનાથ જન્માભિષેક.

આદિ—

વસ્તુ.

વિનીયનયરી વિનીયનયરી નાભિ નિયગેહિ

મરદેવિહિ જયરિસર, રાય હંસ સારિચ્છ સામિય,

સિરિ રિસહેસર પઠમ જિણુ, પઠમ રાયવર વસહગામિય,

વસહ અલંકિય કણુય તણું, જગો જગ આધાર,

તસુ પય વદિય તસુ તણો, કહિશુ જન્મ સુવિચાર.

૧

અતે—

વસ્તુ.

રિસહ મજ્જીણુ રિસહ મજ્જાણુ કરિય સુરરાય,
 ઉપ્પાડિય જય જય કરિય, જનની પાસિ મિહ્લેવિજના;
 નદીશ્વર અઠ્ઠ દિવસ, કરિય દેવ દેવી નિયદાણુ પત્તા,
 મણિપરિ સયલ જિનેશ્વરહિ, કમ્મુ નહવણુ બાહુભત્તિ
 મુનિ રચણાયર પાવહર, જિમ તુમ દિયઈ વરમુત્તિ. ૧૨

—પ્ર૦ દેપાલની સ્નાત્ર પૂજામાં અંતર્ગત વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.
 (દેપાલ કવિના સમકાલીન હોવા જોઈએ તેથી આ કવિને દેપાલ
 કવિ પછી મૂકેલ છે.)

૩૮ સંઘવિમલ (મેલા સંઘવી ?) ત૦ મુનિસુન્દર શિષ્ય.
 (૬૪) મુદ્દર્શન શ્રેષ્ઠિનો રાસ પ્રખંધ સં. ૧૫૦૧ જેઠ શુદ્ધ ૪ શુક.
 આદિ—

પહિલઈ પ્રણમિસુ અનુકમિઈ એ, જિણુવર ચઉવીસ,
 પછપ શાસનદેવતાએ, તીહ નામઈ સીસ.
 સમરીઅ સામિણિ સારદા એ, સાનિધિં સંભારહ,
 આગઈ પાલઈ પ્રતિપ નું એ, કવિ સિઈ એકા હરહ. ૧
 તહ તૂફી તતપિણિ ભણુપએ, હઈ આવિસુ અંગઈ
 સેદિ મુદ્દસણુ તણુહ રાસ રચિયો મન રંગઈ,
 જંબૂ દીવહ સંરહ પેત્ર વસુહાઈ વદીતી,
 અંપા નગરી ચતુરપણુઈ અમરાપુરિ જીતી. ૨

x

x

x

અતે—

તીણુઈ અવસરિ બ્રહ્મવ્રત લીયઈ એ મા. નર અનઈ નારીવંદ, સુ.
 શીઘ્ર મહાતમ સાંભણો એ મા૦ વિપયહ મૂલિય કંદ, સુ. ૪૭
 તપગાંધિ શુર ગોયમ સમાએ, મા. શ્રી મુનિસુન્દર સરિ, સુ.
 નામઈ સર્વ સિદ્ધિ સંપન્ન એ મા. દુરિય પણાસઈ દૂરિ, સુ. ૪૮

તાસુ તણુઈ સેવકિ રચઉ એ મા. રાસ હૃદય રૂઝઈ રંગિ, સુ.
 ચાપિઉં સીધ સોહાંમણુ એ મા. આનંદ ઉપજઈ અંગિ. સુ. ૪૯
 સંવત પનર એકાતરઈ, મા. જોડહ ચૌધિ વિશુદ્ધિ, સુ.
 પુષ્પ નક્ષત્ર ગુરવાર સિઉ એ, મા. ચરિત્ર એ પહુવિ પ્રસિદ્ધ સુ. ૫૦
 જાં લગઈ મેર મહીધર મા. જાં જલ સાયર પૂર સુ.
 શીલ સુદરિસન ગાઈઈ મા. જાં લગઈ સસિ નઈ સૂર, સુ. ૫૧
 જે નર શીલઈ નિરમલા એ, મા. નારિ નવાહિઆ મૂલ સુ.
 એ કરજોડી કવિ કહઈએ મા. હું તીહ પગની ધૂલિ સુ. ૫૨
 શીલ હિ સવિ સુખ સંપજઈ એ, મા. શીલ લગઈ નવનિધિ, સુ.
 શીલઈ સુર સાંનિધિ કરઈએ મા. શીલહિં સયલ પ્રસિદ્ધિ. સુ. ૫૩
 શીલહિં ઉત્સવ નિતુ નવા એ મા. શીલહિં કોડિ કલ્યાણુ, સુ.
 શીલ લગઈ કહીયછ કિસો એ, મા. પાંખીઈ પચમ ઠાણુ સુ. ૫૪
 શીલ પ્રજ્વલ જે સાંભલછ એ માલ્હંડતડે, નરનારીય તે ધન, સુ.
 સુદરિસન રિષિ દેવલી એ, માં ચતુર્વિધિ સંધ પ્રસન્ન, સુણિ સુંદર ૨૫૫
 —વિ. ધ. ચોપડો. પા. ૨૩-૩૭)

—સં. ૧૫૭૩ માંજ લખાયેલ પ્રત ડેહલાના ભડારમાં છે.

—કુલ પાંચ ઢાળો અને ૨૫૭ પદ. સાગર ભં. પાટણુ.

[આ કૃતિના કર્તાતું નામ કોઈ પ્રતમાંની અશુદ્ધતાને લઈને 'મેલો સંધવી' એવું હોય એમ ધડીભર લાગે છે. પણ સૂક્ષ્મતાથી વિચારતા સંધવિમલ એજ નામ ખરૂં જણાય છે.]

૩૯ ધનદેવ ગણિ.

(૬૫) સુરંગાભિધાન નેમિકાગ. સ. ૧૫૦૨.

આદિ—

પહેલાં, સસ્કૃતમાં મગલાચરણુ શાર્દૂલ શ્લોકમાં છે પછી પ્રાકૃ-
 તમાં નીચે પ્રમાણે શાર્દૂલ છે:—

દેવી દેવિ નવી કવીશ્વર તણી વાણી અમીસારણી.
 વિદ્યા સાયર તારણી મલ ધણી હંસાસણી આમિણી
 ચદા દીપતિ છપતિ સરસતિ મધ વીનવી વીનતી,
 ગોલું નેમિકુમાર ક્લેલિની રતિ કાગિઈ કરી રંજની. ૨
 સરસતિ મુઝ મનિ દેવીઅ દેવીઅ તું જગિ સારરે,
 નીલકમલ ફલ સામલ જિનવર વરણું નેમિકુમારરે. ૩
 કામિત ફલ દાતાર સામી નેમિકુમાર
 હાર મનોહર એ મુગતિ રમણિ વર એ.

x

x

x

અતે—

જ્ઞાન ઉપનું જાણીય રાણીય રાધમઈ રંગી,
 ગિરિ સિરિ સામીય નિરખીય હરખીય સા નિજજ અંગી,
 સામી કેવલ કામિની, કરિ ધરી રાજમતી નાદરી,
 સા સારી નિજકાજ રાજકુમરી, મુગતિધ ગઈ સા વરી
 જે જેવઈ ગિરિ રાય ઉપરિ ગમઈ શ્રી નેમિ પાયે નમઈ,
 તે પામઈ સુખસિદ્ધિ રિદ્ધિ હિ રમઈ શ્રી શાશ્વતી ભોગવઈ.

—ઇતિ શ્રી સુરંગાભિષે નેમિકાગઃ સપૂર્ણઃ સવત્ર
 ૧૫૦૨ વર્ષે કૃતો ધનદેવગણિના.

[આ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી એમ ત્રણ ભાષામય છે. પાટણ]

[સોમસુંદર સૂરિએ પણ જૂદો નેમિનાથ નવરસ કાગ એજ ત્રણ
 ભાષામાં રચ્યો છે, અને તેજ સમય આસપાસમાં. જુઓ પંદરમી સદીના
 અંતમાં સોમસુંદર સૂરિ.]

૪૦ સંઘકલશ ગણિ. (ત૦ રત્નશેખરસૂરિ-ઉદ્દયનદિશિ.)
 (૬૬) સમ્યક્ત્વરાસ (અટ ભાષામાં) સં. ૧૫૦૫ માગશર તલવાડામાં
 અતે—

તપ ગચ્છિનાયક જગનિવ્રત એ માલ્હંતડે;

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, સુણિ સુદરે, શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ માલ્હંતડે,

જયવંત જયચંદ્ર સૂરિ, સુણિ સુંદરે * * ૮

શ્રી ગુરરાજ વિશાલરાજ, માલ્હં. ચિહું દિસિ કરધ વિહાર, સુણિ,
સમક્રિત રયણ પ્રકાસતાં, માં સાસણ ભાસ ભાસણ હાસ. સુ૦. ૯

એ ચ્યારધ ગુર તપગચ્છ ગુરએ, માં રત્નશેખર સૂરિરાય સુ૦
ઉદ્યનાંદિ ગુર વંદિએ, માં જગમતીરથ પ્રાય સુ૦ ૧૦

સવત પનર પંચોતરધએ; માં માગસિર રચિઉ રાસ સુ૦

તલવાડા પૂરિ નિપતુએ માં પુણ્યરસ કલસ સકાસ. સુ૦ ૧૧

—છતિ પં. સંધકલસ ગણિ વિરચિતં સમ્યક્ત્વ રાસ સમાપ્ત.

સ. ૧૫૩૮ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૧ દિને, પૂજ્ય પં. જયહેમગણિ.

શિષ્ય લાવણ્યધીર ગણિના લિખિત—સાં ભં. પાટણ..

૪૧ આનંદમુનિ.

(૬૭) + ધર્મ લક્ષ્મી મહત્તરા-ભાસ. સં. ૧૫૦૭

આદિ.

હાળ પ્રથમ.

સકલ સદા ફલ વિમલ ગિરિ, જિણુ ચઉવીસ પ્રણામ,

કરિસું કવિતુ સોહામણું એ, ગચ્છ રતનાગર નામ. ૧.

* * * *

અંતે—

જાણુતી એ ગુર ઉવયાર, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરાએ,
મંડૂ એ નગર પ્રવેસિ, સંવત પનર સતોતરધએ,
શ્રી મહત્તર એ ભાસ કરેસિ, ઓસવસિ આનંદમુનિ ૫૧

શ્રી સદ્ધૂ એ સિઉ અનદિન, મંડણ લીમ સહોદર એ,
સોની એ ભોળ તન સધપતિ માણિક પય નમધ એ
ધામિણિ એ ઘો આસીસ, શ્રી રયણસિંહ સૂરિ પરિવાર સહ
જીવું એ કોડી વરીસ, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરા એ. ૫૨

શ્રી ધર્મસક્ષમી મુદત્તરા, અવિચલ જાં સસિમાણુ,
અહનિસિ એહ ગુણુ ગાઈતાં, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૫૩

—અંથાઅ ૭૫. પ્ર૦ જૈ. ઐ: ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૪૨ આસાયત.

(૬૮) હંસવત્સકથા ચોપઈ (વત્સરાજ હંસરાજ ચોપઈ)
લ. સં. સં. ૧૫૧૩ પહેલાં.

આદિ—

અમરાવઠ સંભાણું, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણું, અવર નયરાણું.
પુર પટ્ટણુ પયકાણું, અયકાણું વીર આવનયા.

૧

અંતરપઈ—

શિખર બદ્ધ દસ સહસ પ્રાસાદ કેનક કલસ ધન નરવઠ નાદ,
ગોદાવરીનું નિર્મલ નીર, પુર પહિડાણુ વસઈ તમુ નીર.

*

*

*

*

અંતે—

ધર્મઈ લાભઈ અવિચલ શર્મ; જઈ પુણુ છાંડક પાપ જિ કર્મ,
દેવ આરાહુ જિણુવર નામ, દુપ તણુકિ જે દેડઈ કામ.

૩૦

અવર દેવ જઈ પૂજઈ પાય, જિણુ પૂજઈ દેહ નિર્મલ થાઈ;
જિણુવર બોલિક ધર્મ તે કરઈ, પાપરેડ જિમ હેલા હરઈ,

૩૧

ગુણવંત ગુર પાય અણુસર, મુક્તિ પુરી મોહે અણુસર
પુર પહિડાણુ ચાદવંશ, વર્ણવંશે વત્સરાજ નઈ હંસ

૩૨

સકલ લોક રાજ રંજની, કુલયુગ કથા ઉનઈ વાવની,
ગાહા દુહુ વસ્તુ ચક્રપઈ, મુનિસ્થઈ ચારિ અત્રીસાં હુઈ.

૩૩

નૂઅલી ત્રિણસઈ વિશાલા, તિણુ મોહમાયા જલા,

મુણુતાં દોપ દરિદ્ર સવિ ટલઈ, ભણુઈ અસાઈત તિહ અફલાં ફલઈ ૩૪

—૪ ખંડ છે. દરેકની અંત કડીમાં ‘અસાધત’ એમ લખેલ છે: સં. ૧૫૧૩ વર્ષે પોષ વદિ ૧૨ વિપ્ર મુરારિકે—વિવકવિજય ભંડાર ઉદયપુર.

—ધતિ શ્રી હંસ વત્સ કથાયાં ચતુર્થ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૮ દિને કાં ઉદયચંદ્ર શિ. કાંમનોહર લિં નાદસમા મધ્યે પાના ૨૩-૧૨-નં. ૫૨, ૩. કાં.

રત્નશેખર ૧૫૧૦ આસપાસ.

(૬૯) રત્નચૂડ રાસ. —૩૦, ભાં.

૪૪ કલ્યાણસાગર.

(૭૦) વીશી (૨૦ વિહરમાન જિન સ્તુતિ) પૈકી ૧૪ જિનસ્તુતિ. આદિ.

શ્રી સીમધર સાંભલાઉ, એક મોરી અરદાસ
મુગુણ સોહાવા તુમવિના, રચણી હોઈ છમાસો

—જીવન જગધણી.

x

x

x

x

અંતે—

કલ્યાણસાગર પ્રભુસું રમિજી, હરીય ફરી મુઝ મીટ. પ. તું.

—ભુજંગ સ્વામિ ગીતં.

[પંજીનાં ૬ જિનનાં ગીત સૌમાગ્યરત્ને પૂરાં કર્યાં છે.]

૭-૧૩ આ. કં.

(૭૧) અગાડત રાસ (૧૫૧૦ આસપાસ મ. કી.)

૪૫ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિ. (આં. ગચ્છનાયક જયકીર્તિ-
સૂરિ શિ૦)

(૭૨) નલદ્વદંતિ રાસ-નલરાજ ચક્રિપાર્થ. સં. ૧૫૧૨ ચિત્રકોટ.
ગિરિમાં-ચિતોડમાં.

આદિ—

ધૂરિ દ્વદા.

સયલસંધ સુહસંતિકર, પ્રણુગીય શાંતિ જિણેસુ,

દાંન શીલ તપ ભાવના, પુણ્યપ્રભાવ ભણેસુ. ૧

મુણુતાં મુપરિસ વર ચરિય, વાધર્ધ પુણ્ય પવિત્ત,

દ્વદંતી નલરાયન, નિમુણુ આર ચરિત્ત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રીય અંચલ ગચ્છનાયક ગણુધર, ગુરુ શ્રી જયકીરતિ સૂરીસંવ,

જનસ નામિ નાસર્ધ દુરિત; ૩૨૮

તામુ સીસ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિર્ધ,

કાક કવિત મન આનંદ પૂરિર્ધ, નલરાય દ્વદંતી ચરિત. ૩૨૯

સંવત પનરખારોત્તર વાસે, ચિત્રકૂટ ગિરિનગર મુવાસે,

શ્રીયસંધ આદર અતિ ધણુધંએ;

એહ ચરિત જે ભણુધર્ ભણુાવર્ધ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ ઉચ્છવ

આવર્ધ, નિતુનિ મંદિર તસ તાણુધંએ. ૩૩૧-

—૪૭૧ શ્લોક પૂર છે. (સાગરભંડાર પાટણુ.)

—પત્ર ૧૧ લિ૦ સં. ૧૫૭૯ ભ. શ્રી જિનસાધુસૂરિણુ.

—હા. ભ. પાટણુ દાખડો ૮૦

—પત્રસપ્તિ ચતુસંખ્યા સતિ શ્લોકા વિશોદ્ધિતા

પ્રાકૃતે નલવૃત્તેડન પ્રત્યેકાક્ષર સંખ્યા. ૧

ઈતિશ્રી નલપંચલવરાસ વડો નલરાસ સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૭ રવૌ લખિત શ્રી વટપદ નગરે. ૧૬-૧૩ આ. કં.

—૫. ૧૦ અમ.

—સં. ૧૬૧૯ વર્ષે શાકે ૧૪૮૫ પ્રવર્તમાને ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ગુરૌ શ્રી અચ્યુતગચ્છે. વ્યવ૦ ઉદયકિરણ લિખાપિતં. (વિ. ધ. એક ચોપડામાં પાનાં ૧૮૦ થી ૧૯૫. પકિત ૧૮)

૪૬ મતિશેખર (ઉ૦ દેવગુપ્તિસૂરિ-સિદ્ધિસૂરિ-કકકસૂરિ-શીલસુંદર શિ૦)

(૭૩)ધનારાસ. સં. ૧૫૧૪

આદિ.

પહિલઉં પણુમી પયકમલ વીરજિણુદ્ધ દે,	
ભવિય સુણુઉ ધનાતણુઉ, ચરીય ભણુઉ સંખેવિ,	૧
જિણુવરિ ચિહું પરિભાસિયઉ, સાસણિ નિર્મ્મલ ધર્મ,	
તિહાં ધુરિ દાંન પ્રસંસીયધ, જિણિ ત્રૂઈ સવિ કર્મ	૨

વસ્તુ—

દાંન ગિરુ દાન ગિરુ દાનિ જસ કિત્તિ,	
દાનહિ વસિ ત્રિણુઈ ભુવન, દાન માન આપઈ નરા હિવ,	
દાનિ દુરિય નાસધ સયલ, દાનિ સેવ સારધ સુરા હિવ,	
દાન જેમ ધનઈ દીયો, પુનહિ પાંમીય પાત,	
સાવધાંન તુમ્હિ સાંભવઉ, પૂરય ભવ અવદાત.	૩

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી ઉવએસ ગણ સિણુગારો પહિણો રચણુપ્પહ ગણુધારો,
ગુણિ ગોપયમ અવતારો.

જઝખદેવ સૂરીય પ્રસિધ્ધો તાસ પાટિ જિણિ જગિ જસ લીધો,
સંયમ સિરિ ઉરિહારો

૨૬

અનુક્રમિં દેવગુપતિ મૂરીસ, સિદ્ધિ સૂરિ નામિં તસ સીસ
મુણિજણસેવીય પાય

તાસ માટે સંપર્ષ જયવતો ગઢનાયક મહિમા ગુણવતો
કંક મૂરિ ગુરુ રાય. ૨૭

- સર્થ હત્થિ થાપીય તિણિ ગુણહારા, ગુણવંત સીલસુંદર સારા
વારીય જિણિ અણગો.

તાસ સીમ મતિસેહર હરસિદ્ધિં પનરહમં યકદોત્તર વરસિદ્ધિ.
કોયો કંવિત અતિયંગો. ૨૮

(વધુ ખીજ પ્રતમાં) —એનસાગર ભં. ઉદયપુર.

એહ ચરિત ધન્નાનહ ભાવઈ, ભણુઘ ગુણુઈ જે કહછ કહાવછ,
જે સંભલિ ઘઘ દાંન

તે નર વંછિત ફલ પાવછ, વિલસઈ નવછ નિધાન.

—વિ. ધ. ચોપડો ૮૫-૧૦૫

—હાલાભાઈ નાં. પાટણ; રતન; આમેદ.

(૭૪) નેમિનાથ વસંત કુલડાં.

આદિ.

સારદ માઈ પાય નમીનઈ માગઈ એક પસાય રે

નેમિ જિણેસરના ભવ ગાઈમ્હિ, લાગઈ મુઝ મનિ હાઉરે, શ્રી યાદવકુલ મંડણુકે.

યાદવ કુલ મંડણુકે સ્વામી નેમિ જિણુંદરે.

ભાવઈ જમ્હુ પયકમલ જુહારઈ સુરવર કિંનર ઇંદરે.

x

x

x

x

અંત—

સો પરમેસર કેસર ચંદન પૂજઈ કુમુમ કપૂરરે.

કહઈ મતિશેખર મુણુકે મતિશેખર, જિમ પૂજઈ

સુપ પૂરરે—૧૦૭

વસંતમાસ શ્રી નેમતણુઈ ફૂલડે ફાગ પ્રબધરે,
રંગિ હિ ચંગ લેખનઈ ગાસઈ, તિહિ દુપ તણુઉ ન ગધરે. ૧૦૮

—સં. ૧૫૭૬ વર્ષે ચેત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૧ તિથૈ સોમવાસરે

શિવલાલ લિપત-૬-૧૪ વિ. ધ.

(૬૫) કુરંગડુ (કૂરધટ) મહર્ષિરાસ, ૨૪૫ ગાથા. સં. ૧૫૩૭.

—રત્ન, ચં, ડે.

(૭૬) મયણુરેહા સતી રાસ. સં. ૧૫૩૭.-૩૦

[હર્ષસૂરિ (કક્કસૂરિ શિ.) કૃત ધના ચોપઈ સ. ૧૫૧૪
આણેક. આ પ્રમાણે નોંધાયેલ છે, પણ કર્તાનું ખરૂં નામ તો ઉપરોક્ત
અતિશેખર લાગે છે.]

૪૭ જિનવર્ધન. (સં. ૧૫૧૫ આસપાસ)

(૭૭) ધનારાસ (પ્રત સં. ૧૮૦૫)-રત્ન, અમ

+ ઉપદેશકારક કક્કો. પૃ. ૩૩૭ સ. મા. ભી.

૪૮ ન્યાયસુંદર ઉ. (ખ. જિનવર્ધનસૂરિ શિ.)

(૯૮) વિદ્યાવિલાસ નરેન્દ્ર ચઉપઈ. સ. ૧૫૧૬.

અતે—

શ્રી પરિ પૂર (હ્ય ?) ઉપાલી આઉ દેવલોક પહુતઉ નરરાઉ,
ખરતર ગચ્છિ જિનવર્ધનસૂરિ, તાસુ સીસ બહુ આણુદ પ્રિ. ૩૫૫

શ્રીઅ ન્યાયસુંદર ઉવઝાય, નરવર કિધ પ્રબધા સુભાય,
સંવત પનર સોલ વરસમિ, સદ્ર વેચણુ એવિહિય સુરામ. ૩૫૬
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ ચરિત, ભવય લોય કહ્ એવ પવિત્ર.

જે નર પઢઈ સુણુઇ સાંભલઈ, પુણ્યપ્રભાવ મનોરથ ફલઈ. ૩૫૭

—સંવત ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ રવઉ-આવ. (પૃ. ૧૫ પં. ૧૩)

૪૯ રત્નસિંહ શિષ્ય (ત૦)

(૭૯) જંબૂસ્વામિરાસ સં. ૧૫૧૬ ખીજા શ્રાવણ શુ. સોમ૦

આદિ—

સરસતિ સામણિ સારદાએ, ગોયમ ગણુધાર,
 રાસ બધિ ગુણુવત્તીઈ એ સિરિ જંબુ કુમાર.
 જંબુદીવહ ભરહક્ષેત્ર મગધ વર દેસ,
 નયર રાજગૃહિ જાણીધએ શ્રેણીય નરેસં.

૧

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પનર સોલોતરઈ એ માલંત. ખીજા શ્રાવણ માસિ, સુણિ સું.
 શિવતિથિ દ્વંતી ઉજલી એ, માલ૦ સોમવારઈ દૂઉ રાસ. ૧૦

તપગચ્છિ ગણુધર અભિનવાએ માલં. અવતરિયં ગોયમ સામિ સું,
 રૂયણસિંહ સૂરિ ધ્યાઈયઈ એ માલં. અષ્ટ મહા સિદ્ધિ નામિ. ૧૧

તાસ સીસ ઇણિ પરિ ભણુઈ માલં. વિનય કરી અપાર, સુ.
 રાસ ભણું રક્ષીયામણુરે મા૦ યશ કરી ભવિક ભંડાર. ૧૨

ગુણિસઈ ભણિસઈ નિસુણિસઈ એ, જંબૂય સામિનુ રાસ;
 તસ ધરિ અગણિ પામીઈ એ, નવનિધિ તણુઉ નિવાસ. ૧૩

અંદ સૂરિ જાં ઊગધએ માલં, મેર ગિરિ ધ્રૂય તાર,
 તાં લગઈ હર્પઈ ગાધઅ માલં. સામી જંબુ કુમાર. ૧૪

—૬-૧૩ (વિ. ધ.)

૫૦ રાજતિલક ગણિ.

(૮૦) શાલિભદ્ર મુનિરાસ. આ ૩૫ હુંકનો પ્રાચીન રાસ છે.

આદિ—

અંભણુપુરિ પહુ પાસનાહ પણુમેવિણુ ભત્તિએ,

હઉં પમણિમુ સિરિ સાલિભદ્ર મુણિતિલયહ રાસ.
ભવિયહુ નિસણહુ જેણુ તુમ્હ હુઈ સિવપુરિ વાસુ.

૧

અંત—

સેણિય યોદિય ભદ્રા નિય ધરિ, પત્તા સગર્ભ સિદ્ધિ તે મુણિવર,
રાજતિલક ગણિ સંયુણઈ, વીર જિણેસર ગાયમ ગણહઈ.

સાલિભદ્ર નહિ ધનક મુણિવર, સયલસધ દરિયઈ હરક.

૩૪

સાલિભદ્ર મુણિ રાસો જે યેલા દિતા,

તેસિં સાસણુદેવી જણયાઉ સિવ સંતી.

૩૫

[મ. બ.]

[પૂણિમા ગચ્છમાં એક રાજતિલક સૂરિ થયેલ છે કે જેના ધાનુપ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૬ તથા ૧૫૨૯ ના મળી આવ્યા છે, તે કદાચ આ કવિ હોય—તેથી તેમનો સમય સોળમા સૈકામાં પૂર્વાર્ધ મૂક્યો છે.]

૫૧ બ્રહ્મજિનદાર. (દિ૦ સકલકીર્તિ-ભુવનકીર્તિ શિ.)

(૮૧) હરિવંશરાસ. સં. ૧૫૨૦.

આદિ—

અંત—

લોભવાહિં હવ ગમારે, મિથ્યા ધરમ થાપ્યો અપાર,

શાસ્ત્ર લોપ્યાં બહુ જિનવરતણાં, કુમત થાપ્યા તીણેં આપણા. ૩૫

હુંડા સર્પિણી કાલ વિશાલ, પંચ મિથ્યાત ઉપજેં ગુણુમાલ,

જિમ પૂનિમ ચક્રી ચંદ્રકલા હાણિ, તિમ પંચમકાલિ જિનવરવાણિ. ૩૬

જો(ઇ) લો કાલ તણો પરતાપ, બલિભદ્રે મિથ્યાત કીયો વ્યાપ,

શ્રીપરિં જસ વાપ્યો અતિ ધણો, બલિ દેવિં નારાયણુ તણો. ૩૭

તિહાં થકો નારાયણ હવો દેવ, પ્રજા લોક કરિ બહુ સેવ,
દયા ધરમ છોડયો તીણે ચગ, આચાર તણો બહુ કીયો ભંગ. ૩૮

~ * ~

જિણુ સાસણુ નિકલકં અપાર, મારગ મુગતિ તણો ભવ પાર,
દિગંબર નિઅથ ગુરચગ, જીવ દયા દીસે ઉતંગ. ૪૧

~ x ~

નેમી જિનેશ્વર ગિરનાર ઉપર આવી રહ્યા તે સંબંધી કહે છે કે.—
સહસ્ત્ર વરસ ભોગવ્યો સ્વામી આય, દશ ધનુષ નિરમલ ગુણ કાય.

~ * ~

શ્રી મૂલસંધ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ બાણીઈ, જિણુ સાસણિ જયવંત. ૧
તાસ પાટિં અતિ રચડા, શ્રી ભુવનકીરતિ ભવતાર,
રતનત્રય કરી મંડીયા, ગુણહ તણા ભંડાર. ૨
તે મુનિવર પાય પ્રણુમીનિં કીયો સવિ સાર,
અહ્મજિણુદાસ ભણે રચડો, પઢતાં પુન્ય અપાર. ૩
સિમ્બ મનોહર રચડો, મલ્લિદાસ ગુણુદાસ,
પઢો પઢવો વિસ્તરો, જિમ હોધ સૌખ્ય અપાર. ૪
ભવીયણુ જીવ સખોધવા, કીયો રાસ એ સાર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, દયાતણો ભંડાર. ૫
સંવત ૧૫ વીસોતરા, વૈશાખ માસ વિશાલ.
શુક્લ પક્ષ ચઉ દિસિ દિને, રાસ કીયો ગુણુભાલ. ૬

વસ્તુ.

રાસ કીયો રાસ કીયો સાર મનોહર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, હરિવંસ તણો સાર,
.....એ કવિત કરી સાંભલો, ભાવ ધરો મનમાંહિ ઉજ્જલ,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ પ્રણુમીનિ, અહ્મજિણુદાસ ભણિં સાર,

પદિં ગુણિં જે સાંભલેં, તેહનિં પુણ્ય અપાર.

—ઈનિ શ્રી હરિવશરાસ સમાપ્ત. સ. ૧૭૫૧

વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૧૪ શનૌ— (મ. ય.)

(૮૨) યશોધર રાસ.—ખંભાત ૧ લગરમાં.

(૮૩) આદિનાથ રાસ.—પા. ૧ લગરમાં.

(૮૪) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

વસ્તુ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર નમુ તે સાર
નીર્યકર ચક્રવીસમુ વાંછિત બહુ દાંન દાતાર
સારદા સામિણિ વલી તવું યુદ્ધિસાર હું વેગિ માગુ
ગણુધર સ્વામી નમસ્કરૂ શ્રી સકલકીરતિ ભવતાર
શ્રી ભુવનકીરતિ ગુરૂમનિ ધરૂ કરિસુ રાસ હું સાર.

૧

ભાસ જસોધરની.

ભવિયણ ભાવઈ સુણો આજ મનિ નિશ્ચયે આણી
શ્રેણિકરાગ તણો રાસ હું કહિસું વખાણી.

૧

*

*

*

*

અતે—

વસ્તુ.

શ્રેણિકરાગ શ્રેણિકરાગ તણો એ રાસ
પદે ગુણે જે સાંભલેં એક મનાં ધરી ભાવ ઉજ્જવલ
.....સપડે, સરગ મુગતિ ફલ સંસાર નિરમલ
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણામી.....

અહા જિણુદાસ ભવણું નિરમલ સુનતાં પુન્ય અપાર.

૨૨

—સં. ૧૬૧૩ વર્ષે આવણ શુદ્ધિ ૧૧ શુક્રે કહુ લિપી બાઈશ્રી
માનિક શ્રી લિપ્ય જિનમતિ શ્રી વાઈ. લિપિત શ્રી વસા વનુ કાયથા.
પા. ૫૨ પકિત ૧૦. ભાવ.

પર જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. (વડતપગચ્છ)

(૮૫) જીવલવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૦ કાગુણુ ૧૩ રવિ.

અતે—

વડતપ ગચ્છ રત્નાગરસાગર જિમ ભરપૂરિ,

તિહાં ગચ્છપતિ અછર્ધ વિધમાન શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ. ૪

તાસ વચણુ મુણ્યાં મન શુદ્ધિર્ધી તીણુર્ધી બુદ્ધિ દ્વિઓ પ્રકાસ,

કાધુ ઉપગારતણી મતિ જીવલવ સ્થિતિ રાસ. ૫

ખનરસેવીસા કાગુણુ સિદ્ધિ તણુઉ નિવાસ

રવિ પક્ષ અને તિથિ તેરસિ તે રચ્યઉ પુન્યપ્રકાસ. ૬

—ઈડર બાઈ ઓનો ભંડાર.

૫૩ ભક્તિવિજય.

(૮૬) ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ સં. ૧૫૨૨

૫૪ પેથો. (ભંબૂઆમ વામી શ્રીમાલ જ્ઞાનિનો શ્રાવક-ગુરુ આંત્ર-લગચ્છીય જયદેશરસૂરિ-આચાર્ય ૧૪૯૪, ગચ્છનાયક ૫૬ ૧૫૦૧-સ્વર્ગ ૧૫૪૨)

(૮૭) પાંચનાથ દશભવ વિવાહલો. (સં. ૧૪૯૪ પછી અને ૧૫૪૨ પહેલાં.)

આદિ—

(માઈ એ નયરહ સીહ દુઆરિ—એ હાલ.)

સરસતિ સામણિ કંઈઅ પસાઉ, મુઝ મનિ એહ ઊમાહિલુએ,

અવલખધિર્ધી બહ લાગઈ હાઉ, ગાયશં જિણુહ છરાઉલુએ. ૧

મૂલચરિત્ર પ્રબકેરઉ પાસ, ભાવિહિં ભવીયણુ સાંભલુ એ,

સાંભલતાં હુઈ પુણ્યપ્રકાસ, દસઈ ભવંતર દેવના એ. ૨

અતે—

હાલ. બિજાણું.

જીમ સહિ સમુપિ હોઈ, કોડિ વરસ કવિ જોઈ,	૧
તુ લવલેશ ન જાણુઈ, મૂરખ કિશું અ વખાણુઈ.	૨
અત્રિ પેથ ઈમિ જોણુઈ, અવર ન કોઈ તુમ્હ તોણુઈ,	૩
તૂં માયા તૂં અ તાત, કહું અ કિસીપરિ વાન	૪
હું તુ પૂરિ પ્રવાહિઉ, તૂં અશરણાગત સાહિઉ.	૫
કરિ કરિ દેવ પસાઉ. જગિ જીરાડિય રાઉ.	૬
રાપિ રાપિ મૂં અ સ્વાંમી, તૂ તુ પાય શરનાંમી	૭
કીધું કવિત વિશાસો, રૂં અનઈ રસાસો.	૮
પઠન ગણુતાંહાં સિધે, આવઈ અવિચલ રિધિ.	૯

—વિધિપદના સુઆવક નિજપરમભક્ત શ્રી જયકેસરસૂરિના પ્રતિ-
ઓંધ્યા—શ્રી જાંબૂઆમે વાસ્તવ્ય શ્રીમાલજ્ઞાતીય મહં—શ્રી પેથાકૃત દશભવ—
શ્રી પારિસ્વનાથ વીવાહલુ કૃતં.

(વિ. ધ. ચોપડા. ૧૯૫-૨૦૩ પકિત. ૧૮

પપ લક્ષ્મીરત્નસૂરિ (જયકલ્યાણસૂરિ-વિમલસોમસૂરિશિ.)

(૮૮) સુરપ્રિય કુમાર રાસ.

અતે—

ગુરૂશ્રી જયકલ્યાણ, સૂરિ સરોમણિ સુંદરું, વણુઝારા રે	૮૧
તાસ પાટિ જગિભાંણુ, શ્રી વિમલસોમિ સહગર, વણુ.	૮૨
લક્ષ્મીરત્ન સૂરિંદ્ર, તસુ સીશ ઈમ ઉચરઈ, વણુ.	૮૩
જે આમઈ નિજ દોસ, નિશ્ચઈ ભવસાયર તરઈ, વણુ.	૮૪

—પ્ર. કા., ખં. ૧, પા. ૩

+અભક્ષ્ય અનંતકાયની સં ૧૪૪ સ. મા. ભી.

અધિભક્તા સં (વીર જિણુંદ વાદિને ગૌતમ.) ૧-૧૩ આ. ક.

[જયદ્રથ્યાણસૂરિ એ નામના તપગૃહમાં આચાર્ય થયા છે તેનો ધાતુ પ્રતિમાપર લેખ સં. ૧૫૦૨ નો મળી આવે છે. ધાતુ પ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧. તેજ કવિએ પોતાના પ્રગુઝ તરીકે ઉલ્લેખેલ હોય. તેથી આને ૧૬ માં સૈક્રમાં ગણી શકાય.]

૫૬ જ્ઞાનસાગર (નાયલ-નાગેન્દ્રગચ્છ. ગુણસમુદ્રસૂરિ-
આણંદપ્રભસૂરિ ?-ગુણદેવસૂરિ શિ.)

(૮૯) જિનવલ્લવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૩ ગાથા ૨૨૩૨ પા. ૫૪ અમ.

(આ ઉપર જણાવેલ નં. ૮૫ નો રાસ લાગે છે.)

(૯૦) સિદ્ધચક્ર રાસ.—શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૩૧ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુર.
આદિ—

ફલા.

કરકમલ જોડેવિ કરિ, સિદ્ધ સયલ પણમેવિ,

શ્રી શ્રીપાલ નરિન્દનઉ રાસ બંધ પબણેસિ. ૧

મહિઆલિ મંત્ર અનેકિ છઈ, પંપલિ મ પડિ ગમાર,

ભવસાયર તુ ઊતરઉ, જઉ જપઉ શ્રી નવકાર. ૨

શ્રી ગુણદેવ પસાઉલઉ, રચિસુ કવિત રસાલ

જ્ઞાન બણઈ સદ્ સાંભલઉ, સિદ્ધચક્ર ગુણમાલ. ૩.

*

*

*

*

અતે—

નાગેન્દ્ર ગછિ ગુરુ ગાઈએ, માલંતડે શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ

જનસ (તાસ) પાટિ સોહામણા એ, માં શ્રી આણંદપ્રભસૂરિ

(વંદીઈ આણંદ પૂરિ.)—૭૩

ભવિયાં ભાવઈ નિતુ નમઈ એ. માં શ્રી ગુણદેવસૂરિ રાય.

તાસ સીસિ એ રાસ રચિઉ એ, માં જ્ઞાનસાગર ઉવજ્ઞાય. ૭૪

સંવત પનરએકત્રીસ ઇ. (વીસમ. ભા. પ્રત) માગસિરિઈએ માં

ઉજ્જલી બીજ ગુરુવાર,

રાસ રચ્યો સિદ્ધચક્રનો એ, માં ગાઈ શ્રી નવકાર.

૭૫

એકમનાં જે સાંભલઈએ, માં તેહ ધરિ મંગલમાલ,

રિદ્ધિ અનંતી ભોગવઈ એ, માં જિમ નૃપતિ શ્રીપાલ.

૭૬

—સં. ૧૭૧૭ ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૦ ખંભાત મધ્યે પોસાલવડી પન્યાસ
ધનવિજય લખિતં. ૧૫-૧૨ લીં.

—સં. ૧૭૩૦ કાર્તિક શુ. ૧૨ ભોમ આંગલોડ નગરે ૧૨-૧૩ ધો.

—સં. ૧૭૩૭ માર્ગશિર શુ. ૧૫ ગુર અહમદાબાદ મધ્યે
૧૭-૧૧ ધો.

—હાલાભાઈ ભ. પાટણુ; ઉદયપુર ભં.

—શ્રી શેત્રુંજય કરમોચનાદિ સુકૃતિકૃત્ય સુકૃતિકારિ મહોપાધ્યાય
શ્રી ૧૯ શ્રી ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરણાંબુજ ચંચરીકાયમાન પડિત શ્રી દેવ-
ચંદ્ર ગણિ સકલ પડિત શિરોમણિ પડિત શ્રી ૧૯ શ્રી વિવેકચંદ્ર ગણિ
શિષ્ય પડિત શ્રી ૫ શ્રી તેજચંદ્ર ગણિ પં. શ્રી ૫ શ્રી જિનચંદ્ર ગણિ
શિં ગ. જિવનચક્રેણ લિખિતં સં. ૧૭૫૩ વર્ષે જયેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૦ દિને
ગુરવાસરે લિખિતં પતનવાસ્તવ્ય સાં વેલા પુત્રી બાઈ ગુલાબબાઈ
વાચનાર્થ. (શુ. વિ.)

નમહાવીર સ્તવન-નાથ કેસે જંબુકે મેર કંપાઓ પહર જૈ. કા. સાર-

+ પદ— હરિભજ કારના. ૫૯૬ ,

+મહાવીર સ્તં વીરજી સુણોરે એક વિનતિ ૬૧૭ ,

+છૂટક પ્રભાતી. જગલગેં સમકિત રત્નકું પાયા નહિ પ્રાણી ૪૮ જૈ. પ્ર.

પૃથ મંગલધર્મ (રત્નાકર ગચ્છ જયતિલક સૂરિ-રત્નસિંહ
સૂરિ-ઉદયવદલસૂરિ-જ્ઞાનસાગરસૂરિ-ઉદયધર્મ શિ.)

(જુઓ નયસુંદરી પ્રશસ્તિ)

(૯૧) મંગલકલશ રાસ. સં. ૧૫૨૫

આદિ—

આદિ જિણુવર જિણુવર સુખદતાર
સંતિ જિણુસર સંતિકર, નેમિનાડ સોભાગ મુંદર
પાસ જિણુંદ વિધનહર વર્દમાન કલ્યાણમંદિર
પત્ર તિથકર મુગુર નમી સરસનિ અંબિકાદેવિ
સમરવિ મંગલકલશડુ ચરિત્ર જિણિમુ મુખેવિ,

૧

અંતે—

અંદ ગચ્છિ દેવમઃ ઉવચ્ચાય, તિણિ ઉદ્ધારીડ ક્રિયા સમુદાય,
રચણાગર ગચ્છિ ગુર ગુણ ભૂરિ, જગનિલક જયતિલેડ સૂરિ. ૩૨૬
રચણસિંહ સૂરિ મુનિવર થાટિ, ઉદ્યવસ્થભસૂરિ તેડના પાટિ,
જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાવીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરઠ જગીસ. ૨૭
[મુનિવર વાચક શ્રી ઉદ્યધર્મ, જગિડ આગમ શાસ્ત્રહ મર્મ.
તાસ પસાઈ દ્વલઈ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણઈ મંગલધર્મ] ૨૮
મંગલકલસ તણી ચડપઠય, સંવત પંનર પંચવીસઈ હઠય.
પદેઈ ગુણે સંભલઠ વિચાર, તસં ધરિ ઉચ્છવ જય જયકાર. ૨૯
— કુલ પદ ૩૨૯—સાગર ભં. પાટણ.

[] આના બદલામાં બીજી પ્રતમાં એ છે કે—

મુનિવર વાચક ઉદ્યધર્મ જાણિ, નવનચેતિ કરિ વપાણુ,
જાણે શાસ્ત્રની આગમ મર્મ, તાસ પસાઈ રચીડ ઉપક્રમ. ૪૯
ન્યાનરવિ ભણિ મંગલધર્મ, જે સાંભલતાં આવી શર્મ

—૨૦-૧૧-લો.

(વિ. ધ.)

૫૮ દેવકીર્તિ.

(૬૨) ધનાશાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૫૩૧. —પાનાં ૧૦ અમ૦

૫૯ પુણ્યનંદિ (ખ૦ જિનસમુદ્રસૂરિ-સાગરચંદ્રસૂરિ-ર-
ત્નકીર્તિ-સમયભક્ત શિ૦)

(૯૩) રૂપકમાલા.

અંતે—

સખલ શીલ મહિમા નિલઉ કુશલસૂરિ સિરિસાટ,

શ્રી જિનસમુદ્રસૂરિ સોહવર્ધ ખરતલ ગુરૂકઉ પાટ. ૩૦

કુસીલ ઉથાપક સુસીલસસ્થાપક સાગરચંદ્ર

સૂરિ રાયવયણાયરી રૂણકીરતિ ગણિચંદ. ૩૧

શ્રી સમયભક્ત વરવાચક વીર વિણેયનંદ

રૂપકમાલા શીલની પભણુ શ્રી પુણ્યનંદિ. ૩૨

આનાપર રત્નરંગ ઉપાધ્યાયે સં. ૧૫૮૨ માં બાલાવબોધ લખ્યો.

છે કે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે.—

“ પુણ્ય નંદુપાધ્યાયેન શીલરૂપકમાલિકા,

વિહિતા મવ્યજીવાનાં ચિત્તં શુદ્ધવિધાયિની :

નેત્ર સિદ્ધિ જ્ઞાન ચંદ્રે વર્ષે નભસિ માસિ

શ્રી રત્નરંગોપાધ્યાયેઃ કૃતાવબોધિની ॥

—ઈતિ રૂપમાલા બાલાવબોધઃ

લખ્યો સં. ૧૬૧૫ વર્ષે ભાવ ધર્મ ગણિચે—સાગર ભં પાટણુ.

(જિનસમુદ્ર સૂરિને સૂરિપદ ૧૫૩૦ માં મળ્યું અને તે સ.

૧૫૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તે બે મધ્યમાં આ કૃતિ રચાઈ છે.)

૬૦ દેવપ્રભ ગણિ (વીરસિંહ શિ.)

(૯૪) કુમારપાલ રાસ લ. સં. ૧૫૪૦ પહેલાં.

અંતે—

મેરૂ નગ નહુ ચલઈ જાવ, જાં ચંદ દિવાયર

સેષ નાગરાજ જાં ધરઈ, જૂમિ સાતઈ સાયર,

ધર્મ વિસ ઉ જાજ એહમાહિ, હુ અ નિશ્ચલ હોધ,
કુમર નરિંદહ તણુઉ રાસ, તાં નંદહ લોધ. ૪૧

સૂરીસરિસહ વીરસિંહ ગુરૂ પાય પસાઈ,
બહુ દેવખપહ ગણિ વરેણુ, રચિઉ ભત્તિ રાસો. ૪૨

—ઇતિ શ્રી કુમારપાત્ર રાસઃ સ. ૧૫૪૦ વર્ષે સા. પુન્ય ભાર્યા
જનનુ, સુતા કુંઅરિ પદનાર્થ ચરણનંદન ગણિના લિખિતઃ વીરમવાટકે ॥

[ગુ. વિ.]

૬૧ ઉદયધર્મ. (આગમગ. મુનિસિંહસૂરિ-વિજયસિંહ
ઉ.-મુનિ (મતિ) સાગર શિ.)

[આ કવિએ સં. માં ધર્મકલ્પદ્રુમ રચેલ છે.]

(૯૫) મલયસુંદરિ રાસ. સ. ૧૫૪૩ આશો ગુ. ૩ ગુરૂ.
અંતે—

જિન શાસન વિશુદ્ધ જયવત, ગજ ચક્રરાસી છઈ ગુણવંત.
શ્રી આગમ ગણિ પ્રકાસ દિણ્દ, ગિરૂઆથી મુનિસિંહ સુરિંદ. ૧૧૮૮
તસ મનરંજન બહુ ગુણુ ધાંમ, વાંદૂ વાચક વિજયસંધ નામ,
તસ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય સુજાણુ, શ્રી મતિસાગર મહિમનિહાણુ. ૧૧૮૯
તદ પય પંકજ સેવા પ્રવીણુ, ઉદયધર્મ પડિત સંયમલીણુ,
કરિઉં કથાનક રંગિ રસાલ, મલયસુંદરિ મહાબલ ભૂપાલ. ૧૧૯૦
વિરહ વસિઉચિત્તિ અંબાતાત, કુકર્મ વિપદ એવ રચી વાત,
પનર ત્રઈતાલઈ તૃતીયા તિથિ, આસો ગુદિ ને ગુરૂ પક્ષ અત્થિ. ૧૧૯૧
કરજોડી કવિ ઈમ વીનવઈ, ને ખોડિ અધિક ઉછઈ બોલવઈ,
ક્ષમા ધરે ક્ષમવઉ અન્યાય, સાંહાં સેવઈ કરી પસાઉ. ૧૧૯૨
હં નવિ જાણુઈ મૂરખ મૂલિ, ગુણવંતા સવિ હં પગધૂલિ,
રામ નિમસિ મઈ કીધી કથા, તાં નાં દુએ મેર દ્રૂ યથા. ૧૧૯૩

મંગલ પહિણું શ્રી અરિહત, મગલ ખીજા શ્રી સિદ્ધંત,
મંગલ ત્રીજા મલય સુંદરી, મગલ ચક્રાધ શાસન સુરી. ૧૧૯૪

કર્મ તણુ ઉ એ પ્રગથે પ્રદીક, જિમ જિમ સુણીધ તિમતિમ રસીક,
અણુતાં દોપ દરિદ્રહ ટલઈ, ગણુતા નવનિધિ સંપદ મિલધ. ૧૧૯૫

—ધતિ મલધસુંદરી ચતુર્થ પ્રસ્તાવ. ગ્રંથાગ્ર શ્લોકસંખ્યા ૧૮૦૦.

શ્રી સં. ૧૫૯૪ વર્ષે પોપ માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થ તિથૌ ગુરવાસરે
તદિને લખિતં. સુ. આણુંદ રત્નેન, પા. ૪૪ પં ૧૬ (ગુ. વિ.)

(૯૬) કથા ખત્રીસી, ૧૫૫૦ દીવાલી.

અતે—

શ્રી આગમ ગચ્છ સદા ઉદ્ધવંત શ્રી મુનિસિંહસૂરિ ગુણુવત
તસ પાટિ શીલરત્ન સૂરિ પ્રધાન આણુંદપ્રભ ગુરુ બુદ્ધિ નિધાન. ૧૪

જાઈવંતા મુનિરત્ન સૂરીસ આનંદરત્ન હોયા તસ સીસ,
એ અનુક્રમ ગણનાયક તણું કવિતા નામ હવઈ ધમ સાણુ. ૧૫

મુનિસિંહ સૂરિ તણુઈ બહુ શિષ્ય શ્રી વિજયસિંહ વણુરીસ મુખ્ય,
તસ બધવ ઉદ્ધરત્ન પણ્યાસ વાચક ચતિકીરતિ ગુણુવાસ. ૧૬

વિજયસિંહ શિષ્ય શ્રી ઉવગાય મુનિસાગર નામિં મુનિરાય.
અનુક્રમિ અમરસાગર ઓઝાંસ શ્રી શ્રીમાલી ડામિલ વસ. ૧૭

તાંહ ગુરાહી પ. ઉદ્ધધર્મ લખિધસાગર સાથી અભિરમ્મ,
કહી કથા ખત્રીસધ સાર સોધી જોયો જે સવિચાર. ૧૮

પતર પંચાસઈ દીપ દિને કરિઉ કથાનક એહ,
મુગધ પાણુ ધમધ કહિઉં અછધ સોધધ ઉતમ જેહ. ૧૯

—વિજયધર્મસૂરિ ભં.

૬૨ વચ્છ.

(૯૭) મૃગાંકલેખા રાસ. (લ. સં. ૧૫૪૪ તેથી તે પહેલાં)

આદિ—

ગાયત્રી ગણુહરપય નમેવિ, બહુ બુદ્ધિ લહેસુ (લહેચ્છ)
 મૃગાંકલેષા સતીય ચરિત્ર (ત), મનિ સુદ્ધિ (સુધ) કહેસુ(ચ્છ)
 સીલક સરોમણિ ગુણિ નિયુએ, મનિ માંન ન આણુઈ,
 મનસા વાચા કાય કરી, તે સીલ વપાણુઈ.

x x x x

અતે—

મૃગાંકલેષા તાણું ચરિત્ર, સમક્રિતસતરીમાંહિ પવિત્ર,
 તેહયું કવિઈ સત આધારિ, અસલ્ય તે મિછાદુકડ સાર, ૪૦૨
 કાલ અનાદિ જીવ જગિ વસઈ, એ પરિ જીવ ધણા હુઈ હશઈ (હુસિઈ)
 ઈસિ ઉ ભાવ જાણી મન કરે (રઉ) ત્રિફળ જાણુ તાણું ચરિત્ર વિસ્તરે (રઉ) ૪૦૩
 ભણુઈ ગણુઈ નઈ જે સાંભલઈ, ભણુઈ વછ તિહિં સંકટ ટલઈ,
 બીજી મતી તણાં જે નામ, તે સવિહનઈ કરે પ્રણામ. ૪૦૪

—ઈતિ શીલ વિષયઈ મૃગાંકલેષા સતી પ્રબંધ સંપૂર્ણ. છ. શ્રી.
 ગ્રંથાગ્ર. પરપ.-ભાવ. લી., (પ્ર૦ સં. ૧૬૨૮)

—ઈતિ શ્રી શીલ વિષયે મૃગાંકલેષા રાસ સંપૂર્ણ:-સંવત ૧૫
 ૮૨ વર્ષે આપાઠ શુદ્ધિ ૫ રવૈ-પૂજ્યારાધ્ય પં. માણિક્યચારિત્ર ગણિ
 શિષ્ય વિવેકચારિત્ર ગણિના લેખિ. પ્રાગ્વાટ સ્વાતીય સા. નરપાલ ભાર્યા આ-
 લાડિકિ સુતા આં હંસાઈ પકનાથે સ્વાહાન ગ્રામે. ભાવ. પા. ૧૮ પં. ૧૩

—સંવત ૧૬૨૪ વર્ષે કાગુણુ સુદિ ૮ શુક્રે કુકરવાડા ગ્રામ મધ્યે
 પં. શ્રી ધર્મવર્દન ગણિ શિ. પં. શ્રી સૌભાગ્યવર્દન ગણિ શિ. ૫ ગણેશ
 લક્ષ્મી સૌભાગ્ય લિ. —માણસા વાસ્તવ્ય નાગર ન્યાતીય સેઠિ રૂડા
 પકનાથે પાશ્વનાથ પ્રાસાદન.—[વિ. ધ. એક નાનો ચોપડો-પાનાં
 ૧૯૦-૨૩૮, પંક્તિ ૧૨.]

—સં. ૧૬૪૧ વર્ષે આગરા નગર મધ્યે પુસ્તિકા લિખિતા. (વિ.
 ધ. એક મધ્યમ કદનો ચોપડો પા. ૧૪૭-૧૬૫

—સં. ૧૫૪૪ વર્ષે આસો શુદ્ધ સપ્તમી. સોમે મૃગાંકલેખા ચરિત્રં લખિત્વાન્ ... સં. ૧૬૫૯ વર્ષે માઁ સુઁ ૫ દિને શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય સા. શ્રી પાસવીર મુત સાહ શ્રી રહીયા પદ્મ પુણ્યાર્થ ૧૨-૧૫ લીં. શુદ્ધ જૂની પ્રત જણાય છે.

—લિઁ સગીયાણા નગર મધ્યે સ. ૧૬૨૮ વર્ષે આસૂ વદિ ૧૧ દિને ગુરુવારે. ૨૬-૧૧ લીં.

—સં. ૧૬૭૫ વર્ષે શ્રાવણ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયાયાં તિથૌ સોમ-વાસરે ક્ષત્રીયવંશે રાડોડ જ્ઞાતિ મહારાજશ્રી સુરસિંહજી વિજય રાજ્યે વછા લીખતં નાગોરી (આમાં વછા એ નામ છે તે ખુદ કવિ નથી કારણ કે ઉપર જુદા જુદા સવત છે કે જે સં. ૧૬૭૫ પહેલાના છે.)

૬૩. વચ્છ ભંડારી.

(૯૮) નવપદ્મવ પાર્થનાથ કલશ. (મગલપુર-માંગરોળના) આદિ—

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમધ્યે શ્રી મગલપુર મડણો, દુરિત વિહંડણો,
અનાથનાથ અસરણસરણ ત્રિભુવનજનમનરજનો,
૨૩ મો તીર્થકર શ્રી પાર્થનાથ તેહ તણો કળશ કહીશું.
ઢાળ.

હારે વાણારસી નયરી વસેય અનુપમ ઉપમ અવદાધાર,
તિહાં વાવી સરોવર, નદીય કૂપ જળ વનસ્પતિ ભાર અઢાર,
તિહાં ગઢ મઢ મદિર, દિસ અભિનવ, સુદર પોલિ પ્રાકાર,
કોસીસા પાખલ ફિરતિ ખાઈ, કોટે વિસમા ઘાટ

અંતે—

(છાપેલી પ્રતમાં)

ભણે વચ્છ ભંડારી અમમન, વસિયો શ્રી અરિહતોળ,
નીલવરણ તનુ મહિમાસાગર, જયો જયો ભગવતોળ,

(અન્ય લિખિત પ્રતમાં પાઠાંતર.)

ધર્મ ભણે વચ્છ ભાંડારી નિજદિન અમ મન એ અરિહંત,
એહવા નીલવરણ નવરંગ જિનેસર, જયો જયો જયવંત

—શ્રી ૫ તિલકચંદ...પદનાર્થ. લૃ. પં. ક્રાંતિકુશલ સંવત ૧૮૩૭
ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ વાર શુક્રે. મો. લા.; માં.

—પ્ર૦ દેપાલકૃત સ્નાત્ર પુજામાં અંતર્ગત-વિવિધ પુજાસંગ્રહ.
નવકાર સમાય. પૃષ્ઠ ૭.

[આ કવિ દેપાલ કવિના મમકાલીન જણાય છે તેથી તેને ૧૬
મા સૈકામાં મુકેલ છે. મૃગાંકશેખા રાસના કર્તા વચ્છ કવિ ને આ બંને
એક હોવાનો સંભવ છે.]

૬૪ સર્વાંગસુંદર. (વહતપગચ્છ--જયશેખર સૂરિ-જિન-

સુંદરસૂરિ-જિનરત્ન સૂરિ-જયસુંદર ઉ. શિ.)

(૬૯) સાર શીખામણ રાસ. ૧૫૪૮ માગશર શુદ્ધ ૧૦ માનુષ્યપુરીમાં
આદિ—

ત્રેવીસમા શ્રી પાસનાહ પ્રણુ કેરા પાય	
હું પ્રણમું એક ચિત્ત થઈ લહી સગુર પસાય.	૧
માતા સરસતિ દેવિ કન્દર્ભ એક મુવચન માણું	
જે કવિરાજ આગમ દુઆએ તેહ ચરણે લાણું.	૨
ધ્યાઈ શ્રી નવકાર મંત્ર ચઝેદ પુરવ સાર	
વણુંવતાં એક છમડીએ ન લહીજઈ પાર.	૩
યશ કીરતિ જેહ નિરમલ એ જયસુંદર જેહ;	
સવેગનિધિ ગુરૂ ગણહરૂએ આગધું તેહ.	૪
સાર શીખામણ તણુ રાસ રચમ્મ રસ આણી,	
તે ભવિયણ તમ્હે સાબલહિએ અવિચલ દલ જાણી.	૫

અતે—

વડ તપ ગંઢ ગયણાંગણિ સૂરિ, જેહ વાણી ગંગાજલ પુરિ
શ્રી જયસેહર સૂરિવરો.

તાસ પાટ દીપઈ ગુણુ ભૂરિ, ગઢપતિ શ્રી જિનસુદર સૂરિ,
તપિ જપિ નિરમલ ગણુધરએ. ૨૩૩

તાસ પાટિ પુહુવિ ગુર ગુણુનિધિ, જેહનઈ નામિઈ લહીઈ
સવિ સિધિ, શ્રી જિનરયણુ સુરિદ વરો.

વિજયરાજ તેહનઈ જે સોહઈ, નિરપમ જગહ તણાં મનમોહઈ,
ઉવઝાય શ્રી જયસુંદરએ. ૨૩૪

તાસ સીસ ગુર લહીય પસાય, શ્રી સંવેગસુદર ઉવઝાય,
રચિડ રાસ એ રચડો એ.

પનરસંઈ અડતાલઈ સંવત્સરિ, માગસિર સુદિદસમી ગુર માનુષ્યપુત્રિ,
નિતુ નિતુ મગલ જયકરએ. ૨૩૫

એક મનાં જે હિંઈ ધરેસઈ, ભવના સધનાં પાતિગ ધોસઈ,
હોસઈ સુખ તેહ અતિ ઘણુએ. ૨૩૬

કવિઅણુ કહઈ મઈ જાણુ અજાણિઈ, રચિડ રાસ એ બુદ્ધિ પ્રમાણિઈ,
નંદુ જાહૂં મેર ગિરિએ.

એ હિતસિધ્યા નિતુ હૃદઈ ધરસ્યઈ, દુખસાગર તે નિશ્ચઈ તરસ્યઈ,
શિવ સુખ અવિચલ પાંમસ્યઈ. ૨૩૭

—૧૦-૧૪, ૧૨-૧૪ લીં.

—હા. ભ. પાટણમાં ડાખડો ૮૦; ખ. ૧, પા. ૩; માણેક.

[આ રાસમાં રાત્રિભોજનનિષેધ, જીવહિંસા ત્યાગ, ગળેહુ પાણી પીવું, અભક્ષ્ય વસ્તુ ન ખાવી વગેરે શિષ્યામણુની વાતો છે. આખા પ્રાચીન ગુજરાતી છે તેથી હિંદી જેવી જણાય છે. પદ ૨૫૦ લગભગ છે. જિનરત્નસૂરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખ સ. ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના મળી આવે છે. અને તેમને શિષ્ય હેમ-સુંદર ગણિ પણ હતા. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૨.]

૬૫. હેમવિમલ સૂરિ* (ત૦ પપ મા પટ્ટધર.)

(૧૦૦) મૃગાપુત્ર સ. સં. ૧૫૪૮ પછી ને ૧૫૬૮ પહેલાં.

આદિ--

સુગ્રી નયરી સોહામણીજી, રાગ શ્રી ખલખલ,
તમુ ધરિ ધરણી મૃગાવતીજી, તમુ નંદન ગુણવંત,
હે માડી ખિણુ લાખીણી જાઈ.

ચરિત ચિંતામણિ સમેજી, મુઝ મનિ અધિક મુહાઈ -હે માડીજી

“ “ “ “

અંતે—

મૃગાપુત્ર રિપિ રાજ્યોજી, જે ગાવઢ નરનારી
હેમવિમલ સૂરિ ધર્મ લણુધજી, તે તરસ્યઈ સંસાર

—સોમગી તુઝ સમે અવર ન કોઈ

૨૦

—આ૦ ૬૦

૬૬ લાવણ્યસમય* (ત૦ સોમસુંદર સૂરિ-લક્ષ્મીસાગર
સૂરિ-સમયરત્ન શિ૦)

* તપગચ્છમાં સુમતિ સાધુસૂરિની પાટપર થયા જન્મ મારવાડનક વરગામમાં સં. ૧૫૨૨, પિતા તથા માતાનાં નામ ગંગારાજ, અને ગંગા-રાણી. મૂળનામ હોદ્દમાર. દીક્ષા. સં. ૧૫૩૮ અને દીક્ષાનામ હેમધર્મ. આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ માં ગૂજરાતના પંચાસરા ગામમાં શ્રીમાલી પાતુચ્છે કરેલા હતસવપૂર્વક મળ્યું ને નામ હેમવિમલસૂરિ રાખ્યું સં. ૧૫૫૬માં દ્વિયોદ્ધાર કર્યો. પછી ઈસરના સાચર અને શ્રીપાલે તેમનો પદમહોત્સવ કર્યો જેમાં રાજ રાયલાણે પણ ભાગ લીધો હતો. સં. ૧૫૬૮ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

x આ કવિ સંવત્ સોળમા સૈકાના મધ્યમાં એક સમર્થ કવિ થયેલા છે. તેનો વંશ આદિનો પરિચય તેના વિમલપ્રગંધની પ્રશસ્તિમાંથી મળી આવે છે. ગૂજરાતના પાટણનગરમાંથી શ્રીમાળી વણિક નામે મંગ અમ-

(૧૦૨) સિદ્ધાંત ચોપઈ—લુકા વદન ચપેટા, સં. ૧૫૪૩ કા.

શુ. ૮ રવિ.

-(આમાં મૂર્તિ નિષેધક લોકાશાનું ખંડન છે.)

આદિ—

સકલ જિજ્ઞાસુ પાપ નમું, હિચ્છઈ હરિષ અપાર,

અક્ષર જોઈ જોલિસિઉ, સાચઉ સમય વિચાર.

મેવિઅ સરસતિ સામિણી, પામિઅ સુગુર પસાઉ,

સુણિ ભવીઅણુ જવ વીરજિણુ, પામિઉ શિવપુરિ ઠાઉ. ૨

સઈ જિગણુવીશ વરિસ થયાં, પણુયાલીસ પ્રસિદ્ધ, (વીરાત)

ત્યાર પછી લુકા હુઉ, અસમંજસ તિણિ કીધ. ૩

લુકાં નામિધ મુહતલુ, હુતઉ એ કિંઈ ગામિ,

આવી ષેટિ બહુપરે, ભાગુ કરમ વરામિ. ૪

*

*

*

*

દાવાદ આવેલ. ને તેને ત્રણ પુત્ર પૈકી મોટા પુત્ર નામે શ્રીધર અનન્દ-
પુરામાં વસતા હતા. શ્રીધરને તેમની સ્ત્રી ઝમકલ દેવીથી ચાર પુત્રો
નામે વસ્તુપાલ, જિનદાસ, મંગલદાસ અને લઘુરાજ તથા એક પુત્રી નામે
લીલાવતી થયાં. તે પૈકી લઘુરાજ તેજ આપણા કવિ. તેમનો જન્મ સં.
૧૫૨૧ શકે ૧૩૮૬ પોષ વદિ ૩ નો થયો. તેમના જન્માક્ષર સમય-
રત્ન મુનિને ખતાવતાં તે ગુરુએ જણાવ્યું કે તે પુત્ર તપનો સ્વામી થશે.
અથવા તે કોઈ તીર્થ કરશે, કાંતો મોટો યતિ થશે અને મહાવિદ્વાન થશે
ગુરુના કહેવાથી માઆપને પગે લાગીને એ પુત્ર વૈરાગી થયો. સં. ૧૫૨૯
ના જેઠ શુદ્ધ ૧૦ ને દિને પાટણમાં પાલણપુરી અપાસરામાં મહોત્સવપૂર્વક
તપગચ્છપતિ લક્ષ્મીસાગર સ્ફરિ (જન્મ સ. ૧૪૬૪ આદ્રપદિ વદિ ૨,
દીક્ષા ૧૪૭૦, પન્યાસપદ ૧૪૯૬, વાચક પદ ૧૫૦૧, મૂરિપદ ૧૫૦૮,
ગચ્છનાયક પદ ૧૫૧૭ સ્વર્ગવાસ સ. ૧૫૩૭) એ દીક્ષા આપી લાવણ્યસ-

અતે—

ક્રોધ નથી પોપિઉ મર્ઠ રતી, વાત કહીછઈ સઘલી છતી;

ખોલિઉ શ્રી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં નિંદાનું સિઈ અધિકાર. ૧૭૪

છવ સવે મઝ બધવ સમાં, પડઈ વરાંસઘ ધરિજ્યો ક્ષમા,

જે જિમ જાણઈ તે તિમ કર, પણિ જિનધર્મ પડ આદર. ૧૭૫

મથ એ નામ આપ્યું. સમયરત્ન ગુરૂએ વિદ્યા આપી. કવિ પોતે જાણાવે છે કે ' મેં ' સરસ્વતી માતાની કૃપા કરવાથી મને સોળમા વર્ષમાં વાણી (કવિ ત્વશક્તિ) ઉદ્ભવી જેનાથી પોતે છંદ, કવિત, ચોપાઈ, અને ગદ્યપદવાળા સરસ રાસ રચ્યા. વળી અનેક પ્રકારનાં ગીત રાગ રાગણી અને સંવાદ રચ્યાં. (મેં,) રસવાળાં કથન કલાં છે, પણ બુદ્ધાં કાવ્ય ક્યાં નથી. મોટા મોટા મંત્રીઓ અને રાજાઓને પણ ખુશી કર્યા છે. ઘણા વિશાળ પ્રદેશમાં જેનો ઉપદેશ પ્રસર્યો છે, અને જેના ઉપદેશથી ઘણે દેશો દેહરાં તેમજ ઉપાશ્રય થયા છે, મોટા મોટા મીર (સરદાર) અને માલિક (જમીનદારો-રાજા) જેને નમે છે, તેને (પોતાને) પંચાવન (સં. ૧૫૫) ના વર્ષમાં પંડિતપદ મળ્યું. જે ગણિ તપાગચ્છના શણુગારરૂપ શોભે છે, અને જે દેશ પરદેશમાં વિચરે છે, તે સોરઠ દેશમાં ગિરનાર પર થઈને ગુજરાતમાં આવ્યા. અણુહિલવાડ પાટણ પાસે માલસમુદ્ર (પાટણથી પશ્ચિમે પાંચ ગાઉપર ' માલસુંદ ' ગામ છે તે હશે !) માં ચોમાસું રહ્યા. અહીંના સકળ સથે વિનવણી કરી એથી વિમળ રાસનું કવન કર્યું. સં. ૧૫૬૮ ના આસો માસમાં પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરની પાસે શુદ્ધ પક્ષે રવિવારે મૂળ નક્ષત્રમાં વિમળરાસનું વૃત્તાંત પૂરું કર્યું. ” આ કવિની સં. ૧૫૮૯ સુધીની કૃતિઓ આમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે મળી આવી છે, તે પરથી ત્યાં સુધી તેમનો જીવનકાળ અવશ્ય હતો એ સિદ્ધ થાય છે. આરે સ્વર્ગસ્થ થયા એ જાણવા કંઈ સાધન ઉપલબ્ધ થયું નથી. વિશેષ હકીકતો તેમની સર્વ કૃતિઓ વાંચી વિચારતાં અંતરંગ પ્રમાણથી મેળવી શકાય તેમ છે.

ધન ધન જિનશાસન.

અમ્હ ગુરૂ શ્રી સોમમુંદર સૂરિ, જાસુ પસાઈ દુરિઆં દૂરિ,
તપગણનાયક મુગુણનિધાંત, લક્ષ્મીસાગર સૂરિ પ્રધાન. ૧૭૬

શ્રી સોમજય સૂરીંદ મુગાણુ, જમુ મહિમા જગિ મેરૂ સમાણુ,
આદનિસિ હરપિ પ્રણમુ પાય, મુમનિસાધુ સૂરિ તપગજરાય. ૧૭૭

ગુણમડિત પડિત જયવંત, સમયરત્ન ગિરૂઆ ગુણવંત,
તમુ પય કમલિ ભમર જિમ રમં, ઈણિપરિ ભગતિઈં દિન નીગમં. ૧૭૮

જમુ મહિઆલિ રૂઆડડ જસ વાઉ, તે સહિ ગુરૂનુ લહી પસાઉ,
એ ચક્રપદ રચી અભિરામ, લુંકટ વદન અપેટા નામ. ૧૭૯

સવચ્છર દહ પંચ વિશાલ, ત્રિતાલા વરખે ચક્રસાલ,
કાતી શુદ્ધિ આહમિ શુભ (રવિ) વાર, રચી ચક્રપદ બહુત વિચાર. ૧૮૦

નરનારી એકમનાં થઇ, ભણુઇ ગુણુજ જે એ ચક્રપદ,
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ કહમ, તે મનચાંછિત લીલા લહઇ. ૧૮૧

—ઈતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુષ્પદી. લુંકટ વદન અપેટાભિધાના.

લિખિતા પરોપકારાય. શુભં ભવતુ લેખક પાંદકગો:-શ્રી. આની
સાથે આજકવિનું રચેલું એક ગીત છે. (પ્ર. કા.) -૮-૧૩ વિ. ધ.

—સંવત ૧૬૪૬ વર્ષે ચૈત્ર માસે શુક્લ પક્ષે ચતુર્દશી ખુદે લખિત
સ્વપરોપકારાય લિખિતં ॥ પં ૦ કુશલતિલક ગણિ શિષ્ય કલ્યાણતિલક
લિખિતં ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભં ભૂયાત્-ભાવ. પૃ. ૨૩-૩૧ પ. ૧૩

(૧૦૨) સ્થૂલિભદ્ર એકવીસો સં. ૧૫૫૩ ની દીવાળી.

આદિ—

આવિઉ આવિઉ રે આવિઉ જલહર ચિહુ પખે,
સોહાવિઉરે માસ આસાઠ મુણુઉ સખે
નિત સમરૂ રે જેહનુ નામ સદા મુખે.
સોઈ સામીરે સ્થૂલિભદ્ર જે નાવઈ રખે.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પંનર ત્રિપનઈ સંવત્સરે દિવસ દીવાલી તણુડ
 થૂલિભદ્ર ગાયુ મય મુણાયુ ઐકવીસુ ઐ ભણુડ
 ઝેપિ મુનિવરે મયણુનિ આંણુ મનાવીક
 જ્ઞેક જિનવરે શાસનિ સોહ ચડાવીક
 જસુ કીરતિરે મહીયલિ ઝાઝી ઝગમગઈ
 ચક્રરાસીરે ચક્રવીસી જ્ઞે જ્ઞં લગઈ.
 જ્ઞં લગઈ મહીયલિ મેર સાગર હંદિ ચંદ વપાણીઈ,
 નક્ષત્રમાલા રવિઝમાત્રા સીલ જસ તાં જ્ઞંણીઈ
 શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનીંદ રાજા ચિત્તિ ચોપઈ ગાઈઈ
 લાવણ્યસમય સુરંગિ બોલઈ અંગિ નિરમલ થાઈઈ. ૨૧
 —વિ. ધ. ; ૮-૧૪ લીં.

(૧૦૩)+ ગૌતમપૃષ્ઠા ચક્રિપઈ સં. ૧૫૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૧ ગુર
 આદિ—

સકલ મનોરથ પૂરવઈ, ચક્રવીસમુ જિણુંદ
 સોવનવત્ર સોહઈ સદા, પેખ્યઈ પરમાણુંદ. ૧
 * * * *

અંતે—

કવિ કહિ હું સિઈ બોલું બહું, જાણુ ચતુર છકિ તુમ્હે સદા,
 પુણ્યકાળ કરિસ્યઈ ઐક સસાં, સવિ મુખ લલસિક વિસઈ વિસા. ૮
 શ્રી મુખી ગૌતમ પૃષ્ઠા કરઈ, વીર સરિખા સંસય હરઈ,
 જિહ્વુનિ વાણિ અમૃત સમાન, અમૃતવાણી પહિલક અભિધાન. ૯
 ઐ ચક્રિપઈ રચી ચક્રસાલ, કુણુ સંવત નઈ કેહુ કાલ,
 ચરિસ માસ કહિસ્યું દિન વાર, જ્ઞેક ક્ષેત્રો જાણુ વિચાર, ૧૦
 પહિલું તિથિની સંખ્યા આણિ, સંવત જાણિ ધણિ અદિનાણી
 આણુ વેદ જક વાંચક વામ, જાણું વર્ષ તણું ઐ નામ. ૧૧

વાસુપૂજ્ય જિજ્ઞાસુ પારમું ચૈત્રિય કો માસ જિતે નમું,
અનૂઆલી ધગ્યારિસિ સાર, તહીં સુર ગુર ગિર ઉ વાર. ૧૨
હૂહા ચઉદ અનર્ધ ચઉપર્ધ, ઈક જપમાલી પૂરી હૂઈ,
ઉપર અધિકો પાઠ વખાણિ, તે સંખ્યાના મણિયો જાણિ. ૧૩

* * * *

તપગચ્છ નાયક આણુંદ પૂરિ, વહુ સિરિ સોમસુંદર સૂરિ,
તસુ અનવધ સોહધ ગુરચંદ, સિરિ લખમીસાગર સૂરીદ. ૧૧૮
આણુજાણતા કહિઉ જે અતી, અધિકૂં ઓછઉ ખમિઓ વલી,
મુનિ લાવણ્યસમઘ કહિ એ ઈચ્છિઉ, ધન મન જે જિનચલણે વસિઉ ૧૧૯.

—લખ્યા સ. ૧૯૦૭ પ્ર. કા.

—૬-૧૨ ધો.

—પ્રકાશિત ભીમશી માણેક.

(૧૦૪) આલોચણ વિનતિ સં. ૧૫૬૨ વામજ નગરમાં.

આદિ—

આજ અનતા ભવ તણારે, કીધાં અતિ ધણારે
મુજ એહજ દેવ તુ,
પાપ આસોઉ આપણાં, મુણિ સમરથરે, સીમધર દેવ તુ. ૧
થોડિ સીમધર સામીયાં-આંકણી.
કરૂ વિનતીરે કરૂં જે કરજોડિ તુ,
થોડ નહિ કહતો પડૂં ભમ્યો ભવતણીરે કહું કેતલી કોડિ તુ. છો. ૨

* * * *

અંતે—

સંવત પનરખાસિઠઈ આદિશ્વરરે અલવેસર સાષ તુ,
વામિજમાંહિ વીનવ્યો, સીમધરરે દેવદર્શન દાષિ તુ. ૫૪ છો.
અમિચા ઠૂર્યો આણુંદ ભર્યો આજ મેં કર્યોરે પોતિં
સુકૃત ભડાર તો,

ભવ ભવ સાગર ઉતર્થો ચીત્તજ ધર્મેરે જિન મુક્તિદાતાર તો
પપ છો

મણુ પરિ પાપ આલોષ્યાં જ્યેષ્ઠ દુભવ્યાં રે જીવ દ્યૌર અનંત તો,
આલોષી જિન છોડવિં ઈશું પ્રુઝવીરે જિનરાજ મહંત તુ પદ છો
તુમ નામિં હું નિર્મલ થયો મુઝ ભિ ગયોરે પાતિક તણુ દુર તુ,
મુનિ લાવણ્યસમર્થ લણુછ નિત વાંદર્યુરે પ્રભુ આણુંદ પૂર તુ. ૫૭ છો
(વિ. ધ. ચોપડો પા. ૧૬૮-૧૭૦) મારી પાસે ૩-૧૨.

(૧૦૫) નેમનાથ હમચડી સં. ૧૫૬૨ (૬૪)

આદિ—

મરસ વચન દીયો સરસ્વતીરે ગાયસ્થું નેમકુમારો
સામલવરણુ સોહામણો, તે રાજમની ભરતારો રે હમચડી ૧
* * * *

અંત—

હમચી હમચી હમચડીરે હમચી છધ ચુરાસી,
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ બોલધ, હમચી હરધિઈ વાસીરે હો ૮૧
સંવત પનર આસઠે (પા. ચુંસઠે) રે ગાયુ નેમિકુમારો
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ બોલધ, વરતિઉ જયજયકારોરે—હ. ૮૩
—મારી પાસે છે.

(૧૦૬) સેરીસા પાર્થનાથ સ્તવ. સં. ૧૫૬૨

આદિ—

સ્વામિ મુહાકર શ્રી સેરીસર્ધ, પાસ જિણેસર લોડણુ દીસધ,
દીસર્ધ લોડણુ પાસ પરગટ, પુહવિ પ્રત્યાપૂર એ,
સેવતાં સંપત્તિ સુક્રવિ જપંતિ સગલ સંકટ ચૂર એ,
એ અચલ મૂરતિ સકલ સ્મરતિ આદિ કોઈ ન જાણુ એ.
ઈમ સુણીય વાણી હૃદય આણી મુગુર એમ વપાણુ એ. ૧
x x x x

અંત—

પાસ કલ્યાણુક દસમ દીહાડએ, મહીયલ મહિમા પાસ દેપાડ એ,
દેપાડ એ પ્રભૂ પાસ મહિમા સંધ આવે ઉમટયો,

ધ્વજ પૂજ મંગલ આરતી તેણે પાપ પૂરવનાં ઘટયાં.

સંવત પત્રર આસઠ્ઠિ પ્રસાદ સેરીસાતણે

લાવણ્યસમે ઇમિ આદિ બોધેં નમો નમો ત્રિભુવનધણી. ૧૫

(૧૦૭) રાવણ મદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨ (આગળ જુઓ)

(૧૦૮) વૈરાગ્યવિનતિ સ, ૧૫૬૨ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

જય પદમ જિજ્ઞેસર અતિ અક્ષવેસર, આદીસ્વર ત્રિભોવનધણીય,

શેત્રુંજ સુખકારણ સુણિ ભવતારણ વીનતડી સેવક ભણીય. ૧૬

અંતે—

સેવકમાહિ સમુહતુ થાપુ, આદીસ્વર અવિચલ પદ આપુ

તપગણિ શ્રીય હેમવિમલ સૂરીંદ, તાસ વયણિ કીધૂ આણુંદઈ ૪૬

પંનર આસઠ્ઠ આદિજિન તુકુઈ, કરી વીનતી બિગટિ ધણુઈએ,

આસો મસવાડઈ દસમીં દિહાડઈ, મુનિ લાવન્યસમઈ ભણુઈ એ. ૪૭

—ગ્રંથાગ્ર ૭૧-વિ. ધ. ચોપડો ૧૬૭-૧૭૦. મારી પાસે ૨-૧૭-

(૧૦૯) સુરપ્રિય કેવલી રાસ. સ. ૧૫૬૭ આસો શુદ્ધ રવિ ત્રંબા-

વતી (અંભાત) માં

અંતે—

શ્રેણિક હીયડઈ હરષીયા, રંજ પરપદિ બાર,

મુનિ લાવણ્યસમઈ ભણુઈ, વરત્યક જયજયકાર. ૧૮૭

સંવત પંનર સત(ડ) સઠ્ઠ આસો સુદિ રવિવાર [પા. સોમવાર]

રચિત ચરિત્ર સોહામાણું, ત્રંબાવતી મઝારિ. ૧૮૮

તપગણિ ગુર ગાયમ સમા, સોમસુંદર સૂરિરાય,

સમયરત્ન સહિ ગુર જયક, પામી તેહના પાય. ૧૮૯

કાંઈ કવિ મતિ કેલવણુ, કાંઈ શાસ્ત્ર વિચાર

ગાઉ સુરપ્રિય કેવલી, ગુર સરસતિ આધારિ. ૨૦૦

—લિખાપિત ચ શ્રી ચિરાપદે સં. ૧૬૧૪ વર્ષે. પ્ર. કા.

—અંથાથ ૨૩૧ ગ્રે. ૨૦; જ્ઞેસ. ૦ ; ખં.

(૧૧૦) + વિમલ પ્રખંધ (રાસ) સં. ૧૫૬૮ આસો શુ. રવિ માત્ર
સમુદ્રમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર પ્રથમ પ્રણમ્યોસુ
અંબાધ ધુરિ અર્ચુદા સકલદેવિ શ્રીમાત ધ્યાઉ
પુમાવય ચક્રેસરિ વાગ્યાણિ ગુણુ રંગિ ગાઉ
સહિ ગુરૂ આયસ શરિ ધરી આલસ અલગ કરેશિ
કહિ કવિઅણુ હૂં વિમલમતિ, વિમલ પ્રખંધ રચેશિ.

૧

ચુપૈ.

સંરસતિ વરસતિ વાંણિ સાર, કહિ કવિઅણુ મઝ તસ આધાર,
સરસતિ વિણુ થે બોલ્યા બોલ, ને પ્રમાણિ નવિ ચડધ નિટોલ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

પામી સરસતિ દેવી પસાંધ ગાયઉ મંત્રિ વિમલ નરરાય,
રચિઉ રાસ તે કુણુ કવિરાજ, કેણુઈ ચાનકિ કિમ પ્રગટિઉ આજ. ૩૦
ગૂજરદેસ દેસ નવરંગ, પટ્ટણુ નગર પ્રસિદ્ધિ અંગ,
સંધ મુખ્ય શ્રીમાલી મંગ, કરઈ પુણ્ય જગિ મોટા યંગ. ૩૧
દીધ દાંત વ્યવહારી વાદી, તિહાંથી આવ્યા અમલવાદિ,
ત્રિણિ પુત્ર તસ કુલ શ્રંગાર, પ્રથમ પુત્ર શીધર સુવિચાર. ૩૨
અનુદરપુરિ કીધા આવાસ, ઝમકલ દેવી ધરણી તાસ,
ચારિ પુત્ર તેહનઈ જિનમતી, પંચમ પુત્રી લીલાવતી. ૩૩
વસ્તુપાલ જમલિ જિણુદાસ, ત્રીણુ યધવ મંગલદાસ,
ચતુર ચંગ ચક્રિઉ લદરાજ, તેહનઈ પુણ્ય સરીસૂં કાજ. ૩૪
ધર્મશાલ જિનમંદિરપાશિ, સમધરન ગુરૂ તિહાં સુમાશિ,
જનમયોગ દેપાડિઉ યશઘ, સહિગુરૂ હૃદય વિમાંસઈ તિશઈ. ૩૫

સંવત્ ૧૫૨૧ ધિન્ન, શકે તેરં છયાશીઉ પ્રસન્ન,
 પોષ વદી દિન ત્રીજ પવિત્ર, આવિઉ અશ્વેષા નક્ષત્ર. ૩૬
 ઘડી પાછિલી જવ નવરાનિ, જન્મ અર્ક ઉગીઉ પ્રભાતિ,
 તુલા લગ્ન સરિસુ સંકેત, મૂરતિ મંગલ જમલુ કેત. ૩૭
 વૃશ્ચકિ ખુધ રવિ ત્રીજઈ રહિઉ, શુક્ર મકરિ તે ચક્ર થઇ કહિઉ,
 ગુરૂ શનિ કુંભિ રહ્યા પાંચમઈ, મેપિ રાહુ સોહઈ સાતમઈ. ૩૮

૨. ૬. ૮	૭ મ	
શુ. ૧૦	શ્રી	૪ ચ
૩૨. ૧૨. ૨૨	૧ રા.	૫ ૭

દસમઈ ચંદ રહિઉ નિજ ઘરે, જન્મયોગ જોઇઉ સહિગુરે,
 હૃદયસ્થલિ રવિ નક્ષત્ર વશિઉ, સહિગુરિ વચન પ્રકાસિઉ ઈશૂં. ૩૯
 સુણુઉ શ્રેષ્ઠિ હોશિ તપ ધણી, કઈ એ જાશઈ તીરથ ભણી,
 કઈ એ થાશઈ મોટઉ યતી, વર વિદ્યા હોશઈ દીપતી. ૪૦
 ગુરૂવચને વધરાગી થયુ, માતતાત પય લાગી રહિઉ,
 જેઠ સુદિ દિન દસમી તણુઉ, ઉગણુત્રીસઈ ઉચ્છવ ધણુઉ. ૪૧
 પાટણિ પાલહણુપુરી પોસાત, જંગ હુઇ ચક્રપટ ચુસાલ,
 દિધિ દીક્ષા અતિ આણુદપૂરિ, ગચ્છપતિ લાખિમીસાગરસૂરિ. ૪૨
 સંઘ સજન સદ્ સાષી સમઈ, નામ કવિઉ મુનિ લાવણ્યસમઈ,
 નવમઈ વરસિ દીષવઝ લીધ, સમયરત્ન ગુરિ વિદ્યા દીધ. ૪૩
 સરસતિ માત મયા તવ લહી, વરસ સોલમઈ વાંણી હુઈ,
 રચિયા રાસ સુંદર સખધ, છંદ કવિત ચક્રપદ પ્રખધ. ૪૪
 વિવિધ ગીત બહુ કરિયાં વિવાદ, રચિયા દીપ સરસ સંવાદ,
 સરસ કથન નહી આલી કવઇ, મોટા મંત્રિરાય રંજવઇ. ૪૫

જસ ઊપદેસ હવુ સવિશાલ, બહુ થાનિક દેહરાં પોસાલ,
 મીર મલેક તે માંડપ વિનપ, પંડિત પદ તે પંચાવનપ. ૪૬
 સોહર્ષ ગણુ તપ ગચ્છ શણુગાર, દેસ વિદેશિય કરપ વિહાર,
 સોરઠ દેશિ રહી ગિરનારિ, પુહતા ગુજ્જર દેશ મઝારિ. ૪૭
 અણુહિલવાડા પટ્ટણુ પાશિ, માલસમુદ્રિ રહિઆ ચક્રમાસી,
 બોલ સકલ સંધિય વીનવિહ, વિમલરાસ તેણુ કારણિ કવિહ. ૪૮
 અઠૂસહાનિ આસો માશિ, કીધહ પાસ જિજ્ઞેસર પાસિ,
 મૂળ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર, પૂરૂ વિમલરાસ વિસ્તાર. ૪૯

વસ્તુ.

રાસ રચિહ રાસ રચીહ નવલ નવ પડિ,
 તસ ઉપરિ ઈક ચૂલિકા, ધ્યાનિ પોસ ગમવીહ ધ્યાયુ,
 વિમલ શ્રી વર્ણુન કરિહ, સરસ રાસ પદ્મધ ગાયુ;
 સંવત પંનર અઠ સકંધ (૧૫૬૮) વડુ રાસ વિસ્તાર,
 તે પ્રમાણિ પડં ચડિહ, માલસમુદ્ર મુઝારિ. ૫૦

* * * *

ચોપપ.

ચાત કેતલપ આગઈ હવી, કેતાં વચન કહિયાં કેલવી,
 અધિકે ઊણુ લાગાં પાપ, સંધ સમક્ષ પમાવું આપ. ૫૯
 દૂં સવિ મરપ માંહિય ધુરી, હીઅઈ મનિ નહી તેહવી પરી,
 જે અક્ષર કવિય જગિ જાંણુ, તે સવિ સરસતિ તણુઈ વપાંણુ. ૬૦
 જે જાણુઈ જિન ધર્માચાર, જાંણુઈ જીવ જિગોદ વિચાર,
 જે કવિ જગિ મોટા મઝ થિકા, દૂ તેહના પયની રેણુકા. ૬૧

* * * *

ફુહા.

ફુહા છંદ કવિત મિલી, ભાપા વિવિધ વચન,
 વિમલરાસ અકે અછઈ, તેરસયા છંપન.

અત્રીશે અક્ષરિ થિકો, આંધર્થ ગ્રંથહ માન,
સત્તરશત લીહિ અગ્રલા, એહ ગ્રંથનુ ન્યાન. ૬૮

નવરંગ નવલા પંડ, તે રચીક રાસ અપંડ,
જે મુણત સવિ સયોગ, જે ભણતલાં લહીધ ભોગ,
જે ભણત લહીધ ભોગ ભૂતલિ, ભણતિ મુનિ લાવણ્યસમય,
કિતિ વિમલ વાણી વિમલ, વિમલધરિ રિધિ વૃદ્ધિ રમય ૬૯

—સં. ૧૫૮૪ વર્ષે પોષ શુદ્ધ દશમ્યા તિથૌ ગુરુદિને ભીમેન લિખિતં.
શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય સુત્રાવક સાહ શ્રી વનજી જૂઠા પઠનાર્થ લિખિતં. સ-
શોધક અને પ્ર૦ મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ; ૬૧-૧૫ લીં.

(૧૧૧) કરસંવાદ—સ. ૧૫૭૫ (૪) સાતિનગરમાં.

આદિ—

પહિલૂં પ્રણમિસુ સારદા, જસ કરિ વીણા નાદ,
આદીસ્વર આદિઈ કરી, ગામસુ કરસવાદ.

*

*

*

*

અતે—

મુનિ લાવણ્યસમય કહિ જોઈ, જિહા જિહા સપ તિહાં રવ હોઈ. ૬૫

સપિધ લહીધ ધનની કોડિ, સપિઈ અગિ ન લાગઈ ખોડિ,
સપિઈ વયર ન વાંધઈ રતિ, સંપ વખાણુઈ શ્રી જિનમતિ. ૬૬

માલવ મરહઠ સોરઠ સાર, ગૂજર દેશ સવિહુ સિણુગાર,
વિનયવિવેક વિચાર વિશેષ, દીસઈ ધર્મતણુઉ બહુ દેખ. ૬૭

જિહા પોઢા જિણુહર પોસાલ, વસઈ લોક દીપતા દયાલ,
શાંતિજ (સાતી) નગર મડિ સુવિશાલ, ગાયુ કરસવાદ રસાલ ૬૮

*સંવત પનર પંચિહુતરઈ, મુનિ લાવણ્યસમય ઉચરઈ,
પામી અંદ્રપ્રભ જિનરાય, બેકર સપિઈ પૂજ્જઈ પાય. ૬૯

—(મ. બ.)

શ્રીશ્રી પ્રતમા—

‘ સંવત પનર ચમોતરે ’ એમ ઐ. રાસ સંગ્રહ ભાગ ૨ ના પરથી લાગે છે.

(૧૧૨) અંતરીક્ષપાર્શ્વ જિનછંદ સં. ૧૫૮૫ (૮૬) વૈશાખ શુ. ૩ આદિ—

સરસ વચન ઘો સરસતી માત, જોલીસ આદિ જસ વીખ્યાત,
અંતરીક્ષ ત્રીભાવનો ધણી, પ્રતિમા પાસ જિનેસર તણી. ૧

લંક ધણી જે રાવણરાય, તેહ તણો અલેવી કહેવાય.
પરફપણુ નામેં ભુપાલ, અહનીસ ધર્મતણો પ્રતીપાલ. ૨

* * * *

અંત—

સંવત પનર પંચાસીયા (પા. છયાસીક) વપાણુ, મુદિ વૈસાપ તણો
દિન જાણુ,

ઉક્ષટ આપાત્રીજેં થયો, ગાયો પાસ જિણેસર જયો. ૫૩

હું સેવક છું તાહરો સ્વાંમ, હું લીનો છું તાહરે નાંમ,
મુનિ લાવન્યસમેં કહેં મુદા, તુંમ દરિસણા હું વાંછું સદા. ૫૪

—લિ. પાત્રણપુર નગરે પં. ઋષભવિજય ગ૦ પં. રંગસડનેન
સ. ૧૮૮૫ આવણુ માસે સીતેતર પક્ષે પુર્ણિમ તિથૌ અલેવદિને વરસા-
તની ઝડી વરસતે લીખ્યું છે. શ્રી શ્રેય ભવતુ (અંતરીક્ષ કેશમાં એકસી-
બિટ હતું તેમાંથી)

(૧૧૩-૧૧૫) ખિમઋષિ (ખોહા) ખલિભદ્રયશોભદ્રાદિરાસ. સ. ૧૫૮૯.

+ ખિમ ઋષિ (ખોહા) રાસ. માધ રવિ. અમદાવાદમાં

આદિ—

ભારતિ ભગવતિ મનિ ધરી, ગુરૂ પય નમીય પવિત્ર,
ખોલિસુ બુદ્ધઈ આગલઈ, ખોહા તણઈ ચરિત્ર. ૧

જસ જસવાઇ અછઇ ધણુઉ, જયુ તિ જસભદ્રસૂરિ,
ત્રીજઉ કહીઈ કિન્હરસિ, નાંમઇ દૂરીયા દૂરિ. ૨

પ્રહિ ઉગમિ નિતુ પ્રણમતાં, લહીધ નવર્ધ નિધાન.

ભોજનિ ફર કપૂર રસ, ભૂપ ભવા ગહુમાન.

૩

કવિજન કહિસર્ધ કેતલાં, જેહના જેહવા દામ,

સુણુજ્યો સદ્ આદર કરી, આઠ પ્રભાવક નામ.

૪

*

૧

*

*

અતે—

દૂહા.

ખોહુ ખિમ રસિ કિન્હરસિ, ખલિભદ્ર જસભદ્ર સૂરિ.

ત્રિણિ કાલ પ્રણમંતડાં, દુરિય પણાસર્ધ દૂરિ.

૨૧૧

ચોપાઇ

ખોલિઉ ખોહાનામ પવિત્ર, પંચ જિ પિમરસિ તણુઈ ચરિત્ર,

સંધ સમા સુણુજ્યો જે જાણુ, ખોલિસુ ખલિભદ્ર તણુઈ વખાણુ. ૨૧૨

દૂહા.

મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, જિજ્ઞા હુસર્ધ પવિત્ર,

પ્રથમખડ પૂર કહિઉં, ખિમ રસિ તણુઉ ચરિત્ર.

૨૧૩

—છતિ પ્રથમ ખડ.

(૧૧૪) +ખલિભદ્રરાસ—

આદિ—

દૂહા.

પુણ્ય પ્રભાવક જાણીધ, વિદ્યાગતિ ખલિભદ્ર,

તસુ ચરિત્ર વખાણીઈ, જસ ગુરુ શ્રી જસભદ્ર.

૧

*

*

*

*.

અતે—

ખોહો ખલિભદ્ર તણુઈ ચરિત્ર, કહિતાં કાયા પુહવિ પવિત્ર,

સુણુજ્યો સમા પુરુષ જે જાણુ, શ્રી જસભદ્રસૂરિ તણુઈ વખાણુ. ૧૨૪

ખોહુ પિમરસિ કિન્હરસિ, ખલિભદ્ર યશોભદ્રસૂરિ,

તિન્નિકાલ સમરંતડાં, દૂરિય પણાસઘ દૂરિ.

૧૨૦

મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ ભણુઈ, જિજ્ઞા હુસર્ધ પવિત્ર,

દ્વિતીય ખડ પૂર કહિઉં, ખલિભદ્ર તણુઉ ચરિત્ર.

૧૨૬

—છતિ દ્વિતીય ખડ.

(૧૧૫) નયશોભદ્રસૂરિ રાસ—

આદિ—

ભાણુઈ કરઈ ક્યવાર જસ, જસભદ્રસૂરિ ચરિત્ર,
ભણતાં ગુણતાં નિમ્ણણતાં, કાયા હુઈ પવિત્ર. ૧
સંધ ભણુઈ સહિ ગુરૂ સુણુક, તે તુમહે કહુ એકતિ,
શ્રીજસભદ્ર ચરિત્ર અમ્હ, સુણુવા પરીય મુખતિ. ૨
જસ નામઈ જસ વિસ્તરઈ, પ્રણમંતા પરહોડિ,
મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, લહીઈ સંપતિ ક્રોડિ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

દાસ. દુહાનું

તપગછિ ગુરૂ ગોચર સમા, શ્રી સૌભાગ્યનંદિ સૂરિ સાર,
શ્રી અમરસમુદ્ર ગુરૂ રાજ્યા, શ્રી હંસસંયમ સાર. ૧૬૫
જયવંતા ગુરૂ જાણીઈ, જસ નમઈ નરરાય,
શ્રી સમયરતન સહિ ગુરૂ જયુ, પ્રણમીય તેહના પાય. ૧૬૬
સંવત પનર નવ્યાસીઈ, માધ માસિ રવિવારિ
અહિમદવાદ વિશેષીઈ, પુરૂ યુહાદીન મઝારિ. ૧૬૭
સંધ મુગુરૂ આદેસડઈ, જિહ્વા કરી પવિત્ર,
એહા અલિભદ્ર કિન્હરસિ, જસભદ્ર રચિઈ ચરિત્ર. ૧૬૮
ગુણતાં ધરિ ગુરૂઅડિ ધણી, ભણતાં લહીઈ ભોગ,
યુણતાં થિર કીરતિ હુઈ, સુણતાં સવિ સયોગ. ૧૬૯
તૃતીયપંડ જસભદ્ર ગુરૂ, ચડીઈ ચરિત્ર પ્રમાણિ,
ધર્મનાથ પસાકલઈ, એત્રિઈ સુલલિતવાણિ. ૧૭૦
ગચ્છ ચક્રરાસી ગણુધરા, સાધુ સકલ પરિવાર,
ગણિ પવતણિ જે મહાસતી, સંધ સદા જયદાર. ૧૭૧
એહુ પિમરસિ કિન્હરસિ, અલિભદ્ર જસભદ્રસૂરિ,
તિત્તિ કાલ પણુમંતાં, દુરિઅ પણાસઈ દ્વરિ. ૧૭૨

જિનશાસનિ ઉઘોતકર, એ રણિ અવિચલ નામ,

મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, નિતુ પ્રહિ કંઈ પ્રણામ.

૧૭૩

—છતિ શ્રી પડિત લાવણ્યસમય કૃતે ખોહા બલિભદ્ર શ્રી યશોભદ્ર
અરિત્રે તૃતીયઃ ખંડઃ સપૂર્ણ-સ. ૧૬૧૧ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે
અતુર્થી રવૌ વાસરે પં. સહજતિલક ગણિ શિષ્ય ૫૦ ઈસહજ ગણિ
લિપિતં-પરોપકારાય. શુભં ભવતુ. કલ્યાણ મસ્તુ. ચિર છયાન્. પ્ર. ૦ ચૈ.
રાસસંગ્રહ ભાગ ૨ બે.

(૧૦૭) રાવણુમ દોહરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨. જુઓ પૃ. ૭૫.

આદિ—

રાગ શ્રી રાગ

સૂતેલો સીંહ જગાવીઉ, નડીઓ વાસગ નાગરે,

સીત હરી તિં સ્યું કર્યું, રૂઠા રામના પાગરે-૧

સાંભલિ રાવણુ રાજ્યા, જાસે મહિયલિ મામરે,

સતી સીતા તઈ કાં હરી, વિરી વંકડો રામરે-૨ સાંભલિ.

*

*

*

*

અંતે—

જયજયકાર જગત્રિ દહિઆ, વરલા રગના નાદરે,

સંવત પંનરખાસઠિ, રચો રાસ સંવાદરે.

જય ૦ ૫૮

x

x

x

x

રામ અજોધાં આવીઆ, સોઈ સીત અરધાગિરે,

મુનિ લાવંનસમિ ભણિ, બિઠા રાયનઈ રગિરે,

જય જય. ૬૩

—સં. ૧૬૮૨ વરસે ભાદ્રવા વદિ ૮ લિપતં. ઋ. રાધવ-તથા

ગં. વીરદાસા પકનાથે શુભં ભવતુ. ૩-૧૩ મારી પાસે બે પ્રત છે.

(૧૧૬) દેવરાજ વચ્છરાજ ચોપાઈ (વચ્છરાજ કતપુરમા. દેવરાજ રાસ)

આદિ—(વરતુ)

સકલ જિનવર સકલ જિનવર પ્રાય પણમેવી,

તઉ પણમેવિ ચક્રકેસરી એક ચિતિ બહુ ભકિત કારીઅ;

નિય ગુરતણુઈ સુપસાહલધ રિદ્યકમલ નિયમતિ વિમાસીય,

મજ્જન સહુ કહિ સંભલઉ હીયડાં ભાવ ધરીય,
ગોલિસુ નવનવ કવિતરસ, સિરિ વછરાજ ચરીચ.

૧.

અતે—વસ્તુ

પાછિલધ ભવિ પાછિલધ ભવિ ઇણિ વછરાજિ
જીવ દયા પાલી ખરી તિણિ પ્રભાવંઈ ગિહું દેસં પામીય
આપદ સવિ સંપદ હુઈ અનધ વલી બહુ સુખ પામીય
મુનિ લાવણ્યસમર્થ ભણઈ ભવીયણ લોહ સદ્દા.
જીવદયા પાલઉ પરી, જિમ પામઉ સુખ બદ્દા.

૪૫

—લિં સવત ૧૬૫૭ પોસ શુદ્ધ ૯ શુક્રે.

ઋષિ વૈરસાક્ષેન—૨૧-૧૧ લીં.

આ રાસ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩ જામાં પ્રકટ થયો.
છે તેમાં ઉપરનો અંતનો વસ્તુ છંદ નથી. તેમાંથી પ્રશસ્તિની ઢાલ છેલ્લી
છે તે અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

તપગચ્છ નાયક સહિ ગુરૂએ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ,
શ્રી મુખ સરસતિ વાસિ વસે એ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.

નામિયેં સંપદ ભૂરિ-૧

અતિ ગિરૂઆ પડિત પ્રવર, માં સમયરથણ મુણિસાર સૂરિએ,
મુખ સરસતિ વાસિ વસેએ, માં ગુણમણિ તણો ભંડાર. ૨
શિષ્ય તાસ પયતલિ નમીએ, માં નયર કંતપુરિ માહિં,
સંભવનાથ પસાઉલે એ, માં રાસ રચિઓ ઉછાહિ. ૩

પહેલો અક્ષર લાભનો એ, માં ખીજે ભવનો જાણી,
ત્રીજો પુણ્યવત ખીજલું એ, માં આગલિ સમય ઠવેઈ. ૪
એ કવિ સવિહું નમી કરીએ, માં ઇમ કહે એ કરજોડિ,
અધિક ઓછું બોલતાં એ, માં કુણે મ દેજ્યો ખોડિ. ૫

જ્યાં ગયણુંગણિ દિણ્યર એ, માં જ્યાં શશિકળા નિવાસ,
મેર મહીધર સાયર એ, માં ત્યાં લગે પ્રતપો એ રાસ. ૬

એહ રાસ વછરાજનો એ, માં ભાવ સહિત નરનારિ,
ભણે ગુણે જે સાંભળે એ, માં નવનિધિ તિહિં ધર્યારિ— ૯

—છ ખંડનો રસિક રાસ છે. પા. ૩, ૩; રત્ન અમ,

(૧૧૭) +સુમતિસાધુ સૂરિવિવાહલો

આદિ—

સરસાત સામિણિ દિહ મતિદાન મઝ મનિ અતિ ઉમાહલઉ એ,
સુણિજ્યો ભવિયણુ ભાવ ધરેવિ ગાયસુ સુગુરુ વિવાહલુ એ. ૧

મહિયત્રિ મોટઉ દેશ વિસેસ મેદપાટ જગિ જાણીધ એ,
વાર્ય વન વનિતા અભિરામ જાઉર નયર વખાણીધ એ. ૨

વાપીં કૂપ સરોવર ચંગ રંગ કરધં નિતુ જોચંતારે,
વાડીઅ વર ઉદ્યાન વિવેક હેલાં જન મન મોહંતા એ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

લક્ષ્મીસાગર સહિગુરુ એ માહલંતડે, સીસ શિરોમણિ તાસ,
તપગચ્છ મડન સહિગુરુએ માં, પૂરઉ ભવિઅણુ આસ. ૭૫

મુજન સહુકો સાંભલઉ માં પ્રણમઉં બે કરજોડિ,
સુમતિસાધુ સૂરિ સેવંતા માં, લહીધં સંપદ કોડિ. ૮૦

પદ્મસિંધ ગુણસિંધ નિસુણસિંધ માં, વીવાહલુ એ સાર,
કવિ લાવણ્યસમય ભણુએ માં તસુ ધરિ જય જયકાર. ૮૧

નવ નવિઅ વાણિહિ મતિ વિનાણિહિં હિયધ હરિષ ધણુઉ ધરી
મધં એકે ચિત્તિહિ કરીઅ ભત્તિહિં અંગિ આલસ પરિહરી:

જાં સાત સાયર વર દિવાયર ગયણિ રોહિણિ ચંદ્રલુ,
તાં એ અનોપમ સુગુરુ સરિસઉ જયઉ જગિ વીવાહલુ. ૮૨

—અ. રા. સં. ૧.

(૧૧૮) રંગરત્નાકર નેમિનાથ પ્રખંધ

આદિ—

સ્મૃત્વા શ્રી શારદાં નેમે શ્ચદ્વાભિ વિવિધૈ વરૈઃ
પ્રખંધં બધુરં કુર્વે રંગરત્નાકરાભિધ ૧

સારદ સાર દયાપર દેવી, તુઝ પય કમલ વિમલ વદેવિ,
 માયું સુમતિ સદા તઈ દેવી, દુરમતિ દુરિથિકી નિદેવિ. ૨
 દિવ ફં ખોલું મેહલી માયા, તૂં કવિયણુજણુ કેરી માયા,
 બહુ ગુણુમણિ તુઝ અંગિ સમાયા અવગુણુ અંવર અનંત ગમાયા. ૩
 તુઝ તનુ સોહઈ ઉજ્જલ કંતિ, પૂનિમ સસિહર પરિ ઝલકંતી,
 પય ધમધમ ધુગ્ધર ધમકંતી, હંસગમણિ ચાલઈ ચમકંતી. ૪
 ચાલઈ ચમકંતી, જગિ જયવંતી, વીણા પુસ્તક પવર ધરઈ,
 કરિ કમલ કમંડલ કાળે કુંડલ રવિમંડલ પરિ કંતી કરઈ,
 દિવડઈ હિન આણી સુણિ મંઝ વાણી, જઈ હુ તુઝ બહુ માન લહું.
 તુ મન આણુંદિઈ, નેમિ જિણુ વંદિઈ, નવ નવ જંદિઈ જંદકહું. ૫

*

*

*

*

અંતે—પ્રથમોધિકાર.

એમહ મન ઊમાહિ પાઠ સરસતિ સિરનામી,
 સમયરતન ગુફરાય પાય પુણું તેહના પામી
 પુહવિ પ્રસિદ્ધિ પ્રગટ પ્રથમ અધિકાર સુણાવિઉ
 નેમિ સહિતિ પરિવાર નયરિ આણુંદિઉ આવિઉ
 પરિણાવા ઉત્સવ કહું આદિ પૂજઈ મનની રલી,
 લાવણ્યસમય તે સુહિસિઈ, જુ હુસિઈ અવસર વલિ.

—(મ. બ.)

(૧૧૯) દ્વિપ્રહારી સઝાય:

આદિ—

પય પણુમીઅ સરસતિ સરસતિ વચન વિદ્યાસે,
 મુનિવર કેવલધર ગાઈસુ મહિમનિવાસ.

૫

અંતે—

ધતિ દ્વિપ્રહાર કેવલધર કેરું સુણીઈ સારચરિત્ર,
 જિણિ ચ્યારમ હયા ઊતારો, કાયા કરી પવિત્ર,

વિષુધ પુરંદર સમયસુંદર તસુ પય પામી,
સીસાલસ લાવણ્યસમયમુનિ જંપઘજઘ સિદ્ધિગામી.

૨૪

(૧) ચૈદ સુપનાની સઝાય.

શ્રી જિનવરે ભાખીયા, સહે ગોરી સાખીયા એ,
અધિકાર એ રૂઅડોએ;

સુપન તે વાર એ મહિમા તે સાર એ;

મુનિ લાવણ્યસમે એ એમ ભણે એ.

૪૬

(૨) નગ્નાતમ છંદ. ૭૨ સ. મા. ભી. (૩) જીરાઉલા પાર્શ્વનાથ
વિનતિ (૪) પંચતીર્થિ સં (૫) રાજમતી ગીત (૬) પંચવિષય સં
(૭) આઠમદની સં (૮) સાતવારની સં (૯) પુણ્યફલની સ. (૧૦)
આત્મપ્રોધ સ. (૧૧) દાનની સ. (૧૨) મનમાંકડ સ. (૧૩) હિતશિક્ષા સ.
(૧૪) શ્રાવક વિધિ સં

આદિ—

પ્રણુમી વીર જિજ્ઞેસર પાય, વદી ગાયમ ગણુધર રાય;

અંત—

લાવણ્યસમઘ મુનિવર ધમિ કહધ, મુગતિ વધૂ તસ લીલાં વરધ. ૨૦
(૧૫) દાનની સઝાય.

આદિ—

એક ઘર ઘોડા હાથિયાજી, પાયક સંખને પાર,

મે.ટા મંદિર માલીઆંજી વિશ્વતણા આધાર—

જીવડો, દીધાનાં ફલ જોય.

(૧૬-૧૮) નસઝાયો.

આત્મ પ્રમોધ, નેમરાણુલ આરમાસો, વૈરાગ્યોપદેશ પૃ. ૯૩,
૩૧૪, ૩૭૪, સ. મા. (ભી.) પુણ્ય પૃ. ૩૧ સ. મા. સં.

(૧૨૦) પાર્થજિનસ્તવન પ્રભાતી. ૩૭ કુંકનું કાવ્ય.

આદિ—

વામાનંદન જિનવર પાસ, તુંતો ત્રિભોવન લીલ વિલાસ;
વિનતિ છોડિ ભવપાશ, હું છું દેવ તુમારો દાસ.

અતે—

હું આળ્યો સરણુ તમનણે, રાગો મન ઉઘટ આપણે;
 મુનિ લાવનસમે ઇમ ભણે, તુમ્હ તુકે નવનિધ આંગણે. ૩૭
 (૧૨૧) ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન—માલિની છંદમાં ૨૭ કડીઓ
 અને છેલ્લી ૨૮ મી હરિગીતમાં.

આદિ—

કનક તિલક ભાલે હાર હીઈ નિહાલે,
 ઋપભય પખાલે પાપના પંક ટાલે;
 આર જિનવર માલે ફૂટરે ફૂલ માલે.
 નરભવ અણુઆલે રાગ નિઈ રોસ ટાલે,

અતે—

x x x x
 તવગણ દિવાયર લલિત સાયર સૌમદેવ સૂરીસરો,
 શ્રી સૌમજય ગણધાર ગિર્યા સમયરત્ન મુનીશ્વરો;
 માલિની છંદ કય પખંધિઈ તવિયા જિન ઉઘટ ધણુઈ,
 મઈ લહિક લાભ અનંત મુનિ લાવણ્યસમય સદા ભણુઈ. ૨૮
 અમ૦ ૩૦, વિ. ધ.

૬૭ નરપતિ.

૧૨૨-નંદ બત્રીસી. સં. ૧૫૪૫ સાતમ મંગળવાર.

આદિ—

લંબોત્તર કવિશય શય-ધરનિ, હંચવાદન તે મુખિ વશંતિ,
 અવિ આવલઈ મુરતિ ગંમ, વિરેકી નર તિહાં કહું પ્રણામ. ૧
 કવિતા સારદ કેરો પુત્ર, તે મુખિ બોલિ સાચં તત્ર,
 ઋદ્ય લાવ સહુ જાણે સદા, કવિતા મુરતિ પરતપ્ય સારદા. ૨

કવિતા સારદા તણુ પ્રણામ, નંદ્યતીસી કર વખાણ,
સંવત પનરસિ પચતાલા, તિથિ સાનિમ નિ મંગળવાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

થોડા ભેદ ધણું જાણુજો, ઝડપમાવ ધણુ આણુજો,
શ્રવણે સુણતાં સુષ અપાર, કવિ નરપતિ ધમ કહિઈ વિચાર. ૯૯.
પદતાં સિધિ ખુધિ હો અતિ, ચતુરપણું તે નર જાણુતિ,
નારી સીયલપણું આણુતિ, કવિતા નરપતિ ધમ કહતિ. ૧૦૦.

—છતિ નંદ્યતીસી કથા વિચારવાર્તા સમાપ્તમિતિ. સવત ૧૭૦૦
વર્ષે અશ્વત્થી માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ સોમવારે શ્રી ભીક્ષોડાનગરે શ્રી શાંત-
નાથ ચૈત્યાલયે શ્રી મૂલસધે સરસ્વતી ગચ્છે બલાત્કાર ગણે શ્રી કુદુંકુંદા
આચાર્ય-વચે ભદ્રારક શ્રી પ રત્નચદ્રા, તત્સીધ્ય આચાર્યશ્રી અમરેદ્રકીર્તિ
તત્સીધ્ય બ્રહ્મ ભીમજી લખિતં. છ. શુભં ભવતુ. ચીરં જીયાતુ. છ.
શ્રી, કલ્યાણમસ્તુ, છ. છ. શ્રી. ૬-૧૬ (મારી પાસે છે.)

[આમાં મંગલાચરણ લખોદર-ગણેશનું કરવામાં આવ્યું છે તેથી
કર્તા જૈનેતર હોવાનો સંભવ જણાય પણ (૧) જૈનકર્તાઓ પૈકી કોઈને
ગણેશનું મંગલાચરણ કરતાં મેં જાણ્યા છે (જુઓ ન. ૮૫ ના કવિનાં
લીલાવતીરાસનું મંગલાચરણ તેમજ નં. ૮૯ કવિ.) તેથી, તેમજ (૨)
આ કૃતિના લેખક-લહીઆ જૈન છે તેથી, અને વળી (૩) આ કથાના ઉપર
જરા વિસ્તારથી સં. ૧૫૬૦ માં રચનાર સિંહકુશળ (જુઓ આગળ)
પણુ જૈન છે તેથી આ કાવ જન હોવાનો વિશેષ સંભવ છે. તે કારણે
અત્ર એમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નરપતિ નામના કવિએ
વિક્રમાદિત્ય ચોપઈ રચી છે અને તેની પ્રતના બધન-પરશક ૧૩૧૪ માં
રચી એમ લખાણુ છે તેથી તેને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલું છે.]

૬૭ ક. અજ્ઞાતકવિ.

(૧૨૩) મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સં. ૧૫૫૦ વૈશાખ વદ ૭ રવિ.
અતે—

થયુ વૈરાગ્ય સેકિનિ ઘણોં, કરિચું કાજ હવિ આપણું,
ઘણો મહોચ્છવ બેટિ કીધ, ઋષિ મુનિપતિ કનિહ દીક્ષા લીધ. ૬૦૦
બેહું મુનિવર તેહનું ધ્યાન, પાલિ પંચ માહાવ્રતમાર,
ધ્યાનિ મૈન્યતપ સોસી દેહ, દેવલોકિ દેવ થયા બેહ. ૬૦૧
તેહનું ધ્યાન હધ્યામાંહિ આણિ, બેહું એકાવતારી જાણિ,
મુક્તિપંથ તે જાસિ વહી, શુણુ કયા સંક્ષેપિ કહી. ૬૦૨
સંવત પંનર પંચાસો જાણિ, વદિ વૈશાખ માસ મનિ આણિ,
દિનિ સપ્તમી રચિઉ રવિવાર, ભણિ ગણિ તિહ હંધ અપાર. ૬૦૩

—છતિ શ્રી મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સમત્ત—અથાગ્રંથ ૯૨૧ શુભં
ભવતુ. સંવત ૧૬૪૨ વર્ષિ માગસરિ શુદ્ધિ ૧ ભૂમે...લખિતં બહ્મનપુર
મધ્યે ધ્વજપુરિ. શુભં ભવતુ. કથ્યાણુ મસ્તુ શ્રી, પત્ર ૨૩ પં. ૧૫ આવઃ
૪૦-૧૧ વી. પા; પ્ર. કા.

ખીજ પ્રતમાં એમ છે કે:—

અતે—

સંવત ચઉદ પચ્ચોસીધ જાણી વૈશાખ વદિ માસ મનિ આણિ,
દિન સપ્તમી રચિઉ રવિવાર ભણતાં શુણતાં હરખ અપાર. ૨૧
એ ઋષિ-મુનિપતિનો ચરિત્ર સાંમળતાં-હુધ દેહ પવિત્ર
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ અતિ મંગલચાર ભણુધ શુણુધ તિહિ જયજયકાર. ૨૨

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે અશ્વિન માસે.

[પાટણની ટીપમાં ૧૫૮૫ સંવત ટાંકયો છે અને તે વિશ્વસનીય
છે. પા. ૧૯-પા નં.

૬૮ શાંતિસૂરિ—(સાંડરગચ્છ સુમતિસૂરિ. શિ.) જુઓ
તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ.

(૧૨૪) સાગરદત્તરાસ (દાન માહાત્મ્ય ઉપર) ૧૫૫૦ આસપાસ.

આદિ—

છંદર કલ્પોલં વન્નજલં સંતિ સૂરિણા મહિય,
સાયર ચરિયં સાયર સરિસં સરસં નિસામેહ.

[“ આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમાં રચાયેલો ૧૩૭ ગાથાનો રાસ ખરેખર રસમય હોઈ તેમાં ગાથા, રાસઉ, કુંડલિઓ, ઘાત (ધત્તા), અડયણ, માલિનીરૂપક, છપ્પય, પાધડી (પદ્ધડિકા) રાસાખધ વગેરે વિવિધ છંદો વાપરેલા છે. કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિભું છે અને આ તેમજ તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ કૃત લલિતાંગચરિત્ર રાસ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભા રહે તેમ છે. ” ચિ. ડા. દલાલ.]—પા. આ શાંતિસૂરિ સં. ૧૫૯૭ સુધી અવશ્ય વિદ્યમાન હતા. જુઓ લેખાંક ૩૩૫. પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ.

૬૯ કીર્તિહર્ષ—(કકકસૂરિ શિ.)

(૧૨૫) સનતકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૫૫૧ કાતિક શુક્ર ૧૫ ગુરુવાર—

આદિ—

સ્વામી જીરાપુલ્લિ નિવાસ, મનિ સમરંતા પુરધ આસ,
‘પય સેવધ’ આણુદિણુ ધરણિંદ, પહિલુ પ્રણુમિસુ પાસ જિણુંદ. ૧
સરસતિ સામિનિ કર પસાઉ, કાસમીર મુખમડણુ માધ,
નામ જપી કેસીય ગણુધાર, ચરીય બાણું શ્રી સનતકુમાર. ૨
જિણુસાસિણુ જિણું બાણિઉ ઈમ્મ, દાન સીલ તવ ભાવ સુરમ્મ,
ધર્મંતણુ એ ચારિ પ્રકાર, અધિકુ ‘મહિમા સીલિ અપાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

શ્રી કક્કસુરિ ગુરૂઆ ગુરૂરાય, મનસુદ્ધિઈ તસુ પ્રણુમી પાય,
 સાર શ્રીરંગ તણુઈ આગ્રહઈ, રચિઉ પ્રખંધ ભવીઅણુ સંગ્રહઈ. ૨૩૧
 પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, ક્રાતિ પુન્નિમે નિ ગુરૂવાર
 કવિ કીર્તિહર્ષિ મનિ ધરી આણુંદ, રચિઉ પ્રખંધ જનશ્રવણાનંદ. ૨૩૨
 સીલ પ્રખંધ ભણુઈ જે રંગિ, સવિ મુહ કમલા તાસુ ઉછંગિ.
 એકમના થઇ જે સાંભલઇ, તેહ નરનારી અદ્રલ્યાં ફલઇ. ૨૩૩
 (વિ. ધ. ૯-૧૪-નવીન લિખિત.) ગાથા ૨૯૪.

પા. ૧૧. પાટણ નં. ૨

કક્કસુરિ શિષ્ય. ઉપરના કીર્તિહર્ષ હોઈ શકે.

(૧૨૬) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

મહિયલિ સોહઈ ગુંણગણિ ભૂર, ઉવએસ ગહે ગુરૂ શ્રી કક્કસુરિ,
 પાલઇ સંયમ નિરતીઆર, ગુરૂ ગિરૂઆ ગોયમ અવતાર, ૪
 નવરસ ભવીઅણુ દિઇ ઉપદેસ, સીલ વિષયે અતિ સવિશેષ,
 તાસ પ્રસાદિ કવીઅણુ ઈમ કહઇ, કીઉ પ્રખંધ ભવીઅણુ સવી લહઈ.

* * * *

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૭૮ વર્ષ, વૈશાખ
 શુદ્ધિ ૪. પ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ ગુ. વિ.

—ઇતિ શ્રી પરશ્વીનિયમે વિપયનિવારણે પ્રકટસીલ પ્રભાવે
 કુલધ્વજરાસ ચરિત્રં સમાપ્ત. ૯-૧૩ વી. પા.

(ઉપકેશ ગચ્છના કક્કસુરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખો સં. ૧૪૯૯
 થી ૧૫૨૫ સુધીના મળી આવે છે. તે ગચ્છની પદ્મવલિમાં જણાવ્યું
 કે આ સુરિને સં. ૧૪૯૮ માં ચીતોડમાં સાહ સારંગે કરેલા મહોત્સ-
 વપૂર્વક આગ્યાર્થપદ મળ્યું. તેમણે સં. ૧૪૪૪ માં કચ્છમાં અમારી પ્રવ-
 ત્તાની હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમની પાઠ દેવ-
 ગુપ્તસુરિ સં. ૧૫૨૮ માં આવ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકલશી—(આગમ ગચ્છ. અમરરત્નસૂરિ—સોમરત્નસૂરિ
—કલ્યાણરાજ શિ૦)

(૧૨૭) મુદરરાજ રાસ—સં. ૧૫૫૧ વૈ. વદ શનિવાર.

આદિ—

દ્વિદા-રાગ ગુડી.

પહિલું પરમેસર નમી, આરાદિસુ અરિહંત,

ગાર્ધિયુ શીલ સોદામણો સાંભલ્યો એકતિ. ૧

મુદરરાય તણા ગુણ કેતા કટું મુખ એક,

શીલિ કરી જગગાજતુ, કહીધ તે સુવિવેક. ૨

×

+

*

*

અતે—

આગમગચ્છિ જયવંતા એ, મા. સોમરત્ન સૂરીંદ,

અહનસિ ભવિયાં નિત નમુ એ, મા. જિમ હુધ પરમાણુંદ. ૧૮૮

ક્ષમાકલસ મુનિ ઈમ ભણિ એ મા. ભવિયણુ સુણુઉ એ રાસ,

શીલઈ સિવસુખ સપંજઈ એ મા. છટીઈ કમ્ભના પાસ. ૧૮૯

સંવત પનર એકાવનઈ એ મા. વદિ વૈશાખહ માસિ,

શનિવાર સોદામણુઉ એ મા. રચીઉ રાસ ઉલ્હાસ. ૧૯૦

શીલ પ્રખંધહ જે ભણુધ એ મા, નરનારી સુવિચાર,

હરપઈ જે એ સંભલઈ એ મા. તેહ ધરિ જયજયકાર. ૧૯૧

—સં. ૧૬૭૨ કાતી. શુ. ૧ લખિતં ચરમ જિનદાસેન અંથાથ્ર

શ્લોક સખ્યા ૨૭૫ માઝનઈ વિ. ધ. ૮-૧૩.

(૧૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—સં. ૧૫૫૩ ભાદ્રપદ વદ ૧૧ શનિ
ઉદયપુરમાં.

આદિ—

પહિલૂ સરસતિ પય નમી, આરાહી મનશુદ્ધિ,

પુણ્યપ્રખંધ હું ભણિસુ, આણી નિરમલ મતિ. ૧

પુણ્યતણાં ફલ સાંભળુ, હઠઈ ધરી બહુ આક્રિ,
 એક મનાં આરાધતાં, ટાલઈ ભવ દહ દાહ. ૨
 દાન સીલ તપ ભાવના, જિણુ ભાપમ એ ધર્મ,
 કવીયણુ વલી વલી ધમ કહઈ, સુધઉ એહજિ મમ. ૩
 જે પાલઈ મન શુદ્ધિ સિદ્ધિ, સૂધી જિણુવર આણુ,
 શીલહ ઉપરિ ચિત ધરઈ, તે નર ખરા મુગ્ધણુ. ૪
 સીલિં સવિ મુખ સપજઈ, શીલિં નિરમલ શુદ્ધિ;
 શીલિં દુખ સયલહ ટલઈ, પામીજઈ સદી સિદ્ધિ. ૫

* * * *

રાજા પાસે ફરિયાદ કરવા જનાર દોસી, ફડીયા અને નેસ્તીઓનાં નામ ગણાવતાં કવિ કહે છે કે:—

આસડ પાસડ નઈ પદમસી, જૂઠડ, વચર આવધ હસી;
 નેસ્તી તેડાવધ અતિસાર, મધલ તણુઉ વચ્ચે નહીં પાર. ૫૩
 લડસડ હીંડઈ ઉતાવલા, બોલધ બોલ સદ્ય તોનલા;

* * * *

અતે—

ધર્મ પસાઈ વહિત સિદ્ધિ, ધર્મઈ પામીજઈ નવ નિદ્ધિ;
 ધર્મતણુઉ મહિમા છઈ ધણુઉ, કવિ કહઈ ભાવિં સહુધ મુણુઉ. ૧૬
 હુંઅ ન જાણું કાંઈ મૂલિ, સંધળાં કવીયણુની પગધૂલિ;
 અધિકું ઉછઈ કીધું જેહ, ક્ષમાવઈ કરજોડી બેહ.
 સંવત ૧૫ પનરત્રઈપિત્તઉ સાર, વદિ ભાદ્રવા તણુઉ શનિવાર;
 ધ્યાનિસિ દિનિ રચી ચુપઈ, સભા સમક્ષહ પૂરી હુઈ. ૧૮
 આગમ ગચ્છ અછઈ સુવિચાર, શ્રી અમરરયણુ સૂરીસર સાર;
 તાસ પટોધર અતિ ગુણવત, શ્રી સોમરતન સુરિહ જઈવંત. ૧૯
 ભવિયણુ અહિનિશિ વંદધ જેહ, રિદ્ધિ અનંતી પામઈ તેહ;
 તસ પડિત કલ્યાણુહ રાજ, તસ મુખ ભેટિં સીઝઈ કાજ. ૨૦

ઉદયપુરિ જગિ કદીર્ઘ સાર, નિવસાધ શ્રાવક તિહાં સુવિચારઃ
અઢમ્બેનજિન તણુધ પસાધ, અઢીય વિધન સવિ દૂરિ પલાધ. ૨૧
ભાગુધિ ગુણુધિ અદિનિશ સંબલધ, પાપ પડળ સવિ દૂરિ ટલધ;
ક્ષમાદલસ મુનિ કલધ સુવિચાર, નિનુનિતુ તેહ ધરિ જયજયકાર. ૨૨
—સં. ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધિ ૫ દિને લિખિત.; જસ૦

(અમરરત્નસૂરિના સં. ૧૫૨૪, ૧૫૨૯, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૫
અને ૧૫૪૭ ના અને સોમરત્નસૂરિના સં. ૧૫૫૨, ૧૫૭૧ અને
૧૫૭૩ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ મળી આવેલ છે. ધા. પ્ર. લે.
સં. ભાગ ૧ અને ૨.)

૭૧ મૂલપ્રભ સાધુ.

(૧૨૯) ગજસુકુમાલ સંધિ હાલખદ્ધ સં. ૧૫૫૩—પાના ૫ અમ૦

૭૨ જયરાજ (પૌ૦ મુનિચંદ્ર સૂરિ શિ૦)

(૧૩૦) મચ્છોદરરાસ સં. ૧૫૫૩.

અતે—

પૂનિમ ચક્ષ મુનિચંદ્ર સૂરિ રાજ, તાસુ સીસ જપધ જધરાજઃ

પનરત્રિપત્ર કાધુ રાસ, ભણુધ ગુણુધ તેહ પૂરિ આસ. પા૭

—ધતિ શ્રી મચ્છોદર રાસ સપૂર્ણ. સ. ૧૬૭૨ વર્ષે શ્રી શનિશેખર

ગણિ તત્ શિ. ક૦ કુચરજી લખત. (ગુ. વિ.)

(મુનિચંદ્રસૂરિ એ ચારિત્ર સુંદરસૂરિની પાટે ભીમપદ્મીય પ્રણિમા
ગચ્છમાં થયા છે અને તેમના સ. ૧૫૫૮ સં. ૧૫૭૮ તથા ૧૫૯૧ ના
ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો મળી આવ્યા છે. ધા. પ્ર. લે. સ. ૧ અને ૨.)

૭૩ સુંદરરાજ.

(૧૩૧) ગજસિંહ કુમાર ચોપધ—સં. ૧૫૫૩—૩૦

૭૪ નન્નસૂરિ (કોરંટ ગચ્છે સર્વદેવ સૂરિશિ૦)

(૧૩૨) વિચાર ચોસઠી—સં. ૧૫૪૪ ખંભાતમાં.

અંતે—

છણીપરિ આવક ધર્મતત્ત્વ, પનર-ચૂઆલિ રચૂ પવિત્ર,
મુલક્ષિત ચોસઠિ ચોપધ્યંધ, મિછામિદુકડ હોએ અમુધ. ૬૩.

એહનો નાંમ વીચાર ચોસડી, સુપ શ્રેણિ કરે એકઠિ;
ષંભ નયર આનંદ પૂરી, કોરંટ ગચ પભણે નંનસૂરી. ૬૪

(ગુ. વિ.)

(૧૩૩) ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સઝાય—સં. ૧૫૪૮ ખંભાતમાં.

આદિ—

સોરઠ દેશ વપાણીય, સાહેલડી રે, દેવહં તણુઉ નિવેસ;
દ્વારિકા નયરી તિહાં ભલી, સા. સમરથ કૃષ્ણ નરેસ. ૧

સમરથ કૃષ્ણ નરેશ ભુજબલિ, જસુ પિતા વસુદેવ;
દેવકી દેવી જિઅરિ ધરીયા, કરધ-સાનિધિ દેવ;

ધક દિવસિ પહુતા દેવકી ધરિ, વહિરવા મુનિ દોષ;
તે દેપિ તસુ જે હરપ હુઉં, કહી ન સકધ કોષ. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી અંતગડદશ આઠમા, અંગમાહિ પવિત્ર,
વીરં જિણેસર જિમ કહિક, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર. શ્રી ૪૮

શ્રી કોરંટગચ રાજી, શ્રી સાવદેવ સૂરિ;
તાસુ સીસુ નન્નસૂરિ ભણુધ, મન આણુદ પૂરિ. શ્રી. ૪૨

તિણિપરિ પનર અઠાવનધં, ષંભાધતગાંહિ;
થંભણુ પાસ પસાઉલધ, રચિઉ ઉઝાહિ. શ્રી. ૪૩

ગયસુકુમાલ ચરિત્ર એ, જે ગાધ રંગિ;
તીહ ધરિ નવનિધિ સંપજધ, સુપ વિલસધ અંગિ. શ્રી. ૪૪

(વિ. ધ. ચોપડો. ૩૮-૪૧.)

(૧૩૪) દશઆવક બત્રીશી—સં. ૧૫૫૩ ચિત્રોડમાં.

અતે—

બત્રીશી દશ આવક તણી ચિત્રદટિ રચી ધરમહ ભણી;

પનર ત્રિપનઘ આણુંદપૂરિ. કોરંટ ગચ્છ પભણુઈ નન્નસૂરિ. ૩૨
—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

અભક્ષ અનંતકાય સં—આદિ. દેવગુર કેરૂં લીજૈનામ, અતેં
નન્નસૂરી વિનતિ ધમ ભણે, કર્મ ધર્મથી સઘળા હરે, સુધે ભાવે ભણુસે
જેહ, મુગતિ તણાં ફલ લેસ્યે તેહ. ૨-૧૦ આ. ક.

(૧૩૫) પંચતીર્થ સ્તવન.

આદિ—

(૧) શ્રી સેત્રુંજ રણીઆમણા, તીરથ કેરૂં એ રાઉ, —આદિનાથ સ્તવન.

(૨) દહીઉદ્રાપુરિ દીપધ, જોતાં નયણુ ન ધીપધ—શાંતિસ્તવન.

(૩) ઉજલગિરિ હમો જાઈશુંએ, એણિ તીરથિ નિમ્મલિ યાઈશુંએ,
—નેમિ સ્તવન.

(૪) સકલ મૂરતિ ત્રેવીસમુ સામિ, ખલાયત પુર મંડણુએ—પાર્શ્વસ્તવન.

(૫) સાચુરિ પુરિ વીગળ વરગુણુનુ ભડાર, મૂરખ હું કિય પામુ પાર.
—મહાવીર સ્તવન.

કલશ.

પંચઈ તિરથ પંચ જિણેસર, પંચમી ગતિ પુહતા સુંદર,

નન્નસૂરિ ધમ છદે નવનવે, વીનવ્યા સુખદાયક તે સવે.

—ધતિ શ્રી પંચતીર્થ સ્તવન.

(સં. ૧૫૪૯ નો લેખાંક ૧૨૩ પ્રતિમાપરનો લેખ આ નન્નસૂરિનો
મળ્યો છે. તે ઉપરાંત આ નન્નસૂરિના સં. ૧૫૬૯ ખંભાતમાં, સં. ૧૫૭૩
માતરમાં અને સં. ૧૬૧૧ અને ૧૬૧૨ ના પ્રતિમાપરના લેખો મળ્યા
છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૨. આમાં લેખાંક ૧૨૩ માં સાવદેવસૂરિને અર્થાત્ સર્વ-
દેવસૂરિ છે; પણ રત્નસૂરિને બદલે નન્નસૂરિ સુધારવું ઘટે. સર્વદેવસૂરિના

સં. ૧૪૯૨, ૧૫૦૫, અને ૧૫૫૩ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. જુઓ શ્રીયુત નાહરકૃત જૈન લેખ સંગ્રહ-પ્રથમ ખંડ. અને સં. ૬૪૯૯, ૧૫૦૪, ૧૫૦૯, ૧૫૧૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૫, ૧૫૩૦, અને ૧૫૩૧ ના લેખો મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧લો; આ પરથી જણાય છે કે તે સર્વદેવસૂરિ નન્નસૂરિના સંતાનીય અને કક્કસૂરિના પદ્ધર હતા. આ સંગ્રહમાં આપણા કવિ નન્નસૂરિનો સં. ૧૫૫૨ નો લેખ મળ્યો છે. જુઓ લેખાંક ૮૬૨.)

૭૫ હંસધીર (ત. હેમવિમલસૂરિ-દાનવર્દન શિ૦)

(૧૩૬) + શ્રી હેમવિમલસૂરિ-દ્વાગ. સં. ૧૫૫૪ આવળુ.

આદિ—

અહો મન ધરી સરસ તે સરસતી, વરસતી અવિરલ વાણિ,
સિરિ તપગણપતિ ગાઘમું, ભાવિચું નિત સુવિહાણિ. ૧

હેમવિમલ સૂરીસર ધસર કિર અવતાર,

અણુદિણુ મયણુનિવારણુ, તારણુ સયલ સસાર. ૨

*

*

*

*

અતે—

હેમવિમલ ગજનાયક, દાયક મુગતિ વિદ્યાસ,

ત્રત પૂર્ણ ગિરિ મંદર, કંદર ગિરિ કવિદ્યાસ. ૫૫

દાનવર્દન વર પ્રડિત, દંડિત વાદીય વીર,

ચરણુ કમલિ-અલિજ મલિ એ, રમલિ એ રસિ હંસધીર. ૫૬

સંવત પનર એ ચઉપનઠ, ઊપનઠ બુદ્ધિ પ્રકાસિ;

દ્વાગ રચિડ સમહુતરઠ, પૂરતઠ આવળુ માસિ. ૫૭

૫૭ ટૂંકનું સુંદર ઝઝઝમકવાળું કાવ્ય છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જર-

કાવ્ય સંચય.

૭૬ જિનહર (૧) (ખ૦)

(૧૩૭) વિક્રમચરિત્ર. પચદ્વંડ. સં. ૧૫૫૬ વે. વદ ૨.
આદિ—

જયજય પાસ જીરાકલિ, જગમડણુ જિનચદ,
જાસ પસાર્થ પામીધ, નિતુ નિતુ પરમાણુંદ. ૧
ચરકાણુધ જાણુધ સદ્, ત્રેવીસમઉ જિણેસ,
જેહતણી સર્ધ વહધ, આણુ જિસી પરિસેસ. ૨
પાદ્ધણુપુરવર મંડણુક, વાળ દેવિ મદ્ધાર,
પાસ નામ પુહવી તિલક, સીડક પાદ્ધવિહાર. ૩
મહિમચંત ગિરક ગુણિ, દહીક દુ સિરિ સંતિ,
જિમ જિમ જિણુવર પૂજીધ, તિમ તિમ પુહચર્ધ ખંતિ. ૪
હંસાસણિ સરસતિ નમી, પામી તાસ પસાય,
મુગુર મુખિ હું સાંભલી, ગાયમું વિક્રમરાય. ૫
ચક્રપર્ધ.

મહિઅણિ મંડણુ માલવદેશ, જિહાં નવિ કર્ધ-દુકાસ પ્રવેશ,
ન્યાયવત વલી...લોક, ધરિ...

* * *

ખીજધ દિન સાસતધ મિલી, કહધ વિક્રમ પુહતી મનરલી,
મધ આદેશ તુમહાર કરિઉ, પાંચમાંહિ પહિલક મુખ ધરિઉ ૯૩
—આ પ્રમાણે ૯૩ હુંકનો પહેલો આદેશ પૂરો થયો. ખીજો
આદેશ ૯૩ હુંકનો, ત્રીજો ૭૩ નો, ચોથો ૪૮ હુંકનો અને પાંચમો
૧૧૨ હુંકનો છે. કર્તાનું નામ ખરાખર મળતુ નથી લાગતુ—છેવટ નીચે
પ્રમાણે છે.

* * *

અંતે—

વિક્રમના ગુણ હિઅડધ ધરી, પચદ્વંડ છત્રહનું ચરી,
પનર છપન્નધ માસિ વૈશાખિ, કીધું ખીજધ હુલધ પાખિ. ૧૧૨

ભણુછ ગુણુછ નઈ જે સાંભલછ, તેહનાણું સંકટ સવિ ટલઈ,
 રાજ્યરિદ્ધિ નઈ રૂડી બુદ્ધિ, તે પામઈ અટ મહાસિદ્ધિ, ૧૧૨
 —છતિ સંવત ૧૫૮૨ વર્ષે આસો વદિ ૪ સોમે શ્રી પત્તન
 વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય ૫. શુવા સુત ૫. માધા પકનાર્યે. (મ.પ.)
 (શામળમટ્ટની પંચદંડની વાત આ સાથે સરખાવી શકાય.)

૭૭ નેમિકુંજર—

(૧૩૮) ગજસિંહરાય ચરિત્ર રાસ. સં. ૧૨.૫૬ પ્ર. જેઠ સુ. ૧૫
 આદિ— (દાહા)

પાસજિણેસર પય નમી, તેવીસમો જિણુંદ,
 એ સુય સંપતિ દીયઈ, પણુમઈ સુર નર ઈંદ. ૧
 કાસમીર મુખ મંડણી, સમરી સરસતિ માય,
 શીલંતણે ગુણુ ત્રણુવડે, ગાવડે ગજસિંધરાય. ૨
 નવરસિ નવરંગિ ત્રણુવડે, શાસ્ત્ર માહિ જે હોધ,
 બાર કથા રસ ત્રણુવડે, તિણિ સુણુડે સહુ કોઈ. ૩

*

*

*

*

ચારિ ખંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એતલઈ ચારિ નારિ તિણિ વરી,
 સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, તો કવિ કથા ક્ષણુંતરિ કહઈ. ૧૦૦

—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ચારિ ૫૩ બહુ બુદ્ધિ કરી, એતલઈ સંપૂરી ધરી,
 સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૬

—દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.

દસરથ નગરી થયો ઉછાહ, કર્છ રાજ તિહાં ગજસિંધરાઈ,
 સાત નારિસિંહ સુય ભોગવઈ, નેમિકુંજર કવિ ધણિપરિ કહઈ. ૧૦૦
 ચારિ પંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એતલઈ નવ નારી તિણિ વરી,
 સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૧

—તૃતીય પંડ સમાપ્ત.

અતે—

(દ્વિતી)

ગજસિંહ કુમરતણા, ચરિ મઈ તે કહીઉ સખેવિ,

ભણુઈ શુણુઈ જે સાંભલઈ, મુપ સપતિ દે દેવિ.

૧૮

(ચોપઘ) ૧૯

સહયુર તણા નામ મનિ ધરી, બોલા શ્રીગજસિંહ ચરી,

જે પડિત નર પુન્ય કરતિ, રાજસુંદર (?) તે ઈમ બોલંતિ. ૨૦

સવત પતર છપન્ને સહી, પ્રથમ જેઠ પુનિમ દિન લહી,

પુલ્કાર અનુરાધામાહિ, કીયો ચરિત એ મન ઉછાંહિ. ૨૭

—પા૦ નેમિકુંજર એ રચ્યઉ ઉછાંહિ (ગુ. વિ.)

—ચતુર્થ ખંડ: સમાપ્ત:

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૦૫-૧૨૯)

(આ ચોપડાના છેવટે સખ્યા સવત્ ૧૬૪૧ છે. આમાં ચોથા

ખંડને અતે રચનાર તરીકે રાજસુંદર એ નામ આપેલ છે પણ આજ રાસના ત્રીજા ખંડને અતે નેમિકુંજર એ નામ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. વળી મુનિ ગુલાબવિજયના ભંડારની પ્રતમાં છેલ્લા ચોથા ખંડમાં પણ નેમિકુંજર એ નામ રચનાર તરીકે જણાવ્યું છે એટલે આ રાસના કર્તા નેમિકુંજરજ છે એમાં શક નથી. રચ્યા સંવત પણ બંને પ્રત સરખાવતાં સં. ૧૫૫૬ જ છે.)

—ગુ. વિ. પ્રતમાં છેવટે એક કડી મૂકી છે કે:-

સંવત સોલ છયસીઉ જાણિ, માસ કાર્તિક દિન ઉત્તમ આણિ,

શુકલ અષ્ટમી નઘ ભાર્યવવાર, લિખિ રાસ તે મન ઉદાર. ૨૬

ઇતિશ્રી ગજસિંહ ચરિત્રે ચતુર્થ ખંડ સપૂર્ણ અથાથ ૬૧૫ શ્લોક:

શુભ ભવતુ. (ગુ. વિ.)

૭૮ સાગર—

(૧૩૯) શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૫૭.

(૧૪૦) દ્વિજભુજંગ કુમાર ચોપઘ રાસ—

૭૯ હર્ષકલશ—(તં હેમવિમલસૂરિ-કુલચરણ શિ.)

(૧૪૧) વસુદેવ ચોપક સ. ૧૫૫૭ લાસ નગરમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથ સિદ્ધિ કર, ધુરિ ચઢવીસ જિણિંદ,
 પય પણમિ સુભાવિ કરી, ભવિયણ નયણાણંદ. ૧
 કાસમીર મુખ મડણી, મની સમરં એક ચિત્તિ,
 કવિયણ વહિત પૂરણી, દિલ વાણી સરસતિ. ૨
 જે વસુદેવ સોહામણો, ચાદવ કુલિ સિણુગાર,
 ચરિત્ર રચુ હું તેહનુ, સુણિયો અતિહિં ઉદાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

તપગચ્છ કેરક સણુગાર, શ્રી લક્ષ્મીસાગર ગણુધાર,
 શ્રી મુમતિસાધુ સૂરીસ, શ્રી હેમવિમલ નિસદીસ. ૩૫૬
 વર લાસ નયર પુરિ હરસિ, સય પત્રર સત્તાવન વરસક,
 કુલચરણ પડિત ગુણ સીસ, કહઈ હરખકલસ નિસંદીસ. ૩૫૭
 ધન ધન એ ચરિત્ર વિશાલ, ધન ધન જિનધર્મ રસાલ,
 એહ ચરીચ મુઅતિચંગ, જિમ પામો અવિહડ રંગ. ૩૫૮.

—શ્રી ઇતિરંગ ચક્રપર્ષિ સમાપ્ત-સંવત્ ૧૬૫૭ આપાઠ સુદી ૨ રવૌ । મોરખી મધ્યે ૧-પાટણ ભં.

—સં. ૧૬૭૨ વર્ષે પોસ સુદિ ૮ રવૌ બહ્મો નગરે ૧૧-૧૭ વિજયધનસૂરિ.

—સં. ૧૬૩૯ લિં ૧૦-૧૭ લીં.

—ખં. ૧, ૩. (હેમવિમલસૂરિ માટે જુઓ નં. ૬૫ પૃ. ૬૮.)

૮૦ સિંહકુશલ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-જ્ઞાનશીલ શિ.)

(૧૪૨) નન્દખત્રીસી ચોપધઃ સ. ૧૫૬૦ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ગુર.

આદિ—

ગાથા.

આગમ વેદ પુરાણુ, જાણુતા જે નરા હીયં મગ
જ' જ' કવિત કવીઅણુત, સારદ તુહ પસાઉ યાઉ.

૧

હુહા.

પહિલું પ્રણુમુ સરસ્વતી, ભગવતી લીલ વિલાસ
શ્રી જિનવર શંકર નમું, માણુ યુદ્ધિ પ્રકાશ.

૨

આપી અવિરલ યુદ્ધિ ધણુ, જન્મ નિરજ દેહ
નન્દખત્રીસી જે સુણુઉ, ચરિત રચું પણુ તેહ.

૩

નયરાગણુ અહિકાણુ જે, તેહ ચરિત્ર બોલેસિ.
નન્દખત્રીસી : ચઉપધ, ઝોહવું નામ કવેસિ.

૪

૧. આ સ્વ. રણુજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ યુદ્ધિપ્રકાશમાં ડૉ. કો. ની પ્રતમાંથી ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલેલ હવુ ને તે સન ૧૯૧૬ ના મે માસથી શરૂ થઈ પછીના એ જુદા જુદા અંકમાં તે માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં તંત્રીએ નીચે પ્રમાણે ટિપ્પણુ કર્યું છે:—‘શામળ પ્રેમાનંદ, દયારામ આદિ કવિયોનાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યોની મૂળ વસ્તુ શી હતી, તેમાં એ કવિયોએ શાશા અને કેવા કેવા ફેરફાર અને સુધારા વધારા કર્યા, સમકાલિન પ્રચલિત સાહિત્યને અને પૂર્વના કવિયોને નેઓ કટલે દરજ્જે આભારી છે અને તેમની એમનાં કાવ્યો પર કેવી અસર થઈ છે, તે જાણવાને પ્રથમ મળી આવતાં તમામ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ અને તપસીલવાર નોંધ થવાની અને તે પછી તેમનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસ વિશે ઘણું નવું જાણવાનું મળશે તેમજ એ કવિયોની ખરી મહત્તા અને ખૂબીઓ આપણે પીછાણી શકીયું.

“આવા હેતુથીજ ઈ. સ. ૧૯૦૯-૧૦ માં રાજધર પ્રણીત વિક્રમપ્રગ્ધનો કેટલોક ભાગ યુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તે અને શામળભટ્ટની ‘પંચદંડ’ ની વાર્તા વચ્ચે ઘણું સરખાપણું છે. તે સિવાય ‘પંચદંડ’ એ નામના અન્ય કાવ્યગ્રંથો પણ મળેલ છે. સોસા-છટ્ટી હસ્તકના હસ્તલિખિત ગ્રંથોની યાદી છાપતી વખતે ‘વિનેચટ’ની વાર્તાના સંગ્રહમાં અમે જણાવ્યું હતું કે કવિ શામળભટ્ટની ‘વિદ્યાવિદ્યાસીની’ નામની વાર્તા લગભગ તેને મળતી છે અને મુખ્ય પાત્રનું નામ પણ ‘વિનેચટ’ રાખેલું છે.

‘હાલમાં હેમવિમલસ્રિ (?) કૃત ‘નંદગ્ધરીસી’ નામનું કાવ્ય અમને મળ્યું છે. અને તે શામળભટ્ટ રચિત ‘નંદગ્ધરીસી’ ની વાર્તા પર નવીન પ્રકાશ નાંખે છે. સાહિત્યના અભ્યાસક્રાંતિ તે ઉપયોગી થશે એમ સમજીને અત્રે તે પ્રકટ કર્યું છે.”

આમાં ‘હેમવિમલ સ્રિ કૃત’ તરીકે આ કૃતિ તે પ્રમાણે મથાણું સુકી ઓળખાવેલી છે તે ભૂલ છે. તે તો તે સ્રિના શિષ્ય જ્ઞાનશીલના શિષ્ય સિંહકુશલ કૃત છે.

વિશેષ માટે આની અગાઉના કવિ નરપતિ જુઓ નં. ૬૭ પૃ. ૮૮.

*

*

*

*

અતે—

તપગઢ નાયક એહ મુણિંદ, જયશ્રી હેમવિમલ સ્રિંદ.

જ્ઞાનશીલ પંડિત સુવિચાર, તાસ શીસ કહઈ એહ વિચાર. ૧૭૦

સંવન પનર સાઠ મઝારિ, ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસ ગુરવાર;

જે નર વિદુર વિશેષધ સુણુધ, સિંધકુશલ ધણિ પર ધમ ભણુધ. ૧૭૧

ભણતાં ગુણતાં લહીધ યુદ્ધિ, યુદ્ધ સકલ કાજની સિદ્ધિ.

યુદ્ધિ દ્વીધ વંછિત સદા, યુદ્ધિ નિતુ નવતર સંપદા. ૧૭૨

—શ્રી; ચં; અમ; કે. કો.

૮૧ હર્ષભૂતિ.

૧૪૩ ચંદ્રલેખા ચોપાઈ. સં. ૧૫૬૦ આવણુ શુ. ૧૩.

અતે—

પનર સઠમ સંવત્સર જાણિ, આવણુ મુદિ તેરસિ મન આણિ,
 તિણિ દીહાડઈ હુક વિચાર, ચુપમ કીધી હરપ અપાર. ૧૫૨
 ચંદ્રલેખાનું લેઈ સંબંધ, સામાયકનુ રચિઉ પ્રબંધ,
 હરપમરતિ મુનિવર ધમ ભણઈ. ગુણુધ તે સિવ સુપ લહઈ. ૧૫૩
 —ઈડરની બાધઓનો ભંડાર.

૮૨ ઇશ્વર સૂરિ (સાંડેર ગચ્છ— સુમતિ સૂરિ-શાંતિસૂરિ શિ૦) જીઓ શાંતિસૂરિ. નં. ૬૮.

૧૪૪ લલિતાંગ ચરિત્ર સં. ૧૫૬૧. દશપુર (મંદસોર) માં.

અતે—

મહિ મહતિ માલવદેશ, ધણા કુણ્ય લલ્લિત નિવેસ,
 તિહં નયર મંડવદુગ, અહિનવઉ જાણુ કિ મગ. ૬૭
 તિહં અતુલબલ ગુણુવંત, શ્રી આસસુત જયવંત,
 સમરથ સાહસધીર, શ્રી પાતસાહ નિસીર ૬૮
 તસુ રજ્જ સકલપ્રધાન, ગુરુ રૂવ રયણુ નિધાન,
 હિંદુઆ રાય વજ્જર, શ્રી પુંજ મયણુહ ધીર, ૬૯
 સિરિમાલ વશવયસ, માનિની માનસ હંસ,
 ઝોના રાય જીવન પુત્ત, બહુ પુત્ત પરિવાર જીત. ૭૦
 શ્રી મલિક માફર પદિ, હય ગય સુહડ બહુ ચદિ,
 શ્રી પુંજ પુંજ નરિંદ, બહુ કવિત કેલિ સુહંદ. ૭૧
 નવરસ વલાસ ઉલોલ, નવ ગાહ ગેય કલ્લોલ,
 નિય બુદ્ધિ બહુઅ વિનાણિ, ગુરુ ધમ્મફલ બહુ જાણિ. ૭૨
 ધમિ પુણ્ય ચરિય પ્રબંધ, લલિ અંગ નૃપ સંબંધ,
 બહુ પાસ ચરિયહ ચિત્ત, ઉદ્ધરિય એહ ચરિત્ર. ૭૩

દશપુરહ નયર મઝારિ, શ્રી સંઘતણ્ણ આધારિ,
 શ્રીશાંતિ સુરિ સુપસાધ, દુહ દુરીય દર પદાધ. ૭૪
 જાં કિમવિ અણિયમ સાર, ગુરુલહુ અવર્ણુવિચાર,
 કવિ કવિહ ઇશ્વરસુરિ, તં ખમક બહુ ગુણુ ભરિ. ૭૫
 સસિ રસુ (૬૧) વિક્રમકાલ, એ ચરીય રચિત રસાલ,
 જાં દ્રુચ્ય રવિ સસિ મેર, તાં જહ ગચ્છ સડેર. ૭૬
 વાચંત વીર ચરિત, વિચ્છ રક જગિ જય કિતિ,
 તસુ મણ્ણમમવ ધન ધન, શ્રી પાસનાહ પ્રસન. ૭૭

--છતિ શ્રી લલિતાંગ નરેશ્વર ચરિત્રં સમાપ્તં. તસ્મિન્સમાપ્તે સમાપ્તોયં રાસક વૃદ્ધામણિ પુણ્યપ્રબંધઃ તથાચ રાસકે શ્રી લલિતાંગ-ચરિત્રે પ્રથમં ગાથા ૧ દહા ૨ રાસાટક ૩ પટ્પદ ૪ કુંડલિયા ૫ રસા-ઉલા ૬ વસ્તુ ૭ ઇંદ્રવન્નેપેંદ્રવન્ના કાવ્ય ૮ અડિલ્લ ૯ મડિલ્લ ૧૦ કાવ્યાર્ધમોલી ૧૧ અડિલ્લાર્ધ-મોલી ૧૨ સડ મોલી ૧૩ વર્ણુન મોલી ૧૪ ચમકમોલી ૧૫ છાંપય ૧૬ સોરડી (સંવત્ ૧૫૬૧ વર્ષે. પાં ભં.

[' સાગરદત્ત રાસના કર્તા શાંતિસુરિના શિષ્ય ઇશ્વર સુરિએ મંડપ દુર્ગના પાદશાહ આમુદીનના પુત્ર નાસીરના સમય (ઈ. સ. ૧૪૯૮-૧૫૧૨) માં મલિક માફરના પટે ચયેલા સોનારાંચ જીવનના પુત્ર મંત્રિ પુંજની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૫૬૧ માં વિવિધ છંદો-ઉપર છેવટે આપેલા છે-તેમાં આ કાવ્ય રચેલું છે. સાગરદત્તની પેઠે આ પ્રાકૃત અપ-બ્રંશ તથા ગૂર્જરાતીમાં છે. આ સાગરદત્ત રાસની પેઠે ઉચ્ચ પ્રતિનું કાવ્ય છે, અને તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સાથે સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભું રહી શકે તેવું છે." સ્વ. ચિમનલાલ શાલામાધ દલાલ]

[સં. ૧૫૯૭ નો એક શિલાલેખ આ ઇશ્વરસુરિનો મારવાડના નાડલાધમાંના આદિનાથ મંદિરમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે-જુઓ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજી મુનિનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ-ખીજો ભાગ. લેખાંક ૩૩૬ તેમાં જણાવેલું છે કે પોતે સડેરક ગચ્છના યશોભદ્રસુરિના સંતા-નીય છે. યશોભદ્રસુરિ (જુઓ તેમનાપરનો લાવણ્યમય નં. ૬૬ નો રચેલ

રાસ. વિજયધર્મસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ’ ભાગ ૨ નો) ના શિષ્ય શાલિસૂરિ તેના સુમતિસૂરિ, તેના શિષ્ય શાંતિસૂરિ અને તેના ઇશ્વરસૂરિ, આવી રીતે અનેક આચાર્ય થયા-તેમાં ફરી એક શાલિસૂરિ થયા, તેમના શિષ્ય સુમતિસૂરિ અને તેમના પુનઃ શાંતિસૂરિ થયા, કે જેમના સમયમાં આલેખ થયો (જુઓ નં. ૬૮) અને તેમના આ ઇશ્વરસૂરિ થયા કે જેમનું દેવસુંદર એ બીજું નામ હતું. એમણે સ. ૯૬૪ માં ઉપરોક્ત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી લાવેલી આદિનાથ પ્રતિમાનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરી આ મંદિરમાં સં. ૧૫૯૭માં સ્થાપન કરી. આ ઇશ્વરસૂરિએ સં. ૧૫૮૧ માં દીવાળી દિને નાડલાઈમાંજ રચેલા સંસ્કૃતમાં મુમિત્ર ચરિત્રમાં પોતાના કેટલાક ગ્રંથોનાં નામ આપ્યા છે - ૧ જીવવિચાર પ્રકરણ વિવરણ ૨ લલિતાંગચરિત્ર (આ કૃતિ)-બીજું નામ રાસકચ્છામણી ૩ શ્રીપાલ ચોપાઈ, ૪ સટીક ષટ્પાપાસ્તોત્ર, ૫ નંદિણેશુ મુનિના છગીતવાળો રાસ, ૬ યશોભદ્ર પ્રબંધ કે જેનું બીજું નામ કાલ્યુ ચિતામણિ છે, ૭ મેદપાટ સ્તવન સટીક.

આ ઇશ્વરસૂરિનો સં. ૧૫૫૭ નો બીજો શિલાલેખ-જુઓ નાહર-કૃત જૈનલેખ સંગ્રહ લેખાંક નં. ૫૬૪ છે, તેમજ ધાતુ પ્રતિમાનો લેખ સં. ૧૫૬૦ નો મળ્યો છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સંગ્રહ ભાગ પેસો લેખાંક નં. ૪૫૩.

૮૩ આણંદ (ત. હેમવિમલસૂરિ-સાધુવિજય-કમલસાધુશિ.)

(૬૪૬) ૨૪ જિન સ્તવન (સં. ૧૫૬૨)

૧ ૫ ૬ ૨
ઈંદુ બાણ રસ નયણ પ્રમાણ, એ સવત્સર સંખ્યા જાણ
તપગચ્છ ગયણ વિભાસણ ભાણ, શ્રી હેમવિમલ સૂરિ યુગહપ્રધાન ૨૮
પૂજ્ય શિરોમણિ પડિતરાય, સાધુવિજય ગિર્યા ગુરૂરાય,
કમલસાધુ જયવત મુણિંદ, તાસ શિષ્ય ભણિ આણંદ ૨૯
ધૃતિ ચોવીસ તીર્થકરે સ્તવન.

—પં. હંસવિજય ગાં લખીતં. (પત્ર ૩ પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૯૨ કા. વ. ૩ રવૌ. મંડપાચક્ર નગરે સિંહ મુનિ
સૌભાગ્યવિમલ પાં ૨ પં. ૧૨ આ. ક.

૮૪ ધર્મદેવ (પૌં શુભધીર સૂરિ-સૌભાગ્યરત્ન સૂરિ શિ.)

(૧૪૬) હરિશ્ચંદ્ર રાજનો રાસ સં. ૧૫૫૪ —કે. રત્ન. ભા.

(૧૪૭) અન્નપુત્રરાસ સં. ૧૫૬૧ ચોમાસામાં-સીણીજી ગામમાં
આદિ—

આઠ મહા સિદ્ધિ પામીઈ, સમરે જોહને નામિ,

પ્રણમું જિનવર આઠમો, શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ. ૧

ગોયમ ગણહર પય નમી, સમરી સારદ માય,

સહિ શુર વંદી વર્ણવું, અન્નપુત્ર વર રાય.

*

*

*

*

અતે—

પૂનિમ પક્ષિ કરઈ જયકાર, શ્રીશુભધીર સૂરિ પાટિ શૃંગાર,

શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સૂરીશ, મુનિવર ધર્મદેવ તેહનુ સીસ. ૭૭

સંવત પનર એકસઠ્ઠ નામિ, રહિયા ચઢમાસિ તે સીણીજિ આમિ,

શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર, વાંચું ચઢમાસી પુસ્તક તત્ર. ૭૮

અન્નપુત્રની કથા રસાલ, તસુ ધુરિ ભાપી છઠ્ઠ સુવિશાલ,

નિહાં તણું શ્રી સંઘ સુખણ, વીનવઈ તેહનું સુણી વપાણ. ૭૯

સુલલિત આણી ચઢપઠ બંધ, એહ કથાનુ કર પ્રબંધ,

ધર્મદેવ પંડિતિ કરિઉ પ્રબંધ, માહિ આણિઉ છઠ્ઠ સર્વ સંબંધ. ૮૦

પ્રબંધ કાનુ કરિઉ આક્ષેપ, કાંઈ નવિ કીધુ વર્ણન ક્ષેપ,

તુલ્ય ચુપઠ સંખ્યા મિલી, ત્રિણિસઈ નઈ ખ્યાસી વલી. ૮૧

પ્રબંધ અન્નપુત્ર ભૂપતિ તણુ, ઉંઘમ આણી ભવીયણ ભણુઉ,

જણુતાં હુઈ નિર્મલ યુદ્ધિ, ભણુતાં હુઈ મંગલ રિદ્ધિ, ૮૨

— સં. ૧૫૧૪ વર્ષે આસો શુદ્ધિ ૧ ભોમેલિખિતશ્ચ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૬૭૮ કાં ૧૦ રવૌ લિ. સોળલાગ્રામે. ૧૪-૧૫ લીં. અમ૦
(૧૪૮) વળ (વચર) સ્વામીના રાસ સં. ૧૫૬૩
આદિ—

જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે—એ ઢાલ

ત્રિભુવન નાયક નયણાનદો, પહિલું પ્રણમ વીર જિણુંદો
તિલેસર ચોવીસમો એ, તમુ એકાદસ હુઆ ગણુહર,
કેવલ નાણી તે સવિ ગણુહર, તે આદિ ગોયમ નમુ એ. ૧

*

..

*

*

અતે—

હવણું એ ત્રિણિ છે શાખા, ચોથી નિવૃતિ નિવૃતિ એ
ત્રિણુ એ કહી મૂલિ વચર શાખા જગ દીપતીએ
તુ હવિએ કોટિ ગણુ મુખ્ય વચર શાખા તિણિં ચંદ્ર કુલિ એ
ગિરિઓ એ પૂનિમ પક્ષિ પૂનિમ ચંદ્ર જિમ નિર્મલીએ. ૧૦૭-

હુઆ એ શ્રી ધર્મધોપ સૂરિ અન્યય શ્રી ગણુધર ગુરુએ,
તેહને પાટે જયવત શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સૂરિવરિ તેહનુએ,
લહી અ પસાય રગે ધર્મદેવ મુનિવર ધ' એ,
રચો એ રાસ રસાલ પનર ત્રસઠિ સંવત્સરી એ. ૧૦૮

હું તો એ મૂરિખમાહિ શ્રી વચર સ્વામીનું ચરિ ધણુંએ
એક મુખે એ તે ન કહાઇ કહું સક્ષેપે કિંપિ પુણુ,
ભણુવો એ ત્રણ કાલ વચર સ્વામિનું રાસ રસે
ગુણુવો એ મંગલ કાજિ પર્વ વિવાહ દિવસિ નિસિ ૧૦૯-

નવનિધિ એ શ્રી વચરસ્વામિ રાસે નવા ક્રિમ સૌખ્યભર,
પૂરે એ ચીંતવ્યું એહ રાસ ચિતામણિ નામધર
અપૂરવ એ એ શ્રીરાસ, ગણુસે જે નિત નારિ નર
લહિસિ એ તે સૌભાગ્ય મંગલ રિદ્ધિ સતાન વર ૧૧૦-

—૬-૧૫, ૭-૧૩ લીં

—ઇતિથી વચરસ્વામિ ત્રિંતામણિ રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૧ વર્ષે
ભાદ્રવા વદિ ૧ પડવે ગુરવાસરે લીખકાસી ગ્રામે લિખિત (મં ૫૦)

—ખં. ૧; ૩૦

[પૂર્ણિમા ગચ્છના ગુણધીરસૂરિના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં.
૧૫૧૬, ૧૫૧૮, ૧૫૧૯, ૧૫૩૮ ના મળ્યા છે—લેખાંક ૧૦૯ અને
૯૬૦, ૧૬૬, ૧૯ અને ૧૦૨૨, અને ૩૪૬ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ
૧ લો, અને ૧૫૩૧ નો લેખ ભાગ ખીજના લેખાંક ૭૫૦ માં છે.
ને પરથી જણાય છે કે તેઓ ગુણસમુદ્રસૂરિના પદ્ધર હતા. તેમના પદ્ધર
સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પદ્ધર ગુણમેરૂસૂરિ હતા કે જેનો સ. ૧૫૮૮ નો
ઉક્ત ભાગ પહેલાના લેખાંક ૧૦૭૦ માંનો લેખ મળે છે, અને સં.
૧૫૯૧ નો લેખ ભાગ ખીજના લેખાંક ૨૯૨ માં મળે છે.]

૮૫ કડુઆ (કડુવો) સં. ૧૫૬૨ (?)

(૧૪૯) લીલાવતી રાસ.

દ્વલ્લ.

આદિ—

પ્રથમ વણાયગ વીનવૂ, સડા ડંડ ગોહિર	
સિદ્ધિ યુદ્ધિ આપુ નિરમલી, ગુંણ થાંનકિ ગભીર.	૧
ઈશ્વર દેવનિ કુલિ દ્વઆ, ખારવતીના પુત્ર,	
તમ સમરિ રિદ્ધિ પાંમીઈ, અણુકેલવ્યાં ધર સૂત્ર.	૨
ખીજ તે સમરૂ સારદા, જે છિ ખાલકુંયાર,	
બ્રહ્મા ઊયરિ અવતરી, ચ્યાર વેદ મુખમાંહિ.	૩
આદિ તે આદિનાથ સમરીઈ, અડવડીઆં આધાર,	
ગુણુ ગાજી લીલાવતી, સરિસુ સૂમતિ વિલાસ.	૪

અત—

લીલાવતીન ચરિત્ર સાંભલિ, દુપ દાલિત્ર તેહના દલિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, ધણીપરિ પૂરિ મનની આસ.
કરજોડી કુકુડ ઈમ બણિ, દુપ દાલિત્ર તે હેલાં દરિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, સ્વામી પૂરો તેહની આસ.

—સં. ૧૭૪૧ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રવૌ-૧૩-૧૧

(પાલનપુર ભં.) ૩.

(જે કડવાએ પોતાનો મન સં. ૧૫૬૨ લગભગ કાઢ્યો અને
તેમાં ખરા સાધુઓ વર્તમાનકાલે વિદ્યમાન નથી એવું જણાવ્યું તે કડવો
આ કદાચ હોય એમ ધારી તેનો સવત લીધો છે.)

૮૬ પદ્મસાગર (મમ્માહટગચ્છ-મુનિસુંદરસૂરિ શિ.)

(૧૫૦) કથવત્તા ચોપઈ ૧૫૬૩ ભાદ્રપદ વદી ૮ રવિવાર.

આદિ—

સરસ વચન આપે સદા, સરસતિ કવિયણુ માઈ

પણુમવિ કવઈત્તા ચરી, પભણિસુ સુગર પસાઈ.

૧

મમ્માહટ ગછે ગુણનિસો શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ,

પદ્મસાગર સૂરિ સીસ તસુ પભણુ આણુંદ પૂરિ.

૨

*

*

*

અતે—

દાન ઉપર કથવત્તા ચોપઈ, સંવત પનર ત્રિસઠે થઈ,

ભાદ્ર વદિ અઠમિ તિથિ જાણુ, સહસકરિણુ દિન આણુદ આણિ. ૯૯

પદ્મસાગર સૂરિ ઈમ ભણુંત, ગુણુ તિહિં કાજ સરતિ,

તે સવિ પામે વછિત સિદ્ધિ, ધર નીરોગ ધરે અવિચલ રિદ્ધિ ૩૦

—દાન ઉપર કથવત્તા ચોપઈ. ૧૮-૧૩ લીં.

(૧૫૧) લીલાવતી સુમતિવિલાસ ૧૫૬૩ -ભા.

[મમ્માહડ—મહાહડીય—મહાહડા એમ એ ગચ્છનાં નામ છે. તે ગચ્છના મુનિસુંદરસુરિ એ મતિસુંદરસુરિ કે જેનો સં. ૧૫૫૯ નો લેખ—નાહરકૃત જૈ. લે. સં. ભાગ પેલામાં લેખાંક ૪૯૬ માં મળી આવે છે તે હોવા જોઈએ. નામ મકવામાં કંઈ સરતચૂક થઈ હોય.]

૮૬ ક અજ્ઞાતકવિ.

(૧૫૨) મદ્દાદરી સવાહ સં. ૧૫૬૫

અતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ જીરણ દુરંગ નિવાસ.

પૂરણ. ચ્યારિ ચોપધ ગિસધ બાંધી યુદ્ધિ પ્રકાસ. ૨

—સંવત્ ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૫ દિને કાસમપુર મધ્યે ઋષિ શ્રી રાજપાલજી તરય શિષ્ય મુની વીરજીલિપિકૃત સ્વયં પઠનાથ (ઉદયપુર ભં.)

૮૭ હીરાણુંદ (મલધાર ગચ્છના શ્રી લક્ષ્મીસાગર સુરિ શિ૦ ગુણનિધાનના શિ૦)

(૧૫૩) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સ. ૧૫૬૫ શાકે ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ શુદ્ધિ

૭ ને ગુરુવારે મંડપદુર્ગમાં (પૂના ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટ)

(નં. ૨૩ ના કવિનું નામ પણ હીરાનંદ સુરિ છે અને તેના કાવ્યનું નામ પણ વિદ્યાવિલાસ પવાડો છે. માત્ર ફેર એ છે કે નં. ૨૩ ના પીપલગચ્છના છે અને તેનું કાવ્ય સં. ૧૪૮૫ માં રચેલું છે. આ કાવ્ય મેં જાતે જોયું નથી, પણ બંને એકજ નામના પણ જૂદા જૂદા કવિઓનાં, એકજ નામનાં પણ જૂદાં જૂદાં કાવ્ય જણાય છે.)

[મલધારી ગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસુરિ (ગુણસાગરસુરિના પદ્ધર)ના લેખો સં. ૧૫૫૮, અને ૧૫૭૦ ના મળે છે—નાહરકૃત જૈ. લે. સં.

તથા પ્રતિભાલેખો સ. ૧૫૪૯ અને ૧૫૭૫ ના મળે છે-ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧ લો. લેખાંક ૨૭૯, ૧૭૩.]

૮૮ હંસસોમ (તં હેમવિમલસૂરિ-કમલધર્મ શિ.)
(૧૫૪) પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટિ રાસ સં. ૧૫૬૫
અતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ માં જાત કરી ઉદાર. સુ.
સધ સહુ ધરિ આવીઆ એ માં દિન દિન ઉચ્છવ સાર સુ. ૫૦
ચિંતામણિ કરિ પામીઉ એ માહતરે સુરતર ફલિઉ બાર, સું
મુગતિ હુઈ તસ હુંકડીએ માં સયલ મુખ સસાર સું ૫૧
કમલધર્મ પડિત વર એ માં જાત કાધી સધસાય, સું
સફલ જનમ હવઈ મુજ હુઓએ માં મુગતિ હુઈ હવ હાય. ૫૨
તપગચ્છ નાયક શિવ મુખદાયક શ્રી હેમવિમલ સૂરિદ ગુર,
તસ આણુ ધુરધર વિપ્રુધ પુરંદર કમલધર્મ પડિતવર,
તસ સીસ નામઇ હંસસોમઈ તીરથમાલ રચિ સુવિમલ,
જે ભવિઅ ભણેસિ ભાવિ સુણેસિ તે નર પામઇ જાતકલો. ૫૩
—૫૩ ગાથા.

૮૯ ઉદયભાનુ (પૌં રાજતિલક સૂરિ-વિનયતિલક
સૂરિ શિષ્ય]

(૧૫૫) વિક્રમસેન રાસ- (મુખ) સ. ૧૫૬૫ જેઠ શુદ્ધ.

* આ સબધે પોતાના સંગ્રહમાં રા. મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસ લખે છે કે “ આ ૫૬૬ ટૂકનો પ્રબધ છે તે દરેક રીતે શામળભટ્ટની વાનો સાથે હરીદ્રાઈ કરે તેવા છે; અર્થાત્ આ પ્રબધની રચના કોઈપણ રીતે શામળભટ્ટની વાનોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી. ” તેનો સાર તેમણે અધૂરો મૂક્યો છે તે ઘણો હુક હોવાથી અત્ર ઉતારી લેવામાં આવે છે:—

આદિ—

(વસ્તુ)

દેવી સંરસતિ દેવી સરસતિ પાપ પણમેવિ,
શંભુ શક્તિ ખિ મનિધરી, કરિસ કવિ નવ નવઈ છંદિ,
સિદ્ધિ યુદ્ધિ વર વિધન હર, ગુણ નિધાન ગણપતિ પ્રસાદિ,

પૂર્વ દિશાએ ‘ ધણુ કણુ કંચણુ ’ થી ભરેલા માલવદેશમાં અનુ-
પમ ઉજ્જેણી નગર છે ત્યાં પરમાર કુલમાં ગર્દભસેન રાજાનો પુત્ર વિક્ર-
મસેન રાજા થયો. સાહસથી તેણે વીર આગિયા ખેતાલને વશ કરી લીધો
હતો. રાજાને એક હજાર રાણીઓ હતી. એકવાર રાત્રિએ રાજા એવો
હાંધી ગયો કે સવાર થયું તોપણ જાગ્યો નહિ. સવારે સભાજન આવ્યા
ત્યારે મંત્રીએ રાજાને જગાડ્યો. જાગતાંની સાથે રાજા બહુ ક્રોધાવેશમાં
આવી ગયો ને મંત્રીનો ઘાત કરવા તત્પર થયો. મંત્રીએ કહ્યું કે, ભલે,
આપ રાજા છો, આપને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી, પણ વગર ગુન્હે
શામાટે મારો છો? તમને ક્રોધ કરવાનું કારણ હોય તે કહો. રાજાએ
મંત્રીને પોતાનો વિશ્વાસુ જાણીને તેને કહ્યું કે ચંપાનગરીના ચંપકસેન
રાજાની કુંવરી લીલાવતી સાથે હું સ્વપ્નમાં પરણ્યો. એના જેવી સ્વરૂ-
પવાન સ્ત્રી કોઈ નથી. તે જગાડીને મને વિયોગ પડ્યો. તું યુદ્ધિ-
શાળી છે તો હવે ગમે તેમ કરીને મને એ સ્ત્રી મેળવી આપ. રાજાએ
છ માસની મુદત આપી. મંત્રીએ સદાવન માંડયું અને મુસાફર, સન્યાસી,
તપસી, બ્રહ્મચારી, વિપ્ર, ભાટ, મકવાસી સ્ત્રીઓ, યાત્રાળુઓ, સાધુઓ
જેજે દેશાવર ફરનારા લોકો આવે તેમનો આદર કરીને તેમને દેશાંતરની
હુકીકત પૂછે. એ પ્રમાણે એક મહિનો વીતી ગયો ત્યારે એક અવધૂન
આવ્યો તેનો વેશ આ પ્રમાણે હતો:—

‘ મસ્તકિ જટા મુકટ સુમિશાલ, તિલક ત્રીચ સોહર્ષ ભાલ,

દંડ ત્રય કપાયાં વસ્ત્ર, ખીજઈ કરિ પુરસીનું શસ્ત્ર.

- ૪૩

યોગપદ્મ હદિ તુલસી માલ, દેવ દેહરા ઝાઝમાલ,

હીંગનાજ મુખિ બોલધ ઘણઉ, ઇસિઈ રૂપ અવધૂતહ તણઉ. ૪૪

જ્ઞાની ઋષિ આગમ હુઆ જે આગમ પરવેસ,
તસ પસાઈ કવીઆણુ કહઇ, વિક્રમસેન વર્ણવેસુ—

૧

મંત્રીએ યોગીને પ્રસન્ન કરી પૂછ્યું કે આપ ક્યાં રહો છો ? યોગીએ કહ્યું, અમારે કોઈ એક ગામ કામ હોતું નથી, મેં અડસઠ તીર્થ કર્યાં છે. કવિ તીર્થ ગણાવે છે.

ગંગા ગયા ગોદાવરી હેમપંથ હીગલાજ
સાગર સંગમ નરમદા, નાહી સાર્યાકાજ, ૪૮

વૈતુરણી સાભરમતી, અચલેશ્વર જગનાથ
કાસી યમનાં દારિકાં, લેટા શ્રી સોમનાથ. ૪૯

વટ પ્રિયાગ જમ્મ સરસતી, તાપી મહી ભૃગુ ખેત્ર
સારણિ રામેશ્વરિ જમ્મ, પુહુતા જિહાં કુરખેત્ર. ૫૦

નગરકોટ જવાલામુખી, કાસમીર નઈ દેશ,
તીરથ જોયાં મઈ ધણાં, મંત્રી મદ્મ મણુઈ વેસિ. ૫૧

શબ્દ શક્તિના હૃત જેવા સોમદેવ નામના એ યોગીએ કહ્યું કે મેં કરેલાં તીર્થ ગણાવતાં પાર આવે એવો નથી; પણ મેં એક અચરજ જોયું છે તે હું તને કહું છું. નવખારી ચપા નગરીમાં ચપકસેન રાજા અને ચપકસેના રાણીને લીલાવતી નામની કન્યા છે. કન્યા અદ્ભુત રૂપવતી છે. મંત્રીએ પૂછ્યું કે તે પરણી છે કે કુંવારી છે ? યોગીએ કહ્યું કે એ એક વિપરીત વાત છે. એ પાપિણી પુરુષ-દ્રેષિણી છે. પૂર્વભવનું એક જ્ઞાન થયું છે ને તેથી પુરુષનો દ્રેષ કરે છે. મંત્રીએ કહ્યું કે ઠીક, ચાલો આપણે રાજા પાસે જઈએ. બિજેણી નગરીની મનોહર રચના જોતો જોતો યોગી રાજા પાસે ગયો. રાજાએ બહુ ભક્તિભાવ બતાવીને યોગીનું સ્વાગત કર્યું. પછી યોગીએ લીલાવતીની બધી વાત કહી. રાજાએ તેને કોટિ સુવર્ણદાન આપીને વિદાય કર્યો, પછી સાગરદત્ત મંત્રીને રાજ્ય સોંપીને પોતે.....” (આટલે સુધી સં., ૧૬૬૨ ની લખેલી પ્રતપરથી લખેલ સાર અધૂરો મૂકાયો છે.)

અતે—

પનર પાંસટિ સંવચ્છરિઈ, જ્યેષ્ઠ માસિ શુદ્ધિ પક્ષ દિનકરઈ,
 રચિઉ રાસ એ શાસ્ત્ર પ્રકાશ, કહિ કવિયણ નિજ ગુરુનુ દાસ. ૬૧.
 પૂનિમ ગચ્છિ ગુણુહ નિહાણુ, રાજતિલક સૂરિ જગહ પ્રધાન,
 તાસ પાટિ ગુર પૂનિમ ચંદ, શ્રી વિનયતિલક સૂરિંદ. ૬૨
 તસહિ ગુરુનું અનુમત લહી, કોતક કથા કરીશ્વર કહી,
 x x x , વાચક ઉદયભાન ધમ ભણુધ. ૬૩

—સાગર ભં. પાટણુ; રત્ન. ૩.

[પૂર્ણિમાગચ્છના રાજતિલકસૂરિના પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૧૬,
 ૧૫૧૯, સં. ૧૫૨૪, સં. ૧૫૨૯ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. લે-
 સં. ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૨૨૨, ૩૦૧ અને ૯૨૪, ૧૨૪૯, અને ૩૩,
 તથા સં. ૧૫૦૬ તથા સં. ૧૫૨૩ ના મળ્યા છે—ભાગ બીજો લેખાંક
 ૯૬૧, અને ૭૯૭. તેમાંના એક પરથી જણાય છે કે તેઓ મતિતિલક-
 સૂરિના શિષ્ય હતા.

૯૦ લક્ષમણ (લખમણ) પહેલો.

(૧૫૬) શાલિભદ્ર વીવાહલુ ૧૫૬૮ પહેલાં.

અતે—કરજોડી લખમણ ભણુઈ એહ કસિયુગ કુકુરે,

કુકુ નિં રકું જગ રલીયામણુએ—

૪૪

જગ ગુર હું અણુજાણુતું, ગુણુ નવિ લહુ પાર રે,

પાર નિઈ સાર કરઉ સેવક તણીએ—

૧૫૬૮ વર્ષે લિખિતં. (પ્ર૦ કા૦)

૯૧ ધર્મસમુદ્ર ગણિ [ખ૦ જિનસાગર સૂરિની પદ્મ
 પરંપરાએ જિનહર્ષસૂરિ-જિનચંદ્રસૂરિ-વિવેકસિંહ શિષ્ય. I
 (૧૫૭) સુમિત્ર કુમાર રાસ. સં. ૧૫૬૭ જાણો નગરમાં.

દાસ ત્રિપદીનુ

અંતે—

સુવિહિત ખરનરગજી વિરાજઈ, રચણાયર નિમ ગુદિર ગાજઈ,
 શ્રી જિનસાગર સૂરિ ૩૦
 તાસુ પદિ ગુણુ રૂપિહિ મુંદર, ગિરઆ ગણુધર શ્રી જિનમુંદર
 ગુદિ કરઈ મુર સૂરિ. ૩૧
 તાસુ પદાલંકાર મનોહર, શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ મરીસર,
 શ્રી જિન ગોયમ સામિ. ૩૨
 તાસુ પદિ ગુર સંપદ સોહઈ, શ્રી જિનચંદ સૂરિ જગ મોહઈ,
 દોહગ નાસઈ નામિ. ૩૩
 વાયક વિવેકસથ લઘુ સીમ, પ્રખણુઈ શ્રી ધર્મસમુદ્ર ગણીસ,
 આણી ગુદિ વિ જંદ. ૩૪
 સંવત પત્રરહુસિ સતરસઈ, જાલહિર નયર પાસ સંતૃષ્ટ,
 કીર્તિ કવિત આણુંદઈ ૩૫
 ચરણુઈ ધરઈ જાં એપ ફણુંદ, જાં ગયણુંગણિ તપઈ દિણુંદ,
 શિવ સિરિ રોહણિ કંત. ૩૬
 ગુર પસાઈ એ આગમ વાણી, ચરિત રચુ પરમારથ જાણી,
 તાં લગઈ ચિર જયવંત. ૩૩૭

—ઈનિ દાન વિષયે સુમિત્ર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ સમાપ્ત સંવત
 ૧૬૫૩ વર્ષે પોપ ગુદિ ૬ ગુથે લિખિતં કે. ક.

(કે. કો. નં. ૫૧-૧૮૭૭-૭૮) રત્ન. કે.

—જાંગુનગરે. ઋષિ લલિતસાગર લિખિતં સં. ૧૬૬૭ વર્ષે આમે.

ગુદિ ૩ સોમે (ઇર જાઇઓનો બં.)

(૧૫૮) કુલધ્વજ કુમાર રાસ સ. ૧૫૮૪

અંતે—

સંવત પત્ર ચહિરાસીધએ, કીધક કીધક પ્રગથ સુનામકિ,
 સ્વદ્વારા સંતોષ તન ત્રિપરિઈએ, પાલક ૨ મન કરિ ધમકિ.

—સંવત પત્ર ચહિરાસીધએ. ૧૪૨

ચઉરાસીધ એ રચિઉ મણુહર ગચ્છ ખરતર મંડણુઉ
 ઉવઝાય રાય વિવેકસિંહ સુપાય સેવક તચ્ચ તાણુ.
 ધમ ભણુધ ધરમસમુદ્ર વાચક એહ બોલ હીર્ષ ધરી
 ખપ કહ અહનિસિ ભાવિ ભવીઆણુ સીલ ગુણુ ધમ સાંભલી. ૧૪૩.
 પ્ર૦ કા૦; અમ.

(૧૫૯) અવંતિસુકુમાલ સ.

આદિ—

જિણુવર ધુરિ ત્રેવીસમેરે, પ્રણુમી પાસકુમાર
 ગાધસું હું રલિયામણોરે, મુણિવર મણિયલિ સાર. ૧.
 * * * *

અતે—

ત્રુટક.

એક ચલધ રોમ ન પગે લાગી કરિય એકો નૃપ ભણુધ,
 પ્રભુ દોપ ખામું સીસ નામુ રૂદ્ર સંકટ જિમ ટલધ,
 કથ્યાણુમંદિર સ્તવન કરતાં વિહર પીંડી અપ્પએ
 કવિ કહધ ધરમસમુદ્રવાચક પાસ પગદ્યા થાપ એ. ૩૩

૪-૧૦. આ૦ ક૦

(૧૬૦) રાત્રિભોજન રાસ-જયસેન ચોપાઈ પંચાલસામાં

આદિ—

પણુમિસુ ગોયમ ગણુહરરાય, સમરી સરસતિ સામિણિ પાય,
 રચણી ભોજન દોપ વિચાર, બોલિસુ તે સાંભલુ ઉદાર. ૧.
 એહ જિ મનિ અવધાર જુગતિ, માંણુસ દોર કિસી છર્ષ વિગતિ,
 રાનિ દિવસિ જુ ચરતઉ રહધ, વિરતિ નિરતિ કહી પરિ (નવિ) લહધ, ૨.

* * * *

અતે—

ખરતર પરતર ગહિ હિ રાજીઉ એ શ્રીજિન શ્રીજિનસાગર સૂરિ કિ
 શ્રી જિનસુંદર સૂરિવડએ નામિએ નામિએ નવનિધિ પૂર કિ. ૬૨ પર.

શ્રીપદ રાહુ પરતર ગણિ શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ યતીસરે
જયવંત શ્રી જિનચંદ સૂરિ વર લખધિ ગોયમ ગણહરે
સુવિવેકસિંહ સુખાંણ વાચક સુગુર પાઉ પસાઉલિ
પ્રતિબોધ ધરમસમુદ્ર વાચક ઘણુઈ ધર્મ રંગઈ ભણુઈ. ૬૩
પુર પુર પંચાલસા મડણુએ પંચમ પચમ જિણુવર રાઉ કિ.
સ્વામિ સુમતિ સોહાંભણો એ સેવઈ એ સેવઈ એ સુરનર પાઉ કિ. ૬૪
પંચાલસા નયર મડણુ મેધરાજ મુનદણો
તેહનણિ સાંનિધઈ સંધ આગ્રહિ સદા મનિ આણુદણો
એ અરથ અનુપમ સુણુઈ જે નર ભણુઈ ભવીયણુ નઈ કહઈ
બહુ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ વિનોદ ઉછવ સિદ્ધિ સપદ તેલહઈ.

—ઉદયપુર ભં.

—રાત્રિભોજન વિષયે જયસેન ચોપઈ સમાપ્ત. ઋ.-રવિચંદ્ર
લિખિત્તં સાં સત્યલક્ષ્મી પઠનાથે ૮-૧૫ માં.

—સં. ૧૬૩૩ વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૩ ભોમવારે શ્રી હર્ષપ્રિયોપાધ્યાય
શિષ્યેણુ વાં આરિત્રોદય ગણિના, ૫. વીરકલસ ગણિ-૫૦ હર્ષસાર
ગણિનાં વાચનાય કૃતે ૬-૧૮ (વિ. ધ૦), ૧૩-૧૩ લી.

—સં. ૧૬૮૪ પ્રથમ શ્રાં બહુલ ૨ શુક્ર-જીણુદુર્ગે. ૫-૨૨ બાલં

—અંચાઅંચ ૨૫ શ્લોક સંખ્યા (વિ. ધ. ચોપડો ૧૨૯-૧૪૨.

—સં. ૧૮૦૮ વર્ષ આસૂ માસે શુકલ પક્ષે ૩ દિને લિખિત્તં
પ્રસિદ્ધસાગરેણુ. ૯-૧૭ ગું વિં

[જિનહર્ષસૂરિના પ્રતિભાલેખો સ. ૧૫૩૬, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને
૧૫૫૫ ના મળ્યા છે. જીઓ લેખાક ૧૩૭૮, ૬૮૬, ૧૧૫૯ અને
૯૨૮ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ ૧ લો. આ પૈકી સ. ૧૫૪૯ ના લેખમાં
જણાવેલું છે કે તેઓ જિનવર્દનસૂરિ પદે જિનચંદ્રસૂરિ પદે જિનસાગ-
રસૂરિ પદે જિનસુદરસૂરિના પદધર હતા. તે સિવાય ભાગ બીજામાં
સ. ૧૫૧૯-૨૦-૨૨-૨૪-૨૫, ૧૫૩૪-૪૪-૫૨ ની સાલના લેખ
મળી આવ્યા છે.]

૨૨૦

સોળમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

૯૨ દેવકલશ (ઉપકેશ ગચ્છીય ઉપાધ્યાય દેવકુમાર
શિષ્ય ઉં કર્મસાગર શિષ્ય ઉ. દેવકલ્લોલ શિષ્ય.)

(૧૬૧) ઋષિદત્તા ચરિતાર્થ સં. ૧૫૬૯ ગાથા કડી ૩૦૧ પત્ર ૧૩
લા. મં. પાટણુ; લીં.

૯૩ અનંતહંસ સં. ૧૫૭૦ પહેલાં.

(૧૬૨) બાર પ્રત સત્રાય.

શ્રી હેમવિમલશૂરિ તણુષ પસાય, લલી કરી કીધું સત્રાય.

શ્રી અનંત હંસ સીસ ઈમ કહ્યું, જે ભણે સિદ્ધાંત સર્વ
સિદ્ધિ લહ્યું—પ્ર. કા.

(૧૬૩) ઇલા પ્રાકાર ચૈત્ય પરિપાટી. (સ્ત૦) ઇંડર સંખંધી.

તવ ગચ્છિ દિણ્યર લચ્છિસાયર મુમતિસાધુ સૂરીસરો,

શ્રી હેમવિમલ મુણિંદ જિનમાણિક્ક ગુણુમણિ સાયરો,

મંથવિઓ શ્રી ગુરુ અનંતહંસ સીસસેસિ જિણુવરો,

શ્રી સંઘ ચરિવિધ મુખ બહુનિહ ઋદ્ધિ વિદ્ધિ સુહંકરો. ૪૬

૯૪ સહજસુન્દર (ઉપકેશ ગ૦ રત્નસમુદ્ર ઉં શિ૦)

(૧૬૪) ઇલાતીપુત્ર સત્રાય સં. ૧૫૭૦ જેઠ વદ ૯

અંતે—

સંવત પનર કહિઉં ૭૦ જેઠ વદિ નવમી દિનિઈ

મુખ પામસ્યઈ જે બાવ ભણુસ્યઈ કાજ સરસ્યઈ એકમનિઈ ૩૦

ગાઈજિ (૨) વર રપિ રાણુઓએ, આદરિઈ ૨ ઓણઈ સીસ દિ,

વાચક રત્નસમુદ્રુઓ, સહિજ ૨ સુંદર કહ્યું ઈમ દિ ૩૧

—પ્ર. કા.

(૧૬૫) ગુણુરત્નાકર છંદ. સં. ૧૫૭૨

[જૂદા જૂદા છંદમાં આમાં સ્તૃલિભદ્ર ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. કવિનો નાપા ઉપરનો કાચુ બહુ સારો છે. મ. બ.]

આદિ—

શશિકર નિકર સમુજ્જવલ મરાલ મારલ સરસ્વતી દેવી,
વિચરતિ કવિજન હૃદયે સદયે સંસાર ભયહરિણી. ૧

હસ્ત કમંડળ પુસ્તક વીણા, મુહઝાણુ નાણુ ગુણુ છીણા,
આપ્પમ્મ લીલ વિદ્યાસં સા દેવી સરસઈ જયક. ૨

મુદ્રોપદ્રવ હરણું દદાતિ ધન ધાન્ય કાંચનાભરણું,
સકલ સમીહિતકરણું, દેવીસરણું નવનવાભરણું. ૩

બ્રહ્માણી બ્રહ્મસુતા, તુ જગદંબા ત્રિલોચના,
ત્રિપુરા આદિ ભવાની માતા, તું ત્રાતા તારણી તરણી. ૪

દિલ લીલા ગુણુ લક્ષ્મી, કરુ દેવિ દયાભર અલ્પજી,
શોક હરક હરિ સિદ્ધિ, કિર્તિ કર માય પરિસિદ્ધિ. ૫

* * * *

પય પણુમું સરસતી, માતા મુણિ વાત એક વિનતી,
મગ્ગઈ અવિરલ વાણી, દેવો વદારન ગુણુ જાણી. ૧૭

આણી નવનવ બંધ નવનવ છંદેણુ નવનવા ભોગા,
ગુણુ રત્નાકર છંદ, વન્નિસુ શુલિભદ્રસ. ૧૮

* * * *

પાઠક રતનસમુદ્ર ચરણે નામુ સીસહ,
ગુરુ ગુણુનિધિ ભંડાર અમીય રસ વયણિ વરીસહ,
તુડી સારદમાય પાય પણિ પ્રણુમી ભગતિ હિ,
કીડા કામ વિનોદ તેહ મઈ બોલ વિગિતિ હિ.
અધિકાર એહ બીજક હુક ભાવ ભેદ નવ નવ કહી,
વચરાગ રંગ આધુ હિવેં કહું બોલ અવસર લહી— ૧૬૦
—પતિ શ્રી ગુણુરત્નાકર છંદસિ દ્વિતીયો ધિકાર: સમાપ્ત:—

- સાંભલિયા હરપિઉ સહુ, આધઉ વલી અધિકાર,
મુઝ મન તે રગિજ થયઉ, ગિરુ સરસ અપાર. ૧
- ચિત્ત ચોપઈ રયણી સમઈ, હિયઈ ધરિઉ બહુ ધ્યાન,
મુપનાંતરિ આવી રહી, તે સરસતિ પરધાન. ૨
- ઉકવિ લાગુ પાકિસે, હુક તે જયજયકાર,
વરવાણી માગઉ સદા તે કરયો ઉપગાર. ૩
- સારદ સાર દયા કરી દિધ મુઝ અવિરલ વાણિ,
જિમ વનમાલી કૃલની, મનો રચઇ વિનાણિ. ૪
- દરિ ગઈ ભાવઠિ સવે, નાકડં અલિય વિધન,
વાણી રસ હિવ કેલવું, મુણુજ્યો સહુ સજ્જન. ૫

x x x x

કરઈ મહોત્સવ વનનર માલહ, આંધિ ખારિસ તેજાં પાલહ,
રોપઈ કેલિ સતોરણુ નીલહ, કોશા રંગ સરોવર ઝીલહ.
ત્રેમ તણુક જલ (ઈ) નામ, તાં વલી કરઇ વિસ્તાર,
સહિજમુંદર મુનિવર ભણુઈ, એ ત્રીજઉ અધિકાર. ૩૦૩

—મતિશ્રી ગુણુરતનાકર છદસિ તૃતીયોધિકાર: સમાપ્ત:
જગદંબા જગમાહિ પ્રસિદ્ધિ, વાણી સરસ વલી મુઝ દીધી;
કેલવસિઉં ચક્રથક અધિકારહ, મુણુયો નર કરયો જયકારહ.
ધણુ દિવસઈ પ્રીકડક ધરિ આન્યહ.

* * *

અંત—

જલભરિયા સાયર તપઈ દિવાયર તેજ કરઇ જાં ચંદ
સહિ ગુરૂપય વંદઉ તાં લગિ નંદઉ ગુણુરતનાગર છંદ
કિવએસ ગજમંડળુ દુરિતવિહંડળુ ગિરૂઆ રયણુસમુદ્ધ
ઉવઆયપુરંદર મહિમામુંદર મંગલકર સુભદ. ૮૪

સંવત પત્તર ગિહુત્તર વરસે, એમ ઈં છંદ રચિઓ મન હરસે,
ગિરૂઓ ગણુહર નવ નવ છંદઇ, સહિજમુંદર બોલઈ આણુંદઈ. ૮૫

એ ઋષિરાજ સુગુણ જે ગાસઈ, અજર અમર માનવ તે થાસઈ,
ધરિ મંગાણુ મહોત્સવ સતતિ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ લલિસઈ તે સંપતિ. ૮૬

કલસ.

પાટણપુર સિંગડાણ, સગણ મત્રીશ્વર ભણીધ,
નંદરાય નરમુગટ મુખટ જસ ધીરતિ સુણિધ,
થૂલિમદ્ધ ધિર મંત્ર કોશિ યુવતી જેણિ તારી,
ચંદ્રકા નિકલકં સદા સાસન જયકારી,
વહારી વિગેગ ભાવ વિહરણુ, કરણુ રિદ્ધિ સિદ્ધિ સયા,
લીલા વિલાસ રસ રંગ દીઓ કરો સહિજસુંદર મયા. ૮૭

—છતિથી ગુણુરત્નાકર છંદ મહા વિનોદ મનોહરે ચતુર્થોડધિકાર
અપૂર્ણ મિતિ. સવત ૧૬૪૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ માસે શુકલપક્ષે ૧૩ ખુદે
અઘે હવમોઆમ મધ્યે ભદ્રારક શ્રી ૪ શ્રી શિવતિલક સૂરિ તત્શિષ્ય
મુનિ ગુણીયલેન લિપિત. પ્ર. કા.

—૫૬-૧૭ માં, ૨૮ પ્રે. ૨., ૨૧-૨૨ ભાવ., અમ૦

(૧૬૬) ઋષિદત્તા રાસ સ. ૧૫૭૨

આદિ—

(પ્રથમ મંગલાચરણ છે પછી

× × × ×
ઈં સરિખ પાલઈ રાજ, નિસુણો સીલ તણા ગુણુ આજ,
સાહેબસુંદર મુનિ ઈમ ભણુધ. ૭

અંતે—

સવત પનર બહુતિરે ઉ, બ૦ રાસ કીઉ સુવિચાર ઉ
સૂરિજની કરણાવલી ઉ, ભ૦ જિમ સધલિઈ પસતિ ઉ.
ઈમ એ રાસ સોહામણુ ઉ, ભ૦ ચઉપટલ્લી વિચરતિ ઉ.

* * * *

(આ કવિએ સસ્કૃત ગ્રંથ નામે વ્યાકરણે પ્રથમ પાદ સ. ૧૫૮૨
મા પોતે લખ્યો છે તેમાં આ પ્રમાણે છેવટે જણાવ્યું છે કે સવત ૧૫૮૧

ત્રયે આસ્વીત માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્દશી તિથી ભોમવારે શ્રી શ્રીમાલ-
જાતીય મંત્રિ સોમસીહ પુ. મં. અરગુણ જયવંતકેન પઠનાય શુભ
ભૂયાત્ મુનિ સહિજસુંદરેણ લિપિતં. પ્ર. કા.)

(૧૬૭) રત્નસાર કુમાર અઉપાધિ સં. ૧૫૮૨

આદિ—

સરસતિ હંસગમનિ પય પ્રણમી, અવિરલ વાણી પ્રકાસરે,
શેત્રુજમંડળ શ્રી સિસહેસર છ (?) રાહિલિ પાસરે,
નેમિકુમર ગિરિનારિ અલંકૃત, રાજિમતી ભરતારે,
થંભનયર થંભણ પરમેશ્વર દ્વલ્લવિધ પાસ કુમારે.

૧

ઉવએસ ગછ ગિર્યા ગછનાયક રચણુપ્પહ સૂરીસરે.
સપ્રતિ શ્રી સિદ્ધસરિ નમીજમ, પૂરમ મનહ જગીસરે,

ગુર ગુણ રત્નસમુદ્ ભરિલિ જિમ વિદ્યા લહરતરંગરે,

ગુર ગ્યાની ગીથારથ સુરતર ગુર ચિંતામણિ ચંગરે.

૨

ગુર દીવો ગુર દેવતણી પરિ, ગુર રામ ગુર ધ્યાનરે,

ગુરવિણ પંથ કુપથન લહીઈ, ગુર જગમાંહિ પ્રધાનરે;

સયમ સીલ મહાર.....કેવલ લીલ વિલાસરે.

શ્રી રત્નાંગદ પુત્ર તણુ હિવ સાંભલયો સદ રાસરે.

તપ મહાતપ દિનકર પીડિત, જોહતણું છણું ચીંતરે,

શ્રી કવિરાજતણી મુખ વાણી, ચંદકિરણ જિમ સીતરે.

૬

વસ્તુ—

સકલ સારદ સકલ સારદ પાય પણુમેવિ

ચુવીસમ જિણુવર નમી, સુગુર પાય પણુમેવિ મુહકર,

અરથ લહી સિદ્ધાંતનું, પાપતાપ પરિહરણું સુંદર,

ઉવએસ ગણિ સિદ્ધસરિ ગુર, પય પ્રણમી બહુ ભત્તિ

રત્નસાર કુમારનું, સાંભલયો સુચરિત.

૭

*

*

*

*

અંતે—

પ્રથમ હાલ.

સયલ સુણી વૃત્તાંત રસાલહ ધહાપોહ કરંતિરે
 પૂરવિલુ ભવ દેષી સધલુ, શ્રી ગુરપાઈ નમંતિરે,
 ખેટાનઈ સવિ રાજ સમોપી લીધુ સંયમ ભારે,
 રાણી તેહ થઈ વધરિગિણિ, કર્મ પપઈ સુખકારે,
 વરસ અહુતારિ સંયમ પાલી પામીઉ કેવલનાંણુરે
 અણસણુ સિહં આબૂગિરિ સ () મોક્ષપાણું નિરવાંણુરે.

અંગ અગ્યાર...ભણુતાં ઉપાઈ ગુણુપાણિરે

રતનમંજરિ પુહતી પ્રિય પાસઈ, ખીજ અમર વિમાણિરે. ૯૭

ચારિત્ર દેસ થકી તે પોપટ, વિરતિ કરઈ ગુર પાસિરે,

દેવતણી લીલા જિણિ લીધી, સોઈ રમઈ મુખ વાસિરે.

રૂણુકુમાર સદા શુભ લક્ષણુ દેવ કરઈ ગુણુઆમરે,

જયકારી જયમગલ કારણુ સહજ સલૂણું નામરે. ૯૮

જે ભણુચઈ ગુણુચઈ નરનારી તે ધરિ મગલ આરિરે,

લહમ્યઈ લીલવિલાસ ધણી પરિ પુત્ર કલત્ર પરિવારે;

સવત પદ્મર ખ્યાસી સંવહરિ એ રચીઉ મઈ રાસરે

વાચક સહજસુન્દર ધમ બોલઈ, આણી બુદ્ધિ પ્રકાસરે. ૯૯

—છતિ શ્રી રતનસાર કુમાર રાસ સપૂર્ણુ. લિખિત: સવત ૧૮૭૩
 વર્ષે કાતિક વદિ ૯ શુક્રે. પા. ૬ પ. ૧૮ આ. ક.

—સં. ૧૬૭૬ વર્ષે પોસ સુદિ ૧ વાર રવૌ શ્રી પશુધટ્ટી ગ્રામે
 વા. શ્રી વિજયભૂતિગણિના લખિત. (મ. ખ.)—કુલ ૩૧૦ પદ્ય ૧૨
 પાનાં હા. ભં. પાટણુ ડાબડો. ૮૩; સાગરભડાર પાટણુ નં. ૨.

—સં. ૧૭૭૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૬ દિને વાર શુક્રે સકલ પડિત
 શિરોમણિ પડિત શ્રી ૫ શ્રી જીવણુચંદ્ર ગણિ બ્રાન પડિતશ્રી ૫ શ્રી દાન-
 ચંદ્ર ગણિ શિષ્ય પં. દોલતચંદ્ર ગણિ લિખિત શ્રી પત્તન નગરે આત્મીય
 અર્થે લિખિત. (પ્ર. કા. પાનાં ૧૩); ગાથા ૪૦૦ પા. ૯ જેસલ.

(૧૬૮) આત્મરાજ રાસ સં. ૧૫૮૨. (યા ૧૫૮૮) (ખરૂં ૧૫૮૨ લાગેછે)

અંતે—

સંવત પનરચ્ચ ય્યા (અઠ્યા) સીધ, મઈ રચિઉ રૂડુ રાસ
આતમરાય કથા લણુછ, તેહનઈ ધરિ રે રંગ લક્ષ્મી નિવાસકિ ૭૯ સ.
આધિ વ્યાધિ ટલી સવે મિલક મુગતિ સંયોગ
સહિજમુંદર વીનવઘ પ્રીકિ (ય) પ્રાણીરે નિહાં ભોગવઈ ભોગ.

કિં ૮૦ સ.

—પ્ર૦ કા૦, હા. ભં. પાટણ પાનાં ૩; લી, ઇડર બાઇઓનો ભં.

(૧૬૯) પરદેશી રાજનો રાસ.

આદિ—

ત્રિભોવન નયણાંનંદકર, ચોવીસમો જિણુંદ,	
રાય સિદ્ધારથ કુલતિથો પ્રણમું પરમાણુંદ.	૧
ભગતિ મુગતિ દાતાર ઘણુ ગોયમ લખ્ધિનિવાસ	
અધિક પ્રતાપિ કલા ચડે, નામે લીલ વિલાસ.	૨
અવિરલ વાણી કેલવણુ અને વલી શુભ ધ્યાન	
સયલ સભારંજન કલા દિઉ સરસતિ વરદાન.	૩
રાય પરદેસી તેહનો સાચો જિમ સખંધ	
સહિજમુંદર વાચક બણે સુણિયો સહુઈ પ્રમધ.	૪

*

*

*

**

અંતે—

ઉવએસ ગચ્છ ગુરૂ ગાઈઈ, શ્રી સિદ્ધિ સૂરિ મુજાણુ,	
પાઠક શ્રી ધનસારઉ, મહિમા મેરૂ સમાણુ,	૨૧૫
નસ પટિ ગુરૂ ગર્યાવલી, રતનસમુદ્ધ ઉવઝાય,	
મનવંછિત આપઈ તદા, જે સેવ્યા ગુરૂપાય.	૨૧૬
લીલા પતિ લક્ષ્મી વરઈ, કરઈ કવલ્લલિ ગેલિ,	
ગર્યાના ગુણુ ગાવતાં, દ્વલઈ મનોરથ વેલિ.	૨૧૭

નરય થકી સ્વર્ગાઇ ગયુ, તેન પૂણ્ય પ્રમાણુ,

સ...આંણુ વહંતડાં, લાભઈ અમર વિમાંણુ.

૨૧૮

ધરમજ સવ સુપ સંપજઈ, ધરમ કરો નરનારિ,

વાંણી સાહજસુન્દર તણી, સફલ કરે સંસાર.

૨૧૯

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાતી સુદિ ૧૫ દન. અંચલ ગચ્છે શ્રી પ્રજ્ય શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરં વિજય રાજ્યે પં. શ્રી મુનિશીલ ગણિ વાચનાર્યે. લાંલણુ ગોત્રે સીં જોસા તત્પુત્ર સાં સદા તત્પુત્ર સાં રાજપાલ તત્પુત્ર સા ગાણિક તત્પુત્ર સાં વીરદાસ તત્પુત્ર તેજપાલ લિખિત શ્રી જોસલમેર મંધ્યે રાહલ શ્રી ભીમજી વિજય રાજ્યે શ્રી. —ભાવ.

—૬-આચાર્યજી ઋ. શ્રી ૬ જસવંતજીના સેવક ઋ. લખૂ જોપા લક્ષ્મણ સંવત્ ૧૬૭૧ વર્ષે આસો શદિ ૩ (વિ. ધ.)—૧૪-૧૧ લી.

(૧૭૦) શુકરાજસાહેલી.

આદિ—

સરસતી હંસગમની સદા, માયુ વચન વિલાસ,

વીરજિજ્ઞેસર પય નમી, ગોધમ યુદ્ધિ નિવાસ.

૧

હરપ ધણો ગુણુ બોલતાં, સુણુતા સિદ્ધિ યુદ્ધિ હોય,

મુડા ને સાહેલીયાં તણી, કથા સુણો સહુ કોય.

૨

પુણ્યે રાજહ રગ ધણુ, પુણ્યે ટલે વિયોગ,

પુણ્યે રોગ ન ઉપજે પુણ્યે સુલલિત ભોગ.

૩

પુણ્યે ધણુ કણુ પૂર ધણાં, પુણ્યે આયુ અનંત,

પુણ્યે સહસગુણું મિત્રે, પુણ્યે જય જયવત.

૪

સહિગુરુ સાચા નેહના, જે પામઈ તસ ભેટ,

મુડા ને સાહેલીયાં, કર્મકલા તસ ભેટ.

૫

આયસ સહિગુરુનો લહી, કરસ્યું કવિત રસાલ,

વાચક સહેજસુદર ભણે, સાંભલયો સુવિશાલ.

૬

અંત—

એ શુકરાગ તણુ ચરિત, ઇમ ક્યું મપેવિ,
 મોટાં ચરિત થકી સદી, પામ્યો ગુરુ કપદેશ. ૧૬૬
 જે ભણુચે સુણુચે એકમનિ લહસ્યે તે સુખવાસ,
 વાયક સહિજસુદર કહે, દિન દિન લીલવિલાસ. ૧૬૭
 —સં. ૧૭૬૩ વર્ષે પોસ વી. ૫ રવૌ પં. પદ્મવિજય ગણિ

લિપિતં. ૭-૧૫ (વિ. ધ.)

(૧૭૧) જાંબુ અંતરંગરાસ.

આદિ—

સરસતિ સાંભણિ પય નમી, દાલિસુ ભવ દુહદાહ,
 જાંબુ સ્વામી કેરકુ, ગાઈયું વર વીવાહ, ૧
 ધર્મવંત ધુરિ તો લઇ, નવિ રાવઇં સંસારિ,
 મુંગતિ વંધૂસિઈ માન મિલઇ, અવર ગમઇ નવિ નારિ. ૨
 આદ્ય નારી વીનવઇ, અગલા કિમઈ ન છોડિ,
 ચતુર વણોદી કારણઇ, માણિક પાય મરોલિ. ૩
 * * * *

અંતે—

અનૂ અમર પતિ દેવતાએ, સુખસપતિ લહીઇ સિવતાએ,
 સંકટ જસ નામિ ટલઇએ, વર આંગણુડઈં સદ્ગલા ફલઇએ. ૬૨
 અવિચલ થાનિક પામીઈએ, દનિ દનિ લીલ વિલાસ,
 સહિજસુદર મુનિવર ભણુઈ, જયવંતુ સુખવાસ. ૬૩
 —૪-૧૧ લી.

૧૭૨ ચૌવનજરાસંવાદ*

આદિ—

અમર કુમર ભુજ સખલ વિમલ કુલ કિતિ વિલકખણુ,

* આ કાવ્ય ૨૫ દુકંતું નાનું પણ રસભર્યું છે. શબ્દચાતુર્ય કવિનું ચોતાનું છે. કોઈનું અનુકરણ કે રૂપાંતર નથી. ચૌવન અને જરાનો સંવાદ એ કાવ્યનો વિષય છે. લોજરાલને અનુલક્ષીને સંવાદ રચ્યો છે. (મ. બ.)

ધીરવીર ગંભીર સંધર ગુણવંત વિચક્ષણ,
 શ્રી સારદ મુખકમલિ રમલિ નિમ કર્ધ સુહંસી,
 દાનવંત ગુણવંત ધર્મ ધનવંત મુવંશી,
 ઉલ્લસિત હસિત લીલા લલિત, કલા કલિત યૌવનસહિત
 શ્રી ભોજરાજ ભોગિક ભમર, કર્ધ રજ્જ દ્વખણરહિત.

*

*

*

*

૧

અતે—

યૌવનજરા સંવાદ ભોજ ભંજધ વચ્ચિ આવિ,
 ટાલધ સયલ વિરોધ સંપ વચ્ચિ કર્ધ મનાવિ,
 ભોગ રગ રસ રોલ મયણુ વિણ કોઇ ન જાણુત,
 જઉ તું જરા ન હુત ગર્વ તઉ કોઇ ન મુક્ત,
 વદવાડિ રાડિ સધલી ટલી મિલ્યા રગિ બેદ હસી,
 એ ભાવ બેદ કવિ સહજના કનકપરિ જોજ્યો કરી.

૨૫

—(મ. બ.)

૧-૩ સહાયો—કાયા ઉપર (કાયાપુર પાટણ મોકલું, જેઓ ૨
 નવપુર માનરે—એ આદિ, અને મુગતિનારિ પૂર થાવીધ, સહજસુંદર
 ઉપદેશરે—એ અંત.) નકાયાપુર પાટણ (પ્ર. ૧૬૨ સ. મા. ભી.) નનિન્દા
 (પ્ર. ૩૭ સ. મા. સં.)

૯૫ કુશળસંયમ—(ત. હેમવિમલસૂરિ—કુલવીર અને કુલધીર શિ.

(૧૭૩) હરિખળના રાસ.

અતે—

તપગચ્છ શ્રી ગુરુ અવિચલ ભાંણુ, માંનધ ષટ્ દર્શન જસુ આણુ. ૬૫
 અભિનવ ગોયમ સ્વામિ સમાન, શ્રી હેમવિમલસૂરિ મહિમાનિધાન,
 તાસ સીસ પંડિત કુલવીર, ખીજો બંધવ શ્રીકુલધીર. ૬૬
 શ્રી ગુણુ શીલિં સોહામણુ, જસુ અગિ ગુણુ દીપધિ ધણુ,
 તે ગુરુ પાંખી વચન વિસેસ, હરિખલ ચરિત્ર ખોલિઉં લવલેસ. ૬૭

સાંભલતાં સવિ પાતક ટલછ, ભણુતાં મનહ મનોરથ ફલછ,
 આરિ ખંડ ચઉપટ ચઉસાલ, ચતુર્થખંડ યોલિઉ સુવિસાલ. ૬૮
 કુશલસંયમ કવિ ઇમ ઉચ્ચરછ, પભણુતાં સંપદ વિસ્તરછ.

(પત્ર ૨૮ પ્ર. કા.) કે;

—પં. અજયસાગર લિખિત* શ્રી સકરાણિ ગ્રામે સં. ૧૭૪૧
 વર્ષે (વિ. ધ.) (હિમવિમલસૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ સ્વ. ૧૫૬૮.)

૯૬ લાવણ્યરત્ન—(તં હિમવિમલસૂરિ-પંડિત ધનદેવ —

સુરહંસ શિ.)

(૧૭૪) વત્સરાજ દેવરાજ રાસ. સં. ૧૫૭૧ દેવગિરિમાં—હિમવિમલ-
 સૂરિ રાજ્યે. હા. ભં. પાટણ; લીં; કે.

(૧૭૫) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૫૭૩

આદિ—

દેવગિરિમાંડન દેવતર વદી વીરજિણુંદ,	
ઈદિ સત્રે સેવા કરે દિધ જે પરમાણુંદ.	૧
ગોયમ ગણહર ગુરવરસરણુ સરણુ કરી મનખંતિ,	
પતિ સહિત નિયગુરુ નમુ સૂરહંસ ઇક ચિત્ત.	૨
ભો ભવીયણુ ભાવે સુણો ધર્મતણા ચ્યારે અંગ,	
ભર ભવનાણુ સુવાસનાં સંયમ રગ અભંગ.	૩
દશ દૃષ્ટાંતે દોહિલો પામી નર વચ્ચેસં,	
એ સમક્રિત અશક્રિત મને માનિઈ ટલે કલેશ.	૪
વીતરાગ સુસાધુ ગુરુ જિનવર ભાગિત ધર્મ,	
કર્મહરણુ સર્વી જીવને જીવ દયાનો મર્મ.	૫
વેદપુરાણુ કુલ બુદ્ધિબલે જીવ કરે જીવધાન,	
તે પાતકથી સાતમે નરકે પીડે સહિવાત.	૬
ત્રસ પ્રાણી દુરે રહો જીવ આકારે જેઉ,	
મન ભાવે ભાજે નહિ જયણુ પાતક તેઅ.	૭

તિહાં યશોધર રાયના નવ ભવ નવરસખંધ,
લાવણ્યરત્ન કવિ ધમ કહે સુણો (એહ) સંખંધ.

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી જિનમતિ અતિ વરતે આંણ, તપગઢ ગયણ વિભાસણ ભાણ,
સોહમ પાટે સોમસુંદરસૂરિ, નામે સંપતિ સુખ ભરિપૂરિ. ૩૬૦
સુનિસુંદરસૂરિ તસુ પાટિ, પાપ ટલે નાંમ લેવા માટિ,
સંતિકર સ્તવ કરી જગસતિ, કરી હરી દાણુ દુહ ભ્રતિ. ૩૧
પાટે રત્નશેખરસૂરિ, મહકે જગ જસ સુજસ કપૂરિ,
શ્રી લપિમીસાગર સૂરીંદ, કુમત તિમિરભરહરણુ દિણેદ. ૩૨
યુગપ્રધાન ગિર્યા ગુણુધાર, શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ગુણુધાર,
તાસુ પાટિ સંપ્રતિ વિહરંતિ, ભવભય હરત જિણુ ભગવત. ૩૩
દીસે દિન દિન દીપતિ કક્ષા, ગુરુ ગુણુ છત્રીસ આગલા,
હેમવિમલ સૂરિસ ઉદયવંત, અંતરીષ રવિ જા જયવત. ૩૪
સિરિ ધનદેવ પંડિત શિષ્ય સિરિ મોડ પુહવિ પીઠિ પયાવિયંકડ,
અખૂઝાવ ધણા ખૂઝવ્યા, સમકિત વિમલ સલિલ સૂઝવ્યા. ૩૫
સૂરહંસ ગિરિઓ તસુ સીસ, વાદિશ્રેણિ ધૂણાવે સીસ,
તસુ પયકમલે રમલિ જિમ લૂંગ, લાવણ્યરત્ન નામે સીવગ. ૩૬
વિવેકરત્ન શ્રી ભણી આદરિ, સંવત પનર સય ત્રહુતરી,
દેવગિરિ નગરે કાતિ માસે, યશોધર ચરિઅ ઉલ્લાસિ. ૩૭
સમકિત સુદર નામ પ્રધાન,...પાપણુ ટાલે સંખંધ,
ભાં દૂ મેર મહી થિર રહે, તાં રહિજ્યો કવિયણુ કહેધ. ૩૮

—૩૦-૧૧ લી.

(૧૭૬) મત્સ્યોદર રાસ સં. ૧૫૭૩ (૧૫૭૪) પા. ૪. આ રાસ આ
કવિના ગુરુ સૂરહંસને નામે પણ નોંધાયો છે. જુઓ સૂરહંસ.

(૧૭૭) કલાવતિ રાસ. —રત્ન; જેસ૦

(૧૭૮) કમલાવતિ રાસ. —જેસ૦

૯૬ ક સૂરહંસ—(ત. હેમવિમલસૂરિ—ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેન્દ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં આમાં જણાવેલ છેકે.

શ્રીતપા રત્નશેખરસૂરિ—‘ જિણિ પડિગોહા સાવક સહસ ’

‘ સંવત્ પનર ચિહુતારિ વરિસ, ’

‘ દેવગિરિનગર કીધહ રાસ. ’

—સંઘવી ભં. પાટણ

(આ રાસ સૂરહંસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે. જુઓ લાવણ્યરત્ન નં. ૯૬ ની કૃતિ નં. ૧૭૬; અને ખરૂં નામ લાવણ્યરત્ન લાગે છે.

૯૭ સાધુમેરૂગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ ૫ ૨૦ ગા. ૬૦૧ સં. ૧૫૭૧—અમ.

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ.

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં. ૧૫૭૧ ભા. વ. ૨ ને ગુરૂ-રત્ન. કે. દાદશવ્રત સં

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ.

(૧૮૧) જંબૂસ્વામી—વિ. ધ.

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતત્વ રાસ સં. ૧૫૭૫—વિ. ધ.

(૧૮૩) હજી પરિણામ ચોપાઈ ૧૫૮૦—અમ.

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય—(વડતપ ગ. લઘિસાગર-
સૂરિ-ધનરત્નસૂરિ-સૌભાગ્યસાગર.)

૧૮૪ ચંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આગો સુ. ૭ દમણમાં.

આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ધસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સંવે સુરાસુર
પંચ જિજ્ઞેસર ચરણ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણમું ગુણાધર
ગણદુર મુખ્ય ઇચ્છારહ ગુરુ ગોયમ પ્રણમેવિ
ચંપકમાલા સતી તણું ચરીય ભણું સપેવિ.

૧

~

*

*

*

અતે—

વડતપગજ ગુરુ ગોયમ સમાગે માલ્હંતડે, શ્રી લઘિસાગરસૂરિ
જપતાં નામ જ તસુ તણુકિ એ માં નાસઈ દુકૃતદ્ધરિ. ૬૦૪
પદ પ્રભાકર જયકર એ માં ધનરત્ન સુરોદ,
સૌભાગસાગરસૂરિ ગુણુનિલોએ માં જસઉ જસ પૂનિમચદ. ૬૦૫
તાસુ સીસ રગિઈ રચો એ માં ચંપકમાલાનો રાસ,
સંવત પનર અઠોતરે એ માં ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬
સાયર સંખ્યા તિથિ ભલીએ માં રચડો વાર પતંગ,
આશ્રય નામ વિચારજો એ માં તિણિ દિન નક્ષત્ર ચંગ. ૭
દમણખંદિર રુદ્રીયામણો એ માં મંડણુ આદિ જિણુંદ,
તાસતણે સુપસાઉલે એ માં નીપનો રાસ આણુંદ. ૮
સતી પ્રખંધ જે ભણે એ માં નર ને નારી સુખણુ,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ મંદિર ઘણી એ માં તે લહે કોડિ કલ્યાણુ. ૬૦૯

—શ્રી લુજનગરે સં. ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરગણિ પં. વિવેકશેખર

ગણિ તત્ શિં ભાવશેખર ગણિ લિ. ૧૭-૧૭ લીં.

—શ્રી સુરેતિ બિંદિર મધ્યે અશ્વનિમાસે વિજયદશમ્યાં સોમવાસરે

સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ઇડર બાઈઓનો ભં.

—ખ. ૧; કા.

[બૃહત્તપા ગચ્છના લખ્ધિસાગરસૂરિના પ્રતિભાક્ષેષો સં. ૧૫૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૪-૬૫-૬૬ ના મળી આવે છે ને તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ઉદયસાગરસૂરિના પટ્ટધર હતા. ધનરત્નસૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૨-૯૯-૮૪-૮૭-૮૮-૯૧ ના મળે છે તે પૈકી સં. ૧૫૭૬ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગરસૂરિ એ બંને સાથે મૂકી તેમની પહેલાં 'લખ્ધિસાગરસૂરિ પટ્ટ' એમ જણાવ્યું છે. એકલા સૌભાગ્યસાગર સૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૩ અને ૧૫૮૯ ના મળ્યા છે— જુઓ બંને ભાગ ધા. પ્ર. સં. વિશેષમાં સૌભાગ્યસાગરસૂરિના સં. ૧૫૭૬ નો લેખ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે પં. અભયસારગણિના પુણ્ય માટે પં. અભયમંદિર ગણિ તથા અભયરત્ન મુનિ સાથે રહી સૌભાગ્યસાગરસૂરિએ શાંતિનાથ ધિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું—જુઓ નાહરકૃત જૈ. લે. સં. લેખાંક ૨૯૩.]

૧૦૨ ભુવનકીર્તિ—પહેલા (કોરંટગચ્છ કક્ષસૂરિ શિ.)

(૧૮૫) કલાવતિ ચરિત્ર સં. ૧૫૮૦ ભાગ. શુ. ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં
અતે—

પતર અસી ખરસામી, મૃગસર શુદ્ધિ પંચમી,

દિવસ થંભતિરથ ભલે, ગુરૂ દિન નિર્મલે. ૮૮

કોરંટગચ્છ નમસૂરિ, સુપેદી શ્રી કક્ષસૂરિ,

નાસ સીસ ઇમ ભણે, એ હલટ આપણે. ૮૯

ભુવનકીર્તિ થીર થાએ, કલાવતિ ગુણ ગાએ,

દુઃખ દલિટ ટલે એ સંપદા સવિ મિલે. ૯૦

જે ભણે મનરંગ, વિલસે મુખ તે અંગ,

શીલ સૌનિધ કરે, એ જિમ મનિ ગહગહે. ૯૧

—કલાવતિ ચરિત્ર સખ્યું સં. ૧૮૪૬ પોમ શુદ્ધિ ૧૨. —પ્ર. કા.

(નવસૂરિ માટે જુઓ નં. ૭૪૫. ૯૬ અને કક્કસૂરિના પ્રતિમા લેખસં. ૧૫૯૫ ના મળી આવે છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. પહેલો ભાગ લેખાંક ૪૫૫, ૬૦૭.

૧૦૩ લાભમંડન (આંચ૦ લાવસાગરસૂરિ શિ૦)

૧૮૬ ધનસાર પંચશાળિરાસ-સં. ૧૫૮૩ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ગુરૂ
અમદાવાદમાં,

આદિ—

પણુમવિ વીરજિણુંદ, સ્વામી સિદ્ધત્રયાય કુલચંદં,	
સેવિ મુરતર ઇંદં, જસ નામે હોઈ આણુંદ.	૧
નાભિકમલ જસ વાસં, સમરૂ સરસતિ મનિ ઉલ્લાસં,	
કૃત્રીયણુ કરિવા રાસં, ચિરવાસં, ભૂરએ આસં.	૨
રાજગ્રહ વરતયરં, રાગ નામેણુ સેણિયં સાર,	
મંતી અભયકુમારં ઉત્તમ ગુણુ બુદ્ધિ ભંડાર.	૩
પ્રિછિ જિનવર પાસે ગૌતમ ગણુધર મનિ ઉલ્લાસે,	
પામજઈ સુખ વાસે, સ્વામી તે મજૂ દિઉ આસે.	૪

* * * *

અતે—

સંવત પનરએહ સંવત્સર ત્રીસીધરે, રૂચક કાર્તિક માસરે,
ગુરૂવાસર દિન તેરસિ કેરક, કાધો એ મનિ ઉલ્લાસિરે
અરિહંત એ. ૮૩

શ્રી વિધિપક્ષ ગછ ગણુધર રૂચકરે, શ્રી લાવસાગર સૂરિરે,
નામિ નવનિધિ હુધ જેહનધરે, પાતિગ જાધ સવિ દ્વરિરે. અં ૮૫
તાસ સીસ કહઈ ઉલટ અતિ ધણુધરે, લાભમંડણુ વાણુરીસરે,
એહ ચરિત જે ભણુઈ ભણુવસિધરે, લહઈ સુખ તેહ
નિસિદ્ધીસરે. અં ૮૬

- દેસ સવિહુમાહિ જાણીધએ, માલ્દંતકે, ગૂર્જર દેશ પ્રસિદ્ધ,
તિહાં અહિમ્મદપુરવર ભલૂં. માં વાસ જિહાં લક્ષ્મી કીધ. ૮૭
- તીણુઈ નયરિ વિવહારીયાએ. માં, સાવક ધર્મવંત સુખાણુ,
તેહ મહાજનમાહિ મૂલ્યુએ, માં પદિરાજ પુણ્ય પ્રમાણુ. ૮૮
- તસ વામાંગિ રૂપી કહિઉએ, સુત સંધદત સુવિચાર,
જિનવર ગુરૂભક્તિ જિ કરધએ માં શ્રી શ્રીવંશ શૃંગાર. ૮૯
- તાસ ધરણિ ભાણૂં માં શીલવંતી સવિ ચારઈ,
દાનગુણિ દીપધ ધણુએ માં અવર નહી સંસારિ. ૯૦
- તસ કૂપઈ જગ જાણીધએ માં યુદ્ધિધ અભયકુમાર,
જસ કીર્તિ જગિ ઝલહલધએ માં જાણુઈ સયલ વિચાર. ૯૧
- સૂત્ર સુણી રાસજ કીડએ, પૂરધ પાસ જગીસ,
અમીપાલ સાનિધિ કરઈ માં પ્રતપુ કોડિવરીસ. ૯૨

—સાધ્વી ઈંદ્રાણી પદનાથ. ૬-૧૧ લીં. ૫-૧૪; અમ૦

[અંચલ-વિધિપક્ષની પટ્ટાવલિમાં ૬૦ માં પટ્ટધર સિદ્ધાંતસાગર-
સૂરિની પાટે ૬૧ માં ભાવસાગરસૂરિ થયા. તે મારવાડ દેશમાં નરસાણી
આમે વોરા સાંગાની સિંગારદે ભાર્યાના પુત્ર ભાવડ નામે સં. ૧૫૧૦
માં જન્મ્યા. ૧૫૨૦ માં અંભાયત યંદરે જયકેસરીસૂરિ-૫૯ માં પટ્ટધર
ને હાથે દીક્ષા લીધી. ૧૫૬૦ માં માંડલ ગામમાં આચાર્યપદ અને
ગચ્છેશપદ પણ મળ્યું. ૧૫૮૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. ભાવસાગરસૂરિના
પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦-૬૧-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૭૦-૮૧
ના મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. અને ભાગ. તેમજ નાહારના સંત્ર-
હમાં સં. ૧૫૬૧-૬૫-૭૪-૭૬ ના પણ જોવામાં આવે છે. તેમની
પાટે ૬૨ માં પટ્ટધર ગુણુનિધાનસૂરિ અને તેમની પાટે ૬૩ માં પટ્ટધર
ધર્મમૂર્તિસૂરિ થયા.]

૧૦૪ જયનિધાન (ખ૦ રાજચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૧૮૭) ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ.—પાનાં ૧૪ અમ.

(૧૮૮) સુરપ્રિય ચરિતરાસ. સં. ૧૫૮૫ આસોવદ ૩ ગુર મુલતાનમાં આદિ—

સરસ મધુર અમૃત જિસી, શ્રી જિનવરની વાણિ,

હૃદયકમલિ સમરી કરી, કહિસુ કથા ગુણુપાણિ. ૧

પાપ કરમ કેઈ જાણુતા, આણુજાણુત તિમ કેઈ,

કરિનઈ પછતાવઈ વલી, ભાવઈ ધરમ કરેઈ. ૨

સુરપ્રિયની પરિ તે સહી, સુખિ હુઈ નરનારિ,

કલિમલ સવિ દૂરઈ કરી, પામઈ ભવનઉ પાર. ૩

સિદ્ધિ રમણિ સઈ વરિ વરઈ, પામી કેવલનાણુ,

કથા સુણઉ સુરપ્રિય તણી, ભવિયણુ હુઈ સાવધાન. ૪

*

*

*

*

અંતે—

પાણુ સુર સર સસધરઈ, સંવચ્છરિરે આસો જહ માસિ,

સામલ ત્રીજ દિનઈ ભલઈ, કવિ વાસરિરે પૂગી મન આસ. ભ. ૬૨

શ્રી જિનમાણિકસુરિ તણુઈ, ખરતર ગછિરે પાટઈ ગુરરાવ,

શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ સૂરીસર, જુગવર વડરે સહુ સંધ સુહામ. ભ. ૬૪

તસુ પયકમલ પસાઉલઈ, સુરપ્રિયનઉરે સંબધ વિચાર,

સુલિતાનઈ મન રંગસ્યું વર નયરઈરે રચિયઉ સુહકાર. ભ. ૬૫

સાગરચંદ્ર સૂરીસની સોહમ સાષધરે સિરિ વાયક નામ,

રાજચંદ્રગણિ ગુરતણુઈ, સુપસાયઈરે સીસઈ ગુણુ ઠામ. ભ. ૬૬

જયનિધાન વાયક ભણુઈ નરનારીરે જે નિસુણુઈ એહ,

રિદ્ધિ વૃદ્ધિ ધરિ સંબંધ જસ મંગલરે સુખ વિલસઈ તેહ. ભ. ૬૭

—ધતિ સુરપ્રિય ચરિતં સમાપ્ત—લિખિતં સંવત ૧૬૬૮ લામ-

પુરે. પા. ૮ પં. ૧૪ આ. ક.

૧૫૦ ભીમ પહેલો

(૧૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૫૮૪ આપાડ વદિ ૧૪ શનિ-નડિયાદમાં
—લીં. બંડાર

૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ

(૧૯૦) કયવન્નારાસ. (આખો ચોપાઇ છંદમાં)

આદિ—

પણમિય વીર જિનેસર દેવ, સરસતિ સામિણિ સમરી હેવ,
કરજોડિનઈ કહું વિસાલ, કયવન્નાનઉ રાસ રસાલ. ૧

દાન વડું સુણયો સંસારિ, દાનઈ દુર્ગનિ દૂરઈ વચારિ,
દાનઇ સુખ સંપતિ સયોગ, દાનઈ મનવંછિત લહીઈ ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

સાધુરત્ન સૂરી ઇમ ભણઈ, કયવન્નાનું ચરિત્રં જે સ્મણઈ,
ભણઈ ભણાવઈ જે વલિ ગણઈ, ચક્રદરયણુ નવનિધિ આંગણઈ. ૧૧૫

—મુનિશ્રી માનસાગર પઠનાથે. ૫-૧૨ ધો.

(આ સાધુરત્ન તે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કે જેણે સં. ૧૫૭૨ માં જુદો ગચ્છ કાઢ્યો તેના ગુરૂ કદાચ હોય; અને જો તે હોય તો તેના ગુરૂપ્ર-ગુરૂની પદ્માવલિ ઈંડિયન ઍટ્રિક્વરીના ૧૮૯૪ ના અંકમાં આપેલ ‘પાર્શ્વચંદ ગચ્છની પદ્માવલિ’ પ્રમાણે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ-તેના હેમંદ્રસ-સૂરિ-લક્ષ્મીનિવાસસૂરિ-પુણ્યરત્નસૂરિ-અને તેના સાધુરત્નસૂરિ. અને તેના પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ. એ પ્રમાણે છે.)

૧૦૭ મુનિચંદ્ર સૂરિ. (પૌ.)

(૧૯૧) રસાઉલો.

—સંવત્ ૧૬૧૨ આવણુ વદિ ૧૧ સોમે—શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે વટપદિ શાખાયાં ભ૦ શ્રી લક્ષ્મિસુદર સૂરિ તત્પરિવારે વા૦ શ્રી કર્ણા-
સાગર તચ્છ૦ વા૦ શ્રીભાનુમેર મુનિ—શ્રી લક્ષ્મીચંદ, મુનિ
ભોજકુમાર, લઘુ શિષ્ય સાંરિગલિખિત—પૂર્ણિમાપક્ષે મુનિચંદ્ર સૂરિ કૃત
રસાઉલો) —હા. ભં. પાટણુ

રાત્રિભોજન સ. પા. ૨ પા. ૩

(પૂર્ણિમાગચ્છના ભીમપલ્લીય પક્ષમાં મુનિચંદ્ર સૂરિ થયા છે તેના
પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦, અને ૧૫૭૮ ના લેખાંક ૬૫૦, અને ૩૮૫
ધા. સં. ભાગ ૧ લામા, અને સં. ૧૫૫૮ ના લેખાંક ૧૧૨ ભાગ
બીજામાં મળી આવે છે તેજ આ કવિ હોય એવો દરેક સભવ છે.
સ. ૧૫૭૭ નો લેખ પૂર્ણિમાગચ્છના મુનિચંદ્ર સૂરિનો પણ મળે છે.
નાહરકૃત જૈન લે. સં. ખંડ ૧ લો. લેખાંક ૧૩૨.)

૧૦૭ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ + સં. ૧૫૮૬-૧૬૦૦.

(૧૯૨) સાધુવંદના અને બીજી અનેક હુકી કૃતિઓ.

+ હમીરપુર નગરના પ્રાગ્વંશના વેલ્હગશાહ પિતા, વિમલાદે'માતા.
જન્મ સં. ૧૫૩૭ ચૈત્રશુદ્ધિ ૯ શુક્રવારે, દીક્ષા સં. ૧૫૪૬, ઉપાધ્યાય
પદ સં. ૧૫૫૪. આચાર્યપદ સં. ૧૫૬૫, યુગપ્રધાનપદ સં. ૧૫૮૯
અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૧૨ જ્યેષ્ઠપુરમાં. તેમણે મારવાડના રાજા રાવગાં-
ગજી તથા યુવરાજ માલદેવજીને પ્રબોધ્યા હતા, તેમજ ખુણોત ગોત્રના
ક્ષત્રિય રજપુતોનાં ૨૨૦૦ ઘર પ્રતિબોધી ઓશવાલ આવક કર્યા, તેમજ
ગુજરાતમાં ઉનાવા ગામમાં વૈષ્ણવ સોની વાણીઆને ચમત્કાર દેખાડી
આવકો કર્યા તે હજી મોજીદ છે. વળી બીજાં અનેક ગામોના આવકો
માહેશ્વરી થયેલા તેમને પ્રતિબોધી ફરી આવકો બનાવ્યા હતા.

૧. સાધુવંદના

આદિ—

રિસહ જિણુ પમુહ ગ્રહવીસ જિણુ વંદિયેં
હૈલિ સંસારના દુખ સવિ છિડિયેં
પુંડરીકાદિ ગણધાર મુણિ સાહુણી
સાર પરિવાર જગિ જમ્મુ મહિમા ધણી.

૧

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

ઈમ જૈનવાણી જોઈ જાણી હિયઈ આણી મધ ભણ્યા,
ભવતરણુ તારણુ, દુઃખ વારણુ, સાધુ ગુર મુખિ જે સુણ્યા,
ઈમ અચ્છઈ મુનિવર જેય હોસ્યઈ, કાંતિ અનંતઈ જે હુઆ,
તે સત્ત જિહિહ શ્રી પાસચંદઈ મનિ આણુંદઈ સંથુઆ.

૮૮

—હા. ભં. પાટણ; કચ્છી દ. ઓ; પ્ર. કા.; ૬-૧૪ માં.

૨. પાક્ષિક (પાખી) છત્રીશી. પૃ. ૫ ગા. ૩૬ અમ.

૩. અતિચાર ચોપધ. ગા. ૧૫૬ પ્ર. સં. ૧૬૫૭ લીં.

૪. ચરિત્ર મનોરથ માલા.

૫. શ્રાવક મનોરથ માલા.

૬. વસ્તુપાળ તેજપાળ રાસ સં. ૧૫૬૭,

૭. આત્મ શિક્ષા.

આદિ—૨ે અભિમાની છવડા, તું કિમ પામિસિ પાર,

લધુ જલ નિરખે પારકા, તું તિહનો ભંડાર.

૧

x

x

x

x

અતે—ઈમ આત્મશિક્ષા લણિ, કીધા દોહા એહ,

પાસચંદિ જે નરે ભણે, તમ્મ મનિ ધરમ સનેહ.

૨૩

(આની પ્રાચીન પ્રત આ. ક. ૨-૧૪ છે.)

૮. આગમ છત્રીશી.

આદિ—

સુહ ગુરુચરણ કમલ પ્રણમેસુ, પ્રવચન ગુણહ કેવિ કહેસુ,
શ્રુત બીજક જોઇ જાણિયે, નામ ગ્રંથ સંખ્યા આણિયે.

*

*

*

*

અંતે—

છણિપરિ સુવિસાલે પંચમ કાલે જે આગમ ગણિ ઉદ્ધરિય,
પુસ્તક લિખિ રાખ્યા જિણુવરે ભાખ્યા ભવિયણ હિતકારણ કરિય,
તમુ નામ પભાણું ગુણુઈ પહાણું બીજક જોઇ રમૃતિ ભણિય,
ચિહ્નુવર છંદિઈ મન આણુઈઈ, પાસચંદ હરખિઈ ભણિય.

—લ. સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ધો.

૯. ઉત્તરાર્ધચન છત્રીશી.

૧૦. ગુરુ છત્રીશી.

આદિ—રિસહ પમુહ જિણુવર ચઉવીસ, વિહરમાણુ તિત્થકર વીસ,
વિહરે દુનિ કોડિ કેવલી, પ્રહ જીડી વદો મન રલી.

*

*

*

*

એહવચન સાચા સદ્વહે, ભવિયણ આગલિ સાચા કહે,

તે સુહ ગુરુનો સમરી નામ, પાસચંદ નિતુ કરે પ્રણામ.

૩૭.

—સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ભોમ. ધો.

૧૧. મુહપત્તિ છત્રીશી.

૧૨. વિવેક શતક.

૧૩. દૂહા શતક.

આદિ—

જગન્નાથ જગન્નાત, કૃપારપદ કૃપાકર
શરણ્ય ભક્ત સાધાર, શ્રુણુ વિસૃત્તિકાં મમ.

૧

*

*

*

*

જગગુરુ જિણુવર વીનવું, વિનતડી અવિધારિ,
ત્રિભુવનનાયક એક તું, જુગતાજુગતિ વિચારિ, ૧

* * * *

અતે—

જગદીશ્વર પય સમરતાં, પાત્રતા તુમ્હ આણુ,
અવજસ જસ દુખસુખ સહી, જે હુમ્હ તે સુપ્રમાણુ. ૮૭

* * * *

૧૧. એષણા શતકં.

૧૫. સંધરંગ પ્રખંધ.

૧૬. જિનપ્રતિમા સ્થાપના વિજ્ઞપ્તિ.

૧૭. અમરદ્વા સસેતિકા.

૧૮. નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા.

આદિ—

શ્રી જિનશાસન જગિ આધાર, નિયતાનિયત પદારથ સાર,

તેહ છે માહોમાહે વિવાદ, તે ટાલો પ્રભુ કરો પ્રસાદ. ૧

x x x x

અતે—

હુહા.

એ સદ્વહણા ગુરુ વયણે, જાણિ જે પાણંતિ,

સમકિત પ્રવહણે તે ચડી, ભવ જલરાસિ તરતિ. ૬૩

શ્લોક-નિયતા નિયતા પ્રશ્ન નિર્ણયાર્થપ્રદીપિકા

વિહિતા પાર્શ્વચંદ્રેણ, શ્રી ગુરુણાં પ્રસાદનઃ

૬૪

૧૯. બ્રહ્મચર્ય દશ સમાધિસ્થાન કુલ.

૨૦. ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તો

૨૧. સત્તરભેદી પૂજા વિધિગર્ભિત.

૨૨. + ૧૧ ખોલ સજાય-સ્વ પ્રરેલ. (ઐ. રા. સં. ૧) છેલ્લે જુઓ.

૨૩. કાલિસજ્જના ૧૯ દોષ સ.

૨૪. વંદન દોષ ૩૨ કુલક.

આદિ—પ્રણમિ પરમાણુદંપય, પરમેશ્વર પહુ પાસ,

કરિ સુગુર વંદણુતણો, પરમારથ સુપ્રકાશ.

૧

* * * *

અમં. બત્રીશમો દોષ એ જાણિ, પરિહર સભલિ પ્રવચન વાણિ,

એ બત્રીશ દોષ ટાલિવા, આવશ્યક નિરતા પાલિવા. ૨૭

ધમિ ગુણુ વદણુ જે નર કરે, ભવસાયર તે લિલે તરે,

પાસચંદ્રહરષિધ તે કહે, ભણુત ગુણુત પરમારથ લહે. ૨૮

૨૫. ઉપદેશ રહસ્ય ગીત.

૨૬. ૨૪ દંડક ગર્ભિત પાર્થિનાથ સ્તવન—

આદિ—

પ્રણમું પાસનાહ પ્રહિ સમર્ધ, દરસણિ દહે દુરી ઉપસમર્ધ,

કરે વીનતી એ કરે જોડિ, આગતિ ગતિ ભવથિકી વિજોડિ.

૧

* * * *

અતે—

પત્રવણુ ભગવતી મઝારિ, બોલ્યુ તિહાએ બ્રહ્મત વિચાર,

પાસચંદ્રિ વીનવિહિ પાસ, મુઝ મન વંછિત પૂરે આસ. ૨૪

—ધતિ સ્તવનં—ટપાસહિત ૩. આ. ક. [પ્ર. કા.]

૨૭. આરાધના મોટી—(સ. ૧૫૨૨ માધ શુદ્ધિ ૧૩)

અતે—

“ પત્રરહ સય બાણુ વરસિ વિક્રમકાલ વિચારિ,

માધ શુકલિ તેરસિ દિવસિ પુણ્ય રિખિખ ગુરવારિ. ૪૦૫

પાલધી નિરતી જે જિનઆણુ, તે પામધી વંછિત કલ્યાણુ,

પભણુધ સાહુરયણુ ગુરસીસ, પાસચંદ્ર સ્મરિદ મનિ ધરી જગીસ ૨૧૩

૨૮. આરાધના નાની

અતે—

વિહરમાણુ જગિ દીપતા, પાસચંદ્ર ઉવઝાય,

કીધી સિરિ આરાધના, સમરસિંધ મનિ ભાય.

૪૦

૨૯. ખંધક ચરિત્ર સંઝાય—સં. ૧૬૦૦ વૈ. શુ. ૮ શુક.

અંતે—

વડતપ ગર્વિષ્ઠ ગુણુરયણુ નિધાન. સાહુરયણુ પંડિત સુપ્રધાન.
પાર્શ્વચંદ્ર નામે તસુ સીસ, તિણિ કાધો મનિ આણી જગીસ ૧૦૦
સૂત્ર થકી કાંઈ અધિકો જાણુ, તેય ખમો જિનવાણી નૃણુ,
ખખરસ (૧૬૦૦) ચંદ વરસે ઉજલી, વર્ષસાખી આઠમિ મનરલી ૧૦૧
શુકવારિ એ પૂરો કર્યો, મહાઋષીશ્વર ભવજલ તર્યો,
તે મુનિવરનો સમરી ન મ, ત્રિકરણુ શુદ્ધિઈ કંઈ પ્રણામ. ૧૦૨.

૩૦. આદીશ્વર સ્તવનં વિજ્ઞાપ્તિકા.

તુર્ગિહ પ્રસાદિ હુઓ પરમાણુંદ, કરજોડી પ્રણમે શ્રી પાસચંદ

૩૧. વિધિશતક.

આદિ—વંદ્યિ વીર જિણિંદા, નમિય ગાય ગણુધાર,
સમરિય સુહ ગુરપય પસાય, જે મુઝ આધાર,
જિન પ્રતિમા પૂજા વિશેષ, બોલિર્યો વિચાર,
સુગુર વચને સંભલ્યો જિસો તે ચિત અવધાર. ૧

*

*

*

*

અંતે—

લહી ઉસગ અવવાય, નરગુર સંગતિ સંગતિ સરિસા ફલ લહે.
એ સુપ્રસન્ન જિણુવર રાય કરણાભગતિષ, પાસચંદ મુની ધમ કહે એ. ૯૯

ગાહા—

x

x

x

૩૨. વિધિ વિચાર—

આદિ—વીર જિણેસર પય પ્રણમેવિ, સમરવિ કવિજાણી સુયદેવી,
પભણિસ વિધિહિ તણો વિચાર, સંભલિ ભવિયણુ લહો ભવ પાર. ૧

x

x

x

x

અંતે—

ધમ સંખેપેહિં વિધિ હિ વિચાર, ગુર મુખે જોધ આગમ સાર,
બોલ્યું અન્નિધિહિં થોહું બહુ, તે જિણુવાણી ખમિજ્યો સહ. ૧૫૨

*

*

*

*

૩૩. નિશ્ચયવ્યવહાર સ્તવ—વીકાનેરમાં.

આદિ—ચિદ્રમનગરે પુરવર પ્રાસાદિ, જન ગુણ ગાવે મધુરે સાદિ,
ચક્રવીસ વટે જિણુવર ચક્રવીસ, વહિસુ પૂરિ સુમનહ જગીસ. ૧

*

*

!

!

અતે—

ધમ નિશ્ચયે વ્યવહારે સુત અનુસારે એ દેખાડિ વાનગીય,
એ નિરતા કરીયે હિયડે ધરીયે ધણિ વવહારે તાં લગીય,
જાં નાત્રે કેવલી થાય ન કેવલિ સમરથ પરમારથ લલિય.
જિન આણુ પાસો દુર્મતિ ટાસો પાસચદ્દ હરથે કહિયે. ૫૯

*

*

!

*

(૩૪) વીતરાગ સ્તવન—ઢાત.

આદિ—

ગાથા—વિહિ જિણુ ભુવણુમિ સયા, વિહિ પડિમા વદણેણુ ભવ્વાણુ,
વિહિ પુવ્વ પ્રયણેણુ, સમ્મત સુદ્ધ સમુલ્લસર્ધ. ૧

*

*

!

!

ભાષા—જે રાગ દોસ સરસ વસિ વિચિત્ર, તે જાણે પ્રભુ સવિ મુજ ચરિત્ર,
અં—ધમ ત્રિજગનાયક સિદ્ધિદાયક તરણુ તારણુ જિણુવરા,
ભવભીડ ભંજણુ મોહગંજણુ દુરિત તમભર દિણુયરા,
ગુણુ તુમ્હ પામી કેમ સામી પાસચદ્દે ગાધએ,
ધક આણુ વહીયે પાર લધયે, મનહ વાંછિય પાધયે. ૪૧

૩૫ ગીતાર્થ પદાવખ્યાન કુલ.

આં વીર જિણેસર દુષ્પ સંહંતર, નિરતો વરતે ધર્મ નિરતર,
તેહ તણો વિછેદ પય પે, આગમ વયણુ થકી નવિ કંપે. ૧

અતે—

ધમ આગમ વાણી ભવિયણુ જાણી, સવેગી ગીયત્થ પયં,
સૂત્રારથ સાચો સભલિ રાચો, જિણુ ધર્મિ જિમ લહો સુહં. ૩૧

૩૬ રાસ-શ્રતનો પક્ષ મમ મેદહજ્યો.

આ૦ સાર વચન જિન ભાષીઉ, એ જાં મિલી નહી યીજો કોઈ,
હિયે વિમાસી જોઈયો, સોવન-પીતલ સમ કિમ હોઈ કે

શ્રુતનો પક્ષ મ મેદહજ્યો

*

*

*

*

અંત—

પાસચંદ ઇમ વીનવે, જિનપ્રતિમા જિંજીવરની શુદ્ધિ,
એક મના થઈ ધ્યાવતાં લહિજો મનવંછિત સિદ્ધિ. શ્રુ૦

૪૩

૩૭-૩૮ અતિશય સ્ત૦

આ૦ જિન ચઉવીસે અતિશય શ્રુતિ ભણ્યા,

ચઉથે અગે ગુરુમુખિ મે સુણ્યા,

તે હિવે કહિયું હરખ હિય ધરી, સ્વામિ પામી જગ્ગ કેવલસિરિ. ૧

અંતે—

ઈમ ચ્યાર અતિશય જનમ સાચઈ જવ જીવિય તે રહે,

ઈચ્યાર અતિશય કર્મક્ષયથી, હુંતી ગીનારથ કહે,

ઉગણીસ સુરકૃત તીસ ચ્યારે, એહ સાધારણુ ભણ્યા.

સર્વ જિનને ભગતિ ભાવઈ પાસચંદિઈ સંયુણ્યા.

૫

૩૯. વીસ વિહરમાન જિનસ્તુતિ.

આ૦ સ્વામિ વંદુ વિહરમાન જિનવર સીમધર.

અંતે—

પાલી રાજ મહન્વય ધરી, પામી કેવલ નાણુ.

પાસચંદ નિતુ પ્રહ સમે, પ્રણમુ સુખનો દાણુ.

૮

૪૦. શાંતિજિન સ્ત૦

આ૦ જિનેંદ્ર શાંતિસ્વર પાય લાગું, હુંમ કને સૂયો તત્ત્વ માગું.

અંતે—

કલસ.

ઈતિ સ્તુતો જગ જીવરા જીવનભાસ્કર,

અનંત સુદા સ્વામી તિ જિનશ્રિયે,

૪૦ રૂપકમાલા સં. ૧૫૮૬ રાણપુરમાં.
આ૦ આપિઈ આપ સંભાલિયે રે છવડા વિચારિ,
આજ્ઞા જિનની પાલિયે, શિવ સુખની દાતારિ

આતમા સાર સીખ મુણે.

અતે—

રાણિગપુર રક્ષિયામણે, આદેશ્વર જિનરાઉ,
પાસચંદ ઈમ પીનવે પ્રભુ કરિ એહ પસાઉ. ૨૮ આ૦
હોજ્યો નારિનિ રામમય, પરમાનંદ ઉલ્લાસ,
ભવિ ભવી મુઝ મન ભમરને તુમ્હ પય કમલિ નિવાસ ૨૯ આ.
સંવન પનર છયાસીયે, કીધી રૂપકમાલ,
ઉત્તમ તે કંઠિઈ ધરે, જસુ મને સીલ રસાલ. ૩૦ આ.

૪૧. સંઝાય.—

આ૦ દેવ ગુરૂ સંધ કારણ મુનિવર, ચક્રવર્તિ દલ ચૂરે,

અતે—

ભણે પાસચંદ તુમ્હે ચારિત્ર લેખને, પરિચહતી મન ટાલો
અરિહંત વચને સાચ પડ્યો, મુધ્યો સંજમ પાલોરે.—મુનિવર
હિંસા ધર્મ કાઈ ભાખો ૯.

૨૨ એકાદશવચન દ્વાત્રિંશિકા—ઉપર નં. ૨૨ જુઓ.

પ્ર૦ પ્રણમીય સ્વામી વીરજિણુંદ, જસુ દંસણુ હુઈ પરમાણુંદ
કહું સક્ષેપઈ બોલ ઇચ્છ્યાર, વિગતિ સહિત લહિ ગુરૂ આધાર. ૧

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

સેવા કરિયઈ ભવજલ તરિયઈ ધરિયઈ હિયડઈ ગુરૂ વચણું.
પરમારથ ગ્રહિયઈ શિવસુખ લહીઈ રહિયઈ આદરિ જિનશરણું,
ઇચ્છ્યાર પદારથ ભાખ્યા સમરથ સાંભલિ ભવિયણુ સદ્વહિયે,
જે થાઇ ઇકિચિત્ત પામઇ સમકિત શ્રી પાસચંદ ઇણિપરિ કહ્યો. ૩૨

—આ ઉપરના સર્વ ઓક પુસ્તકમાં છે. લિ. સં. ૧૯૩૧ પોસ્ટ સુદિ ૨ મંદવાસરે. લિ. આહાણુ સરીમાલી મારવાડી પા. ૬૪-૧૨ ધો. ૦ (આ નાની નાની હુંક કૃતિઓ છે. તેના રચનાર પરથી પાયથદીય ગચ્છ નીકળ્યો છે. મૂળ તે નાગપુરીય તપગચ્છ કહેવાય છે.)

૧૦૯ વિજયદેવસૂરિઃ (પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિના પ્રગુરૂ

પુણ્ડરિક શિ. ૦)

(૧૯૩) શીલ રાસ.

ઃ જોધપુર પાસેના રણનગરમાં ઓશવાલ વંશીય ચાહડશાને ત્યાં તેની પત્ની ચાંપલદેવી બરદરાજ નામનો પુત્ર થયો. તેને ન્હાનપણમાં પાર્શ્વચંદ્રે દીક્ષા આપી. બરદરાજને અને બ્રહ્મઋષિ (જુઓ તે નામના કવિ નં. ૧૧૧) ને અરસ્પરસ સ્નેહ થયો. બંનેએ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો ને પ્રમાણુ આદિ તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા દક્ષિણ દેશમાં જવાની ઇચ્છા કરી કોઈ ન જાણે તેમ બંનેએ દક્ષિણમાં વિહાર કર્યો. ત્યાં કોઈ શ્વેતામ્બરાચાર્ય પાસે અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ કર્યો. પછી તે ગુરૂની રમ્મ લઈ પાછા વળતાં દક્ષિણના વિજયનગરમાં આવી ત્યાંની રાજસભામાં દિગમ્બર પંડિતોને જીતી લીધા. ગુરૂઓ પાસેથી સૂરિમંત્ર લીધો હતો, તેથી રાજ્યએ ઉત્સવ સહિત વિજયદેવ સૂરિ એ નામ બરદરાજનું રાખી આચાર્ય પદવી આપી. પછી જોધપુરનાં આવી પાર્શ્વચંદ્ર ઉપાધ્યાયને વંદન કરી તેને સૂરિપદ આપ્યું. ત્યાર પછી વિહાર કરતાં ખંભાતમાં આવ્યા ત્યાં રોગ થતાં વિજયદેવસૂરિએ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. સ્વર્ગવાસ થયાં પહેલાં બ્રહ્મ ઋષિને સૂરિમંત્ર આપી તેમનું ‘ વિજયદેવસૂરિ ’ એ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી વિજયદેવ સૂરિએ સં. ૧૬૦૨ માં ‘ સુધર્મ ગચ્છ ’ એ નામ રાખી જુદોગચ્છ કાઢ્યો. વધુ માટે જુઓ મનજીઋષિ કૃત વિજયદેવ-સૂરિ રાસ. ઐ. રા. સંગ્રહ ભાગ ૩.

આદિ—

પહિલઉ પ્રણામ કરઉ જિનરાય, લાગુજી ગોતમ ગણધર પાય,
સદ્ગુરુ વાણી વલી સાંભલઉ, ભૂલઉજી અક્ષર આણિજીયો હાઈ
રાસ ભણિસુ રલિયામણુઉ, જે સુણ્યા સીલ હિયમ્ થિર થાઈ
કોકિલા જિમ કંઠિરવિ કરમ્, માસ વસંત જિમ અય પસાઈ કિ.
કંઠ શીલ અખંડિત સેવજીયો. ૧

*

*

*

*

અંતે—

હિવર્ધ શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ તણુઉ સુપસાઉ, સીસ ધરમ્ નિજ નિરમલ લાઉ,
નયર જાગેરહ જાગતઉ હિવિ નેમિ નમઉ નિતુ એ કરજોડિ,
વીનતી એ હા જિન વીનવઉ સ્વામિ ઈક ખિણિ અમ્હ મનથી નવિ છોડિ.
સીલ સંધાનમ્ પ્રીતડી હિવર્ધ ઉત્તરાધ્યયન બાવીસમઉ જોધ,
વલીય અનેરા ગ્રંથથી અરથ આજ્ઞા વિના જિ કલ્પઉ હોમ્,
વિકલ હોજીયો મુઝ પાતક સોઈ જે જિનભાષ્યઉ તે સહી
સ્વામી દુરિત નર્મ કટ હરઉ દૂરિ, વેગિ મનોરથ માહારા પૂરિ,
આણુસ્યઉ સંજમ આપિયો હિવર્ધ પિનવમ્ ઈમ શ્રી વિજયદેવ સૂરિ કિં
૮૮ સીલ૦

—શ્લોક ૨૭૦ સાંધી હરપાં વાચનાર્થ. શ્રી. જૂની પ્રત પા ૯—

૧૧ ક. મુ.

—લ. સ. ૧૬૫૭ પા. ૧૨ માણેક.

—લ. સં. ૧૬૬૯. હિંદિસાહિત્યના સન ૧૯૦૦ ની ખોજનો
રીપોર્ટ નં. ૯૧.).

—સં. ૧૭૩૫ જેઠવદિ ૪ લિ. ૧૫-૯ માં.

—લિં. ઋ. ડુંગરસી શિ. લાલચદ્રેણુ. સાંધી જિઉંજી પકનાર્થ
સં. ૧૭૬૬ ડ્રણુકરણુસર મધ્યે. (-૧૧ થો.)

—લિ. ઋ. હાકુરજી તસ્ય શિષ્ય ઋ. આસકરણુ સ્વપકનાર્થ ૮-૧૪
લીં. ૧૦-૧૧ બાલ૦; ખં. ૧; વિ. ધ. (નાના ચોપડામાં).

(આ રાસને નેમિનાથ રાસ, શીલરક્ષા રાસ, શીલરક્ષા પ્રકાશક રાસ આદિ નામથી પણ ઓળખવામાં આવેલ છે.]

ઉપદેશ ગીત—

આદિ— સુરતરૂની પરિ દોહિલકરે, લાંબઉ નરભવ સાર.

અંતે— ખિમાસહિન તુલો તપ કરઉ, ઇમ બોલિઈરે વિજયદેવસૂરિ ૧૬

૧૧૦ સમરચંદ્ર*. (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ શિ.

(૧૯૪) શ્રેણિકરાસ અંતે બીજી નાની કૃતિઓ.

(૧) શ્રેણિકરાસ. રત્ન.

(૨) પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ ને સજાયો.

(૩-૮) મહાવીર સ્તવન—સં. ૧૬૦૭ જેઠ સુદ ૮ ખંભાતમાં

સંવત સોલસતુતરઠ થંભ તીરથિ જેઠ માસ,

સુકલપક્ષ અઠ્ઠમિ દિણે, તવણુ રચિઉ ઉલ્લાસિ.

પ્રત્યાખ્યાન ચતુઃસસેતિકા.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સં, આવશ્યક અક્ષર પ્રમાણુ સ.

શત્રુજય મંડન આદિનાથ સ્તં સં. ૧૬૦૮ મહા સુ. ૮

* સમરચંદ્ર—પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સ્થાપક પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય. સિદ્ધપુરપાટણના શ્રીમાલી ભીમાશાહના વાલાદે સ્ત્રીથી થયેલ પુત્ર. જન્મ સં. ૧૫૬૦ માગસર સુદિ ૧૧, દીક્ષા સં. ૧૫૭૫, ઉપાધ્યાયપદ સં. ૧૫૮૯, આચાર્યપદ સં. ૧૬૦૪, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૬ ના જેઠ વદ ૧ ખંભાતમાં. એમના સમયમાં શ્રી આનંદમેરના શિષ્ય પદ્મમેરસૂરિ અંતે તેમના શિષ્ય પદ્મસુંદર ગણિ થયા કે જેમણે રાયમલ્લાબ્યુદય મહાકાવ્ય, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, જંબૂસ્વામિ ચરિત્ર પ્રાકૃત, તથા પ્રમાણુ-સુંદર નામનો ન્યાયગ્રંથ કર્યો—તે ઉપરાંત ભગવતીસૂત્રપર ઉત્તમ બાલાવ-બોધ (૯મો) ગૂજરાતી ભાષામાં કર્યો—તે પદ્મસુંદર અકબરનું ચિત્ત આકર્ષીત કરી તેમની રાજસભામાં રહેતા હતા.

શ્રી પાસચંદ્રસરિંદ સીસઈ સમરસિંધ સંવંછરછ,
માધ માસિઈ શુકિલ આહમિ સોલસઠકડુતરછ.

૧૩

શાંતિજિન સ્તૉ

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર. સ. ૧૫૮૮.

વસુ વસુ બાન પરમ બુદ્ધ્યાન તપો અભિધાન વૃદ્ધિ દિન માસે,

જિના ચોવીસ જગત્રય ધસ થુણ્યા સજગીસ સમર સુદલાસે. ૨૫

(૯) બ્રહ્મચારી—તેમાં બ્રહ્મચર્યના ગુણનું વર્ણન છે. કડી ૯૪ અને
શ્લો. ૧૧૫ છે. —હાલાભાઈ ભં. પાટણ.

આદિ—

ગાયમ ગણુહર પાય પ્રણમી કરી,

બ્રહ્મત્રત ધ્રુવસિ ઉ હરપ હીઈ ધરી,

સૂધું પાલી ભવસાગર તરી,

પ્રીણી પાંમધ પામિસિ શિવપુરી.

૧

*

*~

*

+

અતે—

એકેક ઈંદ્રો વસિઈ આહમ કર્મ અંધિ સુદદ કરછ,

અનાદિ અનઈ અનંત ચક્રત્રઈ કાલ અનંતુ સંચરછ,

શ્રી પાસચંદ્ર સરીંદ સીસો સમરસિંધ ધમ ઉચ્ચરછ,

ઈંદ્રો તણુઉ ને કરછ સંવર હેલાં શિવરમણી વરછ.

૯૪

—પ્ર. કા.

(૧૦) ઉપદેશસાર રત્નકોશ-૧૧ ખોલ સઝાય.

આદિ—

તિથંકર ચક્રવીસહઉ, વંદુ સુગુર સુસાધુ

પ્રચયન ને સૂધો કહે, પટ શવ વીરાબાધ.

૧

x

x

x

x

અતે—

ઈગ્યાર પદ એ સૂત્ર સાપિઈ, સુગુર મુખી અવધારિયે,

આદેયપદ મન વચ કરીઈ આત્મી હેય વારીયે,

જેય વસ્તુ સ્વરૂપ જાણી ધર્મસ્થ મન રાખિયે,

સરોઈ શ્રી પાસચંદ સીસિઈ સમરસિંધ ઇમ ભાપિયે.

૬૧

—ધો.

૧૧૧ બ્રહ્મમુનિ+—વિનયદેવસૂરિ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગચ્છીય

+ બ્રહ્મ—જન્મ સં. ૧૫૬૮ ના માગશર શુ ૧૫ ગુરને દિને માલવાના આજણોડ ગામમાં સોલંકી રાજ પદ્મરાય પિતા અને સીના-દેમાનાને ત્યાં; નામ બ્રહ્મકુવર. ને અને તેના મોટા ભાઈ ધનરાજ ઠાર-કાજની જાત્રાએ સં. ૧૫૭૬ માં ગયા ને ત્યાંથી ગિરનાર ગયા ત્યાં આંચક્ષિક રંગમડણુ ઋષિએ મન્ત્રેને દીક્ષા આપી લીધી. પાર્શ્વચંદ્રના ગુરુ સાધુરત્નના ગુરુ પુણ્યરત્ન પાસે બરદરાજે દીક્ષા લીધી. તે બરદરાજને બ્રહ્મઋષિનો ભેટો પાટણમાં થયો. પછી ધનઋષિ, બ્રહ્મઋષિ અને બરદરાજ ઋષિએ દક્ષિણમાં અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી વિજયનગર ગયા. ત્યાં દિગંબરોને વાદમાં જીત્યા. ને તે વખતે રાજ્યએ બરદરાજને વિજય-દેવસૂરિનું નામ તથા પદ આપ્યાં. વિજયદેવે પાર્શ્વચંદ્રને સૂરિપદ આપ્યું. વિજયદેવે બ્રહ્મઋષિને સૂરિપદ આપી વિનયદેવસૂરિ નામ આપ્યું. આ વિનયદેવ સૂરિએ સુધર્મગચ્છ એ નામથી જુદી સામાચારી સં. ૧૬૦૨ ના વૈ. શુ. ૩ ને દિને બુરહાનપુરમાં આદરી. ચૌદશની પાખી કરવાનું, ઉદ્યાત તિથિ ત્યાગવાનું અને પાખી તથા ચોમાસું જુદું કરવાનું સૂત્ર વિરૂદ્ધ જાહેર કર્યું. કડવા ગચ્છનાએ ટેકો આપ્યો. અમદાવાદ, ને ત્યાંથી ખંભાત, પાટણ. પછી અમદાવાદમાં વિજયગચ્છના ક્ષમાસાગર સૂરિ આ સામાચારીમાં ભળ્યા. સં. ૧૬૩૬. રાંનેર, બરહાનપુર, શ્રીપુર, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, બરહાનપુર, બોરસદ, ખંભાત પાસે કંસારી, ખંભાત-એમ વિહાર કર્યો. બરહાનપુરમાં સં. ૧૬૪૬ સ્વર્ગવાસ. તેના શિષ્ય વિનયકીર્તિસૂરિ નામના હતા. સં. ૧૬૪૬ માંજ મનજીઋષિએ વિનયદેવસૂરિ રાસ રચ્યો તેમાંથી આ હકીકત લીધી છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

(૧૬૫) ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધિ ચોપઈ. સં. ૧૫૯૭.

આદિ—જિણુ ચક્રવીસઈ પઠકમલ, મનિ ધરિ હર્ષ નમેચુ,
 સુગુર વચન સુભ મંત્ર જિ હીયડામાહિ ધરેચુ. ૧
 મનિવર જે જગ ભણીઈ, પ્રત્યય દેખી બુદ્ધ,
 મન આણુદઈ વંદિ કરિ, કહિસ્યહિ તાસ પ્રબધ. ૨
 જેઈ અસંખ ઇચે પરિ થયા, તહિ પુણુ એ મુન ચ્યારિ,
 ચવણુ દીખ કેવલ મુગતિ, સાચિ લહઈ મુવિચાર. ૩

અતે—

આસણુ દેવત આપછ લગ, સજમ પાલછ રિપિ,
 તે મુનિવર નહિ મનિ ધરિનામ હર્ષઈ બ્રહ્મક કરઈ પ્રણામ. ૬૮

(ગાથા x) —કરકુંડુ ચરિત્ર.

—દુમહ ચરિત્ર વગેરે

છેલ્લે

રતનાકર ગ્રહ સંખ વરીસ, સમતિ ચંદ સવતઠ જગીશ.
 પ્રત્યય બુદ્ધ તણુહિ એ ચરી, ભાષિહિ મન આણુદધ. ૭
 સુધાસુધ જસ જગત્ર વિખ્યાત, વેલ તાત વિમલાદે માત,
 શ્રી પાસચદ ગુર સુગુણુ પ્રધાન, તસુ પય સેવ કરહિ તિજમાન. ૮
 ઉતરાધ્યયન સખેપઈ કહિહિ, વૃત્તિમાંથી વિસ્તર લહહિ,
 તેહથી બોધ્યહિ એ ઉદ્ધાર, ભણુતાં લાભઈ શુદ્ધ વિચાર. ૯
 જિન ભાષિતથી કહિહિ વિરૂદ્ધ, પડિત જન તે કરજ્યો સુદ્ધ,
 અમમિલતહિ કરહિ પ્રમાણુ, કરજોડી વીનવઠ સુમણિ— ૧૦
 મેર મહીમંડિલ ચિર રહઈ, સૂરિજ જાંસ ગણણિઈ વહઈ
 ચિહદિસિ રતનાકર જલે ભર્યા, ગિહુ પાસઈ જગતી પરવર્યા. ૧૧
 જાં જગિ જિણુસાસણુ ચિર ચાઈ, તા એ ભણુતાં ચિત સુહાઈ,
 પ્રામીજઈ સિવ સુખ સપદા, પાસનાહ સુપસાઈ સદા. ૧૨

—૩. કો. પુના નં. ૩૫ સન ૧૮૭૭-૭૮

(આમાં કર્તાનું નામ આણંદ ઋષિ આપ્યું છે તે બરાબર નથી.)

(૧૯૬) +સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા.

આદિ—

ચોપાઈ.

વીર નમું કર અંજલિ કરી, સાધુતણા ગુણ મનિ સભરી,
સાચા ધર્મ પરીક્ષા ભણી, વિગતિ કહું કાંઈ ગચ્છ તણી;
વીરતણા ગણધર ઇચ્છાર, નવ ગચ્છ તેહ તણા ઇમ ધાર,
પાંચ ગણધરના ગચ્છ પંચ, પંચ પંચસય મુણિવર સંચ. ૨

*

*

+

*

અંતે—

ગચ્છાચારતણી ચોપાઈ, ગાથા એકસો તિહુંતેર થઈ,
એ સાંભલી સૌધર્મગચ્છ ભજે, આપ મતિની સંગતિ તજે. ૧૭૩
ઈમ જોઈને જિનવર આણુ, સૂત્ર અર્થ સવિકરો પ્રમાણુ,
અભિનિવેશ મનનો પરિહરો, બ્રહ્મ કહે જિમ શિવસુખ વરો. ૧૪૪

—પ્ર૦ શ્રાવક રવણ દેસર, ગામ સાથેણ કચ્છ.

—પ્રત—અથશ્લોક ૨૮૩ સં. ૧૯૩૧ ના માગસર વદ પ પા.

૧૧-૧૨ આ૦ ક૦

—ધોરાજી.

(૧૯૭) સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચોપાઈ—

અંતે—

(સોરઠા)

સહ્યા પરીસા અતિ ઘોર, સુદર્શણ મહા મુની
કાયા કરમ કઠોર, શીલ પાલ શિવપુર ગયા. ૧
જેહનો એહ અધિકાર, કહો ઋષિરાય બ્રહ્મને
સૂત્ર તણે આણુસાર, ભવિયણ હિત કરી સાંભલો ૨
સુણ્યા તણો હી સાર, શીલ પાલે જે નર સદા
તે પાવે ભવપાર ઈ વાતમે સંકા કો નહિ. ૩

જે કોઈ નરનારિ શીલ પામે લબ્યા કમ	
સો ઉપજે દેવ મઝાર ઉવાઘ સૂત્ર જોહની શાખ છે.	૪
એસો શીલ નિધાન, લવિયણ હિત કરી આદરે	
જ્યોં જનઝો નિર્વાણ દેવલોકમેં સાંસો નહી.	૫
એ ખટ દરસણમાંહિ શીલ અધિકો વખાણીયો.	
તપ સંજમ જેઃ થાય શીલ વિના એક પલકમાં.	૬
દહાં તાર્હ ટીજે વખાણુ શીલકા ગુણુ તણો	
જોયોને સૂત્ર પુરાણુ શીલ સારેહિ અધિકો કહ્યો.	૭
ઋષિરાય બ્રહ્મ ઉક્તાસ શીલતણા ગુણુ વરણુબ્યા	
કીયો ચરિત્ર પ્રકાશ સુદર્શનજી શેકકો,	૮
અધિકો ઝોછો કહ્યો હોય તેહનો મિછામિદુકડ	
સૂત્ર પ્રાકૃત જોય જોહને અનુસારે ભાપીયો.	૯
એ શીલ તણો વખાણુ પટે સુણુ નર જે સદા	
પવિત્ર કરે જીભકાન, સુખ પાવે તે સાસતા.	૧૦
—સર્વગાથા ૮૩૯ લિ. સં. ૧૮૪૦ જેષ્ટ વદિ ૧૧ વાર ચંદ-	

નારે. ૧૫-૨૭ આગ્રાભંડાર.

(૧૯૮) અઠાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષાઃ

આદિ—

સુંદર રૂપ વિચાર ચતુરપણું ઉત્તમ કુલ અવતાર;
ભોગ સયોગ સંપતિ સવિ અતિ ભલી, પામીછ અરથ ભંડાર.
વિવેકી જીવદયા ધર્મસાર, પાલીછ કરીય વિચાર—આંકણી
અંગ નિરોગ નહ જીવિત અતિ ધણું, કીરતિ પ્રબલ સોભાગ,
જિનવર ગણધર અમરપતિ ચક્રધર, ઉત્તમ પદ લહિ લાગ. વિ.

*

*

*

*

અતે—

સમક્રિતધર જઈ થોડલા, નહી મિથ્યાતી પાર;
દેખી ધણા ય રાયસઉ, પરખડ સમક્રિત સાર. ૧૩. આબ

દોષ અદાર રહિત ભક્ષા, પરખઉ અરિહંત દેવ;
 સમકિત વ્રત તપ ગુણિ ભર્યા, સાધુ તણી કંઠ સેવ. ૧૪. આ૦
 ભાખિઉ મૂત્ર પ્રમાણુ, તે આરાધુ ધર્મ;
 તત્ત્વ ખરાં ત્રણિ એ અછઈ, સમકિત મૂત્ર એ મર્મ ૧૫. આ૦
 પાપ સતર હલૂયાં ગિણુઉ, મોટઉ ભાર મિથ્યાત;
 છવ તણુઈ પોતમ અછઈ, કાલ અનાદિ વિમ્યાત. ૧૬. આ૦

રાગ આસાહરી.

છવવધ અસત્યવ્રત અનઈ ચોરી, નારિની સંગતિ પાપની ઉરી
 સંભલઉ પ્રાણીયા એહ વિચાર, મન મુવિ પરિહરિય પાપ અદાર,
 પરિચક કોધ વસી માંન નિ માયા, લોભ છઈ સયલ દૂપણુતણા પાયા સ૦
 રાગ નઈ દ્રોપ ગિણિ કલહ નઈ આલ, પિશુનપણૂં રતિ અરતિ વિશાલ. સ.
 પર પરિવાદ માયા મૃપા વાણી, વસીય મિથ્યાત શલ્ય પરિહરિ ભણી. સં.
 એહ તણુઈ વલિ છવ અનાદિ, દુઃખ ઘણાં સહ્યાં પડઈ પ્રમાદિ. સં.
 એહનઉ જેમ કરઈ પરિહાર, મુગતિ તણાં મુખ તે લહઈ સાર સં.
 શ્રીઅહ્મ કલહ ઇમ આણુંદ આણી, સાધુનઈ વંદયો ભવીયણુ પ્રાણી. સં.

—સં. ૧૬૮૦ વર્ષે ચેષ્ટત્રિ વદિ ૧૧ રવઉ દિને લખૂં છિં.
 લિખિત ધોલકઈ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી પારીખ દેવરાજ સુત વિમલ-
 દાસ પઠનાથ સ્વયમેવ. —આમોદ; ૫૦ કા૦

* “આ કવિએ પોતાનાં નાનાં નાનાં કાવ્યોને ‘ભાપ’ એ નામ આપ્યું છે. બ્રહ્મકૃત આઠ દશ ભાપ મને મળ્યાં છે. કેટલાક ભાપના વિચાર પ્રૌઢ અને પદ રચના ઉત્તમ પ્રકારની છે. સવત ૧૫૨૬ માં લખાયેલા એક ગુટકમાં આગલા શતકના પીળ કેટલાક રાસ ઉતાર્યા છે તે ભેગા ‘અહ્મ’ ના ‘ભાપ’ પણ ઉતારેલા છે એ પરથી સમજાય છે કે આ કવિ સોળમા શતકની શરૂઆતમાં થયો છે.”—રા. મણિ-લાલ બક્ષરભાઈ વ્યાસ આમ જણાવે છે. પણ ખરૂં જોતાં કવિ તે શતકની અંતમાં ને સત્તરમાના મધ્ય સુધીમાં થયેલ છે.

(૧૯૯) જિન નેમિનાથ ૪૪ ઢાલતું વીવાહુંલુ.

આદિ—

રાગ ધન્યાસી.

સારદ સાર ય્યા કરિ દેવી, હીઅડા ભીતિરિ આણીજી,
નમિ નાથનૂ ધવલ રેચિ સુસં સરસં સુકોમલ વાણીજી

અતે—

એ ધવલ રચ્યઉં મઈ આંણી મનિ આણુંદ,
અહ્લચારી નિરપમ ગાયઉ નેમિ જિણુંદ,
કહઈ શ્રી અહ્લ સદા જિન વંદઈ બે કરજોડી,
તે અલવઈ પાંમઈ સુખ સંપતિની કોડી.

૨૦૧

પદ અક્ષર માત્રાહીણુ કહિઉ હુઈ જ્યે,
પંડિત જન જોઈ નિરતઉં કરજ્યો તેય,
સૂત્ર વૃત્તિ ચરિત અનુસારઈ જાણી સાર,
લવલેસઈ ભાખ્યઉ એહ સયલ અધિકાર

૨૦૨

—અંથાત્ર ૪૭૬ પ્ર. કા.

(૨૦૦) ઉત્તરાધ્યયનના સર્વ (૩૬) અધ્યયન સં—

અતે—

છત્રીસઈ ઉત્તરાઝયણુંદ રે, જિણુવર કહઈ,
અમૃત વયણુ, સમત જગસૂં મનિ ધરીયઈરે,
જેહથી ભવસાયર તરીઈ જિનં

૨૦

એ ભાસ સંખેપેઈ સારીરે છત્રીસઈ અધ્યયન વિચારી,
અહ્લઉ કહઈ જે જન ભણુચેરે;
મગલ કમલા લહિસ્થઈ.

૨૧

—ઇતિ શ્રી જીવાજીવ વિભત્તી ગીત ॥ છ ॥ શુભં ભવતુ । કલ્યાણુ
મસ્તુ ॥ છ । અંથાત્ર ૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા જાણુવી. શ્રી શ્રી સં. ૧૬૪૪
વર્ષે વૈસાખ વદિ ૭ સોમે શ્રીમાલી જ્ઞાતીય પં તેજ સુતા પં લાલજી
પદનાથ ॥ છ ॥ છ ॥ (પ્ર. કા. પાસેનો ચોપડો.)

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર મંડળ, નગર અચલપુર મોહમંથ,

ધન વિક્રમ ભૂપતિ તમુ રાણી, ધારણી જન મન મોહમંથ. ૧

(૨૦૧) જિનપ્રતિમા સ્થાપન પ્રશ્ન—પાનાં ૪૫ અમ.

(૨૦૨) સુમતિ નાગિલ રાસ. ૧૬૧૨ રત્ન.

(૨૦૩) અજાપુત્રરાસ.

બીજીકૃતિઓ.

૧-૪ પાર્શ્વનાથ સ્ત૦—આસ મનવંછિત વાસજિન પૂરણ.

આદીશ્વર સ્ત૦—રિપમદેવ છર્ષ આણંદ જેહનર્ષ નમે.

પાર્શ્વનાથ ગીત.—કેવલ ન્યાન દિવાકર ભર્ગવંત.

બંભણાધીશ પાર્શ્વસ્તવ.—સકલ સુરાસુર સેવતિ પાય, થંભણુ પુર

મંડળ જિનરાય.

૫. અંતકાલ આરાધના

૬-૭. અર્હનક સાધુ ગીત અને મૃગાપુત્ર ચરિત્ર-પ્રશ્ન

૮. અષ્ટકર્મ વિચાર.

૯. ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ધવલ

૧૦. સંભવનાથ સ્તવન (છ કડી)

૧૧. ૨૪ જિન સ્ત૦

૧૨. સૈદ્ધાન્તિક વિચાર

૧૩. ચક્રિપર્વી વ્યાખ્યા

તદુપરાંત સ્તવનો, સઝાયો, કુલકો અને પ્રાસંગિક કાવ્યો.

સંસ્કૃતમાં જંબુદ્વીપ પત્તિસૂત્ર પર ટીકા, પાખી સૂત્રવૃત્તિ રચેલ છે.

૧૧૨ કવિયણું (સં. ૧૬૫૨ પહેલાંના—હીરવિજયસૂરિના

વખતના)

(૧) ચોવીશી (૨૪ જિનસ્ત૦)—ચંદાઉલા છંદમાં
આદિ—

સાહિયા વાલેંસર અરિહંત કેં નિસુણો વિનતીરે લો.
સસનેહા ગુણવંત કેં હીયડે જે હતી રે લો. સા.

x

x

x

x

અંતે—

ગિરિઆરે ગુણુ તુમતણા—એ દેશી.

તુઝ ગુણુગાઉ કથારસેં મે સમકિત ગુણુ દિપાવ્યોરે,
કવિયણુ જગમાં જીતના યણુ ગુહિર નિસાંણુ વગ્નવ્યારે
—વીર જિનનેરેં જાઉ ભાંમણુડેં. ૫

—છાંતિ સ. ૧૭૮૯ ભા. સુ. ૧૩ દિને સૂરત બદરે. ૮-૧૬ આ. ક.

(૨) પાંચ પાંદવ સજાય

આદિ—

હસ્તનાપુર વર ભલુ, તિહાં રાજ પાંડૂ સારરે.

અંત—

શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગછ ધણી, તપગાજનો ઉઘોતકારરે,
કરજોડી કવિઅણુ મુઝ આવાગમણુ નિવારોરે;
મુઝ આવાગમણુ નિવારો પડવ પચ વંદતા મનમોહરે.

૧૯

—સુમતિરિચિના લેખિ. સં. ૧૬૯૯ વ. શ્રા. સુ. ૫ દિને વિક્રમ
પુરે નગરેં ગ. દેવકુશલ પહેનાર્ય. ૧-૧૭ માં.

(૨૦૪) તેતલીપુત્ર રાસ. ૧૫૯૫ (?)—પાનાં ૧૨, અમ.

(૨૦૫) અમરકુમારરાસ.

(૧૧૩) કલ્યાણુ (તં હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ શૈ.)

(૨૦૬) કૃત કર્મ રાજાધિકાર રાસ. સં. ૧૫૯૪. ગંધારમાં.

અતે—

અદ્રગચ્છ શ્રી ગુર દીપતા એ માં સુવિહિત સૂરિ શૃંગાર
શીલિઈ જંબૂ અભિનવાએ માં ગુર ગણજલ ભૃંગાર. ૬૬

તપગચ્છ શ્રી ગુર નાયકુએ માં શ્રી હેમવિમલ સૂરિદ
નાભિઈ નિધિ પામીઈએ માં દુકૃત નર્થ દરિ. ૬૯

તાસ સીસ સોહામણુએ માં તપગચ્છનુ આધાર.
નાભિ સોભાગિઈ આગલા એ માં પાલછ પંચાચાર. ૭૦

શ્રીસૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ચિરજયુ એ માં સદ્દેશ દિ આસીસ,
વિપ્રુધ પુરંદર ગુણુનિલુ એ માં ધર્મવંત નિસિદીસ. ૭૧

વિદ્યા ચૈદ્ધ અલંકરિઉ એ માં તપ જપિ ક્ષિમાનિધાન
શ્રી કલ્યાણુ જય જય કરુએ માં પંડિત સકલ પ્રધાન. ૭૨

જસ નાંમિં જસ પામીઈએ માં કવિજન દિધ સદ્દ માંન
ચરણુ કમલ તે ગુર તણુપ્રએ માં શ્રી રાજહંસ સમાંન. ૭૩

તે ગુર નર્થ સુપસાહિલઈ એ માં યુગ નિધિ ધૃષ્ટિ લૂ વિચાર
વરસ માસ બાહુલ સુદિઈ એ માં જયા તિથિ સુર ગુરવાર. ૭૪

રાસ રચિઉ રંગિઈ કરીએ માં વંદન કરું કરજોડિ
વચન કથન જે બોલીઆં એ માં અધિકી ઓછી વાત,

દેવગુર શ્રી સંઘ સાપીઆ એ માં મિચ્છા દુક્રક સાત. ૭૬

નગર અનોપમ જાણીએ એ માં મંદિર શ્રી ગંધાર
ધર્મકાજિ કરી આગણુએ માં દાંન દીધ અનિવાર. ૭૭

જિહાં એહવા વિવહારીઆએ માં પૂજા શ્રી વર્ધમાન,
વર્ધમાંન જિન પૂજતાએ માં સુખ પાંમઈ વૃદ્ધમાન. ૭૮

જપતાં શ્રી વર્ધમાન જિન એ માં સચિ સંપદ અનિવાર
દિનિ દિનિ પાંમઈ અતિધણાંએ માં માંગલીક જયજયકાર. ૭૯

(કલ્પશ)

જાં પવર મદિર સકલ સસિહર વિપુલ અંબર મડલ.

ઉદયગિરિ જાં ઉદય કરઉ દિવદિવ રતન મહીતલ.

તાં એહ શ્રી કૃતકર્મ રાજ તણુ ચરિત સોહામણું.

કન્યાણુ જયકર ભવિક નરનંદ અચલ દિઉ વધામણું.

૮૦

(ઇડરની બાઈઓનો ભ.)

[સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૮૪ અને ૧૫૯૦ ની સાલના મળે છે—જુઓ ધા-સગ્રહ ભાગ ૧ લો લેખાંક ૧૮૬ અને ૭૧૯. આ પૈકી સં. ૧૫૯૦ ના લેખમાં સાથે આનંદવિમલસૂરિ પણ છે. આ બંને સૂરિઓ હેમવિમલસૂરિના શિષ્યો અને બંનેની પાટ જુદી થઈ. આણંદવિમલ સૂરિએ સ. ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વખતે તેમણે ગચ્છનો સમસ્ત ભાર સૌભાગ્યહર્ષને સોંપ્યો હતો. સૌભાગ્યહર્ષે લલુશાલા નામે એક શાખા ચલાવીને પોતાની પાટે સોમવિમલસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા જ્યારે બીજી બાજુ આણંદવિમલ સૂરિએ પોતાની પાટે વિજયદાન સૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા.]

૧૧૪ ખીમો.

(૨૦૭) +શત્રુજય ચૈત્ય પ્રવાહી. (પરિપાટી).

આદિ—

ચુપધ.

આરાહ સામિલિ સારદા, જિમ મતિ તૂડી દિધ મતિ સદા,

શ્રી સેત્રજ તીરથ વદેવિ, ચૈત્ર પ્રવાહિ રચસિ સષેવિ.

૧

પાલીતાણુધ પ્રણૂ પાસ, જિમ મનિ વહિત પૂરધ આસ;

લલતાસુર વદ્ધં જિનચીર, સોધ સાયર જિમ ગુહિર ગભીર.

૨

*

*

*

*

અંતે—

એહ સ્વામીં તુમ્હ ગુણુ જોતલા, મઈ કિમ બોલાઈ તેતલા,

તૂં ગુણુ રચણુયર સમ હોઈ, એહ સંક્ષા નવિ જાણુઈકોઈ.

૩૧

જે તાહરા ગુણુ ગાઈ સાર, તેહ ધરિ મંગલ જયજયકાર,
હં તુમ્હ નાંમિઈ નિતુ ભાંમણુઠ, બે કરજોડી પી'મુ ભણુઈ. ૩૨

—વાં સહજરત્ન ગણિ પુણ્યાર્થેન લક્ષતં ૧૬૧૬ માં (વિ. ધ.

ગોપડો ૧૭૧-૧૭૩) ૫૦ પ્રા. તી૦ સં. પૃ. ૧૮૫-૧૮૭.

(આ સોલમા સૈકામાં પ્રસિદ્ધ કવિઓમાંનો એક હશે એમ તેના પછી થયેલ સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષ્યમદ્ધસે પોતાના સં. ૧૬૯૦. માં બનાવેલા કુમારપાળ રાસમાં ખીન્ન કવિઓ સાથે આ ખીમાનું નામ પણ ઉલ્લેખી પોતાની લઘુતા દર્શાવી છે એ પરથી બાસે છે:—

“આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણુરજ ઋષ્યભાય
લાવણ્ય લીંઓ ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો. ૫૩

૧૧૫ લીંબો.

(૨૦૮) પાર્થેનાથ નામ્ના સંવેગરસ ચંદ્રાહલા.

આદિ— (રાગ મેવાડો)

સકલ સુરિંદ નમિ સદારે પાસ જિણુસર દેવો
માનવ ભવ પામી કરીરે અહનિસિ કીર્તિ સેવો.
અહનિસિ સેવા કરીજઠ જિનવર, તો નિશ્ચય પામીજઠ શિવપુર
તુમ્હ સુખ જોતાં હરખ ન માર્છ, સકલ સુરિંદ સદા ગુણુ ગાઈ.

જીરેજી પાસ જિણુંદ દયાલ પાએ લાગરચુછ

નોઈ રયણુ અમલક નામ હીયડિ રાપચુ છ. આંચવી.

*

*

*

*

અંતે—

ચહ ગાઇ જલનિધિ જીવડોરે, તહિં પરિબ્રમણુ કરતિ

જનમ જરા મરણુઈ કરીરે, દુખ અનંત સહતિ

દુખ અનંત સહતિ દયાપર, ભેટિ તુમ્હારી પાખાઈ જિનવર

દયા કરી ભવદુઃખ નિવારો, ચહગઈ જલનિધિ પાર ઉતારોછ. ૪૮

લીંબો કહિ તુમ્હે સાંભલોરે, અભય તણા દાતારે

શરણુ તુમ્હારિ આવીઉરે સ્વામી જગદાધાર

સ્વામી ધ્યાઉ શ્રી જિનચંદ, ધ્યાન ધરંતાં પરમાનદ

જે છઠ સાસ્વત સુખ અનંત, લીંબાનધ આપો ભગવંત. ૪૯ જી.

—ઇનિશ્રી પાર્શ્વનાથ નામના સવેગરસ ચદ્રાઉલા સંપૂર્ણા લિખિતં
પં ૦ રવિવર્દ્ધન ગણિના ધનવર્દ્ધન વાયનાય શ્રીપાટણ મહાનગરે. ૪-૧૫
(વિ. ધ.)

[સત્તરમા સૈકામાં થયેલ પ્રસિદ્ધ આવક કવિ ઋષભદાસે લીંબા
નામના પોતાનાથી પૂર્વ કવિઓ પૈકી એક તરીકે સંભાર્યો છે તે આજ
લીંબો હોવો જોઈએ, તેથી તેને સોળમા સૈકાના અંતે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧૧૬ વિજયગણિ.

(૨૦૯) આરાધના રાસ. સં. ૧૫૯૨ માધ ચુ. ૧૩.—આમોદ્ભવં.

૧૧૭ સાવણ્યદેવ (ત૦ ધનરત્નસૂરિ અને શ્રૌભાગ્યસા-
ગર સૂરિ-ઉદયધર્મ-જયદેવ શિ૦)

(૨૧૦) કર્મ વિવરણનો રાસ.

આદિ—

ધુરિ—વસ્તુ.

સકલ જિણુવર સકલ જિણુવર ભગતિ પ્રણુમેવિ,

સરસતિ સામિણિ ધરીય મનિય ગોચર ગણુધર સામિય

તાસ પસાઈ હું તચુંચ ચૈદ ગુણુદાણીય,

ગુરુ વચણુ સુપસાઉલે બોલિસું વચન વિશાલ.

જે મુણુતાં સુખ સંપજે ટલિઈ તિ ભવભયપાસ.

*

*

*

*

અતે—

- તપાગછિ નાયક જગહ પ્રધાન, જર્ઘવંતા જે કરે વપાણ.
 શ્રી ધનરત્ન સ્ત્રિ ગુણધાર, પડભાપા એ સ્થાત્ર ભંડાર. ૬૯
- સૌભાગી દીસિં જયવંત, શ્રી સૌભાગ્યસાગર સ્ત્રિ ગુણવંત,
 પંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ જાણિ, આગમ શાસ્ત્ર કરિ વપાણ. ૭૦
- ઉવત્રાયા શ્રી ઉદયજ ધર્મ, સકલ વિધાનો જાણે મર્મ.
 તામ શીશ પડિત શ્રી જયદેવ, તસ સેવક ખોલું ગુણ હેવ. ૭૧
- પાપ નિકાચિત ઇણે જય, પણિ થાએ ત્રિભુવનરાય,
 એ ધ્યાન ધરે નિસિદ્ધિસ, જિમ અજરામર ડુધ જગીસ. ૭૨
- શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિચાર ભંડાર, તેહતણું નવિ જાણું વિચાર,
 ગુર ઉપદેસે ધમ ઇ લલ્લાં, સપેપે મે ગુણહાણું કહિયા. ૭૩
- દાન શીલ પ્રભાવે કરી, નિર્મલ વિત્ત દેયા આદરી
 લાવણ્યદેવઈ ઇણિ પરિ કહી, ભવિક લોકને કારણ સહી. ૭૪
- એ ભણતાં મંગલ ધરિ હોય, ભણતાં સંપતિ ધરિ સોય,
 એ ભણતાં ડુધ નવિય નિધાન, એ ભણતાં પામે કલ્યાણ. ૭૫

—૨૮—૧૩ લીં.

[આમાંના ધનરત્ન સ્ત્રિ વડતપગચ્છ—વૃદ્ધ પોશાલિકના છે તે તે સ. ૧૫૭૦ માં થયેલ લખિંધસાગર સ્ત્રિના શિષ્ય અને પટ્ટધર થાય. (જુઓ, નયસુંદર સંબંધી મારો લેખ. આનંદ શ્રવ્ય મહોદધિ મૌં ૬ હુ.) તેમના સં. ૧૫૭૨, ૧૫૮૭, ૧૫૮૮, ૧૫૯૧ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. ધા. સં. ભાગ ૧. લેખાંક ૧૪૩૯, ૬૯૨, ૬૧૬, ૧૨૬૪. વળી સૌભાગ્યસાગરસ્ત્રિના ધાતુપ્રતિમાના સં. ૧૫૭૯ સ. ૧૫૮૪ ને ૧૫૮૯ ના પ્રતિષ્ઠા ઉલ્લેખ છે. જુઓ ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લેખાંક ૧૮૧, ૧૧૦૮, ૬૯૪. તેમજ ખીજે ભાગ. સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં જણાવેલ છે કે લખિંધસાગરસ્ત્રિ પટે ધનરત્નસ્ત્રિ શ્રી સૌભાગ્યસાગરસ્ત્રિભિઃ; આપરથી બને સ્ત્રિ લખિંધસાગરસ્ત્રિના પટ-

ચર શિષ્યો હતા, આ બંનેના સમયપરથી આ કવિ સોળમા સૈકાના અતમાં ગણી શકાય તેમ છે.

૧૧૮ કુશલહર્ષ. (ત. વિજયદાનસૂરિ-હર્ષસંયમ શિ.)
(૨૧૧) નાગપુરમંડન શાંતિજિન સ્તવન. પદ્મભાવ ગર્ભિત.
અતે—

ધમ તવિહ નિરમલ સકલ કેવલ કુશલ મંગલદાયગો,
બહુ ભાવ બેદી તત્ત્વવેદી સુખ પ્રવેદી નાયગો,
ગુરુ જિનવર નમઃ અમુર શ્રી વિજયદાન સૂરીસરો,
શ્રી હર્ષસંયમ ચરણ સેવક કુશલહર્ષ કૃપા કરો.

૩૯

(પત્ર ૪ પ્ર. કા.)

(વિજયદાનસૂરિ-આચાર્યપદ સં-૧૫૮૭ સીરોહી, સ્વ. ૧૬૨૨)

૧૧૯ ધર્મસિંહ ગણિ (તં આનન્દવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૧૨) દીવાળી રાસ—પા. ૬ અમ,

(૨૧૩) વિક્રમરાસ— —જેસ.

(આનન્દવિમલ સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૭૦, ક્રિયોદ્ધાર સં. ૧૫૮૨, સ્વ. ૧૫૯૬),

૧૨૦ દોલતવિજય (તં સુમતિસાધુ વંશે પદ્મવિજય-જય-
વિજય-શાંતિવિજય શિ.)

(૨૧૪) ખુમાણરાસ.

આદિ—

ગાહા.

ૐ એ મંત્ર અપારં, સારદ પ્રણામિ માય સુપ્રસન્નં, ૧

મિદ્ધ ઋદ્ધિ બુદ્ધિ સિરં પૂરં વરવેદ પડિપુન્ન.

ચરવેદ પુત્યહત્યા વીણા સુરવદ કમલ કરવિમલા,

હરણુમી હંસરૂઢા, વિજય વૈજતિયા માલા.

૨

દુહા-કમલવદન કમલાસના, કવીઊર મુખકે વાસ,
વસે સદા વાગેશ્વરી, વિધવિધ કરે વિલાસ;
વિદ્યા શુદ્ધિ વિવેકવર, વાયક દાયક વિત્ત,
અર્થે જે આપ તુને, ચરણ લગાવે ચિત્ત. ૪

સેવકમું સાંનિધ કરો, મહેર કરો મદામાય,
ત્રિપુરા છોર તાહરો, સાંનિધ કરો સદાય. ૫

આઈ ઘો અક્ષર અચલ, અધિકી શુધ ઉક્તિ,
દલપતિમું કીજે દયા, સેવક બાણી સક્રિતિ. ૬

કવિત-આવભવ અંબાવર, ભગતિ કીજે ભારતિ,
જગ જગ જગદંબ, સંત સાંનિધ સક્રિતિ;
મુપસન્ન હોય મુરરાય, વયણ વાયા વર દીજે
આલક બેસે બાંહ, પ્રીતબર પ્યાસો પીજે
મહારાજ રાજ રાજેશ્વરી, દલપતસું કીજે દયા,
ધન મોજ મહિર માતંગિની, માય કરો મોસું મયા. ૭

દુહા-શિવ સુત સુંદાસો સખત, સેવે સકવ સુરેશ,
વિધનવિહારણ વરદીયણ, ગવરીપુત્ર પ્રણેશ. ૮

કવિત-ભૃકૃટિચંદ બલહલે, ગંગ ખલહલે સમુજ્જલ
એકદંત ઉજ્જલો, સુંડલ લવલે રુંડગલ,
પુલપ ધૂએ પ્રમાણે, સેસ સફલવલે છલલલ.
ધુમ્ર નેત્ર પ્રજલે અંગ અક્ષલે અતુલ બલ,
યમ બલે વિધન દાલિ દઅલ ચમર ઢલે ઉજ્જલ કમલ,
સુંદાલ દેવ રિદ્ધ સિદ્ધ દીઅણ, સમરી દલપતિ ભવલ. ૯

દુહા-વૃષભદેવ વનિતાધિપતિ, નાભિનંદ સુખકંદ,
ઉર અંબુજ ભામર પ્રભુ, ચિત્ત ચકોર જિનચંદ,
અલિ હુવે અલિ ઇલિકા, સગત સાગતિ સુદેત,
ધારસ સુગર પરમેશ્વર, લોહ હેમ કર લેત. ૧૦

જ્ઞાન જ્યોતિસુ પ્રકાસ ગુર, કર ધરી સાસત્ર કથ,
ત્રિભુવનમે તારણ તરણ, સૌ વાતો સમરથ.

૧૨

*

†

:

*

વચમાં. બીજા ખંડને અંતે.

ગોટલે ખંડ એ પૂરો થયો, અલપ બુદ્ધિ મેં ઉઘમ કીયો,
સુકવિ સુધારે વાંચો સહી, ફૂડ સાચ કવિયાણુ જે કહી,
ત્રિપુરાસકત તણે સુપસાય, રચો ખંડ ફૂળે કવિરાય,
તપગન્ધ ગિર્યા ગણધાર, સુમતિ સાધુ વંશે સુખકાર.
પંડિત પદ્મવિજય ગુરરાય, પટોદ્યગિરિ રવિ કહેવાય,
જય યુધ શાંતિવિજયનો શિષ્ય, જ'પે દોલત મનહ જગીશ.

—છતિ શ્રી ચિત્રકોટાધિપતિ શ્રી રઘુવંશે બાપા ખુમાણુ ચરિત્રે
રતિસુંદરી અભિગ્રહકરણ ચિત્રકારિકા ચરિત્ર રમણુ, રાજકુમારી પાણી-
ગ્રહણુ, પંચસહેલી ચિત્રગઢમિલણુ દોલતવિજયવિરચિતે દ્વિતીય ખંડ
સંપૂર્ણ—

ત્રીજા ખંડને અંતે.

જયવિજય એ નામ આપેલ છે. ને તેના શિષ્ય શાંતિવિજય ને
તેના શિષ્ય દોલતવિજય.

(આ રાસ રાજસ્થાની-મારવાડી ભાષાના શબ્દોથી ભરપૂર છે.
તેમાં ચિતોડના રાણા ખુમાણુ તેના વશજે વગેરેનો આરણુશાહી ધતિ-
હાસ મૂકેલો છે, આની પ્રત. ૩. કો. લાયઝેરીમાં છે. તેનો નં. ૨૫૮
સને ૧૮૮૨-૮૩ આનાં પાનાં ૧૩૯ છે અને અપૂર્ણ છે, જૈનસાધુઓ
રાજદરબારમાં રહી તેનાં જૂદાં જૂદાં વર્ણુનથી ચિત્ત રજન કરતા એ
આ પરથી જણાય છે ને તે માટે ગણેશને વદન પણ કરેલ છે. આની
પ્રત ઉક્ત કોલેજની લાયઝેરી હાલ ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ-પુના માં છે.)

૧૨૧ વાસણુ (ત૦ વિજયદાનસૂરિ શિ૦)

(૨૧૫) અમાનંદવિમલસૂરિ રાસ સં. ૧૫૫૭ આસો.

આદિ—

સકલ પદારથ પામીઈ, જપતાં શ્રી જિનનામ,

પ્રથમ તિથેસર ધ્યાઈઈ, ઋષભજી કડં પ્રણામ.

*

*

*

*

અંત—

શ્રી આણંદવિમલસૂરિસર તસ પટોધર પવિત,

તે શ્રી વિજયદાનસૂરિ ગુંણિ નિહું, વાસણુ પ્રણમિ

એ આણી નરમલ ચિત્ત. સું. ૧૫૩

—આણંદવિમલસૂરિ સં. ૧૫૬૭ ના ચૈત્ર શુ. ૭ ને દિને સ્વર્ગસ્થ

ચયા-તે અરસામાં આ કૃતિ રચાઈ છે. વધુ માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ૩.

—(આ રાસની માંગરોલ ભંડારમાં પ્રત છે તેમાં છેલ્લે નીચે પ્રમાણે છે:—અને તે રાસનું નામ સાધુગુણરત્નમાલ રાસ આપેલું છે.)

સંવત પનર સતાણુઈ, આસો આક્ષર આલો માસ

સાધ નામ ગુણરત્નમાલ એ રાસ.

રચતા એ મનનઈ, અતિ ઉલાસ ઉદલાસ.

૧૮૮

સુંદર રવિ શશિ સોષ સાસ્વતા, મેર મહીધર જહા,

વળૂ વધિ સંધ પરવાર સૂચિર, પ્રતપો એ અવિચલ તિહાં.

૧૮૯

જઈવંતા અજમાન વર શ્રી વિજયદાનસૂરીંદ,

ભટારક રાજવિજયસૂરિ, કહે વાસણુ પ્રણુ આણુદ.

૧૯૦

—સુંદર દરસણુ સાધના. ૯-૧૧ માં.

૧૨૨ વિનયસમુદ્ર (ઉપકેશગચ્છ સિદ્ધસૂરિ-હર્ષસમુદ્ર શિ૦)

(૨૧૬) અંદનખાળા રાસ.

(૨૧૭) અંબડ અહિપઈ સં. ૧૫૬૯ માહ શુદ્ધ ૨ રવિ તિમરામાં.

અતે—

અંબડ મોટઉ દ્વયો વિસાલ, તાસુ ચરિત્ર સુણી રસાલ,
 શ્રી મુનિરત્નસૂરિનો કહો, તેહચક્રી ભાવારથ લહો. ૯૧
 ચઉપઈ વિધિ કીયો મઈ એમ, ભણતાં ગુણતાં ધરિ હુયધ પેમ,
 ઉવએસ ગછિ સંપઈ સિધિસૂરિ, તાસુ પસાયધ આણુંદપૂરિ. ૯૨
 હરપસમુદ્ર વાચક તસુ સીસ, તિમરા મંડણુ શ્રી જગદીસ,
 પાસ જિણુદ તણુધ સુપસાધ, વિનયસમુદ્ર કહો મનિ ભાઈ. ૯૩
 પનર નિવાણૂ પ્રવર પ્રસિદ્ધ, એ પ્રયંધ મઈ સુલલિત કિદ્ધ,
 મહા સુકિલ દ્વિતીયા રવિવાર, રચ્યો તિમરા નયારિ મજારિ. ૯૪
 અધિકો મઈ ઉછો છદમસ્ત, કહતા મધ બોલ્યો પરમતથ,
 જે ગીતારથ વરતઈ વલી, પમજ્યો કહજ્યો મુઝ ગુણુ મિલી. ૯૫
 —ઈતિ અંબડ ચઉપઈ સમાપ્ત. ૨૦-૧૫ આ. ક.

(મુનિરત્ન ને પૂણિમા ગચ્છના સ્થાપક ચદ્રપ્રભસૂરિના પદે ધર્મ-
 ઘોષસૂરિ અને તેમની પાટે સમુદ્રઘોષસૂરિ કે જેમના ત્રણ શિષ્ય નામે
 સૂરપ્રભ, મુનિરત્ન અને તિલકચંદ પૈકીના બીજા શિષ્ય થયા કે જેમણે
 અંબડ ચરિત્ર સંસ્કૃતમાં ૧૨૬૦ શ્લોકનુ રચ્યુ હતુ. તે ચરિત્રમાંથી
 ભાવાર્થ લઈ આ રાસ પોતે રચ્યો એમ કવિ જણાવે છે. આજ મુનિ-
 રત્નસૂરિએ ભાવી તીર્થંકર અમલસ્વામિનું ચરિત્ર સ. ૧૨૫૨ માં અને
 મુનિસુવ્રતચરિત્ર સંસ્કૃતમાં રચેલાં છે.

(૨૧૮) પદ્મચરિત્ર ૧૬૦૪ (આમાં રામચદ્ર અને સીતાજીનાં ચરિત્ર છે)

અતે—

શ્રી ઉવએસ ગચ્છ ગુણુ ભૂરિ, ગણુહર ગુર રચણુપ્પહસૂરિ,
 તસુ અનુક્રમિ સિદ્ધસૂરિ વસિદ્ધ, બઈઠા ચાપ્યા ગુણુ ગરિદ્ધ. ૫૮
 કંકસૂરિ જયવંત ગણુસ, તેહ તણુઉ પામી ઉપદેશ,
 વાચક હર્ષસમુદ્ર તસુ સીસ, વિનયસમુદ્રઈ વાણુરીસ ॥ ૬૦
 વીકાનયરિધ વીર જિણુચંદ, તાસુ પસાઈ પરમાણુદિ,
 ચઉવિહ સધ તણુધ સુપ્રસાદિ, સોલ ચિડાત્તર ફાગુણુ આદિ ૬૧

કીધી કથા એ સીતા તણી, સીલતણી મહિમા જસુ ધણી,
ભાપત્ત ભણિજ્યો બહુ ગુણુ યુણી, પૂરધ આસ સદા મન તણી ૬૨
—સં. ૧૬૫૯ વર્ષે આપાઠ માસે શુક્લપક્ષે ૧૪ તિથૌ લિપત-
મિદં । શ્રી વિક્રમપુર મધ્યે. ગોડીજનો ભંડાર, ઉદયપુર.

(ઉપકેશ ગચ્છના આ સમયના સિદ્ધસૂરિના લેખ સં. ૧૫૭૯
લેખાંક ૧૦૮ ધા. સં. ભાગ ૧ લો, અને સં. ૧૫૮૮ ના લેખાંક
૫૩૪ ભાગ ૨ જો-મળી આવે છે.)

૧૨૩ જિનમાણિક્ય.

(૨૧૯) કૂર્માપુત્ર રાસ.

(જુઓ કનક કવિ નં. ૧૨૪ નીચે આનો કુંક પરિચય)

૧૨૪ કનક કવિ (જિનમાણિક્ય શિ૦)

(૨૨૦) મેઘકુમાર ગા. ૫૦ નો કુંકો રાસ. (સં. ૧૫૮૨ ને
૧૬૧૨ ની મધ્યે)

આદિ—

દેશ મગધિમાંહિ જાણીએ રાજગૃહ નગર નવેસૂએ,
રાજ કરે રલીઆમણઈ શ્રેણી સગલ નરેસ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

તે મુનિવર મેઘકુમાર જીણે ચારિત્ર પાલિઈ સાર,
ગુરુ શ્રી જિનમાણિક્ક સીસ, કવિ કનક ભણઈ નિસદીસ.

૫૦

—૩-૧૩ લીં-, પા. ૩, રત્ન.

જિનમાણિક્યસૂરિ—(નં. ૧૨૩) ખરતર ૬૦ મા પદ્ધર. જન્મ
સ. ૧૫૪૯ દીક્ષા ૧૫૬૦, પદસ્થાપના ૧૫૮૨, મરણુ ૧૬૧૨. આથી
૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની વચમાં.

૧૨૫ ગજરાજ પંડિત.

(૨૨૧) હીરવિજયસૂરિના બારમાસ. સં. ૧૫૯૬ કા. ૨.
આદિ— રાગ સામેરી

સરસતી ભગવતી વરસતી, વાણી દીઓ રસાલ,
વીણા હસ્તક ધારિણી, કવિજન દીઓ આધાર.
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વારજ સુભવેલ,
તાસ તણે ઉસાઉલે, આજ કંઈ રગરોલ.

*

*

*

*

અંતે—

ચાલ

કરતક માસે આવીઓ, ભાવીઓ સરવે પરિવારે,
અનુમતિ દીધી બેનડી, લેવા તે સંજમભારે.
શ્રી વિજયદાન સૂરિને હાથે, તે ખાટણ નયર મઝારે,
સંવત ૧૫ છત્રએ, કરતગ ખીજે માસરે,
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વરતો તે જયજયકારે.
વિમલાહી બેની એમ વીનવે.

—ઉનાના મોરારજી વઝીલનો ચોપડો ૧૬૯—૧૭૩.

૧૨૬ ગુણુમાણિક્ય શિષ્ય (બ્રહ્માણુગચ્છ-બુદ્ધિસાગરસૂરિ -વિમલ-ગુણુમાણિક્ય)

(૨૨૨) હરિશ્ચંદ્ર રાસ.

આદિ—

સરસતિ સામણિ વીનવૂ, ત્રિભુવન જણુણી માય,
રચું ચરિત્ર હરિચંદ તણુ, વહા પસાય.
કૃપા કરે મઝ સ્વામિની, વંછિતદાયક દેવ,
એક મનુ નતુ ઉલગુ, સદા કરે તહા સેવ.
સીલ સંયમ તપ નિર્મલુ, બુદ્ધિસાગર ગુરુ જાણિ,
ગણ બ્રહ્માણુ ગુણુનિલુ, શ્રી વિમલેંદ્ર વધાણિ.

૧

૩

નાસ તણુડ શિપ અતિચતુર, ગુણુમાણિક ગુણુ જ્ઞેય,
તેહ તણુધ સુપસાઉલધ, કવિત કર તે સોય.

૪

*

*

*

*

(ફક્ત મને પ્રથમનું પાનું મળ્યું છે. તેથી કવિનું નામ તેમજ તેમની
કૃતિની રચનાનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકે તેમ નથી.) પત્ર ૯-પ્ર. કા.

(બ્રહ્માણુ ગચ્છમાં અનેક બુદ્ધિસાગરસૂરિ અને વિમલસૂરિ થયા
લાગે છે, કારણ કે બુદ્ધિસાગરસૂરિ નામના પ્રતિમા લેખો સ. ૧૩૮૦,
૧૩૮૬, ૧૪૨૯, ૧૪૩૯, ૧૪૯૩, ૧૫૦૬, ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩
૧૫૪૯, ૧૫૫૪ ના મળી આવ્યા છે અને વિમલસૂરિ નામના લેખો
સં. ૧૨૬૩, ૧૩૬૯, ૧૩૭૧, ૧૪૪૫, ૧૫૦૩, ૧૫૦૮, ૧૫૧૧,
૧૫૧૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૨૦, ૧૫૨૩, ૧૫૨૪, ૧૫૩૨,
૧૫૪૩, ૧૫૬૧, ૧૫૮૯ ના મળી આવ્યા છે. જુઓ ધા. લે. સં.
ભાગ અને તથા નાહરકૃત જન લે. સં. ભાગ પહેલો. આ પૈકી બુદ્ધિ-
સાગરસૂરિ તેમના સં. ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને ૧૫૫૪
માં વિમલસૂરિ પદે થયેલા જણાવ્યા છે, અને વિમલસૂરિ તેમના સં.
૧૫૦૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૧૯ માં પ્રોતે બુદ્ધિસાગરસૂરિ
પદે થયેલા જણાવ્યા છે. સં. ૧૫૮૦ માં થયેલા વિમલસૂરિ કે જે
બુદ્ધિસાગરસૂરિ પદે થયેલા તે આ કવિના ગુરૂ સમજાએ, તો સોળમા
સૈકાના અંતે આ કવિને મૂકી શકાય.)

૧૨૭ નયસિંહ ગણિ (વડતપંગચ્છ-ધનરત્નસૂરિ-મુનિસિંહ શિ.)

(૨૨૩) ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ. પાવાપુર

—ચંદ્રગચ્છ ગુરૂરાજ શ્રી રત્નસિંધસૂરિ, તત્પદે શ્રી ઉદયવલ્લભસૂરિ,
તત્પદે શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, તદ્વત્ક્રમે શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી લઙ્ઘિ-
સાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી ધનરત્નસૂરિંદ, ઉવચાય શ્રી મુનિસિંધગણિ શિષ્ય
પં. નયસિંધ ગણિના પાવાપુરે કૃતા શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિનનાં સ્તુતયઃ

(શુર્જર ભાષામાં—સાં ભં. પાટણ.)

(આ પૈકી લખિધસાગરસૂરિએ ૧૫૫૭ માં શ્રીપાલકથા રચેલ છે. તેના શિષ્ય ધનરત્નના પાટે અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્નસૂરિ થયા ને તેના દેવરત્નસૂરિ થયા કે જેના સમકાલીન નયસુંદર ૧૬૨૮-૧૬૬૯ થયા. ઉક્ત ધનરત્નસૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૭૨, ૧૫૭૬, ૧૫૫૯ ૧૫૮૭, ૧૫૯૧ ના મળી આવે છે. જુઓ. [ધા. પ્ર. લે. સં. ના બંને ભાગ. આથી આ કવિને સોળમી સદીના અંતમાં મૂકી શકાય.]

૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય.

(૨૨૪) બિહલુણ પંચાશિકા. સં. ૧૬૨૬ પહેલાં ૧૬ મા શતકમાં.

આદિ—

ચુપઈ.

મકરધ્વજ મહિપતિ વર્ણવું, જેહરૂ ૩૫ અવનિ અભિનવું;
 કુસુમ બાણુ કરિ કુંજરિ ચડઈ, જસ પ્રયાણુ ધરા ધડહડઈ. ૧
 કોઈડ કામિની તણુ ટંકાર, આગલિ અલિ અંઝા અંકારિ;
 પાખલિ કોઈલિ કલ રવ કરઈ. નિમલ છત્ર શ્વેત શિર ધરઈ ૨
 ત્રિભુવન માંહિ પડાવઈ સાદ, છઈ કો સુર નર મંડઈ વાદ ?
 અખત્રા સૈનિ સખત્ર પરવરિઉ, હોંડઈ મનમથ મચ્છરિ ભરિઉ. ૩
 માધવ માસ સોહઈ સામંત જસ તણુઈ જલનિધિસુત મિંત,
 દૂતપણું મલયાનિલ કરઈ, સુર નર પત્રગ આણુ આચરઈ. ૪
 તાસ તણુ પય દ અણુસરી, સરસતિ સામિણી હઈડઈ ધરી,
 પહિલું કંદર્પ કરી પ્રણામ, ગરૂં અથ રગિસિ અભિરામ. ૫

*

*

*

*

અંતે—

આપિ વાર એક અવાસ, મણિ માણિક્ક ધન સૂપું તાસ
 પૂરવ પ્રેમ બિહિ જણુ ધણુઉ, પાર ન પામિ કવિ તે તણુઉ. ૧૫૨
 કામિ કાન્નિ કાંધ ચૂપઈ, ખતિ કરી નિરખઉ ચિર થઈ,

બલિસઘ બિહ્લણ વાણી તેહ, જ્ઞાન બલુધ રસિ રાતા જેહ. ૧૫૨

—इति कवि चक्रचूडामणि वेह्लण पंचाशिका समाप्तः ।

સંવત ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈ વદિ ૩ દિને લિષિ ॥ इति वेह्लण-
पंचाशिकारास समाप्तः ॥ श्रीः ॥ ॥ श्री ॥ ॥

મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૪૩ થી ૫૮ (નિરંક). વૃત્ત ૨૦૫, તેમાં
૧૫૨ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ સંસ્કૃત (આશરે ૫૧ વૃત્ત).

(૨૨૫) શશિકલા પંચાશિકા.

આદિ—

ચૃપઈ.

એક દિન બ્રહ્મી સહિષ્ઠર સાથિ હસિ હરખિ તાંલી દેઈ હાથિ,
સહી કહિ સાંભલિ શશિકલા પૂછું વાત એક નિર્મલા. ૧

જિમ બિહ્લણિ પરકાસ્યું સર્વ, નિમ તું કહિ મૂકી મન ગર્વ,
કહિ કુમરી મુણિજ્યો સદ્ તહમે, નેહની વાત પ્રકાસ્યું અમ્હે. ૨

*

*

*

*

અંતે—

થયુ વિદ્વિલ છાંડી આગલી, કીડા સુરત કીધ તણિ વલી,
વાર વાર સંભારે તેહ, પ્રાણ પાહિ વાહ્યુ વર એહ. ૪૦

—इति शशिकला पंचाशिकाः भंगलपुरइ । ओ न्या-
नाचार्य कृतः

—મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૩૯ થી ૪૩, વૃત્ત ૧+૫૯=૬૦; તેમાં
૪૦ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ-અતિ બ્રહ્મ ગૂજરાતી મિશ્રિત સંસ્કૃત.

ટૂંકી નોંધ:—શારદા દેશનો પંડિત કવિ બિહ્લણ વતન છોડીને
નીકળ્યો, ત્યારે કેટલોક વખત પંચગતના હાકેમ ક્ષિતિપતિ કિંવા ક્ષિતિ-
પાલને ત્યાં રહ્યા હતા. તે દરમિયાન તેને ક્ષિતિપાલની પુત્રી સાથે સ્નેહ
બંધાયો. તે વાત પાછળથી છતી થઈ, અને કાશ્મીરી કવિને દેશત્યાગ
કરવો પડ્યો એ સ્નેહને સંભારી મોહનદ બિહ્લણે સંસ્કૃતમાં વિરહળ
પંચાશિકા રચી, જે અઘાર્પિ એક શોકપ્રિય કાવ્ય મનાય છે. એ કાવ્યમાં

આ બિલ્હણ પંચાશિકા ચૌપઈ ઉપર ૨૫૦ સાક્ષર શ્રી ચીમન-
લાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. એ લખેલો લેખ ગુજરાતીના સવત્
૧૯૭૨ ના દીવાળીના ખાસ અંકમાં પૃ. ૧૯૨૬ પર છપાયો છે તે
ધણી જાણુવા જોગ હકીકત પ્રતી પાડે છે. બિલ્હણ નામના કાશ્મીરી
પંડિતે ગૂજરાતમાં આવી અણહિલવાડમાં કેટલોક સમય નિવાસ કર્યો
હતો ત્યારે કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં તેણે કર્ણસુંદરી નામની નાટિકા
કે જે અણહિલવાડમાં શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમાં મહામાત્ય સપત્તરે પ્રવર્તાવેલા

રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા ભોગવું બિલ્હણના મૂખનું ઉન્માદક ચિત્ર છે.

પ્રસ્તુત પંચાશિકા કોઈ અણુવડ જોડનારને હાથે કાલાંતરે કથી-
રમાં જડાઈ અને બિલ્હણ કાવ્ય નામ પામી. પૂર્વે બિલ્હણ ગૂજરાતમાં
આવ્યો હતો ને ત્યાંથી અત્યંત અપ્રસન્ન ચિત્તે ચાલ્યો ગયો હતો, એ
વાત એ અરસામાં તાજી હતી. અને પંજમના ક્ષિતિપાલની હકીકત
વીસારે પડી હતી: એને લીધે ઐતિહાસિક ક્ષિતિપાલ તથા તેની પુત્રીને
ઠેકાણે બિલ્હણ કાવ્ય માં ગૂજરાતનો વીરસિંહ તથા રાજકુમારી શશિ-
કલા એ બે કલ્પિત વ્યક્તિઓ સ્થાપિત થયેલી જોવામાં આવે છે. જૈન
સાધુ જ્ઞાનાચાર્યે જૂની ગૂજરાતીમાં બિલ્હણ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં શશિ-
કલાના પિતાનું નામ પૃથવીચંદ્ર આપ્યું છે ને તેને પાટણનો રાજા કહ્યો છે,

બિલ્હણ કાવ્યમાં ગાંડી લીધેલી બિલ્હણ પંચાશિકાએ જ્ઞાનાચાર્યને
શશિકલાના પ્રલાપના કાવ્યની રચના સૂઝાડી જાણાય છે. તે સાધુ કવિએ
ભાગ્યા તૂટ્યા સંસ્કૃત સાથે ગૂજરાતીમાં શશિકલા કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં
વીસ સંસ્કૃત શ્લોક અને ચાલીસ ગૂજરાતી ચોપાઈ છે, બિલ્હણ કાવ્ય
અને શશિકલા કાવ્યની ભાષાની વિશિષ્ટતા ઉપરથી જ્ઞાનાચાર્ય ઈસવીસન
પંદરમી સદીમાં થયેલ લાગે છે. પ્રસ્તુત કાવ્યોની જૈન મરોડના દેવના-
ગર અક્ષરની હાથપ્રત (મુખ્યની દેવચંદ લાલભાઈલાયબ્રેરીની) જે મને
મળી હતી તે વિ. સ. ૧૯૨૬ ની છે.

જ્ઞાનાચાર્યની ભાષા મધ્યકાળની ગૂજરાતી છે. એ કવિનું શશિકલા
કાવ્ય ટૂંકું છે ને કંઈકે રીઝું પણ છે. —કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.

ભગવાન ઋષભનાથના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ ભજવવામાં આવી હતી. કર્ણદેવની વિદ્યાધર કન્યા કર્ણસુંદરી સાથે સ્નેહ તથા પરિણય એ તેની વસ્તુ છે. ગૂજરાતમાં સોમનાથની યાત્રા કરી પછી રામેશ્વર સંધી ગયો. છેવટે દક્ષિણની આકુચ રાજધાની કલ્યાણમાં આવ્યો. ત્યાં વિક્રમાદિત્ય ત્રિભુવનમલ્લ રાજાએ તેને પોતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો. તેનું વિક્રમાંક કાવ્ય એ ઉક્ત રાજાની પ્રશસ્તિ રૂપ છે. ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ ભૂલોકમલ્લે પણ તેવુંજ એક વિક્રમાંકાબ્યુદય નામનું ચંપૂ-કાવ્ય રચેલું છે. તેની એકજ ત્રુટક પ્રત પાટણના સંઘવીના. પાટણના તાડપત્રના ભંડારમાં છે. ખિલ્હણનો સમય ઈ. સ. ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫ નિર્ણયિત કરવામાં આવ્યો છે.

‘અઘાપિ તાં’ એ પદોથી શરૂ થતું ૫૦ વસંતતિલકામાં રચાયેલું ખંડકાવ્ય સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક તેનો કર્તા ચૌર કવિ માને છે, બીજો વર્ગ ખિલ્હણકૃત માને છે. આ ૫૦ શ્લોકના પૂર્વ ભાગ તરીકે પૂર્વચતુરસપ્રતિકા-નામનું ૭૪ શ્લોકનું નવીન કાવ્ય કોઇએ રચ્યું છે તેમાં પંચાશિકાનો પ્રસંગ એવો વર્ણવેલો છે કે:—

અણુહિલપુર પત્તનના રાજા વૈરિસિંહ (ઇ. સ. ૯૨૦) ને અનંતપુરના રાજાની પુત્રી સુતારાની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રી થઈ. પુત્રી મોટી થતાં રાજાને અભ્યાસ માટે ચિંતા થઈ. એવામાં કાશ્મીરી પંડિત ખિલ્હણ રાજસભામાં આવ્યો. વિદ્વાન જણાયાથી રાજાએ શશિકલાને ભણાવવા વાસ્તે તેને રાખ્યો. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સંગીત વગેરે શાસ્ત્રનું અધ્યાપન કરાવ્યા બાદ કામશાસ્ત્ર શરૂ કર્યું. આ અરસામાં તે બંને વચ્ચે સ્નેહ વધ્યો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન થયાં. ઉભય કામશાસ્ત્રેકત રતિ વિલાસ સુખ ભોગવવા લાગ્યાં. રક્ષકોએ શશિકલાનું વિકૃત રૂપ જોઈને રાજાને આ વાત નિવેદન કરી. રાજાએ ખિલ્હણને શૂળી ઉપર ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો.

આ પછીની વાર્તા આપણી કૃતિ-ગૂજરાતી ભાષાન્તરની વાર્તાના સરખીબ છે. તે ચોપદનો સાર પણ આ લેખમાં આવ્યો છે. આમાં

ઉપર જે મંગલાચરણ આપ્યું છે તે આપી પછી જણાવે છે કે ઉત્તરદેશમાં શ્રી પુરપાટણમા પૃથ્વીચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરે છે. તેની પટરાણીનું નામ પ્રેમાવતી છે. નગરની બાલાઓનાં નયનો જોનારને વીધીને પાડી નાંખે એવાં મોહક છે. પ્રેમાવતીની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રીનો જન્મ થયો. તે શશિકલા ક્રમે કરીને યૌવનદશા પામી. કવિ તેણીના રૂપ તથા વિદ્યાભ્યાસનું વર્ણન કરે છે....કાવ્યશાસ્ત્રમાં નૈષધ શરૂ થયું, પણ પાંચ સર્ગ ભણ્યા પછી પડિત પચત્વ પામ્યો. બીજા પડિતની શોધ કરતાં કલિંગ દેશથી બિલ્હણ પડિતની પ્રાપ્તિ થઈ. રાજાએ તેને કુમારીના શિક્ષક તરીકે નીમ્યો. પરંતુ રાજાએ અને યુવાન હોવાથી તેઓ વચ્ચે કંઈ કુત્સિત કર્મ ન થાય, તે માટે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે કુમારી આંધળી છે અને કુમારીને કહ્યું કે બ્રાહ્મણ કુષ્ટરોગી છે; અને તે વાસ્તે બંને વચ્ચે પડદો મૂકાવ્યો અને કુંવરીને પર્યંકે બેસાડી. અભ્યાસ કરાવતાં એક વિકટ શ્લોક આવ્યો. શશિકલાએ તેના ઉપર રહેલી વૃત્તિ જોઈ નહી, તેથી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, તું આંધળી છે નેથી જોઈ શકતી નથી; કુમારીએ કહ્યું હું પોથીમાં લખ્યું છે. તે બોલુ છું. બ્રાહ્મણે જાણ્યું કે આ આંધળી નથી, માટે પરીક્ષા કરવાને બે દુહા કાગળમાં લખીને તેણીના ઉપર નાંખ્યા. આ દુહા તે નિરર્થક જન્મગતં નલિન્યાં ચદા ન દૃષ્ટ તુહિનાંશુચિર્વં.

દુહા—જેણે અપ્યુજિ અંબરચિકું, નિર્મલ ચંદ્ર ન દિઠું

તે કમલિનિ કલિમા રહી, જવાર ધણુ ધકું. ૩૭

જેણે મયકિ મહિયલિ થિકી, વિકસતિ નવિણી ન જોઈ,

અવનિમાં હિંધ તે અવતરી, નિશ્ચય નિષ્ફલ હોઈ. ૩૮

કુમારીએ તેનો અર્થ વિચાર્યો અને હૃદયમાં રણજણી રહી. પડદો કાઢી નાંખ્યો ને બ્રાહ્મણને મદન જોવો જોયો. નયણે નયણ મળ્યાં ને દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ. લજ્જા ટલી ગઈ.

કરિ કરાક્ષ લંખઈ શર સર્મિ, ભયુહ ભાવિ કુલાલઈ મર્મિ,

ડસણે સરસી અહરા ડસઈ, વલી કુંચકી કરસ્યું કસઈ. ૪૩

કુચ કાઠી કંડુરધ કાન, મીંચી મીંટિ કરધ તે સાન,
આળસ મોડધ આવધ જંભ, નિરતધ નાભિ દેખાડધ રંભ. ૪૪

વાર મેધ લધ નીસાસ, અગલા કરધ અધ્યાસ,
માંહોમાંહધ મંકધ લાજ, પ્રીતિ પ્રગટ થધ કીધું કાજ. ૪૫

કરધ કટહલ કીડા દોધ, ભોગ ભોગવધ સુરનાં ચોધ,
અંગિ જિ અનંગ તણુહ અધ્યાસ, વિલસધ પંડિત વિવિધ વિલાસ. ૪૬

ધમિ સુખ સેવધ કુમરિ એકંતિ, જોસી યુવતિ ભલ્યાં ઇક ચિંતિ,
મનિ ગમતું માણુધ માનિની, જાણુધ નહી વાસર યામિની. ૪૭

સરખિ વેસિ સરુપ સુખણુ, પંડિત રાતુ પુત્રી રાણુ,
ધમ લીલા આવાસ મઝારિ, નવ નવ રંગ કરધ નરનારી. ૪૮

આવી રીતે પંડિત તથા શશિકલા વચ્ચેનો પડદો ત્રુટી ગયો અને ચરસપરસ સ્નેહ જન્મતાં બંને કંદર્પક્રીડા કરવા લાગ્યાં. રાજ્યએ એક વખત કુંવરીને જોઈ અને તેણીના રૂપમાં ફેરફાર નિહાળતાં રાજા કોપ્યો અને બ્રાહ્મણને બોલાવીને બાંધ્યો અને તેને શૂળી ઉપર આરોપવાનો હુકમ કર્યો, શૂળી ઉપર ચઢાવતાં પહેલાં પંડિતને પોતાના ઇષ્ટદેવને સ્મરવા કહ્યું. પંડિતે કહ્યું કે મારી ઇષ્ટ દેવતા શશિકલા છે; તેનું હું સ્મરણ કરું છું તે સક્ત સમા સાંભળજો. પછી તેનું સ્મરણ કરતાં તેની સાથેની રનિક્રીડાનું સ્મરણ શરૂ થાય છે. કોટવાલે ગઢ આગળ આણુતાં શશિકલાની દૃષ્ટિએ તે પડયો. શશિકલાએ કહ્યું કે, એને મારશો તો હું મરીશ પ્રધાને રાજાને સમજાવ્યો અને બ્રાહ્મણની સાથે શશિકલાને પરણાવી.

પ્રસ્તુત ચોપાઇની સંવત ૧૭૩૩ માં લખાયેલી બ્રાહ્મણની પ્રતમાં ૨૦૯ શ્લોક સંખ્યા છે, બ્યારે પાટણની સંવત ૧૬૫૫ માં લખાયેલી પ્રતમાં ૨૦૫ છે. પાટણની પ્રત (પત્ર ૭ પંક્તિ ૧૫) નો અંતનીચે પ્રમાણે છે:—ઈતિ કવિચક્ર ચૂડામણિ શ્રી -મિસ્ત્રણ પંડિત નિરચિત મિસ્ત્રણ પંચાશિકા દ્રાવ્ય ચોપાઈ સપ્તર્ણ સં. ૧૬૫૫ વર્ષ માર્ગશીર વદિ

૮ સોમે લિખિતં મંત્રિ શ્રી પદ્મ પઠનાર્થા. આહ્વાણની પ્રતના કુલ ૨૪ પત્ર છે. આમાં બિલ્હણ પંચાશિકા ઉપરાંત શશિકલાના વિરહ પ્રલાપના ૧૨૩ દ્વિતીયોપધ્યયન છે. પંચાશિકાનાં અંતની હુંક ઉપર જણાવી છે તે છે.

‘ ભણે બિલ્હણ મમ વાણી એહ, જ્ઞાનતણે રસિ રાતો તેહ. ’

શશિકલાને વિપ્રના બંધનની વાત દાસીએ સંભળાવી કે, તેણીની આંખમાંથી સમુદ્રની પેઠે આંસુ સરવા લાગ્યાં. સખીએ સમજાવીને છાની રાખી. શશિકલા વિપ્રની સાથેની પોતાની રતિકીડાને સ્મરીને વિલાપ કરવા લાગી. આ વિલાપ પંચાશિકાથી જાય તેવો નથી. આ પછી તેમાંથી ૧૦ મી કડીથી ૨૧ કડી આપી છે તે પછી પ્રલાપનો અત્તભાગ ૧૨૦ થી-૧૨૨ કડીનો આપ્યો છે.

આ કાવ્યના કર્તા સંબંધી ચર્ચા કરતાં દલાલ જણાવે છે કે બિલ્હણ ચૈરિસિહના વખતમાં નહિ, પણ કર્ણદેવના સમયમાં થયો જણાય છે. વળી “ ગૂજરાતી ભાષાન્તર કર્તાનું” નામ મારી પાસેની પ્રતો ઉપરથી બિલ્હણ હોય એવું જણાય છે, પણ ગુજરાતીઓમાં આવાં નામ હોવાનો સંભવ નથી. જૈનશ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ તરફથી છપાયેલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમાં બિલ્હણ પંચાશિકાના કર્તા તરીકે સારગનુ માન આપેલું છે, તે નામ ખરું હોય, પરંતુ તે પ્રત જોયા નિના નિશ્ચયથી કહી શકાય નહીં. આ ચોપાઇ સંવત ૧૬૫૫ ના પૂર્વે મારા ધારવા પ્રમાણે વિક્રમના ૧૬ મા શતકના અંતમાં રચાયેલી હશે. પંચાશિકાનો અગ્રેણ કવિતામાં અનુવાદ સર એડવીન આર્નોલ્ડે કર્યો છે. ”

—વધુ માટે જુઓ ગૂજરાતીનો ઉક્ત અક ૭-૧૧-૧૯૧૫

આમાં વિશેષ ઉમેરવાનું એકે આમાં ટાકેલી લેખકની પ્રશસ્તિમાં જે સં. ૧૬૨૬ ની છે તેમાં બીજી કૃતિ નામે શશિકલા પંચાશિકામાં શ્રી ન્યાનાચાર્ય કૃતઃ એવું લખેલું છે. તે ન્યાનાચાર્ય કર્તા હોય એવું બિલ્હણ પંચાશિકાના અંતની હુંકમાં ‘જ્ઞાન તણુધ રસિ રાતો જેહ’ એવું છે

તેમાં 'જ્ઞાન' એ પરથી સંભવિત છે. અને તે 'આચાર્ય જૈન હોવાનું સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જણાવે છે તે વાસ્તવિક ભાસે છે. સારંગના નામપર રત્નવિજયના ભંડારની ટીપમાં આ ચોપાઇ નામે ગિલ્લણ પંચાશિકા નોંધાઇ છે; તે પ્રત હું જોઇ શક્યો નથી; આ સંગ્રહમાં સારંગ નામનો કવિ નોંધાયો છે કે જે મહાહત ગચ્છના જ્ઞાનસાગર સૂરિના શિષ્ય પદ્મસુંદર અને તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદનો શિષ્ય છે અને જેણે ભોજ-પ્રબંધ ચોપાઇ સં. ૧૬૫૧ આ. વ. ૯ બલોરમાં રચી છે તેના નામનીચે આ પંચાશિકાને પણ મેં મૂકી છે; પણ તે સંબંધી વિશેષ હકીકત તે પ્રત જોયા પછી મળી શકે.

[આ સોળમા સૈકામાં ગદ્યગ્રંથો ભાષામાં નીચે પ્રમાણેના રચાયેલા જાણુવામાં આવ્યા છે:—

૧. સં. ૧૫૦૧ દીપોત્સવદિને તપાગચ્છે સોમસુંદરસૂરિથી મુનિસુંદરસૂરિ શ્રી જયચંદ્રસૂરિ શિ૦ હેમહંસ ગણિએ ષડાવશ્યકપર બાલાવબોધ રચી પૂર્ણ કર્યો. (હા. ભં.)
૨. સં. ૧૫૦૧ કારતક શુદ્ધ ૧૩ યુધે વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક રત્નસિંહ સૂરિના શિષ્ય પંડિત માણિકસુંદર ગણિએ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત ભવભાવના સૂત્રપર બાલાવબોધ દેવકુલપાટકમાં કર્યો. (હા. ભં.)
૩. તપામુનિસુંદર સૂરિ શિષ્ય વિશાલરાજે ગૌતમપૃચ્છાનો બાલાવબોધ કર્યો. સં. ૧૫૦૫ આસપાસ. (હા. ભં.)
૪. સં. ૧૫૨૯ માં વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક જયતિલક સૂરિના શિષ્ય પંડિત દયાસિંહ ગણિએ ક્ષેત્રસમાસનાપર બાલાવબોધ રચ્યો. (હા. ભં.)

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૧૨૯ સુમતિ મુનિ (ત૦ હર્ષદત્ત શિ૦)

(૧૨૬) અગડત્તરાસ સ. ૧૬૦૧ કાતિક :શુ. ૧૧ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણેસર પ્રણુમી પ્રાય, સમરૂં સરસતિ સામિણિ માય
કરજોડી જઈ માગુ માન, સેવકનંદ દેજે વરદાન. ૧

તુઝ નામઈ હુઈ નિરમલ જ્ઞાન, તુઝ નામઈ વાધધ સવિ વાન,
તુઝ મુખ સોહઈ પૂનિમ ચંદ, જાણે જીહ અમીનઉ કંદ. ૨

મૃગસોચના કહીઈ સવિશાલ, અધર રગ જિસ્યા પરિવાલ,
વેણી જાણે જિસિઉ ભુયગ, કઠિન પયઉહર અતિહિં ઉતંગ. ૩

નલવટિ દીલી રયણે જડી, મસ્તકિ મનમોહધ રાષડી.
કાને કુંડલ કરિ બહિરપા, હીઈ હાર સોહઈ નવલપા. ૪

તુઝ તનુ સોહઈ સવિ સણુગાર, પાએ ઘૂઘરનઉ ધમકાર,
હંસગમનિ આલઈ ચમકતી, તું બ્રહ્માણી તું ભારતી. ૫

તુમ્હે ગુણ કહધતાં ન લહું પાર, સેવકનંદ દેજે આધાર;
'સારદ નામિઈ રચઉ પ્રબંધ, સુણિજ્યો અગડત્ત સબંધ. ૬

x x x x

અંતે—

સારદ નામ હીયડઈ ધરી, ચાપપમિદ રાસ જે કરી
અધિકું ઉજઉ કહિઉ હુઈ જેહ, ભત્રીયણુ જણુ સાંસઢજો તેહ. ૧૩૪

શ્રી અંદ્રગચ્છ સૂરીસર રાય, શ્રી સોમવિમલ સૂરિ પ્રણમું પાય,
એ ગુરૂ મહિમા મેરૂસમાન, તાં ચિર નંદઉ ગયણે ભાણુ. ૧૩૫

સંવત સોલ એક કાતી માસી, સુમતિ ભણુઈ મઈ કરિઉ ઉલ્લાસિ,
સુકલ ધગ્યારસિ આદિત્યવારિ, એ ભણુતાં હુઈ હરપ અપાર. ૧૩૬

અગડદત્ત મુનિ તણુઈ ચરિત્ર, બણતાં ગણતાં કુઈ પવિત્ર;
પડિત હુર્ષદત્ત સીસ ઈમ કહઈ, બણઈગણઈ તે સવિ સુષ લહઈ. ૧૩૭
—દત્તિ અગડદત્ત રાસ. ૪-૧૫ લીં

—સં. ૧૬૩૭ વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧૨ ભોમે છકડી પાટક મધ્યે
લખ્યતં ત્રાં સોમા લખ્યાપિતં પ્રાં શ્રી સત્યલક્ષ્મી ગણિના વાચનાર્થે
—૧૦-૧૪ લીં.

૧૩૦ દર્શન કવિ

(૨૨૭) અંદાયણો રાસ. ૧૬૦૧ આસો સુદ ૧૦.

૧૩૧ જગાન્નકપિ (ગુણવિમલ) (તાં વિજયદાનસૂરિ-
શ્રીપતિનકપિ શિં)

(૨૨૭) વિચારમંજરી સં. ૧૬૦૩

અંત—

અંદગણિ ઉદ્યોતકર વિરી સાખા મનોહર,
મનોહર શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસ્વરએ, શ્રીવિજયદાન સૂરીદએ
દીકિ હુઈ આણુંદ એ
આણુંદ સાથિ ચરણકમલ તમુએ શ્રીપતિરૂપી પંડિતમૂનિ,
દસમ કાલિ તૂ ધિનુ ધિનુ રતનત્રયસૂં સોભતાએ.

પંડિત જગુરૂપી જયરિ. ૧૨૬.

સંવત સોલ ત્રીકોતરિ ત્રીકોતરિ વિચારમંજરી એ રચીએ
એહ ભણી નિજ સદહિરે,
રતનત્રય જુ તે લહિ તે લહિ અવિચલ પદવી સિંધનીએ.

—સં. ૧૬૦૫ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ અહિમદ્વાદ મધ્યે લેખિતં

—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

કાઈ કર્તાનું નામ ગુણવિમલ આપે છે. એક બીજી પ્રતમાં
નીચે પ્રમાણે છે.

અંદગણિ ઉદ્યોતકર વધરી સાખા મનોહરે,
મનોહર શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસ્વરએ.

શ્રી વિજયદાન સૂરીંદ્રએ, દીક્ષા હુઠ આણુંદ્રએ,
 આણુંદ્ર એ સાયર્ધ ચરણકમલ નમુંએ.
 શ્રીપતિ રિષિ પંડિત નમું હું, સમકાલર્ધ ધનધનૂએ,
 ધન ધન રત્નત્રય સિરં સોભતા એ.
 એહ ભણીનર્ધ જે સર્વહરે, રત્નત્રય હુ તે લહર્ધ,
 તે લહધ અવિચલ પદવી સિધનીએ. ૧૨૭
 —અથાથ ૨૦૪ પા. ૮ પ્ર. કા.

૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ* (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્ય હર્ષસૂરિ શિ૦)

(૧૨૮) શ્રેણિકરાસ (સમ્યક્ત્વસાર રાસ) સ. ૧૬૦૩ ભાદ્રપદ સુદિ ૧
 કુમારગિરિમાં

* હેમવિમલસૂરિ તપગચ્છના પદ્ધર-તેમની પાટે સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ
 થયા, અને તેમની પાટે સોમવિમલસૂરિ નં. ૫૮ મા થયા. તેમનો જન્મ
 ખંભાતમાં સમધર મંત્રી વશજ રૂપવંતને ત્યાં તેની સ્ત્રી અમરાદેવી
 થયો. જન્મનામ જસવંત. હેમવિમલસૂરિ પાસે સં. ૧૫૭૪ માં વૈશાખ
 શુદ્ધ ૩ ને દિને દીક્ષા લીધી. દીક્ષા નામ સોમવિમલ. પછી તે સૂરિએ
 સં. ૧૫૮૩ માં સૌભાગ્યહર્ષને સૂરિપદ આપ્યું ને સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ
 પંડિતપદ સોમવિમલને શીરોહીમાં આપ્યું. અને વીજાપુરમાં અમદાવાદના
 સધે આવી ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. સં. ૧૫૯૭ માં આસો સુદ ૫ ને
 ગુરુવારે અમદાવાદમાં સોમવિમલને આચાર્યપદ આપ્યું. અને ખીજા લઘુ-
 આચાર્ય સકલહર્ષસૂરિ સ્થાપ્યા. પછી ખંભાતમાં ગચ્છનાયકપદ સોમ-
 વિમલસૂરિને આપવામાં આવ્યું-સ. ૧૬૦૫ મહા સુદ પાંચમને દિને. આ
 તેમના શિષ્ય આણુંદ્રસોમે સં. ૧૬૧૯ મા કુરેલા સોમવિમલસૂરિ રાસ
 (પ્ર૦ જૈન ઐ. ગૂ. કા. સચય-શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત) માંથી
 લીધેલું છે. સોમવિમલસૂરિ સ. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષમાં સ્વર્ગભાક્ થયા.

(પ્રકાશક—શા. છોટાલાલ મગનલાલ—અમદાવાદ.)

આદિ—

દુહા.

સકલ સિદ્ધિ મંગલકરણ, જિન ચઢવીસ નમેવિ,
અહ્લાપુત્રી સરસ્વતી, માય-પાય પ્રણમેવિ. ૧

ગોયમ ગણધરને નમું, વિદ્યુ ન વિણ શૃંગાર
સોહમ સ્વામી નમું સદા, જસ શાખા વિસ્તાર. ૨

સાર સદા ફલ ગુણ તણા, હું અવિચલ પદ
અનુક્રમે પંચાવનમેં, જસુ નામે ગહગદં. ૩

હેમવિમલ તણા દીપતા, શ્રી સોમવિમલ સુરિદ
તેહ તણા ચરણ નમી, હયડે ધરી આનંદ. ૪

ચંદ પર ચડતી કસા, લાજે જેહને નામ,
શિખ્ય સૌભાગ્યદર્ષ સુરિદ્વર, હરખિઓ તાસ પ્રમાણ ૫

મુખ્ય અક્ષર જે કહ્યા, તે સવિ ગુરૂ પસાય,
વણ માવિત્ર જેણે શીખચું, તેહના પ્રણમું પાય. ૬

વસ્તુ.

સકલ જિનવર સકલ જિનવર ચરણ વદેવિ,
દેવી શ્રી સરસતી તણા પાયકમલ બહુ ભક્તિ જુક્તિઓ,
પ્રણમી ગોયમ સ્વામિવર, મુગુરૂપાય કમલ સ્તઓ,
એણિક રાજ ગુણ નિહુઓ, નિર્મલ શુદ્ધિ વિશાલ;
રચિસુ રાસ હું તહનણો, મુણીઓ અતિહિ રસાલ. ૭

x

x

x

x

અતે—

તપંગજનાયક ગણધર એ માહાલંતડે, સોમસુંદર સુરિરાય,

તસ પાટ ગચ્છ તે વંદસ્થિએ માં, મુનિસુંદરિ સુરિપાય.

તસ શાખા સોહકંર એ માં રતનશેખર સુરિદં,

તસ પાટ ગયણ દીપતો એ માં, લક્ષ્મીસાગર સુરચંદ.

મુખતિસાધુ સુરીસર એ, માં અનુઆલી ગુરૂપાટ,

સોભાગી સોહામણું એ, માં તસ નામે ગહગાટ.
 હેમપરે જગવદ્ધહુઓ, માં શ્રી હેમવિમલસૂરિ,
 સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ પાટધરા માં, નામિષ સંપદ ભૂરિ. ૯૮
 સોમવિમલસૂરિ તાસ પાટે, માં પામી સુગુર પસાય,
 શ્રી વીરજીવેશ્વર મહિમા ધરીએ, માં ગાયો શ્રેણિકરાય.
 ભુવન આકાશ હેમકર કલાએ, માં સંવત હિ નાણે,
 ભાદ્રવા સુદ સોહામણી એ, માં પડવે યડયો પ્રમાણ.
 કુમારપાળરાય થાપીઓ માં કુમરગિરિ પુરસાર,
 શાંતિ જિજ્ઞંસ પસાડિયે, માં રચીઓ રાસ ઉદાર.
 દુહા ચોપાઈ વસ્તુ ગીત માં, સર્વ મળી કીધો માન,
 છસે એકાશી આગસે એ માં જાણે સહુએ જાણ.
 અધકું ઓછું મેં ભણ્યું એ માં, જે હોય રાસ મોજાર,
 તે પડિત સર્વ શોધજ્યો એ, માં આગમને અતુસાર.
 સુણી જે નરનારી ગાયસે એ, માં સુણુસે આણિ રગ,
 તે સુખ સંપદ પામસે એ, માં ભોગ ભક્ષીપરે અંગ.
 જ્યાં લગે મેર મહીધર એ, માં જ્યાં લગે શશધર તાર,
 ત્યાં લગે રાસ ચિરંજયુ એ માં નિત્ય મંગલ જ્યયકાર.

ગાથા ૬૮૧ લીં. પા. ૩-૪, ૩.

લિં શ્રી કુમરગિરિનગરે શ્રી સોમવિમલસૂરિણા શ્રી રસ્તુ-પાં-શ્રી
 સંયમધીરગણિ ગુરુઓ નમ શબ્દ એલા જયવંત લખિત-શ્રી ॥ છ ॥

—એનસાગર ભ. ઉદયપુર.

—સં. ૧૬૧૯ શ્રાવણ સુદ ૧૧. ૨૧-૧૬ લીં, રત્ન.

(૨૨૮) ધમ્મિલસૂરિ સં. ૧૬૧૫ (૧૫૮૧?) પોષ સુદ ૧ રવિવાર
 ખંભાતમાં

અતે—

શ્રી તપગણ શિળગાર, શ્રી રતનશેખર સૂરિસાર,
 સિરિ લખિમિસાગરસૂરિ, જસ નામઈ પાતક દૂરિ.

ધન. ૮૬.

શ્રી મુખતિસાધુ સુરિંદ, તસુ પદ્મ અભિનવચંદ,
 શ્રી હેમવિમલ સુરિરાય, જસ પ્રણમઈ ભૂપતિ પાય. ધન. ૮૭
 તસુ પદ્મ ધુરંધર ધીર, પય પ્રણમઈ ભૂપતિવીર,
 શ્રી સોભાગહરિપ સુરીસ, કહઈ સોમવિમલ તસ સીસ. ધન. ૮૮
 સંવત ચંદ્ર નિધાનવલી તિથિ સિદ્ધ કરીચ પ્રધાન,
 પોસ માસ શુદ્ધિ સાર, વલી પડવે આદિત્યવાર, ધન. ૮૯
 શ્રી ખંભનયર સુવિશાલ, તિહાં રચિઈ રાસ રસાલ,
 જે ભણુય ચરીચ પ્રધાન, તે પામઈ નવહ નિધાન. ધન. ૯૦

—છતિ શ્રી આદિનાથ પ્રસાદત્ સં. ૧૬૬૭ વર્ષે લિખિત પત્ત-
 નનગરે (પત્ર ૯. પ્ર. કા.) કે.

(૨૩૦) ચંપકશ્રેષ્ઠી રાસ સં. ૧૬૨૨ આવણુ શુદ્ધ ૭ શુક્રવાર.
 વિરાટનગરમાં

(૨૩૧) ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ ૧૬૩૩ ભાદ્રપદ વદ ૮ અમદાવાદના
 રાજપુરમાં.

આદિ—વસ્તુ

સકલ મંગલ સકલ મંગલ કરણુ શ્રીવીર,
 ધીરપણુઈ જિણિ તપ તપી પપી જિણિ સિદ્ધ લિધિ,
 એક ચિત્તિ ચિંતીતા હુઈ સયલ વંછિત સિદ્ધિચ,
 શ્રી હેમવિમલ સુરિંદના ચરણુ કમલ વંદેવિ,
 ગાઈસુ હું ક્ષુલ્લકકુમાર સેવી સરસતિ દેવિ. ૧

*

*

*

અંતે—

શ્રી ક્ષુલ્લકકુમાર ચરિત્ર મુણુઈ ગાઈં તેહ પવિત્ર,
 સોમસુંદર ગહિ ગુણુધાર, શ્રી સોમસુંદરસુરિસર. ૩૦૨
 મુનિસુંદર જસુ પરિવાર, મુનિસુંદરસુરિ ગણુધાર,
 જિમ રતન શિપરિ ચડયુ સોહઈ, સુરિ રતનશેપર મનિમોહઈ. ૩૦૩
 જિમ લપિમી સાગર આપઈ, તિમ લપિમીસાગરસુરિ આપઈ,

ગુરુ સુમતિ સાધુજનિ રોપઈ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ઉપધ. ૪

જિમ હેમવિમલ ગુણુ ગેહ તિમ હેમવિમલસૂરિ દેહ,
સંધ નઈ દિઈ સોભાગહરિય, સૂરિ સોભાગહરિય. ૫

હેમ સીસ તાસ પદ્ધાર, સૂરિ સોમવિમલ ગણુધાર,
તિણિ તવીહિ કુલ્લકકુમાર, શ્રી સધનઈ જયજયકાર. ૬

શ્રી ગૂનરદેશ પવિત્ર, તિહાં નગર અછછ સુપવિત્ર,
નાંમિ શ્રી અલમ્બદવાદ, સુરપુરસ્થં જે લિઈ વાદ. ૭

તિહાં પુર છઈ પવિત્ર અનેક, સિરિ રાજપુર સુવિવેક,
તિહાં રચીહિ રાસ રસાલ, જે ગાતાં સુખ વિશાલ. ૮

વસ્તુ દહા ચોપઈ પરમાણુ, સત ત્રિણિ ત્રિડોત્તર જાણુ,
શત ચ્યારિ પચવીસ શ્લોક, ભણુતાં હુઈ પુણ્યસિલોક. ૯

સવત્સર સોલતેત્રીસ ૧૬૩૩ ભાદ્રવા વદિ આઠમિ દીસ,
શ્રી નેમિ જિણેસર સાંમી, તસુ નામિ નવનિધિ પામી. ૧૦

—છતિ શ્રી કુલ્લકકુમાર રિપિ રાસ સંપૂર્ણ:—ધલદ્ધર્ગ નગરે
પુન્યપંડિત શ્રી લક્ષ્મીકુલગણિ શિષ્ય મુન્ન રાજકુલ. ૮-૧૯ લી.

૧ કુમરગિરિમંડલુ શ્રી શાંતિનાથ રતનવન.

આદિ—

સરસ વચન દિહિ સરસતી, સતિ જિણેસર રાય,

ભગતિઈ ભાખું વીનતી, પામી શ્રી ગુરુ પાય. ૧

*

:

*

૬

અંતે—

સા(ડ)ત્રીસે દૂહે કરી, વીનવિગે અંતિ જિણુદ;

શ્રી સોમવિમલ સૂરિ ધર્મ ભણુઈ, કુમરગિરિઈ આણુદ. ૩૮

૨ સઝાય—આદિ—કપૂર હોવે અતિ ઉજલું. (મારી પાસે છે)

૩ સઝાય—આદિ—નગર રતનપુર જાણીયઈ, સુરવર સમવડિ જાણી-
યઈ. (મારી પાસે છે.)

૪ પદ્માવલિ સંગ્રહ— સં. ૧૬૦૨—વિદ્યા૦

૫ દશ દર્શન ગીતા.

આ ઉપરાંત ગદ્યમાં કદ્ધપસૂત્ર બાળાવખોધ રચ્યો છે.

૧૩૩ પુણ્યસાગર (ખ. જિનહંસ સૂરિ શિ૦)

(૨૩૨) સુબાહુ સધિ. સં. ૧૬૦૪ જેસલમેરમાં.

અંતે—

ધમ જંબૂનર્થ સોહમ સામિર્થ, એહ અજ્ઞયણ બણ્યઉં સિવ કામિર્થ;
તિમ સંબંધ એહ ગુણિ ભરિઉ, ધ્યારમ અંગહ લિધરિયઉ.

સવત સોલ ચડાતર વરસર્થ. જેસલમેર નયર સુભ દિવસર્થ.

શ્રી જિનહંસ સૂરિ ગુરૂ સીસર્થ, પુણ્યસાગર ઉવગાય જગીસર્થ. ૮૮

શ્રી જિનમાણિક સૂરિ આદેસર્થ, સુબાહુ ચરિત ભણિયઉ લવલેસર્થ,

ખાસ પસાયધ એ રિપિ યુણતાં, રિદ્ધિ સિદ્ધિ થાયઉ જિતુ ભણતાં ૮૯

લિખિતા વા૦ શ્રી દયાકીર્તિગણિ શિષ્ય પંડિત ગોડીદાસેન સં.

૧૬૯૬ વર્ષે શ્રી સંગ્રામપુરે —ઉદયપુર સં. ૫૦ કા.

[ખ. જિનહંસસૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૫૭ અંતે ૧૫૬૧

ના મળે છે અને તેમના પદ્ધર જિનમાણિકસૂરિના સં. ૧૫૮૩, ૧૫૮૪,

૧૫૯૩ અને ૧૫૯૮ ના મળે છે. ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨.]

૧૩૪ વિમલચરિત્ર (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ

—સૌભવિમલસૂરિ-સંઘચારિત્ર શિ૦)

(૨૩૩) રાજસિંહ રાસ—નવકાર ચરિત્ર સં. ૧૬૦૫ આવણુ શુ.

૧ ગુરૂ નટપદ (નડિયાદ)માં.

અંતે—

તપગણ કેરૂ રાજઉરે, માહાલંતડિ જગિ જણુ પણુમર્થ પાય,

સુણિ સુંદરે જગ૦

શ્રી-હેમવિમલ સૂરીસરે, મા૦ ત્રયુ પાટિ સોહર્થ રાય.

સૌભાગ્યહરિષ સૂરિ ગુણિસરે, માં મહિમા કેર કંદ, સું
 તમ્મ પટિ મુવિહિત સુંદરે માં સૌમવિમલસૂરિંદ. સું ૬૯
 પંડિતતારે ચંદ્રુરે માં બુદ્ધિ અભયકુમાર, સું
 સાધુશિરોમણિ દીપતારે માં ચારિત્ર પાલધ સાર સું ૭૦
 સંઘચારિત્ર નામધ ભલારે માં મૂરતિ મોહણવેલિ સું
 પીઠરને પીડયા તણારે માં સાધુ ગુણ કેરધ વેલી સું ૭૧
 તાસ તણુધ સુપસાહિતરે, માં નંદપદ રહી ચુમાસી સું
 રાસ રચીઓ નુકારનોરે માં સીધિધ હિયયા ઉલ્લાસી. સું ૭૨
 ચુપધ.

સંવત્ સોલ પંચોતેર સાર, સુદિ પડવમ સોહધ ગુરવાર
 સરવડિ વરસધ શ્રાવણમાસ, જગ સધનાની પુહુચધ આસ.
 રાજસિંહ રાસઉ જે ભણુધ, રતનવતી કથાસુ ગણુધ
 નવનિધિ મગલમાલા મિત્રધ, વિમલ ચારિત્રધ વાંછિત ફલધ

—૧૦—૧૬ પૂજ્યારાધ્ય શ્રી આચાર્ય રા શ્રી વિમલચારિત્ર
 સૂરિ (૫૬) કમલ સેવક શિષ્ય હેમચારિત્ર ગણિ લિખિત. (આ પ્રશ-
 રિત્ત સ્વં ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. એ લખી મોકલી
 હતી. આ પ્રત વડોદરાની સેટલ લાયબ્રેરીમાં હોય તેમ જણાય છે.)
 હેમવિમલસૂરિ જુઓ ન. ૬૫ અને સૌમવિમલસૂરિ જુઓ ન. ૧૩૦.

૧૩૫ રાજપાળ (પીપ્પલક ગં સ્થાપક શાંતિસૂરિ તેના
 સંતાન ને પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં
 ૧૫ મી પાટે પદ્મતિલકસૂરિ-ધર્મસાગરસૂરિ-
 વિમલપ્રભસૂરિ-શિષ્ય.)

(૨૩૪) જયપ્રકુમાર રાસ સં. ૧૬૦૬ (?) માહ વદ ૭ રવિ.

આદિ—

સકલ જિનવર સકલ જિનવર સકલ સુખકાર,
 સકલકલા સોભિત વિમલ મુખ મયંક સમ અમલ સોહે,

સકલ કર્મ સંખેપે કરિ મુગતિ નારિસ્યું રગે મોહે,
તસુ પદપંકજ નિત નમું આંણી મનિ ઉલ્હાસ,
ગૌતમ ગણુધર પ્રણમતાં આવે ખુદ્ધિ પ્રકાશ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

કલિકા ઉપદેશમાલથી ગુરુ મુખે હીયે વિચારરે,
તેહ અરથ જાણી કરી મેં રચિઓ એ રાસસારરે.

વિક્રમરાગે થાપીઓ સંવત ઋતુદંડ જાણોરે,

દોષ યુગવર સવિચારયો માસ મને મધુ આણોરે.

૨૧

કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતારે,

ગુરુ શારદ સુપસાહસે, ચરિય રચ્યું કહે કવિતારે.

અંદ તણી શાખેં દ્વ્યા શાંતિસૂરિ ગુરુરાયરે,

પીંપલ ગચ્છ તેણે થાપીઓ આઠ શાપ તિહાં થાયરે.

૨૨

શાસન દેવે ચક્રેસરી ગુરુને સાંનિધિ આવેરે,

મહિમા અનિહિંવ ધારતી શાસન જિનનું શોભાવેરે,

શ્રદ્ધી એ શાખા એ પાંચમી પૂર્ણચંદ્ર ગુરુ નાંમરે,

દ્વ્યા પાટે પનરમે પદ્મતિલકસૂરિ નાંમરે.

૨૩

શ્રી ધર્મસાગરસૂરિવર તસુ પાટે ગુણ ગાજેરે,

શ્રી વિમલપ્રભ સૂરોવર સોહે જયવંતા એ રાજેરે.

તે ગુરુના પય પ્રણમી ગાયો જાંબુકુમારે,

મુનિ રાજપાલ ભણે ધમ કીજે સદ્ગત અવતારરે.

૨૪

કલશ

ધ્યે જાંબુ મુણસ્યે

x

x

x

—પર ૭ શ્લોક ૯૫૫ અંચાં. ૨૫-૧૫ લી. રત્ન. ૩.

આ પિંપલગચ્છમાં જે બીજા ધર્મસાગરસૂરિ થયેલા અને જેનાં
લેખ ધાતુપ્રતિમા પરના સં. ૧૫૧૨, ૧૫૧૫, ૧૫૩૦, ૧૫૩૧ અને
૧૫૩૫ ના મળી આવે છે, તે આ ગચ્છની ત્રિભવિયા શાખામાં થયેલા

ધર્મસુંદરસૂરિના પદ્ધર છે, જ્યારે ઉપર પ્રશસ્તિમાં જણાવેલા ધર્મસાગ-
રસૂરિ તે પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં થયેલા પદ્મતિલકસૂરિના પદ્ધર છે. આ
રાસનો સંવત બરાબર નક્કી થઈ શક્યો નથી.

૧૩૫ ક હર્ષવિમલ(તં વિજયદાનસૂરિ-આણંદવિમલ શિં)

બારવત સંજાય (૧૬૧૦ પહેલાં)

અતે—

તપગચ્છ મંડળુ જાણીછએ, માં આણંદવિમલ સૂરીદ,
તસુ પાટધી ગોયમ સમાએ માં વિજયદાન મુણિંદ. ૬૪
શ્રી આણંદવિમલ તણએ માં હર્ષવિમલ ગણીશ,
સીસ કહઇ ભણતાં હુઇએ માં નવનિધિ તસુ નિશિદીસ. ૬૫
(પ્રં કાં ચોપડામાં લિ. ૧૬૧૦)

૧૩૫ ખ પ્રમોદશીલ શિં

૧ શ્રી સીમંધર જિનસ્તોત્ર-વિચાર સયુક્તં. સ. ૧૬૧૩ ફાગણ
શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

સરસતિ સામિણિ બે કરજોડી, ગુણુ ગાયસુ આલસ સવિ છોડી,
સીમંધરજિન રાયતુ, જયુજયુ સીમં
પુષ્કલાવર્તી વિજયત્રં નામ, પુડરીકિણી નયરી અભિરામ,
આસ મિ કરીયસુ શોભતુ-જયુજયુ સીમં ૧

અતે—

અનંદ સોલતેરોત્તરધી સાર, શુદ્ધિ ફાગણુ દસમી ઉદાર,
ધ્રમિ ગાયુ ઉલટ આંણી, તુમ્હે વંદઉ ભવિચ્છણુ પ્રાણી. ૩૬
કવસ

ધ્રમ સીમંધર જિનવર નમિઈ, અસુગસુર ભાસુરસમ જિનગાય તુદ,

દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણુ જણુમણુ રંજણુ, ભવિયણુ પૂરિઈ તુંહ સુહ,
 તપગછિ સુહાકર ગુણુમણિ આગર, પ્રમોદશીલ પડિતપવર,
 તમુ શીસ બોલઈ અમીય તોલઈ, સીમંધર જયકાર કર. ૩૭
 ૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ પ સંયુક્ત ૧૭૦ જિનનામસ્તવન.
 અંતે— સં. ૧૬૧૩ કા. શુ. ૧૦.

સંવન સોલ તેરોત્તરઈ એ, ફાગણુ શુદ્ધિ દસમી જાણિઉ,
 સત્તરિસુ જિન સંયુક્તા એ, ઉત્તર હીઅડઈ આણિતુ. ૨૪
 સત્તરિસુ જિનવરતણુંએ, સ્તવન ભણિઈ નરનારિ તું,
 તે નર સુખ સંપત્તિ લહિઈએ નિશ્ચિઈ તરઈ સંસાર તુ. ૨૫

કલશ.

ધય મકલ જાણુદહ દુષ્પ નિકંદહ, વંદઉ ભવિઅણુ ભાવસિઉએ,
 દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણુ જણુમણુરંજણુ, જાણુ ગુણુ ગાઉ હરપસિઉએ,
 તપગછહમંડણુ દુરીયવિહંડણુ, સોમવિમલ સૂરિ જયવિરૂએ,
 પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ સઘ ચઉવિહ મુહકરૂએ ૨૬
 ૩ વીરસેન સઝાય. (વિપય-ઉપશમ).

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પહિહું પ્રણુમીઈ, અવિરલ વાંણી જેહ નામિ પાંમીઈ,
 પામીઈ વાંણી જેહ નાંમિઈ તેહના પય પ્રણુમી કરી.
 જ્ઞમા સુખંધ હુંઅ બોલૂં સાંભલજ્યો ઊત્તર ધરી.
 નયરીઅ અંપા અતિહિં રૂઅડી, તિહાં જિતશત્રુ રાજી.
 પુર ગામ દેસહ કરી મોટઉ સજસ મહીઅલિ ગાજી. ૧

*

x

+

*

અંતે—

ઠણિપરિ જે નર ઉપસમ આદરિઈ તપ જપ સંયમ ભાવિઈ અણુસરિઈ
 અણુસરી ઉપસમ ધર્મ કરસિઈ, સંસારસાગર તે તરિઈ.
 ધર્મઅ્યાન સૂધાં જેહ કરિસિઈ, મુગતિરમણીસું તે વરિઈ,
 ક્ષમા અનઈ જિનધર્મ કરસિઈ, સુખ લહીસે તે નરા,
 પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ, ક્ષમાધર તુમ્હે નરવરા. ૨૫

૪ અધકસૂરિ સત્રાય.

આદિ—

પહિલૂં પ્રણમું સરસતિ સામિણી, ગજગતિ ચાલઈ હંસાગામિણી,
ગજમતિ ચાલઈ હંસાગામિણી.

હંસાગામિણિ નમી પહિલૂં પછઈ સહિયુર મનિ ધરૂં,

તે પ્રભાવિઈ ક્ષમાસંબધ શાસ્ત્ર જોઈ હું કરૂં,

સાવત્રિ નયરી ભલી નયરી રાગ શ્રી જિતશત્રુ એ;

પુર ગામ દેસે કરી મોટઈ અધક નામિઈ પુત્ર એ.

૧

અંતે—

અધક સૂરિનિઈ ધાણુઈ ધાલી પીલએ,

અગનિકુમાર પદવી પાવએ,

પાવ એ પદવી ક્રોધ કારણિ દેસ તિહાં બાલિઈ ધણુઈ,

દંડકારણ્ય નામ હજી ક્રોધ ફલ એહવાં સુણુ,

તેહ તણે શિષ્યે પાંચસિઈ તિહાં મુગતિ હેલાંમાહિ વરી,

પ્રમોદશીલહ શીસ જંપઈ ધર્મકર ક્ષમા મનિ ધરી.

૮

૧૩૬ જયવંત સૂરિ* (અપરનામ ગુણસૌભાગ્ય. વડતપા-

ગચ્છ વિનયમંડન ઉપાધ્યાય શિ૦)

(૨૩૬) શૃંગારમંજરી સં. ૧૬૧૪. (આમાં શીલવતીનું ચરિત્ર છે.)

* વડતપાગચ્છના સ્થાપક વિજયચંદ્રસૂરિ થયા કે જેણે પહેલાં તપગચ્છીય (નવીન કર્મ અંચાદિના કર્તા) દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તે સાર પછી સૂરિપદ લઈ તેમનાજ સમયમા જૂદી પ્રણામ કરી અને પોતે ખંભાતમાં વડી પોશાળમાં રહ્યા, તેથી તેમનો ગચ્છ વૃદ્ધ પોશાલિક તપગચ્છ અને ટુંકમાં વડો તપગચ્છ ઓલખાયો. (આ સં. ૧૩૦૦ ની પછીના ૨૫ વર્ષમાં બન્યું) સાર પછી આ વડતપગચ્છમાં રતનાકર સૂરિ થયા કે જે પ્રસિદ્ધ રતનાકર પચ્ચીશીના કર્તા ગણાય છે, તેમણે સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજયપર સમરાશાહે કરાવેલી ઋષભદેવની

(૨૩૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૬૪૩ માગશર શુદ્ધ ૧૪ રવિ.

આદિ—

દ્વલ

પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ. જગગુરુ પ્રથમ યુગાદિ,

પ્રથમ જિણુંદ પ્રથમજ નમૂં, જેણિ કરી પ્રથમ પુણ્યાદિ.

૧

*

*

*

*

પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સૂરિનો ગચ્છ રત્નાકર ગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છની ભૃગુકચ્છીય (ભરૂચી) શાખામાં અનેક આચાર્ય થયા તેમાં વિજયરત્ન સૂરિ નામના એક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૭ ના ધા. પ્ર. સં. ભાગ પહેલાના લેખાંક ૩૪, ૫૮, ૫૨૭ માં, અને ભાગ બીજામાં સં. ૧૫૧૩, -૧૫૨૯, અને ૧૫૩૭ ના અને નાહરકૃત સંગ્રહમાં સં. ૧૫૩૦ ના મળી આવે છે. તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે તેઓ વિજયધર્મસૂરિના પટ્ટધર હતા (વિજય-ધર્મસૂરિ તે વિજયનિલક સૂરિના પટ્ટધર હતા) આ વિજયરત્નસૂરિના ધર્મરત્નસૂરિ નામના શિષ્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૪૪, -૫૩-૬૧-૬૫-૬૬ ના વિકત ભાગ બીજામાં મળી આવે છે. આ ધર્મ-રત્નસૂરિએ સંઘપતિ ધનરાજના સંઘમાં આપુ વગેરે તીર્થોની જત્રા કરી તે સંઘ સાથે મેઢપાટ (મેવાડ) માં જઈ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પર્વત ગયા ત્યાં તે વખતના મહાન સગ (સંગ્રામસિંહ) રાણા (રાજ્ય સં. ૧૫૬૫ થી ૧૫૮૬) એ મહા ઉત્સવથી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો તે નગરમાં પ્રખ્યાત કર્માશાના બાપ તોલાશાહ તે સૂરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. રાજસભામાં તે સૂરિએ પુરુષોત્તમ નામના બ્રાહ્મણને વાદમાં પરાજીત કર્યો, તોલાશાહે શત્રુંજયપર પહેલાં વસ્તુપાલે (સં. ૧૨૪૮) કરાવેલી પ્રતિમા અને ત્યાર પછી સંગ્રામસિંહ સોનીએ સં. ૧૩૭૧ માં ઉપરોક્ત રત્નાકર સૂરિશ્વ પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી પ્રતિમા પર મુસલમાનોએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ધર્મરત્નસૂરિએ જણાવ્યું હતું કે તે મનોરથ તેના પાંચ પુત્રોમાંથી સૌથી નાનો કર્માશા પૂર્ણ કરશે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પોતાનો શિષ્ય કરશે. પોતે ત્યાં સ્વશિષ્ય નામે વિનયમંડન

ખીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

ફહા-ઉદય અધિક દિન દિન હવર્ધ, જેહનઈ લીધર્ધ નામ,

તે પાંચે પરમેષ્ઠિને, હું નિત કરું પ્રણામ.

૧

શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,

તે મન સમરૂં જેહને, સેત્રે સુરનરબૂપ.

૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે આલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાસ્ત્રે ધાર્મિક અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસૂરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા-૧ વિદ્યામંડન (કે જેને સૂરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને રજા ઉપરોક્ત વિનયમંડન.

ગૂજરાતના બાદશાહ બહાદુરશાહને બ્યારે પોતાનો મોટો ભાઈ સીકંદર ગાદીપર હતો ત્યારે રીસાઈ ચિતોડ ગયો તે વખતે કર્માશાસ્ત્રે એક લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી બ્યારે બહાદુરશાહ બાદશાહ થયો, ત્યારે કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું. કર્માશાએ બાદશાહનું ફરમાન લઈ શત્રુજય પર ઋપભનાથ તથા પુરીકની મૂર્તિની સ. ૧૫૮૭ વૈશાખ વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સૂરિના હસ્તેજ કરવામાં આવી. આ વિદ્યામંડન સૂરિના પ્રતિભાલેખ સં. ૧૫૮૭ નો ભાગ ખીજમાં અને સં. ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૧૦૭ મળે છે. આ સૂરિના શિષ્યો નામે જયમંડન, વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સૂરિ કે જેનો પ્રતિભા લેખ ભાગ ખીજમાં સ ૧૬૩૪ નો મળે છે.) અને સૌભાગ્યમંડન હતા, કે જે બધા શત્રુજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા. આ પૈકી વિવેકમંડને ચિતોડમાં પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથનાં ઉક્ત કર્માશાએ મદિરા બધાવેલાં તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિનયમંડન આઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુજયના ઉત્સવમાં સારો ભાગ લીધો હતો. તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા કવિ જયવંત સૂરિ. વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં રચી. તે ઉપરાંત તેજ સમયમાં લાવણ્યસમયે (જુઓ નં. ૬૬) આ કર્માશાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં પોતાનાં હસ્તથી લખી છે. (સ. ૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે. વિવેક-

મિહાર્ષ મુઝ વાણીએ, તેં દીધી છે ચંગ,
 વધી વિશેષે વીનવું. દિએ રસ રંગ અમંગ. ૩

ઋષિદત્તા નિર્મલ થઇ, તે નિજ સત્ય પ્રમાણ,
 તસ આખ્યાન વપાણવા, દિધ મુઝ નિર્મલ વાણિ. ૪

કવિતા મહિમા વિસ્તરે, ફલીધ વકતા આસ,
 શ્રોતા અતિ રંજે જિણું. સો દિધ વચન વિલાસ. ૫

વિવિધપરે કેલવણુ, નિજ રમતિ અનુસાર,
 તુઝ પયકમલ પ્રસાદથી, જગિ વાણી વિસ્તાર. ૬

પૂર્વે છે સુકવે ક્યાં, એહનાં ચરિત પ્રસિદ્ધ,
 તોહુધ રસિક જનાગ્રહે, એ મેં ઉદયમ કીધ. ૭

કેવલ લહી મુકતેં ગઈ, કીધ કલંકહ છેક,
 ને ઋષિદત્તા સુચરિતં, સુણ્યો સહુ સવિવેક. ૮

*

*

*

*

અતે—

વડ તપગઢ સોહાકરહો, શ્રી વિનયમંડન ગુરરાજિ,
 રત્નત્રય આરાધકા હો જે જગિ ધર્મસહાય.

ધીર ગણિ શિલ્પશાસ્ત્રમાં અપ્રતિમ નિપુણ હતા ને તેમણે ઉક્ત તીર્થોદ્ધારના કાર્યમાં સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ શક્તિ વાપરી છે ને શિલ્પીઓના નિર્માણપર પૂરી દેખરેખ રાખી છે કે જેનું સુફલ હાલ જૈન પ્રજા ભોગવે છે; આ ગણિના ગુરભાષ જયવંત પંડિતે સ. ૧૬૧૪ માં ગૂજરાતી કવિતામાં ‘શૃગાર મંજરી’ નામનો એક ગ્રંથ બનાવ્યો છે કે જેની રચના ઘણી સરસ અને સુંદર છે. આમાં શીલવતીનું ચરિત વર્ણવેલું છે. આ લોકીકત સાક્ષર મુનિમહારાજશ્રી જિનવિજયજીના શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધની પ્રસ્તાવના પરથી લીધી છે. વિશેષમાં ત્યાંથી જોઇ લેવું. આપણા કવિએ પછી સૂરિની પદવી પ્રાપ્ત કરેલી જણાય છે. સં. ૧૫૮૭ માં શત્રુંજયોદ્ધાર વખતે ૨૦ વર્ષની ઉંમર ઓછામાં ઓછી ગણીએ, અને ૧૬૪૩ ની તેમની કૃતિ મળી આવે છે તે પરથી ને ઓછામાં ઓછું ૭૬ વર્ષ જીવ્યા જણાય છે.

૩૦

જે જગિ ધર્મસહાય ગુણાકર સુવિહિતનધ ધુરિ, કિંધ
 તસ સીસ ગુણુસોભાગ સુનામર્ધ, જયવંતસૂરિ પ્રસિદ્ધ,
 તેણુઈ રસીકજન આગ્રહ જાણો વિરચઈ સતીસુચરિત્ર,
 ઉત્તમ જન ગુણુ સુણુતાં ભણુતાં, હુઈ જન્મ પવિત્ર ૫૨૮
 સંવત સોલ સોહામણો હો, સુહાદુઉહો ત્રિતાલહિ ઉદાર (સ. ૧૬૪૩)
 માગસિર સુદિ ચઉદસિ દિનઈ હો દીપંતુ રવિવાર. ૫૬૧

૩૦

દીપંતુ રવિવાર સુરોહિણિ સસિ, વરતધ વૃષરાશિ.
 એ ઋષિદત્તા ચરિત્ર વષાણિક. જયવંતસૂરિ ઉહલાસિ,
 તૂન અધિક જે દૂર્ધ આગમયી મિછા દુઃક તાસ,
 કવિતા વક્તા શ્રોતાજનની, ફલયો દિન દિન આસ. ૫૬૨

(પૃ. ૨૨ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) ૩૦ ખં ૧,

—છનિ ઋષિદત્તા રાસ સંપૂર્ણ. અંયાઅ. ૯૦૦ શુભં ભવતુ.
 પા. ૪૯ પં ૯ આ. ક., ૨૩-૧૩ માં.; ૩૫-૧૨ વી. પા.; ૧૯-૧૭ લીં,

—સં. ૧૭૦૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ત્રયોદસી વાર સોમે અંયાઅ
 ૯૦૦. ૨૮-૧૪ બાલવિજયજી; ૧૯-૧૫ લીં.

(૨૩૭) નેમિરાજુલ ખાર માસ વેલ પ્રખંધ.

આદિ— રાગ મહાર-ધૂરિ દ્વહા—

વિમલ વિહંગમવાહિની, માતા ઘઉં વરદાન,
 દ્વાદશ માસ સોહામણા, ગાઉં જિન ગુણુ ગાન. ૧
 વેધક જન મન રીઝવઈ, માનનિ મોહણુ વેલિ,
 ગુણુસોભાગ સોહામણી, વાણી ઘઉં રગરેલિ. ૨
 મુગતિ માનિની મનિ ધરી, રાગુલિ છંડિ નેમિ,
 પિઉ વિધુરત ભોજકુંચરિકું, વિરહ દહઈ જિઉ નેમિ. ૩

x

x

x

x

અતે—માર માસ ગુણુ જિણુતશુહો ગાતાં મકરો પ્રમાદ,
 ઋદ્ધિ અનંતી આગમઈ હો, સુણુતાં હુઈ આહ્વાદ,
 મૂઠક-સુણુતાં હુઈ આહ્વાદ સદાઈ, જિણુગુણુ અતિહિં રસાદ,
 મન નધ ભાવિ તેહજ ભણુતાં દિન દિન મંગલમાલ,
 શ્રી વિનયમંડન ઉવઝાર અનોપમ, તપમજી ગયણુ ચંદ,
 તસુ સીસ જયવંત સરિવર વાણી સુણુતાં હુઈ આણુંદ. ૭૭
 —ગણિ ઋદ્ધિસુદર નાખન શ્રીમસદ્દા નગરે સંવત ૧૭૦૯
 ૩-૨૧. (વિ. ધ.,—અંધાગ્ર શ્લોક ૧૭૫. ૪-૧૭ લી.;—દાક્ષગદ્ધ પાનાં
 ૧૦ અમ૦

૩ સીમંધર સ્તવન.

આદિ—

રાગ સામેરી.

સ્વસ્તિશ્રી પુંડરગિણી, મોરો સુગુણુ સીમંધર સ્વ મિ
 મુહ જોલતાં અમૃત ઝરે, મનોહર મોહન નામ
 ગુણુ-કમલ તોરે વેધીઓ, મન-ભમર મુઝરસ પૂરિ.
 તુઝ ભેટવા અલજો ધણો, કિમ કંઈ થાનિક દુરિ રે
 વાહલા તૂં પરદેસેં જઈ રહિઉરે.
 દુરિં નયન મેલાવડોરે, વાહલા તૂં

૧

*

૪

*

x

અતે—

સાધુ શિરોમણિ જાણીએ તો, શ્રી વિનયમંડળુ ઉવઝાયરે;
 તાસ સીસ ગુણુ આગલો તો, બહુલા પડિત રાયરે. એહવારે ૩૬
 આસો શુદિ પૂનિમ દિને તો, શુક્રવાર એકાંતરે.
 કાગલ જયવંત પંડિને તો, લિખીઓ માઝિમ રાતિ રે—

એહવારે ગુણુ તુમતણા. ૩૭

—૩—૧૩ માં; ૫૦ કા૦

[આ કવિને માટે જુઓ મારો લેખ આત્માનંદ પ્રકાશના
 વીરાત્ ૨૬૫૦ ના ૧૦ મા અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.]

૧૩૬ ક. સહજરત્ન (આં. ધર્મભૂતિ શિ૦)

૧ વૈરાગ્યવિનતિ. સં. ૧૬૦૫ કાર્તિક શુ. ૧૩ રવિ. નિંધરારી ગામમાં
આદિ—

આજ સફલ મનોરથ મનતણા, ભગતિઈ ગુણ ગાઉ જિનતણા,
શ્રીય કુચનાથ દેવ અતિહિં ચંગ, નીંધરારિ નયર છઈ બહુઅ રંગ. ૧

*

*

*

*

અતે—

તૂં સ્વામીય દુખભયભંજણુ, તૂં અ સ્વામી શિવપુરમંડણુ,
સવત્સર સોલ પચોત્તરઈ કાર્તિક શુદિ તેરસિ રવિ દિનઈ. - ૧૩

વિધિ પધિ ગછિ ગિરઅરિ ગુણભંડાર, શ્રીય ધર્મભૂરતિ સૂરી સુવિચાર;
આગમ જે સુત્ર વિચારસાર, પડિબોહઈ ભવીયણુ તે ઉદાર. ૧૪

ચાલિ—દયિ મંગલકારણુ દુરીનિવારણુ તરણુતારણુ જગગરો,
નીંધરાર ગામિઈ સુકૃત ઠાંમિઈ શ્રી શ્રીમોત્તી જયકરો.

જેહ ભાવ ભગતિઈ એક ચિત્તઈ કુંચનાથ તીર્થકરં,
વણારીસ સહજરત્ન બોલઈ, એહ જિનવર સુરતર. ૧૫

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે માહવદિ ૧૩ શનૌ. લક્ષતં.

(વિ. ધ. ચોપડો પાના ૧૭૦-૧૭૧)

૨ ૨૦ વિહરમાન સ્ત૦ સં. ૧૬૧૪ આસો શુદ્ધ ૧૦ કાવિકામાં.
આદિ—

સરસતિ દેવીય નમીય પાય, ઊલટ અગિ આંણીય;

મહીયલિ મહાવિદેહ ખેત્ર સાર, જિનવર ગુણ જાંણીય.

વિહરમાંન વીસહ જિણુદ, થુણિશું જિન વગતિઈ,

શ્રી સીમધરિ પ્રથમ દેવ ગુણુ ગાઉ ભગતિઈ. ૧

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલ ચૌદોત્તરઈએ, આસો માસિ ઉદાર,

શુદિ દશમી વિજયા દિનિહિ શ્રી ધર્મભૂરતિ ગણુધાર. ૮

આલિ-ધર્મિ આદિ જિજ્ઞેસર, સયવ તિથેસર, વિહરમાંન વીસર્ધ તથ્યાએ,
 ફ્રં ક્રફ્રં મન રંગિર્ધ ઉત્સવ ચગિર્ધ કાવિદ્વાનયર સુણીય,
 તેહ શિવસુખકારણ દુરીયનિવારણ તારણ શ્રીમધિર જિનહ,
 વંછીય સુહ આપર્ધ મહિમા વ્યાપર્ધ ક્રહર્ધ સહજરત્ન વાચક પ્રવર. ૯

[અંચલગચ્છના ધર્મમૂર્તિ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૬૨૯,
 ૧૬૪૪, ૧૬૫૪ ના મળે છે. જુઓ ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨. તેમનો
 જન્મ સં. ૧૫૮૨ માં ત્રાયાવતી-ખંભાતના હંસરાજ વણિકની હાંસલદે
 નામની સ્ત્રીથી થયો. જન્મનામ ધર્મદાસ. દીક્ષા ૧૬૬૯ માં, આચાર્યપદ
 અમદાવાદમાં સ. ૧૬૦૨ માં, અને તેજ વર્ષમાં ગચ્છનાયકપદ મળ્યું.
 સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જુઓ પટ્ટાવલિ).

૧૩૬ ખ. કમલસાગર (ત૦ હર્ષસાગર ઉ. શિ.)

૨૪ અતિશય સ્ત૦ કડી ૩૬ સં. ૧૬૦૬.

ઈંદુરસ બિંદુ લેસ્યા (૧૬૦૬) વર્ષે વિજયરત્નસૂરિ રાજ્યે હર્ષ-
 સાગર ઉપાધ્યાયશિષ્ય કમલસાગરે ચક્રિતીસ અતિશય સ્તવન કડી ૩૬ નું
 રચ્યું.—મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નોટ. હાલાભાષ ભંડાર પાટણ. દા.
 ૮૨ માં ત્રણ પાનાની પ્રતિ છે.)

૧૩૬ દેવગુપ્તસૂરિ શિષ્ય (બિવંદણીક ગચ્છ)

(૨૩૮) અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ સં. ૧૬૦૬ (શક. ૧૪૭૨)
 વૈ. વ. ૪ રવિ. ઉઝામાં

આદિ—

વસ્તુ—

સકલ ગુણુનિધિ સકલ ગુણુનિધિ સકલ જિનરાય,
 પયપંકજ પ્રણમી કરી, બસે ભાવે ભારતી નમેવીય.
 મહિગુરૂ ચરણે શિરનમિ એક ચિત્ત કવિરાય સેવીય

કર્મક્ષલા ફલ જાણવા મિત્રાનંદ ચરિત્ર
ઓલિસિ બહુ બુદ્ધિ કરી સુણ્યો સહુ ઇકચિત્ત.

*

*

*

*

અતે—

ખેવંદણીક ગચ્છે સહિગુરૂ સાર, સકલ કલા કેરો ભંડાર,
શ્રી દેવગુપ્ત વંદૂ સૂરીસ, કરજોડી કહે તેહનો સીસ. ૧૬
સંધ કથન થયાં ઉલટ ધણો, રચ્યો રાસ મિત્રાનંદ તણો;
કુથુ જિણેસર તણે પસાય, રચી ચોપઘ ઉંઝામાંહિ, ૧૭
કુંભ સંવત્સર કેહે માસ, રચ્યો રાસ તે કહું વિમાસ.
સંવત સોલ છિડોત્તર જાણુ, શાકે ચૈદ બહુત્તરિ વખાણુ. ૧૮
વદિ વૈશાખ ચોથિ તિથિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર
તેણે દિને નિપાયો રાસ, સાંભલતા સવિ પુહચે ચાસ ૧૯
સર્વ ગ્રથની સંખ્યા સુણો, દુહા ચોપઘ એકઠા ગુણો
ગાહા વસ્તુ તેહમાંહે ભલી, શતકપચ બાવીસાં મિલી. ૨૦
વસ્તુ એક ચોપઘ સો ચાર, વલી એકતાલીસ અધિક વિચાર;
પ્રાકૃત ગાથા જાણો પંચ, દુહા પચોત્તરનો સંચ. ૨૧
અધિક્રો ઓછો કહિયો જેહ, સહિ ગુરૂ સાખેં ખમાવું તેહ
કૃપા કરી કવિ ઉપર બહુ, ખરો કરીને ભણુજ્યો સહુ, ૨૨
ભણે ભણાવે ભાવે જેહ, સંકટ નાસેં દૂરે તેહ
એક મનાં સંભલિસે જેહ, મુગતિ સવિ લહસે તેહ. ૨૨૩

—રાજકોટ યતિના અપાસરાનો ભંડાર.

(દ્વિવદનીકગચ્છ ઉપકેશગચ્છની શાખા જાણાય છે, તેમાં થયેલ દેવગુપ્ત સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૭, ૧૫૮૦, ૧૫૭૩, ૧૫૮૩ અને ૧૫૮૮-ધા. સં. બંને ભાગ તથા નાહરકૃત સંગ્રહમાં મળે છે, તેમાં તે સિદ્ધાચાર્ય સંતાનીય ઓળખાયેલ છે.

૧૩૮ હેમરાજ.

(૨૩૯) ધનારાસ. ૧૬૦૯—લીં.

એક હેમરાજ નામના વાચકે કાલિકાચાર્ય કથા ગ્રંથ લખ્યો છે (પાટણના ભંડારમાંની પ્રતિ) પ્રશસ્તિ લેખક તરીકે એમ આપી છે કે:—
સં. ૧૬૦૯ વર્ષે શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનમાણિક્ય સુરિ વિજયરાજ્યે
શ્રી વિક્રમનગરે વાં શ્રી વિજયપ્રીતિ શિષ્ય. વા. હેમરાજ । તો આ અને
તે બંને એક હોવા સંભવે છે.

૧૩૮ ક. દેવીદાસદ્વિજ.

+ કપડારક મહાવીર સ્તોત્ર. સં. ૧૬૧૧ આસો શુદ્ધ પૂણિમા શુક.
આદિ—

સકલ જિણુંદ પાએ નમી, પાંખી પરમાણુંદ;
દોષ દર જોડિ વીનવું, ચોવીસમો જિણુંદ.

*

*

*

*

૧

અંતે—

ઉલાલાની લક્ષ.

ધર્મ હરપ ધરીનઈ સ્તવીડ વીર જિણુંદ,

રાડગરપુર મંડણ પાય પ્રણમઈ સુરિંદ.

૬૧

મઠ પુન્ય પસાઈ પામ્યા જિનવરરાય,

મુઝ પાપપડલ સવિ દુઃકૃત દરિ જઈ.

૬૨

શ્રી તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદાન સુરિંદ,

તસ પાય પ્રણમીનઈ સેવઈ સુરનરવંદ.

૬૩

તસ નામિ મુઝનઈ ટલીડ ભરમ મિથ્યાન,

સેવતાં પામ્યુ જિનધર્મ જગહ વિખ્યાત,

૬૪

સંવત સોલ ઇગ્યારોત્તરા વરસાહ કેડે માન,

આસો સુદિ પુનિમિ વાર શુક સુભ થાન.

૬૫

કલશ.

ધર્મ યુણિડિ જિનવર વીર મુખકર રાડગરપુર મંડણ,

તસ પાય પણુમી સીસ નામી, દુરિઅદુરગતિખંડણુ,
 સેવર્ધ સુરામુર, થુણુધ ભામુર, ગરભવાસવિમંજણો.
 દ્વિજ લણુધ દેવીદાસ સેવક, સકન્ન સંઘ મંગલકરો. ૬૬
 —છર્ણપ્રત. સા. ભં. પાટણુ; પત્ર ૪ અને પત્ર ૩. પ્ર. કા.; વિ. ધ.
 —ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩

૧૩૯ પ્રીતિવિજય (ત. વિજયદાનસૂરિ-આનંદવિજય શિ.)

(૨૪૦) આરવ્રત રાસ. ૧૬૧૨, માગ શુ. ૧૩ ગુરૂ. સુહાલીમાં.
 આદી—

પ્રણુમી સાંતિ જિણેસર સ્વામ, સંપતિ લહીધ જોહને નામ,
 શાંતિ જિણુંદતણો ઉપદેશ, સુણુજ્યો ભવિકા કહું લવનેશ. ૧
 પંચ પ્રમાદ રહિત જિનધર્મ, કીજે જિમ ટાલીજે કર્મ,
 જતી આવક ભેદે હોય, ધર્મ કરે તે સુખીયો હોય. ૨
 પ્રથમ ધરમ જતીનો કહું, શાંતિનાથ ચરિત્રથી લહું,
 ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર મઝાર, ધનો સાર્થવાહ તિહાં સાર. ૩

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ બહોતરો માન, માગસિર સુદિ તેરસિ જાણુ,
 સુહાલા નગરે ગુરૂવાર, રચ્યો આરવ્રત રાસ ઉદાર. ૧૮
 તપગણુગગનવિભાસન ભાણુ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ ગુણુમણિ ખાણુ,
 તાસ સીસ પંડિત પરધાન, આનંદવિજય ગણિ ગુણુહનિધાન. ૧૯
 તસ પદપંકજ ભ્રમર સમાન, જસ નામે સધર્મે જસ માન,
 પ્રીતિવિજય કહે ભણુતાં એહ, વંછિત સંપદ આવે ગેહ. ૨૦
 જિહાં લગે અવિચલ મેરૂ ભૂધરૂ, ગગને દીપે શશિ દિનકરૂ,
 તિહાં લગે પ્રતિપો એહ ચરિત્ર, ભણુતાં સુણુતાં ચિત્ત પવિત્ર. ૨૧

—ગાથા ૪૬૧. ૧૬-૧૪ લીં.

૧૪૦ હર્ષરાજ (પૌ. વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-લઘ્વિધરાજ શિ.)

(૨૪૧) મુરસેન રાસ. સં. ૧૬૧૩ જેઠ શુ. ૨ શનિ. અમદાવાદમાં.

અતે—

સંવત સોલ તેરેતઠએ (૧૬૧૩), જ્યેષ્ઠ માસ સુવિશાલ,
સુદિ પક્ષિ દિન ખીજનું, શનિવાર રચું રસાલ. ૨૯

શ્રી પાશ્વંતાથ પસાઉલઈ, શ્રી ગુરનઈ ઉપગારિ,
સાધુ પુનિમા પક્ષિમંડણુએ, ઉદ્યાયજ્ઞ જિમ દિનપ્રાર. ૩૦

સવેગ રંગિ મલપના એ, શ્રી ઉદયચંદ સૂરીંદ,
તાસ પાટિ સોહાકરએ, તારકમાંહિ જિમ ચંદ. ૩૧

શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરીશ્વરએ, તાસુ પાટિ પ્રગટ પ્રભાવિ,
વિદ્યમાન વિદ્યાનિહુ એ, ક્રિયાપાત્ર સુખ ભાવિ. ૩૨

*

*

*

*

નૃપમાંહિ ચક્રીસરએ, ભૂજખલિ જિમ ગોવિંદ,
સંપ્રેતિ શ્રી ગુર દીપતાએ, શ્રી વિદ્યાચંદ સૂરીંદ. ૩૬

તાસ સીસ સોહામણુએ, પંડિત શ્રી લઘ્વિધરાજ,
રાસ રચિઉ નિય મતિ કરીએ, પંડિત શ્રી હર્ષરાજ. ૩૭

ગુણિ મુનિ સુંદર ગુણનિયોએ, ભાવરાજ ઝપિરાજ,
દેવરાજ મુનીસરએ, ચેલા શવસી સાર. ૩૮

અહિમદવાદ નગરમાંહિએ, વિજય મુહુરત અભિરામ,
હર્ષરાજ પંડિત ભણુપએ, સીઝઈ વંછિન કામ. ૩૯

—૨૩ પત્ર દાખડો ૮૨—હાલા. ભં-પાટણુ; ખં ૧.

(સાધુ પૂર્ણિમાગચ્છમાં વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-મુનિચંદ્રસૂરિના પદે થયેલાનો
લેખ સં. ૧૫૯૬ નો મળી આવે છે. લેખાંક ૧૧૧૮ ધા. સં. પહેલો
ભાગ.)

૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ (ખિવંદણીકગચ્છ દેવગુપ્તસૂરિ-જયસાગર શિ.)

(૨૪૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ ૩ રવિ,
ખારેજી (અમદાવાદ પાસે)માં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિશ્વજનની ૨ પાય પણમેવિ,

સયલ વિશ્વસુખકારણી, મુગ્ધજન બુદ્ધિદાતા,

કવિયણુ મન આનંદની જગત્રમાંહિં તૂંહિ વિખ્યાતા,

કરજોડી તુમ્હ, વીનવું, દીઓ મુઝ નિરમલ ભત્તિ,

કહું કયા વિક્રમતણી, તે સુણજો એક ચિત્તિ.

૧

ચોપદ.

સરસતિ શુભમતિ દીઓ મુઝ સદા, જિમ વિક્રમ ગુણુ ગાઉં મુદા,

પર ઉપગારી રાજ જિય, તારુકયા બોલીસ બહુભિય.

૨

ત્રિભુવનમાંહિં વિક્રમરાય, સત્વવંત ધુરિ સહી કહવાય,

ભૂમંડલ ભડવાઈ કરી, જસ કીરતિ ત્રિભુવન વિસ્તરી.

૩

તાસ કયા ખત્રીસે જેહ, લોજ ભૂપ આગલિ કહી નેહ,

સવિ સંબધ અછે પ્રત્યેક, તે સુણજો સહુ ધરી વિવેક.

૪

સિંહાસન ખત્રીસી તેહ, લોકમાંહિં સુપ્રસિદ્ધિ જેહ,

નાસ કયા હુ બોલીસ ભલી, સાંભલતાં પૂગી મન રલી.

૫

પહિલું સિંહાસન ઉત્પત્તિ, સાંભલયો તે સહુ એક ચિત્ત,

જોયણુ લાખતણે વિસ્તાર, જંબુદ્વીપ છે વૃતાકાર.

૬

*

*

*

*

અંતે—

જે છે સંસ્કૃતકથા પ્રબંધ, તે કહો લોજ તણો સબંધ,

પ્રાપ્ત રસ અધિકો જાણીઈ, તેહ કારણિ એહ વખાણીઈ.

૬૮

કહી કયા આગે જેહવી, કેતી કયા કહી કેલવી,

કવિ કહે તેહમાં મદેયો ખોડિ, ખમાવીઈ સવિહુ કરજોડિ.

૭૦

- કિણુ કારણ એ કલ્પો પ્રગ્ધ, હર્ષ-ધરી સુભાતીત (?) પ્રગ્ધ
અતુર પુરુષને કારણિ કરી, કહી કથા વિવહરી. ૭૧
- ગૂર્જર દેશ દેશમાંહિ સાર, શ્રી અહમ્મદ પુરવર સુવિચાર,
તાસ પાસ ખારેણુ ભલું, તેહ વખાણુ કરું કેતલું. ૭૨
- તિહાં શ્રી સધતણેં ઉપદેશ, રચી ચોપૈ ધરમ વિશેષ,
કવિ કર્નેડી કહેં એણીપરેં, કહું દિવસ તેવટિ ન વિસ્તરે. ૭૩
- કુણુ સંવચ્છરે કેહે માસે, રચ્યો પ્રગ્ધ જે કહું વિમાસી,
સવન સોલ સોલોતર નાણિ, શાક ચૈદ ખ્યાસીઓ વખાણિ. ૭૪
- તદિ વૈશાખ ત્રીજ નિથિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર,
શ્રી ગુરચરણ પસાયેં કરી, એહ પ્રગ્ધ કવિઓ વિસ્તરી. ૭૫
- ખિવંદણીક ગણે સહિ ગુરસાર, શ્રી દેવગુપ્તસુરિ વંદુ ગણહાર,
તાસ સીસ પંડિત ગુણુનિલો, શ્રી જયસાગર નામેં ભલો. ૭૬
- તાસ સીસ કર્નેડી કરી, સિદ્ધસુરિ પભણિ એહ ચરી,
આણી ઉલટ આણુદપૂરિ, એહ સુણુતાં દુખ જાયે દૂરિ. ૭૭
- ભણે ભણાવે જે મન ભાવે, સંપતિ સુણુતાં એણે પ્રસ્તાવે,
જાં પ્રથવી અવિચલ થિર હોઈ, તાઈ કથા સુણો સહુ કોઈ. ૭૮
- જાં દ્રૂ મંડલ શશિ દિનકાર, શેષ ધરેં જિહાં મહીનો સાર,
તિહાં એ રાસ સદા જયકાર, જયો જયો કવિ જયજયકાર. ૭૯
- સિંહાસનખત્રીસી તણો, રચ્યો રાસ ઉલટે થયો ધણો,
ભણુતાં સુણુતાં નવનિધિ મિલી, સવિહુ જનની આમ ફલી. ૮૦
- આણી અતિ ધણા ઉલટિં આંગે, કહી કથા તે મનને રંગે,
પભણે હરસ ધરી સિદ્ધસુરિ, એહ કથા સુણુતાં દુખ દૂરિ. ૮૧
- ઇતિ સિંહાસન ધાત્રિશિકાયાં પદમિત્યોક્તા ભોજસિંહાસન સ્થાપન
નિધિ પૂર્વોક્ત ચરિત્ર-પ્રક્ટીકરણુ ધાત્રિશતમા કથા સંપૂર્ણા. સં. ૧૭૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને અક્રંવાસરે પડિત. રામવિજય ગણિ તત્ત
શિખ્ય ગણિ ગ્રેમવિજય લિપિદૃતા શ્રી મંગલપુરે. ૪૮-૧૫ માં; ખં. ૧.
[જુઓ દેવગુપ્તસુરિ માટે અગાઉના કવિ-દેવગુપ્તસુરિશિખ્ય
(નં. ૧૩૬) ની નીચે ટિપ્પણુ.]

(૨૪૩) કુલધ્વજ કુમાર રાસ. સં. ૧૬૧૮ આ. વ. ૮ રવિ.

અંતે—

દાલ-માલંતડનુ.

મિવિંદણીક ગજ ગુણનિધું પામી, શ્રી દેવગુપ્તિ સૂરિરાય, સુ.

ગજપતિ ગણનિધિ ગુણનિલુએ, માં સરોમણિ સીસ કહિવાય, સુ.

પંડિત શ્રી જયસાગરએ, માં જ્ઞાનતાલુ ભંડાર. સુ.

૬૧

તસ પદ્મકમલજ સેવનુએ, માં સિદ્ધિસૂરિ ગણુદાર, સુ.

કરનેડી તિ ઈમ કહિ એ માં સીલ તણું સુવિચાર. સુ

૬૨

કુમર કુલધ્વજ ગાધ્યાએ, માં જે જગિ ગુણુ ભંડાર,

સંવત ૧૬૧૮ રોતરધએ, માં આવણુ માસ રસાલ.

વદિ આદસ તિવિ જાણીધએ, માં રવિવાસર સુવિશાલ.

૬૨

તિણુઈ દિનિએ રચિલ રાસએ, માં હરપ ધરી મનરંગિ સુ.

જે ભણુઈ સુણુઈ નરનારિએ, માં સવિ સુખ તેહનધ અંગિ.

૬૩

તે લહિ વંછિત સંપદાએ, માં નેહ ધરિ હુઈ ઝલ્લિ વૃદ્ધિ,

પુત્ર કલત્ર પરિવાર સિહએ, માં વંછિત પામીધ રિદ્ધિ.

૬૪

ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમાર રાસ સંપૂર્ણ:—યતિ શ્રી ન્યાનવિજય તત્ત્વ શિષ્ય ગ. વિનયવિજયેનાલેખી (ગુ. વિ.

(૨૪૪) શિવદત્ત રાસ. શકે ૧૪૮૮ (સં. ૧૬૨૩) વર્ષે કૃત-અખ્યા

પ્રતિ. સં. ૧૬૬૭ પત્ર ૮ દાં ૮૨ હા. ભ. પાટણુ.

૧૪૨ હિમરત્નસૂરિ (પૌં દેવતિલકસૂરિ-જ્ઞાનતિલકસૂરિ-

રાજગણિ શિ.)

(૨૪૪) શીલવતી કથા. ૧૬૦૩ (૧૬૭૩?) પાલીમાં.

અંતે—

પૂનિમ ગજપતિ ગુણનિદો શ્રી ન્યાનતિલક સૂરીસ,

જસ પયપંકય સેવતાં પૂજ્યે સયલ જગીસ.

૬૯

તસ પટા પંકજ સૂર સમ શ્રી હિમરતન સૂરોંદ,

સીલ કથા તિણિએ કહી પ્રતપો જાં રવિચંદ.

૭૦

સંવત સોલત્રિશેતરે પાલી નયર મઝારિ,

સીલકથા સાચી રચી પ્રવચન વચન વિચાર.

૭૧

—લિખિતં ગણિ કેશરવિમલ ગણિ શ્રી હાલવાસ મધ્યે—વિ. ધ. બંડાર.

(૨૪૫) લીલાવતી. ૧૬૦૩—વિ. ધ.

(૨૪૬) મહિપાલ ચોપઈ-ગાથા ૬૮૬ સં. ૧૬૩૬.

(૨૪૭) ગોરાવાદલ કથા-પદમણી ચોપઈ. સં. ૧૬૪૭, (૫) ચૈ.

વ. ૧૪ ગુરૂ. સાદીમાં

(ટીપમાં ૧૬૪૫-સોલધસિધ પણ્યાલ-સખળપુરમાં.)

આદિ—

હુહા.

સકલ મુપદાયક સદા સિદ્ધિ બુદ્ધિ સહિત ગુણેશ,

વિધનવિહારણુ રિધકરણુ, પહિલી તુઝ પ્રણમેશ.

૧

બ્રહ્મ વિષ્ણુ શિવસૈ મુખૈ, નિતુ સમરૈં જસ નામ,

તિણુ દેવી સરસતિ તણું, પદ્મગુગ કરૂં પ્રણામ.

૨

પદ્મરાજ વાચક પ્રભૂતિ, પ્રણમું સદ્ગુરૂ પાઠ,

કેલવંત સાચી કથા, તથા ન લાગૈં કાષ.

૩

નવરસ દાર્પં નવનવા, સયણુ સભા સિણુગાર,

કનીયણુ મુઝ કીન્યૈ કૃપા, વદતા વયણુ વિચાર.

૪

વીરા રસ સંગાર રસ, હાસ રસ હિત હેજ,

સાંભિ ધ્રમ વિધિ સાંભલૌ, જ્યું વાઘૈં તનતેજ.

૫

સીલ સાચ જગિ ભાપીધ, જસુ પ્રસાદિ શુપ હોધ,

પદ્મણિ જિણુ પરિ પાલીયૌ, સાંભલિયૌ સહુ કોઈ.

૬

ગોરૌં વાદલ રિંણુ ગહિલ, ગિનૈં સુહડ બલિવંત,

બોલિસ વાત દૂઈ થયા, સુણુયો સગલા સંત.

૭

રતનસેન રાજ તણું, છલિ રાપી કુલટેક,

ગોરો વાદલ મરિમા, સતધારી મુવિવેક.

૮

સાંભિ ધ્રમ જ્યાં સાચ્યૌ, વીરા રસ સવિસેપ,

મુહડા મેં સોભા લહી, રાપી ખતવટ રેપ.

૯

યુદ્ધ જીતૌ, જસ પડીયૌ, વસુ પુડિ હુઆ વિખ્યાંત,
ચિત્રકોટ ચાવૌ કિયૌ, સુણયો તે અવદાત.

૧૦

નર નર પતિ પાંડત સભા, સાંભલયૌ સહુ કોય,
પરચા દાંભન ધન દીધં, ધ્રમ સંત ધારી કોઇ.

૧૧

અંતે—

x

x

x

ગોરા વાદલની એ કયા, કહી સુંણી પરંપર યથા,
સાંભલતાં મનવંછિત ફલે, રોગ સોગ દૂપ દોહગ ટલે.

૯૦૧

સાંમ ધરમ સાપુરસા હોઇ, સીલ દિલ કુલવંતી જોઇ,
હીંદુ ધ્રમ સત પરમાણુ, વાગા સુજસ તણા નિસાણુ.

૯૦૨

ધનિ નારી પદમણિનો સીલ, સંકટ માહિ પાલ્યો સીલ,
સીલ પ્રતાપે છૂટ્ટે રાઈ, ગઢ રાજ્યો જસ દ્યો સવાઈ.

૯૦૩

ધનિ પગધારિ નર રજપૂત, સગલી વાતે રાષે ભૂત,
ઉતમ પુરસ ચરિત્ર સુષકદ, સુણતાં લહીયૌ પરમાણુદ.

૯૦૪

પૂનિમ પક્ષ ગિર્યા ગણુધાર, દેવતિલકસૂરિ સુપકાર,
ગ્યાંનતિલક સૂરીશ્વર તાસ પ્રતપે પાટૈ યુદ્ધિ નિવાસ.

૯૦૫

પદ્મરાજ વાચક પરધાંત, પુહવી પ્રગટ સકલ ગુણવાંત,
તાસ સીસ મનરંગે ધન્યૌ, હેમરતન વાચક ધ્રમ ભણૌ.

૯૦૬

વાત રચી એ વાદલ તણી, સાંમ ધરમ અતિ સોહાંમણી
વીરા રસ સિંગાર વિસેષ, સીલ સધર પદમણિ સુવિવેક.

૯૦૭

સુણતાં સુખ ચતુરાઇ જાઘૈ, નીતરીત સૂરાતન સઘૈ,

જીજમ તેજ હુધ અતિ ધણો, વિવિધ કરી જાણૌ મંત્રણો.

૯૦૮

ખીજ પ્રતમાં નીચે મુજબ છે.

“ સંવત સોલહસૈ સૈતાલ, આવણ સૂદિ પાંચિમ સૂવિસાલ.

પોહવી પીઠ ધણુ પરગડી, સખલપૂરી સોહૈ સાદડી.

પ્રથવી પ્રગટ રાંણુ પ્રતાપ, દિન દિન ચદતૈ તેજ વિખ્યાત,

તસ મંત્રીસર યુધિનિધાન, કાવેઢયા કુલતિલક સમાન.

સાંમ ધરમ ધૂર ભાંભોસાહ, વૈરી વંસ વિધુસણ રાહ,

તસ લઘુ ભાષ તારાચંદ, અવની જાણી અવતરીયો ઈંદ.

ધૂન્નિમ અવિચલ પાલૈ ધરા, સત્રૂ સોહ કીધા પાધરા,

તસ આદેસ લહી સદ્ભાય, વાદલવાત રચી સદ્ભાય.

સૂણ્યૌ તિસૌ ભાષ્યૌ પરબંધ, સાંમ ધરમ વીરારસ સંબંધ,

ઉજમ અગ હુવૈ અતિ ધણૌ, મોહ કમ કર જાણૌ મંત્રણૌ. ”

સાંમ ધરમ પાલંતા સદા, પામૈ નવનિધિ ધર સપદા;

[સુર નર સદ્ પ્રસંસા કરે, વરમાલા લે લિપમી વરૈ]

૯

પટ સિત ગાથા ધોડ સંબંધ, સૂણતાં પામૈ આણુંદ કંદ.

કલસ કવિત.

હિમરતનકી યુદ્ધિ છંદ ચોપઈ પ્રથમ કીય,

અમ કષ્ટ વચણુ વિશેષ મુકવિ રાજસ ગુણુ થપીય,

સુદ્ધિ બંધ સંગ્રામ, સૂર ચિતવેધક વાષક,

કવિત દૂહા ચોપઈ, ધરે નૌતન જહાં લાષક,

મહિલા ગ્રથ ઉજ્જલ કલી ત્રીપસરૂપ ભૂપણુ સજે,

રગ રેપ ભરે સ્ત્રિત્રામ, સિર ગુલ ક્યારી દરપત ઉપવન મઝે.

૯૧૦

દૂહા

કહું દોહા કહુ ચોપઈ કહુ કહુ કવિત સુચંગ,

વચણુ નીરજ્યું મિત્રિ રહૈ, મન હું ત્રિવેણી સંગ.

૯૧૧

અમરરાણુ જેસીંધ સુત, તપે ભાણુ હીંદૂવાંણુ,

પ્રિયીનાથ પૂમાણુ પહ મોજલહિર મહિરાંણુ.

૯૧૨

પાટ ભગત દિલ્લી પુરા સામ ધરમ પરધાન;

સીંધ સકજ રૂપા સુતન, નિરમલ યુધિ નિધાંન.

૯૧૩

સૂરાતન વેધક ચતુર, ભેદા લગ ભૂપાલ,

બલ છલ અણુકલ સાંમ ધ્રમ, વાદલ જ્યું વિરદાલ.

૯૧૪

ગુણુગ્રાહક ગ્યાયક મુગણુ, દત મોગ્ગ દરિયાવ,

સીંધ સાહ રાપૈ સદા, ભાગવિજયસું ભાવ.

૯૧૫

તાસ પિઆરી ચોપાઇ મનમાંની અતિમેજ,
તેં દાતા ચિત રીઝવણુ બધે કવિત્ત સચોજ.

૯૧૬

વદિ ચૈતહ સાઠૈ વરસ તિથિ ચોદસિ ગુરુવાર,
બધે કવિત્ત સુવિત્ત પરિ, કુંભલમેર મઝાર.

૯૧૭

—ઈતિ શ્રી ગોરાવાદ્ધરિ એ ક્રેતિક વિષયે પદમણી ચોપાઇ સંપૂ-
રણમ્. સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે પોષ વદિ ૧૦ દિને લિલિચક્રે ઇંદ્રરાંમપુરવરે,
શુભં ભૂધ્યાત્ દીર્ઘાયુષાં શ્રીરસ્તુ. (૫૦ કાં)

—વિવેકવિનયનો ઉદયપુર ભં.— (દે. લા. પુ. ૩૩)

૧૪૩ કુશલલાલ (ખં અભયધર્મ શિષ્ય.)

(૨૪૭)+ માધવાનળ કથા—પ્રબંધ—ચરિત (અથવા માધવાનળ
કામકુંદલા ચોપાઈ રાસ) સં. ૧૬૧૬ ફાગણ શુ. ૧૩ઃ રવિવાર
આદિ—

જેસલમીરમાં.

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ર સુમતિ દાતાર,
કાસમીર મુખમંડણી બહાપુત્ર કર વિણુ સોહં
મોહન તરવર મજરી મુખમયંક ત્રિલોવન મોહે
પયપંકજ પ્રણમી કરી આણી મન આણુંદ.
સરિસ ચરિત્ર શૃંગાર રસ પભણીસ પરમાણુંદ
માધવાનલ ર રૂપ મકરંદ.

૧

ચવદહ વિધાધર ચતુર વિદુર જાણિ સુરગુર વિચક્ષણુ,
નારદ તું વરનાદ ગુણુ લહું અવે બત્રીસ લક્ષણુ.
કલા બહુત્તર અતિકુશલ અભિનવ ઈંદ્ર કુમાર;
સુગુર મુખેં જિમ સાંભલું વિરચિત તેહ વિચાર.

૨

અંતે—

સંવત સોલ સોલોતરધ, જેસલમેર મઝારિ;
ફાગણ સુદિ તેરમિ દિવસે, વિરચી આદિતિવારિ. ૫૪૫

ગાહા દહા નેં ચુપધ, કવિત કથા સંબંધ;
કામકંદલા કામિની, માધવાનલ પ્રબંધ. ૫૪૬.

કુશલલામ વાયક કહર્ધ, સરસ ચરિત સુપ્રસિદ્ધ;
જે વાયર્ધ જે સંભલર્ધ, તીઆં મિલર્ધ નવ નિધિ. ૫૪૭

ગાથા (અથસંખ્યા પૂરાં છસેં) સાડા પાંચસર્ધ, એ ચુપધ પ્રમાણ;
તાહ (નેહ) સુણનાં સુપ દીર્ઘ, જિમ જિમ (જે નર) ચતુરસુગાણ. ૫૪૮
રાગલ (રાકલ) માલ સુપાદ ધર (માન પટોધર) દૂંચર શ્રી હરિરાજ,
વિરચ્યા એહ સિણુગાર રસ, તાસ કુતલલ કાજ. ૫૪૯

સારદ સુપસાઈ કરી, શીલ તણુધ અધિકારિ,
ભણુઈ સંભલર્ધ નેહ નર, સુપ પામર્ધ સંસારિ. ૫૫૫

—ઈતિશ્રી માધવાનલ કામકંદલા ચુપર્ધ રાસ સમાપ્ત.

—ઈતિશ્રી માધવાનલ ચક્રપદ સંપૂર્ણ—ગણિ કનકસાગર લિપિતં.
સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે ફાગણ સુદિ તિજ ભોમવારે લિપિતં કોશરીયા મંથ્રે
(આ પ્રત મુનિમહારાજશ્રી સિદ્ધિ મુનિજી પાસે છે.

—લિપતં ગણિ સુમતિવિજય ૧૭-૧૫ આ૦ ક૦

—સં. ૧૮૪૮ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૫ શુદિ ૫ શનૌ લં. મુ. ધર્મવિજય
૧૯-૧૮ માં.

+ સાહિત્ય માસિકમાં(સને ૧૯૧૫) ના છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે
(૨૪૮) માફોલાની ચોપર્ધ. x સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ ૩ ગુરુવાર.
જેસલમેરમાં.

આદી—

સકલ મુરાસુર સામિની, સુણિ માતા સરસતિ,
વિનય ફરીને વીનવું, મુક ઘો અવિરલ મતિ.

જેતાં નવરસ પણ જગિ, સવિહું ધુરિ સિણુગાર,	
રાગે સુર નર રંજીયે, અગત્રા તસુ આધાર.	૨
વચન વિલાસ વિનોદ રસ, હાવ ભાવ રતિ હાસ,	
પ્રેમ પ્રીતિ સયોગ સુખ, એ સિણુગાર આવાસ.	૩
ગાહા ગૂહા ગીત ગુણુ, ઉક્તિ કથા કલ્પોલ;	
ચતુર તણા ચિતરીઝવણુ, કહિયે કવિ કલ્પોત્ત.	૪

ગાહા:—

મણુહર નવરસ મળે સુંદરનારીણ સરસ સંબંધ,
નિર્વમ કળહિ નિબંધા ગુણુ તુ સયણાજણા સુગુણા.
નલવર નયર નરિદો નલરાય સૂય કિય સલ્લ કુમરવરો.
પિંગલરાય તસુ ધૂઆ વનિતા મારવણિ વરણુ વસ્તુ.

*

*

*

*

અંતે—

ગાથા સાતસઈ એહ પ્રમાણુ, દૂહા નઈ ચક્રપઈ વપાણુ;
યાદવ રાઉલ શ્રી હરિ(મેઘ)રાજ, જેડી તારા કુતૂહલ કાજિ. ૭૦૦
જેણી પરિ કવિ મુષિ સંભલી, તિણિ પરિ મઈ જેડી મનરલી;
દૂહા કેઇ પુરાતન અછઇ, ચક્રપઇ બંધ કીઉ મઈ પછઇ. ૧

[અધિક્રે જે જેડયો છે બહુ, ‘કવિયણુ તે સાંસહજ્યો સહ,
પાડેયો જિહાં વલી પાંતરો, તેહ વિચારી કરજ્યો ખરો.]

સંવત સોલસય સત્તરોત્તરઈ, આષાત્રીજિ વાર સુરગુરઈ
જેડી જેસલમેર મઝારિ, સુગુતાં સુખ પામઈ સસારિ. ૨

ખરતર ગચ્છ સુગર ગહગહઇ, વાયક કુસલલાલ ધમિ કહઇ,
મારવણીની એ ચક્રપઈ, એ મુણીજ્યો એકમના ચઈ. ૩

[સાંભલતાં પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ તિતિ સદા.]

[મારવાડમાં ઢોલામારની લોકવાર્તા ધણીજ પ્રસિદ્ધ છે. તેના
સંબંધમાં જેસલમેરના રાઉલની પૃથ્વીથી કવિએ આ કૃતિ બનાવી છે.
કૃતિ રસભરેલી અને કૌતુકી છે.] પાનાં ૧૭ ડા. ૮૨ હા. બ. પાટણુ.

—ધતિ ઢોલા મારવણી ચઉપઈ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણુરત્નેન ત્રિખિત મિદં જોમ.; ચ.; લી.; માણેક;

પાનાં ૨૪-ગ્રે. ૨.; ૨૨-૧૯ માં.

× આરોટ કવિ ગોવિંદ ગિજ્ઞાભાઈ વાઢસૈંદર્યના ૧૯૭૩ ના માર્ગ-શીર્ષના અંકમાં પૃ. ૧૭૭ જણાવે છે કે પોતાનીપાસે સં. ૧૬૧૫ ના વૈ. શુ. ૩ ગુરુવારે જોસલમેરના મહારાજ હરરાજજીની આજ્ઞાથી આ કવિએ બનાવેલી શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ પ્રત છે. આ પરથી તેણે ‘માર ઢોલાની વાર્તા’ ના મથાળે વર્તા લખી તેમાં પ્રકટ કરાવી છે.

(૨૪૯) તેજસાર રાસ-સં. ૧૬૨૪ વીરમગામમાં

આદિ—

દ્વહા.

શ્રી સિદ્ધારથ દુલતિયુ ચરમ જિણેશર વીર	
ખાણુગિ પ્રણુમી તસનણા સોવિન્નવન્નસિરીર.	૧
જિનવડ શ્રી મુણિં ઊપદિસઈ ભવિક્ક લોક સુપ કાજિ	
જિન પ્રતિમા જિન સારપી ભાપિ શ્રી જિનરાજિ	૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિં આરાદિ એકંતિ	
અદિ ભવિ પરમવિ સુપ લહઈ ઈમ ભાપઈ અરિહંત.	૩
જિણુહર જિનવર આગલિઈ પૂરઈ જિકા પઠવિ	
તેજસાર નૃપ તણીપરિં સુપ ભોગઈ સદૈવ.	૪
આર રાજ નિણિઈ પામીયા પૂજ તણઈ પ્રંભાણિ	
સર્વારથ સિધિ અછઈ લહિસિ શિવ નિર્વાણુ.	૫

*

*

*

*

અતે—

શ્રી પરતર ગચ્છિ સહિ ગુરુરાય, ગુરુ શ્રી અભયધર્મ ઉવઆય	
સોલહસઈ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મગાર.	૧૫
અધિકારઈ જિનપૂજ તણુઈ, વાચક દુશલલાભ ઈમ ભણુઈ,	
જો વાંચઈ નઈ જો સાંભલઈ, તેહના સદ્દ મનોરથ ફલઈ.	૧૬

—ધતિ તેજસાર દીપપૂજા વિષયે રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૪ વર્ષે પોસ સુ. ૧૪ રાજપુર નગરે. તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીશ્રી. પરમગુરુ ભટ્ટારક શ્રી હેમવિમલ સૂરિ, તત્ શિષ્ય મુખ્ય પંડિત શ્રી સુમતિમંડણ ગણિ. તત્ શિષ્ય (ચેલા) સહજવિમલેન લિખિતો અયં રાસ,

(૫. ૧૩ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) રત્ન. કે.; વીર પા.

—સંવત્ પાડેશ નવનવતિ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થી દિવસે તિથૌ યુધવાસરે વિધિપક્ષ ગચ્છેશ ભટ્ટારક મુગટામણિ: શ્રીશ્રી ૫ ગજસાગર સૂરીંદ્ર તત્ શિષ્ય પંડિતપ્રવર શ્રીશ્રી ૪ લલિત-સાગર તત્સિષ્ય ઋપિ મતિસાગર દ્વિતીય ભ્રાતૃ ઋપિ જયસાગર પા-ત્ર્યે સતિ શ્રી તેજસાર નૃપરાસોડ લિખિતોડરિત. (ઈડર બાધઆનો ભં.)

—૧૬-૧૫ સંવત્ ૧૭૪૨ વર્ષે આવણુ વદિ ૧૨ દિને આદિત્ય-વારે. સકલગણિગન્ધેદ્રગણિ શ્રી શ્રી ૧૦૮ સૌભાગ્યવિજય ગણિ તત્શિષ્ય ત્રેમવિજય લિં કંઠારીયા મધ્યે (પાલણુપુર ભ.)

(૨૫૦) અગડદત્તરાસ. (પ્રત સં. ૧૬૫૩)

૧ સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્તંભ ખભાતમાં.

આદિ—

પ્રભુ પ્રણમુરે પાસજિણેસર થભણો.

ગુણુ ગાવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ધણો.

જ્ઞાંની વિણુરે એહની આદ ન કો લહે.

તોહૈં પણિરે ગીતારથ ગૂરુ ધમિ કહે—

*

+

*

*

અતે—

ઈમિ સ્તબ્યો સ્થંભણુ પાસ સ્વાંમી નયર શ્રી પંભાયતૈં,

જમ સહા ગુરુ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંભતે,

એ આદ મૂરતિ સકલસુરતિ સેવતાં સુખ પાંમીએ,

મનભાવ આંણિ લામ જાંણિ, કુસલલાભ પળંપયે.

૨ ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તો

આદિ—

સરસતિ સામતી આપ મુગાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ જ્ઞેતિ સંસાર સમાણી, પાદ પરણમું જ્ઞેડિ યુગ પાર્ણ. ૧

✖

✖

✖

✖

કલસ.

અતે—તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદ્ધિ નિહાં દિપ અસંખિત,
બોમ ધરણિ પાયાલ આણ મુર વહે અખંડિત,
અમુર ઈંદ્ર નર અમર વિવિધ વ્યંતર વિદાધર,
એવે તુઝ પાય સય ન માજ મુજ પે નિરતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિન ચિતામણી,
કવિ કુશલલાભ સપતિ કરણ ધવલધીંગ ગોડીધણી. ૨૩

પ. કા.; ૧૪વિ. ધ. ૨-૧૪

૩ નવકાર છંદ—

આદિ—વંછિત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર,

અતે—કલસ.

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક;
સિદ્ધમંત્ર શાશ્વતો ધમ જપે શ્રી જગનાયક,
શ્રી અરિહંત મુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે
શ્રી ઉવગાય મુસાદુ પંચ પરમેષ્ટી યુણિજે;
નવકાર સાર સંસાર છે કુશલલાભ વાચક કહે,
એક ચિત્તે આરાધીઈ વિવિધ ઋદ્ધિ વંછિત લહે ૧૭ (શુ. વિ. ભ.)

૧૪૪ લાવણ્યકીર્તિ (૫૦ જેમશાખા ગુણુરંગ-જ્ઞાન-વિલાસ-શિ૦)

(૨૫૧) રામકૃષ્ણ ચૌપાઈ. સં. ૧૬૧૭ વૈ. શુ. ૫ વિક્રમપુર (વીકાનેર) માં
અતે— દાલ નવમી (અધસઉરે અધમિતઉ મુનિવર ગાધયઈ)

ભાવ ધરીનઈ ગુણુ ગરૂઆ તણા, ગાધજઘ સસનેહ,
ઉત્તમ સંગઈ ઉત્તમ દૂલ હુવઈ, વાત કહઈ સવિ એદ. ૫૩

તિણિ કારણિ નપ સમકિતનઈ વિપઈ, રામ અનઈ ગોવિંદ,
ચરિનઈ ચારક મૂલ જનમ થકી, શુણિયઈ સોદગકંદ. ૫૪

રાજઈ સૂરનસિંહ નરિદનઈ વિક્રમપુરિ ગહગાહઃ
સંવત સોલહ સય સનાહુત્તરઈ, સુદિ પચમિ વધસાહ. ૫૫

જેમ સાધિ જણીતા જગત્રમઈ, વાચક શ્રી ગુણુરંગ.
તાસુ સીસ વાચક ગુરૂ ચિરજયઉ જ્ઞાનવિલાસ અભંગ, ૫૬

તાસુ સીસ લવલેસઈ ઉપદિસઈ, લાવણ્યકીરતિ એમ
ભણુતા ગુણુતાં સાંભલતાં છતાં, થાયઈ અવિચલ જેમ. ૫૭

કુસલસુગુરૂ સુપસાયઈ નવમી, દાલ ધન્યાસી રાગિ,
લાવણ્યકીરતિ પભણુઈ વાચતાં અધિક વધઈ સોભાગ. ૫૮

ચતુર ચિતરંજન એ દાષીયઈ ઇમ લઈ છઈ પંડ;
ભુવનકીરતિ બધવ સંગમ, સદા, દિન દિન સુજસ અખડ. ૫૯

—ધતિશ્રી રામકૃષ્ણ ચરિત્ર ષષ્ટમખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૭૧૩ વર્ષે
માગસિર વદિ ૪ દિને શ્રી બ્રહ્માનપુર ગંધે લિખિતા ચતુઃષ્પદિકા ત્રિથાત્રથ
૧૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા. ગાથા ૧૨૦૦ સર્વ સંખ્યા.—પા. ૪૨-૧૫ આ. ક.

(૨૫૨) ગજસુકુમાલ રાસ.
અતે—

બંદીવાન છુડાવીયારે, સગલા નગર મઝારો,

મુહમાંગ્યા દીધા ઘણારે, મણુ માંણુક ભંડારો.

મહમાંણુ કમહું દીધા દેષી, મનરી અંછા કોઈ ન રાષી,

લાવણ્યકીરતી દાલ જ ભાષી. ચોથી પાંચમોએ તહું સાષી,

જ માતાજી જ હો. ૬

કુહો.

હાથીનો હુ ત્રૈતાલવો, દેવકીમુત સુકમાલ,

બાલક જનમ્યો તેહવો, નામૈ ગજસુકુમાલ.

૧

—ઈ તિશ્રી ગજસુખમાલજીકી ૯ ઢાલ સંપૂર્ણ. લિખિતં. જૈપર
મંથે. શ્રી. સમત ૧૮૬૭ આવણુ સુદિ ૧૧ લિપિકૃત્વા. (પૃ. ૩.
પં. ૧૭ ગુ. વિ.)

૧૪૫ વિનયસાગર (ખન જિનહર્ષસૂરિ સંતાનીય માન-
કીર્તિ-દેવકલશ-સુમતિકલશ શિ૦)

(૨૫૩) સોમચંદ રાજાની ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ આવણુ શુદિ ૧૫
અતે—

બુધ જૈનપુરમાં.

સંવત સોલહ સત્તરધરે, સવચ્છર સુવિચાર,

સાવણ માસ સુહાવનઉરે, પૂનિમ તિથિ બુધવાર.

૧૫

નગર જૈણપુર જાણીયરે, નદી ગોમતી તીર,

સકલ સંઘકર્ષ આગ્રહધરે, રચી કથા સુગંભીર.

૧૬

*

*

*

*

શ્રી જિણમદિર સોભતોરે, અનિત જિણેસર નામ.

૧૭

' વડ ખરતર ગચ્છ ભલઉરે, શ્રી જિનહર્ષ સંતાન,

શ્રીમાનકીર્તિ પાઠક ભલારે, વિદ્યારયણુ નિધાન.

૧૮

તાસ શિષ્ય મોહર્ષ ભલારે, દેવકલસ મુનિરાય,

શ્રી સુમતિકલસ મુનિ જાણીયધરે, નરવર વંદર્ષ પાય.

૧૯

તાસ શિષ્ય મુનિ રગસુરે, વિનયસાગર મુનિ નામ,

સોમચંદ ભૂપાલકીરે, કરી કથા અભિરામ.

૨૦

—૩૨૧ પદો.

સાગર ભં. પાટણ.

(૨૫૪) ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ.—૩.

૧૪૬ માન (ખ૦ શિવનિધાન શિ.) જિનસિંહસૂરિ રાજ્યે.
(૨૫૫) કીર્તિધર સુકોસલ પ્રખંધ સં. ૧૬૧૭ દિવાલી. પુષ્કરણમાં.
અંતે—

શ્રી ખરતરગણ છાજઈ, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ રાજઈ,
સંવત સોલહ સત્તરિ, દીવાલી દિનિ ગુણભરિ. ૫૦
ગુણિજન ગુણિ ધણું રીજઈ, મૂરખ કિસુંય કહીજઈ,
હિયઈ હરપ બહુ આણી, મતિ દેઈ સાંભળઉ પ્રાણી. ૫૧
ઐ સંખંધ રમાલ, સુણતાં લીલવિલાસ,
શ્રી શિવનિધાન ગુરૂ સીસ, કહઈ મુનિ માન જગીસ. ૫૨
શ્રી પુષ્કરણ ચઉમાસઈ, રહતાં ચિત્ત ઉલ્હાસઈ
ભણતાં સમ સુખદાઈ, સુણતા લીલ વધાઈ. ૫૩
—(છડર બાધઓનો ભં.)

૧૪૭ સાધુકીર્તિ (ખ૦ મતિવર્ધન-મેરૂતિલક-દંયાકલશ-
અમરમાણિકય શિ૦)

(૨૫૬) સત્તરભેદી પૂજા, સં. ૧૬૧૮ શ્રા૦ શુ. ૫ અણુહિલપુરમાં
આદિ— રાગ પરપદૌ દ્વહા.

જ્યોતિ સકલ જગિ જગતી હૈ, સરસતિ સમરસું ભદં,
સત્તર સુવિધિ પૂજતણી, પભણિસુ પરમાનદ.
ગાહા

નવણ વિલેવણ વથ જુગ, ગંધારોહણું ચ પુષ્કરોહણું,
માલારોહણું વનયં ર, સુન્ન પડાગાય આભરણું,
* * *

અંતે—

અણુહિલપુર શાંતિ શાંતિ સખ સુખદાઈ, સો પ્રભુ નવનિધિ સિધિ
વાજૈ. ૨ ભ.

શ્રી જિનચંદ સૂરિ ગુરૂ પરતરિપતિ ધરિ મનવચન તસુ રાજે,
 સંવત સોલ્લ અઢાર આવણુ સુદિ પંચમિ દિવસ સમાજે. ૩ ભ.
 દયાકલસ ગુરૂ અમરિમાણિક (ગુરૂ) તાસ પસાઈ સુવિધિધ હું ગાજે.
 કહે સાધુકીરતિ કરત જિનસંસ્તવ, સવિ લીલા સવિ સુખ સાજે. ૪ ભ.
 —સં. ૧૮૨૫ મિતિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧ શ્રી વિક્રમપુરમંથ્રે. (પત્ર. ૪ પ્ર. કા.)
 —શ્રી વીકાનેર મંથ્રે સંવત ૧૮૧૯ વર્ષે મિતિ જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે
 દ્વિતીયા દિને સોમવારે પા ૮-૯-ક. મુ, (મારી પાસે છે.)
 (૨૫૭) આપાઢભૂતિ પ્રમંથ્ર. સં. ૧૬૨૪ વિજયાદશમી યોગિ-
 ણીપુરમાં.

અતે—

ખરતર ગચ્છ વાયક થયક, મનિવર્ધન નામ	
મેરતિલક તસુ સીસ જે ગુણ ગણ અમિરામ.	૧૮૨
તાસુ વિનય ગુણી અછધ, દયાકલશ મુણીશ	
તાસુ સીસ રંગય કહધ, સાધુકીરતિ જગીસ.	૧૮૩
ધમ્મ સોલહ અઉવીસધ સમધ યોગુણિપુર ઠાણિ,	
ક્રિયક વિજઈદશમી દિણધ, યહુ ચરિત વિનાણ.	૧૮૪
એ પ્રસ્તાવ મનોહર, નવ રસ સંપદ,	
સાધુકીરતિ મુણિવર રચક, આપાઢ પ્રમંથ.	૧૮૫
પાપડ ગોત્રઈ પરવડક, શ્રીવંશ શ્રીમાલ	
સાહ તેજપાલ કરાવિયક, સંપદ રસાલ.	૧૮૬
લલિત્યઈ સુધ જે ગાવિખઈ નરનારી વૃદ્ધ,	
કુસલમંગલ અવચલ ધરધ, સુણતા આણંદ.	૧૮૭

૧-શત્રુંજય (ચૈત્રી) સ્ત. ૧૬ કડીનું:—

આદિ—

પય પ્રણમી રે જિણવરના શુભ ભાવ લધ,
 પુંડરગિરિ રે, ગાઈસુ ગુરૂ મુપસાહિલધ,

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

ધમ કરીય પૂજય થાજે ગહિ સંધ પૂજ આદરધ,
સાહમ્ભવચ્છલ કરધ ભવિયાં, ભવસમુદ્ર લીલા તરધ,
સપદા સોહગ તેહ માનવ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ બહુ લહધ,
અમરમાણિક સીસ સુપરધ, સાધુકીરતિ સુખ લહધ.

૧૬

—૧—૧૫ (મારી પાસે છે.)

૨-પ્રભાતી ૪ કડી.

આદિ—

રાગ દેશાખ.

આજ કાપમ ધરિ આવે, દેખો માર્ધ

અતે—

ઉત્તમ દાન અમૃતરસ બિપમ, સાધુકીર્તિ ગુણુ ગાવેં ૪ આજં
(મારી પાસે છે.)

૧૪૮ દેવશીલ (સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ-સોમવિમલસૂરિ-લક્ષ્મી
ભદ્ર-ઉદયશીલ-ચારિત્રશીલ-પ્રમોદશીલશિ.)

(૨૫૮) વૈતાલ પચવીસી રાસ—સં. ૧૬૧૯ બીજો શ્રાવણ
વદ ૯ રવિ વડવા ગામમાં.

૨ “આ રાસ સં. ૧૬૧૯ માં રચાયેલો હોય એની ભાષા ૧૬ મા
૧૭ મા સૈકાની છે, અને વિમલપ્રગ્ધ તથા કાન્હડદે પ્રગ્ધની ભાષા
સાથે તે ધણી રીતે મળતી આવે છે; અને આથી તે તે સૈકાની
ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે. કવિ શામળભટ્ટની
મહાપચીસીની વાતો મૂળરૂપે જૂની ભાષામાં આમાં છે. વૈતાલપચી-
સીનું મૂળ કથાસરિત્સાગર અને બૃહત્મજરી વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં
છે; અને તેમાંથી હિંદી, મરાઠી, બંગાલી વગેરે અનેક ભાષાઓમાં
તેમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર અને વધારા સાથે ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભાષાન્તરો
થયાં છે. બંગાળના પંડીત જીવાનંદ બી. એ. પ્રકાશિત શ્રી જંભલદત્ત
પ્રોક્ત પણ સંસ્કૃતમાં એક વૈતાલ પચવીસી છે. એ બધામાં વાર્તાઓની
ઘટનામાં કંઈ કંઈ ફેરફાર છે અને કોઈ કોઈમાં એક બીજાથી જુદી
જુદી વાર્તાઓ છે.

—૨. જગજીવન દ. મોદી.

આદિ—

સરસતી સામિણિ પય નમી, માગુ ઉચિત પસાય,	
કાસમીર મુખમંડણી, વાંણી દિલ મુઝ માય.	૧
બ્રહ્માપુત્રીનિં નમુ, કમલ કમંડલ સાથ;	
એક કરિ વીણા ધરી, પુસ્તક જમણિં હાથિ.	૨
હંસવાહનિ હરખિં રમિં. કરિં જગલીલ વિલાસ;	
જે જગ મૂરખ માંનવી, તેહની પૂરે આસ.	૩
હીઈ સુખ દુખીઆ નરા, સુખીઆ સંપતિ દોડિ;	
મૂરખાનિ વિદ્યા દિઈ, બું સમરે પરહોડિ.	૪

x

x

x

x

અતે—

તપગઢ નાયક ભુવન દિણેહ, શ્રી શ્રી સોભાગ્યહર્ષ સુરિંહ,	
તસપટિં સોહિં ગુણગેહ, જયવંતા વહિંરી જગમેહ.	૮૧૩
ગુરુ શ્રી સોમવિમલ સુરિરાય, પ્રણમુ અહનિસિ તેહના પાય,	
તસ પંડિત વર પ્રધાન, લક્ષ્મીભદ્ર નામિ સુવિહાંણુ.	૮૧૪
સીસ સીરામણિ પડિતરાય, ઉદ્યશીલ ગણી પ્રણમું પાગ,	
આરિતશીલ પડિત તસ સીસ, સપરિવાર વદુ નીસદીસ.	૮૧૫
પ્રમોદશીલ પંડિત ગુરુરાય, તેસહિ ગુરુના પ્રણમી પાય;	
કરી ચોપાઈ નાંમ વેનાલ, પચવીસેં એ કથા રસાલ.	૮૧૬
સંવત સોલ ડિંગણીસા વર્ષ, ખીજો શ્રાવણ શાંભલ પખખ;	
નુંમ તણો દિન રવિવાર, નક્ષત્ર પુનર્વસુ આવ્યું સાર.	૮૧૭
વડવે ગાંભિં રહ્યા ચોમાસ, રચિલ વાસુપુન્યનિં પાસ;	
ઐષેકથા સંબંધ વિનોદ, સાંભલતાં ઉપજે પ્રમોદ.	૮૧૮
ફહા ગાહા બંધ ચોપાઈ, આહસિં નિ ત્રેવિસ જે હુઈ;	
સાંભલતાં સંકટ સવિ ટલેં, ભણતાં સવિ સુખ આવિ મિલે.	૮૧૯
નવિ ત્રાલે તસ ભૂત વેનાલ, સાહાસ તણી એ વાન રસાલ;	
વિનોદરસ રચિ દેવસીલ, ભણતાં ગુણતાં લહીઈ લીલ.	૮૨૦

હં સવિમાંહિ મૂરખ ધરી, હમ્કેં મત નહિં તેહની ખરી;
 અક્ષર આધું પાછું કહું, હીન અધિક પાયું નવિ લઈ. ૮૨૧
 કર્નેડી પ્રણમ કવિરાય, સોધી અક્ષર ઠવળ્યો ઠાય;
 જિહાં લગે તારા રવિચંદ, કથા રહિજ્યો જિહાં તપેં જિણુંદ. ૮૨૨

—ઇતિ શ્રી વેતાલપંચવીસી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૮૨૯ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ
 ૨ બુદ્ધે સિદ્ધિયોગે પં. શ્રી ૫ શ્રી રાજવિજયગણિ શિષ્ય પં. કૃષ્ણવિજય
 ગણિ લિપિકૃતં સાંતલપુરે શાંતિનાથપ્રસાદાતઃ શ્રે. —પ્ર. કા.

—ઇતિ શ્રી વિક્રમ મહારાજેન્દ્ર ગુણોત્કર્ષીર્તન વેતાલપંચવીસી
 કથાયાં વિવિધવિનોદવાર્તાયાં પચ્ચવિંશતિ કથા સંપૂર્ણાઃ સવત્ ૧૬૯૧
 વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધિ બીજ રવૌ શ્રી ૬ પુણ્યજી વરસિધજી લગ્નુ તસ્ય
 સીક્ષ્ય પંડિત સરોમણિ ઋ. શ્રી ૫ વર્ધમાનજી તસ્ય શિષ્ય ઋ શ્રી ૫
 તુલસીદાસ તસ્ય સીસ્ય મુનિ કલ્યાણ લિખિત શુભ ભવતુ:

—(ચેનસાગરજી ભં. ઉદયપુર)

(સોમવિમલ સૂરિ માટે જીમ્મો નં. ૧૩૦)

+ સંશોધન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા રા જગજીવનદાસ દયાળજી
 મોદી, સખ ડેખુટી એન્જીનેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર ખાંભા મહાલ, વડોદરા
 રાજ્ય. સં. ૧૯૭૨ કિમત દોઢ રૂપીયા.

૧૪૯ આણંદસોમ (તં સોમવિમલસૂરિ શિ.૦)
 (૨૫૯) + શ્રી સોમવિમલસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૧૯ માહ ૧૦,
 નંદુરખારમાં.

આદિ—

સકલ સદાશ્વ સેવીષ, શ્રી જૈાતમ ગણધાર;
 મણહ મનોરથ પૂરણ, લખધિ તણુ ભડાર. ૧
 સરસતિ સામિણી તુઝ નમું, માણું અવિરલ છુદ્ધિ;
 જનસ પસાઇ સંપન્ન, વચન તણી વર સિદ્ધિ. ૨

સોમગચ્છ ગચ્છિ ગણિ, સોમવિમલ ગુણધાર;	
શ્રી સોમવિમલ સ્ત્રિ તણુ, રચિસુ રાસ વિસ્તાર.	૩
સાર સુગુર ગુણુ ગાયતાં, દુઃકૃત દ્વરિં નર્ધ;	
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ મુખ્ય સંપદા, નિશ્ચય નિય ધરિ થાઈ.	૪
સુરતર સમ સહિગુર મુગુણુ, સદાચાર વિચાર;	
ભાવિ ભલઇ ભેટઉ ભવિક, જિમ પામું જયકાર.	૫
x	x
x	x
x	x
x	x

અતે—

લોટી ગણુડે પાએ લાગું, ગુર સેવા અહનિસિ માગું;
આણુંદસોમ પ્રણમઈ પાય, કરિ મઝ ગુર મુપસાય. ૧૫૦

રાગ—મહાર. મોરી અ.ખડી ફરકધરે. એ ઢાલ.

યુગ પ્રધાન જાણુઈ સહુ, જિનશાસન સુરતાનરે.
ગુર ગુણુ ગાતાં સંપદા, સહી વાધધરે અધિકું વાન. ૧૫૧

મોરા સહિ ગુર વધાવુંરે, સોહાવુંરે તપગછરાય,
નિન પ્રણમુરે શ્રોગુરપાય, જિમ કીજધરે નિરમલ કાય,
જિમ હુધરે બહુનું આય, મોરા સહિ ગુર વધાવુંરે.

ધિન અમરાદે કૃખડી, રૂપરાજ કુલ ધિન્ન રે

ધિન્ન સુગુર છણુઈદીખીઆ, રૂડા યુવિહરે સંઘ મુપસન્ન મોં પર

સોમાગદરિય સ્ત્રિ પટિ જયુ, શ્રી હેમવિમલસ્ત્રિ સીસરે.

અકવિહ સઘ ઇણિ પગિ ભણુઈ, જયુ ગછપતિરે કોડિ વગીસ મોં પ૩
જાં દ્રૂ સાયર અંદ્રુ, જાં તપઈ તેજિ દિણિંદરે;

તાં સોમવિમલસ્ત્રિ ચિર જયુ, મુખ્ય સંપદરે દિહિ આણુદ મોં પ૪

આણુંદ સોમકલા મિત્રી, સંવત ઓગણીસઈ માધ માસિરે,
દસમી ગુરવારિ રચિક નંદરઆરિ રે રાસ ઉલ્લાસિ. મોં પ૫

મનરંગિ જે ભણુઈ ગુણુઈ, સાંભલઇ રાસ રસાલરે,

નવ નિધિ તસુ ધરિ અંગણુઈ, સખિ ફલીકરે અમર રસાલરે. મોં ૧૫૬

પ્રં નૈ. ઓ ગૂર્જર કાવ્ય સચય.

(આનો સાર સોમવિમલ સ્ત્રિ નં. ૧૩૦ ની નીચે આપ્યો છે.)

(૨૬૦) સ્થૂલભદ્ર સ્વાધ્યાય, સ. ૧૬૨૨ આવણ શુદ્ધિ ૧૦ વૈરાટમાં.

અંતે—

તપગચ્છિ નિર્મલચંદ્ર, શ્રી સોમવિમલ સૂરિંદ,
તસ સીસ રચિઉ સગ્રાય, સાંભલતાં (મન) નિર્મલ થાય.
પૃથિવી રસ સવત એહ, કુચ કપ્પણ પ્રમાણિ જોહ,
આવણ શુદ્ધ દસમી દિવસિં, વચરાટિ શુણિઉ મન હરસિ,
જાં તારા ગયણિ દિણંદ, જાં સાયર મેર ગિરિંદ,
તાં પ્રતપું જાવલી સોમ, ધમ ભણુધ આણુંદસોમ.
—વૈરાટ (જૈરાટ) જયપુર રાજ્યમાં આવેલુ છે. (૫૩ કડી પ્ર. ૩૦)

૧૫૦ વેલામુનિ અથવા મનસત્ય [ત૦ વિજયદાન
સૂરિ શિ૦)

(૨૬૧) નવતત્ત્વ જોડિ. (ચોપધ) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં.

આદિ— મગલ કમલાકંદુ એ ઢાલ.
આદિ જિણુંદ નમેવિએ, નવતત્ત્વ કહઉ સખેવિએ,
જીવતાણા દસ પ્રાણુ એ, પચઈદ્રી પચ પ્રાણુ એ.

*

*

*

*

અંત—

ધય નવતત્ત્વ વિચારતાં, અધિકી ઉછી ભાષિરે;
વોલી હુધ અજાણુવધ, તે પામઉ સંધ સાષિરે. ૬૪
તપગચ્છનાયક સિર શુર, વિજયદાન ગણુધારરે.
વેલઉ મુનિ તસુ આણુધરી કહધ સ્વપર ઉપગારરે. ૬૫

૮—૧૧ (વિ. ધ.)

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છે તે પછી રચનાર કવિનું નામ.
મનસત્ય જણાય છે.

અતે—

ધય નવ તત્તવ વિચારતાં અધિકૃં ઉછું ભાખ્યૂરે,
ઓહ્યું હુઈ અણુજાણુવઈ તે પાંમૂ સંઘ સાખિરે,
તપગચ્છનાયક શ્રી ગુરૂતો શ્રી વિજયદાન ગુણધારે.
એલૂ મનસત આણુધરઈ તુ કહસૂં પરઉપગારે.

—સંવત્ ૧૬૫૮ વરસે આપાઠ વદિ ૨ સોમે. લેખક પાઠક શુભ
ભવતુ—પત્ર ૮ પ્ર૦ કા.

અતે નામના કવિઓ એકજ લાગે છે—(વિજયદાન સૂરિનું સૂરિપદ
૧૫૮૭, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૨. તેથી આ કૃતિ સં. ૧૬૨૨ પહેલાંની છે.

૧૫૧ લીમ ભાવસાર.

(૨૬૨) શ્રેણિક રાસ. સં. ૧૬૨૧ ભા૦ શુ૦ વટપદ્ર (વડોદરા) માં
આદિ— રાગ કેદારો.

ગોતિમનઈ સિર નામીય, મનવંછિત ફલ પામીય;
સ્વામીય સેવકની દયા કરોએ. ૧

સારદાનઈ ચરણે લાગુ, સુદ્ધિ યુદ્ધિ માતા હું માગુ,
દો મુઝનઈ વાણી અ તાપમ રૂઝડી એ. ૨
ઉદાવઉ.

ફડી તે વાણી આપો મુઝ માતા, સિદ્ધાંત સૂત્ર વિસ્તાર
લાખ જોયણૂ જ યુદ્ધીપ, ભરતખંડમાંહિ સાર. ૩

~

*

*

+

અતે—

વટપદ્ર નયર સંવત સોલ એકવીસઈ, ભાદ્રપદ સુદિ શુભ (ન)
કલસ. વારે પ્રારંભ દીસઈ.

કાંઈ એક કવિમતિ, કાંઈ એક સાઝગતિ સાધસંગતિ પામીઈ,
શ્રેણિક રાસ કીક અતિ ઉદ્દાસઈ, જિનવાણી સિર નાંમીઈ. ૧

ગહિતમ પાએ, સારદમાએ, ચિત રાખું ચરણે સમુ,
ભાવસાર ભીમ કરજોડી બોલિ, સાધ સદને ચરણે નમૂં.

—સંવત ૧૧૭૦૩ વર્ષે માધ વદિ ૧૪ ભૈામે લિખિતં [શુ. વિ.] કે.

—સંવત ૧૬૭૨ વર્ષે કાગુણુ વદિ ૮ શુક્રે ત્રિં જોસી સવળ
શ્રી સ્તંભતીર્થ સ્થાને લં સુરત ભ. ગોરજી રવિહંસજી દીપહંસજી—
આપરીયા શેરી-સુરત પાસેની પ્રતિ. ૨૦ ૫૦

૩ પર સુમતિકીર્તિસૂરિ (દિંસરસ્વતિગચ્છ જ્ઞાનભૂષણસૂરિશિ.)

(૨૬૩) ધર્મપરીક્ષા સ. ૧૬૨૫ માગશર-શુદ્ધ ૨ હાસોટ નગરમાં.

આદિ—

હાલ રાસની.

અદ્રપ્રભ સ્વામી નમીઈ, ભારતી ભુનાધાર તુ;

મૂલ સંધ મહીયલિ મહીત, ખલાત્કાર ગણુ સાર તુ. ૧

વિધાનંદિ સ્વામી વિગ્રુધ, મલ્લિભૂષણુ મુનિરાય તુ,

લક્ષ્મીચંદ ગુરુ ગુણુનિયોએ, પ્રણુમીય તેહના પાય તુ. ૨

વીરચંદ અર્ચિત અતુર, ભદ્રારક ભુવિ ભાણુતુ;

જ્ઞાનભૂષણુ જ્ઞાનિ ભયોએ, વિધાતુ દીઈ દાન તુ. ૩

પંચગુરના પાય નમીય, રચું રાસ મન રંગિ તુ,

ધરમ તણી પરીક્ષાતણુ એ, શાસ્ત્ર જોઈ નિચંત તુ. ૪

ભવીયણુ ભલી પરિ સામયોએ, ધરમાધરમ વિચાર તુ;

દોષ મ લેસ્યો કેહતણાંએ, કહિતાં ન લાહું પાર તુ. ૫

*

*

*

*

અંતે—

દૂહા.

મૂલ સંધ મુનિવર ધણા હવા, સરસતિ ગછિ શૃગાર,

કુંદકુદ્યારિજ કુલિ, પદનંદ ભવતાર. ૧૧

દેવેંદ્રકીરતિ દયા આગસો, તેહ પટોધર ચંગ;

વિધાનંદિ સ્વામી જયો, મલ્લિભૂષણુ ઉત્તમ. ૧૨

- લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રી ગુરુ નમૂં, દીક્ષાદાયક એહ;
વીરચંદ્ર વાંદ્ર સદા, સીપાંદાયક તેહ. ૧૩
- તેહ પાટિ પટ્ટોધર, જ્ઞાનભૂષણ ગુરુરાય;
આચારિજ પદ આપીયૂં, તેહનાં પ્રણમૂં પાય. ૧૪
- તેહ કુલકમલદિવસપતિ, પ્રભાચંદ્ર ચતિરાય;
ગુરુ ગણપતિ પ્રતપો ધણું, મેર મહીધર જીવ. ૧૫
- મુખતિકીરતિ સૂરી રચ્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ;
શાસ્ત્ર ધણો જોઈ કરી, કીધુ બહુ પ્રકાશ. ૧૬
- ચણુભૂષણ રાય રંજણો, ભંજણો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭
- મદ્દઆ કરી શ્રાવક ભલા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બદ્દ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રચીયો તિહાં લવલેશ. ૧૮
- પંડિત હે પ્રેર્યા ધણું, વણાયગ નિં વારદાસ;
હાંસોટ નયરિ પૂરો કર્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯
- સવત સોલ પચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદ્ધ ખીજવાર;
રાસ રૂડો રૂઢીયામણો, પૂરું હવો છિ સાર. ૨૦
- ભવીયણ ભાવિ ભાવિજ્યો, કીધો એહ પ્રતિજોધ;
હાલા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)
- પઠઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જેહ,
(મુગતિ મુગતિ ને વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો ને રૂઢીયામણો, રાસ રચ્યો છિ એહ.
છોડો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મપરીક્ષા એહ. ૧૩ (?)

—ઈતિશ્રી ધર્મપરીક્ષા ષષ્ઠોઽધિકારઃ સંપૂર્ણ સમાપ્તઃ

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિક્ય સૂરિ શિ૦
ને પદ્ધર)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જ્ઞેસ૦

(૨૬૫) ખાર ભાવના અધિકાર. જ્ઞેસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જ્ઞેસ૦

+ જિનખિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. ભી.

(૨૬૭) શાંખ પ્રદુમ્ન ચોપઈ. સં. ૧૬૨૦ આસપાસ.

(૨૬૮) ખારગતનો રાસ. સં. ૧૬૩૩ કા. વ. ૫.

આદિ— (નિગંથી સાધુની હાલ)

પાસ જિજ્ઞેસર પય નમીજી, નામઈ સહયુર સીસ,

દેસવિરતિ હું આદરુંજી, મનમાહિ ધરિય જગીસ.

૧

+ વડલી ગામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિ-
રિયાદેવી માતાથી સં. ૧૫૬૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ માં
લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના ભાદ્રવા શુદ્ધિ ૯ ને દિને જ્ઞેસલમેરમાં ત્યાંના રાજા
માલદેવે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર
મંત્રીના આગ્રહથી વીકાનેરમાં જઈ ક્રિષોદ્ધાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ
શત્રુજય જઈ ઉક્ત કર્મચંદ્રના આમંત્રણથી દોહડીમાં અકબર બાદશાહને
પ્રતિબોધી તેમની પાસેથી આપાદ શુદ્ધિ ૯ થી આપાદ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના
સાત દિવસો અમારી—જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું
હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું
હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના
જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને ‘યુગપ્રધાન’ એ
મિર્દ આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોનાતિ
માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન કર્યો કર્યા છે. સં. ૧૬૭૦
ના આસો વદિ ૨ ને દિને બેનાતંટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

મુવિનાણી પ્રાણી શ્રાવક વ્રતિ ચિત લાય,
મુનિમારગ અતિ દોહિલઉછ, એ મુખિ સિદ્ધિ ઉપાય.

—સુવિં—એ આકાશી.

તિહ પહિલઉ સમકિત ખરઉછ, જિમ મંદિર ચિર થંભ,
સમકિત સુરમુખ પામિયછછ, સમકિત સિદ્ધિ સુલંલ સુવિં ૨

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલહ સય તેતીસઈ, કાગુણુ વદિ પંચમિ ઉલ્હાસઈ,
ખરતર ગછિ ગરૂયઉ ગુણુ રાજઈ, શ્રી જિણુચંદસૂરિ ગુરૂપાસિ. ૯૨

આવિદ્રા ગેત્રીએ વ્રત લીધા, કીધા નરભવ સફલા આજ;
પાસ પસાયછ એ વિધિ કરતાં, પામિસિ સિવનગરીના રાજ. ૯૩

ખારહવ્રત સુધા પાસેવા, એમ કરછ પરિગહ પરિમાણ;
લીય વિદ્યાસ સદા મુખ પામછ, વાંચછ દિન દિન કલા વિનાણુ. ૯૪

—ઇનિ શ્રી ઇચ્છાપરિણામટિપ્પનકે સવત ૧૬૨૩ વર્ષે કાગુણુ
વદિ પંચમી દિને શ્રીમચ્છી ખરતરગચ્છાધિરાજ શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ
પદ્માલંકાર શ્રી જિનચંદસૂરિ રાજનાં સ્વહસ્તેન ગેલી મુઆવિકયા ગૃહીતં.
(કુલ ૯૩ દુક છે. આમોદના યતિ ચંદ્રવિજય પામે પ્રત છે.)

૧૫૪ રત્નસુંદર. (પૌં ગુણુમેરૂ સૂરિ શિં)

(૨૬૯) પંચોપાખ્યાન ચતુષ્પદિ. ૧૬૨૨ સાણંદમાં.

*

*

*

*

આદિ—

મુગુરૂચરણુનું લહી પસાય, પૂનિમપક્ષપવર ગુરૂરાય;
ગિરૂઆ શ્રી ગુણુમેરૂ સૂરીશ, વચનસાર તસ બોલે શીસ. ૧૫

દયા.

વચનસાર અતિ સરસ, દિઓ જનરંજન દેવ;
વિધનરહિત વિદ્યા વિભવ, આપિ સદા મુજ એવ. ૧૬

સિદ્ધ વેદ આગમ નિગમ, વ્યાકરણ સ્મૃતિ પુરાણ;	
તર્ક છંદ લક્ષણ ભરહ, જ્યોતિષ વૈદ્ય કુરાણ.	૧૭
કામ કાકે રતિ રહસ્ય વિધિ, સ્વપ્ન શંકુન લખ કોડિ;	
નીતિ બુદ્ધિ શ્રુત બલ વિના, નવિ કોઇ જાણે ખોડી.	૧૮
શ્રુતસાયરતટ પામવા, નીતિ બુદ્ધિ દોષ નાવ,	
ધર્મ કર્મનુ પામીએ, જો હોઇ બુદ્ધિ પ્રભાવ.	૧૯
વિષ્ણુશર્મા વાડવ ભલો, શ્રીગોડ નાતિ સુખાણ;	
સરસ કથા રસ વીનવે, નામે પંચાખ્યાન.	૨૦
નહિ વિદ્યા બુદ્ધિ તેટલી, તો કવિશ્યું શ્યો વાદ;	
કાંઇ જે અક્ષર લહું, તે ગુરૂચરણપ્રસાદ.	૨૧
ચોપઈ.	

પંચતંત્ર અઢે જેહમાંહિ, નામે પંચાખ્યાન કહેવાઇ,
જાણુ અજાણુ જિમ પ્રીછે બાલ, ખોલિશ ચોપઈમાંહિ રસાલ ૨૧
આમાં પહેલો અધિકાર પૂરો થાય છે તે અને તે અધિકારમાં
કર્તાનું નામ નથી મળતુ કારણ કે આના જેવું લખ્યું હોય છે કે:—
પંચાખ્યાન પ્રથમ અધિકાર, મિત્ર ભેદ બોલ્યો વિસ્તાર;
પક્ષ પુનિમ શ્રી ગુણમેરૂ સૂરિ, સુગુરૂ સીસ બોલે રસપૂરિ. પર
કુમર રહ્યા મનમાં રણઝણી, વચન વિષ્ણુશર્માના સુણી,
પ્રથમ કહ્યો મિત્રભેદ વિચાર, ભણી સુણી લહીએ જયકાર.
—ઇતિ શ્રી પંચાખ્યાન રાજનીતિબુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રભેદ પ્રથમો—
ધિકાર: સંપૂર્ણમ.

પરંતુ ખીજમાં કહ્યું છે કે
મિત્રપ્રાપ્તિ ખીજે અધિકાર, વિષ્ણુશર્મા કહે સુણો કુમાર,
પુનિમ ગચ્છ શ્રી ગુણમેરૂ સૂરિ, રત્નસુદર બોલે રસપૂરિ.
—ઇતિ શ્રી પંચાખ્યાને રાજનીતિ બુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રપ્રાપ્તિ દ્વિતીયો—
ધિકાર:—
૩ જા અધિકારની અંતે પણ ૧ લા પ્રમાણે છે.

૪ થામાં.

પક્ષ પૂનિમ શ્રી ગુણમેરૂસૂરિ, સુંદર સીસ ખોલે રસપૂરિ,
પ મો અધૂરો આમાં છે.

૫. ૬૨ (ખંડિત પ્રશસ્તિ નથી મો. સે. લા.)

૫. ૭૮ અમ૦; વિ. ધ.

(ડા. હર્ડલે પંચતંત્ર સંબંધી ઘણી જખરી શોધખોળ કરી છે; તે પરનાં સર્વ પુસ્તકો દરેક ભાષામાંના જોષ જઈ સિદ્ધ કર્યું છે કે પંચતંત્રના મૂળ ઉત્પાદક જૈન છે. આ ચોપઈ પણ તેમણે જોઈ છે.)
(૨૭૦) શુક્રખહોતરી, ૧૬૩૮ આશો શુદ્ધ ૫ સોમ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ગાથા.

સયલ સુરાસુર માયા, મંગલ કલ્યાણ સુજસ જય નિલય,
વરવિન્નમધણુદાયા, સા શારદ પદમ પણુમામિ.

૧

છાંપય.

આદિ રિસહજિણુનાહ, અનિય સંભવ અભિનંદણુ,
સુમધ પદમ પ્પહદેવ, સુપાસ અંદપ્પહ વંદણુ.

*

*

*

*

અંતે—

(સરસ્વતી સ્તુતિ મોટી છે. પછી ગુરૂ સ્તુતિ.)

વસ્તુ— સયલ મંગલ સયલ મંગલ, કરણ જિનરાય,
ચઉવીસે પણુમી કરી, ધરિય ચિત્ત સરસત્તિ સામિણિ.
ગુરૂ ગોયમ ગણુહર નમી, રિદ્ધિ પુદ્ધિ સુવિશુદ્ધ કરણિ,
સરસ ઝમક પદમધસ્યું, કથસું કથા રસાલ
બહુત્તરિ પુધ્ધે આગલી, મુણુયો આલગોપાલ.

૩૩

શ્લોક— આગે કવિ કહેતાં રહે અધિવિચિ કાંઈ ઉંણુ,
ધરિ છેહડે ઝોહું અધિક, તેં કરસ્યું પરિપુત્ર.

૩૪

ચોપધ— સોલસેં અઠત્રીસો સાર, આસો શુદ્ધિ પંચમિ શશિવાર,
 પૂનિમપક્ષ ગછપતિ ગણધાર, શ્રી ગુણમેરસૂરિ ગુરસાર. ૩૫
 તાસ સીસ પ્રણમી ગુર પાય, કથા પંક્તિ દેખી સનિ થાય,
 કથા તણો કીજે ઉદ્ધાર, દોષ મ દેસો કોઇ લિગાર. ૩૬
 કંરે કવિત પૂરે મનકોડિ, યુગતિ સગતિસ્થૂં બાંધી જોડિ,
 સરસ વચન સડાનાં સાર, કવિ મુખ કહતહુ જયો જયકાર.

*

*

*

*

અંતે—

સારદ ગુર પસાઈ કરી, ગુર ગછપતિ પાએ આણસરી,
 શ્રી ગુણમેર સૂરિવર સીસ, રત્નસુંદર સૂરિ કહે જગીસ. ૧૬
 ગુજ્જરદેશ ત્રંબાવતિ ઠામ, થંભણપાસ તીરથ અભિરામ,
 સાંનિધિ શ્રી જિન શાસણિ કરી, એ કહી કથા શુક્રબહોતરી. ૧૭
 છપ્પય ગાહા દૂહા ચોપઈ, વસ્તુ અડચન પદ બધેં થઇ,
 સંખ્યા સર્વ સુણેયો સહી, શત ચૌવીસ ઉપરિ એકહી. ૧૮
 (પંચત્રીસ માગનઈ)

પ્રસિદ્ધ નામ એ શુક્રબહુતરી, બીજો નામ એ રસમંજરી,
 સુજ શિરિ પુદ્ધિમતી નહી તેઇસી, રચું કવીશ્વરની પરિ જિસી. ૧૯
 જા ધ્રુ તારી શશિહર સૂર, જ્યાં મહિમેર જલનિધિ પૂર,
 ભણો બણાવો નિર્મલપુદ્ધિ, જિમ લહો મન વચ કાયજ સુદ્ધિ. ૨૦
 મંગલ પહિલો જિન ચૌવીસ બીજો મંગલ ગોપમસીસ,
 ત્રીજો મંગલ ગુર અભિધાન, ચોથો જિનશાસન પરધાન. ૨૧

—ઇતિ શ્રી રસમંજરી કથા શુક્રબહુતરી ચોપધખદ્ધ-લિ. સં. ૧૮૪૦
 માર્ગે ૦ શુ. ૭ રવિ. શ્રી દ્રાક્ષા મધ્યે. રાજકોટ. યતિ. અમ.; ૩૦.

—પાનાં ૧૧૦ સં. ૧૭૫૦ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશ્યાં
 તિથૌ શનિવાસરે શ્રી જસનગર મધ્યે લિખિત ગણિ ગિનાંનવિજય ॥ ઉદેપુર
 યતિ ચેતનસાગરજીનો ભડાર.

(પૂર્ણિમાગચ્છના ગુણમેરૂ સૂરિ તે સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પદ્ધર હતા. તેમના પ્રતિમાલેખ સં. ૧૫૮૮ અને ૧૫૯૧ ના મળે છે—જુઓ લેખાંક ૧૦૭૦ ભાગ પહેલો અને ૨૯૨ ભાગ બીજો ધા. સં.)

૧૫૫ હીરકલશ (ખંડેવતિલક ઉ.—હર્ષપ્રભ શિ.)

(૨૭૧) સમ્યક્ત્વ કૌમુદીરાસ. ૧૬૨૪ માહ શુ. ૧૫ પુષ. સવા-
લખ દેશમાં.

*

*

*

*

અતે—

(હાલ ખનારી ચંડપર્ધરી છેલ્લિલી.)

શાસન નામક વીરજિજ્ઞેસર, પૂજે જઈ નિતુ ચંદણ કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વંસિ,

ગુણુ વરણુઈ બદ્ધં કર્ધ ન જાણુકિ, શાયા વયર કુમરની જાણું,
ખરતર ગછિ પ્રશસિ.

૮૭

શ્રી જિણુમાણિકસૂરિ ગુરૂપાટ, નામ જપંતાં હુધ ગહગાટ,

શ્રી જિણુચંદ સૂરિંદ,

જમુનામિર્ધ સવિ વાદી ભાજઈ, કેસરિની પરિ ગુહિરૂ ગાજઈ,
રાજઈ મુણિવરવંદ.

૮૮

શ્રી સાગરચંદ સૂરિ આચારિજ, છએ કીયા મોટા જગિ કારિજ,
જિણિ બિયાપિ કુશીલ,

થાપિઈ શીલવત ગહનાયક, એ છઈ મહીમતિ મોટાં વાયક,
પાઈ નમઈ જમુ લીલ.

૮૯

મહિમરાજ ચાયક તમુ સીસ, પાટિ તાસુ વલિ વાણારીસ,
કયાસાગર તમુ નામ,

તાસુ સીસ પદવી વાણારી, ન્યાનમદિર ગુરૂ મહાવિચારી,
પુદવી સારી મામ.

૯૦

મહીયલિ તાસ પાટિ વિખાય, ગુર શ્રી દેવતિલક ઉવઝાય,
તાસુ સીસ સુપદાય,

હર્ષપ્રભુ નામઈ મુનિરાય, હીરકલસ તસ સીસ કહાય, .

ખામી સુગુર પસાય.

૯૧

સંવત સોલહસઈ ચક્રિવીસ, માહી ખૂનિમ ખુધ સરીસ,
પુખ્ય નક્ષત્રઈ લેહ,

દેશ સવાલખ નયરી જેહ, ધર્મ તણુઉ જિહાં વાંધ્યુ નેહ,
તિહાં કીધ ચક્રપદ એહ.

૯૨

ધતિ શ્રી સમકિતકૌમદિ ચરીય, મઈ સખેપઈ એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તરિ ગુરમુખિ વાણિ,

ભણુઈ ગુણુઇ જે સુણુઈ અહોનિશિ, ધરિ બપહાં તસુ થાઇ સવિ વસિ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૬૯૩

—સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૪ ભોમવારે લિ. વનાસુત
પરીપ વીરદાસ સ્વપદનાર્થ લખાપિતં અથાઅં ૧૦૫૦ શ્લોકઈ ૩૧-૧૬
(વિ. ધ.)

(૨૭૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સ. ૧૬૩૬ આસાં વદ ૨. સવાલખ
દેશમાં મેડતામા.

આદિ—

આરાહિ શ્રી રિપભપ્રભૂ, યુગલા ધર્મ નિવાર,
કથા કહિસુ વિક્રમતણી, જસુ સાકઉ વિસ્તાર.

૧

સાકઉ વરતિઉ દાંનથી, દાન વડો સંસાર,
વલિ વિસેષે જિણુ સાસણુ, બોલ્યા પંચ પ્રકાર.

૨

અભવ્ય સુપાત્ર દાંન ગિહુ, પ્રાણી મોક્ષ સંયોગ,
અણુકુંપા ઉચિય કીરતિ ઉચિત, એ ત્રિહુ દાંને ભોગ.

૩

ચતઃ ગાથા—

અભયં સુપત્તદાંણું આણુકુંપા, ઉચિય કીર્તિદાંણુય,
દુત્રિ વિમુખો ભણિઉં, તિન્નિ વિભોગા ધયં હોઇ.

૫

ભેદ અનંત જિનાગમે, શ્રાવક કરણિમાંહિ,
 તે સવિ વિક્રમ સાયબ્યા, પ્રગટયા પૂન્ય પસાય. ૬
 પૂરવે શ્રી સિદ્ધસેન ગુર, વિક્રમ ગુણ સંબંધ,
 કીધી સિંધાસણકથા, બત્રીસે પરબંધ. ૬
 સિંધાસણુરી પૂતલી, વિક્રમનૃપ ગુણચૂર
 ધારાધિપ આગત્ત કલ્યા, બેટી સભા પડૂર. ૭
 હીરકલસ મુનિ તસુ ચરિય, લે આગમ અનુસાર,
 સરસતિ ગુર સુપસાધલે, કીય ચક્રપાં ઉદાર. ૮
 પુરપારથ ચક્ર પરગડો, માલવદેશ મુઝાર,
 ધાર નયરી શ્રી ભોજનૃપ, પ્રગલ્ભ સુપકાર. ૯
 ન્યાનિ ચક્રાસી તિહાં વસે, ધન પરચે નિરકંત,
 બેસે મહાજન તિહા મલિ, સાદી ખારહ પંતિ. ૧૦

શ્રીપુર^૬ ઉચ્યાં^૨ મેડતો^૭ પાલી^૪ પોકરવાલ,
 જનકતિ^૬ પાંટ^૭ હરસિહર^૮ ટીંડૂ^૯ ડીંડૂવાલ. ૧૦
 વાતવધેર^{૧૧} નરાણિયા^{૧૨} પડેલે પડેલ^{૧૩};
 સાદી ખારહ ન્યાતિ મલિ જિમે ગોડો મેલ. ૧૨
 શ્રીમાલે એસ નાંમ નગરે પલ્લીપુરે મેડતે,
 વગથો રતહહિંડવાંણુ નગરે પટ્ટાણુકે પુષ્કરે,
 રાજનહર્ષ પુરે નરાંણુ નગરે ડિંડૂડકે જાયલે;
 પડે પંડકિકે સ્ત્રીતા દશમિતા સાધ્વ દયા પંકતાય: ૧૩

*

*

*

* -

અતે—

[દ્વાદશ ઈકવીસાની.

શ્રી ખરતરે ગણુદર ગુર ગોયમ સમક, નિનિ ઉડીરે જિનચંદ્ર
 સૂરિ પયનમો;
 નસુ ગચ્છધરે સપ્રતિ પાદક ગુણનિવર, વડનાદીરે શ્રી વિજય—
 રાજ વસુધાતિલક. ૧૪

છંદ.

વસુધાતિલક તસ સીસ ખોલઈ સંધનઈ આગ્રહ કરી,
 દિસઈ સવાલિષ મે(ડે)હ નયરા સદા જય આણુંદ ભરી
 સંવત સોલેસે છત્રીસઈ બીજ આસો વદિ કથા,
 તિહ કહિય સિંહાસણ બત્રીસી હીરકલસ સુણી યથા. ૧૫
 ઇણી ચરિત્તેરે દૂહા ગાહા ચઉપદ, સહુ અકેરે બાવીસસઈ;
 (એક પ્રત પનરસઈ ૧૫૨૪) બાવીસ (બાવન). થઈ,
 કંઈ અધિકઉ ઉછઉ જે ભાસિઉ અલી, તે સદ્યુર પાએ
 નમિ પાંમઉ વલી. ૧૬

છંદ.

પાંમઉ વલી હું સંધ સઈ મુખિ માન છોડિય આપણુડ,
 જે શાસ્ત્ર સાયઈ હવધમિલતાઓ, તેહ નિરતઉ થાપણુડ.
 એ ચરિત સાંભલિ જેય માંનવ દાંન આપઈ નિજ કરઈ,
 તે પુન્ય પસાયઈ સુધી થાયઈ રિદ્ધિ પાંમઈ બહુ પરઈ. ૧૭
 —છતિ શ્રી કલિયુગપ્રધાન દાનાધિકાર શ્રી વિક્રમરાધ શ્રી ભોજ-
 નરેંદ્ર સિંહાસણ બત્રીસી ચક્રિય સંપૂર્ણ સંવત્ ૧૭૧૬ વર્ષે ભાદ્રપદ
 માસે સિતેતર પક્ષે દિગ્દિશિ તિથૌ પૃથ્વી...વારે લિખિતં મુનિશ્રી વૈરાગ્ય
 સમુદ્દેશુ. શ્રી આગરા નગરે મુનિશ્રી ક્રિયાસાગરગણિ વાચનાય લિખિત
 ગ્રંથાગ્ર ૩૩૫૧ માળને. (શુ. વિ., વિદ્યા.)

—સં. ૧૮૦૧ માહ વ. ૮ લિ. માંડવી મધ્યે જાંની વાસદેવ
 મુરારજી લિખાવિતં ચિરંજીવી પઠનાય તેનેદં પૂસ્તકં જ્ઞાનવૃદ્ધિકર.
 શુભં ભૂયાત ૧૧૨-૧૨ ધો.

—છતિ દાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાધ સિંહાસણ બત્રીસી પ્રબધ
 ચઉપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાતીસુદિ ૧૩ ભુમિ. (મ. બ.)

—છતિશ્રી કલિયુગ પ્રધાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાય સિંહાસણ બત્રીસી
 ચરિત્ર ચોપદ સંપૂર્ણ છગ સંવત્ ૧૬૭૬ વર્ષે માસે ચૈત્રે વદિ ૧૨
 દિને શ્રી અંચલગચ્છ વાચિક પ્રવર વાચિક શિરોમણિ વાચનાચાર્ય વાં

શ્રીપ રાજકીર્તિ ગણિનાં બાંધવ પંડિત પ્રવર પંડિત શિરોમણિ પંડિત
સિરિચક્ર ચૂડામણિ પંડિતોત્તમઃ ॥ પં શ્રી શ્રી ગુણવર્દન ગણિ શિષ્ય
મુનિશ્રી શ્રુત સાગર ગણિ મુનિ દયાકીર્તિ ગણિ મુઃ વિજયકીર્તિ
સહિતૈ લખિતં પાલિગ્રામ સુભસ્થાન મધે. (મ. ૫.)

—અધૂરી પ્રત ૧૨-૨૦ માં (બત્રીસપુતલીની વાર્તા એ
નામ છે.)

—ઇતિ શ્રી કળિજુગ પ્રધાન દાંનાંધિકારિ શ્રી વિક્રમરાઈ શ્રી
ભોજ નરિંદ્ર સીંગાસણ બત્રીસી ચરીત્ર ચક્રપાઠ સપૂર્ણ...સં. ૧૭૧૦
વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૪ ચૌથિ દિનિ સોમિ ઉત્તરા નક્ષત્રિ યાદસા શ્રી સાહા
બેહારાજિ શ્રી સમારથ ગણિઃ ભણુસાક્ષી લાધાદાસ ભણુસાક્ષી લદ્દઆ
મુત લિપતં. હીર કીડ વિકૃમ ચરીત, સહિતિ ત્રીસસતર સિલોક, ભણિ
ગુણિ ઈદિરતે પરિતિ, તિયા નરવંછિત થોક. ૧ સમસ્ત શ્લોકા ૩૩૭૦
(મારી પાસે એકજ ને તે છેલ્લું પાતું છે તે પરથી.)

(૨૭૩) કુમતિવિધ્વંસ ચોપઈ સં. ૧૬૭૭

[આમાં અ-મત્તિપૂજક હુંકારે કુમતિ ગણી તેનો નિરાસ કરવા
પ્રયત્ન થયો છે.]

*

*

*

*

અતે—

જિન સામન જિન પ્રતિમા નમૈ, સિવસામન હરિ મદિર રમૈ,
સુસજ્જમાન માનેં મહિરામ, પૂજો હુંકાર તુમ્હ કુણ જાળ. ૮૩
નવિ જિન નવિ સિવ નવિ તૌરકી, મન માંડયો સહુએ મનથકી,
ન ગમૈ આગમ વેદ પુરાણ, ઉતર આપે ગલ પુરાણ. ૮૪
જિનપ્રતિમા પૂજી દ્રુપદી, નિહાં હુંકારે ઉતર સદ,
નિણુ તો પૂજી પરણુ ભણી, સુરયાબસુર કરણી ઘણી. ૮૫
જંઘાચારણ જે આણુગાર, તિહાં કહે લગધ તણો ભંડાર,
ઇમ જે બાળીને સૂત્ર ઈહાં, નિહાં તિહાં પાપી કહે અછત્ર. ૮૬

ખંડ્યો શક સ્તવન ચક્રાર, ખંડ્યો પડકમણો આચાર
ખંડ્યા આગમ અંગ ઉપાંગ, તે નરનો નવિ કીજે સંગ. ૮૭
સુખ ખોલે એ સૂત્ર ઉદાર, અક્ષર કાના માત મઝારિ,
ઉઝઈ બણુતાં હોઈ અતિચાર, તે પડિકમિયે સુણો વિચાર. ૮૮

.....
હુંકે એ જીખાણો થલો, અક્ષર કાન્હાઈ પણ લલો,
માહા આના વા દોષ ન કોઈ, પાખંડિયા ઇમ પ્રગટ્યા જોઈ. ૯૦
છણુ મતરી સંલગ્નજો વાત, ગુજ્જરદેસ અહમદવાદ,
હુંકે લેહો તિહાંકિણુ વસૈ, મુનિવર પરત લિખૈ અહ નિસૈ. ૯૧
પુસ્તક લિખી લિયૈ મુહમદી, સુખઈ સમાધન વસઈ તિહાં સદી,
એક દિવસ નિસુણો તમુ વાન, લિખતાં પાના છોડ્યા સાત. ૯૨
મુનિવર પારતિખ દેખી ચુક, હુંકા હાથિ પેઠકી લુખ,
રીસાણો લેહો મનમાંહિ, હુંકા મત માંડ્યા તિણુ કાધ. ૯૩
સંવત પનરહસઈ અઠોતરઈ, જિનપ્રતિમા પુજા પરહરૈ,
આગમ અરથ અવર પરિહરઈ, ઇણુ પરિ મથિયામતિ સંઘરૈ. ૯૪
લાખમસીહ તસ મળિયો સીસ, વક્રમતી નૈ બહુલા રીસ,
બિહુ મિલી નિષેધઈ દાન, વિનય ત્રિવેક આણૈ ધ્યાન. ૯૫
પનહર ચોત્રીસૈ સમૈ, ગુરવિણુ વેસ ધરી અનુક્રમઈ.
સંધ માહિ તિણુ કારણુ નહીં, વીતરાગ ઇમ ખોલે સહી. ૯૬
પરંપરા નવિ જાણૈ નાથ, જો કિમ લહૈ જિન સાસણુ કામ,
વિણુ પરંપરા ન લાભઈ ધરમ, કહિ અનુજોગ સૂત્રના મર્મ. ૯૭

*

*

*

*

માહોમાહિ મિથ્યાતી કહૈ, જિન વેલા સમકિત કિમ રહઈ,
મોટા ખરતર તપમત વૈર, માહો માહિ ન ભાજૈ વૈર. ૪
ખેટા હુંકા બહુ મનમતી. ખેટી કહે મહારૈ પાશ્વદ જતી.
એક એક સહિસો નવિ મિલૈ, તિણુ ધર સમકિત કિણુ પર પલૈ. ૫

*

*

†

*

સોલહસૈ સત્તોતર વાસ, કર્ણુપુરી નયરી ઉલ્હાસ,
જેઠિ પુનિમ નૈ યુધવારે, શ્રી સંવેગિ જોગ અવતાર. ૧૦

ખરતર ગઘ સુવિહત સિણુગાર, શ્રી જિનચંદ્ર સરિ ગણુધાર,
વાદીગંજન સિંધ અપાર, જેહનિ કોઇ તરયો ચૈકાર. ૧૧

ગુરૂશ્રી દેવતિલક ઉવગાય, હરખ પ્રભુ તસુ સીસ કહવાઈ,
તિણુ સહગુરનો આયસ લહી, હીરકલસ એ ચોપઈ કહી. ૧૨

—ઇતિ શ્રી કુમતિવિધ્વંસન ચોપઈ સમાપ્ત સં. ૧૯૫૯ વર્ષે
ભાદ્રવા વદિ ૧ દિને પંડિત શ્રી ૫ વૃદ્ધિવિજય ગણિ શિષ્ય મુનિ
કિત્તમવિજય લિખિતં આસોપ નગર મધ્યે, (મ. ખ.)—વિદ્યા.

૧૫૬ હરખજી ૧૬૩૯ પહેલાં.

(૨૭૪) પુણ્ય પાપ રાસ (પ્રત. ૧૬૩૯)

૧૫૭ લાઇઆ ઋષિ શિ. સં. ૧૬૪૦ પહેલાં

(૨૭૫) મહાખગ રાસ. (પ્રત સં ૧૬૪૦)—વિદ્યા.

(હીરવિજય સરિના સમયમાં કર્ણુઋષિના ચેલા જગમલના ચેલા જગમલ ઋષિના ચેલા લહુઆ ઋષિ હતા કે જેનો ઉલ્લેખ ‘ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ ’ માં પૃ. ૨૯ મે કરવામાં આવ્યો છે તે અને આ લાઇઆ ઋષિ એક હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. ઉપરોક્ત જગમલ ઋષિએ સં. ૧૬૩૦ માં પોતાના ગુરૂ પોથી નથી આપતા એવી હીર-વિજયસરિને ખોરસદમાં ફર્યાદ કરી પણ એવી ફર્યાદ ચોગ્ય નથી એમ જણાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યો ત્યારે તેને ગચ્છ બહાર કર્યો તેથી જગ-મલ પોતાનાં શિષ્ય લહુઆ ઋષિને લઈ પેટલાદ થઈ ત્યાંના હાકેમને ફર્યાદ કરતાં હીરવિજયસરિને પકડવા સીપાઇઓ મોકલાયા વગેરે. આ ૧૬૩૦ નો સમય ને કૃતિનો લખ્યા સં. ૧૬૪૦ અને લગભગ મળે છે.)

અજ્ઞાતકવિ—

અતે—ધન્ના શાલિભદ્ર રાસ, સં. ૧૬૨૪ આસો સુ. ૭ રવિ
સંવત સોલચઉવીસા સાર, આસો સુદ ૭ આદિતવાર
રંગતી સંઘવીનો સુતજ બોલિં, એહ સરલોક મેઝનિ તોલિ. ૪૬
—ઉદયપુર ભં.

આ કદાચ ઋષભદાસની કૃતિ હોય.)

૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ

(૨૭૬)શાંતિનાથ રાસ (૧૬૩૦ આસ.)

(૨૭૭) દ્વાદશ જલપ વિચાર પૃ. ૧૧ ગા. ૨૫૦ અમ.

મૃગાવતી-૩

પ્રભાતીઉ અજ્ઞા જ્યોતિ મેરે જિન કી. ૩૦૦ જૈ. પ્ર,
અતરીક્ષ પાર્થનાથસ્તવ.

આ મહાપ્રભાવક અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક જૈનાચાર્યનું
સવિસ્તર વર્ણન માટે જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ, તેમણે જાંબૂદ્વીપ
પ્રત્નપ્તિ પર દીકા સંસ્કૃતમાં રચી છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૮૩ માગશર
શુદ્ધિ ૯ વૃદ્ધશાખીય ઓસવાલ શા કુંરા (કુવરજી)ને ત્યાં બાર્યા નાથીથી
થયો હતો. જન્મ નામ હીરજી, દીક્ષા પાટણમાં વિજયદાનસૂરિ પાસે
સં. ૧૫૯૬ કાર્તિક વદિ ૨ સોમે લીધી. સ. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી-
નાડલાઈમાં પડિતપદ અને ત્યાંજ સ. ૧૬૦૮ માંજ શુદ્ધિ ૫ ને દિને
વાચક પદ અને સ. ૧૬૧૦ પૌષ શુદ્ધિ ૫ ને દિને શીરોહીમાં સૂરિપદ
મળ્યું હતું. અકબર બાદશાહને ત્રણ વખત મળ્યા હતા, પહેલી મુલાકાત
સ. ૧૬૩૯ જોઈ વદિ ૧૩ ને દિને ફતેહપુર સીકરીમાં લીધી ને બાદશાહે
પ્રસન્ન થઈ પુસ્તકોનો બગર ભેટ ધર્યો કે જે આગ્રામાં રાખવામાં
આવ્યો. પછીની મુલાકાતથી આવળું વદિ ૧૦ થી ભાદરવા સુદિ ૬

એમ બાર દિવસ જીવહિંસા બંધ રહે તે માટે બાદશાહે ફરમાનપત્રો કાઢ્યાં હતાં પછી ધીમે ધીમે બાદશાહને જીવદયા પ્રત્યે વાળી લીધા હતા અને બાદશાહે પોતાના રાજ્યમાં એક વર્ષમાં છ માસ સુધી જીવદયા પાળવાના હુકમો બહાર પાડ્યા હતા. ઘોડા, ગાય, બળદ, ભેંશ અને પાડા વગેરે જીવોનો વધ બિલકુલ બંધ કરાવ્યો હતો. ઘણાં પક્ષીઓને પાંજરાઓમાંથી છુટાં કર્યાં હતાં, ઘણા કેદીઓને મુક્ત કર્યાં હતા અને આચાર્યના ઉપદેશના પ્રભાવે જીજ્ઞાસા વેરો બંધ કર્યો હતો અને શત્રુંજયાદિ તીર્થો કરમુક્ત કર્યાં હતાં. તે આચાર્યને ‘જગદ્ગુરુ’ નું બિરુદ પણ આપ્યું હતું. તેમના સબધમાં હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં દેવવિમળ ગણીએ રચ્યું તેમાંથી તેમજ કૃપા રસકોશ, જગદ્ગુરુ કાવ્ય વગેરે પરથી અનેક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે. તેમણે છેવટે ઉનામાં સં. ૧૬૫૨ ના બાદરવા સુદિ ૧૧ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો અને ત્યાં તેમના સ્તૂપ માટે અકબર બાદશાહે વીસ વીંઠાં જમીન આપી હતી અને ત્યાં લાડકીઆઇએ સ્તૂપ બનાવી પદ સ્થાપના કરી હતી. હાલ તે મોજૂદ છે.

૧૫૯ ચારિત્રસિંહ (મતિલદ્ર શિ.)

(૨૬૮) મુનિમાલિકા—સં. ૧૬૩૬ વિમલનાથ દીક્ષા કલ્યાણક દિને રાણપુરમાં પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા રામવિલાસ ૫, ૨૯૧-૨૯૫.

આદિ—

ગિરિલ પ્રમુખ જિન પાયજીગ, પ્રણમ શિવમુખદાય દિ મન ઉલ્લાસ,
ખડીક શ્રી ગોતમ આદિક, ગણધર ગુર મનકમલવિકાસ. ૧

પ્રદ સમઘ સૂદા સાધુ નમું નિન, બાવઈ શ્રમણ મુગુણ ભગવંત,
નામ ગ્રહણ કરિ પાપિ પખાલું. પરમાણુદ મુનિન વિકસંત. ૨

અતે—

સંવત સોલ છત્રીસ એ, શ્રી વિમલનાથ સુરસાલ,
દિક્ષા કલ્યાણુક દિનર્થ, અથ શ્રી મુનિમાલ.

મં ૩૧

રાણપુરધ રલીઆંમણુઉ, શ્રી શીતલ જિનચદ,
સૂરવિજય રાજ્યે સદા, સધ અધિક આણુંદ.

મં ૩૨

શ્રી મતિભદ્ર સુગુર તણુઈ, સુપસાયધ સુપકાર,
આરિત્રસંધ વખાણીયધ, શબ્દ શબ્દ જયકાર.

મં ૩૩

મનોહર શ્રી મુનિમાલિકા, ગુણ ગણ પરમાત્મ પુર,
કંઠ ઠવઈ ઉત્તમ જિકો, પામઈ સુષ ભરપુર.

મં ૩૪

મહા મુનિસર ગાવના, સુરતર સદ્ગત સંમણુ,
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ધર ક્ષત્ર સદા કલ્યાણુ.

—મહામુનિ નિત નમુજી. મં ૩૫.

—૩-૧૦ (મારી પાસે છે) જેસલ. પ્રં રત્નસમુચ્ચય

(જેસલમેરની ટીપમાં કવિના ગુરુનું નામ જિનચદસૂરિ ખોટું
આપ્યું છે.)

૧૬૦ પુણ્યરત્ન (આંં સુમતિસાગરસૂરિ-ગજસાગરસૂરિ.)

(૨૭૬) નેમિરાસ-યાદવરાસ

આદિ—

સારદ પાય પ્રણુમી કરી, નેમિતણા ગુણ હીયઈ ધરેવિ,
રાસ ભણું રલીયામણો, ગુણ ગાધસ ગિર્યા સપેવિ.

૧

હું બલિહારી યાદવા.

એક રસઉ રથ પાછો વાલિ, અપરાધ ન મઈ કડ કીડ

કાંઈ છોડધ નવ જોવન બાલ, રાજલ પ્રીડ પ્રતિ ધમ કહઈ.

૨

હું બલિહારી યાદવા.

અતે—

સમુદ્રવિજય તત્તુ ગુણુનિલકિ, સેવ કર્થ જસુ સુરનરવંદ,
પુનરતન મુની વિનવધ, શ્રીસંધ સપ્રસન શ્રી નેમિનિણુંદ. ૧૬૫
હું બલિહારી યાદવા.

—ધતિ શ્રી નેમિનાથ રાસ સમાપ્ત સંવત્ર ૧૬૩૯ વર્ષે ક્રાતિ
વદિ ૭ દિને લિખિતં. પત્ર ૪ (ગુ. વિ.)

—મુ. શ્રી કીકા લખિત. સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ ૯ શ્રી.
સ્તંભતીથે. ૪-૧૧ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૭૩૬ વર્ષે શુક્લપક્ષે લિખિતં શ્રી સર. મધ્યે. ૨-૨૦
(મારી પાસે છે.)

(૨૮૦) સનતકુમાર રાસ (ગા. ૨૮૧) સં. ૧૬૩૭ વૈ. વ. ૫
અતે—

વિધિપક્ષ ગચ્છનકિ રાજ, શ્રી આર્યરક્ષત સુરિંદરે,
ગુણુ અરાણિ તપ ગુણુ તિલકિ સોલ કળા જસ્યો વદરે. જયુ. ૬૮
તસ પાટિં જયસિંહસુરિ ધર્મથોપ સુરિ તાસ,
અહિંદસીંહ વલી ગુણુભર્યકિ, જેણુમ જનના પહકિયાડા આસ જયુ. ૬૯
કિતણુમ અનુક્રમિ અવતર્યા શ્રી મુમતિસાગર સુરિસારરે,
શ્રી ગજસાગર સુરિ તસ તણુમ, પાટિં જાણુકિ ઉદારરે. જયુ. ૭૦
નારા સીસ એ જાણુજ્યો, પુન્યરત્ન સુરિ કહિ રાસરે,
ભણુમ ગણુમ જે સાંભલમ, તેહની પુહતુવધ આસરે. જયુ. ૭૧
સંવત સોલ તે જાણુજ્યો સાહત્રીસકિ તે સારરે
વૈશાખ વદિ ભલા પંચમી, રાસ રચ્યકિ રવિવારરે. જયુ. ૬૩
રામ રહજ્યો એ જ્યાંવાં લગમ જ્યાંહાં ચડ અનમ વલી સુર,
આસ તે જનના પરજ્યો વિવન તે જાજ્યકિ દરરે. જયુ. ૭૩
એ મુણી વાણી પુણ્ય જાણી ભાવ આણી ભાવશિ
તવ નિદ્ધિ સિદ્ધિ મુખ્યુદ્ધિ મારી રિદ્ધિ વૃદ્ધિ તે પામશિ. જયુ. ૭૪

આસ જિનવર અમર સુખકર તરણુતારણુ તતપરા,
તરય આસ પૂરધ વિધન ચૂરધ સધાસિરવર જિનવરા. જયું ૭૫
—ધનિ સનતકુમાર ચક્રવર્તી રાસ સપૂર્ણ. ૧૪-૧૩ આ. ક. ૨.

૧૬૧ ભાવરત્ન.

(૨૮૧) કનક શ્રેષ્ઠીનો રાસ સં. ૧૬૩૨ આસો વદ ૭ રવિ.
રસને ચદ્ર યુગ્મં ત્રીસે મેલી બહુ સંવતસરિરે,
આસો વદિ તીજ ચદ્ર સાતમિરે, શુભયોગિ રવિવાસરિરે.
(પ્રં ૧૬૬૫ ચૈત્ર વદી ૭ લી; રત્ન., કે.)

૧૬૨ કનકસોમ (ખં અમરમાણિકયશિં) જુઓ
સાધુકીર્તિ નં. ૧૪૭.

(૨૮૨) આપાઢભૂતિ સં સં. ૧૬૩૮ વિજયાદશમી ખંભાત (?)
આદિ—

ત્રી જિનવદનનિવાસિની, સમરી સારદ માયારે
આપાઢભૂતિ ગુણુ ગાવતાં, સામણિ કરઉ પસાયારે. ૧
ચતુર સનેહી મોહનાં
ચતુર સનેહી મોહનાં, સમગુણુજાણુ સયાણારે;
આપાઢભૂતિ મહા મુણી, દેખત ચિત લુભાણારે. ચતુરં ૨
x x . x x

અંતે—

ધણુ પરિ ભાવન ભાવીજા, તપ કરી દાન વણિ દીજા,
જિન શાસનનઉ સિણુગાર, એ મુનિવર થયા ઉદાર. ૫૯
સંવત સોદશ અઠતીસધ, દિન વિજય દસમિ સુજગીસધ,
કહિ કનકસોમ સુવિચાર, સગ્ગ્રી સધસુ સુપકાર. ૬૦

—ચાર ઢાળ=ચૌદાલીઉ. પા. ૩-૧૪ ક. મુ. (મારી પાસે છે.)

—૪૬ તપાગચ્છે ભટ્ટારક શ્રી ભુવનકીર્તિ સૂરિ તત્પદે ભટ્ટારક
શ્રી રત્નકીર્તિસૂરિ શિષ્ય સુમતિવિજયેન સ. ૧૭૨૨ વર્ષે શાકે ૧૫૮૭
ઈ. ૦ આવણુ કૃષ્ણપક્ષે સપ્તમી દિને રાજનગરે લિખિત. પા. ૬-૧૧ ગુ. વિ.
અ ૧, અમ૦

(૨૮૩) આર્દ્રકુમાર ચૌપઈ સ. ૧૬૪૪ આવણુ પહેલો અમરરસમાં.
આદિ—

સકલ જૈનગુર પ્રણમું પાયા, વાગદેવ મુઝ કરહુ પસાયા,
ગાઠ્ઠિ આદ્રકુમર રિપિ રાયા, જિણિ મુનિ પાલી પ્રવચન માયા. ૧
સકલ શુભાવા હોઈ વધાવા, આદ્રકુમર મુનિદે ગુણગાવા,
મગધદેશ ત્રિભુવન વિખ્યાતા, પુરવ સંત સેઠ રચ્યઉ વિધાતા
વસઈ સામાઈક નામ કુટુંબી, સરલ ચિત માયા ન વિટુંબી. ૨

*

*

*

*

સત્રષ્ઠ સૂયગડંગઈ ઓ ભણ્યઉ, સખ સંગધ રસાલ,
નિણિ અણસારઈ પરિસિ ગાઠ્યઉ, જીવદયાપ્રતિપાલ. ધન૦ ૪૭

સંવત સોલ અમાસા આવણુ ધુરઈ, નયરિ અમરસરિ સાર;
દનકસોમ આણુંદ ભગતિભરઈ, ભણતાં સખ સુખકાર. ધન૦ ૪૮

—૩-૧૫ મારી પાસે છે. જૂની પ્રત.

(૨૮૪) મંગલકલશ ચૌપઈ સ. ૧૬૪૯ માગશર શુ. મુલતાણમાં
આદિ—

દ્રાગ ઢાળ.

આસણુદેવીય સામિણીએ, મુઝ સાનિધિ કીજઈ,
પુણ્યતણા દલ ગાઠ્યએ, મુણતાં મન રીઝઈ,
મગલકલસ તણો પ્રબંધ. કરૈવા મુઝરાગ,
શાંતિનાથ જિનચરિતથી, ઉધરિચું દ્રાગ.

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલહઠ્ઠ ઉપરિ ગુણ પચાસ, એ કીધો મંગલકલશ
ચરિત્રવિલાસ ૦ ૧૩૬

(દહા).

અધિકઉ ઉણઠ જે કલક, મિચ્છા દુકલ તાસ.

મુલતાણુ માહિ એ રચ્યઉ, મગસિર શુદ્ધિ ઉલ્હાસ. ૧૪૦

શ્રો જિનચંદ્ર સૂરીદ ગુરુ વર્તમાન ગણુધાર,

સુવિહિત મુનિચૂડામણિ યુગપ્રધાન અવતાર. ૧૪૧

ખરતરગછ સુહાગકર અમરમાણિક ગુરુ સીસ,

કનકસોમ વાચક કહઈ મંગલચરિત જગીસ. ૧૪૨

—પંડિત સમયકીર્તિ ગણિનાડલેપિ, શ્રી મેદિની તટે,
ચેનસાગર ચતિભં. ઉદયપુર.

—લિખિન વીકાનેર નયરે પા. ૭-૧૩ ક. મુ. (મારી પાસે.)

૧૬૩ મંગલમાણેક (આગમ-ખિડાલંખગચ્છ મુનિરતન-
સૂરિ-આણુંદરતન-જ્ઞાનરતન-ઉદયસાગર-લાનુલદ શિ૦)

(મુનિરતનસૂરિના પટ્ટધર આણુંદરતનના પ્રતિમા લેખ સં. ૧૫૭૫,
લેખાંક ૪૨૧ ભાગ પહેલો અને સ. ૧૫૭૬ લેખાંક ૧૯૫ ભાગ બીજો
ધા. સં. માં મળી આવે છે.)

(૨૮૫) વિક્રમરાજ અને ખાપર ચોરનો રાસ—સં. ૧૬૩૮
મહા સુદ ૭ રવિ. ઉજ્જયિનીમાં

અતે—

વિક્રમ સિંહાસન છઠ ખત્રીસ, કથા વૈતાલીણી પંચત્રીસ,

પંચદંડ છત્રની કથા, વિક્રમચરિત્ર લીલાવધ કથા. ૨૯

પ્રવેસપરકાયની વાત, સીલમતી ખાપરની ખ્યાતિ,

વિક્રમપ્રબધ અછઈ જે ધણા, કહઈતા પાર નહી ગુણા. ૩૦

ઈતિ હિંમાલુ અગિસું ધરી, ગુરુ કવિ સંત ચરણ અણસરી,
ગદ્યકથા રાસ ઉદ્ધાર, રચિત પ્રયંદ્ર વીરરસ સાર. ૩૧

વિહાસવગથ આગમ્મ. આણંદરત્ન સૂરિ અનુપમ્મ,
તાસ સીપ્ય મંગલમાણિક્ય, વાયકર્ષ કરિત કથા આધિક્ય. ૩૨

સંવન સોલ આઠની ત્રીસ માથ શુદ્ધિ સાતમિ રવિ દીસ,
અન્ધેષા શુભયોગિ રહી, ઉજ્જેણીઈ કથા એ કહી. ૩૩

.....

—સં. ૧૭૧ () વર્ષે માહા વદિ ૧૩ દિને વાર શુક્રે મહોપા-
ધ્યાય શ્રી પ શ્રી વિજયરાજ ગણિ શિષ્ય ગ. શ્રી અમરવિજય લખિતં
દમાણિ ગ્રામે. (મ ય.)

(૨૮૬) અંબડ કથાનક ચોપઈ શરૂ કર્યો—૧૬૩૮ જેઠ શુ. ૫ ગુરુ-
પૂર્ણ કર્યો ૧૬૩૯ કા. શુ. ૧૩ ઉજ્જેણિમાં—નિઝામના રાજ્યમાં

આદિ—

વસ્તુ.

સદા સંપદ સદા સંપદ રૂપ ઓંકાર,
પરમેષ્ટી પંચઈ સહિત, દેવત્રણિ સારદા સેવિત;
માહાજ્ઞાન આનંદમય બ્રહ્મ બીજ યોગીંદ્ર વંદિત,
બ્રુયણ ત્રણિ ગુણ ત્રણિમય, વિદ્યા ચૌદ નિવાસ;
હું પ્રણમું પરમાત્મા, સર્વ સિધિ મુપવાસ. ૧

હુહા.

પરમ દ્યોતિ પરમેશ જે, શ્રી ગુરુ સારદ માય,
આદિ કવીશ્વર સંતજન, નિત વંદું તસ પાય. ૨

*

*

*

*

અજ્ઞાનિઈ બવિ બુદ્ધા જેહ, કથી શાસ્ત્ર પંથિ આણ્યા તેહ,
ને કવિ સાધુ તણા ઉપદેશ, સહી કથા કરું લવલેશ. ૧૨

મિત્ર લાડણ દરીયાગુણી, કરી પ્રાર્થના તેણઈ ઘણી,
મુનિ લાડણના આદર વળી, અંબડ કથા કરું રસવળી. ૧૩

- વામન પરધે મંદ હં મૂલ, ઉંચા ફલ લેવા અનુકૂલ,
વીરકથા કહિવા રસ થાય, ને ગુરુ ભાનુભટ મહિમાય. ૧૪
- વિગાલંબીયા આગમ પક્ષ, શ્રી મુનિરત્નમૂરીશ્વર દક્ષ,
અપ્રવિધાની ગિરદ જોહનું, અમંગલ ચરિત રચિતું તેહનું. ૧૫
- ગવ પવ અધી તે કથા, તારા રીસ સત્ સમજઈ યથા,
મંગલરૂપ રસિક પાવની, કદમ્બ વિગેળિઈ જનરંજની. ૧૬
- અમંગલવાત જોણિ નવિ સુણી, ને કિમ નાન ધરાવઈ ગુણી,
નવરસરૂપ સુણુઈ જવ જોહ, અન્ય કથા આદરઈ ન તેહ. ૧૭
- સંવત રોસ અઠતીસઈ માર, જોહ શુદ્ધિ પંચમિ ગુરવાર,
માંડિઉ રાસ મૂલ સિવિયોગિ, રહી ઊજોણિ પુરી સયોગિ. ૧૮
- અમંગલ વિદ્યાધરની કથા, સરસ વિનોદ પ્રુધિમય યથા,
આદર કરી ભણુઈ જે નિન, મુણુનાં સાહસીક હુઈ ચિત્ત. ૧૯
- ધર્મઈ કાપિમી દીરવ આય, ધર્મઈ વિદ્યા નિર્મલ કાય,
ધર્મઈ યશ પરમારથ સિધિ, ધર્મઈ અખડ પામિકે રિધિ. ૧૦
- તે ક્ષિત્રી કુણુ થાનકિ દૂકં, કિહાં ગયુ મુખી કિમ થયું,
કરિકે કિર્યું કાજ કિહાં રહી, મૂલ કથા જોઈ તે કહી. ૨૧

વસ્તુ

- વીરઅમંગલ વીરઅમંગલ હઉ વિખ્યાત,
વારઈ શ્રી જિન વીરનઈ, પ્રથમ વધ તે દૂકં નિર્દન.
ધનકારણિ તે સેવિવા, ગયુ પાસિ ગોરપ યોગિનિ,
માતપરઈ તસ હિન્કરી, દીધ સત્ત આદેશ,
સાહસ બલિ તેણુઈ કીયા, થિક અલવંત નરેસ. ૨

x

x

x

x

અત—

ભટ્ટીપાંન નિઝાંમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
મિત્ર ભાડજી સુણિવા કાજિ, વાંચી કથા વિગાલંબી રાજિ,

કહઈ વાયક મંગલભાણિકૃત, અંબડ કથા રસઈ આધિકૃત,
તે ગુરુ કૃપાતણે આદેશ, સાતમાંહિ છડે આદેશ.

* * * * *
શ્રી જિનવીર કથા એ કહી, ઉવવાઈ સૂત્રઈ તે ગ્રહી,
એ પરપણા સરિ ગણધરે, કરી સર્વહી શ્રાવકિ પરે. ૧૩

તે અંબડ અનરાન ઉચ્ચરી, અનકાલિ શુભ લેશ્યા ધરી,
પચમ દેવગોકિ ઇમ ગયુ, દેવાંગના સુપભોગી હુકં. ૧૪

* * * * *
તે માટઈ આહા આત્યું આજ, તૂં છઈ ભાગ્યધણી મહારાજ,
મઈ જાણિક દીકક ભંડાર, કરે વિચારી જે હુઈ સાર. ૨૮

વિક્રમસિંહ સુંણી એ વાત, તુરંગક સહિત લઈ સહુ સાથ,
ધનગિરિ ગયા યોગિની હાલિ, કોપ દેખાડિકૃધન જે માહિ. ૨૯

ઊપરિ ધ્યાન કુંડિકા ધરી, જેતલઈ તે લેખ પાંચી કરી,
તન અનાહત શબ્દ નીસરિક, તુમ્હ હો જૂઠૂ પ્રયાસ કાં કરિક. ૩૦

ઉજેણીઈ વિક્રમ તપ હસઈ, એ ભંડાર તેહ વિલસસઈ,
એહવો ભાગ્યધણી નહી કોય, બીજે જે ધન વિલસસ લોઈ. ૩૧

એ સવિ તાત જાણવી સાચ, એહવી હુઈ દેવતા વાચ,
સુંણી વાંણિ પાછો તપ જાપ, વિક્રમસિંહ આવિક નિજ હાપ. ૩૨

છનનવ્રતિ કુરે બ્રહ્મનઈ કરી, કીક સુગી પ્રેમ મનિ ધરી,
કુર્મજ તૂ બ્રહ્મ રાજ જાણિ, એહવી અછઈ શાસ્ત્રની વાણિ. ૩૩

જે વિજયી ઉજેણીકાય, ફૂક સાહસી વિક્રમરાય,
તુડો જાસ અશિવેનાથ, સોવનપુરસો દીધ વિશાલ. ૩૪

મણિમય સિંહાસન પૂતલી, બગીચઈ જટિત તે વલી,
આપિક પાટિ બઈસિવા કાજિ, કરી ભેટિ વેતાલછે રાજિ. ૩૫

ઊપરિ વિક્રમાદિત્ય તે રાય બ્રહ્મકો મસ્તકિ છત્ર ધરાય,
પચદ્ડ છત્રનં નામ, રિધિ સિદ્ધિદાયક જય હાંમ. ૩૬

તેણું પૃથિવી ઊરણ કરી, આજ લગલ રહિક તે ચરી,
મંત્રસર આંક તેહતણો, આલિક સયલ દેશિ છઈ ધણો. ૩૭

વિક્રમ પછી ભૂમિગત કરિઉં, તે પીઠ ભોજ વારઈ નીસરિઉં,
 સિંહાસન બધસણિ સજ દૂઈ, પૂતલી એ વારિઉં તો રહિઉં. ૩૮
 પૂતલી એ વિક્રમરાયના, સુગુણ તણી કીધી વણુના,
 તથા બત્રીસઈ પૂરી હુઈ, પછઈ પીઠ અદશ થિઉ જઈ. ૩૯
 એ બત્રીસ પૂતલી ચરિત્ર, જે સિંહાસનિ હતી વિચિત્ર,
 આદિ થિકી જાણિવી કથા, વિદુષે કહી પ્રથમ સર્વથા. ૪૦
 ઈમ શ્રી ગોરપ યોગિની તણી, પામી કૃપા અબડિઈ ધણી,
 દૂઈ સિદ્ધિ ક્ષિત્રી તેણઈ સાત, કર્યા આદેશ વિશ્વ વિખ્યાન. ૪૧

વસ્તુ.

એહ અંબડ એહ અંબડ, સાત આદેશ,
 ફલ શત શર્કર વૃક્ષનૂ, અંધારી યોગી વપાણો,
 વિમલ રત્નહાર જસુગુણ, વલી નવલખી માંકડી જાણો,
 રવિ ચદ્ર દીપક મરવ, અરજજ શંકર દંડ,
 મુકુટમાહિ પછે વડઉ, એ સવિ કીયા અપડ. ૪૨

ઐપદ.

એ ચિત્ર રૂપ આગઈ નવિ દૂઆ, હોસઈ નહીં તે કીયા જૂજૂઆ,
 સીધા જેજે વિકટ ઉપાય, તે સવિ સત્ત્વ તણો મહિમાય. ૪૩
 સુવિહિત ગચ્છ આગમીયા નાંમ, વિડાલખી પાટનઈ ઠાંમ,
 તે અણુહિલપુર પાદણિપાસિ, ગુજર્નર દેશિ મધ્યનઈ વાસિ. ૪૪
 શ્રી મુનિરત્નસૂરિ ગછ ધણી, આનંદરત્નસૂરિ પટિ ગુણી,
 જ્ઞાનરત્ન ગુરૂગણુશૃગાર, ઉદયસાગર વાયક પરિવારિ. ૪૫
 તામ પદ્મિ મંગલમાણિકય, વાયક વિદ્યા રસિ આણિકય,
 પંડિત આગલિ તે મતિમદ, ભાનુમદ ગુરૂ વિદ્યાવૃંદ. ૪૬
 રચી ચક્રપદ તાસ પ્રસાદ, અંબડકથા તણો અનુવાદ,
 લાડજીય સુત દરીયાતણો, કીધો સાંમલિવા પપ ધણો. ૪૭
 શિષ્ય સાધુ વાંચિવા કાજિ, ભણિવા સજ્જનતણી સમાજિ,
 ઉમાહો અંગઈ અતિ ધરી, ગુરૂ કવિ સંત ચરણ અણુસરી. ૪૮

ગદ્યબંધ ચક્રપદનંધં બંધિ, કીધો મિંલી નવે સંબંધિ,
 ઉછડં અધિક કહિઉં મંધં જોહ, શુદ્ધ કરૌ સંત ગુર તેહ. ૪૯
 સાત આદેશે અંબડ પર્વ, દૂહા ચોપઈ વસ્તુ થઈ સર્વ,
 શ્લોક સહિત સર્વાકઈ સહી, બાવીસ સઈ સવાતે દૂધ. ૫૦
 મિસઈ ચક્રાસી પ્રથમાદેશ, બીજઈ મિસઈ અઠમકિ અમેસ,
 મિસઈ નવ્યાસી ત્રીજઈ જાણિ, ચૌથઈ ત્રણિસઈ છક વપાણિ. ૫૧
 ત્રણિ પાંત્રીસ પચમઈ જોઈ, છકઈ મિસઈ છિયાસી હોય,
 ચૌસઈ સતાવન સાનમઈ, ચૌપઈ સાન આદેશે સવઈ. ૫૨
 સંવન સોલ ઉગણુચ્યાલીસ, કાર્તિક સિન નેરશિ શશિદીસ,
 સિદ્ધિયોગ ઋક્ષ અશ્વિની, અંબડરાસ ચક્રપદ નીપની. ૫૩
 ભણુતાં બુદ્ધિ શરીરં કોય, બુદ્ધિથિ કઈ સિદ્ધિ સવિ હોય,
 સિદ્ધઈ દેવ ધર્મ ગુરભક્તિ, ગુરભક્તિથી પામીઈ મુક્તિ. ૫૪
 નવરસમય અંબડરાયની, શ્રોતા વક્તા જનપાવની,
 વીરકથા ભાવઈ જે કહઈ, ચ્યારિ પદારથ સહિજઈ લહઈ. ૫૫
 જાં રહઈ અંબર અવની ચંદ, જાં વિદૂતારા ગિરિ ઈંદ,
 સાગર શેષ દ્વીપનો વાસ, તાં લગિ રહૌ એ કથા પ્રકાસ. ૫૬
 'ઊજેણીઈ રહી ચોમાસિ, કથા રચી એ શાસ્ત્ર વિમાસિ,
 વિનોદ બુધિ વીર રસ વાત, પંડિત રસિકમાંહિ વિખ્યાત. ૫૭
 ભટ્ટી પાંન નમ્રજ્જમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
 મિત્ર લાડણ સુણિવા કણ, વાંચી કથા વિડાલંબી રાજિ. ૫૮
 કહઈ વાચક્ય મંગલમાણિક્ય, અંબડ કથા રસઈ અધિક્ય,
 તે ગુર કૃપા તણો આદેશ, પૂરા સાત દૂઆ આદેશ. ૫૯

—ઇતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ વિરચિતે શ્રી ગોરપ યોગિની દત્ત સમા-
 દેશ અંબડ કથાનક ચતુષ્પદિકા સંપૂર્ણ.

—ઇતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરીસ, ગોરપયોગિની દીધા સીસ, અંબડ
 કથાનકઈ આદેશ, કીધા સાતઈ કહિયા વિશેષ. સંવન ૧૭૬૪ વર્ષે વૈશાખ
 શુદ્ધ દ્વિતીયા દિને વાર બુધે, શ્રી મુરેત બંદિર મધ્યે લિપાપિતા.

પા. ૧૭૬ પં. ૯ આ. ૬.

૧૬૪ હીરકુશલ (તં વિમલકુશલ શિ.)

(૨૮૭) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૪૦ અક્ષમપુરિમાં.

આદિ—

દહા.

પયપંકજ જસ પ્રણમતાં, પાંખીજિ સુરરિદ્ધિ,
ત્રિશલાનંદન દુપ હરઈ, નામં મત્રિ બહુ સિદ્ધિ. ૧
ગજગતિ સરસતિ સમરતાં, લહીઈ વચન રસાલ,
ક્રવિ કોટિ સેવા કરિ, નિમીલયાત મરાલ, ૨
નિજ ગુરના હૃદયે ધરી, વિમલકુશલ સુપવિત્ર,
હીર કુશલ કહે કવિ જિ સુણીઠિ, કુમારપાલ ચરિત્ર. ૩
ત્રિહુ ભુવનિ જિશ તેહનુ, શાં કીધાં તેણિ કામ,
કહિતાં કવિજન સાંભલલ. નામ કામ તસુ ગામ. ૪

*

†

*

†

અંતે—

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ સીસ વાચકવર, તેણિ કરિઉ કુમરનૃપનક ચરિત્ર,
તેહ બપરિ રચિઈ સંવત સોલોત્તરઈ વર્ષ આઠીસ અક્ષમપુરિ
પવિત્ર. ૧૬ આ.

પ્રવર તપગણપતિ હીરવિજય ગુર, જયવિજય તત્ વિજયસેન સૂરી,
જણે સોહમ્મ જંયુ સ્વામિગણધરા સેવતાં સપતિ સકલ પૂરી. ૧૭
સુરવધૂ નૃપનઈ કરિ ભામણા.

તસ ગચ્છમાદિ તેજે કરી દીપતુ, છપતુ કામરિપુ શીલ શુદ્ધિ,
વિમલ યશ કુમર જસ લીધો ભિધો વિયુધપદ મડલી

માંદિ પ્રસિધ્ધો. ૧૮

અકલ સીદ્ધ કમલિ રમઈ ભમર પરિ, વીણિ મકરદ પીઠ મનહ રગિ,
હીરકુશલ કહિ કુમર નૃપ કરજઈ રાસ ભણતાં હુઈ આણુદ અંગિ—
૧૯ સુરવધૂ કુમર.

—સં. ૧૭૦૨ કારતક સદ ૨ દન સન ઝઝવાડા મધે દાહારી
અમયા લપ ન. ૪૦-૧૩ (આ.)

૧૬૫ *નયસુંદર (વહતપગચ્છ ધનરતનસૂરિ-ભાનુમેર
ગણિ શિ.)

(૨૮૮) +૩પચંદ કુંવર રાસ. સં. ૧૬૩૭ માગશર શુદ્ધિ ૫ રવિ.
વીઝપુરમાં.

આદિ—

શ્લોક.

અર્હતસિદ્ધગણેદ્રોપાધ્યાપ સાધૂંશ્ચ શારદાં ।

ગુરૂં પ્રણમ્ય સદ્રૂપચર્રાસં તનોમ્બહં ॥ ૧

શંગાર હાસ્ય કૃણાદભૂત વીર ભયાનકાઃ ।

રૌદ્રાગ્નિભક્ષ શાંતાશ્ચ દિમૈ નવરસૈયુતં ॥ ૨

વસ્તુ છંદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અગિત અરિહત,
સુભવ અભિનંદન મુમતિ પદ્મપ્રભ મુપાસ સસિપદ (ચંદ્રપ્રભ),
મુનિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરૂ વિમલતલ,
અનંત ધરમ શાંતિ કુંથુ અર મહિષ મુનિસુત્રન સ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરજિણ, વંદું વાછિત કામિ. ૧

પછી ૨૦ વિહરમાનજિન, પચપરમેષ્ઠી, ગણુવરે, ચક્રેશ્વરી આદિ
દેવીઓનું, ચાર કડીમાં સ્મરણુ કરી પછી સરસ્વતીની તથા મુગુરૂની
મુતિ ૩૫ કડીમાં કરી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુહાર,

વિમુદ્ધ સત જ્ઞણી ઉપકાર, ફેડું હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬

* આ કવિવરનું ચરિત્ર મેં સવિસ્તર લખ્યું છે તે માટે જુઓ
આનંદકાવ્ય મંદુકાદિ મૌક્તિક ૬ ૬, કે જેની અંદર આ કવિનાજ
રાસાઓ (આ ૩પચંદ કુંવર રાસ, નળદમયંતી રાસ અને શત્રુજય
ઉદ્ધાર રાસ પ્રકટ થયા છે.) પ્રસ્તાવનામાં કવિચરિત્ર ઉપરાંત મેં આ
૩પચંદ કુમાર ગસનો સાર પણ આપ્યો છે.

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરાગ લહે,	
સોઈ કવિત જેણે દુશ્મન દહે, પડિતજન પરખી ગહગહે.	૩૭
શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રગિ,	
મુણતાં સરસ મુવેધક બોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્સોલ.	૩૮
ધષ્ટિદેવ પ્રણમી ગુરૂપાય, ગાઈશું રૂપચંદ-ઋષિરાય,	
શ્રવણસુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ ચરિત્ર.	૩૯
શ્રોતા કવિ વાણિ મત ધરો, રમે કોઈ વિચ વિકથા કરો,	
અપ્રતિબદ્ધ સભામાંહિ જોય, કવિ ચતુરાઈ નિષ્કળ હોય.	૪૦
જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વિકળ અંધ ભર્તાર,	
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતે શુ કહિયે બહુ.	૪૧
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તે સહુ આણુદૂર,	
રૂપચંદ મુકથા-કલ્સોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોલ.	૪૨

*

:

*

*

અતે—

ઈમ જે રૂપચંદ મુનિ પરે, ભોગાદિક વિલસી પરિહરે,	
સાધે સોઈ કાજ આપણું, ઈહિ ભવે પરભવેં સુખ લહે ધાણું.	૧
રૂપચંદનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અગે આણી ઉલ્લાસ,	
કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સવત્સર કીધો સોય.	૨
શ્રી જિનવર શાસન મુવિવેક, દેવા અભિનવ ગચ્છ અનેક,	
ચંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમા સોહે સાર.	૩
તે શ્રી ચંદ્રગચ્છ શિણુગાગ, શ્રી ધનેશ્વર સરિ ઉદાર.	
ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દિગપટ સયસાત.	૪
ચાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરૂ ભુવનચંદ્ર અભિરામ,	
મૂરૂશ્વર ગિરવા ગણપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર યતિ.	૫
દેવભદ્ર ગુરૂ ગણિ અવતસ, વીરવચનમાનસસર હસ,	
સંવન બાર પચાસીએ ચગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ.	૬

- શ્રી ગુરુ દેવમદ્રગણિરાય, જવ છવ આંખિલ નિર્માય,
વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી થાપના. ૭
- તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્ર સૂરીશ,
જેહથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામ, પ્રગટયો પુણ્ય પ્રથળ અભિરામ. ૮
- તાસપાટે ગિર્યા ગચ્છપતિ, શ્રી દ્વેષકીર્તિ સૂરીશ્વર યતિ,
બૃહદ્દશ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ ખેતાલીસ માન. ૯
- પરવાદીગજભેદનસિંહ, ગઠનાયક ગુરુ અકળ અખીહ,
તસ અનુક્રમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દ્વરિ. ૧૦
- રત્નાકર ગઠ એહનું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટયો ઉદ્ધામ,
તસ અનુક્રમે જયતિલક સુરોદ, તસ પરતપ હુઓ ધરણિંદ. ૧૧
- તાસ પટે નિમ ગોતમ સ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહ સૂરિ સુખધામ.
જિજ્ઞે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પ્રણમાવ્યો અહમદશાહ. ૧૨
- તાસ પાટે ઉદ્યાચળ ભાણ, શ્રી ઉદયવલ્લભ સૂરીશ્વર જાણ,
તસ પદ્મલકરણ મુણિદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણ્દ. ૧૩
- પદ્મ પ્રભાવિક આણ્દ પૂરે. વદું શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ,
તાસ પાટદીપક દિનરાજ, ગુરૂશ્રી લખિવસાગર ગુરરાજ. ૧૪
- તાસ પાટોઘોતક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર,
શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
- તાસ શિષ્ય તસ પાટપ્રવાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણનિધાન,
સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળસૂરિ વદું નિશિદીસ. ૧૬
- ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીદ, તાસ પાટે ગુરુ તેજમુણિંદ,
દેવરત્ન સૂરીશ્વરરાય, વિજયમાન વદું નિત પાય. ૧૭
- શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અગે ગુણ સોહે નિશિદિશ,
વિજયવત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહ ચડાવણહાર. ૧૮
- મુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુણતણા, માણિક્યરત્ન વિપ્રુધ ગુણ ધાણા,
ગુરૂશ્રી ભાનુમેર યુવરાય, તસ પદ્મકંઠ મંત્રકર પ્રાય. ૧૯

- લધુ વિનયી નયસુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ ચડયો પરિમાણિ,
 મુનિ શંકરસોચન રસમાન, ભેળે ઈદિ (૧૬૩૭) જે સાવધાન. ૨૦
- એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશીર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
- શુદ્ધિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર.
 વિજય મુદ્દત વૃદ્ધિ યોગ કલો, તવ આ રાસ સંપૂરણ થયો. ૨૨
- વીજપુર નર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર,
 દં મૂરખ માનવી અગણ, જે બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩
- જે જગ વિષુધ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,
 અસદ્વચન જે જાણો અહીં, તે તમે સૂઘો કરજો સહી. ૨૪
- કેતો ચરિત્ર માંહેલો ચરી, કેતો કલો સ્વપ્રધે કરી,
 કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું જોણું ખામું સહી. ૨૫
- વીતરાગના વચન વિરહ, જે મેં કાંઈ કહું અશુદ્ધ.
 જિનવર સંધ સામેં જાણજો, તે મુજ મિથ્યા દુષ્કૃત હજો. ૨૬
- પ્રથમ (શૃંગાર) રસ યાપિયો, છોડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
 જોલ્યા ચાર પદારથ કામ, 'શ્રવણસુધારમ' રાસ સુનામ. ૨૭
- એ ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાઘે વરપ્રુદ્ધિ,
 એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણુદ. ૨૮
- એ સુણતાં સવિ આરતિ રજો, એ સુણતાં મનવંછિત મિજો.
 આવે હર્ષતણા કલ્લોલ, એ સુણતાં મગળ રંગરોળ. ૨૯
- એકમના આણી ઉદ્દાસ, નયસુંદર જાણી એ રાસ,
 જે નરનારી ભણે સાંભજે, તે ધર નિશ્ચે અકળાં ફજે. ૩૦
- (૨૮૯) શત્રુંજય (સિંધ્યાચલ) ઉદ્ધાર રાસ. સ. ૧૬૩૮ આશો
 શુદ્ધિ ૧૩, અમદાવાદમાં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર, મંડણો જિનરાય,
 શ્રી રિસહસર પાય નમિ, ધરિય ધ્યાન શારદ દેવિય;
 શ્રી સિદ્ધાચલ ગાયશુંએ, હીયે ભાવ નિર્મલ ધરેવિય,

શ્રી શત્રુજગિરિ તીરથ વડો, સિદ્ધ અનંતી કોડી,
જિહાં મુનિવર મુકતેં ગયા, તે વંદ્ધં બે કરજોડી.

૧

*

*

*

*

અતે—

મોલ અહનીશે આશો આસે, શુદ્ધિ તેરસ કુજવાર,
અહમ્મદાવાદ નયરમાંહે, મેં ગાયોરે શત્રુજય ઉદ્ધારકે—ભેટયો. ૧૨૧
વ્રહ્મ તપ ગચ્છ ગુરુ ગચ્છપતિ, શ્રી ધનરત્ન સુરિંદે,
તસ શિષ્ય તસ પટ જયકર, ગુરુ ગચ્છપતિરે અમરરત્ન સુરિંદકે—
ભેટયો. ૧૨૨

વિજયમાન તસ પટધરે, શ્રી દેવરત્ન સુરીશ,
શ્રી ધનરત્ન સુરીશ તણારે, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેર ગણીશકે—
ભેટયો. ૧૨૩

તસ પદ કમલ ભ્રમર ભણે, નયસુંદર (દે) આશીષ,
ત્રિમુવનનાથક સેવનાં, હવે પુગીરે શ્રી સંઘ જગીશકે— ભેટયો. ૧૨૪
કલશ.

ઇમ ત્રીજગનાથક મુગતિદાયક, વિમલગીરીમંડળ ધણી,
કિયાર શેત્રુજે સાર ગાયો, મુણો જિન મુગતી ધણી,
ભાનુમેર પંડીત સીસ, દોષ કરજોડી કહે,
નયસુંદર પ્રભુ પાય સેવા, દેહી દરીશણ જયકરં. ૧૨૫

—વિ. લખમિચંદ સિંધપૂર નગરે-સં. ૧૮૫૫ વૃષ્ણાખ વદ ૮
મંગલવાસરે. ૪-૧૭ પ્ર૦ શા. ભીમશીમાલોક તેમજ આ. કા. મહો. મૌ. ૬ હું.
(૨૬૦) પ્રભાવતી રાસ. સં. ૧૬૪૦ આશો સુદ ૫ પુષ્ય વિદ્યાપુરી
(વીજપુર)માં.

આદિ— પ્રથમ દાત્ર. વેલિનો-આસાકરી દહા.
પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ, જગગુરુ પ્રથમ જુગાદિ,
પ્રથમ જિજ્ઞાસુ પ્રથમ નમું, જેણે કરી પુણ્યાદિ.

*

*

*

*

અંતે—

પ્રદ્ સિતિરી વિદ્યાપુરીવે, મઠ રહીયા ચુંભાશિ,	
શ્રી સંધને આગ્રહે ઉલ્લહી, જિન વીર વંદી ઉલ્લાસી.	૩૨૫
સોલ્લ આલિશિ વરષિ હરષે આસો પંચમી ઉજ્જલી,	
બુધવાર અનુરાધા નક્ષત્રે પ્રીતિયોગે મનિરશી.	૨૬
લઘુવૃત્તિ ઉત્તરાધ્યયનની વર ચૌદ સહસ્રીમાંહિ,	
અધ્યયન જોઈ અઢારમું આખ્યાન રચ્યું ઉચ્છાંહિ.	૨૭
આખ્યાન એહ પ્રભાવતીનું તપ ઉદ્ધતી ચરિત,	
પદમાદ પરહો પરિહરી, સાંભલો પુણ્ય પવિત.	૨૮
શ્રી વીરશાસન વર વિભાસન ચંદ્રગચ્છ વિશાલ,	
ગુરુ ભવનચંદ્ર વિતેય ગણીવર દેવભદ્ર દયાલ.	૨૯
સંયમ ક્રિયા શુદ્ધ ઉદ્ધરી જોણે કરિઓ તપ ઉદ્ધામ,	
સંવત આર પંચાશીઈ ચાપ્યું તપાગચ્છ નામ.	૩૦
જુગપ્રવર એ ત્રણિધ સીસ તેહનાં સૂરિ શ્રી જગચ્છ,	
દેવેન્દ્રસૂરિ સુદક્ષ ગણુધર વિજયચંદ્ર સૂરીંદ.	૩૧
બૃહત્ કદમ સુવૃત્તિને, અવસાને એ અધિકાર,	
શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીંદથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ ઉદ્ધાર.	૩૨
મહા પમાવક ગણુધર જસ નામે પરમાનંદ,	
પાદાનુપદ અનુક્રમે શ્રી રત્નસિંહ સૂરીંદ.	૩૩
ગુરુ વૃદ્ધભ જ્ઞાનસાગર ઉદયસાગર સૂરિ,	
શ્રી લખિંધસાગર ગચ્છપતી પ્રણુમતાં પાતિક દૂરિ.	૩૪
તસુ પાટિ મહિમાવંત ગણુધર શ્રી ધનરત્ન સુખણુ,	
શીપ અમરરત્ન સૂરીસર, વ્યાકરણુ લીહ પ્રમાણુ.	૩૫
તેજરત્ન સૂરીવર ગુરુ, સહોદર તાસ કેરા દોષ,	
શ્રી દેવરત્ન સૂરીસર સહિ ગુરુ પદોધર જોઈ.	૩૬
આરિત્રયણુભંડાર બુધ શ્રી ભાનુમેર ગણીંદ,	
ધનરત્ન ગણપતિ તણાં સેવક જયુ જા રવિચંદ.	૩૭

- તસ શિષ્યમાંહિ દક્ષ પંડિત મુખ્ય માણિકરત્ન,
લઘુ બ્રાત કહે નયસુંદરો, કહે ભવિક્ષર્મ યત્ન. ૩૮
- દોહિલું માણસ જન્મ પામી, કરો આલસ દૂરિ,
પૂજા કરો જિનરાજની, પ્રદિ ઉદય હુંતિ સૂરિ. ૩૯
- અષ્ટ પ્રકારી સતર ભેદી સારિઈ જિનની સેવી,
પાપ સધલો પરિહરી આરાધિ દેવાધિદેવ. ૪૦
- લક્ષ્મી લહી કર વાવરો, મમ થાઓ કૃપણ અન્નંણુ,
પામીરે ધન મદ માણુઓ, મ કર્યો આપ વખાણુ. ૪૧
- સત્યવાણી સાર જાણી, વદું મીઠડી ભાવડી,
તપ ભાવ ભગતે કરો સગતે, આરાધો વ્રત આપડી. ૪૨
- પરનારિ દેખી ગુણુ ઉવેપી, ચપલ મ કરો આંવડી,
અંગી અંગિ સુકૃતિ કારણિ જ્ઞાન દરશન પાંવડી. ૪૩
- ક્રોધ તાપ શમવાને આરોગ્ય સરસ સમતા સેલડી,
જિન આણુ સાધી કરો વરધી સિદ્ધિવધૂશિર્ષ ગેલડી. ૪૪
- પરમાંગ ચ્યારે લહી દુર્લભ પુણ્ય પાવડીએ ચડી,
પ્રમદાદ પાપી વશિ પડિને રથે જાઓ લડચડી. ૪૫
- નહિ વાર લાગે કાંમ જાગે હુંતા ઋદ્ધિ પીઆરડી,
વરપુણ્ય કરો કાજ કરિવા કો વિલગ્ય કરો ધડી. ૪૬
- સંધપૂજા સાહમી ભગતિ પહિલી ચલાવુ ધર્મ્મવારડી,
ઓઢો સુત્રાવીઅલવિ અંગે દયા દક્ષણ ઘાટડી. ૪૭
- ગુણુ સુણી સાધુ ઉદાસી કરાં જાણો કર્મહ કાંચડી,
આખ્યાન સુણી પ્રભાવતીનું સુકૃત સંચો ગાંડડી. ૪૮
- ગુણવંત ઋષિગુણ ગાયતાં જો પુણ્ય સંતતિ કરે ચડી,
તેણે વિમુઘ નયસુંદર કહે શ્રી સંધ લહો સંપદ વડી. ૪૯

—ઘતિ સુત્રાવિકા શ્રી પ્રભાવતી રાજી આખ્યાનં ચરમ રાજઋષિ
ઉનાઈ સાધુ ચરિત સપૂર્ણુ. એલા લાલસોમવાંચનાર્થ સં. ૧૬૫૩ વર્ષ

પોસ માસે શુદ્ધિ પક્ષે ચતુર્દશી ગુરૌ લખિતં-૧૮-૧૧ લીં (કવિના સમય-
માંજ લખાયેલું છે.)

(૨૯૧) સુરસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૪૬ જોડ શુ. ૧૩.

આદિ— (રાગ કેદારો-એકતાલી.)

આદિ ધરમને કરવા એ, ભીમ ભવોદધિ તરવા એ

ભરવા એ સુકૃતભંડાર ભલી પરેએ,

ભવિયણુ ભગત ઉદ્ધરવા એ, કર્મ કહિન નિરજરવા એ,

વરવા એ શિવસુંદરો સ્વયવરે એ.

૧

નૃત્યક—સ્વયંવરે શિવરામા વરિવા કરવા ઉત્તમ કાંજ,

મરદેવી માતાની કૃપે અવતરિયા જિનરાજ,

આષાઢી વદિ ચોથ તણે દિન અજૂઆણું જિણે કીધું,

ગરભ અવતરિ સુપન દેખાડી મહોત માયને દીધું.

૨

પછી ઋષમનાથની સ્તુતિ છે.

*

*

*

*

શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા આગમે કહિયો જિણુંદે,

કોડિ વરસસું કોડિ જિજ્ઞાસે નાવે પાર સુરિદે,

આગે જિણે એક ચિત્ત ધ્યાયો સો પરમાનંદ પાયો,

સુરસુંદરી સતીએ સમર્થો તવ તસ કષ્ટ ગમાયો.

૭

કંઠણુ સતી સા હુધ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલં,

શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,

ચરિત તાસ પવિત્ર પલણેસું વંદી જિણુ ચઉત્રીસ,

શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીસ.

૮

સુણુજો સુઅણુ સરસ શુભ વાણી આણી પ્રેમ અપાર,

કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સરસતિ આધાર,

*

*

*

*

અતે—

(ઢાલ ૨૦ મી. રાગ દેશાખ, અથવા ધન્યાશ્રી,
ભાણુબનધ રાજ દેઈ એ ઢાલની દેશી.)

*

*

*

*

શ્રી જુદ તપગછે ગળિયા, ધનરતનસૂરિ સુચંદ, ૬.
તસુ પાટ દીપક દિનકર, શ્રી અમરરતન સૂરિંદ,
ગુરુ સહોદર તસુ તણાએ શ્રી તેજરતન ગુણવંત,
ગછપતિ પટોધર પ્રગટશ્રી, દેવરતનસૂરિ જયવંત. ૭.
તસ ગણુ વિભૂષણુ ગણુપતી, ભ્રાતુમેરૂ પંડિત ભાણુ,
સૂરીશ શ્રી ધનરતનકેરા, શિષ્ય સકળ સુભાણુ. ૮
તસુ શિષ્ય નયસુંદર કહે, સાંભળો સાંભણુ સાથ,
અરિહંત દેવ આરાધિયેં, ત્રિહું ભુવન કેરો નાથ. ૯

~

~

~

~

સોળ છિયાળે વરસ વારૂ, જેઠ શુદિ ત્રયોદશી,
તેણે દિવસે ઉત્તમ ઉડુ વિશાખા, સિદ્ધિ યોગે મન હંસી. ૨૦
એ ચરિત કીધું સાર લીધું પુણ્યનું પણુ જેહ,
શુરસુંદરી ગુણુ સાંભળી અનુમોદળે સહુ તેહ. ૨૧
એ સાંભળે સુખ ઊપજે સવિ નય પાતક ફરિ,
કરજોડી કવિ નયસુંદરો, એમ ભણે આનંદપૂરિ. ૨૨

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત શ્રી આગમ
ગછે શ્રી સૌભાગ્યસુંદર શિષ્ય શ્રી ધર્મરતન સૂરિ શિષ્ય એલા સોભરાજ-
પકનાથ દેકાવાડા મધ્યે. ૨૬-૧૪ લીં., ૨૦-૧૪ અતે ૧૧-૧૭ લીં.

—સં. ૧૮૭૦ આસો શુ. ૪ ભોમ લિ. શેઠ જેયંદ ધર્મસી
વાંકાનેર વસે છે. ૨૧-૧૪ થો.

—૨૭-૧૩ ભાવ.; પ્ર. કા.; પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩-
(૨૬૨) નલદમચંતી ચરિત્ર. સં. ૧૬૬૫ પોશ શુદ ૮ મંગલવાર.
આદિ—

આતમજ્યુદ્ધિ ધરી મન સાચિંછ, વિશ્વ સંભાલ્યુ ત્રિભૂવનનાચિંછ,

પૂરવજનમિ પારેવુ રાખ્યુછ, સો સ્વામી દયાધર્મ ભાખ્યુછ.

૧

ભાખ્યુ દયાધર્મ દુખવિમોચક, સકલજનસુખકાર

સો સોલમ તિત્યેસર, હું નમું વારોવારિ.

૨

ઢાલ તૂટક,

અચિરા ઉચરિં અવતરી, જોણિ કરિઉ હિત એકાંતિ,

જગમાહિ અહિત શમાવીઉં, તેણુઈ નામ પામ્યું શાંતિ.

૩

*

*

*

*

ભારતીલખ્યપ્રસાદ બુદ્ધ, શ્રી હરપ સરિષા જોહ,

કવિતા રે કીરતિ જોહની, નવિ ત્રપતિ પામિ તેહ.

૧૩

માણિક્યસ્રરિ મહાયતી, તિણિ કરિઉ નલાયણુ અંથ,

નવરસ પયોધિ વિરોલિવા, કરિ થયુ જો સુરમંથ.

૧૪

સ્વસમય નિ પરસમયનું, એકત્ર જિહાં અધિકાર,

શતસર્ગ જોહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાઇ અપાર.

૧૫

અનુસરી તેહનિ મુખિં કરી, અહો જોડિયું સખંધ,

મનરંગ એહવું બિપનું, બોલસ્યું પુણ્ય પ્રખંધ.

૧૬

કિહાં સતી પુણ્યસિલોક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;

ઉતકીર્ણ મુક્તાશ્લ વિધિ, ગુંથુતણી પરિ હું ગતિ.

૧૭

કહુ મંદ કિમ કવિયશ લહઇ, કિમ અઠઠ પર્વત પંચુ,

તુલણાઈ કહુ કિમ તોલીઇ, વરસાલિ સરિસુ કંચુ.

૧૮

નિજ બુદ્ધિ સાર બોલતા, હસતા રખે કવિ સોઇ;

પંખીઆ નિજ ભાષા વદઇ, તસ કરઇ વારણુ કોઇ.

૧૯

અનુક્રમિ નલાયન અનુકરી, ભાષસ્યું નલ અધિકાર,

તિહાં સગુર નઇ શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરયો સાર.

૨૦

*

*

*

*

અંતે—

સતી શિરોમણિના ગુણુ કહિયા, જોહવા ગુરપ્રસાદિ મિં લહિયા,

કહિઉ ધનદસુર પૂર્વચરિત્ર, ગાયુ પુણ્યશ્લોક પવિત્ર.

૮૪

- એ મિં અભિનવ મંગલકાર, અંથ નલાયન પેષી સાર,
તેમાંહિં જેણી પરિ છિ અધિકાર, ચરિત રાસ સો લેધ અનુસાર. ૮૫
- નેમિચરિત્રાદિકમાહર્ષ વલી, કાંઈ એક બિન્ન કથા સંભલી,
માહર દોષ રષે કો લહી, પ્રખંધ શત મુપ પંડિત કહિ. ૮૬
- પ્રથમ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાચઈ ધરી,
અંથ નલાયનનિં અનુસરી, લિપીઉ પુણ્યલોકનું ચરી, ૮૭
- વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જિ મતી કહી હુઈ અશુદ્ધ,
તે મિછાદુકડ વલી વલી, પામૂ સાપિ સધ કેવલી. ૮૮
- ચતુર ચમત્કરિવા ચિતમાહિં, એ મઈ અંથ રચિત ઉછાહિ,
ગુણીઅણુ ગુણુ જાણી પરપયો, વાચા વિષુદ્ધ જના હરખયો. ૮૯
- સજ્જન દુર્જન છિ જગમાહિં, પરગુણ દોષ ગ્રહિ સો પ્રાહિ,
સ્વોચિત કર્મ કરેસ્યઘ કોહ, નહીં મત્સર તસ જાપરિ કોહ. ૯૦
- જે બહુશ્રુત ગત મત્સરી, તેહનિં કહુંછઉ પ્રણમી કરી,
અશુદ્ધ હુઈ તિહો કરયો શુદ્ધ, સો મીઠઈ યમ સાકરદ્ધ. ૯૧
- સંવત સોલ પાંસઠઉ જાણી, પોષ શુદ્ધિ અષ્ટમી વષાંણિ,
તિણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અશ્વતી ઉદાર. ૯૨
- કુંળે જયા તિથિવાર સુયોગ, ભૌમાશ્વતી અમૃતસિદ્ધિ યોગ,
એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિનઈ ઉયોગ. ૯૩
- તેણિ દિનિ અંથ સંપૂરણ થયુ, ક્વણુ ગછ કુણુ ગુર કવિ કહિઉ,
ઋષભાદિક જિનવર ચક્રવીસ, પહિલૂં તેહનિ નાંમૂ સીસ. ૯૪
- મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શીપ્ય ગૌતમ ગુણવંત,
સ્વામિ મુધર્મા-પંચમ સીસ, જાંબુસ્વામિ નમૂ નસિદીસ, ૯૫
- પ્રભવ શિજ્જાંભવ શ્રુતકેવલી, ચશોભદ્ર વંદુ મનિ રહો,
શ્રી સંભૂતિવિજય ભદ્રબાહુ, ચૂલિભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૯૬
- આર્ય મહાગિરિ આર્ય સુહરિત, વધરસ્વામિની પ્રખલ પ્રશરિત,
વધરસેન તેહના સીસ આગિ, અંદ્ર નાગેંદ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૯૭
- ચક્રથી શાપા વિદ્યાધરી, એમાંહિં અંદ્ર સખલ વિસ્તરી,

- એણી શાપાઈ ધનેશ્વરસૂરિ, ચૈત્રગઢ યાપિઉ ગુણભૂરિ. ૯૮
- સાવનચંદ્ર ગુરુ કરૂં વષાણુ, દેવભદ્ર ગુરુ આગમ જાણુ,
હાંમ પ્રમાદ સકલ પરિહરી, નિશિ જગિ શુદ્ધ ક્રિયા ઉદ્ધરી. ૯૯
- પ્રથમ સૂરિવર શ્રી જગચંદ્ર, સૂરીશ્વર બીજા દેવેંદ્ર,
વિજયચંદ્ર ગુરુ ત્રીજા કહ, એક એક અધિકા ગુણુ લઈ. ૧૦૦
- વિજયચંદ્ર સૂરીશ્વર તણી, વૃધ તપાગઢ શાપા ભણી,
ક્ષમાકીર્તિ સદ્ગુરુ તસ પાટિ, પ્રજા વચરસ્વામિનિ ધાટિ. ૧
- બૃહત્કલ્પ ટીકા જેણિ કરી, સહિસ ખિતાલીસ જગિ વિસ્તરી,
હેમકલસ રત્નાકરસૂરિ, પ્રસાઈ જીતુ સૂરસૂરિ. ૨
- મુનિશેપર ધર્મદેવ મુણુંદ, અભયસિંહ તપસી સૂરિંદ,
જેહના તપતુ ન લહું પાર, શ્રી જયતિલકસૂરિ ગણુધાર. ૩
- રત્નસિંહ શ્રી સદ્ગુરુતણા, અહમદસાહ ગુણુ બોલિં ધણા,
પાતસાહ પ્રતિબોધક સૂરિ, સપ્રભાવ વંદું મદપૂરિ. ૪
- ઉદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુરુ કરૂં પ્રણામ,
લખધિસાગર ગુરુ લખિધ નિધાન, શ્રી ધનરત્ન સૂરીસ પ્રધાન. ૫
- શ્રી અમરરત્ન સૂરી પ્રણમું પાય, શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ્વરરાય,
જિમ જિમ તે સદ્ગુરુ સંભરિ, તિમ તિમ હર્ષ હીયડિ વિસ્તરી. ૬
- ગઢપતિ દેવરત્ન સૂરિતણાં, ગુણુ સંભારઉં હીયડિ ધણા,
શ્રી દેવસુંદર સૂરિ આણુદપૂરિ, વિજયમાન વિજયસુંદરસૂરિ. ૭
- શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વરતણા, સીસ સકલ ગુણુ સોહામણા,
શ્રી ભાનુમેર વિમુદ્ધગણિરાજ, વદિ સીઝઘ વહિત કાજ. ૮
- તસ જામેય સીસ દોભાય, માણીક્યરત્ન જ્યેષ્ઠ ઉવઝાય,
મહાતપીશ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વંદું તસપાય. ૯
- નયસુંદર લઘુ અંધવં તાસ, વાણી યાપિત વચનવિદાસ,
પુણ્યસિલોક સતી અધિકાર, ગાયુ ધનદ પૂર્વ અવતાર. ૧૦
- સો સમકિતધર નિજ ગુણુ સુણી, મનસ્યુ પ્રેમધરી આદ્રણી,
સંધ વિધન અપહરયો ગુણી, મનિ કામિત દેયો નિધિ ધણી. ૧૧

રાજકુલિ રામા ભંડાર, જસં મહિમા જગમાંલિં અપાર,
આહરિ એહની કીરતિ ભણિ, એ સવિ લહીધ પુણ્યધ ધણિ. ૧૨

રાગ ધન્યારી.

ધણિ પુણ્યધ લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીધ,
જિ(ન)રાજ કેરૂં લહી દર્શન, ભવ ખેદ ફલ સાધીધ. ૧૩
જિનરાજ વાણી ચિત્ત આણી, અશુભ કર્મ ન બાંધીધ,
મહાસતી પુણ્યશ્લોક ગાઈ પુણ્ય રિદ્ધિ બાંધીધ. ૧૪
ઉવઝાય નયસુંદરવાણી.....(પછીનું એક પાનું નથી.

(મોહનલાલજી જ્ઞાનભંડાર સુરત. પૃ. ૮૫ પં. ૧૫)

બીજી પ્રતમાંથી...

ઉવઝાય નયસુંદર સુવાણી, ભવિક પ્રાણિ સંભલક,
ઉપગાર મતિ મનિ પરી રાધુ, દોષથી દૂરિ ટલુ,
શ્રી શાંતિ જિનવર સદા સુપકર પૂજતાં સંપદ મલુ,
એ ચરિત્ર ભાવેં સુણે ગાવેં, તાસ ધરિ સુરતરૂ ફલુ. ૨૬

સુપધ.

અંથ સખ્યા હવઈ યૌતુ મુદ્ધ, દૂહા શ્લોક કાવ્ય ગાહા કિદ્ધ,
ભાખ્યા છંદ પોડ.....દે, સદસ્ય તીનસઈ અકાવ. ૨૭
સતપાંત્રીસ શ્લોક અનમાંન, હર્ષધરી સહુ કરયો ગાંન,
એ સંભલતાં શિવસુંપ હોઈ, જ્ઞાનવંત વિચા (રો) જોઈ. ૨૮
અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલયરીત્ર નવરસ ભંડાર,
વાચક નયસુંદર સુંદર સુભભાવ, એતલિ એ પોડસ પ્રસ્તાવ. ૨૯

—છતિશ્રી નલાયન ચરીત્ર સપૂર્ણ—સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે દ્રાગુ વદિ
બીજા ૨૧૦. ઇસર મધ્યે લખિતં શ્રી પાશ્વનાથ પ્રસાદાત્ છતિશ્રી નલાયનો-
દ્વારે નલયરીત્રે રાજ્યલાભ વૈરાગ્ય સંયમ ગ્રહણ સ્વર્ગગમન પ્રશસ્તિ
વર્ણનો નામ પોડસ પ્રસ્તાવ સમાપ્ત. અંથાથં ૪૫૩૬ પ્ર. કા.; (પ્રસિદ્ધ
આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૬ માં.)

(૨૮૩) શીલશિક્ષા રાસ સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદ (વિજય વિજયા
શેકની કથાગર્ભિત.)

અતે—

વડતપા ગઢ ધનરત્ન સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી ભાનુમેરૂ ગણિ સીસકિ,
તસ વિનયી નયસુંદરો દોષ કરમેડી કહધ ઉવઝાધકિ
શીલવંતહતણા નિત નમું પાયકિ-૧૫ સીલ.

દેવસુંદરસૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાનકિ,
તાસ આદેસ લહી કરી,

હૃદય ચિર રાખિવા રચુ એ રાસકિ, સોલ ઉગેણાતિરૂઈ ભાદ્રપદ
માસકિ-૧૬ સીલ.

કલસ.

ધર્મી સીલ રખ્યા ગુણુ પરિખ્યા સકલ શિખ્યા સંગ્રહી
સિદ્ધાંત વાંણી સાર જાણ્યા આપ પર હિતનઈ કહી,
ખુધ ભાનુમેરૂ વિનેય વાચક વદધ નયસુંદર સદા
મુઝ સુમતિ શુભ ફલ ખોષિ નિર્મલ હજયો શિવસુખ સંપદા. ૧૭

—૪. પ્ર. કા.; ખં. ૧.

૧૬૬ ધર્મરત્ન (ખ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ-માણિક્યમંદિર-
કલ્યાણધીર શિ.)

(૨૮૪) જયવિજય ચોપાઈ સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી શુક્રવાર.
આગરામાં

અતે—

ખરતર ગચ્છિ ઉદાર, ચોપડા સાષિ શૃંગાર
પાટ ત્રેવીસમઈ રાજઈ, શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ ગાજઈ. ૪૦
સીસ તેહનઉ સુંદર ગુણુ ગણિ માણિક્યમંદિર. ૪૧
શ્રી કલ્યાણધીર વાચક, નામઈ નાસએ પાતક

સીસ તાસ વર ભાવઈ ધરમરતન ગૂણુ ગાવઈ. ૪૨

શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ ગજધ કથા કહી સુખ કજઈ

સંવત સસિકલા માનઈ ઇગિતાલઈ સુખ પ્રધાનઈ ૪૩

આસુમાસ બિહારઈ વિજયદશમી સિતવારઈ

આગરા નયર મઝારઈ સારદ તણુઈ આધારઈ ૪૪

(વિ. ધ.)

૧૬૬૬ કુસલવર્ધન (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ.૦)

સિદ્ધપુર જિન જ્યૈત્યપરિપાટી સ્તો. સં. ૧૬૪૧.

અતે—

ચંદ્ર નઈ રસ બાણીઈ, શુભ મરલી, વેદ વેલસસિ જોઈ

તે સંવત્સર નામ કહું શુભ મરલી, ભાદવ શુદ્ધિ છઠિ હોઈ

કલસ.

સીધપુર નયર મઝારી કિધિ ચઈત પરિ પાટી ભટી,

જે ભણુઈ ભવિયણુ કહઈ કવિયણુ, તાસ ધરિ સંપદ મિલિ,

તપગણમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરવિજય સૂરીસર,

કવિ કુસલવર્ધન સીસ પભણુઈ, સકલ સંધ મંગલકર.

ઇતિ સીધપુર જિનજ્યૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર સંપૂર્ણ.

પાઠ બંધહેતુગર્ભિત વીર જિનસ્તો વડલીમાં:

આદિ—

સકલ મનોરથપૂરણો, વાંછિત ફલદાતા,

વીર જિજ્ઞેસર નાયક, જય જય જગદ્ધાર. ૧

*

*

*

*

*

ભમવાનાં કારણ ભણું, તું બાણુઈ જિનરાય,

મૂલ પ્રકૃતિ આશ્રય અવર, અશવન સોભાય. ૫

સત્તાવન હિતિ કરી, કરમ બંધ વિચારિ,

બંધણુ બાંધ્યો ચોર જિમ, બમીડ અપાર. ૬

કરમવિપાક તણો ધણો, અરથ કહો તઇં જોહ,
ગુરુમુખઈ મઈ શ્રવણઈ સુણ્યો, સુણ્યો ભવિઆણુ તેહ.

૭

*

*

*

*

*

અતે—

કલમ.

ધય વીર જિણુવર સયલ સુખકર, નયર ધડલી મંડણો
મિં થુણ્યો ભગતિં ભલીય સુગતિં, રોગ સોગ વિહંડણો.
તપગણ નિરમલ ગયણુ દિનકર શ્રી વિજયસેન સૂરિસરો,
કવિ કુંશલવર્દન સીસ પભણુઈ, નગા ગણિ મંગલ કરો.

૫૧

—સ. ૧૭૧૦ લિ૦ ગંધાર બંદરે સુત્રાવિકા મૂલિ પઠનાથ.

૫-૧૨ આ. ક.

૧૬૭ વચ્છરાજ (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમરચંદ્રસૂરિ-રત્નચંદ્ર
(ચારિત્ર) શિ૦)

(૨૯૫) સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ. સં. ૧૬૪૨ માધ શુદ્ધિ ૫ ગુરુ-
ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર સુગુણુ ભંડાર
સર્વ સધ કલ્યાણુકર, જાસુ તિથ જયવંત જાગધ,
મનવચિત ફલ તે લહધ, જય જીવ તસુ ચરણિ લાગધ,
અકલ રૂપ તિહુયણુતિલહ, ત્રિભુવનુ આધાર,
ચક્રવીસ જિનપતિ નમું, જિમ લહહ હર્ષ અપાર.
વડ તપા ગચ્છિ વડ તપા ગચ્છિ શ્રી પાસચંદ્ર સૂરીસર
તસુ પય પ્રણુમી હું ચરચહિ, સરસ સાર સખધ
શ્રી સમક્તિ ગુણુ કૌમુદી, વિમલકથા પ્રખધ.

૧

૨

ચક્રપદ.

ગૌતમ ગણુધરનહ લ્યહ નામ, શ્રી રચણુચંદ્ર ગુરુ કર પ્રણામ,

જનસ પસાંધ અવિચળ યુધિ, સીઝાં સધથી વંછિત સિદ્ધિ. ૩
કહઉં સમકિત કૌમુદી વૃત્તાંત, આણંદિય સાંભલિયો સંત,
સમકિત ધરતાં સુણતાં થાઇ, પાવ સવે તે દુરિ પલાઇ. ૪

*

*

*

*

*

અતે—

ચુષે.

શ્રી મહાવીર સોહમગણધાર, તાસ પરંપર આઘ્યા સાર,
ચડ તપ ગાઝ નાયક મુનિચંદ, શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ સૂરિ. ૪૫
તાસ પટોધર અધિક જગીસ, શ્રી સમરચંદ સૂરીંદ સુણીસ.
તાસ પાટિ પ્રભાવક ભક્ષા, શ્રી રાજચંદસૂરિ ચડતી કલા. ૪૬
શ્રી સમરચંદ સૂરિ સીસ પવિત્ર, વાયક શ્રી રત્નચરિત્ર,
તાસ સીસિ રચી ચુપઈ, ગુરપ્રસાદિ પૂરી થઈ. ૪૭
ગુરપ્રસાદિ ટલમ અજાંન, ગુરપ્રસાદિ જગિ બહુમાંન,
ગુરપ્રસાદિ સંકટ દૂરિ, ગુરપ્રસાદિ મહિમા ભરપૂર. ૪૮
ગુર દીવડ ગુર તારહહાર, ગુર છઈ ત્રિભુવનનુ દિનકાર,
વાંધઈ ચંદ્ર થીકી જિમ વેલિ, તિમ ગુરથી વાંણી રસ કેલિ. ૪૯
ત્રંઆવતી નગરી સુખવાસ, થંભણુ શ્રી નવપક્ષવ પાસ,
તાસ પ્રસાદિ રચી ચુસાલ, શ્રી સમકિતગુણ કથા રસાલ. ૫૦
અંચિ કહી કથા કેલવી, કહિઉં ઉછડ અધિકઉં મેલવી,
દૂપણુ લાગું તે સંઘ સાખિ, ખમાવડં ચોખું ચિતિ રાખી. ૫૧
આઘડ પાછડ અક્ષર જેહ, મિલતું જોતાં નાત્રઈ તેહ,
રચિયો હાંમિ સોંધી કવિ કહું, કરજોડી કવિ ભાખઈ બહુ. ૫૨
નવ નવ રસ ઉત્તમ નવખંડ, સમકિત ગુણ રચીયા અખડ,
બણઈ ગુણઈ સુણઈ સદ્વચઈ, ઝઘિ વૃદ્ધિ સુખ તે નર લહઈ. ૫૩
ચંદ મૂર મેદની આશસિ, સુરગિરિ ધ્રુ તારડિ સુવિકાસ,
વર્તઈ અવિચલ એહ જિહાં જગઈ, એહ પ્રમંથ જયુ તિહાં લગઈ. ૫૪
સંવત સોલખઈતાલા તણુડિ, માથ માસ અનિ રલીયામણુડિ,
જિન્નિ પખિ પંચમિ ગુરવારિ, સિધિ યોગ શુભ મહર્ત સાર. ૫૫

સમકિતકૌમુદી ગ્રંથ નિહાલિ, એહ ચુપ્પ કીધી સુવિશાળ,
એહમાંહિ અણુમિલતુ જ્યે, સોધી સધલું કરિયો તેય. ૫૬

કાવ્ય શ્લોક દૂહા ચુપ્પ, વસ્તુ છંદ સવિ એકઈ થઈ,
ચૌદસઈ ચુરાસી હોઈ, એહ ચક્રપાની સંખ્યા જોઈ. ૫૭

સમકિન સહિત જિનભાષિત ધર્મ, આચરતાં હુઈ શિવપદ શર્મ,
ઋષિ વચ્છરાજ કહિ આણુંદ આણિ, નવખંડ ઊપરિ ચૂલિકા જાણિ. ૫૮

—ઇતિશ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચુપ્પ સંપૂર્ણ, સંવત સોલ ચક્ર-
રાસી વર્ષે પોષ માસે શુકલપક્ષે ચક્ર દિને સિખિતં ઋ. કુવરજી
પઠનાયં. શુભં ભવતં. (મ. ૫.)

(૨૯૬) નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપઈ. સં. ૧૬૪૮
આસો શુ. ૫ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર વિમલ ગુણ ગેહ
ત્રિભુવનમંડન જગિ જયકે, સકલ મંગલ વૃદ્ધિકારક,
લોકાલોકપ્રકાશકર નાણુભાણુ જગજીવતારક,
નાભિરાય મરદેવિ સુત મનવાહિત દાતાર,
પરમપુરૂષ એ પ્રણમતાં સુખસંપત્તિ ફલ સાર. ૧

વિમલદેવી તણુ વેલગસુહ પ્રાગવશ સિંગાર
સિરિપાસચંદ્રસૂરી ભવિયણુ સુહદાયણુગો જયકે. ૨

દૂહા—ગુર મોટા ગુર સાગર, ઉત્તમ મેર સમાણુ,
ભવિયકમલ પડિમોહિવા, દિનકર મહીમંડાણુ. ૩

નિર્મલ મહિમા અતિધણુ, પસરઈ કીરતિપૂર,
શ્રી ગુરસેવા સાધતાં, દુરિય પણાસિ દૂર. ૪

સોમકલા ગુણિ ચંદ્રમા, શ્રી પાસચંદ્ર સૂરિરાય,
ભવજલતારણુ પોતસમ, પ્રણમુ તેહના પાય. ૫

નમતાં શ્રી ગુરચરણુકમલ, હિયડઈ હર્ષ ન માઈ,
શ્રી ગુરનામ સુમંત્ર જિમ, સમરતાં સુખ થાઈ. ૬

- ગુરૂ આધારઈ પામિયછ, ન્યાન કલા અભિરામ, . . .
 વિનય વિવેક સવિ સંપદા, વંછિત સીઝછ કામ. . . ૭
- જગિ જે જે વિદ્યા અછિ, તે સવિ સુગુર પ્રમાણિ,
 તેલળિંદુ જિમ જલિ મિલ્યઉ, પસરછ સંસયમાણિ. . . ૮
- જઉ ગુરૂ તૂસી ભાવસ્યઈ, અક્ષર એક દીયતિ,
 વટવૃક્ષનાં બીજ જિમ, સય સાખઈ પસરંતિ. . . ૯
- માનપિતા બંધવ સગા, જેતક હિત ન કરંનિ.
 જંગમ તીરથ અતિ ભક્ષા, તેતક સુગુર કરંતિ. . . ૧૦
- શ્રી ગુરૂ સંગિઈ રંકે જીવ, આરાધી ચારિત્ર,
 સંપ્રતિ રાજ પામિયઉ, રાજ વિશાળ પવિત્ર. . . ૧૧
- કરઈ કર એસિ હુ જીવની, ઉપગારી ઉલ્લાસ,
 તે ગુરૂ વંદક ભાવસ્યઈ, જેહથી ન્યાન પ્રકાસ. . . ૧૨
- બ્રહ્મચર્ય સૂઝઈ ધરછ, સીહ જેમ અખીહ,
 સસ્રવંત ગુણુ નિર્ભક્ષા, ધર્મવંત ધુરિ લીહ. . . ૧૩
- મધુકર લીનઉ કમલરસિ, જિમ જલિ લીનઉ મીન,
 તિમ શ્રી ગુરૂપદપંકજછ, મુઝ મન મધુકર લીન. . . ૧૪
- ગુણુ ધણા શ્રી ગુરૂતણા, વદનછ જિહ્વા એક,
 તિણિ એહ જાણુ વાનગી, પંડિત જણુ સવિવેક. . . ૧૫
- શ્રી ગુરૂના પ્રસાદથી, અવિચલ અવિધન વાણિ,
 હુજો સાનિધિ મુઝ ભણી, ગ્રથ કરંતાં જાણિ. . . ૧૬
- ચુપછ—શ્રી રચણુચંદ ગુરૂ પ્રણમી કરી, આણુંદ હિયડઈ અધિકક ધરી,
 પંચાખ્યાન તણી ચુકપઈ, રચિયું સાવધાન હું થઈ. . . ૧૭
- કવિતા કહિ શ્રાતા સુણિ લહઈ, વિગતા અર્થ વિચારી ગ્રહછ,
 ત્રિણિ રંગ જી એકક મિલઈ, તુ સવિ કારિજ સહજઈ કલઈ. . . ૧૮
- પંડિત મોટા આગિ દૂઆ, બુદ્ધિપ્રપંચ તેહના જૂજૂઆ,
 તે આગતિ મુઝ આલી બુદ્ધિ, પૂરી ન લહઈ અક્ષર સુદ્ધિ. . . ૧૯

- ઉત્તમ ગ્રંથ ભણી ગિમાહ, આવર્ધ મનમાંહિ બહુ ઉછાહ,
જેહથી વાધિ બહુલી બુદ્ધિ, લહિયમ ચિહું પુરુષારથસિદ્ધિ. ૨૦
- ગ્રંથજ્ઞાન થોડઉ છિ ચિત્તઈ, શાસ્ત્રરાગ પ્રેરઈ મુઝ પ્રતિઈ,
કરમ કોમલ જે મધુરઉ નાદ, વિકસિત આખાતાણું પ્રસાદ. ૨૧
- નીતિશાસ્ત્ર સુણુઉ દેમ કાન, જેહથી વાધિ કીરતિમાન,
સંપત્તિ પામમ કીરતિવંત, મહિયલિ હુવઈ મહિમાવંત. ૨૨
- શ્રુતસાગર ઊતરિવા પારિ, નીતિ બુદ્ધિ દોઈ પ્રવહણુ ધારિ,
જુ પ્રજ્ઞા બલચિત્તિઈ હોમ, ધર્મ કર્મ તે પામમ દોમ. ૨૩
- પંચ અધિકાર ઇહાં જાણિવા, આદર કરિ હિયડઈ આણિવા,
જાણુ અજાણુ જિમ સમઝઈ બાલ, ચક્રપઈ તિમ કરિચું સુવિશાલ, ૨૪
- વિષ્ણુશર્મા આદ્યાણુ મનિનિલઉ, શ્રીગોડન્યાતિ વડઉ કુલતિલઉ,
સરસકથા તિણિ કહી કેલવી, પંચાખ્યાન આખ્યા અભિનવી. ૨૫
- કર્મણુ કલ્પિત બોલ જે કહ્યા, રાજપ્રગ્ગરંજક તે લહ્યા,
જેહથી દુરજન નામમ સીસ, દિન દિન વાધઈ અધિક જગીસ. ૨૬
- તસુ ઉનપતિ ભાષી કુણુ દેશ, ગામ હામ કહિસ્યઉ સુવિશેષ,
કથા કવિત રસ હિયડઈ ગ્રહી, વાત વિચારી વિગતિઈ લહી. ૨૭

*

*

*

*

- ચક્રપદ નાંમ કથા કલ્સોલ, પચમ તત્ત્વ રચ્યા અમોલ
ગુરુપ્રસાદ સુદર સધનુ, તિણિ પ્રારંભ પૂરઉ નીપનું. ૪૩
- વડતપગજ સોહઈ અતિભલા, શ્રી સાધુરતન પડિત નિરમલા,
તાસ સીસ શિરોમણિ રાય, શ્રી પાસચંદ સૂરિ કોમલ કાય. ૪૪
- પોરવાડ વંશમ સિણુગાર, વેલગતાન કુલઈ અવતાર,
વિમલાદે માતા ઉદાર, શ્રી પાસચંદ થયા ગણુધાર. ૪૫
- તાસ પાટિ દયા મુનિ સુદ્ધ, શ્રી સમરચંદ સૂરિદ પ્રસિદ્ધ,
પાટપ્રભાવક તેહના સીસ, શ્રી રાજચંદ સૂરિ અધિક જગીસ. ૪૬
- શ્રી સમરચંદસૂરિ શિષ્ય ઉદાર, શ્રી રતનચંદ પડિત તસ વિચાર,
શ્રી ગુરુનો પામી સુપસાય, ગણિ વન્છરાજ જિન પ્રણમમ પાય. ૪૭

સંવત સોલ અડતાલા તણુ, આસ્રમાસ અતિ રલીયામણુઈ,
 પંચમતિથિ ઉત્તમ રવિવાર, શુભ મુદ્દરત એ કીધી સાર. ૪૮
 એહ રચીછછ યુદ્ધિ પ્રંભાણિ, સુક્રવિ ખોડિ ન દેવિ જાણિ,
 આણુમાત્રાનું આણુજુગતુ જોહ, સાંઈ સૂધઈ કરિવડ તેય. ૪૯
 સરજલથી ઉપજે શનપત્ર, ગંધ પવન વિસ્તારઈ તત્ર,
 તિમ ઉત્તમ કરઈ ઉપગાર, પરગુણુગ્રહણુરસિક સવિચાર. ૫૦
 દુહા શ્લોક કાવ્ય નઈં વરતુ, આર્યા ચક્રપદ મિત્રી સમસ્ત,
 સર્વ અંક ગણતાં ચક્રપદ, ચક્રત્રીસ સય છનું સવિ થઇ. ૫૧
 એમાંહિ યુદ્ધિ પ્રપંચ અનેક, તેહ મુણીનઇ કરડ વિવેક,
 પાપયુદ્ધિ સઘડી પરિહરડ, ધર્મયુદ્ધિ નિજ હિયડઈ ધરડ. ૫૨
 પાપયુદ્ધિ તે અછિ અનાદિ, તેહનાં ફલ લાડી અંધ પ્રસાદિ,
 ઉનમ ધર્મયુદ્ધિ અભ્યાસ, કરતાં પામિ શિવપુર વાસ. ૫૩
 એહમાદિ આણુમિત્રતા જે અર્થ, તે છડછ જાણી સમર્થ,
 મિત્રતા જુગતા વિગતા સડુ, તે જાણી મનિ ધરિવા બદ. ૫૪
 દરપિઈ ભણિ ભાગુવદ સુણઈ, યુદ્ધિ વિચાર પામિ ગુણુ ધણુછ,
 નિદાં થયિ સંકટ નાવછ દહા, અટમહાસિદ્ધિ જહઈ સંપદા. ૫૫
 ઝઢિ ટુદ્ધિ વછિન કહ્યાણુ, નવનિધિ પામછ થાઇ જાણુ,
 ભણુનાં ગુણુનાં અધિક જગીરા, શ્રી રચણુચદતુ બોલઈ રીસ. ૫૬
 પડિન રનનચારિત્ર વદીન, પસર્યા નિર્મલ અડુ ગુણુ ગીત,
 નામ નીસ વઠરાજ વસાણિ, પચત્ર કહિડિ ગુણુજાણુ. ૫૭

—નીનિશસ્ત્ર પ્રત્યાખ્યાન વિષ્ણુશર્મા પ્રણીતે કથાકથોત્ત સંયુક્ત
 ન પરીક્ષિતકારિનામા પચમત્ર સ પૂર્ણુ-૧૨૮-૧૫-વિ. ધ.

—સવન ૧૭૬૨ ને ચૈત્રયુદ્ધિ ૧૧ દિને વાર શનાં સિખિનં
 સદર પદાણુ દે મુદ્રામ વચ્ચકર્મ સિખ્યા ગયગલ આગરેણુ. પા ૮૫. વિ. ધ.

(આ કવિએ શ્લોકગદ્ય શ્રી માંનિનાથ ચરિત્ર રચેલ છે. જુઓ
 નાગપુરીય નવાગચ્છની પદાવલિ. રાજઅશ્વરિના નથાગા નીચે.)

૧૬૮ કલ્યાણદેવ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ શિ૦)

(૨૯૭) દેવરાજ વચ્છરાજ ચઉપદ્ય સ. ૧૬૪૩ વિક્રમપુર
(વીકાનેર) મા.

અતે—

સંવત સોલત્રયાદી વરસિધ, ઝોહ પ્રમંધ કિયક મન હરસિધ,
વિક્રમનયરધ રિપબજિણેસા. જમ્મુ સમરણ સળિ ટલધ કિનેસા. ૮૪

—રચના સાધારણ છે—માણેક૦

૧૬૯ સકલચંદ્ર ઉપાક્યાય (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૨૯૮) મૃગાવતી આખ્યાન—રાસ ૧૬૪૩ પહેલા.

આદિ—

રાગ શુદી દેશી દિ દિ દરિસન આપાગુ.

સિધારથ નરપતિ કુલિ અપાદિ સુદિ છકિ

આયુસુપિનાં દેપાડતુ, તગ તિસલા હુધ તૂકિ.

૧

તૂટક.

ચૈત્ર શુદિ તેરસિ જયુ, સૂરી ગાયૂ હરિ નમિક,

મગસિર સુદિ દશમિ વીરો, જો જો નોસયશમિ રમ્યો.

વિશાખી સુદિ દશમિ કેવલ, જ્ઞાન ત્રિભોવન યશિ ભમ્યો

કાતિદ્રી વદિ અમાવાસ્યાઈ, તસ નમ્યો જિણિ ભવગમ્યો.

૨

x

x

x

x

અતે—

ચૈકક મહારાયની પુત્રી શાંતિશીલ પવિત્રીજી,

સકલ ચદ્રસુનિ ભાસઈ સમર મૃગાવતી સપ્રવિત્રીજી.

મૃગાવતી સુસતી આખ્યાન, શીલ રખોપા કીજેજી,

સતી સવે નિતુ સુણ્યો ભણ્યો, હીરવિજિઈ ગુરરાજઈજી.

—ઇતિ મૃગાવતી શીલવતી મહિમાવતી શીલવર્ણન આ-
ખ્યાનં સમાપ્તમિતિ—શ્રી ૧૬૭૦ વર્ષે શ્રાવણ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યા
શનિવારે—શ્રી પૃથ્વિમપક્ષે ચતુર્થ શાખાયા શ્રી શ્રી નિર્ઘા ભટ્ટારક
શ્રી શ્રી શ્રી પૂજ્યશ્રીહર્યસાગરસુરિણા શિષ્ય હરછ લિખિતં. ખેડાવાસ
મંદ્યે લિખિતં. ૧૩-૧૭. (પ્ર. કા.)

બીજી પ્રતમાં અતે એમ છે કે:—

અતે—

કલશ—પાપ પરધનસાહિ જ્ઞેતાં બાંધી ઈમ મન માંકડા,

સકલમુનિ કહઈ પાત્ર દાનઈ, હાથ મ કરિયો સાંકડા.

શ્રી હીરવિજયસૂરિં વંદી સુકૃત બાંધુ ગાંકડા,

મૃગાવતી આખ્યાન મુલુતાં ભર પુણ્યતણા ધડા.

૪૨૧

—ઇતિ મૃગાવતી આખ્યાનં સમાપ્ત સં. ૧૬૪૭ વર્ષે શ્રાવણ
ચુદ્ધિ ૧૦ ગુરૌ માલવદેશે તાજપુર નગરે પડિન શ્રી વીરવિમલ ગણિ
ગ૦ દાનવિમલેન. (પ્ર. ૧૩ પં. ૧૩ ગુ. વિ.)—અથાથ. ૭૨૫. (પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૪૩ વર્ષે વૈશાખ ચુદ્ધિ ૮ દિને લ૦ રથંભતીથે મહિ-
પાથેન. ૨૫-૧૧ લી. ૧૧-૧૬ લી.

(૨૯૯) વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશરાસ. (ગુદા ગુદા રાગમાં છે)
આદિ—

રાગ. ગુડી. દિઈ દિધ દીસન આપાગુ-એ દાલ.

ઋગ્ન અગ્નિ સંભવ જિનો, અમિનંદન સુમતીશો,

પદ્મપ્રભ સુપાસો બીલા, અદ્રપ્રભ સુવિધીશો.

૧

ગ્રાટક—સુવિધિ શીતલ જિન શ્રેયાસો, વાસુપૂજ્ય જિણુંદરે,
નમો વિમલ અનંત ધર્મો, શાંતિનાથ મુણીદરે.

કુંડુ અગ્નિન મદિકમુવન, નમો શ્રી નમિ નેમરે,

પામ જિનવર વીર નગગુહ, ત્રિવિધ કુદિ સમરેનિરે.

૨

અતે—

ઢાલે ૬૧ રાગ ધન્યાસી.

શ્રીમદ્દાનંદવિમલેદુ ગુરુવંદીઈ, પઠિ તસ શ્રી વિજયદાનસૂરો.

તાસપતિ પ્રશોનો કૂપલો વંદીઈ, હીરવિજય ગુરુ સુગુણિપૂરે શ્રી. ૪૫૩

સકલમુનિ સપકરો સકલ સંયમવરો દિનકર શ્રી તપાગચ્છ કેરો,

હીરવિજય ગુરુરાજથી આજ નગિ કોધિ અધિઅકુ ન દીસઈ

અનેરો શ્રી. ૪૫૪

શ્રી વાસુપૂજ્ય પૂજ્ય પ્રકાશો વસુ અવણુ હૃદયાંબુજે જવ સૂરો,

સકલમુનિ ચિતિઉ શ્રીસંધ સંતિઉ નિર્મલો સુરભિ યમ નગિ

કપૂરો-શ્રી. ૪૫૫

નગર ત્રાવાવની જેણિ બહુ ધનવતી, જયતિ જિહાં થાંલણો પાસનાહો

સતત ધરણેંદ્ર પદ્માવની પૂજિતો સકલ સિરિસંધ સુખ વિજય

લાહો શ્રી. ૪૫૬

—૨૫-૧૧ (વિ. ધ.) ખં. રત્ન.—ઉદયપુર ગોડીજીતો ભંડાર.

—સં. ૧૬૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમ્યાં રવિવારેણુ. પડિતશ્રી

કીર્તિવિજયગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ અમૃતવિજય પઠનાર્થે શ્રીનવાનગર

મંડન શ્રી આદિદેવ સુપસાયે પરોપકારાય શ્રી નવાનગર વાસ્તવ્ય શ્રી

શ્રીમાલસાતીય વસા વસ્તા સુત રાજધર તત્ લઘુબ્રાતા ઋષભદાસ. શુભ

ભવતુ—તપાગચ્છાધિરાજ સકલ ભદ્રારકભાલ તિલકાયમાન ભૂપામિની સકલ

ભદ્રારક પુરંદરશ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર પ્રભોઃ તસ્ય ગચ્છે મહોપાધ્યાય

શ્રી નયવિજયગણિ તત્ શિષ્ય પંડિત શ્રી કીર્તિવિજય તત્ શિષ્યગણિ

લગ્નિધિવિજય તત્ શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયમુનિ અમૃત વિજય મુનિ ધીમા

વિજય સમસ્તાને વાયનાર્થે ૧૮-૧૭ માં.;—૧૮-૧૪ વીં. ૩૪-૯ મોં

(૩૦૦) સાધુવંદના (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

તું જિનવદન કમલની દેવી, તું સરસતિ સુરનરપતિસેવી,

તું કવિજન માતા સુઅદેવી, દિધિ મુઝ નિર્મલ પ્રતિમા દેવી.

મિથં મુનિવર સુરવેલી કરેવી, તેણિથં કારણિથં તું સમરેવી,
 તિહાં પૂરવમુનિ એણિ ગણેવી, તસ ગુણગતિ નિત ભવિક જપેવી. ૨
 ત્રિવિવિથં તસ કરણી તુતુ લેવી, તેણિથં નિજ પાતક ખાણિ હણેવી,
 તે મુનિવેલી કહે કરેવી, તેણિથં ભવજનનિધિ વલિ તરેવી. ૩

*

*

*

*

અતે—

સિર આણહવિમલ ગુરુપદે, સિરિ વિજયદાન ગુરુપદે,
 સિરિ હીરવિજયગદે, વદે તં સકલચંદ મુણી.

૧૪૪

—સાધુવંદના મુનિવર સુરવેલિ સમાપ્ત. અથાથં. ૨૦૦

પા. ૬-૧૩ માં.

(૩૦૧) +સત્તરમી સદી પૂજા,

આદિ—

અરિહત મુખકજવાસિની, ભગવતિ ભારતી દેવિ,
 સમરિ પૂજા વિધિ બાગુ, તુ મુખકજ સેવિ.

૮

ગાહા.

નંદવણુ ત્રિલેવણુ અગમિ, અમુજુઅલ ચ વાસપૂઆએ,
 પુષ્કાગેહણુ માલા, રોહણુ તહ વણુયા રોહણુ. ૧
 મુન્નારોહણુ જિણુપું, ગવાણુ (જિયારોહણુ) આહરણુરોહણુ એવ,
 પુષ્કગિહ પુષ્કપગરં, આરતી મગલપઘવો. ૨
 દીવો ધૂવખેવા, નેવજઝ મુદ્દલાણુ દોવણુય,
 ગીય નટં વજઝં, પ્યામેયા ઇમે સત્તર. ૩

x

x

x

x

અતે—

કળાશ, ધનાશીરગેણુ ગીયતે.

શુભાગિ શુભાગિયેરે પ્રતુ તું સુરપતિ જ્ઞેમ શુણિયો,
 તીન બુવન મનમોહન સોચન. પરમદર્પ તમ જણિયેરે. પ્રભુ. ૧
 એકશન આદ કવિન નિત્ય અનુપમ, શુણુમણિ ગુધી શુણિયો,
 ભવિષ્ઠ ઇવ તુમ ચમ ગુર્જ કરતા, દુરિત મિથ્યામતિ ખણિયેરે.
 પ્રભુ. ૨

શ્રી તપગચ્છ અંગરિ દિનકર સરિખો, વિનયદાન ગુરુ ગુણિયો.
નિનગુરુ સધ બગતિ કરી પસરી, કૃગતિ તિમિર સખ દણિયોરે.

પ્રભુ. ૩

દણ્ડીપરિ સત્તર બેઠ પૂજનવિધિ, શ્રાવકકુ નિન ભણિયો,
સકલ મુનીશ્વર કાકિસગ્ગ ધ્યાને, ચિતવિ સખદલ ગુણિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ કા. વડોદરા. —પ્ર૦ વિવિધપૂજન સંગ્રહ.

(૨૦૨) એકવીસ પ્રકારી પૂજન.

આદિ— દેવા.

પ્રણમું પ્રથમ નિણુંદને, ભગવતિ કર સુપસાય,
પૂજન એકવીસ દ્રવ્યશું, ભાવમગલ ઉપાય. ૧

નદુવણુ વસ્ત્ર ચંદન કરી, કુસુમ વાસ પૂનાર,
માલા અષ્ટમગલ ભણી, દીપ ધૂપાક્ષત ધાર. ૨

ધર્મધ્વજ ચામર સદી, છત્રે મુકુટ વિશેષ,
દર્પણુ દર્શન દાખવે, નૈવેદ્ય ફલ સુગ્રહેશ. ૩

ગીત નદ વાનિત્રશુ, જન પૂજે નિન ઈદિ,
કાકિસગ્ગધ્યાને જોણુ કરી, પૂજન સકલ મુનિચંદ. ૪

* * * *

અતે— કળશ.

ગુણિયો ગુણિયોરે, પ્રભુ ચિત્ત અંતરમે ગુણિયો,
ત્રણ્ય ભુવનમાં નહીં તુજ તોણે, તે મેં મનમાં ધરિયોરે. પ્રભુ. ૧

એકશત પંચ કવિત કરી અનુપમ, તુજ ગુણુ ગુથી ગુણિયો,
ભવિક જીવ તુજ પૂજન કરતાં, દુરિત તાવ સવિ ટળિયોરે. પ્રભુ. ૨

એણીવિધ એકવીસ પૂજન કરતાં, શિવ સુખ ફળ સહુ મળિયો,
સકલ મુનીશ્વર કાકિસગ્ગધ્યાને, ચિદાનંદશું ભળિયોરે. પ્રભુ. ૩

શ્રી તપગચ્છ દિનકર શોભે, વિનયદાન ગુરુ ગુણિયો,
શ્રી હીરવિનય પ્રભુ ધ્યાને ધ્યાતાં, હેમહીરો જમ જડિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ વિવિધપૂજન સંગ્રહ.

(૩૦૩) ખમાર ભાવના સઝાય.

૧ લી ઢાલ—વિમલકુલ કમલના હંસ તું જીવડા.

૨ જી ઢાલ—ભાવના માલતી ચૂશીયે,

અનિત્ય ૧ લી ભાવના—મઝમાં મઝમાં મોહમાં જીવ તું,

૨ અશરણુ ભાવના—કો નવિ શરણું કો નવિ શરણું.

૩ સંસાર ભાવના—સર્વ સંસારના ભાવતું,

૪ એકત્વ „ —એ તુંહિ આપદું તુંહિ ધ્યાઓજી,

૪ અન્યત્વ „ —એતના બગિ સહચારિણી,

૬ અશુચિ „ —મંસ મલ મૂત્ર રૂધિરે ભર્યો,

૭ આશ્રવ „ —જગ શુભાશુભ જેણે કમતતિ વેલિજે,

૮ તપો „ —તાપે મીણુ ગણે નિમ માખણુ,

૯ ધર્મ „ —ધર્મથી જીવને જાય હોયે,

—રત. જેસ.

પ્ર૦ શ્લોકાસત્રયહ ભી. મા; સઝાય પદસત્રયહ પૃ. ૧૫૪

થી ૧૨૮ પૃ. (૨૦).

(૩૦૪) ચીરવર્ધમાન જિનવેલી. જન્માદિ અભિષેક કથ્યાણુક પાંચ
વર્ણનરૂપી સ્ત૦ .

આદિ— આશાકરી રાગ.

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ, પૂતઈ મોલા ઈંદિરે,

તુલ ગુણુ લોકેગના ગાવનિ, સુરનરનારિના વંદારે,

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ. ૧

*

*

*

*

ઘાલ ૩—દમચીની.

અમરી મરૂની પૂર ની કુમરી, ટોલઈ દેતિ અમરી,

પ્રવનઈ ગાનમ દમચી ખુદે, ચીરતણા શુંલુ સમરીરે. દમચડી. ૩૫

હમચી વીરતણી જે ગાતી, નાકે માતી જેતી,
જનની માતા રેનો રાખઈ, ટોલામાંથી જેતીરે. હમચડી. ૩૬

x x x x

અતે—

વર્ધમાન જિનગુણ સુરવેલી, હીચડા કરીરે સહેલી,
સકલ કલિ ગુણ મત્સર મેલ્લી, નિસ દિન જિન ગુણ સુરખેલીરે.

હમચડી. ૬૫

વીર પટોધર શ્રેણિઈ આયો, હીરવિજય ગુરૂ હીરો,
સકલ કલિ એ સો નિનિ મમરો, ચરમ જિનેશ્વર વીશેરોરે.

હમચડી. ૬૬

—લિં ૧૮૧૫ ભાદ્રવી અમાસ સોમવતી, ૩-૧૧ આ. ક.
(પ્ર. કા.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં—ઉદયપુર ગો. ભ.;

(૩૦૫) ગણધરવાદ સ્તવન.

કલશ.

ધનિ વિગતમોહં વિજિતકોહં ભુવનમોહં પારગં,
સંસારમોહં કુગતિરોહં વિજતસોહં પારદ,
દેવલાલોકં નમતલોક વીર પુરૂષોત્તમ વરં,
સિરિ વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ્ર શુભાકરં.

(પૃ. ૩ પદ્ય ૪૮ પ્ર. કા.)

(૩૦૬) સાધુ કટપલતા. (વિદ્યા.)

(૩૦૭) મહાવીર હીંચસ્તવન. સં. ૧૬૬૦ પહેલાં.

આદિ—

આસીન્મથો યસ્ય રસે પ્રશાંતે,
યસ્યાનુલક્ષા ક્ષાંતિરભૂપાંતે;
સુવર્ણકાંતે કૃતસંગવાતે,
નમોઽસ્તુ તે વીર વિભો નિશાંતે.

ચંદ્રાતપ પરિ નિરમત્રી, ઋષભાદિક જિન વાણી,
 તુમ આણુઈ આવી મુ ઝમતી, મદરિશ તાણોતાણી. ૨
 તું સરસતિ તું ભગવતી, આગમ તુઝ બંધાણ,
 મુઝ મુપિ આવી તું રમે, મ કરિસિ મનિ કોણિ. ૩

અતે—

હાલ. રાગ-ધન્યારી.

હીંચિરે હીંચીરે હીંડોલદીરે ખારવસી પ્રભુ વીરહીંડી-આંચલી.
 વર તપાગચ્છ ગંગાધરો મુનિવરો, હીરવિજય જયો સરિછાંડો,
 વર્ધમાનાદરો સકલમુનિ સંકરો, મુઆધરો શમવરો અમૃત છહોજદ
 —પડિત પ્રવર શ્રીપત્રી ધીરચંદ્રગણિ શિં ૦ ગણિ હીરચંણા-
 લંખિ. અહમ્મદદાનગરે સં. ૧૬૬૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ. ૮ સધવી જન્મ.
 પદનાથ ૪-૧૦ (વિ. ધ.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા ગોપડામાંથી—મારી પાસે છે.
 ૧. ઋષભ સમતા સરસતા સ્તવન. ૩૧ કડીનું.

અતે—

કયિ ઋષભ સમતા સુરલતા ચિંતવી સમ સુખ કરી,
 ગત પાર તાર સસાર સાગર તરણુ કારણુ નર તરી,
 વર નાણુ દંસણુ ચરણુ મુચી ગુણુ રચણુ મંડિત મુનિપુરી,
 સૂરી વિજયદાન મુણિંદ એવક સકલચંદ્ર કૃપા કરી. પ્ર. કા.)
 ૨. વીર જિનસ્ત. અથવા જ્ઞાનમ દીપાવિકા સ્ત૦

આદિ—

હાલ.

દીંદભૂતિ જ્ઞાનમ ભણુઈ, ત્રિસલા કૃષ્ણે નિધાન,
 જ્ઞાતપુત્ર તું જનમિકે, વર્ધ મુઝ મૂગનિનું દાન.

૧

અતે—

(રાગ ધન્યારી—મેવાડો હાલ.)

સૂરિ મત્રો ગુણો સકલ સૂરિસરો, તપ કરો મુનિવરો મુનરનારી,
 દેવગુરુ ભક્તિની યુક્તિવર અનુસરો, સકલ કહે હીરગુરુ વિચારી.
 જિ. ૭૬.

—લિ० ત્રિવિદ્યદેવેન શ્રી ગોડીજી સત્ય છે. ણા-૧૨ આ. ક; લ.
૧૭૮૫ વર્ષે, પ્ર. કા.

૩. કુમતદોષ વિજ્ઞસિકા શ્રી સીમંધર સ્તો

દમ સર્વ શમં સુધર્મદાયક કુમત કર્મ સુધાકરો,
મુજ દંભમર્મકુર્મકદમ ધર્મ તું સીમંધરો,
નિજ ધ્યાન મંદિર ધરી વિનયો કરિ સુનિર્મલ કિકરો,
સિરિ વિનયદાન સરિદ સેવક સકલચંદ્ર કૃપા કરો.

(પ. ૨ પ્ર. કા.)

૪ ગૌતમપૃચ્છા.

આદિ—

જિનવર રૂપ દેખી મન હરખી, સ્તનમેં દૂધ કરાયા,

તપ મન ગૌતમ હુયા અચભા, પ્રશ્ન કરણકુ આયા.

ગણધર એતો મેરી અમ્માં.

૧

†

‡

~

*

શ્રી તપગચ્છ નાયક હીરવિજય સૂરીશ્વર દીધ મનોહર વાણી,

સકલચંદ્ર પ્રભુ ગૌતમ પૂછઈ, ઉલટ મનમાં આણી-ગણધર. ૧૨

(પ્ર. કા.)

૫-૨૩ વૈરસ્વામિસઝાય-સિંહગિરિસીસધનગિરિસુતો વયરસામિ ધિન સોધરે.

આત્મા ઉપરિ ધ્યાનરસ સં—તું જિનવદન ભવનની દેવી.

સ્વાધ્યાય —પભણુતિ જગગુરુ ત્રિજગદ્યાલા.

„ —સકલ જગજંતુ તુપાણાણુ જેતા.

„ ધન્યાસી—જેણિ બહુ ગુણભરી નૈવ કન્યાવરી બ્રહ્મચારી વરો
વયરસ્વામી.

„ ગુડી—દિધ દિધ દરિસન આપણું, તું સરસતિ મોરિ માધરે.

„ માણી—ગોવિદ હમકુ મારણુ કારણિ, પાપિઆ રે તિ કાં
સરજ્યાં સાંભી પશુંઆરે.

„ રામગિરિ—તુઠિ ઘડડી ઘણું ચેતના નારિતું નાણ તાગી ઘણું
કાંધ સૂતી.

હીરવિજયસૂરિસં ધન્યાસી—છાંડિમરેરે કુમતિ ડાયિણી, જિન મુમતિ
ઘાયિણી તું વીધીણિ.

મેઘકુમાર-રામગિરિ—વીર જિણુદિધિ પ્રકાસિધિ, ડાયો જિણિ ચિત દીવરે.

સ્ત્રાધ્યાય—ચક્રપર્થ-ભવિક્ષવ ચિતિ ધ્યાનિ વિચારી

„ —મારણીઅહુ ગુણુ લક્ષણુ અમયા મર્ધ મુણીરે

„ —ગાંડડી કાઢી કાંજિણી મિહું આપની નારિરે.

„ રામગિરિ—ગાંડડી કાઢી કાંજિણી ઈમ કહધ સમ

„ રામગિરિ—એકઅ તુલા તુલા જેણિ નવિ ખુઝિધ, લીજિધ તામ
ફલ કેમ તેસિં.

„ ધન્યાસી—એક જગિ ઉંટડી દૈવનિં કાંધડી, અતિ વડી જેણિ
પૃથિવી નમાડી.

„ કેદાર ગોડી—પુરિસા મત મો મથા સુના છાયા ખુઝો કાલ નમં.

„ રામગિરિ—અરે જંતુ તું ચિતિ ગ્યાન જો કરી. કંધી ભીન
ચિંતધ રે તું ગ્યાન જોરી.

„ ધવલ ધન્યાસી—વૈશાખ ધવલ એકાદશી એ, માઝિઆ પાપી આધમે
૧૫-૧૧ (વિ. ધ)

(સકલચંદ્ર કોષવખત વિજયદાનસૂરિના ને કોષવખત હીરવિજય
સૂરિના પોતે શિષ્ય તરીકે જણાવે છે, તો પ્રથમના પોતાના દીક્ષાગુરુ
અને બીજા પોતાના ધર્મગુરુ તરીકે પોતે સ્વીકાર્યા હોય એમ જણાય
છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં પ્રતિષ્ઠાકલ્પ રચ્યો છે.

સકલચંદ્રને શિષ્ય પ્રશિષ્ય હતા. તેના શિષ્ય લક્ષ્મીચંદ્ર-મુનિચંદ્ર-
ચૃદ્ધિચંદ્ર-માનચંદ્ર અને તેના શિષ્ય તેજચંદ્ર પુણ્યસાર ચરિત્ર વિજય
દેવસૂરિના સમયમાં રચ્યું છે. જુઓ તેજચંદ્ર-આગળ.

૧૭૦ વિજયશેખર (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કમલશેખર-
સત્યશેખર શિ.)

(૩૦૮) રત્નકુમાર રાસ.

(૩૦૯) યશોભદ્ર ચોપઈ. સં. ૧૬૪૩ મહા શુ. ૩ રવિ બંભણવાડામાં.
અંતે—

વિધિ પખ્યનાયક મહિમનિધાન તપતે જિહાં જગિ ઉદ્યું ભાંણુ
દરિસન દેખિઈ પરમાણુદ, વંદઉ ધરમમૂરતિ સૂરોંદ. ૧૩૯
વલિ વંદઉ સહિયુર આપણા, જોહનધ નાંમિઈ નહી રિધિમણા,
શ્રી શ્રી કમલશેખર વણારીસ, સમર નાંમ તેહનુ નિસિદીસ. ૧૪૦
તેહતણા સિખ્ય જગિ જયવંત, સત્યશેખર મુનિવર ગુણવંત,
જોહનધ વદનિ વસધ સરસતી, ચિરંજીવઉ એહવા વરયાતિ. ૧૪૧
તાસ પ્રસાદધ આણુંદ અંગિ, એહ અધિકર કહઉ મનરગિ,
સંવત સોલત્રઈતાલઈ વરસિ, મહા સુદિ તીજ આદિત્યનધ
દિવસિ. ૧૪૨

દેસ સિરોમણિ જોહ મેવાત, નયર અનોપમ તિહાં સુવિખ્યાત,
બ્રહ્માવાદ વાર અહિહાંણુ, જિહાં બદ આવક અછઈ સુખાંણુ. ૧૪૩
તેણિધ પુરિ જિનવર શાંતીસર, અદા સુખ આનંદ જય કરે,
તસ સાનિધિ વિનયશેખર ભણુધ, એહ સુણતાં નવનિધિ આંગણુઈ ૧૪૪
—શ્રી યશોભદ્ર રિપિરાજ ચુપઈ.

કવિએ પોતેજ લખેલી છે.

સંવત ૧૬૪૪ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ સોમે શ્રી અચલગચ્છે
શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વર રાજ્યે વાચનાચાર્ય વાં શ્રી કમલશેખર
ગણિ તત શિષ્ય રિપિ શ્રી ૬ સત્યશેખર ગણિ તત શિષ્ય ત્રાં વિન-
યશેખરેણુ લિખિતં શ્રી આગરાનગરે કરવારે તૈલાદ રહેનુ જલાદરહેનુ
રમેનુ સ્થલઅધનાન. પરદસ્તે ગતાદરહેનુ. એવ વદનિ પુરિનદ્રા. (પ્ર.કા.)

૧૭૧ હેમશ્રી (સાંઘી) (વડત. ધન્યરતન સૂ-અમરરતન

સૂ-ભાનુમેરૂ-નયસુંદર શિષ્યા)

(૩૧૦) કનકાવતિ આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ વૈ. શુ. ૭ મગત.

મહોદધિપાધ્યાય શ્રી જયસુદર ગુરુઓ નમઃ—

આદિ—

રાગ રામગરી.

સરસનિ સરસ સક્રોમત્ર વાંણીરે, સેવક ઉપરિ બહુ હીત આંણીરે,
શ્રી જનચરણે સીસજ નાંમીરે, સહિ ગુરુ કેરો સેવા પાંમીરે ૧
સેવા પાંમી સીસ નાંમી ગાંડ મનઠ ઉત્તર ઘણુઈ,
કથા સરસ પ્રમથ બણુમુ, સૂજન મનઠ આણુંદની,
કનકાવતીની કથા રસાલી, ચતુરનાં ચતરંજની,
વૈધક રસકસ ગુણી નર જે, તેહનાં મનમોહણી. ૨

અંતે—

એણીપરિ તેહ પાલઠ નરનારી, તે તેહનુ પરીમાણુ,
જુન મત્ર ઈસા જન જુ એહવા, તુ કાજઈ ધરમ સૂજનં. ૩૬૨
તૃત્ર તપાગજ મડન દીનકર, શ્રી ધનરતન સૂરીરાય,
અમરરતન સૂગેપાટ પટોધર, ભાનુમેરૂ સખ્ય કલ્પવાય. ૩૬૩
ગુણુગણુધર પડીત વર્ધરાગી, નયસુદર રપિરાય,
વાચક માંહિ મુખ્ય બણીજઠ, તસ સખ્યણી ગુણુ ગાય. ૩૬૪
કથામાંહિ કલકિ રસાણુ, કનકાવતી સખધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચકિ મઠ, સૂઆણાં સરસ સખધ. ૩૬૫
સંવન ૧૬ મુઆહિઈ સવચ્છરિ, વૈસાખ વદિ કુજવાર,
જ્ઞાનમર્ધ દનિ સૂત્ર મુદરતઠ યોગઠ, રચકિ આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
નચુઈ ગુણુઈ સંમતિ જે નાર, તેહધરિ મંગલચાર,
હેમશ્રી હરપઈ તે યોગઠ, સૂરવ સયોગ સૂસાર. ૩૬૭

—ઈતિ કનકાવતી આખ્યાન સમાપ્ત. સુરતિ મંચે લીતં. ગ.
રતનીજય લીતં. (પ્ર. કા) (નયસુદર માટે જુઓ નં. ૧૬૫ પૃ. ૨૫૪)

૧૭૨ રત્નસાર.

(૩૧૧) સાગર શ્રેણીની કથા ૧૬૪૫ (માણિક)

૧૭૩ મનજી ઋષિ (પા૦ પાર્શ્વચંદ્ર-વિનયદેવ-વિનય-
કીર્તિ શિ.)(૩૧૨) વિનયદેવસૂરિ રાસ. સ. ૧૬૪૬ પોપ શુદ્ધિ ૭ મગળ,
બુદ્ધરાનપુરમા.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ આનંદર, જિનશાસન શૃંગાર,
ચક્રે પૂરવનો સાર એ, જગિ જપઉ મત્ર નવકાર.

*

*

*

*

અંતે—

પૂજ્ય ચક્રમાસુ તિહાં રહ્યા એ લોક કરે ધરમ ધ્યાન. મ. ૨૩૭

શ્રી વિનયદેવ પદ્મધર એ, શ્રી વિનયકીર્તિ રાય,

ભુધરમગલ આજ દીપતો એ, આદર્યો મન ભાય. મ. ૨૩૮

નયર વરહાનપુર જાણીધ, એ દેશ વિદેશ વિખ્યાત,

ચવત મોલ છંદતાલૂંધ એ, મુણગે ભવિયણ વાત. મ. ૨૩૯

શ્રી વિનય (દેવ) કીર્તિ સૂરીશ્વરએ, રહ્યા તિહાં ચક્રમાસિ,

એક દિન ઉલટ ઉપનોએ, કીધઉ શ્રીપૂજ્ય રાસ. મ. ૨૪૦

પોસ શુદ્ધિ સાતમિ જાણીધએ, ભૃગુવાસર મુવિનાણ,

નક્ષત્ર રેવતી મનિ ધરો એ, શિવયોગ અનિહિ મુજાણ. મ. ૨૪૧

મનજી રિષિ આણુંદસુ એ ચોથો રચ્યઉ પ્રકાશ,

એહ રાસ જગિ નાંદ્યો એ જાં લગિ મેર ધિરવાસ. મ. ૨૪૨

ચક્રવિહ સધ સદ મુણઉ, એ ભણ્યો એ નિતુ રાસ,

ધવલ મંગલ લલ પામીધ એ, પુહચધ મનની આસ. મ. ૨૪૩

નોટ—વિનયદેવ તે બ્રહ્મઋષિ કે જે પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય થાય અને
જેણે પોતાના ગચ્છનું નામ મુધર્મ ગચ્છ આપ્યું તેનો આમાં વૃત્તાંત
છે. આ બ્રહ્મ ઋષિની કૃતિ સંબંધી આ સંગ્રહમાં જુઓ. ૫. ૧૫૨ થી
૧૫૮. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ભાગ. ૩.

૧૭૪ હેમાણુંદ (હારકલશ શિ.)

(૩૧૩) વેતાલ પચવીસી. સં. ૧૬૪૬.

આદિ—

પ્રણમ્ય દેવદેવંચ વીતરાગ મુરાચિતં,	
લોકાનાં ચ વિનોદાય, કરિષ્યેહં કથામિમાં.	૧
નત્વા સરસ્વતીં દેવીં શ્વેતાભરણભૂપિતાં,	
પદ્મપત્ર વિશાલાર્ક્ષીં નિત્યં પદ્માસને સ્થિતાં.	૨

ચોપઝ—

મુવચન સાંનીધકારી દેવ, સમરી સરસતી પાય પ્રણુમેવિ,	
મુગુર વચન મનમાંહે ધરી, બોલીસ વિક્રમ રાજન ચરી.	૧
રાજન વિક્રમના અવદ્યત, કરિયણુ બોલે નવ નવ ભાંનિ,	
તેમ હું સજ્જન સાંનિધિ યથા, કેહિસુ વેતાલપચવીસી કથા.	૨
રાજન વિક્રમ નેં વેતાલ, એકરયણુ વનખંડ વિચાલ,	
કથા કહી નવનવી પચીસ, સંબલતાં તે થાઇ જગીસ.	૩

*

*

*

*

અત—

ઇતિ વેતાલપચીસીયં વિક્રમ ને વેતાલ,
કથા કહી પચવીસમી, હેમાણુંદ રસાલ. ૧૭

—ઇતિ શ્રી વેતાલપચવીસી ચરિત્રે વિક્રમ કથિત કથા પચવી-
સમી સંપૂર્ણા.

- ચોપધ—સાહસવંત નિરપી નૃપરાઈ, તથા વેતાલ કહે તિણિ કાઈ,
 પર ઉપગારી તો સમ લોય, મે તૌ અવર ન દીઠો કોઈ. ૧
- હં તો તુઠો તુઝ સાહસૈ, પિંણુ તું જોગી મત વેસસૈ,
 કોહો તુઝનેં ધાલૈ પાસ, મુષૈ કહે તું ગુંણહ નિવાસ. ૨
- મઝ પુછ તુઝ કહસી તંત, કરિ પ્રણામ જ્યું સિઝૈ મંત,
 તોં કહિયૈં હું ન લાહું ભેય, તું દિય લે જ્યું જાણું તેહ. ૩
- તિંણુ વચનૈં તે ચારૈ કાજિ, ફિરી દિપાલેં તતપિણુ માંજિ,
 પડગ કરી થે છેદો સીસ, જિઉં મન વંછિત થાધ જગીસ. ૪
- સુંણી સીપ તે લેઈ મડો, આવિ રહિ યોગી મુપિ પડો,
 કરિ પ્રણામ યોગી હરપાવિ, આગલિ બેઠો રાજા ભાવિ, ૫
- જોગી કહે સુણો રાજિદ, દીયૈ પ્રદક્ષિણુ હુવૈ આણુંદ,
 હું નવિ જાણું વિક્રમ કહે, તૈ તે આગૈ ઉઠી વહૈ. ૬
- રાજાચૈ વૈતાલી વાત, ચીતારીનેં કીધો ધાત,
 પૂરી વિદ્યા સીધી જસૈં, સોવનપુરિસો હુઓ તિસૈ. ૭
- તિણુ પુરિસે વિક્રમ રાજસ, પુહવી ઊરણુ કરી વિસેસ,
 રાજ પાલિ આગિ આંપણૈ, સરગિ પહુતો સહુકો ભણૈ. ૮

છંદ—ઇતિ શ્રીય વિક્રમ વેતાલહો કહિ એહ વાત પચીસએ,
 તિણુવિધહ સોલૈ સૈં છયાલ ઈં ઉછવ દીસ એ,
 ગુર હીરકલસ પસાય કરિનૈ હિમાલુંદ મુણિ ઉત્તમપુરી,
 તિહ રચીય વાત વિનોદની તે સયલ સજ્જન સુષકરી. ૯

—ઇતિ વૈતાલ પચવીસી ચરિત્રે પંચવીસી ચઉપઈ સંપૂર્ણમ.
 સં. ૧૭૬૫ વર્ષે શાકે ૧૬૩૦ પ્ર૦ ચૈત્ર સુદિ ૫ ગુરૌ લિખિતં. પં.
 મુગ્ધાણહસેન શ્રી જયતારણુ મધ્યે. ૧૬-૧૭ આ૦

(૩૧૪) લોજચરિત્રસ. રત. ૩.

૧૭૫ નનગર્ભિગર્ભિણિ (ત૦ હીરવિજયસૂરિ-કુશલવર્દન શિ૦)
(૩૧૫) રામ સીતા રાસ. સં. ૧૬૪૯

ચંદ્ર અનંદ રસ વેદ નિહાલુ, નંદ ભલુ તિમાલુ. —હા. પા. ખ. ૧
૧ અદ્યપ્યહુત્ય વિચાર ગલિત શ્રી મહાવીર સ્તવન.
૩૯ ગાથા.

*

*

*

*

હીરવિજયસૂરીસરો.

કવિ કુશલવર્દન સીસ પભણુધ, નગાગણિ વંધીય કરો.

૧૭૬ મલ્લિદેવ.

(૩૧૬) કર્ભવિપાક રાસ સં. ૧૬૪૮—માણેક.

નગા નગર્ભિએ ગાથાપ્યધ કલ્પાન્તર્વાચ્ય રચેલ છે તેની પ્રશસ્તિ:—

ચંદ્ર રસ વાણમુનિ સમવરિસે તવગણ વિભાસક્ષાણં ।

મહારગપુરદર સિરિ વિજયસેણ સૂરીણં ॥૬૫॥

રજ્જે વિહિઓ ગંથો પંડિયસિરિ કુ(શ)લવદ્ધગણીણં ।

સીસેણ બાલમર્દેણા નગામિહાણેણ વરમહિમો ॥૬૬॥

વળી તેમનીજ લખેલી તેજ પ્રત સાગરગચ્છના ભંડાર (પાટણ)માં
છે કે જે ભંડારમાં તેમના હસ્તથી લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો છે, તેમાં
જણાવે છે કે:—

સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે માદ્રપદ સિત ત્રયોદશ્યાં વાર બુધ
પૂર્ણાકૃતઃ લિખિતશ્ચ શ્રી વટપલ્લીનગરે નગર્ભિગણિના.

આમણે સ. માં દંડકાવચૂરિ પણુ રચી છે. તેમની લખેલી ઉંપા-
સક દશાંગસૂત્ર મૂળની પ્રતિ પાટણના સાગરભંડારમાં છે તેની અતે
જણાવ્યું છે કે શ્રી વિજયસેનસૂરિ યુવરાજ્યે સકલપંડિત સભારંજન શ્રી
ઉદયવર્દન તચ્છિષ્ય પં. કુશલવર્દન, તચ્છિષ્ય નગર્ભિગણિ.

૧૭૭ નરપતિ કવિ. જુઓ નં. ૬૭

(૩૧૭) વિક્રમાદિત્ય ચુપધ. સં. ૧૬૪૬ (શાકે ૧૫૧૪).

આદિ—

શ્રી નેમિસર ગુણુનિલો, જગનિવન જિનચંદ,

બ્રહ્મચાર ચુડામણી પ્રણમું પરમાણુંદ. ૧

પુરિસાદાણી પાસજિન, થંભણુપૂર ચિર કાંમ,

નામ જપતાં જેહનું સીઝે વછિત કાંમ. ૨

*

*

*

*

અતે—

એ કહીઈ વિક્રમચરિત્ર સંભલતાં હુધ પંડ પવિત્ર,

સંભલતાં ડાહ્યાપણુ આવંત, કવિ નરપતિ એહવઉ કહંત. ૯૭૧

—છતિ શ્રી રાગ્ન શ્રી વીરવિક્રમાદિત્ય ચુપધ સમાપ્ત મિનિ. સવત ૧૮૦૦ વર્ષે શાકે ૧૬૬૫ પ્રવર્તમાને. કાર્તિક માસે શુકલપક્ષે સપ્તમી તિથૈ ગુરવાસરે પ્રથમ પ્રહરે લખિતં. શ્રી આલાસણુ ગ્રામે પ્રથમ ચતુર્માસિકે શ્રી પુર્ણુમા પક્ષે શ્રી દા. શ્રી—(અપૂર્ણુ).

શાકે ૧૫૧૪ માં રચી એમ ઉપરના બધનપર લખાણુ છે. (પ્ર. કા.)

[નં. ૬૭ ના નરપતિને સં. ૧૫૪૫ માં નંદબ્રહ્મીસી રચનાર તરીકે સોળમી સદીમાં મૂકેલા છે અને આ કૃતિ નરપતિ નામના કવિએ શક ૧૫૧૪ માં રચી એમ તેની પ્રતના બધનપર લખાણુ છે તેમાં શર-તચૂક સવત્તને બદલે શક લખવામાં થઇ હોય એમ સંભવ છે, તેથી બને નરપતિ એકજ હોઇ સોળમીમાં સદીમાં થયાનો સભવ છે, છતાં ઉક્ત બધન ઉપરનું લખાણુ વાસ્તવિક હોવાનો સદેહ રાખી બનેને જૂદા જૂદા એટલે એકને સોલમી સદીમાં અને બીજાને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલા છે.]

આ કૃતિના તથા કવિના સંબંધમાં ખીણ પ્રત પરથી નીચે પ્રમાણે
પંડિત લાલચંદ બગવાનદાસ ગાંધી લખી મોકલે છે:—

વિક્રમાદિત્યકથા. (પંચ દંડ છત્ર-પંચ આદેશ.)

આદિ—

લખોદર તુઝ વીનવૂં સંડાલા સમરથ;
સિદ્ધ બુદ્ધિ વર ચરણે નમૂં, સીઝવયે સર્વિ અરથ. ૧
સીદ્ધરંધ્ર કરિ અરિચીર્ષ, શરિ સેવત્રાં ભાર;
મૂંસાવાહન જોહનઈ, મોદિક સદા આહાર; ૨

x x x x

ભાગ્ય વદિ આરંભીઉં, ખીજ અનઈ બુધવાર;
સંવત સાકે ૧ પનહુર, એ સર્વિહું અધિકાર. ૧૭

x x x x

અહિસકિં તીરથ જે કરઈ, યત્ન કરઈ અનેક;
કવિ નરપતિ ઈમ ઉચ્ચરઈ, સહુ પરમારથ એક ૨૧

અંતે—

જોહવું મીહું પ્રાકૃત હોઈ, તે સમવડિ નવિ દીસઈ કોઈ;
ગાહા દૂહા ચઉપે ગીત, ઉપ્પુકાલિ જિમ વાહાલું સીત. ૮૩૦
કવિતા વિક્રતા શ્રોતા નાંમ, જે ડાહા તેહનઈ પરણાંમ;
જાડ જિજ્ઞાસે વસઈ સરસ્વતી, તુ પાંમઈ કવિજન વરમતી; ૩૧
એ કહીછ વિક્રમ તાણું ચરિત્ર, સાંભણતાં હુઈ કર્ણ પવિત્ર;
ભણુછ ગુણુઈ ભાવઈ સંભણછ, તે નર સકલ મનોરથ ફલછ. ૩૨

ધતિ વિક્રમરાય કથા સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૬૭૩ વર્ષે દ્વિતીય આસો સુદિ ૧૧

—સેં. લા. વડોદરા પ્રતિ પ.

૫૧

પત્ર ૧૩ માં (દ્વિતીય આદેશ)—

આગીઆનુ-મોટક ઉપાય, રાજા જિહાં ચિંતઈ તિહાં જાઈ;
નગર સોપારઈ પુહુતા થયા, આદિસ્ત્વરનઈ દેહરછ ગયા. ૯

દેહરૂં અછર્ધ તેહ ચહુમુખ, દરિશન દીઠર્ધ નાશર્ધ દુકખ;
આદિસ્વ [૨]નીં પૂજા કરી, રાગ અઠઠ આસન ધરી,

જો કે ૧૩મા પત્રની ઉપર જણાવેલી ૯-૧૦ કડીમાં આવડ
વર્ણન ઉપરથી નરપતિ કર્મને જૈન તરીકે માનવાના આપના અતુમા-
નને પુષ્ટિ મળે તેમ છે; પરંતુ કવિએ વિસ્તારથી કરેલ પ્રારંભ મંગલા-
ચરણ અને અન્ય વર્ણન ઉપરથી તે જૈનેતર હોવાનો બહુધા સંભવ
છે. વચ્ચે આદીશ્વરાદિ દેવનું કરેલું વર્ણન ખીજા જૈન કવિઓએ એ
જ વિષયની કરેલી કૃતિઓની છાયારૂપ જણાય છે.

પડિત લા. ભ. ગાંધી.

૧૭૮ પ્રીતિવિમલ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-ધર્મસિંહ-
જયવિમલ શિ૦)

(૩૧૮) મૃગાંકકુમાર પદ્માવતી ચોપદ્ય સં. ૧૬૪૯.

અંતે—

ફહા રાગ ધન્યાસી.

હીરજી આમર્ધ શષિધ, પ્રીત કહધ પુન્યપાજ,
અંગિ અલહિત આભડધ, રાંનિ ભમંતાં રાજિ.
લિખ્યો નિલવટિ આપણિ, સ્યું કરધ દાલિદ્ર સોય,
પ્રીતિ કહધ હીર નામથી, રાનિ વેલાલિલ હોધ.

૬૧

ઢાલ—તપગછમંડણ હીરલો હીરજી, તાસ પાટધ વિજયસેનસૂરી,
જસ નામધ નવનિધિ ધરિ સંપજર્ધ પૂર્વ પાતિક જર્ધ દૂરિ. ૬૨
તાસ સેવક શુભ સાંભલ્યો સાયલો, ગણિ ધર્મસીધુરિ લગધ ધર્મધોરી,
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ કીર્તિ નિરમલી ગોરી. જો. ૬૩
ગુંદવચ ગ્રામ ગુણુધામ ધરણિ, સંવત સોલ હિગણુપ આશર્ધ,
સકલ સંભલધર્સર્વ આસ્યા ફલધ, પ્રીતિવિમલમુનિ કહધ ઉલ્હાસધ. ૬૫

—છતિ શ્રી મૃગાંકકુમાર પદ્માવતી ચતુષ્પદી સંપૂર્ણમ્ ગણિ અમૃ-
તસાગર શિ૦ ગજસાગરેણ લિપિકૃતા. ૭-૧૫ આ-ક.

(૩૧૯) દાનશીલ તપ ભાવના રાસ. સં. ૧૬૫૮ પછી.

આદિ— દુહા-રાગ સારંગ મધ્ધાર.

સરસતિ સામિની સમરતાં, આવર્ષ સુમતિનિધાન,

દાનશીલ તપ ભાવના, ભાખું મન અભિમાન. ૧

સીમંધર સંયમ ગ્રહી, વિચરર્ષ શ્રી ભગવાન,

કર્મ નિકાચિત ક્ષય કરી, પામઇ કેવલજ્ઞાન. ૨

અંતે—

સાંભરીઆરે ગાવા ગુણ મુઝ હીરનારે-એહ ઢાળ.

સોહમ સ્વામી પરંપરા, તપગણ ગયણુદિણુંદરે,

શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ, શ્રી વિજયદાનસૂરિંદરે, આદરિયા. ૨૯

તસ પાટ્રે પ્રગટ દૂઓ ભયોરે, શ્રી હીંગવિજય સૂરિરાયરે,

શ્રી વિજયસેન સોહામણારે, નામઇ નવનિધિ થાયરે. આં ૨૯

શ્રી વિજયદેવ સૂરિ સદારે, તસ પાટર્ષ પરધાનરે,

મનવંછિત ફલ સુરતરે, સમર્થો દિધ સાવધાનરે. આં ૩૦

શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ સેવકોરે, નામઇ શ્રી ધર્મસિંહરે,

તાસ સેવક કમલાકરે જયવિમલ ધનદીહરે. આં ૩૧

પ્રીતિવિમલ નિજ ભાવસુંરે, રાસ રચ્યહ શ્રીકારરે,

ભણુતાં મુણુતાં ભાવસુંરે, ઉપશમ રસ ભંડારરે. આં ૩૨

—૬-૧૩ ગારીયાધર.

(વિજયદેવસૂરિ-આચાર્યપદ ૧૬૫૮ ભદ્રારકપદ સં. ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

(૩૨૦) અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ. સં. ૧૬૫૬ ક્ષેમપુરમાં.

(પ્ર. છોટાલાલ મગનલાલ અમદાવાદ.)

આદિ— દુહા રાગ અસાહરી

પ્રથમ તીર્થકર પ્રથમ જિન પ્રથમ કરી પરિણામ,

અષ્ટ પ્રકાર પુજા તણા પ્રબંધ કહું અભિરામ. ૧

સકલ સુરાસુર કિન્નરા, વિદ્યાધરની કોડી,

બસ વદન વાણી ભણી પ્રણમે યે કરજોડી. ૨

સા વાણી મુજને હવે, આપે વર વરદાન.

અલવિ આળસ પરિહરી, સુણુજ્યો સહુ સાવધાન. ૩

x

x

x

અતે—

(દુહા રાગ ધન્યાશ્રી.)

તપગચ્છ પતિ ગુણુગિરિ, શ્રી આણુંદવિમલ સુરિસીંહ,

વિચર્યો કુમત વિહારવા, અકંપ અડોલ અખીહ. ૨૭

સંવત પંનર ખ્યાશીએ, યતિ પંથ પરગટ કીજ

પરમાદ પરિગ્રહ પરહરી, રોપ્યા સમકિત ખીજ. ૨૮

તાસ પાટિ વિજયદાન સુરિ, તાસ પાટિ પ્રભુ હીર,

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરિ, સાયર સમ ગંભીર. ૨૯

હાલ—સાંભળ્યું આઠ પુત્ર પ્રખંધા ભવી, અઠકમ્મ અરિ ભય દુરિ જાયે,

કલ્પતર કામધટ ઘેનુ ચિંતામણિ, આંગણે આવીયાં પુણ્ય પસાયે. ૩૦

આણુંદવિમલ વિજયદાન સુરીસર, તાસપાટે પ્રભુ હીર હરખો,

સકલજગિ જીવ પાદપ એહ સીંચવી, વચન સુધારસ મેધ વરસ્યો. ૩૧

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરી નિધી, જગતો જાસ જગિ મંજુ મહિમા,

તાસ સેવક ગણિ ધર્મસિં ધુરિ લગે, જિનવર લોપી ન સીમા. ૩૨

તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ સેવકો, પ્રીતિવિમલ દ્વેષપુરી ચક્રમાસે

સંવતે સોલ છપન વરસિં કબ્યો, સકલસંધમાંહી બેઠો વિમાસે. ૩૩

(છઠર તપગચ્છ ભં.)

+ગોડી પાર્શ્વસ્ત. પાંચ હાળનું મોહું સ્તં

આદિ—વાણી બ્રહ્માવાદની, જગે જગ વિખ્યાત;

પ્રાસતણા ગુણુ ગાવતાં, મુઝ મુખ વેસજ્યો માત. ૧

નારગે અણુહિલપુરે, અહમ્મદવાદે પાસ;

ગોડીનો ધણી જગતો, પૂરે સહુની આસ. ૨

શુભ વેલા શુભ દિન ધડી, મહુરત એક મંડાણુ;

પ્રતિમા દીને પાસની, થઈ પ્રતિષ્ઠા જાણુ. ૩

અં. કલશ. તપગચ્છનાયક સુખદાયા શ્રી વિજયસેન સૂરિશ્વરે
તસપાટ ઉદ્યાયલે ઉદ્યો શ્રી વિજયદેવ સુહંકરે,
ધર્મ થુણ્યો ગોડીપાસ જિનવર પભણે પ્રીતવિમલ જયકરે,
ભણે ગણે તસ ધર મંગલ જયકરે.

લિ. ૧૮૧૧ વૈ. વ. ૧૩ ૩-૧૫ આ. ક.; પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા
રામવિલાસ કે જેમાં છેલ્લો કલશ નથી.

૧૭૯ ધનવિજય.

(૩૨૧) હુરિષેણુ શ્રીષેણુરાસ. ૧૬૫૦ આસપાસ—પા૦

(એક ધનવિજય તે વિજયસેનસૂરિ શિ. હતા ને જેમણે સં.
૧૬૫૪ ના વિશાખ વદિ ૧૩ દિને પોતાના શિષ્ય ગુણવિજયને વાંચવા
માટે અહમદાવાદમાં હૈમવ્યાકરણુ બૃહદ્વૃત્તિ દીપિકા ત્રપી હતી, તે કદાચ
આ કવિ હોય.)

૧૮૦ દયાકુશલ. (૮૦ હીરવિજયસૂરિ-મેહમુનિ- કલ્યા-
ણકુશલ શિ.)

(૩૨૨) લાભોદય રાસ. સં. ૧૬૪૯-વિદ્યા.

[આ રાસ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે, તેની અંદર હીર-
વિજયસૂરિ અને અકબર આદિનું વર્ણન છે અને તે રાસ અકબરના
મરણ પહેલાં આર વર્ષે રચાયેલો હોવાથી ખાસ મહત્વનો ગણાય. તેમાં
અકબર વિષે જણાવ્યું છે કે અકબર બહુ હડી હતો. તેનું નામ સાંભ-
ળતાંજ લોકો ધ્રૂજજતા. તેણે ચિતોડ, કુંભલમેર, અજમેર, સમાણુ,
જોધપુર, જેસલમેર, જૂનાગઢ, સૂરત, ભરૂચ, માંડવગઢ, રણથંભોર,
સ્યાલકોટ અને રોહિતાસ વગેરેના કિલ્લા લીધા હતા. વળી ગોડ વગેરે
ઘણા દેશો પણ સ્વાધીન કર્યા હતા. મોટા મોટા રાજા-રાણાઓ તેની
સેવા કરતા. રોમી, ફિરંગી, હિંદુ, મુસ્લિમ, કણ, પઠાણ અને એવું બીજું

કોઈ નહોતું કે જે તેની આજ્ઞા લોપી શકે. આ રાસમાં અકબરબાદશાહે વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી કરેલાં કાર્યોનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલું છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ પૃ. ૬૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી સાંપડ્યાં.

અંતે—

- મથુરા દેખી મન ઓલસુ, મનોહર થંભ જ્યાં પાંસસેહ,
ગૌતમ જંબુ પ્રભવો સ્યામ, જિનવર પ્રતિમા હામોહમ. ૪૦
- મૂલતીરથ વંદ્ય અતિ ધણા, તે સધલાં સેતામ્યંર તણા
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧
- સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુઉ દેવસી,
ખમણુગ વસંહીએ કીધા જેણુ, રખે ભ્રમ કો ભૂલે તેણુ. ૪૨
- અંદકીરત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કીયો પરવેસ,
મૂકી મૂરત હીગાંખર તણી, સંવત ૧૬ અડતાલે ધણી. ૪૩
- નવ દેખત પતી જો કોએ, પરતત્રે ધર ન વસે જોએ,
જો પણ સાચુ હુવે સહી, ઉપદ તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪
- તીરથ દોઠે નિરમલ ખુધ, તીરથ દોઠે સમકીત સુધ,
તીરથ દોઠે પૂગી રહી, તીરથ હોજો વલી વલી. ૪૫
- જૂના તીરથ જે મહેં દીઠા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર હીરવિજે ગુર, પૂંનપસાએ લહીઓ,
સાહઅકબર સખલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણુ ગાધઓ,
જીવદયા તરવર પાધ સીંચી, 'જગગુર' કહી ખોલવીઓ. ૪૬
- મેહ મુનીસર સીસ સિરોમણિ, વિખુધસભાસણુગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુર તપાગઠ મંડણુ, નિરમલ જ્ઞાનભડાર,
વસુસાગર રસ સસી મિત વરખે કીધી જાત્રા એહ,
દયાકુશલ કહે આણુંદ આણી, નિત નિત સમરૂં તેહ. ૪૭

—શ્રી બપ્પામર્ધ સંવત ૧૯૫૧ વરખે ભાદવા શૌદ ૮ દિને લખત
રાએચંદરાએ સંધ. લિખિત અધકા ઉછે કાને માતરે લખાણા હોએ તે
મછામદ્દકડ—શુભ ભવતું—ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈ પાસેથી આવેલ
ચોપડામાંથી શ્રાવકે લખ્યો છે તે પરથી તે વખતે વાણીઆ કેમ લીટી
દેરીને ગૂજરાતી લિપિ લખતા તે આ ચોપડા પરથી જાણી શકાય તેમ છે.

(૩૨૪) વિજયસિંહસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુદ્ધિ ૧૫ રવિ,
આદિ—

ફહા રાગ દેશાખ તથા વેલાઉલ.

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતી ભગવતી દેવિ,

તુઝ પ્રસાદેં ગુરુગુણુ થુણું, હીયડે હરપ ધરેવિ. ૧

માતપિતા ગુરુ દેવતા, ગુરુ મતિ મતિ દાતાર,

ગુરુવિણુ ભવજલ નિધિ તણો, કવણુ ઊતારે પાર. ૨

અનંત તીર્થકર જે દુઆ, હોસે વલી અનંત,

તે સદ્ સુગુરુ પસાઉલે, ગુરુગુણુનો નહિ અંત. ૩

ત્રિભુવનમાં જે જે કલા, ગુરુવિણુ તે નવિ કોએ,

જિમ જલવિણુ સવિ ખીજનો, ઉદ્ભવ કદીઅ ન હોય. ૪

શુદ્ધ પરંપર શુદ્ધ ગુરુ, પુણ્યે લખ્લે જેહ,

શ્રી તપગજ રચણાયર, જિહાં સદ્ લહીધ તેહ. ૫

એગસહિમે પાટે પ્રગટ, આચારજ વિજેસિંધ.

મહાસુનીશ્વર તેહના, ગુણુ ગાવા મુઝ રંગ. ૬

*

*

*

*

અતે—

સોલપંચાસી ધસીરે અસાદિ શુદ્ધિ પૂનિમ દિનેએ,

રૂડો તિહાં રવિવાર, રાસ રચ્યો મન ઉલટેં એ—૨૩૧.

હાલ—રાગ ધન્યાશ્રી. હીચિરે હીચિરે હીયય હીડાલડે. એ દેશી.

હીરજી હીરલો તાસ પટિ અતિ ભલો, શ્રી વિજયસેનસૂરીશ રાજે

શ્રી વિજયદેવસૂરિ તાસ પટિ નિરમલો, ભાગ્ય સૌભાગ્ય વૈરાગ્ય છાજે ૨૩૨

ચાપિઓ જેણિં નિજ પાટિ વિજયસિંહજી, સદા ઉદયવંત ગુરુ એહ ગાયો,
કલ્યાણકુશલ ગુરુ શિષ્ય સુખરંગ રસ, કહે દયાકુશલ સહી મેં જ પાયો. ૨૩૩

—વિજયસેન સૂરીશ્વર શિ. મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિજય ગણિ શિ.
પં. કીર્તિવિજય પં. વીરવિજય ગણિ પં. વિદ્યાવિજય ગણિ. શ્રી લઙ્કિ-
વિજય ગણિ. પં. ખિમાવિજય ગણિ લિ૦ સ્વવાચનાર્થે સં. ૧૭૩૫
વર્ષે. ૧૧-૧૫ માં.

(૩૨૫) ત્રેશઠશલાકાખદ્ધ પુરૂષ વિચારગર્ભિત સ્તોત્ર. સં. ૧૬૮૨

આદિ— ગુહ જિન સમતા સુરલતા એ ઢાલ.

શ્રી જિનચરણ પસાઉલે, મનહતણે ઉમાહલધ,

હંથુણું ત્રિહસકિ શલાકા પુરૂષને એ.

૧

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

તપગછપતિ શ્રી વિજયદેવ ગુરુ આચારજી વિજયસંઘસૂરી,

સોલ ધિઆસીધ ત્રિહસકિ શલાકા પુરૂષતણી મેં થુતિ લહી,

કલ્યાણકુશલ પંડિત ગુણમંડિત તાસ પસાધ એહ કહું,

દયાકુશલ કહે ઉદ્ધટ આણી, પરમાણુંદ સુખ સહીઅ લહું. ૫૯

—૩-૧૩ માં.

(૩૨૬) પદમહોત્સવરાસ-સં. ૧૬૮૫-વિદ્યા. (તેમાં હીરવિજયસૂ-
રિના પદમહોત્સવનું વર્ણન છે.)

જ્ઞાનપંચમી-નેમિજિનસ્ત૦

આદિ—

દૂહા.

શારદમાત પસાઉલે, નિજ ગુરુચરણ નમેવિ

પંચમી તપવિધિ હુ ભણું, હિઅડે હરષ ધરેવિ.

૧

*

*

*

*

અતે—

એ તપ કીજે લાભ લીજે વંદી જે તપગચ્છધણી

પરતક્ષ ગૌતમસ્વામિ સરખી કીરતિ હીરસૂરિ તણી,

તપગન્ધ પંડિત જ્ઞાનમંડિત પાપછંડિત તું જયો,

ગુપ્ત કલ્યાણકુશલ ગુરુસેવ કરતાં દયાકુશલ આણુંદ થયો. ૩૦

—જે. એ. ઇંડિયા.

—સં ૧૭૪૩ વર્ષે માહ વદિ ૮ દિને આણુંદ કુશલેન લિ૦ ૨-૧૨ માં.

૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ.

(૩૨૭) સુમિત્રગુપ્ત ૧૬૫૦ આસપાસ.—ડે. રત્ન.

[વિજયસેનસૂરિ-જન્મ ૧૬૦૪ કાગણુ શુદ્ધિ ૫ મારવાડના નાડ-
લાઈ ગામમાં ઓશવાલવંશ વૃદ્ધશાખાના શાહ કમાશાહ અને તેના પત્નિ
કેડાંને ત્યાં મળનામ જયસિંહ. વિજયદાનસૂરિ પાસે ૧૧ વર્ષ ઉમરે સં.
૧૬૧૩ જેઠ સુ. ૧૧ ના દિને સુરતમાં દીક્ષા. દીક્ષાનામ નવવિમલ.
સં. ૧૬૨૬ માં ખંભાતમાં પંડિતપદ, સં. ૧૬૨૮ કા. શુ. ૭ ઉપાધ્યાયપદ
અને આચાર્યપદ અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૩૦ પો. વ. ૪ ના દિને પાટ-
ણમાં પાટસ્થાપના. અકબરખાદશાહે ‘સવાઈ’નું ખિરદ આપ્યું. સં.
૧૬૭૨ માં જેઠ વદ ૧૧ દિને ખંભાતમાં સ્વર્ગવાસ.)

૧૮૨ કૃષ્ણદાસ.

(૩૨૮) દુર્જનસાલ આવની. સં. ૧૬૫૧ વૈશાખમાસ. લાહોરમાં.

આદિ—

ઐકાર અનંત આદિ સુરનર સુનિ ધ્યાવહિ,
જિકે પંચ પરમિટ સુતઉ સખ ઇસમહિ પાવહિ,
મહામંત્ર મુપિ એહ સિદ્ધ સાધિક સખ જાણહિ,
કવિત છંદ અનુગીત પ્રથમ ધુનિ કવિતા આણહિ,
સો સિવરૂપાં નિરમલ યુદ્ધિ દે સકલ લોક મન ભાવની,
દુરજનસાલ સંઘપતિ કહહ વસુધા વિસ્તર આવની. ૧
નિમ્મલ જડિયા ગોત રાઈસદાર ભણિજ્ઞઈ,
જગૂસાહકઈ ખંસિ અધિક તિસ ઉપ્પમ દિજ્ઞઈ,

ભઈયા દુરજનસાલ સાહિ અકખરિ થિર થપ્પિઉ,
મુકટમ્મણિ જઉહરી હકમુ જિસુ સખધ સમપ્પિઉ,
શ્રી વિમલદાસ હયખર ખકસહીરાનંદ આનંદ દરસ,
સંઘાધિપતિ નાનૂ સુતનુ તિન્નિ પુત્ત તિન્નઉ મરસ.

૨

મગ્ગિ ચલહિ નિમ્મલધ ધમ્મ કારણિ ધનુ અપ્પહિ,
સલ્લવચન મુષિ ચવહિ અંગિ પૌરષ દિઠ થપ્પહિ,
ગરૂઅ ભાર અંગ વહિ જીઅ દુત્થિયય પાલહિ,
આરંભ હિતંકર હિ જનમ સાવધ ઉજ્જલહિ,
પોષધં સુપાત કઉં જાનિ કરિ ધતે બોલ અંગીકરહિ,
સંઘાધિપતિ નાનૂ સુતન મેઘરાજ કુલ ઉદ્ધરહિ.

૩

*

*

*

*

અતે—

સાયરકૈ ધરિ ચંદ સૂરકા સિવ ધરમંડન,
મન રાજા ધરિ મદનુ રામ રઘુપતિ દુષ્પડન
ચંદના ધરિ ધણુસાર ઇસ ધરિ ભયા વિનાઈક
પવન ધરિ હિ હનવત કરનુ રવિધરિ નર નાઈક,
કહિ કિશ્નદાસ સંઘ મુકુટમનિ બુધિનિધાન જગિ ભોજસરિ,

દુરજનસાલ દુરજનદવનુ જડિયા નાનૂ સાહ ધરિ.

૫૨

હરથુ ધરિઉ મન મળિઝ જાત સોરીપુર કિહિ,

સંઘ ચતુરવિધિ મેલિ લહિ સુભ મારગિ દિહિ,

જિનપ્રસાદ ઉદ્ધરધ સુજસ સંસારિહિ સંજઈ,

સુપ્રતિષ્ઠા સઘ પૂજા દાનિ છિય દંસન રંજઈ,

સંઘાધિપતિ નાનૂ સુતન દુરજનસાલ ધરમ્મધુર,

કહિ કિશ્નદાસ મગલકરન હીરમિજય સૂરીદ ગુર.

૫૩

લહિન અંગિ ખતીસ ચારિ દસ વિદ્યા જાણઈ

પાતિસાહિ દે માનુ પાન સુલિતાન બપાણઈ,

લાહર ગઢ મળિઝ પ્રવર પ્રાસાદ કરાયઉ,
 વિજયસેન સૂરિ બંદિ ભયો આનંદ સવાયઉ,
 જાં લગઈ સૂર સસિ મેર મહિ સૂર સરિ જલુ આયા સિંધુઅ,
 કહિ કિશ્નદાસ તાં લગ તપઈ દુરજનસાલ પ્રતાપ તુઅ. ૫૪

પિતપતિ અકબર પાતિસાહિ ચિર રાગુ કરંતહ
 ઉણુતાલા સંબત ચમત નવરોજ વસંતહ,
 મોલાહસઈક્યાવના ખીર બિક્રમ સંવહર
 મીનચંદ ઓ દસીબરન બિધિ બાવન અછર,
 બહસાપ માસ દિન સોમ કઈ, ફિરીયો કવિત બિકસિઉ કવલ,
 દુરજનસાલ પરવાર સઉ કલપવૃક્ષ જિઉ સુદલ દલ. ૫૫

મંગલશ્રી ભગવાન વીર જિન સાસન સ્વામી,
 મંગલ શ્રી વસુભૂતિ પુત્ર ગોતિમ સિવગામી,
 મંગલ શ્રી સિકડાલ નંદ શુભિમદ મુનીસર,
 મંગલ જડિયા ગોત ઉસ બંસી પુહવીસર,
 નિતમંગલ શ્રવણુ મુણુતિયા બાવન સુદ્ધ કવિત રસ,
 દુરજનસાલ મંગલસદા કવિજન કલ્હ કરઇ મુજસ. ૫૬

—મતિ બાવની સાહ દુરજનસાલ જડિયા ગોત્ર તપા ગણકી.
 ક્ષિપતં ભોજિગ કિસનદાસ લાભપુર મધ્યે સાહશ્રી બીણીદાસ પુત્ર સાહ
 સંતોષી પઠનાર્થ, [વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૯૭-૧૧૦]

[કવિ ભોજક હનો-તેણે લાભપુર-લાહોરમાં આ કૃતિ દુર્જનશાલ-
 પર લખી છે. તે દુર્જનશાલ ઓશવાલ વંશીય જડિયા ગોત્રનો હતો
 અને તે જગુશાહના વંશમાં થયો હતો. જગુશાહને ત્રણ પુત્રો હતા—
 ૧ વિમલદાસ, ૨ હીરાનંદ અને ૩ સંઘવી નાનુ. આ નાનુનો પુત્ર
 દુર્જનશાલ. દુર્જનશાલના ગુરૂ હીરવિજયસૂરિ હતા અને તેણે સૌરીપુરની
 યાત્રા કરી સંઘવી પૂજા ભક્તિ કરી હતી અને જિનપ્રસાદનો ઉદ્ધાર
 અને પ્રતિશ્ઠા પણ કરાવી હતી, લાહોરમાં એક મંદિર કરાવ્યું હતું, આ

સર્વ વાત ઉપરની ખાવનીમાંથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ સુગીશ્વર અને સમ્રાટ. પૃ. ૨૫૩-૨૫૪.]

૧૮૩ સારંગ. (મડાહડ ગચ્છ-જ્ઞાનસાગર સૂરિ-પદ્મમુંદર
તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદ શિં.)

(૩૨૯) ભોજપ્રખંધ ચક્રપર્થ સં. ૧૬૫૧ ગ્રાંવણ વદ ૯ જાલોરમા.
અતે—

ભોજપ્રખંધ તણી ચક્રપર્થ, સોલધકાવન વચ્છરિ હુઈ,
વડગચ્છ શાખા ચંદ્ર વિચાર, મડાહડ ગચ્છ ગચ્છ સિણુગાર. ૫૮
સૂરિપદ ઈ જયવંતક જાણુ, ન્યાનસાગર સૂરીશ વખાણુ,
તેહનધ ગચ્છિ વાચક ગુણુગેહ, દીપર્થ જસુ ગુણુ નિર્મલ દેહ. ૫૫
પદ્મમુંદર નામર્થ પરગડુ, ધુર લગિ જસુ અનોપમ ધડુ,
ગુરુભાઈ તમ્હુ છઈ ગોવિંદ, પુરિ જાલોરિ પ્રગટ આણુંદ. ૫૬
તામ્હુ સીસ સારંગ સુવાણુ, વિમલ કિંઈ નૃપ ભોજ વખાણુ,
ગ્રાવણુ વદિ નવમી કુજવાર, પ્રકટ કીક કૃપા પ્રચાર. ૫૭

લખ્યા—સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે આશ્વિનિ વદિ ૨ રવૌ શ્રી જાલોર
મધ્યે પૂર્ણિમા પક્ષે ભદ્રારક શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વા. શ્રી
વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન લિં સધળાં પદ ૪૫૮.

—સાગર ભ. પાટણુ.

(૩૨૯૬) બિલહણ પચાશિકા (જુ. ન. ૨૮૭, જુઓ જ્ઞાનાચાર્ય નં. ૧૨૮
પૃ. ૧૭૩ સં. ૧૬૩૮-(૧૬૪૮) રચેલી.

(આમણે પૃથ્વીરાજે કિસન રૂકિમણીકી વેલીપર લાખા નામના
ચારણે પ્રાચીન પશ્ચિમના રાજસ્થાની (પ્રાચીન ગુજરાતી)માં લખેલી
ખાલાવખોધ નામની ટીકા પરથી વિ. સ. ૧૬૭૮ માં પાલહણપુરમાં
દ્વિજોજશાહના અમલ વખતે સસ્કૃત ટીકા નામે સુખોધમંજરી રચી
છે. અને તે સં. ૧૭૮૧ માં પ્રતિબિંબિત થઈ છે. આ અમૂલ્ય ટીકા-

માંથી ડા. હેસીટારીએ થોડા થોડા ઉતારાઓ આપ્યા છે પણ તેમણે મૂળ ટીકા પણ સાથે સાથે છપાવી હોત તો કાવ્યરસિક જનોને વિશેષ લાભ થાત. જુઓ ૧૯૭૮ ની દીવાળીનો ગુજરાતી અંક ૫. ૭૨.)

૧૮૪ પદ્મવિજય (તં હીરવિજયસૂરિ શિં)

(૩૩૦) તીર્થમાલા (૧૬૫૨ પહેલાં),

આદિ—

સમરસિ સમરસિ સરસતિ, વરસતિ વચન વિલાસ
તૂં તૂઠી મુઝ આપજે, સાચો વચન વિલાસ. ૧

વાણી વાણી ધમ બણે, તૂં તૂઠી એકંતિ
કવિ કેલવણી કેલવેઈ, કેવલ આણે ખંતિ. ૨

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

એ તીરથમાલા ગુણુવિશાલા કંઈપીઠ જે હવે
તસ મુગતિ બાલા અતિરસાલા વરણુ વરમાલા હવે,
શ્રી હીરવિજય ગુરુ સુરિપુરંદર સીસ પદ્મવિજય કહે,
જે મુગુણુ ગુણુસ્યે અને મુણુસ્યે મગલમાલા તે લહે,

—ઈતી તીરથમાલા ગુણુસ્તવન સંપૂર્ણ.

—સ. ૧૮૪૨ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૭ બુધવારે. લિખિતં સકલ પંડિત
શિરોમણિ પંડિત શ્રીપ પં. હરિરચિ ગ. તત્સિષ્ય પં. વીરરચિ તત્પરણુ
સેવી સિષ્ય પં. વિનોદરચિ ગ ના લિપિયકે સુશ્રાવક મનહારામ વાચનાર્થ.

(પ્ર. કા. અથવા જૈ. એ.)

—લિ. સં. ૧૮૫૫ જેઠ સુદ ૨ પાનાં ૨૩ ગ્રે. ૨.

૧૮૫ માલદેવ+ (વડગચ્છ ભાવદેવસૂરિ શિ.)

+આ બહુ સારા કવિ હતા. તેનો ઉલ્લેખ ઋષભદાસે પૂર્વના વિક્રાન્ કવિ તરીકે કુમારપાદરાસમાં કરેલ છે. (જુઓ મારો લેખ— જૈન કો. હરેકુના જૈન ઇતિહાસ અંક સને ૧૯૧૫ માં ઋષભદાસ પર). આ કવિની રચના મુંદર અને લલિત છે. તેના ગુરૂ ભાવદેવનો ઉપાશ્રય હમણાં પણ વિક્રાનેર રાજ્યમા ‘ભટ્ટનેર’ અને ‘હનુમાનગઢ’ માં છે. તેના શિષ્ય લોક સિન્ધ અને પંજાબના મધ્યમાં રહ્યા કરતા હતા.

જયરંગ કવિએ સ. ૧૧૭૨ માં રચેલા કવચના (કૃતપુણ્ય)ના રાસમાં માલ કવિનાં સુભાષિત લીધેલ છે.—

“ વાણંભતણો વિજોહ, કિરતાર ત્ કદિ ભાજસી ?
કહિ નેં કદિ સંજોગ, કરસી તે નિરણે કહો, ૧
કોકિલને જ્યું મોરંધવનિ, દક્ષણ પવનજ દૂતી,
ચક્રકિરણ તગોલ રસ, વિરહી એ ન સંહત. ૨
દુસહવેદન વિરહકી, સાચ કહે કવિ માલ,
જિ જિણુકી જોડી વિજડો, તિણુકા કવણ હવાલ. ૩

(૩૩૧) પુરંદરકુમાર સ. ૧૬૫૨

આદિ—

વરદાયક સુરદેવતા ગુરૂ પ્રસાદ આધાર,
કુમર પુરંદર ગાઈરુ શીલવંત સુવિચાર. ૧
નરનારી જે રસિક તે સુણિયો સવે ચિત્ત લાય,
હૂંકન કમહું ધુમાધયેં વીણા સરસ તરવાય. ૨
સરસ કથા જે હોય તો સુનહિં સખહિં મન લાય,
જ્યાં સુવાસ હોવે કુસુમ, મધુપ તહાંહી જાય. ૩

x

x

x

x

[સુભાષિત]

- નમણી ખમણી ગહુગણી, રતિવંશ વિશુદ્ધ,
વિણુ પુણ્યે કિંકિ પાપ્યો, કરધન હી ધરિ મુધ. ૮
- મીઠાં ભોજન શુભવચન મીઠાં બોલી નારિ,
સન્નજન સંગતિ માત્ર કહે કિસહિ ન પ્યારે વ્યાર. ૧૧
- એક પુત્ર ગુણવત જો સોતો સહસ સમાણુ,
જિસ લેતિ ચદણુ હોષ તર ચંદન કુસુમ (એકસુ) પ્રધાન. ૧૭
- મુઓ મુન ખિણુ ઈકિ દહે, વિનુમયો પુનિ તેજી,
દહે જન્મ લગુ મુઠ સુત, સો દુખ સહીષ કહે. (૧૮)
- એક પુત્ર સિહણુ જિસો કેઈ પ્રસવે નારિ,
કરિ ધડિ ભડિ લાયે રહે તે મુવરી વિચાર. ૧૯
- જેખન પ્રભુતા સંપદ અર ચતુર પણિ હોષ,
જો એ વ્યારો માત્ર કહે(તો) સ્વર્ગ ન વાંછે કોષ. ૨૦
- મંજરિ મુખ સહિકાર શુક લઈ આયો જનુપતિ,
જાઠસિ સિર વિધિના દીયો અવવસંત શિર છત. ૨૩
- આયુ વિત્ત ગૃહ છિદ્ર અર મેથુન ભેપજદાન.
મિત્ર ન કહિયો આપણો મહતો અને અપમાન. ૫૧
- કામી કોંધી માનીયો ફિરે જુઆ રતિ માહિ,
ભૂતગૃથલ ત્રિજ શુભ અશુભ,હિએ વિચારે નાંહિ. ૫૬
- જવદયા જર્ગિ જાણીઈ સગલી ધર્મ વિચાર
જવદયા વિણુ માનવી કિમ તરીઈ સંસારે. ૪૭
- જગ્ય લગ બિપય ન જાડહિ ધર્મ કરે સવિ દ્રોક
હથ જુગ કહે એ માત્ર હું તો ન સમજે લોક. ૬૦
- અસ્ત્ર શાસ્ત્ર હય નારિ નર, રવિ એ વિણુજ કર લેથ
વીણા વાણી મંત્ર અરુ કિસહી કુ ગર દેથ. ૬૩

નિશ્ચોક્ત્ય પરનારકે સૂર્યક ગયો નિજદામ	
લગી ચોટ ન સમજાહિ સો તોં મરખ નામ.	૧૪
સસનેહી તો દુખ સહે માલ તજો પરનારિ	
તવલગ મથ મથિએ દહી જળલગ ધીયમઝારિ.	૭૦
હરિણા કાસે કંદ તો જો ચરે પરાયાં ખેત	
માલ જાનિ ઈ પરિહરો પરનારીશું હેત.	૭૧
પરતિય માલ ન રાચિએ કરહિજ કપટ સનેહ	
આહિર સોનાનો ભરમ ભીતર પીતરિ એહ.	૭૪
માલરૂપ પરનારિકા દેષિ હુલાવો ન ચિત્ત	
એ નિશ્ચે વિષવેલિકાલ, ખાંડ ગલેકે મિત.	૭૫
રૂચિ અરૂચિ હુધ હુવિધે સીસ ધુમાવણુ હોઈ	
અરૂચિઅ સંત મહત રૂચિ વિરલા જાણુ કોઈ.	૮૩
જા સપે તાં પ્રાહણુ જાં શ્રાવણુ તાં મેહ	
જાં સાસુ તાં સસરો જા જોખણુ તાં નેહ.	૮૬
કોઈ ન દેખ્યાહી ગમે અનદેખ્યા હિ કય	
દેખ્યા અણુદેખ્યા ક્રેધ સુજણુ ચિત્ત હરિ લેય.	૯૦
રણુ વાસો પિએણુચું, વિધિ એતલો કરિજા	
ધણુ કણુ કચણુ આલવણુ, જો ભાવે તો દિજા.	૯૮
અતિ પ્રીતમ જે વિધુરે તો ન મરણું જાઈ	
હિયડા સાવરસિગ જ્યોં દિન દિન નિથુર થાઈ.	૧૦૪
સોરહા-પાણી તણુ વિયોગે કાદમહી ફાટે હીઓ	
ઈમિ જે માણસ હોઈ સાચો નેહો તે જાણીએ.	૧૦૫
એ વાલહો વિયોગ પાણીવાદિણિ નીસરે	
સાચો નેહો તે જોઈ જે લોચણુ લાહી વહે.	૧૦૬
હુહા-જાં સાજણુ તાં નેહ જગિ જાં અગે નયણાહ.	
ભલા ભલેરા વીસરે ઉઝર ચિયા વણાહ.	૧૦૮

- શીખ કલ્યાણી માલ કહે ઉત્તમ કહે શુભ દીક
કમ્પહિ ઉનાલે વસ્ત્ર કહુ રંગ ન ચહુડે મછડ. ૧૨૬
- માલ ન શુભ છાનો રહે નિંદહિ જે મતિમંદ
લઈ કુડે કરિ છાધએ છિપ્યો રહે કિતિ ચંદ. ૧૪૮
- વસ્ત્ર વિભવવિદ્યા વચન વપુ સુંદર આકાર
માલ જિહાં તહા માનીઈ, જહ હોહિ પંચ વૃક્ષર. ૧૪૯
- ગાથા—ખીરસ સકરાએ દાએણુ સૂયણુસ સસગો
કસ ન ભો પડિદાયે પૂગેય નાગવલ્લી એ. ૧૫૩
- માલ જે કરતવ કીછએ સો તો જાણીએ અપ
સાધુ ન ચોર ન કાહલો પાપી સંકહી પાપ. ૧૫૮
- વૃદ્ધતણી જે નારિ અર, દીવ હિ (દીવટ) હુવે સમાન
કર ગૃહીતપણિ હોહિને પર ઉપગાર નિદાન. ૨૦૮
- દુર્જનલોક ન સહિ સેકે પરધન સુખ પરિવાર
વિધન કરે જીવ દેખતાં નીચતણો આચાર. ૩૧૨
- દિન દિન અધિકી સંપદા રાજ તેજ સનમાન
મનવજિન સુખ સંપજે તેતો પુન્ય પ્રમાણ. ૩૧૭
- ઉક્તચ. “ હેહિ જરગો ઉપરિ નગો, તીરહ કંદિ અછઈ બિલગો,
ઇસર કરે સુ સહુવે જગજે, અવર કરે તે હદી અગજે. ૩૧૯
- તિહુ લોકશે દીપ જિમ કહીછ ધર્મ પવિત્ર
દિનદીવો રવિ માલ કહે (જિમ) તિમ કુલદીપ સુપુત્ર. ૩૨૧
- શુભવંતા શુભવંતસ્યું મિથ્યો પરમ સુખ એહ
અણુગમતા સ્યું માલ કહે કિમે ન વધે સનેહ. ૩૨૬
- શુદ્ધભાવ (ભાવસહિત) શુદ્ધવંદના કરજે ભગતિ વિશાલ
તિથંકર સમ હોહિને વાસુદેવ સમ (જિમ) માલ. ૩૩૧
- દ્રવ્યભાવ (ભાવસહિત) વિસ્તર કહે જિન પૂજે ત્રિકાલ
તિથંકર પદવી લહે ઐણિક જિમ તે માલ. ૩૩૦

ઢાલ—રંગરસ વિરવારે.

નિરતિચાર સજ્જમ સદા, વ્રત પાલોરે
કરતા ઉચ્ચિહાર શીલવ્રત પાલોરે.

x

x

x

x

અતે—

ભાવદેવસૂરિ ગુણુનિલો, વ્રં બડગાઠ કમલદિગ્ધુદ શીં

તાસ શિષ્ય શિક્ષા કહે, વ્રં માલદેવ આણુદ. શીં

—ધૃતિ શીલ વિષયે પુરંદર કથા સમાપ્તા, સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રમાસે
શુદ્ધિ ૫ આગરા નગરે લિ. પૂજ્ય કપૂરચંદ્ર ઋષિ. શિ. કલ્યાણઋષિ.

૨૫-૯ આગરાભંડાર;

ખીજી વ્રતમાં છેવટની આ કડી વધારે છે.

આગમ મિલતો જે કહો વ્ર. અનુભોધો જ્ય શીં

જે વિરહ કિંક હિ કહું વ્ર. મિછામદુકક દાય. શીં

—ધૃતિશ્રી શીલવિષયે પુરંદર વૃષ કથા...ચક્રપાઈ સમાપ્તા. સં.
૧૮૪૦ ચૈત્ર વદિ પંચમી દિન ગુરવારે. આગરાભંડાર.

—સં. ૧૬૮૩ વર્ષે. શ્રી સુમતિચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
શ્રી વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન રાસોડયં લિખિતઃ સ્વવાચનાય.
૧૬-૧૫ લીં

—સ. ૧૭૧૭ લિ. ૧૩-૧૭ લીં.

—સં. ૧૬૫૨ દ્વિતીય અષાઢ શુદ્ધિ દ્વિતીયા રવૌ દિને.....
રીશ્વર વિજયરાજ્યે વાં શ્રી ૫ શ્રીમાણિક્યચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ૫. વિન-
ચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ શિવચંદ્ર લિં વ્ર. કા.

આ કૃતિની સ. ૧૬૬૯ ની વ્રતમાં દોહા ધણા, તથા સોરઠાં
ફૂહા-સિવાય નીચે પ્રમાણે ઢાળ છે.

૧ ચૂનરી મેરી પાટકી-૨ પ્રાણુપિયારે નેમિજી-૩ જૂબકરાની
ઢાલ. ૪ સૂવડો વાડિહિ હિલ્યો-૫ જોગનાકી ઢાલ. ૬ રામચંદ્રકે આગે

(અપો મેર લીઓરી). ૭ પાસજિણુદ જુહારીધ્-૮ રથપારીકે છોહરા
ઓ. ૯ હાલ-રંગરસ વિરવારે—

(૩૩૨) ભોજપ્રખંધ.

૧૮૬ પરમાણુંદ (ત. આણુંદવિમલસૂરિ-શ્રીપતિ-હુપાં.
ણુંદ શિ.)

(૩૩૩) હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ સં. ૧૬૫૨.

આદિ—

સમરી સરસતિ ભગવતિ શુભમતિ, આપે અવિરલ વાણીજી,
હીરવિજયસૂરિ જગણુર ગાઉં, પરમાણુંદ ચિતિ આણીજી
જય જય જય જગણુર ગણપતિ ગુરુઓ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પત્તર (? સોળ) આવને આસો વદિ સાતમિ જાણુજીરે
પરમાનંદે ડિનાગઢે રચિઓં હીરનિર્વાણુજીરે. ૧૦૦

શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસર, તસ શ્રીપતિ ઋપિ સીસજીરે,
તસ પદપંકજમંદુકરો, હરપાણુંદ પ્રુધ ધસિજીરે. ૧૦૧

તાસ ચરણુ સેવા કરે, પરમાણુંદ ભલે સીસજીરે,
ઝોલ્યા ગુણુ જગણુર તણા, જયવંતા જગિ દીસેજીરે. ૧૦૨

—સવત ૧૬૫૨ વર્ષે પોસ વદિ અમામ સો શ્રી ઊનંતદુર્ગે ભાટ-
જાતી સખીદાસ લખિતં. આવિકા પૂતલી પકનાર્યે. (આ પરથી જણાય
છે કે આ પ્રત કવિના રચના સંવતમાંજ લખાયેલી છે. ૬-૧૧ માં.

૧૮૭ વિવેકહર્ષ (ત૦ હર્ષાણુંદ શિ૦)

(૩૩૪) હીરવિજયસૂરિનો રાસ. સં. ૧૬૫૨ વીજપુરમાં.

આદિ—

રાગ સામેરી.

ધ્રમ ચિંતી મનહ મઝારિએ, પાટણથી કરઈ વિહાર એ
ગણધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧
શાહનદઈ શાહ મુરાદ એ, હીરનઈ વંદઈ અતી આલ્હાદએ
પ્રસાદએ, માગઈ હીરજની દુઆ ધણી. ૨

x

x

x

x

અંતે—

રાગ ધન્યાસી.

જયઉ જયઉ જગગુર પટધરે, શ્રી હીરવિજય ગણધારજ,
સાહઅકબર દરગાહમાં જિણિં પામ્યો જય જય કારજ. જય૦
જિહાંલગિં મેર મહીધરે, જિહાંલગિં ગિરવરનો રાશિરે
ચિર પ્રતપઉ ગુર ગચ્છધણી, શ્રી વિજયસેન સૂરીસજ. જય૦ ૯૯
હીર પટાધર ઉગિઉ, પ્રગટ પ્રતાપી સૂરજ
કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ ભવિઅણુ સુખ ભરપૂરજ. જય૦ ૧૦૦
વીજપુર વરનયરમાં, પાંડવ નયન વરીસજરે,
હર્ષ આનંદ વિપ્રુધતણો, સીસ દીઈ આસીસ.

વિવેક હર્ષ કહઈ સીસજરે. જય૦ ૧૦૧

—પં૦ અમરવિજયગણિ શિ૦ મુનિ ગુણવિજય લિપિકૃતં. શ્રી
વિદ્યાપુરે પુરોપકારાય. ૬-૧૫ બાલ૦

(૩૩૫) હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ સ્વાધ્યાય. ૧૬૫૨ લગભગ.

આદિ—

રાજવલ્લભ—રાગ.

સરસ વચન ઘઉં સરસતી, પ્રણમી શ્રી ગુરપાય
થુણરથું જિનશાસન ધણી, શ્રી હીરવિજય સૂરોરાયરે
જગગુર ગાઈઈ, માન્યઉ અકબરશાહિરે
જસ પટિ દીપતઉ, શ્રી વિજયસેન ગચ્છનાહરે જગ. ૧

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

ધર્મિ શ્રી વીરશાસન જગન્નિભાસન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરો

જસ શાહિઅમ્કઅર દત્ત છાજઈ ખિરદ સુંદર જગગુરો

જસ પદ પ્રગટ પ્રતાપી ઉગ્યઉ શ્રી વિજયસેન દિવાકરો

કવિરાજ હરપાણું પડિત વિવેકહર્ષ સુહકરો.

૨૨

—શ્રી સ. ૧૬૫૬ વર્ષે આપાઠ સિતાન ચતુર્માસ દિને પડિત શ્રી પુન્યહર્ષ ગણિનાં શિશોમુનિ જયહર્ષેણ દેવાસનગરે ત્રિપીકૃતા. પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આની પ્રતિ ૧૬૫૬ માં લખાયેલી ઉપરપ્રમાણે મોળૂદ છે, તેથી આ સ્વાધ્યાય સં. ૧૬૫૨ ના અંતમાંજ રચવામાં આવેલી જણાય છે.)

૧૮૮ ધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ૦)

(૩૩૬) તીર્થમાલા સ્તોત્ર. (૧૬૫૩)

ધન્યાસી.

શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ પટ્ટોધર, સૂરિ ગુર હીરવિજયાભિધાના,
નગર ગંધારથી જેહ તેડાવિઆ, સાહિ શ્રી અમ્કઅરિં દત્તમાના. શ્રી ૧
ધર્મનું તત્ત્વ પૂચ્છય સવે તે કહ્યું, સાહ કુંરાકુંઅરિ ધર્મધીરિ,
આતિ વિગેપિ પ્રકાસી કૃપા તિહાં ગુરિં, તેહ મનમાં ધરી ભૂપવીરિં. શ્રી ૨
પર્વ પજ્જનૂસણિં દિવસ દ્રાક્ષ લગિ, કુણિં કુણુ જીવનો વધ ન કરવો,
ધર્યાં દુરમાન કરિ ગુગુરનછ આપિઆં, નહિ કૃપા વિણિ કિસિં જન્મ
તરવો. શ્રી ૩

દ્રાક્ષ કોશનું જે સદા જલ ભર્યું, નામ ડાઅરસરો જાણુ દરિઉં,
શ્રી હુમાઝીસુતઈ વલિઆ લખી આપિઆં જલપ્રક્ષેપઈ નમિં ન
કરિઉં. શ્રી ૪.

માન નાથી તનુંજ જગત આનંદકર, જે સકલ જન ઉદોતકારી,
નામ શિશુ ધર્મવિજયાભિધો યુધવરો, જે સદા વિમલતર ધર્મધોરી. શ્રી ૪

તાસ પદ્યુગ્મઅંભોજમધુકર સમો, તાસ શિશુ વિપ્રુધ ધનહર્ષ ભાષર્ષ,
 પંચ એ શ્રી જિનાધીશ સંસ્કૃતિચક્રી, પ્રગટ હુઆં પુણ્યરસ સુધા આપઈ ૬
 —ઈતિ શ્રી તીર્થમાલા સ્તોત્ર શ્રી શાંતિ તીર્થકર સ્તવન નામા-
 ધિકાર સંપૂર્ણ-શુભં લવતુ, કલ્યાણમસ્તુ, શ્રીરસ્તુ, આરોગ્યમસ્તુ, દીર્ઘાયુ.
 (હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ મા સ્વર્ગસ્થ થયા તે સમયનીજ આ
 કૃતિ છે.)

૧૮૯ કુંઅરવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયચંદ્ર-નય-
 વિજય શિ૦)

(૩૩૬) + શ્રી હીરવિજયસૂરિ-સલોકો સં. ૧૬૫૨ પછી
 આદિ—

સરસતી વરસતી વાણી રસાલ, ચરણકમલ નમી ત્રિકાલ,
 શ્રી ગુરુપદપંકજ ધરાઈ, હીરવિજયસૂરી ગછપતિ ગાઉ. ૧

*

+

*

*

અતે—

હીરજીનો ચેશે વલીય વખાણો, નામે વિજયચંદ્ર પડિત જાણો,
 નયવિજય પડિત જગીસ, તસ સીસ કુંઅરવિજય કવીસ. ૮૦

જગગુરુકેરા જે ગુણ ગાવે, તસ મનવંછિત સફલ ફલાઈ,
 હીરજી હુઉ જિનસાસણભાણુ, નાંમ જપતા કુશલ કલ્યાણુ. ૮૧

—પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સચય.

૧૯૦ જયચંદ્ર(પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ્ર-રાયચંદ્ર-વિમલચંદ્ર શિ.)

(૩૩૮) +રસરત્નરાસ સ. ૧૬૫૪ ખંભાતમાં.

(આ રાયચંદ્રસૂરિના સબધમાં રાસ છે.)

આદિ—

ધુરિ પહિલી ૧-વસ્તુછદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અનિત જિનનાય,

શ્રી સંભવ અમ્બિનદનહ સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ સુંદર;
ચદ્રપ્રભ ઉલ્લાસકર સુવિધિ સીતલ શ્રેયાંસ સંકર,
વાસુપૂજ્ય નઈ વિમલજિન અનંત ધર્મ શ્રી સંતિ;
કુથુ અર મહિય મુનિસુવત નમિ નેમી ધનકનિ. ૧

પાસ જિનવર પાસ જિનવર સુખકાર,
વર્ધમાન ચક્રવીસમક સકલ લોકદુહરાસિ ભંજઈ,
મોહ મહાભડ વસિ કરી મયણ માણુ ધણુ હેલિ ગંજઈ,
ગૌતમ ગણુધર તેહનઉ, લખધિ તણુક બડાર,
સમરણુ માત્રઈ જેહનઈ, હોષ સુજય જયકાર. ૨

આસ પૂરણુ આસ પૂરણુ કદપતર સાલ,
શ્રી પાસચદ સૂરીસર યુગપ્રધાન મહિમા વિરાજિત,
પચમકાલિ વિશાલ જિણિ મુગતિપંથ પ્રકટિય સુશોભિત,
તાસુ તણા પચકજ નમી, આણી મન ઉલ્લાસ,
વડ તપગચ્છ ગુરુ ગાઈયઉ, પૂરઉ મનની આસ. ૩

હુહા.

શ્રી રાયચંદ સરિદવર, પુરપરયણુ અવતાર,
મનમોહન મહિમાનિલઉ, કલા તણુક ભંડાર. ૪
ભવિક કમલ પડિખોહણુઓ, મિથ્યા તિમર હરંતિ,
છત્રીસી છત્રીસ ગુણુ, અહનિસિ જે ધારંતિ. ૫

* * * *

અતે—

હાલ ૨૨ કનકકમલ પગલાં કવઈ-એ દેશી.
ચિર પ્રતપઉ સૂરીસરએ જાંલગિ એર ગિરિદ,
જયચંદ ગણિ ઉચ્ચરઈ એ, ભગતિઈ મન એકંત, જયચંદ ગણિ. ૨૩૭

* * * *

થંભવપુરવર પાસછ એ, ચિંતામણિ સમ જાણિ,
તાસુ તણુઈ સુપસાઉવઈએ, રચઉ રાસ રસાવ. જય. ૨૪૮

સંવત સોલ સરવેદ નઈ એ, સંવચ્છરિ અભિરામિ,
 ભગતિ ભાવિ મઈ ગાર્હ્યહ એ, શ્રી રાયચંદ સૂરિદ. જય. ૨૫૦
 દેવેદ્રાદિક જમ મિલઈ એ, પાર ન પામઈ તોઈ,
 ને ગુણ કેતા હું દહઈ એ, પણિ એ ભગતિ વિચારિ. જય, ૨૫૨
 જે આગમિરયહિ નહુ મિલઈએ, મિચ્છાદુક્ક તાસુ,
 હિવ હં માગઈં એતલઈં એ, પૂરહ મનહ જગીસ,
 ગણિ જયચંદ ઇમ વીનવઈ એ, સેવ કરઈં નિસિદીસ. જ. ૨૫૫
 વસ્તુ.

ન્યાન ગુણુનિધિ ન્યાન ગુણુનિધિ સુગુર વિખ્યાત,
 શ્રી રાયચંદ સૂરીસર સક્લસાર ગુણુદેહ ભૂષિત.
 તામુ તાણા ગુણુ વર્ણવ્યા પાસનાહ સુપ્રસાદિ શોભિત,
 મુનિ કુંવરજી ગણિવર પ્રાર્થનિ ભગતિ જગીસ,
 ગણિ શ્રી જયચંદ વીનવઈ પૂરહ મનહ જગીસ. ૨૫૬

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ શુક્રવારે, લિખિત કુંવરજી
 ગણિના—શ્રી અહમ્મદાવાદ નગરે. પ્ર. ઐ. રામ સંગ્રહ ભાગ ૧.

(૩૩૯) +રાયચંદ્રસૂરિ બારમાસ.

આદિ—

દ્વહા.

સુંદર૩૫ સુખાણુવર, સોહગ મંગલકાર,
 મનમોહન જિઓ વલ્લહઓ, પરતપિ સુર અવતાર. ૧
 શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, મહિઆલિ મહિમાવંત,
 ગુણુ આગર લીલાપવર, સારદ સસિ જિમ સંત. ૨

×

×

×

×

અતે—

શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, જે સેવઈ નરનારિ,
 ગણિ જયચંદ ઇમ ઉચ્ચરઈ, તમુ હુઈ જયજયકાર. ૩૯

—લિખિત કુંવરજી. અહમ્મદાવાદે.

—પ્ર૦ ઐ. રાસસંગ્રહ.

[આ કવિ વિમલચંદ્ર સૂરિના પદ્મધર હતા. વિમલચંદ્ર સૂરિના મૂળ રાજનગરના શ્રીમાલી સંઘવી રાજપાલ પિતા અને સુખમાદે માતા. તેની દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ વૈ. શુ. ૬ ને દિને, આચાર્યપદ ખભાનમાં સં. ૧૬૬૯ વૈ. શુ. ૬ ને દિને પામ્યા ને સ્વર્ગે સં. ૧૬૭૪ ના આસો સુદ ૧૩ ને દિને ગયા. આ સૂરિના હાથથી પુન્નગ્રે સં. ૧૬૭૦ ના અસાડ સુદ ૯ દિને રાજનગરમાં દીક્ષા લીધી. તે પુન્નગ્રે મહા ઉચતપ કરી તપસવી તરીકે પ્રસિદ્ધિ કરી. તે પુન્નગ્રે ઋષિએ આપણા કવિ જય-ચંદ્રસૂરિની પાસે રહી તપ કરેલું છે. કુલ ૧૨૩૨૨ ઉપવાસ કર્યા હતા. તપની સંખ્યા ઉપાધ્યાય સમયમુંદરણએ કરેલ પુન્નગ્રે ઋષિને રાસ અને મુનિ હીરરાજના શિષ્ય દલમદ્રે કરેલ પુન્નગ્રે-રાસમાંથી મળી શકશે. જયચંદ્રસૂરિ મૂળ વીકાનેરના ઓસવાળ હતા. તેમનાં માતા પિતાનાં નામ જેતસિંહ અને જેતલદે હતાં. તેમને સં. ૧૬૭૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું ને સં. ૧૬૯૯ અસાડ સુદ ૧૫ દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. આમના વખતમાં અમદાવાદમાં શાંતિદાસ શેઠના પ્રયત્નોથી સ. ૧૬૮૦ માં સાગર-પક્ષ નીકળ્યો.]

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિના ૯૭ દૃહા. જોધપુરમાં

અંત—

પાર્શ્વચંદ્ર પદોધરણુ, સમરચંદ્ર ગુરૂ સૂર,	
પરતે ગુરૂને પાલીયા પંચ મહાવ્રત પૂર.	૪૪
સમરચંદ્ર ગુરૂ સારિખા, રાજચંદ્ર તિણરાત,	
ખડગધાર ચારિત્ર ખરો ચઢે ધરાલગ બાત.	૪૫
ગચ્છધોરી ગાળે ગુહિર વિમલચંદ્ર વડવાર,	
પદોધરણુ પ્રગટીયો જયચંદ્ર જગે આધાર.	૪૬
જે રાજા પરગ્રહ જે સહુકો નામે શીપ,	
જયચંદ્ર આયો જોધપુર પુગી સગ્રહિ જગીસ.	૪૭

૧૯૧ જ્ઞાનસાગર બીજા (તંવિજયસેનસૂરિ-રવિસાગર શિ.)
(૩૪૦) નેમિચંદ્રાવલા. સં. ૧૬૫૫ જીર્ણગઢ (જૂનાગઢ)માં.

આદિ—

સરસતિ ભગવતી મન ધરીરે, સમરી શ્રી ગુરુપાય,

નેમકુમર ગુણુ ગાયવારે, મુજ મન ઉલટ થાય.

મુજ મન ઉલટ થાય અપાર, સ્તવસ્થૂ યાદવ કુલસિણુગાર.

બાવીસમો જિનવર બ્રહ્મચારી, જયજય નેમજી જગહિતકારી. ૧

રાજમતી ભરતાર, વલી વલી વદીયેરે,

રૈવતગિરિ હિતકાર, દેખ્યાં ચિત આણુદીયેરે; રાજમતી ૨

અત—

સંવત સોલપચંચાવનેરે, જીરણુગઢ ચોમાસ,

રૈવતકાયલ ઊપરેરે, ઊજલ સમ કૈલાસ,

ઉજજલ સમ કૈલાસ પ્રસાદ, દીક્ષાથી ટલિઓ વિપવાદ,

નેમિ જિણેસર સામી યુણિઓ, તિહાંથી સફલ જમવારો ગણિઓ. ૭૨

તપગચ્છ નાયક જગજ્યોરે, શ્રી વિજયસેન સૂરીદ,

તપગચ્છમાંહિ ગાજતોરે, રવિસાગર મુનિંદ,

રવિસાગર મુણિંદ સોભાગી, તપ જપ કિરિયાસુ લય લાગી,

સેવક ન્યાનસાગર સુપકારી, સ્તવીઓ નેમિ સ્વામી આધારી. ૭૩

(પદ ૧૪૪ પૃષ્ઠ ૫ પ્ર. કાં. વડો.)

—લિ. ધર્મવિજે-લક્ષ્મીવિજેજી, સં. ૧૯૩૨ કા. વ. ૯ ભાવ-
નગરે ઋષભદેવ પ્રસાદાત્ ૬-૧૪ ધો.-પા. ૭ પ્રે. ૨.

૧૯૨ જયવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-કલ્યાણવિજય ઉ. શિ.)
(૩૪૧) + હીરવિજયસૂરિ પુણ્યબાણિ સજાય. ૧૬૫૨ પછી.

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમિઅ પાસજિણુંદ દેવ, સંપયસુહકારણ,

સંખેસર પુરમંડણુઉ, દુહદુરીયનિવારણ,

ઉલાલઉ.

પુણ્યખાણિ ગુરુ હીરનીએ પભાણું મનિં આણુંદ,
ભવિયણુ જણુ સહુ સાંભલઉ જિમ લાહુ પરમાણુંદ.

૧

* * * *

અતે—

સિરિ વિજયસેન સૂરિંદ રાય. સંપ્રતિ જયવંતઉ,
ભવિક જીવ પ્રતિયુજવઈ, વિહરઈ મલપંતુ,

સુવિહિત જનનિં હિતકરંએ, કરણારસભંડાર,

વિનય કરી જેઓ વસઈ, લહસઈ (તે) ભવપાર.

૨૨.

સકલ કલ્યાણુ નિવાસ ગેહ, અનિ સુંદર સોહઈ,

સિરિ કલ્યાણુવિજયવાચક પ્રતિ, દીક્ષઈ મન મોહઈ,

તાસ સીસ જયવિજય ભણઈં એ પૂરૂ મનહ જગીસ,

સિરિ વિજયસેન મૂરીસરૂ, પ્રતિપઉ કોડિ વરીસ.

૨૩

—પ્ર૯ જે-એ-ગૂર્જર દ્રાવ્ય મંચય.

(૩૪૨) +કલ્યાણુવિજયગણિનો રાસ. સ. ૧૬૫૫-આસો શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિવરદાયકો, સ જયો રિપમ જિણુદ,

ભારત સંભવ ભવિઅજણુ, ખોહણુ કમલ દિણુદ.

૧

શાંતિ જિણુસર મનિ ધરૂં, શિવકર ત્રિજગ મઝારિ,

સિદ્ધિ વધૂ વસ્ત્રાભણી, વરીઓ સજમ ભાર.

૨

* * * *

અતે—

હાલ ૧૪.

સાધુ શિરોમણી વદીએ, શ્રી કલ્યાણુવિજય ઉવઝાયરે,

* * * *

શ્રી હીરવિજયસૂરી રાજીઓ, કલિયુગિ જુગહપ્રધાનરે,

સાહિ અકખર રાજણિ યુઝવી, દીધુ જીવ અભયદાનરે. સાધુ. ૨૬૪

જસ પાટ જેસધજી જયુ, જૌતમ સમ પ્રતિરપરે,
 પ્રગટયો સવાઇ હીરજો, પરિખીઓ અકખર ભૂપરે. સાધુ. ૨૬૫
 હીરજી શીશ જગિ વક્ષહો, શ્રી કલ્યાણવિજય ગુણગેહરે,
 વાયકરાય મે ગાધઓ, જંગમ તીરથ એહરે. સાધુ. ૨૬૬
 જવ લગી શેશ મહી ધરે, જાં સુર ગિરિ ચિર થાયરે,
 જાં રવિ શશિ ગ્રહગણ તપે, તાં પ્રતપો મુનિરાયરે. સાધુ. ૨૬૭
 સવત સોલપંચાવન, વત્સર આસો માસરે,
 શુદ્ધ પખ્ય પંચમિ દિને, રચીઓ અનોપમ રાસરે. સાધુ. ૨૬૮
 જગિ જયવંતા કલ્યાણ, પૂરો મનહ જગીસરે,
 સેવા ચરણકમલ તણી, માગે જયવિજય શીશરે. સાધુ. ૨૬૯
 ભણે ગુણે જે સાંભલે, ગુરુ ગુણ એક ચિત્ત જાણુરે,
 વાંછિન સર્વ સુખ અનુભવે, પામે તે કોડી કલ્યાણુરે. સાધુ. ૨૭૦
 —પ્ર૦ મારી જૈન એ. રાસમાળા ભાગ ૧-, ભા.

(૩૪૩)+ શ્રી સમેતશિખર રાસ * સ. ૧૬૬૨.

* “આનું ખીજું નામ પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટી છે આમા વિજયદેવસૂરિના સમયમા મથુરાના સધની ખિચુએ કાઢેલા સધનો પ્રસંગ છે તે સધ મથુરાથી નીકળી પીરોળખાદ, ચઢવાડ, રેયડી, સોરીપુર, શાહખદપુર, કૌશાખી, કૃતેપુર, વાણારસી, સિહપુરી, ચંદ્રાવતી, પાટલીપુત્ર તથા તુગીયા નગરીઓમા યાત્રા કરતો કરતો સેહોર નગરમા આવ્યો. ત્યાં રાય શિવરામને મળીને રસ્તામાં વાટ વિષમ હોવાથી માર્ગદર્શકો તથા રક્ષકો લીધા. લગોટીવાલા તથા ઉઘાડા મસ્તકવાળા લોકો, કદલી વગેરે વૃક્ષોનાં વનો તથા કૌતુકો જોતો જોતો સધ સમેતાચલ આવ્યો. અહીં પાલગજના રાજા પૃથ્વીચંદ્રે સાથે આવીને યાત્રા કરાવી. સંઘ ત્યાંથી મગધદેશમાં ચંદ્રને પાછો ફર્યો. રસ્તામા રાજગૃહી, પાવાપુરી, જખીગ્રામ, જહુણુપુરી, અયોધ્યા, રત્નપુરી અને કપિલપુરમાં તીર્થયાત્રા કરીને સધ સ્વસ્થાને—મથુરામાં પાછો આવ્યો.” આ કવિ જયવિજયજીએ સસકૃતમાં શોભનસ્તુતિપર ટીકા (સ. ૧૬૪૧)

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણુમીઅ સહગુરતણા પાય સુહસંપતિકારી,
સરસતિ સામિણિ વીનતું દિડિ મુઝ મતિ સારી,
ચૈત્યપ્રવાદી ભાગું ભાવિ પૂરવ દિસિ દેરી,
જનમભૂમિ જિનવરતણી વદું ઉદેરી,

અંતે—

કલશ.

તપગચ્છ નાયક શુભમતિ દાયક શ્રી વિજયમેન સુરિંદ,
તસ પટગયણુ વિભાસણુ દિનકર શ્રી વિજયદેવ મુણિંદ,
વાચક સયલ ચૂડામણિ સોહધ નિરમલ ન્યાનનિવાસ,
શ્રી કલ્યાણવિજય ગુરુચરણુ પ્રસાદર્ધ હુવો મુઝ બોધપ્રકાશ. ૮૮

સસિ રસ સુરપતિ વચ્છર આતપ એકાદિસિ યુધવારધ,
સમેતાચલ મહાતીરથ કેરૂ રતવન રચું મતિસારધ. ૮૯

પદ્ધ ગુણુધ જે ધ્રુવણુ નિસુણુધ તીરથ મદિમા ભાવધ,
જયવિજય વિયુધ ધમ જંપધ સુખ અનતા સો પાવધ. ૯૦

(પ્ર. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. વડોદરા.) સમ્મેત-
શિખર તીર્થમાલા એ નામથી પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ પૃ. ૨૨-૩૨માં
પણુ પ્રગટ થયેલ છે.

૧૯૩ લલિતપ્રભ (પૌ. કમલપ્રભસૂરિ-પુણ્યપ્રભસૂરિ શિ.)

(૩૪૪) અંદરાજનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ માહ શુ. ૧૦ ગુરૂ,

અણહિલપાટણમાં.

અને કલ્પદીપિકા રચેલ છે. કલ્પદીપિકાનો ઉલ્લેખ કવિ ઋષભદાસે હીર-
વિજયસૂરિરાસમાં કર્યો છે:—‘જયવિજય જયવિજય પન્યાસ કલ્પદીપિકા
કાંધી ખાસ’ પૃ. ૧૦૮. હીરવિજયસૂરિ અકબરની મુલાકાતે ગયા ત્યારે
આ જયવિજયશ્ચ પણુ તેમની સાથેજ ગયા હતા.

આદિ—

મંગલકરણ પ્રણમું સદા, મહામંત્ર નવકારે,	
નવપદ ધ્યાતાં પામીછ; સંપદ યશ વિસ્તાર,	૧
સરસતિ ભારતિ મુઝ દીયુ, સુંદર વાણિવિલાસ,	
તુઝ પય ધ્યાનિં કવિય રસ, વિરચ્ય મન ઉલ્લાસિ.	૨
શ્રી સદ્ગુરુ ચરણે નમી, ગાસ્તું શ્રી રવિરાય,	
શ્રી ચંદ્રકેવલિ તે જયુ, નામિં નવનિધિ થાઇ.	૩
આંખિલ વર્ધમાનતપિ પાંચુ ઋદ્ધિ વિસાલ,	
ઉત્સર્પિણિ વારે હૃઉ, શ્રી ચંદ્ર સાધુ રસાલ.	૪
ગૌતમ ગણધર ભાસિઉં, ચૈટક આગલિ જાણિ,	
તાસ ચરિત પમણું હિવર્ધ, સુણયો ચતુર સુમણ.	૫

*

*

*

*

અતે—

ચતુર્થખંડ સંપૂર્ણ.

અથ ત્રીત્રિકા—કનક કમલ પગલાં ઠવઇએ—એ દાલ રાગ ધન્યાસી.

ચંદ્ર ગણિ ગુણુ ગાઇએ, તિહાં ગઇ પૂનિમ સાર,

શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સુરીસરએ, ગુણિહિ ગૌતમ અવતાર,

ચંદ્રપ્રભુ સૂરીસરએ.

૧

પ્રધાન શાખા નિહાં જાણીઇએ, તસુ અદ્રિતિય વિશાલ,

કમલવદન કમલાકરએ, કમલ નયન પ્રભુ સોઇ,

૨

કમલપ્રભ સૂરિપાટ ભણું એ, પુણ્યપ્રભ સૂરિરાય

પુણ્યઈ પદ્મા પાંમીઇએ, પુણ્યઈ સંપતિ પાઈ.

૩

પુણ્યઈ નરપતિ પદ લહે પુણ્યે તેજપ્રકાશિ,

પુણ્યવંત ગુરસીસ ભણું એ, શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ જાસ.

૪

વિદ્યાઈ વિત પાંમીઇએ, વિદ્યા રાય નમે પાય

વિદ્યાઈ દેવ વસિ હુઇએ, અલિય વિધન સવિ જાઈ.

૫

જસ પાંમે વિદ્યાથિકીએ, વિદ્યા ધરમ ઉદાર

મુગતિ લહઇ પરંપરાએ વિદ્યા સુખ વિસ્તાર.

૬

- તસુ સીસએ ધમ ભણુધએ, શ્રી લલિતપ્રભસુરિ ભાવે તુ-ચં
 શ્રી ચંદ્રચરિત તે ભાંણીકેએ, બોલે ઉદ્ધટિ આવે તુ. ૧૭
- સંવત સોલપંચાવને એ, માધમાસિ વિચારતુ
 સુકલપક્ષ તસુ ભાંણીધએ, દસમિ તિથિધને સારતુ ૮
- ગુરુવારિં રચના કરીએ, રોહણી ક્ષેત્ર જોધ તુ
 ભણુ ગુણુ જે ભાવસિકે એ, તસુએ સુખકર હોધતુ- ૯
- અણુહલવાડે પાઠણુ એ ઢંઢેરવાડે જાણિ તુ
 સામયો પાસ સોહાકરેએ, નમિધ આણુંદ આણિ તુ- ૧૦
- તપ ઉપરિ એ ચરિત કહુએ, તપથી સુખ વિલાસ તુ ચં.
 તપ મોદું જગિ જાંણીધએ, તપ છે કલ્પ રસાલ. ૧૧
- ભવિક શ્રાવક બહુ ભાવથી એ, આદર લહી તેહનુ સાર તુ.
 પાસ જિણુંદ પ્રભાવથી એ, રચીકે રાસ ઉદાર તુ. ૧૨
- તપ પુણ્ય મહિમા અતિ ધણુ એ, સુણિયો આંણી પ્રેમ તુ,
 શ્રી ચંદ્ર મુણુનાં ભાવસિકે એ, હુધ અવિચલ જેમ તુ. ૧૩

—અણુહલપુર પત્તને દવે સુરજસુત અંબાવીદસેન મીદં પુસ્તકં
 લેખી કૃત. ૬૧-૧૫ કે૦, રત્ન:

[આ કવિ પૂર્ણિમાગચ્છની પ્રધાનશાખામાં થયા છે એવું પ્રતિમા
 કુઓ પરથી જણાય છે. તેમના ગુરૂના ગુરૂ પ્રણયપ્રભસુરિનો સં. ૧૬૦૮
 નો પ્રતિમા લેખ મળી આવે છે. જુઓ લેખાંક ૧૨૪ અને ખુદ
 કવિનો પ્રતિમા લેખ સં. ૧૬૫૪ નો મળી આવે છે જુઓ લેખાંક
 ૧૦૧ ધા. પ્ર. સં. ભા. ૧. કવિનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૬૫૪ વર્ષે માધ વદિ ૧ રવિ શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય દોસી
 વીરપાલ ભાર્યા પુણ્ય સુત દોસી રહિઆકેન શ્રી સંભવનાથખિંબ કારાપિત
 શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે પ્રધાનશાખાયાં શ્રી વિદ્યાપ્રભસુરિ પદે શ્રી લલિતપ્રભ-
 સુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં.

આ લેખ ચાણુસમા ગામના મંદિરમાં ધાતુની પંચનીર્ધી પર છે.]

૧૯૪ નર્મદાચાર્ય (ત૦ કમલકલશ શાખા-કમલકલશ-
સૂરિ-મતિલાવણ્ય અને ખીજા-કનક શિ૦)
(૩૪૫) કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી. સં. ૧૬૫૬ (શક ૧૫૨૧) વિજયા-
દશમી, યુધ પુરહાનપુરમાં.

અંતે—

- હવે કવિ નરપુદ્ગ બોલે એ કથા, નામ ઠામ પોતાના યથા,
કવણુ વશ માઠે ઉપના, તેહ મંદ્રેષ બોલુ અધુના. ૫૯
- ગુજર દેશમાંહિં અભિરામ, ધર્મ ધ્યાનનો ઉત્તમ ઠામ,
યતિ સતિ તપ આગમ જ્ઞાન, સર્વ લોક વસૈ સાવધાન. ૬૦
- કલ્પિયુગ ગંગા જા (સા?) ગરમતી, ઉત્તમ નીર વહેં સાસ્વતી,
સદા કાલ જલ પૂરણુ વહેં, સ્નાન પાપતણું નર દહેં. ૬૧
- કંઠે નગર વસૈ અભિરામ, અમદાવાદ શ્રી ઉત્તમ ઠામ,
સર્વ વસ્તૂ પામીજે જેહ, જાણુદ્રીપમાંહિ ન મલે તેહ. ૬૨
- શ્રી શ્રીમાલી તિહા વિવહાર, દેવરાજ નામે ઉપચાર,
માન દીપે મહમદ સુલતાણુ, મહિતા માહિ વડો બધા. ૬૩
- તેહ ધરે કુલવતી સાર, વિપક્ષ પૂરણુ કુલવિખાત.
રાણુલદે નામે ઉતરે, તેહની કુખે હ અવતર્યો. ૬૪
- કર્મસંયોગે મારૂ દેશ, નગર શીરોહિ કોધ પ્રવેશ,
તિહાં રહેવાનો કીધો ઠામ, યોગા થયા લલ્લા ગુણગામ. ૬૫
- નવમૈ વરણે શ્રી ગુરૂતણા, પામ્યા ચરણુ મનોરથ ધણા,
દીક્ષા લીધી શ્રી ગુરૂ પાશ, ભવબંધણુ તે છોડયા તાસ. ૬૬
- શ્રી તપગઢમાંહિ જશવત, કમલ કલશ શાખા બોલંત,
ગઢનાયક શ્રી પૂજ્ય પ્રમાણુ, જાણે ગગન ઉદંતા ભાણુ. ૬૭
- ધર્મ દુરંધર શ્રી ગુરૂ નામ, કમલકલશ શિષ્ય અભિરામ,
મહા ગુણવત મહા ગભીર, પંચમહાવ્રત યતિ સુધીર. ૬૮

- ગ્રોઠ ભટારક પાટધારિ ધારિણી, જેહની કીરત; યુગમાં ધણી,
મહા ગુણવંતા ગણધર ભાવ, મંડિત શ્રી મતિલાવણ્ય ભાવ. ૬૯
- બીજા પન્યાસ શ્રીગધર,.....કહે સુખવાસ,
ત્રીજા ગણિ, શ્રીમતિ પન્યાસ, કહ્યા ભાવ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણ. ૭૦
- ચૂરિશ્વરના ગણધર એહ, કેતલા નામ કહુ બહુ તેહ,
ગણમાહિ ગુણવંત ગંભીર, યતિચત કનક નમૈ ધીર. ૭૧
- એહવા ગુરૂ ભટારક જેહ, કહુ ઉપમા સવાઈ તેહ,
શિષ્ય નરપુદ્ગૈ કહણુ કરી, દીધો પદ તૈ ઉત્તમ ધરી. ૭૨
- દેઈ દીક્ષા નેં દીધો મંત્ર, શ્રી સરસ્વતી બાંધ્યો તંત્ર,
દ્વાણા દિવસ મેં સેવા કરી, શ્રી સારદ કહણુ આદરી. ૭૩
- વર્ષે તેર મૈં આવ્યો માન. માતંગી દીધો વરદાન,
શ્રી ગુરૂચરણ પંસાઈ કરી, કવિજન મતિ નરબદ આચરી. ૭૪
- ધણા દિવસ ગુરૂને સેવિયા, ભણી ગણીનેં પોદા થયાં,
વિહાર કર્મ તિહાથી કીધ, શ્રી ગુરૂની અનુઆજ્ઞા લીધ. ૭૫
- દક્ષણ દેશ પ્રતિ કીધો વિચાર, ક્રોતુકર્મ આ દેશ અપાર,
અનેક બોધવીયા છવનૈ, કવિ મંદગતિ પામિ દેશનૈ. ૭૬
- દેવયોગ આજ્ઞતાં સહી, ખ્યાનદેશમૈ આવ્યા વહી,
ગઢ આસેર તિહાં અભિરામ, ખરહાપુર નગરનો નામ. ૭૭
- રાજ બલવંત સુખણુ, વેરીના ભાજૈ ભડ દાણુ,
સદા અભગ તરવારહ તેજ, જાતિ કારક કલાવિવેક. ૭૮
- મીરાંહ દલસાહ સુખણુ, તાસ પૂત્ર બલવત વખાણુ,
મીરાં બહાદુર સાહ ચારકી, કીરત ધણી ન બાણું લખી. ૭૯
- સુવંત સોલ છપને સાર, શક પનર એકવીસ મઝારિ,
ધતૂ અથમ દક્ષિણદિશ રવિ, શરદશપતિ માહિ બાલ કવિ. ૮૦
- આસુ અધિક મહોછવ માસ, પક્ષ અબ્જૂ આલેં શશિ પ્રકાશ.
વિજયા દશમી મન આણુંદ, વાસર બુધ સુખ પરમાણુંદ. ૮૧

ઉત્તરા આપાઠ નક્ષત્ર સુવિચાર, શ્રી નરખુદ બોલે કવિરાજ,
કર્કરાશિ ગુરુ ગ્રહ ભોગવૈ; તુલે શનિ આવણુ ચીતવૈ. ૮૨

સુભ મહુરત શુભ વેલા સાર, ઉત્તમ લક્ષણ તથો વિચાર.
શ્રી નરખુદ બોલે કવિરાજ. કવી ચોપઘ સંપૂર્ણ આજ. ૮૩

શ્રી ગુરુ તણી કૃપા આદરી, કોક ચોપઘ સંપૂર્ણ કરી,
જે નર હોવે ચતુર સુખણુ, નારિ પ્રેમ વિલૂપા પ્રમાણ. ૮૪

તે એ કથા સુણુમે સહી, અથવા ન પાસે સરસી લહી,
સુણુતાં ચિત્ત હોસ્યે આણુંદ, પરમસુખ પામે પરમાણુંદ. ૮૫

કોક તથો મદ લેધ કરી, ચાલ ચોપઘ કવિ ઉચરી,
પુરહાંનપુર નગરમાં થઈ, કોકદેવ નામે ચોપઘ. ૮૬

દશ પ્રકાર સંપૂર્ણ હુઆ, વિગત કરિ કથા જૂનૂઆ,
શ્રી માતંગીને વરદાન, કરી ચોપઘ અમૃત સમાન. ૮૭

જે નર સ્ત્રીઆલુપધા હસે, તેહ નામને ઈણી ગ્રથે વસે,
જિમ કંમલ માહિ ભંમર રમે; ગંધ કેતકી છાંડે કીમ. ૮૮

નાના ગ્રંથ તણા મત જોય, કોક ચોપઘ કીધી સોય,
શ્રી નરખુદ કહે કવિરાજ, એહ ગ્રંથ થરિ હસ્યો સમરાજ. ૮૯

જે નર સૂણુ શ્રવણે સહી, ખુધી વિસ્તાર હોસે નર લહી,
વિરહી તણા ભાજસે દુઃખ, ભોગી જનને પ્રાપ્ત સુખ. ૯૦

જિહાં લગે રવિ શશિ ગગને તપે, જિહાં લગે મેર મહિમધ્ય જપે,
તિહાં લગે કથા રહિસ્યે પુરાણ, કવિ નરખુદ કહે કથા વગાણ. ૯૧

કામુશાસ્ત્ર મતિ ઉત્તમ એહ, દેધ ચિત્તને સુણુમે જેહ,
અનંત સુખ પામિમે સંદા, શ્રી નરખુદ કહે સુખસંપદા. ૯૨

—ઇતિશ્રી મજિજનાચાર્ય શ્રી નરખુદાચાર્યવિરચિતે કોકશાસ્ત્રે
દશમ પ્રકાર સ્થિતિવર્ણપ્રકાર સંપૂર્ણ સં. ૧૭૯૨ વર્ષે કાર્તિક માસે
શુક્ર પક્ષે દશમી તિથી ગુરવાસરે વડગામ મંથ્યે.

[લઘુ પોશાલિક તપગચ્છપદાવલીમાં જણાવ્યું છે કે સુમતિસાધુ-
સૂરિએ પ્રથમ ઈન્દ્રિનંદી અને કમલકલશ નામના બે શિષ્યોને આચાર્યપદ
આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેમને સૂરિમંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવે કચ્છું કે
આ. બેને આચાર્યપદ આપ્યું તે દીક નહીં કહ્યું, કારણકે એઓ ગચ્છનો
બેદ કરશે, તેથી સુમતિસૂરિએ ફરી એક નવા આચાર્ય બનાવ્યા અને
તેમનું નામ હેમવિમલસૂરિ એવું આપ્યું. સુમતિસૂરિના સ્વર્ગસ્થ થયા
પછી ઉક્ત બંને આચાર્યોએ પોતપોતાના જુદા સમુદાયો પ્રવર્તીવ્યા;
જેમાંથી ઈન્દ્રિનંદીસૂરિની શાખાવાળા 'કુતખપુરા' કહેવારા લાગ્યા અને
કમલકલશસૂરિની શાખાવાળા 'કમલકલશ' ના નામથી ઓળખાવા
લાગ્યા. મૂળ સમુદાય 'પાલણપુરા' ના નામે પ્રખ્યાત થયો. એજ કમલ
કલશસૂરિના શિષ્ય જયકલ્યાણસૂરિ થયા હતા કે જેમણે સં. ૧૫૬૬ ના
ક્રાશ્વિન શુદ્ધ દશમીએ આખુ પર્વતપર પ્રાગ્વાટ સ્થાપિત કર્યાં. સહસ્રાએ
અચલગઢ ઉપર મહારાજાધિરાજ જગમલજીના રાજ્યમાં ચતુર્મુખવિહાર
બનાવ્યો તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે વખતે તેમની સાથે ચરણસુંદરસૂરિ
આદિ બીજો પણ કેટલોક શિષ્ય પરિવાર હતો. જુઓ લેખાંક ૨૬૩
અને ૨૬૮ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ
ભાગ ૨ જો. કમલકલશા ગચ્છ સં. ૧૫૭૨ માં થયો એવું વીળપુર
વિદ્યાશાલાના ૩૧ મા ડામડામાં એક પદ્માવલિ છે તેમાં ચોથે પાત્રે
લખ્યું છે.]

૧૯૫ ગુણવિનય.*

(ખ૦ ક્ષેમશાખા-ક્ષેમરાજઉ૦-વાચનાચાર્ય પ્રમોદમાણિક્ય-
જયસોમ ઉ૦ શિ૦)

(૩૪૬)+ કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રખંધ. સં. ૧૬૫૫ મહા.વદિ ૧૦
સધરનગરમાં.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે પૈકી ખંડ
પ્રશસ્તિ કાવ્ય વૃત્તિ-ટીકા સં. ૧૬૪૧, દમયંતીચંપૂ વૃત્તિ-ટીકા સં.

આદિ—

- ફલવધિ પાસ પ્રમાણુ કરિ, વાગ વાણિ સમરેવિ.
શ્રી જિનકુશલ મુણિંદપય, હૃદયકમલિસુ ધરેવિ. ૧
- શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યઉ, યુગપ્રધાન જિણુચંદ,
શ્રી જિનસિંહ મુનિદવર, જિન રંજિય નૃપવંદ. ૨
- તાસુ કથનિ ઉવઝાય ગુર, શ્રી જયસોમ સુસીસ,
વાચનાચારિજ ગુણુવિનય, મનધરિ અધિક જગીસ. ૩
- જિનશાસન ઉદોતકર, કરમચંદ નૃપચંદ.
તેહની વંશપરંપરા, પ્રભણુઈ સોહગકદ. ૪
- તે નિસુણુઉ હરખઈ કરી, મંત્રીસર પરખધ,
ધરમવંત ગુણુ ગાવતાં, જિમ હુવઈ શુભ અન્કપંધ. ૫

૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં. ૧૬૪૬, પ્રાકૃત વૈરાગ્ય શતક ટીકા સં. ૧૬૪૭
સખોધ સમતિકા વૃત્તિ સં. ૧૬૫૧; વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખ નં સં. ૧૬૫૭
લઘુ અજિતશાંતિ ટીકા સં. ૧૬૫૯, ઇન્દ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં. ૧૬૬૪
ઉત્તરોદ્ધતનકુલકર્ષણને (તર્પાગચ્છનું ખંડન અને ખરતરગચ્છનો મંડ-
નરૂપે) સં. ૧૬૬૫. આ ઉપરાંત જેનો રચનાસમય અજ્ઞાત છે એવી
બીજી રચનાઓ જિનવલ્લભીય અજિત શાંતિ વૃત્તિ, મિતભાષિણી વૃત્તિ,
સખવત્ય શબ્દાર્થ સચુચ્ચય ઇત્યાદિ. તે પરથી તે એક સત્તરમા સૈકામાં
વિદ્વાન ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા. એ નિર્વિવાદ છે. વધુ માટે જુઓ.
ઐ. રા. સ. ભા. ૩ અને જૈ. ઐ. ગુર્જર કાવ્ય સંચય. ભાપાનું કાવ્ય
નામે કર્મચંદ્ર પ્રબંધ, કર્તાએ બીજો સંસ્કૃતસાનો વશપ્રબંધ જોઈને
કર્ચો છે. જુઓ ઉપર ટુક ૨૯૭. તેમણે સં. ૧૬૭૫ માં વિમલાચલ
પર જિનરાજ સૂરિએ કરેલી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠામાં હાજરી આપી હતી.
જુઓ એપિગ્રાફીઆ ઇડિકા ૨-૬૨-૬૩. આ શિલાલેખ માટે જુઓ
મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક
૧૮-૧૯; અથો વિષે સ્ત્રિ-માટે જુઓ જેસલમેર ભંડાર અથ સ્ત્રિ.
પૃ. ૨૯ અને પર.

આગે કુમરનરિદના, વિમલતણાં સુરસાલ;
ગીતારથ ગુરૂ ગૂંચિયા, ગુણ સુણીયછ મુવિશાલ.

x

x

x

x

અતે—

સોલહસમ પંચાવન તણુછ, ગુરૂ અનુરાધા યોગંધરે.
માહ વદી દશમી દિનઈ, મંત્રી વચન પ્રયોગઈ રે. ૨૯૩
રાજ કરમચંદ્ર મંત્રવી, સધર નગર તો સામઈ રે,
સંભવનાથ પચાહ લઈ, જિહાં સવિ વંછિત પામઈ રે. ૨૯૪
જિહાં જિનકુશલ મુગુર તણો, કરમમંત્રિ કરાયો રે.
યૂલ સકલ સંપતિ કરઈ, દિનપ્રતિ જે જસવાયો રે. ૨૯૫
પાઠક શ્રી જયસોમજી, મુગુર જિહાં ચહમાસઈ રે.
શ્રી સંધનઈ આચહ થકી, નિવસ્યા ચિત્ર ઉલ્લાસઈ રે. ૨૯૬
તસુ આદેશ લહી કરી, દેખી વંસપ્રખધોરે,
વાચક શ્રી ગુણવિનય કીયો એહ સરસ સંખધો રે. ૨૯૭
ચિરલગિ જે પ્રખંધ એ જાં લલિ મેર ગિરિદોરે.
શ્રી જિનકુશલ પશાહલઈ, જાં લગિ ચંદ્ર દિણિદો રે. ૨૯૮
એ ગાવઈ પ્રખંધ જે જિનશાસન જંચકારો રે.
તે પામઈ મુખસંપદા સોહગસિરિ સિણુગારો રે. ૨૯૯

(૩૪૬) અંજનામુંદરી પ્રખંધ. સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર સુદ ૧૩ બુધ.

અતે.

શ્રી ખરતરગણિ પ્રગટ પડૂરિ, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ.
વિજય માનિ શ્રી જિનસિંધ સૂરિ, આચારિજ પાદશાહિ હનૂરિ.
અસુ દીયહ ગુરૂઅઈ ગુરૂરાજઈ, શ્રી કુમચંદ્ર વિરચિત મુદિવાજઈ,
કવત્રાય શ્રી ચેમરાજના શિષ્ય શ્રી પરમોદમાણિક સુર વક્ષ.
વાચકપદ મુંદર મુખકારી, તાસુ શિષ્ય વિજયી શ્રુતધારી.
શ્રી જયસોમ મુગુર કવત્રાય, વચનરસઈ રંજિત નરસાય.

અમર શાહિ સભાંઅર્ધ જામુ, દસદસિ હઅઉ વિજયવિકાસુ.
તાસુ શિષ્ય અછછ વિનીત, ગુણવિનયતિ જયતિલક સુવિદીત. ૩
તિહાં વાચક ગુણવિનયછ દીઠઓ, પૂર્વ પ્રબંધ જિસ્યઉ મધુમીઠો.
સોલહસર્ધ આસઠા વરસર્ધ, ચૈત્ર સુદછ તેરસિનર્ધ દિવસર્ધ. ૪
તેરમ રવિ યોગર્ધ બુધવારછ, ઢાલછ બંધ્યઉ તસુ અનુસારછ.
શીલવંતની વાતજ સુણતાં એહ પ્રબંધ ભવી નિતુ ભણતાં. ૫

સં. ૧૬૬૯ વર્ષે. શ્રી. આગરા નગરે પં. જયકીર્તિ લિખિતં
વિવેકવિજય ભં; ઉદયપુર; ખ. ચં.

(૩૪૮) ગુણસુંદરી-ચોપાઇ. સં. ૧૬૬૫-સેં. લા. વડોદરા.

(૩૪૯) અમલમતસ્વરૂપવર્ણન. સં. ૧૬૭૪ માહ સુદ ૬ બુધ
માલપુરમાં.

આદિ—

વિમલ પ્રભુ મતિ વિમલ કરિ, જિણુકરિ કરંઅ વિચાર,
શાસ્ત્રે તણુઉ જિણિ જાણીયર્ધ, સદ્ અછ સાર અસારવ, ૧
ઉવજાયા શ્રી જયસોમ ગુર, દેસિય વિહિ યહ એહ,
દેખાઉ જિણિ અવિહિ યહ, કેરી ભાજર્ધ રેહ. ૨
અમલ યાપન જિણિ કરી, શાસ્ત્ર વિના નિરમ્ભ,
સાંભળતાં શ્રવણુધ હુવર્ધ, શ્રુતધરનછ સિરિ મૂલ. ૩
વચન માત્ર નિસુણી કરી, મારગ છોડછ સુદ્ધ,
ધવલઉ સગલઉ મૂઢ મતિ, દેખી જાણુધ દૂધ. ૪
તેહનઉ ભાવ પ્રકાસ કરિ, નવપહ છંડાવેઉ,
મૂલ મગ્ગ મહિ આંણિસ્થું, સુદ્ધ લોચ હિવ વેઉ. ૫
ધ્યાનરહસઘ ગુણુ સંઠઘ, પૂનમીયાંનઉ પક્ષ,
નરસિંહ પાઠક તેહનઉ, સંભલીયછ પરતકંખ. ૬

અતે—

સોલહસર્ધ ચઉહત્તરધએ, માધવ સુદિ છઠ્ઠિય,
 ખુધવારધ નક્ષત્ર પુષ્પિ, સુંદર રવિ છઠ્ઠય,
 યુગપ્રધાન મહિમાનિધાન, શ્રી જિનસિંહ સ્મરિ,
 રાજધ વાજધ વનસુ સુજસ, ડિંડિમ જગિ ભૂરિ.
 શ્રી ખરતરગજ દિન સમઉ એ, નવ દિનકર પરિ જોણ;
 સોહાયઉ તસુ તુલ્યતા, લાડીયધ ગુણુ કરિ કેણ ? ૨૩

માલપુરધ પરકાસીયઉએ, પહિલઉ પુહવી તત્તિ,
 ઢાલ બધિ સુભ કર્મ બંધ સંબંધ ધહાં કેલિ,
 શાસ્ત્ર વિચાર વિના વધઉ એ, તેહનઉ જે દોષ,
 મિથ્યા દુઃકૃત તિહાં હુવઉએ, નવિ રાગ નધ રોષ.
 કરણા ભાવ હ્રદધ ધરી એ, નવિ તસુ જીપરિ દોષિ,
 રવિ પરગટ કરધ વિશ્વ સવિ, ન કરધ તાસુ ઉવેષ. ૨૪

શુદ્ધ માર્ગની ચાહ હુવધ, તઉ ચાહઉ એહ,
 તાસુ કલઉ મધ નવિ લલઉ, એ શ્રુતિ ણીજી રેહ;
 એક ભાવ સાચઉ દ્રવ્યઉ એ, બીજઉ ધર્મત્ય,
 તઉ સાચઉ ગિણિ દ્રોણુ, સિદ્ધ જધ સીધઉ સિત્ય.
 સાચ ખોટ નાણાં તેણીએ, જેમ કરઉ છઉ શુદ્ધિ;
 તિમ સામાચારી વિપધ, વિવરઉ કરઉ વિસુદ્ધ, ૨૫

ખેમરાય ઉવઝાય રાયશ્રી ખેમની સાખધ,
 સર્વિ સાખા મહિ જસુ, સાખ પડિત જન બાયધ,
 દ્રવ્યઉ પુહવિપ્રસિદ્ધ પાટધ તસુ સુંદર,
 શ્રી પ્રમોદમાણિક્ય તાસ તસુ સીસ જયંકર.
 ઉવઝાય શ્રી જયસોમ ગુર તાસુ સીસ અપ્રમાદિ,
 ઉવઝાય શ્રી ગણિ ગુણુવિનધ શ્રી જિનકુસલ પ્રસાદિ. ૨૬-

(મ. ખ. સંગ્રહ) પ્રત જૂનિ છે, ૧૭૦૦ લગભગની.

(૩૫૦) હુમ્પકમતતમોદિનકર ચોપાઇ. (લોકા-અમૃતિપૂજકના ખંડન રૂપે)-સં. લા. વડોદરા.

(૧૯૬) સમયસુન્દર. (ખ૦ જિનચંદ્ર સૂરિ-સકલચંદ્ર
ઉ૦ શિ૦)

(૩૫૧) ચોપીશી. સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અમદાવાદમાં,
આદિ— રાગ મારણી.

રિપભદેવ મેરા હો,

પુણ્યસંયોગઈ પામીઆ મઈ, દરસણુ તેરા હો.

ઋપભદેવ મેરા હો.

૧

અંતે— રાગ મન્યાસિરી.

તીચકરે ચઢવીસે મઈ સંસ્તવ્યારે,

ઋપભાદિક જિનરાંય ઇણિપરિ વીનવ્યારે—

વસુ ઇંદ્રી રે રસ રજનીકર વચ્છરંદે,

અહમદાવાદ મઝારિ વિજયાદશમી દિનંદે,

ગુણુ ગાયા તીચકરના શુભ મનઈ રે.

૧ તી.

ખરતર ગછ રે શ્રી જિનચંદ સૂરીસરે,

જિનસિંધ સૂરીસ સકલચંદ મુનિવરે,

સુપસાયધરે સમયસુન્દર આણુંદરે—

૨ તી.

—છતિ શ્રી ચતુર્વિંશતિ તીચકરગીતાનિ શુદ્ધ પ્રત ૫-૧૧-આ. ક.

(૩૫૨) શુણુરૂત્તાકર છંદ. સં. ૧૬૫૯ —લી.

(૩૫૩) સાંખપ્રણુમ્ન પ્રખંધ. સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી ખંભાતમાં.

આદિ—

શ્રી નેમીસરે શુણુનિણુ, જગજીવનજિણુચંદ,

બ્રહ્મચારિ ચૂડામણી, પ્રણુમ્ન પરમાણુંદ.

૧

પુરસાદાણિ પાસજિણુ, થંભણુપુરિ થિર દામ,
 તાસ જપંતાં જેહનું, સીઝઈ વંછિત કામ. ૨
 વર્દમાન સામી સધર, ધ્યાનધરૂં નિસદીસ,
 જયવંતું તીરથ જેહનું, વરસ સહસ એકવીસ. ૩
 તાસ સીસ ત્રિભુવનતિલહિ, ગણધર જૈંતમ સામિ,
 અષ્ટ મહાસિધિ સંપજઈ, નિત સમરંતા નામ. ૪
 સકતિ નહી મુઝ તેહવી, યુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ,
 વચન વિલાસ નહી નિસ્યહ, એ પણિ પ્રથમ અભ્યાસ. ૫
 સંખ્ય પ્રજ્ઞૂન કુમરતણા, ચરિત અનેક અપાર,
 કહહિ કિંણુપરિ હું વણુતું, પણિ છઈ એ આધાર. ૬
 નદી તરંતાં ખેડલી. સમુદ્ધે વાય સુવાય,
 તિમ મુઝ આલંબન અછઈ, સુશુર તણુહિ સુપસાય. ૭
 આઠમઈ અંગઈ એ કલા, સંક્ષેપઈ સંખંધ,
 પણિ હું પ્રકરણુથી કહિસિ, વિસ્તરપણુઈ પ્રખંધ. ૮
 સાધ તણા ગુણુ ગાવતાં, લાભ અણુંતા હોઈ,
 પ્રથમ પ્રજ્ઞૂન કુમારગુણુ, સાંભલજ્યો સહુ કોઈ. ૯

* * * *

ઢાલ ૧૩.

x x x x

સમયસુંદર કહઈ સાધના એ; ગુણુગાયા બહુ ભાતિ, કુ.

પ્રથમ ખંડ પૂરહિ થયહિ એ, ખીજની છઈ પાંતિ, કુ. ૧૪૧

—સંવત ૧૬૫૪ વર્ષે વિજયદશમ્યાં શ્રીસ્તંભતીર્થે શ્રી બૃહતવરત
 ગણાધીશ્વર શ્રીહિલીપતિ સાહિ જલાલદીન અકબરસાહિપ્રદતયુગ-
 પ્રધાનપદધારક શ્રી ૬ જિનચંદ્રસરિ સ્વરિશ્વરાણાં, સાહિસમક્ષ સ્વહસ્ત
 સ્થાપિત આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસરિસુપરિકરાણાં શિષ્યમુખ્ય પંડિત
 સકલચંદ્ર ગણિતગિષ્ય વાં ૦ સમયસુંદરગણિના શ્રી જેસલમેર-વાસ્તવ્ય
 નાનાવિધશાસ્ત્રવિચાર, પ્રદ્યુમ્ન પ્રખ્યે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

- દૂહા.

કામમીર મુખમંડણી, પ્રણમું તોરા પાય,	
હિવિ ખીજો ખંડ બોલિસ્યું, સાનિધિ કરિજો માય.	૧
સલભામા હરિભામિની, પ્રેપી કુમર પ્રતાપ,	
અણુષ અદેષાર્થ કરઈ, સહકિ માં સંતાપ.	૨
અન્ય દિવસ ભામાસતી, ત્રસલલિ આડિ નિલાડિ,	
ત્રુટ મુટલે પાટલઉ, પરી રીસાણી હાડિ.	૩
ગત્તહત્યો દે ગાલસું, નયણે વરસઈ મેહ,	
ચિંતાતુર બર્ધસી રહી, દુખિયાં લક્ષણ એહ.	૪

*

*

*

*

ઢાલ ૨૧.

સૂત્ર પ્રકરણ તણી સંમતિ, અંથ કીધઉ જાણિરે,	
દેવગુર મુઝ કરિ સાનિધિ, ચડયઉ તેણ પ્રમાણરે.	૧૯

અંતે—

ઢાલ ૨૨ રાગ ધન્યાસરી.

આઠમઈ અમિ એ કલહઉ, સંખ નઈ પ્રજ્જન અધિકાર,	
સોહમ સામી ઉપદિસ્યઉ, જાંજુનઈ સુવિચાર,	
સુવિચાર સુંદર મુનિ પુરંદર, સોભાગી મહિમાનિલા,	
ચારિત્રપાત્ર મહાંત મુનિવર, સકલ સાધુ ગુણે ભલા.	
ગિર્યાતણા ગુણ ગાવતાં, મુઝ હીયઉ હરખઈ ગહગલહઉ,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ સંખંધ, આઠમઈ અમંગઈ કલહઉ.	૧
સંખ પ્રજ્જન ગુણ ગાવતાં, દુખ દોહગ ગયાં દૂરિ,	
રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખ સંપદા, પ્રગટયધ પુણ્યપદ્મર,	
પ્રગટિઉ પુણ્યપદ્મર ધરિ ધરિ રલિય રગ વધામણાં,	
નવનવા ગીત વિનોદ ઉછવ, ધવલ મંગલ અતિ ધણાં.	
શ્રી કૃષ્ણનંદણ જગઆણુંદણ, ધ્યાત તસુ મનિ ધ્યાવતાં,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ આણુંદ, સંખ પ્રજ્જન ગુણ ગાવતાં.	૨

શ્રી ખરતર ગઝ દીપતો દિન દિન અધિકઈ વાની,
 શ્રી જિનચંદ સૂરીસર, જંગમ જુગહપ્રધાન,
 જંગમ જુગહ પ્રધાન, પદવી પાતસાહ અકખર દીયઇ,
 જગમાંહિ જીવદયા તણુઉ, જસપંડક દિરચ્ચઉ જિયઇ.
 તસુ સીસ અતુલ પ્રતાપ, જિનસિંહ સૂરિ અરિયણુ જીપના,
 ગણિ સમયસુંદર કહઇ દિનદિન શ્રી ખરતરગઝ દીપતા. ૩

શ્રી સંઘ સુજસ જગીસ એ હીયડઈ હરખ અપાર,
 થંભણુપાસ પસાહિલિ ખંભાયત સુખકાર,
 સુખકાર સંવત સોલ એગુણુ સઠિ વિજયદસમિ દિનઈ,
 એકવીસ ઢાલઈ રસાલ એ ગ્રંથ રચયઉ સુંદર શુભ મનઈ.

[(ભાવ૦ પ્રતમાં વધુ એ છે કે)

જિણુચંદસૂરિ વિનેય પડિત, સકલચંદ સુસીસએ,
 ગણિ સમયસુંદર એમ પભણુઇ, સંઘ સુજસ જગીસ એ. ૪]

—ઇતિ સંવત ૧૬૫૯ વર્ષે શ્રી વિજયદસમી દિને, શ્રી સ્તંભતીર્થે
 શ્રી બૃહત્ ખરતર ગઝાધીશ્વર શ્રી ડિલ્લીપતિ પાતિસાહિ શ્રી અકખર
 જલાલદીન સાહિપ્રદતયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી શ્રી ૫ જિનચંદ સૂરીશ્વ-
 રાણાં સાહિસમક્ષ સ્વહસ્તપ્રસ્થાપિનાચાર્ય શ્રી જિનસિંહ સૂરી સપ-
 રિકરાણાં, શિષ્યમુખ્ય પડિત સકલચંદ ગણિ તચ્છિય વા૦ સમયસુંદર
 ગણિભિઃ શ્રી જોસલમેદ વાસ્તવ્ય નાનાવિધ શાસ્ત્ર વિવરે રસિક લોહા
 સા૦ સિવરાજસમબ્યર્થનયા કૃતઃ, શાંખ પ્રધુમ્ન પ્રમધે દ્વિતીય ખંડઃ
 સંપૂર્ણ, ઉભય ખંડ મીલને ગાથા ૬૩૫, ઢાલ ૨૧ શ્લોક સખ્યા ૮૦૦,
 પંડિત શ્રી ૫ માણિચ્ચચંદ ગણિ શિષ્ય, પં. હેમચન્દ્રેણુ લિપિચક્રે આસો
 વદિ સાતિમ દિને ઇતિ મંગલ. (દે. લા. ફં. ઘણી નૂની-રચના સમ-
 યથી આર દિનજ પછીની), ગુ. વિ.; રત્ન.; કે.; ભાવ.

—સંવત ૧૬૮૬ વર્ષે કાલ્કીન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થા તિથે
 શનિવાસરે જોશી ગંગદાસ લિપત. । આઈ માના પદ્ધત્ય ॥—યતિ વિવેક
 વિજય (ધુમગ્રાવાલો ઉપાચાર્ય) ઉદયપુર ભં.

—૩૮-૧૦ અને ૧૯-૧૭ લીં;

—લિં મુનિ દ્વિ ૩૨-૧૦ વિ. ધ.

—સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી શ્રી શાંતિવિ-
જય ગણિ શિષ્ય પં. પ્રતાપ વિજય લિખિતં કૃષ્ણગઢ નગરે ચિંતામણિ
પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે માસ ચૈત શુદ્ધિ ૬ શુક્રવાસરે
શ્રીરસ્તુ. ભાવ.

—સં. ૧૭૬૧ પોસ વદિ ૧૩ લિં ૨૫-૧૫ મો.

—કુલ ૨૩૮ કડી. લિખિતા શ્રી પદ્મણુ નગરે-સંવત ૧૭૧૨
વર્ષે માધ માસે શુકલપક્ષે ત્રયોદશી તિથૌ મંગલવારે શ્રી ખરતરગચ્છે
શ્રી જિનમાણિક્યસરિ શાખાયાંવાદીંદ્ર શ્રી ગુણરત્ન ગણિ તત્ શિષ્ય વાં
શ્રી શ્રી રત્નવિશાલ ગણિગજેદ્રાણાં તત્ શિષ્યમુખ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી
પ લખિધવિજય ગણિનામતેવાસિના પં. મહિમોદય ગણિના લિખા-
વિતં. લિખિતં પં. કલ્યાણ મુનિના. પરોપકારાય સુશ્રાવિકા પુન્ય પ્રભા-
વિકા વીરો પઠનાય. શ્રી સીમધર સ્વામિપ્રસાદાત્-૩૧-૧૧ અનંત.

—અથાગ્રથ સખ્યા ૮૫૦. સંવત ૧૬૯૨ વર્ષે આસોજ માસે સેત
પૂર્ણે ત્રિતીયા તિથૌ સોપર નગરે લિપતં ઋક્ષ શ્રી વણુવીરજી ૧૪-૧૩
મારી પાસે છે. આ કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

—મે ખંડ-ઉમયખંડ મીલને ગાથા ૫૩૫ હાલ ૨૧ શ્લોક સર્વ
સખ્યા ૮૦૦ અંકે આદિસિદ્ધિ પૂરા સંવત સોલ ૧૬૭૦ વર્ષે કૃ માર્ગ-
સિર માસે કૃષ્ણ પક્ષે પચમી તિથૌ વાર સોમે લખિત. સ્તંભતીર્થે
લખિતં. (સારી પ્રત ને જૂની પ્રત છે) ૩૨-૧૧ લીં.

(૩૫૪) +દાનશીલ તપભાવના સંવાદ-સંવાદશતક સં. ૧૬૬૨
સાંગાનેરમાં.

આદિ—

પ્રથમ જિજ્ઞેસર પાય નમી, પામી સુગર પ્રસાદ,
દાન સીયલ તપ ભાવનાં, બોલિસ અહુ સંવાદ.

વીર જિણુંદ સમોસર્યા, રાજગ્રહી ઉધાન,
 સમોસરણુ દેવેં રચ્ચો, બૈદા શ્રી વર્ધમાન. ૨
 બૈદી બારહ પરપદા, સુણિવા શ્રી જિનવાણિ,
 દ્વાન કહૈ જગિ હં બડો, મુઝનેં પ્રથમ ગખાંનિ. ૩

*

*

*

*

અતે—

સોલેસૈ બાસઠ સમૈ રે સાંગાતેર મઝાર
 પદમપ્રભૂ સુપસાહૈરે, એહ યુજ્યો અધિકારોરે ધર્મ દિયે ધરો.
 સોહમસામિ પરંપરા રે, ખરતર ગછ કુલચંદ
 યુગપ્રધાન ગુરૂ પરગડો રે, શ્રી જિનચંદ સરોદો રે. ધ૦
 તાસ રીસ અતિ દીપતા રે; વિનયવંત જસવંત
 આચારજ ચઢતી કલારે, જિનસિંહ સરિ મહંત. ધ૦
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજના રે, સકલચંદ તસુ રીસ
 સમયસુંદર વાચક બણે રે, સંઘ સદા સુજગીસો રે. ધ૦ ૯
 દ્વાનશીલ તપ ભાવના રે, સરસ રહ્યો સવાદ,
 બણુતાં ગણુતાં ભાવસું રે, રિદ્ધિ સ્મૃદ્ધિ સુપસાદો રે. ધ૦ ૧૦

—રત્ન: (પ્ર. ૩૯૨ જૈ. પ્ર; ૩ જૈન સમ્રાટમાળા. ચૈત્ય૦ આદિ
 સં. ભાગ ૩)

—સં. ૧૭૪૭ વર્ષે ૫-૧૦ અનંત.

—પંડિત સુમતિસોમ ગણિના લિખિત:—સુત્રાવિકા પુણ્યપ્રભા-
 વિકા ગાઠ કેસરી પઠનાય. ૫-૧૩ મારી પાસે છે.
 નધંધાણી તીર્થસ્તોત્ર ૪ લાલનું. સં. ૧૬૬૨.

આદિ—

પાય પ્રણમુરે શ્રી પદમપ્રભુ પાસના, ગુણ ગાહિરે, આની મન શુભ ભાવના,
 ધંધાણીરે પ્રતિમા પ્રગટ થઇ ધણી, તસુ ઉતપતિરે સુણિજ્યો ભવિક સોહામણી.
 સોહામણી એ વાત સુણજ્યો કુમતિ સંકા ભાજસ્યૈ
 નિરમયો થાસ્યહ શુદ્ધ સમકિન શ્રી જીન શાસન ગાજસ્યૈ

દ્રુમદેસ મંડોવર મહાળાલ સુર રાજા સોહએ,
તિહાં ગામ એક અનેક થાંનિક ધંધાણી મન મોહએ.

૧

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોલ પાસઠિ સગઈ, જાત્ર કીધી હો મઈ માહ મઝારિ,
જન્મ સફલ થયો માહરો, હિવ મુઝનઈ હો સાગી પાર ઉતારિ મો. ૨૩
કલસ.

ઈમિ શ્રી પદમપ્રભુ શ્રી પાસ સાગી, યુષ્યો સગુર પ્રસાદ એ,
મૂલગી અર્જુનપુરી નગરી, વરધમાન પ્રાસાદ એ,
ગચ્છરાજ શ્રી જિનચંદસરિ, ગુર શ્રી જિનસિંધ સૂરિસરો,
ગણિ સકલચંદ વિનેય વાચક, સમયસુંદર સુખકરો. ૨૪

—ગુ. વિ. પાસેથી રા. ડાહ્યાભાઈ પ્રેમચંદ મોદીએ મેળવેલી પ્રત
પરથી ઉતારેલ નકલ જૈ. શ્વે. કો. હેરલ્ડના સં. ૧૯૭૪ પુ. ૧૪
અંક ૪-૫-૬ (સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલથી મેના એકત્રિત અંક)માં
પૃ. ૧૭૮ ઉપર મારી ટિપ્પણી વિવેચના સહિત પ્રકટ થયેલ છે.

(ટુંકમાં સાર એ છે કે ધંધાણી તીર્થની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં
જ થઈ ને તેજ વર્ષના માહ મામમાં કવિએ તેની જાત્રા કરી. તે ગામ
દ્રુમદેશ (૧) મંડોવર (૨) સુરરાજના દેશમાં આવેલુ છે (આ સુરરાજ
સિરોહીની ગાદીપર સં. ૧૬૨૮ થી ૧૬૬૭ સુધી રહેલા મહારાવ
મુલતાન જણાય છે. જુઓ સિરોહીકા ઇતિહાસ પૃ. ૨૧૭ થી ૨૪૪)
તે ગામમાં દુધેલા નામનું તળાવ છે, ત્યાં ખોખર નામનું દેહરું હતું,
તેની પાછળ ખોદતાં એક ભોંયરું નીકળ્યું અને તેમાંથી પરંપરાગત
મૂકેલો નિધાન મળી આવ્યો ને તેમાંથી પ્રતિમાઓ સં. ૧૬૬૨ ના
જૂઠ સુદ ૧૧ ને દિને નીકળી (ચૈત્રી વર્ષ પ્રમાણે). સઘળી મળી ૬૫
પ્રતિમામાં કેટલીક જૈન અને કેટલીક શૈવ હતી; જૈનમાં મૂલનાયક પદ્મ
પ્રભુ અને પાર્શ્વનાથ હતા, એક ચૈત્રમુખ અને ૨૪ જિનની પ્રતિમા

(ચક્રવીસથો) હતી. બીજી ત્રેવીસ જૈન પ્રતિમા કે જેમાં એક કાઉસ-ગિયા રહેતા તે સિવાય ઓગણીસ પ્રતિમા વીતરાગની-જિનની હતી. કુલ આમ ૪૬ જિનપ્રતિમા હતી. તે સિવાયમાં ઈંદ્ર, બ્રહ્મા, ઈશ્વર (શિવ). ચક્રેશ્વરી, અંગિકા, કાલિકા, અધ્વનાટેશ્વરી, વિનાયક (ગણપતિ), જોગણી, શાસનદેવતા વગેરેની જૈન જૈનેતર હતી. આ જિનપ્રતિમાઓ પાંચ રાજાઓ નામે ચંદ્રગુપ્ત, બહુસાર (ગિન્દુસાર), અશોકચંદ્ર, કુણાલ અને સંપ્રતિ રાજાઓએ ભરાવી હતી અને તે પ્રતિમાનો પરિકર-ધૂપ-ધણું વગેરે પણ તે સમયનો હતો. એ મુખ્ય પ્રતિમા પૈકી પદ્મપ્રભુની ઘણી સુંદર હતી. તે સંપ્રતિ રાજા કે જેને આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિભોધ કર્યો તેમની ભરાવેલી છે. વીરાત ખસે ત્રણ આર્યરક્ષિત સૂરિએ મહાશુદ્ધ ૮ ને રવિવારે શુભમુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કરી એવી ક્ષિપિ ને પર જણાવ્યું છે; બીજી પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની શ્વેત-અર્જુન સોનાની છે-એ અર્જુન પાસ આ અર્જુનપુરી-ધંધાણીના શણગારરૂપ છે ને ચંદ્રગુપ્તે ભરાવેલી અને વીરાત ૧૭૦ માં ગુરુ ભદ્રવાહુએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ તીર્થની કિંમતિ સં. ૧૬૬૨ માં થઈ એટલે આ પ્રતિમાઓ અજામ રીને મુળી આવી એટલે ધંધાણી-અર્જુનપુરી નામના મારવાડના ગામમાં નવું તીર્થ થયું અને ગામેગામના સત્ર ત્યાં આવ્યા લાગ્યા અને મહાવીર પછીના લગભગના સમયની પ્રાચીન પ્રતિમાનાં દર્શન કરવા સૌ કોઈ ભવિક ઉક્તે એ સ્વામાવિક છે વિશેષ માટે ગુરુઓ કો. હેરદ્વડના ઉપરોક્ત અક.)

(ઉપપ) +ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધનો રાસ સં. ૧૬૬૫ જેઠ શુ. ૧૫
આગરામાં.

આદિ—

મિહિરથ શશિકુન્દનિકો, મહાવીર ભગવંત,

વર્તમાન તારથધની, પ્રણમાં શ્રી અરિહં.

૧

તસ ગણધર ગૌતમ નમો, લગધિ તણા ભંડાર,

કામધેણું સુરતર મણી, વાર નામ વિચાર.

૨

વીણાપુસ્તકધારિણી, સમર સરસુત માય,	-
મૂરખનૈ પંડિત કરે; કાલિદાસ કહિવાય.	૩
પ્રણમો ગુર માતા પિતા, યાન દષ્ટિ દાતાર,	-
કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટા ઉપગાર.	૪
ગારડ દ્રણીતી મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્ર પ્રભાવ,	-
તિમ મહિમા મુઝ ગુર તણો, હં મતિ મૂઢ સ્વભાવ.	૫
મુઝને સુમતિ જગાધયો, ઉઠ ઉઠ રે ઊઠ	-
ગુન વરણુવિ ગુરવા તણા, હં તુઝ પૂરસો પૂઠ.	૬
ત્રિણુ મુઝ ઉદયમ ઊપનો, પધોને જિમ પંપ,	-
એક લાભ વલિ કહે સુમતિ, દૂધ ભર્યો વલિ શંપ.	૭
કરકંડુ રામ હુંમુષ નમિ ને નિગાઈ સુદ,	-
ધણુ નામે ઉત્તમ દૂવા, ચારે પ્રત્યેકપુદ.	૮
ચારિ તી આંચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત,	-
ચિહ્નં પડે કહોં ચરિત હ, જિમ પાંચ્યું ભવ અંત.	૯
ચાર પંડ એ ચક્રપર્થ ચિહ્ન પંડે પરિસિદ્ધ,	-
પ્રથમ પડ કરકંડુનો. સાંભલો મને વિસુદ્ધ.	૧૦

x

x

x

અંત-પ્રથમખંડ. હાલ ૧૦ રાગ ધન્યાસરી.

ધમ વૃષભથી પ્રતિપ્રુઝવ્યો, નત્રિ કાધો મસ્તકિ લોચ,	-
રાજરિદિ તૃણ જિમ પરહરી, અનિ ભલો એહ આલોચ,	૧
—મુનિવર વદીયેરે કરકંડુ સાધુ સુમુદ્ધ, પહલો પ્રત્યેકપુદ—મુનિ	-
કલપડઉ ઉધો મુહપતી દેવના દીધો વેસ,	-
વયરાજે નયમ આર્યો ઘઈ ભવક જનનઈ ઉપદેસ,	મુ. ૨
કરકંડુ ॥ કેતા કહં એકેં જીમેં ગુણ વધાંન,	-
એકઠા ચારે થાઈસ્પઈ, એહ ખંડ ચક્રથે જાન.	મુ. ૩
ગણ વડા પરતર ગુર વડા, જિનચદ જીગપરધાન,	-
જિનાસંહ સૂરિ સુજસ મણું, જસ દીધો અકળર માન.	મુ. ૪

આગરે આવક દીપતા, શ્રીમાલી ઉસવાલ,

શ્રી વિમલનાથ પરસાદથી. અતિ સુખી ચતુર ચક્રિસાલ. મુ. ૫

સંવત સોલે ચૌસઠે, વલિ માસ કાચુન ચાર,

એ પ્રથમ ખંડ પૂરો થયો, સિદ્ધ યોગ ને પુદ્ધવાર. મુ. ૬

એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણિ સકલચંદ મુનિંદ,

ને સતગુરુ સુપસાહિલે, મુઝ સદા સુખ આનંદ. મુ. ૭

એ ઢાલ મૈ દસમી ભણી, ધન્યાસિરિ એ રાગ,

ગણિ સમયસુંદર ઈમ ભણે, શ્રી સંઘ સુજસ સુભાગ. મુ. ૮

—પ્રથમ ખંડ કરકંડુ રાગનો સંપૂર્ણ. સર્વગાથા, ૧૫૭ શ્લોક. ૨૨૫.

x x x x

ઢાલ ૮ સીલ કહઈ જગિ હું વડક—રાહની ઢાલ.

દુમહ નામ મુનિવર નમું, બીજો પ્રત્યેકપુધ્ધોરે,

પ્રતિપુધ્ધો ઈંદ્રધ્વજ થકી, સંજમ પાલે મન મુધ્ધોરે. દુ. ૧

(ભવિક શ્રવ પ્રતિબોધવા પાઠ)

સવેગ મારગ આદર્યો, વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે.

ભવિક શ્રવ પ્રતિબોધવા. આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે. ૨

ગુણ ગાતા મન ગહિગહે, સુણતાં વિત હર્ષ અપારો રે,

ચઉથે પડે એકઠા હુસ નિહાં ગાઇસો ગુણવિસ્તારો રે. ૩

સંવત સોલ ચૌસઠ સમૈ, ચૈત્ર વદિ તેરસ શુક્રવારોરે.

બીજો પડ પૂરો થયો, આગરા નગર મઝારો રે. ૪

વડો ગચ્છ પરતરતણો, ગુરુ યુગપ્રધાન જિનચંદોરે,

શ્રી જિનસિંહ સુરીસર, પ્રતપો જિમ સૂરજ થંદો રે. ૫

સકલચંદ સુપસાહિલે, મૈ પૂરો કીધો પડોરે,

સમયસુંદર કહે, સંધનો, સદા તેજ પ્રતાપ અપડોરે. ૬

ઢાલ ભણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે સોહેરે,

સમયસુંદર કહે ગ.વત, નરનારી મનનાહેરે. ૭

—દ્વિતીય પંડ દુમહરાયનો સંપૂર્ણ.

ઢાલ ૧૭ રાગ ધન્યાસી બંસી બળવે વતાં એ ઢાલ.

મુનિવર પાય નમું, નમિરાજ રિપરાય,

નમિરાજ સંજમ લીયો, ચઢત મન પરમાણુ.

મુ૦

ચઉથે પંડ ચિહું સાધના, ગુણુ ગાયસિ અભિરામ.

ઈત્રિ પ્રસંસા ઈમ સુણી, કીધો નહિ અહંકાર

ત્રીજો પ્રત્યેકપુદ્ધએ, કમ કમ કરે વિહાર.

વિમલનાથ પરસાદથી, શ્રી ઉચસેનપુરમાહિ, મુ૦

ગર્યો ગર્ય ખરતરતણો, દિન દિન અધિક ઉછાહ.

૩ મુ.

યુગપ્રધાન ગુરરાણ્યા, શ્રી જિનચંદ મુનિંદ,

સકલચંદ સુપસાહિલૈ, મુજમન પરમાનંદ.

૪ મુ.

ત્રીજો પંડ પૂરો થયો, નમિ રાજ અધિકાર,

સતરમી ઢાલ સુહામણી, સમયસુંદર સુપકાર.

૫ મુ.

—નમિ રાજાધિકાર તૃતીયપંડ સપૂર્ણ. સર્વ ગાથા ૩૩૩

(પ્રત. સં. ૧૮૯૯ ની માંથી) (નમિરાસ. ૧૮-૧૧ વિ.ધ.)

ઢાલસુંતા આઠમી. ગુ૦ ત્રૂટછ કરમની કોડિ, સાધુ ગુણુ ગુરવારે.

ચરણુ નમંછ ચિહું સાધના, ગુ૦ સમયસુંદર કરજોડિ.

સાં ૨૫

ઢાલ નવમી. રિખભપ્રણુ પૂજિઈ એ એહની.

કરકંઠ ૧ કુમુહ ૨ નમીએ ૩, નગ્ગય ૪ નામ પ્રસિદ્ધ,

મહામુનિ ગાધએ એ

ચિહું ખંડે કરિ વર્ણવ્યા એ, ચ્યારે પ્રત્યેકપુદ્ધ

મહામુનિ૦ ૧

ગાતાં પરમાણંદ, મુગતિ સુખ પાધય એ—પામીએ એ—આંકણી.

ચ્યારે ચઉગતિ દુખ હરધએ, તારણુ તરણુ સમતથ—મ૦

નામ જપંતા જેહનઉનો એ, જનમ જપતા જેહનઉએ,

જનમ હુયછ (હોવે) સુકયથ—૨ મ૦ ૨

સોલસછ પાંસડિ સમધએ, જેઠ પૂનિમ દિન સાર,

મ૦

ચઉથઉ ખંડ પૂરઉ થયઉએ, આગરા નયરમઝાર.

મ૦ ૩

વિમલનાથ સુપસાહિલધએ, સાનિધિ કુશલસૂરિંદ,

મ૦

ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યઉ પરમાણંદ.

મ૦ ૪

દેસ પ્રદેસે દીપતા એ, નાગડગોત્ર શૃંગાર,	મ૦
શ્રી સંઘ ભારધુરધરા એ, ઉદયવત પારિવાર.	મ૦ ૫
શ્માશ્માહ શુણે ભલા એ, સંઘનાયક સુવિચાર.	મ૦
તેહતણુધ આગ્રહ કરીએ, કીધકિ અંધ અપાર.	મ૦ ૬
શ્રી ખરતર ગછ રાજ્યો એ, યુગપ્રધાન જિણુચંદ.	મ૦
શ્રી જિનસિંઘ સૂરીસરએ, ચિર પ્રતપકિ રતિચદ.	મ૦ ૭
મથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યનક એ, સકલચરદ મુણિંદ	મ૦
તાસ સીસ વાયક ભણુધ એ, સમયમુદર આણુંદ.	મ૦ ૮
ગ્યારે પ્રત્યેકબુદ્ધના એ, એ ચ્યારિહા ખડ	મ૦
ગ્યારે ખડ વિસ્તરકિએ, જાં રવિનેજ અખંડ.	મ૦ ૯
સાંમલતાં મુખસંપદા એ, ભણુતાં અધિક ઉલ્લાસ,	મ૦
દિન દિન સંઘ ઉદય થણુકિ એ, આનંદલીલ વિકાસ.	મ૦ ૧૦૪

ધતિશ્રી પ્રત્યેક પ્રગંધન માષ્ટ પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણઃ
ચતુર્થપિ ખડેધુ સર્વ દાલ ૪૫ સર્વ ગાથા ૮૬૨ સર્વ અંથાઅંથ શ્લોક
૬૧૨૦ સંવત્ ૧૭૧૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી બૃહત્
ખરતરગચ્છે શ્રી જિનરાજ સૂરિભિઃ શિષ્ય માનવિજય લિખતં શ્રી
કાપુર મધ્યે લીપીકૃતં શ્રીસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ. ધણી જૂની પ્રત કચ્છી
દ. ઓ. પાદશાલા; ભા. ભ. રત્ન. કે. આ.

—સં. ૧૮૯૯ કાણુણુ શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે, લિપતમ ગુંસાધ
અંતરામ પદનાર્થ સદ્ગનંદ દુગડ ઓસવાલ કુલે શુભંભવનિ.

(દે. લા. એક નાનો ચોપડો.)

—સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે મિતી કાતી સુદિ ૭ દિને પં. સમયધીર-
ગણિ લિપતં શ્રી હરદેસર આમ મધ્યે પા. ૨૨-૧૭ આ. ક.

—ધતિશ્રી નગાર્ધ મહામુનિ સંબંધ સંપૂર્ણ સર્વગાથા ૨૨૫ ચતુર્થ
પ્રત્યેકબુદ્ધઃ—સર્વ અંથાઅંથ ૧૨૦૦ સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૯
સનૌવારે—લિ. પં. ધનજકેન ૨૬-૧૬ ગારીયાધર.

—૩૦-૧૫ લી. ૩૦-૧૫ અનંત.

(૩૫૬) મૃગાવતી ચોપદ સં. ૧૬૬૮

આદિ—

સમરં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સફગુરૂ પાય,	
બે કર્નેડી વીનવું, માગું એક પસાય	૧
સરસ વચન દીઉ સરસતિ, મુણતાં અમીય સસાણ,	
સફગુરૂ પણિ સાનિધિ રંગે, નિઝમલ દિક મુજ ન્યાન.	૨
સંજ પ્રજ્જૂનની ચોપદ, પ્રત્યેક્રયુદ્ધ વધાણ,	
જિમ પરમાણ્વર્ધ આડીયા, તિમ આડો પરમાણ.	૩
દાન સીલ તપ ભાવના, ગ્યારે ધરમ પ્રધાન,	
સીલ સરીયો કો નહી, ઈમિ જોત્તમ મધમાન.	૪
કનકકોડિ કો દાન દિધ, કનક તણો જિનગેહ,	
સીલ અધિક એ ગિહું થકી, ઈહાં કો નહીં સંદેહ.	૫
ચહસ ચક્રારસી સાધુનર્ધ, પડિલાભ્યાં ફલ જેહ,	
સુકલ કસિણ પખિ દંપતિ, શ્રમાડયાં ફલ તેહ.	૬
ચહચહિ ઈંદ્રિ સેવા કરમ, જે પાલર્ધ સુધ સીલ,	
ઈહિ ભવિ પૂજા ફલ લહમ, પરભવિ પાંમર્ધ લીલ.	૭
પ્રહ જીહી સહુ કો જપમ, સીલવંતનાં નામ,	
પ્રાણી અંદનખાલિકા, ઇત્યાદિક અભિરામ.	૮
તેણુધ કારણિ ભગતિં ભણું, મૃગાવતી ચરિત્ર,	
સાવધાન થઈ સાંભલો, જનમ કરઉ સુપવિત્ર.	૯

x

x

x

x

હાલ ૧૩—ઈતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે ભારંડપથી સંહરણ, તાપ-
સાશ્રમ ૧૪ વર્ષ નિવાસ, કોસંબી નગરી સમાગમ વર્ણુનો નામ પ્રથમ
ખંડ: સંપૂર્ણ.

શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનર્ધ આલસ ઉપજમ, મતિ પણિ નહીં પ્રકાસ.

૧

ઉદારીન મન માહરં, કહો કીમ કીજયં જોડિ,
 તું સદ્યુર જગિ જગતો, પ્રરર્થ વંચિત કોડિ. ૨
 પરનો એક મધં પેપીડ, નગર મરોટ મઝાર,
 મેહ માગ્યો વૂઠો તુરત, ઈમ અનેક પ્રકાર. ૩
 તેણુધ તુજનધ મધં પ્રારથ્યો, સમરથ સાહિય જાણિ,
 મધં બીજો ખંડ માંડીહ, તું કિમ્મ આડિ પ્રમાણિ. ૪

x

x

x

x

ઠાક ૧૩ રાગ ધન્યાસી દોહરં વામાકો નંદન દોહો એ દેશી.
 સીલ પાલધરી સુધ સીલ મૃગાવતી પાલધ
 સુખ સમાધિ વસધ લોક સધલા, અય કિપજતાં ઠાલધરી. સુ૦
 ચંડપ્રધોતકટક પડિહ બાહિરિ, વેરી સંગ્રામ ન હોધ,
 ઉદ્યન કુમર મૃગાવતી રાણી, નગરમાંહિં સહુ કોધરી. સુ૦
 સીલ પ્રભાવધ સંકટ ટલઈ સધલાં, સીલ સદા મુખ હોઈ,
 સીલ રતન રાપો રૂડી પરિ, સીલઈ નવનિધિં ચાધરી. સુ૦
 જુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરીસર, જિનસિંધ સૂરી જસવાદ,
 બીજો ખંડ ચડિહ પરમાણિ સકલચંદ સુપ્રસાદિરી. સુ૦
 તેરમી ઠાક રાગ ધન્યાસી, સુણતાં આણુદ પાવધ,
 બીજો ખંડ થયો એ વાર, સમયસુંદર ગુણુ ગાવધરી. સુ૦

—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

ફહા—

શ્રી જિનદત્તસુરિ જગતો, હવધ પ્રણમુ તસ પ્રાય,
 અખંડ કર અક્ષરથકી, યુગપ્રધાન કહિવાય. ૧
 છતી ચોસઠિ જોગિણી, પેત્રપાલ બાવન્ન,
 નામઈ ન પડધ વીજલી, લોક કહધ ધનધન. ૨
 પંડ બીજધ સાનિધિ કરી, જિમ શ્રી કુસલસુરિંદ,
 નિમ ત્રીજઈ કરજયો તુમ્હે, હું પણિ છું મતિમંદ. ૩

સાવધાન થઇ સાંભલો, કહું ત્રીજો હવઇ પંડ,

પીરપંડ ધૃતપિણુ મિલ્યાં, રસ ઉપજઇ પ્રયંડ. ૪

રાગ ધન્યાસી સાંતિજિન ભામણુધ જાઉં એ દેશી.

મૃગાવતી રાણી ગુણુ ગાયા.....

*

*

*

સહર વડા મુક્તતાણુ વિસેષા, કાન મુજ્યા અળ દેખ્યા જે,

૮૦

સુમતિનાથ શ્રી પાસ જિણુંદા, મૂલનાયક મુખકદા જે.

મૃ. ૮૨

ખરતર સંઘ જલા મુલતાની, નગર મુખ્ય દીવાણી જે.

સિંધુ શ્રાવક સદા સોભાગી, ગુરુગચ્છકેરા બહુ રાગી જે.

મૃ. ૮૩

જાણુ શ્રાવક તે જેસલમેરા, મરમ લહઇ ધર્મકેરા, જે.

કરમચંદ રીહડ જાણીતા. સાહ વસઇ સુવિદીતા જે

મૃ. ૮૪

સંધિપૂરવ મરુધર ગુજરાતી, ઢાલ નવીનવ ભાતી જે,

ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, ઢાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ જે.

મૃ. ૮૫

ભાગી ચૂડિમઈ નહી સકારા, તુટિ લટિમઈ જ્યું હારા જે.

ભાગઇ મનિ ન સોહઇ વચરાગી, તિમ ન સોહઈ ઢાલ ભાગી જે. મૃ. ૮૬

કનકમુદ્રડી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણો જે,

કતવિના જિમ નારિ વિરંગી, રાગવિણુ ઢાલ ન ચંગી જે.

મૃ. ૮૭

મીઠી ઢાલ રાગસિઉં મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ લેલી જે,

તેહ ભણી ઢાલ રાગસિઉં કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો જે.

મૃ. ૮૮

*

*

*

*

અતે—

બારમી ઢાલ ખડ ત્રીજની, સમયસુંદર મનિમાની

જે. ૨૧ મૃ.

શ્રી ખરતર ગજકમલ દિણુંદા, યુગપ્રધાન જિનચંદ જે,

૨૨ (૮૯)

શ્રી જિનસિંધ સૂરિ સોભાગી, પુણ્યદસા જસુ જાગી જે.

૨૩

પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યાં કેરાં, સકલચંદ ગુરુ મેરા જે,

૨૪ (૯૦)

તગુ પ્રસાદિ થયા અંધ પૂરા, પ્રગટયા સુજસ પડરા જે.

૨૫

સોલસઈ અ સડ વરો, હુઈ અઉપઘ ધણે હરો જે. ૨૬ (૯૧)
 મગાવતી ચરણ કલા ત્રિહું ખડે. ધણે આનંદ ધમડે જે. ૨૭
 મોહણવેલિ અઉપઘ સુણતાં, ભણતાં નઘ વલિ ગુણતાં જે. ૨૮ (૯૨)
 સમયસુંદર ઘઈ સંઘ આસીસા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુજગીસા જે. ૨૯ (૯૩)

સર્વગાથા ૨૧૧ ઇતિ મૃગાવતી ચરિત્રે ચંડ પ્રધોતન વપ્રકાર-
 પણુ. શ્રી વીરાગમન, મૃગાવતી દીક્ષા, ઉદ્યન આવક્રમત અહણુ, મૃગાવતી
 અંદના કેવલોત્પત્તિ. તન્નિર્માણુ વર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. ઢાલ ૧૨.
 ગાથા ૨૧૧. પહેલામા ૧૩ ઢાલ, ગાથા ૨૬૬, ખીજમા પણુ ૨૬૬
 ગાથા ને ઢાલ ૧૩, ત્રીજમા ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧ સર્વ મળી ગાથા
 ૭૪૪ ઢાલ ૩૮—ત્રી સં. ૧૬૯૪ પૃ. ૨૫ પં. ૧૫. ગુ. વિ.
 (કે. રત્ન. જ્ઞેસ. લીં.)

[ઇતિ શ્રી મૃગાવતી ચોપઈ સંપૂર્ણ. સર્વ પંડ ૩ ઢાલ ૩૮
 ગાથા ૮૫૫ સર્વ શ્લોક ૧૧૧૦ સં. ૧૭૧૫ વર્ષેતિ મંગલ શ્રી આમ-
 રણિ મધ્યે ગણિ વિનીતકુશલ લખિતં. શ્રીસ્તુ ભાવ. પૃ. ૨૧ પં. ૧૫)
 —સં. ૧૭૦૬ આં ૧૦ ૮ ગુરૌ લિં વીરમગામ મધ્યે. ૩૭-૧૨

આ.-ક.

—સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભં.

—સં. ૧૬૯૦ વર્ષે આશ્વિનિ સુદિ ૩ દિને બૃહસ્પતિ વાર ॥ શ્રી
 પરતર ગચ્છે । શ્રી પુણ્યશ્રી પ જિનસિંધસૂરિા પં. શ્રી લખ્ધિવર્ધન મુનિ ।
 તત્ શિષ્ય ક્ષ । વાં શ્રી ઘોપા રિપિ ઉપાધ્યાય શ્રી પ શિવચંદ્ર તત્ શિક્ષ
 માનકીર્તિ લિપિતં—(વિ. ધ. ભંડાર.)—૩૧-૧૨ જૂની પ્રત. અનંત.

—સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે આવણ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં તિથૌ
 શનિવાસરે, શ્રી પૂર્ણિમાપક્ષે ચતુર્થ શાખાયાં શ્રી શ્રી શ્રી ભદ્રારક શ્રી શ્રી શ્રી
 પૂજ્ય શ્રી દુર્લભસાગરસૂરિણા શિષ્ય હચ્છ લિપિતં. પેડાવારા મધ્યે લિપિતં.
 શ્રીરત્ન-કલ્લાણુમસ્તુ, દીર્ઘાય ભવતુ લેખક પાઠકયોઃ—૧૩-૧૭ મારી પાસે
 છે. આ પ્રત કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

(૩૫૭) પ્રિયમેલક (સિંહલમુત) રાસ. સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં.

આદિ—

હુહા-સોરઠીય.

પ્રણમું સદ્ગુરૂ પાય, સમરૂં સરસ્વતી સાંભણી,

દાન ધરમ દીપાય, કહિસિ કથા કૌતુકભણી. ૧

ધર્મ માંહિ પ્રધાન, દેતાં રૂડા દોસિય,

દીધઉ વરસો દાન, અરિહત દીક્ષા અવસરૈ. ૨

ઉત્તમ પાત્રતો એહ, સાધુને દીજે સૂઝતો,

લહિયૈ લાજિ અછેહ, અઢલક દાન જે દીજીએ. ૪

અતિ મીઠા આહાર. સખરા દેજ્યો સાધુને,

સુખ લહિસ્યો શ્રીકાર, ફલ ખીજાં સરિખા ફલૈ. ૫

પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધ, સુણિયૈ દાનકથા સદા,

પ્રિયમેલકઅ પ્રસિદ્ધ, સરસ ઘણું સંબંધછઈ. ૬

સુણો મિલ્યો જે સંય, એ સુણતાં જે ઉધસ્યઈ,

ઉ માણસ અગલિય, કે મુઝ યતનકો રસ નહિ. ૭

આ રાસની ઢાલો—(જુની પ્રતમાંથી) ૧ રાગ રામગરી-નયર
દ્વારામતિ કૃષ્ણ નરેશ. ૨ પાછલરી-અથવા કરેરે વિલાપ મૃગાવતી, રાય
કોય છોડાવે-૩ વાહુરે સવાયો વયર હું માહરૂં ૭-મૃગાવતીની ચોપધની
ઢાલ. ૪ રાગ આસાઉરી સહજિઈ છેહડોં દરજણિ સહજિઈ તેહડો આલારે
ભર જેખનુમાતી-એહની ઢાલ. ૫ અલમેલાની. ૬ રાગ વધરાડી. જલા-
લીયાની ઢાલ. ૭ સીમંધર સ્વામી ઉપદિસે. અથવા મે વધરાગી સંગ્રહો.
૮ સોહલાની રાગ મલ્હાર. ૧૦ રાગ દેશખ. ૧૧ રાગ મેવાડો ધન્યાસી.
અતે—

ઢાલ ૧૧ મદનમિ વાસો માહવ માંડિઓ રે-એ દેશી.

રાગ ધન્યાસી.

દાન સુપાત્રિ આવક દીજીઈરે દાને દોલતી હોઈ,

દીધારી દેઉલ ચઢિરે સાચ કહિ સહુ કોઈ.

દાન. ૨૪

સંવત સોલ ખહુત્તરિ, મેડના નયર મઝારિ,
પ્રિયમેલક તીરથ ચોપધરે, કીધી દાન અધિકાર. દાન. ૨૫

કચરે શ્રાવક કૌતકીરે, જેમલમેરિ જાણો,
ચતુરે જોડાવી જિણિએ ચોપધરે, મૂલ આચર મૂલતાંણુ. દાન. ૨૬

ધણિ ચોપધ ઝેલ વિશેષની, સગવટ સર્વાલ વામિ,
ખીજા ચોપધ બહુ દેખયોરે, નહિ સગવટનો દામ. દાન. ૨૭

શ્રી ખરતર ગજ સોહાવતાં શ્રી જિણુચંદ સૂરીસ,
સકલચંદ સદગુર દીપતારે, સમયસુંદર તસુ સીસ. દાન. ૨૮

જયવંતા ગુર રાજિયારે, શ્રી જિનસિંહ સૂરીરાય,
સમયસુંદર તસુ સાંનિધિ કરીરે, ઇમ પમણિ ઉવઝાંય. દાન. ૨૯

ભણતાં ગુણતાં ભાવસુરે, સાંભલતાં સુવિનોદ,
સમયસુંદર કહિ સંપન્નિઈરે, પુણ્યે અધિકું પ્રમોદ. દાન. ૩૦

—સં. ૧૭૮૯...પ્ર. કા; કે. અમ.

—સં. ૧૬૯૭ વર્ષે કાગુણ માસે કૃષ્ણપક્ષિ દ્વાદસિ ગુરવાસરે
લખિતં સોમાગ્યવિમલેન ૮-૧૫ વિ. ધ.

—સં. ૧૭૦૧ વર્ષે આશ્વિન માસે તૃતીયા મંગલવાસરે વાં
લખિવિજય ગણિશ્રી વીરવિમલ તન્ શિષ્ય મુ. કલ્યાણવિજય લખીકૃત
શ્રી સામલ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ ૫-૧૫ પાલણુપુર ભં.

—સં. ૧૭૪૪ વર્ષ માહ શુદ્ધિ ૫ દિને લિં ગણિ બુદ્ધિવિજયેન
શ્રી જિહનાયાદ નગર મધ્યે સાધ્વી વાચનાય ૧૭-૧૧ ધો.

—સં. ૧૮૦૩ જ્યેષ્ઠ વદિ ૨ સાધ્વી મલૂકોછ પદનાર્થ ૧૩-૧૧ ધો.

—૧૧-૧૩ ગારીયાધર ભં.

—૯-૧૩ લીં; પ્રત લં ૧૮૧૮ લીં.

—૮-૧૨ આત્રા ભંડાર. શુદ્ધ ને ઘણી જૂની પ્રત કર્તાની સ્વય
લિખિત જણાય છે.

(૩૫૮) પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩ —વિદ્યા.

(૩૫૯) નલદ્વદંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩

આદિ—

સીમંધર સાગી પ્રસૂખ, વિહરમાંન જિન પીસ,	
અટ્ટી દ્વીપમાદિ સાસના, જયવંત જગદીસ.	૧
કોડિ દોષ વલી કેવલી, સહસ કોડિ દોષ સાધુ,	
સંપ્રતિ સયમ પાલતા, ગુણુભણિ સમુદ્ર અગાધ.	૨
આદિનાથ જિન આદિ દે, ચક્રવીસર્ધ જિણુચંદ,	
સહુ દિસર્ધ પાવન ચતુર, સહુ ગણુધર સુપદંદ,	૩
જિન ચક્રવીસ તણા યતી, લિપ્યા અઠાવીસ લાપ,	
અઠતાનીસ સહસ અધિક, સૂત્ર સિદ્ધાંતઘ ભાપ.	૪
ગણુધર પહલી ગુથીયા, પૂરવ ચક્રદ પ્રધાન,	
તેહનો સાર નમોકાર તે, ધરમ સહુ કો ધ્યાન,	૫
ઐ સહુનર્ધ પ્રણુમી કરી, પ્રણુમી સદગુર પાપ,	
સમર સરસનિ સામિની, પામુ જગ પસાય.	૬
નલદ્વદંતી નારિના, સરસ ધણું સળધ,	
છ પડે કદિસું છતા, નિરમલ સીલ સુગંધ.	૭
દ્વદંતી મોટી સતી, નામ થકી નિસ્તારિ,	
ખીજી બર્ધઅર બાંપડી, કાં સરજી કિરતાર ?	૮
આકેલ ફૂલે પુટરે, પગે ન પગ હોઈ,	
ચંપા પુલ અમૂલ ગુણુ, સિર આડઘ સહુ કોઈ.	૯
જીલ પવિત્ર કરવા ભણી, કહીસું સતીચરિત્ર,	
બવિક તુમહે પણિ સાંભજો, હોસિં કાન પવિત્ર.	૧૦

—સ્વયવરા મડપ, વીત્રાહવર્ણુનો નામ પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ:

—રાજ્યહારણુ. દ્વદંતી ત્યાગવર્ણુનો નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ,—

નલ સૂર્યપા કરસવતીકલા પ્રગટ, વિપ્રસમાગમન, દ્વદંતીવિરહવિલાપ,
સાર્થરક્ષણુ રાક્ષસરજન-વર્ણુનો નામ તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

—ગુહાગમન, સાર્થવાહ તાપસપ્રતિબોધ, સિંહ કેસરી સાધ કેવ-
લોત્પત્તિ, નલદ્વદંતી પૂર્વ-ભવ વર્ણન, રાક્ષસી પ્રતિબોધ, ધનદેવ સારથ
વાહસાહાય, શ્રી અચલપુર સમાગમે નામ ત્રયુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

—નૃપસમીલન, ચોરમોચન પ્રતિબોધ, હરિમિત્રવિપ્રસમાગમન,
સ્વયંવરમંડપકારોપણ, દ્વિપર્ણ સાર્થ કુખ્જસમાગમન, કટિમ્લરૂપ
નલમેલાપક નામ, પંચમ ખંડ સંપૂર્ણ:

તિલકામ્યારજ કહી એહની, ટીકા સાત હજાર,
દસાવકાલિક મૂલ સૂત્રની, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મજાર.

x

x

x

x

નલદ્વદંતી કેસ મઈ કહ્યા, પાંડવનેમ ચરિત હો,
એ અધિકાર તિહાંથી ઉઘર્યો, ચચલ કવિયણ ચિત્ત હો,
કવિયણ કેરી કિહાંકાણ ચાતુરી, અધિકું ઓઘું એધિ હો,
વીસર ભોલો જે મિ કહ્યો, મિઝાદુકડ નેધિ હો,
સંધ સમક્ષ તે મધ આપીઉં, નવમી ટાલ રસાલ હો,
છકા હો ખડતણી પૂરી થઇ, વાર વચન વિલાસ હો,
સમયસુંદર ભણુઇ ભાવસું,

અતે—

ઢાલ ૧૦ દેશી ગીતાની છંદની.

સુધર્મ્યા સ્વામી પરંપરા, ચંદ્ર કુલા ત્રિયરી શાખ,
કોટીક ગચ્છ ગુણ ખરતમે, ભટારી કીયા સું ભાખ.

સુભાખ જુગપ્રતાન જિનચંદ, પ્રથમ શિષ્ય શિગેમણિ,
જસ ગોત્ર રીહડ નામ પડિન, સકલચંદ પ્રસિદ્ધિ ધણી.
તમ શિષ્ય પમણે સમયસુંદર ઉપાધ્યાય ધસિપરિ,
વાચનાચારીજ હર્ષનંદન પ્રમુખ શિષ્યને આહરે.

ગોત્ર ગોલ્લવછા ગહગહે, મેડતા નગરિ મજારિ,
દિન દિન સંધમઈ દીપતા, ખરતર ગચ્છ સિણુગાર.

સિણગાર ધર્મ તણા ધુરધર, દેગુર રાગી ધણું,
 રાયમદ્દ પુત્ર રત્ન અમીપાલ, ખેતસી નેતસી ભણું.
 રાજસી તેજસી ભત્રિજ તિહાંકણિ નતસી આગ્રહ ધણું,
 ચક્રપર્ષ કીધી સમયસુંદરિ, નલ દવદંતી ચરીત ચુણું. ૨

સંવન સોલ ત્રિહુત્તરે માસ વમંત આણુંદ,
 નગરિ મનોહર મેડનો, જિહાં વાસુપૂજ્ય જિણુંદ,

વાસુપૂજ્ય તિયંકર પ્રસાદિ ગછ ખરતર ગહિગહિં.
 ગછરાય યુગપ્રધાન જિણસિંધસૂરિ સદગુર જસ લહંછ,
 ઉવઝાય પમણુઈ સમયસુંદર, કીઝો આગ્રહ નેતસી,
 છઉપઈ નલ દવદંતી કેરી, ચતુર માણસ ચિત વસી. ૩

—ઈનિ શ્રી નલદવદંતી શિષોપરિ ચક્રપર્ષ સપુણું ખંડ ૬ સર્વ
 ગાથા ૯૧૩ શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦ ઢાલ ૩૮ (પ્ર૦ કા૦)

(પ્ર. મ. વિદ્યા. લીં. પા. ૩)

—ઈનિ શ્રી નલ દવદંતી સખધે—તાપસદેવકૃત સમુદ્રોટી સ્વર્ણવૃષ્ટિ
 નલક્રેશજ્ઞા પ્રવેગો ઉછવ નલ દવદંતી દીક્ષા ગ્રહણ સ્વર્ગપ્રાપ્તિ. કનક-
 વતી સમીપ હસ સમાગમ, કનકવતી વમદેવ પરિણાયન, ગ્રહવાસ
 કનકવતી કેવલોત્પત્તિ, નલ આગામી ભવસિદ્ધિ ગમન—વર્ણનો નામ
 પછમ ખંડ સપ્રણુ:—

પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા ૧૭૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૫ ગાથો
 ૧૩૫, તૃતીય ખંડે ઢાલ ૪ ગા. ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડે ઢાલ ૬ ગાથા
 ૧૨૯, પચમ ખંડે ઢાલ ૫ ગાથા ૧૭૬ ષષ્ઠ ખંડે ઢાલ ૧૦ ગા. ૨૦૫
 સર્વ ગાથા ૯૪૧ ગ્રંથાગ્રંથ ૧૩૭૫. પંડિત શ્રી ખ શ્રી કીર્તિકુસલ
 ગણિ શિષ્ય ગણિ જનકુશલ લખિત—સાહ માણિકદાસ તસુ સત સાહ
 શ્રી સાતિદાસ વાચનાય. સવત્ ૧૭૬૬ વર્ષે ક્રાંતિ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથિ
 દસમિ દિને ભોમવાસરે લ.પકૃને. (મુનિશ્રી નીતિવિજયજી પાસેની પ્રત.દે.લા.)

—સર્વ ટાલ ૪૧ સર્વગાથા ૯૩૭ સર્વખંડ ૬ અંધાઅંધ શ્લોક
સંખ્યા ૧૪૭૦ શુભં ભવતુ-લિખત કાસોરીયા આમે રૂપારોલીકે પડિ-
ગણુ:-રાણાશ્રી હનિરસીગણ રાજ્યે તત્ત્વ ઉ...રોડોડવંશે કાકુરાં શ્રી સિવ-
સીંધણ તત્કુંવર શ્રી અનોપસિંધ તત્ત્વ કુંવર દેવીસિંધેન અખં ભૂયાન.
પુસ્તિકા લેખીતા. શ્રી તપાગચ્છે રૂચિશાયાયાં પંડિત રત્નાકર સકલ પડિ-
તોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુર (?) પાલ રૂચિણ તત્ત્વ શિખ્ય પંડિત
પ્રધાન મુજાણરૂચિણ તત્ત્વ શિખ્ય કનકરૂચિ લિપિકૃતં રવપદણુદેત્વર્થ
સં ૧૮૩૦ વર્ષે શાકે ૧૬૯૫ પ્રવર્તમાને માર્સાત્તમ ચૈત્ર વદી ૫ પુષ્કવાસ્યે
દ્વિતીય પ્રહરે સસુખેન તિષ્ઠતિ સર્વ મંગલં. પૃ. ૪૧ પં. ૧૩ આ. ક.

—પ્રથમ ખંડ ટાલ ૭ ગાથા ૧૮૧ દ્વિતીય ખંડ ટાલ ૫ ગાથા
૧૩૬ તૃતીય ખંડ ટાલ ૫ ગા.થા ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડ ટાલ ૬ ગા. ૧૨૯
પચમ ખંડ ટાલ ૫ ગા ૧૭૬ પછ ખંડ ટાલ ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ
ખંડ ટાલ ૩૯ અંધાઅંધ ૧૩૫૦.—છતિ-ઋષિમાડણની પ્રતિ છઈ.
૩૭-૧૩ મો.

—પં. ઉરખદ લિપિકૃતં-મુલઆણુ મધ્યે. (વિ. ધ. ભંડાર)

—૩૦-૧૬ લીં.-૨૩-૧૮ અનંત. સર્વ ગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪
વર્ષે દ્રાગુણુ સુદી ૩ વાર સોમવાસરે.

—પૂજ્ય ઋ. માલણ તત્ત્વ શિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિપિકૃતં શિ.
ઋ, શિવણ માલણ ચેલા ઝવેરચંદ મોતીચંદ પઠનાથે શ્રી ભુજનગરે
ગાંડા શ્રી રાજ્યધણુ રાજ્યે સ. ૧૮૬૪ ના કાલિક વદ ૫ ગુરૌ-પા. ૩૦
૧૫ રાજકોટ પૃ. અ.

—સર્વગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વરષે દ્રાગુણુ સુદી ૩ વાર
સોમવારે. પ્રથમ ખંડે ટાલ ગાથા ૧૭૨, દ્વિતીય ટાલ ૫ ગાથા ૧૩૫
તૃતીય ટાલ ૫ ગાથા ૧૦૨ ચઉથા ખં. ટા. ૬, ૧૨૪ પચ. ખં.
ટાલ ૫ ગા. ૧૩૬ છઠા ખં. ટા. ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ ટાલ ૩૯
ગાથા ૯ સઈ ૧૩. સર્વ ખંડ ૬ અંધાઅંધ ૧૨૫૦ શુભં ભવતુ.
૩૨-૧૪ અનંત.

(૩૬૦) વલ્કલચીરી રાસ. (યુપધ) ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં.
આદિ—

દુહા.

- પ્રણમું પારસનાયનધ, પ્રણમુ સહયુરૂ પાય,
સમરું માતા સરસતી, સદ્ કરયો સુપસાય. ૧
- વલ્કલચીરી કેવલી, મોટધ સાધ મહંત,
ચૂંપ કરી કહું ચુપધ સાંભલયો સદ્ સંત. ૨
- શુણુ ગિર્યાના ગાવતાં, વલિ સાધના વિશેષ,
ભવમાહિ ભગીઈ નહી, લહિયઈ સુખ અલેખ. ૩
- મઈ સંચમ લીધુ ક્રિમધ, પણિ ન પલમ કરૂ કેમ,
પાપ ધણા પોતઈ સહી, અટકલ કીજઈ એમ. ૪
- તઉપણિ ભવ તરિવાભણી, કરિવઉ કોય ઉપાય,
વલ્કલચીરી વરણુવુ, નિમ મુઝપાતિક જાય. ૫

*

*

*

*

અતે—

- જેસલમેરધ જિનપ્રાસાદ જિહાં ધણારે,
સોમ વસુ સિણુગાર ૧૬૮૧ વરસ વખાણીયેરે,
ખરતર ગછ રે ખિરદ ખર જગિ જાણીયેરે— ૫
- શ્રી જિણુચંદ સૂરિ રે જુગપ્રધાન જગિ પરગઢારે,
રે તાસુ પ્રથમ શિષ્ય તેહ, સકલચંદ સુચંકરે,
સમયસુંદર રે, તાસુ સીસ શોભાધરે— શ્રી. ૬
- રાહડ કુલરે જિહાં જિણુચંદ સૂરિ ઉપનારે હોરે,
તિણુ કુલિ જસુ અવતાર મુલતાણુમાં વસધરે,
સાહ ક્રમચંદરે જેસલમેરી સુભ જસધરે. શ્રી. ૭
- પદ સગવટરે વલ્કલચીરી ચુપધરે,
હાં રે કમંચંદ આગ્રહ મઈ કીધ,
આણુંદ અતિ ધણુધરે, સુખ પામધરે,
સમયસુંદર કહૈધ જે સુણુધરે. શ્રી. ૮

સર્વગાથા ૨૨૫. ઇતિ શ્રી વલકલચીરી ચુપઈ સમાપ્ત.

(પ્ર. કા. લી.)

૩૬૦૬ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (૬) તિંયરિપુરમાં.

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પય નમી, પ્રણમી સહચર પાય,
વસ્તપાલ તેજપાલનો, રાસ કહું ચિત લાય. ૧

પૌરવાડ વંશે પ્રગટ, જિનશાસન સિણુગાર,
કરણી મોટી જિણુ કરી, સહુ જાણે સંસાર. ૨

અંડ પ્રચંડ અનુક્રમે સોમ અને આસરાજ,
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, તમ્બુ નંદન શિરતાજ. ૩

માતા કુઅરિ ઉરરતન, પાટણુ નગર નિવાસ,
વીરધવલ રાજ તણા, મેહતા પુણ્ય પ્રકાસ. ૪

વરસ અઢાર ગયા પછી, વરસ અઢારા સીમ,
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, ધમકરણી કરે ઇમ. ૫

× × × ×
વરસ ખાર સત્યોતરે પહલી શેત્રુંજ યાત્ર,
કીધી સખલ પહુરચું, તે કહિઈ લવમાત્ર. ૨૬

* * * *

અંતે—

સરસ્વતીકંઠાભરણુ બિરદ, ચોવીસ બોલે ભટ્ટ સુશબ્દ. ૩૨

દલવા દલ ડેરા તગોટી, ફરહે નેજા ધગ્ગ અતિ મોટી,
સખલ આડંબર રાયની રીતિ, સંઘ ચાલે સહુ સંતોષી. ૩૩

જયપતાકા તેતીસ વાર, સંગ્રામ કરીને પામી સાર,
એહવી સાઢી ખારહ જત્રા કીધી, શેત્રુંજ સંઘવી પદવી લીધી. ૩૪

હવે સહુ પુન્યવરાની વાત, જે દ્રવ્ય ખરચ્યા તે કહાત,
તેત્રીસ કોટિ ચઉદહ લાપ, અઢાર સહસ આઠસેં સાખ. ૩૫

ત્રિહું લોડહીએ ઉણા સોનધયા, પુણ્યવરે ખરચ્યા તે કહિયા,
જિનસાસનમાં સોહ ચઢાઈ, ખારસેં અઠાણું સુરગતિ પાઈ. ૩૬

ચસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન, જેહને પગ પગ પ્રગટયાં નિધાન,
પુન્યથી પામી તેજમ તુરી, દક્ષિણાવર્ત આસ્યા પુરી. ૩૭

ધમ જાણી સહુકો ધરમ સાર, ધન પરચો વ્યવહારિયા વાર,
સફલ કરો આપણો અવતાર, જિમ તુમે પામો ભવપાર. ૩૮

શ્રી ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનચંદ, શિષ્ય સુકલચંદ નામે મુણિંદ.
સમયસુંદર પાઠક તસુ સીસ, રાસ ભણ્યો શ્રીચંદ જગીસ. ૩૯

સંવત સોલે બયા(છયા)સીયા વરસે, રાસ કિધો તિમરીપુર હરસે.
ચસ્તપાલ તેજપાલનો રાસ, ભણુતાં સુણુતાં પરમ ઉદ્ધાસ. ૪૦

—આગ્રાપ્રત ૨-૧૨. કાર્પાસ સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની
સવિસ્તર નામાવલિ પૃ. ૪૫ મેં આગ્રાપ્રત પરથી ઉતારેલી છે.

ગા: ૫૪-ખં. ૩, માણેક.

(૩૬૧) સીતારામ પ્રબંધ (ચોપદ) ૧૬૮૭ મેડતામા.

આદિ— દૂહા.

સ્વસ્તિ શ્રી ગુખસંપદા, દાયક અરિહંત દેવ,
કરજોડી તેહને કંઈ, નમસકાર નિતમેવ. ૧

નિજગુરુ ચરણુકમલ નમુ, તીન તત્ત્વદાતાર,
ટીડીથી કુંજર કીયો, એ મુઝને ઉપગાર. ૨

સમરૂં સરસતિ સામિણી, એક કંઈ અરદાસ,
માતા દેજે મુઝને કંઈ વચનવિલાસ. ૩

સંખ પ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકબુદ્ધ પ્રબંધ (૨),
નલદવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપદ ચ્યાર સંખધ. ૪

આઈ તું આવી તિહાં, સંમયા દીધો સાદ,
સીતારામ સંખધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ. ૫

કલંક ન દીજે કેહને, વલી સાધને વિશેષિ,
પાપ વચન સહુ પરિહરો, દુખ સીતાનું દેખિ. ૬

સીલ રતન પાલો સહ જિમ પામો જસવાસ,
સીતાની પરિ સુખ લહો લાલો લીલ વિલાસ. ૭

સીતા રામ સખધના નવખડ કહિસિ નિખંધ,

સાવધાન થઈ સાંભણે, સીત્ર વિના સહુ ધંધ. ૮

અત્ર આ પ્રખધની દરેક ખંડમાંનીદેશીઓ આપેલી છે:—

* * * *

ઠાલ ૧—સાહેલી આંખો મેરીયો—રાગ સારંગ, ગોતમ સ્વામી સમોસર્પા.

ઠાલ ૨—પુરંદરી વિશે ખાલી—સાધુને આલ કૃડો દીયો.

ઠાલ ૩—સોરઠ દેસ મોહામણો સાહેલડી રે, દેવો તણો નિવાસ—

ગયસુકુમાલની ચોઢાલીયાની;—

ઠાલ ૪—ધરિ આવોરે મનમોહન મોટા.

ઠાલ ૫—ખિંદલીરી.

ઠાલ ૬—રાગ ગોડી. જાતિ જકડીની વિસખાલી.

ઠાલ ૭—જાતિ ત્રાટકાવેલિની.

પહેલો ખંડ થયો એ પૂરો, સાત ઠાલ ગુસવાદ,

ગુગ પ્રધાન જિજ્ઞાસુ પ્રથમ શિષ્ય, સકલચંદ્ર સુપ્રસાદ.

ગજનાયક જિનરાજ સરીસર, ભટ્ટારક વડભાગ,

સમયસુદર કહે સીલ પાલંતાં વાધે જસ સોભાગ.

—સર્વ ગાથા ૧૪૬ સીતાવિવાહવર્ણનો નામ. પ્રથમ: ખંડ:—

હિવ ખીજો ખંડ બોલસ્યું, બિહું વાધે બહુ પ્રેમ,

સાંનિધિ કરિજે સરસતી, બેહું બે ગો જેમ. ૧

સીતારામ સભાગિયા, ભોગવે ભોગ સયોગ,

લીલાના એ લાડિલાડિલા, ધણું વખાણું લોગ. ૨

* * * *

ઠાલ ૧ કેયે પૂજ્ય પધારિસ્યે—એ ગીતની.

૨ જાતિ જતિની—વલી તિમરી પાસે વડલુ ગામ—વલી પ્રત્યેક

બુદ્ધની ખીજા ખંડની આઠમી ઠાલ, જંબૂદીપ પૂરવ

સુવિદેહ એહની ઠાલ.

૩ રાગ આસાઉરી સિંધૂડો મિત્ર. ચરણાંલી ચાંસુડા રણે ચડે,

ચખ કરી રાતા આલોરે, વિરતિ દાનવદલ વિચિ, ધાઉ દીયે ધમ-
રોલો-ચરણાલી૦ એહની ઢાલ.

૪ વરસાલો સાંભરે—

૫ ચેતે ચેતન કરી. અથવા પ્રત્યેક યુદ્ધના પહેલા ખંડની આદમી
ઢાલ-ધન પદમાવતી-એહની ઢાલ.

૬ ઓલગડીની-રાગ મદહાર.

૭ થાકી ઓલો આંવેછ.

સાતમી ટાલ પૂરી થઇછ, રામ રણા વનવાસ,
સમયસુંદર કહે સહુ મિલીછ, ભરતને ઘો સાખાસિ. ૧૮
ખીજો ખંડ પૂરો થયોછ, સાંનિધિ શ્રી જિનચદ,
સકલચદ સુપસાઉલેછ, દિનદિન અધિક આણુંદ. ૧૯
શ્રી ખરતર ગછ રાજઓછ, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
સમયસુંદર પાઠક કહેછ, પૂરો સંધ જગીસ. ૨૦

—સર્વ ગાથા ૧૯૨ રામસીતાવનવાસવર્ણનો નામ દ્વિતીય; ખંડ:
'ત્રિણુ વિણુ ગીત ન ગાઇયે, ત્રિણુ વિણુ મુગતિ ન હોઈ,
કહું ત્રીજો ખંડ તે ભણી, જિમ લહે સવાદ સહુકોઈ. ૬
રામચદ આશ્રમે રણા, પહેલી રાતિ મઝાર,
આવી આગલિ આલતાં અટવી ડંડાકાર. ૨

* * * *

દ્વાલ ૧-રાગ રામગિરી અમ્હને અમ્હારો પ્રિયુ ગમે—

કાજ મહમદના ગીતની ઢાલ.

૨—રાજમતી રાણી ઇણપરિ ખોલે, નેમવિના કુણુ ધુંધટ ખોલે—
એહની ઢાલ.

૩—સુણે મેરી સજની, રજની ન જાવેરે એહની ઢાલ, અથવા પ્રિયુડા
માનો ખોલ હમારો રે એહની ઢાલ.

૪—ચદાયણિની-પણિ દુહે દુહે ચાલિ. રાગ કેદાર. રાગ ગોડી.

૫—રાગ મહાર. મોરા સાહિય હે શ્રી સીતલનાથ કે, વીનતિ મુણિ
એક મોરડી એહની-અથવા રાજેસર હો મુણિ વીનતિ એક કે
મનચંછિત પૂરે માહરા.

૬—ઈરિયે ઇરિયે ઓલગાણે આપુ ઉલંગ્યોરે-આ. લાલ.

૭—નાહલિયા મગ્ગએ ગોરી રેવણ હટે-રાગમહાર

ત્રીજા ખડની સાતમી રા. દાલ પૂરી થઇ તેહ

ત્રીજો ખંડ પૂરો થયો રા. સમયમુંદર કહે એહ. પ્રિ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૮ સીતારામ સંગથે વનવાસે પરાપકાર વર્ણનો.

નામ તૃતીયઃ ખંડઃ

દાન શીલ તપ પણિ ભલા પણિ વિણ ભાવ ન સિદ્ધિ

તિણ કારણે કહો જોઇજો ચોથો ખંડ પ્રસિદ્ધ. ૧

લખમણ સીતા રામ સહુ, ગયા આથેરા જોથિ

ગાજવીજ કરિ વરિસયા, લાગો જલહર તેથિ. ૨

*

*

*

*

દાલ ૧-વેસર સોનાકી, ધરિ દે ચતુર સોનાર

વે.

વેસર પહેરી સોનાકી રહે નંદકુમાર વે.—

એહ ગીતની રાગ અસાઉરી.

દાલ ખીલ. રાગ વયરાડી જા જરે ખાંધવ તું વડો—એ

ગૂજરાતી ગીતની દાલ.

૩—દેખો માઈ આસા મેરે મનકી સયલ ફલીરે,

આણુંદ અગિ ન માય—એ ગીતની દાલ.

૪—ચોપઈની દાલ-રાગ ગોડી.

૫—રાગ ઉડી-આજ્યો આજ્યો માંદલકો ધોંકાર એ ગીતની જાનિ.

૬—રાગ ગોડી. જંબૂદ્વીપ મઝાર-એ સુખાહુ સંધિની દાલ.

૭—રાગ કેદાર ગોડી-કપૂર હુયે અતિ ઉજલું રે,

વસિ અનોપમ ગંધ એ ગીતની દાલ.

સાતમી ઢાલ પૂરી થઈ રે સાંભલજ્યો એક મન

ચોથો ખંડ પૂરો થયો રે સમયસુંદર સુવચન. ૭૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૦ દેવલિ મહિમા વર્ણુનો નામ ચતુર્થઃ ખંડઃ

હિવ બોલું ખંડ પાંચમો પાંચ મિલ્યા જસવાદ

પાંચામાંહિ કહીજીયે પરમેસર પરસાદ. ૧

સીતારામ સદ વલી આગે ચાલ્યા ધીર,

દંડકારણ્ય વને રહ્યા, કન્નરવાને તીર. ૨

x

x

x

x

ગાથ ૧ લી. રાગ કેદાર ગોડી-આવો જીહારો રે, અન્નરો પાસ, મનની

પૂરે આસ-એ ગીતની ઢાલ.

૨—સુણોરે ભવિક ઉપધાન વૂહાં વિણુ કિમ સૂઝે નવકારજી—એહ

સ્તવનની ઢાલ. (આ કવિનુ પોતાનું સ્તવન છે.)

૩—રાગ માણી. તોરા કીજો મહાંકાલાલ, દાર પીજો જ,

પડવે પધારો મહાંકાલાલ, લસરક લેજ્યો જી...

તેરી અજબ સૂરતિ મહાંકો મનડો રંજ્યોરે લોભી

લંબ્યાજી—એ ગીતની ઢાલ.

૪—સેહર ભલો પણિ સાંકડો રે, નગર ભલો પણિ દૂરરે, હઠીલા વયરી

નાહ ભલો પણિ નાનહડોરે, આવિઓ આવિઓ જોખનિયાંકો

પૂરરે-હઠીલા વયરી.

હીરોરે હરપાલકોરે લાલ—એહની ઢાલ.

નાયકાની ઢાલ સરિખી છે પણિ આંકણી લાહરકે છે.

૫—રાગ માણી માઝિરે બાબા વીર ગોસાંઈ—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ બંગાલો. ઇમ સૂણી દૂત વચનન, કોપીયો રાજ મનન—એ

મૃગાવતીની ચોપધની ખીજ ખડની દસમી ઢાલ.

૭—જગે છે ઘણાય ઘણેરા, તીરથ ભલાય ભલેરા એ સ્તવનની ઢાલ.

એહવે સાતમી ઢાલ, પૂરી થઈ તતકાલ,

સમયસુંદર ઇમ બોલે, સીતાને ન કો તોલે.

૫૨

પાંચમો ખંડ રસાલ, પ્રેરે થયો સાત દાસ

સમયસુંદર કહે આગે, કદતાં દિન ઘણા લાગે.

૫૩

—સર્વ ગાથા ૨૪૮ સીતાસંહરણુ નામા પંચમઃ ખંડઃ

માતપિતા પ્રણમું મુદા, જનમ દીયો મુઝ જેણુ,

વાંદું દીક્ષાગુરૂ વક્ષી, ધરમરતન દિયો તેણુ.

૧

વિદ્યાગુરૂ વાંદું વક્ષી, જ્ઞાનદટ્ટિ દાતાર,

જગમાંહિ મોટો જાણિજ્યો, એ ત્રિહુંનો ઉપગાર.

૨

એ ત્રિહુંને પ્રણમી કરી, છઠો ખંડ કહેસિ

પરસ મેલી એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.

*

*

*

*

દાસ ૧—રાગ રામગિરી બણે મદોદરી દૈત્ય દશકંધ મુણિ

—એહ ગીતની દાસ, અથવા ચડયો રણુ ઝુઝવા ચંડપ્રયોત

નૃપ—એ બીજા પ્રત્યેક શુદ્ધના ખંડની દાસ.

૨—રાગ મારણી.

૩ પદ્મદીછંદની.

૪—રાગ સોરઠ—મતિ જાંગડાની.

૫—દાસ ખેલાની.

૬ પ્રોહતિયારી—અથવા સંધવી રી.

૭—રાગ મલ્હાર—ત્રાવણુ માસ સોહામણો એ ચોમાસિયાના ગીતની દાસ.

—સર્વ ગાથા ૪૪૪ રામરાવણયુદ્ધ વિશલ્યો કન્યા સમુદ્ધૃત
લક્ષ્મણ શક્તિ ૨ રાવણ સમારાધિત બહુ રૂપિણી વિદ્યાદિ વર્ણનો
નામ પદ્ધઃ ખંડઃ

સાત ક્ષેત્ર મિલેં સામઠાં તો સગલા સુખ હોઈ

તિણુ કારણુ કહું સાતમો ખંડ સુણો સદ્ કોઈ.

૧

હું નહિ થાતો આખતો જોડતાં એ જોડ,

રામાયણુ મોટા મહિં સુણિજ્યો આલસ છોડિ.

૨

x

x

x

x

દાસ પહેલી. રાગ રામગિરી છાનો ને છિપીને વાહ્યા કિહાં રહ્યો—એલની.

૨—હાં રંગ રલિયાં હો રંગ રલીયા—

૩—રે રંગ રત્તાકર હલા મો પ્રીક રત્તો આણિ

હુતો જિપરિ કાઢિને પ્રાણ કંડે કુરઆણુ-સુરંગા

કરહારે, મો પ્રીક પાછો વાઝિ, મજા કરહારે—એ ગીતની ઢાલ રાગ માણી.

૪—રાગ બંગાસો-જની એતા માન ન કીજે—એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ પરજ્યો-કાલહરો મિથ્ર. સિહરાં શિરહાર મધુપુરીરે, ગઢાં વડે ગિરનારિરે, શણ્યાં સિરહર રૂકમણીરે, કુંયરાં નદકુમારે-કંસાનુર મારણુ, આવિને પ્રલ્હાદ ઉધારણુ રાસ રમણુ ધરિ આજ્યો-ધરિ આજ્યો હો ધરિ આજ્યો હો રામજી રાસ રમણુ ધરિ આજ્યો—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ મલ્હાર-વધાવારી ઢાલ.

૭—આમો મોર્થ છ હે જિણુ ભણુ—એહ ગીતની. રાગ સારંગ.

—સર્વ ગાથા ૩૧૨ રાવણુવધ ૧ સીતા પથ્વાદાનયન ૨, શ્રી રામલક્ષ્મણુયોધ્યાપ્રવેશ ૩, સીતાકલક પ્રદાન ૪ વર્ણનો નામ સપ્તમઃ ખડઃ

આઠ પ્રવચન માતા મિલ્યાં સૂધો સયમ હોઇ

આઠમો ખંડ કહું ઇહાં સ લહે સીલ મ કોઈ.

૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧—રાગ માણી. અમાં મહાંકી ચિત્રાલિંગી જોઈ, અમાં અમામહાકી, માણે મેવાસીકો સાદ સોહામણુરે લો—એ ગીતની ઢાલ.

૨—રાગ માણી. જાખર દીવા ન બલેરે, કાલરિ કમલ ન હોઈ, છોરિ મૂરખ મોરી બાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઈ. ૧

કન્હર્યા બે, ઇયારલ બાસિયા, જોવન જાસિયા બે, બહુર ન બાસિયા—એહની ઢાલ. એ ગીત સંધિમાહે પ્રસિદ્ધ છે.

૩—નોખારા ગીતરી-નોખારા ગીત માણ્યાડિ હુઢાડિમાંહે પ્રસિદ્ધ છે.

૪—ચોપઈની રાગ તિલંગ ધન્યાસિરી. કોઇ પૂછો બંભણુ જોસીરે, હરિકો મિલણુ કદિ હોસીરે—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ ખંભાયતી સુંબરા તું સુલતાણુ, ખીજન હો ચારા સુંબરાં
ઓલગૂહો—એ ગીતવી ઢાલ. એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—જોધપૂર
મેડના નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૭—રાગ ખંભાયતી. સોહલાની છતિ—અમાં મોરી મોહિ પગથાવિ હે
અમાં મોરી જોસલમેરા મેરા જાદવાં હે, જાદવ મોટા રાય, જાદવ
મોટા રાય હો, અમાં મોરી કડિ મોડીને ઘોટે ચડે હો—એહ
ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૩૨૩ સીતાપરિત્યાગ ૧, વજ્રજંઘ ગૃહાનયન ૨, -
કુશલવક્રુમારયોધ્યાપ્રવેશ વર્ણનો નામ અષ્ટમઃ ખંડઃ

હિવ નવમો ખંડ બોલિસ્થું નવરસ મિથ્યાં નિદાન,
મનવંછિત સુખ પામીયે, નિરમલ નવે નિધાન. ૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧ તિલ્લીરા ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિકેદેસે પ્રસિદ્ધ છે.

૨—રાગ રાણી—ગલિયા રે સાજણુ મિથ્યા માણાય,
દે નયણાદો ચોટરે, ધણુવારી લાલ, હસિયા પણિ
બોલ્યા નહી માણાય, કાંઈક મનમાંહે ચોટરે. ૧
ધણુવારીલાલ, આજ રહો રંગમહોલમે માણાય.
એ ગીતની ઢાલ.

૩—રાગ કનડો કમકિ કમકિ પાય નેરરી બજાવે, ગજગતિ બાંહ, ગઠ
લુડાવે—૧ રંગબીની જ્વાલણી આવે—એ ગીતની ઢાલ.

૪—રાગ હુસેની ધન્યાસિરી મિથ્ર, દિલ્લીકે દરમારમે લખ આવે લખ
જાઇ, એક ન આવે નવરગખાન જાકી પધરિ દલિ દલિ જાઇ
બો—૧ નવરંગ બધરાગીલાલ એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ ગોડી જતિ જકડીની—શ્રી નહકાર મનિ ધ્યાયે—એ ગીતની.

૬—રાગ કેદાર ગોડી. મિથ્રી. વીરા હો ચારે સેહરે મોહ્યા પુરૂષ ચિયાર
લાડણુ વીં વીવાહરા ગીતરી ઢાલ.

૭—રાગ ધન્યાસિરી--સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક
મીઠીરે--એ સંવાદ શતકની ખીજ ઢાલ--અથવા પાસ જિણિંદ
જુહારિયે--એ સ્તવનની ઢાલ.

ઉપરની ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાસિ. સિલ કહે જગ હું વડો--એહનિ,
પાસ જિણિંદ જુહારિઈ એહની.

અતે—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુઈ તે વાંચોરે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ બેદ લહે નર કાચોરે. સી. ૧
નવરસ પોખ્યા મેં ધહાં, તે સૂઘડો સમજિ લેજોરે,
જે જે રસ પોખ્યા ધહાં, તે ઠાગ દેખાડિ દેજોરે. સી. ૨
કે કે ઢાલ વિષમ કહિ તે દુપણુ મત ઘો કાધરે,
સ્વાદ સાખુણી જે હુવે ને લિંગ હદે કદે ન હોધરે. સી. ૩
જે દરખારે ગયો હુસે હુંઢાડિ મેવાડિ ને દિલ્લીરે,
ગુજરાતિ માઝઆડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ ભલ્લીરે. સી. ૪
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસોરે,
નવ નવા રસ નવનવિ કથા સાંભલતાં સાખાસ દેસોરે. સી. ૫
ગુણુ લેજો ગુણિયણુ તણો મુઝ મસકતિ સાહુમો જોજોરે,
અણુસહતાં અવગુણુ ગ્રહિ મત ચાલણિ સરિખા હોજોરે. સી. ૬
આલસ અભિમાન છોડિનેં સૂધિ પ્રતિ હાથ લેધરે,
ઢાલ લેજો તુમ્હે ગુરમુખે વલિ રાગનો ઉપયોગ દેધરે. સી. ૭
સખર સભામાંહિ વાંચજે બેજણુ મિત્રિ મિલતે સાદેરે,
નરનારિ સહુ રિઝસેં જસ લહસો ગુર પ્રસાદેરે. સી. ૮
આદરમાંન ધણો હુસેં વલિ ન્યાન દરસનનો લાભોરે,
વાંચણુહારા નૌ જસ વિસ્તરસ્યે જિમ જલ આભોરે. ગી. ૯
નવખંડ પૃથવિના કહ્યાં તિણુ ચોપધના નવખંડોરે,
વાંચણુહારાનો તિહાં પસરો પ્રતાપ અખંડોરે. સી. ૧૦

- સિતારામની ચોપઈ વાંચીને એ લાભ લેજોરે,
સાંભલહારને તુંમહે કાંઈ સિદ્ધવતસું સદેજોરે. સી. ૧૧
- જિનસાસન શિવસાસને સિતારામ ચરિત્ર મુળીજોરે,
ભિન્ન ભિન્ન સાસનભાણી કા કા વાર્તા ભિન્ન કહિજોરે. સી. ૧૨
- જિનસાસન પણિ જૂજૂયાં આચારિજનાં અભિપ્રાયોરે,
સિના કહિ રાવણ સૂતા તે પદ્મચરિત્રથી કહેવાયોરે. સી. ૧૩
- પણિ વિતરાગદેવે કહ્યો તે સાચું કરિ સરહકજોરે,
સિતા ચરિતથી મેં કહ્યું માહરો છેહડાં મન ચંદ્રજોરે. સી. ૧૪
- હું મુદ્ધમતિ કિમ્ જાંછું મુઝ વાંણિ પણિ ન સવાદોરે,
પણિ જે જોડિ મેં રસ પડયો તે દેવગુરનો પરસાદોરે. સી. ૧૫
- હું સિદ્ધવંત નહિ તિસો, મુઝ પોને બહુ સંસારોરે,
પણિ સિદ્ધવંતનો જમ્ય કહનાં, મુઝ થાસે સહિ નિસ્તારોરે. સી. ૧૬
- અપલ કનીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ એધરે,
કવિ કલ્પોલ ભણિ કોરે, રસના વાલ્મા પણ ક્રોધરે. સી. ૧૭
- ઓછું અધકું પણિ મેં કહ્યું, કાંઈ વિરહ વચન પણિ હોધરે,
ને મુઝ મિચ્છામિ દુકલ સંધ સાંભલજોરે સહુ ક્રોધરે. સી. ૧૮
- ત્રિણુ હજારને સાતસે માઝને સઘ ગ્રંથનું માનોરે,
લિખતાં ને લખાવતાં પામિજો જ્ઞાન પ્રધાનોરે. સી. ૧૯
- ખરતર ગણમાંહિ દિપતા શ્રી મેડતા નગર મઝારોરે,
ગોત્ર ગલોથ ગહગહે સામગ્રીમે સિરદારોરે. સી. ૨૦
- નગર ધટે ધણે નામ ગયું, અતયાર ધણો દરખારોરે,
ગુર ગણના રાગી ધણું, ઉતમ ધરનો આચારોરે. સી. ૨૧
- પૂતરતન રાયમલ તણા તે લઈ લખમીનો લાહોરે,
અમીપાલને નેતસી ભક્ષો ભત્રીજ રાજસી સાહોરે. સી. ૨૨
- સીતારામની ચોપઈ એહને આગ્રહ કરિ કીધોરે,
દેશ પ્રદેસે વિસ્તરિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ લિખાવતાં લિધિરે. સી. ૨૩
- શ્રી ખરતર ગણ રાજિયા યુગપ્રધાન જિનચદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણી સકલચંદ મુખકદોરે. સી. ૨૪

સમયસુન્દર સીખ્ય તેહના શ્રી ઉપાધ્યાય કહિજેરે,
તિણુ એ કિધિ ચોપઇ, સાજણ માણસ સલહિજેરે.

સી. ૨૫

વર્તમાન ગછના ઘણી ભદારક શ્રી જિનરાજેરે,
જિનસાગર સ્ત્રીસર આચારિજ અધિક દિવાજેરે.

સી. ૨૬

એ ગુરને સૂપસાઉલેં એ ચઉપઇ ચઢિ સુપ્રમાણેરે,
ભણતાં સુણતાં વાંચતાં હુઈ આણુંદ કોડિ કલ્યાણેરે.

સી. ૨૭

ઇતિ શ્રી સીતારામ પ્રબંધે નવમો ખંડ સમાપ્ત.

ઇતિ શ્રી રામસીતા રાસ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૮૮૬ ના વર્ષે સાકે ૧૭૫૧ નાના પ્રવર્તમાને માસે-
તમ માસે સુભકારી ચૈત્ર માસે સુકલપક્ષે ત્રીયોદસી નીચૌ ભૃગુવાસરે
લીપીકૃતં પં શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી કલ્યાણવર્દન ગણી તત્ સીખ્ય
પં શ્રી ૫ મેઘવર્દન ગણી તત્ સીસ્ય પં. શ્રી ૫ વિવેકવર્દન ગણી
તત્ સીખ્ય પં. શ્રી ૫ ધર્મવર્દન ગણી તત્ સીખ્ય પાયરજરેણુસમાન
પં. શ્રી ૫ ક્ષેમાવર્દન ગણી વાંચનાર્થ.

જળ્ય લગ મેર અડગ હે જળ્ય લગ સસીયર સુર,

તળ્ય લગ એ દેવતું તપો લેખક પાઠક હોય.

લખીત વઢવાણુ નગરે શ્રી ઋષભદેવ પ્રસાદાતુ શુભ ભવતુ
કલ્યાણમસ્તુ ॥ દે. લા. પ. કમલવિનય શિ. પદ્મવિનય પાસેની પ્રત. પ.
૩૫ા લિખિતં શ્રી મહોટકોટ મધ્યે સં. ૧૬૯૧ વર્ષે આસૂ સુદિ ૩ દિને
પૃ. ૯૮ પં—૧૫ આ. ક.પા. ૧૧૯ પં—૧૪ આ. ક. આગ્રા ભંઝાં
કવિની સ્વંહસ્ત લિખિત પ્રત છે.

(૩૬૨) બારવ્રત રાસ. સ. ૧૬૮૫.

(૩૬૩) ગૌતમપૃચ્છા. સં. ૧૬૮૬.

(૩૬૪)+ શત્રુંજયરાસ સં. ૧૬૮૬ આવણુ શુદ્ધ નાગોરમાં.

આદિ—

હોહા

શ્રી રિસહેસર પાય નમી, આણી મન આનંદ,

રાસ ભણું રલિયામણો, શત્રુંજય સુખકંદ.

સંવત ચાર સત્યોતરેં, હુવા ધનેસરસરિ,	
તિણેં શત્રુંજય મહાતમ કહ્યું, શિલાદિલ દળુર.	૨
વીરજિણુંદ સમોસર્યાં, શત્રુંજય ઉપર જેમ,	
ઈદ્રાદિક આગલ કહ્યું, શત્રુંજય મહાતમ એમ.	૩
શત્રુંજય તીરથ સારિખું, નહિ છે તીરથ કોય,	
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં, તીરથ સધત્રાં જોય.	૪
x	x
x	x
x	x
x	x

અતે—

ઢાલ ૬

શત્રુંજય મહાતમ સાંભલીએ, રાસ રચ્યો અનુસાર,	
જે ભવી ગાવે ભાવશું એ, આનંદ હોય આપાર.	શ. ૨૦
શત્રુંજય રાસ સોહામણો એ, સાંભલજે સહુ કોય,	
ધર ખેડાં ભણે ભાવશું એ, તસુ જત્રાદલ હોય.	શ. ૨૧
ભણુશાલી થિર અતિ ભણોએ, દયાવંત દાતાર,	
શત્રુંજય સંધ કરાવીયો એ, જેસલમેર મઝાર.	શ. ૨૨
‘શત્રુંજય મહાતમય’ અંથથી એ, રાસ રચ્યો સુખકાર,	
રાસ ભણ્યો શત્રુંજ તણોએ, નયર નાગોર મઝાર.	શ. ૨૩
ગિર્યો ગચ્છ ખરતર તણોએ, શ્રી જિનચંદ સુરીશ,	
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુન્યનાએ, સકલચંદ સુજગીસ.	શ. ૨૪
તાસ શિષ્ય જગ નાણીયેં એ, સમયસુંદર ઉવજ્જાય,	
રાસ રચ્યો તેણેં રચ્યોએ, સુણતાં આનંદ થાય.	શ. ૨૫

પ્ર૦ ભીમશીમાણિક—રત્ન સમુચ્ચય પૃ. ૨૭૦—૨૮૦.

(૩૬૫) અંધક્રેષ્ટીની ચોપઈ સં. ૧૬૯૫ ઝાલોરમાં
આદિ—

ઝાલોર માહે નાણીયઈ, પારસનાથ પ્રતક્ષ,	
પ્રહ ઉઠીનઈ પ્રણમતાં, સાંનિધિ કરઈ સમક્ષ.	૧
ગઢ બપરિ ગરયડિ નિલહ, સોવનગરિ સિણુગાર,	
મહાવીર પ્રણમું મુદા, દેહલ તિનહ દાતાર.	૨

માતપિતા પણિ મનિ ધરં, જિણ દીધઉ અવતાર,
નામ લેખનઘ ગુર નમું, દીક્ષાં ન્યાન દાતાર.

૩

કરજોડી પ્રણુમી કરી, કહિસિ ધણું શ્રીકાર,
અંપક સેઠની ચઉપઘ અનુકંપા અધિકાર.

૪

* * * *

સહુ કો લોક લહધ છધ સરજ્યું, તે બોલ કેતા વંચું,
ઉઘમ છધ ધમ પણિ ભાવી અધિકું, સમયસુંદર કહધ સાચુરે. ચિં ૨૫
પહિલધ ખંડ થયઉ એ પૂરઉ, પણિ સંબંધ અધૂરઉ,
સમયસુંદર કહધ ખીજધ ખંડધ, સંબંધ થાસ્યધ પૂરઉરે. ચિં ૨૬

—છતિ શ્રી અનુકંપાદનાધિકારે અંપક શ્રેષ્ઠિ સંબંધે પ્રથમ ખંડ
સંપૂર્ણ:—

દૂહા—હિવ ખીજઉ ખંડ બોલસ્યું, અંપક પામી ઋદ્ધિ,

એ અનુકંપા દાનની, સગલી જાણું સિદ્ધિ.

૧

છન્નું કોડિ તણુઉ ધણી, થયઉ તે અંપકસેઠ,

વૃદ્ધત્ત વિવહારિયઉ, તિણિ તઉ કીધી વેઠિ.

૨

ચવદહ કોડિ સોનાતણી, આપણી માતા-વૃદ્ધ,

ઉજેણીથી આણિનધ, સગલી ભેલી કીધ.

૩

અંપકસેઠ અંપાપુરી, ભોગવધ લીલ વિલાસ,

વ્યાપારધ વાઙ્યઉ ધણું, પ્રગટયઉ પુણ્યપ્રકાસ.

૪

x * * x

અંતે—

ખંડ ખીજો દાલ ઉ મી રાગ ધન્યાસિરી સીતારામની ચઉપધ
એહની દાલ.

* * * *

અનુકંપા ઉપરિ કહઉ, અંપક સેઠનઉ દ્રષ્ટાંતોરે,

અનુકંપા સહુ આદરઉ, એહથી છધ મુગતિ એકાંતોરે.

કે. ૧૪

સંવત સોલપંચાણ્યર્ધ મઠ ઝાસોર માહે જોડીરે,
 ચંપક સેકની ચક્રપદ આંગિ આવસ નમ ઉધ છોડીરે. ક્ર. ૧૫
 શ્રી ખરતર ગઠ રાજ્યક, શ્રી મુગપ્રધાન જિણુચંદોરે,
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના, સકલચંદ મુણિદોરે. ક્ર. ૧૬
 સમયસુંદર શિષ્ય તેહના તિણ ચક્રપદ કીધી એહોરે,
 શિષ્ય તણુધ આગ્રહ કરી જે ઊપરિ અધિક સનેમોરે. ક્ર. ૧૭
 નરનારી રસિયા હુસ્યમ તે સાંભલિસ્યમ સદા આવીરે,
 મુઘડ મુકંઠી એ જણા, વાયજ્યો લલી વાત બણાવીરે. ક્ર. ૧૮

—પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૪ ગાથા મીલને સર્વ ગાથા ૧૬૧ પ્રથમ
 ખંડ ૪૪૪ ગાથા મીલને ખડક્ય સર્વ ગાથા ૫૦૬ ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક
 ૭૦૦ સં. ૧૬૯૯ આં ૧૦ ૫ લિપીકૃતા ૨૩—૧૪ આ. ક.

—ગ્રંથાગ્ર ૫૦૬ પત્ર ૧૫— ઘો. રત્ન, ૩.

—લિપિતા એયં પંડિત ચારિત્રવિજય—યતિ વિવેકવિજય (ધ્રુમટા-
 વાસો ઉપાગ્રય) ઉદયપુર ભં.

—ઇતિશ્રી દાનાધિકારે ચંપકગ્રંથી ચતુષ્પદી સંપૂર્ણ—સં. ૧૮૭૬
 ના વર્ષે શાકે ૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને શ્રી વૈડિયા મિંદર મધ્યે લિં પૂજ્ય
 ઋષિ માલજી તત્પરિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિં ઋ. શિવજીમાલજી શિષ્યર્થે
 પદનહેતવે પા. ૧૩ પં. ૧૫ રાજકોટ પૃ. અં

(૩૬૬) ધનદત્ત ચક્રપદ (વ્યવહારશુદ્ધિ ચોપદ) સં. ૧૬૯૬
 આસોમાં—અમદાવાદમાં.

આદિ—

શાંતિનાથ જિન સોલમો, પ્રણમુ તેહના પાય,
 વ્યવહારશુદ્ધિ ઉપરિ કહોડ, ચક્રપદ ચિત લગાય. ૧
 ભગવંત ભાપઈ ભો ભવિક, મોટો સાધનો ધર્મ,
 જેહથી મુગતિ જાઈઈ, સાસતાં લહિયઈ સર્મ. ૨
 દીસઈ તે આતિ દોહિલો, સૂરવીર કરઈ કેમ,
 આવકનો ધર્મ સોહિલો, દેવલોક મુખ દેમ. ૩

આવકનાં વ્રત તો પલઘ, જો હુંધ ગુણુ ધકિવીસ,
નામ તુમે તે સાંભલો, વાર વિસવાવીસ.

*

*

*

અંતે—

સંવત સોલ છતું સમઘએ, આસ્રમાસ મઝારિ,
અમદાવાદઘ એ કલઘએ, ધનદત્તનઉ અધિકારે.
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજયઉએ, શ્રી જિણુચંદ સૂરીસં,
પ્રથમ સીસ જગિ પરગઝએ, સકલચંદ તસુ સીસ.

સમયસુંદર સંબંધ કલઘ એ, જિનસાગર સૂરિરાજ,
(ભવિજનનઘ ક્ષિતકાજ પાકાંતર)

ભણતાં ગુણુતાં ભાવસુએ, સીજઘ વછત કાજ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણુ પં.
હર્ષકુશલગણિના સંશોધિતા સા. હરજી ધનજી સુઆવકાગ્રહેણુ પત્ર. હા.
ભ. પાટણ. —લિ૦ સૌભાગ્યવિજય ગણિ (લાલવિજય શિ.) લિ. શ્રા.
કેસરબાઈ વાચનાર્થ ૧૧-૧૧ ઘો. —૫-૯ અમ.

—સ. ૧૭૪૯ વર્ષે કાતિક વદિ ૨ બુધે વ્યવહારશુદ્ધિ વિપચે
૬-૧૯ (વિન્ધ)

—સં. ૧૭૨૪ વરષે આષાઢ સુદિ ૧૫ દિને લિખિતં મહોપા-
ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજય ગણિશિષ્ય ગણિ દીપ્તિવિજયેન
(ઉદયપુર ભં.)

બીજી પ્રતમાં છેવટે નીચે પ્રમાણે છે:—

સમક્ષિતનુ ફલ માગીઘએ ધનદત્ત રિષિનંધ પાસિ, સ.

તુમ્હ પામિઉં તે આપજયો એ મુઝ મનિ પૂર્યો આસ, સં.

સમયસુંદર સંબંધિ કલિઉ એ જિનસાગર સૂરિરાજ સં.

ભણુતાં ગણુતાં ભાવસુએ એ સીઝઈ વછિતકાજ. સં.

—વિવેકવિજય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

(૩૬૭) સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭

—લીં.

(૩૬૮) પુણ્યાઢ્ય રાસ.

—૩; રત્ન.

(૩૬૯) મુસઢ રાસ.

(૩૭૦) પુંજઋષિનો રાસ. (ઐ.)

મયણુરેહા રાસ.

જીવરાશી ક્ષમાપના

હવે રાણી પદમાવતી, જીવરાશી ખપાવે,

આ ઉપરનાં બંને પ્રત્યેકપુદ્ધ રાસમાં અંતર્ગત છે.

(૩૭૧) દ્રુપદી સંખંધ સં. ૧૭૦૦ માહ માસ, અમદાવાદમાં.

આદિ—

ફહા.

શાંતિનાથ પ્રણમું સદા, પ્રણમું સદગુરૂ પાય,

શ્રુતદેવી સાનિધિ કરી, અલગ ટલઉ અંતરાય.

૧

માતપિતા પણિ માનીયછ, જિણ દીધઉ અવતાર,

દીક્ષા ગુરૂ વિદ્યાતણઉ, એ મોટઉ ઉપગાર.

૨

સં. ૧૬૭૨માં વિશેષશતક સંસ્કૃતમાં રચેલ છે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રીમત્પરતર ગચ્છે શ્રીમર્જિનસિંહસૂરિ ગુરૂરાજ્યે

સામ્રાજ્યં કુર્વાણિ યુગપ્રધાનાખ્ય ગિરૂદધરે.

૧

વિક્રમસંવતિ લોચન મુનિદર્શન કુમુદ બાંધવ પ્રમિતે,

શ્રી પાર્શ્વજન્મ દિવસે પુરે શ્રી મેડતા નગરે.

૨

યુગપ્રધાન પદવી શ્રી અકખ્યરસાહિના,

ચેલ્યો દત્તા મહાભાગ્યાઃ શ્રી જિનચદ્રસૂરયઃ

૩

તેષાં શિષ્યો મુખ્યં સ્વહસ્તદીક્ષશ્ચ સકલચંદ્રગણિઃ

તર્ચિષ્ય સમયસુંદરસુપાર્શ્વકૈરકૃતશતકમિદમ્.

૪

—સં. ૧૭૨૭ વર્ષે આવળુ વદિ ૬ દિને રાનિવારે શ્રી ગુહામધ્યે

પં. કલ્યાણનિધાનમુનિનાંતે વાસિના પં લખિયંદ્ર મુનિ લિપિચક્રે.

(વિ. ધ. બં.)

પહિલું સાધુ સતીતણા, કીધા ધણા પ્રખંધ,	
હિવ વલિ સૂત્રચકી કહું, દૂપદીનઉ સંખંધ.	૩
એક સૂત્ર ખીજું સતી, ઉત્તમ એહની જોડ,	
સુણતાં આનંદ ઊપનર્ધ, કરમની તૂટઈ કોડિ.	૪
વૃદ્ધપણુધ મધ ચઉપધ, કરિવા માંડી એહ,	
સૂત્ર સતી નર્ધ સાધસ્થું, મુઝ મનિ અધિક સનેહ.	૫
મત કરઉ ઉંધ નર્ધ વારતા, સાંભલતાં સહુ કોય,	
આપન પ્રીછધ અન્યનધ, અંતરાય પણિ હોય.	૬
જ્ઞાતા સૂત્ર અરથ ચકી, ભાખ્યઉ શ્રી ભગવંત,	
સુધરમ સામી ગુંથિયઉ, સૂત્ર ચકી મતિમંત.	૭
કરજોડી જાંબૂ કહઈ, સુધરમ સામિનર્ધ એમ,	
પનરમઉ ધન્નાન કણઉ સોલમઉ અધ્યયન કેમ.	૮
સુધરમ સામી ધમિ કહઈ, સુણિ જાંબૂ સુવિચાર,	
મહાવીર મુઝનર્ધ કણઉ, તિમ કહું તે અધિકાર.	૯

x

x

x

x

અતે—

ત્રીજો ખંડ ઢાલ સાતમી-રાગ ધન્યાસિરી.

પાસ જિણુંદ જુહારીયધ એહની.

સુધરમ સામી પાંચમઉ ગણુધર જાંબૂનધ ભાષધરે,	
ન્યાતા સૂત્રનર્ધ સોલમઉ, એ અધ્યયન સહુની સાપધરે.	૧
દૂપદીની એ ચઉપધ મધ, વૃદ્ધપણુધ પણિ કીધીરે	
શિષ્યતણુધ આગ્રહ કરી, મઈ લાભ ઊપરિ મતિ દીધીરે.	૬.
એક સતી વલી સાધવી એ વાત બાઉ ધણું મોટીરે,	
દૂપદી નામ લેતાં ચકાં, તિણુ કરમની તૂટઈ કોટીરે.	૨
એક સંખ દૂધમઈ ભર્ગઉ, માનીતી સુતસ્થું મોહધરે,	
સૂત્ર ગુણુધ સખરધ કંઠ તસુ સુરનરના સુખ સોહધરે.	૩

ધનવંત વિનયધરમ વલી, એક બાપ નહ સંયમ ધારીરે,
વૃદ્ધ ગીતારથ ગુરુ વલી એહની મનિ આવધ સારીરે. ૪

અમદાવાદ નગરમાહે, સંવત સત્તરસઘ વરપેરે,
માહ માસ થઈ ચઉપઈ હુંસી માણસને હરપેરે. ૬. ૫

વાચક હરપનદન વલી હરપકુસલઈ સાનિધિ કીધીરે,
લિપણુ સોઝણુ સાહચ થઈ, તિણુ તુરત પુરી કરિ દીધીરે. ૬. ૬

શ્રી જિણુચંદ સૂરીસર, શ્રી સકલચંદ તમુ સીસોરે
સમયસુંદર શિષ્ય તેહના, શ્રી સંઘનઈ ઘઈ આસીસોરે. ૬. ૭

ખરતર ગઝ તણુઉ ઘણી, જિનસાગરસૂરિ વિરાજીરે,
સમયસુંદર કહઈ ચિર જીવઉ, દિન દિન પ્રતિ સમ્પલ દિવાજીરે. ૬. ૮

ત્રિણુખંડ ઈણુ ચઉપઈ, વલી અતિ ભલી ચઉત્રીસ ચઉત્રીસ ઢાલોરે,
સમયસુંદર કહઈ વંદના સીલ પાલધ તેહનઈ ત્રિપ્રલોરે. ૬. ૯

—૪તિશ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાય વિરચિતે દ્રૂપદીસતી સંખ્યે
ત્રિતીયઃ ખંડઃ સમાપ્તઃ તત્સમાપ્તો અમામા એયં ચતુઃપદી પ્રથમ ખંડે
ઢાલ ૧૫ સર્વ ગાથા ૩૧૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૧૨ સર્વ ગાથા ૧૫૧
તૃતીય ખંડે ઢાલ ૭ સર્વ ગાથા ૧૪૪ સર્વાંચ. ઢાલ ૩૪ સર્વાંચ.
ગાથા ૬૦૬ સવત ૧૭૦૫ વર્ષે આપાઠ વદિ ૧૩ શુક્રે લિખિતં પાનાં
૩૦-૧૩ સેં. લા. વડોદરા.

હવે આ સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન્ કવિની નાની મીઠી કૃતિઓની ટીપ્પ
નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) પોષધવિધિ સ્તવન સં. ૧૬૬૭ માગશર સુ. ૧૦ ગુરુ મરોટમાં
અંતે—

ઉત્કૃષ્ટી પોષા તણી વિધિ કહી ઉપગાર,
જેસલમેરી સંઘનઈ હો, આગ્રહ કરી સુવિચાર. ૩૬

સોલઈસઘ સતસઠિ સમઘહો નગર મરોટ મઝારિ,
મગસરિ સુદિ દશમી દિનઘહો, શુભ દિન સુર ગુરવારિ. ૩૭

શ્રી જિનયદ્સરિ હો, શ્રી જિનસિંધ સૂરીસ,
સકલચંદ્ર સુપસાધ હો સમયસુંદર ભણુઈ સીસ.

૩૮

—પત્ર ૩ હાલા. ભં. પાટણુ દાખડો ૮૨

(૨)+ કર્મછત્રીસી સં. ૧૬૬૮ માહ સુદ ૬ મુલતાનમાં

આદિ—

રાગ આસાહરી

કર્મચક્રી છુટે નહીં પ્રાણી, કર્મ મળલ દુખ ખાણુજી,
કર્મ તણે વશ જીવ પડયા સહુ, કર્મ કરે તે પ્રમાણુજી. કરમ. ૧

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી મુલતાન નગર મૂલનાયક, પાર્શ્વનાથ જિણુ જ્ઞેયજી,
વાસુપૂજ્ય શ્રી સુમતિ પ્રસાદે, લોક સુખી સહુ કોયજી. ક. ૩૩

શ્રી જિનયદ્સરિ જિનસિંધસરિ, ગચ્છપતિ ગુણુ ભરપૂરજી,
સિધુ જ્ઞેસલમેરી આવક, ખરતર ગચ્છ પડુરજી. ક. ૩૪

સકલચંદ્ર સદ્ગુરુ પસાયે, સોલસે અડસઠીજી,
કર્મછત્રીસી એ મઈ કીધી, માહ તણી સુદ છઠીજી. ક. ૩૫

કર્મછત્રીસી કાને સુણીને, કરજો વ્રત પચ્ચખાણુજી,
સમયસુંદર કહે શિવસુખ લેશો, ધર્મતણો પરમાણુજી. ક. ૩૬

—પ્ર૦ ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભાગ ૩ પૃ. ૨૨૯

(૩) શીલછત્રીશી

(૪) પુણ્ય છત્રીશી

(૫) સંતોષ છત્રીશી

(૬) +ક્ષમા છત્રીશી

}

સં. ૧૬૬૮ સર્વ પૃ. ૧૦—અમ૦

આદિ—

આદર જીવ ક્ષમાગુણુ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્રેષજી,
સમતાયે શિવસુખ પામીજે, કોધે કુગતિ વિશેષજી.

આ. ૧

*

*

*

*

અંતે—

નગરમાંહે નાગોર નગીનો, જિહાં જિનવર પ્રાસાદ્ય,
 આવક લોક વસે અતિ સુખિયા, ધર્મતણે પરસાદ્ય. આ. ૩૪
 ક્ષમાપત્રીશી ખાંતે કીધી, આતમપર ઉપગાર્ય,
 સાંભલતાં આવક પણુ સમન્થા, ઉપશમ ધર્મો અપાર્ય. આ. ૩૫
 જુગપ્રધાન જિણુચંદ સુરીસર, સકલચંદ તસુ શિષ્ય્ય,
 સમયસુંદર તસુ શિષ્ય લણે ધમ, ચતુર્વિધિ સંધ જગીશ્ય આ. ૩૬
 —જ. પ્ર. ૩૯૯

(૭)+ અમરસરપુર મંડન શીતલનાથસ્ત. ૧૫ કડીનું
 આદિ—મોરા સાહેબહો શ્રી શીતલનાથકિ, વીનતી સુણો એક મોરડી.

અંતે—

ધમ અમરસરપુર સંધસુખકર માત નંદાનંદણો,
 સકલાપ સીતલનાથ સામી સકલ જણુ આનંદણો;
 શ્રી વચ્છલંછન વરણુ કંચણુ રૂપ સુંદર સોહએ,
 એ તવન કીધઉ સમયસુંદર સુણુત જન મન મોહએ. ૧૫
 પ્ર. કા, મારી પાસે છે. પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૫

(૮)+મહાવીર સ્ત૦ વિનતિરૂપે—જેસલમેરમાં.

આદિ—

વીર સુણો મુજ વીનતિ, કરજોડી હો કંઈ હું મનની વાત,
 બાલકની પરે વીનવું, મોરા સામી હો વૂ ત્રિલોવન તાત,
 વીર સુણો મોરી વીનતી. ૧

અંતે—

કલશ

ધમ નયર જેસલમેરમંડણુ, તીર્થકર ચોવીસમે
 સાસનાધીશ સિંહલંછન સેવતા સુરતરસમે
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલાનિકો,
 વાચનાચાર્ય સમયસુંદર, સંયુક્તો ત્રિભુવનતિકો.

—શ્રી બપ્પા મધે સં. ૧૭૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ દ્વિતી લખતં
રાએચંદ રાએસંધ. ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈના મારી પાસે આવેલા
એક ચોપડામાં છે. —૨-૧૪ આ. ક.

—પ્ર. રત્નસાગર પૃ. ૧૫૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૮૩

(૯) +દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) રત.

આદિ—આયો આયોજી સમરંતા દાદોજી આયો.

(૧૦) પ્રતિમા રત ૭ કડી—આદિ—શ્રી જિનપ્રતિમા હો જિન,
સારખી કહી, એ દીઠાં આણુદ.

અંતે—

પારસનાથ હો તુઝ પરસાદથી, સદ્વહના મુઝ એહ,
ભવ ભવ હોજ્યો હો સમયસુંદર કહે, શ્રી જિનપ્રતિમાશું નેહજી શ્રી.
(મારી પાસે છે)

(૧૧) ઉદયન રાજર્ષિ ગીત—૨૦ કડી.

અંતે—

મુગતિ પદ્મતા મુનિવર, ભગવતિ અંગ વિચાર મુઝ
સમયસુંદર કહ્યું પ્રણમતાં, પાંખીજઈ ભવપાર ૨૦. મુઝ
(મારી પાસે છે)

(૧૨) +શત્રુંજય મંડન આદિ બૃહત્સ્તોત્ર—૩૧ કડી.

આદિ—

એ કર જોડી વીનવુંજ, સુણિ સામી સુવદીત,
કૂડ કપટ મૂંડી કરીજી, વાંત કહુ આપવીત. ૧

અંતે—

કલશ

ધમિ ચઢિય શેત્રુંજ ચરણ ભેટયા, નાભિનંદણ જિણ તણા,
કરજોડિ આદિ જિણુદ આગધ, પાપ આલોયા આપણા,
શ્રી પૂજ્ય જિણુચંદ સૂરિ સદ્ગુર, પ્રથમ શિષ્ય સુજસ ધણુધ,
ગણિ સકલચંદ સુસીસ વાચક, સમયસુંદર ગુણ ભણુધ. ૩૧
પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૫ થી ૨૩૭ (મારી પાસે છે)

(આનું ખીજું નામ આલોચણ ગમિન આદિ સ્તં છે. પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સં. ભાગ ૨ જો. આ સ્તવન પોતે શત્રુજય યાત્રા કરી ત્યારે કર્યું છે તે માટે શત્રુજય ગ્રંથ પોતે કર્યો છે તેમાં આલોચણનો ઉલ્લેખ જુઓ.)

૧૨ અ + સકલ શાશ્વત ચૈત્યનમસ્કાર સ્તં ૫ દાળ.

આદિ—

રિષભાનન વ્રધમાન, ચંદ્રાનન જિન, વારિયેણ નામે જિણુઓ. ૧

તેહતણા પ્રાસાદ ત્રિભુવન સાસતા, પ્રણમું મિંખ સોદામણા ઓ. ૨

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

ધમ શાસતા પ્રાસાદ પ્રતિમા સંયુષ્યા જિનવર તણા,

ચિહ્નું નામ જિનચંદ તણા ત્રિભુવન સકલચંદ સુહાવણા;

વાચનાચારિજ સમયસુંદર ગુણ ભણે અભિરામ ઓ,

ત્રિહું કાલ ત્રિકરણ શુદ્ધ હોયજ્યો સદા મુઝ પ્રણામ ઓ.

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૨૮ થી ૨૩૦

(૧૩) + મહેવામંડળ પાર્શ્વનાથ સ્તં (પાર્શ્વનાથનો છંદ) ૮ કંડી.

આદિ—

આપણુ ધર બધા લીલ કરઉ, નિજ પુત્ર કલત્રસું પ્રેમ ધરઉ,

ગુપ્તે દેસ દેસંતર કાંઈ દ્રઉડઈ, નિત નાંમ જપઉ શ્રીના કોડઈ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી પાસ મહેવાપુર નગરે, મધ ભેટયઉ જિણુવર હરખ ભરે,

ધમ સમયસુંદર કહઈ ગુણ જોડઉ, નિતં

પ્રં જૈ. પ્ર. ૫ ૨૩૨ (મારી પાસે છે)

(૧૪) વીકાનેર મંડળ ઋષભજિન સ્તં

આદિ—

ઢાલ ઝિરભિર વરસૈ મેહ હો રાગ પરનાલે પાંણી વહૈ-એ દેશી.

વીક્રમપુર સિણુગારહો લાલ, રિષભ જિણેસર ગુણુ ભર્યો, મોરાલાલ,
નાભિરાયાં કુલચંદ, મરદેવી માતા ઉર ધર્યો-૧ મા.

અપૂર્ણ મારી પાસે છે.

(૧૫) પાર્થનાથજિન પંચ કલ્યાણુક રત૦ ૫૧ કડી. સં. ૧૬૫૬
વૈ. સુ. ૩ જેસલમેરમાં આદિજિન પારણુ દિને.

આદિ—

પુરિસાદાણી પરગડઉ, જેસલમેર જિણુંદ,
પંચ યલ્યાણુક તેહના, પભણિસુ પરમાણુંદ. ૧
જિનવરના ગુણુ ગાવતાં, લહિયઈ સમકિત સાર,
ગોત્ર તિથંકર ખાંધિયઈ, લહુ તરિયઈ સંસાર. ૨
રાગ ભેદ રલિયાંમણુ જાણુમ ચતુરસુજાણુ,
ભાવ ભગતિ ગુણુ ગાવતાં, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. ૩

* * * *

અંતે—

રાગ ધન્યાસિરી.

ધમિ થુણુક જેસલમેરમંડન, દુરિત ખંડન સુભ મનઈ,
રસ કરણુ દરસણુ તરણિ વરસઈ, આદિ જિણુ પારણુ વિનઈ. ૫૦
જિનચંદસૂરતિ સકલચંદન મૃગમદા કેસર કરી,
પ્રહ સમધસુંદર પાસ પૂજઈ, તેહની ધન્યાસિરી. ૫૧

૩-૧૧ (મારી પાસે છે)

(૧૬) તીર્થમાલા રત૦

આદિ—

શ્રી શેત્રુંજે ઋષભ સમોસર્યા, ભલા ગુણુભર્યારે,
સીધા સાધુ અનંત, તીરથ તે નમુરે.

અંતે—

શેત્રુંજની કારણી નવાનગરમારે, શ્રી રાજસી ભરાવ્યા ખિંબ, તી.
તીરથ યાત્રા ફલ તીહાં હોજ્યો મુજ ધહારે, સમયસુંદર કહે એમ. તી.

—મારી પાસે છે. પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃષ્ઠ.

(૧૭) સાચોરમંડન વીરસ્તં સં. ૧૬૭૭ માહ માસ
આદિ—

ધન્ય દિવસ મેં આજ જુહાર્યો, સાચોરો મહાવીરજી,
અંતે—

ધમ નયરશ્રી સાચોર મંડન, સિંહલાંછન સુખ કરો.
સકલાપ મૂરતિ, સકલ મૂરતિ, માત ત્રિશલા ઉરિ ધરો,
સંવત સોલેસે સત્યોતર માહ માસ મનોહરો,
વીનવ્યો પાઠક સમયસુંદર પ્રગટ તું પરમેસરો. ૧૪.
—મારી પાસે છે.

(૧૮) મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્તં ૧૪ કડીનું.

આદિ—

જંબૂદીવ સોહામણો, દક્ષિણ ભરત ઉદાર,
રાજગૃહ નગરી ભલી, અલકાપુરી અવતાર. ૧
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિજી, સમરતાં સુખ યાય,
મનવંછિત ફલ પામીયછ, દોહગ દૂરિ પલાય.

* * * *

અંતે—

કલશ

ધમ પંચ કલ્યાણિક ત્રિભુવન રાય,
મુનિસુવ્રત સામી વીસમો, જિનવરરાય વીસમો,
જિયુવરરાય જગત્ર ગુરૂ, ભયભંજણુ ભગવંત,
નિરાકાર નિરંજન નિરૂપમ અંજરામર અરહંત
શ્રી જિનચંદ વિનેય સિરોમણી સકલચંદ ગણી સીસ,
વાચક સમયસુંદર ધમ પભણુછ, પૂરઉ મનહ જગીસ. ૧૪
—વાં સાંભીદાસ ગણિ લિખતં. ૧-૧૫ મારી પ.સે છે.

પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૧૪

(૧૯) +સીમંધર સ્વામી સ્તોત્ર

આદિ—

ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન પુરિક ગિરિનાથ,

ધન ધન તેહના માનવીજી, નિત ઉડી કરેરે પ્રણામ.

૧

x

*

*

*

અતે—

સમયસુંદરની વંદનાજી, માનજો વારોવાર,

ખે કરજોડી વીનવુંજી, વીનતડી અવધાર.

શ્રીમંદિર સ્વામી કહીધરે, હું મહાવિદેહ આવીસ,

જયવંતા જિનવર કહીધરે, હું તુંમને વાંદીસ.

૯

—અનંત. સઝાયોમાં.

જૈ. પ્ર. ૩૧૪

(૨૦) +રાણકપુર સ્તોત્ર સં. ૧૬૭૬ માગશર જત્રા કરી.

આદિ—

રાણપુરે રલિયામણોરે લાલ, શ્રી આદીસર દેવ મન મોહું રે.

અતે—

સંવત સોલ છિયંતરેરે લાલ, મિગસિર માસ મઝાર, મં

રાણપુરે યાત્રા કરીરે લાલ, સમયસુંદર સુખકાર, મં

૭,

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૨. જૈ. પ્ર. ૭૦

(૨૧) +અષ્ટાપદ સ્તોત્ર

આદિ—

મનડો અષ્ટાપદ મોહો માહરોજી, નામ જપું નિશદીશજી.

અતે—

દૈવ ન દીધી મુઝને પાંખડીજી, આવું કેમ હજૂરજી,

સમયસુંદર કહે વંદનાજી, પ્રહ ઉગમને સૂરજી.

મં.

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૩૪૨,

(૨૨) +એકાદશી સ્તં ૧૩ કડીનું સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ચોપાઈની દેશી.

આદિ—

સમવસરણ એકા ભગવંત, ધર્મ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત,
બારે પરખદા એકી રૂડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧

* * * *

અંતે—

જેસલ સોલ ધધ્યાસી સમે, કીધું સ્તવન સહુ મનગમે,
સમયસુંદર કહે દાહાડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧૩

આમાં મૈાન એકાદશી પર્વનું મહાત્મ્ય છે.—પ્ર૦ ચૈ૦ આદિ સંગ્રહ
ભા. ૩ પૃ. ૫૪ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૪, રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૭૨.

(૨૩) +પંચમી વૃદ્ધ (મોહ) સ્તં (જ્ઞાનપંચમી પર ૩ દાલ રૂપ
કડીનું સ્ત.

આદિ—

પ્રણમું શ્રી ગુરૂ પાય, નિર્મલજ્ઞાન ઉપાય,
પંચમી તપ ભણુંએ, જનમ સફલ ગિણું એ. ૧

અંતે—

ધમ પંચમી તપ ફલપ્રરૂપક વર્ધમાન જિણેસરો,
મર્ધ થુણે શ્રી અરિહંત ભગવંત, અતુલબલ અલવેસરો,
જયવંત શ્રી જિનચંદ્રસરિજ, સકલચંદ નમસિયો,
વાચનાચારિજ સમયસુંદર, ભગતિભાવ પ્રશંસિયો.

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૬૮, રત્નસાગર પૃ. ૧૩૭ શ્રી જ્ઞાન-
પંચમી (જૈ. ધ. સભા. ભાવ.)

(૨૪) +પંચમીપર લઘુ સ્તં ૫ કડી.

આદિ—

પંચમી તપ તુમે કરોરે પ્રાણી, નિર્મલ પામે જ્ઞાન.

અતે—

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ કરીને, મહારી પૂરો ઉમેદરે,

સમયસુંદર કહે હું પણ પામુ, જ્ઞાનનો પંથમે ભેદરે—પચમી૦

—પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૭૦, જૈનપ્રબોધ પૃ. ૯૦

(૨૫) +ઉપધાન તપ રત્ન૦ (૭ ઉપધાનતું હુંક વર્ણન)

આદિ—

શ્રી મહાવીર ધરમ પરગાસે, બેડી પરષદ બારણ,

અમૃત વચન સુણી અતિ મીઠા, પામે હરપ અપારણ. ૧

સુણો સુણોરે શ્રાવક ઉપધાન વહા વિન કિમ સૂઝે નવકાર.

ઉત્તરાધ્યયન બહુ શ્રુત અધ્યયને, એ ભણ્યો અધિકારણ. સુ. ૨

મહાનિશીથ સિદ્ધાંત માંહે પિણુ, ઉપધાન તપ વિસ્તારણ,

અનુક્રમે શુદ્ધ પરંપર દીસે, સુવિહિત ગચ્છ આચારણ. સુ. ૩

*

*

*

*

અતે—

કૃત્તશ.

ધમ વીર જિણુવર ભુવણ દિણુયર માતા ત્રિશલાનંદણો,

ઉપધાનનાં કૃત્ત કહે ઉત્તમ ભવિય જન આનંદણો,

જિનચંદ્ર યુગપરધાન સદ્ગુર સકલચંદ્ર મુનીસરો,

તસુ સીસ વાચક સમયસુંદર ભણે વચ્ચિત સુખકરો. ૧૮

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૫૧, રત્નસાગર ભાગ ૧ પૃ. ૪૮૨,

(૨૬) +દાનશીલ તપ ભાવ પર પ્રભાતી.

આદિ—

રે જીવ જૈનધર્મ કીજીયે, ધર્મના ચાર પ્રકાર,

દાન શીયલ તપ ભાવના, જગમાં એટલું સાર—રે. ૧૬

પ્ર. જૈન સ. માળા; ચૈત્ય૦ આદિ સં. ૩.

(૨૭) +માયાપર સ.

આદિ—માયા કારમીરે માયા મ કરો ચતુરસુજાણ.

+જીવરાશી ખમાવવાપર

આદિ—હવે રાણી પદમાવતી શુવરાશિ ખમાવે.

અતે—

રાગ વૈરાડી જે સુણે, એ ત્રીજી દાસ

સમયસુંદર કહે પાપથી, છટો તતકાસ.

હવે ૦ ૩૩

(આ સંઝાય સ્વતંત્ર નથી પણ તે ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ રાસમાંથી
તેમિરાજર્પિના ખંડમાં છે.)

(૨૮) આદીસર વિનતિ.

આદિ—

આદીસર હો સોવનકાય, તેજઈ રવિ જિમ દીપંતો,

સુર કિંનર હો સેવઘ પાય, મોહ મહાભડ શપતો—

૧

જે અહનિશિ હો પ્રણમે સામિ, ત્યાં ધર સદા વધામણા,

ચક્ર ગઈ દુખ હો ટાલણહાર, જિનવર નામ સુહામણો.

૨

વીનતડી હો ઈકિ અવધારિ, કરજેડી કવિયણ કહે,

તું સમરથ હો ઇણ સંસારિ, તુઝ કીરતિ જગિ મહમહે.

૩

“

“

“

“

અપૂર્ણ—મારી પાસે છે.

૨૯ નાગલા ગીત.

આદિ—ભવદેવ ભાઈ ધરિ આવીયોરે, પ્રતિજૂઝવી મુનિરાયરે,

નવ પરિણીત મુકી નાગલા, ભવદત્ત વાંદે મુનિના પાયરે.

૧

અર્ધમંડિત ગોરી નાગલા.

અતે—નારી નાગલાઈ પ્રતિજૂઝવોરે, વૈરાગ ધરી બહુ માનરે,

ભવદત્ત દેવલોક પામીયોરે, સમયેસુંદર વાંદે પાયરે.

૭ અ ૦

અમારી પાસે છે.

૩૦ અર્હનક સંઝાય.

૯ કડી.

આદિ—વેરણ વેલા પાંગર્યોરે હો, ધૂપ તમે અસરાલ, મેરે અરહના,

ધરતી વક્ષી ઉતી ધણુરે, હાં મુનિવર અતિ સુકુમાલ. મેરે. ૧

અતે—રાતી શલા અણસણ લીએરે હાં, ચડતે મન પરિણામ. મેરે.

સમયસુંદર કહે તેહનેરે હાં, ત્રિકરણ સુદ્ધ પ્રણામ. મેરે. ૯

(૩૧) +નિંદાવારક સ. ૫ કડી.

આદિ—

નિંદા મ કરજો કોઈની પારકારે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપરે.

પ્ર૦ રતનસ. જૈ. પ્ર.

(૩૨) +અનાથીઋષિ સ. ૯ કડી.

આદિ—

શ્રેણિક રચવાડી ચઢ્યો, પેખિયો મુનિ એકંત,

વરરૂપ કાંતિએ મોહિયો, રાય પૂછે રે કહો વિરતંત—

શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિર્ગથ.

(૩૩) +બાહુબલ સ. ૭ કડી.

આદિ—

રાજતણા અતિ શોભિયા, ભરત બાહુબલ ઝૂંઝેરે,

મૂંઠ ઉપાડી મારિવા, બાહુબલ પ્રતિયુએરે.

—વીરા મારા ગજથકી ઉતરો.

૧

(૩૪) +અરણિક (અર્હનક) મુનિ સ. ૮ કડી.

આદિ—

અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગાયરી, તડકે દાઝે સીસોળ,

પાય ઉવરાણારે વેલૂ પરજલેરે, તન સુકુમાલ મુનીસોળ—અરણિક

૧

(૩૫) +શાલિભદ્ર સ.

—૨. સ.

આદિ—

પ્રથમ ગોવાળિયાતણે ભવેળ, દીધું મુનિવર દાન.

જૈ. પ્ર. ૩૬૯

(૩૬) +મેઘરથરાય સ.

આદિ—

દશમે ભવે શ્રી શાંતિજ, મેઘરથ જીવડો રાય રડારાજ.

સ. મા. પૃ. ૧૩૦

(૩૭) +પ્રસન્નચંદ્રઋષિ સં

આદિ—

મારગમેં મૂઝને મિલ્યો ઋષિ રૂડોરે, મૂઝો તે સાધુ નિર્ઘય, ઋષિસર રૂડોરે. ૧

(૩૮) +ગજસુકુમાલ સ. નયરી દ્વારામતિ જાણીયેછ.

(૩૯) +રાજુલ સ. રાજુલ ચાલી રંગશુરે.

(૪૦) રેવતી સ. સોવન સિંધાસણ રેવતી—આ. ૬.

(૪૧) +ધોખીડા પર સઝાય-ધોખીડા તું ધોજે મનનું ધોતિયુરે—

સ્થૂલિભદ્ર ગીત-પીઢડા! માનો બોલ હમારોરે.

નલદ્વદંતી ગીત ૬ કડી.

આદિ—

નલદ્વદંતી નીસર્યા, જૂવટું હારી દેશ, નલ રાજ,

વનમાંહે રાતિવાસો વસ્યા, સૂતાં જૂમિ પ્રદેશ—નલરાજ. ૧

અતે—

દ્વદંતી પીહર ગષ્ટ, પાલ્યો નિરલલ સીલ, નં

સમયસુંદર કહઈ પિઉ મિલ્યો, લીધા અવિચલ લીલ, નં ૬

(૪૨) +ચેલણા સતી સ. ૬ કડી.

આદિ—વીર વાંદી વલતા થકાંછ, ચેલણા દીહડરે નિર્ઘય—

અતે—સમયસુંદર કહે ચેલણાછ, પામીયો ભવતણો પાર—

વીરે વખાણી રાણી ચેલણાછ. ૬

મારી પાસે છે.

(૪૩-૪૬) +ચાર પ્રત્યેક બુધની સઝાય.

૧ લાની સ.

આદિ—ચંપા નગરી અતિ ભલી હું વારી, દધિવાહન જૂપાલ રે, હું.

અતે—સમયસુંદર કહે સાધુને, હું પ્રણમ્યા પાતક જાયરે. હું. ૫

૨ જાની સ. આ—નગર કંપિલાનો ધણીરે, જયરાજ ગુણજાણ,

અ—સમયસુંદર કહે સાધુનેરે, નિત નિત પ્રણમૈ પાય દુ.૮

૩ જાની સ. આ-નગર સુદર્શન રાય હોજી, મણિરથ રાજ કરે તિહાં,
અ-સમયસુંદર કહે સાધુને.

૪ થાની સ. આ-પુંડરવર ધનપુર રાજ્યો, મહાંકી સહિયર, સિંધરથ
નામ નરેંદરે.

અ-સમયસુંદર કહે સાધુજી, ચોથો પ્રત્યેકબુધ એ-મહાં.

(૪૭) ચારેની માથે સં

આ-ચિહ્ન દિસથી ચારે આવીયા, સમકાલે હે યક્ષ દેહરામાંહિ.

અ-ઉત્તરાધ્યયને તે કહો, સૂત્રમાહે હો ચારે પ્રત્યેક બુધ,
સમયસુંદર કહે સાધુના, ગુણ ગાયાહે પાટણુ પરિસિધિ.

—મારી પાસે છે.

(૪૮) નમિરાજગીત.

આદિ—

જી હો મયુરા નગરીનો રાજ્યો, જીહો હય ગય રથ પરિવાર,

અંત—

જીહો ઉત્તરાધ્યયને એહ છે જીહો, નમિરાજ અધિકાર,

જીહો સમયસુંદર કહે વાંદતાં, જીહો પામીજે ભવપાર.

(મારી પાસે છે.)

(૪૯) સનતકુમાર ગીત.

આદિ—

જોવા આવ્યા રે દેવતા, રૂપ અનોપમ સાર,

ગરવ થકી વિણસી ગયો, ચક્રવર્તિ સનતકુમાર,

નયણુ નિહાલોરે નાહલા.

અંત—

સનતકુમાર મુનીસર, નાણ્યો નેહ લગાર,

કાજ સમાર્થારે આપણાં, સમયસુંદર કહે સાર. પ. ન.

(મારી પાસે છે.)

(૫૦) અહુન્નક ગીત.

અતે—

અધિકાર ભણ્યો મર્ધ એહનઉ, સમયમુંદરનર્ધ ધ્યાન તેહનઉ.

૭ મ્હા.

૫૧—૮૬

૩૬ ગીતો—જૂદ જૂદ રાગમાં ૫૬ જેવાં. સં. ૧૬૭૦ માં યા તે પહેલાં.

(૧) ક્રોધ નિવારણ—છયુરા તું મ કરિ કિણમું રોસ.

(૨) માન નિવારણ—મરિખ નર કાહે તું કરત ગુમાન.

(૩) માન નિવારણ—કિસીકું સખ દિન સરીયે ન હોઈ.

(૪) માયા નિવારણ—છહુ મેરા, છવ તું વિમાસે નહિ કષ્ટુ તેરા.

(૫) લોભ નિવારણ—રામા રામા ધનં ધનં, ભમતઉ રહઈ તું રાતિ દિનં.

(૬) લોભ નિવારણ—ચેલા ચેલા પદં પદં, પુસ્તક પાના લોભ મદં.

(૭) મનશુદ્ધિ—એક મનશુદ્ધિ વિણ કોઉ મુગતિ ન જાઇ.

(૮) છવપ્રતિષેધ—જગિ જગિ તું જંતુયા, તું કાઈ નિચિંતો સેવેરી.

(૯) છવપ્રતિષેધ—રે છવ વખત વિખ્યા સુખ લહિયઇ,

(૧૦) આર્તિ નિવારણ—મેરે જયુ આરતિ કાંઈ ધરઇ,

(૧૧) નિંદાપરિહાર—નિંદા ન કીજઇ છવ પ્રસાઇ, નિંદા પાપે પિંડ ભસાઇ,

(૧૨) હુંકાર પરિહાર—જહાં તહાં હકર હું હું હું,

(૧૩) કામિની વિશ્વાસ નિવારણ—કામિની કહિ કુંણુ વેસાસા,

(૧૪) છવ નટાવા—દેખિ દેખિ છવ નટાવે ઐસો નાટક મંડયોરી,

(૧૫) સ્વાર્થ—સ્વારથકી સખ હે રે સગાઇ,

(૧૬) પારકી હોડ નિવારણ—પારકી હોડ તું મ કરિરે,

(૧૭) છવ વ્યાપારી—આએ તીન જણે વ્યાપારી,

(૧૮) ધડી લાખીણી—ધડી લાખીણી જાઈ બે, કષ્ટુ ધરમ કરો ચિત
લાઈ બે.

(૧૯) ધડિયાલા—અતુર મુણો ચિત લાઇ કે કહા કહે ધરિયારા,

- (૨૦) ઉદય ભાગ્ય—ઉદય ભાગ વિના ન ક્ષયે, બહુત ઉપાય કીયે
કયા હોઇ,
- (૨૧) સર્વ ભેષ મુગતિગમન—હાં માઇ હરકોઇ ભેષ મુગતિ પાવે,
- (૨૨) કર્મ—હાં માઈ કરમથી કો દ્રષ્ટે નહી,
- (૨૩) નાવા (નાવિક)—નાવાની કારી ચલે નીર મઝાર,
- (૨૪) જીવદયા—હાં હો જીવદયા ધર્મ વેલડી, રોપી શ્રી જિનરાય,
- (૨૫) વીતરાગ સત્યવચન—હાં હો જિનધર્મ ધર્મ સહુ કહે,
થાપે અપણી વાત.
- (૨૬) મરણુ નિવારણુ—મરણુ તણો કર ન કરિ મરિખ, જિણુ વાટે
જગિ જાધરે.
- (૨૭) સંદેહ—કરમ અચેતન કિમ હુયઉ કર્તા, કહો કિમ શકિયે થાપીરે,
- (૨૮) સૂતા જગાવણુ—જગિ જગિ જગિ ભાઈ જગિરે તું જગિ,
- (૨૯) જગત્ સૃષ્ટિકારણુ પરમેશ્વર પૃથ્થા—પૂછું પંડિત કહો કાહકી કંત,
આ જગત સૃષ્ટિ કિણુ કીધીરે.
- (૩૦) ભણુનપ્રેરણુ—ભણોરે ચેલા ભાઈ ભણોરે ભણો,
- (૩૧) ક્રિયાપ્રેરણુ—ક્રિયા કરો ચેલા ક્રિયા કરો.
- (૩૨) પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા—કુણુ પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહે,
- (૩૩) જીવકર્મ સંબંધ—જીવને કરમ માહોમાહિ સબંધ,
- (૩૪) પરમેશ્વર લઘુ—હાં હો એક તિલ દિલમેં આવ તું,
કરે કરમનો નાશ.
- (૩૫) નિરંજનધ્યાન—હાં હમારે પરબ્રહ્મ જ્ઞાન,
- (૩૬) દુષ્પ્રમયકાલે સંયમપાલન—હાં હો કહો સજમ પંથ કિમ પલે,
—આ સર્વ ગીતોની પ્રતતેની છેવટે અનુક્રમણિકા સહિત ૭-૧૬
લ. સં. ૧૬૭૦ પ્રથમ ચૈત્રી શુદ્ધિ ૧૦ ગુરૂ લિખિત મારી પાસે છે.
- (૮૭) પદ. મુખનીકો સીતલનાથકો,
- (૮૮) શાંતિનાથ પદ.
- આદિ— આંગણુ કલ્પ કલ્યોરી હમારે,

(૮૯) ઋષભનાથ ગીત—રીપભકા મેરે મન ભર્ગાત વસીરી.

(૯૦) ગૌતમગીત. ૭ કડીનું.

આદિ—

મુગતિ સમો જાણી કરી, છરે થે વીરજી મુંઝનં મધ્યક દરિરે,
મેં અપરાધ ન કો કીયક, જીં વીરજી રહતક તુમક હનુરિરે,
વીરજી વીરજી કિહાં રય(હ)કે.

અતે—

ગૌતમ કેવલ પામીક જીં ત્રિભુવન હરખ્યા મુરનર કોડરે,
પાય-કમલ ગૌતમ તણા જીં પ્રણમૈ સમયમુંદર કરજોડિરે. ૭ વીં
(મારી પાસે છે.)

દાદા (જિનકુશલસૂરિ) ગીત—દાદો તો દરસણુ દાખે,
દાદો સોહિલા મુખી રાખે.

(૯૧) ધન્નાશાલિભદ્ર ગીત. ૮ કડીનું.

આદિ—

ધન્નો શાન્તિભદ્ર ખેઈ, ભગવંતનો આદેશ લે જીહો,
હો મુનિવર ધ.

સંવેગ સુધ ધરેધ, વૈભારગિરિ ઊપરિ ચડ્યા જીહો. ૧ હો

અતે—

મહાવિદેહ મઝારિ, મુગતિં જાસ્યધ મુનિવર જીહો,

વંદના કંઈ વારવાર, સમયમુંદર કહધ હું સદા જીહો. ૮ હો મુનિ

(૯૨) રથૂલભદ્ર ગીત. સં. ૧૬૮૯ મીર મીર્જાના રાજ્યે અકપુર
(અમદાવાદના)માં.

આદિ—

મનડહં તે મોહકં માહરે, કહધ ધમ કોશ્યા તે નારિરે,

આકે તે પહુરઈ પાંપણેરે, ચટપટ ચિત્ત મઝારિરે. ૧ મનકું.

અતે—

સંવતિ સોલ નવ્યાસીયછ રે, મીર મોળયું રાજરે,
અકપુરમાંહિ રહીરે, ભાદ્રવઘ જોડી છઠ ભાસરે. મન૦ ૫

થુલભદ્ર કોસ્યા પ્રતિયુગવધરે, ધરમ ઉપરિ ધરઉ રાગરે,
પ્રેમખંધન નેહિ પાડુયોરે, સમયસુંદર સુખકારિરે. મન૦ ૬

—મારી પાસે છે.

(૯૩) આલોયણુ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહમદપુરમાં (અમદાવાદમાં)

આદિ— નગર સુદર્શણુ અતિ ભલો એહની ઢાલ.

પાપ ઓલાયું આપણું, સિદ્ધ આતમ સાખિ,
આલોયાં પાપ છૂટીયે, ભગવંત ધમ ભાપ. પાપ૦ ૧

સાલ હીયાથી કાઢજો, જિમ કીધાં તેમ,
દુખ દેખિસિ નહિતરિ ધણું, રૂપી લખણુ જેમ. પાપ૦ ૨

* * * *

અતે—

સંવત સોલઅઠાણુયછ, અહમદપુરમાંહિ,
સમયસુંદર કહે મેં કરી, આલોયણુ ઉચ્છાહિ. ૩૬

—૨-૧૧ મારી પાસે છે. પ્ર. કા. નં. ૮૬૨.

(૯૪) ચાર શંરણાં ગીત.

આ કવિ એક ધણા પ્રતિષ્ઠિત અને ઉત્તમ કાવ્યકાર થયા છે.
સં. ૧૬૪૯ ના દ્વાગણુ શુદ્ધ ખીજે બૃહત્ 'ખરતર ગચ્છના યુગપ્રધાન
જિનચંદ્રસૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં માનસિંહને
આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહસૂરિ રાખ્યું તે સમયે તેજ
જિનચંદ્રસૂરિએ સ્વહસ્તેકવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય (જુઓ ન. ૧૯૫
પૃ. ૩૨૬) એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. અકબર બાદશાહે લા-
હોરથી જિનચંદ્રસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ત્યારે તે સૂરિએ બાદશાહ
પાસે જવા વિચાર કર્યો અને તે વખતે સાથે સમયસુંદર કવિ પણ હતા.
આ વિહાર ગૂજરાતથી બલોર, મેડતા, નાગોર એમ મારવાડમાંથી
ખસાર થઈ લાહોર સુધીનો હતો. એટલે ૧૬૪૯ પહેલાં કવિ ગૂજરાતમાંજ

રહ્યા હતા અને ૧૬૪૯ માં લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે બાબુ તે વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂર્જરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી, દ્રારગી, શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેમાં રચનાસ્થાન જણાવેલ છે તે પરથી જણાઈ આવે છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના અગ્રજ્ઞ જ્ઞાતા હતા. તેમણે તેમાં રચેલા ગ્રંથો પરથી તેઓ એક સમર્થ વિદ્વાન, દીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર હતા. તેમના ગ્રંથોમાં ભાવશતક સં. ૧૬૪૧, પુણ્યનંદીકૃત રૂપકમાલા (ગૃ.) પર સંસ્કૃત અવતુર્ણિસં. ૧૬૬૩, કાલિકાચાર્યકથા સં. ૧૬૬૬, સામાચારી શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતા, વિશેષ શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં, ગાથાલક્ષણ સં. ૧૬૭૩ મેડતા, વિચારશતક સં. ૧૬૭૪, અષ્ટલક્ષી શરૂ કર્યો સં. ૧૬૪૯ અને પૂરો કર્યો સં. ૧૬૭૬ લાહોરમાં કે જેમાં ‘રાજનો દદતે સૌખ્ય’ એ વાક્યના આઠ લાખ અર્થો કર્યા છે (જૂઓ પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ નં. ૧૧૭૪ પૃ. ૬૮), વિસંવાદ શતક સં. ૧૬૮૫, વિશેષસંગ્રહ સં. ૧૬૮૫ લૂણકર્ણુસરમાં, ગાથાસહસ્રી સં. ૧૬૮૬, ‘જયતિહુણુ’ સ્તોત્રપરવૃત્તિ સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં, દશવૈકાલિક સૂત્રપર શબ્દર્થવૃત્તિ સં. ૧૬૯૧ ખંભાતમાં, વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ સં. ૧૬૯૪ જલોરમાં, તથા કલ્પસૂત્રપર કલ્પકલ્પલતા નામની વૃત્તિ, રઘુવંશપર વૃત્તિ, સંવાદસુંદર, આતુર્ભાસિક વ્યાખ્યાન, નવતત્ત્વપર વૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તર સારસંગ્રહ આદિ રચ્યા છે. સં. ૧૬૪૧ માં ભાવશતક ગ્રંથ રચ્યો અને સં. ૧૭૦૦ માં ગૂર્જરાતીમાં કૃદ્ધપણમાં ‘દૂપદી સંબંધ’ એ ગૂર્જરાતી ભાષામાં રાસ રચ્યો ત્યારે ૧૬૪૧ માં ૨૧ વર્ષની ઉંમર કવિની ગણીએ, તો ઓછામાં ઓછું ૮૦ એંશી વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોય એમ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરાંત એ પણ જણાય છે કે તેમણે સં. ૧૬૭૬ માં રાણકપુર (સાહી પાસે) જન્મ કરી અને સં. ૧૬૮૨ માં જેસલમેર પાસેના અસલ રાજધાની લોદ્રવપુરના વતની થેડ બણસાલીએ જેસલ

મેરથી શત્રુંજય જવાનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં પણ તેમણે સંઘ સાથે રહી શત્રુંજય યાત્રા કરી હતી. તેમ બીજાં અનેક તીર્થોની જાત્રા કરી હતી. વૃદ્ધપણમાં અમદાવાદ અને તે આસપાસ ગૂજરાતમાંજ રહી સ્વર્ગવાસ કર્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમની શિષ્યપરંપરામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદન બહુ વિદ્વાન હતા કે જેમણે મધ્યાનહપદ્ધતિ નામનો ગ્રંથ સ. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચ્યો છે. તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં સ્વચ્છ સમયસુંદર માટે વચનકલાકવિકલા-નિષ્ણાત, તર્કવ્યાકૃતિ સાહિત્યજ્યોતિ, સમયતત્ત્વવિદ્ એ યથાર્થ વિશેષણો આપ્યાં છે અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે:—

પ્રણાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે ઇતિ સત્યં વ્યધાય ચૈ;
 ગ્રેષાં હસ્તાત્ સિદ્ધિઃ સંતાને શિષ્યશિષ્યાદૌ.
 અષ્ટલક્ષાનર્થાનેકપદે પ્રાપ્ય ચે તુ નિર્ઞન્ધાઃ
 સંસારસકલસુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાજનાં.

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા. આ હર્ષનંદને ખરતરગચ્છની લઘ્યાચાર્યીય નામની આઠમી શાખા જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ માં કાઢી હતી તે બહુ વધારી. સમયસુંદરના પ્રશિષ્ય હર્ષકુશલ ઉપાધ્યાય થયા કે જેમણે કવિની ભાષાકૃતિ ધનદત્ત ચોપદ સંશોધી હતી. વળી તેમની શિષ્યપરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા ને તેના શિષ્ય આલમચંદ થયા કે જેમણે સ. ૧૮૨૨ ના માગશર શુદ્ધ ૪ ના દિને સમ્યક્વ કૌમુદી ચતુષ્પદી ભાષામાં રચેલ છે. જુઓ ઝોગણીસમી સદીમાં આગળ કવિ આલમચંદ.

આ કવિના સંબંધમાં અતિ વિસ્તારથી મેં ‘કવિવર સમયસુંદર’ એ નામનો નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં લખી વાંચ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રકટ થયેલ છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે.

૧૯૬ ક. રતનકુશળ (ત. મેહર્ષિ-દામર્ષિ શિ.)

+ પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. સં. ૧૬૫૨ આસપાસ.

આદિ—

શ્રી છરાઉલિ નવખંડ પાસ ગ્વાણીધરે નામઠં લીલવિલાસ,
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દરઈ ટલધરે મંગલ કમલાવાસ. શ્રી. ૧

x

x

x

x

અંતે—

ભોગ સયોગ તે પામઈ માનવ નવનવારે જસ તૂસઈ શ્રીપાસ,
ગણિ દામા શિષ્ય રતનકુશલ ભગતિધ કલધરે આપો ચરણુઈ વાસ શ્રીર૦
—પ્ર૦ પ્રાચીન તીર્થમાલા સં પૃ. ૧૬૯-૧૭૦

(આ કવિએ પંચાશક વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ આશ્વિન સિત પંચમી
દિન રવિવારે ઉઝા ગામમાં લખી છે તેમાં પોતાને પંડિત મેહર્ષિ ગણિ
શિષ્ય શ્રી દામર્ષિ ગણિના શિષ્ય જણાવેલ છે. અપ્રકટ વિ. ધ. પ્રશ-
સ્તિ સંગ્રહ.)

૧૯૭ મુનિશીલ (આં. વિદ્યાશીલ-વિવેકમેરૂ શિ૦) ધર્મમુક્તિ
સૂરિના રાજ્યમાં.

(૩૭૧) જિનપાલ-જિનરક્ષિત રાસ સં. ૧૬૫૮ માહ વદ ૮

અંતે—

શ્રી અંચલગચ્છ મુહુરૂ સુરતરૂ સારિખાજી, શ્રી ધરમમુરતિસૂરિ,
તે સહુ ગુરના ચરણકમલ નિતિ વાંદીધજી, દોહગ બાધ દૂરિ. ૧૬
કરિ શર રસ ઈંદુ માસ કુમારધ સલહીજી, બહુલ આહમિ દિન ચાર,
સંધિ રચી એ સંધ તણુધ આગ્રહિ કરીજી રવિ શશિ નયર મગરિ. ૧૭
સૂત્ર અરથથી જિમ ગુર મુપિ સોભલિઉજી, અરથ વપાણિઉ એહ,
ઓજઉ અધિકઉ મિજા દુકકડ મુહનધજી સુકવિ પમજ્યો તેહ. ૧૮

શ્રી વિદ્યાશીલ સીસ સુપરિ સોહામણિ પંડિત પુહુવિ પ્રવીણ,
 વિવેકમેઝ ગણિ સંયમ ગુણ કરિ વિચરતાણ, હું તસ્ય ચક્ષણે લીણ. ૧૯
 ત્રીજા જિનવર સંભવનાથ પસાઉલિજી મુનિ જંપછ મુનિશીલ,
 જે નરનારી ભણુસ્યછ ગુણુસ્યછ સાંભલછજી લષિ પરિપામઈ લીલ. ૨૦
 —સં. ૧૬૯૪ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૧૪ ગુરૂ (ઈડર બાધઓનો ભં.)

૧૯૮ પદ્મરાજ

(૩૭૨) સનતકુમાર સં. ૧૬૫૯—વિ. ધ.

(૩૯૩) અભયકુમાર —કે; ભાવ.

૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય (તં નયવિજય શિષ્ય)

૨૪ જિનપંચ કલ્યાણુક સૂચિત સ્તં સં. ૧૬૬૦

અતે—

વીર પારંગતાય તિમ ગણુક સિવ દિવસિ, એહપદ સરવ જિનનામ સાથિં,
 ગણુક કલ્યાણુક દિવસિ પદ સહસમેં, તપ કરી હોઈ જિમ મુગતિ હાથિં.

૩૯ પૂ.

ચંદ્રસ રિતુગગન વરસિ કલ્યાણુક તવન કીધું ભવિક ભણુત ભાવઈ,
 કીરતિ કાટિ કલ્યાણુ સુખસંપદા, સિદ્ધિ સૌભાગ્ય મિલી વેગિ આવઈ. ૪૦ પૂ.

કલસ.

તપગચ્છ અધિપતિ નમત નરપતિ રૂપ રતિપતિ સૂદરો,
 શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ સુવિહિત મુકુટ ગુણમણિ આગરો
 ઉવગાય શ્રી નયવિજય સીસઈ યુણીયા સક્લ જિનેસરો,
 દિલિ મુઝ મહોદય વાસ વિદ્યાવિજય સંપદ સુખકરો.

૪૧

—૩-૧૪ (મારી પાસે છેલ્લુ પાનું છે.)

૧૯૮ જયવિજય (દેવવિજય શિ૦)

(૩૭૪) શુકન ઓપઈ ૧૬૬૦ આસો શુ. ૧૫ ગિરિપુર-વાગડમાં
અતે—

વાગડ દેશ વિઠરાગર નાંમ, જિહાં પટદરશણના વિત્રાંમ,
રાજધાનીનું રૂડિ દામ, દેશ મધ્ય ગિરિપુર વલીગાંમ. ૩૬

ગદમઢ મંદિર પોલિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉતંગ,
રાજ કરઈ રાજ ગુણુનિલુ, દાની માંની ભોગી ભલુ. ૩૯

કવિતા શ્રોતા વિરતો જાણુ, સૂરવીર ધીર પાંણિ,
સહસમલ્લ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રજાતણુડ પ્રતિપાલ. ૪૦

તસ સુત કુચર કમસીહ જોહ, ચઉદ વિદ્યા ગુણુ જાણુછ તેહ,
કીરતિ તેજ અનંધ પરિવાર, શત શાખા વાધછ વિસ્તાર. ૪૧

જસ ધરિ ગાંધી સંધ પ્રધાન, પર ઊપગારી ન ધરછ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈ નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૪૨

સંધરતન પુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરઈ અભ્યાસ,
તેહનઈ ભણુવા કાનિ કરી, પ્રાકૃતખંધ ચઉપઈ એ પરી. ૪૩

બ્યોમ રસ રતિ ચંદ વપાંણિ, સંવહર હહડઈએ આંણિ,
સરદરતિ નંધ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ કંઠાવાસ. ૪૭

વિપ્રુધ પુખ્ય દક્ષ આંણીછ, પંડિત દેવજ જગિ જાણીછ,
તાસ સીસ કરજોડી કહઈ, સુકન ભણુતાં સવિ સુષ લહછ. ૪૮

ભણુતાં સવિ લહીઈ રિદ્ધિ, એ ભણુતાં પાંમઈ વલી બુદ્ધિ,
જયવિજય નઈ પરમાણુદ, ભણુતાં ગુણુતાં સદા આનંદ. ૪૯

—જયકમલ ગણિના લિખિતં.

—ઉદયપુર યતિ ભંડાર.

૨૦૦ હેમવિજય ગણિ (ત૦ આનંદવિમલસૂરિના આજ્ઞા-
વર્તી શુભવિમલ-કમલવિજય પં. શિ૦)

(૩૭૫) +કમલવિજય રાસ સં. ૧૬૬૧ મહેસાણામાં.

આદિ—

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતિ કવિચાણુ માય,
સમરિય નિયગુર ગાયસ્થું, પંડિત પ્રણુભિય પાય. ૧
કમલવિજય કોવિદ તિલક, સુવિહિત સાધુ સિંગાર,
તાસ રાસ રક્ષિઆમણો, ભણુતાં જય જયકાર. ૨

*

*

*

*

અતે—

શ્રી કમલવિજયવર વિષ્ણુધના નામથી સકલ કલ્યાણુના કોડિ,
સંપદા સવિ મિલધ દ્વરિત દ્વરિં ટલધ મંત્રમાં મૂલગો એહ કહીધ ૧૦૭
જસ વૈરાગ્ય વર વાનગી વાસના શખર સુવિહિત જતી રિદ્ય રાખી
જસ સવેગ રસ સરસ સવિ પાછિલા સાધુ ગુણુરાસિનો હુઉ સાખી ૧૦૮
રૂપરેષા ધરો અસમ સમરસ વરો સાહ-ગેવિદ સુત સાધુ સીહો,
કહતિ કવિ હેમ ચિર પેમ એ શ્રીગુરો હોઉ મહ સુહકરો અભિયજીહો ૧૦૯

—આ કવિ પ્રતિષ્ઠિત હતા અને તે માટે શ્રાવક ઋષભદાસ કવિએ તેનું નામ પૂર્વના નામી કવિ તરીકે પોતાના ‘હીરવિજય-કુમારપાલ રાસ’ આદિમાં ઉલ્લેખેલ છે. જુઓ તે રાસોની પ્રશસ્તિઓ. વિજયપ્રશસ્તિ મહા કાવ્ય ૧૬ સર્ગમાં સંસ્કૃતમાં કરી પોતે સ્વર્ગવાસ કર્યો તેથી તે કૃતિ તેના ગુરુનાર્ધ પં ગુણુવિજયે બીજા પાંચ સર્ગ રચી પૂરી કરી. તેથી પોતે પોતાને ‘કવિ’ એ ઉપનામ આપે છે તે સાર્થક છે. હિંદીમાં પણ કવિતાઓ તેણે રચી છે. વધુ માટે જુઓ પ્ર. જૈ. રા. સ. ભાગ ૩,

(આ કવિએ કેટલાંક સ્તવનો સ્વાધ્યાયો શ્રી વિજયસેનસૂરિ રાજ્યમાં બનાવ્યાં-છે. આની કેટલીક કૃતિઓ પાટણના હાલાભાર્ષના ભંડારમાં છે).

(૩૭૬) નેમિજિનચંદ્રાવલા

આદિ—

સમરીય સમરસસાગરે ગુરગિરો ગુણુવંત,
 શિવાદેવી સુત ગાઘએરે મુઝ મનિ લાગી પંતિ.
 મુઝ મનિ લાગી પંત ધણેરી, સેવ કંડે નેમીસર કેરી,
 નમે જેહને નરવર રાણ, જસે દીડે મતિ આવે તાણ.
 છ નેમિ જિનણરે રાણમતી ભરતાર ભગતે વંદિએરે,
 જાસ નામ અભિરામ, મુળી આણુદિએરે—આંચલી.

*

*

*

*

અંતે—

તપગચ્છ મંડણ હીરસોરે હીરવિજય મુનિરાજ,
 નામ જપંતાં જેહતુરે સીઝે સધલાં કાજ,
 સીઝે સધલાં કાજ સીઝે સધલાં કાજની કાડી,
 તેહને નમે સદા કરજોડી

પંડિત કમલવિજયનો સીસ, હેમવિજય મુનિ દે આસીસ. ૪૪

—૪-૧૩ લીં. પાનાં ૩. ગ્રે. ૨.

૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ શિ.

(૩૭૭) જિનધર્મ મંજરી સં. ૧૬૬૨ વિક્રમનગર (વીકાનેર)માં.

અંતે—

ભુજ રસ વિજાદેવી વચ્છરમ્, મધુ સુદિ દશમી પુષ્પારકવર,
 ઇંમ વરધ વિક્રમનગર મંડણ, રિપભદેવ જિણેસર.

સુપસાય ખરતર ગણનાયક સકલ સુવિહિત સુખકર,
 જુગપવર શ્રી જિણુચંદ્રસૂરી સુરિ સુસીસ પયંપએ.

શ્રીસમ.....

૭૩

ઇમ જિનભાષિત મુલ સમકિત ધરમ સુરતર મંજરી,
 અતિ સુગુણ સરસ સુગંધ સુભદલ સકલ અવિચલ સિવસિરી.

વિધ કરીય અમર સાહિવર પ્રતિબોધકારક સુહગુર

આદેશ લહિ કરી ધરમ ધરતાં સેય મંગલ સુષકર.

૭૪

—સં. ૧૭૫૮ પો. શુ. ૩ રવૌ લિ. ૨૦-૧૨ આ. ક.

૨૦૨ આનન્દોદય

(૩૭૮) વિદ્યાવિલાસ ચોપઈ ૧૬૭૨ માણેક.

૨૦૩ પ્રેમવિજય (તં વિજયસેનસૂરિ-વિમલહર્ષ શિ.)

(૩૭૯) +આત્મશિક્ષા. સં. ૧૬૬૨ વૈ. શુ. ૧૫ ગુર. ઉજ્જૈનીમાં—

અતે—

શ્રી વિજયસેન ગુરુરાયવર, શ્રી વિજયદેવ સૂરિદં,
વિજયમાન ગુરુ વંદિએ, જિમ સૂરજ ઉર ચંદ.
તપગચ્છ વાચકમિં વર, શ્રી વિમલહર્ષ શિરતાજ,
નામે નવનિધિ સંપંજે, દર્શણ સીઝે કાજ.

૧૭૯

આત્મ શિક્ષા ભાવના, તાસ શિષ્ય મનરંગ,

પ્રેમવિજય પ્રેમે કરી, ઉલટ આણી અગ.

૧૮૦

રત્નહર્ષ વિપ્રુધ મુઝ, બધુ તાસ પસાય,

તાસ સાંનિધ અથ મેં કર્યો, મન ધરી હર્ષ અપાર.

૧૮૧

સંવત સોલખાસઠ. વૈશાખ પુન્યમ જોય,

વાર ગુરુ સહિ દિન ભલો, એ સંવત્સર હોય.

૧૮૩

નગર ઉજ્જૈનીમાં વળી, આત્મશિક્ષા નામ,

મન ભાવ ધરીને તિહાં કરી, સિધાં વંછિત કામ.

૧૮૪

એકશત એંશી પાંચએ, દુહા અતિ અભિરામ,

ભણે સુણે જે સાંભળે, તે લહે શિવ કામ.

(૩૮૦)+શત્રુજય સ્તવના આદિનાથ વિનતિ રૂપ.

આદિ—

પ્રણમિત્વ સયલ જિણુંદ, પાપ મન વાંછિત કાંમિ,
સકલ તિરથનો રાજ્યોજી, પ્રણમું સિરનાંમિ.

૬

*

*

*

*

અતિ—

તપગચ્છનાયક ગુણનીલોએ, ગુરુ હીરજી રાયા,
મનમોહન વિનયસેન સુરી, તેહના પ્રણમું પાયા,
વિમલહરખ શિષ્ય એમવિનય, કહે નિમ્મણો દેવ,
ભવ ભવ શત્રુંજી ગિરિ તણીએ, મુઝ દેજો શેવ.

૨૨

(કલશ.)

ધમ થુણે સ્વામી, મુક્તિગામી, આદિ જિન જગદેવ એ,
નિત્ય નમે સુર નર, અસુર વ્યંતર, કરે અહોનિશ શેવ એ,
જે ભણે ભગતેં ભક્ષી યુક્તેં, તસ ધર જય જયકાર એ,
કહે કવિયણ સુણો ભવિયણ, છમ પામો ભવપાર એ.

(૩૮૧) ધનવિજય પન્થાસ રાસ. (ઐ.) ખં-૧.

+ સીતા સતી સ. પૃ. ૧૫૪ સ. મા. ભી.

૨૦૪ વિમલચારિત્ર (નાગોરી વડતપ-ધાર્મ્યચંદ્રસૂરિ-સમર-

ચંદ્ર-રાજચંદ્ર-રત્નચારિત્ર શિ.)

(૩૮૨) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૬૩ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુરુ,
નાગોરમાં.

આદિ—

શાંતિકરણ જગિ જાણિયે, વિશ્વસેનકુ પુલકચંદ,
ભાદ્રપદ વદિ સાતમિઈ, ચવીયા જગદાનંદ,
આનંદ અચિરા હુઓ અતિધણો, જોઈ વદિ તોરસ દિને,

જન્મ પામ્યા ઇંદ્રે ઉચ્છવ કીધ, સુરગિરિ શુભ મન્ને,
ગર્ભથી જિણે મારિ ટાલી શાંતિ થઈ આણુંદિયા,
સજન દેખત નાતિ રંગિઈ શાંતિ જિન નામજ દિયા. ૧

મંડલપતિ પદવી લહી પહિલોં ભોગવિ ભોગ,
ચક્રવર્તિપદ પામિયા, મિલીઓ સદ્ સંગોગ.
સંગોગ મિલીઓ સાધિ પટખંડ રતન સવિ નવનિધિ લલા,
સુગટ બદ્ધ બત્રીશ ભૂપતિ સહસ સેવે ગહગલા.
જેઠ માણિ ઈર્ક સિણ ચઉદસિ ઈંદ્ર ચઉસઠિ આવીઆ,
કીધ ઉચ્છવ દીખ લીધી વર્ણુવે ગુણ ભાવીયા. ૨

પોસ શુક્લ નવમી દિને પામ્યો કેવલનાણુ,
જેઠ બહુલ તેરસિ તિથે પ્રભુ પામ્યો નિર્વાણુ,
નિર્વાણુ પામ્યો શાંતિ જિણુવર સિદ્ધિ પદિ સુખસંપદા,
પામિયા તસુ ચરણ પ્રણુમો ભગતિસ્થું ભવિયણુ મુદા,
તેહ સ્વામિ સેવતાં સહી રોગ નાવે તનિ કદા.
મનહ મનોરથ સર્વપૂરણુ સિદ્ધિ લહિયે સર્વદા. ૩

દૂહા.

સુહ ગુર ચરણકમલ સદા વંદોં ધરી આણુંદ,
ભવિય કમલ પડિખોહવા ઉદયો તેજિ દિણુંદ. ૪

ચિહ્ન પ્રકાર ધર્મ વર્ણુવ્યો તિહુયણુ જન આધાર,
દાન શીલ તપ ભાવના કરિ તરિય સંસાર. ૫

ધર્મે ધણુ કણુ સંપન્ને ધર્મે મોટિમ રાજ.
ધર્મે જરા મહિમા ધણો ધર્મે સીઝે કાજ. ૬

ધન સુખાહુ ધનો સુણો, શાલિભદ્ર કંપવન્ન,
શ્રી શ્રેયાંસકુમરે દીઓ, દાને લહિઓ ફલ પુત્ર. ૭

સેઠિ સુદર્શન નેમિ જિણુ શૂલભદ્ર નાગિદલ,
શીલ લીલ સાધી ખરી, ફલ પામ્યો આગિદલ. ૮

ઋષભ વીરં ધનનો યતી, તપીઓ તપ ઉદાર,
 ભરત અનાથી હરિણુ લઇ ભાવી ભાવન સાર. ૯
 અંજનાસુંદરી ભલી પામ્યો શીલ ઉદાર,
 શીલખલેં સુખ સંપદા પામી નિજ પરિવાર. ૧૦
 અંજનાસુંદરી કવણુ ક્રિમ પાલ્યો તિણિ શીલ,
 ગામ કામ કેણે હવી ક્રિમ પામી સુખ લીલ. ૧૧

* * * *

અંતે—

કાલ—બ્રહ્મદત્તપુર કંપિલ રાજ્યોરે—એ દેશી.

અંજનાસુંદરીએ ખરોરે પાલ્યો શીલ આચાર,
 ભવિયણુ જણુ તિમ પાલ્યો ભાવસ્થુરે, જિમ લહો કીરતિ સાર—
 શીલ સમાચરોરે. ૩૮૯

* * * *

નાગોર નગીને સાતે જિણુહરે, આદિ શાંતિ જિણુ પાસ,
 વીર જિણુસર તે પ્રણુમી કરીરે, ચોપઈ કીધ ઉલ્લાસ. શી. ૩૯૩
 વડતપ ગણપતિ જગમાહિં જાણીધરે, શ્રી પાસચંદસરીસ,
 તાસ પટોધર ગરુડિ ગાજતારે, સમરચંદસરિ જગીસ. શી. ૩૯૪
 શ્રી રાજચંદસરિ મણુધર ગાધધરે, વાચક રતનચારિત્ર,
 તાસ પસાઈ ચોપઈ એહ રચીરે, સેવક વિમલચારિત્ર. શી. ૩૯૫
 સંવત સોલહવરસેં ત્રેસઠિંધરે, માગશિર માસ વિકાશ,
 ચઉપઈ જોડી બીજેં ગુરુ દિનેરે, ભણુતાં ન્યાન પ્રકાસ. શી. ૩૯૬
 એહ ચઉપઈ સુણીનેં પાલીધરે, શીલ પ્રમુખ જિનધર્મ,
 ઇહ ભવિ પરભવિ સુખની સંપદારે, લહીએ શિવગતિ શર્મ. શી. ૩૯૭

—સં. ૧૭(૦)૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને ઋ. ઠાકરસી તનુ શિષ્ય
 ઋ. દીપા લિ. ૧૮-૧૩ આચા ભંડાર.

૨૦૫ મેધરાજ (પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ-રાજચંદ-શ્રવણ
ઋષિ શિ૦)

(૪૮૩)+ નળદમયંતિ રાસ. સં. ૧૬૬૪.

આદિ—

નગર નિરૂપમ ગંજપુરે શ્રી વિશ્વસેન નરિંદ,
અચિરા રાણી ઉરવરે આગ્યા શ્રી શાંતિ જિણુંદ.

નૂટક—

જિણુંદ સન્વકૃપિમાણુહુતી ભાડવા વદિ સાતમે,
ચવી જેઠ વદિ તેરસે જન્મ્યા ઉચ્છવ હુઓ અનુક્રમે.
દીક્ષા જેઠ વદિ ચઉદશે પોપિ નૌમિ શુદિ થયા કેવળી,
ભોક્ષ જેઠ વદિ તેરસ દિવસે પુહતી સવિ મનની રૂળી. ૧

શ્રવદયા પાળી ખરી, પુવ્વ ભવતર જેણે,
ચક્રવર્તિ જિનવર રાજિયા, પદવી લીધી તેણે,
તેણે પદવી દોય લાધી શાંતિનાથ જિણેસર.
શાંતિ કીધી ગર્ભહુંતે અભિનવો જગ સુરતર,
સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુઇ.
દેવી દવદતી તણીરે આપદા હૂરે ગઈ. ૨

દવદંતી કહો કુણુ હુઇ, સ્યે કરમે દુખ પામી,
શીળ રત્ન કેમ પાળિયો!, પ્રસન્ન હુઓ કિમ સ્વામી,
કેમ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પામી રાય નળશું અહુપરે,
શીળ પવિત્ર વિચિત્ર પાડ્યો જસ કીરતિ વિસ્તરે,
એ ચરિત અતિહિ સુખણુ ગુણિયલ સાંભળો આદર કરી,
વિધન વારો વરો વાંછિત ઉંઘ આળસ પરિહરી. ૩

અંતે—

રાગ મેવાડો-ધન્યાશ્રી.

નળ દ્વદંતી ચરિત્ર સોહામણું, નવ નવ રંગ રસાળ,
 સાંભળી ઉત્તમ સાધુ સતી પરેછ, ધરજો શીઘ્ર વિશાળ. ૧
 સાધુ સતીનું ચરિત્ર મુણો ભલુછ, સુણતાં નાસે પાપ,
 ગારડ મંત્ર ખરો જેમ સાંભળેછ, નાસે અહિવિષ વ્યાપ. ૨
 પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિસર રાજ્યાછ, મહિમા તાસ અપાર,
 ઉપદેશે જેણે ભવિ તારિયાછ, જિનશાસન શિર્ણુગાર. ૩
 શ્રી સમરચંદ્ર તિલુ પાટું શોભતાછ, તેણે પાટું સરિંદ,
 રાયચંદ્ર સૂરિસર દીપતા, ગિર્યા મેર ગિરિંદ. ૪
 સરવણ ઋષિ જંગે પ્રગટિયો મહામુનિછ કીધું ઉત્તમ કાજ,
 તે સહો ગુરના ચરણ નમી કહેછ, વાંચક શ્રી મેઘરાજ. ૫
 સંવત સોળ અહિસઠ સંવચ્છરેં યવીઓ નળ ઋષિરાજ,
 બણુજો ગણુજો ધર્મ વિશેષજોછ, સારતા વંછિત કાજ. સા. ૬

+ પ્ર૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક, ૩.

(૩૮૪) સોળ સતીનો રાસ. ૩. રત્ન.

૧. જ્ઞાતામૂત્ર ભાસ.

પાસચંદ્રસૂરિ શરોમણી એ શ્રી સમરચંદ્ર સૂરિંદકિ,
 રાજચંદ્રસૂરિ જગિ જયવંતા એ, તેજઈ જાણિ દિણિંદકિ. ૨૩
 સરવણ ઋષિ મોટુ યતીએ પાટણિ સાધ્યઈ કાજકિ,
 તે સહગુરનધ પાય નમીએ, પભણુષ ઋષિ મેઘરાજકિ. ૨૪
 —લીંચ ભંડાર.

૨ રાજચંદ્ર પ્રવહણુ સ. ૧૬૬૧.

૩ પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ—શબોકો-ગીત.

૪ સદ્ગુરુ સ્તુતિ.

—(ગદ્યમાં રાયપસેણીનો આલાવબોધ, અને સ્થાનાંગની દીપિકા
 સં. ૧૬૫૯ માં રચ્યા છે.)

૨૦૫૬. ગંગાસાગરસૂરિ શિ. (આં.)

(૩૮૪૬)-નેમિચરિત્ર ફાગ. ૧૬૬૫ ફા. ૬ ખુધવાર.

અતે—સોલ પાસઠિ ફાગુણિ છડિ અનધ ખુધવાર,

વિધિપક્ષિ ગછિ જાણીધ'શ્રી ગંગાસાગર સૂરિરાય. ૪૧

તાસ શિષ્ય કહિ નેમિનુ ફાગ બધ મનોહાર,

ભાવિં ગુણુધ જે સાંભલધ'તેહ ધરિ જય જયકાર. ૪૨

—ધડર બાધબોનો ભડાર.

૨૦૬ દામોદર મુનિ. (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-લીમરત્ન-
ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૫) સુરપતિકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૬૬૫ ખીજ ભાદ્રવા શુ. ૬ સોમ.

આદિ—

પ્રણમું સ્વામી શાંતિજિન, મનવંછિત દાનાર,

સુરપતિ જમ્મુ સેવા કરધ, દરસણ હરપ અપાર. ૧

વિહિતનયા જગદીશ્વરી, સમઈ મનિ સરસતિ,

જમ્મુ નામધ પામધ વિપુલ, સેવક નિર્મલ મત્તિ. ૨

ગુરુ ગુરુઆના ગુણુ ભણી, ભગતઈ પ્રણુમી પાય,

વર્ણુ ભેદ જે મધ લલકરે, તે સદગુરુ સુપસાધ. ૩

સુરપતિ નામધ વૃષકુમર, જિણુ જગિ ભોગ મહન,

વિલસ્યા દાન પ્રભાવથી, વિરચિસુ તાસ વૃતંત. ૪

ભવસાયર માંહે કવી, જિનવરે ગરૂધ નાવ,

ચારિ ચતુરગતિ તારિવા, દાનશીલ તપ ભાવ. ૫

*

*

*

*

અતે—

સુરપતિ ચરિત સયલ ચિતિ ધારિ, બોલ્યહ દાન તણુધ અધિકારિ,

ધમ જાણી નરનારી જેહ, દાન દીપધ ભવિ તરિયઈ તેહ. ૪૫

શ્રી અંબલગણિ રમણનિહાંણુ, પ્રગટિઉ પાપતિમરહર ભાંણુ,
 વિદ્યમાન ગુર સુંદરકાય, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરરાય. ૪૬
 તાસુ પાટિ સદગુર મુખકાર, આચારિજ ગુણગણ ભંડાર,
 શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીંદ, મિટઇ અશુભ કર્મના દ્રંદ. ૪૭
 તાસુપટિ મુનિવર ગણધાર, પડિત લીમરતન અણગાર,
 તાસુ સીસ સંયમ શ્રી કંત, શ્રી ઉદયસમુદ્ર નાંમિ ધીમંત. ૪૮
 તાસુ વિનેય વિનયગણુ વહઇ, મુનિ દામોદર ઇણિપરિ કહઇ,
 દેવી સરસતિનર્ધ આધારિ, કથાખંધ કીયઉ મતિ સાર. ૪૯
 હું મૂર્ખ મતિ હીણુ અજાણુ, પડિત જનનર્ધ હસિવા ઠાંણુ,
 વચન અયુક્ત કહાઉ મઇ જોહ, પડિત સૂક્ષ્મ કરિજ્યો તેહ. ૫૦
 કલ્પિત વચન કહાઉ પુણિ કોઈ, સંધ સાખિ હું ખમાઉં સોઈ,
 સુરપતિ કુમરતણી ચોપઇ, પદમાવતિપુર માંહે કહી. ૫૧

ફલા.

વસર વિક્રમરાયથી, સોલ સહે પઠસઠિ,
 ભાદ્રવિ ળીજ શ્વેત પાંખ્ય, સોમવાર નિહાં છઠિ. ૫૨
 ભાવ ભેદ જાણી ચતુર, ભણુઈ મુણુઈ નર જાંણુ,
 પામઈ મનવહિત સદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ. ૫૩

—૧૦-૧૮ વ્યાસ]

(માંગરોળની પ્રતમાં પ્રશસ્તિમાં શમ્ભુનો હેરફેર છે, પણ ભાવ
 એક છે. પા. ૧૧-૧૫ માં.)

(૩૮૬) મદન રાજર્ષિનો રાસ. રત્ન ૩.

૨૦૭ દયાસાગર (અં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કલ્યાણસાગરસૂરિ-
 લીમરતન-ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૭) મદન ગ્રામ્ય સં. ૧૬૬૯ આશો શુદ્ધ ૧૦ અક્ષરમાં.

અંત—

શ્રી અંચલ ગરિછ ઉદધિ સમાંણ, સંધરચણ કેરઉ અધિહાંણ,
 ઉદઉ તાસ વધારણ ચદ, શ્રી ધરમમૂરતિ સૂરીશ મુણીંદ. ૬૦
 આચારિજ શ્રી ગુર કલ્યાંણસાગર, સાગર સમ ગુણ નાંણ,
 તાસ પક્ષિ મહિમા ભંડાર, પંડિત ભીમરતન આણુગાર. ૬૧
 તાસ વિનેય વિનયગુણગેહ, ઉદયસમુદ્ર સુગર સસનેહ,
 તાસ સીસ આણુંદઈ ધણુંદઈ, શ્રી દયાસાગર વાચક ધર્મ ભણુંદ. ૬૨
 ગુર ભાઈ લહુડઉ ઋષિ દેવ, વિનયવંત સારધ નિતિ સેવ,
 આદરિ તેહ ભણુંદ ઐ થઈ, મદનરાજ ઋષિની ચઉપઈ. ૬૩
 મદન શતકના દૂહડા એકોતર સો સાર,
 મદન નરિંદ તણું ચરિત મઈ વિરચ્યું વિસ્તારિ. ૬૪
 સોલહ સય ઉગણોત્તરઈ પુર જાણેર મઝારિ,
 આસો સુદિ દશમિં મઈ કીઓ, કથાઅંધ ગુરવારિ. ૬૫
 —ચતિનો ભ. ઉદયપુર; ૩.

૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ—(ખ. મહિમામેરૂ-હર્ષઅંદ-હર્ષપ્રભોદ શિ.)
 (૩૮૮) પુણ્યસાર રાસ—પુણ્યસાર કુમારચરિત સં. ૧૬૬૬ વિજયા-
 દશમી ગુર-સાંગાનેરમાં.

આદિ—

નાભિરાય નંદન નમું, શાંતિ નેમિ જિન પાસ,
 મહાવીર ચોવીસમે, પ્રણમ્યા પૂરે આસ. ૧
 શ્રી જ્ઞાતમ ગણુધર સધર, લીલા લખિંધ નિધાન,
 સમરી સહગુર સરસતી, વપુષિ વધારે વાંન. ૨
 ધર્મે ઉચો કુલ હુવે, કામિની કલા અભ્યાસ,
 રાજઋદ્ધિ ધર્મે હુવે, ધર્મે લીલ વિલાસ. ૩
 ધર્મે સોહગ સંપન્ને, ધર્મે રૂપ અનૂપ,
 સાચા મુખ ધર્મે હુવે, ધર્મે માને ભૂપ. ૪

ધર્મે કીયાં ધન સંપન્ને, ઉપમા અછે અનેક,
પુણ્ય થકી પુણ્યસારનો, મુણ્યો મુખ્ય અતિરેક.

*

*

*

*

અતે—

શાંતિ જિણેસર ચરિત્ર થકી કિયો, એહ કથાનક સાર,

માંભલતાં મનિ આણુંદ ઉપજે, થાઇ હરપ અપાર.

ખરતર ગચ્છપતિ મહીમે ચિરંજ્યો, જુગપ્રધાન જિનચંદ,

આચારિજ મહિમાગિર મુનિવર, શ્રી જિનસીંહ સુરીંદ.

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર પરંપરા, મુનીવર મહિમાવંત,

મહિમામેર મુનિ મોટા જતી, ક્રિયાવંત ગુણવંત.

હરપચંદગણિ હર્ષે હિતકર, વાચક હર્ષપ્રમેહ,

તાસ રીસ પુન્યકિરતિ ઇમ ભણે, મન ધરી અધિક પ્રમેહ.

સંવત સોલે સેં ઝાસઠિ સમઘ, વીજે દસમી ગુરવાર,

સાંગાનેર નગર રક્ષીયામણો, પભાળો એહ વિચાર.

શ્રી પદમ પ્રભુ સુપસાહસિ, સંધ વધતઘ વાંન,

ઉછરંગલાલ વ્રધામણુડ, સુખ સંપદ-સંતાન.

એહ ચરિત્ર ભવિયણું જે સાંભલે, ભણે ગુણે નર જોહ,

દિન દિન હૃદય અધિકઉ નિત હૌવઈ, નવનિધિ હોઈ તસુ જોહ.

—ઇતિ શ્રી પુન્યસાર કુમારચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૬૫ વર્ષે
માહ માસે શુક્લપક્ષે ૯ તિથી શનિવાસરે પાટણ મધ્યે, ઋષિ શ્રી
હતમચંદ્ર તત્તશિષ્ય ઋષિ વેલજી તત્ત બ્રાત્ર ઋષિ કુશલચંદ લિપી-
કૃત શ્રી રસ્તુ. પૃ. ૬ પં. ૧૫ ગુ. વિ.

—સં. ૧૮૨૮ વર્ષે ફાગુણ સુદ ૯ દિને લિખતં મુનિ મુખ્યાંન-
સાગરેણ લપીકૃતં શ્રી પુરુષંદ્ર નગર મધ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદાન-
૯-૧૭ ધો. ૨.

(૩૮૯) ધન્નાચરિત્ર ૧૬૮૮ ભા. ગુ. ૧૩ રવિવાર ગિલપુર નગરમાં. લો.

(૩૯૦) કુમારમુનિ રાસ. (પ. ૧૮૧૩)

૨૦૯ સુધર્મરૂચિ. (શુભવર્દ્ધન શિ૦)

(૩૯૧) આષાઢભૂતિ મુનિના રાસ.

આદિ—

શ્રી શાંતિજિજ્ઞેસર ભુવણુદિજ્ઞેસર પાય,

પ્રણુમી બહુ ભગતિધ ગાયસઉ રણિરાય.

આષાઢ મુનીસ્વર જસો જુગહપ્રધાન

નાટક નાચતાં પામઉ કેવલનાંણુ.

૧

નાટિક નાચતાં કેવલ પાંચુ નિસૂણો તેહ વિચાર,

થવણે સુણતાં ભાવિ ભણતાં લહીધ ભવનો પાર,

નવકલપી વિહાર કરિ મનરંગિ મુનિવર મહિમાવંત,

ગુરુ આદેસ લહી રાજચહુ નગરીમાંહિ પહુત.

૨

x

x

x

x

અંતે—

હાલ.

નયર રાજગૃહી જાણીધં, સિંહરથનિ કહુ ભૂપ,

નાટક તિહાં વસઈ માન ભુપતિ બૃંહરે—

જિરે જિરે આષાઢ ભુતેની, ભાવનાવ પરિમાણુરે,

ભરતનું નાચતાં પામઉ, કેવલ નાણુરે—

દ્રૂપદ શ્રે૦ ૫૩

ભુવનસુંદર જયસુંદરા, રૂપક મોહનકંદુરે,

કોઈ કેતલા દાન તિહા. રહઉ, આષાઢભુત મુણુંદુરે.

શ્રે. ૫૪

શ્રી શુભવર્દ્ધન ગુરુ તમ્હ તણુરે ચલણે અવિચલ વાસરે,

નામઈ નવનિધી પામીધ ફલઈ મનચી આસરે.

શ્રે. ૫૫

તેહ ગુરુનઈ સુપસાઉલઈ, હમડે ધરી આણુંદુરે,

આષાઢભુતિ ઋષી ગાઈઉ, પામી પરમાણુંદુરે.

શ્રે. ૫૬

કેવલ લહિ મુગતી ગયું, શ્રી સુધર્મરૂચિ ગુરુ સીસરે,

પ્રાંચસઈ પ્રીવારઈ, પ્રીવરઉ, તેહના સંધ આસીસરે.

શ્રે. ૫૭

જે નરનારી ભાંવસું ગાઈ રંગી રસાલરે,

તેહ અવિચલ વધામણુંરે, ધરી ધરી મંગલમાલરે.

શ્રે. ૫૮

—ઇતિશ્રી આપાદ્યુતી કુલં સમાપ્તં.

—પંડિત શ્રી વ. (‘યુ) દ્વિવિજયગણિ શિષ્યાગુ શિષ્ય મુનિ-
વર કુશલવિજય લપિતં પદનાથે સવત સોલ સસાણુયા વર્ષે વપ્તશાખ
મુદિ ૭ દીને લપીતં વાર મુદ્દે-શુભં ભવતું. કૃત્યાણુમસ્તુ ભાવ.
પા. ૪ પં-૧૨

—સંવત ૧૭૪૮ વર્ષે પોસ વદિ ૨ શનૈ લપિતં ઝિઝા મધ્યે.
૬-૧૦ પાલણુપુર ભં. મારી પાસે છેદ્યું પાનું છે (આ દૃંકા ને જૂના
રાસમાં ધન્યાસી, દેશાપ, સિંધુઓ, ધવલ ધન્યાસી, મુદ્દેલ છે. ત્રિપય ન-
ગાંછએ એ પ્રસિદ્ધ દેશી આ રાસની છે.)

(ઉદર) ગજમુકુમાળ ઋષિ રાસ. ૧૭ દાલ સં ૧૬૬૯ પહેલાં.
આદિ—

દેસ સોરઠ દ્વારાંપૂરી નવમો તિહાં વાસુદેવોરે.

દસેંધ દસારસઉ રાજિઉ, બધેવ શ્રી બુલદેવોએ. ૧

છરે છરે સ્વાંમિ સમોસર્યા હરપિઉ ગોપીનો નાથ એ,

નેમિ વંદણ અલજ્યો અલજઉ યાદવ સાથ એ. છરેછ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી શુભવર્ધન ગુરુરાય, મધ પ્રણમી તેહના પ્રાય,

ગાયુ ગયમુકુમાલ મુણિંદ, જસ ભણતાં હુઈ આણુંદ. ૯૪

(પા. જસ વહા નેમિજિણુંદ—

શ્રી ગયમુકુમાલ જે ગાઇ, તે સર્વ વંછિત ફલ પાઇ,

અનઇ દૂરિ દૂઃકૃત સવિ ભાઈ, વહી અવિચલ પદ યાઈ. ૯૫

—ઇતિ સંવત ૧૬૬૯ વર્ષે પોસ મુદિ ૩ લેામે લખ્યતં વે.
મેઘા લખ્યંત. સાધ્વી નાથી પઠનાથે શ્રીરસ્તુ. પૃ. ૮ પં. ૧૧ ગુ. વિ. ખં. ૧

—સં. ૧૭૮૨ વર્ષે આવિકા દેવઆઈ પઠનાથે. ૭-૧૧ પાલણુપુર ભ.
(પાકાંતર.)

જયઉ ગયસુકુમાલ મુણીસ, શ્રી સધ દિધ આસીસ,
જસ નામધ પરમાણુંદ, તસુ ગાવતા હુવધ આણુંદ—

—સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે કૃષ્ણપક્ષે પંચમીતિથૌ સુભવારે
પં. માનચંદ લિપતં સુશ્રાવિકાખ્યાઈ આસા પઠનાર્થ. ૬-૧૩
મારી પાસે છે.

૨૧૦ ઋષભદાસ.

[આ ખંભાતના શ્રાવક કવિએ અનેક રાસાઓ, સ્તવન-સ્તુતિ-
સ્વાધ્યાય રચેલ છે, અને ઉત્તમ કવિ તરીકે પોતાને સિદ્ધ કરેલ છે.
આના સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન ‘ શ્રાવક-કવિ ઋષભદાસ ’ એ નામથી
નિબંધ સૂરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં મેં લખી મોકલેલો તે તે પરિ-
ષદના રીપોર્ટમાં પ્રકટ થયેલ છે, તેમજ જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ
હેરલ્ડના ઇતિહાસ અંકમાં ૧૯૧૫ ના ૭-૮ અંકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે]
(૩૯૩) વ્રતવિચાર રાસ. સં. ૧૬૬૬ કાર્તિક વદિ ૦)) (દીવાલી)

ત્રંખાવતિ (ખંભાત)માં

આદિ—

શ્રી વિતરાગાય નમઃ

૬૬—પાસ જિનેસ્વરં પૂજી, ધ્યાઈ તે જિનધર્મ,

નવપદ ધુરિ આરાધીઈ, તો કીજઈ સ્યુભ કર્મ.

દેવ અરીહંત નમુ સદા, સીદ્ધ નમું ત્રણીકાલ,

શ્રી આચારય તુઝ નમું, શાશનનો ભુપાલ.

પુણ્યપદવી ઉવઝાયની, સોય નમું નસદીસ,

સાદ સવેનિં નીત નમું, ધર્મ વિસા યાંહા વીસ,

કોધ માન માયા નહી, લોભ નહી લવલેસ,

વીષધ વીષથી વેગલા, ભવીજન દધ ઉપદેસ.

ઉપદેશિ જન રંજવઈ, મહિમા સરસતિ દેવ,

તેણુધ કાર્ણ્ય તુઝનિં નમું, સાર્દાં સાર્ સેવ.

સમર સરસતિ ભગવતી, સમર્થા કરજે સાર,	
હું મુરચપ મતી કેલવું, તે તાહારો આધાર.	૬
પીંગલ ભેદ ન ઉલપું વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ,	
મુરચપમંડણ માનવી, હું સેવું તુઝ ચર્ણ.	૭
કવીત છંદ ગુણ ગીતનો, જે નવી જાણુછ ભેદ,	
તુ તૂહી મુખ્ય તેહનિં, વચન વદ્ય તે વેદ.	૮
મુરચપ મોટો ટાલીક, કવી કીધો કાલિદાસ,	
જી વીખ્યાતા તેહવો, જે મુખ્ય કીધો વાસ.	૯
કીર્તિ કરે તુઝ કેટલી, મૂઝ મુખ્ય રસના એક,	
કોડય જિહ્વાઈ ગુણ સ્તવું, પાર ન પામું રેપ.	૧૦
નોહઈ તુજ ગુણ વર્ણવુ, મૂઝ મતી સાર માંય,	
નપ મુપ વેણી શીર ભગઈ, કવી તાહારા ગુણ ગાય.	૧૧

*

*

*

*

અતે—

બારવરત શ્રાવકતણાં, મિં ગાયાં મતિસાર,	
કવી કો દોષ મ દેખ્યુ, હું છુ મુઠ ગુમાર.	૩૨
આગઈના કવી આગલિં હું નર સહી અગ્નનાન,	
સાયર આગલિ પ્યંદૂઉ, સ્યુ કરસમ અભીમાન.	૩૩
માતતાત જિમ આગલિં, બોલઈ બાલિક કોય.	
તેહમાં સાચુ સ્યુ હસઈ, પર્ણિ સાંપેવુ સોય.	૩૪
ભણુતાં ગુણુતાં વાચતાં, કવી જોયુ વલી દોષ,	
નીરમલ વ્યતિં ચરચળ્યો, દોષ મ દેખ્યુ ફોક.	૩૫

દાલ-૭૮-ચોપાઈ.

ફોકટ દોષ મ દેખ્યુ કોય, નરનારી તે સુણુયુ સોય.	
કુડ કલંક તણું ફલ જોય, વસુમતી તે વેશા હોય.	૩૬
શાહસ્ત્રઈ પૂર્ષ કલા છઈ હોય, ઋપભ કહઈ તે સુણુન્યુ સોય,	
એક હંસ બીજો જલજલુ, જિમ મશરૂં જોડિં કાંચલો.	૩૭

હસ સરીપા જે નર હોય, તેહના પગ પૂજો સહુ કોય,
 ધ્યન જનુનીઈ તે જગી જણ્યુ, કવીજન લોકે લેખછ ગણ્યુ. ૩૮
 હંસે દંધ જલ માંહાથી પીછ, નીર ખ્યંદુઓ મુખ નવી દીછ,
 તિમ સુપરંપ ગુણ કાઢી વહછ, પર અવગુણ તે મુખ્ય નવિ કહછ. ૩૯
 જલ સરીપા જે નર હોય, તેહનું નાંમ મ લેસ્યુ કોય,
 સદલ લોકમ્હાં તે અવગણ્યુ ઋષભ કહછ નર તે કાં યણ્યુ. ૪૦
 જલુ તણી છછ પરગતી અસી. વંદું રગત પીછ ઉહોલસી,
 સપર લોહી મુખ્ય નવી દીછ, તિમ માઠો નર ગુણ નવી લીછ. ૪૧
 જલુ સરીપા જગમ્હા જેહ, અતી અધમાધમ કહીછ તેહ,
 પર અવગુણ મુખ્ય બોલછ સદા, ગુણ નવી ભાપઈ તે મુખ્ય કદા. ૪૨

ફક્કા—

ગુણ અરઆ ગુણવંતના, જે નવિ બોલઈ રંગિ,
 પરભવિ દૂષીઆ તે યસછ, સરજઈ દૂષલ અંચ. ૪૩
 ગુણ ગાઈ ગુણવંતના, તે સુધીઆ સંસારચ,
 પરભવિ સૂર સૂષ ભોગવઈ, જિહા બહુ અપછર નારચ. ૪૪
 જે હીત વંછછ આતેમા, તો પરતંધા ટાલિ.
 મુખ્યથી મીઠું બોલીહું ભટક ન દીજઈ ગાલિ. ૪૫
 સુગુર વચન સંસારંચુ, કરંજ્યુ પર બિપગાર,
 જઈન ધર્મ આરાધજ્યુ, કત વહંજ્યુ સિરિ ખાર. ૪૬

ટાંલ ૭૯ દેશી—મેગલ માતો રે વનમાંહિ વસછ. રાગ મેવાડો.

ખાર વરતરે જે નર સિર વહછ, તે ધંરિ જઈ જઈરે કાર,
 મનહમનોર્થ તે વલી તસ કલછ, મદિર મંગલ આર. ૪૭
 ખાર વરતનિરે નર સિર વહછ, આંચંલી
 ભણતાં ગુણતારે સંપછ સુખ મલઈ, પોહોચછ મનતણી આસ,
 હિંવર હાથીરે પાયક પાલખી, લહીછ બિચ આવાસ. ખાર. ૪૮
 સુંદર ધણારે દીસઈ સોભતા, બહુછની બાંધવ જોડય,
 બાલિક દીસછરે રમતાં ખારણઈ, કુટુબ તણી કછ કોડય. ખા. ૪૯

અવરી મંદહિષી રે દીસઈ દૂઝતાં, સુરતરૂ દૂલીઉરે આરય,
 સકલ પદારથ મુઝ ધરિ મિં લલા, ધિર થઈ લછીરે નારય. બા. ૫૦
 મનહ મનોર્થ માહારધ જેહતો, તે દૂલિઉ સહી આજ,
 શ્રી જિનધર્મનિં પાસ પસાઉલધ, મુઝ સીધાં સહી કાજ. બા. ૫૧

દહા.

કાજ સકલ સીધા સહી, કરતાં વરત વિચાર,
 શ્રી ગુરનામ પસાઉલધ. મુઝ દૂલીઉં સહધકાર. ૫૨

દાસ ૮૦ દેશી—કલહણી કર્ણી રાગ ધ્યન્યાસી.

મુઝ આંગણિ સહધકારજ દૂલીઉ શ્રી ગુરનામ પસાઈછિ,
 જે રપિ મુનીવરમાં અતી મોટો, વીજયસેન સુરિરાયછ. ૫૩

મુઝ અંગણિ સહધકારજ દૂલીઉ, શ્રીગુરચરણ પસાઈછ. આંચલી.
 જેણુમ અકળર નૃપ તણી શભામાં, છત્યુ વાદ વીચારીછ,
 શઘવિ શન્યાસી પડીત પોદા, સોય ગયા ત્યાહા હારીછ. ૫૪ મૂઝ.
 જઈ જઈકાર લુહ જિનશાસન, મુરી નાંમ સવાઈછ,
 શાહી અકળર મુખ્ય એ થાપ્યુ, તો જગમાહિ વડાઈછ. ૫૫ મૂઝ
 તાસ પટિ ઊચ્યુ એક દીનકર, સીલવંતમ્હાં સુરોછ,
 વીજયદેવ મુરી નાંમ કહાવઈ, ગુણુ છત્રેસે પુરોછ. ૫૬ મૂઝ.

તપાતણો જેણુઈ ગછ અબુઆણુ, લુધવઈમ્હાં સોભાગીછ,
 જસ સિરિ ગુરુ એહેવા જઈવતો, પૂજ્યપરાશ તસ જાગીછ. ૫૭ મૂઝ.
 દાસ-૮૧ દેશી. હીચરે હીચરે લહમ હીડાલહો. રાગ ધ્યન્યાસી.

પૂજ્ય પ્રગટ ભયુ ૨, તો મન્ય મુઝ મન્ય એહ આવી,
 રાસ રંગિં કર્યુ, સકલ ભવ હું તર્યુ, પૂજ્યની કોહડી મુઝહ

કાવી-૫૮-પૂજ્ય પ્રગટ ભયુ. ૨ આંચલી.

સોલસવજરિં જાણિ વર્ષ છાસઈ, કાતીઅ વદિ દિપક દાહો,
 રાસ તવ નીપનો આગમિં ઊપનો, સોય મુણુતાં તુમ પૂજ્ય ગાહો.

પૂજ્ય. ૫૯

દીપ જંબુજ માહાષેત્ર ભરતિં ભયુ, દેસ ગુંપરાતિમ્હા સોય ગાસ્યુ,
રાય વીસલવડો ચ્યતુર જે આવડો, નગર વિસલ તિણુધ વેગી વાસ્યુ.
પૂણ્ય. ૬૦

સોય નગરિં વસધ પ્રાગવસિં વડો, મધહર્ષરાજનો સૂત તે સીહ સરીષે,
તેહ ત્રંબાવતિ નગરવાશિં રહું, નામ તસ સંધવી સાંગણુ પેષો.
પૂણ્ય. ૬૧

તેહનિં નંદનિં ઋષભદાસિ કવ્યુ, નગર ત્રંબાવતી માહિં ગાયુ,
પૂણ્ય પૂર્ણુ ભયુ કાજ સપરો થયુ, સકલ પદાર્થસાર પાયુ.
પૂણ્ય. ૬૨

—અતીશ્રી વરતવીચાર રાસ સંપૂર્ણુ. સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અઘત્ર
વાદિ ૧૩ ગુરવારે લખીતં. સંધવી ઋષભદાસ સાંગણુ ગાથાં ૮૬૨
(સ્વલિખિત).

[વિ. ધ. ૫૪-૧૧, —ચોપડો નાનો પૃ. ૬૦-૧૧૯]

(૩૯૪) સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ. સં. ૧૬૬૮ પોશ શુદ્ધ ૨ ગુરવાર,
ખંભાતમાં.

આદિ—

દૂહા.

શ્રી જિનધરમ પ્રકાસીઓ, સ્વામી ઋષભ જિણુંદ,	
દાનશીલ તપ ભાવના, સુણતાં અતિ આણુંદ.	૧
સકલ ધરમ મુખ્ય મંડીઈ, જગમાં ઉત્તમ દાન,	
દેતાં નવનિધિ પામિઈ, પરભવ અમર વિમાન.	૨
એક દાન તસ પંચ ભેદ, સણુયો સહ નરનારિ,	
અભયદાન સુપાત્રથી, વસિઈ મુગતિ મઝાર.	૩
ઉચિત અનુકંપા કિર્તિથી, જિન કહેં ભોગ લહંત,	
રાજ રિદ્ધિ સુખ સંપદા, પામે સુખ અનંત.	૪
દાન સુપત્તે દેઅતાં, કિણુ પામ્યો સુખ વાસ,	
રાજ સુમિત્ર સુખીઓ થયો, સુણુયો તેહનો રાસ.	૫

સોય સુમિત્ર કહો કિહાં હુઓ, સિદ્ધ દેવ કિમ રાજ,
બ્રહ્મસુતા ચરણે નમી, ચરિત્ર પ્રકાસું આજ.

૬

*

*

અતે—

ચોખર્ષ.

રિપભ કવિ ગુણુ તાહરાં ગાય, હીયડેં હરખ ઘણેરો થાય,
સંકલ કવિનિં લાગી પાય, મિં ગાયો મુનીવર રિપીરાય. ૧૬
ગાતાં ગુણુતાં કવતાં કાંધ, ફપણુ જે દીસિં મનિ માહઈ,
તે પડિત ટાલેજ્યો તુમો, એણિં વાત મુખ લહરધું અમો. ૧૭
આગિં મોટા જે કવિરાય, તાસ ચરણુ રજ કવિ રિપભાય,
મુરખ મુગટ શિરોમણી સહી, ગુર-સેવાઈ એ મુદ્ધિ લહી. ૧૮
તે ગુર જગમાં મોટા ધીર, સીલેં જેહવો ગંગા નીર,
વિજયસેનસુરિ તેહતું નામ, જેણિં વસિ કીધો વિરઓ કામ. ૧૯
જાંબૂ પ્રભવો વયર કુમાર, સ્નાહિંબદ્ર ધનો અણુગાર,
સુરિ મૂઘર્મા જસ ગુણુકોડિ, વિજયસેનસુરિ તેહની જોડી. ૨૦
તાસ પાટ ઉદ્યો એ ભાણુ, વિજયદેવ (તિલક)સુરિ ચતુર સુખાણુ,
લઘૂવય મહા વયરાગી જેહ, સકલ મુનિ સિર મોટો તેહ. ૨૧
તેહ તણિં ચરણિં અનુસરી, રાજઋષિગુણુમાલા કરી,
સંવત સોલ અડસઠયો જસિં, પોસ મુદ્ધિ દિન ઘીજહ તસિં. ૨૨
ગુરવારિ કીધો અભ્યાસ, ત્રંબાવતીમાં ગાયો રાસ,
પાગવંશ વડો જે ખાસ, સાંગણુસુત (કવિ) રિપભદાસ. ૨૩

કલસ.

કવિ રિપભ ગાયો સુમિત્ર ધ્યાયો, સુખ સુખાયો શુભપરિં,
રિપિ તણા ગુણુ અભિરામ ગાતાં, મંગલમાલા નિત ધરિં. ૨૪
તપગચ્છ ગાણુ ગુણુ વિરાણુ, અતિહિં દિવાસિં જગગુર,
શ્રી વિજયસેન સુરિંદ સેવો, સકલ સંધ મંગલકર. ૪૨૫

—ધતિશ્રી સુમિત્રરાજરિપી રાસ સંપૂર્ણ. સકલ પંડિત
શિરોમણી પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી ૫ શ્રી રતનવિજયજી ગ. તત્ શિષ્ય—

પં. જ્યોતિવિજયગણી લિખિત્યં સ્વવાચનકૃતે મંગલં ભૂયાત્. લેખક પાઠકયો શુભંભવતુ. ચિરં નંદતુ ધ્યં પુસ્તિકા, શ્રી નવસારીનગરેઃકલ્યાણમ્.)

(ઉકન કોલેજ લાયબ્રેરી નં. ૯૦૦) ૧૮૯૨-૧૮૯૫.

—ધતિશ્રી દાનોપરિ સુમિત્ર રાજકંઠિ રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે આસો સુદ ૭ ભૈશ્વે, પંડિતશ્રી પ. શ્રી વિમલવિજયગણિ તત્તિશિષ્ય સુનિ વિનીતવિજયેન લિખિતં જાળાલ નગરે. ૧૫-૧૫ ધો.

(૩૯૫) મધુભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૬૮ દિવાળી, શુક. ખંભાતમાં.

અતે—

ઢાલ—(રામ ભણુધ હરી ઉડીધ) રાગ રામઅરી.

થુલિભદ્ર ગુણુ ગાઠધ, શ્રી ગુરુ ચર્ણુ પસાથેરે,
શ્રી વિજયસેન સુરીસ્વર, તે અરુઉ ગરારથેરે.
સુર જોહના ગુણુ ગાયરે, નાંભિ નવનીધ્ય થાયરે,
સમરિં પાત્યગ જાયરે, હુ વંદ્ તસ પાયરે.

ગુરુ અરુઉ ગુરુરાજાઓ. ૧૭

સાલિ થુલિભદ્ર જોડલી, વધરાંગધ વધહરધ કુમારે,
ત્ય મધિ ગઉતમ અવતર્યો, જસ ગુણુ અંત ન પારે.
સંયમ પંડાની ધારે, કરતો ઉચ વિહારે,
લ્યધ મુની સ્યુધ તે આહારે.

ગુરુ. ૧૮

ઉપશમરસમાહિં ઝીલતાં, ટાલધ કુમત અધાર,
મધુર વચન દીધ દેસના, વાણી સુધારસ સારે.
આગમ અર્થ ભંડારે, પચ મહાવ્રત ધારે,
ટાલધ કામવિકારે, શાસન રાષણહાર.

ગુરુ. ૧૯

તેહનિં પાટિં પ્રગટીઓ, શ્રી વીજયદેવ સુરચંદરે,
કુમત તિમરનિ રે ટાલવા, ઉદ્યો પુન્યમયંદરે,
મોહનવલીનો કંદરે, પેપધ પરમ આનંદરે,
સેવધ સકલ સુરચંદરે.

ગુરુ. ૨૦

તપ ગચ્છ નાયક શુષ્યનીશો, સાગર સરીપો ગંભીરે,
 વધરાગી લ્યધુવધપિણુધ, કાંમવિહારણુ વીરે.
 સીલિ ગંગાતું ત્રીરે, સોવન વાન શરીરે,
 ફરી આવ્યો શુર હીરે, બાણે ગહતમ વીરે. ગુર. ૨૧

દહા.

વીર તણે ચણે નમી, ગાયા શુણુ અભીરાંમ,
 કુણુ વર્ષે માસિં એ કલ્યા, શુલિભદ્ર શુણુઆમ. ૨૨

ઢાલ કહધણી કરણી તુઝ વ્યણુ સાચો-રાગ ધન્યાસી.

સવત સોલઅડસઠયા વરસે, કાતી વય તાહાં સારે,
 દીપક દિન દીવાલી કેરો, ચ્યુકર અલ્યો ત્યાહા વારે. ૨૩

રાસ રચ્યો મિં રગિ રીઝી, સકલ કવી સિરિ નામીરે,
 શુલિભદ્ર મુનીના શુણુ ગાતા, વિવંધ્યસ્ત મિં પામીરે.

રાસ રચ્યો મિં રગિ રીઝી.

સકલ કવી સિરિનામીરે—આંચલી. રાસ રચ્યો. ૨૪

જંબુદ્વીપ અનોપમ કહીધ, ભરતપેત્ર ત્યાહા બાંણુરે,
 દેસ ગુજર ત્યમાહિ અતિ સાદે, નગર વીસલ વપાંણુરે. રાસ. ૨૫

સોય નગરમાંહિ વીવહારી, નામ ભણુ મહિરાજરે,
 પ્રાગવંશ વડો તે વીસો, કરતા ઉલમ કાજરે. રાસ. ૨૬

તેહના સુત છિ સીહ સરીષા, સાંગણુ સધવી નામરે,
 પૂતતણી ક્યરણી તે કરતા, ધરતા જનવર ધ્યાનરે. રાસ. ૨૭

અનુકરમિ સધવી જે સાંગણુ, ત્રંબાવતીમ્હા વાસરે,
 તેહનો સુત એ રાસ નીપાઈ, કવીતા ઋપભદ્રાસરે. રાસ. ૨૮

રાસ નીપાતા બહુ મુપ પામ્યો, સુરતર અગણ્ય ફલીઉ,
 શુલિભદ્ર મુનીના શુણુ ગાંતિં, ધર્મ વૃષભ મુઝ મ્યલીઉરે. રાસ. ૨૯

નવનીધ્ય ચક્રે રચણુ મણિં મોતી, સકલ પ્રદારથ પામ્યોરે,
 ઋપમ કહધ નીત્ય હિંગમવાકા, શુલીભદ્ર શરનામોરે. રાસ. ૩૦

શુ. વિ.

(૩૯૫૬) નેમિનાથ નવરસો સં. ૧૬૬૭ પૌ. શુ. ૨ ખંભાતમાં.

આદિ—

રાગ ધન્યાશ્રી.

સરસતિ સામિતી પાય નમીજી, ગાસ્તું નેમ નિજુંદ,

સમુદ્રવિજય કુલ ઊપનોજી, પ્રગટયો પ્રનિમચંદ,

—સુણો નર નેમ સમો નહિ કોય. ૧

x

x

x

x

અતે—

એહવા જિનવર વંદો સદા, જેહથી લહધ નર ન આપદા,

રાણુલ તારી નિજી નિજીરાજ, આપ તર્થા સાર્યા સવી કાજ. ૭૦

સંવત સોલસહસકામાંહિ પોસ માસ સુદ ખીજ ઉચ્છાહ,

ખંભનયર ગુરરાજ પસાઉ, જિન સંઘવિઉ મન ઉઘાસ. ૭૧

કલસ.

ધર્મ નેમજિનવર પુણ્યદિનકર, સકલગુણમણિસાગરો

જસ નામ જપીયઈ કરમ ખપિયે છુટે ભવસાગરો,

તપગજ મુનિવર સયલ સુખકર શ્રી વિજયસેન સુરીસરો

તસ તણો શ્રાવક ઋષભ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિનેશ્વરો. ૭૨

—લિ. 'શ્રી હર્ષરત્નજી શ્રી ગુહાણપુર મધ્યે ૫-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૨૫૩.

(૩૯૬) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૭૦ ભા. ૨ ગુરૂ ત્રાપાવતી

(ખંભાત)માં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધ ચરણે નમુ, નમુ તે શ્રી ભગવત,

નમું તે ગણધર કેવલી, નમું તે મુનિવર સંત. ૧

નમુ તે શ્રી જિન બિંબને, નમુ તે સૂત્રસિદ્ધાંત,

નમું તે ચતુરવિધ સંધને, નમું તે નર મહંત. ૨

નમુ તે કિરિયાપાંત્રને, નમુ તે તપીઆ પાય,

નમું તે નર શિલવંતને, જ્યમ સુખ શાતા થાય. ૩

નમું તે ગુર ગાછનો ધણી, નિર્મલ જસ આચાર,
મધુર વચન દિયે દેશના, વાણી સુધારસ સાર. ૪

વાણીએ જન રીઝવે, મહીમા સરસતી દેવ,
તેણે તુજને નમું, શારદા સારો સેવ. ૫

સમરૂં સરસતી ભગવતી, સમરાં કરે જે સાર,
હું મુરખ મતિ કેલવું, તે તાહારે આધાર. ૬

* * * *

અંત—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણ રજ ઝપભાય,
લાવણ્ય, લીંગો, ખીમો, ખરો, સકલ કવિની કીરતિં કરો.
હુંસરાજ, વાછો દેપાલ, માલ હેમની યુદ્ધિ વિશાલ,
મુસાધુહંસ, સમરો, સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ.
એ કવિ મોટા યુદ્ધિવિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ;
સાયર આગલિ સરોવર નીર, કશી તોડી આછણુ નિં નીર. ૫૫

* * * *

પૂર્વદં જે મહા પંડિત હવો, સુરિ સોમ પંડિત અભિનવો,
પંચાસમિં પાટિ તે કલો, તપાગજ સિરિ કીટા થયો. ૫૮

કુમારપાલ પ્રખધજ કર્યો, સુણતાં નરનારી ચિત વર્યો,
શાસ્ત્રદં સંખ્યા અડનીસ, અંચ કર્યો ગુર નાંમી સીસ,
સંવત ચઉદ બાણુંડ ભલો, કુમારપાલ ગાયો ગુણનીલો. ૬૦

કાવ્યશ્લોક ગદ્ય જૂનાં જેહ, કેતાએકમાંહિ આણ્યા નેહ;
કેતાએક ભાવ ગુર મુખથી લલા, તે મિં જોડિં વીવરી કલા. ૬૧

સોય અંચ હવડાં વંચાય, મનમ્હાં મત રાખો સકાય,
તે પ્રખધમાંહિં છે જર્યું, ઝડપલ કહે મેં આણ્યું તર્યું. ૬૨

* * * *

અતે—

હીચ્યરે હીચ્યરે હીંછી રોલડા—એ દેશી.

પુણ્ય પ્રગટ ભયો, પુણ્ય પ્રગટ ભયો, તો મુઝ મનિ મતિ એહ આવી,
રાસ રંગદ કર્યો, સંસારસાગર તર્યો, પુણ્યની કોટડી મુઝ ફાવી—૫
સોલ સંવત્સરિ જાણુ વર્ષ સીત્યરી,

ભાદ્રવા સુદિ સુભ બિજ સારી,

વાર ગુરુ ગુણુ ભર્યો, રાશિ ઋષભદં કર્યો,

શ્રી ગુરુ સાથઈ બહુ બુદ્ધિ વિચારી. ૬ પુ.

દીપ જાંબૂઅ મહિષેત્ર ભરતિં ભલો, દેશ ગુજરાતિમાં સોય ગાર્યું,
રાય વીસદાવડો ચતુર જે આવડો, નગર વીસદા તિણઈ વેગ વાર્યું.

૭ પુ.

સોય નગરિ વસદ, પ્રાગવંશિ વડો,

મહરાજનો સુત તે સીહ સરિષો,

તેહ ત્રંબાવની નગરઈ વાસો વસઈ,

નામ તસ સંધવી સાંગણુ પેષો.

૮ પુ.

તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસે કયો,

નગર ત્રંબાવતી માહિ ગાયો,

કુમર નરેસર, રાજઋષિ ગિરદધર,

નામથી નવઈ નિધાન પાયો.

૯ પુ.

—છતિ શ્રી કુમારપાલ ઋષિરાસ સંપૂર્ણ સર્વ ગાથા ૪૬૯૯
અથાગ્રંથ શ્લોક ૫૮૦૦ સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મહા વદિ ૨ દિને બુધવાસરે
પૃ. ૧૫૪ પં. ૧૫ આ. ક.

—પંડિત શિરોમણિ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી સુરકુશલ ગણિ શિંચરણ-
પંકજ મધુવ્રતાયમાનેન ગણિ વિબુધકુશલેન લિપીકૃતં. સં. ૧૭૦૪
વર્ષે ફાગણુ વદિ ૩ ગુરૌ. શ્રી કચ્છદેશે ધમડકા નગરે—મહારાય શ્રી
ખિંગારણ વિજય રાજ્યે. ૧૫૮-૧૫ માં.

(૩૮૭) જીવવિચાર રાસ. સ. ૧૬૭૬ આશો શુદ્ધ ૧૫ ખંભાતમાં
આદિ— ફહા.

સરસ વચન ઘો શારદા, તું કવીઅણુની માય,
તું આવી મુઝ મુખ્ય રમેય, મમ ચિંત્યુ થાય. ૧
વાણી વાહન કવણુ આહાર, તાસ પિતા કુંથુ હોય,
તાસ મુતા સ્વામી ભક્ષો, તેહનો શાલક જોય. ૨
તેહનું વાહન કવણુ છે, તે વાહન જગી જોહ,
તે લાંછણુ નર જોહને, હું સમર નિત્ય તેહ. ૩
સમરિં મુખ બહુ ઉપજે, પ્રણમે પરમાણુદ,
કનકવણુ જસ દેહમાં, પુણું ઋપમ જિણુદ. ૪
પ્રથમ જિનેશ્વર એ સદી, મહીઅલિ પહિલો રાટ,
પ્રગટ કરી જોણુઈ વલી, મુગતિ નયરીની વાટ. ૫
પદમ મુનીશ્વર એહવો, પ્રથમે દેવલગ્ગાન,
ઋપમ કહે રંગે ધરૂં, ઋપબદેવનું ધ્યાન. ૬
જિણું ધ્યાને મતિ નિર્મલી, સદ્ગ લુપ અવતાર,
આદિનાથ ચરણે નમી, કહિસ્થું જીવવિચાર. ૭

— * * *

અંતે—

રાગ ધન્યાસી.

વીરવચન હધઆમાંહીં ધરતાં, મુઝ મનિ અતિ આનદોહ,
જીવવિચાર કલો મિં વિવરી, ફલીહ સરતર કંદહ. વીર. ૪૮૪
જાણતાં ગુણતાં મુણતાં, સપદિ ઉજવ અંગણે આજહ,
જીવવિચાર મુણી જહ રાપઠ, તેહનિં શિવપુર રાજહ. વીર. ૪૮૫
સદ્ગલ ધર્મમાંહિ મુખ્ય મડે, જીવ દયા તે સારીહ,
જોણુ પરપ્રાણી નિજ સજોખ્યા, સોય તર્થા નરનારીહ. ૪૮૬
જીવદયા પાલતાં જાણો, નિર્મલ ઇન્દ્રિય પંચહ,
દીર્ઘ આય તસ રોગ ન આવે, રૂપ બહું મુપ સંચ. ૪૮૭

- છેદન બેદન તે નવી પામે તે કહીઈ નહી દુખીઓ,
જાતે પંચેન્દ્રિય સુખ વિલસે, તે નર સધલે સુખીઓ. ૮૮
- હં સુખીઓ સુખ પામ્યો, હં સમજ્યો જીવવિચારજી,
પહનો પાંચમા ગુરૂ આધારજી. ૮૯
- શ્રી વિજયાનંદ સરીશ્વર સમર્થો, તપગણ ઠાકુર વારજી,
હીરપટોધર હાથે દીક્ષા, ભવિક લોકનો તારજી. ૯૦
- જનમતણો જે છે ભૂમિચારી, પરણ્યો સંયમ નારીજી,
ક્રોધ માંન માયા નહિ મનમાં, આગમ અર્થ વિચારીજી. ૯૧
- વ્રજ ચરણે શિર નાંમે કવિતા, તત્ત્વભેદ લહે સારજી,
ગુરૂ આધારે જ્ઞાન લહીને કીધો જીવવિચારજી. ૯૨
- સંવત સોલછયોત્યેર્થા વરષે, આસો પૂનિંમી સારજી,
પંભ નયરમાહિં નીપાક, રચીઓ જીવવિચાર. ૯૩
- સંઘરી શ્રી મહિરાજ વપાંજી, પ્રાગવંશ વડવીસોજી,
સમકીત સીલ સદાશ કહીઈ, પ્રણ્ય કરે નિસદીસોજી. ૯૪
- ખડીકમણું પૂજા પરભાવન પોષધ પરઉપગારીજી,
વીવહાર શુદ્ધ ચૂકે નહી ચતુરા શાસ્ત્રસુ અર્થ વિચારીજી. ૯૫
- મહેરાજનો સૂત સંઘવી સાંગણુ, વીસલ નગરનો વાસીજી,
જૈન ધર્મમાંહિં તે ધોરી, ન કરે વિકથા હાસીજી. ૯૬
- વ્રત પાર ભણાવે હંધનરે, જીન પૂજે ત્રણિ કાલજી,
પરરમણી પરધનથી અલગા ન દીએ પરને આલજી. ૯૭
- તપજપ કીરિયા કહીને, ન ચૂકે મૃષા ન બોલે પાંહિજી,
કર્મયોગે આવ્યાહ તે ઉહોરા, નગર ત્રંબાવતી માંહેજી. ૯૮
- ઋષભદાસ સંઘવી સુત તેહનો, જૈન ધર્મનો રાગીજી,
જાંણુ હુઓ મુનિવર મહિમાયે, કરે કવિત યુદ્ધિ જાગીજી. ૯૯
- સકલ મુનીશ્વરને શરિનાંમી, પ્રણુમી કવિતા પાચજી,
અરિહંતદેવ ભણે આરાધી, સમરી બ્રહ્મ સૂતાંચજી. ૫૦૦

જીવવિચાર મેં કર્યો, વિવેકે પહોતી મનની આસજી,
ભણતાં ગુણતાં ગાળૂં, હઈઉર્ધ્વ અતિહોલાસજી. વીર. ૫૦૧
ઋષભદાસ કહે જે નર સુણસે, તે ધરિ રિદ્ધિ ભરાસેજી,
સપસાતા સુધ ગુરની સેવા, દિન દિન ઉછવ યાશેજી. વીર. ૫૦૨
—અંચાચ ૭૧૪-હીં.

(૩૯૮) નવતત્ત્વરાસ સં. ૧૬૭૬ દીવાળી. રવિવાર. ખંભાતમાં.
આદિ—

ફહા.

આદિ ધર્મ જિણુધ ઉધર્યો, નામિરાખ સુત જેહ,
મરદેવી પૂતજ ભલો, સહી સંભાઈ તેહ. ૧
ઋષભજ નામ જગ રચાડું, કનક વર્ણન જસ કાપ,
પૂર્વ લાખ અહરાસીઆં, આદીશ્વરનું આપ. ૨
દેહિ લક્ષણ જસ દીપતાં એક સહસ નઈ આક,
ત્રતી આરઈ દેખાડતો, મુગતિ નયરની વાટ. ૩
અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપરિ, સહસ દસ પરિવાર,
ઋષભદેવ મુગતિં ગયા, ધનિ તેહનો અવતાર. ૪
સહસ ચુરાસી મુનિવર, ચોરાસી ગણુધાર,
ત્રિણ્ય લાખ અજીઆ નમું, ઋષભતણો પરિવાર.

x

x

x

x

અતે—

ઢાલ ચૈત્રી પુનિમ દિન.

એ રાસ રચતા સુખશાતા-હુઈ અગિ,
મન વાંછયો પામ્યો ફલ્યાં મનોરથ રંગિ,
તે નર પૂન્યવંતા હોઈ મનોરથ પૂરા, મન વાંછયૂં યાઈ જાણે પુણ્ય અંકુસ. ૮૮
જિનમંદિર મોડું કરીનઈ કલશ ચઢાવઈ, સંઘતિલક ધરાવી કરી યાત્ર ધરિ આવઈ
દાન વેલા જ્યારિં તેણી વેલા મલિ પાત્ર, તે નર પુણ્યવંતા નિરમલ
તેહનાં ગાત્ર. ૮૯
કરી શાસ્ત્ર પીઠિકા ઉપરિ કલસ ચઢાવ્યો, ધહિભવિ પરભવિ તે ભવહ
ભવાંતર ફાળ્યો,

પુન્ય પસરઇ જાઝું જિમ જલમાંહિ તેલ, રધિરમણી સુર-સુખ સ્ખલ
 બંધવની વેલિ. ૯૦

ઈંદ્રી તસ નિર્મલ અતિ પોદું તસ આય, ફલઈં સુરતર અંગણિ
 કામધેનુ ધરિ ગાય,
 મંડપ ધરિ તોરણ હાથા કુંકમ કેરા, એ રાસ રચતાં ફલ્યાં મનોરથ મેરા. ૯૧

નવતત્ત્વ રચ્યા મિ કવિજન ચરણ પસાયઈં, કાંઈ દૂષણ દેખો ટાલેજ્યો
 તુમ લાંહિ;
 હું બાલિક વાછો તુમ હસ્તી કવિરાય, તુઝ તુઝ ગલિ ધંટા તેણુઈં કાંઈ
 તોડિ ન થાય. ૯૨

હંસ ગરૂડ પખી આબ મર પખિયા જોય, નામઈં સહુ સરીખા
 અંતર સખલો હોઇ,
 આગઈં જે કવિતા હું પણિ કવિતા નામ, ઈહાં અંતર જોજો જિરયો
 નેસહો ગામ. ૯૩

વલિ સરિખો જોજો પીત હાટિકનો રંગ, પણિ અંતર બહુ છઈં જિમ
 સેઠી નઈં ગંગ,
 વલિ એણુઇ દૃષ્ટાંતઈં હું મુરિખ તુમ આગઈં, કાંઈક બુદ્ધિ પામ્યો ચરણ
 તુમારઈં લાગિં. ૯૪

ઢાલ હીંચરે હીંચરે એ દેસી.

સકલ કવિ મનિ ધરૂં ભગતિ ગુરની કરૂં જોહથી જ્ઞાનના ખિંદુ પામું,
 વર તપા ગછ પાટિં ગુર હીરનઈં શ્રી વિજયસેનસુરિ શીશ નામું. ૯૫ સ૦

જોહનઈં પાટ દીધા પછી વાધીડ, ગછ ગંગજલ પ્રવાહ પ્રિં
 શિષ્ય બહુ શિષ્યણી, આવક આવિકા, લીલલક્ષ્મી બહુ તેહ ધરઈં. ૯૬ સ૦

લુવન મોટાં થયાં ખિંબ ઝાઝાં કહ્યાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય કીરિયા જ વાધી,
 સોઈ ગુર શિરિ ધર્યો રાસ ઋષભઈં કર્યો, રતનની ખાંણિ મુઝ આજ
 લીધી. ૯૭ સકલ૦

તેહનઇ પાટિ શ્રી વિજયતિલકસુરિ શીલ નઇ જ્ઞાન જે પક્ષ પૂરો,
 અસત્ય બોલઇ નહિ અધર્મ બોલઇ નહિ ઈંદ્રીઅ પાંચ દમવાજ સૂરો. ૯૮ સ૦

તેહનઈ પાટિ એક પુરૂષ પશ્ચિ પ્રગટીઉ, નહીંજ નંદા તસ ખિમા પૂરી
 મંધૂર વાણી ભલી ગાજતી ગોહરી, નામ શ્રી વિજયાનંદસૂરી. ૯૯ સં
 આવક તેહનો પ્રાગવસિં વડો નામ મહિરાજ સધવીજ કહીઈ,
 દાન નઈ શીલ તપ ભાવના ભાવતાં, સમકિત શીલવ્રતધાર લહીઈ. ૧૦૦
 તેહનો પુત્ર ભલ સંધવી સાંગણુ, કાદસવ્રત સમકિત સાથિં
 પોપધ પૂન્ય ઉપવાસ બહુ આદરઈ, અરિહત પૂજઈ નિત આપ હાથઈ. ૧ સં
 તેહનઈ નંદનઈ ઋપભદ્રાસઈ કચ્ચો સંવત સોલછોહોત્તર જ્યારિ,
 માસ કાર્તિક ભશે દિવસ દીપકતણો, વાર આદિત્ય ભાખુંજ ત્યારિ. ૨
 રાસ નવતત્તવનો એહ મુહામણો નગર ત્રંજાવતી માહિ કીધો,
 સાસ્ત્ર બહુ સાભલી અરથ લીધા વલી, વચન જિજ્ઞાસણો કલહી લીધો. ૩
 જોડતાં મુખ બહુ મુણત શાતા સહુ, વાંચતાં વંછિત વસ્તુ લહીઈ,
 રાસ ઋપભિં કીઉ ઋપભજિન નામથી, ખેમ કથ્યાણુ ચિરંજીવ કહીઈ. ૪

—સકલ કવિ મનિ ધરે ભગતિ ગુરૂની કરે.

—સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વિદિ ૧૫ રવૌ. ૩૮-૧૪ પ્ર. કા.
 નં. ૮૨૩,-૩૩-૧૫ ઝીંઝુવાડા ભંડારમાં.

(૩૬૮) અબળપુત્ર રાસ. સં. ૧૬૭૭—અમં

(૩૬૯)+ ભરત બાહુબલી રાસ. સં. ૧૬૭૮ પોશ શુ. ૧૦ ગુરૂ.

આદિ—

દ્વહા.

સાર વચન ઘો સરસ્વતી, તું છે અહસસુતાય,	
તું મુજ મુખ આવી રમે, જિમ મતિ નિર્ભળ થાય.	૧
તું ભગવતી તું ભારતી, તાહરો નામ અનેક	
હંસગામિની શારદા, તુજમાં ઘણો વિવેક.	૨
અહ્લાણી અહ્લચારિણી, દેવકુમારી નામ,	
પદ્ દર્શનમાં તું સહી, સહુ બોલે ગુણગ્રામ.	૩
વિદુષોની માતા સહી, વાગેશ્વરી તું હોય,	
તું ત્રિપુરા અહ્લવાદિની, નામ જપે સહુ કોય.	૪

હંસવાહિની તું સહી, વાણી ભાષા નામ,
તું આવી મુજ મુખ વસે, જિમ હોય વાંછિત કામ.

૫

દાલ ૧.

કરજો માતા વાંછયું કામ, પ્રથમ જપું હું તાહરું નામ,
તું મુજ માતા રાખે મામ, બોલું ભરતતણા ગુણગ્રામ.

+

:-

*

*

અતે—

દાલ ૮૪ મી. દેશી-દીકો દીકો વાંમાકો-રાગ ધન્યાસી.

કીધો કીધોરે મેં રાસ અનૂપમ કીધો,

મહીરાજનો સુત સંધવી સાંગણુ, પ્રાગ્વંશીય પ્રસિધ્ધોરે. કી. ૧

દાન શીલ તપ ભાવના ભાવે, શ્રી જિનના ગુણ ગાવે,

સાધુ પુરૂષને શીષ નમાવે, જિનવચને ચિત્ત ભાવેરે. કી. ૨

દ્વાદશ વ્રતતણાં તે ધારી, જિન પૂજે ત્રણ કાળ,

પોપધ પરિક્રમણાં પુન્ય કરતા, જીવદયા પ્રતિપાળેરે. કી. ૩

સંધવી સાંગણુનો સુત કવિ છે, નામ તસ ઋષભજદાસ,

જનની સરપાદેને શિર નામી, જોડયો ભરતનો રાસરે. કી. ૪

સંવત સોળ અઠ્યોતરો આખું, પ્રગટયો પોસજ માસ,

દશમિ તણો દાહડો અતિ ઉજવળ, પહોતી મનતણી આશરે. કી. ૫

ગુરવારે મેં રાસ નિપાયો, અશ્વિની તિહાં નક્ષત્ર,

સંધવી ઋષભદાસ એમ ભાખે, ભરતનું નામ પવિત્રરે. કી. ૬

+ પ્ર૦ આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૩.

(૪૦૧) સમકીતસાર રાસ. સં. ૧૬૭૮ જેઠ શુદ્ધ ૨ ગુરૂ ત્રંબાવતી
(ખભાત)માં.

અતે—

દાલ-દેસી. કહધણી કર્ણી તુજ વ્યણુ દૂજો.

આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી, રચીઉ સમકીત સારણ,

અક્ષર પદ ગાથા જે જાણું, તે કવીનો આધારણ.

—આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી. ૫૮

આગિ જે કવી દ્વંઆ વડેરા, હું તસ પગલે દાસછ,
 તેહના નામ તણા મહીમાથી, કવીઓ સમકીત રાસછ. આશા. ૫૯
 રાસ રચંતા દૂપણ દીસઈ, તે મતિ માહારી થોડીછ,
 પૂરા ભેદ નવિ સમન્નું સુધા, પદ નવી જ્ઞાણુ જોડીછ. આશા. ૬૦
 તું પ આધારિ બુદ્ધિવિન બોલુ, સૌમ્યદષ્ટિ તૂંમ કરયોછ,
 વિશુધ પણઈ સોછ સૂઝ કરજ્યો, દૂપણ તુમ કાં ધરજ્યોછ,

આશા. ૬૧

મિં માહારી મતિ સાડ કીધો, સેવી પંડીત પાછછ,
 ગુર મહિમાથી ક્ષો મનોરથ, અતું કારય યાછછ. આશા. ૬૨
 ગુરથી સુખીઓ ગુરથી શુભ ગતિ, ગુરથી નીજ ગુણ વાધછછ,
 ગુરથી આની ગુરથી દાની, આગમ અર્થ બહું લાધછ છ. આશા. ૬૩
 ગુરથી ક્યરીઆ, નર નિસ્તરીઆ, અંતરિ ઉપશમ ભરીઆછ,
 ગુરથી ગાજઘ ક્યાહાં નવી ભાજઘ, ગુરનામિં અદ્ તરીઆછ. આશા. ૬૪
 તેણુઈ કારણિં નર ગુરનિં સેવો, નમિં વિજયાનદોછ,
 જ્ઞાનવંત નામ જપંતાં, ઓછવ બહુ આનદોછ. આશા. ૬૫

બાલપણુઈ જે સંયમધારી, જનમ તણા બ્રહ્મચારીછ,
 આગમ દરીઓ ઉપશમ ભરીઓ, ન કરિ તાતિ પીઆરીછ. આશા. ૬૬
 હીર પટોધર હાથિં દીખ્યા, દોષ રહીત લઈ ભીક્ષાછ,
 મંદુરં બ્રહ્મ ધનુરંસ તેલછ, સુપરિં દઈ નર સીક્ષાછ. આશા. ૬૭
 જેહ નીરોગી સુવો જોગી, વધર વિરોધ સમાવછછ,
 વીજયાનંદ સુરિનિં સેવઈ, તે સુખશાતા પામછછ. આશા. ૬૮
 તપગજ ઘેરી કીરતિગોરી, રૂપવંત આચારીછ,
 ગુણ છત્રીસે જે નર પુરો, જેણુછ તાર્યા નરનારીછ. આશા. ૬૯

તે સહિ ગુરના ગ્રણુ પખાલી, સેવી સરસતિ પાછછ,
 યોવીસઘ જિન ગણુધર નામિં, સમકીત સાર રચાછછ. આશા. ૭૦
 વારણ વાડવ રસ સસીસંખ્યા, સંવજરની કહીછછ,
 સ્ત્રીપતિ વધ સહોદર સગપણિ, માસ મનોહર લહીછછ. આશા. ૭૧

પ્રથમ પક્ષ ચંદ્રોદય ફતીઆ, ગુરુવારિં મડાણુછ,
 ત્રંબાવતી માહિં નીપાઓ, વિમુઘ કર્ધ પરમાણુછ. આશા. ૭૨
 શ્રી સંઘવી મહદ્દરાજ વખાગું. વીસલનગરના લાસીછ,
 વડા વીચારી સમકીત ધારી, મિથ્યા મતિ ગર્ધ ન્હારીછ. આશા. ૭૩
 તાસ પુત્ર છર્ધ નયન બંસેરા, સાંગણુ સંઘ ગજ્જોરીછ,
 સંઘપતિ તીસક ધરાવ્યાં તેણુર્ધ, વાંધી પૂજ્યની દોરીછ. આશા. ૭૪
 બાર વરતના જે અધિકારી, દાનશીલ તપ ધારીછ,
 બાવિં ભગતિ કર્ધ જિનકેરી, નવિ નરખઘ પરનારીછ. આશા. ૭૫
 અનુંકરમિં સઘવી જે સાંગણુ, ત્રંબાવતી માહ આવેછ,
 યોગધ પૂણ્ય પડીકમાગું કરતા, દાદશ ભાવના ભાવધછ. આશા. ૭૬
 શ્રી સંઘવી સાંગણુ સૂત પેખો, ઋષભદાસ ગુણુ ગાયછ,
 પ્રાગવંશ વીસો વીસ્તાર્યો, રીડી માતું પસાધછ. આશા. ૭૭
 ચોવીસઘ જિનનામ પસાયિ, સારદાનો આધારછ,
 રીઘભદાસ કવી રચના કરતો, કવીઓ સમકીત સારછ. આશા. ૭૮
 ભણુધ ગુણુધ વાંચધ વંચાવધ, તે ધરિ ઋદ્ધિ ભરાધછ,
 ઋષભ કહધ એ રાસ સુણુતાં, સમકીત નીર્મલ યાધછ. આશા. ૭૯

—છતિ શ્રી સમકીતસાર રાસ સમાપ્ત: ગામ ત્રંબાવતી મઘે
 લખીતં સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ભુમે. કે. કા. લાય.
 નં. ૧૪૯૪-સને ૧૮૮૭-૮૧.

યાદશં પુસ્તકં દદ્ધૌ તાદશં લિખિતં મયા
 યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે
 ભગ્ના પૃષ્ઠી કટીગ્રીવા નેત્રસ્પ્રાયધોમુખં
 કષ્ટેન લખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્
 જલાત્ રક્ષેત્ તૈલાત્ રક્ષેત્, રક્ષેત્ સ્થલવધનાત્
 પરહસ્તગતા રક્ષેત્ એવં વદતિ પુસ્તિકા. ૧૩

શ્વેતાંબરે લઘુશાખાયાં લેખક કાન્હણ લખીતં.

(૪૦૨) +ખાર આરા સ્તવન. અથવા જૌતમ પ્રત્નોત્તર સ્તવ
૧૬૭૮ ભાદ્રપદ શુ. ૨ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

આદિ—

દ્વલ.

સરસનિ ભગવતિ ભારતી, બ્રહ્માણી કરિ સાર,
આરા ખાર તણો વલી, કહિમ્ સોય વિચાર. ૧

વરધમાન જિનવર નમ્, જસ અતિસય ચોતીસ,
સમોસરણિ બેઠા પ્રભુ, વાણી ગુણ પાંત્રીસ. ૨

જોતમ પૃછિ વીરનિ, પરઉપગારાં કામિ
અનેક બોલ વિવરી કરી, ભાણિ ત્રિભોવન સ્વામિ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

પૂછ્યાં વચન કલાં તે વીરિ, ચિત્તમાં ધરીયાં જૌતમધીરિ,
ભણુતાં ગુણુતાં સુખ શરીરિ, ઋદ્ધિ ધણી ધર ભરીયા ચીરિ. ૭૪

કલશ.

ભલ સ્તવન કીધૂ નામ લીધૂં જૌતમ પ્રત્નોત્તર સદી,
સંવત સિદ્ધિ મુનિઅંગ અદિ ભાદવસુદિ દ્વિતયા તદી ૭૫

તપગણ તિલક સમાન સહગુરૂ શ્રી વિજયાણુંદ સૂરીસરો,
સાંગણુનો સુત ઋપભ બોલિ, કહિ ગણ મંગલ કરો. ૭૬

—સંવત ૧૬૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૨ રવૌ લખિતં. વિ. ૬૦ ૪-૧૪

—પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સંગ્રહ ભા. ૩ જો પૃ. ૧૧૭-૧૨૫. "

આમાં દેશીઓ આ છે:-ઢાલર મનોહર હીરજીરે,-ઢાલ ૩ મુરસુંદરી

કહિ શિરનામી, ૪-ભાવિ પટોધર વીરનો, ૫-કાન્હ વગ્ગડિ વાંસલી-૬

સીહનણી પરિએ બોલો-૭ પાટકુસુમ જિન પ્રજ્ઞપદ્મપદ્મ-૮ સાલિમદ્ર મોહારે

શિવરમણી રસિરે-૯ રામ ભણુહ હરિ ઉડીધએ-૧૦ પ્રણમી તુમ સીમં-

અરૂંછ-૧૧ મુગધ દેસકો રાજ રાજેસર-૧૨ અંદાયણી.

—સં. ૧૭૨૨ આશો શુ. ૧૫ ભોમે લિ. પા. ૬-૧૦ આ.

(૪૦૩) પૂજાવિધિ રાસ. ૧૬૮૨ વૈશાખ સુદ ૫ ગુરૂ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ફલા.

સરસ વચન દિહિં સરસ્વતી, સમરયાં કરજે સાર,
તુ તુહિં મુખિ આપજે, વાણિનો વિસ્તાર.

૧

પદ પૂર્ણ અખર સમા શબ્દ સાર ગુણ પરમ
આપે સુગણિ સાર દાન લહું પુરો ભરમ.

૨

ભેદભાવ ભલ લાપનઈ, તુસઈ જો તુ પરાય,
અલ્પસુતા કમલિ વસઈ, તો મનિ અંત્યુ થાય.

૩

વાદેશ્વરિ વાણિ વિના વચન હોઈ કિમતંત,
સૌમ્ય દષ્ટિ હોઈ સારદા, વચન વાણિ દીપંત.

૪

ખોભ ન પામઈ ખોલનો, પૂછ્યાં ઉતર દેહ,
સકલ શભા રંજઈ ધણુ, ચત્યું કાળ કરેહ.

૫

અંતે—

મિ મનસ્પુધિં રચીયો રાસ, કહ્યો મનોરથ પોહોતી આસ,
ત્રંબાવતિમા જોજ્યો સહિ, સુણી પુરૂષ સહુ ગહમહમ.

૫૯

સંવત ખાહુ સિદ્ધિ અંગચંદ, શબ્દ આણુતાં રગ
વહઈશ્યાપ શુદ્ધિ જલ પચમી, ગુરૂવારિ મતિ હુઈ સમી.

૬૦

જોડ્યો મિં પૂજાવિધિ રાસ, અલ્પસુતાઈ પૂરી આસ
ભાષઈ કવિતા ઋષભદાસ, સુણુતા ધરિ કમલાનો વાસ.

૬૧

ઢાલ. કહરણી કહરણી તુઝવિણુ સાચો, રાગ ધન્યાસી.

ધરિ કમલા કતા નિ બ્રાતા, માતતાત સુત સારોજ

હઈ ગઈ રથ અવરિ ગુણવંતી, અનિ પોઢો પરિવારોજ.

ધરિ. ૬૨

સાર વસી સધલી ધરિ લહિઈ, ગુરૂનામિં ગહગહીઈજ

શ્રી વિજયાણુદ સુરી શિરોમણી, નામઈ નવનિધિં સહીઈજ.

ધરિ. ૬૩

તપગજ નાયક સ્યુભ સુષદાયક ઉપશમ રસનો દરિઓજ,

તેહતણા પદપંકજ પુજ, રાસ પૂજાવિધિ કરિઓજ.

ધ૦ ૬૪

પ્રાગવંશમ્હાં સંધવિ સાંગણુ, ખાર વરતનો ધર્માણ,
 જ્ઞાન પૂજ્ય પડીકમણુ કરતા પૂજ્ય કરમ નીત્ય સર્માણ. ધ૦ ૬૫
 સંધવિ સાંગણુનો સુત આવક, ઋકપદ્મદાસ ગુણુ ગાવધણ,
 જે જિનની પૂજા આદરતો, અનંત મુખ તે પાવધણ. ધરિ. ૬૬

—હમણાં ૧૯૭૫ માં લખેલી—વિ ધ. ૧૯-૨૫

અતુવિંશતિ જિન નમસ્કાર.

ઉદાર અરણુન અનેકનર ગયો તિમ મેધકુમાર
 કવિ ઋપભ કહિ વીરવચનથી બહુ જન પામ્યા પાર. ૨૪

—(ઉદયપુર ભં. ગોડીઓ)

(૪૦૪) શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૮૨ આગો સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં
 આદિ—

આદિ અનાદેઈ સરસની, સદા જગિં તુઝ માન,	
સહુકો સેવિ સારદા, ખાલ કરિ તુઝ ધ્યાન.	૧
પર દરસણુમાંતં સહી, તહારો સધલિ વાસ,	
કરો કૃપા તો ગાધએ, નર શ્રેણિકુતુ રાસ.	૨
સમરૂં સરસતિ ભગવતી, ધ્યાન ધરૂં નવકાર,	
આદિ અનાદ અરહંત જપૂં, જંમ પાંમૂં ભવિપાર.	૩
સકલ સિધિ સમસ્ત સહી, ગણધર કરૂં પ્રણામ,	
આરાધૂં બ્રહ્માયનિ, જેમ સીઝિ મૂઝ કામ.	૪
સકલ સાધ મુપરિ નમૂં, દેવલજાંની સાધ,	
સીયલવંત મૂંનીનઈ નમૂં, ન કરઈ કોહનઈ ખાધ.	૫
ત્રવધિ તપીયા મૂતી નમૂં, જંન પદમાનો જાપ,	
આગમ મોટા કવિ નમૂં, નાસઈ પૂરવ પાપ.	૬
એણુંઈ ધ્યાનઈ મત નરમલી, મુખ સરસતનો વાસ,	
પદમ તીરથંકર એહ સંઈ, કહુ શ્રેણિકુનો રાસ.	૭

ચોપધ.

નૃપ શ્રેણિકનો ગાસૂં રાસ, ભણુતાં ગુણુતાં પોહુચઈ આસ,
કવણુ દીપ કોણુ ખેત્રે વાસ, કેહેસૂં દેસ નગરવલી તાસ. ૮

x

x

x

x

અતે—

રાસ રચ્યો રંગિ કરી, નામી કળિજન સીસ,
હું બાલક છુ તુમતણો, તુમથી લહુ જગીસ.

૧૮૦૭

॥ ઢાલ. ॥ ચદનભરીરે તલાવડી રાગ મેવાહુ.

તુમ નામિં સુખ પામીઈરે, ગુરુનામિ ગુણુ હોધ સોભાગી;

શ્રી વિજઆનંદનિ નમુરે, તપગચ્છ નાયક સુચ

સો૦

કરિ કંરિ સેવા ગુરુતણી.

તપ તેનિં કરી દીપતુરે, વધરાગી લધુવેશ;

સો૦

ભવિજન લોકનિ તારવારે, વીચરઈ દેશ વદેશ.

સો૦ કરિ૦

માહા ભાગ્યેગ નર એહતુરે, સદ્ગુણ નમિઉ પાય;

સો૦

ઋષભિં રાસ રચ્યો સહીરે, શ્રી ગુરુ ચરણુ પસાય.

સો૦ ૧

॥ દૂહા. ॥

ગુરુનામિં જસ પામીઉ, બ્રમાણી આધાર;

શ્રી નવકાર મહીમા થકી, પરત્યે! જઈ જઈ કાર.

૧૧

॥ ઢાલ. ॥ હીચોરે હીચો.

કામ સીધાં સહી, કામ સીધાં સહી, શ્રીઅ શ્રેણિકનૃપ રાસ કીધો,
એહ ત્રંબાવતી માંહિ ગાયો સહી, નગર સધલાં માંહિ જે પ્રસીધો,

કોટ ત્રંબાતણો દિવ્ય કીધો, કાંમ સીધાં સહી

કામ૦ ૧૨

તપન તરપોલીઈ, કોટ પરનિં ભળ્યો, આયર લહધરિં બહુ વહાંણુ આવધ;

વસત વિવહારીઆ, કનકકોડે ભર્યા, ઉઠિ પરભાતિ જિનમંદિર જાવધ;

શ્રીઅ દેવગુરુતણા, ગુણુહી ગાવધ.

કાંમ૦ ૧

પ્રવર પ્રાસાદ પંચ્યાસીઅ પ્રણુમીઈ, બ્યાંહા પોશાલ બહધતાલીસ દીસઈ,
ગોચરી સગમ તે સાધનિં અહીકણિં. અહીઅ રધતાં મુની મનહી હીસઈ;
તેહ જાણો તુમહો વિસાજનીસઈ. કામં ૧૪

પૌપધ પ્રાસાદ વ્યાપાર પાસઈ સહી, શાક પાસઈ લીધ સ્વાદ રસીઆ;
ઋપભ કહઈ તેહ જગમાહ ધના સહી, જેઅ ત્રંખાવતી માહિ વસીઆ;
શાસ્ત્ર મુણુવા નર જેઅ રસીઆ. કામં ૧૫

॥ દૂહા. ॥

સકલ કામ સીધાં સહી, રચીઉ શ્રેણિક રાસ;
મેર મહી સુર ભુવન જિહાં, તવલગિં એહનુ વાસ. ૧૬

॥ દાહ. ॥ ઉતારે રે આરતી અરિહંતદેવા રાગ ધન્યાસી.
સંભલાવોરે નિશદિન રાસ રડા, સાંભલી બાંધજ્યો પુન્યમંડા;
સંભલાવોરે. ૧૭

સંવત બ્યાહુ દીગ દરિસણુ અંદઈ, માસ આસો નરખોજ આનંદિ. સં ૦ ૧૮
ઉજલી પાંચમનિં શુરુવારો, શ્રેણિકરાસનુ કીધ વિસ્તારો. સં ૦ ૧૯
સાતઈ ખંડ સંપૂરણુ કીધા, આજ મનોરથ સધલા સીધા. ૨૦
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સાતઈ નરગ નિવારતા તેહો. સં ૦ ૨૧
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનાયો, સાત ભધ નુહઈ તસ ધરિ બાયો. સં ૦ ૨૨
સાતઈ ખંડ સુણી જાગ્યો, સપત મુખી પ્રભવઈ નહી આગ્યો. સં ૦ ૨૩
સાતઈ ખંડ ઉપરિદિ ચીતો, તસ ધરિ નુહઈ સાતઈ ધત્યો. સં ૦ ૨૪
સાતઈ ખંડ રચઈ નર જેનિં, સાતઈ સમુદ્ર ન પ્રભવઈ તેનિં. સં ૦ ૨૫
સાતઈ ખંડની સુણતાં વાતો, પુણ્ય પ્રગટઈ તસ સાતઈ ધાતો. સં ૦ ૨૬
સાતઈ ખંડ લખી ગુણુગાઈ, સાત કટિક તણો સ્વામી થાઈ. સં ૦ ૨૭
સાતઈ ખંડ સુણિઈ નરરાયો, સમ ઘોડા તણો નાયક થાયો. સં ૦
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સમ હાથી નર પામઈ દેહો. સં ૦ ૨૮
સુણતાં ભણતાં ઇમ ગુણુ થાઈ, લખાવતાં પુણ્ય કહિઈ ન જાઈ. સં ૦
પરત્ય લખાવી સાધનિં આલઈ, કલ ધણો પુણ્ય તે પણિ આલઈ. સં ૦
દેસ પરદેસ મ્હાં વિસ્તરઈ જાનો, સગમ હોઈ તસ કેવલન્યાનો. સં ૦

જેહ જેડી ગુણુ જિન તણુ ગાઈ, તેહનુ પુણ્ય કાષ્ઠ લખ્યું ન જઈ. સં
 જેડી વીરતણા ગુણુ ગાવઈ, તીર્થકર ગણુધર પદ પાવઈ. સં
 ઈંદ્ર ચઢી ધનપણું અજે કહીઈ, તિહની રિદ્ધતો હાથમ્હાં લહીઈ સં
 તેણુષ કારણિ શ્રેણિકનો રાસો, જેડી ગાઈ કવી ઋષભદાસોં. સં
 પ્રાગવંસિ સંઘવીજ મધકિરિજો, તેહ કરતા બહુ ધર્મનાં કાજો,
 સઘવી સાંગણુ સુત વડી તાસો, અરિહત પૂજઈ જિનવીરના દાસો.
 સાંગણુ સુત કવિ ઋષભજદાસો, કરત શ્રેણિક નરરાયનો રાસો
 ગણુતાં બણુતાં સુણુતાં સારો, સકલ સઘનિ જઈ જઈ કારો. ૧૮૩૯

— ઇતિશ્રી શ્રેણિકરાસ સપૂર્ણ, શ્રીરસ્તુ સઘવી ઋષભદાસ કૃત
 રાસની ટીપ લખીછ ઇઈ

∴

*

*

*

(ટીપ ઉતારી છે.)

સંવત ૧૬૬૭ વર્ષે માઘ વદિ અષ્ટમી રવિવાસરે સા. યકા વીરાના
 પાના આંણીનિ ઉતારો છ । લખિત ગાંધી માધવસુત વર્ધમાન પઠનાર્થ રામજી.

—સ. ૧૭૫૯ વર્ષે માહ વદિ ૧૩ બુધે ભટ્ટારકશ્રી વિજયપ્રભસુરિ
 પદે સકલપુરંદર ભટ્ટારક શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી વિમ-
 લવિજય ગણિ શિષ્ય પડિત શુભવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય પ. રામવિજયેન
 લિપીકૃત શ્રી સૂર્યપુર નગરે—૧૬-૧૫ પ્ર. કાં ન. ૩૭૫.

(૪૦૫) નહિતશિક્ષા રાસ. સ. ૧૬૮૨ માહ સુદ ૫ ગુર ખભાતમાં
 આદિ—

કાસમીર મુખમંડણી, ભગવતિ બ્રહ્મસુતાય,

તું ત્રિપુરા તું ભારતી, તુ કવીજનની માય. ૧

તું સરસતિ તું શારદા, તુ બ્રહ્માણી સાર,

વિદુષી માતા તું કહી, તુઝ ગુણુનો નહિ પાર. ૨

હંસગામિની તું સહી, વાઘેશ્વરી તું હોય,

દેવિ કુમારી તુ સહી, તુઝ સમ અવર ન કોય. ૩

ભાષા તું અહ્યારિણી, તું વાણી દે વાણી,
 હંસવાહિની તું સહી, ગુણ સધલાની ખાણિ. ૪
 અહ્યવાહિની તું સહી, તું માતા મતિ દેહ,
 તું રમજે મુખ માહરે, ચિત્યું કાજ કરેહ. ૫

દાસ ચોપામની દેશી.

ચિંત્યું કાજ કરેશું, આજ, તુઝ નામે સવિ સરિયાં કાજ,
 તુઝ નામેં યુદ્ધિ પામું સાર, જ્ઞાન વિના છવિત ધિક્કાર. ૧
 તે દારિદ્રી જગમાં ભલા, જ્ઞાનસહિત દીસે ગુણનિલા,
 અર્થસહિત ને શાસ્ત્ર રહિન, ને નર નાવે મહારે ચિત્ત. ૨
 જ્ઞાની કાપડી આગલ કર્યો, મૂરખ મહોટો ભૂપણ ભર્યો,
 બહુ આભરણેં શોભે નહિં, જ્ઞાન ભણે તો શોભે તહીં. ૩
 જ્ઞાની નર સધલે પૂજાય. નરપાત નિજ નગરેંજ મનાય,
 જ્ઞાની ભણે નર જોહુ કુરૂપ, કોણ જીવે કોયલનું રૂપ, ૪
 કોયલરૂપ સ્વર મધુરો જોહ, તપસ્વીરૂપ ક્ષમાજ કહેહ,
 પતિવ્રતા નારીનું રૂપ, કુરૂપને વિદ્યાજ મુરૂપ. ૫
 અધિકું રૂપ તે વિદ્યા કહી, ગુપ્ત ધન તે વિદ્યા સહી,
 યશ મુખની દેનારી એહ, વાટેં પ્રાંધવ સરિખી જોહ. ૬
 વિદ્યા રાજભવનેં પૂજાય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ માય,
 લક્ષ્મી પણ જીગતો શોભતી, જો ઉપર બેડી સરસ્વતી. ૭
 નાણાં ઉપર અક્ષર નહિં, તે નાણું નવિ આણે કહિં,
 જિહાં અક્ષરતિહાં મહત્ત્વ તે બહુ, ઉત્તમ અંગ તે પૂજે સહુ. ૮
 કિતિણ કારણ અધિકી સરસ્વતી. જોહથી ગણધર હુઆ યતી,
 આચારિજ મહોટા ઉવઝાય, પડિત પદ તે તુઝથી થાય. ૯
 મુગતિતણી પદવી પણ હોય, જ્ઞાન સમુ નહિં દૂનું કોય,
 જોહથી સકલભેદ જલ લહે, સ્વર્ગ નરગની વાનો કહે. ૧૦
 કહે પૃથિવી સાયરનાં માન, નદી ડુંગર ને નગર નિધાન,
 જીવ અજીવના ભામે ભેદ, ભામે વિવરી ત્રણે વેદ. ૧૧

- જાણે પુણ્ય પાપની વાત, સાધુધર્મ શ્રાવક અવદાત,
ભવ્ય અભવ્ય જ્ઞાની ઓલખે, મૂરખ અણુસમન્નુ સહુ ભખે. ૧૨
- તેણે જ્ઞાન અધિક કહેવાય, લહે શારદાણે પસાય,
વેદપુરાણ પિંગલતો થયું, પ્રથમ નામ શારદનું ગ્રંથું. ૧૩
- કવિત કાવ્ય ને ગાથામાંહિ, ભાષા વિણુ નવિ આસે ક્યાંહિ
આગમ ચરિત રાસ ને ભાસ, સચરાચર જગ તારે વાસ. ૧૪
- તું પુત્રી છો બ્રહ્માતણી, તાહારી શોભા દીસે ઘણી,
સખઈ રૂપ સુકોમલ અંગ, તુ માતા મુઝ રાખે રંગ. ૧૫
- ગુણ તાહારા નવિ લાધે પાર, તું કરજે કવિજનની સાર,
આજ હુઓ હેડે ઉદાસ, નીપાકું હિતશિક્ષા રાસ. ૧૬

*

*

*

*

અંતે—

ઢાલ ઉદાલાની દેશી રાગ ધન્યાશ્રી.

- કલ્પે હિતશિક્ષાનો રાસ, પહોતી મનડાતણી આશ,
મંદિર કમલાનો વાસ, ઉત્સવ હોયે બારે માસ. ૧
- મુણુતાં મુખ બહુ થાય, માને મહોટા એ રાય,
સંપ બહુ મંદિરમાંય, લહે હયગય વૃષ્ણો ને ગાય. ૨
- પુત્ર વિનીત ધરે બહુય, શીલવંતી ભલી વદ્ય,
શકટ ઘણાં ધરેં બદ્ય, કીરતિ કરે જગ સહુઅ. ૩
- એ હિતશિક્ષાનો રાસ, મુણુતાં સખલ ઉદાસ,
કર્ણો ખંભાયતમાં તાસ, જિહ્વાં બહુ માનવવાસ. ૪

સર્વ ગાથા ૧૮૨૬.

ઢાલ ચોપાઈની દેશી

- ઘણાં લોક વસે છે ત્યાંહિ, રાસ રચ્યો ત્રંભાવતી માંહિ,
સકલ નગરને નગરી જોય, ત્રંભાવતી તે અધિકી હોય. ૧
- પછી જેમ હીરવિજયસુરિના રાસમાં છે તેમ આ પછી જુઓ
આગલ ખંભાતનું વર્ણન છે, (પૃ. ૪૪૫-૪૪૭) પછી

પુણ્યવંત પોપધ ધરતા ત્યાંહિ, સાહમ્મીવાસલ્ય હોએ પ્રાહિ,
 એ નગરીની ઉપમા ધણી, જાહાંગીર પાદશાહ જેહનો ધણી,
 તે ત્રંબાવતી માંહે રાસ, જોડતાં મુઝ પહોતી આશ. ૧૬
 યુગલસિદ્ધિ અને ઋતુચંદ ૧૬૮૨, જુઓ સંવત્સર ધરી આનંદ,
 માધવ માસ ઉબલ પંચમી, ગુરુવારે મતિ હોએ સમી. ૧૭
 મેં ગાયો હિતશિક્ષા રાસ, બ્રહ્મસુતાયે પૂરી આશ,
 શ્રી ગુરુ નામે અતિ આનંદ, વંદું વિજયસેન સૂરીંદ. ૧૮

ઢાલ આરતીની દેશીમાં રાગ ધન્યાશ્રી
 વદિયે વિજયસેન સૂરિરાય, નામ જપતાં સુખ સખલ થાય,
 વદિયે વિજયસેનસૂરિરાય.

તપગચ્છ નાયક ગુણુ નહિં પારો, ઓસ વંશે હુઆ પુરુષ અપારો. ૨
 (આ પછી હીરવિજયસૂરિના રાસમાં પ્રશસ્તિમાં છે તે પ્રમાણુ છે,
 તેમાં વિજયસેન બદલે વિજયાણુદ મૂક્યુ છે, અને થોડો વિશેષ વધારો
 છે. જે કંઈ ફેરફાર છે તે અત્ર આપેલ છે.

સંઘવી સાંગણુનો સુત વારૂ, ધર્મ આરાધનો શકિતજ સારૂ. ૧૨
 ઋષભ કવિ તસ નામ કહાવે, વ્રત બિડી ગુણુ વીરના ગાવે. ૧૩
 સમજ્યો શાસ્ત્ર તણાજ વિચારો, સમકિતથું વ્રત પાલનો આરો. ૧૪
 પ્રહ બિડી પડિક્રમણું કરતો, એ આસણું વ્રત તે અગે ધરતો. ૧૫
 ચઉદે નિયમ સંભારી સંક્ષેપું, વીરવચન રસે અંગ મુઝ લેપું. ૧૬
 નિત્ય દશ દેરાં જનતણું જૂહારૂં, અક્ષત મૂઝી નિજ આતમ તારૂં. ૧૭
 આદમ પાખી પોપધમાંહિ, દિવસ રાતિ સઝૂંચ કડું ત્યાંહિં. ૧૮
 વીરવચન સુણી મનમાં ભેટું, પ્રાપ્ત વનસ્પતિ નવિ ચુટું. ૧૯
 મૃપા અદત પ્રાય નહિં પાપ, શીલ પાલું મનવચકાય આપ. ૨૦
 પાપ પરિગ્રહેં ન મિલું માંહિ, દિક્ષિતણું માન ધરું મનમાંહિ. ૨૧
 અભક્ષ્ય બાનીશને કર્માદન, પ્રાર્થે ન જાયે ત્યાં મુઝ ધ્યાન. ૨૨
 અનરથદંડ ટાલું હું આપ, શસ્ત્રાદિકનાં નહિ મુઝ પાપ. ૨૩
 સામાયિક દિશિમાન પણુ કરિયે, પોપધ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતધરિયે. ૨૪

સાતક્ષેત્ર પોપી પુણ્ય લેઉ, જીવકાળે ધન થોડુંક દેઉ. ૨૫

ધમ પાહું શ્રાવક આચારો, કહેતાં લઘુતા હોયે અપારો. ૨૬

પણ મુઝ મનતણો એહ પરિણામ, કોષ્ઠક સુણિ કરે આતમકામ. ૨૭

પુણ્યવિભાગ હોયે તિહાં મહારે, ઇચ્છુંચ ઋષભ કવિ આપ વિચારેર ૮

પર ઉપકાર કાળ કહિ વાત, ધર્મ કરે તે હોયે સનાથ. ૨૯

ઋષભદાસે એ જોડિયો રાસો, સંધ સકલ તણી પહોતી આશો.

—વંદિયે—૩૦

—ઇતિ શ્રી સંધવી ઋષભદાસ કૃત હિતશિષ્યા સંપૂર્ણ ગાથા
૧૮૬૨ ગ્રંથાર્થે ૨૩૨૫ સંવત ૧૮૫૬ વર્ષે આસુ માસે કૃષ્ણપક્ષે ત-
તીયા તીથે નિશાપતિ વાસરે લિપીકૃતમ્ સંવિષ્ઠઃ પં. શ્રી ૫ ન્યાનત્ત્વેણુ
લિપિતમ્ શ્રી ભાવનગર ખંદેરે શ્રીરસ્તુ. ભદ્રં ભૂયાત્-કલ્યાણમસ્તુ. શ્રી
ઋષભદેવ પ્રશાદાત્ લેખકપાઠકયો. ચિરંજીવાત્—૫.૬૯-૧૩ આ ૦ ૬૦

(પછી દીપ ગ્રંથની છે)

—પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

(આ હિતશિક્ષા રાસતું રહસ્ય જૈનધર્મપ્રકાશમાં સારરૂપે શેઠ
કુંવરજી આણંદજીએ લખી કટકે કટકે પ્રકટ કર્યું હતું અને તે જુદું
પુસ્તકાકારે પણ જૈન ધ. પ્ર. સભા તરફથી પ્રકટ થયું છે. આમાં સો-
રઠા દુહા, છાપા એ છદો ઉપરાંત નયસુંદરના સુરસુંદરી રાસની ઢાળો
નામે ‘સુરસુંદરી કહે શિરનામી,’ તેમજ છાનોરે છૂપીને કંતા કિહાં રહોરે
(આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૩ જી પૃષ્ઠ ૨૭૩), સમયસુંદર કવિની પ્રત્યેક-
બુદ્ધ રાસ પૈકી પ્રસિદ્ધ ઢાળ નામે ‘હવે રાણી પદ્માવતી’ વગેરે તેમજ
વિજયપ્રભના ગૌતમરાસની ‘જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે’ એમ પોતાના
પૂર્વગામી કવિઓની ઢાળો લઈ પોતે ઢાળો-દેશી દેશીઓ કરી છે. આ
રાસમાં પુષ્કળ સુભાષિતો મળી આવે છે.)

(૪૦૬) રોહિણિઆ મુનિ રાસ સં. ૧૬૮૪ પોસ શુ. ૭ ગુર ખંભાત
આદિ—

દુહા.

સારસ કોમલ બુદ્ધિ ભલી, આલે વચન પચીત,

સરસતિ ભગવતી ભારતી, કરજે મુખ પચીત.

બ્રહ્માણિ બ્રહ્મવાદીની, હું હું તાહારો દાસ,
તુમ આધારઈ કરી કવઈ, રોહણીઆનો રાસ.

૨

:-

*

*

*

અતે—

ઢાલ કહિણી કરણી તુમ વિણુ સાચો.

- ગુણ ગાઈ રોહણીઆ કેરા, પીરતણો શિષ્ય જેહોણ,
વ્યસન નિવારી સંયમધારી, શિવગતિગામી તેહોણ. ગુણ૦ ૩૦
- ગુણતાં ભણતાં સુણતાં સુખ બહુ, નાંમિ નવનિધિ થાઈણ,
ધર્યા પુરપની કયા કરતાં, ચિરકાલ પાતિક જાયોણ. ૩૧
- રિદ્ધિ રમણી ધરિ રૂપ ભક્ષેરૂં, ઉત્તમ કુલ બહુ ગ્યાયણ,
રોહણીઆનું નામ જપંતા, સકલ સિદ્ધિ ધરિ થાઈણ. ૩૨
- ધર્યા પુરપની કયા સુણિનઈ, ચેતઈ નર ગુણુવતોણ,
પાપ કરમથી પાછો ભાગઈ, તે જગિ ઉત્તમ જંતોણ. ૩૩
- કર્ણુરસિ કરી મુખમાંડતાં, પાતિક નવિ પરિહરતોણ,
થુકના પાઠપરિ તસ પરડો મજપરિ નર નીરતોણ. ગુ. ૩૪
- જલધોયો ને ન થયો ચોખો, બહુલ કરમ નર એહવાણ,
વીરવચન જલમાંહિ ઝીલંતા, રહ્યા તેહવાના તેહવાણ. ગુ. ૩૫
- સડો રામનું નામ જપંતો, પણિ કાંઈ ભેદ ન જાણુઈણ,
કરણુવતી જિનવચન સુણતો, મનિ વધરિગ ન આણુઈણ. ગુ. ૩૬
- સુણી સાંભલીનિં સ્યું સાધ્યું, ચેત્યા તે નર સારોણ,
રોહણીઆ પરિં સંયમ લેતા, કઈ શ્રાવક વ્રત પારોણ. ગુ. ૩૭.
- અનુકરમિં મુરનાં સુપ પામઈ, પછઈ મુગતિમાંહિ જાઈણ,
રોહણુ કુંવરનો રાસ રચતાં, સકલ સંઘ સુખ થાઈણ. ગુ. ૩૮
- રચ્યો રાસ ત્રંબાવતીમાંહિ, જિહાં બહુ જનનો વાસોણ,
કોટ ભક્ષો જિનમંદિર મોટાં, સાયરતીરિં આવાસોણ. ગુ. ૩૯
- પોપધશાલા મુનિ વાચાલા, પૂજમહોચ્છવ થાઈણ,
તેણિ થાનકિ એ રાસ રચ્યો મઈ, સહિ ગુરુ ચરણ પસાઈણ. ૪૦

- તપગચ્છ નાયક સવિસુપદાયક, વિજયાણુંદ ગુણધારીજી,
મીડી મધુરી જેહની વાણી, જેણિં તાર્યા નરનારીજી. ૪૧
- અવક જેહનો સમકિત ધારી, પૂજ્ય જિનવર પાયજી,
પ્રાગવંસ સ્ત્રાંગણ સુત સોહધ, રિષભદાસ ગુણગાધજી. ૪૨
- સવત દિગ દિગ રસ ભૂભાપુ ૧૬૮૪ પોસ માસ તિહાં સારોજી,
ઉજવલ સાતમિ દોષ રહિત છધ, પ્રગટ ઉદય ગુરુવારોજી. ૪૩.
- ભલો સવજર વિક્રમ ત્યારિં, વરસિં ઝાઝા મેહોજી,
સુલખ્ય સુગાન હુઓ જગમાંહિ, દીપધ પુરુષનાં દેહોજી. ૪૪
- શુભ લગનિં નઈ સાર નખત્રિ, કીધો રાસ રસાલોજી,
રિષભ કહિ રેહણિઆનાંમિં, સુષ પામઈ ચિરકાલોજી. ૪૫

—ગાથા ૩૪૫. સ્વલિખિત પ્રત—વિ. ધ. ૧૭-૧૦.

આની અંદર દેશીઓ આ પ્રમાણે છે:—ચોપધ, ૨ એક આલ્યો
આણુનો દાણોરે. ૩ ચંદાણ્યની, ૪ લંકામાં આવ્યા શ્રી રામરે, ૫ ઉલા-
લાની, ૬ ચોપધ, ૭ સૂરસુંદરિ કહધ સિર નામી, ૮ ચાલ્ય ચતુર
ચંદ્રાનની, ૯ તો ચઢી ધનમાન ગજે, ૧૦ નાયતી જિનગુણ ગાય
મંદોવરી, રાવણ વેણા વાહધ—રાગ ગોડી. ૧૧ કાંહાન વજાડધ વાસલી
૧૨ ચોપધ ૧૩ ત્રિપદીનો ૧૪ વીજ્ય કરી ધરિઆવીઆ. ૧૪ ચોપધ
૧૫ ચોપધ ૧૬ મુકાવોરે મુઝ ધરનારિ. રાગ મારણી. ૧૭ પૂજ્યવંતા
જગી તે નરા. ૧૮ ચોપધ ૧૯ કહધણી કરણી તુઝ વ્યણ સાચો.

(૪૦૭) હીરવિજય સૂરિનાં આરખોલનો રાસ. સ. ૧૬૮૪

શ્રાવ વ. ૨ ગુરુ-

આદિ—

(દ્વિહા.)

ગઉતમ ગણધરગુણ સ્તવું, સારદ તુઝ આધાર,

આર ખોલ ગુરુ હીરના. વ્યવરી કહું વીચાર. ૧

આર ખોલ કે આર મેધ, કઈ આરદ આદીત;

આર ઉપાંગ એહનિ કહું, હીરવચન બહુ વીત. ૨

આર વરત આવક તણાં, જ્યમ તારઈ નરનારિ;
 આર ખોલના વાપરિં. ત્યમ તારઇ સંસારિ. ૩
 આર ખોલ ગુર હીરના, આરાધઇ નર જોહ;
 આરઈ સરગનાં સુખ વધી, સહી પામઇ નર તેહ. ૪

* * * *

અંતે—

કહિણુ વડાનિં ચાલઇ જોહ, ખેહુ ભાવિં પૂજાઈ તેહ;
 થોડા કાલમ્હા મુગતિ જાય, રીપભદ્રાસ ગુણુ તેહેના ગાય. ૮૯
 સંવત વેદજ દીગટ અગનિંદ અંદ્ર૧, આવણુ માસ હુહ આણુંદ;
 કૃષ્ણપપિ હુઈ દ્વિતીઆ સાર, ઉત્તમ સૂર જગમ્હા ગુરવાર. ૯૦
 મધા નખ્યત્ર વરસઈ જોણીવાર, આર ખોલ રચ્યા તવ સાર;
 ભણુતાં ગુણુતાં જઇ જઈકાર, હીર ભગત ધરિ મંગલ ચ્યાર. ૯૧

ઢાલ હોંચરે હોંચરે—રાગ ધ્યનાસી.

ચ્યાર મંગલ સહી, ચ્યાર મંગલ સહી, હીરના નામથી હંવર હાર્યો,
 સોવન રથ પાલખી, સૂદરી સુખ બહુ, જૂલતા હાથીઆ કોડિ ખાર્યો;
 ઉલગ કરઇ ધરિ દેવ નાર્યો, ચ્યાર મંગલ સહી—૨ આચલિ.
 હીરપાટિં વિજયસેન સૂરીસ્વરૂ, શ્રી વિજયતિલકસૂરી તાસ પાટિં;
 સૂરિં વિજયાનંદ તાસ પાટિં સહી, નામ જપતા સુખી વિષમ વાટિં;
 નામ જપીઈ ગચ્છનાયક ખાટિં, ચ્યાર મંગલ. ૩

સૂરિ વિજયાનંદ મુનિ તણો આવક, સાહો સાગણુ સુત રીપભદ્રાસો;
 પ્રાગવંસી વડો હીર ગુણુ ગાવતો, સંઘ સકલ તણી પૂરી આસો;
 લચ્છી પૂરે મઝ ધર્મરિ વાસો, ચ્યાર મંગલ. ૪

—છતિ શ્રી હીરવિજયસૂરિ ખાર ખોલ સંપૂર્ણ. ગાથા ૨૯૪ :

નોટ— આ રાસ ૨૯૪ ટુંકનો છે. ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ
 વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા કરતો હતો એ
 વિખવાદ સત્તરમા શતકમાં બહુ વધી પડ્યો હતો. શ્વેતાશ્વરો અને દિગં-

(૪૦૮) મલ્લિનાથ રાસ. સં. ૧૬૮૫ પૌષ શુદ્ધિ ૧૩ રવિવાર
ખંભાતમાં.

આમાં અંતમાં ખંભાતના તે વખતના ધોરી આવકોનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

બરો વચ્ચેનો વિરોધતો બહુ જૂનો હતો, પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધ-
રાજના દરબારમાં વાદિ દેવસૂરિ અને કુમુદચંદ્ર (દિગંબર) વચ્ચેના શાસ્ત્રાર્થમાં
દિગંબરોને હરાવી ગુજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા તે પછી એમને
એકે કામ કરવાનાં ક્ષેત્ર બહુધા જુદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના
વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોજો પડી ગયો હતો; પણ સોળમા શતકમાં
લુકામત અને બીજા મત નીકળ્યા પછી એક ત્રીજાજ વિરોધીઓ સાથેનો
વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્વેતાંબર મતના ગચ્છો વચ્ચેની મતા-
મતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી. આવા અનેક વિરોધોને લીધે જૈનધર્મ
માનનારા જુદા જુદા મતો વચ્ચે વેરવિરોધ એટલો પ્રબળ થઈ પડ્યો
હતો કે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર ચાલે નહિ. તપગ-
ચ્છના આચાર્ય વિજયદાનસૂરિએ (ધર્મસાગર કૃત) કુમતિકંદ કુદાલ ગ્રંથ
સભાસમક્ષ પાણીમાં બોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથ કોઈની પણ પાસે
હોય તો તે અપ્રમાણુ ગ્રંથ છે, માટે તેમાંનું કંઈન કોઈએ પ્રમાણભૂત
માનવું નહિ, એવું જાહેર કર્યું હતું. એ ઉપરાંત તેમણે ‘સાતબોલ’
એ નામે સાત આજ્ઞાઓ જાહેર કરીને એકબીજા મતવાળાને વાદવિવાદની
અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા; પણ આટલાથી વિરોધ જોઈએ તેવો
શમ્યો નહિ એથી વિજયદાનસૂરિની પછી આચાર્ય પદવી પામેલા હીર-
વિજયસૂરિએ સાત બોલ ઉપર વિવરણ કરીને ‘બારબોલ’ એ નામે બાર
આજ્ઞાઓ જાહેર કરી હતી. પ્રમાણુ અને દૃષ્ટાંત વડે એ બાર બોલતો
હેતુ સ્પષ્ટ કરવાને ઋષભદાસે આ રાસ રચ્યો છે. (મં ૫૦) આ
બાર બોલ માટે જુઓ જૈન શ્વે. કો. હે. નો ઐતિહાસિક અંક. ૧૮૧૫
ના ભેળા ૭-૯ અંક.

“ પારિધ વણ્યો નિં રાણ્યો, જસ મહિમા જગમહા ગાણ્યો,
અહિં લાપ રૂપક પુણ્યહામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨

ઓસવસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુંજી-ગીર હાધાર વીસાલ.
લ્હાહારી દોય લાપ પરચેહ, ત્રીંઆવતીનો વાસી તેહ. ૨૮૩.

સોમકરણ સંઘવી હિંદકરણ, અધલખ્ય રૂપક તે પુણ્યકરણ,
હિસર્વાસિ રાજા શ્રીમત્ત, અધલખ્ય રૂપકિ પરચઘ ભત્ત. ૨૮૪

હકર જઠરાજ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ ધીર,
હકર કીકા વાધા જેહ, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ તેહ. ૨૮૫

આની પ્રત વિ. ધ. ભંડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી
નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.

(૪૦૯) નહીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુ. ૧૦ શુર.
ખભાતમાં.

આદિ—

સરસતી ભાયા ભારતી, ત્રિપુરા શારદ માય,
હંસગામિની બ્રહ્મસુતા, પ્રણમું તારા પાય. ૧

બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, બ્રહ્મવાદિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જળમાં વિખ્યાત. ૨

હંસવાહની હરપતી, આપે વચનવિલાસ,
વાગેશ્વરી વદને રમે, પોહોચે મનની આશ. ૩.

કાશ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમંડળ પાણિ,
મુજમુખ આવી તું રમે, ગુણ સઘળાની ખાણિ. ૪

આગમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બંધાણ,
તું મુખ આવી જેહને, તે પંડિત તે બાણ. ૫

પુંડરીક પ્રમુખા વળી; ગણધર જે ગુણવંત,
તિણે ધૂર સમરી સરસતી, સમન્ન્યા ભેદ અનંત. ૬

સ્નામિ મુધર્મા વીરનો, રચનો અંગ સુ બાર,

- શારદ ભાપા ભારતી, તે તાહરો આધાર. ૭
- સિદ્ધસેન દિવાકર, સમરિ તાહરું નામ,
વિક્રમ નૃપ પ્રતિભોધિયો, જિણે કીધાં બહુ કામ. ૮
- હિમસૂરિ વદને વસિ, હવી વચનની સિદ્ધિ,
અંથ ત્રિકોટિ તિણું કીઓ, ઇસી ન કેહની બુદ્ધિ. ૯
- શ્રી હર્ષ તુજને નમે, શારદ નામજ સોળ,
નૈપથ અથ તિણે કયો, બોલ્યો વચનકલ્પોલ. ૧૦
- પંડિત ભાધ મહિમા ઇસો, જશ કીરતિ કાલિદાસ,
તું તૂઠી ત્રિપુરા મુખે, પોહોતી તેહની આશ. ૧૧
- શોભનબંધુ ધનપાળને, ઉપજાવ્યો આનંદ,
ધારાપતિ તિણે બૂઝ્યો, વાંકો ભોજનરિદ. ૧૨
- એહવી સુંદર શારદાં, સમયે સીધાં કામ,
પઢમ જિનેસ્વર સુખકર, સમરું તેહનું નામ. ૧૩
- પ્રથમ રાયરિષિ કેવળી, પ્રથમ ગોચરી જ્ઞાન,
યુગલાધર્મ નિવારીઓ, પ્રથમે દીધો દાન. ૧૪
- દેશ નગર પુર વાસિયાં, પરણ્યા પ્રથમ જિણુંદ,
કળા કરમ સહુ શીખવ્યું, સકળ લોક આણુંદ. ૧૫
- મુગતિ દીધી તેં માયને, ઉદ્ધરીઓ શ્રેયાંસ,
પુત્ર હુઆ સો કેવળી, ધન ધન તાહરો વંશ. ૧૬
- દશ હજાર મુનિસું વળી, મુગતિ ગયા ભગવંત,
અનેક જનને ઉદ્ધર્યા, ઋષભદેવ ગુણવંત. ૧૭
- સમરું તે ભગવંતને, ગણધર કરું પ્રણામ,
કેવલજ્ઞાની મુનિ નમું, સમયે સીઝે કામ. ૧૮
- શીલવંત તપીઆ મુનિ, હું પણ તેહનો દાસ,
સકળ સિદ્ધ સમરી કરી, રચું હીરનો રાસ. ૧૯

અતે—

(હાલ-હીચરે હીચરે હીચય હીડાલકે—એ દેશી.)

સરસતી શ્રીગુરૂ નામથી નીપનો, એ રહો જિહાં રવિચંદ ધરતી,
 ઇંદ્રિ વિમાન યુગ તાં લગિ જાણજો, કીપસમુદ્ર હુઈ જોહ દરતી સર. ૧
 કવણુ દેસે થયો કવણુ ગામે કહ્યો, કવણુ રાજ્યે લહ્યો એહ રાસો,
 કવણુ પુત્રે કર્યો કવણુ કવિતા ભયો, કવણુ સંવત્સરે કવણુ માસો. સર. ૨
 કવણુ દિન નીપનો કવણુ વારેં ગુરેં,

કરીઅ સમસ્યા સદ્ બોલ આણુ,

મૂઢ એણિ અક્ષર સોય સ્યું સમજસ્યે,

નિપુણ પડિત નરા તેહ જાણુ.

સર. ૩

(ચોપધ.)

પાટણમાંહિ હુઓ નર જોહ, નાત ચોરાસી પોપે તેહ,

મોટા પુરૂષ જગે તેહ કહેસ, નેહની નાતને નામે દેસ.

(ગૂજ્જર દેસ). ૧

આદિ અખ્યર વિન ‘ખીમે’ જોય, મંધ્ય વિના સહુકોનેં હોય,

અંત્ય અક્ષર વિન ભુવન મઝારી, દેખી નગર નામ વિચાર. ૨

(ખંભાત.)

‘ખડગ’ તણો ધુરિ અક્ષર લેહ, અખ્યર ‘ધરમ’નો ખીજો જોહ,

ત્રીજો ‘કુસુમ’ તણો તે ગ્રહી, નગરીનાયક કીજો સહી. ૩

(ખુરમ પાતશા.)

નિસાંણુ તણો ગુરૂ અખ્યર લેહ, લધુ દોય ‘ગણુ’ પતિના જોહ,

ભેલી નામ ભલું જે થાય, કવિ કરો તે કહું પિતાય. ૪

(સાંગણુ.)

ચંદ અખ્યર ઋષિ ધરથી લેહ, મેપલા તણો નયણુમો નેહ,

અખ્યર ભવનમો શાશિભદ્ર તણો, કુસુમદામનો વેદમો ભણુ. ૫

વિમલવસહી અખ્યર બાણુમો, જોડી નામ કરો કાં ભમો,

આવક સોય એ રસ નીપાત, પ્રાગવંશ વીસો વિખ્યાત. ૬

(ઋષભદાસ.)

દિશિ આગળ લેઇ ઈંદ્રિય ધરો, કાલ સોય તે પાછળ કરો,
કવણુ સંવત્સર થાયે વળી, ત્યારે રાસ કર્યો મન રલી. ૭

(૧૬૮૫)

વૃક્ષમાંહિ વડો કહેવાય, જોણે છાંહિ નર દુષ્ટ પદ્માય,
તે તરવરને નામે માસ, કીધો પુણ્ય તણો અભ્યાસ. ૮

(આસો માસ.)

આદિ અખ્યર વિન કો મમ કરો, મધ્ય વિના સહુએ આદરો,
અતિવિના સિરિ રાવણુ જોય, અનુઆવી તિથિ તે પણ હોય. ૯

(દસમ.)

સકલ દેવ તણો ગુરુ જોહ, ધણા પુરૂષને વલ્લભ તેહ,
ધરે આઘો કરી જયજયકાર, તેણે વારે કીધો વિસ્તાર. ૧૦

(ગુરુવાર)

દીવાલી પહેલું પરવજ જોહ, ઉદાઘ કેડે તપ બેડો તેહ,
જેહુ મળી હોયે ગુરુનું નામ, સમર્થે સીઝે સઘળાં કામ. ૧૧

(વિજયાણુદ સ્મરિ)

ગુરુ નામે મુજ પોહોતી આસ, ત્રંબાવતીમાં કાધો રાસ,
સકલ નગર નગરીમાં જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧૨

સકલ દેસ તણો શિણુગાર, ગુજર્નર દેસ નર પડિત સાર,
ગુજર્નર દેસના પડિત બહુ, ખંભાયત આગળ હારે સહુ. ૧૩

જિહાં વિવેક વિચાર અપાર, વસે લોક જિહાં વર્ણુ અદાર,
ઝાળખાયે જિહાં વર્ણુવરણુ, સાધુ પુરૂષનાં પૂજે ચરણુ. ૧૪

વસે લોક વાર ધનવંત, પહેરે પટોળાં નર ગુણવંત,
કનકતણા કંદોરા જડયા, ત્રિણ્ય આંગળ તે પુહુળા ધડયા, ૧૫

હીરતણા કંદોરા તળે, કનકતણાં માહળીયાં મળે, . . .

રૂપક સાંકળી કુંચી ખરી, સોવન સાંકળી ગળે ઉતરી. ૧૬

વડા વાણીઆ જિહાં દાતાર, સાધુ પાધડી બાંધે સાર,
 લાંબી ગજ લાખુ' પાંત્રીસ, બાંધતા હરખે કરને' સીસ. ૧૭
 ભઠરવની એગતાઇ બ્યાંહિ, ઝીણા ઝં(ઓ)ગા પહેર્યા તે માંહિ,
 ટટી (છડી) રેસમી કેહેડે ભજી, નવગજ લાંબ સવા તે ગજી. ૧૮
 ઉપર ફાળીયું બાંધે કોઇ, ચ્યાર રૂપૈયાનું તે બેઇ,
 કોઇ પછેવડી કોઇ પામરી, સાકિ (ત્રીશ) રૂપૈયાની તે ખરી. ૧૯
 પહિરિ રેશમી જેહ કભાય, એક શત રૂપૈયા તે થાય,
 હાથે બહેરખા બહુ મુદ્રિકા, આવ્યા નર જાણું સ્વર્ગથકા. ૨૦
 પગે વાણહિ અતિ સુકુમાલ, સ્યામ વર્ણ સખળી તે જાળ,
 તેલ દુલ મુગંધ ને સ્નાન, અગે વિલેપન તિલક ને પાન. ૨૧
 એહવા પુરૂપ વસે જેણે ઠાહિ, સ્ત્રીની સોણા કહીય ન જાય,
 રૂપૈ રંભા બહુ શિણુગાર, ફરી ઉત્તર નાવે ભરતાર. ૨૨

પા. નિત્ય ઉડી વદે અણુગાર—

ઇસ્તું નગર તે ત્રાંબાવતી, સાયર લહર જિહાં આવતી,
 વાહાણુ વખાર તણો નહિ પાર, હાટે લોક કરે વ્યાપાર. ૨૩
 નગર કોટ ને ત્રિપોલીઉં, માણુક્યોકે બહુ માણુસ મિજ્યું,
 ત્રોહોરે કુળી (ફણી) કોડી સેર, આસે દોકડા તેહના તેર. ૨૪
 ભોગી લોક ઇસ્ત્યા જિહા વસે, દાન વરે પાછા નવિ ખસે,
 ભોગી પુરૂપ ને કરણાવંત. વાણિગ છોડિ બાંધ્યા જંત. ૨૫
 પશુ પુરૂપની પીડા હરે, માંદા નરને સાગ્ન કરે,
 અન્ન મહીષની કરે સંભાલ, આવક છવદયા પ્રતિપાળ. ૨૬
 પંચ્યાસી જિનના પ્રાસાદ, ધ્વજ તોરણ નિહાં ધંટાનાદ,
 પા. ઇંદ્રપુરીશું કરતા વાદ.

પસ્તાલીસ જિહાં પૌપધશાળ, કરે વખાણુ મુનિ વાચાળ. ૨૭
 પા. પૌપધશાલા જિહાં બહુ તાલ.

પડિકકમાણું પૌપધ પૂજાય, પુણ્ય કરંતા ઘાઘા જાય,
 પ્રભાવના વ્યાખ્યાને' બ્યાંહિ, સાહામિ વાચ્છક્ય હોયે પ્રાહિ. ૨૮

ઉપાશરો દેહરૂ ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાટ,
 ઠંદિલ ગોચરી સોહિલ્યા આંહિ, મુનિ આંહિં રહેવા હીંડે પ્રાહિં. ૨૯
 ઇચ્છું નગર ત્રાંબાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડયો રાસ,
 પાતશા ખુરમ નગરનો ધણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ધણી. ૩૦
 તાસ અમલો કીધો મે રાસ, સાંગણુ સુત કવિ ઋષભદાસ,
 સંવત સોળ પંચાસીઓ (૧૬૮૫) જસે, આસો માસ
 દસમી દિન તસે. ૩૧

ગુરુવારે મેં કીધો અભ્યાસ, મુઝ મન કેરી પુહુતી આસ,
 શ્રી ગુરુનામે અતિ આણંદ, વંદું વિજયાણંદ સૂરીંદ. ૩૨

લાલ-ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ-રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે વિજયાણંદ સૂરિરાય, નામ જપંતા સુખ સખણું થાય. વં. ૧
 તપગણ નાયક ગુણુ નહિ પારો, પ્રાગવશે હુઓ પુરૂષ તે સારો. વં. ૨
 સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયંદો, ઉદોતકારી જિમ દિનકર ચંદો. ૩
 લાલબાઈ સુત સીહ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરુનું નીરખો. ૪
 ગુરુ નામે મુજ પોહોતી આમો, હીરવિજયસૂરિનો કર્યો રાસો. ૫
 પ્રાગવંશે સધવી મહિરાજો, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
 સંધપતિ તિલક ધરાવતો સારો, શેત્રુજ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૭
 સમકિતસાર વ્રત બારનો ધારી, જીનવર પૂજ કરે નીત સારી. ૮
 દાન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો માગો. ૯
 મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સધવી સાંગણુ તેહનું નામ. ૧૦
 સમકિત સાર ને વ્રત જસ બારો, પાસ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૧૧
 સંધવી સાંગણુનો સુત વાઝ, રાસ જોડી હુઓ બહુ જન તાઝ. ૧૨
 એક કહે કહં ખરો જખાપો, ઘે ઉપદેશ ચેતે કષ્ટ આપો. ૧૩
 અંગારમર્દક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે બુડતો જૂઓ. ૧૪
 નંદિષેણુ ગણિકા ધરિ બ્યારેં, આપ બૂડે અન્યતે તારે. ૧૫
 ઋષભ કહે ભહું પૂજયું પરમ, બિંદુઆ જોડ્યો સાધીયેં ધરમ. ૧૬

- આણુંદ શંખ ને પુષ્કલી જોય, બરાબરી તસ કુણે નવિ હોય. ૧૭
- ઉદયન બાહડ જાવડસાય, તેહના પગની રજ ન થવાય. ૧૮
- વીરભારગ વહી કાંધ પુણ્ય કીજે, ઉગતે સૂરેં જિન નામ
સહી લીજે. ૧૯
- પ્રહિ ભદી પડિકકમાણું કરીયે, દોય આસણુ વ્રત અગે ધરીયે. ૨૦
- વ્રત બાર ચૈદ નિયમ સંભારો, દેસના દેધને નરનારી તારો. ૨૧
- ત્રિકાળ પૂજા જિન નિત્ય કરવી, દાન પાંચે દેઉં શક્તિ
મુજ જેહવી. ૨૨
- નિત્યેં દસ દેવળ જિનતણાં જોહાડેં, અક્ષત મુકી નિજ
આતમ તારે. ૨૩
- આક્રમિ પાખી પૌપધ પ્રાહિં, દિવસ રાત સિજઝાય કંડેં ત્યાંહિ. ૨૪
- વીરવચન સુણી મનમાંહિ ભેદું, પ્રાહિ વનસ્પતિ નવિ છેદું. ૨૫
- મૃપા અદ્ધત પ્રાહિં નહિં પાપ, શીળ પાણું તન વચને આપ. ૨૬
- નિત્ય નામું જિન સાધુને સીસો, થાનક આરાધ્યાં વળી વીસો. ૨૭
- દોય આલોયણુ ગુરુ કન્હે લીધી, અકૂમિ છડિ સુદ્ધ આતમિ કીધી. ૨૮
- શેત્રુજ ગિરિનાર શંખેસર યાત્રો, રાસ લપી ભણાવ્યા બહુ છાત્રો. ૨૯
- સુખશાતા મનીલ ગણું દોય, એકપગે જિન આગળ સોય. ૩૦
- નિત્યે ગણુવી વીસ નોકરવાતી, ઉભા રહી અરિહંત નિહાળી. ૩૧
- તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો, પુણ્ય પસર્યો દીયે બહુ સુખ વાસો. ૩૨
- ગીત થુધ નમસ્કાર બહુ કીધા, પુણ્ય માટે લિખી સાધુને દીધા. ૩૩
- કેટલાએકે ખોલની ધમ્મજા કીજે, દ્રવ્ય હોય તો દાન બહુ દીજે. ૩૪
- શ્રી જિનમંદિર બિખ ધરાવું, બિખ પ્રતિગ્રા પોઢી કરાવું. ૩૫
- સંઘપતિ તિલક ભલુજ ધરાવું, દેસ પરદેસ અમારિ કરાવું. ૩૬
- પ્રથમ ગુણુઠાણાને કંડેં જઈનો, કંડેં પુણ્ય સહિત નરજેહ છે હીનો. ૩૭
- એમ પાહું હું જૈન આચારો, કહેતાં સુખ લઘુતા અપારો. ૩૮
- પણ મુજ મનતણો એહ પ્રણામો, કોએક સુણી કરે આતમ કામો. ૩૯
- પુણ્ય વિભાગ હોય તવ મ્હારે, ધર્યું ઋપમ કવિ આપ વિચારે. ૪૦
- ‘પર ઉપગાર કાજે’ કહિ વાત, મનતણો પણ સંદેહ જાન. ૪૧

દાળ-હીંચરે હીંચરે હૃદય હીંડાલડે-રાગ ધન્યાસી.
વંધરે વંધરે વંધ ગુરૂ હીરને, મંત્ર સમાન છે હીર મામો;
જન્મ જ્યારે હવો ઘેર આણુંદ ભલો, કરત ઉદ્ધાર કરી આજ તામો.

વંધરે. ૧

હીરવિજયસૂરિ દીપ્ત દીધા પછી, ગછની જોતિ તે સખળ જાણે;
ગછનાયક વડો રાજવિજયસૂરિ, શ્રી વિજયદાનને પાય લાગે. ૨

હીર પદવી લહે જામ જગમાં વળી, તામ શેત્રુંજ મુગતોજ થાય;
પરિવારસ્થું પરિવર્યો તિલક મસ્તક ધરી, સાહ ગૃહો શેત્રુંજ જાય. ૩
સાધુપૂજ સહિ વિહારવિધિ ભવ થઇ, ધર્મ ને કર્મ તે સુખેજ ચાલે;
હીરરે હીરરે જપે જિકો માધાગે, તેહ જગે ઋદ્ધિ રમણીસ્થું માલે.

વંધરે. ૭

ઋષભ રંગે સ્તવે અગ શાતા હવે, સંધ સકળ તણે સુખ હોયે;
સુરનર નારીયાં પંખીયાં સુખ લહે, હીરતું નામ જપતાં જિ કોયે.

વંધરે. ૮

—સં. ૧૭૨૪ વર્ષે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમત્તપાગચ્છે ભદ્રારક
શ્રી. ૨૧ શ્રી વિજયરાજસૂરીશ્વર રાજ્યે સકલપડિતસભાશૃંગારહાર
ભાલ સ્તલ-તિલકાયમાન પંડિત શ્રી ૭ શ્રી દેવવિજયગણિ શિષ્ય:
પડિનોત્તમ પડિતપ્રવર પંડિતશ્રી ૫ શ્રી તેજવિજયગણિ શિષ્ય: પડિતશ્રી
૩ શ્રી ષિમાવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ સૂરવિજયેન લિખિતમ. શ્રી સાદડી
નગરે શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્. સ્વય વાચનાર્થ મિતિ શ્રેય:-

—સવત્ ૧૮૨૫ ના વર્ષે માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ-માસે શુકલપક્ષે
પૂણિમાયાં હિમવાસરે લિખિતાશ્ચ પં. અમૃતવિજયેન, શ્રી મુનિસુવ્રત
પ્રસાદાત્-ભર્ય પ્રતિ.

—પ્ર-આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૫.

—ધતિ હીરવિજય સૂરીશ્વર રાસ સંપૂર્ણમ ॥ સવત ૧૭૫૯
વર્ષે અશ્વિન વદિ ૧૨ બુધવાસરે શ્રી પંભાએત્ય બંદિરે લેખકપાઠકયો:
કલ્યાણમસ્તુ. શ્રીરસ્તુ ॥ લેખકપાઠકયો ચિરંજીવાત્.

યાદશં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદૃશં લિખિતં મયા

યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે.

૧

અદૃષ્ટિ દોષાન્મતિવિબ્રમાદ્યા, યત્કિંચિદ્દન લિખિતં મયાત્ર

તત્સવમાર્થ્યઃ પરિશોધનીયં કોપો ન કાર્યો ખલુ લેખકસ્ય.

૨

મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ મંગલં

મંગલં સર્વલોકાનાં ભૂમૌ ભૂપતિ મંગલં. ૩

ભગ્ન પૃષ્ઠિ કટિગ્રીવા ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રથોમુખં

કળ્પેન લિખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્ ॥ ૪—પા. ૧૦૭-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૮૨૫ માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે પૂર્ણિમાયાં
હિમવાસરે લિ. ૦ પં. અમૃતવિજયેન શ્રી મુનિસુવ્રતપ્રસાદાત્. ૯૯-૧૪ ભ. ૦
(૪૧૦) અભયકુમાર રાસ. સં. ૧૬૮૭ કાતિક વદ ૯ ગુરૂ. ખંભાત.

અતે—

રત્નો રાસ ત્રંખાવતીમાહૈ, જિહાં ખંહુ જિનનો વાસોળ,

દૂરગ ભલો જિનમંદીર મોટાં, સાયર તીરથ અવાસોળ—મુ. ૧૦૦૦

ઘોષધશાલા સ્વામીવજ્રલ, પૂજા મહોજવ થાઈળ,

તેણું થાનકિં એ રાસ રત્નો મે, સિંહ (સહિ) ગુરૂ ચરણ પસાઈળ—

મુ. ૧૦૦૧

તપગંધ નાયક શુભસુખદાયક, વિજયાનંદ ગુણુ ધારીળ,

મીઠી મધૂરી જેહની વાંણી, જેણું તાર્યા નરનારીળ—મુ. ૧૦૦૨

શ્રાવક તેહનો સમકીતધારી, પૂજે જિનવર પાઈળ,

પ્રાગવંશ સાંગણસુત સોહૈ, રીપમદાસ ગુણુ ગાઈળ—મુ. ૧૦૦૩

સંવત્ ૭સાયર ૮દિગ ૬રસ ૧ધરતી, કાતિક મહિનો સારોળ,

ખડૂલ પખ્મ દીન નવમિ ભલેરી, વાર ગુરૂ ચીત ધારોળ—મુ. ૧૦૦૪

અભયકુમાર ભત્રીસર કેરો, કીધો રાસ રસાલોળ,

રીપમ કહે રંગઈ જે સુણસેં, તે સુખીઆ ચીરકાલોળ—મુ. ૧૦૦૫

મુગનિ પૂરીમાંહિ જીવેસિં.

—छति श्री रिपलदास विरयिते अभयकुमार रास संपूर्ण. क्षेत्र
पाठक्यो यिरंज्यान् ॥ अरहांपुरे ॥ संवत् १७७१ वर्षे अश्विन
वदी २ बैशाखे.

[Deccan College Library No. 1577 of 1891-95]

—भाव० कुल कडी १०१४) अभ.

- (४११) ऋषलदेवनो रास.
- (४१२) क्षेत्रप्रकाश रास.
- (४१३) समयस्वरूप रास.
- (४१४) देवगुरु स्वरूप रास.
- (४१५) शैत्रंज्य रास.
- (४१६) नवतत्त्व रास.
- (४१७) कुमारपालनो नानो रास.
- (४१८) ज्यंत स्वामीनो रास.
- (४१९) उपदेशमाला रास.
- (४२०) श्राद्धविधि रास.
- (४२१) आर्द्धकुमार रास.
- (४२२) पुण्यप्रशंसा रास.
- (४२३) कर्षवन्नानो रास.
- (४२४) वीरसेननो रास. छे वे दूंडी कृतिओ लोछओ.

१. नैमिनाथ स्त. सं. १६६७ पोश शु. २ गुरु ऋषभनगर
(अलात)भां.

जुओ अने सरभावो कृति नं. (उत्प क) प. ४१७.

आदि—

सरसति साभिणि पाये नाभील, गायसं नैमिनिजुद,
गोद्वकुलमंडलु उपनोल, प्रगठयो पूनमयद;
सुलो नर नैम समो नहि कोअ.

અતે—

કલસ.

વદો વદોરે, નેમિનાથ બાવીસમા, જોહણે કીધોરે સંધ ઉદ્ધાર,
એ નરનારી શુભ મતિરે, પોતા મુગતિ મઝાર.
વદો વદો નેમનાથ બાવીસમોરે, સંવત સોલસોસઠે એ મેં થુણ્યોરે,

—પાઠાંતર સોલસોસઠ—સડસઠ છે.

પોસ માસ શુદ્ધ બીજ, ગુરૂ ગણોરે રિખખનઅરમેં સંથુણ્યોરે.
દય નેમિ જિનવર પુણ્યદિનકર સકલ ગુણમણિસાગરો,
જમ નામ જપીએ કર્મ ખપીએ, છટીએ ભવસાગરો.
તપગણ મુનિવર સકલ સુખકર, શ્રી વિજયસેન સૂરીસરો,
તસ તણા આવક રીખખ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિણેસરો.

—કાને માતે અધૂ અદકૂ લખૂ હોએ'તે. મછામ દોકડો છે. ઉનાના
વકીલ મોરારજી ભાવી, ચોપડામાથી પૃ. ૪૬-૫૨.

—જૈ. એ. ઈ. ના ભંડારમાં.

—ઉદયપુર ભંડાર.

પ્ર. ચૈત્યં આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૧૫૧-૧૫૭.

૨. આદીશ્વર આલોચણુ રેતં સં. ૧૬૬૬ આવણુ શુદ્ધ ૨
ખંભાતમાં.

આદિ—

ચાલ ચોપાઈ.

શ્રી આદીસર વદ્ધં પાચે, વીનના નગરી કેરો રાય,
પ્રથમ તીથકર રીખભજિણુદ, જમ મુખ દોઢે અતિ આણુંદ. ૧
તેહ તણા પાય ઉણાસરી, પાપ આલોઈ પરગટ કરી,
અઉગતિ માંહે ભમતો જેહ, કીધાં કરમ ફૂકરમ તેહ. ૨

*

*

*

*

અતે—

પુરવ પ્રણ્ય તણા અંકુરા, પ્રગટ થયા મુઝ આજરે,
ગેત્રુંજ સ્વામિ નયણે નિહાળ્યો, સરિયાં મુઝ કાજરે.

સંવત ૧૬ છાસઠા વરસે, સાવણ મુદિ દન ખીજેજી,
તંબાવટીમાંહે જન સાખે, પાપ પખાલી રીઝેજી.

૫૫

કલસ.

તું તરણ તારણ દૂરિતવારણ, સ્વામી આદિ જિણુંદંઓ,
પ્રભુ નાભિનંદન નયણ નિરખી હુઓ અતિ આણુંદંએ.

૫૬

તપગચ્છ ઠાકર વચન સાકર શ્રી વિજયસેન સૂરિતણો,
સાંગણ તણો સુત રીખભ બોલે, પાપ આલોઉં આપણો.

૫૭

—ઉનાવાળા મોરારજી વકીલના ચોપડામાંથી ૬૪-૬૮.

૩. મહાવીર નમસ્કાર.

આદિ—

વીર જિણુંદં ચોવીસમો, ત્રિશલા જેની માય,

ભૂપ પિતા ભગવંતનો, નર સિદ્ધારથ રાય.

૧

સિદ્ધારથ કુલ ઉપનો, વર્દમાન જિન નામ,

તે જિણુવરના ગુણ સ્તવૂં, ગ્રેમે કરે પ્રણામ.

-૨

*

+

*

*

અંતે—

સંજમ ચોખું પાલિઉ, નિરમલ ગંગાનીર,

સકલ પાપનો ક્ષય કરી, મોક્ષ ગયા મહાવીર,

અરિહંત દેવ જે સિદ્ધ હુવા, સોય નમું નિસદીસ,

રીખંભદાસ જિનને નમે, શ્રી સંઘની પૂરે જગીસ.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો પૃ. ૭૧-૭૨.

૪. આદીશ્વર વીવાહલો.

આદિ—

આદિ ધર્મ જિન ઉદ્ધર્યો, અવનિપતિ આધાર,

ગુગલા ધરમ નિવારીઓ, પ્રથમ ધર્મ (જિન) અવતાર.

૧

પ્રથમ સુતીશ્વર જે હૂવા, પ્રથમ તે કેવલજ્ઞાન,

પ્રથમ હૂઆ બિખ્યાર, પ્રથમ દીયાં જેણે દાંન.

૨

નાભિરાય કુલિ ઉપનઉ, મરદેવા જસ માય
 ઋપભદેવ સુત જનમિઉ, મુરગિરિ ઉચ્છવ થાય. ૩
 અષ્ટપ્રકાર કલસા કીયા, સાઠિલાખ એક કોડિ
 નીર સુગંધઈ તે ભર્યા, ન્હાવણુ કરઇ કરજોડિ. ૪
 પૂજ પ્રણુમી સુર દીઈ, વીવર કુંડલ સાર,
 જિનવર જિનધરિ મૂંડીયા, હિયડઈ હરપ અપાર. ૫

* * * *

અંતે—

વર તપાગછપાઈઈ પ્રણુ પ્રગટીઓ, શ્રી વિજયસેનસુરિ પૂરી આસો,
 ઋપભના નામથી સકલ મુખ પામીઓ, કહે તે કવિતા નર
 રીખભદાસો. ૬૯

—શ્રી ઉદ્દેન મધે લખો છે સંવત ૧૭૫૨ માહ વદ ૧૩ દને.
 મોરારજી ભાઈનો ચોપડો ૭૮-૮૩.

—મુશ્રાવિકા પદમાં શ્રાવિકા હરગાધ પદનાર્થ. સં. ૧૭૩૧ વર્ષે
 પોપ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત. પ્ર. કા. —૩-૧૭ સે. લા. નં. ૪૬૪.
 પ. શ્રી શેત્રુંજય મંડળુ શ્રી રૂપભદેવ જિનસ્તુતિ.

અંતે—

શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વરરાય, શ્રી વિજયદેવ ગુરના પ્રણુમું પાય,
 રીખભદાસ ગુણુ ગાય. ૪. (જૈ. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬+ સ્થૂલિભદ્ર સઝાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ—

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિગણુમાં શિરદારજો,
 ચોમાસું આવ્યા કોશ્યા આગારજો,
 ચિત્રામણુ શાળીયે તપ જપ આદ્યો જો.

અંતે—

પૂરવી થઈને તાર્યા પ્રાણી થોડજો, ઉજ્જલ ધ્યાને તે ગયા દેવલોકજો,
 રૂપભ કહે નિત્ય તેને કરીયે વંદના જો.

૧૭

—ચૈલેય ૦ આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૩૬૫.

૭+ ધૂલેવા શ્રી કેસરીયાળ રત. (?)

આદિ—

ધૂલેવા નગરમાંહિ ઋષભ જિતેશ્વર, જગભૂલો કાંઈ ભટકે છે.

અંતે—

પ્રત્યક્ષ દેવ પરમગુરુપાયો, ઋષભદાસ ગુણ રટકે છે.

ધૂલેવા. ૪

૮+ માનપર સઝાય-૧૬ કડી

આદિ—

માન ન કરશેરે માનવી, કાચી કાયાનો શો ગર્વરે

સુરનર કિન્નર રાજ્યા, અંતે મરીગયા સર્વરે.

માન. ૧

અંતે—

અસ્થિર સંસાર જાણી કરી, મમતા ન કરો કોઈરે

કવિ ઋષભનીરે શીખડી, સાંભલજો સહુ કોઈરે.

માન. ૧૬

—ચૈત્યં આદિ સં. ભાગ ૩.

આણુંદણ કલ્યાણુજના ભંડારની હિતશિક્ષાની પ્રતમાં છેવટે નીચેની ટીપ આપી છે:—

સંધંતી ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઈ છે.

૧. શ્રી ઋષભદેવનો રાસ ઢાલ ૩૧૮ ગાથા ૧૨૭૧ અંથ ૧૭૫૦ છે.
૨. શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ઢાલ ૮૩ ગાથા ૧૧૧૬ અંથ ૧૫૦૦ છે.
૩. શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨ અંથ ૭૧૪ છે.
૪. શ્રી ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪ અંથ ૮૫૬ છે.
૫. શ્રી અન્નપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૬૯ અંથ ૭૭૫
૬. શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગાથા ૩૦૧ ઢાલ ૨૦, અંથ ૪૧૨ છે.
૭. શ્રી સમકિં તસાર રાસ ગાથા ૮૭૯ અંથ ૧૧૮૨ છે.
૮. શ્રી સમયસ્વરૂપ રાસ ગાથા ૭૯૧ અંથ ૧૦૦૦ છે.
૯. શ્રી દેવગુરુ સરૂપ રાસ ગાથા ૭૮૫ અંથ ૧૦૩૮ છે.
૧૦. શ્રી નવતાલ રાસ ગાથા ૮૧૧ અંથ ૧૧૨૭ છે.

- ૧૧ શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮ અંથ ૧૦૦૦ છે.
 ૧૨ શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગાથા ૮૬૨ અંથ ૧૨૧૨
 ૧૩ શ્રી સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૪ અંથ ૫૨૫ છે.
 ૧૪ શ્રી કુમારપાલ રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૫૦૬ અંથ ૫૮૦૦
 ૧૫ શ્રી કુમારપાલનો નાહનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨ અંથ ૨૭૫૦
 ૧૬ શ્રી જિવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩ અંથ ૨૭૫ છે.
 ૧૭ શ્રી ઉપદેશમાલા રાસ ગાથા ૭૧૨ અંથ ૧૦૧૮
 ૧૮ શ્રી આદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૨૪ અંથ ૨૨૫૦
 ૧૯ શ્રી હિતશિષ્યા રાસ ગાથા ૧૮૬૨ અંથ ૨૩૨૫ છે.
 ૨૦ શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૬૬ અંથ ૭૫૦ છે.
 ૨૧ શ્રી આર્દ્રકુમારનો રાસ ગાથા ૯૭ અંથ ૧૨૫
 ૨૨ શ્રી શ્રેણિકનો રાસ ગાથા ૧૮૩૯ અંથ ૨૩૦૦
 ૨૩ તવન ૩૩, ૨૪ નમસ્કાર ૧૩, ૨૫ થોયું ૭, ૨૬ તીર્થકરનાં કવિત ૨૪
 ૨૭ ગીત ૩૧ ૨૮ સુભાષિત ૩૭૯

એવં સર્વ એ જોડિ શ્રી સાંગણસુત સંઘવી ઋષભદાસે કીધી તે
 વપી છે જી. લિ. મુનિ ન્યાનચંદેણુ. આ. ક. હિતશિક્ષાની પ્રતમાં.

વળી એક હસ્તલિખિત પાનામાં નીચે પ્રમાણેની દીપ્ત મળી છે:-

સંઘવી રીષભદ્ર રાસની દીપ્ત લખી છઈ ॥ શ્રી રીષભદ્રેવનો રાસ
 ગાથા ૧૨૭૧, શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ગાથા ૧૧૧૬, શ્રી જિવવિચાર રાસ
 ગાથા ૫૦૨, શ્રી ખેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪, શ્રી અગ્નિપુત્રનો રાસ
 ગાથા ૫૫૯, શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગા. ૩૦૧, શ્રી સમકીતસાર રાસ ગા.
 ૮૭૯, શ્રી સમષ્ટ સરૂપ રાસ ગા. ૭૯૧, શ્રી દેવસરૂપ ગા. ૭૮૫, શ્રી
 નવનત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧, શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮, શ્રી વ્રત-
 વિચાર રાસ ગા. ૮૬૨, સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૬, શ્રી કુમા-
 રપાલ રાસ ગાથા ૪૫૦૬, કુમારપાલનો નાનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨, શ્રી
 જિવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩, શ્રી ઉપદેશમાલા ગાથા ૭૧૨
 શ્રી આદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૧૬, શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગા. ૧૮૪૫,

શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આદ્રંકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેણિકરાસ ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, દરિયાડી ૫, શ્રી હીરવિનયચરિત્રો રાસ ગાથા....શ્રી મલ્લિનાથ રામ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુષ્પપ્રદાસ રાસ ગાથા ૩૨૮, ક્રમ-ન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રામ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના શ્રાવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની ધૃતિઓની અતિ આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો ખંદેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખબનગર, ઋષભનગર, ત્રિપાવતી, ગોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ ક્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક ખીનામાં વધારે કરે છે. આપણે ત્રિપાવતી નગરી અને તેમાંના માગેકચોક વિષેની લોકવા-ર્તાઓ ઘણી સાંભળી છે નો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાચ્યંશીય (પોરવાડ) વણિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજા વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સંધ કાઢી શત્રુંજયની જાત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે ‘સંધવી’ (સંધપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે શ્રાવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ઘણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી બોધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઈ હિમેશ કરતા. તેમણે શેત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ઘણા વિદ્યાર્થીઓને બણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મચુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે ‘સંધવી’ એ વિશેનણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સંધ કાઢ્યો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી પત્ની, બહેન, બાંધવ, અને એકથી વધારે બાળકો

હતાં. ઘેર ગાય ભેસ ફરતી હતી અને લક્ષ્મી પણ પ્રસન્ન હતી. તેમિ-
 દ્વતના કર્તા વિક્રમ કે જે પોતાને સાંગણુનો પુત્ર જણાવે છે તે કદાચ
 આ કવિના બાંધવ હોય. કવિ તરીકે ગૂર્જર પ્રાચીન કવિ શિરોમણિ
 તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રેમાનંદ, શામળ અને અખાના પૂર્વગામી પોતે છે
 અને પોતાની વર્ણનશૈલી શબ્દચમત્કૃતિ, ભાષાગૌરવ તે કવિઓની સર-
 ખામણીમાં ઉતરતા હોઈ શકે તેમ નથી. સરસ્વતી દેવી પ્રત્યે સંપૂર્ણ
 ભક્તિ હોઈ તેમની હમેશાં સ્તુતિ કરી પોતાની કૃતિઓનો પ્રારંભ કરેલ
 છે અને જનશ્રુતિ પ્રમાણે તેમણે તે દેવીને આરાધન કરી પ્રસન્ન કરી
 હતી અને દેવીનો પ્રાસાદ મેળવ્યો હતો. પોતે જ્ઞેતામ્યર તપગચ્છના
 હતા અને પોતાના ગુરૂ તરીકે પ્રસિદ્ધ વિજયસેન સૂરિને અંગિકૃત કર્યા
 હતા, અને તેમની પછી વિજયદેવસૂરિને થોડો સમય સ્વીકાર્યા પછી
 વિજયતિલકસૂરિને અને તેમની પછી વિજયાણંદસૂરિને સ્વગુરૂ તરીકે
 લેખ્યા હતા. તેમના સમયમાંજ પ્રખ્યાત ધર્મસાગરજીના ગ્રંથનો અઘડો
 થયો. દેવ અને અણસુર-આણંદ પક્ષો થયા કે જે અઘડાનું સ્વરૂપ
 ઐતિહાસિક રાસમાળા ભાગ ૪ થામાં આપેલ વિજયતિલકસૂરિરાસ પરથી
 સ્પષ્ટ જણાશે કવિએ ઘણી કૃતિઓ રચી છે તેમાં કેટલીક સંસ્કૃત
 ચરિત્રો પરથી પોતાની કવિ-કેળવણીથી સુંદર અને અલંકૃત બનાવી છે,
 અને કેટલીક સ્વતંત્ર છે. આ કવિની સર્વકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા ગયા
 છે. વિશેષ વિસ્તારથી હકીકત મારા આ કવિ સંબંધેના નિબંધ પરથી
 જાણી લેવી.]

૨૧૧ કનકસુંદર (વડતપગચ્છ દેવરત્નસૂરિ-વિદ્યારત્ન શિ.)

(૪૨૫) ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ લ. સં. ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

છંદ.

સકલ ભંતિમય સારદરાણી, ત્રિભુવનરાય વદનિ ઘડિ દાણી,

સુરનર ગુણ ગંધર્વ વપાણી, આપિ માધ સરસ મુઝવાણી.

દુહા.

જે નેવં રસ સરસ સહું સુણું, પંતિ ધરી અહું જન,

મહિમા જનમાંઈ હું, સરસાંત જુ સુપ્રસન્ન.

૨

કવીયણુ આગિ જે હુંયા, તે ધ્યુરિ સમરી માઇ,

હુયા હુસિ જે કવીયણુ, થાસિ તુઝ પસાઈ.

૩

*

*

*

*

અતે—

ભાણેજને યુવરાજ દેઇ, એ ઢાલ.

ધમિ સુણી પ્રાણી ચિત આણી, વિષય છંડઉ વાડ

પરમાદ પાંચઈ દૂરિ કીજઈ, દીજઇ નગર કપાટ.

૩૬૧

એ સીલ સુધું પાલતારે, પુરીઇ ભવખાડ,

રોગ સોગહં સવિ નાસઈ, નવિ નડિ કો કોઈ નાડ.

૩૬૨

*

*

*

*

ચોષાઇ.

ધમિ જાણી સંસાર અસાર, ગિર્યા સુંકઈ વિષય વિકાર,

વડતપગછિ ગોચમ અવતાર, શ્રી ધનરત્ન હુઆ સંસારિ.

૩૬૪

તસ પટધારક ગુણે કરી ભુરિ, ગછપતિ શ્રી સુરરત્નહસુરી,

પટ પ્રભાવક વંદિત ઈશિ, શ્રી પુણ્ય દેવરત્ન સુરીસ.

૬૫

સહતાથી તે ગછપતિ તણા, વાચક વિદ્યારત્ન ગુણુ ધણા,

અંતેવાસી તેહનો મુખ્ય, કનકસુંદર નાંમે છે શિષ્ય.

૬૬

શાંતિ જિણેસ્વરતાણું ચરિત્ર, કથા પ્રખંધિ કરી વિચિત્ર,

વાંચતાં આવ્યો સંબધ, ચતુરે જાણ્યો ભલો પ્રખંધ.

૬૭

ભુ પીઠિ તે ચતુરસુંજાણુ, લહુડા તુહિ પાંમઈ માંણુ,

સાવ સલુણાં કેતકી પત્ત, હરણિ નાહના રંજઇ ચિત્ત.

૬૮

તેહનાં વચન લાહી આભણુ, રચ્યો રાસ સુપદાતા કર્ણુ,

પંડિત કનકસુંદર ધમ કહઇ, ભણે સુણઇ તે સુખજ લહઈ.

૬૯

—મતિ ગુણધર્મ કનકવતી કામ પરિત્યક્ત કૌતક પ્રબંધ અતુર્યો-
ધિકાર સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪ શનિ લિં ૩૬. શ્રી
૫ રામામાહાવણ સ્વય પદનાર્થ. ૧૩-૧૭ લીં.

(૪૨૬) કપૂરમંજરી મં. ૧૬૬૩ (પા. ૪)

(૪૨૭) સગાલસાહ રાસ. સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ ૧૨

આદિ— શ્રી ગુરુઓ નમઃ

સકલ સુરપતિ સકલ સુરપતિ નમર્ષ જસ પાય,
સુવીસધ તિથેસર, તાસ નામ હું ચિત્તિ ધ્યાઈ;
સરસતિ સામિણિ મનિ ધરી, સુગુર ગુદ્ધ પરસાદ પાઠિ,
સત્વસરગુ ગુણુ સખલ, તસ ધારક વર્ણુલ્યોસ,
વંસિ વિશુદ્ધિ તે હુઠ, નિરમલકુલ ગુણુ લ્યોસ.

૧

x

x

x

x

અતે

અન્ય અઠસઠિ સખલતીરથ કરધ જે ફલ હોઈ

સાહશ્રી સગાલ દેર રાસ સુણુતાં સોએ.

૪૮૩

વલી જૈન તીરથ કરધ જે એહ, જન તે સુણુધ એ રાસ,

અધિક ફલ એ સાંભલઈ, ગુણુ એકની એ ભાસ,

સુણી એહનઉ દાંનમહીમા, ગ્રહઈ ગુણુ જે એહવઉ,

તે લહઇ સંપદ સકલ અવિચલ, ચાઈ નિર્મલ તેહવઉ.

૪૮૪

એ રાસ ભણુતાં હર્ષ વાંધધ સુગુણુ સુણુતાં પાંમીધ,

વલી આસપૂરણુ સકલ હુધ અનઈ વંછિત કામીધ,

સોલ સંવત સતસઠઈ માસ વૈશાખ વલી,

વદિ બારસઈ એ રાસ પૂરણુ હુધ શુભ મનની રૂલી.

૪૮૫

બુદ્ધશાલા ગુણુવિશાલા, વિદ્યારત્ન ગણપતી,

તસ આણુપાલક કનકસુંદર કહઈ ઉવઝાયાં યતી,

વિબુધ શ્રોતારાસ સુણુતાં, હધધ ભાવ સુ આણુયો,

શશિ સુરમંડલ તપઈ તાં જાં રાસ એહ વપાંણુયો.

૪૮૬

—સંવત ૧૬૭૦ લખિતં. ૧૬-૧૭ (મારી પાસે છે.)

(પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે મને જણાવ્યું કે “ એક બંધુકાર્ય માટે વીનતી છે. એલૈયા કિંવા સેલયાની કથા જાણીતી છે. ભોળભગતે સેલૈયા આખ્યાન લખ્યું છે. એક બીજા કવિએ ‘ શેઠ સગાળસા સાધુને સેવે ’ એ શબ્દોથી શરૂ થતો ગરબો લખ્યો છે. આ બે છપાઈ ગયેલ છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ એ કથા હશે. એને અવલખીને જે કંઈ જૂના જૈન સાહિત્યમાં લખાયું હોય, તેની મને ચોકસ માહિતી આપશો. ” કારણકે તેમને ખી. એ. વર્ગમાં ભોળભગતનું સેલૈયા આખ્યાન શીખવવાનું હતું; એટલે મેં આ કનકસુંદરકૃત સગાળસાનો રાસ મૂળ મોકલી આપ્યો; વળી તેમને અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ લાંબા જૈનભડારમાંથી બીજી પ્રત આપી ભિન્નજ મેળવી આપી. બંને વાંચી ગયા પછી તેઓશ્રીએ મને ૧૧-૨-૨૫ ના પત્રથી જણાવ્યું કે ‘ તમે કનકસુંદરકૃત સગાલસાહ રાસ મારા ઉપર મોકલાવ્યો હતો—એ મને સગાલસાહની ઉત્પત્તિ શોધવામાં બહુ ઉપયોગી થયો..... રા. રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ પણ સગાલસાહ ચૂપછની એક હાથપ્રત મને મેળવી આપી હતી. એ ચૂપછ કવિ વાસુની કૃતિ છે. તમારી પાસેની પ્રત કરતાં તે જૂની છે. કનકસુંદરે રાસ સ. ૧૬૬૭ માં રચ્યો છે ત્યારે આ ચૂપછની નકલજ સ. ૧૬૪૭ ની છે.—પ્રત જૈનને માટે ઊતરાયલી છે; પરંતુ ચૂપછ કોઈ બ્રાહ્મણની કૃતિ જણાય છે. રાસ અને ચૂપછમાં ઘણી પદિતઓ એકની એક અથવા સરખી છે. જો તમે રાસ છપાવવા ઇચ્છતા હો, તો વાસુ કવિની કૃતિ જોઈ જવા જેવી છે. ” ત્યારપછી રૂબરૂ મળતાં આ સંબંધે કેટલીક રસભરી વાત થઈ હતી, અને કેટલાક ને ખાસ કરી નરસિંહરાવભાઈ જેવા સગાલસાહનો મૂળ અર્થ શૂગલ (શિયાલ) સાહ કરે તે અક્ષતવ્ય છે. ખરી રીતે સગાલસાહ (એવો શાહ—શેડીઓ કે જેને ત્યાં હમેશાં સુકાલ હતો, દુષ્કાળ હતોજ નહિ) એ નામ યથાર્થ રીતે સત્ય છે.)

૨૧૨ પદ્મકુમાર (ખ. પૂર્ણચંદ્ર શિ.)

(૪૨૮) મૃગધ્વજ ચો. લ. સં. ૧૬૬૧ પહેલાં.

અતે—

મૃગધ્વજ મુનિ તણુઉ ચરિત્ર, સુણુતા હ્રષ્ટ જનમ પવિત્ર,
શ્રી નેમિનાથ વારઘ એહ, રિષિ દ્વયા ગુણુ ગણુગેહ. ૮૩

ધન ધન મૃગધ્વજ મુનિરાય, પૂહ કડી પ્રણમું પાય,
તસુ નામઘ નવઘ નિધાન, પામીજઘ સુખ સંતાન. ૮૪

ખરતરગઠ સહ ગુરરાય, શ્રી પૂર્ણચંદ્ર ઉવઝાય,
તસુ સીસ સદ્ સુવિચાર, ધમ બોલઘ પદ્મકુમાર. ૮૫

શા. તેજપાલ લાલિણુ લિખતં પ્ર. ૧૬૬૧. (વિ. ધ.) ભાવ.

૨૧૩ સંયમ (મૂર્તિ) (વિનયમૂર્તિ શિ.)

(૪૨૯) ઉદાઘ રાજર્ષિ સંધિ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

અતે—

ઉદાઘ મુનિવર ગુણુ નિતિ મનિ ધરઘ, સાધુ સુઆવક સુપ તે અણુસરઘ,
અણુસરઘ બહુ સુપ તેહ અહિનિસિ જે રિષિ ગુણુ ગાવઘ,

શ્રી ગીરવાણી પરી જાણી ધ્યાયઘ તે સુખ પાવઘ,

ઉવઝાય શ્રી વિનયમૂર્તિ સીસ સંજિમ ધમ કહઘ,
જે ભણુઈ ભાવઘ રિદ્ય પાવઘ સયલ સુખ સપતિ લહઘ. ૪૩

—લાલણુ તેજપાલ લિખિતં સ. ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ, શુદ્ધિ ૧૨
શનૌ ભાવ.

[ખીજ સંયમમૂર્તિ એ નામના ઉપાધ્યાય આ કવિથી અગાઉ
થયેલા છે તેમણે ઉપદેશમાલા વિવરણુ લખ્યુ છે તેમાં પોતાનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપે છે:—લિખિતં શ્રી વટપદ્ર નગરે શ્રી સોમસુંદરસૂરિ
શિષ્ય શ્રી વિશાક્ષરાજસૂરિ તચ્છિષ્ય પં. મેરૂતનગણિ તચ્છિષ્યાણુ સંયમ-
મૂર્તિગણિના, આની ૧૧ પાનાંની પ્રતિ સાવચૂરિ પાટણુના હાલાભાઈ
ભંડારમાં દાખલ ૪૮ માં છે. મુનિશ્રી જિનવિજયજીનો પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.]

૨૧૩ ક વલ્લભપંડિત (જૈનેતર લાગે છે.)

(૪૨૯ ક) કુકડા માંજરી રાસ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

આદિ—

પ્રથમ કિ પ્રણમૌ ગણપતિ દેવ, કાળ સિદ્ધિ જિઉ કુરંઈ તતખેન,
ગવરીશંકર મલહિતપતિ જાસ, કહઈ વચ્ચ પંડિતકઉ દાસ. ૧
પ્રુનિ દૂજઈ સારદ મનિ ધરઈ, કવિત કાવ્ય તસ તૂઠઈ કરઈ,
લાડુ કુસમમાલક કરસેઈ, વિનાયકુ હમ સિદ્ધિ યુદ્ધિ દેઈ. ૩
અવરે માધપિતા પ્રણુવાઉ, હઉ બલિહારી તિસકંઈ જાઉ,
જિનપ્રસાદ દીઠૌ સંસાર, તિન તૂઠૌ હુઈ મોક્ષ દુવાર. ૩

*

*

*

*

અંતે—

માંજરી તણી સોકં રતિ કરઈ, જિણિ હદિ લીઅઉ તિણિહિ ઉતરઈ.

—ધતિ કુકડામાંજરી ચઉપછ સમામં. સં. ૧૬૬૨ વર્ષે અશ્વિનિ
માસે શુક્રવાસે અતુર્યા તિથૌ શુક્રવાસરે શ્રી નાગપુર મંદ્યે લિખિત
પાતિસાહ શ્રી અકબર રાજ્યે ૬-૧૨ કે. કે. નં. ૨૫૪ A. ૧૮૮૨-૮૩

૨૧૪ માલમુનિ.

(૪૩૦) અંજનાસતી રાસ ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

સરસતિ સામણી પ્રણમીયછ, ગોતમ સ્વામિના પાયરે,
અંજનાસુંદરીની કથા, નારિનર સુણુહું મન લધરે. ૧
સીલ ભવિયણુ ભલઈ પાલીયઈ, પાછયઈ સુંજસુ સંસારિરે
સખ કુસંગતિ વલી ટાલીયછ, જાઈયછ ભવસમુદ્ર પારિરે
સીલ ભવિયણુ ભલઈ પાલીયઈ. ૨

૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦ ૫૦૦

અતે--

ધન ધન અંજનાસુંદરી, સુમિરો ચિત્ત ત્રિધાલરે
સીલ ભલો તિણે પાલીયો, જસુ ગાવઈ મુનિ માલરે
સીલ ભલો જગિ પાલીયઈ.

--સંવત ૧૬૬૩ વરપિ ચેત્ર સુદિ સપ્તમી પુષ્ય દિનૌ લિપકૃત
રપીસ્થાન મધ્યે ગોપાલુ પઠનાર્થે ૮-૧૩ અનંત.

--સંવત ૧૬૨૪ વર્ષે પોપ સુદિ કૃત્તિકા પ્રતિપદા ભૃગવા દિને
પૂર્ણમસ્તિ. ૬-૧૫ અનંત.

૨૧૫ વિજયસાગર (ત૦ વિદ્યાસાગર-સહજસાગર શિ.)

(૪૩૨)+ સમ્મેત શિખર તીર્થમાળા રત૦ સ. ૧૬૬૪ આસપાસ

આદિ--

પ્રભુમીય પ્રથમ પરમેસરજી, આગરા નગર સિંહુગાર કઈ, પાસ ચિંતામણિ
પરતિખ પરતા એ પૂરવઈજી સુગતિ મૂગતિદાતાર કઈ. પા. ૧

એકવાર ને સિર નામીઈજી, પામીઈ કોડિ કલ્યાણુ કઈ, પા.

સામી સેવા ફલ સહુ કહઈજી, મહમહઈ પરિમલ કપુર કઈ. પા. ૨

આનદદાયક આગરઈજી, દેવ દેહરાસર સાલ કઈ,

સઈહથ હીરગુરૂ થાપીયાજી, સંવત સોલ અડયાલ, કઈ. પા. ૩

રાજરાણિમ ઝલ્લિ રંગરલીજી, રાગ રમણિ રંગરેલિ

ગિરઝાડે ગયવર ગોરડીજી, ગરજતા ગજ ગુરૂગેલિ.

તેહ પ્રભુપાસ સુપસાઉલેજી, તપગચ્છ ગુરૂકુલ વાસ,

નગર રતનાગર આગરેજી, રહીય ચોમાસિ ઉલ્લાસિ. પા.

પંચકલ્યાણુક ભૂમિકા જી ફરસતાં ફલ બહુ નેઈ,

પૂરવ ઉત્તર પૂછઈ જી તિહાં જિન ચૈત્યખિંબ હોઈ. : ૬

સુગુરૂ ગીતારથ સુખિ સુણી જી પુસ્તક વાત પરતીતિ,

જનમ કલ્યાણુક ભેટિવાજી અલબચો હું નિજ ચિત્ત. ૭

વદીય દશદાય દેહરેજી બિંબ બહુ ધાતુમય માણિ,

દરસણુ કરીય દેહરાસરેજી આગરા પ્રથમ પ્રયાણુ.

પુન્યવંતા જગિ જે નરાજી તે કર્ધ તીરથ યુદ્ધિ,

જિમ જિમ તીરથ સેવીધજી તિમ તિમ સમકિત સુદ્ધિ.

*

*

*

*

અંતે—

કલસ.

ધતિ તીરથમાલા અતિ રસાલા પૂરવ ઉત્તર વર્ણુવી

સમકિતવેલી સુણિ સહેલી સફલ ફલી નવ પલ્લવી,

તપગચ્છ રાજ બહુ દિવાજી વિજયસેન સૂરીસરો

તસ પદ્મિ પૂરો જિસો સૂરચો વિજયદેવ યતીસરો,

તપગચ્છ રાજે ભવિ નિવાજે વાચક વિદ્યાસાગરો,

તસ સીસ પડિત સુગુણમંડિત સહજસાગર ગણિવરો,

વીસાસચો ચોવીસ જિનવર કલ્યાણક યાત્રા કરી,

તસ સીસલેસિં પૂરવદેશિ વિજયસાગર બહુ સુખકરી,

યુદ્ધ ભણી બહુ સુખ ધરી. ૨૪

—લ. સવત્ ૧૬૯૮ વર્ષે કાગણુ સુદ્ધિ પૂણિમા દિને લિખિત શ્રી પાડલીપુર મધ્યે તપાગચ્છે પડિત શ્રી જગકુશલગણિ શિ. ચંદ્રકુશલગણિના ૩-૨૨ પ્ર. કા. નં. ૧૪૪.

—સકલ પંડિતમડિતાખંડલાયમાન પંડિત શ્રી ૧૯ વિજયસાગર ગણિ શિષ્ય ગણિ હેતુસાગર લિપીકૃત શ્રી કૃષ્ણગદ્ધ મહાનગરે સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે શ્રી ચિતામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્-શુભં ભવતુ.

—પ્રાં તી. સ. પૃ. ૧ થી ૧૩

(આમાં પાલગજ સમેતશિખરના રક્ષક રાજનું નામ પૃથ્વીમદ્દલ આપ્યું છે અને સં. ૧૬૬૧ માં બનાવેલી જયવિજયકૃત સમેતશિખર તીર્થમાળામાં પણ પૃથ્વીચંદ્ર (પૃથ્વીમદ્દલ) આપ્યું છે એટલે આ તીર્થમાળા તે સમયની એટલે સં. ૧૬૬૧ આસપાસની હોવા સંભવ છે.)

૨૧૫ કે શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મદોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ અંચમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાખડો ૨૨ લીં. ભંડાર. આ ચોપાઇ તથા દૂહામાં છે. કુલ દૂહા ૨૦૬ છે.

૨૧૬ હીરાનંદ શ્રાવક (સંઘપતિ.)

(૪૩૨) અધ્યાત્મ બાવની—સં. ૧૬૬૮ લ. સ. પહેલાં.

આદિ—

ઐક્યાર સરપુરૂપ ઇહ અલપ અગોચર,
અંતરબ્યાન બિચારિ પાર પાવધ નહિ કો નર,
ધ્યાન મૂલ મનિ જાણિ આણિ અંતરિ દહરાવડ,
આતમ તત્તુ અનૂપુ રૂપ તસુ તતપિણુ પાવડ,
ધમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ અમલ અટલ ઇહુ ધ્યાન ચિરિ
સુધ સુરતિ સહિત મનમર્થ ધરડ લુગતિ મુગતિ દાયક પવર. ૧
ન કરે સુચણુ મતિ બિકલ ભરમ મનિ કાહે આણુઈ,
પેપિ રજત સમ સીપ મૂઢ મનિ રજતહિ જાણુઈ,
જગ્ય તઉ કંરઈ બિચારસાર પરમારથ પેપઈ,
બ્રમ જાવઈ પિન મજ્જિ મૂઢ ત્ય દૂરિ ઉવેપઈ,
વિજ્ઞાનભેદ નિજ ચિતિ ધરિ વિસક સકલ કહુ દૂરિ તજિ,
ધમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ સમજિ નિજ રૂપ ભજિ. ૨

x

x

x

x

અંતે—

બાવન અક્ષર સાર વિવંધ વરનન કરિ ભાષ્યા,
ચેતન જડ સંબધ સમજિ નિજ ચિતમર્થ રાષ્યા,
જ્ઞાનતણુડ નહિ પાર સાર એ અક્ષર કહિયઈ,
નવ નવ ભાંતિ બપાણુ સુનઉ પંડિતપદ લહિયઈ,

વહ ભેદ વિજ્ઞાન વિવેક રસ સમ્પરસ તઈ યહ અધિક ગણિ,
આતમ લખદિ અનુ સુજમ જગિ પદત ગુણત હીરાનંદ બ્રણિ. ૫૬
મંગલ કરઉ જિન પાસ આસ પૂરણ કલિ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ દાસ જાકે સખ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, જાસ પય સેવઈ સુરપતિ,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, તાસ પય પૂજહ દિનપ્રતિ,
મુનિરાજ કહઈ મંગલ કરઉ, સપરિવાર શ્રીકાન્હસુઅ,
બાવન બરન બહુ ફલ કરહુ સંધપતિ હીરાનંદ તુઅ. ૫૭

—ધતિશ્રી અધ્યાતમ બાવની સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે આસાદ
સુદી પચમી દિને—લાલપુર મધ્યે—લિપ્તં ભોજિગ કિસનદાસ સાહ બેણી-
દાસ પુત્ર—સાહ સતોષી પઠનાર્થ.

[વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૧૧૧-૧૨૫]

(૪૩૩) ઉપદેશરાસ. સં. ૧૬૬૪.

(૪૩૪) વિક્રમરાસ. પ્રત લખ્યા સ. ૧૭૦૦

૨૧૭ મેધરાજ ૨. (અં. ધર્મસૂત્રિ—ભા:તુલખિધ શિ.)

(૪૩૫) સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

સર્વજ્ઞ જિનમાનમ્ય નત્વા સદ્ગુરુમુક્તમં ।

કુર્વે પૂજાવિધિ સમ્યક્ ભવ્યાનાં સુખહેતવે ॥

વદી ગાયમ ગણહરે સમઝ સરસતિ એક

કવિયણુ વર આપે સદા, વારે વિધન અનેક.

૨

*

*

*

*

અતે—

ગીત રાગ ધન્યાસી.

બોલી બોલીરે બોલી પૂજાની વિધિ નીકી

સતરભેદ આગમે જિન ભાખી, શિવરમણી સિરટીકારે.

બોલી. ૧

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમેં રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
વિજયદેવ દ્રુપદીએ પૂજ્યા સૂરીયાભેં પણિ કીધીરે. ૨

અંચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂરતિ સૂરિરાયાં,
તાસતણે પખે મહીયલ વિચરે, ભાનુલખિધ ઉવઝાયાંરે. ૩

તાસ સીસ મેધરાજ પયપે, ચિરનદો જાં ચંદારે,
એ પૂજા જે ભણસેં ગણસેં, તસ ધર હોષ આણુંદારે, બોલી. ૪

—સં. ૧૮૩૦ વર્ષે આં શુ. ૧૫ ગુરવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી
અંચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત સાં રૂપસી રત્નપાલ પ્રમુખ
પદનાથ. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્તિ સૂરિ અંચલગચ્છની પદાવલિમાં ૬૩ મા પટ્ટધર-૧૬૦૨
મા આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સ. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગવાસ પાટણ.]

(૪૩૬) ઋષભજન્મ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
મરદેવી ઉંચરસરેં રાયહંસ સારિત્ય સામીય,
રિસહેસર પઠમજિણ પઠમ રાયવર વસહ ગામીય,
વસહ અંલંકિત્ય કણ્યતાગુ, જાયો જુગ આધાર,
તસુ પાય વદી તસુતણો, કહિસું જનમ સુવિચાર. ૬

*

*

*

*

અતે—

૨૧૮ મૂલા વાચક (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦
પહેલાં.

(૪૩૭)+ ચૈત્યવંદન. ૮ લાલનું ૩૨૦-૩૨૬ જૈ. પ્ર. વિધિપક્ષ પંચ
પ્ર. સૂત્ર.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણુખાણી, દન દમોદર વંદો પ્રાણી. ૧

અતે—

કલસ.

છન્નુએ જિનવર છન્નુએ જિનવર,

અથો લોધવને લોક તીછં ભાણું એ,

સાસય અસાસય જૈન પડિમા તે સવે વખાણુંએ.

ગચ્છ વિધિપક્ષ પૂજ્ય પરગટ, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરિંદુ એ,

વાચક મૂલા કહે ભાણનાં, નહિ દહિ આણુંદુએ.

૨૧૮૬. ક્ષેમકુશલ (મેઘમુનિ શિ.) ૧૬૭૨ પહેલાં.

વિમલાચલ સ્તવ

શ્રી હીરવિજય સુરિંદ રાજિં, વિજયસેન સૂરીશ્વર,

શ્રી પંડિત મેઘ મુણિંદ રીસઈ, યુગ્યો ક્ષેમકુશલ કર. ૪૨

—છતિ શ્રીમત સકલતીર્થ મસ્તક મુકુટાયમાન વિમલાચલસ્ય કાલ-
અદ્ધમાનેકવિંશતિ નામ સપ્તોદ્ધારં સંધપતિ સિદ્ધસંખ્યાસૂચિત વિચારમય
સ્તવન મહા મંગલમય મિતિ ભદ્રં સંપૂર્ણ, સમાપ્તં.

(વિજયસેનસૂરિ—આચાર્યપદ સં. ૧૬૨૮ સ્વ. ૧૬૭૨.)

૨૧૮ખ. હર્ષકીર્તિસૂરિ (નાગોરી ત૦ ચંદ્રકીર્તિસૂરિ શિ.)

વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી સ્વલ્પ પ્રખંધ. ૨૪ ટુંકનું કાવ્ય. સં.

૧૬૬૫ આસપાસ.

આદિ—

ભરતક્ષેત્રે સમુદ્રતીરે દક્ષિણ દિસે,

કંઠ દેશમારે વિજયશેઠ આવક વસે;

શિયલ ત્રતરે અધારા પક્ષનો લિયો,

આજ્ઞાપણેરે એહવો મન નિશ્ચય કિયો.

અંતે—

તેહના ગુણુ ગાવે ભાવે જે નરનારિ,
તેતો વંછિત પામે સંપતિ લહેરશાલિ,
નાગોરિ તપ ગછ આચારજ સુરિરાય,
શ્રી અંદ્રકીરતિ સુરિ પ્રણમું તેહના પાય,
શ્રી હર્પકીર્તિસુરિ પભણુ તાસ પસાય.

૨૨

કલસ.

ધમ કૃષ્ણપક્ષે શુકલપક્ષે જણિુ શિયલ પાલ્યો નિરમલો,
તે દંપતિના ભાવ શુધ્ધે સદા શુભગુણુ સાંભલો. ૨૩
જેમ દુરિત દોહગ દુરિ નય સુખ થાયે બહુ પરે,
સકલ મંગલ મનહ વંછિત કુશલ નિત્ય ધરે અવતરે. ૨૪

—પં. હર્પવિલાસેન લેલિખીકીયતં-૨-૧૩.

—લિ. ઋ. ગ્રં. ૨-૧૨ ખે પ્રત મારી પાસે છે.

(પાર્શ્વઅંદ્રગચ્છના રાજઅંદ્રસુરિ (જન્મ સં. ૧૬૦૬, આચાર્ય ૧૬૨૬ સ્વ. ૧૬૬૯) ના સમકાલીન રાજરત્નસુરિ શિષ્ય અંદ્રકીર્તિસુરિ હતા. તેના શિષ્ય આ હર્પકીર્તિસુરિએ પોતાના ગુરુના નામની સારસ્વત વ્યાકરણની ટીકા, નવસ્મરણની ટીકા, સિંદુરપ્રકર ટીકા, શારદીય નામ-માલા કોષ, ધાતુતરંગિણિ, યોગચિંતામણિ, વૈદ્યકસારોદ્ધાર, વૈદ્યક સાર-સંગ્રહ, શ્રુતબોધવૃત્તિ, તિજ્યપહુત અને બૃહત્ શાંતિપર વૃત્તિઓ તેમજ સં. ૧૬૬૩ માં અનિત્કારિકા વિવરણ અને સં. ૧૬૬૮ માં કલ્યાણ મંદિરસ્તવ વૃત્તિ આદિ અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં રચ્યા છે.)

૨૧૯ વિદ્યાકમલ.

(૪૩૮) ભગવતી ગીતા. સં. ૧૬૬૯ ની પહેલાં.

૨૧૯૬. શાંતિકુશલ (ત. વિજયદેવસૂરિ-વિનયકુશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદ નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મહિમા કહું જસ તીરથ હો જિમ ગાજૈ ગંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણુ હો તું લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકાણુ હો તું સોહે પાસ. ગો. ૨

x

x

x

x

અતે—

અલખ નિરંજન તુ લિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણુ,
શાંતિકુશલ ઇમ વિનવધ તું ઠાકુર હો સાહિબ સુલતાણુ. ૩૦
તપગચ તિલક તડોવડિં પાય પ્રણમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સંવત સોલસતસઠે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિંઈ આંણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાધ ગુણુ શ્રી પાસના,
વિનયકુશલ ગુરૂ ચરણુ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરગટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—ગ્રા. તી. સં. પૃ. ૧૯૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય, સં. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ
શ્યાંણામાં (છાણી?)

અતે—

સંવત સોલસતોતરે, શ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વધ/શાખ વદિ એકાદસી, થુણિઉ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસર, ગણુધરપદ ગણુધાર હો,
તપગચ નાયક ગુણુનિલઉ, જિનસાસનનઉ સિણુગાર હો. ઝાં. ૧

‘વિનયકુશલ પડિતવર, પડિત પદ સિરતાજ હો,
શાંતિકુશલ ભાવિઈ ભણઈ, સફલ સફલ દિન આજ હો. ૨

—છતિ શ્રી ઝાંઝરિઆ ઋષિસઝાય સંપૂર્ણ. ગણિ શ્રી ભાવકુશલ
શિષ્ય મુનિ હસકુશલેનાલિખિ. ગણિ શ્રી ૫ શ્રી રત્નિકુશલ શિષ્ય
ગણિ શ્રી રામકુશલ પદનકૃતે સ. ૧૭૦૧ વર્ષે પોપ સુદિ ૧૫ દિને.
૩+ સનતકુમાર. સ. (સરસતિ સામિણિ પાએ લાગું) ૪૦૩ સ.
મા. ભી. (આ. ક.)

૪. ભારતી સ્તોત્ર. ૩૩ કડીનું.

આદિ—

સરસ વચન સમતા મન આણી, ઝંકાર પહિયો ધુરિ જાંણી.

અંતે—

કલશ.

મુલલિત સરસ સાકર સમી, અધિક અનોપમ વાંણી,
વિનયકુશલ પડિત તણી, કરી સેવ મેં લાંબી વાંણી,
કવિ શાંતકુશલ બિલટ ધરી, નિજ હીયડેં આણિ,
કીયો છંદ મનરંગઈ ઝંકાર, સમરી શારદા વખાંણી,
તવ બોલી શારદા જે છદ કીધો, ભલી ભગતેં વાચા માહરી,
હું તૂડી મેં વર દીધો તૂં લીલા કરિસ, આસ ફલસી તાહરી. ૩૩
—એલા પેતસી વાચનાર્થ. ૨-૧૫ મારી પાસે છે.

૨૧૯ ખ ગુણવિજય (ત૦ કમલવિજય અને વિદ્યા-
વિજય શિ૦)

૧-૭૨૦ જિનનામ સ્ત૦ સં. ૧૬૬૮ ચૈત્ર રવિ. જલોરમા.

આદિ—

સરસતિ સરસ વચન વરસતી, સજહંસ ગજગતિ મહાપતિ
સમરી સૂણુસ્યું જિન જગદીસ, સાતસયાં બિપરિ. વલી વીસ. ૧
ભરત ઐરાવત હુઈ દુધ ક્ષેત્ર, જાણુકિ ભૂમિ ભામિની નેત્ર
જાંબૂ ધાતકિ પુષ્કર ખંડ, અઢી દીપ દશક્ષેત્ર અખંડ. ૨

અતીત અનાગત નષ્ટ વર્તતા, ચઉવીસી જિનવર વિહરતા,
ચોવીસીઈ જિન ચોવીસ, દસ ક્ષેત્ર ચોવીસી ત્રીસ.

૩

x

x

x

x

અતે—

ઐ જિનનામ પ્રસાદ્યકી તુ ભ૦ પૂત્ર ક્ષત્ર પરિવાર તુ
ભાગ ભોભાગ સોહામણા તુ ભ૦ લહિષ જય જય કાર તુ,
તપગણપતિ ગુર મહાપતો તુ ભ૦ સકલસૂરિ સિરતાજ તુ,
શ્રી વિજયસેન સૂરીસર તુ ભ૦ શ્રી વિજયદેવ યુવરાજ તુ.
તસગણિ ગુણુરચણાયર તુ ભ૦ સુવિહિત પડિત સીહ તુ,
શ્રી ગુર કમલવિજય જયુ તુ ભ૦ વિદ્યાવિજય યુધ લીહ તુ,
તાસ સીસ ઇણિપરિ કહિ તુ ભ૦ ચૈત્રી દિન રવિવાર તુ,
સવત સોલ અડસઠિ તુ ભ૦ ગઢ જાલોર મઝારિ તુ,

૭૮

કલસ.

ધમ સાધુ સિધુર ભુવનખધુર જિનધુરંધર ધ્યાધ્યા,
કરકમલ જોડી માન મોડી ભગતિ જુગતિ ગાધ્યા,
શ્રી કમલવિજય મુણિંદ વાચક ગુણુવિજય કહિ જિનતણાં
નિત નામ ભણુતા ત્રવણિ મુણુતાં ધરે રંગ વધામણાં.

૮૦

—ધતિશ્રી ઐરવત ક્ષેત્ર ૧૫ ચોવીસી સ્ત૦ પંચભરત પચ
ઐરવત ૩૦ ચોવીસી ૭૨૦ જિનનામ સ્તવન. લિખિતં શ્રી રવિવ-
ર્દન ગણિભિ:

ર-સામાયક સ૦ આદિ-ગોયમ ગણુહર પ્રણુમી પાય.

અતે—

સામાયિક કરજો નિસદીસ, કહિ શ્રી કમલવિજય ગુર સીસ.

૧૩

—ઉપરનાં ખંનેની પ્રત ૩-૨૩ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૦

૨૨૦ સંઘવિજય (તં હીરવિજયસૂરિ-ઋષિમેધણ અપર-
નામ ઉદ્યોતવિજય-ગુણવિજય શિ.)

(૪૩૯) શ્રી ઋષભદેવાધિદેવજિનરાજ સ્ત. સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ્ધ ૩.

આદિ—

દહા.

સરસતિ ભગતિ ભારતી, કવિજન કેરી માય,

અમૃત વચન નિજ ભગતનર્ધ, આપો કરી પસાય.

શાસનદેવી ચિતિ ધરૂ, પ્રણમું નિજગુરૂ પાય,

પ્રથમ તીર્થકર વર્ણવું, શ્રી રિસહેસર રાય.

૨

ભવ તેરહ સ્વામીતણા, હું સષેપિ ભણેસ,

રચું તવન રક્ષીયામણું, સફલ જન્મ કરોસ.

૩

*

*

*

*

અંતે—

સંવત સશિ રસ કાય નિધાન, એ સંવત્સર કહો પરધાન,

આસો માશિ તૃતીઆ ઉજલી, કયું તવન પૂરણ મનિરલી.

૬૯

જિહાં ધ્રુ અવિચલ મેરૂ ગિરંદ, જિહાં ગ્રહ ગણતારા રવિચંદ,

તિહાં લગઈ શ્રી ઋષભચરિત્ર, ભણુછ ગણિહીં તસ જન્મ પવિત્ર. ૭૦

(કલશ.)

એ પ્રથમ નરપતિ પ્રથમ મુનિવર પ્રથમ ભિખ્યાચર હવો,

એ પ્રથમ જિનવર પ્રથમ કેવલી ભાવ આંણી મર્ધ સ્તવ્યો,

તપગાછપતિ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શ્રી વિજયદેવસૂરિ પટોધરૂ,

ગણિ ગુણવિજય શિષ્ય સિંઘવિજય કહિ સયલ સંઘ મંગલ કરૂ. ૭૧

—ઘટિશ્રી ઋષભદેવાધિદેવ જિનરાજ સ્તવનં સંપૂર્ણ. લિખિતં
સવત ૧૬૭૦ વર્ષે માધ માસે શુક્લપક્ષે પુર્ણિમાતિથ્યા સૂર્યસુતદિવસે
ગણિશ્રી ગુણવિજય શિષ્યગણિ સિંઘવિજયેન લિખિતં. શ્રી અણહિલ્લ-
પત્તન મંદ્યે શ્રી પેતલવસહી પાટકે વાસ્તવ્ય સુશ્રાવક પુણ્ય પ્રભાવક શ્રી
દેવગુરૂભક્તિકારક સાહ 'નાનજી' પકન કૃતેતિ ભદ્ર ભૂયાત્ શ્રી-૩-૧૫
(વિ. ધ.)

(સંઘવિજય ગણિએ કલ્પસૂત્રપર પ્રદીપિકાવૃત્તિ સં. ૧૬૭૪ માં રચી છે અને તેની સં. ૧૬૮૧ માં લખેલી પ્રત લીખડી ભંડારમાં પત્ર ૧૫૫ અને ગ્રંથમાન ૩૩૦૦ ની ૧૨ મા દાખરામાં છે.

(૪૪૦) અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાનક. સં. ૧૬૭૯
માગ. શુ. ૫.

આદિ--

સકલ સિદ્ધિ સુખ સંપદા, લહીઈ બુદ્ધિ વિનાણુ,
પત્રપરમેષ્ઠી પ્રણુમીઈ, હુઈ ધરિ કોડિ કલ્યાણુ. ૧
શ્રી આદીશ્વર શાંતિજિન, ચદુપતિ નેમિ જિણુંદ,
પાસ વીર પ્રણુ પાય નમું, પંચતીરથ સુખ કંદ. ૨

x x x x

અમરસેન વયરસેનનઈ પૂર્વે ભવ અધિકાર,
દાન પૂજાલાલ ગુરૂઈ કલ્હો, તેણુઈ લલાં સુખ અપાર, ૧૪

x x x x

પ્રકરણુ પુષ્પમાલા તણી, ગાથા ભણી સુગણિ,
રસિક સંબંધ શ્રવણે સુણ્યો, રાસ રચું શુભવાણિ. ૧૬

ઢાલ ૨૭ રાગ આસાઉરિ.

સરસતિ માન સાનિધિ કરી, રચ્યો સંબંધ રસિક
શાસ્ત્ર અનુસારઈ વર્ણવ્યો, નવિ ભણ્યો બોલ અલીક. ૪૮૯

પટ્ટપરંપર વીરનો ક્રમઈ હવો યુગહપ્રધાન,
શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર અકબર તૃપ દીઈ માન. ૪૯૦

ખિરદ જગગુરૂ તેણુઈ દીર્ઘ, તીરથ શેત્રુજ ગિરિનારિ,
મુગતા થાટ કારાવીઆ, જાત્ર કરઈ નરનારિ. ૪૯૧

છોડાવ્યો જોણુઈ જીજ્ઞાઓ, મુકાવ્યું જગિ દાંણુ,
બધ લાખ મેલ્હાવીઆ, હીરગુરૂ વચન પ્રમાણુ. ૪૯૨

ઉદય અધિક શ્રી ગુરૂતણો, રાજનગર મઝારિ,
સોલઅઠાવીસઈ આવીઆ, મેધજી ઋષિ ઉદાર. ૪૯૩

હું કામત મૂકી કરી, કુમતિ કીઉ પરિત્યાગ,	
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ તણો મનિ રાગ.	૪૯૪
જિનપ્રતિમા જિનસારિપી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,	
મદ્વહણા સાચી પરી, આવી તસ હૃદય મઝારિં.	૪૯૫
આચારિજ પદનો ઘણી, નહિ અભિમાન લગાર,	
હીરગુરૂ ચરણે જઈ નમું, મનસ્યું કર્યો વિચાર.	૪૯૬
ભાખ્યા ગાળ્યા મિદ્ધાંત સવિ, પંડિત બહુ શ્રુત જોડિ,	
અઘાવીસ ઋપિસ્યું પરવરચા, આવી વંદ્ય મન કોડિ.	૪૯૭
પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરૂ હાથિ,	
પંચમહાત્મ ઉચ્ચરઈ, અઘાવીસ ઋપિનઘ સાથિ.	૪૯૮
ઋપિ મેધજી ઉદ્યોતવિજય, નામ અનોપમ દીધ,	
ઋપિનો તે ગુણવિજય દીધું નામ પરસિદ્ધ.	૪૯૯
નામ થાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરૂરાજિ	
પાંચો લાભ ગુરૂઈ અતિધણો, સારયાં તસ બહુ કાજ.	૫૦૦
શ્રી હીરવિજય મૂડીશ્વર, ગુણવંત તસ તણો સીસ,	
ગિરિઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરૂઆણુ વહઈ નિજ સીસ.	૫૦૧
તસ વિનયી વગતા વિશુદ્ધ, સંધવિજય પભણુંતિ,	
સરસ સંબધ શ્રોતા સુણુઈ, પૂરાઈ વક્તા મન પાંતિ.	૫૦૨
સુખ સંપન્નઈ સુણુતાં શ્રવણિ, તાસઘ તાસ ઉચ્ચાટ,	
ભણઈ ગુણઈ મનિ ભાવસ્યું, તસ ધરિ હુઘ ગહટ.	૫૦૩
ચંદ્રકલા ઉદ્ધિનિધિ વરસે મૃગશિર ભાસ,	
શુદ્ધિ પંચમી ઉત્તરારકિં પૂરણુ રચીઉ રાસ.	૫૦૪
કવિરાય ચતુરગુણી જિકે, પાય પ્રણમું કરજોડિ,	
અધિક ન્યૂન જે મઈ કલ્યું, મુઝ મમ દેયો પોડિ.	૫૦૫
વિનોદપણાંઈ અજનપણુઈ બોલ્યાં જેજે વચન,	
અખરમતિ શુદ્ધ તે કર્યો સંત સુજન્ન.	૫૦૬

ઢાલ અઢાવીસ માની. ૨૮, ઢાલ કડવાની ગતિ.
એહ રાસ કીધો લાભ લીધો સીધું વંછિત કાજ,
જેગુઈં દાન દીધું હવું પ્રસિધું લાધું ત્રિભુવનરાજ.

૫૦૭

❖

*

❖

*

અંતે—

કલશ-રાગ ધન્યાસી.

શ્રીવીરથી અનુક્રમિ પાટિ તપગછિ શુદ્ધ પરંપરા,
શ્રી વિજયદાન ગુરૂ હીર જેસંગળ, વિજયતિલક સૂરીશ્વરા.
તસ પટોધર ઉદયગિરિ જિમ ઉદયો અવિચલ દિનકર,
અભિનવો ગૌતમ ભવિક વદો, વિજયાણુંદ સૂરીસર. ૫૧૮
સપ્રતિ વિચરછ યુગપ્રધાન ગુરૂ છત્રીસ ગુણ અંગઘ ધરઈ,
સાધુ પુરંદર મહિમામંદિર અમૃતવાણિ મુખિ ઉચરઈ,
શ્રી હીરવિજય સૂરોંદ સેવક ગુણવિજય ગણિ મુનિવર

તસ સીસ સંયુજ્યા રાજઋપિ દોય સકલ સંઘ મંગલ કર. ૫૧૯

—મહોપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી નંદિવિજય ગણિ શિષ્ય શિરોમણિ
ગણિશ્રી ધનવિજયગણિ શિષ્ય મુઠ ભક્તિવિજયેન લિખિતં સ્વવાચનાય
સં. ૧૬૯૭ વૈ. વ. ૧૩ દિને શ્રી અમહદપુરે. ૨૦-૧૫ વિ. ધ.

(૪૪૧) સિંહાસનખત્રીસી.

અંતે—

તપગછ નાયક ગુણનિલૌ શ્રી હીરવિજય સૂરોંદ
જૈનધરમ દીપાવીયૌ જસ પય નમૈ સૂરોંદ.

૯૦

લુંકાપતિ ઋષિ મેધળ અઢાવીસ ઋષિ પરિવાર
આવી હીરગુરૂ વદીયા આણી હર્ષ અપાર.

૯૧

કુમતિ તળ સુભમતિ ભળ સાર્યા આનમકાજ
ઉઘોતવિજય વિચુધ પદ દીઉ ધન ધન હીરગુરૂરાજ.

૯૨

અઢાવીસ માહૈ મુખ્ય સિસુ ગુણવિજય ગણિરાય,
તસ સીસઘ ઉદમ કરી પ્રયંધ રચ્યૌ સુપદાય.

૯૩

(હીરવિજય સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તો તે સમયમાં.)
(ઉદયપુર ભં.)

—પ્રસિદ્ધ હીરવિજયસૂરિ પાસે મેઘજી ઋષિએ લોકામતનો ત્યાગ કરી સં. ૧૬૨૮ માં દીક્ષા લીધી અને મેઘજીનું નામ ઉદ્યોતવિજય રાખ્યું. આ પ્રસંગે અમદાવાદના જૈનસંઘે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ દીક્ષા અવસરે મેઘજીની સાથે તેના ત્રીશ (અઠાવીસ) શિષ્યોએ પણ તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી તે પૈકી ગણો નામના શિષ્યનું ગુણવિજય નામ રાખ્યું. અને તેમના શિષ્ય તે કવિ સંઘવિજય. હીરવિજયસૂરિના એક શિષ્ય સંઘવિજય નામના હતા. તેનું સંસારપક્ષે સંઘજી નામ હતું. તે પાટણનો એક ગૃહસ્થ હતો. તેની સ્ત્રીથી એક પુત્રી થઈ હતી. પોતાને ૩૨ વર્ષની ઉંમર થતા હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાનું મન થતાં સ્ત્રીની અનુમતિ છેવટે લઈ પોતાની પુત્રીનું લગ્ન કરી આપવા માટે ખોટી થયા વગર દીક્ષા લીધી અને તેની સાથે બીજા સાત જણાએ દીક્ષા લીધી. સંઘજીનું નામ મરિજીએ સંઘવિજય રાખ્યું તેજ સંઘવિજય અને આપણા કવિ-ગુણવિજયના શિષ્ય એ જૂદા યા એકજ છે તે ખાત્રીથી કહી ન શકાય. કદાચ આપણા કવિનું નામ સિંઘવિજય-સિંહવિજય પણ હોઈ શકે. તેથી મને તો બંને જૂદા હોવાનું વધારે સંભવિત લાગે છે. જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ પૃ. ૨૧૦ અને ૨૨૫.)

૨૨૧ વિજયમેરૂ (ખ૦ રાજસાર-મણિરત્ન-હેમધર્મ શિ૦)
(૪૪૨) હસરાજ વછરાજ પ્રબંધ, સં. ૧૬૬૯ લાહોરમાં.

આદિ—

હુહા.

ત્રીર જિણેસર ચરમ જિણુ પ્રણમુ, પય અરવિંદ સદશુરૂ પય પ્રણમુ,
વલિ મનિ ધરિ પરમાણંદ. ૧

જિનચર વદન નિવાસની, પ્રણમું સરસતિ હેવ
પુષ્પતાણા ફલ ગાઈયું, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવ. ૨

પુણ્યે ધણુ કણ સંપન્ને, પુણ્યે સુખ આનંદ	
પુણ્યે અરિ કેશરિ નમે, પણમે સુરનર ઈંદ.	૩
પુણ્યે લખમી વસિ હુવે, દિન દિન અધિક પડૂર	
પુણ્યે ગ્રહ પીડા ટલે, જાગ્યે પુણ્ય અંદૂર	૪
પુણ્ય તણા ફલ છે બહુ, પુણ્યે જસ વર ચિત્ત	
હુંસરાજ હુંછરાજવર, હુંસાવલી ઢાલ ચરિત્ત.	૫
સરસ પ્રબંધ છે એહનો, વલિ અધિક ઢાલ રસાલ,	
કવિયણુ સુણતાં ગહગહી, ચ્યાર ખંડ સુવિશાલ.	૬
એ ચરિત્ર જલધર સમો, વચન અમૃત જલખિંદુ	
મધુર સ્વરે તે ગાઇ જવું ભવિક મોર સુખ કદ.	૭
રસ કલા કર સરંજિકા, સુગાતાં શ્રવણ સુહાય	
સાંભલિજ્યો ગુણિયણુજના, જો આવૈ તુમ દાય.	૮

×

×

×

×

અતે—

ખરતરગચ્છ અતી દીપતો, શ્રી જિનચદ સરિદ	
તાસ સીસ અતિ દીપતો, શ્રી જિનસિહ મુણિદ.	૧૦૩ નિં૦
સોલસઈ ઉગણહુત્તરઈ લાહોરનયર મઝાર	
સાંતિનાથ સુપસાઉલઈ કીધો પ્રબંધ અપાર.	૪
વાચનાચારિજ દીપતો, રાજસાર સુણુ જાણુ	
મણિરયણુ કલાનિલો, શિષ્ય મુખ્ય સુખાણુ.	૫ શિં૦
હેમધર્મ ગુણુ સાંનિધઈ, મુઝ સદા સુખ આનંદ,	
વિનયમેરૂ મુનિવર કંકુષ, સુણુતાં શ્રાવકવૃદ.	૬
ચ્યારિ ખંડ એ ચક્રપાઠ, સરસ પ્રબંધ ઉલ્લાસ,	
કવિયણુ જનમન ગહગહઈ, ગાવતાં લીલવિલાસ.	૭

—ચાર ખંડ ત્રયાથ ૯૯૦ પ્રમાણુ. ૧૧-૧૮ સે. લા. વડોદરા.

૨૨૨ જ્ઞાન (ઠાસ.)

(૪૪૩) સ્ત્રીચરિત્ર રાસ. ૧૬૭૦ પહેલા રત્નાગર પુરમાં.

અંતે—

નવરઘ એક નાટિક રચિઈ રત્નાગર પુરમાંહિ

પતિ કરી નિરાપળ્યો આપ્યુ મનિ ઉચ્છાહિ.

૧૮

ન્યાન ભણુછ હો ભાઈઓ સ્ત્રીચરિત્ર અપાર

જે જયલ એહને હેતરછ તે નર ધન્ય અવતાર.

૧૯

—સં. ૧૬૮૯ આસો વદ ૧૩ હસ્તાઈ દિને પડિત શ્રી દર્શન-
વિજયગણિ શિ. મુ. પ્રીતિવિજય લિખિત.

(હડરની બાઈઓનો ભં.)

—પ્રત લખ્યા સં. ૧૬૭૦ અમ.

(૪૪૪) યશોધર રાસ.—૩.

૨૨૩ પરમાનંદ (તં વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૪૫) નાના દેશદેશીભાષામય કૈતં (સ. ૧૬૭૧ પહેલાં.)

આદિ—

એ ત્રિભુવનતારણુ તીરથ પાસ ચિંતામણીરે,

કિ વિજય ચિંતામણીરે,

ચાલિ ચતુર પ્રિઉ યાત્રિ જઘઘ ધમ ભણુછ ભામનીરે

પ્રિય સેજ વાલિ જો તારા વિકિ ધવલ ધુરધરાંરે

તસ સીંગિ સોવન પોલિ કિ, ધમ ધમ વૃધરાંરે.

૧

*

*

*

*

અંતે—

ધમ સકલ તીરથ સખલ સમરથ પાસ ત્રિભુવનનુ ધણી,

તપગણિ જિણુછ જયકાર દીધુ તિણુછ વિજય ચિંતામણી,

ભારમલ્લરાજ વડ દવાજા કરી થાપ્યા જિનવર,

શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ સેવક રૂડિત પરમાણુદ જયકર,

૭૭

૪-૧૫ (વિ. ધ.)

(કચ્છનું વિજયચિંતામણિ મંદિર.)

(વિજયસેનસૂરિ સ્વર્ગ ૧૬૭૧. તો તે પહેલાં.)

૨૨૪ અજ્ઞાતકવિ.

(૪૪૬) સુદયવચ્છવીર ચરિત્ર લ. સં. ૧૬૫૨ પહેલાં.

અતે—

સુદયવચ્છનું એહ ચરિત્ર, જે નર નિસણુઈ સદા પવિત્ર,

તાહં તણુઈ મનિ પૂજઈ આસ, લહઈ સિદ્ધિ સુહ લચ્છિ વિલાસ. ૬૧

—સંવત્ ૧૬૫૨ વર્ષે આસોજ માસે શુકલપક્ષે પ્રતિપદ્યામાં તિથૌ

દેવાલીનગરે રાંણા શ્રી પ્રતાપસિંધ વિજયરાજરે શ્રી સંડેર ગણે ભદ્રારિક
શ્રી યશોભદ્રસૂરિ સંતાને ગચ્છાધિપ ભદ્રારક શ્રી ધર્મરસૂરિભિઃ ચિરંજી-
યાત. તત્ શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયસુંદર વાં શ્રી પદ્મરાજ લિખતં.

(વિ. ધ.)

૨૨૫ હીરનંદન (ખં જિનસિંહસૂરિ શિં)

(૪૪૭) હરિશ્ચંદ્ર ચોપાઈ. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૪ ની વચ્ચે.

આદિ—

શુભમતિ આપો સારદા, સરસ વચન સરસતિ,

બ્રહ્માણી સહુ વિધન હરિ, ભલો કરે ભારતિ.

૧

ચઉગીસે જિણુવર ચતુર, નાંમ હુવધ નત નિધિ,

શ્રી ગૌતમ ગણુધર સધર, સદા કરો સાંનિધિ.

૨

આદીસર જિણુ ઉદય કરિ, શાંતિ જિણુંદ સુખવાસ,

નિરમલ મતિ દો નેમિજિણુ, પરતા પૂરઉ પાસ.

૩

વિધન હરે શ્રી વીરજિણ, સુધ સંપદ દાતાર,
 પંચતીરથ જગિ પરગડા, પ્રણમું પ્રહસમિ સાર. ૪
 ષરતર ગહનાયક પરો, જંગમ જુગપરધાન,
 શ્રી જિનસિંહ સૂરીસર, નમીયછ સુગુણનિધાન. ૫
 વિનયવંત વિધાનિકો, ગણિ હીરનંદન ગાય,
 ગુરુ સુપસાયદ ગાયસું, રંગઈ હરચંદ્રાય. ૬

x

x

x

x

અંતે—

છેલ્લું પાનું નથી. પા. ૩૬ પં. ૧૫ આ. ૬.

૨૨૬ વિદ્યાચંદ (ત૦ વીપા શિષ્ય)

(૪૪૮) +શ્રી વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ રાસ, ૧૬૭૧ પછી.

આદિ—

સરસતિ મતિ ઘઉં નિરમલી, મુખિ ઘઉં વચન વિલાસ,
 ગાઉં તપગચ્છ રાજવી, વિજયસેન ગુણરાશિ. ૧
 જગમાં જગગુરુ હીરજી, હુઓ અધિક સોભાગ,
 મહિમા મહીમાહિં ધણુઉ, જિમ રામમુની મહાભાગ. ૨
 તાસ પાટિ ઉદ્યાયલિઈ, ઉગ્યુ અભિનવ ભાણુ,
 શ્રી વિજયસેન સૂરિસર, જેહથી નિતર્યુ વિહાણુ. ૩
 ભાગ્ય વડું શ્રી પૂજ્યનું, કુણઈ ન ખંડી આણુ,
 જિનશાસનમાં જગતાં, દુઆ અધિક મંડાણુ. ૪
 ખરચ પ્રતિષ્ઠા પૂજણાં, સંધ તીરથ ઉદ્ધાર,
 રાસ-ભાસ-કવિ ગ્રંથથી, તે મુણજ્યો અધિકાર. ૫
 છેહડઈ જે નિર્વાણુનઉ, કહ્નં લવલેશ વિચાર,
 તાત માત ગુરુ ગામનઈ, નામ થકી સંભાર. ૬

:-

*

*

*

અંતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરતણુ ઉ જે, અતિધણુ ઉ છઈ મઈ સુણ્યઉ,
 દોષ હાથ જોડી ખુદ્ધિ થોડી, કામિ કોડી સઉ ગુણ્યઉ,
 શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ નંદઉ ભાવિ વંદઉ વલી વલી,
 વર વિખુધ વીપા સીસ વિધાયંદ આશા સવિ ફલી.

૫૭

—૫૭ હુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જ કાવ્ય સંચય.

૧ +રાવણ મદોદરીએ આપેલ ઉપદેશ સં ૩૯૧ સ. મા. ભી.

૨૨૭ ગંગદાસ (ખં જિનસિંહ-કીર્તિરતનસૂરિ-હર્ષધર્મ—

હર્ષવિશાલ-સાધુમંદિર-વિમલરંગ-લઘ્વિકદલોલ શિ.)

(૪૪૯) વંકચૂલ રાસ. સં. ૧૬૭૧ આં શુ. ૨ ગુર પાતિ ગામમાં.

આદિ—

સંતિ જિણેસર ચિર જયતુ, સંતિકરણ જિનરાજ,

વંકચૂલ રાજ તણુઉ, ચરિત કહિસુ હિતકાજ.

૧

સુધધ મન જે પાલિસ્યધ, ગુરમુખ લેધ નીમ,

વંકચૂલ જિમ પામિસ્યધ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ નિસ્સીમ.

૨

ગુરવિણુ કો જાણુઈ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,

સુધટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાષ મિલઈ લોહાર.

૩

મૂરિષ કિમઈ ન રંજયઈ, જઉ વિધિ રંજનહાર,

ઠંઠન કિમ ચચરિયઈ, જઉ વરસઈ જલધાર.

૪

આરિ નીમ આવા ચતુર, લીધા ગુરનઈ પાસ,

અમતકાર ચિત જીપજઈ, સુણુતા મન ઉલ્હાસ.

૫

*

*

*

*

અંત—

સંવત સોલઈકહુત્તરિ જાણિ, પાતિગામ સુકામ વખાણિ,

આવણુ સૂદિ ખીજઈ ગુરવારિ, ગાયઉ વંકચૂલ સૂખકાર.

૧૨૧

યુગવર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ પાટ, સેવર્ધ સુરનર મુનિવર ચાટ,
 પરવાદી ભંજન સિરિ સાટ, શુદ્ધ પદ્મર્ધ જિણુવર વાટ. ૧૨૨
 યુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીશ, વિજયમાન પ્રતપઉ સુજગીસ,
 રાયરાણા માનર્ધ જસુ આણુ, એહના કેતા કર વખાણુ. ૧૨૩
 ભૂમિતલ મોટા અવદાત, યૃભ મહેવર્ધ જસુ વિખાત,
 આચારિજ આચારર્ધ ભલઉ, કીરતિરતન સૂરિ જગતિલઉ. ૧૨૪
 હરપધરમ વાયક તસુ સીસ, વાયક હરપવિશાલ મુનીસ,
 તસુ પાટધ પરગટ ગુણુનિલઉ, સાધુમંદિર વાયક સિરિતિલઉ. ૧૨૫
 તામુ વિનેય વિમલરંગ ગણી, વિનયવંતમાહિ મહિમા ધણી,
 તિહનઉ સીસ વિનયગુણુ જાણુ, વાયક લખધિક્કલ્લોલ પ્રધાન. ૧૨૬
 તામુ પ્રસાદર્ધ એહ રસાલ, વંકચૂલ ગાયઉ ગુણુમાલ,
 સુણુતાં ભણુતાં લીલવિલાસ, એહ સંબંધ કલઉ ગંગદાસ. ૧૨૭
 જિહાં સાગર જલ ગંગતરંગ, જિહાં કંચનગિરિ વર ઉતુંગ,
 તિહાં લગિ નંદઉ એહ સંબંધ, સુણુતાં ટાલર્ધ કરમહ બંધ. ૧૨૮

—સં. ૧૬૮૪ પોપ વદિ ૧૦ અર્ક્કવાસરે. પૂર્ણિમાપક્ષે યુગપ્રધાન
 શ્રી ૪ યુગવર ભટ્ટારક લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિ—પ્રથમ શિ. ગણિ શ્રી વીરવિમલ
 પ્રથમ વાયક વાયનાચાર્ય વાં શ્રી લખિધવિજય તત્ શિષ્યાય શિ. સૌભા-
 અવિજય લપિત—શ્રી સત્યપુરવરે. વિ. ધ. ૫-૧૪

૨૨૮ કૃપાસાગર (નેમિસાગર-વિદ્યાસાગર શિ.)

(૪૫૦)+ નેમિસાગર ઉં નિર્વાણુ રાસ. સં. ૧૬૭૨ માગ. શુ. ૧૨
 ઉજ્જેણીમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

સકલ મગલ સકલ મંગલ મૂલ ભગવંત,
 શાંતિ જિણુસર સમરીછ, રિદ્ધિવૃદ્ધિ સવિસિદ્ધિ કારણ,

મહિમંડલ મહિમાનિલો, પાપ વ્યાપ સંતાપ વારણ,
 ઉન્નેણીપુર જિત જયો, પ્રગટ અવંતી પાસ,
 કામકુંભ જિમ પૂરવે, કવિયણ કેરી આસ.

૧

નેમિસાગર ૨ નામ અભિરામ,
 કામિતપૂરણ અભિનવો કલ્પવેલિ સમ સદા કહીઈ,
 જપતાં જગિ જસ વિસ્તરિં લલિત લીલ આનંદ લહીઈ,
 વર વાચક પદવીધર, અંગિકર્ય ગુરૂ આણુ,
 જિમ હૃદ તિમ કવિ કહિં, તેહતાણું નિરવાણુ.

૨

x

x

x

x

અતે—

ઢાલ ૧૦ મી. રાગ ધન્યાશ્રી.

જય જય સાધુ શિરોમણી, નેમિસાગર વર નામોળ,
 કામિતપૂરણ સુરતર, વાચકવંદ લલામોળ.

૧૨૯

x

x

x

x

સંવત સોલ ધિહુત્તરઈ નયર ઉન્નેણી મઝારણ,
 માગસિર શુદ્ધિ આરસ દિનેં થુણિઉ શ્રી અણુગારોળ.

૧૩૪

વાચક વિદ્યાસાગર, તાસ પંચાયણ સીસોળ,
 વિપ્રુધ કૃપાસાગર કહિં પૂરો સકલ જગીસોળ.

૧૩૫

—લિં સં. ૧૭૭૦ આવણ વદિ ૫ યુધે મુનિ જયસૌભાગ્યેન
 પા. ૬-૧૩ નં. ૩૪-સન ૧૮૭૭-૭૮ ડે. કેા.

૨૨૯ રાજસાગર ઉ. (પોં. ધર્મસાગરસૂરિ-વિમલપ્રલ-
 સૂરિ-સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ.)

(૪૫૧) લવકુશ રાસ. સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૩ યુધ.

અતે—

સંવત સોલ વરસ બહુતરી જેઠ સુદી પુષ્કર,
તિથિ ત્રીજનિં દિનિં રાસ પૂરણ એહવું મંગલકાર.

૨

નગર થિરપુર રચ્ચડું, જિહાં કરધ કમલાવાસ,
જિહા વસઈ વડ વ્યવહારીઆ મતિ ધર્મ ઉપરિ જાસ,
પીપલ ગચ્છિં ગુર વડા શ્રી શાંતિસુરિ સુભણ,
પ્રતિજોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિહાણ.

૩

તાસ અનુક્રમિ પાટિ પ્રગટયા શ્રી ધર્મસાગર સુરિ,
શ્રી વિમલપ્રભ સૂરીસ પ્રણમું, હુઈ આણુંદ પૂરિ,
વિષુધ વિદ્યા ધરમદાતા અધિક જસુ ઉપગાર,
જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અધકાર.

૪

જેણિં થાપ્યા સુરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગર પાટિ,
જિનવચન મારગ દાખવધ પ્રીછવધ પુણ્યહ વાટ,
વીનવધ વાચક રાજસાગર રાસ એહ રંગિં મુદા,
નરનારિ ભાવિ સંભલધ તસુ સંપન્નઈ ધરિ સંપદા.

૫૦૫

—ઇતિશ્રી લવકુશ રાસ સંપૂર્ણ:—અંથા. ૯૦૦ પત્ર ૧૨ હા. ભં.
પાટણ ડાખડો ૮૩.

(૪૫૨) પ્રસન્નચંદ્ર રાજપિં રાસ. સં. ૧૬૯૮.

પત્ર ૧૫ હા. ભં. પાટણ ડા. ૮૩

—

૨૨૯૬. કીર્તિવિજય (૧૦ કાનજી શિ.)

વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ સજાયા.

આદિ—

જવહરી સાચોરે અકપ્પર સાહજરે—એ હાલ.

સરસતિ ભગવતિ ચિત્ત ધરીરે, પ્રણમી નિજગુરૂ પાંચરે,

હીર પટોધર ગાયતાં રે મુઝ મનિ આણુંદ થાયરે,
તું મનમોહન જેસંગજીરે.

૧

x

x

x

x

અંતે—

કલશ.

હીર પટોધર સંઘ સુખકર વિજયસેન સૂરીસરો,
મેં યુજ્યો સૂર સવાઇ અવિચલ બિરદ મહિમામંદિરો,
જન્મ પાટિ પ્રગટ પ્રતાપ દીપે વિજયદેવ દિવાકરો,
કાનજી પંડિત સીસ કીરતિવિજય વંછિતકરો.

૪૭

—૪-૯ માં.

(વિજયસેનસૂરિ—સ્વં ૧૬૭૨ માં થયા ત્યાર પછી તે સમામાં
આ થયેલ છે.)

૨૩૦ લાલવિજય (૧) (ત. વિજયદેવસૂરિ-શુભવિજય શિ.)

(૪૫૩) જ્ઞાતાધર્મ ઓગણીસ અધ્યયન સઝાય. સં. ૧૬૭૩
આષાઢ વદ ૪ રવિ છઠીઆઝમાં.

અંતે—

સંવત સોલત્રિહંતરિ સંવતસરે, આદિતવારે આસાઢ માસે,
શુભવિજય શિષ્ય લાલવિજય એણિપરે કહે ભણે ગુણે
તે સુખીય થાશે.

૧૦

—છતિ પુંડરીક કુંડરીક રિષી સઝાય.

તપગચ્છિ પાટ પરંપર આગ્યા, સુધર્મ ગુરૂથી ભાવ્યા,

શ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર રાજે, સોલત્રિહંતરિ છાજે.

૬

આસાઢ વદિ ચોથે દિન આવે, છઠીઆઝ માહે ગાવે,

રવિવારે એ અર્થ વિચારો સાંભળતાં સુખ થાયે.

૭

શુભવિજય પંડિત સુખકારી, તાસ પ્રસાદિ જાણી,

સઝાય એકવીસ આસ પુરો મુજ, લાલવિજય કહી વાણી.

૮

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેખને સુણીએ.

૯

—સર્વરસ સઝાય ગ્રંથાગ્ર ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિદ્યા.

૧+ ધી સઝાય. ૧૦૨ સ. મા. બી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર-કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરુપદપંકજ નમી હું માયું વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિયલ વખાણીય, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોળ સિલોતરે, માગશિર કડી મઝારિં,

શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીથે કામ કીધું ઉદાર.

૪૧

જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદા કોડિ,

શ્રી શુભવિનય શિષ્ય ઇમ ભણુય, લાલવિનય નમે કરજોડિ.

૪૨

આ. ક.

—લિ. ઝ. વીરજી પઠનાથ ઝ. ગ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે

પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધર્મ સહગુરુ નામ, જિમ મનવંછિનૈ કામ,

અતે—શુભવિનય સીસ લાલવિનય કહે, સુયગડાંગ વૃત્તિથી લહઈ. ૫

૪. ભરતખાહુખલ સ. ૩૧ કડીની.

અતે—

તપગચ્છનાથક સુંદરે, શ્રી વિનયસેન સરિરાય,

સોહગ તિહાં વાચકવરે, શ્રી કલ્યાણવિનય ઉવઝાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદ્ધીસ
લાલવિજય કહે ધણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જમરે. ૩૧

—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લીં.; ૨-૧૬ મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.

૫ કચવત્તા મ્હપિ સ. ૧૪ કડીની.

અતે--

એ હવેં વિર આલ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,

દીક્ષા લીધી તિહાં સાચા શ્રી ગુરુ હાથે.

પાલે એકમન્નાં કરમ સવેં તિહાં યાલી,

કેવલ પામીને લહરચે મુગત લટકાલી

લટકાલી તિણું મુગતજ પામી, તેતો દાન પ્રભાવે,

ઉતમના ગુણ લેષ દેષ કર્યો સઝાય સુભભાવેં

શુભવિજય પંડિત પાય સેવી, લાલવિજય કહેં પ્રાણી,

ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, હીયડેં ઉલટ આંણી. ૧૪

(આમ દરેક કડી ૮ ટુંકની છે) લિં શ્રી પુરુષદિરે. ૩-૧૧
મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાનું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ ૫૪ ૪૭.

વીસ વિહરમાન સ્તોત્ર

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લીં.

અગડદત્તરાસ. (સં. ૧૬૪૯ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલગચ્છના પાટ પર ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લોલાડા ગામે કોઠારી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોડણ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩ માં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૯ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. તેમણે કચ્છદેશના અધિપતિને પ્રતિજ્ઞા આપી આહુડ-શિકાર મુકાવ-

રાબો. તેમના ઉપદેશથી નવાનગરમાં સં. ૧૬૭૬ માં લાલન ગોત્રે ઓસવાલ જ્ઞાતિના શા. વર્દમાન પરમસીએ નવલાખ મહમુદી ખર્ચાને એક મોટા જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં ૯૧ મોટાં બિંબ ભરાવ્યાં તથા ૪૪૧ બીજાં બિંબ ભરાવ્યાં તેમજ તે શેડે શત્રુંજયપર એક મોટું જિનાલય કરાવ્યું તે બીજાં સાત દેરાસરની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. વળી સં. ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૮ રવિએ નવાનગરવાસી ઓસવાલ જ્ઞાતિના નાગડગોત્રના શા, રાજસીએ ૫૫૧ જિનબિંબ ભરાવી એક મોટું બાવન-જિનાલયવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું તેની પ્રતિષ્ઠામાં આ આચાર્ય હતા. તે રાજસીએ એક દેરાસર ઉપર નવ લાખ મહમુદી ખર્ચાં. અને બીજા મોટા ૨૧ પ્રાસાદ કરાવ્યા તેનીપર ૮૪ લાખ કોરી ખર્ચાં આ આચાર્ય આગરામાં ચોમાસું હતા ત્યાં એમના ઉપદેશથી કાનપાલ અને સોનપાલે ધણું ધન સાતક્ષેત્રે વાવર્યું—શ્રી સમંતશિખરજીનો સંઘ કાઢ્યો તે યાત્રા કરી સં. ૧૬૭૧. આ આચાર્ય સં. ૧૭૧૮ માં ભુજમાં ૮૫ વર્ષની ઉમરે સ્વર્ગસ્થ થયા. વધુ વૃત્તાંત મોટી પદાવલિમાં તેમજ તેમનાપર ઉદયસાગરે રાસ સં. ૧૮૦૨ માં રચેલો પ્રગટ થયો છે. તેમાંથી જોઈ લેવું. પૃ. ૪૭-૫૨ કલ્યાણસાગર આપેલ છે તેજ આ અંચલગચ્છીય હોવા ધટે તેથી આને જૂદો નંબર નથી આપ્યો.

૨૩૧ ઉદયમંદિર (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-પુણ્યમંદિર શિ૦)

(૪૫૫) ધ્વજભુજંગ આખ્યાન સં. ૧૬૭૫ કા૦ શુ. ૧૩ સોમ.
સેરવાટપુરમાં

અતે—

સંવત સોલપચોતરે રે, કારતિક માસ મઝારિરે,
સુદ તેરસ અતિ ઉજ્જીરે, સોમ સુતન ભલો વારરે.
વિધિપક્ષ ગછગુરુ રાજ્યોરે, સોહં નિર્મલ નાણુરે,
દિનદિન મહિમા દીપતોરે, જિમ્ ઉદયાચલે ભાણુરે.

૧૦

૧૧

કલ્યાણસાયર સૂરીસરે, સકલકલા ગુણ કાંમરે,
નાનિગનંદન સુંદરે, મોહન (કોડણ) શ્રીગુરુ નામરે. ૧૨

તાસ પક્ષ પંડિતવરે, પુન્યમંદિર મુનિરાયરે,
વિનય તેહના વીનવેરે, ઉદયમંદિર ધરી સાયરે. ૧૩

રાસ રમ્યો ખતે કરીરે, સેરવાટપુર માંહિરે,
નરનારી જે સાંભલેરે, તસ હોઈ અધિક ઉછાંહિરે. ૧૪

—સકલપંડિત શિરોરત્ન ભૂભામિનીભાલસ્થિતોપમાન પંડિતોત્તમ
શ્રી ૨૧ શ્રી લખિધવિનય ગણિ શિષ્ય સકલગણિગળેંદ્રગણિ સુંદર-
વિનય ભાઈશ્રી પં શ્રી શાંતિવિનય ગણિ લિખિતં મુનિશ્રી નેમવિનય
વાચનાથે લિખિતં પુસ્તક શ્રી શાંતલપુર નગરે. (પત્ર ૭ પ્ર. કા.)

૨૩૨ ધર્મકીર્તિ (ખ૦ ધર્મનિધાન શિ.

(૪૫૬) નેમિરાસ સં. ૧૬૭૫ કા. શુ. ૫ રવિ

આદિ— હું બલિહારી જાદવા એહની ઢાલ.

સરસતિ માતા મુઝ ભણી, દેજે અવિરલ યુદ્ધિ વિસાલકિ,
નેમિ તણા ગુણ ચિત્ત ધરી, પભાણું રંગઈ અતિહિં રસાલ કિ. ૧
સીલસિરોમણિ નેમિજી, ગામસુ હું જિણુવર સુખકારકિ,
સીલ સુજસ જગિ વિસ્તર્યઉ, જાદવકુલનઉ એ સિણુગારકિ. સીલ ૨

~

*

*

✽

અતે—

અરતરગણિ ગુરુ ગુણનિલઉ, જુગપ્રધાન જિણુચદ મુણિંદ કિ,
પાઠક ધરમનિધાનજી, ધરમકીરતિ મનિ ધરિય આણુંદકિ. ૭૦
સોલહસયપચહુત્તરઈ કાગુણ સુદિ પંચમિ રવિવારકિ,
રાસ ભણ્યઉ જિણુવર તણુઉ, સયલ સંધનઈ મંગલકારકિ. સી. ૭૧

—૩-૧૫ સેં લા. નં. ૨૨૩૩.

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય-
ચતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (?) વડાવલીમાં

આદિ—

થંભણુપુર વરપાસ જાણુ, હું પ્રણમું તુમ પાય,

વામાનંદન નામથી, પરમ પામું સુખદાય. ૧

સરસતિ ભગવતિ આપયો, મુઝનઈ યુદ્ધિ પ્રકાસ,

કાલિદાસ જિમ માધ તિમ, તિમ ઘો વચનવિલાસ.

*

+

*

*

અંતે—

દાલ આવો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

ગાયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણુ ગાયા, સુખસંપતિ બહુ પાચારે,

ઉત્તમના ગુણુ મુણુસેં ભણુસેં તસ ધર ઋદ્ધિ સવાચારે. ૧

દાન સીલ તપ ભાવના કહીઈ, એ જગમાં સહી ચ્યારેરે.

એ ચ્યારેથી અધિકો જાણો, સીલ વડો સુખકારરે. ગા. ૨

શીલ પાલ્યું રિપુમર્દન રાજ, તો તસ રિદ્ધિ સવાધરે,

ધમ જાણીને સંજમ પાલો, પ્રાણી તુમે સહુ કોધરે. ૩

સીલઉપદેશમાલાથી લીધો, એહનો સહી અધિકારરે.

પડિત સોઈ શોધીને કરયો, જો હોવે ખોવટ લગાર. ૪

જેહવી યુદ્ધિ તેહવી ચતુરાઈ, આવે તેહવી વાંણીરે,

રંક જાણુ હું ધનવંત સખલો, તે સચિ મથ્યા જાણીરે. ૫

અધિકું ઓછું જે મેં ભાણ્યું, તે મુઝ મિચ્છા દુકડરે,

એક ધ્યાને કરી જોડયો, એહનો રાસ ધણું અમુલકરે. ૬

સતરસહસ ગુજરાતી સોહાવઈ, પાટણુ ખારોસારરે,

ગામ વડાલવી અતિ ધણું સાંરં, ધરમી લોક દાતારરે. ૭

સંભવનાથ તણે પરસાદે, ચોપદ સરસજ કીધીરે,	
શ્રી જિનનો દીદાર લહીને મુઝ મનવંછિત સિદ્ધિરે;	૮
સંવત ચૈકસૈલાદિક રાગા, જ્ઞાની નામ ધરીજેરે,	
માસ વ્યંક અળુઆલીતિય સીવા, વાર ભલો ભૂગુ લીજેરે;	૧૦
સકલ ભદ્રારક અનોપમ સોહે શ્રી હીરવિજય સૂરીરાયારે,	
અકબરને યોધ દધને, શ્રી જિનધર્મ પતાયારે.	૧૧
તાસરે સીસ અતિ ઘણું રૂડા, ઋદ્ધિવિજય સુખકારરે,	
તાસરે સીસ પંડિત ગુણભરીઆ, અતુરવિજય શિષ્ય સારરે.	૧૨
રાગ ધનાસી ઢાલ સતાવીસ, રિપુમર્દન ગુણુ ગાયારે,	
વિવેકવિજય કહે સુણુતાં સહુને, આણુંદઋદ્ધિ સવાયારે.	૧૩

—૧૮-૧૫ અથમાન ૭૦૦ નં. ૩૭ દા. ૨૫ લીં.

૨૩૪ જયસોમ (ખ. પ્રમાંદમાણિક્ય ગણિ શિ.)

(૪૫૮) ભાવના સંધિ સં. ૧૬૭૬ વીકાનેરમાં.

આદિ—

આદીસર જિણુવર તણાં, પદપકજ પણુમેવિ,	
પભણિશુ બારહભાવના, સાનધિ કરિ શ્રુતદેવિ.	૧
દાન દયા જપતપ ક્રિયા, ભાવ પખર્ધ અપ્રમાણુ,	
લૂણુ વિણુ જિમ રસવતી, એ શ્રી જિનવરવાણિ.	૨
દાન શીલ તપ દોહિલા, કરતાં દૂસમકાલિ,	
ભાવના ભાવઉ ભવિકજન, પુણ્યસરોવરપાલિ.	૩
અનિલપણુઉ અશરણુપણુઉ, ભવસરૂપ એકત્વ,	
અન્યથઉ વલિ અશુચિપણુ, આશ્રવ સવરતત્વ.	૪
નવમી નિર્જર ભાવના, ધર્મ સુરલોક સભાવ,	
યોધિ દુલભ પરભવ ધસી, બારહ ભાવન ભાવિ.	૫

અતે—

ઢાલ.

ઇણિપરિ આહર ભાવન જાણી, આણુ જિનંદતણી મનિ આણી,
અહનિસિ જેહ ધરઈ મનમાહિ, તે શ્રી જિનવરધમ્મ આરાહઈ. ૭૦
રસવારિધિ રસ સહસ વરસઈ, વીકાનયરિ નયરિમન હરસઈ,
શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગુરરાજઈ, એહ વિચાર ભણ્ણહિ હિતકામઈ. ૭૧
પ્રમોદમાણિક ગણિ સહગુરૂ સીસ, ગણિ જયસોમ કહઈ સુજગીસ,
આદીસર સુરતરૂ સુપસાઈ એહ ભણુતાં સવિ સુખ થાઅઈ. ૭૨

—૪-૧૧ ક. આ. (મારી પાસે છે.)

૨૩૫ મનોહરદાસ (વિજયગચ્છ ગુણસૂરિ-દેવરાજ

-મદ્ધિદાસ શિ.)

(૪૫૯) યશોધર ચરિત્રસં. ૧૬૭૬ આવણ વદ ૬ ગુરૂ દશપુર (મંદસોર)માં.

આદિ—

વસ્તુ

ઋષભ જિણુવર ઋષભ જિણુવર નાભિનૃપનંદ,
મરૂદેવ્યા ઉવરયં રયણુ કોડિ દેવ જસ સેવ સારય,
ઈંદ્રિ ચંદ્ર સેવયં સદા, અલિય વિધન સવ દૂરિ વારઈ,
શ્રી શાંતીશ્વર શાંતિકર, પાસ જિણુદ દયાલ,
તસ પદપંકજ નમવિ કરિ, ચરિત રચિસ સુવિશાલ,
વીર જિનવર વીર જિનવર પ્રણુમિ વંદુ ભાય,
સાસનપતિ જિનવર જયો, ઈંદ્રિકોટિ સુગરણુ નિરંતર,
ભક્તિભાવ નિર્ભર સદા, નમઈ ચંદ્રનાગેંદ્ર ગણુધર,
પુંડરીક ગોયમ પ્રમુખ, નમીઈ સકલમુણિંદ.
રાય જશોધર ચરિત વર, પભણિસુ પરમાણુદ.

૧

૨

*

*

*

*

અતે—

શ્રી જિન વીર કહિઉં સંખંધ, ગોતમ આગલિ એહ પ્રખંધ,
હિંસ્યા તથા દયા આદર, જિમ ભવસાયર હેલાં તરૂ.

૪૩

ગુરુ મુખથી જાણ્યો જેહવડ, તેહવડ રચ્યો નહી કાંઈ નવડ.
 એ સંબંધ સદા સુખકાર, ભણતાં સુણતાં જયજયકાર. ૪૪
 સંવત સોલછહતરઈ સાર, શ્રાવણ વદિ ષષ્ઠિ ગુરુનાર,
 દશપુર નવકુળ પાસ પસાય, રચ્યો ચરિત્ર સખાં સુખદાય. ૪૫
 વિજયગણિ ગુણસૂરિ સૂરીંદ, જશ દરસણ હુઈ પરમાણુદ,
 શ્રી મુનિ દેવરાજ સુખકંદ, તાસ શિષ્ય મલ્લિદાસ મુનીંદ. ૪૫
 તસ પદપંકજ સેવક સદા. મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
 જા મંદિર અવની ચિર રહઈ, તાં લગિ એ ચરિત્ર ગહમહઈ. ૪૬
 રાય જસોધરતણો ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય પવિત્ર,
 એ ચરિત્ર નરનારી ભણઈ, તેહનઈ લિલ્લમી ધર આંગણુઈ. ૪૭
 —સં. ૧૬૮૫ વરષે આસાઠ સુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા
 મધ્યે. ૩૧-૧૨ સે લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (ખ૦ સાધુકીર્તિ-હેમસૂરિ શિ.)

(૪૬૦) ગુણકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિગયપુરીમાં.

આદિ—

રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરુ પાય
 પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કર્યો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧
 પુન્યધ ધણા કણુ કંચણુ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંમીજિ સર્વ સિધ્ય,
 પુન્યઈ ઇઠ મિલિ સંયોગ, પુન્યઈ હોઈ મનવંછિત ભોગ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

૧૬ મી ઢાલ ધન્યાસીરાગ.

x

x

x

x

સંવત્ સોલ છોતિરઈ પ્રથમ મેહઈ આસો માસ,
 વિગયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સંધ અનુભતિ ઉલ્લાસ.

શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક ભલા, શ્રી જિનરાજ સૂરોદ,	
શ્રી જિનભદ્ર સાખી વડા, જિહાં વડવડા મુણીંદ.	૧૮૩
શ્રી સાધુકીરતિ પાઠકવર, નાણુ ચરણુ ભંડાર;	
શ્રી હિમસૂરિ વાચક વર, તાસુ વિનય ગુણધાર.	૧૮૪
તસ પય પંકજ સેવક, જ્ઞાનમેરૂ કહિ એમ,	
ઢાલ ધન્યાસી સોલમી, સુણુતાં હોવછ સર્વ પ્રેમ.	૧૮૫
પંડ ત્રીજઈ તપ ગુણુ કલા, સુણીજે ભાવના ભાવંતિ,	
રિધિ વૃધિ સંપદ સવે, મનવહિત આવંતિ.	૧૮૬

—તૃતીયખંડે તપોધિકારે ગુણુકરંડ ગુણુવલી અધિકાર-સં. ૧૭૦૨

પો. સુ. ૫ ભૃગૌ લિ. ૮-૧૩ (વિ. ધ.); પાનાં ૬-અમ.

—પંડિત ગજરત્ન લિપિતં સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે શુભંભવતુ શ્રી
જલો (૨) મહાગઢ દુર્ગ મધ્યે લિપિતં. ૫-૧૭ જૈ. એ. નં. ૧૧૩૯

૨૩૭ મતિસાગર-(આગમ ગ૦ ગુણુમેરૂ શિ.)

(૪૬૧) સંગ્રહિણી-ઢાલખંધ સં. ૧૬૭૫ પોષ માસ.

આદિ—

અરિહતાદિક પંચ જે, પરમેષ્ઠી પ્રધાન,	
નમું નિરંજન ચિત્તચું, માગું અવિચલ માન.	૧
કારમીરનિવાસિની, સરસતિ સમરૂં માય,	
તાસ ચરણુ ભાવઈ નમી, કરૂં કવિત ઉચ્છાહિં.	૨
સદગુરૂ પદપંકજ વલી, વાંદું ભાવ સહીત;	
તાસ તણે સુપસાહિયે, વાધે અવિચલ મતિ.	૩
એક મનાં આરાહીઈ, શ્રી ઉદયચણુ સૂરીંદ,	
તસ પટોધર દીપતાં, આગમ ગચ્છ દીણુંદ.	૪
શ્રી સૌભાગ્યસુંદર સૂરિની, અનુમતિ લહી ઉલ્લાસિ.	
શ્રી સંગ્રહણી સૂત્રતું, રાસ રચું સુપ્રકાસ.	૫

પહેલું દ્વાર ચઢત્રીસ જે, અનુક્રમે કહું વિચારિ,
સાવધાન સહુ કે સુણો, બોલું સૂત્ર અનુસાર.

૬

*

*

*

*

અંતે—

આગમ ગછિ મુનિવર મુગુટ, શ્રી ઉદયરયણ સૂરિરાય,

શ્રી સોભાગસુંદર સૂરિગર, ધંધુકીઆ કહિવાય.

૪૩

તસુ પરિવારધ ગહગહધ પડિત શ્રી ગુણમેર,

સકલ કલાધ દીપતા, મહિમા જસ ભડમેર.

૪૪

તાસુ સીસ ભાવિધ કરી, રચિઓ રાસ સુવિચાર,

સવત સોલ પંચોત્તરધ, પોષ માસ ઉદાર.

૪૫

પહિલુ અક્ષર મન તણું, બીજઓ યતિનું જાણિ,

મનસા ત્રોળુ આણુયો, ચુચધ વધરાગ આણિ.

૪૬

વધરાગરનું પંચમુ, એહજિ કવિના નામ,

શ્રી જીરાઉલિમડણુ, કરં તેહનધ પ્રણામ.

૪૭

—ઉપાધ્યાય શ્રી રતનસાગર ગણિ શિષ્ય પદમસાગર ગણિ શિષ્ય

ધર્મસાગર પઠનાથ. (ચેનસાગર ભ. ઉદયપુર.)

—સં. ૧૮૭૭ ના વર્ષે માહ સુદિ ૧૫ દિને ભૂગુવાસરે તૃતીય
પ્રહરે શ્રી પાલણપુર નયરે શ્રી પાલવીયા પાર્શ્વનાથજી પ્રસાદાત્ લિખિતં
અંચાગ્રથ ૮૨૩ શ્લોક-૨૮-૧૨ પ્ર. કા. ન. ૯૯૨.

૨૩૮ ગુણસાગર સૂરિ (વિજયગચ્છ-વિજય ઋષિ-ધર્મ-
દાસ-ખેમજી-પદ્મસાગર સૂરિ શિ.)

(૪૬૨) હાલસાગર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ શુ. ૩ સોમ કુર્કેશ્વર ગામમાં.

આદિ—

શ્રી જિન આદિ જિનેશ્વર, આદિતણો દાતાર,

યુગલા ધર્મ નિવારણો, વરતાવણુ વિવહાર.

૧

- શાંતિ સકલ સુખદાયકો, શાંતિકરણ સંસાર,
અરતિ અસુખ દુખ આપદા, મારિ નિવારણહાર. ૨
- નેમિનાથ મતિ નિરમલી, અનમન મારણ દેવ,
ખાલ અહ્યારી પ્રભુ, સુરનર સારથિ સેવ. ૩
- પારસ પારસ સારિખઉ, સુખ સંપતિ દાતાર,
ક્ષુદ્ધોપદ્રવ ટાલણો, નામિ સદા જયકાર. ૪
- વીરસ્વામિ ત્રિભુવનતિલો, ગુણુમણિનુ ભંડાર,
તીર્થંકર ચંદ્રવીસમુ, શાસનનો સિણગાર. ૫
- કાલ અતીતઈ જે દૂઆ, વર્તમાન જિન ઇસિ,
હોણહાર ને સદ્ગુણના, ચરણ નમુ નિસદીસ. ૬
- ગણહર ગૌતમ ગુણુનિલો, લખિધપાત્ર સુવિચાર,
પનરઈ સધરે તિડોતરાં, દીધો જેણિ આહાર. ૭
- કામધેનુ ગૌ શબ્દથી, તલઈ તરૂ સુરવૃક્ષ,
મમઈ જુ મણિ ચિંતામણી, ગૌતમ સ્વામિ પ્રત્યક્ષ. ૮
- દેશિ દેશાંતર કાં ભમઈ, મૂરિપ લોગ અયાણુ,
ધરિ બચકાં હરિ પોરસો, ગૌતમ કેરો ધ્યાન. ૯
- અહ્યાણી અહ્યાસુતા, સારદમાત પ્રણામ,
કરિ માગું મતિ નિર્મલી, જિમ પામું કવિ નામ. ૧૦
- કવિવાણી વારૂ કહી, જસ તૂડી તું માય,
તૂડ તૂડા વિણુ ખોલણો, મૂરિપમાંહિ કહાય. ૧૧
- પદઈ ગુણુઈ મતિ આગલા, રાજસભા સનમાન,
લહઈ નિવાળ્યા તાહરા, મોટિમ મેરૂ સમાન. ૧૨
- માત મયા કરિ સાંભલે, સેવકની અરદાસ,
તિમ કરિ જિમ પહુંચઈ સહી, માહરા મનની આશ. ૧૩
- ગુરૂ નમીયઈ ગુરૂતાભણી, ગુરૂવિણુ ગુરૂતા નાહિ,
ગુરૂ જનનઈ પ્રગટક કરઈ, લોક ત્રિલોકાં માંહિ. ૧૪

ગુરુ કારીગર સારિખા, ટાંકી વચન વિચાર,	
આથરથી પ્રતિમા કીયા, પૂજા લહધ અપાર.	૧૫
અંધકાર અજ્ઞાનતા, જ્ઞાન શલાઈ સાર,	
ફેરિ કીયા જગિ દેખતા, ધનિ ગુરુના ઉપગાર.	૧૬
તીર્થકર ગણુધર સદ્, સારદ સગુરુ સકામ,	
સદ્ મિલી મુઝ આપિયો, કાવ્ય કલા અભિરામ.	૧૭
ઉત્પત્તિ શ્રી હરિવંશની હલધર કૃષ્ણનરેશ,	
જેમ મદનયુગ પાંડવો, ચરિત્ર બાણું સુવિશેષ.	૧૮
યાદવ કથા મોહામણી, જે સુણિસી નરનારિ,	
તીર્થનો ફલ પામસે, નહિ સંદેહ લગાર.	૧૯

x

x

x

x

અંતે—

ગચ્છ સ્વચ્છ પ્રણામસૂરે, વિજયવંત વિશેષ	
શ્રી વિજયગચ્છ રાજ્યા, કાંધ દીપેરે ગુરુધર્મ નરેસ.	ક્રિ. ૧૯
વિજયઋષિ વિદ્યાખલારે, ધર્મદાસ મુનીશ	
ક્ષિમાસાગર ખેમજી, કાંધ જેહનીરે જગમાંહિ જગીસ.	૨૦
પદ્મસાગર સૂરિજીરે, સુજસ જસુ ભરપૂર,	
પાય પ્રણમી પ્રભૂતણા કાંધ, પમણુરે ગુણસાગર સૂરિકિ.	૨૧
સંવત્સર સોલ છહોતરીરે માસ શ્રાવણ સુદિ	
તિજ સોમ સમુત્તરા, કાંધ વાસરકે વાર અવિરદ્ધ.	૨૨
કુર્કટેશ્વર નગરમારે, પાસ સામી પસાય	
સધને ઉચ્છકપણુઈ કાંધ રચિયોરે મેં ચરિત સુભાય કે.	૨૩
ઢાલસાગર નામશ્રી, હરિવંશનો વિસ્તાર,	
શુદ્ધ ભાવે સાંભણે, કાઈ પામેરે સુંખ સંપતિસાર કે.	૨૪
એકસો એકાવતેરે, ઢાલનો સોભાગ,	
આદિતો આસાવરી, કાંધ અંતેરે ધન્યાસી રાગ કે,	૨૫

જન્મ લગિ ગિરિ મેરુજીરે, સકલ ગિરવર ઇસ,
તપ્ય લગે હરિવંશ એ, કાંઈ થાજ્યોરે થિર વિસવાવીસ.

કલસ.

શ્રી હરિવંશ ગાયો મુજસ પાયો, જ્ઞાનપ્રુદ્ધિ પ્રકાસનો

પાપ ત્રાઠો ગયો નાઠો, પુન્ય આયો આસનો

કરત પુત્ર કલત્ર કમલા પઢત સુણત સોહામણો,

પૂજ્યશ્રી ગુણસુરિ જ પે, સંધરંગ વધામણો.

૨

—ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રખંધે નવમો અધિકાર—અંથાઅંથ શ્લો. ૫૭૫૦
લિ. ૧૭૫૮ માધવમાસોત્તમ માસે પૂર્ણિમા ગુર ભાંણવડામે લિ૦

—લિખિતં મુનિ રાજ્યદેણુ-પદનાથ સંધવી શ્રી નાનજી તત્પુત્ર
સં, શ્રી હીરાનંદ, તદ્ભાર્યા અનેક ધર્માતુષ્ઠાન કાર્યા સંધવણિ મનરંગદે.
શ્રીદસ્તુ, કક્ષ્યાણુમસ્તુ, લેખક પાઠકયોઃ શુભં ભૂયાસ્તાં. ૧૦૧-૧૬ અનત૦

—ઇતિશ્રી ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રખંધે નવમો અધિકાર સંપૂર્ણઃ સં.
૧૭૨૯ કાર્તિક સિત ૧૩ દિને ગુરવારે પં. શ્રી ૫ વિજયહર્ષગણિ શિ૦
ગણિ સાધુવિજયેન લિખિતા પ્રતિરિયં. સ્વશિષ્ય મુનિ પદ્મવિજય વાચ-
નાથે. ૮૦-૧૮ મો૦; ખં. ૧, અં.

—સ. ૧૮૮૪ ના આસો શુદ્ધિ ૨ શુકલપક્ષે લિખિતં ઋ. સુંદરજી
સંધજી સીપ ઋ. પ્રેમજી ત. ઋ. હીરાચંદજી. શ્રી. જેતપૂર મધ્યે રાસ
પુરો લખો છે. પા. ૧૦૭-૧૪ મારી પાસે આ અધૂરી પ્રત છે. આ
સિવાય બીજી એ પ્રતો છે પણ તેપણુ અધૂરી છે.

(૪૬૩) કૃતપુણ્ય (ક્યવન્ના) રાસ સં. ૧૬૭૬.

અતે—

૨૦ મી ઢાલ.

*

*

*

*

ધમ મુણી વયરાગીહિજી, જેઠો નંદન થાપિ,

ધરનઈ ભારિ પેત સાતમધ, એ ધન બહુલહિ આપિ. મ૦ ૨૮

વર્ધમાન જિન હાથિ લીધો, ક્યવન્નઈ વ્રતમાર,

સ્વર્ગ પંચમઈ હોઈ ચનીઈ, પામીસઈ ભવપાર.

મ૦ ૨૯

ઢાલ ભલી પણ વીસમીજી, દાન દીયાથી જોધ,

શ્રી ગુણસાગર સૂરિજીરે, સુધરધ છઈ ભવ દોષ. મં ૩૦

—પહેલાં એ પત્ર વગરની પ્રત મારી પાસે છે. ૮-૧૫ આમાં પ્રશસ્તિમાં રચ્યા સંવત નથી. છેલ્લો કવચ ઉડાડી દીધો લાગે છે. બીજી પ્રત લખ્યા સં. ૧૮૫૬ ની છે; રત્ન. ચં; ડે; લીં.

+શાંતિનાથ છંદ.

+શાંતિજિનવિનતિરૂપ સ્તંભ ૧૭૪ જૈ. પ્ર.

૨૩૯ મતિસાર (ખં જિનસિંહસૂરિ શિ.)

(૪૬૪)+ શાલિભદ્રમુનિ ચતુષ્પદિકા (રાસ) સં. ૧૬૭૮

આસો વદ ૬

આદિ—

દૂહા.

સાસણનાયક સમરીયદ્ધ, વર્દમાન જિનચંદ

અલિય વિધન દૂરઈ હરઈ, આપદ પરમાણુદ. ૧

સદ્ગુણ જિનવર સારિષા, પિણુ તીરથધણી વિશેષ,

પરણીજીત તે ગાધયૈ, લોકનીતિ સંપેષિ. ૨

દાન શીલ તપ ભાવના, શિવપુર મારગ ચ્યાર,

સરિષા છઈ તોપિણુ ઇહા, દાનતણુહ અધિકાર. ૩

શાલિભદ્ર સુખસપદા, પામે દાનપસાય

તાસુ ચરિત વષાણુતાં, પાતિક દૂરે પુલાય. ૪

તાસ પ્રસંગે જે થઈ, ધન્નાની પણ વાત,

સાવધાન થઈ સાંભણો, મત કરજો વ્યાધાત. ૫

*

*

*

*

અંતે—

સાંધુચરિત કહિવા મન તરસ્યે, તિણુ એ ઉદમ ભાણ્યો હરખેજી

સોલહસત અઠહત્તર વરસ્યે, આસુ વદિ છઈ દિવસ્યજી.

—શાલિભદ્ર ધન્નો રિષરાસ. ૮

શ્રી જિનસિંહસૂરિ સીસ મતિસારે, ભવિયણુનિ ઉપગારેણ,
 શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે, ચરિત કહો મુવિચારેણ. ૫૯
 ધણિપરિ સાધુતણા ગુણુ ગાવે, જે ભવિયન મન ભાવેણ,
 અલિય વિધન તસ દૂરિ પલાયે, મનવાંછિત મુખ પાવેણ, ૧૦
 એહ સંબંધ ભવિક જે ભણસ્યે, એકમનાં સાંભલિસેણ,
 દુખદોહગ સખ દૂરિ ગમસ્યે, મનવાંછિત ફલ લહિસ્યેણ. ૧૭

—સર્વગાથા ૫૨૬ જૈ. એ. નં. ૧૦૫૬; પાનાં ૨૯ ગુ. વિઃ
 ૨૧-૧૩ લીં, પાનાં ૨૩ પ્ર. કા; ખં. ૧; ભા.; વી. પા.

—સં. ૧૭૨૨ વરસે શ્રાવણ વદિ ૧૩ દિને લિખિતં દે. લા-
 કમલવિજય મુનિ પાસેની.

—સં. ૧૭૪૬ આશો શુદ્ધ ૭ દિને લિં પં. પેમાવિજયેન. શ્રી-
 માલગ્રામે પાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ ૧૫-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૭૯૨ કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરૂ પુન્યપુર નગરે પં. શ્રી કેસ-
 રસાગરેણ શિ. વલ્લભસાગર શિ. મનોહરસાગરેણ લિખિતં. પ્ર. કા.

—ધર્મશ્રી શાલિભદ્ર મહામુની ચરિત્રાં યોહિત્યવંસીયાવતંસીયમાનઃ
 નિસ્સમાન મહિમાનિધાન નિવિગાનયશોવિતાન સાવધાન પ્રધાન વિદ્વજ્જન
 દસિધાવધાના ધિગ ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાન શ્રી શત્રુંજયતીર્થોદ્યોગદ્વાર પ્રતિષ્ઠા
 વિધાન લખ્યમાન યુગપ્રધાન* શ્રી જિનરાજસૂરીભિ રચયાંચકે સાહાણુ
 હાખ્ય સ્વભ્રાતુરભ્યર્ચનયા ચંદ્રાર્ક ચિરં નદાત્ લિં સં. ૧૮૧૮ વર્ષે
 શાકે ૧૬૮૪ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ શનૈવાસરે વણોદ નગર મધ્યે
 શ્રી શાંતિજિન પ્રાસાદાન્ સકલ પંડિત પ્રવર પંડિત શ્રી પુન્યવિજય શિ.
 રત્નવિજય ગણિ શિ. લાલવિજયેન ૧૫-૧૫ ગારીયાધર ભં.

* આ કૃતિ જિનરાજસૂરિએ રચી એમ આમાં જણાવ્યું છે
 પણ ધણી પ્રતમાં 'શ્રી જિનસિંહસૂરિ સીસ મતિસારે' એ સ્પષ્ટ છે,
 જ્યારે 'શ્રી જિનરાજ વચન અનુસારે' એ શબ્દોમાંનાં જિનરાજ ભ્રમથી
 કર્તાતરીકે લેવાય છે એમ લાગે છે.

--લિખિતે ઋષ. સ્યામજી હુંકગચ્છે. સં.:૧૮૧૦ માધમાસે શુક્લ-
પક્ષે તૃતયાયાં રત્ના. શુભવેલાયાં કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા મુંબઈ ભં.

—૧૯-૧૫ અનંત. કે જેની આદિમાં શ્રી કુબેરાય નમઃ સકલ
પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી હસ્તિસાગરગણિચરણુકમલેભ્યો નમઃ
એમ લખ્યું છે.

આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે જુઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિ
મૌકિતક ૧ હું.

(૪૬૫) અંપકસેન રાસ ૧૬૭૫ પા. ૩.

(૪૬૬) ગુણુધર્મ રાસ ૧૬૯૯ વિધા.

(૪૬૭) અંદરાજી (ઓ.) ૬૫૬ શ્લો. લીં.

૨૩૯ કે પ્રભસેવક (સુખશોધનગચ્છ)

(૪૬૭ કે) ભગવતી સાધુવંદના સં. ૧૬૭૭.

આદિ—

સ્ત્રીમિત્રીરં જીતસૂરમંડલં, પ્રતાપવિસ્તારિતભૂમિ મંડલં
સુવર્ણકાન્તિ નતદેવમંડલં ચમત્કૃતં તાવિષ રાજમંડલં॥૧
દૂહા—પંચમ પંચમ ગણધરં નત્વા પરમગર્ણીદું

વક્ષ્યે ભગવતી ભાષિતાન્ સુનિવરાન્ સુનીદું ॥૨॥

સાધુ તણા ગુણુ ગાવતાં, પામું સુખ અનંત,

દુષમ કાલિ આલંબન, ભયભંજન ભગવંત.

૩

∴

*

*

*

અતે—

કલશ.

સાધૂતણા ગુણુ ગાવત મુઝનિ જે પરમાનંદ સારં

તે મુઝ જણિ જીવ અનિ વલી કિએગ નાણી પારં

નિઃકારણુ જગમધૂ મિ ગાયા, મુનિ મુનિ સોલ સુશરદ

સુખશોધન ગણિ વદિ પ્રભસેવક, મંગલકારણુ વરદ.

૫૯

૬-૭ (વિ. ધ.)

૨૪૦ સુધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ.)

(૪૬૮) જંબૂદ્વીપ વિચારક્ત. સં. ૧૬૭૭ મકરસંક્રાંતિ પોસ સુદ ૧૩

આદિ—

ઢાલ આસાઉરી.

શ્રી જિન ચક્રવીસર્ધ પ્રણુમીનર્ધ, વલિ પ્રણુમી ગુરૂ પાર્ધ રે,
અહ્લાણીનર્ધ કરીઅ વીનતી, મુઝનર્ધ તૂસો માર્ધ રે. ૧

જંબૂદ્વીપ વિચાર લિખેચ્યું, કિપિ જાણુવા કામિરે,
યથા પ્રકાર્યો વીર જિણિંદિ, પૂછર્ધ ગૌતમ સ્વામિરે. જં. ૨

અતે—

સંવત સોલ સત્યોતરર્ધએ, સંક્રાંતિ મકરિ રવિ સંચરર્ધએ,
પોસ બહુલ રવિ તેરસિએ, બલિ દશ વાળ મૂલિં વસિએ. ૭

હોર્ધ વૃદ્ધિ જિહથી સદાએ, તે પોગ વૃદ્ધિ નામા તદાએ,
લિખ્યો જંબૂદીવહતણોએ, ભવિ એ વિચાર ભાવિ ભણોએ. ૮

જે હોર્ધ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ એ, પંડિત તે કર્યો શુદ્ધ એ,
વીનતડી અવધાર્યો એ, વતિ એ સ્તવન વિસ્તાર્યોરે. ૯

સાહ હીરજી ભણુવા ભણિ એ, વલિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ જાણી ધણીએ,
જોડીક ક્ષેત્ર વિચાર એ, ધાર્યો કંઠિં જિમ હારએ. ૧૦

વિધ્ન દરિ જાઈ-સદાએ, વલિ એ ભણુતાં સુખ સંપદાએ,
બહુ પ્રગટર્ધ પુણ્યનો વૃંદએ, વલિ એ ભણુતાં આણુંદએ. ૧૧

ઢાલ ૧૩ ધન્યાસી રાગ.

હીરજી હીરલો હીરજી હીરલો, હીરજી હીરલો મુકુટ કેરો

શ્રી તપાગચ્છ તે મુકુટ સમ જાણુઈ, ઝગમગર્ધ જેહ તેજિં ભલેરો.

—હીરજી હીરલો એ. ૧

માત નાથી ઉચ્ચરિ ખાણિયા ઉપનો, શ્રી વિજયજ્ઞાનસૂરિ હાથિ આયો,

શુદ્ધ જાણી મુકુટ મધ્ય તે થાપિઉ, તે જાણી મુકુટ તે બહુ સુહાયો. હી. ૨

શ્રી હમાજિસુતવૃપો કૃપ્યરો, તેણિ જસ કીર્તિં જિન શ્રવણિ નિસુણી,

દર્શનાર્થ સમાકારિતો યો ગુરૂ, નિજ સમિપે ભવાંભોધિતરણી. હી. ૩

ધર્મઉપદેશ ગુરુમુખ્યકી સાંભલી, પાપકી વાસના બહુત ઠારી,
પર્વ પન્નૂસણિ સકલ નિજ દેસમાં, તિણિ નૃપિ જીવ હિંસા નિવારી. હી. ૪
તેહ ગુરુ હીરના શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિન્યાભિધા વિમુધચંદા,
તાસ શિશુ ઈમ કહઈ ક્ષેત્ર સુવિચારએ, ભાવિ ભણતાં મુદ્ધનહર્ષવદા.

ભણતલાં મુણતલાં પુણ્યવંદા—હીરજી. ૫

(પત્ર ૫ પ્ર. કા.)

—પંડિત શ્રી ધનહર્ષ ગણિભિઃ કૃતં. સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે આપાઠ વાદિ
૮ રવિ દિને શ્રી બાઈ નાથબાઈ પઠનાથ. ૬-૧૦ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૩.

દેવકુરુક્ષેત્ર વિચાર સ્તોત્ર

આદિ—

હૃદા.

આગમ સવિ તુઝથી હુઆ, વલી એ વેદ પુરાણ,

દેખાવઈ સવિ અર્થ તું સહસકિરણુ જિમ ભાણ. ૧

જિનવર વિમલ મુખાંબુજિ, દીસઈ તાહરો વાસ,

વિષ્ણુ બ્રહ્મ શંકર નમઈ, સુરનર તાહરા દાસ. ૨

તું સરસતિ અવધારજે, હું છું સયાઅયાણ,

જ' મુઝ મુખથી નીકલઈ, તં સવિ કરે પ્રમાણ. ૩

*

*

*

*

અતે—

હીરવિન્યાસરિ શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિન્યા પ્રુધ અદ,

શિષ્ય તેહનો ઈણિપરિ જ'પઈ, ધર્મ ચક્રી આણુંદરે—

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ ધનહર્ષ મહોદય, શિવપદ હોવઈ ધર્મિ

જનમન સકલ સમીહિત પૂગઈ, વલિ સુખ હોઈ ધર્મિરે.

—ત્રણ પાનામાં આ છે. આ અને ઉપરતું જ'બુદ્ધીપ વિચારસ્તવનની
ભેગીપ્રત ૯ પાનાની પ્રત જૈ. એ. પાસે છે. નં. ૧૧૫૩.

(૪૬૯) મદોદરી રાવણ સંવાદ.

સેનાપુરમાં.

અતે--

મહાસેન વદના હિમકર હરિ, વિક્રમ તપસંવત્સરિ
 જમ મધુ નામિં માસ કહિજઈ, તેથી ગુહ મુહ માસ લહિજઈ. ૯૩
 તિથિ સંખ્યા ત્રિક વર્ગિ જાણે, યમી જનક વલિ ખાર વખાણે,
 શિતિ પક્ષિં હિહુ ચામક લહયે, સિદ્ધિયે ગને માઠઈ કહયે. ૯૪
 મુપલદેવ કરઈ અનુભાવિં, શ્રી સેનાપુર નગરિં આવિ
 છંદ રચ્યો મઈ એણઈ ટાણઈ, ચતુર હોઈ તે તતખિણુ જાણઈ. ૯૫
 નમુધ ૧૩

હીરવિજય સૂરીસર કેરો, ધર્મવિજય યુધ શિખ્ય ભક્ષેરો.
 તસ શિશુ સુધનહર્ષ ધર્મ કહવઈ, ધર્મચક્રી સુખસંપદ લહવઈ. ૯૪
 ઈતિ શ્રી મદ્દાદરી રાવણુ સંવાદ સંપૂર્ણ. (પ્ર. કા.)
 પાછળથી માર્જનમાં સુધારી મૂકેલ છે. કવિએ પોતેજ સુધારેલું
 લાગે છે.

૨૪૧ અમરચંદ્ર (ત. સહજકુશલ-સકલચંદ્ર-શાંતિચંદ્ર શિ.
 (૪૭૦) કુલધ્વજકુમાર સં. ૧૬૭૮ માધ સુદ ૧૫ રવિ સાંતલપુરમાં.
 આદિ--

જિન શારદ ગુરુપય નમી, અને છડી વિક્રયા વાત
 શ્રી શ્રી કુલધ્વજ ભૂપતો, પભણીસ વર અવદાત. ૧
 ભાવઈ ભવજલ જે તર્યો, પામ્યો શિવપુર કામ,
 તિણિ કારણિ ભાવઈ કરી, કર્યો સહુ-પુણ્યકામ, ૨

* * *

અતે--

દાલ મનમોહનજી.

શ્રી જિન વીરપરંપરા, મન મોહનમેરે અનુક્રમે હુઓ ગણધાર, મનં
 સૂરીસર જગચંદ હુઆ મં મહિમાનિધિ અનગાર. ૨૬૩
 વરસ ખાર આંખિલ કરી મં તપા ઈતિ ખિરદ સુલદ્ધ મં
 સંવત ખારપચ્યાસિદ્ધ મં એ વૃતાંત પ્રસિદ્ધ મં ૨૬૪

અતુકમિ તપગણુ રાજ્યો મં હેમવિમલ સૂરીરાય મં	
તસ પદ્મિ ગુર દીપતો મં જગિ જસ મહિમા સવાય મં	૨૬૫
સંવત પત્તર ખ્યાસીઈ મં કીધો ક્રિયા ઉદ્ધાર મં	
દુરગતિ પડતા લોકને મં સમઝાવે સુવિચાર મં	૨૬૬
આનંદવિમલ સૂરીસર મં ત્રિભુવન સૂર સમાન મં	
તસ પદ્મે ગુર ગાજતો મં સૂરિસર વિજયદાન મં	૨૬૭
તાસ પટોધર પરગડો મં હીરવિજયસૂરી હીર મં	
અકબર નરવર ખૂઝ્યો મં વાણીસુધા રસખીર મં	૨૬૮
તસ પટાંબરદિનમણી મં શ્રી વિજયસેન સૂરીસ મં	
વિદ્યાએ સુરગુર જીર્યો મં જગિ જસ અધિક જગીસ. મં	૨૬૯
મન સ્યાદવાદ થાપી કરી મં પામ્યો જિજ્ઞે જસવાદ મળ	
અકબર ભૂપતિ દેષતાં મં ઉતાર્યા દિજનાદ મં	૨૭૦
તસ પદ્મિ પ્રભુ પ્રકટીઈ મં શ્રી વિજયદેવ સૂરીદ મં	
સપ્રતિ તપગચ્છ સાગરે મં ઉગ્યો અભિનવો ચંદ મં	૨૭૧
શ્રી સહજકુશલ પડિતવર, કુશલ હૃદય જસ નામિ	
કુલટા કામની પરિઈ ભમઈ, જસ કીરતિ કામો કામિ.	૨૭૨

ઢાલ ગિર્યારે ગુણ૦

તાસ સીસ ગુર ચિર જયો, શ્રી સકલચંદ્ર ઉવઝાય	
કવિકુલકમલ વિકાસવા, પ્રભુ પ્રકટ્યો એ દિનરાયરે.	તાસ૦ ૨૭૩
તાસ સીસ વાયકવર, શાંતિચંદ્ર ગુર સીસરે,	
સુરગુરની પરિ જિજ્ઞિ વિદ્યાઈ, રાખી જગમાં લીહરે.	૨૭૪
રાય નારાયણુ રાજ સભાધ, ઘડર નયર મઝારિરે	
વાદીભૂષણુ દિગપટ જીતી, પામ્યો જય જય કારરે.	૨૭૫
વેડ તરબર પરિ પુહવી પરગટ, જાણુધ સહુ સંસારરે	
સીસ પરંપર જેહની જયી, શત શાખા વિસ્તાર,	૭૬
જંબુદ્વીપ ઉપાંગની, પ્રમેયરત્ન મંજૂષારે.	
વૃત્તી રચી રલીઆમણી, સકલશાસ્ત્ર શિરભૂષારે.	૭૭

તસ પદપંકજસેવા રસીહ, ભમરતણી પરિંભાસઈ,
અમરચંદ્ર કવિ ઇમ આનંદિં, કુલધ્વજ રાસ પ્રકાસઈ. ૭૮

સંવત વસુમુનિ રસ શશી, મધુમાસિ સિતપક્ષરે,
પૂર્ણિમાતિથી રવિવારઈ, તુમ્હે જોધ લેયો દક્ષરે. ૭૯

શ્રી ગુણવિજયગણિ કવિજન કેરો, આગ્રહ અધિકો જાણીરે.
રાસ રચ્યો મઈ સાતલપુરમાં, મનમાં આનંદ આણીરે. ૨૮૦

—ઇનિ શ્રી કુલધ્વજ રાસ લિ. સકલ પં. નિત્યવિજયગણિ
શિ. પં. અમરવિજયગણિભિઃ સ. ૧૭૬૮ વર્ષ વૈ. શુ. ૧૦, -૧૨-૧૭
ગ્રથમાન ૨૮૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં. ગુણવિજય માટે જુઓ પૃ. ૫૧૯.
(૪૭૧) સીતાવિરહ સં. ૧૬૭૯ ખીજો આષાઢ શુદ્ધ ૧૫

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી લંકાપુરી, જિહાં છે વર આરામ.
રામ લિખે સીતાપ્રતિં, વિરલ લેખ અભિરામ. ૧

નામાંકિત વલી મુદ્રિકા, આપે હનુમંત સાથિ,
લેખ સહિત તું આપજે, જનકસુતાને હાથિ. ૨

x x x x

અતે—

સંવત સોલ ઉગણ્યાસીઈ ખીજો માસ આષાઢ રે
લેખ લિખ્યો મેં પુનિમ દિવસિં ઋક્ષ ઉત્તરાષાઢરે. ૫૯ સુ.

વક્તા જનને મન રીઝવણું શ્રોતાને સુખકારી રે
વિરહીને મન દુખ ઓઢવણું, લિખ્યો લેખ વિસ્તારીરે ૬૦ સુ.

અમરચંદ્ર કવિ ઇણિપરિ જોલે, નરનારી સુણો સાચોરે.
વિરહ તણાં દુઃખ ટાળવા, લેખ અનોપમ વાંચોરે, સુગુણ ૬૧ સુ૦

—૨—૧૪ માં.

(સહજકુશલે સિદ્ધાંત હુંડી-સિદ્ધાંતશ્રુત હુંડિકા નામે સારો ગ્રંથ
જૈન અંગ ઉપાંગ આદિનાં પ્રમાણો ટાંકી ભાષા ગદ્યમાં રચેલ છે અને
તેમાં તેમણે પોતાના શુર તરીકે કુશલ માણિક્યનું નામ આપ્યું છે.

૨૪૨ કર્મસિંહ—(ઉપકેશ ગ. સિદ્ધસૂરિ—દેવઠલ્લોલ—પદ્મસું-
દર ગણિ—દેવસુંદર ગણિ—પુન્યદેવ શિ.)

(૪૯૨) નર્મદાસુંદરી ચોપદ—સં. ૧૬૭૮ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦ સોમ
દશાઝમાં.—અમ૦

૨૪૩ લલિતકીર્તિ—(ખ૦ કીર્તિરત્ન—હર્ષવિશાલ—હર્ષધર્મ—
વિનયરંગ—લખિઠલ્લોલ શિ૦ જિનરાજસૂરિના વારામાં.)

(૪૭૩) અગડદત્ત મુનિરાસ ૧૬૭૯ જેઠ શુ. ૧૫ રવિ. ભુજમાં
આદિ—

દૂહા.

નાભિ મહીપતિ સિરિતિલઉ, આદીસર અરિહંત

મન વચનધ કાયા કરી, પ્રભુમી શ્રી ભગવંત.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, સરસતી પ્રભુમી પાય,

કાલિદાસ નર્થ તર્થ કીયઉ, મૂરપથી કવિરાય.

૨

હિતકારણ માતાપિતા, વલિ વિશેષ ગુરુરાજ

એ તીનેધ પ્રભુમુ સદા, સાગ્ધ વંછિત કાજ.

૩

શ્રી ગૌતમ ગણુધર પ્રમુખ, નિજ તીરથ સિણુગાર

સેવકનધ સાનિધિ કરધ, એ મોટઉ ઉપકાર.

૪

દ્રવ્યભાન નિદ્રા તણ, જાણુ જીતઉ પરમાદ,

અગડદત્ત ગુણુ ગાવતા, નાંધિ દીયઉ વિષવાદ.

૫

સાધુ તણા ગુણુ ગાવતાં, રસના હોધ પવિત્ર

નવનિધિ રિધિ સિધિ સંપધ, કંચણુકારિયા પુત્ર.

૬

ભારડ પંખીની પરધ, જે વિચરધ અણુગાર,

અગડદત્ત રિષિની પરધ, લહિસ્યધ સુખ અપાર.

૭

રસિકતાણા મન રંજયઈ, સુણુતા એહ સંપધ

ચતુરાઈ વાધધ અધિક, ટલઈ કરમનઉ બંધ.

૮

સાહસીક સિરિસેહરઉ, જમ્મુ મોટા અવદાત,
એકમાણા થઇ સાંભલકિ, અગડદતની વાત.

૯

x

x

x

x

અંતે—

સંવત સોલ ધગણાસી વચ્છરધરે શ્રી ભુજનયર મઝારિ
જેઠ સુદિ પુનમ રલિયામણીરે દિનકર મોટા વાર
શ્રી પરતર ગઝનાયક દીપતો રે શ્રી જિનરાજ સુરીદ ૧૨ ઇમ.
તેહનઈ રાજઘ ધણિ મુનિવર તણારે ગુણુ ગાયા આણુંદ. ૧૩ ઇમ.
સકલ આચારજ માહિ દીપતો રે કીરતિરતન સૂરીશ,
જેહની સાપા ગઝમાહિ ગહગહઈ રે પૂરઘ મનહ જગીશ. ૧૪ ઇમ.
હરપવિશાલા સુવાચક તેહનઈ રે પાટઘ ઉગ્યો ભાણુ,
હરપધરમ વાચક ચલિ તમુ તણારે સાધુમંદિર ગુણુ જાણુ. ૧૫ ઇમ.
તેહનો સીસ વિનય ગુણુ આગ્યો રે વિમલરંગ મુનિ નાસ.
લખધિક્કલોલ ગણિ વાચક તે સોભતારે તાસ સીસ ઉક્તાસ. ૧૬ ઇમ.
ઇમ લલિતકીરતિ કહઇ ભવિયણુ સાંભલોરે સાધુ તણા ગુણુ ગાઇ,
રસના કીધ પવિત્ર મઘ આપણીરે લખધિક્કલોલ સુપસાય. ૧૭ ઇમ.
સાંભલતાં ભણુતાં ગુણુ સાધુનારે, રોમ રોમ મુખ થાય,
નિતુ નિતુ રંગ વધામણા રે અવિચલ સંપદ થાય. ૧૮ ઇમ.

—સર્વ ગાથા ૩૦૩૯. શ્લોક સખ્યા ૫૦૪૩. લિખિતા પં.
ભક્તિવિશાસેન, સાધ્વી કનકમાલા શિ. કીર્તિમાલા વાચનાર્થ. ૧૦-૧૭
મારી પાસે જૂની પ્રત છે.

—સં. સતરઘ બાવીસા ત્રણે આવણુ શુદિ તેરસિ શુક્રધ.....
લિખ્યતં સેવક દુર્ગસી. વિજયધર્મ સૂરિ ભંડાર; વિમળ.

૨૪૩ ક કલ્યાણમુનિ-(લોં. વરસિંહ-જસવંત-પકરાજ-
કૃષ્ણદાસ શિ૦)

નેમિનાથ સ્ત૦ સં. ૧૬૭૩ આસો શુ. ૬ સિદ્ધપુરમાં.

અંતે--

શ્રી નેમિ જિનવર સયલ સુષકર દુખહરણ મંગલ મુદા
શ્રી રૂપ જીવજી પાટિધારક શ્રી વરસિંહજી સુવર સદા.
શ્રી વરસિંહ પાટિ શ્રી જસવંત સોભર જિંગમ તિર્થ જાણીએ.
તાસ સીસ પવર મુનીવર શ્રીપકરાજ વષાણીએ,
તાસ પાટિ પંડિત સોભિ શ્રી કૃષ્ણદાસ મુનીસરા,
તાસ સીસ કલ્યાણ જપઈ સકલસંધ અણુદ કર્યા.
સંવત ૧૬ સોલ ત્રહુતરા વર્ષે આસો શુદ્ધિ છઠિ સારએ,
ગુરૂ સવારિ નેમ ગાઉં સિદ્ધપુર મઝારિએ.
ભાવ ભણુસઈ જેહ મુણુસઈ તે પામિ મુષ અવારએ,
કહિ મુની મન હરષ આણી સંધ જઈ જઈકારએ.

—લક્ષત્રં. ઝ. લખૂ, વિ. ધ. ભં.

(લઘુવરસીંગજી ૧૬૨૯ માં ગાદીએ ખેઠા ને ૧૬૬૨ માં દીક્ષીમાં
સ્વર્ગસ્થ થયા તેની પાટે જસવંતજી થયા.)

૨૪૪ જિનોદયસૂરિ બીજા (ખ૦ ભાવહર્ષસૂરિ-જયતિલક-
સૂરિ શિ.)

(૪૭૪) +હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ સં. ૧૬૮૦ વિજયાદશમી રવિ
આદિ— દોહા-આશાવરી રાગ.

આદીશ્વર આદે કરી, ચઢવીસે જિણુચંદ,
સરસતી મન સમરૂ સદા, શ્રી જયતિલક સૂરીંદ.
સદ્ગુરૂ પય પ્રણુમી કરી, પામી ગુરૂ આદેશ,
પુણ્ય તણાં ફલ ખોલશું, કહીશું હું લવલેશ.

પુણ્યે શિવસુખ સંપન્ને, પુણ્યે સંપત્તિ હોય,
 રાજ ઋદ્ધિ લીલા ધણી, પુણ્યે પામે સોય. ૩
 પુણ્યે ઉત્તમ કુલ હુવે, પુણ્યે રૂપ પ્રધાન,
 પુણ્યે પૂરું આકૃષ્ટ, પુણ્યે બુદ્ધિ નિધાન. ૪
 પુણ્ય ઉપર સુણુને કથા, સુણુતા અચરિત થાય,
 હંસરાજ વત્સરાજ નૃપ, હુવા પુણ્ય પસાય. ૫

* * * *

અંતે—

ખંડ ૪—ઢાલ ૧૬ ધન્યાશ્રી.

* * * *

શ્રી ખરતર ગચ્છ ગુરુનિલોળ, શ્રી ભાવહર્ષ સુરીંદ,
 ગચ્છ ચોરાસી પરગડોળ, સાધુ માંહે મુણીંદ. ૬
 તસ પાટે મહિમાનિલોળ, શ્રી જયતિલક સ્મરિરાય,
 મહોટા મહોટા ભૂપતિળ, પ્રણમે નેહતા પાય. ૭
 સવત સોલ એંસીએ સમેળ, આસો શુદ્ધિ રવિવાર,
 વિજયદશમીએ મંથુણ્યોળ, શ્રી સંઘને સુખકાર. ૮
 એહ પ્રત્યંધ સોહામણોળ, કહે શ્રી જિનોદ્યસ્રરિ,
 ભણે ગુણે શ્રવણે સુણેળ, તિણુ ધરે આણુદ પૂર. ૯
 ચાર ખંડ ચોપાર્ધ કરીળ, શ્રી સંઘ સુણુવાકાજ,
 પુણ્યે શિવસુખ પામિયાળ, હંસ અને વચ્છરાજ. ૧૦

—સર્વગાથા ૯૧૯ (પૃ. ૪૨ પ્ર. કા. લીં, રત્ન, કે. ભા.)

—(લ. સ. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભ.)

—સં. ૧૭૬૫ વર્ષે મૃગસિર માસે અષ્ટમ્યાં તિથૌ લિખિતં શ્રી
 વિનૈગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દયાસાગર સ્મરિંદ્રજી તત્ શિષ્ય
 ઋષિ શ્રી ૨૭ શ્રી રાયચંદ્રજી તત્ શિષ્ય લિખીકૃતં ચેલા સદારામજી
 આત્માર્થે (ઉદયપુર ભં.)

—સ. ૧૭૫૨ ચૈ. વ. ૮ ૩૨-૧૫ લીં; ૩૪-૧૩ તથા ૨૬-૧૬ અનંત.

—સં. ૧૭૮૫ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૨ તિથૈ શુક્રવાસરે
 નવાનગર મધ્યે લખીતં પુજ ઋષિ શ્રી ૫ આસકર્ણુજ તત્ શિષ્ય
 શ્રી ૫ મેધજી તત્ શિષ્ય મુનિ કૃષ્ણજી આત્માર્થે. પાનાં ૨૩-૧૯
 રાજકોટ પૂ. અપાસરો. પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

૨૪૫ ક્રમલવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ--વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૭૫) દંડક સ્તવન. સં. ૧૬૩૧

(૪૭૬) સીમંધર સ્વામિ વિજ્ઞસિરૂપ સ્ત. સ. ૧૬૮૨ દીવાલી
 ગુરુવાર ઝાલોરમાં વિજયદેવ રાજ્યે-કુલ ૧૦૫ પદ.

(સાગર ભ. પાટણ.)

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી પુઃકલવતીજી, વિજયર્ધ વિજય જયવંત,

પ્રગટપુરી પુંડરિગિણીજી, જિહ્વાં વિચરર્ધ ભગવંત. ૧

સોભાગી જિન સાંભલયો સદેશ,

હું તઉ લેખ લિખું લવલેશ.

મુઝ તુઝ આધાર જિનેશ, સાહિબજી સુણુજ્યો તુઝ સદેશ. સો. ૧

*

*

*

*

અતે—

હાલ

સંવત સોલર્ધ ખ્યાસીઈરે, સુર ગુરુવાર પ્રસગિ,

દીવાલી દિવસર્ધ લિખ્યોરે, કાગલ, કાગલ મનનઈ રંગિ. ૮

કલશ.

સિરિ તવ ગણુ ગયણુંગણુ દિણુયર સિરિ વિજયસેણુ સૂરીણુ,

સીસેણુ સથુણિઉં, સહ રિસ કવિ ક્રમલવિજયેણું. ૧

ચઉતીસાઇ સયતિહી, અઠ મહા પાડિહેર પડિયુણો,

સુરરખ્ય સમવસરણો, તિહુઆણુ જલલોઆણુ દો. ૨

પુખલવર્ધઈ વિજયે, સામી પુંડરિગિણીઇ નયરીએ,

સીમંધર જિણુયદો, વિહરતો દેઉ મે ભદ્રમ્. ૩

—ધતિ શ્રી સીમંધર સ્વામી લેખરૂપં સ્તવન. લિ. માંડવદુર્ગે.

૫—૧૩ આ. ૩; ૩—૧૬ આ૦

ખીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

અતે—

સંવત સોલ બ્યાસીઈ ૧૬૮૨ શ્રી જાતોર મઝારિ

ચૈત્ર ધવલ પંચમી દિનઈ બલવત્તર બુધવાર.

૧૦૦

મણુ મકુડ જંતણુ કરણિ રિઉબલ ભંજણુ કર્ણિ

વિજયસેન ગુરૂ પદ્ધર વિજયદેવ ગુરૂ રર્ણિ.

૨

વિવિહ પરિ મિં વીનજ્યો સીમંધર સવિલાસ,

કમલવિજય કવિ ઈમ કહિ પૂરૂ પૂરણુ આસ.

૩

—સંવત ૧૬૯૪ વર્ષે માહ સુદિ ૧૨ બુધે વાઙ્હો ગ્રાંમ મધ્યે
સુ૦ કેસવ લિપતં. ગણિ શ્રી દેવવિજયજી તત્ શબ્ધિ ગણિ દીપવિજય
વાચનાર્થ.

(યતિ ગુલાબવિજય ભં. ઉદયપુર)

૨૪૬ રાયચંદ પહેલા—(પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ૦)

(૪૭૭) વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ. સં. ૧૬૮૨ કા, શુ, પ.

ગુરૂ સોપરગઢમાં,

અતે—

સંવત સોલ બ્યાસીયઘ કાતી સુદિ પચ્ચમિ ગુરૂવાર તઓ,

શ્રી સોપરગઢ મઈ બલકે રાસ રચ્યો મન હર્ષ અપાર તઉ. ધ૦ ૮૮

(કલસ)

મન હર્ષ આણ્ણી સરસ બાણી સીલ એમ વપાણીયો,

અહુ પાપ શઠા ગયા નાઠા પુન્ય પોતઈ આણીયો

શ્રી પદ્મસાગર પાટિ પ્રતપઈ શ્રી ગુણસાગર પ્રભુ સદા

રાયચંદ મુનિ તમુ પાય પ્રણુમી રચ્યો પદ્ધત ધરિ મુદા.

—વિજયધર્મ ભં.

૨૪૭ નારાયણ—(સમરચંદ શિ૦) રત્નસિંહ

સૂરિનાવાસમાં.

(૪૭૮) અયમુક્તા કુમારરાસ. ૧૬૮૩ પોષ વદિ યુધ. કલ્પવલ્લીમાં.

આદિ—

રાગ અસાહરી.

વીર જિણુંદ નમૂં સદા સુખ સંપત્તિકારી

શ્રી જિનવાણી શારદા નિજ મનિ સંભારી. ૧

ગછનાયક ગણી રત્નસીંહ તસ ગુણ બલિહારી,

નેમ રાજિમતીનામા લઈ સોહે બંભયારી. ૨

લલુ-વય સંયમ આદરી, જેણે કીર્તિ વિસ્તારી

પ્રાતુ સમય નિત વંદીએ શુભ ગુણ ભંડારી. ૩

અમરચંદ મુનીશ્વર, ગુરૂ પર ઉપગારી

ચરિત્ર રચૂં હું તેહતું ચરણે ચિત્ત ધારી. ૪

અક્રમે અગે કેવલી ભાષે સુવિચારી

કુમરે અમ્મમતુ ગાયમુ સુણુજ્યો નરનારી. ૫

x

x

x

x

અતે—

૨૧ ઢાલ છે—નાની નાની.

કલશ.

અરિહંતવાણી હૃદય આણી પૂરી ધતિ નિજ આસ એ

શ્રી રત્નસીંહ ગણિ ગછનાયક પાય પ્રણમી તાસ એ. ૧૩૩

સવત સોલ ત્રિહાસીઆ વર્ષે યુધિ વદિ પોસ માસ એ

કલ્પવલ્લીમાંહિ રંગે રચ્યો સુંદર રાસ એ. ૧૩૪

ચાવા ઋષિ શિષ્ય સમરચંદ મુનિ વિમલ ગુણ આવાસ એ

તસ શિષ્ય મુનિ નારાયણ જપે ધરી મનિ ઉલ્લાસ એ. ૧૩૫

—૮—૧૧ લીં.; માણેક૦

(૪૭૯) અંતરંગ રાસ સં. ૧૬૮૩-લીં.

(૪૮૦) કુંડરિક પુંડરિક રાસ સં. ૧૬૮૩-અમ૦

(૪૮૧) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

પરમ પુરુષ પ્રણમું સદા, શ્રી મહાવીર જિણુંદ,	
ત્રિશલાનંદન જગગુર સીધારથ કુલિ ચંદ.	૧
પટ કલ્યાણિક જેહનાં મુણતાં પાતિક જાય,	
વર્ણવતાં ધી વિસ્તરઈ મનવહિત સુખ થાય.	૨
આપાઢી શુદ્ધિ છદિ દિને હસ્તોતરા નક્ષત્ર,	
પુંડરીક વિમાનથી સુરવર પુણ્ય પવિત્ર.	૩
દેવાનંદ માહણી તરત ઉચરઈ અવતાર,	
લીધું ચમર જિનેશરઈ સુપન લલાં દસ ચ્યાર.	૪
ઈદ્રાદેસઈ દેવતા હરણુગમેસી નામિ,	
આસોવદિ તેરસિ દિને કરસંપુટ ગ્રહી સ્વામિ.	૫
ત્રિસલા કુખઈ જિન કબ્યા પુહુતી સયલ જગીસ,	
ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરશિ દિને જનમ્યા શ્રી જગદીસ.	૬
માગશિર વદિ દસમી તણુઇ, દિવસિઈ શ્રી મહાવીર;	
એકાકી સયમ લીઉ મેરૂતણી પરિ ધીર.	૭
વૈશાકી શુદ્ધિ દસમી દિનિ પામ્યા કેવલજ્ઞાન,	
સમવસરણુ સુરવર રચ્યઈ બધઈ શ્રીવર્દમાન.	૮
કાતિ વદિ પક્ષિ જાણીઇ અમાવાશા અભિરામ,	
સ્વાતિ તણિઇ યોગઈ પ્રભુ પામ્યા અવિચલ દાંમ.	૯
સો પરમેશ્વરનું સદા પ્રાપ્ત સમય અભિધાન,	
જપતાં પાતિક પરજલિ, વાધઇ મહિમાવાંન.	૧૦
તારણુનૌકા લવદધિ ભવિક પ્રતિઈ ભગવતિ,	
ક્ષાયક સમકિત આપીઈ, જે દિઈ સુખ અનંત.	૧૧
અનંતાનુબંધી કલ્યા ચ્યારઇ જેહ કપાય,	
મૂળચક્રી એ ટાલવા ઇમ લાપિ જિનરાય.	૧૨

સમકિત મિશ્રજ મોહની મિથ્યા મોહની જેહ,
સાત ક્ષાયકી જે કરઇ, ક્ષાયક સમકિત તેહ. ૧૩

એ ક્ષાયક સમકીતથી શ્રી શ્રેણિક ભૂપાલ,
તીર્થકર પદ પાંમસર્ધ, લહિસિ સુખ વિશાળ. ૧૪

પદ્મનાભ ઇતિ જેહનું હોસિર્ધ નામ ઉદાર.
અનાગત યુવીસીઈ પ્રથમ જિણેસર સાર. ૧૫

યુપધ રાગ ગુડી.

પ્રથમ જિણેસર શ્રેણિક સાર, હોસઈ ભરતક્ષેત્ર મઝારિ
તેહતાણું છઇ ચરિત્ર રસાલ ભણતાં સુણતાં મંગલમાલ. ૧૬

કહિસિ કવિતા ગ્રંથાધારિ, ક્રિયિત નિજમતિથી વિસ્તારિ,
તે અધિકાર અછઈ જૂજૂઆ, આગઇ કવિજન મોટા હુઆ. ૧૭

તેણે રચ્યા છઇ ભલા પ્રબંધ, શ્રેણિક રાયતણા સમંધ,
તુહિ મુઝ મતિ હુઉ કોડ, શ્રોતા કોઇ મ દેયો ખોડિ. ૧૮

ચુહુટઇ વેચાઇ સુખડી, જે લિઇ તસ ભાજઇ ભૂખડી,
તિમ જેણુઈ શ્રેણિકનૃપ તણાં, રચ્યાં ચરિત્ર અતિ સોહામણાં. ૧૯

તેણે પુન્ય ભર્યા ભંડાર, મુઝનઇ પણ છઈ મોદ અપાર,
કોઇક શ્રોતા કહિસિઇ અશું, એહ કથાનું કારિજ કશું. ૨૦

પણિ તે જોયો હૃદય વિચારિ, પટ દર્શનનાં શાસ્ત્ર ઉદાર,
સઘલિ નિજ મતિનઇ અનુસારિ, કથા કેલવી કહિવિ સારી. ૨૧

ધર્મકથા સુણતાં સુખ હોય, મનસુદ્ધિઈ કવિ ભાખે સોય,
આદિઅંત સુણુસઇ જે એહ, ભાવ ભેદ સર્વ લહિસિ તેહ. ૨૨

~

*

*

*

રાગ ધન્યાસી-વિરાગી ધનિધનિ રતનમુણિંદ એ ઢાલ.
શુભમતી સંજતી રત્નસીંહ ગછપતિ રતિપતિ વશિ કીયો હેવ,
અવિક જણુ રંજણુ દુર્ભતિગજણુ વદણુ ગોગ્ય નરદેવ વિં ૬૨

તાસપદ દ્વયહ સમુહગુણ નિર્મલા વદતાં પાતિક જાય,
 ગ્રહગણ નક્ષત્ર પરિવારિ જિમ ઉડુપતિ સોહએ તિમ ગણિરાય.
 વિ. ૮૬૩

સાસન સોહકર સમરચદ મુનિવરા ધર્મધોરધરા ધીર,
 અતિહિ ઉદાર સહિકાર ગુણુ તેહને નિતિ રમઈ કવિ મનકીર વિ. ૮૬૪
 તાસ શિષ્ય ઋપિ નારાયણ હરખે ઇમ ભણુઈ વચન રસાલ,
 જોહ ભાવિઈ ભણુઈ મોદ આણી સુણુઈ, તેહનઈ મંગલમાલ વિ. ૮૬૫
 ખંડ પહિલા તણી રંગ આણી ભણી, ઉગણુઆલીસમી હાલ,
 દ્વિતીય ખંડઈ ચેલ્લાણા તણી ભાખશું સરસ કથા સુવિશાલ. વિ. ૮૬૬
 સુપઈ.

ત્રેણિક અભયકુમાર ચરિત્ર, ભણુતાં સુણુતાં અતિહિ પવિત્ર,
 મુનિ નારાયણ કહિ શુભવાણિ, પ્રથમ સંપૂર્ણ જાણિ. ૮૬૭
 —ઇતિ શ્રી ત્રેણિકકુમાર ચરિત્રે પ્રથમ ખંડ સનાત.

દ્વહા.

શ્રી જિનનાયક ભાવશું વંદુ હું જગદાધાર,
 વર્દમાન સ્વામી જયુ સેવક જનહિતકાર. ૧
 ગાઢનાયક ગુણુ આગલા રેતનાગર ગણિરાજ,
 યમલકમલ પદ તેહના પ્રણમું પ્રેમઈ આજ. ૨
 શ્રી ત્રેણિક મહિપતિની કથાનઈ વિપઈ સાર,
 દ્વિતીયખંડ રચુ હવઈ સદ્ગુણનઈ આધાર. ૩
 સમરચદ ઋપિ નિતિ નમું સંયમ સુખદાતાર,
 તાસ પ્રસાદઈ વર્ણવું સરસ કથા સુવિચાર. ૪

~

~

*

અતે—

૫૮ મી હાલ.

અકાવનમી હાલ સુંદર, રાગ ધન્યાસી સાર,
 ભણુ ગુણુ સદ્ સંભલુ, તિમ પુગઈ રે ભલુ ધર્મચક્રારકિ ધન્ય. ૩૭

રતનાગર ઋષિરાય સુંદર ભુવનભુષણ સ્વામિ,
 યુગપ્રધાન જગિ દીપતા, સુષ લહીધરે સહિ ગુરજનિ નામધ. ૩૮
 નેમ યદુપતિ જમલિ દુષ્કર મહાવ્રત ધાટ,
 શ્રી સદ્ગુરુ સુપસાઉલિધ, મિ રચીઉ રે પંડ બીજી સારરિ. ૩૯
 સાસન સોહકર સમરચંદ મુનીવરા, ધર્મધોરંધર ધીર,
 અતિ ઉદાર સહિક ગુણુ તેહને નિતિ નિતિ મર કવી મનકીર. ૪૦
 તસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણુ હરપસુ, ઇમ ભણિ વચન રસાલ,
 જેહ ભાવિ ભણુઈ મોદ આણી, તેહનધ મગલમાલ. ૪૧

—ધતિ શ્રેણિક ખંડ બીજઉ સં. પદનાર્થ શ્રીમાલી જ્ઞાતી સાહા
 શ્રી ૫ નાવા ધરે ભાર્યાબાઈ પૂજનો. બેટઉ શ્રી શ્રી ૫ આણુંદળની
 બહિન આર્યા શ્રી ૫ સોભાં લિખતં. ધોલકક વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી
 વડી શાષાયા પા. ઋક્ષિ શ્રી ૫ દેવરાજ સુત વિમલહાસ સંવત્ ૧૭૦૯
 વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૧ સોમે પૂરે કીધૂ છધ. ૩૪—૧૭ આ. ક.

૨૪૮ ગુણવિજય પહેલા(ત. વિજયસેનસૂરિ-કનકવિજયશિ.

(૪૮૨) પ્રિયંકરનૃપ ચોપઈ—સં. ૧૬૭૮ પાનાં ૧૫ અમ.

(૪૮૩) જયચંદ્ર (જયતચંદ્ર) રાસ. સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો શુ.
 ૯ હીસામાં.

આદિ—

દ્વહા.

અહસુતા ભલ ભગવતી, અહાણી વખ્યાત,
 કવિજનની જનની નમઉ, નિર્મલ જસ અવદાત. ૧
 ઉતપતિ નૈષધકાવ્યની, વિગતિં સયલ કહેસિ,
 નૃપ જયંતચંદ્રહ તણુઉ, સરસ પ્રબંધ રચેસિ. ૨

અંતે—

શ્રી તપંગચંદ્રો રાજાઓ, વિજયસેન સૂરિદ,
 વિજયદેવ સૂરીસર, વિજયસિંહ મુનિચંદ.

કોવિદ કેનકવિજયતણાં, પ્રણમી પદ અરવિંદ,	
ગણિ ગુણવિજય ભણિ મુદ્ધા, પામીયે પરમાનંદ.	૨૭૩
ગિરિઆ ગ્રંથ નિહાળતાં, દીકો જિમ સંગંધ,	
રાસ રચ્યઉ એ રંગભરિ, અંધુ રચઉ બંધ.	૨૭૪
સંવત સોલસિત્યાસીધ, આસો મહીનંધ એહ,	
નવ દિવસે રચના કરી, હીસધ આંણીનેહ.	૨૭૫
નર હુંસી હરના ધણી, સખલ દિવનો દીજેહ,	
ભણો ગણો સહુ સાંભલો, તોપ ધરીનંધ તેહ.	૨૭૬

—છતિ શ્રી કાશી દેશાધીશ શ્રી જયચંદ્ર રાસ.

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો વ. ૯
હીસામાં.

આદિ—

પંડિત કેનકવિજય તણા, પ્રેમિં પ્રણમી પાય,	
કવિ ગુણવિજય કહઈ મુદ્ધા, મુઝનિ હરષ ન માય.	૧
ઊલટ અતિધણો ઉપનક, મુણયો સહુ નરનારિ,	
રાસ રચઈ કોચરતાણુહ, કરણાનંધ અધિકારી.	૨
વિશ્વાનંદી અલ્લધૂ, કવિજન કેરી માય,	
અલ્લાણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય.	૩
ચંદ્રકિરણ પરિઆહીઈ, અદ્ભુત ઉજ્જલ અંગ,	
જયઉ જેહનંધ હંસ ભલ, જાહન વિમલવિહંગ.	૪
તે સ્મરસતિ સમરી કરી, સદગુરુનંધ આધારિ,	
ગુણ ગાઈ કોચર તણા, કાધી જેણુ અમારિ.	૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, સુમતિસાધુ શુભમતિદાતાર,	
વાસન ગુણમણિ કેરઉં હાટ, વૃપતિ નમઈ ચક્રપનમધ પાટિ.	૬

અંતે—

ધન્યાસી.

શ્રી તપગણનાયક ગુરુગિર્યા, વિજયસેન ગણધારરે,
સા હકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારરે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિશ્વધકુલમંડન, કેનકવિજય કવિરાયરે,
જસ અભિધાનિ જગર્થ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાધરે. ૧૧૯
તસ પદ પંકજ મધુકર સરિષો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ધમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરપિં, કોયરના ગુણ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોલસિત્યાસી વરષે, ડીસાનયર મઝારિરે,
આસો વદિ નુંમિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદારરે. ૧૨૧
ભણિઈ ગણિઈ ભાવ ધરીનધ, અતિ રૂઠો એ રાસરે,
ચાતકવૃંદ પુરાતન વિધટધ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણ ગાતોં રંગિ, રસના પાવન ચાયરે,
શુભ ભાવન આવઈ મનમોહિં, વિધન વિલય સવિ જાધરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લચ્છિ વિસાલા, લહીઈ લીલા ભોગરે,
ધટ મિલઈ વલી ફલધ મનોરથ. સિદ્ધિ સકલ સયોગરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ એ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ સ્વાધ્યાય. મેડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજ, ભગતિ ધરી મનિ માય,
પાય નમી નિજગુરુ તણાજી, યુણસ્થું તપગચ્છરાય;
જયંકર જેસંગજી ગુરુરાય, નામિ નવનિધિ પામિધજી,
દર્શનિ દારિદ્ર જાય, જયંકર જેસંગજી ગુરુરાય.

..

*

*

*

અંતે—

સધલા પંડિત માંહિ વડો, શ્રી કુમલવિજય ગુરુસીંહ,
તાસ સીસ વિદ્યાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહોરે. ગુરુ ૦ ૫૧
વીર હીર હુધ દીપતા, મેડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણધારરે. ગુરુ ૦ ૫૨

કલશ.

ધમ ગુણ્યો ગણધર સાધુસિધુર, ભૂવનખધુર ગુણધરો
 શ્રી વિજયસેન સુગંદ સુંદર, સકલ સંધ સુહંકરો.
 તસ પદ ભૂપણુ દલિત દૂપણુ, વિજયદેવ દિવામણી,
 ગુણુવિજય પંડિત ધમ પયંપછ, ચિરતપો તપગછધણી.

૫૩

—૫૩ ટૂંક છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા ઐ. સંજયમાલા ભાગ ૧.

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ—વિજયઋષિ—ધર્મદાસ—ક્ષમા-
 સાગર—પદ્મસાગર—ગુણસાગર શિ.)

(૪૮૬) +રામચરિતસાયન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩
 અંતરપુરમાં..

આદિ—

વેલાવલ રાગ—દ્વહા.

શ્રી સુનિસુવ્રત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
 તીર્થકર પ્રભુ વીશમા, સુરનર સારે સેવ.

૧

પુત્ર સુમિત્ર નરિંદ્રનો, પદ્માદેવી તસ માય,
 જનમભોમિ જનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય.

૨

અવતરિયા હરિવંશમે, હરિ સાચવિયા સાર,
 કલ્યાણુક પાંચે ભલો, નામ સદા જયકાર.

૩

ચરણકમળ તેહના મમી, રામ સુલક્ષ્મણરાય,
 સીતા ને રાવણુતણો, ચરિત રચું સુખદાય.

૪

સુખદાઇ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
 શ્રવણુ સુણુંત સરે સહી, મનના વંછિત કામ.'

૫

'રા' ઉચ્ચરતાં સુખચકી, પાપ પુલાઇ જાય,
 મતિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમાડી થાય.

૬

પાવનમેં પાવન મહા, કલિમલહરણુ અપાર,

મોક્ષ પંથનો સાંખલો, સનજન જીવનો સાર.	૭
વીસમા ચાનક ભલો, ખેમ કુશલકો કામ,	
ખીજ ધર્મતરવર તણો, શ્રી રામચંદ્રનું નામ.	૮
લક્ષ્મણ રાવણ રાજ્યા, નીર્યકર પદ પાય	
મુગતિપુરી જઈ થાયચૈ, સકલ જગતકા રાય.	૯
સત્યવતી સાચી સતી, શીલતણી અવદાત,	
સ્વર્ગે પોહુંતી બારમે, વસુધામે વિખ્યાત.	૧૦

*

*

~

અતે—

ઢાલ ૬૨

સવત સોલે ત્રાસીચેરે, આછો આસૂ માસ,	
તિથિ તેરસી અંતરપુરમાંહિ, આણી અતિહિ ઉલ્હાસ.	૪૯
વિજયગચ્છ ગચ્છનાયક ગિરિવો, ગોપમનો અવતાર,	
વિજયવંત વિજય ઋષિરાજ, કીધો ધર્મ ઉદ્ધાર,	૫૦
ધર્મમુનિ ધર્મજનો ધોરી, ધર્મતણો ભંડાર,	
ખિમા દયાગુણ કેરા નાયક, સાગરખેમ ઉદ્ધાર.	૫૧
શ્રીગુર પદ્મ મુનીશ્વર મોટો, મોટો જહનો વંશ,	
ચઉરાસી ગચ્છમાંહિ જાણીતો, પ્રગટપણે પરશસ.	૫૨
તસ પાટોધર ગુણ કરી ગાજે, ગુણસાગર ગુણવંત,	
કંડસુતન કલપતર કલિમેં, સૂરિ શિરોમણિ સંત.	૫૩
એ ગુરદેવ તણે સુપસાયેં, કીધી રચના જાણ,	
અંથગુણે ગિરિમેર સરીખો નવરસમાંહિ વખાણ.	૫૪
એવં ખાસદિ ઢાલ સુધારી, વચન રચન સુવિશાલ,	
રામ ચંશેરે રસાયણ નામા, અંથ રચિઓ સુરસાલ.	૫૫
કવિજનતો કરજોડિને, પંડિતસું અરદાસ,	
પાંચો આગે વાચેવોજો, દ્વે રાગ અભ્યાસ.	૫૬
અક્ષર ભાંગે ઢાલજ ભાંગે, રાગજ ભાંગે સોષ,	
વાંચતાંરે વચનને ભાંગે, રમ નહી ઉપજે કોષ.	૫૭

અક્ષર જાણી હાલજ જાણી, રાગજ જાણી એક,
પાયાં આગે વાંચતાં રે, ઉપજિસિ અતિનેહ. ૫૮

જળલગિ સાયરનો જલ ગાજે, જળ લગિ સુરજચંદ,
કેશરાજ કહે તળ લગએ, અંચ કરો આનંદ. ૫૯

કલશ.

ધમ રામ લક્ષ્મણ અંતે રાવણ, સતી સીતાની ચિરી,
કહી ભાખી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સંધ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રોતા સુખ ભણી,
કેશરાજ મુનીંદ જપે સદા હરખ વધામણી. ૧

—લ. સં. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૯ વઢવાણ ઉપાધ્યાય નારણજી
જેષ્ઠારામ લખાવીતં મુનિ માણકચંદજી આત્મ પદનાર્થ આમાં ઉપરની
પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. પત્ર-૫૬-૨૧ ધો. સ. ભં.
ખીજી ત્યાંની પત્ર ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં પણ તેમજ છે. લ. સં.
૧૬૫૬ જેઠ શુ. ૬ બુધ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયું છે—આનંદકાવ્ય મંહોદધિ મૌકિતિક ૨ જીં).

[આ કવિના ગુરુ ગુણસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ છંદ ૨૧
કડીનો રચ્યો છે કે જેની આદિ

શારદામાય નમું શિરનામિ, હું ગાઉં ત્રિભુવનકો સ્વામી, છે અને
અંતે એમ છેકે.

પદ્મસાગર ગુરુરાજ પસાયા, શ્રી ગુણસાગર કે મન લાયા.

નરનારી જે ચિત્તે ગાવે, તેં મનોવાંછિત નિશ્ચેં પાવેં. ૨૧

આ સ્તવન જૈનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—જ્ઞાતમ પૃચ્છા આલાવબોધના અંતે જણાવેલ છેકે સંવત ૧૭૬૩
ચર્ધે શ્રી વિઠૈગચ્છે શ્રી ભટ્ટારિક શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરસૂરિજી તન
શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદ્રજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી બાલચંદ્રજી
તન શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તન શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદ્રજી. આસોજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે મીમયનગરે લિપીકૃતં પીતાંબર
શ્રી મહારાજધિરાજ રાણા શ્રી અમરસીંધરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર ભં.

૨૫૦ સહજકીર્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર-રત્નસાર—
રત્નહર્ષ-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪. આસણિકોટમાં
અંતે—

શ્રી ખરતરગછસૂરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવધ, ૬૯
ખરતર ખિરદ લહિઉ ગુણસાયધ, જસકપૂર મહકાવધરે. ૬૯
અનુકમિ તસુ પાટધ જસ ખાટયઉ, જુગપ્રધાન ગુણ્યાવધ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદ્ગુર, નામ મત્ર જસુ ધ્યાવધરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિપ્યઉ, તસુ પાટધ ચિત લાવધ,
અકખરસાહિ સભામન રંજ, જલનિધિ મીન છુડાવધરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણ જાણ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવધ,
વિદ્યાબલ અતિસય બલ સખલઉ, સહુનર્ધ આણ મનાવધરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવધ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણ ગંભીર ગવાવધરે. ૭૩
ષ્ટેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવધ,
રતનસાર વાયક ગુણુનિધિ ગુર, અતિસય અધિક જણાવધરે. ૭૪
રતનહરણવાયક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત ઠાવધ,
સહજકીર્તિવાયક વિમલાયલ, ગિરિવર એમ મદ્દાવધરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસધ, શ્રી નમિનાથ પ્રભાવધ,
આસણિકોટ આવક બહુ સુખીયા, ધરમધ ચિત લગાવધરે. ૭૬
વાયાસૂર અધિક ગુણુવતા, ધરમપક્ષ સમઝાવધ,
અધિક આનંદ અધિક રગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવધરે. ૭૭
છકેછ ખંડધ દાલ એ દશમી, પુણ્ય રૂખહો પાવધ,
સહજકીર્તિ પુડરીક મધુરસ, ગુણુજલધર વરસાવધરે. વિ૦ ૭૮

—ઇતિ શ્રી શિત્રુંજય માહાત્મ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપચક્રદ્યાણિક
 વર્ણન શ્રી ભાવશ્રેષ્ઠિત જવડા સંબંધ તત્કૃતોદ્ધાર વર્ણન કલ્પી સંબંધ
 તત્ સુતદત્તોદ્ધાર વર્ણન. પંચમારકાંત્ય સ્થિતિ વર્ણન. દુપ્રસહ નામાં-
 ત્ય યુગપ્રધાન વર્ણન. તત્ આવક વિમલવાહનવિહિતોદ્ધાર વર્ણનાધિકારો
 નામ પદ્મઃ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૮૪૫ કા. શુ. ૫ દિને ચીરાલા મધ્યે.
 (પૃ. ૧૨૮ પં.—૧૪ ગુ. વિ.)

પ્રીતિ છત્રીશી સ. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેરમાં.

આદિ—

ઉપશમનર ડાયા રસ લીજમ-એહની હાલ.

પ્રીતિ ન કિણિહી જીતી જયઈ, ઇકકવિણુ અરિહતજી,
 ભાવઈ કોડિ ઉપાય કરઉ કોઇ, લાગઈ મંત ન તંતજી. પ્રી. ૧

~

*

~

*

અંતે

સંવત સોલવરસ અઠયાસી, જિહાં હુઉ સમલ મુકાલજી,
 વિજયદસમિ સાંગારે (ને) ૨ પુરવરિ, એહ વિચાર રસાલજી. પ્રી ૩૫
 પ્રીતિ છત્રીસી એ વયરાગિ, ભવિક ભણિ હિતકારજી,
 વાચક સહજકીરતિ કહઇ ભાવઇ, શ્રી સંધ જય જયકારજી. ૩૬

—ઇતિ શ્રી પ્રીતિ પટ્ટત્રિંશિકા-પ. રાજકીતિ ગણિ-તત્ શિષ્ય
 પં. વિલક્ષ્ણિજય-તત્ શિષ્ય ગોદા લિખિતં. આવિકા સભલદે પઠનાર્થ.

૨—૧૫ પ્ર. કા. નં. ૮૦

૨૫૨ કલ્યાણ ખીજ.

(૪૮૮) ધન્યવિલાસ રાસ. સં. ૧૬૮૫ જેઠ સુદ ૫

આદિ—

પ્રથમ જિણેસર પ્રણમીઈ, પ્રથમ કરી જિણે આદિ

પ્રથમ ધર્મ પ્રણમીઈ, તે પ્રથમ નમું યુગાદિ.

શાંતિ જિતેસર સોલમઈ, ગરભ ચિકી કરી શાંતિ
મારી નિવારી દેસથી, પસરી ધરિ ધરિ શાંતિ. ૨
યદુનંદન જગમાં જયો, બ્રહ્માચારિ શણગાર,
નામિ નવનિધિ સંપજઈ, ધન ધન નેમિકુમાર. ૩

x x x x

અતે—

ઢાલ ૪૩ રાગ ધન્યાસી. સકલ મંગલતણી એ દેશી.

દાન કલ્પતર દાનમણી સુંદર, દાનથી વંછિત ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
દાનથી નરસુખ દાનથી સુરસુખ, દાનથી અનુક્રમે હોઈ સિદ્ધિ. ૧
દાનથી નરભવે દેવ ભોગીપણું, ભૂપ ક્રિયાણું જેણુ કીધું,
રાજછત્રંગણી નારિ કમિ પરહરી, ભગનીપતિ વચનથી વ્રત લીધુ. ૨
દાનથી ઋષભદેવો ત્રિભોવનધણી, સાધુનિ પ્રાગ ભવિ હવિષદાન,
બાકલડા બદલિજીઓ દાનથી, ચંદનાઈ પણિ કેવલ લીનુ. ૩
દાનથી ધન્યનિ ઋદ્ધિ બહુલી હવી, દાન દીઉ ભવી ભાવ આણી,
ધન્યવિલાસનો તુર્થ પ્રસ્તાવ એ, ભણુન ગુણુત લાહિ સુખ પ્રાણી. ૪
ધન્યવિલાસ કીઓ ચરીત્રોપરિ, અલ્પબુદ્ધિયિ હું પ્રેમ આણી,
ન્યૂનતા અધિકતા જે હુઈ એહમાંહિ, સોધયો પંડિતો પ્રીત આણી. ૫
ધન્યવિલાસના ચ્યાર પ્રસ્તાવ છે, ઢાલ ત્રહતાલીસ તસ પ્રમાણું,
શત એકાદશ ગ્રંથનો માઝનો, જિનપ્રસાદે સેવક કલ્યાણું. ૬
સંવત સોલપચ્યાસી ૧૬૮૫ સંવત્સરિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમી પુણ્યમાણું,
ધન્યવિલાસ થયો સંપૂર્ણ દિન દિન સધનિ મંગલમાલં.

—ઢાલ ૪૩ પ્રમાણું લિ० ગણિ લાલવિજયેન પં. શ્રી હર્ષવિજય-
ગણિ શિષ્યેણુ—વાવિનગરે ૨૨-૧૭ ગ્રંથ ૧૧૦૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં; ૩૦
(આ કદાચ ૨૪૩ ક નં. નાં કલ્યાણુમુનિ હોય. જીઓ પૃ. ૫૧૧)

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)
(૪૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૬૮૫ ઓશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.
આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ

શ્રી જિનપદ્મકંજ નમી, સમરી સરસતિ માય,

વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણુમર્ધ સુરનર પાય. ૧

હંસગામિનિ હંસવાહિની, આપો યુદ્ધિ વિલાસ,

જે નર સરસતિ પરિહર્યા, તે નર કહીધ બાવ. ૨

મેવકનઘ સુપ્રસન્ન થઈ, આપો અવિરસ વાણિ,

કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ. ૩

ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવર્ધ સુરનર કોડિ,

અકલ અતુલ બલ તું સદા, નાવઈ કો તુઝ હોડિ. ૪

શ્રી ભારતી ચરણુધ નમી, લહી નિજ સુગુર પસાય,

જ્ઞાનદષ્ટિ આપઈ સદા, પ્રણુમર્ધ સવ સુખ થાઈ. ૫

મૂલ અથમાંહિ કરિઉ, અધ્યયન ચક્રથઈ જેહ,

અગડદત્ત નૃપ કેરડો, ચરિત સુણુ ધરી નેહ. ૬

કુણુ તે અગડદત્ત નૃપ, કિમ લીધુ ચારિત્ર,

તસ સંબંધ વખાણુસિઉ, જિમ હોઈ જન્મપવિત્ર. ૭

*

*

*

~

અતે— ઢાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

નયરી ત્રંબાવતી જાણીધ, અલકાપુરીય સમાન,

દેવભુવન સોભઈ ભલાં, જાણુ હો ઇંદ્ર વિમાન. ૭૫૫

મન રંગઈ ભવિયણુ સાંભલો હો, એહ સંબંધ રસાલ,—મન.

ધવલિત ધવલગૃહ ભલાં, સોમિત માલિ અટાલિ,

કામિની જનમન મોહતી, મોહતિ ગજગતિ ચાલિ. મં ૭૫૬

પુન્યવંત નર તિહાં વસઈ, પાલઈ નિજ આચાર,

જિન મદિર નિત રૂપાં, પૂજા રચઈ નરનારિ. મં ૭૫૭

- વડ વ્યવહારી જાણીધ, ભૂપ દીપ જસ માંન,
સાવત્યા સુત નાગજી, ઉત્તમ પુરૂષ પ્રધાન. મં ૫૮
- દૃઢ સમકિત નિત ચિત્ત ધરધ, સારધ જિજ્ઞાસુ સેવ,
ભક્તિ કરધ સાહમી તણી, કુમતિ તણી નહીં ટેવ. મં ૫૯
- રૂપવંત સોહધ સદા, સુંદર સુન અભિરામ,
સકલ કંઠા ગુણુ આગર, સોહધ જિજ્ઞાસુ કાંમ. મં ૬૦
- મુનિસુવ્રત પસાઉલે, દિન અધિકુ વર,
વિધપક્ષ ગછિ સોહાવીડ, પુન્યતણું કરિ પૂર. મં ૬૧
- તસ આચર જાણી ધણો, ચરિત રચિઉ મનોહાર,
અગડદત્ત ઋષિરાયનો, એહ સબંધ ઉદાર. મં ૬૨
- શ્રી ગોડીપાસ પસાઉલધ, સીધાં વંછિત કાંમ,
રાસ રચિઉ મહારિષિ તણો, સમવસરણુ સુભ કાંમ. મં ૬૩
- વિહરમાન ગણુધર ભલા. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીરાય,
અમ્યલ ગછપતિ જાગિ જયો, દેષનિ પાતિગ જાય. મં ૬૪
- વિમલવંશ વાયકતણો, કીરતિ જસ સુપ્રકાસ,
પુન્યચંદ્ર વાયક વર, ધર્મ તણો મનિ વાસ. મં ૬૫
- તાસ સીસ સુંદર સોભાગી, પાલધ સાધનો પંથ,
કનકચંદ્ર વાયક ગુણુ ભરીયા, મહામુનિ એહ નિગ્રંથ. મં ૬૬
- તાસ સીસ વિદ્યાના આગર, વાયક શ્રી વીરચદ,
તપ જપ સંજિમ કિરિયા પાલધ, સુંદર એહ મુણિંદ. મં ૬૭
- તસ પદપંકજ મધુકરની પરિ, રહધ સદા એક ચિત્તિ,
વિનયવંત નધ વિમલ મનધ નિત, રંગી કરધ ગુરૂ ભત્તિ. મં ૬૮
- તાસ તણુ સુપસાય લહીનધ, ચરિત રચિઉ મન ભાય,
શાંનસાગર મુનિવર ધર્મ જંપધ, ભવિજન સુણુઉ ચિત્ત લાય. મં ૬૯
- સંવત શશિરસ જાણીધ, સિદ્ધિ તણી વલી સંખ,
મહામત પદ આગલિ ધરઉ, સમકરી ગુણો સવિ અંક. મં ૭૦

અશ્વનિમાસિ મનાહર, પૂર્ણા તિથિ ત્રવી જાણિ,

અસિત પંચમી એ સહી, લૂસુત વાર વષાણિ.

મં ૭૧

એહ ચરિત જે સાંભલઈ, તેહ ધરિ લીલવિલાસ,

સાંધુ તણા ગુણુ ગાઠતાં, પૂરઠ હો મનતણી આસ.

મં ૭૨

—સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે સિતપક્ષે ત્રયોદશ્યાં રવિવાસરે
લિખિતં રાયધનપુરે મુનિ સ્થાનસાગરેણ પ્રવાચનાય ૨૪-૧૫ સેં. લા.
વડોદરા નં. ૫૩૨૫; કવિની હસ્તલિખિત પ્રત છે.

૨૫૩ પુણ્યસાગર (પીંપલગચ્છ લક્ષ્મીસાગરસ્તૂરિ-
વિનયરાજ ને કર્મસાગર શિ.)

(૪૯૦) નયપ્રકાશ રાસ. સં. ૧૬૭૭

(૪૯૧) અંજનામુંદરી રાસ. સં. ૧૬૮૯ આવણ શુ. પ.

આદિ—

શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, એકાદશ અભિરામ,

મનવાંછિત સુખ સંપન્નઈ, નિત સમરતાં નામ.

૧

પ્રથમ ઉચમઈ મંડીઉ, મતિ દીસઈડિતિમંદુ,

તિણ કારણિ પહિલા નમું, શ્રી ગણધર સુખકંદ.

૨

સરસતિ પદપંકજ સદા, પૂજુ એ કરજોડિ,

કહણુ કથા ઉચમ ઘણો, માત ! મ આણો ખોડિ.

૩

સેવકનિ સાનિધ કરી, દેયો અવિરલ વાણિ,

જિમ વેગો સિદ્ધિ સદૃષ, કાષ મા રાખિસ કાણિ.

૪

વલિ પ્રણમું સદગુરુ ત્રણ, જેણુથી થઈ સનાય,

પાપ પડલ પાંછાં કર્યા, સુત્ર શાસ્ત્ર દે હાથ.

૫

જગમાંહિ મોટોડછંઈ, સદગુરુનો ઉપગાર,

જાણિનઈ માનિ નહી, સાચા તેહ ગમાર.

૬

મનસુધિ સહુ પણુમી કરી, કરસુ સતી વખાણુ,

સુણુજ્યો એકમના થઈ, જિમ હોઈ જન્મ પ્રમાણુ.

૭

પવનંજય રાજ તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
તાસુ કથા સુણતાં થકા, હોત્યંજ અલ્પ સસાર.

૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપતાં પ્રહ સમર્થ, આપે રિદ્ધિડછેહ.

૯

તિણુરો સખર સંબંધ છંધ, મીઠા સાકર દ્રાવ,
રસ લેજ્યો ભવીયણુ તુમ્હે, ભાષે કવીઅણુ ભાષ.

૧૦

કિમ તિણુ સુધો મન કરી, કીધો સીલયતન,
સવે રસ લેજ્યો ભવિયણુ તુમ્હે, સાંભલવા સુવચન.

૧૧

અંતે—

૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય ચુપંધ, પુરણ કીધી એહ,
જે નર ભણુસીધ ભાવસિદ્ધ, મંગલ લહધસ્તિ તેહ.

(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિયે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસર્ધ, હીયડધ હર્ષ ન માય.

૧

પટ દરશનના અંથમિદી, અંજના કેરી વાત,
પવનસુત હુનુમતરાય, પ્રકટ ઘણા અવદાત.

(આહે) ગુણયશતા સુવખાણિયર્ધ, જસુ વર્ધ સંસાર,
આપરો નામ સોધજ લહર્ધ, જે હોધ મૂઢ ગમાર.

૨

(આહા) જનમાંહિ હામિ હામિ, દીસદી એ અધિકાર,
પણિ પરમારથ જુજ્યા, નામ તણા નિરધાર,

(આહે) શીલતરંગીણી અંથથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાષ્ઠક કવીમતી કેલવી, તિનકા યુછર્ધ હેત.

૩

(આહે) તે દુષણ મત કાઢજ્યો, ગ્રહજ્યો કવિ ગુણુરગ,
સો ભિધ તો મર્ધ આણીઉ, લાગધ સરસ સુચંગ.

શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરર્ધ, વારર્ધ હુધવાત,

ચાર વહિ જિણુ વરચીઆ, કુણુ જાણુધ અવદાત.

(વાંચે જગખહુ વહી ગયા—પાઠાંતર).

શ્રી વડગજ ગુરુ ગાઘઘ, શાંતિ સૂરિ ગણધાર,

ચક્રેસરી પદ્માવતી, ભગતિ કરધ વારવાર.

લગ્નક છેવટણુ (ભગવચ્ચટણુ) ભાષીયુ, ધૂલીકાટ સકેત,

કુટુંબ શ્રીમાલી સાતસઘ, ઊગાર્યો ગુણુ હેત. ૬

લોજ ચુરાસી રાજમઠ, જીત્યા વાદ વિશાલ,

શાસન જિન સોભાવીઉ, વાદી ખિરદ વૈતાલ.

તિણુ ગઘ ખીંપલ થાપીઉ, આક શાષા વિસ્તાર,

સંવત રૂદ્ર બાવીસઘ સમઘ હુઈ સુખકાર. ૭

તે ગઘ દીસઠ દીપતુ, નયર સાચોર મઝારી,

વીર જિણેસરતુ તિહાં, તીરથ પ્રગટ ઉદાર.

તાસુ પાટી અનુક્રમઘ હુયા, શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરી,

વિનયરાજ કરમસાગર વાચક દોધ સતુરા. ૮

તાસુ સીસ પુણ્યસાગર, વાચક પભણુઘ એમ,

અંજનાસુંદરી ચુપઘ, પૂરણુ વધતઘ પ્રેમ.

સંવત સોલ નેબ્યાસીઘ, શ્રાવણુ માસ રસાલ,

સુદી તીથિ પંચમી નીરમલા, ઋદ્ધિવૃદ્ધિ મંગલ માલ. ૯

—છતિશ્રી અંજના સુંદરીની ચુપઘ સંપૂર્ણુ

(અશુદ્ધ) ૩૮—૧૧ આ. ક., ઉદયપુર ભં—ભાણેક.

—છતિશ્રી અંજનાસુંદરી પવનંજય કુમાર સંબંધે પૂર્વ ભવ વર્ણુન માતુલપુરે સમાગમન પવનંજયગૃહાગમન અંજનાસુંદરીદર્શનાય વિલાપકરણાય ઋષભદત્તશુદ્ધિકરણાય ઋષભમાતુલપુરે સમાગમન અંજનામિલન પુનઃ પવનંજય અંજનામિલન પુનઃ સાધુસમીપ દીક્ષા ગ્રહણાય સુરલોકગમનાધિકારવર્ણુનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણુ. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ દેવવિજય પદનાર્થ. ૧૨—૧૪ લીં.

—પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૪ ગાથા ૧૮૨ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા ૨૦૭ તૃતીયખંડે ગાથા ૨૪૩ ઢાલ ૮ સર્વ ઢાલ ૨૨ ગાથા સર્વ ૬૩૨

ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૯૦૫ સં. ૧૭૫૩ વર્ષે મા સુદિ ૮ દિને સંપૂર્ણ કીધો. શ્રી સોહીયામ મધ્યે દેરધાં.લિ૦ ગણિ કેસરવિજયેન. ૧૭—૧૮ લીં.—ગ્રંથાગ્ર ૯૩૯ રાજસુંદર લખીકૃતા (૧૭૦૦ ની આસપાસ. મ., બ)

ખીજી પ્રતમાં પ્રશસ્તિ કંઈ જૂદી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી જિનરાજસૂરિ પાટિ દિનકરા, આગમ અર્થ નિધાન,

શ્રી જિનરંગ સૂરીસર સત્યવર જાણે, સર્વ નિધાન.

તાસુ આદેશ સંવત સોલ ચોરાસીઈ, ઉદેપૂરિ સોમાસિ,

જગતસંધ રાણો ગાજે તિહાંકણિ, હાદુ ઉપતાં જસવાસ.

સંધ કથન ધરી માધ સુદિ તૃતીયા દિને શુભયોગે શુક્રવાર

અવિહિન રસ ધણિમે લેજ્યો જોધને અધિકારે અધિકાર.

પુણ્યભુવન કહે ભાવ ધરી ધણો, ગિર્યાનો જસવાસ,

અધિક આહો મહાંકણિ જે કર્યો, હુવે મિછામિ દુકડ તાસ.

શીલ સમકિત ગુણ દેહ પ્રતિધારને દિન પ્રતિ કોડિ કલ્યાણ,

તિણિએ ભણે ગુણે સુણે ભાવસું, જીવિત જનમ પ્રમાણ.

—લિ. ૧૭૪૫ આસો વ૦ ૧૩ શુક્ર કલ્યાણપુરમાં.

રાજકોટ પૂજ્યના અપાસરાનો ભંડાર.

આમાં કર્તાનું નામ પુણ્યભુવન (ખ૦) આપેલ છે ને રચ્યા સાલ સં. ૧૬૮૪ માહ શુ. ૩ શુક્ર, ઉદયપુરમાં જગતસિંહ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે, એમ જણાવ્યું છે. મને તો પુણ્યસાગર (પી. ગચ્છીય)ની પહેલી પ્રશસ્તિ વિશ્વસનીય લાગે છે.

—મારી પાસે મોટા અને સારા અક્ષરવાળી ૨૭ પાનાની પ્રત છે, પણ તેમાંથી કર્તાનું નામ ઉડાડી દીધું છે. ૨૭—૧૨.

—પત્ર ૨૨ અથમાન ૬૦૦ નં. ૩૧ દા. ૨૫ લી. કે જેમાં કર્તાનું નામ પુણ્યસાગર સ્પષ્ટ છે.

૨૫૩ ક લાભોદય

નેમિરાજિભતિ ખારમાસ. ૧૫ કડી સં. ૧૬૮૯ આસો શુ. ૧૫
આદિ—

સખીરી સાંભલિ હે તું વાણી, ઇમ બોલે રાણુલ રાણી,
નેમણ મુઝ જીવન પ્રાણી, તિણુ તોડી પ્રીતિ પુરાણી હોલાલ
નેમણ નેમણ કરતી, નેમણ નિજ ધ્યાન ધરતી હો લાલ. ૧

* * * *

અંતે—

સખીરી સંવત સોલસૈ નિવ્યાસી, આસૂ પૂનિમ ઉભસી,
ભણતાં ગુણતાં સુખ ખાસી, લાભોદય લીલ વિલાસી હો લાલ. ૧
નેમણ નેમણ કરતી.
—(મારી પાસે પ્રત છે.)

૨૫૪ શ્રીસાર (ખ૦ જેમશાખા રત્નહર્ષ વાચક શિષ્ય)

(૪૯૨) આનંદ આવકસંધિ. સં. ૧૬૮૪ પુષ્કરણી નગરીમાં.

આદિ—

વર્દ્ધમાન જિનવર ચરણુ, નમનાં નવ નિધિ હોષ,
સંધિ કંઈ આણુંદની, સાંભલિજ્યો સહુ કોઈ. ૧

* * * *

અંતે—

હાલ ૧૫ આશ્રવ કારણુ એ જગિ ભણીયઈ—એહની.
ધન ધન સૂંધી આવક એહવા, નામૈ નવ નિધિ થઈ,
સૈ મુધિ વીર વષાણુક જેહને, પ્રણમૈ સુરનર પાય. ૨૪૧ ધ.
નિરતા ખારહ તત પરિપાલીયા, ન લગાયા અતિચાર,
ભલીપરૈ વિધિસું આવકતણી, પ્રતિમા વહી ઇચ્છાર. ૨૪૨ ધ.
દાનસીલ તપ જપ નૈ ભાવના, કીધાં ધરમ અનેક,
ઇણુપરિ માનવ ભવ સક્ષો કિયૌ, અહનિસિ ચિત્ત વિવેક. ૨૪૩ ધ.

માસ તણી કીધી સંલેષણા, સમરૈ જિનવર નામ.
 સાઠ ભગતઘ છેઘા અણુસણૈ, સુઘૈ મન પરિણામ. ૨૪૪ ધ.
 પાપ ઠાંમ આલોઘ પડિકમી, કાલ માસ કરિકાલ,
 સૌધરમૈ દેવલોકઘ સાસતો, સુર અપચર સુવિશાલ. ૨૪૫ ધ.
 ઈંદ્ર વિમાનથકી અતિ દીપતઉ, કૂણુ અછૈ ધસાણુ,
 આણુંદ ગાથાપતિ હિવ ઊપનઉ, તિણુ અરણ્યાભવિમાન. ૨૪૬ ધ.
 પલ્યોપમ ચિહુનૈ આઉઘૌ, મુષ ભોગવૈ અપાર,
 મહાવિદેહ તિહાંથી સીઝિર્યૈ, કરિર્યૈ એક અવતાર. ૨૪૭ ધ.
 સાંભલિ જંબૂ સોહમ ધમિ કહૈ, સાતમ અંગ મઝાર,
 પ્રથમ અધ્યયનૈ ભાષ્યા એહવા, વીરજિણુંદ વિચાર. ૨૪૮ ધ.
 જિમ જિમ ચરિત સુણીજૈ એહવા, તિમ તિમ મન ચિર થાય,
 ચિર મન રાખ્યાં લાભ હુવૈ ધણો, પાતક દૂરિ પલાય. ૨૪૯ ધ.
 પુહકરણી નયરી અતિ દીપતી, શ્રાવક ચતુરસુખાણુ,
 આદીસર જિનવર સુપસાઉલે, રાજપ્રજા કલ્યાણુ. ૨૫૦ ધ.
 સવત્ દિશીં સિદ્ધિ રસ સસિ ૧૬૮૪ તિણુપુરીમઈ કીધી ચઉમાસિ,
 એ સબધ કીયૌ રલિયામણુઉ સુણુતાં થાઇ ઉદ્ધાસ. ૨૫૧ ધ.
 રત્નહરપવાચક ગુરૂ માહરઉ, હેમનંદન સુખકાર,
 હેમકીરતિ ગુરૂ બધવનૈ કહૈ, પબણૈ મુનિ શ્રીસારિ. ૨૫૨ ધ.
 ઇતિ શ્રી આણુદસધિ સમાપ્ત.

(ભાવ૦ શુદ્ધ અક્ષરની પ્રત પા. ૭ પં-૧૮ અને બીજી પ્રત
 પા. ૧૮ પં-૯) ૧૫-૧૧. આ. ક. ૧૨-૧૩ આ. ક.

—સં. ૧૮૫૨ જ્યેષ્ઠવદિ ૧૧ દિને લિ૦ પ. અષ્ટમ્યદ ૧૦-૧૫ ધો.

—સં. ૧૯૨૨ લિ. ૫ ગુણસોમ વાલોચર મધ્યે ૧૯-૧૧ ધો.

—(વિ. ધ. ભંડાર)—સ. ૧૮૦૩ માગશર વદ ૧૧ પ્રે. ૨.

—લિ૦. શ્રી ૧૦૮ શ્રી પુજૈ મલુક્યદંજી, તત્ સીષ પુજ્યે શ્રી
 મહાસીધજી, તત્ સીષ લિપતં અમોલક્યદ કાત્યાસની મહિ સહેર મેડતા
 સૌહી કોસ, દોય, સંવત ૧૮૪૩ માસ અસદ વદી ૬ વાર બુધવારિ, કિસ્તપક્ષે

લિખત કોઠારી કુસાલેચંદ્ર નાનહો રાસદ્ધિ અશુદ્ધ પ્રત. ૧૮-૧૧ અનંત.
(૪૯૩) મોતી કપાસીયા સંખંધ સંવાદ. સં. ૧૬૮૯ ક્ષોધીમાં
આદિ— દૃઢા.

સુંદર રૂપ સોહામણો, આદિસર અરિહંત,
પરતા પૂરણ પ્રણમીયૈ, ભયભજણ ભગવંત. ૧
જિણુવર ચોવીસે નમી, સમરૂં સરસતિ માય,
એહ પ્રખંધ માંડયો સરસ, શ્રી સહશુર સુપસાય. ૨
આદિનાથ આણુંદસું, હુથિણાઉર મઝારિ
વિચરઈ જિનવર ગોચરી, ન લહૈ સુદ્ધ આહાર. ૩
પાએ લાગી પદમણી, મોતીયડૈ ભરિ થાલ
મોતીસું કરે નિમંછણા, લોક સહુ સુવિસાલ. ૪
મોતી ગરબ્યહ મહીયલઈ, હું મોટો સંસાર
મો સમવડિ કોઈ નહી, હું સગલઈ સિરદાર. ૫

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ ૮ રાગ ધન્યાશ્રી. ધન્ય ધન્ય આઈ કુમર વર સેજની. દેશી.
સંપ હુઓ મોતી કપાસીયે, મિલીયા માહોમાહિં
વાદ એ ભગવતે ભાણ્યો, ચતુર નરા ચિત્ત આહિ. સંપ. ૧૦૧
કપાસીયાને મોતી મળપતો, પાઈ લાગો આય
તું ગિરુઓ ભાઈ ભારીખમો, ખમજો મુજ અન્યાય. સંપ. ૧૦૨
તુમ કરીનિં સોભા છે માહરી, મુજ કરી તાહરી સોભ
ખાંધી મૂઠી લાખ સવા લહે, ધર્મતણો છે લોભ, સંપ. ૧૦૩
ધર્મભાઈ હિવે તૂ છે માહરો, આપો અવિહડ પ્રીતિ,
ધણિ ભવિતો સ્યું હું વિરચીસ નહીં, માને મુજ પરતીત. સંપ. ૧૦૪
કપાસીઓ મોતી ધણિ પરિ મલ્યા સયણ તણે સખધ.
સંવત સોલનવ્યાસીઈ, કીધો એહ પ્રખંધ. સંપ. ૧૦૫

શ્રીકૃષ્ણવર્ધાપુર નગર સોહામણો, જિહાં આવક સુવિસાલ,
ન્યાયવંત ચિહ્ન ખખિ નિરમલાં, જીવદયા પ્રતિપાલ. સંપ. ૧૦૬

શ્રી ખેમસાખા વાચક દીપતા, રતનહરખ મુનિરાય,
નામ લીયાં સુખ સંપજે, તિણિ સહચર સુપસાય, સંપ. ૧૦૭
એ સંબંધ સરસ સોહામણો, કીધૂં મુનિ શ્રીસાર,
સુણતાં ખ્યાલ સને ઉપજે, ચતુર નરાં ચમત્કાર. સંપ. ૧૦૮

૬-૧૩ ક. મુ. (પા. ૪. પ્રે. ૨.-વિદ્યા.)-૬.

—સં. ૧૭૩૩ પોસ વદિ ૧૩ દિને શ્રી સિણધરી આમે પં.

શ્રી ઉદયહર્ષ ગણિવરાણાં શિં મતિવિમલેન લિ. ૩-૧૫.

(૪૮૪) સારખાવની સં. ૧૬૮૯ આસો શુદ્ધિ ૧૦ પાલીમાં.

(પ્રાસ્તાવિક કવિનોનું આ કાવ્ય મારવાડી ગૂજરાતી (પ્રાચીન ગૂજરાતીનું એક રૂપ) ભાષામાં છે. કાવ્યમાં દરેક ટુંકમાં અઘાક્ષર કક્ષાને અનુક્રમે લઈને એક એક કવિત રચ્યું છે. કવિનું અંતિમ લક્ષ્યખિદુ 'ભકિત' અને 'ભગવંત' છે. મં ૫૦)

આદિ—

ૐ ૐકાર અપાર પાર તસુ કોઇ ન લખ્ભોય,
સવ્વકખર સિરતાજ મંત્ર ધુરિ કવિયણુ ગખ્ભય,
અર્ધચંદ આકારિ ઉવરિ મીડઉ જસુ સોહર્ષ,
જે સેવર્ષ ચિત લાઇ તિકે તિહુઅણુ મન મોહર્ષ,
સાધિક સિદ્ધ જોગી જતી, જસુ ધ્યાન અહનિસિ કરધ,
કવિ સાર કહઈ ૐકાર જપિ, કાંઇ સયણુ ભુલ્લો દિરધ. ૧

x

x

x

x

મહીયલિ ઉ નર અચલ, જિકો પર *તાત ન જાણુઇ,
મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો આપો ન વિખાણુઇ,
મહીયલિ ઉ નર અચલ દીયર્ષ ધર દેખે પગલા,
મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો xસાંસહૈ સગલા,

એહવઉ પુરપ અવિચલ જિકો, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહે જરે અજર, મહિ મંડલ સો નરઅચલ,

૪

* * * *

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ઉપગાર ન જાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ત્રૂટી દિસિ તાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ગુણ પોતઘ ગાવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો કહિનઈ નરિ જવઈ,
ઓછો સુ પુઠિ કચપચ કરૈ, મુંહ મિલિયાં મુસકઈ નહી,
કવિ સાર કહઈ ઓછઉ તિકો, જિકો વાદ મંડઈ બહી.

૧૫

* * * *

અતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઈ,
ગઢમઢ મંદિર પહલ, બાગ વાડી મન મોહઈ,
રાજ કરૈ જગનાથ સૂર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઈ મુસમય, સુજસ વસુધા વર્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઈ, આસ સુદિ દસમી દિનઈ,
શ્રીસાર કવિન બાવન કલા, સાંભલિબ્યો સાચઈ મનઈ.

૫૫

ભક્ષે ઝં નમઃ સિદ્ધં, અ આ ઇ ઈ ભણિઉ ભ,
ઋ ઋ લૃ લૃ વણું, વલે એ ઐ નઈઓ ઐ,
ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણુ તથ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રભઃ
બાવન એહ અઝખર અકલ ક્રિયા કવિત દુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ઇમ ઉચ્ચરઈ, સાંભલતાં પૂગૈ રલી.

૫૬

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથી શ્રી બૃહત્ શ્રી ખર-
તર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજિનયંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવ-
નિધાન ગણિવરાણાં તત્તિશ્ય વાં મનિસિંહગણિ તત્તિશ્ય વાં શ્રી

રત્નનય ગણિભિ તત્તિષ્ય પ. રત્નવર્દ્ધનજી પં. દયાતિલકેન લેખિ-
શ્રી ચુસ્યામે કોઠારી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદ્ધમાન કોઠારી પકનાથમ્,
(મ. ય. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સગ્રાય=તદુલવેયાલી સૂત્ર સં
આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાંહિ વિમાસ
ગર્ભાવસિં જીવડો વસિયો નવ માસ.

૧ ઉત્પત્તિ.

*

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ ભાર એ
વલિ સીહની પરે સદા પાલઈ નિયમ નિરતિચાર એ
સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લહઈ ભવ પાર એ
શ્રી રત્નહર્ષ સુસીસ રંગે ધર્મ કહે શ્રીસાર એ. ૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગ૦ વ. ૧૧ સોમ. ત્ર. ચિરપાલા. આચાર્યા

માહુ વાચનાથ નાગોરી લુકૈ ગચ્છે અક્ષયરાખાદ મધ્યે. ૩-૧૪ (ચા.)
x-૫-૧૨ માં; ૩-૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર. જૈ. પ્ર. ૩૯૩-૩૯૯.

૨ દશ શ્રાવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ-પહિ પદી પ્રણમું દશે
શ્રાવક જેમ પાતક જાઠરે.....અતે-સાતમઘ અંગઈ ઉપદિસ્યઉ એ,
કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી એ પ્રત્ત મારી પાસે છે.

૩ ક્લોધીપાર્થનાથ સ્ત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણુ પ્રણુમીયઈ, અગ્નિગંજણુ અરિહંત,

સાયઉ સાહિત્ય તું સહી, ભયભંજણુ ભગવત.

૧.

વામાનદેન વંદીયઈ, દહલતિનઉ દાતાર,

કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર.

૨

*

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

ઈચ્છા પૂરો આજ, સુપરિ સેવક સાધારક,
 જિજ્ઞાસુ પાસ જિજ્ઞાસુ, સદા હું સેવક થારક,
 કલ્પવૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઈ,
 શ્રી અસસેન સુતન, ઘણી મુઝ દઉલતિ દીજઈ,
 રતનહર્ષ સુપસાકલઈ, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઈ
 ફલવર્ધા રાય મોટો ઘણી, સેવકનઠ સાનિધિ કરઈ. ૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ ક્ષિપ્ત. ૧-૧૫ (મારી પાસે છે.)

૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્તંભ સં. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણ દેગિ સાંભણિએ, મૂઝ સાનિધ કીજે,
 ભૂલો અક્ષર ભાતિ ભણીએ, સમજાવી દિજે. ૧
 મોટો તપ રોહિણિ તણાએ, તેહના ગુંથુ ગાઉ,
 જિમ સુખ સોહગ સંપદાએ, મનવહિત પાઉ. ૨

x x x x x

અતે—

કલસ.

ઈમ ગગન દોય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરૂ મૂખ સાંભલી,
 વાસુપૂજ્ય અમતે થયા મૂપસન, ચિત્તની ચિંતા ટલી,
 ઇચ્છા પરિ રોહિણિ તપ આરાધઈ, જે ભવિષ્ય મનનિ રલી,
 શ્રીસાર જિનગુણ ગાવતાં હિવે સકલ મન આસ્થા ફલી. ૨૭

—લં. જાણસરે પં. દિપવિજયેન. ૨-૧૭.

—સં. ૧૮૪૨ ચૈત્ર સુદિ ૭ બુધે શ્રી સુરતિ બંદિરે ક્ષિપ્ત
 પ્રમોદસાગર આવિકા વજ્રાઈ પદનાથ. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૃષ્ઠાનો સ્તંભ

આદિ— (પ્રભુ પ્રભુમુરે પાસ જિજ્ઞાસુ થંભણા એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રભુમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિથો,

મુખદાય રે સાસણનાયક ગુણતિથો,

મુખ દીઠારે મીઠો લાગે તાંહરો,

તિણ મિલવારે ઉમાલો મન માંહરો.

૧

અં.

(કલશ.)

ધમ વીર જિનવર તણે આગે, પ્રથમ ગણધર અટકલી,

ચાલીસ ને વલિ આઠ ઉપર પ્રથમ પૂછ્યા મન રલી,

નિધિ ૨ કલા યુગ ચંદ્ર વરસે, આદિજન પારણ દિને,

શ્રીસાર પાઠક તેહ વખાણે, સાંભલો સાચે મને.

૩૩

૨૧-૧૫ આ. ક.

૬ જિન પ્રતિમા સ્થાપન સ્તો

આદિ—

સમકિત દૃષ્ટિ જિનપ્રતિમા સેવા, ન કરો વાદવિવાદને ભાઈ,

જિનપૂજક પંચમ ગુણ ઠાણે, નવી પૂજે તે મિથ્યાતી રે ભાઈ. સ. ૧

*

*

*

*

*

અતે—

હંસતણી પરે કરો પરિખ્યા, મકરો ફૂડા વાદ રે ભાઈ,

કહે શ્રીસાર ધરો સમતા રસ, સુગુરતણો સુપસાયરે ભાઈ. સ. ૨૭

—લિ. ૧૮૧૨ આગ્રા સુ. ૧૩. ૨૧-૧૧ આ. ક.

૨૫૪ ક બાલચંદ (૩૫૭-કુંવર-શ્રીમદલ-ગંગાદાસ શિ.)

ખાલચંદ બત્રીશી ૧૬૮૫ દીવાલી અમદાવાદ.

આદિ—

સકલ પાતિક હર, વિમલ કેવલધર, જાકો વાસો શિવપુર

તાસુ લય લાધયે.

નાદબિંદ રપરંગ, પાણિપાદ ઉત્તમંગ, આદિ અંત મધ્ય ભગા

જાકું નહિ પાધયે.

સધેણુ સંઠાણુ જાણુ, નહિ કોઈ અનુમાન, તાહીકો કરત ધ્યાન

શિવપુર જાધયે.

ભણે મુનિ બાલયદ મુનો હો ભવિક વદ, અજર અમરપદ
પરમેસરકોં ધ્યાધયે. ૧

અતે—

મહાનદ સુખકદ રૂપયદ જનિયે,
શ્રીયરૂપ જીવગણિ કુંઅર શ્રીમધ્મુનિ, રતન સીસ જસ ધની-
ત્રિભુવન માનિયે,
વિમલશાસન જસ મુનિ શ્રીય ગંગદાસ હસ્તદીક્ષિત તાસ
અત્રિશી વખાનિયે,
બાણ વસુ રસયદ ૧૬૮૫ દીવાલી મંગલ વદ, અહમ્મદાવાદ,
ઈદિ રગ મન આનિયે
ભણે મુનિ બાલયદ મુનોહો ભવિક વદ, મહાનદ સુખકદ
રૂપયદ જનિયે. ૩૩

પ્ર. પૃ. ૩૦૩-૩૧૨ જૈ. પ્ર.

૨૫૫ વાના શ્રાવક (વિજયાનંદસૂરિનો શ્રાવક શિ૦)

(૪૯૫) + જયાનંદ રાસ સં. ૧૬૮૬ પોપ શુદ્ધિ ૧૩ ગુર્જા આરેખમાં
(અમદાવાદ પાસે)

ભદ્રારક પ્રભુ શ્રીવિજયાનંદસૂરિ ગુરૂજ્યો નમઃ

આદિ—

શાંતિજિનવર શાંતિ જિનવર નમીય બહુ ભક્તિ,
શ્રી સારદા સમરી સદા કરે, ચરિત્ર મનિ રંગ (પારસ સુરંગ) આણીય,
જયાનંદ ગુણ વર્ણવું શ્રી વિજયાનંદ ગુરૂ લેહીય, વાણીય,
તાસ તણુઈ સુપસાઉવઈ હુક મનિ ઉલ્લાસ,
સરસ કથા સુણયો સહુ, જિમ મનિ પુંદર્યોધ આસ.

હલ

અહાણી મુજ પીનતું, આપે, મતિ, તું. સાય,

સુઝ મુનિ, આણુંદ ઉપનો ગાઉ જયાનંદરાય.

હંસાસનિ સેવું સદા, કવિયણુની આધાર,

સરસ કથા જ્યાનંદની, આવી કરજો સાર. ૩

કમળ કમંડળ ધારિણી, વીણા પુસ્તક હાથ,

કવિયણુને હિતકારિણી, નિશ્ચે આવે સાથ. ૪

તુજ સમવડ જગ કો નહોં, ત્રિહું ભુવને તુજ વાસ,

કવિજન આશા પૂરણી, તું સહી કરજો રાસ. ૫

તું જગદંબ ત્રિપુરા સતી, તું કવિયણુની આસ,

સ્વપ્ને જે નરને મિલી, તેહને કિયો પ્રકાસ. ૬

કવણુ જ્યા તે કિહાં હવો, કવણુ ગામ કુણુ ઠાણુ,

શ્રી વિજયાનંદ મુખચક્રી, લહું તે મધુરી વાણુ. ૭

કુણુ સંવત્સર કુણુ દિને, હુવો કેમ હુલ્લાસ,

સંવત સોળે છયાસિયે, ગુરુ બારેજો ચોમાસ. ૮

સંધ સહુ આંદર ધણુ, વાવે વિત્ત સુકાંમ,

દિનદિન ઉત્સવ બહુ થયા, પસર્યા ઠામોઠામ. ૯

શ્રી જ્યાનંદતાણું ચરિત, શ્રી ગુરુને ઉપદેશ,

સરસ કથા કવિયણુ કહે, જેહના ગુણુહ અરોષ. ૧૦

*

*

*

અંતે—

માતા ભારતિ તણુછ પસાય, મઈ સહી કવ્યું જ્યાનંદરાય,

શ્રી વિજયાણુંદ ગુરુ ઉપદેશ, કરી ચુપછ એ લવણેસ. ૫૦

પંચમ ગણુહર સૌંહમ સ્વામિ, જાય પાપ તસ લીધઈ નામિ,

તેહ તણુ પટિ સહી દિનકાર, જગચંદ્રસરિ થયા ગણુધાર. ૫૧

બાર વરસ આંખિલ તપ કરી, પુન્યતાણુ ભંડારજ ભરી,

ચિહુંહાલીસમઈ પાટઈ જયકાર, તપા બિરદ ધરાવિહ સાર. ૫૨

અનુક્રમિ ગુરુ ગણપતિ જેહ, શ્રી મુનિસુંદર કહીઈ તેહ,

એકાવતમઈ થાનકિ કહિયા, ધિમાદ્યા વિધાવંત લહિયા. ૫૩

તિણુધ ગુરુઈ અથજ કીધા ધણા, કહતાં પાર ન આવધ તેહ તણા,
શ્રી જ્યાનંદનું ચરિતજ સાર, કીધું શાસનનધ હિતકાર. ૫૪

આઠ સહસ તે કીધું વલી, તે વાંચધ સહુઈ મનિ રૂલી,
પટિ એકસક્રિમધ ઉદ્ધ ભાણુ, શ્રી વિજયાણુંદ ગુર ગુણુની પાણિ ૫૫
તસ મુખકમલથી એ લહી વાણિ, મઈ રાસ કર્યો સહિ જાણિ,
ખારેજ વરનગર મઝારિ, અદ્ય યુદ્ધિ કર્યો ગુર આધારિ. ૫૫

મુરખ માત્ર હું જાણું નહીં, સહગુર વચને શક્તિજ થધ,
ભણુધ ગુણુધ તસ નવઈ નિધાન, હર્ષધરી કવિ બોલઈ વાન. ૫૭

જિહાં મહીઅલિ ધરઈ વલી મેર, ધ્રુ મંડલ આજધ નહીં સેર,
જિહાં લગઈ તારા નઈ રવિચંદ્ર, તિહાં લગિ રાસં કરો આણુંદ. ૫૮

વસ્તુ પાંચ ચુપઈ કહું વલી, નવસઈ પચ્ચોતરિ મનની રૂલી,
દૂહા ખિસઈ સતાવીસં જોધ, ખારસઈ સાત તે પૂરા હોઈ. ૫૯

એ કીધો મનનઈ કોડિ, સરખા સરખી જોયો જોડિ,
વિખુધ પરો કરેજો સહી, કરજોડીનઈ વાણી કહી. ૬૦

સંવત ૧૬ સોલ છયાસીધ ૮૬ જાણિ, પોસ સુદિ તેરસિ અહિહ ધમાણુ,
વાર ગુરૌ સર્વાકજ સાર, ભણુઈ ગુણુઈ તસ જય જયકાર, ૬૧

—ધતિ શ્રી જ્યાનંદ ચરિત્રે રાસ-પ્રખંધે વાના કવિ વિરચિતે
અકાયુધ દીક્ષાઅહણુ મોક્ષપ્રાપ્તિ, શ્રીજ્યાનંદ રાજ્યપાલન દીક્ષાઅહણુ
નિર્વાણુગમનો પંચમોલ્લાસઃ સમાપ્તઃ—ઉલ્લાસ ૫ પ્ર૦ ૨૪૦ દ્વિ૦
૨૭૦ ત્રિ૦ ૨૮૪ ચ૦ ૨૪૪ પં૦ ૧૬૧ એવં સર્વાક્રે ૧૨૦૭ શુભ
ભવતુ લેખકપાઠકયોઃ આ વાના કવિની સ્વહસ્ત લેખિત પ્રતિ લાગે છે.
નં. ૩૨/૧૮૭૭-૭૮ ૩૦ કો. પાનાં ૭૧-૧૧.

+પ્ર. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ડબ્બું.

[વિજયાણુંદ સરિનો જન્મ સં. ૧૬૪૨ માં મારવાડના રોહ
ગામમાં થયો હતો. પિતાનું નામ શ્રીવંત પોરવાડ, માતાનું નામ
સિણુગારદે અને પોતાનું મૂળ નામ કયો હતું. સં. ૧૬૫૧ માં હીર-

વિજય સૂરિએ દીક્ષા આપી કમલવિજય નામ રાખ્યું અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય બનાવ્યા. સં. ૧૬૭૦ માં વિજયસેનસૂરિએ પંડિત પદ આપ્યું ને સં. ૧૬૭૬ ના પૌષ સુદિ ૧૩ દિને વિજયતિલકસૂરિએ શિરોહીમાં આચાર્યપદ આપી વિજયાણુંદ સૂરિ નામ સ્થાપ્યું.

વિજયદેવસૂરિ સાગરના પક્ષમાં ભળી જવાથી સોમવિજય ઉપાધ્યાય વગેરે સમુદાયે મળીને 'મીઝ આચાર્ય' નામે વિજયતિલકસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા, તેમની પાટે વિજયાણુંદસૂરિ થયા. તેમને ચાલતા કલેશ તરફ અણુગમે હતો તેથી સપના સર્વ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને કહેવા પ્રમાણે અમદાવાદમાં વિજયાણુંદસૂરિએ વિજયદેવસૂરિને વંદના કરી મેળ કર્યો હતો. આ મેળ સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ ને દિને થયો. આ રીતે સંપ કેટલોક વખત ચાલ્યો પણ પાછળથી મમત્વની મારામારીથી બંનેમાં ભેદ પડતાં વિજયાણુંદસૂરિને પણ પોતાની પાટ ઉપર વિજયરાજસૂરિને સ્થાપવાની ફરજ પડી હતી. વિજયાણુંદસૂરિએ તેર માસિક તપ, વીશ સ્થાનકપદની આરાધના, સિદ્ધચક્રની ઓળી અને છુટક છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વગેરે તપસ્યાઓ ધણી કરી હતી. વળી તેમણે એક વખત ત્રણ માસનો તપ કરી ધ્યાન પણ કર્યું હતું. તેમણે 'છ આયુની, પાંચ શખેશ્વરની, બે તારંગાની, બે અતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની બે સિદ્ધાયલની અને એક ગિરનારની એમ યાત્રાઓ કરી હતી. તેમજ તેમણે જિનબિબોની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ ધણી કરી હતી. એકલા કચરવાડામાંજ એક સાથે અઢીસો બિબોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. છેવટે સં. ૧૭૧૧ ના આષાઢ વદિ ૧ ને મંગળવારે ખભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. ઋષભદાસ કવિએ પણ આ સૂરિની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરી હતી. આ વાના કવિને બદલે એક ઠેકાણે ભંડારની ટીપમાં ચાન્તક નામઆપ્યું તે અરાબર લાગતું નથી.)

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હૃષ્કુશલ શિ૦)

(૪૯૬) મેઘકુમાર ચૌપાઇ સં. ૧૬૮૬ વિનયાદશમી. ખીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલઘસય છયાસીયધરે, વિનયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજા શ્રી જિણ્ણચંદ્રસૂરિ રાજવીરે પરતરગચ્છ સિણ્ણગાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસધરિ ઇમ ગોયમ અવતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણગણનિધિરે શ્રી હરપ્યકુશલ સુધકાર.
વાદીગજ પંચાનન સારિ આરે રૂપઈ મદનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહધરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પસાહુ લધને શ્રી ખીપાડિ મઝારિ. ૯ મે.
સદ્ગુરુ શ્રી જિનકુસલ મુરીસનીરે સાંનિધિ સંઘ મઝાર,
ચરમપ્રભોદ ઉદય આણુંદસુરે નંદઉ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભં. ઉદયપુર.

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજય શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચૌપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં
આદિ—

મકલ કલા ગુણ આગલા, આદીસ્વર અરિહંત,
નાભિરાય કુલમેહર, પ્રણમ શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળમુ, બાવીસમુ જિણુ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણ, નમતાં લહીએ પેમ. ૨

x x x x

અંતે— દાલ ૨૭ વંસી વાજાલ વેણુ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઈ દોઁ જેઠ માપ સુપ વાસ ધ૦
ધવસી નુમિ દિનઘ ભવઘ, દાંઁ દિંઁ કવિઉ પૂજાદલ પાસ. ધ૦ ૫

બાહ્યમેર નિત ગહગહર્ધ નિં શ્રી સુમતિનાથ જિજ્ઞુસાધ ધં
 તસ પ્રસાદિ મર્ધ રચ્યું હાં એં શ્રી સંધનધ સુષદાધ ધં ૬
 શ્રી ધૃતરગઢ રાજી હાં રાં શ્રી જિનરાજ સૂરીંદ
 વિજયમાન શ્રી પૂજ્યજી શ્રીં એહ રચ્યુ સુષકંદ. ધં ૭
 જિનભદ્રસૂરિ સાધા વડી શાં વાયક શ્રી નયરંગ. ધં
 તાસ સીસ વાયકવર, શ્રી વિમલવિનય અતિયંગ. ધં ૮
 તાસ સીસ હરપિર્ધ ભણુર્ધ હાં રાજસંધ આણુંદ ધ.
 એહ સંબંધ સોહામણું હાં શુ. વાચ્યમાન ચિરનંદ ધ. ૯
 જે ગાવર્ધ ભાવધ ભલર્ધ, ભણિ જે ચિત સુહાર્ધ ધ.
 તિહાં ધરિ સુખસંપતિ ધણી, સંં દિન દિન અધિક દિષાધ ધ. ૧૦
 —ગ્રંથાગ્ર ૫૫૧ વિમલેન લિં ૧૬-૧૬ વી. પા.

(૪૯૮) વિનયરાસ.

૨૫૮. લૂણસાગર.

(૪૯૯) અંજનાસુંદરી સંવાદ. સં. ૧૬૮૯.

૨૫૯ અંદ્રકીર્તિ. (ખં કીર્તિરતનસૂરિ-લાવણ્યસમય -યુ-
 ણ્યધીર-જ્ઞાનકીર્તિ-ગુણપ્રમોદ-સમયકીર્તિ-વિનયકલ્લોલ-હર્ષ-
 કલ્લોલ શિ.) જિનરાજસૂરિ રાજ્યે.

(૫૦૦) શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપદ. સં. ૧૬૮૯ આસુ
 શુ. ૭ પ્રુધ. બાહ્યમેર (જેસલમીર)માં.

અંતે—

કથાકોસથી મેં કહાઉ એ, મૃગાવતી યામની ભાન,
 સંબંધ સોહામણુએ, સુણતાં સફલ વિહાંણુ. ૨૮
 અધિકઉ ઓછઉ જે કહાઉ, મિચ્છામિ દુક્ક તેહ,
 સંધ સહ સભલઉએ, કવીયણુ કહીયઉ જેહ. ૨૯

ખરતર ગજમાંહિ સોભતાએ, કીર્તિરતન સૂરીસ,	
પાટ ઉવઝાય થયા એ, લાવણ્યસમય તસુ સીસ.	૩૦
તાસ સીસ વાચક થયાએ, શ્રી પુણ્યધીર પ્રધાન,	
શિષ્ય વાચક ભલઉએ, જ્ઞાનકીરતિ...	૩૧
વાચક શિષ્ય વલિ તેહના, ગુણપ્રભોદ રિપરાય,	
વાચક શિષ્ય તે ભલઉ, સમયકીરતિ સુપસાય.	૩૨
પંડિત શિષ્ય સદા ભલઉ, વિનયકલ્લોલ નિધાન,	
પંડિત વિદ્યમાન છે એ, હરપદલ્લોલ પ્રધાન.	૩૩
શિષ્ય તેહના માલતાએ, ચંદ્રકીરતિ ખોલતિ,	
ઉદયકારક ભલઉઈ, મકમરાજ ગુણવંત.	૩૪
શિષ્ય ભલા છે જોડલાએ, પેમરાજ સુપકાર,	
તાસ આગ્રહ કરીએ, ચઉપદ જોડી સાર.	૩૫
શ્રી પરતર ગચ્છ રાણ્યો એ, શ્રી જિનરાજ સૂરિંદ,	
સોલસે નવ્યાસીયો એ, આસુ સાતમિયદ.	૩૬
પ્રથમ પહુર બુદ્ધિવારનઉ એ, પ્રથમ ઘડી સિદ્ધ યોગ,	
આવક સુખીયા વસેએ, બાહડમેર રસભોગ.	૩૭
વિધિ ચૈત્યાલય પૂજ્યેએ, શ્રી સુમતિનાથ જિણુંદ,	
થયા પૂરઉ થયો, ભણુતાં સુખ આણુંદ.	૩૮
લાલ સૌલે ઇણુ ચૌપદએ, મિસે ઇક્યાસી એહ,	
કહી ચંદ્રકીરતેએ, ભણુત સુણુત ઉછાહ.	૩૯

—છતિ શ્રી યામની ભાતુ મૃગાવતી ચૌપદ સંપૂર્ણ. વાચનાચાર્ય
શ્રી ૧૦૬ શ્રી જિનહંસગણિ શિષ્ય પં. મહિરચંદ લિપિકૃત સં. ૧૭૮૪
વર્ષે આવણુ શુદ્ધિ ૧૪ દિને લીમરસા મંચે.

(૧૨ પં. ૧૪ ગુ. વિ)

૨૬૦ દર્શનવિજય (ત. રાજવિમલ-મુનિવિજય ઉ. શિ.)

(૫૦૨)+ પ્રેમલાલચ્છીરાસ અથવા ચંદ્યરિત. સં. ૧૬૮૯ કાર્તિક

શુ. ૧૦ બર્હાનપુરમાં (પ્રસિદ્ધ-આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૧ હું.)

આદિ—

શ્રી સુખદાયક જિનવર, નામિ પરમાણુદ,	
પ્રણમી ગૌતમ ગણધર, શ્રી વસુભૂતિ-નંદ.	૧
સારદ સાર પસાઉલધ, ચિન્તીત કવિત કરાય,	
માતા ! રસ મુજ વાણીઈ, દેજો બહુ સુખ થાય.	૨
શ્રી વિજયાણુંદ સૂરીસર, તપગચ્છપતિ સુપ્રસાદિ,	
વાચક મુનિવિજય ગુર, ગુણુ સમર આલ્હાદિ.	૩
શીલપ્રભાવિં સુખ ધણું, શીલ સુમતિદાતાર,	
શીલિં શોભા અતિ ધણી, શીલ સદાનંદ નાર.	૪
શીલ અધિકાર કહઈ કવિ, દેવગુર ધર્મ પસાય,	
ચંદનરેશર મનિ ધરી, રાસ રચું સુખદાય.	૫
નવ અધિકારઈ વર્ણુના, નવ રસમાંહિં પ્રધાન,	
ચંદ્યરિત સુણુતાં લહો, કમલા સુખ સંતાન.	૬
સાંભલતાં સુખ ઉપજઈ, વિસ્મય પામઈ મન્ન,	
પહેલઈ અધિકારઈ વર્ણુવું, ચંદ્યરિત રતન.	૭

*

*

*

*

અતે—

ધન્ય ધન્ય ચદ્મનિ મહામુનિ...ઢાલ પડ. રાગ ધન્યાસી.

જુઓ જુઓ સાચલ મહિમા નહિ મંડલિ, જગતો આજપણુ

એમ દીસઈ,

શ્રી ગુર હીરવિજયસૂરી જયકર, નામ સુણુતાં ધણું હઈય હું

હીસઈ. ૫૧

જેણું યવનપતિ અમ્બર ભૂપતિ તેહ પ્રતિ યુઝવિ સુયશ લીધો,
 પડહ અમારિનો માસ છઅરસપ્રતિ, જગ જનનઈ ઉપગારી કીધો. પર
 તાસ પાટિં પ્રગટ પુણ્ય પૂરણ પ્રભુ, જેણું અમ્બર સભાઈ પ્રસીધો,
 ત્રિણિસઈ ભટ્ટ શપી જય પામીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરી જગ
 પ્રસીધો. ૫૩

પાટિં તસ શ્રી વિજયતિલકસૂરી શુભ ચરી જેણું જણિં કુમત
 મત દ્વરી ટાલ્યો.

જ્ઞાન વૈરાગ્ય જગિ દીપતો ત્રિકરણ શુદ્ધિ ગુરૂ વયાણ પાલ્યો. ૫૪
 તાસ પદોધર ભવિકનન સુખકર દર્શન દુપહર જાસ દીપઈ,
 અતુલ સૌભાગ્ય જયઉદય અધિકો પ્રભુ સકલ ભદ્રારક માન શપઈ. ૫૫
 શ્રી તપાગણપ્રભુ સૂરીમુકુટામણી, શ્રી વિજયાણદંડસૂરી સીહો,
 તેહના જેહ સેવા અહનિસિં કરઈ તે ભવિનન તણા સકલ દીહો. ૫૬
 વિજયજયકારિં તસ રાજિં જગિ જયકર, વાયકાધીશ સિર ઈશ મોટો,
 અતિહિં સુપવિત્ર ચારિત્ર જગિ જેહનું ચાલતો હાસ વૈરાગ્ય કોટી. ૫૭
 સાર અવતાર ઉપગારમય જેહનો, જેણું અઈશાસ્ત્ર આંપિ ભણાવી,
 મંદમતિ તેહુ પણિ જેણું કોવિદ કર્યા, યુઝવ્યા ભાવિ જહુનિ જગિ
 સુણાવી. ૫૮

શ્રી મુનિવિજય ઉવઝાય સુપસાયથી, સાસનિ દાસ તસ ધ્યાન
 ધ્યાતો,
 સયલ તસ સીસ સદેહમાં કણુ સમો, શ્રી ગુરૂ ગુણહિતે અતિહિં
 રાતો. ૫૯
 સીલ અધિકારઈ એ અંદમુનિ મહામુનિ સતીય ત્રેમલા પુહુચિં
 પ્રસીધી,

સંયમ આણુંસરી સાર કેવલવરી અનુંકમિં પામીઆં સયલ
 સિદ્ધિ.

કવિ દર્શનવિજય વિરતચરિત એમ ભણઈ, આપિં સંસાર
 નિસ્તાર કાજિં,

સીલધારી બહુ સુગુણ ગુણ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં સવિ
આરતિ ભાજિં. ૬૧

ચરિત એ ભણતાં સુણતાં સુણતાં સહા હોઈ કલ્યાણકારી દૈવ,
સંવત સોલ નિવ્યાસી કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુરુ પુષ્પ ને
દિવસમેવ. ૬૨

શ્રી બ્રહ્માનંદપુર નયરવરમંડણો જહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંઘ જય જયકરે ભવિકજન દુષહરે દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઈ. ૬૩
તત્ર શાષા પુરઈ દલપુરવરે જિહાં જિનરાજ સદા દેવ સુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪

તાસ સુપસાયથી સીત ગુણે કરી, ગાછ્યો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સરસસિ ભુમિં ચિર થાયયો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણ
વિલાસો. ૬૫

—છતિ શ્રી સીતાધિકારો ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાસની રાસ સંપૂર્ણ:
૧૭૩૧ વર્ષ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લખિતં પંડિત શ્રી ધર્મહ-
ર્ષેણુ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(ગુ. વિ.). છતિ શ્રી ચંદાયણિ
નામરાસે નવમો ધિકાર: શ્રી શીતાધિકારે ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાલચ્છી સતીરાસ
સંપૂર્ણ:-અંથાઅંથ ૨૧૦૧ શ્લોક અખ્યા સંવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો
વ. ૭ શુક્રે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
પુરહાનપુરમાં.

આદિ—

હૃદય અધિક મહિમા ધણો, મનમોહન પાસ,
સંઘ સયલ આણુંદરે, સુખ સપદ બહુ વાસ. ૧
નયર બ્રહ્માનંદપુરમંડણો, મૂરતિ દીકે મોદ,
પ્રણમ પ્રભુપ્રતિં હઠડે ધરી પ્રમોદ. ૨

અર્ધયાણાગય સંપ્રતિ વંદું જિન ચોવીસ,	
ચાર તિથંકર શાશ્વતા વિહરમાન વધી વીસ.	૩
કરમ પપી મુગતિં વસ્યા સિદ્ધાસિદ્ધ અનંત,	
તે અહનિસિ આરાહીછ, અનંત જ્ઞાન ગુણવંત.	૪
ગુણ છત્રીસે નિરમલા, સોહે અંગ અનૂપ.	
આચારજિ નિત વંદીઈ, કલિકાલે જિનરૂપ.	૫
સકલ સૂત્ર સિદ્ધાંત તે ભણે ભણાવે સાર,	
વાચક ગુણ પચવીસસિઈ આરાધું મુખકાર.	૬

*

*

*

*

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

રાજનગર ગુરરાજ પધાર્યા, ભવિયલુ અતિ આણુંદળ,	
ધર્મધ્યાન બહુ માન ઉપાયા પામે પરમાણુંદળ.	૮૭
દાન દીએ બહુ ગુર ઉપદેસે પામે સીલ સુભાનેળ,	
તપ તપે વર ભાવન ભાવે ધન વાવરે ગુર આવેળ.	૮૮
વાચક વિબુધ બહુ મનિ પરવરીઓ, રાજે શ્રી ગુરરાજળ,	
વિજયતિલકસૂરિ પાટ પનોતો દીપાવે ધર્મકાજળ.	૮૯
ઉદયવંત અધિકો મહિમંડલે પ્રતપો જગ ઉપકારીળ,	
મેરૂ મહિધર મહી રવિ સસિ હર સાયર ચિરતા ધારીળ	૯૦
તિહાં લગે એ આસીસ અનોપમ તાર્યા બહુ નરનારીળ,	
એ ગણધારી બહુ હિતકારી સાચો પર ઉપગારીળ.	૯૧
સંવત સસિ રસનિધિ મુનિવરસિં પોસ સુદિ રવિ કર યોગેળ,	
રાસ રચ્યો એ આદર કરીને શાસ્ત્ર તણે ઉપયોગેળ.	૯૨
વીસલનયર કેસવસા નંદન ધિન્ન સોમાધ માયળ,	
શ્રી રાજવિમલ વાચક સીસ અનોપમ મુનિવિજય ઉત્તમાયળ.	૯૩
તાસ સીસ પબણે બહુ ભગતે દર્શનવિજય જયકારીળ,	
નયર ખરહાનપુર મંડળુ મોટા શ્રી મનમોહન પાસળ.	૯૪

તાસ પ્રસાદેં એ વિસ્તરયો, મહિમડલિ એ રાસજી,
જે ગીતારથ જગ હિતકારી તેહતણો હું દાસજી,
ધર્મવંત વલી ગુણના રાગી આણી અધિક ઉદ્દાસજી.

૯૪

કૃપા કરી મુઝ ઉપરિ સહુએ કરવો શુદ્ધ પ્રબંધજી,
કાનો માત્ર ગાથા છદે જેહ અશુદ્ધ હોષ બંધજી.

૯૭

જિહાં લગેં એ શાસન શ્રી જિનનું, જિન આણના ધારીજી,
તિહાં લગેં એ ભણયો મુણયો રાસ વિજય જયકારીજી.

૯૮

—તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હીરવિજયસૂરિ વચનારાધક ભટ્ટારક શ્રી
વિજયતિલકસૂરિ રાસ: સાગર હુંડી ગર્ભિત: સંપૂર્ણ: ચિરંજીવાત્ શ્રી
અરહાનપુર નગરે લિખિત પં. દર્શનવિજયેન-સ્વાન્ય પરોપકાર બુદ્ધિયુક્તેન
કુમત નિરાકરણાય, કર્મ નિર્જરણાય ચ-શ્રી રસ્તુ-કલ્યાણ ભવતુ.
(આ પ્રત કવિના સ્વહસ્તની છે.) —૬૯-૧૭ લીં.

(પ્ર૦ ઐ૦ રાસસંગ્રહ ભા. ૪.)

૨૬૧ જિનરાજસૂરિ. (ખ૦)

(૫૦૩) ગજસુકુમાલ રાસ. સં. ૧૬૯૯ વૈશાખ, શુદ્ધ ૫.
અમદાવાદમાં.

આદિ—

દૂહા.

નેમીસર જિનવરતણા, ચરણ કમલ પ્રણમેવિ,
સાધુ સાધુ ગુણ ગાવતાં, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવિ.

૧

સુધઉ મારગ ઉપદેસધ, પાલધ વિસવાવીસ,
દૂસમ કાલધ તઉ મિલધ, જૈ તૂસધ જગદીસ.

૨

દૂઆ અપૂરવ પૂરવધ, ચારિતધર ચહસાલ,
ગાતાં જિમ તિમ ગુણ હુવધ, જાતાં જિમ મહસાલ.

૩

કહધ કેવલી કેવલી, સ્યું ન કહધ જો સાર,
સાધુ ધરમ દસવિધ તિહાં, ક્ષમા તણધ અધિકાર.

૪

સોહમ વચન હિયમ્ ધરી, ગયસુક્રમાલ ચરિત્ર,
 કહિવા મુઝ મન અલજ્યૌ, કરિવા જનમ પવિત્ર. ૫
 તાસુ પ્રસંગિ અનીક જસ, પ્રમુખ ચરિત્ર હિતકામિ,
 ચતુર ચતુરવિધ સંધ મિલી, સુણુઉ ભણુઉ મતિ સારિ. ૬
 સરસ વચન તેહવા ન છર્ધ, પિણુ સરસ ચરિત્ર છર્ધ તાસ,
 સાકર કેલવણી પખર્ધ, સ્યં ન ધરૈ મીકાસ. ૭.

(ધારાળ પ્રત)

*

*

*

*

અં—

ઢાલ ૩૦ રાગ ધન્યાસી-શાંતિજિન ભાંમણુઘ જાઉં. એ દેશી.

*

*

*

*

સંવત સોલનિનાન વરસર્ધ, વૈશાષૈ શુભ દિવસૈ,
 સુદિ પાંચમિ સુભ દિન સુભ વારૈ, એહ રચ્યો સુભવારઠ. ૧૨
 શ્રી જિનસિંહસૂરિ ગણુધારી, ખરતર ગછ ઉદારા,
 શ્રી જિનરાજ તાસુ પરભાવૈ, ઇણુવિધિ મુનિગુણુ ગાવૈ. ૧૩.
 એહ સંખંધ સદા સાંભલિસ્યૈ, તાસુ મનોરથ કલિસ્યૈ,
 આકામિ અંગતણૈ અનુહારૈ, જોડિ સ્વમતિસારૈ. ૧૬
 કવિ કલપન જે અધિક રચી જૈ, મિચ્છાદુક્કડ દીજૈ,
 શ્રી જિનધરમતણૈ સુપ્રસાદૈ, અધિક સદા જસવાદૈ. ૧૮
 મંગલ સુખસોહગ પામીજૈ, જિનવર ચરણાં નમીજૈ,
 પહિલી જોડ કરી જિનરાજે, સાધી શિવપુર રાજૈ,
 શ્રી જિનરતન તસુ પાટ વિરાજૈ, ખરતર મિરદ સહુછાજઘ. ૨૧

સાધુજીરી ભાવના ભાવો.

—ઇતિશ્રી ગજસુક્રમાલ મહામુનીશ્વર ચતુષ્પદી સમાણા સં.
 ૧૭૪૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશી તિથૌ રવિવારે લિખિતં
 અહિપુર મધ્યે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજય રાજ્યે.

તે પરથી સં. ૧૯૦૮ માં લખી. ૧૧૧-૯ ગુ. વિ. કે. રત્ન.

—ઢાલ ૩૦ ગ્રંથાગ્રં ૭૫૦ લિખિત—સંવત્ ૧૭૪૫ વર્ષે પોસ શુદ્ધિ ૧ દિને આવિકા કપૂરખાઈ વાચનાર્થ.

શ્રીસ્તુ. પા. ૩૫ પં. ૧૧—આ. ક.

—ફહા ૩૦ ગાથા ૫૦૦-૫૪ સંવત ૧૮૦૮ વર્ષે આસોજ સુદિ વિજય ૧૦ દિને બુધવાસરે સંપૂર્ણ કીધો. શ્રીમદ્ ચંદ્રગચ્છાધિરાજ ભદ્રાર્ક ૧૦૮ શ્રી નન્દ સૂરિજી તત્પદ્મે ભદ્રાર્ક ૧૦૮ શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિજી તત્સિષ્ય ખુસ્લાલચંદ્રેણ લિખિત શ્રી ઉદયપુર નગરે પા. ૧૭-૧૪ આ. ક.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દસમી તિથૌ શ્રી સ્વર્ણગિરે પંડિત દયામૂર્તેન લખીચક્રે. ૧૭-૧૭ હં. ભં. નં. ૧૭૮૩

ધોરાજી પ્રતિભાં.

અતે—

આજ નિહેજો દીસૈ નાહરે—એ જાતિ.

ધણિપરિ ગજસુકુમાલ મહામુણી, આની થિર કરી ચીત,
રહિ સમસાને પટવિધ જીવસૂં, મીતપણે પરચીત. ઇ. ૧

ઢાઈ કરમ ગઢ કેવલ સંપદા, લહિ પહોતો નિરવાણિ,
સ્ત્રીનર પંડગ વેદ જિહાં નહી, આતમરૂપ વખાણિ. ઇ. ૨

ગરબહ પિણુ ગુણિ અગુરુલધુપણે, લીન કરૈ સંસાર,
ચઈપપણે ગુણુ કહતાં એહના, ઉતમ હુધ અવતાર. ઇ. ૩

પદ્મનાભ વચનૈ જિણુ આદ્યૌ, ઇસપણો દિન એક,
જિનવર વચને તે તજિ, વ્રત મળ્યો રગતણી ધરિ ટેક. ઇ. ૪

સૂરિ જસ સહર એઉ સાધિયા, જીયૈ રાખ્યા જાણિ,
પૂરિ કરણી હરણી ભવતણી, કીધી સુણિ જિણુવાણિ. ઇ. ૫

સંવત સોલહસૈ શિણુાણુવૈ, રાજનગરિ વૈસાખિ
સુદિ પાંચમિદિનિ અઠમઅંગની, સાખિ ખરી મનરાખિ. ઇ. ૬

સોહમ જંબુપાટિ અનુક્રમે, અરતર ગુરુ સિરદાર,
શ્રી જિનચંદ જયો જિનસાસને, જીગવર પદવી ધાર. ઇ. ૭

- અકબરસાહિ ભણી જિણ રીઝવી, ખાટયા મોટામોલ,
દીપાયો જિનંધર્મ દયાગુણે, ગણપતિ ગુણહિ અમોલ. ઇ. ૮
- જહાંગીર સાહે ગુણુ જોધનૈ, જુગપવર પદવી જસ,
આપી થાપી આજદિવસ લગૈ, કીરતિ કરૈ પ્રકાસ. ઇ. ૯
- શ્રી જિનસિંહ સુગર સુપસાહલૈ, પલણૈ શ્રી જિનરાજ,
સાધુ તણાં ગુણુ કરતાં ચીતવ્યાં, સીઝે આતમ કાજ. ઇ. ૧૦
- પૌત્ર વિનેય વિનય નયકરિ ભલો, રંગવિનય ઇણુ નામિ,
તાસ તણો મણિ આદર ધરિ ઘણો, તિમ હિત સુખફલ પામિ. ઇ. ૧૧
- ધૂરિથી અક્ષર ઢાલૈ પદપદે, ઇકિઇકિ દુર્ધ તીન
અનુક્રમિ વાચી નામ કવીતણો, પામે જ્યો લયલીન. ઇ. ૧૨
- મંગલરૂપ મહામુનિ નામ ગૈ, નવનવ મંગલ થાઇ
દીપક દીપયકી હુઇ ઇહાકિણૈ, અચરિજ વાત ન કાય. ઇ. ૧૩
- એહ સંખંધ નિખંધ સુકૃતતણો, સાંમલિ ત્રિકરણુ સાર,
તત્ત્વજાણિ કરિ કરિવો મનથકી, ક્રોધતણો પરિહાર. ઇ. ૧૪
- ઇણુ પરિહારે ઉપસમ વિસતારૈ, ઇણુહિજ ગુણુ નિસતાર,
નિસતારૈ વિસતાર સુજસતણો, સુજસૈ જયજયકાર. ઇ. ૧૫

—ઇતિશ્રીમદુપસમ નિરૂપમ ગુણુરસાલ કીરધીરતામરનર નિકર
મધુકર પરિચુખ્યમાન મધુરતરયશઃ સુધાધારદુઃસહ મહોણુ પરીપહ સહન
મહાહન દંઘ સુરિનંધ કર્મ દ્રુમલતાવનગહન સંપ્રાપ્ત પર્યાપ્ત દૈવતમહનઃ
શ્રી વસુદેવદેવકી સૂનુ સ્વેવાનંદોદન ધવિત્ર વિકલ્પ જલ્પ વલ્લરી લવિત્ર
શ્રી ગજસુકુમાલ ચરિત્ર મખંડ દંડાયમાનં શ્રી વસુદેવ દેવકી ચરિત્ર
સહિતં શ્રીમદ્ધી જિનરાજસૂરીસ્વર વિરચિત મુપચિત મમિત સુકૃત
શ્રિયા પિયાર્હત મતરત પ્રાણિમનઃ પ્રીણુનાથ તદ્વાચ્યમાન મુખાસૌ મૈને
દતાદાનં દાય. લિ૦ શ્રી પદ્મણુ નગરે ૧૭-૧૭ ધો૦ (આ જૂની પ્રત
લાગે છે.)

ધન્યાશાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૭૮ નો આ કવિએ રચ્યો છે
એમ તેની પ્રશસ્તિ પરથી કદાચ કોઇ લઇ શકે. જુઓ મતિસાર

નં. ૨૩૯ પૃ. ૫૦૧. કદાચ મતિસાર એ મૂળનામ યા તખલ્લુસ હોય ને પછી જિનરાજસૂરિ નામ પડ્યું હોય. આ વિચારવા યોગ્ય છે.)

(૫૦૪) +ચતુર્વિંશતિ જિનગીત (ચોવીશી)

આદિ—

મન મધુકર મોહી રહિઉં, રિપભયરણુ અરવિંદરે,
ઊડાયો ઊડ્ય નહી, લીણું ગુણુ મકરદરે—મન૦ ૧

રૂપઈ રૂડે ફૂલડે, અલવિન ઊડી જાયરે,
તીપાહી કેતકીતણા, કંટક આવઈ દાયરે—મન૦ ૨

* * * *

ચઉવિહસુર મધુકર સદા, અણુહંતઘ ઇક કોડિરે,
ચરણુકમલ જિનરાજના, સેવઈ એ કરજોડિરે—મન૦ ૫

—આદીશ્વરી ગીત.

* * * *

અંતે—

વીરગીત સમુ ગીત ૨૨યા પછી.

ઇણુ પરિ ભાવ ભગત મનિ આણી, સુધ સમકિત સહિનાણીજી
વર્તમાન ચઉવીસી જાણી, શ્રી જિનરાજ વષાણીજી. ૧

જો મૂરતિ નયણે નિરખીજો, જો હાથઘ પૂજીજઈજી,
જો રસનાયઘ ગુણુ ગાઘજઈ, નરભવ લાહો લીજઈજી. ઇણુ. ૨

યુગવર જિનસિહસૂરિ સવાધ, ખરતર ગુરૂ ખરદાધજી,
ખામઈ જિનવરના ગુણુગાઈ, અવિચલ રાજ સદાધજી. ઇણુ. ૩

પહલી પરત લિષાધ સાચી, વાર ગુરૂમુષિ વાચીજી,
સમઝી અરથ વિશેષધ રાચી, ઢાલ કહેજ્યો જાચીજી. ૪

કેધ ગુરૂમુષિ ઢાલ કહાવડે, કેધ ભાવન ભાવડીજી,
કે જિનરાજતણા ગુણુ ગાવો, ચઢતી દહલતિ પાવડીજી. ૫

—ઇતિશ્રી ચતુર્વિંશત ગીતમ્. ૨૫ શુભંભવતુઃ શ્રી સંવત્ ૧૭૬૨
વર્ષે આસ્વનિ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ તિથૌ શનિવાસરે શ્રી બૃહત્ ખરતર

ગચ્છે શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિ સંતાનીયે વાં શ્રી ૫ મહિમા મેઝંગણિ તત્સખ્ય-
દ્યમ્યમુખ્ય પં. પ્રવર શ્રી કલ્યાણસાગરજી, તન શિષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર
દેવધીર, તન શિષ્ય સુખહેમ લિપીચક્રે શ્રી કોલ મધ્યે. શુભં ભૂયાન
(પાછળથી ખીજના અક્ષરમાં ઉમેર્યું છે કે સાધ્વી શ્રી સરપાંજી શિષ્યણી
ચિરંજીવ સજ્જનાં પદનાર્ય શુભંભવતુ) ૫-૧૫ ક. મુ. (ભારી પાસે છે).
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ.

(૫૦૫) સ્વીસવિહરમાન જિનગીત (વીશી)

આદિ—

સીમધર જિનસ્ત૦

મુજ હીયડો હેનળુઆ, ભાખર ગણે ન ભીંત

આવે નવેરે એકસો, કરવા તુમસુંજી પ્રીત. ૧

સીમધર કરજ્યો મયા, ધરિજ્યો અવિહર નેહ

અમદ્યા અવગુણુ જોયને, રિંધે દિપાડો જી છેહ. ૨

x

+

x

x

અંતે—

અજિતવીર્ય જિનસ્ત૦

મિલ્યાવોરે મિલ્યાવોરે, શ્રી અજિતવીરજ ગુણુ ગાવોરે. મિલ. ૧

*

*

*

*

ચિતભગનિ વસે પૂરીજેરે, માનવભવ લાહો લીજેરે,

જિનરાજ સપાર્ધ કીજાધરે, મનિ વછિતિ સુખ પામીજેરે. મિલ. ૫

દાલ લોકસરપની જાતિ.

વીસ જિણેસર જગ જયવંતા જણીયેરે, અઢીયઢીપ મઝાર,

ધન તે ગામાગર પુર વિહરતારે, સાધુતણે પરિવાર— વીસ.

વાસુદેવ બલદેવ ભગતિ નિત સાચવેરે, લહિવા ભવજલ તીર,

ચોરસી પુરવ લપ સહુતોં આહિપોરે, ગુણુ ગરવા ગંભીર— વીસ.

વૃષભલંછણુ તનુની અવગાહનારે, ધનુસય પંચ પ્રમાણુ,

સમવસરણુ આરહ પરપદ પ્રતિબોધતારે, જગગુરુ અમૃતવાંણુ—વીસ.

ધન ધન તે જીહા, પ્રભુગુણ ગાધયેરે, આંણી મન આણુંદ,
ધન ધન તે દિન જિણુ દિન ભાવે ભેટીયેરે, વિહરમાંણુ જિણુચુંદ—
વીસ.

ખરતર જુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીંદનેરે, સીસે ધરીય જગીસ,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે સંથુણ્યારે, વિહરમાંણુ જિનવીસ—
વીસ.

—શ્રી વીકાનેર મધે લિપીકૃતં પઠનાર્થ. ૭-૧૧ ક. મુ (મારી પાસે)
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ, આમાં આ છેલ્લી ઢાલ નથી.

ગોડી લઘુસ્ત૦ ૭ કડીનું.

આદિ—

વાદેસર મુઝ વીનતિ, ગોડીયા, અવલેસર અવધાર હો ગહડીયા રાય,
અંતે—

વલિ અલવેસર સંભારિજ્યો ગ૦ ધમ જપે જિનરાજ હો. ગ. ૭ વા૦

—વ્યલેખિતુ લઘીદાસગણિના-૧-૧૨ મારી પાસે છે.

[આ જિનરાજસૂરિ-પિતા વોથરા ગોત્રીય શાહ ધર્મસિંહ અને
માતાનું નામ ધારલદેવી. જન્મ સં- ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદ્ધિ ૭, દીક્ષા
સં. ૧૫૫૬ માગશર શુદ્ધિ ૩ વીકાનેરમાં, દીક્ષાનામ રાજસમુદ્ર, વાચકપદ
સં. ૧૬૬૦ જિનચંદ્રસૂરિએ આસાઓલી શહેરમાં, આચાર્યપદ સં.
૧૬૭૪ ક્ષ. શુ. ૭ મેડતામાં ચોપડાગોત્રીય શાહ કરણે કરેલા મહો-
ત્સવપૂર્વક લઈ નામ જિનરાજસૂરિ રાખ્યું. પછી તેમણે ભણુશાલી થેર
શાહે ઉદ્ધાર કરેલા શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા જેસલ-
મેરમાં કરી-જીઓ પ્રશસ્તિ જેસલમેરના પુસ્તક ભંડારની સૂચિ (ગાયક-
વાડ ઝોરિયેન્ટલ સીરીઝમાંની) પૃ. ત્યાર પાદ સં. ૧૬૭૫
વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ શુક્રવારે અમદાવાદના પોરવાડ સંઘપતિ સોમજીના પુત્ર
રૂપજીએ શત્રુજય પર બનાવેલા ચતુર્મુખ દેવાલયમાં શ્રી ઋષભ ચોમુ-
ખજી આદિ ૫૦૧ જિનગિજોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ માટે જીઓ લેખાંક
૩૪ થી ૨૦, ૨૩ અને ૨૪ મુનિ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન

જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ બીજો. તે સિવાય બીજા ઘણાં સ્થળોએ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા ને સ્થાપના કરી. સં. ૧૬૮૨ નો શત્રુંજય પર શિલાલેખ માટે જુઓ લેખાંક ૨૬, સ. ૧૬૭૭ ના મેડતાના મંદિર-માંનો લેખ જુઓ લેખાંક ૪૩૪, ૪૩૯ ઉપરોક્ત સંગ્રહ. આચાર્યને અંગિકા દેવીએ વરદાન આપ્યું હતું. તેમણે ધધાણી નગરમાં ઘણો વખત થયાં જમીનમાં રહેલી પ્રતિમાને પ્રશસ્તિના અક્ષરો જોધને પ્રકટ કરી હતી. તેમણે તર્ક, વ્યાકરણ, હંદ, અલકાર, કાશ કાવ્યાદિનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા શ્રી હર્ષના નૈપધી મહાકાવ્ય પર જૈનરાજી નામની સંસ્કૃત ટીકા રચી હતી. એમના વખતમાં ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૮૬ માં જિનસાગર સૂરિથી લઘુ આચાર્ય ખરતર શાખા નીકળી. પોતે સં. ૧૬૯૯ ના અપાઠ શુદ્ધિ નવમીને દિવસ પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પછી તેમના પટ્ટધર (૬૪મા) જિનરત્નસૂરિ થયા. નાહરકૃત જૈ. લે. સં. માં સં. ૧૬૭૭, ૧૬૮૬-૮-૯૦ ના શિલાલેખો તેમના મળે છે. તે પૈકી સ. ૧૬૭૭ માં એક લેખમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે:-શ્રી બૃહ-ત્ખરતર ગચ્છાધીશ્વર સાધૂપદ્મવારક પ્રતિબોધિત સાહિ શ્રીમદ્ધખર પ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદ્ધારક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જહાંગીર સાહિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદ્ધારક શ્રી જિનસિંહસૂરિપદ્ પૂર્વાચલ સહસ્ત્રકરાવતાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર શ્રી ભાણુવટ નગરશ્રી શાંતિનાથાદિ બિંબ પ્રતિષ્ઠા સમયનિ-રત્નુ(ત)ધાર શ્રી પાર્શ્વપ્રતિહાર સકલ ભટ્ટારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિન-રાજસૂરિ શિર:-શૃંગારસાર મુકુટોપમાન પ્રધાનૈઃ ॥ તેજ વર્ષના બીજા લેખમાં એમ છે કે:-

...શ્રી જિનસિંહસૂરિ પટ્ટોત્તંસ લગ્ધશ્રી અંગિકાવર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર પ્રદર્શિત ભાણુવટ મંથે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વપ્રતિમા પીયૂષવર્ષણુ પ્રભાવ બોહિત્ય વરામંડન ધર્મસી ધારણદે નન્દન ભટ્ટારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ દિનકરૈ:-આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ પ્રભૃતિ યતિરાજૈ:-પ્રતિષ્ઠિત ભટ્ટારક પ્રભુ શ્રી જિનરાજસૂરિ પુરંદરૈઃ શ્રી મેડતા નગર મંથે. સં. ૧૬૮૬ અને ૮૮ ના લેખમાં ઉ. અભયધર્મ હતા,

અને સં. ૧૬૯૦ ના લેખમાં પોતાની સાથે ઉ, કમલલાલ, પં. લખ્ધ-
કીર્તિ, પં. રાજહંસ વગેરે પરિવાર હતો એમ જણાવ્યું છે.

૨૬૨ ભુવનકીર્તિ ખીજા (ખં૦ એમશાખા સ્થાપક ક્ષેમ-
કીર્તિ સંતાનીય શિવસુંદર પાઠક-પદ્મનિધાન-હેમસોમ-
જ્ઞાનનંદ શિ.)

(૫૦૬) જયુસ્વામી. સં. ૧૬૯૧ આ. શુ. ૧૧

આદિ—

જ્યોતિ પુરાતન મન ધરિ, કરી ત્રિકાલ પ્રણામ,	
તુરત ફલે સવિ તેહના, મનના વણિત ધામ.	૧
ધ્યાન ધરે તિણુ તેહનો, વિધન સહુ જિમ જાઇ,	
દીપક દીપે કિમ તિહાં, અંધારે રહિવામ.	૨
પ્રણમુ વીર જિણુંદના, ચરણસરોરહ દોઇ,	
છત્રછાયા થઇ જેહની, વસીયે નમીયે સોઈ.	૩
પિરિયે દેખી માનીયે. થેવર નહમી દાસ,	
તિમ સદ્ગુરને નામ ગઇ, શિષ્ય તણો જસવાસ.	૪
નામ ગ્રહું ધણિ કારણે, શ્રુત નિધિ સોહમ સ્વામિ,	
આજસમે જે સાધુજન, તે વરતે જસ નામિ.	૫
પાથર સરિખો પ્રાણિયો, પ્રતિમા જિમ પૂજાઇ,	
ગુરુ કરીગર હાથ વસે, પ્રણમું તેહના પાય.	૬
જેઅ કંતપિય ભોગરસ, સર્ધ વસિ લહિ છોડંતિ,	
લાગી તે ઈમ આગમી, આગમ માહિ કહંતિ.	૭
ઉક્તાંચ જે અકતે પિએણુતીયં,	
ત્યાગી જનસિરધ, વહતો અધિક વખાણુ,	
બાલ વયે અપ્રહનૌ, તિમ કિધો પચખાણુ.	૮

જંબુસામિ મુણિંદનો, રચિ હું રાસ રસાલ,
 સાંભલિજો વિકથા તણ, બાલ તથા ગોપાલ. ૯
 જો પિણુ કેષ અઉપધ, ધણિ અછે અનેક,
 તોહી છહા આપણી, પાવન કરવા વિવેક. ૧૦
 ગિર્યાના ગુણુ ગાવતાં, સફલ'હુવે અવતાર,
 પાપ ટલે ચિર કાલનાં, તરીયઈ લહું સંસાર. ૧૧

અતે—

કાલ ૫ ગીતા છંદની.

સોહમ જંબૂ પદ અનુક્રમે, કૌટિક ગણુ કુલ્યંદ હિયડે રમે,
 વધરી શાખા ખરતર ગછપનિ, શ્રી જિનરાજ સરીસર ગજમતિ,
 આવક જતી જતિની શ્રાવિકા સેવા કરે,
 પાતસાક્ષિ ઝી લગિ જસ પૂરણુ પહુંચિ અતિરાય જે ધરે.
 ઉખરાઓ આલમતણા નાણે કવિ વખાણે વડ વડા,
 કુમતિ હકિ લાજ્યઈ આગલિ ગયા ખીહતા બાપડા. ૧
 વાદિ મધગલ મદ ગાલણુ ભણી, કેહરિ સમવડિ સોભ લહઈ ધણી,
 સરસતિકંઠાભરણુ ગવાવએ, અવિરલ વાણી મધુર સુહાવએ,
 સોહાવએ સહુ સુરિમાહે ખોલ લીધા નિરવહધ,
 જિનરાજ સરિસર સવાધ જે તહથ જગિ ગહગહે.
 તેહનિ શાસનિ વિજયમાને થંભ તીરથ પૂરવરે,
 શ્રી થંભણાધિપ પાસજિનનો લહિ પસાય ભલી પરે. ૨
 શ્રી જિનકુશલ સુગર સંતાનીયા, ખેમ કીરતિવાચક બહુ માનયા,
 ધરણિંદ પદમાવતિ નિતુ જેહને, સાચે સાંનિધ કરતા તેહને,
 ઈશ્વરો દસે (પા. તેહને સહ ઈશ્વરો) છંદ અધિકા સીસ જાતિલા થયા,
 ખરતરે ગચ્છે કીધ ઉન્નતિ ઈષ્ટ સુરની લહિ મયા.
 તિહા થકી પસરી ખેમશાખા તિહાં પટ બાપા તણા,
 વર જાણુ વીણુ પ્રવીણુ જિહના કહે કવિયણુ ગુણુ ધણા. ૩
 શ્રી શીવચંદ્ર પાહક સીસએ, વાચક પદ્મનિધાન સુસીસએ,

હેમસોમગણિ તસુ શિષ્ય સુસંજતી, જ્ઞાનનંદિ ગુરવાચક વરમતિ,
વરમતી તાસુ સુશિષ્ય પાઠક ભુવનકીરતિ ગણિવરો.

કહે સરસ જંબુરાસ નવનવ ઢાલ બંધે સુંદરો,
આગ્રહે ભાવોદય ગણીને રાજરંગ તણે તથા,
વર જ્ઞાનરંગ સુખુદ્ધિ વાધે નિસુણતાં જળૂ કથા.

સંવત ૪૨૦૯ સહસ્ત્રે એકાદશ્યે, આવણુ શુદ્ધિ ઇચ્છારસિ વાસરે,
દૂધા ઢાલ તણી ગાથા મિલી, તેરહસ્ય ગુણહત્તરે છંદ છે વલી,

છે વલી ઢાલ ઇહાં પંચાવન ચાર તિમ અધિકાર એ,
પરિશિષ્ટ પર્વ તણી ગ્રહી છે સાખિ ઇહાં કિણિ સારએ,

પુણ્યાદ્ય પુરષ તણા કથાનક જિમ કહીજે ભિમહી,
તિમ ચાઈ રંગરલી વધાવા નવ નવી સાતા સહી.

*

*

*

*

—સર્વ ગાથા ૫૫ ઇતિ શ્રી ભુવનકીરતિ વિરચિને જંબુચરરિતે
અતુર્યોધિકાર:-જળુ અતુષ્પદી સંપૂર્ણ સં. ૧૭૬૯ વર્ષે મૃગશીર્ષ માસે
કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશી તિથિ રવિવાસરે પાટણ મધ્યે ઋ. શ્રી પદ્મતમચંદ્ર
શિ. ઋવેલણ ઋ. કુશલચંદ્રેન લિ. પા. ૨૭-૧૯ (સારી પ્રત છે.)

રાજકોટ પૂ. અ.

(૫૦૭) ગજસુકુમાલ ચોપાઈ સંવત ૧૭૦૩ માહા વદ ૧૧ ગુર
ખંખાતમાં.

અતે—

ગજસુકુમાલ મહામુનિ આ ચૌપૈરે ઉપસમને અધિકાર
સાંભલ ગુણ એહજ ધરજ્યો જીવમેરે પરમ રહસ્ય વિચાર.

૨

× પાઠાંતર-સંવત સતરૈસે પચોતરે, આમ અનંતનાથજી ભંડા-
રની પ્રતમાં છે. તે સંવત ૧૯૨૫ રા. વર્ષે શાકે ૧૭૬૦ પ્રવર્તમાને
માસોત્તમ માસે ઉત્તમ માસે ચૈત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતિય ૬ તિથિ
બુધવાસરે લખીકૃત શ્રીમત્પાગચં પં. ગણીરસાગર ગ. નાગોર નયર
મધે. ૪૨-૧૭ અનંત.

તીન ગગનિ રિસ સસિ વદિ મધ ઇકાદસીરે મૂલનક્ષત્ર ગુરવાર
 થંભતીરથ પુરિ થંભણપાસ પસાઉસેરે ધ્યાન હિયેં તસુ ધાર. ૩
 સોહમ સાંમિ પરંપર પાટિ અનુક્રમેરે કોટિક ગણુ ધુલયંદ,
 વેરી સાપા મિરદ લલોં વાદે પરોરે પરતર તિણુ સુપકંદ. ૪
 અભયદેવ જિનવલ્લભ દત્ત જિહાં થયારે કુશલ સુરિંદ સરીક,
 હવનશ્રી જિનરાજ પટોધર પરગડોરે નૂર ઘણું નિરભીક. ૫
 સકયધી શ્રી સાહજહાંન જહાનમેરે પતસાહે સિરદાર
 તાસ હુકમ પુરમાણું જયત તણોં ઘણીરે ગછપતિ ગુણભંડાર. ૬
 મૂરસવાઇ શ્રી જિનરંગ સૂરીસરે વિજયમાંન વરરાજ,
 પેમસાપ પટભાપા આગમ કસવટીરે ઉવળય સિરતાજ. ૭
 શ્રી સિવસુંદર શિષ્ય પવર વાયક પદેરે પદ્મનિધાન ગણીસ
 હેમસોમગણી સેવક વાયક ગુણનિધારે આનનંદ ગુરસીસ. ૮
 ભુવનકીરતિ કહે પાકકિ ભાવઇ અતિઘણેરે ઉપસમ ધરિ સંબંધ,
 સિંચ ભગત ભાવોદય ગણિતેં આદેરે લહિવા સુભ અનુબંધ. ૯

(કવશ,)

શ્રી વીરજિનવર પાટપાટેં ગચ્છ ખરતરસેં ઘણી,
 શ્રી જિનરંગ સૂરીદરાજેં પેમસાપે દિણમણી,
 શ્રી ગ્યાંનનંદ ગણીંદ વાયક ચરણ સેવક તાસ એ,
 શ્રી ભુવનકીરતિ કહેં ગજસુકુમાલ મુનિનોં રાસ એ. ૧

—સંવત ૧૭૫૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૧ અધે શ્રી ઉદયપુર મધ્યે લખિત. (ઈડર આઇઓનો ભં.) કે. રતન.

(૫૦૮) અંજનાસુંદરી રાસ. સ. ૧૭૦૬ માહા શુ. ૩ ગુર ઉદયપુર
 ૯૦ શ્રીમદ વૃષભદેવાય નમઃ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

અપ્રાદિ—

દોહા કેદાર રાગે.

કરતાં સગલી સાધના, સત્ય ગુર કહવાય,
 દ્વં પિણુ ઇહાંકિણિ તે ભણી, પ્રથમ નમું ગુરપાય, ૧

અરિહંતા સરીરગા, આચારિજ ઉવઝાય,	
મુનિવર પહિલે અક્ષરે, સિદ્ધિ જીયધની થાઇ.	૨
ઞ્ઞકાર અપાર જસુ, મહિમા કહી ન જાઇ,	
સર્વ મંત્ર પદનેં ધુરંઈ, લીજઇ સીસ ચઢાઇ.	૩
વિધનવિહારણુ એહનઉ, ધ્યાન હીયઇ દઢ રાખિ,	
હેમસરિ કૃત પદમવર, અરિત તણી ધર સાખિ.	૪

*

*

*

*

અંતે—

‘ મહાવીર રાજનતણે પદ્મમધરે વધરી શાધિ પ્રસિદ્ધ	
કૌટિક ગણુ કુલચંદ કલાનિલોરે ખરતર ગછ વિસુદ્ધ.	સી. ૨
શ્રી જિનરાજ સરીસર પાટઈ દિનકરે આગમ અરથનિધાન	
શ્રી જિનરંગ સરીસર સરસતિવર વસધરે જાણે સરવ વિધાન	સી. ૩
તસુ આદેસઈ સવત સતર છડોતરધરે ઉદ્યાપુર ચૌમાસ	
જગતસિધરાણો ગાજઈ જિહારે હિંદૂપતિ તસ વાસિ.	સી. ૪
જંબુવતી જસ માતા જગમિં પરગડીરે તેહતણાં પરધાન	
કેસરિ મંત્રતણા સુત ફેસરીરે જિહાં તિહાં લહતાં માંન.	સી. ૫
દેવભગતિ ગુરભગત યથા સગનેં કરીરે ગછ દીપાવણુહાર,	
મંત્રીસર મનમોટઇ હાસો માનીયધરે તસ બંધવ જડધાર.	સી. ૬
ત્યાગ ભોગ સોભાગણુ કરી આગલોરે ગુણરાગી નિતમેવ,	
શ્રી સુપાસજિણુંદ તણી એકણુપગધરે સાધે મન સુદ્ધ સેવ.	સી. ૭
અચક ભમર ભમૈ જસુ પાપલધરે મહજી [મોજ) દીયઈ મકરંદ,	
ભાગચંદ વડભાગી વિકસિત મુષિ સદારે નિરૂપમ જૈ અરવિંદ.	સી. ૮
તસ કથનિ સુદિ માધ તણી તૃતીયા દિનઈરે સુભજોગિ ગુરવાર,	
અછઈ નવેરસ ઇણુ મેલેયો જોધનેરે અધિકરઈ અધિકાર.	સી. ૯
ખરતર ગછ સદાઈ સુરતર સારિષોરે સાધિ વડી એમ સાધિ,	
ફલ સરીયા ગુર દુઆ ઇણુમઇ વડવડારે શીઘ્ર હીયમઈ રાધિ.	સી. ૧૦

હ્રિમસોમ ગુરરાય સુસીસ તિયાંતણારે વાયક પદવી ધાર,
 આનંદી ગુરરાજ તણુધ સુપસાઉલધરે જયવંતો પરિવાર. સી. ૧૧
 ઈમ શ્રી ભુવનકીરતિ કહિ ભાવધરી ધણૈરે ગિરઆનો જસવાસ,
 અધિકો ઓછો ધહાંકિણુ જેહ કલોરે હુવધરે મિછાદુકડ તાસ. સી. ૧૨
 સીલ પ્રભાવઈ સમકિત ગુણુનઈ ધારવિધરે, દિનપ્રતિ કોટિ કંધ્યાણુ,
 તિણિ એ ભણુતાં ગુણુતાં મુણુતાં ચઉપધરે, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. સી. ૧૩

દૂહા સોરઠીયા.

સાત અધિક સઘ સાત, દૂહા ગાથા દુઈ મિલ્યાં
 શ્લોક તણા સંખ્યાત, સાધિક એક સહસ્ર છઈ.

તિમ છઈ દાલ ત્રયાલ, નવલી જાતઈ નિરખિજ્યો,
 અંજનાચરિત ઉરાલ, ભુવનકીરતિ ધણુપરિ ભણુઈ. ૨
 —સર્વ ગાથા ૨૫૩ અધિકાર ત્રયચ, સર્વગાથા દૂહા ૭૦૭ પ્રમાણુ.

—સંવત ૧૭૫૩ વર્ષે મિતી વૈશાષ વદિ ૧૩ દિને શ્રી પરતર
 ગચ્છે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ શાપાયાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
 દુર્યવર્ય ગાંભીર્ય વાં શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી દયાશેખરજી ગણિ ગજેંદ્રાન્
 વાં શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી કલ્યાણહર્ષજી ગજેંદ્રાન્ તત્ શિષ્ય પં
 પ્રં શ્રી પદ્મતિલકજીમુનિ તચ્છિષ્ય પં ધર્મસુંદર લિપતં. (વિવેકવિજય
 ભં. ઉદયપુર) — (૩.)

—સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૬ દિને ભોમવાસરે શુકલપક્ષે.
 શ્રી અચ્યજગચ્છે શ્રી પંડિતશ્રી પ રવિસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિશ્રી
 હિતસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ દીપસાગરેણુ લખીકૃત ગુઢલામધ્યે
 મહારાણા શ્રી રાજ્યસિંધનધ રાજ્યઈ ચોપધ લિખીકૃત કાધી. મેદપાટ
 દેસ મધ્યે શ્રી ઓઁ હ્રીં શ્રીં કર્ણી નમઃ ૨૮-૧૪ અનંત.

૨૬૩ પ્રેમમુનિ પહેલા

(૫૦૯) મંગલ કલશ રાસ સં. ૧૬૯૨—લીં.

૨૬૪ ક્રમલવિજય જુઓ પ્રશિષ્ય મેઘવિજય આગળ
(ત૦ કનકવિજય—શીલવિજય શિ.)

(૫૧૦) જંબૂ ચોપાઇ સં. ૧૬૯૨ સિવાણામાં.

*

*

*

*

અંતે—

તપગચ્છ મંડળ મહિમામંદિર સકલપંડિત પરધાનરે
કનકવિજય ગુરુ ગુણમણિ દરિયો મહિમા મેરુ સમાનરે. પા૦ ૪૧
સકલશાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વર્ષાણે શીલવિજય ગુરુરાયરે,
જસ કીરતિ જગમાંહિ જયવંતી નામૈ નવનિધિ યાયરે. પા૦ ૪૨
તાસ સીસ યુદ્ધિ ક્રમલવિજૈ કીયો એહ પ્રબંધ રસાલરે,
જે નરનારી ભણે સુણે નૈ તિહાં ધરિ મંગલમાલરે. પા૦ ૪૩
ગોત્ર ગદહીયા પુહવી પસાટ જાણે સદ્ગ નરનારિરે,
વંશ વિભૂષણ વિનયાદિક બહુ ગુણ કેરો બહારરે. પા૦ ૪૪
કુંભતિ માંન મદન પ્રગટયો પ્રબલ પંચાઈણી સીહરે,
ત્રિપુરદાસ નામૈ શ્રાવક ગુણ પૂરણ અકલ અબીહરે. પા૦ ૪૫
તાસ તણી વીનતડી વાર આંણી ચિત્ત મઝારિરે.
સહર સિવાણામાંહિ કીધો એહ પ્રબંધ વિચારરે. પા૦ ૪૬
પર્વતરાસિ રિપુચંદ્ર ધણપરિ સંખ્યા એહ કહાયા,
એ સંવચ્છર જાણી લીજે ચરણક્રમલ લય લાયા. પા૦ ૪૮

—સવત્ ૧૭૮૨ વર્ષે આસોજ વદિ ૫ લિપીકૃત રિષ પેમજી

—(વિ. ધ.)

૨૬૫ કનકકીર્તિ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-નયનકમલ-જય-
મંદિર શિ.)

(૫૧૧) નેમનાથ રાસ. સ. ૧૬૯૨ માહ શુ. ૫ વીકાનેરમાં.

આદિ—

હાલ.

સકલ જૈન ગુરૂ પ્રણમું પાયાં, શ્રુતદેવી પદપંકજ ધ્યાવું,
શ્રી ગુરૂચરણ કમલ ચિત લાવું, નેમકુમર જાદવ ગુણ ગાવું.
મનવંછિત સુખ સંપતિ પાવું. ૧

સોરઠ દેસ સદા સુખ આગર, નારી પુરૂષતણો બદ્ધ રાગર,
જિહાં વિમલાચલ તીર્થરાયા. ઉજવલ ગિરિ તીરથ મન ભાયા. ૨
દ્વારવતી નગરી નવરંગી, ધનદ નીપાઇ સુજન સુરંગી,
કચ્છાણુમણુ મધ કોઠ વિરાજઇ, જિણિ દીઠાં અલકાપુરુ લાજઇ. ૩
રતનજડિત કોસીસા સોહઇ, તીન હુવત જનતા મનમોહઇ,
જાદવકુલ અરવિદ દિનેસર, રાજ કરઇ તિહાં કૃણુ નરેસર. ૪

x

x

x

x

અતે—

હાલ ૧૩

* ૧

*

*

*

કુણુ રંક સુરગિરિ કર ધરઇ, કુણુ ધરઇ જલનિધિ ખાંહ,
કુણુ ગગન લગ જય પંખિયઉ, કુણુ આલઇ નિજછાંહ. સા. ૨૭
કુણુ નાગરાજમણી ગ્રહઇ, કુણુ સિંધ આલઇ કાનિ,
કુણુ સકલ વસુધા વસુ કરઇ, કુણુ તારા કરઇ માન. સા. ૨૮
તિમ નેમજિન ગુણુ કુણુ કરઇ, કહતાં ન પામઇ પાર,
તઉ પણુ જિમ તિમ ગુણુ ભણુઇ, તાસુ સકલ અવતાર. સા. ૨૯
નેમનાથનાં ગુણુ ગાવતાં, પામીયઇ પરમાણુંદ,
અસુભ કરમ દૂરઈ ટલઇ, નાસઇ દુરગતિ દંદ. સા. ૩૦
ધન ધન રાજમતી સતી, કરજેડ કંઈ પ્રણામ,
રથનેમ મારગ આણીયઉ, ન્યાય રહો જગિ નામ. સા. ૩૧

સંવત સોલહ બાણવધ, સુદિ માહ પાંચમ બાણ,	સા. ૩૨
બડનગર બીકનેરમઈ, રાસ ચઢ્યઉ પરમાણ.	
દીપતઉ ગછ ખરતર તણુઉ, જિહાં નાંમ બદ સુરિંદ,	સા. ૩૩
જિનદત્ત જુગવર સારિષા, શ્રી જિનકુસલ મુણિંદ.	
અનુક્રમઈ પાટ પરપરા, જિનચંદ સૂરિ મુબાણ,	સા. ૩૪
પદ હીયઉ યુગવર જેહનઈ, અકબર નૃપ સુરતાણ.	
જિન ટેક રાખી જૈનરી, જિનચંદ સૂર દયાલ,	સા. ૩૫
જહાંગીર ભૂપતિ રંજયઉ, ષટ દરસન પ્રતિપાલ.	
તસ પાટ પરગટ ગુણનિલઉ, જિનસિધ સૂર પ્રધાન,	સા. ૩૬
જિણુ કુમતિગજ ભજિયા, સાયઉ સિંધ સમાન.	
તસુ પાટિ સૂરજ સારિષઉ, પાય તમઈ જસુ નરરાજ,	સા. ૩૭
ગછરાજ્યમાંહે દીપતઉ, ચિર જીવઉ જિનરાજ.	
જિનચંદસૂરિ સુરિંદજી, તસુ નયનક્રમલ સુસીસ,	સા. ૩૮
તસુ સીસ જયમંદિર જયઉ, પૂરવધ મનહ જગીસ.	
તસુ સીસ પલ્લણુઈ ભાવસું, એ નેમરાસ રસાલ,	સા. ૩૯
કનકકીર્તિ વાયક કહધ, કલઈ મનોરથ માલ.	
કથાણુકમલા સુખ લહધ, મનતણી પૂરઈ આસ,	સા. ૪૦
એ રાસ જે નર સાંભલધ, પામધ લીલવિલાસ.	
ચઉવીસ જિનવર ધ્યાવતાં, થાયઈ સદા જયકાર,	સા. ૪૧
જિનરાજસૂરિ પ્રસાદથી, દિન દિન મંગલ આર.	

—સંવત્ ૧૭૧૪ વર્ષે લિષતં પાંડે જદૈ લિષાવતં આઠ ગૌર્યા
શુભં. ૧૨-૧૬ અનંત; ચં. માણુક.

(૫૧૨) દ્રૌપદી રાસ. સ. ૧૬૯૩ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ જેસલમેરમાં
અંતે—

ઢાલ ૩૯ ધન ધન આદ્રકુમાર વરસંયતી આજને વધાવો

ગછપતી મોતીએ—એ દેશી.

ધનધન શીલવતી સતી દ્રૂપદી, પાંચે પાંડવ નારિ,

શીલ પ્રભાવે લહર્યે સાસતા, શિવપુર સુખ અપાર.

૧ ધન.

- સીલે હુઈ સુખ મંગલ માલિકા, સીલે અવિચલ લીલ,
 દ્રુપદ સુતા જિમ પાલજ્યો નવિ ખંડ્યોં નિજ સીલ. ૨ ધન.
- (સંવતર્થ રસ રસ નયન નિધનશું) રસ સસિ,
 સંવત ઇસરયન નિધાનશું રસ સસિ વૈશાખ માસ. ૧૬૯૩
- સંવત ઇસરયન નિધાનસુ રસ સસિ વૈશાખ માસ,
 શુદ્ધિ તેરસિ કીધી એ ચુઉપઠ, સુચુતાં લીલવિલાસ. ૩ ધન.
- શ્રી ખરતર ગચ્છ મોટો જાણીઈ, ગચ્છ ચક્રરાસી મૂલ,
 કમલા માંહે જિમ સુરભ ગુણે; સહસકમલદલ ફલ. ૪ ધન.
- ગણધર સુધરમ સામી પરંપરા, રાજગચ્છ કહિવાય,
 અભયદેવ જિનવદલભ સારિખા, થયા સૂરિ દિનરાય. ૫ ધન.
- યુગપ્રધાન જિનદત્ત સુરીસર, ચક્રસહિ યોગિણી જીત,
 પાંચે પરવર દીધા જેહનઈ, ગુરૂ અવદાત વદીત. ૬ ધન.
- શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર દીપતા, સદગુરૂ સાંનિધકારિ,
 સેવક જનસપરતા પૂરવે, ગુરૂ સુરતર અવતાર. ૭ ધન.
- અનુક્રમે શ્રી જિનમાણિક ગજંધણિ, દ્વ્યા સુગુરૂ ગણધાર,
 તસુપાટે જિનચંદ સૂરીસર, બહુ વિધિ લખધિ ભંડાર. ૮ ધન.
- તસુ પટધારી સૂરિ શિરોમણી, શ્રી જિનસિંધસૂરીંદ,
 વિદ્યાવચન કલા સમતા ધણી, નમીઆ જાસુ નરિંદ, ૯ ધન.
- કુલમડણુ તસુપાટે દીપતો, સુરરાજ જિનરાજ,
 વિજયરાજ ગુરૂ સુરગુરૂ સારિખા, સકલસૂરિ તાજ. ૧૦ ધન.
- રીહુડ વંશ સરોહ હિનમણિ, યુગપ્રધાન જિનચંદ,
 સૂરિસોભાગી ભાગ્યલ્લી સદા, મુનિજન સુરતર કંદ. ૧૧ ધન.
- અકપ્યરશાહ જિણે પ્રતિષ્ઠાઓ, ઘણા કીયા અવદાંત,
 જાહાંગીરા જિણુને આદરીઓ, રાખી જગિ અખિયાત. ૧૨ ધન.
- તસુ સીસ સંવેગી સિરતથોં, નયણકમલ ગીણિં જાણિ,
 તાસુ સીસ જયમંદિરગણિં જયો, સકલકલા ગુણજાણુ. ૧૩ ધન.

તાસુ સીસ ધમ ભાળે ચઉપધ, દ્રૂપદીની સસનેહ,
કનકકીરતિ વાયક મન રંગસ્યોં, સીલતણા ગુણુ એહ. ૧૪ ધન.

નવ નવ રાગ સુરંગી ચઉપધ, ઓગણુ વ્યાલીસેં ઢાલ,
સખર સાદ શું જો ગાધઈ, તો લહીઈ ગુણુમાલ. ૧૫ ધન

જેસલમેર નગર રલીઆમણો, જિહાં જિનપર ચઉસાલ,
પાસ જિણુંદ તણો વલી દીપતો, સેવક જન સુરસાલ. ૧૬ ધન.

આવક જહાં દીધે ધન દીપતા, ધર્મ મર્મના જાણુ,
સસ્મ વચન સહિનાણુ. ૧૭ ધ..

જિનવચને રાતા જિમ ચોલજ્યુ, માને જિનવર આણુ. ૧૮ ધ.

સમક્તિ ધારણુ છે જિહાં આવકા, એક નમે જિનરાજ,
બીજ દેવ ન માને પાતરી, એક પથ દો કાજ. ૧૯ ધ..

શ્રી જિનરાજસૂરીન્દર ગછ ધણી સોમ નિજ રમહુ થોક,
તાસુપસાઈ સરસી ચઉપધ, થધ વખાણી લોક. ૨૦ ધ.

વાંચ્યાં માંનનંદ ચઉપધ, જાં લગે સાસનવીર,
ખરતરગછ જાં લગે દીપતોં, જાં લગે સુર ગિરિધીર. ૨૧ ધ.

ઓહઉ અધિકોં જે મેં બાપીઉં, મિછા દુકક તેહ,
આગમ મિલતો તે સાચો, સહી, કવિજન વાણી એહ. ૨૨ ધ..

ભણુસ્યે ગુણુસ્યે થુણુસ્યે ભાવશુ, જે નરનારી આંણુ,
દ્રૂપદ સુતારી એ છે ચઉપધ, થાસ્યે તાસુ કલ્યાણુ. ૨૩ ધ.

સુરનર કિનર તાસુ પ્રણમે સદા જે નર પાલે સીલ,
જસ પરિમલ મહકેં ત્રિહું લોકમે પામે શિવસુખ લીલ. ૨૪ ધ.

એ સંબંધ કલોં જિમ સાંભલ્યો, ગુર મુખમતિ અનુસાર,
શીલ તણાં ગુણુ ગાવણુ મનરલી, કનકકીરતિ સુખકાર. ૨૫ ધ.

—સં. ૧૭૬૨ કાં ૧૦ ૧૧ મેવાડ દેશ કપાસણુ આમે લીં
પુન્યઋષિ જીવરાજ—ઋં રાધવજી—કહાનજી ગજ લકો લીં ૨૮-૧૯
આ. ક; રત્ન; ૩.

ભરતચક્રી સં (મનહીમેં વૈરાગી ભરતજી) પૃ. ૫૯ સ. મા. ભી.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં મેઘદૂતપર ટીકા રચી છે.

(૨૬૬) લક્ષ્મીકુશલ (તં સોમવિમલસૂરિ-હંસસોમસૂરિ-
વિશાલસોમસૂરિ-જિનકુશલ શિ.)

(૫૧૩) વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ સં. ૧૬૯૪ કા. શુ. ૧૩ શુક્રવાર.
ઈડર પાસેના ઓડા ગામમાં

અતે—

ભૂલો અક્ષર વિસમુ જેહ, સો જ્ઞાનિ સવિ કરજ્યો તેહ,
તપગચ્છ મૂલ લહુદી પોસાલ, જાણિ જેહનિ બાલગોપાલ, ૪૯
વીરપાટિ પટોધર ધણા, પાર ન પામું તેહ ગુણતણા,
સતાવનમિ પાટિં માર, શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિ અણુગાર, ૫૦
તાસ પાટિ હેમવિમલસૂરિ, જેહ સમરિં પાપ જાઈ ફરિ,
તાસ પાટિ સોભાગ્યહર્ષ જાણિ, તપસંયમ કેરી ગુણખાંણિ. ૫૧
તાસ પાટિ અતિ ગુણ ભંડાર, સકલસૂરિ સિરોમણિ સાર,
શ્રી સોમવિમલસૂરિ તે માંણિ, જસ નામિં સંપતિ શ્રેષ્ઠ આંણિ. ૫૨
તેહતણો પટોધર જેહ, હેમસોમસૂરિ નાંમિ તેહ,
તાસ પાટિ વિમલસોમસૂરિ, જસ નાંમિ ફરિત જાએ ફરિ, ૫૩
તાસ પાટિ પટોધર ભલો, શ્રી વિશાલસોમસૂરિ ગુણનિલો,
પ્રતિરૂપી તેજસ્વી સહી, જત્રીસઘ ગુણખાંણિજ કહી. ૫૪
આચારજિના ગુણ જેતલા, શ્રી વિશાલસોમસૂરિમાં તેતલા,
પ્રૌઢ પરિવાર તેહનો સાર, પંડિત તણો નવિ લાભઘ પાર. ૫૫
જિનકુશલ પંડિત તેહમાં જાણુ, અહગણુમાંહિ દીપઈ જિમ ભાણુ,
લક્ષ્મીકુશલ તસુ કેરો સીસ, શુર પ્રસાદઘ હૃઈ જગીસ. ૫૬

ગુરુવિણુ માધ પ્રસન્ન ન હોઈ, ગુરુવિણુ જ્ઞાન ન પામઈ કોઈ,
ગુરુ પ્રસાદિ સર્વ સિદ્ધિ મિલઈ, અક્ષીય વિધન સર્વિ દૂરિં ટલિં ૫૭
અડસઠિ તીરથ ખોલ્યાં સાર, માત ગંગા નિ ગુરુ કેદાર,
પિતા પુષ્કર જાણો સહી, શાસ્ત્રઈ એહવી વાતજ કહી. ૫૮

રાયદેસ જગમાંહિં પ્રસિદ્ધ, ઈડરનગર અછઈ સમૃદ્ધ,
તે પાસઈ છઈ એહા ગામ, ધર્મતણાં જિહાં મોટાં કાંમ. ૫૯

જિનમંદિર અભિનંદન દેવ, પ્રાગવંશ સહુ સારઈ સેવ,
ગુરુતણો આદેશજ લહી, લક્ષ્મીકુશલ ચક્રમાસું રહી. ૬૦

સંવત સોલચુરાણું જોહુ, ફાગુણ સુદિ તેરસ વલી તેહ,
શુક્રવાર સંયોગઈ સહી, લક્ષ્મીકુશલઈ એ ચક્રપઈ કહી. ૬૧

દેવગુરુ પ્રસાદિ કરી, રત્નપ્રકાસ એ ચક્રપઈ ધરી,
આત્રેયનિર્ધાન સુશ્રુત્તનુ સાર, અપર અંથતણો ઉદ્ધાર. ૬૨

અહી નામ રતન તે જાણિ, શાસ્ત્ર વિચારી ખોલી વાંણી,
હિતકારિણી એ ચક્રપઈ સાર, રચ્યા એકાદશ અધિકાર. ૬૩

—સં. ૧૭૧૮ વર્ષે ફા. વદિ ૨ સોમે શ્રી સદ્યપુર આમે લિ.
(ઈડર ખાખઓનો ભં.)

૨૬૭ દયારત્ન (ખ. જિનદેવસૂરિ-જિનસિંહસૂરિ-જિનચંદ્ર
સૂરિ-જિનહર્ષસૂરિ શિ.)

(૫૧૪) +ફાપડહોડા રાસ. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

હું બલિહારી પાસજી, ફાપડહોડા સામિ સયંભ કિ
ગુણ ગાવણુ મનિ ગહગહૈ, આપો સદ્ગુરુ વચન અચભ કિ—હું ૧
નયણે નિરખી નેહસું ધણુજીગિ એહ અચંભમ વાત કિ,
પરગટ આપ હુંતા પ્રગટ, બહુવે જણુ દીડી વિખ્યાત કિ.—હું ૨
આચારજિયા નખઅવલ ગાજ ખરતર રાજે ગુણુવંત કિ,
શ્રી જિણુચંદ્રસૂરિંદજી મનિ આસ તિ મોટો મહંત કિ—હું. ૩

સંવત સોલે સત્તરૈ પ્રથમાણુ હુઈ પરમાણુ કિ,
જોધનયર માંહિ જગતા આખે ઇણિવિધિ અહિંડાણુ.કિ. હું. ૪

*

*

*

*

અતે—

પરતો દીઠો પાસરે પરખિ નયણે આણું પૂર કિ,
કાપડહેડે તિણુ કિયો હરખૈ જૈસી રાસ હજૂર કિ. હું. ૪૧

ભવિક ભણુઈ જે રાસ ભલ કાને વલિ સભલૈ કલ્યાણુ કિ,
મનવંછિત સગલા ફલૈ હુવૈ નહી કિણુંહી વિધ હાણુ કિ. હું, ૪૨

સંવત સોલે પચાણુવૈ રાજે શ્રી હરપ સૂરીસ કિ,
પાસતણુ ગુણુ પ્રિયા સવિહિં દયારતન સુસીસ, કિ. હું. ૪૩

નોટ—કાપડહેડા—જોધપુર રાજ્યમાં એક કાપરડા નામનું હાલ ગામ છે તે. ત્યાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૬૮૧ માં પૂરું થતાં પ્રતિષ્ઠા થઈ તેનું ટુંક વર્ણન આ રાસમાં છે. વધુ માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

૨૬૮ રાજરતન ગણિ

(૫૧૫) નર્મદાસુન્દરી રાસ સં. ૧૬૯૫ માણુક.

૨૬૮ ક સુમતિસિંધુ (મતિકીર્તિ શિ૦)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તૌ ૨૦ કડી સં. ૧૬૯૬ માહા શુદ્ધ ૮

આદિ—

પુરુષોદ્ધે ઉદયકર, શ્રી ગોડી પ્રભુ પાસ.

અતે—

સંવત સોલે છયાણુવઈ, માહા હે આહમિ દીહ ઉદારકિ,
ભેટવા હે ગોડી પાસછ દુખ ભેટવા હે ભવના સંચ્યા હે પારકિ.

૧૭ ભે.

સેરીસઘ સંખેસરઘ ખંભ નયરઘ હે જગઘ થંભણુ પાસ કિ, ભે.
ગામ નગર પદણુ પુરઘ રહેવા પૂરઘ હે નિજ ભગતાની હે આસ
કિ, ભે. ૧૮

કલસ

ધમ આસપૂરઘ પાસ ગહડી, સમરિઉ સાનિધિ કરઘ,
શુભ વાસ ખાસ નિવાસ આપઘ દૂખ દૂરઘ પરિહરઘ,
પાઠક મતિકીરતિ પ્રસાદઘ, સીસ મુમતિસિધુર કહઘ
જે કરઘ જત્રા ભલઘ ભાવઘ, મનવંછિત ફલ તે લહઘ. ૨૦

—લિખતં પં. દયાવર્દન ગણિવરાન સં, ૧૭૫૪ વર્ષે.

૧—૧૮ મારી પાસે છે.

મતિકીર્તિ માટે જુઓ નં. ૨૭૧ પૃ. ૫૭૭.

૨૬૯ કલ્યાણ (કડવા ગચ્છની આઠમી પાટે તેજ-
પાલનો શિ.)

(૫૧૬) વાસુપૂજ્ય મનોરમ ફાગ સં. ૧૬૯૬ માહ શુ. ૮ સોમ.
થિરપુર-થરાદમાં.

આદિ—

સરસ્વતીં નમસ્કૃત્ય, પ્રણમ્ય સદ્ગુરુત્તમિ,
વક્ષ્યે મનોરમં ફાગં, વાસુપૂજ્યજિનસ્ય ચ. સ. ૧

હાલ ૧ પ્રથમ અઢીયા.

પ્રણમીઅ જિન ચઉવીસ, પાય નમાડીઅ સીસ.
વાસપૂજ્ય જિનતણુઉએ, ફાગ રક્ષીઆમણુઉઅ,
ફાગુ તે ફાગુણમાસિ, લોક તે રમઘ ઉહલાસિ,
રામતિ નવનવીએ, કિમ જાઘ વર્ણવીએ. ૨

બાંધઘ કરમની કોડિ, ન સકઘ કાંઘ વછોડિ,
તે રામતિ કરી એ, રાગમતિ જસ વસીએ. ૩

થિન થિન શ્રી વાસુપૂજ્ય, ફાગ રમતધથી રમ્ય,
સંજિમ આદરઘએ શિવરમણી વરઘ એ. ૪

ત્રિણુ ભવંતી સુણુધ વાત, તીરથપતિ થયા વિખ્યાત,
સહુકો સાંભલઉએ, મૂંકી આમલકુએ,

x

x

x

x

૫

અતે—

ચલવિહ સંધશ્રી વાસપૂજ્યનઉ, દીઉ સેવકનધ કલ્યાણુ.

૯

જિનચંદ્રસૂરિ જગિ રાહુઉ, નમિધ સદા નર્વાનધિ,

સોલસતાણુઉંધ અમર થાસધ, એક ભવિધ લહધસધ સિદ્ધિ.

૧૦

જિનવલ્લભ તસુ પાટિ હોસધ, સતર સતાવીસ માંન,

અનુકમિધ પાટ તે ચાલશધ, જાવ દુષ્પસહ યુગહપ્રધાન.

૧૧

સોલસન્નૂ માધમાસે સુદિ અષ્ટમી સોમવાર

મનોરમ દ્રાગ વાસ પૂજ્યનઉ સેવક કલ્યાણુકાર.

૧૨

ગણુ લધુ મહાવીર પસાદિધ, થિરપુર કીઉ ઉછાલધ,

કટુકગાહ સદા દીપાયા, ચંદ સૂર જિહાં જગમાહધ.

૧૩

—અથાગ્રશ્લોક ૩૭૬ અક્ષર ૧૫ અક્ષર ગણુનાધ. છ. સ. ૧૮૮૯

પોસ માસે સુદપક્ષે તિથિ ૮ રવિવાસરે શ્રી વિરમગ્રામ મધ્યે. ૨૦-૧૧

સે. લા. વડો. નં. ૫૩૨૨

(૫૧૭) અમર ગુપ્ત ચરિત્ર. સં. ૧૬૯૭ પોશ સુ. ૧૩ ભોમ.

અમદાવાદમાં.

આદિ—

ઋપભાદિક ચક્રવીસ જિન, નામિધ નિત્ય નિત્ય રંગ,

વૈર વિરોધ ને પરિહરઉ, સંભલી અમરતરંગ.

૧

વૈર ન કીજધ ભવીકજન, વૈરધ વૈર વિવૃધિ,

સુંદર સુરપ્રીયની પરધ, મૂકઉ સુણી સંબધ.

૨

એક પપુધ ભલઉ નહી, તેથી દુષ અપાર,

સમરાદિત્ય શ્રી ખાસનઉ, ચિત્ત ધારઉ અધિકાર.

૩

એક પપા વૈરોપરી, અથમાહધ પ્રબંધ,

તેર ભવંતર વરિતવર, સુણુયો તેહ સંબધ.

૪

અમરગુપ્ત તે કિહાં હવઉ, કિમ લહી કેવલરિધ,
સકલ કરમ નિરમુક્ત થઈ, સણુ પામી જિમ સિદ્ધિ.

૫

†

*

*

*

અતે—

કંટુકગચ્છિ સાહ કંટુકનાયક, પીમ વીર જીવરાજજી,
તેજપાલ રત્નપાલ જિજ્ઞાસો, જેહની કીરતિ આજજી,
અષ્ટમા પાટિયે સાહ તેજપાસો, પડિતમા શરદ્ધરજી,
તામ સીસ તે સહુ કો જાણુઈ, સેવક કન્યાણુકારજી.

૨

પોસમાસ નર્ધ સોલ સત્તાણુ (૧૬૯૭) સુદિ તેરસિ ભોમવારજી,
અમરતરંગ કીઉ મનિરંગઈ, સુખસપદ તારજી,
અમદાવાદ હળનપુર માહઈ, ચંદ્રપ્રભુ પસાયજી,
કંટુકગણુ સદા જયવંતુ, સેવે કલાણુ થાયજી.

૩

—વિ. ધ. ૨૪-૧૧; અમ૦

૨૭૦ વિવેકચંદ્ર (ગુણચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૫૨૮) સુરપાળનો રાસ. સ. ૧૬૯૭ પોસ શુ. ૧૫ ૬૦૦ શ્લો.—રત્ન૦

૨૭૧ મતિકીર્તિ (ખ. જયસોમઉ-ગુણવિનય શિ)

(૫૧૯) ધર્મબુદ્ધિ મંત્રીધર ચોપઈ સ. ૧૬૯૭ રાજનગરમાં

આદિ—

આણી આણુદ અંગમઈ, પણુમિ ખાસ જિજ્ઞાસુદ,
ફલદાઈ ફૂલવધિપુરઈ, કલિયુગિ સુરતરકંદ.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, શ્રુતદેવી સુખકાર,
મનિ ધરિ મધુર વચન સુણી, ચરિત કહિસ સુવિચાર.

૨

કુશલકરણુ જિનકુશલ ગુરૂ, વિધન વિહારણુ વીર,	
સૂધર્ધ મન નિત સમરતાં, લલઇ કરઇ પ્રભુ ભીર.	૩
છોકર ધર છછુહામણા, કમલા કરઇ કસોલ,	
પુણ્ય પસાયઇ પામીયૈ રાજરિદ્ધિ રંગરોલ.	૪
નિસારયણુ જિમ નિરમલઉ, જસ લહીયઇ જગમાંહિ,	
બલ પામીજૈ અતિ પ્રબલ, બાહુબલિ જિમ બાંહિ.	૫
ચતુરાઇ અતિ ચતુરનર, ચિત ચોરણુ ચોસાલ,	
સહજઇ સુંદર સંપજઇ, સોહગસિર સુવિસાલ.	૬
ચિંતામણિ જિમ ચિતતણી, ચિતા ચૂરણુહાર,	
સુરતરૂ જિમ સુખ ઘૈ સદા, ધરમ કીઉ નિરધાર.	૭

x

x

x

x

અતે—

સંવત સુનિ નિધિ રસ સસિ વરસઇ,

એ સંબંધ રચ્યો મન હરસઇ

રાજનગરિ સપદ ભરિ સરસઇ, જસુ શોભા શુકુણુપુર ફરસઇ,

પાપતણી મતિ દૂરઇ ફરિસઇ, સગ કુસંગ તિનઉ પરિહરસઇ,

પુણ્યતણુઉ ફલ સુખિ મનિ ધરસઇ, મતિસાગર જિમ તે સુખ

વરિસઇ-૫

પુણ્યતણુઉ ફલ જેહ ન માનઇ, મોહ મલિન મતિ આપ ગુમાનઇ,

ઉચ નીચ ગતિ મઈ બાહુચાનઇ, દુખ લહઈરિહઈ નરતેહ અગાનઇ. ૬

પાછઇ ઇમિત્રાવિક કહણુઇ, રાજરિદ્ધિ સપદ સુખ ન હણુઇ,

કારણુ ધરમ ધરઇ મનમાહઇ, શ્રી જિતારિ જિમ તે સુખ સાહઇ. ૭

શ્રી જિનરાજસુરિ ગુરૂરાજઇ, ગુરૂ અતિસયઇ કરિ છે જગિ બાજઇ,

દેસન સંમય જલદ જિમ ગાજઇ, સંસય સકલ તુરત જે ભાજઇ. ૮

ઉવચાય શ્રી જયસોમ જતીસ, ધરઈ આણુ નરવર જસુ સીસિ,

તાસુ સીસ પાદક પદધારી, શ્રી ગુણવિનય સુગુણ ભંડાર. ૯

અવણિ સુણી સરસીજી વાણી, હિતસુખ શિવકર નિજ મનિ આણી,
 સૂધા પ્રતિબુધા ભવિ પ્રાણી, ધર્યો ધરમ અનુપમ ગુણુખાણી, ૧૦
 તાસુ સીસ શ્રી મતિકારનિ એહ, પ્રભાક્યક ચરિત સંપદ ગુણુગેહ,
 ભણુઈ ગુણુઈ નિસુણુઈ ભવિ જોહ, ધરમ મરમ પામઈ જગિ તેહ ૧૧
 શ્રી જિનદત્ત સૂરિશ્વર સદૃષ, અવિનલ જય પામઈ વરવાદઈ,
 શ્રી જિનકુશલસૂરિ સાનિધ્યઈ, સુખી હુવઈ વધતી રિદ્ધિ વૃદ્ધઈ. ૧૨
 —સં. ૧૭૮૧ મિગસિર શુકલ દ્વાદશી તિથિાં ચંદ્ર વારે શ્રી અ-
 લ્લભગંજ મધ્યે લિ. પં. રંગપ્રભોદ મુનિના ૧૩—૧૪ ધો.

ગુણુવિનય માટે જીઓ આની અગાઉ.

૨૭૨ દેવચંદ્ર બીજા (ત. સકલચંદઉ-સૂરચંદ-ભાનુ-
 ચંદ શિ૦)

(૫૨૦) નવતત્ત્વ ચોપાઈ.

અંતે—

મુગ્ધિત સાધુતણો શૃગાર, શ્રી વિજયદેવસૂરિ ગણુધાર,
 તાસ પાટે પ્રગટયો સૂરિસિંહ, વિજયસિંહસૂરિ રાખીલીહ. ૩૩
 ગુરૂ શ્રી સકલચંદ ઉવઝાય, સૂરચંદ પંડિત કવિરાય,
 ભાનુચંદ વાયક જગચંદ, તાસ સીસ કહે દેવચંદ. ૩૪
 એ ચોપઈ રચી કરજોડ, કવિતા કોઈ મ દેજો ખોડ,
 અધિકો ઓછો સોંધી જોડી, ભણતાં ગુણુતાં સપતિ કોડ. ૩૫

(૫૨૧) પૃથવીચંદ્ર સં. ૧૬૮૬ ખં. ૧ રત્ન.

(વિજયસિંહસૂરિ-આચાર્ય ખ. ૬ સ. ૧૬૮૪ ને સ્વર્ગવાસ
 સં. ૧૭૦૯.)

સૌભાગ્ય પંચમી સ્તુતિ.

(૫૨૨)+ શત્રુંજય તીર્થ પરિપાટી. સ. ૧૬૯૫

આદિ—

સકલ સભારંજન કંલા, દિઓ સરસતિ વરદનોજી,
 શ્રી વિમલાચલ સ્તવન ભણું, પામી શ્રી ગુરુમાનોજી.

આવો શેત્રુંજયઈ, ચઢીય નવાણુ વારોણ	
મનમાં ઉલટ અતિ ધણો, હઠઈં હર્ષ અપારોણ.	આવો ૦ ૨
ઉમાડો મનમાહિ ધણો, કરસ્યું ચૈત્ર પ્રવાડ્યોણ,	
શ્રી શેત્રુંજય ભાવસું, લાગી મનહર હારોણ.	આવો ૦ ૩
સંવત સોલ્લ પંચાણુયેં, ઇડર રહી ચોમાસોણ	
યાત્રા કરવા સંચર્યા, શુભ દિવસ શુભ માસોણ.	આવો ૦ ૪

x

x

x

x

અતે—

પાલીતાણાથી ચાલીયાએ માં, કરતા પથ પ્રયાણ,	
કુશલે રાજનગર ગયા એ માં કીધાં કોડિ કદ્યાણ.	સુ. ૯
ભણેં ગણેં નેં સાંભલે એ માં એહ તવન જે જાણ,	
ધરિ બેઠાં યાત્રાતણો એ માં ફલ પાંમઈ સુવિહાણ.	સુ. ૧૦
શ્રી તપગણપતિ ગુણુનિશે એ માં શ્રી વિજયદેવ સૂરીંદ,	
જાણે જગિં ઉદયો સહી એ માં મૂરતિવંતો ચંદ.	સુ. ૧૧
સાહ ચિરા નંદનવર એ માં મોહન વક્ષી કદ	
જે સેવઈ ભાવઈ કરી એ માં તસ ધરિ નિત્ય આણંદ.	સુ. ૧૨
શ્રી વિજયદેવસૂરિ પાટિ ગયો એ માં શ્રી વિજયસિંહ સૂરિરાય,	
જેહનેં પ્રણમેં નિત પ્રતિં એ માં સુરનર ભૂપતિ પાય.	સુ. ૧૩
સીસ વાયક ભાનુચંદનો એ માં માગઈ દેવચંદ દેવ	
વલી વલી મુઝનેં આલયો એ માં શેત્રુંજય કેરી સેવ.	સુ. ૧૪

કલસ.

ગુરૂશ્રી હીરવિજયસૂરિ પસાયેં શ્રી ભાનુચંદ ઉવઝાયા
કાસમીર અકબરસા પાસઈ શેત્રુંજય દાણુ છુરાયા
તાસ સીસ દેવચંદ કહેં એ ગિર ગિરનો રાયા,
બેઠયો ભાવ ધરી એ તીરથ, મનવંછિત સુખદાયા

આજ મનવાંછિત સુખ પાયા. ૧૫

—સંવત્ ૧૭૬૯ વર્ષે પં. દાનચંદ્રેણ લિખત પત્તનનગરે. પ્ર૦ પ્રાચીનતીર્થમાળા પૃ. ૩૮-૪૭.

(આમાંથી સ્પષ્ટ છે કે કવિએ શેત્રુંજયની યાત્રા સં. ૧૬૯૫ ના મહાવદિ ૧૪ ને ગુરૂવારે કરી. ૧૬૯૫ તું ચોમાસું ઇડરમાં કરીને યાત્રાર્થે નીકળી શીચોટ (શીચોદ), વલાસણ, વડનગર, વીમનગર, સિવાલા (સાઉલા), મહેસાણા, અમદાવાદ અને પાલીતાણા આવ્યા. પછી અમદાવાદ ગયા. કવિના ગુરૂ ભાનુચંદ્ર અકબરની ધર્મસભાના ૧૪૦ મા નંબરના (પાંચમી શ્રેણીના) સભાસદ પ્રસિદ્ધ છે. તે અને તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર અને અકબર પાસે રહી પોતાની વિદ્વત્તાથી બાદશાહની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. અને તે બંનેએ કાદંબરી પર સુંદર સંસ્કૃત ટીકા રચી છે. બાદશાહ સૂર્યનાં હજાર નામો સાંભળતો હતો. તે માટે ભાનુચંદ્રે સૂર્યસહસ્ત્રનામ સ્તોત્ર રચ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં (સ. ૧૬૪૮) તેણે સમ્રાટ અકબર પાસેથી પાલીતાણાના શેત્રુંજય તીર્થના યાત્રાળુઓ ઉપરથી કર ઉઠાવી લેવાનું ફર્માન જારી કરાવ્યું હતું અને એ પણ આજા પ્રાપ્ત કરી હતી કે સર્વ જૈનોનાં પવિત્ર સ્થાનો હીરવિજયસૂરિને હવાલે કરી આપવા. સંભવતઃ ભાનુચંદ્રે તેના દરબારમાં બાદશાહના મૃત્યુ સુધી (ઈ. સ. ૧૬૦૫) સુધી રહ્યા હતા. સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય માટે આની અગાઉ જુઓ.

૨૭૩ ભાવવિજય (ત. વિમલહર્ષ ઉ.શિ. મુનિવિમલ શિ.)
(પર૩) ધ્યાનસ્વરૂપ (નિરૂપણ) ચોપાઈ સં. ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ
૧૦, રવિ અંભાતમાં.

આદિ—

સકલ જિનેસર પાય વંદેવિ, સમરી માતા સારદ દેવિ,
ધ્યાનતણો હ્રં કંઈ વિચાર, શ્રી જિનવચનતણેં અનુસારિ. ૧
જીવ તણો જે ચિર પરિણામ, કહિછે ધ્યાન તેહનું નામ,
તેહે તણા છે ચ્યાર પ્રકાર, દોય અશુભ દોય શુભ મનિ ધાર. ૨

*

*

*

*

*

અતે—

શ્રી તપાગચ્છ સોહાકરો ગણધરો, શ્રી હીરવિજયો ગુરુ યુગપ્રધાનો,
દેશના જસ સુણી શાહિ અમ્કખર ગુણી, ધર્મકામઈ થયો સાવધાનો. ૯
તાસ પાટઈ વિજયસેન સૂરીસર, શ્રી વિજયતિલક સૂરિ તાસ પાટઈ
તાસ પાટઈ વિજયાણુંદ સૂરીસર, વિજયવતો સદ્ધ ધર્મ માટઈ, ૧૦
શ્રી વિમલહર્ષ ઉવજાયાશ્રી મુનિવિમલ સકલ વાચક શિરોમણિ વિરાજઈ,
સીસ તસ ભાવવિજયો ભણુછ સેવીછએ ધ્યાન સુરતર સદ્ધ સિદ્ધિકાજઈ ૧૧
વર્ષ ધર નિધિ સુધારૂચિકંસા વહરછ ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ દસમિ રવિવાર સંગઘ,
ધ્યાન અધિકાર અવિકાર સુખકારણા, ખંભ નયરિરચ્યો ચિત્ત રંગઈ. ૧૨
ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મનિ ધરી ભવિજના અશુભ છડી વિમલધ્યાન સેવો
જેહથી દુખ ટલછ સયલ વંછિત ફલઈ આપીછ મુગતિ સુખ સખરસેવો. ૧૩
—ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મન ધરિ ભવિજના.

—ઈતિ ધ્યાનસ્વરૂપ ગાથા સર્વ થછ ૬૩ અંથાથં ૨૮૫ પાનાં
૧૭ દા. ૪૮ હાલાભાઈ ભંડાર પાટણ.

પ્ર. કા. (વિ. ધ.)

શાંતિજન સ્તોત્ર

(કલશ) ઇમ શાંત પાલક શાંતિ સુહકર, શુણ્યો શાંતિ જિણેસરો,
શ્રી કહેલવાડા નયર મંડણુ, કર્મપંક દિવાકરો,
જગજંતુનાયક મુગતિદાયક કામસાયક શંકરો,
ઉવજાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવ સુખ સતતિ કરો, ૨૧

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર

(કલશ) ઇતિ દુષ્ખવારક સુખકારક શ્રી શંખેસર જિનવર
મઈ શુણ્યો ભગતિં આપસગતિં ભવિચ વંછિય સુરતર,
ઉવજાય વિમલહરખ સોહઈ સુકૃત ભૂરૂહ જલધરો,
ઉવજાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવવિજય જયકરો.

(પ્ર. ૩ પ્ર. કા.)

૨૭૩ ક કનકકુશળ (જુઓ કનકસુંદર.)

(૫૨૩ ક) ? હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭

સૌભાગ્યપત્રમી માહાત્મ્ય વિષયે તેણે વરદત્તગુણમંજરી કથા સંસ્કૃતમાં રચી છે, તેની પ્રશસ્તિ એ છે કે:-શ્રીમત્તપગગનાંગન દિન-મણિ વિજયસેન સૂરીણાં શિષ્યાણુના કથેયં વિનિર્મિતા કનકકુશલેન ૫૦ બુદ્ધ પદ્મવિજય ગણિભિઃ પ્રવરૈ લાભાદિ-વિજયગણિભિશ્ચ સંશોધિતા કથેયં મૂતેષુ રસેન્દુ મિત વર્ષે. (૧૬૫૬) (૬-૧૩ આગ્રાભંડાર.)

શોભનસ્તુતિની સં. શોભનસ્તુતિઓપર કનકકુશળે સંસ્કૃતમાં ટીકા પણ રચી છે. સંસ્કૃતમાં પત્રમી સ્તુતિ (શ્રી નેમિઃ પત્રપત્રિદશ પતિ-કૃત પ્રાજ્યજ્ઞ-માભિષેકઃ એથી શરૂ થતી ૪ શ્લોકની) પર વૃત્તિ સ. ૧૬૫૨ માં રચી છે.

૨૭૪ કનકસુંદર (૨) લાવડગચ્છ મહેશજી ઉપાધ્યાયશિ.)

(૫૨૪)+ હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સ. ૧૬૯૭ શ્રાવણ શુ. ૫ મર-ધરના સોજત શહેરમાં.

આદિ—

પાસ જિનેસર પાય નમી, થંભણુપુર થિરવાસ,

જુગ જુગમાંહે દીપતો, પૂરે વાહિત આશ.

૧

આદિ લખે કુણુ એહની, વર્ષ ધ્યારે લક્ષ,

વર્ણુત પશ્ચિમ દેવતા, કીધી પૂજ પ્રત્યક્ષ.

(પશ્ચિમપતિ નામે વરણુ, કીધી સેવ પ્રત્યક્ષ-પાઠાં.)

૨

એંસી સહસ વર્ષ અચલ, સેવા કીધી સાર,

વાસુક વિષ હરતા હરિ, પ્રણુ માતાલ મઝાર.

૩

*

*

*

*

અંતે—

મરૂધર દેશ મહીપતિ, જશવંત સખલી હાક,
સોઝત શહેર સોહામણો, નવકોટીનું નાક. ચં. ૬

સ્માવગચ્છ ગુરૂ સાધુજી, સાધુ ગુણે ભંડાર,
શિષ્ય પટોધર તેહના, શીલવંત સુવિચાર. ચં. ૭

ઉપાધ્યાય મહેશજી, ગુરૂ ગૌતમ અવતાર,
મુનિવર મહોટા માહાજને, આગમજ્ઞાન અપાર. ચં. ૮

કનકસુંદર શિષ્ય તેહનો, ગાયો ઐહ પ્રબંધ,
શ્રી હુરિચંદ નરિંદનો, શાંતિનાથ સંબંધ. ચં. ૯

નવરસ ભેદ જૂજુઆ, હાલ એગુણ્યાલીસ,
ભાવભેદ બહુ ભાતના, વિધિશું વિશ્વાવીસ. ચં. ૧૦

સંવત સોળ સત્તાણુવે, શુદ્ધ પક્ષ આવણુમાસ,
પંચમી તિથિ પૂરો ફૂલ, શ્રી હુરિચંદનો રાસ. ચં. ૧૧

(દ્વહા) ગાથા સાડીસાતશેં તિણુ ઉપર ધગતીસ, (ત્રિસવીસ)
સાંભળતાં શ્રી સંધને પૂજે આશ જગદીશ.

(૫૦ ભીમશી માણેક)

—સં. ૧૮૩૩ કાં. શુ. ૧૧ શુક્રે શ્રી સવાઈજયપુર મધ્યે શ્રી
અંચલગચ્છેશ ભટ્ટારકજી શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી તસ્યાદેશકારી વા.
શ્રી ખિમારાજજી શિં. ૫. જ્ઞાનરાજ લિં. દેવાનંદશિષ્યા ગોત્રેશ્યાણુ
શા વોહરાં અવટકે સંધવી દીવાન માણુકચંદ દેવજી જીવરાજ દીવાન
ગુલાબચંદ નિહાલચંદ ચંદપભ ભગવાન રાજેભિં શ્રી મહારાજધિરાજ
મહારાજ સવાઈ પૃથ્વીસિંધજી વિજયરાજ્યે કજવાહ વંશે રૂઘુવંશીય.

૧૨-૧૫ ધો.

—૧૫-૧૯ માં જૂની પ્રત છે.

૨૭૫ દેવરતન (૧) (ખ૦ જિનભદ્રસૂરિ-દયાકમળ-શિ-
વનંદન-દેવકીતિ શિ.)

(પરપ) શીલવતી ચોપાઈ. સં. ૧૬૯૮ કાતિક વાલસીસરમાં.

અંતે—

સંવત સોલગ્ધઠાણુ કાતી સમેરે, વાલસીસ (સર) નયર મઝારી,
સીલવતીની કાધી ચોપધરે, સીલતણે અધિકારી
શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક સોહતારે, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
કુમતિગજમંજન કેસરીરે, પ્રતપો કોડી વરિસ.
શાખા શ્રી જિનભદ્રસૂરિનીરે, જાણે સદ્ સંસાર
વાચક શ્રી દયાકમળ ગણિવરે, ગુણમણિરયણુભંડાર.
તામુ સીસ સિવનંદન ગણિરે, વાચક દેવકીરતિ ગણિંદ
મહિયલમાં જીવો ચિર લગેરે, જાં લગે છે રવિચંદ.
તામુ સીસ લવલેસે ઉપદિશેરે, દેવરતન કહે એમ,
ખંડ ત્રીજો ને ઢાલ ધન્યાસીરીરે, ચઢી પરિણામે તેમ.
સતીય ચરિત્ર સાંભલતાં ભણતાં છતાં રે હુઈ આણુંદ રંગરોલ,
દેવરતન કહછ તેહને સંપજધરે, લખિમી તણા કલ્લોલ.

(૧૬ પત્ર પ્ર. કા.) વિદ્યા૦ માણેક. ભાવ.

—સંવત ૧૭૨૫ ચૈત્ર સુદિ ૨ યાં શ્રીમદ્દાપુરે (ઉદયપુર ભ.)

—પા. ૧૭ પ્રે. ૨.

૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧) (હં.)

(પરફ) શિવજીઆચાર્ય રાસ. (ઐ. મોહનવેલિ) સં. ૧૬૯૭ શ્રાવણ
શુ. ૧૫ ઉદયપુરમાં.

આદિ—

શ્રી મહાવીર મુગતિગયા પીછિ, વરસ દોઢહજાર,
રૂપિ ઋષિ આચાર્ય પ્રગટયા, કરવા પર ઉપગાર.

સાર સિદ્ધાંતપરૂષ ઉદ્યા, તસ પાટિ જીવરાજ,
 તસ પાટિ કુંયરજી ગણિવર, વરનીર્મલ જસ લાજ. ૫
 જન મનમોહન શ્રીમલજી, તસપાટિ રતનઋષિરાય,
 નારિ સહિત સંયમ જેણિ લીનો, મહીયલ જસ મહીમાય. ૬
 મહિમાવંત તસ પાટિ અલંકૃત, કેશવજી ગુણવત,
 તસ પાટિ ઋષિરાય મહામુનિ, શ્રી શિવજી જયવંત. ૭
 સુરતર ચંદનકનક મોહનમણિ, એ પંચિ ગુણ ઋષિરાય,
 વરસુ વાસ શોભા વૃદ્ધિ વંછિત ફલ સકલ સુખદાય. ૮
 સુખદાયક શિવજીતણિ ગાઉ, રાસ રસીક કરિ રંગ,
 દાલ વિશાલ પ્રથમ આખ્યાનિ, કહિં મુનિ ધર્મસંઘ

૨૫ દાલ.

લી. ૧૬૯૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ (પાટણમાં—ધર્મસંગ ધર્મસિદ્ધ
 કૃત શીળકુમાર રાસ અથવા મોહનવેલિ રાસની પ્રતિ છે તેજ આ રાસ
 જણાય છે તેમાં નયનંદનરસ ચંદ સંવસરા આવણુ સુદ્ધિ ૧૫એ
 સંવત્સર રચ્યાનો આખો છે ને રચ્યાસ્થાન ઉદેપુર જણાવેલું છે.

—પાટણ ભં.

+ ૫૩ સાધુની સંજાય પૃ. ૧૯૯ સ. મા.

+ સામાયિક ૪૦૭ જૈ. પ્ર.

+ સંજાય ૩૨૪ સ. મા. લી.

૨૭૭ કીર્તિવર્દન.

(૫૨૭) સુદ્યવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા રાસ. (લ૦ સં. ૧૬૯૭)

૨૭૮ જ્ઞાનચંદ્ર.

(૫૨૮) પ્રદેશી રાજનો રાસ. લ. સં. ૧૬૯૮ તેથી તે પહેલાં.

આદિ—

- પ્રણમી શ્રી અરિહંત પય, સમરી સિદ્ધ અનંત
' આચારિજી ઉવઝાઈય ધવલિ, સાધુ સદ્ ભગવંત. ૧
- શાસનનાયક સલહીયઈ વરદાષ વ્રધમાન,
ગુરૂ ગૌતમગુણુ ગાધયે દાયક વહિત દાન. ૨
- ધર્મઆચારજી ધર્મગુરૂ મન ધરી સુધર્મ સામી,
જંબુ પ્રમુખ મહાજતી, સમરી શ્રુત શુભનામ ૩
- બીયોવંગે બુઝવ્યા, રાયપાસણી રંગ
પરદેશી રાગ પ્રવર સદ્ગુરૂ કેશી સંગ. ૪
- રચના તે અધિકારની, રચવા મુઝ મનિરંગ,
પિણુ મનવંછિત પૂરવા, સૂઝો સદ્ગુરૂ લાગ. ૫

*

*

*

*

અંતે—

ઢાલ ૪૧ રાગ ધન્યાસિરિ.

- રાયપસેણી બીયો ઉપાંગથી, ઉદ્ધરી એ અધિકાર
પરદેસીય પ્રરબોધ મધ એ રચ્યો રંગસું પ્રશ્નોત્તર વિસ્તાર. ૭૮
- જગન્નગુરૂ શ્રી દયાધરમ જયકાર, પામીયે ભવતણો પાર,
જગન્નગુરૂ સમકિત શુદ્ધ આધાર, જ૦ આંકણી,

ગહન અરથ છે શ્રી પ્રવચન તણો, જાણીયે કેણુ ઉપાય
આપણી બુદ્ધિ કરિ કેલવી જે કહો, સાખીય શ્રી જિનરાય. ૭૯

*

*

*

*

- ધન્ય શાસન મહાવીરનો સેવીયે, જિહાં રહ્યા એ અધિકાર,
કહે જ્ઞાનચંદ્ર ઇમ સદ્ગુરૂ સેવતાં પામીયે શિવ સુખસાર. ૮૧

—શ્રી. ૧૬૯૮ પોસ શુ. ૭ ભોમ. ગ્રંથાગ્ર ૫૦૦—પા. ૩૭—૧૧

—શ્રી. ૧૭૯૯ પોસ વ. ૬ ભોમ—ભુજનગરે. ૧૭—૧૭ રાજકોટ

પૂ૦ અ૦ પ્ર૦ કા, બા૦

(૫૨૯) શીલપ્રકાશ. —જેસ૦

૨૭૯ ત્રિકમમુનિ. (નાગોરગચ્છી આસકર્ણ-વણવીર શિ૦)

(૫૩૦) રૂપચંદ્ર ઋષિનો રાસ. (ઐ૦) સ. ૧૬૯૯ ભા. વ. ૩
બુધ અકબરપુરમાં.

આદિ—

આસા રાગે દોહા

મહાનીર ત્રિભુવનધણી, કેવલન્યાન પહૂર	
મેવ કર્મ સુરનર સદા, પૂરધ વંછિત પૂર.	૧
તાસ સીસ ગણુધર નમું, શ્રી ગોતમ મુનિરાજ,	
અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્નધ, પૂરધ વંછિત કાળ.	૨
વલ્લિ પ્રણુમી સહગુરુ સગુણ, સંસયભંજણુહાર	
રૂપચંદ્ર રિષિ રાજનઉ, રસિક કહું અધિકાર.	૩

*

*

*

*

અતે—

હીરાગર રિપરાયારે હે સખી હી૦ નગર ઉજ્જણી સુરપદવી લહી હે,
વંદઈ જે નરનારિ હે સખી વં૦ ત્યાં ધરિ દુખદોહગ આવધ નહી હે. ૫
કરતા પંથ વિહાર હે સખી ક૦ પુન્યસંજ્ઞેગઈ મહિમાં પધારિઆ હે,
લોક કહધ-સવકોઈ હે સખીસો. શ્રી આચારજ રૂપચંદ્ર આવિઆ હે. ૬
દે ઉપદેસ અનુપ, સુધકમલ ધણુજણુ સમન્તનીઆ હે,
અમૃતવાણિ રસાલ, આર વરંણુ સુણિ અતિ સુખ પાવિયા હે, ૭

તેહીજ નગરમઝાર, અંતસમઘ અણુસણ ક્રિયઉ હે,	
શ્રી રૂપચંદ મુણિંદ, દેવવિમાણ અનોપમ પાવિયઉ હે.	૮
દેપાગર તમ્પાટ, વઘરાગર વઘરાગઈ પૂરીયઉ હે,	
શ્રી મુનિવર વસ્તપાલ, શ્રી ગઘરાજ કલ્યાણ વધાવિયઉ હે.	૯
શ્રી ભઘરવ સુખકાર, નેમીદાસ ગઘાધિપ દીપતઉ હે,	
શ્રી આચારજ એ, આસકરણ વાદી વડ દીપતઉહે,	૧૦
અનુક્રમિએ મુનિપાટ, કહીઆ મઘ કરી કીરતિ મન રલી હે,	
સોભાગી સસનેહ, ભવિયણ વંદઉ દિન પ્રતિ વલિવલી હે.	૧૧
સંવત સોલનન્યાણું માસ વિરાજઈ ભાદવ સુખકર હે,	
વરસઘ અતિ અસરાલ, કાંઠલિ બાંધિ ચિહુંદિસ મનહર હે.	૧૨
પક્ષ બહુલ તિથિ તીજ, શ્રી યુધવાર મહા મહિમાનિલઉહે,	
અકબરપુર અભિરામ, મહિયલમંડણ નગર સિરાં તિલઉ હે.	૧૩
તેથ ક્રિયઉ ચઉમાસ, શ્રી વણવીર સદ્ગુર મહિમા રલીહે,	
તાસ પ્રસાદઘ એહ, યથ ક્રિયઉ એ મન આસા ફલીહે.	૧૪
શ્રાવક વંસ સૂરાણુ, વીરદાસ ચતુર સોભા ઘણી હે,	
તસ આગ્રહિ કરિ એહ, અધિક મહારસ કીધી મડણી હે.	૧૫
સોરઠરાગ સુરગ, ઢાલ ભણી એકાદસમી મુદાહે,	
તીકમ જે નરનારિ, ગાવઈ તે મનવહિત લહઈ સદા હે.	૧૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૪ ઇતિશ્રી રૂપચંદ મંડણી સંપૂર્ણેતિ. સંવત ૧૬૯૯ વર્ષે મુગસર માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીય તિથૌ આદિત્યવારે અકબરપુર મહાનગરે. રિષ શ્રી પચાયણુજી લિપિતં. આતમપઠનાર્થ ૭-૧૪ સેં. લા. ન. ૨૦૮૦

(૫૩૧) અમરસેન ૧૬૯૮ વિધા.

(૫૩૨) વંકચૂલનો રાસ. સં. ૧૭૦૬ ભાદરવા શુ. ૧૧ ગુર. કીસનગઢમાં.

આદિ—

શ્રી રિસહેસર પય નમી, આદિ પુરૂષ પરધાન,

જિણુ ચઉવીસી ઉપનો પ્રથમહિ કેવલજાન.

સમરૂં શ્રી ચક્રેસરી કુંડલહાર વિશાલ,	
શીશ કુલ શિર ઝિગમિગે તિલક વિરાજત ભાલ.	૨
સુમતિ પાંચ નિત સાચવે ગુપ્તિ ત્રીન લયલીન,	
ધ્યાન જ્ઞાન રાતા રહે જિમ રચણાયર મીન.	૩
એહવા સદ્ગુરૂ પ્રણુમીને બોલું બે કરજોડિ,	
કાઠમ્મની પરિ પુરવો મુજ મન કેરા કોડિ.	૪
વંકચૂલ રાજ તણો રસક કહું અધિકાર,	
એકમના સુણતાં થકા પામીજો ભવપાર.	૫
અદર ચ્યારે આખડી મારગમૈ મુનિપાસ,	
મનવચ કાયા પાલિને હુવો દેવ ઉલાસ.	૬
તિણ કારણ સુણિવો સહી નેમતણો ફલ સાર,	
તે ભાંખું સુણિજો સહુ વંકચૂલ સુવિચાર.	૭

x

x

x

x

અતે—

લાલ ૧૭ દાનકથા સુણજ્યો તુમે એ—દેશી.	
શ્રી વંકચૂલ રાજતણો રસક કહો અધિકાર હો શ્રાવક,	
સુણતાં આનંદ ઉપજે ધર ધર રંગ અપાર હો.	૧
નિયમ ભલીપરે પાલીયે જ્યું પાલ્યો વંકચૂલ હો,	
શુધ મનગુરૂ સેવીયે બોલીજો અનુકૂલ હો.	૨
ભવ ભવના પાતક હરે દલિદ્ર હોવે સવ દર હો,	
એહ ચરિત જે સાંભલે દિન દિન વદન સનર હો.	૩
દાન શીલ તપ ભાવના આરાધો ઠક ચિત્ત હો,	
લખમી લાહો લીછયે સુંદર લેખસું ચિત્ત હો.	૪
નાગોરીગજ નિરમલો આચારજ આસકર્ણ હો,	
વડવખની મદિમાનિકો સમજાવે ચહવર્ણ હો.	૫
તાસ તણે ગજ દીપનો શ્રી વણવીર સુણિંદ હો	
દરસણથી દોલન મિલે મનમે હુવે આણુંદ હો.	૬

તાસ સીસ તીકમ કીયો એ અધિકાર અનૂપ હો

સાંભલતા સજ્જન જનાં દિન દિન અધિકી ચૂંપ હો. ૭

સંવત સતરૈ છડોતરૈ કીધ ચઉમાસો સાર હો

કિસનગઢે આણુંદ ઘણે શ્રી વણવીર ઉદાર હો. ૮

ભાદવા મુદી એકાદસી બૃહસ્પતિવાર સુવારહો

ઢાલ ભણી સતરમી તીકમ કહે સુવિચાર હો. ૯

આવક. ૯

—સ્વામી હુલાસરાયજી તનુ સિષ્ય હુકમીદાસનંદ લીખી આગરા
મધે ૯-૧૫ આગ્રા (ભંડાર).

—લિખિતા પંડિત શ્રી જયવિજય ગણી શિષ્ય પંડિત શાંતિ-
વિજય ગણિભિઃ, શ્રીમત્યુદયપુરે આર્યાશ્રી લાછાંજી શિષ્યણી આર્યા
લીલાંજી પઠનાથ સં. ૧૭૩૩ વર્ષે ફાલ્ગુન પૌર્ણમાસ્યામિતિ સ્વસ્તયઃ-
૧૩-૧૫ અનંત.

૨૭૯ ક ખેમ (નાગોરી તપગચ્છ-પાયચંદ્રગચ્છ. ખેત્રસિંહ
(ખેતસી) શિ.)

સોલસતવાદી સં ૬૦ ૬૯ મેડતામાં.

આદિ—

બ્રહ્મચારી ચૂડામણી, જિનશાસન શિણુગાર હો, બ્રહ્મચારી.

સતવાદી સોલે તણા ગુણ ગાયાં ભવ પારહો.

અં ૧

અંતે—

સોલ સતી ગુણ ગાધયા, મેડતાનગર મઝાર હો. અં

અહિપુર ગછ મુનિ ખેતસી, શિષ્ય ખેમ મહા સુખકાર હો, અં ૧૯

૧-૧૨ મારી પાસે છે.

મૃગાપુત્ર સં ૧૨ કડી.

આદિ—

પુર સુગ્રીવ સોહામણો, મૃગપુત્ર રાજા બલિલદરાય હો,

અતે—

કેવલ પામ્યો નિરમલો, મૃં પામી સિવ સુખ કામ હો,
ગછ નાગોરી દીપતા, મૃં ગુરૂ ખેત્રસિંહ ગુણધાર હો.
મુનિ ખેમ ભણે કરજોડને, મૃં તિકરણ મુધ પ્રણામ હો, ૧૨

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે શાકે ૧૬૨૮ પ્રવર્તમાને મેઘમાસે કૃષ્ણપક્ષે
પંચી તિથૌ સોમવાસરે. શ્રી વીકાનેર નગરે પં. ધર્મવિલાસ લિપીકૃતા.
૧-૧૪ મારી પાસે છે.

અનાથી સં ૧૫ કડી સં. ૧૭૦૦ આક્રમ દિને.

આદિ—

સરસતિ સાંભણિ તુઝ સમરંતાં, વાણી ઘઉં મહારાણી,
અનાથીરાય સઝાય ભણતાં, આખર આવે છે કાવકા,
રાજિંદ શ્રેણિક વન સંચરિઉ. ૧

અતે—

સંવત સતરૈ સૈ દિન આક્રમિ, જેસી ખરખરી છાયાઈ,
ખેમ સહી સિઝાય પ્રકાસી, પન્નૂસણરી આ પાખી કિં.

રાજિંદં ૧૫

—સં. ૧૮૯૦ વર્ષે મિતી કાગુણ શુદ્ધિ ૧૦ દિને લિખતં પ.
મૂર્તિભક્તિ મુનિના. પૃષ્ઠ ૧ ૧૬ પં. મારી પાસે છે.

૨૮૦ નયસાગર (આં. કલ્યાણસગિરસૂરિ-રત્નસાગર ઉ. શિ.)

(પૃ૩૩) ચૈત્યવંદન આઠ ઢાલનું સં. ૧૬૭૦ ને ૧૭૧૮ વચ્ચેમાં.

અતે—

કલસ.

ધમ ત્રિજગવંદન દુષ્પનિકંદન સકલ જનમન સુંદરો,
સાસય અસાસય ચૈત્ય પાડમા થુણ્યો મઠં ઉલ્લટ ધરો,
વિધિપક્ષ ઉદ્યાયત્ર દિવાકર, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીસરો,

તસ સીસ સુંદર સુગુણમંદિર, શ્રી રત્નસાગર ઉવઝાયરો,
તસ સીસ સાદર નયસાગર રચ્યો ચૈત્યવંદન વરો,

(૫. કા.)

(૫૩૪) ચોવીશી.

અતે—

શ્રી અમંચલ ગણુ દિનમણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિરાય,
તાસ સીસ શોભાનિસો, શ્રી રત્નસાગર ઉવઝાય કિ. ભેટયો. ૬
સીસ તાસ હરેષિં રી, એહ કરી તવનની નોડિ
ઉવઝાય નયસાગર લણુછ, નિત લણુતાં રે હોત મંગલીક,
કોડિ કિ-ભેટયો શ્રી મહાવીર. ૭
૫-૧૩. આ. ક.

(કલ્યાણસાગર સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૪૯ અમદાવાદ, ગચ્છેશ-
પદ ૧૬૭૦ માં પાટણુ, સ્વર્ગ. ૧૭૧૮ માં.)

૨૮૧ શુભવિજય (૧) (તં કલ્યાણવિજય શિ.)

(૫૩૫) મહાવીર ૨૭ લવ-સ્તવન (સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૭૧૩
ની વચમાં.)

આદિ—

વિમલ કમલ દલ લોઅણાં, દીસછ વદન પ્રસન,
આદર આણિ વીરજિન, વાંદી કરે સ્તવન. ૧

* * * *

અતે—

કલશ.

શ્રી વીરપાટ પરંપરા ગત આણુંદવિમલ સૂરીસરો,
શ્રી વિજયદાન સૂરિ તાસ પાટિ હીરવિજયસૂરિ ગણુધરો,
શ્રી વિજયસેનસૂરિ તાસ પાટિ વિજયદેવસૂરિ હિતધરો,

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવચાય પંડિત શ્રી શુભવિજય શિષ્ય જયકરો.

—સાગર ભં. પાટણ.)

પત્ર ૪ પ્ર. કા. લીં.

—૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત. સં. ૧૭૯૩ કા. શુ. ૧૫
૨૧૦ દિને લિં ૭-૧૧ આ. ક.

—એક શુભવિજયે (હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય) તર્કભાષા વાર્તિક,
કાવ્યકલ્પલતામકરંદ, સ્યાદ્વાદ ભાષાસૂત્ર, તે પરવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતા પર
વૃત્તિ, સેનપ્રશ્નો સંગ્રહ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. તે અને આ બંને એક
હોવાનો સંભવ છે.

—

૨૮૧ ક ગુણવિજય (૩) (ત. વિજયાણુંદસૂરિ-કુંચર-
વિજય શિ.)

પૃષ્ઠ ૬ ગુણમંજરી વરદત્ત-પંચમી (સૌભાગ્યપંચમી) સ્તંભ
આદિ— દેશી રસિયાની.

પ્રણમી પાસજિતેસર પ્રેમચૂં, આણિ અતિ ધણો નેહ, ચતુર નરં
પંચમિ તપમાંહિ મહિમા ધણે, કેહતાં સુણજો રે તેહ. ચતુર નરં ૧

* * * * *

અતે—

કલશ.

સકલ સુખકર સયલ દુખહર ગાધઓ નેમિસરો

તપગણ રાગ વડ દિવાળ, શ્રી વિજયઆણુંદસૂરીસર,

તસ શિષ્ય પદમ પ્રાગ મધુકર કોવિદ કુચરવિજય ગણી,

તસ શિષ્ય પંચમી તવન ભાષે શ્રી ગુણવિજય રંગે ગુણિ. ૪૯

—૨-૧૨ માં ૩-૧૧ આ. ક., પ્ર. કા., અને મારી પાસે છે.

—સંવત ૧૯૧૭ અસાડ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથો ૬ પદ્ધમાં
આનુવાસરે લિખિતં મુખ્ય મધ્યે આ. ચતુર્ભુજેણ. ૩-૧૨ અનંત.
(વિજયારુદ્ધસૂરિ-આચાર્ય પદ સં. ૧૬૭૬ સ્વ. ૧૭૧૧.)

૨૮૨ ગુણહર્ષ (ત. વિજયદેવસૂરિ શિ.)

(૫૩૬) મહાધીર નિર્વાણ સ્તવન.

જિન તું નિરંજન સજનરંજન દુખભંજન દેવતા
દ્યો મુખ સ્વામી મુક્તિગામી વીર તુજ પાએ સેવતા
તપગચ્છ ગયણ દિણ્દ દશ દિશે દિપતો જગ જાણીએ
શ્રી હીરવિજયસૂરિંદ સહયુર તાસ પાટ વખાણીએ
શ્રી વિજયસેન સૂરીશ સહયુર શ્રી વિજયદેવ સૂરિશર
જે જપે અહનિશે નામ જેહનું વર્ધમાન જિણેશર.
નિર્વાણ તવન મહિમા લવન વીરજિનનું જે ભણે
તે લહે લીલા લખધિ લક્ષ્મી શ્રી ગુણહર્ષ વધામણે.

દાલ ૧૦.—પા. ૮ પ્રે. ૨.

—શ્રી હીરરત્નસૂરિ શિં ધનરત્નશિ શિં તેજરત્ન શિં જ્ઞેધ-
રત્ન શિં લાવણ્યરત્ન શિં ગોવિંદરત્ને લીપિકૃત સં. ૧૮૬૧ શક
૧૭૨૬ જેષ્ઠ માસ કૃષ્ણ પક્ષે પંચમ્યાં ચત્રવાસરે સાયલે ચોમાસું
રહીને અણતનાથ પ્રસાદાત્ આલા શ્રીપ વિક્રમસદય રાજ્યે-જૈ. એ.
ધ. પાસેના ભંડારમાં.

(વિજયદેવસૂરિ આચાર્યપદ સં. ૧૬૫૮ પાટણ, મદારકપદ ૧૬૭૧
સ્વ. ૧૭૧૩)

૨૮૩ ક્રીત્તિવિમલ (તં વિજયવિમલ-લાલજી શિ.)

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન-વિજયદેવ વારે.

શ્રી વિજયવિમલ વિમલ વિમુક્તસીસ સિરોમણિ પંડિત લાલજી ગણિ વર

તસ સીસ પમણુંકી કીર્તિવિમલ યુધ ઋષી મંગલ કૃ.

(સા. ભ. પાટણ.)

(૫૩૭) ગંજસિંહ કુમાર-(ચં.)

૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ (કીર્તિવિમલ શિ.)

(૫૩૮) ચોવીસી.

અર્થ—

તારક ઋષભજિનેસર તું મિથ્યો, પ્રલક્ષ પોત સમાન હો,

તારક જે તુઝનિ અવલંબિયા, તેણે લહું ઉત્તમ સ્થાન હો.

તારક ૦ ૧

x

x

x

x

અર્થ—

વીર ધીર શાસનપતિ સાચો, ગાતાં કોડિ કથ્યાંણુ,

કીર્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાંણી પ્રમાણુરે.

—અંચાગ્ર ૨૩૧-૧૨-૧૧ પ્ર. કા. નં. ૧૪૭.

૨૮૫ લક્ષ્મીસેન (૧૬૭૫ લગભગ)

(૫૩૯) ચંદનમલયાગિરિ ચો વિક્રમપુરમાં (વીક્રાનેરમાં) લ. સ.

૧૭૨૨ પહેલાં.

અર્થ—

દેહા.

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમપુરે, પ્રણમી શ્રી જગદીસ,

તનમન જીવન સુપકરણુ, પૂરણુ જગત જગીસ. ૧

વરદાયક વર સરસતી, મતિ વિસ્તારણુ માત,

પ્રણમી મન ધર મોદસ્યું, હરણુ વિદ્ન સંતાપ. ૨

મમ ઉપગારી પરમશુર, ગુણુ અક્ષર દાતાર,

બંદી તાકે ચરણુયુગ, લક્ષ્મીસેન મુની સાર. ૩

કિહાં ચંદન કહાં મલયાગરી, કહાં સાયર કહાં નીર,
જિતું જિતું પડમ અવધડી, તિહિ તિહિ સહર્ષ સરીર.
પા૦ કહીધં તાકી વારતા, સુનો સખે વરવીર.

x

x

x

x

અતે—

દુપ ગયો મન સુપ ભયો, ભાગો વિરહ વિયોગ,
માતાપિતા સુત મિલતહી, ભયો અપુર્વ યોગ.

૧૯૫

ગાહા.

કથવિ ચંદનરાયા, કથવિ મલયાગરી,

મિતકથજન્ય પુણ્યલહ હોધ, તા સંજોવો હવર્ધ એય. ૧૬૬

—ઘતિશ્રી ચંદન મલયાગરી તરસ સુત સાયર નીરકો પ્રખ્ય
કથાનક સંપૂર્ણ સવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૭ રવો પૂજ્યજી
અધિશ્રી ૫ તેજપાલજી તન્ શિષ્ય લિપતં મનોહર. શુભ શ્રાવિકા પુણ્ય-
પ્રભાવ ગુરુભક્ત બાઈ લહો પઠનાયે. ૬-૧૬ અનંત.

ખીજી પ્રતમાં અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

અતે—

રાજા બોલ્યો કયા કંઈ સોદાગરકું દંડ,

રાની બોલી છોરિ ઘો, હમ તુમ પ્રીત અખંડ.

૨૦૧

સોદાગર છોડયો તેમે, રાય રહ્યો સુખચેન,

સપરિવાર સુખ ભોગવે, જાનિ ઈંદ્ર મહિઅયન.

૨૦૨

જાય લખ કુનિ નિજપુરી, મિલે સજન સખ ભોગ,

ભદ્રસેન કહે પુણ્યતે ભગે સુવંછિત ભોગ.

૨૦૩

—ઘતિ ચંદન મલયાગરી દ્વહા સંપૂર્ણ, સં. ૧૮૧૨ વરષે માગ-

શિર વદિ ૧૩ ભૃગુ વસરે ૫. શ્રી બાણવિજય લિ૦ સાધ્વી શ્રી દીપાંજી
શિષ્યણી પ્રભાંજીયે માહારાજપૂરે-૫-૧૯ ઘો.

(ભદ્રસેન નામના એક ખરતરગચ્છના સાધુનો ઉલ્લેખ શત્રુજય
ખરના સં. ૧૬૭૫ માં ખ૦ જિનરાજસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા પ્રતિમા

લેખર્મા છેવટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે તેમાં મળી આવે છે:-આચાર્યશ્રીઃ
જિનસાગરસૂરિ શ્રી જયસોમ મહોપાધ્યાય શ્રી ગુણવિનયોપાધ્યાય (જુઓ
નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) શ્રી ધર્મનિધાનોપાધ્યાય પં. આનંદકીર્તિ સ્વલઘુ
બ્રાતૃ વાં ભદ્રસેન પં. રાજધીર પં. ભુવનરાજદિ સપરિકરૈઃ-એટલે તે
પ્રતિષ્ઠા વખતે તે હાજર હતા. તેજ ભદ્રસેન વાચક આ ભદ્રસેન હોવાનો
સંભવ છે.)

૨૮૬ તેજયંદ (ઉપાધ્યાય સકલચંદ-લક્ષ્મીચંદ-મુનિ-
ચંદ-વૃદ્ધિચંદ-માનચંદ શિં.)

(૫૪૦) પુન્યસાર ચરિત્ર (ચોપાઈ)

વિજયદેવ વારે?—દશાક્રમાંહિ ક્રોધારી અમથાના આગ્રહથી. પત્ર
૨૦ સાં ભં. પાટણ.

૨૮૭ ભીમમુનિ.

(૫૪૧) વૈકુંઠપંથ સં. ૧૬૯૯ આસો ૨ પુષ્ય છીકારીમાં.

આદિ—

વૈકુંઠપંથ ખીહામણો, દોહિલો છે ધાટ,

આપણુનો તિહાં કાઈ નહીં જે દેખાડે વાટ.

માર્ગ વહે રે ઉતાવલો.

x

x

x

x

સુગુર સુસાધુ વંદિયેં, મંત્ર મોહોટો નવકાર,

દેવ અરિહંતને પૂજ્યેં, જેમ તરીયેં સંસાર.

૨૭

શાલિભદ્ર સુખ ભોગવ્યાં, પાત્રતણે અધિકાર,

ખીરખાંડ ઘૂત વહોરાવીયાં. પોહોતા મુક્તિમઝાર.

૨૮

*

*

*

*

અતે—

ચોરાશી લખ છવાઝેનિમાં, ફિરિયા વાર અનંત,
મુનિ ભીમ ભણે અરિહંત જપો, જિમ પામો ભવઅંત. ૫૬
સંવત સોલનવાણુયેં, ખીજને ખુધવાર
આસો માસેં ગાધયો, છીકરી નગરી મઝાર. ૫૭
ભીમ ભણે સહુ સાંભલો, મત સંચો દામ,
જિમણે હાથે વાપરો, તો અહિ આવશે કામ. ૫૮
ભીમ ભણે સહુ સાંભલો, નવિ કીજે પાપ,
ઉછો અધિકો જે મેં કહ્યો, તે તમેં કરજો માફ.

માર્ગ વહે રે ઉતાવલો. ૫૯

—૫. ૪૦૩-૪૦૮ જૈ. પ્ર.

ગઘકૃતિઓ.

સત્તરમા સૈકામાં થયેલી ગઘકૃતિઓ પૈકી એકનો નમુનો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

સંહજકુશલે સિદ્ધાંત હુંડી-સિદ્ધાંત શ્રુત હુંડિકા જૈન અંગ ઉપાંગ
આદિનાં પ્રમાણો ટાંકી ભાષાગદ્યમાં રચેલ છે.

આદિ—

નમિજાણુ જિણુવરાઈ, સુંય વિચારેણુ કિંચિ યુછામિ,

જે સંસયંમિ પડ્યા, ભવિયજ્યા નંપિ યુચ્છેઈ.

૧

—શ્રી જિનાદિક પ્રતિમા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાંતનું શ્રુત વિચાર કાંઈએક ખોલીઈં લિખું, ભવિક જીવ જે સંસઈ પડ્યા છઈં, તેહના સદેહ છેદવાનઈ કાજઈં, જે શ્રુતસિદ્ધાંતરથું કહીઈં, અરિહંતના કહ્યા અર્થ, ગણુધરના ગૂંથ્યા સૂત્ર, તેહના ભેદ શ્રી નંદીસૂત્ર ચકી જાણીઈ, તે આલાવઈ સંપેપઈં લિખીઈં છઈં, વિચારી જોયો.

અતે—

ઇમ અનંતા જીવ દ્વાદશાંગી આરાધી મોક્ષ પહુંતા, અનેક પુંહ-
 ચૈછઈ, અનંતા મુક્તિ જાસ્યઈ, ઇમ જાણી, સિદ્ધાંતની આશાતના ટાલી
 સૂત્ર સર્વ સદ્વહીઈ, સજ્જાયતું ઉઘમ કરિવહિ, એતલઈ તપની આરાધના,
 સક્ષેપમાત્ર લિખી વલી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ પ્રીછયો, અનઈ
 સૂત્રના અર્થ નિર્યુક્તિ વૃત્તિ ચૂલિં ભાષ્ય પધન્ના પ્રકરણુ જે બહુશ્રુત—
 પરંપરાઈ માંનઈછઈ, તે પુણુ માનવા. તેહમાંહિ જે હેતુ કારણુ ઉત્સર્ગ
 ઉપવાદ હુઈ તે સદ્વહીઈ, કદાચિત્ત કર્મ્મયોગ ઊપરિ આસતા નાવઈ તો
 અપ્રાપ્તિ છઈ, બહુશ્રુત કનઈ અણુસાંભલ્યઈ સચ્ચંદમતિઈ ઉથાપીઈ નહીં.
 અસંબંધપણુઈ અવર્ણુવદ ન બોલીઈ. હેતુકારણુ સૂત્રેં ઘણાઈ દીસઈ છઈ.
 તે ક્રિમ સદ્વહીઈ છઈ. તિમ નિર્યુક્તાદિકના હેતુકારણુ સદ્વહીઈ. કદાચિત્ત
 ન પ્રીછીઈ તો મધ્યસ્થ રહીઈ. બહુશ્રુત પૂછી કાંમઈ પાડીઈ. પિણુ એ-
 કાતિં ઉથાપીઈ નહીં. ઘણું સૂં લિખીઈ, થોડઈ લિખીઈ ઘણું પ્રીછયો.
 દિવઈ જે ધર્મર્માર્થાનિં સૂત્ર ટાલી ખીજ સૂત્ર નિર્યુક્તિ પધન્ના વૃત્તિ
 ભાષ્ય છેદસૂત્ર ચૂલિં પ્રકરણુ 'નામ' દૈછઈ, તે માટઈ તે સૂત્રના બોલ નથી
 લિખ્યા. ઇણિમાંહિં પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા પૂજા આલોચણુ અનેક ભેદ ઘણા છઈ.
 ભત્ત પધન્નામાંહિં ૯ ક્ષેત્રછઈ, તે નથી લિખ્યા, સ્યાં માટઈ, જે માટઈ
 તુમ્હનઈ પ્રતીતિ નથી, ૩૦ સૂત્રના બોલ ટપા માત્ર લિખ્યા છઈ, એહવા
 સૂત્રના ભાવ ગંભીર પ્રીછી, કુમત કદાચહિ 'મૂંડી' સ્વધા જ્ઞાન દર્શન
 આરિતતપ પાલિવા, એ પાલ્યા વિના મોક્ષ નથી, શ્રી ઉત્તરાધ્યયને
 ૨૮ મઈ, નાણું ચ દંસણું એવ, ચરિતં ચ તવોત્તહા, એવમગ્ગમણુ-
 પ્પત્તા, જીવા ગજાંતિ સુગઈ ૧ જિનવચન વિરદ્ધ આપ બુધ્ધે કાંઈ હેતુ-
 યુક્તિની રચના કરીહુંઈ, તે શ્રી સંઘ સાથે અમાવઉંછું, મિહામિદુક્કડં,
 વલી ૨ કાંઈ મંદમતિં મૂઢમતિં વીસારીઉં હુંઈ, ફૂડું લિખું હુંઈ તે
 બહુશ્રુતે સોધવું, બવ્યજીવને બુઝવવું.

અતઃ ॥

કુશલભાણિક ગુરુણું, તસ્સ સીસસ્સ સહજકુશલેણું,
 ભવિયણુ બોહણુથં, ઉદ્ધરિયં સુઅમમુદાહિ ॥૧૧॥

જં જિણવયણુ વિરહં, સચ્છંદ યુધ્ધેણુ જં મૃગે રધયં,
ત ખમહ સંધસંધવં, મિચ્છામિદુક્કડં તસ્સ ॥૨॥
મંદમધ મૂઠ યુધ્ધેણુ, કૂડ લિહિયં જં ચ વિસ્સરિયં,
બહુ સુએય સોહિયં, ભવિય જીવાણુ ચ બોહિવં ॥૩॥
—ગ્રંથાગ્રંથ સંખ્યા ૨૦૫૦ પ્રમાણુ-પાનાં ૫૫-૧૩ અનંત.

આ હુંદક મતના ખંડન માટે સરસ ગ્રંથ છે. પત્ર પર શ્લો.
૧૮૫૦ દા. ૨૧ લીં. માં છે.

આ વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં અનેક ગદ્યકૃતિઓ-ખાળાવખોધો-
ચર્યાઓ-વગેરે થયેલ છે પણ તે સર્વ જોઈ તપાસ્યા વગર તેના રચ્યા
સંવત્ તથા રચનારના સમય નક્કી થઈ શકે તેમ નથી; કેટલેક રચણે રચ્યા
સંવત્ મળી શકતો નથી પણ લખ્યા સંવત્ મળી આવે છે. આ સર્વ
ગદ્યકૃતિઓ ધણી છે પણ તેમાંની જે કાંઈ નજરે રચ્યા કે લખ્યા
સંવત્ની ઉલ્લેખિત માલૂમ પડી યા આ સૈકામાં વિદ્યમાન એવા રચના-
રની જણાઈ તેજ માત્ર નામનિર્દેશરૂપે નોંધી છે:—

લ. સં. ૧૫૭૫ મેરુસુંદરઉપાધ્યાય (૧) શીલોપદેશમાળા આ. ૧૩-૪૦૦ દા. ૨૧ લીં.

લ. સં. ૧૬૦૮	„	„	આ. ૧૩૧-૬૦૦૦ દા. ૧૪	„
„	„	„	૧૮૦	પા. ૩
„	„	„	૧૨૨-૬૪૬૫	પા. ૪
„	„	„	૧૭૬-૬૪૮૫	ખં. ૧
„	„	„	૨૨૨-૮૪૮૫ દા. ૨૮ લીં.	
„	(૨)	કંઠપ્રકરણુ આ.	૧૧૦-૬૨૬૯	પા. ૪
„	(૩)	પુષ્પમાલાપ્રકરણુ આ.	૧૬૬-૪૫૯૦	પા. ૪
„	„	„	૧૩૯-૬૦૯૦	લીં.
„	„	„	૭૦-૧૫૦૦	લીં.
લ. સં. ૧૫૨૯	„	„	નર્મકાશની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત.	
„	(૪)	કર્પૂરપ્રકર આ.	૧૨૧-૫૨૭૦	પા. ૪
„	(૫)	પદ્મીશતક આ.	૧૬-૬૦૦	પા. ૪

„ (૬) યોગપ્રકાશ ૯ ૨૭—૭૫૦ પા. ૪
લ. સં. ૧૬૧૧ વિનયતિલકકૃત આળાવખોધ મૂળ ગૂ. દાખડો ૩૭ નં ૪૬ લીં.

વિચારસ્તવપર માં ૩૫ કડી

રચ્યા.સં. ૧૬૨૫ સોમવિમલસૂરિ (૧)કલ્પસૂત્ર આ. ૧૩૩-૪૯૦૦ દા. ૮ લીં.
(લ. સં. ૧૬૫૯)

„ „ (લ.સં. ૧૬૭૮) ૧૧૩-૫૦૦૦ દા. ૧૨ લીં.

„ „ ૧૭૧ ચં.

„ (૨) દશવૈકાલિક આ. ૪૦ ચં.

લ. સં. ૧૬૨૭ વિપાકસૂત્ર આ. ૫૨ દા. ૧૫ લીં.

લ. સં. ૧૬૪૫ ગૌતમપૃચ્છા આ. ૪ દા. ૨૧ લીં.

(સક્ષેપાર્થરૂપે)મૂળ ગાથા ૬૪

લ. સં. ૧૬૫૪ ત્રણ ભાષ્ય આ. ૧૦ દા. ૨૩ લીં.

લ. સં. ૧૬૪૫ તંદુલવેયાલી આ. દા. ૩૯ લીં.

ર.-સં. ૧૬૫૫ કનકકુશલ વરદત્તગુણમંજરીકથા આ. ૧૯-૧૪૭ લીં.

„ „ „ સૌભાગ્યપંચમી ૯ લીં.

„ „ „ જ્ઞાનપંચમીકથા ૧૨ પા. ૨-

લ. સં. ૧૬૬૩ દ્વંદ્વક. દંડકતા ત્રીશ ખોલ ૨૦-૭૦૦ દા. ૨૯ લીં.

ર. સ. ૧૬૬૪ શ્રીપાળઋષિ(દ્વં.) દશવૈકાલિકસૂત્ર આ. ૫૭-૨૦૩૧ દા. ૬ લીં.

„ „ ૫૩-૩૦૦૦ ક. દ. ઓ.

લ. સં. ૧૬૬૪ નંદીસૂત્ર આ. ૫૫- દા. ૧૨ લીં.

ર. સં. ૧૬૭૬ રત્નચંદ્રગણિ સમ્યક્ત્વસમર્પિત આ. ૧૪૮-૫૫૫૨ ચં.

(શાંતિચંદ્રગણિશિ.) „ ૧૪૫ „

(લ. સં. ૧૯૪૩) „ ૧૬૮-૫૫૦૦ દા. ૨૦ લીં.

ર. સ. ૧૬૯૨ હર્ષવજ્રમઠિ.(ખ.) ઉપાસકદશાંગ આ. ૫૪-૩૦૭૧ ક. દ. ઓ.

„ „ ૫૪ દા. ૧૩ લા. ભં.

„ „ ૫૪ દા. ૧૩ લા. ભં.

„ „ ૫૪ દા. ૧૩ લા. ભં.

૨. સં. ૧૭૦૦ ધનવિજય (ત. કલ્યાણ કર્મગ્રંથ બા. ૫૪ દા. ૬૨ હા. ભં.
વિજય શિ.) પાટણ.

પદ્મસુંદર ઉ.(૧. ત. *ભગવતીસૂત્રગા. ૭૬૨ પ્ર. કા.

ધનરત્નસૂરિ-રત્નસુંદર

શિ.)

૯૩૮-૧૬૦૦૦ પા.નં.૨

૮૮૫-૪૦૦૦૦ જે.

૩૨૯ દા. ૯ અને દા. ૮ હા. ભં. પા.

૯૮૮ દા. ૧૦

સૂર્યંદ્ર ચાતુર્માસી વ્યાખ્યાન બા. ૧૨ પા. ૧

શ્રીસાર ગુણુસ્થાનકમારોહ બા. ૩૧ પા. ૩

ગુણુવિજય અદ્યપાદુત્વ ૧૩ પા. ૩

રાજહંસ કિ. (ખ. દશવૈકાલિક બા. જિન ૫૮ } દા. ૩૬ હા.
હર્ષતિલકગણિ શિ.) રાજસૂરિ રાજ્યે ૬૦ } ,, ભં. પા.

*આ બાલાવબોધ-સ્તપુક-ટપો ધણા ઉત્તમ અને સુંદર અર્થવાળો
પદ્મસુંદર કયો છે. પાટણના હાલાભાઈના ભંડાર દામડા ૮ માંની પ્રત
સં. ૧૭૫૨ મહા વદ ૭ શનિવારે અવરંગાબાદમાં લખેલી છે તે શુદ્ધ
છે. દામડા ૧૦ માંની પ્રત સં. ૧૭૬૫ ના ચૈત્ર વદિ ૧૩ રવિએ
બારેજ નગરમાં પદ્મવિજયગણિ શિષ્ય સુમતિવિજયે લખેલી છે તેના
અક્ષરો બહુજ સુંદર અને સુવાચ્ય છે.

ઉપરના બાલાવબોધો પૈકી મેરસુંદરકૃત લખ્યા સં. ૧૫૨૯ અને
૧૫૭૫ ના મળી આવે છે તે પરથી મેરસુંદર તેની પહેલાં થયેલા
નિશ્ચિત થાય છે તેથી તેમની ગદ્ય કૃતિઓને વિક્રમ સોળેમા સૈકાની
ગણવાની છે. કારણકે માંડવગઢમાં સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના
દિવસે આજ મેરસુંદરે (ખરસરગચ્છીય વાચનાચાર્ય રત્નમૂર્તિ ગણિ
શિષ્ય) સંધની પ્રાર્થનાથી શ્રી ષડાવશ્યક વાર્તા-બાલાવબોધ તરણ
પ્રભાચાર્યના બાલાવબોધને અસુસારે કર્યો હતો. (એ. રા. ભા. ૩
પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭ ની પુટનેટિ.)

કવિઓની અનુક્રમણિકા.

કવિનાં નામ અક્ષરાનુક્રમે આપ્યાં છે ને તેની સામે મૂકેલા બે આંકડા પૈકી પહેલો આંક તે કવિનો નંબર સૂચવે છે અને :બીજો આંક પૃષ્ઠ સૂચવે છે.

અજ્ઞાત કવિ ૪૩-૬, ૬૭૩-૯૦,
૮૬૩-૧૧૨, ૧૫૭૩-૨૪૧,
૨૨૪-૪૮૧

અનંતહંસ ૯૩-૧૨૦

અમરચંદ્ર ૨૪૧-૫૦૬

અમ્બદેવસૂરિ ૮-૧૦

આણંદ ૮૩-૧૦૭

આણંદસોમ ૧૪૯-૨૨૩

આનંદમુનિ ૪૧-૪૫

આનંદોદય ૨૦૨-૩૯૭

આસાયત ૪૨-૪૬

શ્રીચરંસૂરિ ૮૨-૧૦૫

ઉદયધર્મ ૬૧-૬૨

ઉદયલાલ ૮૯-૧૧૩

ઉદયમંદિર ૨૩૧-૪૯૦

ઋષભદાસ ૨૧૦-૪૦૯

ઋષિવર્ધનસૂરિ ૪૫-૪૮

કાશ્મીરિ શિષ્ય ૬૯-૯૨

કંકુઆ ૮૫-૧૧૦

કનકકીર્તિ ૨૬૫-૫૬૮

કનકસાગર ૨૨૮-૪૮૪

કનકમુંદર ૨૧૧-૪૫૮

કનકસોમ ૧૬૨-૨૪૫

કમલવિજય ૨૪૫-૫૧૩

કમલવિજય (બીજા) ૨૬૪-૫૬૭

કમલસાગર ૧૩૬૫-૨૦૦

કર્મસિંહ ૨૪૨-૫૦૯

કલ્યાણ ૧૧૩-૧૧૬૦

,, (બીજા) ૨૫૧-૫૨૬

કલ્યાણ ૨૬૯-૫૭૫

કલ્યાણદેવ ૧૬૮-૨૭૫

કલ્યાણમુનિ ૨૪૩૩-૫૧૧

કલ્યાણસાગર ૪૪-૪૭, અને ૫.

૪૮૯

કવિયણ ૧૧૨-૧૧૯

કીર્તિવિજય ૨૨૯૩-૪૮૬

કીર્તિવિમલ ૨૮૩-૫૯૫

કીર્તિહર્ષ ૬૯-૯૨

કુંભરવિજય ૧૮૯-૩૧૩

કુશલલાભ ૧૪૩-૨૪૭

કુશલવર્દન ૧૬૬૩-૨૬૮

કુશલસંયમ ૬૫-૧૨૯

કુશલહર્ષ ૧૧૮-૧૬૫

કૃષ્ણદાસ ૧૮૨-૩૦૦

કેશરાજ ૨૪૯-૫૨૨

ક્ષમાકલશ ૭૦-૯૩

ક્ષેમકુશલ ૨૧૮૩-૪૬૯

ખીમો ૧૧૪-૧૬૧

ગજરાજપંડિત ૧૨૫-૧૭૧

ગજસાગરસૂરિ શિ. ૨૦૫૩-૪૦૩

ગંગદાસ ૨૨૭-૪૮૩

ગુણમાણિક્ય શિ. ૧૨૬-૧૭૧

ગુણરત્નસૂરિ ૨૮-૨૯

ગુણવિજય ૨૧૯૫-૪૭૨

ગુણવિજય (ખીખ) ૨૪૯-૫૧૯

,, (ત્રીખ) ૨૮૧૩-૫૯૪

ગુણવિનય ૧૯૫-૩૨૬

ગુણવિમલ ૧૩૧-૧૮૨

ગુણસાગરસૂરિ ૨૩૮-૫૯૭

ગુણસૌભાગ્ય ૧૩૬-૧૯૩

ગુણહર્ષ ૨૮૨-૫૯૫

ચંદ્રકીર્તિ ૨૫૯-૫૪૭

ચારિત્રસિંહ ૧૫૯-૨૪૨

જગદુ ૬-૮

જગન્નાથિ (ગુણવિમલ) ૧૩૧-૧૮૨

જયચંદ્ર ૧૯૦-૩૧૩

જયનિધાન ૧૦૪-૧૩૭

જયરાજ ૭૨-૯૫

જયવંતસૂરિ ૧૩૬-૧૯૩

જયવિજય (૧) ૧૯૨-૩૧૭

જયવિજય (૨) ૧૯૯-૩૯૪

જયશેખર સૂરિ ૨૨-૨૪

જયસાગર ૨૫-૩૬

જયસોમ ૨૩૪-૪૯૩

જયાનંદસૂરિ ૧૨-૧૩

જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૩-૨૨૯

જિનચંદ્રસૂરિ શિ. ૨૦૧-૩૯૬

જિનદાસ બ્રહ્મ ૫૧-૫૩

જિનપદ્મસૂરિ ૯-૧૧

જિનમાણિક્ય ૧૨૩-૧૭૦

જિનરાજસૂરિ ૨૬૧-૫૫૩

જિનવર્દ્ધન ૪૭-૫૧

જિનહર (? જિનહર્ષ) ૭૬-૯૯

જિનોદયસૂરિ (૧) ૧૬-૧૭

,, (૨) ૨૪૪-૫૧૧

જ્ઞાન (દાસ) ૨૨૨-૪૮૦

જ્ઞાનકલશ ૧૭-૧૮

જ્ઞાનમેર ૨૩૬-૪૯૫

જ્ઞાનસાગર (૧) ૫૬-૫૮

,, (૨) ૧૯૧-૩૧૭

જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. ૫૨-૫૬

જ્ઞાનાચાર્ય ૧૨૮-૧૭૩

તેજચંદ ૨૮૬-૫૯૮

તેજવર્દ્ધન ૩૩-૩૫

દયાકુશલ ૧૮૦-૨૯૬

દયારત્ન ૨૬૭-૫૭૩

દયાસાગર ૨૦૭-૪૦૪

દયાસાગરસૂરિ ૨૪-૨૭

દર્શનકવિ ૧૩૦-૧૮૨

દર્શનવિજય ૨૬૦-૫૪૯

દામોદરમુનિ ૨૦૬-૪૦૩
 દેપાલ ૩૬-૩૭
 દેવકલશ ૯૨-૧૨૦
 દેવકીર્તિ ૫૮-૬૦
 દેવગુપ્તસૂરિ શિ. ૧૩૭-૨૦૦
 દેવપ્રભાગણિ ૬૦-૬૧
 દેવરત્નસૂરિ શિ. ૨૭-૨૮
 દેવશીલ ૧૪૮-૨૫૮
 દેવસુંદરસૂરિ શિ. ૧૯-૨૦
 દેવિદાસ દ્વિજ ૧૩૮૩-૨૦૨
 દોલતવિજય ૧૨૦-૧૬૫
 ધનદેવગણિ ૩૯-૪૩
 ધનવિજય ૧૭૯-૨૯૬
 ધનહર્ષ ૧૮૮-૩૧૨
 ધનહર્ષ (સુધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
 ધર્મ ૨-૨
 ધર્મકીર્તિ ૨૩૨-૪૯૧
 ધર્મદેવ ૮૪-૧૦૮
 ધર્મરત્ન ૧૬૬-૨૬૭
 ધર્મસમુદ્રગણિ ૯૧-૧૧૬
 ધર્મસિંહગણિ ૧૧૯-૧૬૫
 નગર્ષિગણિ ૧૭૫-૨૯૦
 નન્નસૂરિ ૭૪-૯૬
 નયસાગર ૨૮૦-૫૯૨
 નયસિંહગણિ ૧૨૭-૧૭૨
 નયસુંદર ૧૬૫-૨૫૪
 નર્મદાચાર્ય ૧૯૪-૩૨૩
 નરપતિ ૬૭-૬૮

,, ૧૭૭-૨૯૧
 નારાયણ ૨૪૭-૫૧૫
 નેમિકુંજર ૭૭-૧૦૦
 ન્યાયસુંદર ૪૮-૫૧
 પદ્મ ૯૩-૧૧
 પદ્મકુમાર ૨૧૨-૪૬૨
 પદ્મરાજ ૧૯૮-૩૯૩
 પદ્મવિજય ૧૮૪-૩૦૪
 પદ્મસાગર ૮૬-૧૧૧
 પરમાણુદ ૧૮૬-૩૧૦. ૨૨૩-૪૮૦
 પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૮-૧૩૯
 પુણ્યકીર્તિ ૨૦૮-૪૦૫
 પુણ્યનંદિ ૫૯-૬૧
 પુણ્યરત્ન ૧૬૦-૨૪૩
 પુણ્યસાગર (૧) ૧૩૩-૧૮૮
 (૨) ૨૫૩-૫૩૦
 પેથો ૫૪-૫૬
 પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ ૭-૮
 પ્રભસેવક ૨૩૯૩-૫૦૩
 પ્રમોદશીલ ૧૩૫ખ-૧૯૧
 પ્રીતિવિજય ૧૩૯-૨૦૩
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૮-૨૯૩
 પ્રેમમુનિ (૧) ૨૬૩-૫૬૭
 પ્રેમવિજય ૨૦૩-૭૯૭
 અહાબિનદાસ ૫૧-૫૩
 અહામુનિ ૧૧૧-૧૫૨
 બાલચંદ ૨૫૪૬-૫૪૧

લક્ષ્મિવિજય ૫૩-૫૬
 લદ્રસેન ૨૮૫-૫૯૬
 ભાવરત્ન ૧૬૧-૨૪૫
 ભાવસાગર ૧૦૦-૧૩૨
 ભાવસુંદર ૩૦-૩૩
 ભીમ (૧) ૧૦૫-૧૩૮
 „ મુનિ ૨૮૭-૫૯૮
 ભીમ ભાવસાર ૧૫૧-૨૨૬
 ભુવનકીર્તિ (૧) ૧૦૨-૧૩૪
 „ (૨) ૨૬૨-૫૬૧
 મંગલધર્મ ૫૭-૫૯
 મંગલમાણિક ૧૬૩-૨૪૭
 મંડલિક ૩૫-૩૬
 મતિશેખર ૪૬-૨૯
 મતિસાગર ૨૩૭-૪૯૬
 મતિસાર ૨૩૯-૫૦૧
 મનજીઋષિ ૧૭૩-૨૮૭
 મનસત્ય ૧૫૦-૨૨૫
 મનોહરદાસ ૨૩૫-૪૯૪
 મહિદેવ ૧૭૬-૨૯૦
 માણિક્યસુંદર ૩૨-૩૫
 માન ૧૪૬-૨૪૯
 માલદેવ ૧૮૫-૩૦૫
 માલમુનિ ૨૧૪-૪૬૩
 મુનિચંદ્રસૂરિ ૧૦૭-૧૩૯
 મુનિશીલ ૧૯૭-૩૯૨
 મૂલપ્રભ સાધુ ૭૧-૬૪
 મૂલાવાચક ૨૧૮-૪૬૮

મેઘરાજ (૧) ૨૦૫-૪૦૧
 „ (૨) ૨૧૭-૪૬૭
 મેઘો (મેહો) ૨૬-૨૮
 મેરૂનન્દન ૧૮-૧૮
 રત્નકુશલ ૧૯૬૬-૩૯૨
 રત્નશેખર ૪૩-૪૭
 રત્નસાર ૧૭૨-૨૮૭
 સિંહરત્ન ૯૮-૧૩૨
 રત્નસિંહ શિ. ૪૯-૫૨, ૯૯-૧૩૨
 રત્નસુંદર ૧૫૪-૨૩૦
 રત્નાકરસૂરિ ૩૭-૪૧
 રાજતિલકગણિ ૫૦-૫૨
 રાજપાળ ૧૩૫-૧૮૯
 રાજરત્નગણિ ૨૬૮-૫૭૪
 રાજસાગર ૨૨૯-૪૮૫
 રાજસિંહ ૨૫૭-૫૪૬
 રાયચંદ (૧) ૨૪૬-૫૧૪
 વગ્ધ ૬૨-૬૩
 વચ્છભંડારી ૬૩-૬૫
 વચ્છરાજ ૧૬૭-૨૬૯
 વલ્લભંડિત ૨૧૩૬-૪૬૩
 વસ્તિગ ૨૧-૨૩
 વાનો આવક ૨૫૫-૫૪૨
 વાસણ ૧૨૧-૧૬૮
 વિજયગણિ (પાર્શ્વચંદ્ર) ૧૧૬-૧૬૩
 વિજયદેવસૂરિ (૧) ૧૦૯-૧૪૮
 વિજયપ્રભ ૧૪-૧૫
 વિજયમેરૂ ૨૨૧-૪૭૮

વિજયસાગર ૨૧૫-૪૬૪
 વિજયસેનસૂરિ ૧૮૧-૩૦૦
 વિદ્યાકમલ ૨૧૯-૪૭૦
 વિદ્યાચંદ ૨૨૬-૪૮૨
 વિદ્યાવિજય ૧૯૮૩-૩૯૩
 વિનયચંદ્ર ૪-૫
 વિનયદેવસૂરિ ૧૧૧-૧૫૨
 વિનયશેખર ૧૭૦-૨૮૫
 વિનયસમુદ્ર ૧૨૨-૧૬૮
 વિનયસાગર ૧૪૫-૨૧૮
 વિમલચારિત્ર (૧) ૧૩૪-૧૮૮
 (૨) ૨૦૪-૩૯૮
 વિવેકવિજય ૨૩૩-૪૯૨
 વિવેકહર્ષ ૧૮૭-૩૧૧
 લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૫-૫૭૨
 લક્ષ્મીરત્નસૂરિ ૫૫-૫૭
 લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૪-૫૯૬
 લખમણ ૯૦-૧૧૬
 લઘ્વિસાગર ૭૮-૧૦૧
 લલિતકીર્તિ ૨૪૩-૫૦૯
 લલિતપ્રભ ૧૯૩-૩૨૦
 લાઘવ્યા ઋષિ ૧૫૭-૨૪૦
 લાલમંડન ૧૦૩-૧૩૫
 લાભોદય ૧૫૩૩-૫૩૪
 લાલવિજય ૨૩૦-૪૮૭
 લાવણ્યકીર્તિ ૧૪૪-૨૧૭
 લાવણ્યદેવ ૧૧૭-૧૬૩
 લાવણ્યરત્ન ૯૬-૧૩૦
 લાવણ્યસમય ૬૬-૬૮

લીમો ૧૧૫-૧૬૨
 લૂણસાગર ૨૫૮-૫૪૭
 શાંતિકુશલ ૨૧૯૩-૪૭૧
 શાંતિસૂરિ ૬૮-૯૧
 શાલિભદ્રસૂરિ ૧-૧
 શુભવિજય (૧) ૨૮૧-૫૯૩
 શ્રીધર ૨૧૫૩-૪૬૬
 શ્રીસાર ૨૫૪-૫૩૪
 સકલચંદ્ર ઉ. ૧૬૯-૨૭૫
 સંઘકલશગણિ ૪૦-૪૪
 સંઘવિજય ૨૨૦-૪૭૪
 સંઘવિમલ ૩૮-૪૨
 સમયસુંદર ૧૯૬-૩૩૧
 સમરચંદ્ર ૧૧૦-૧૫૯
 સંયમભૂતિ ૨૧૩-૪૬૨
 સંવેગસુંદર ૬૪-૬૬
 સર્વાનંદસૂરિ ૩૪-૩૫
 સહજકીર્તિ ૨૫૦-૫૨૫
 સહજરત્ન ૧૩૬૩-૧૯૯
 સહજસુંદર ૯૯-૧૨૦
 સાધુકીર્તિ (૧) ૩૧-૪૬
 „ (૨) ૧૪૭-૨૧૯
 સાધુમેરગણિ ૯૭-૧૩૨
 સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૬-૧૩૮
 સાધુહંસ ૨૦-૨૨
 સારંગ ૧૮૩-૩૦૩
 સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૧-૨૦૫
 સિંહકુશલ ૮૦-૧૮૩

સુંદરાજ ૭૩-૯૫
 સુધનહર્ષ (ધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
 સુધર્મશ્રિ ૨૦૯-૪૦૭
 સુમતિકીર્તિસૂરિ ૧૫૨-૨૨૭
 સુમતિ મુનિ ૧૨૯-૧૮૧
 સુમતિસિંધુ ૨૬૮૩-૫૭૪
 સુમતિહંસ ૨૫૬-૫૪૬
 સુરહંસ ૯૬૩-૧૩૨
 સોમમૂર્તિ ૫-૭
 સોમવિમલસૂરિ ૧૩૨-૧૮૩
 સોમસુંદરસૂરિ ૨૯-૩૨
 સોલાલ ૧૦-૧૨
 સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ. ૧૦૧-૧૩૩
 સ્થાનસાગર ૨૫૨-૫૨૮
 હરખજી ૧૫૬-૨૪૦
 હરસેવક ૧૫-૧૭
 હર્ષકલશ (હર્ષકુલ) ૭૯-૧૦૨
 હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૮૫-૪૬૯

હર્ષમૂર્તિ ૮૧-૨૦૫
 હર્ષરાજ ૧૪૦-૨૦૪
 હર્ષવિમલ ૧૩૫૩-૧૯૧
 હંસધીર ૭૫-૯૮
 હંસસોમ ૮૮-૧૧૩
 હીરકલશ ૧૫૫-૨૩૪
 હીરકુશલ ૧૬૪-૨૫૩
 હીરનંદન ૨૨૫-૪૮૧
 હીરવિજયસૂરિ ૧૫૮-૨૪૧
 હીરાણુંદ (૧) ૨૩-૨૫
 „ (૨) ૮૭-૧૧૨
 હીરાણુંદ આવક ૨૧૬-૪૬૬
 હેમરાજ ૧૩૮-૨૦૨
 હેમવિજયગણિ ૨૦૦-૩૯૫
 હેમવિમલસૂરિ ૬૫-૬૪
 હેમરત્નસૂરિ ૧૪૨-૨૦૭
 હેમશ્રી ૧૭૧-૨૮૬
 હેમાણુંદ ૧૭૪-૨૮૮

[ઉપરની અનુક્રમણિકામાં ભૂલથી રહી ગયેલા કવિઓ.]

કનકકુશલ ૨૭૩ ક-૫૮૩
 કનકસુંદર ૨૭૪-૫૮૩
 (જુઓ ૨૧૧-૪૫૮)
 કીર્તિવર્દન ૨૭૭-૫૮૬
 ખેમ ૨૭૯ ક-૫૯૧
 જ્ઞાનચંદ ૨૭૮-૫૮૭
 ત્રિકમ મુનિ ૨૭૯-૫૮૮

દેવચંદ્ર (પહેલા) ૨૭૨-૫૭૯
 દેવરત્ન ૨૭૫-૫૮૫
 ધર્મસિંહ (૧) ૨૭૬-૫૮૫
 ભાવવિજય ૨૭૩-૫૮૧
 મતિકીર્તિ ૨૭૧-૫૭૭
 વિવેકચંદ્ર ૨૭૦-૫૭૭

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

અગડદત્ત રાસ ૭૧-૪૭, ૧૮૯-
 ૧૩૮, ૨૨૬-૧૮૧, ૨૫૦-
 ૨૧૫, ૪૭૩-૫૦૯, ૪૮૯-
 ૫૨૮,
 અગિયાર બોલ સ. ૧૯૨-૧૪૨
 અને જુઓ પૃ. ૧૪૭
 અંબલમત સ્વરૂપવર્ણન ૩૪૯-૩૨૯
 „ સંવાદ ૪૯૯-૫૪૭
 અન્નપુત્ર રાસ ૧૪૭-૧૦૮, ૨૦૩-
 ૧૫૮, ૩૯૮-૪૨૪
 અનિતશાંતિ સ્તં ૨૬-૧૯
 અંજનામુંદરી પ્રબંધ-રાસ ૩૪૭-
 ૩૨૮, ૩૮૨-૩૯૮, ૩૪૦-
 ૪૬૩, ૪૯૧-૫૩૦, ૫૦૮-
 ૫૬૪.
 અદાર પાપસ્થાન પરિહાર લાખા
 ૧૯૮-૧૫૫
 અધ્યાત્મ બાવની ૪૩૨-૪૬૬
 અંતરંગ રાસ ૪૭૯-૫૧૫
 અંતરીક્ષ છંદ ૧૧૨-૮૦
 „ „ સ્તં ૨૭૭૩-૨૪૧
 અલયકુમાર રાસ ૩૭૩-૩૯૩,
 ૪૧૦-૪૫૦
 અમરકુમાર રાસ ૨૦૫-૧૫૯
 અમરગુપ્ત ચરિત્ર ૫૧૭-૫૭૬
 અમરદત્ત મિત્રાનંદરાસ ૨૩૮-૨૦૦
 અમર દ્વાત્રિશિકા ૧૯૨-૧૪૨

અમરસેન ૫૩૧-૫૮૯
 અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાન
 ૪૪૦-૪૭૫
 અંબડ ચોપઇ ૨૧૭-૧૬૮, ૨૮૬-
 ૨૪૮
 અયમતા કુમાર રાસ ૪૭૮-૫૧૫
 અલ્પબહુલવિચારગર્ભિત વીર સ્ત.
 ૩૧૫૩-૨૯૦
 અવંતિકુમાલ સ. ૧૫૯-૧૧૮
 અષ્ટપ્રકારી પૂજારાસ ૩૨૦-૨૯૫
 આગમછત્રીશી ૧૯૨-૧૪૧
 આત્મરાજ રાસ ૧૬૮-૧૨૬
 આત્મશિક્ષા, ૧૯૨-૧૪૦, ૩૭૯-
 ૩૯૭
 આદિનાથ જન્માભિષેક ૬૩-૪૧
 „ રાસ ૮૩-૫૫
 આદીશ્વર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૩
 આનંદ કાવ્યસંધિ ૪૯૨-૫૩૪
 આનંદવિમલસૂરિ રાસ (ઐ.)
 ૨૧૫-૧૬૮
 આરાધના મોટી ૧૯૨-૧૪૨
 „ નાની ૧૯૨-૧૪૨
 આરાધના રાસ ૪૩-૩૨, ૨૦૯-
 ૧૬૩
 આરામશાલા ચો. ૪૯૭-૫૪૬
 આરકુમારનું ધવલ ૫૩-૩૭
 „ રાસ ૪૨૧-૪૫૧

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૧૧ જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

,, સૂઝ ૫૩-૩૭
 આલોચણુ વિનતિ ૧૦૪-૭૩
 આપાદભૂતિ રાસ ૩૯૧-૪૦૭
 ,, સ. ૨૮૨-૨૪૫
 ધ્યયાપરિણામ યો. ૧૮૩-૧૩૨
 ધલાતીપુત્ર સ. ૧૬૪-૧૨૦
 ધલાપ્રાકાર (ધરગઢ) યૈત્યપરિપાટી
 ૧૬૩-૧૨૦
 ઉત્તરાધ્યયન છત્રીસી ૧૯૨-૧૪૧
 ,, ૩૬ અધ્યયન સ.
 ૨૦૦-૧૫૭
 ઉદ્દાયી રાજર્ષિ સંધિ ૪૨૯-૪૬૨
 ઉપદેશમાલા કથાનકે છપ્પ ૭-૬
 ,, ,, ૪૧૯-૪૫૧
 ઉપદેશ રહસ્યગીત ૧૯૨-૧૦૨
 ઉપદેશરાસ ૪૩૩-૪૬૭
 ઉપદેશસાર રત્નકોશ ૧૯૪-૧૫૧
 ઋષભજન્મ ૪૩૬-૪૬૮
 ઋષભરાસ ૪૧-૨૯, ૪૧૧-૪૫૧
 ઋષભ રત. ૪૩૯-૪૭૪
 ઋષિદત્તા યો. ૧૬૧-૧૨૦
 ,, રાસ ૧૬૬-૧૨૩, ૨૩૬-
 ૧૯૪
 ઋષિકવીશપ્રકારી પૂજા રાસ ૩૨૦-
 ૨૯૫
 ઋષણુશતક ૧૯૨-૧૪૨,
 નંકચૂલી રાસ ૧૦-૮
 કથાબત્રીસી ૯૬-૬૩

કનકચેષ્ટીનો રાસ ૨૮૧-૨૪૫
 કનકાવતી આખ્યાન ૩૧૦-૨૮૬
 નંકમલવિજય રાસ(ઐ.) ૩૭૫-૩૯૫
 કમલાવતી રાસ ૧૮-૧૪, ૧૭૮-
 ૧૩૧
 ક્યવના (કૃતયુદ્ધ) યો. ૧૫૦-
 ૧૧૧, ૧૯૦-૧૩૮
 ,, રાસ ૪૨૩-૪૫૧,
 ૪૬૩-૫૦૦
 કરસંવાદ ૧૧૧-૭૯
 કર્પૂરમંજરી ૪૨૬-૪૬૦
 નંકમંચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ (ઐ)
 ૩૪૬-૩૨૬
 કર્મવિપાક રાસ ૩૧૬-૨૯૦
 કર્મવિવરણુ રાસ ૨૧૦-૧૬૩
 કલાવતિ ચરિત્ર ૧૮૫-૧૩૪
 કલાવતી રાસ ૧૯-૧૪, ૧૭૭-
 ૧૩૧
 કલિકાળ ૩૪-૨૭
 કલ્યાણુમંદિર ભાષા યો. ૩૭-૨૭
 નંકલ્યાણુવિજયગણિ રાસ (ઐ)
 ૩૪૨-૩૧૮
 કાકબંધ યો. ૨૭-૨૦
 કાલિસંગના ૧૯ દોષ સ. ૧૯૨-
 ૧૪૨
 નંકાપડહેડા રાસ ૫૧૪-૫૭૩
 કીર્તિધર સુકોસલ પ્રબંધ ૨૫૫-
 ૨૧૯

કુકડામાળી રાસ ૪૨૯૬-૪૬૩
કુંડરીક પુંડરીક રાસ ૪૮૦-૫૧૫
કુમતિવિધ્વંસ ચો. ૨૭૩-૨૩૮
કુમરગિરિ મંડનશાંતિ સ્ત. ૨૩૧-
૧૮૭

કુમારપાલ રાસ ૯૪-૬૧, ૨૮૭-
૨૫૩, ૩૯૬-૪૧૭

,, નાનો રાસ ૪૧૭-૪૫૧
કુમારમુનિ રાસ ૩૯૦-૪૦૬
કુરગડુ મહર્ષિરાસ ૭૫-૫૧
કુલદેવજી કુમારરાસ ૧૨૬-૯૨,
૧૫૯-૧૧૭, ૨૪૩-૨૦૭,
૪૭૦-૫૦૬

કૂર્મીપુત્ર રાસ ૨૧૯-૧૭૦
કૃતકર્મનામ વિકારરાસ ૨૦૬-
૧૬૦

કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી ૩૪૫-૩૨૩
+કોચરવ્યવહારી રાસ ૪૮૪-૫૨૦
કુલદેવકુમાર રાસ ૧૩૧-૧૮૬
ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ૧૭-૧૩, ૪૧૨-
૪૫૧

ખંધકચરિત્ર સ. ૧૯૨-૧૪૪,
અને પૃ. ૧૯૩

ખાપરાચોર અને વિક્રમરાજ રાસ
૨૮૫-૨૪૭

+ખિમ ન્હપિ રાસ ૧૧૩-૮૦
ખુમાણ રાસ ૨૧૪-૧૬૫
ખણ્ણવાદ સ્ત. ૩૦૫-૨૮૧

ગજસિંહ કુમાર ચો. ૧૩૧-૯૫,
૫૩૭-૫૯૬

,, રાય ચરિત્ર રાસ ૧૩૮-
૧૦૦

ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સ. ૧૩૩-૯૬

,, રાસ ૨૫૨-૨૧૭,
૩૯૨-૪૦૮, ૫૦૩-૫૫૩,
૫૦૭-૫૬૩

,, સંધિદાલબધ્ધ ૧૨૯-૯૫

ગીતાર્થપદાવબોધ કુલ ૧૯૨-૧૪૫
ગુણકરંડ ગુણાવલી ૪૬૦-૧૯૫
ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ ૪થપા
૪૫૮

,, રાસ ૪૬૬-૫૦૩

ગુણરત્નાકર છંદ ૧૬૫-૧૨૧,
૩૫૨-૩૩૧

ગુણસુંદરી ચો. ૩૪૮-૩૨૯

ગુરુશ્રીસી ૧૯૧-૧૪૧

ગોરાવાદલ કથા ૨૪૭-૨૦૮

ગૌતમ પૃથ્વી ચો. ૧૦૩-૭૨,
૩૬૩-૩૬૫, પૃ. ૨૮૩

,, પ્રત્નોત્તર સ્ત. ૪૦૨-૪૨૮

,, સ્વામી રાસ ૨૧-૧૫

ચર્યચરિકા ૧૫-૧૨

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તં (ચોવીશી)

૧૨૧-૮૮, ૧૪૬-૧૦૭,
૧૯૪-૧૫૧, ૨૨૩-૧૭૨,
પૃ. ૧૫૯, ૩૫૧-૩૩૬,

૫૦૪-૫૫૭, ૫૩૪-૫૬૩,
 ૫૩૮-૫૬૬
 ચંદનબાળા રાસ ૨૧૬-૧૬૮,
 ૫૫-૩૮
 ચંદનમલયાગિરિ ચો. ૫૩૯-૫૬૬
 ચંદરાબતો રાસ ૩૪૪-૩૨૦,
 ૪૬૭-૫૦૩, ૫૦૧-૫૪૯
 ચંદાયણો રાસ ૨૨૭-૧૮૨
 ચંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા ૪૭-૩૫
 ચંદ્રલેખા ચો. ૧૪૩-૧૦૫
 ચંપકમાલા રાસ ૧૮૮-૧૩૩
 ચંપકશ્રેણી ચો. ૩૬૫-૩૬૬
 ચંપકસેન રાસ ૪૬૫-૫૦૩
 ચરિત્ર મનોરથમાળ ૧૯૨-૧૪૦
 ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો. ૧૯૫-૧૫૩.
 ૩૫૫-૩૩૮
 ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત,
 ૧૯૨-૧૪૨
 ચિત્રસેન પદાવર્તિ રાસ ૮૬-૫૬,
 ૨૫૪-૨૧૮
 ચિહ્નગતિ ચો. ૨૯-૨૩
 ચૈત્યવંદન ૪૩૭-૪૬૮
 ,, ૮ હાલનું ૫૩૩-૫૯૨
 ચોત્રીશ અતિશય સ્ત. ૧૯૨-
 ૧૪૬, પૃ. ૨૦૦
 ચોવીસ દંડકગલિત પાર્શ્વ સ્ત
 ૧૯૨-૧૪૨
 ચોવીસી-બુઓ ચતુર્વિંશતિ જિ-
 નસ્ત૦

જંબુદ્વીપ વિચાર સ્ત. ૪૬૮-૫૦૪
 જંબુસ્વામી અંતરંગ રાસ ૧૭૧-
 ૧૨૮
 ,, ચરિત ૪-૨, ૧૮૧-૧૩૨
 ,, પંચલવવર્ણન ચો. ૬૨-
 ૪૦
 ,, રાસ ૭૯-૫૨, ૨૩૪-
 ૧૮૯, ૫૦૬-૫૬૧, ૫૧૦-
 ૫૬૭
 ,, વિવાહલો ૩૩-૨૭,
 ૧૬૧-૧૨૮
 જયચંદ્ર (જયતચંદ્ર) રાસ
 ૪૮૩-૫૧૯
 જયવિજય ચો. ૨૯૪-૨૬૭
 જયસેન ચો. ૧૬૦-૧૧૮
 જ્યાનંદ રાસ ૪૯૫-૫૪૨
 જવડભાવડ રાસ ૫૧-૩૭
 જિનધર્મમંજરી ૩૭૭-૩૯૬
 જિનપ્રતિમા સ્થાપના પ્રબંધ ૨૦૧
 -૧૫૮
 ,, ,, વિગ્રહિ ૧૯૨-૧૪૨
 જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ ૩૭૧-
 ૩૯૨
 જિનબિંબ સ્થાપન સ્ત. ૨૬૬૩-
 ૨૨૯
 જિનેશ્વરસૂરિ દીક્ષાવિવાહ વર્ણના
 રાસ ૮-૭
 જિનોદયસૂરિ પદ્માભિષેક રાસ
 ૨૪-૧૮
 ,, વિવાહલહિ ૨૫-૧૮

જીવભવસ્થિતિ રાસ ૮૫-૫૬,

૮૯-૫૮

જીવંતસ્વામી રાસ ૪૧૮-૪૫૧

જીવવિચાર રાસ ૩૯૭-૪૨૦

જ્ઞાતાધર્મ ૧૯ અધ્યયન સ. ૪૫૩

-૮૮૭

દાસ સાગર-હરિવંશ રાસ ૪૬૨-

૪૯૭

દોષા મારૂ ચો. ૨૪૮-૨૧૨

તીર્થમાલા સ્ત. ૩૮-૨૮, ૩૨૩-

૨૯૭, ૩૩૦-૩૦૪

,, સ્તોત્ર ૩૩૬-૩૧૨

તેજસાર રાસ ૨૪૯-૨૧૪

તેતલીપુત્ર રાસ ૨૦૪-૧૧૯

નત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ ૩૦-૨૪

ત્રિવિક્રમરાસ ૨૩-૧૭

ત્રેસદશલાકાખદ્ધ પુરુષવિચાર

ગલિત સ્તોત્ર ૩૨૫-૨૯૯

ચાવાચ્યાકુમાર ભાસ ૬૧-૪૦

દંડકસ્ત ૪૭૫-૫૧૩

દશ શ્રાવકમત્રીશી ૧૩૪-૯૭

દશાર્જુનરાસ ૩૨-૨૬

દાનશીલતપ ભાવના રાસ ૩૧૯-

૨૯૪, ૩૫૪-૩૩૫

દીવાળીરાસ ૨૧૩-૧૬૫

દુર્ગનસાલ બાવની ૩૨૮-૩૦૦

દુહા માતૃકા ૧૪-૧૧

દુહા ચતુક ૧૯૨-૧૪૧

દેવગુરુસ્વરૂપરાસ ૪૧૪-૪૫૧

નદેવરત્નચરિ દ્રાગ (ઐ.) ૪૦-૨૮

દેવરાજવચ્છરાજ ચો. ૧૧૬-૮૩,

૧૭૪-૧૩૦, ૨૯૭-૨૭૫

દ્રૌપદીરાસ ૨૬૪-૨૨૯, ૩૭૧-

૩૭૦, ૫૧૨-૫૬૯

દ્વાદશબલ્પવિચાર ૨૭૭-૨૪૧

ધનદત્ત ચો. ૩૬૬-૩૬૮

ધનવિજય પંચાસ રાસ (ઐ.)

૩૮૧-૩૯૮

ધનસાર પંચશાળીરાસ ૧૮૬-૧૩૫

ધનારાસ ૭૩-૪૯, ૭૭-૫૧,

૨૩૯-૨૦૨, ૩૮૯-૪૦૬,

જુઓ પૃ. ૫૫૬

ધનાશાલીભદ્ર રાસ ૯૨-૬૦,

૨૭૫૬-૨૪૧

ધન્યવિલાસ રાસ ૪૮૮-૫૨૬

ધમ્મિલ રાસ ૨૨૯-૧૮૫

ધર્મદત્ત ચરિત્ર ૩૫-૨૭

,, ધનપતિ રાસ ૧૮૬-૧૩૭

ધર્મપરીક્ષા રાસ ૨૬૩-૨૨૭

ધર્મશુદ્ધિ મંત્રીશ્વર ચો. ૫૧૯-૫૭૭

નિર્મલકમી મહત્તર ભાસ ૬૭-૪૫

ધ્યાનસ્વરૂપનિરૂપણ ચો. ૫૨૩-૫૮૧

ધ્વજભુજંગ આખ્યાન ૪૫૫-૪૯૦

,, કુમાર ચો. રાસ ૧૪૦-૧૦૧

નંદનમણિચાર રાસ ૪૫૪-૪૮૮

નંદનમત્રીશી ૧૨૨-૮૮

નયપ્રકાશ રાસ ૪૯૦-૫૩૦
 નર્મદામુંદરી ચો. ૪૭૨-૫૦૯,
 ૫૧૫-૫૭૪
 નલદ્વવંતિ ચરિત્ર ૨૯૨-૨૬૨
 ,, રાસ ૭૨-૪૮, ૩૫૯-
 ૩૪૯, ૩૮૩-૪૦૧
 નવકાર ચો. ૨૩૩-૧૮૮
 નવતત્ત્વ જોડિ (ચો.) ૨૬૧-૨૨૫
 નવતત્ત્વ રાસ ૧૮૨-૧૩૨, ૩૯૮-
 ૪૨૨=૪૧૬-૪૫૧, ૫૨૦-૫૭૯
 નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ કલશ ૯૮-૬૫
 નાગપુરમંડન શાંતિ સ્ત. ૨૧૧-
 ૧૬૫
 નાના દેશ દેશી ભાષામય સ્ત.
 ૪૪૫-૪૮૦
 નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા
 ૧૯૨-૧૪૨
 નિશ્ચયવ્યવહાર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫
 નીતિશાસ્ત્ર પંચાંગ્યાન ચો. ૨૬૬-
 ૨૭૧, ૨૬૯-૨૩૦
 નેમિજિનન્યંદ્રાવલા ૩૪૦-૩૧૭,
 ૩૭૬-૩૯૬
 નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા ૬-૫
 નેમિનાથ નવરસ કાગ ૪૪-૩૨
 નેમિનાથ કાગ ૧૬-૧૩
 ,, રાજુલ બારમાસ વેલ
 પ્રમંથ ૨૩૭-૧૯૭
 ,, વસંતકૃલકાં ૭૪-૫૦,
 વિવાહલહિ ૧૯૯-૧૫૭

,, હમચેડી ૧૦૫-૧૫૭
 નેમિરાસ ૨૭૯-૨૪૩, ૪૫૬-
 ૪૯૧, ૫૧૧-૫૬૮
 ન્નેમિસાગર નિર્વાણ રાસ (ઐ.)
 ૪૫૦-૪૮૪
 પંચતીર્થ સ્ત. ૧૩૫-૯૭
 પંચવિંશતિ ક્રિયા સ. ૧૯૪-૧૫૦
 પંચોપાખ્યાન ચો. ૨૬૯-૨૩૦,
 ૨૬૬-૨૭૧
 પદમણી ચો. ૨૪૭-૨૦૮
 પદમહોત્સવ રાસ (ઐ.) ૩૨૬-૨૯૯
 પદ્મચરિત્ર ૨૧૮-૧૬૯
 પરદેશી રાગનો રાસ ૧૬૯-૧૨૬
 પરમહંસ પ્રમંથ ૩૦-૨૪
 પાક્ષિકછત્રીશી ૧૯૨-૧૪૦
 પાર્શ્વચંદ્રસુરિ સ્તુતિ ૧૯૪-૧૫૦
 પાર્શ્વનાથ દશલવ વિવાહલો ૮૭-
 ૫૬
 ,, નામ્ના સંવેગરસચંદ્રાલિ
 ૨૦૮-૧૬૨
 પુંજઝપિરાસ (ઐ.) ૩૭૦-૩૭૦
 પુણ્યપાપ રાસ ૨૭૪-૨૪૦
 પુણ્યસાર કુમારરાસ ૧૭૯-૧૩૨,
 ૩૫૮-૩૪૮, ૩૮૮-૪૦૫,
 ૫૪૦-૫૯૮
 પુણ્યાલય રાસ ૩૬૮-૩૭૦
 પુરંદરકુમાર ચો. ૩૩૧-૩૦૫
 પૂજાવિધિ રાસ ૪૦૩-૪૨૯

પૂર્વદેશ ચૈત્યપરિપ્રાટિ રાસ ૧૫૪-
૧૧૩

પૃથ્વીચંદ ૫૨૧-૫૭૯

પેથડરાસ ૫૦-૩૬

અત્યાખ્યાન ચતુઃસપ્તતિકા ૧૯૮-
૧૫૦

પ્રદેશી રાજનો રાસ ૫૨૮-૫૮૯

પ્રભાવતી રાસ ૨૯૦-૨૫૮

પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ રાસ ૪૫૨-૪૮૬

પ્રિયંકર નૃપ ચો. ૪૮૨-૫૧૯

પ્રિયમેલક રાસ ૩૫૭-૩૪૭

પ્રેમલાલચ્છી રાસ ૫૪૯-૨૬૦

બલિભદ્ર રાસ ૧૧૪-૮૧

બાર આરા સ્તં ૪૦૨-૪૨૮

,, બોલ રાસ ૪૦૭-૪૩૯

બાર ભાવના અધિકાર ૨૬૫-૨૨૯

બાર ભાવના સ. ૩૦૩-૨૮૦

બારવ્રત રાસ ૨૪૦-૨૦૩, ૨૬૮-

૨૨૯, ૩૬૨-૩૬૫, ૩૯૩-

૪૦૯

,, સ. ૧૬૨-૧૨૦, પૃ. ૧૯૧

મિલ્હણ પંચાંગિકા ૨૨૪-૧૭૩,

૩૨૯૬-૩૦૩

મુદિરાસ ૨-૨

બોહારાસ ૧૧૩-૮૦

અક્ષયર્થ ૧૦ સમાધિસ્થાન કુલ

૧૯૨-૧૪૨

અક્ષયારી ૧૯૪-૧૫૧

ભરતેશ્વર બાહુબલિ પ્રબંધ ૪૨-૩૦

,, ૧-૧; ૩૮-૩૫, ૩૯૭-૪૨૪

ભાવના સંધિ ૪૫૮-૪૯૩

ભોજચરિત્ર રાસ ૩૧૪-૨૮૯

ભોજપ્રબંધ ચો. ૩૨૯-૩૦૩,

૩૩૨-૩૧૦

મંગલકલસ ચો. ૪૯-૩૫, ૨૮૪-

૨૪૬

,, રાસ ૯૧-૫૯, ૫૦૯-૫૬૭

મત્સ્યોદર કુમાર રાસ ૪૬-૩૪,

૧૩૦-૯૫, ૧૭૬-૧૩૧,

૧૭૬૬-૧૩૨

મદન ચો. ૩૮૭-૩૦૪

મદનરાજર્ષિ રાસ ૨૮૬-૪૦૪

મદોદરી સંવાદ ૧૫૨-૧૧૨,

૪૬૯-૫૦૫

મયણુરેહાનો રાસ ૨૨-૧૭, ૭૬-૫૧

મલયસુંદરી રાસ ૯૫-૬૨,

મલ્લિનાથ રાસ ૪૦૮-૪૪૧

મહાબળ રાસ ૨૭૫-૨૪૦

મહાવીર હૈય સ્ત. ૩૦૭-૨૮૧

મહાવીર સ્ત. ૪૫-૩૩, ૧૯૪-૧૫૦

મહિપાલ ચો. ૨૪૬-૨૦૮

માધવાનળ કથા પ્રબંધ ૨૪૭-૨૨૧

મારઠોલા ચો. ૨૪૮-૨૧૨

મુનિપતિ રાજર્ષિ ચરિત્ર ૧૨૩-૯૦

મુનિમાલિકા ૨૭૮-૨૪૨

મુદપતિ ઇત્રીશી ૧૯૨-૧૪૧

મૃગધ્વજ ચો. ૪૨૮-૪૬૨
 મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચો. ૩૧૮-૨૬૩
 મૃગાંકલેખા રાસ ૯૭-૬૩
 મૃગાપુત્ર સ. ૧૦૦-૬૮
 મૃગાવતી રગગુણ-૩૪૧
 ,, આખ્યાન રાસ ૨૯૮-૨૭૫,
 ૩૫૬-૩૪૩
 મેઘકુમાર ચો. ૪૯૬-૫૪૬,
 ,, રાસ ૨૨૦-૧૨૪
 મોતીકપાસીઆ સંખંધ સંવાદ
 ૪૯૩-૫૩૬
 યશોધર ચરિત્ર ૧૭૫ ૧૩૦, ૪૫૬-૪૯૪
 ,, રાસ ૮૨-૫૫, ૪૪૪-૪૮૦
 યશોભદ્રસૂરિ ચો. (ઐ) ૩૦૯-૨૮૫
 ,, ,, રાસ ૧૧૫-૮૨
 યાદવ (નેમિ) રાસ ૨૭૬-૨૪૩
 યામિનીભાનુ મૃગાવતી ચો. ૫૦૦-૫૪૭
 યૌવન જરા સંવાદ ૧૭૨-૧૨૬
 રંગ રત્નાકર નેમિનાથ પ્રખંધ
 ૧૧૮-૮૫
 રત્નકુમાર રાસ ૩૦૮-૨૮૫
 રત્નચૂડ રાસ ૬૯-૪૭
 ,, મણિચૂડ રાસ ૧૮૦-૧૩૨
 રત્નસાર કુમાર ચો. ૧૬૭-૧૨૪
 નરસરત્ન રાસ (ઐ) ૩૩૮-૩૧૩

રસાલેખા ૧૯૧-૧૩૯
 રાજસિંહ રાસ ૨૩૩-૧૮૮
 રાત્રિભોજન રાસ ૧૬૦-૧૧૮
 રાણકપુર સ્તં ૩૯-૨૮
 રામકૃષ્ણ ચો. ૨૫૧-૨૧૭
 રામયણ રસાયન રાસ } ૪૮૬-
 રામાયણ રાસ } ૫૨૨
 રામ સીતા રાસ ૩૧૫-૨૬૦
 નરાયણદસૂરિ બારમાસ (ઐ) ૩૩૯-૩૧૫
 રાવણમંદોદરી સંવાદ ૧૦૭-૭૫,
 પૃ. ૮૩, ૧૫૨-૧૧૨, પૃ.
 ૪૬૬.
 રિપુમર્દન રાસ ૪૫૭-૪૬૨
 રૂપકમાલા ૬૩-૬૧, ૧૯૨-૧૪૭
 નરપત્યંદ કુમાર રાસ ૨૮૮-૨૫૪
 રૂપત્યંદ ઋષિનો રાસ ૫૩૦-૫૮૮
 રેવંતગિરિ રાસ ૫-૪
 રોહિણીયા ચોરનો રાસ ૫૨-૩૭,
 ૪૦૬-૪૩૭
 લલિતાંગ કુમાર રાસ ૧૨૮-૯૩
 લલિતાંગ ચરિત્ર ૧૪૪-૧૦૫
 લલકુશ રાસ ૪૫૧-૪૮૫
 લાભોદય રાસ (ઐ) ૩૨૨-૨૯૬
 લીલાવતી રાસ ૧૪૯-૧૧૦,
 ૨૪૫-૨૦૮
 હુપક મતતમો દિનકર ચો. ૩૫૦-૩૩૧
 વંકચૂલરાસ ૪૪૯-૪૮૩, ૫૩૨-૫૮૯

વચ્છરાજ દેવરાજ ચો. ૧૧૬-

૮૩, ૧૭૪-૧૩૦

વજ્રસ્વામી ચો. ૫૪-૩૮

,, રાસ ૧૪૮-૧૦૯

વધરસ્વામિ શુરરાસ ૩૬-૨૭

વસુદેવ ચો. ૧૪૧-૧૦૨

વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ ૧૯૨-

૧૪૦, ૩૬૦૬-૩૫૪

વલ્કચીરી રાસ ૩૬૦-૩૫૩

વાન્ધુપૂજ્ય જિનપુણ્ય પ્રકાશ રાસ

૨૯૯-૨૭૬

,, મનોરમ કાગ ૫૧૬-૫૭૫

વિક્રમ ચરિત્ર કુમાર રાસ ૪૭-૩૫

,, પંચદંડ ૧૩૭-૯૯

વિક્રમરાજ અને આપરા ચોર

રાસ ૨૮૫-૨૪૭

વિક્રમરાસ ૨૧૩-૧૬૫, ૪૩૪-૪૬૭

વિક્રમસેન રાસ ૧૫૫-૧૧૩

વિક્રમાદિત્ય ચો. ૩૧૭-૨૯૧

વિચારચોસડી ૧૩૨-૯૬

વિચારમંજરી ૨૭૭-૧૮૨

વિજયતિલક સુરિરાસ ૫૦૨-૫૫૧

વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ ૪૭૭-

૫૧૪

વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ રાસ (ઐ)

૪૪૮-૪૮૨, સ. ૪૮૫-૫૨૧

,, રાસ (ઐ) ૩૨૪-૨૯૮

વિધિશતક ૧૯૨-૧૪૪

વિધિવિચાર ,, ,,

વિદ્યાવિલાસ ચો. ૩૭૮-૩૯૭

વિનયરાસ ૪૯૮-૫૪૭

વિનયદેવસુરિ રાસ (ઐ) ૩૧૨-
૨૮૭

વિમલ પ્રબંધ ૧૨૦-૭૬

વિવેકશતક ૧૯૨-૧૪૧

વીતરાગ સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫

વીરવર્દ્ધમાન જિનવેલી ૩૦૪-૨૦૮

વીરસેનરાસ ૪૨૭-૪૫૧

વીસ વિહરમાન સ્તુતિ (વીસી)

૭૦-૪૭, ૧૯૨-૧૪૬, પૃ.

૧૯૨ અને ૧૯૯, પૃ. ૪૮૯,

૫૦૫-૫૫૮

વેતાલ પત્રવીસી રાસ ૨૫૮-૨૨૧,

૩૧૩-૨૮૮

વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ ૫૧૩-૫૭૨

વૈરાગ્યવિનતિ ૧૦૮-૭૫, પૃ. ૧૯૯

વ્રતવિચાર રાસ ૩૯૩-૪૦૯ (જુ.)

ઓ બારવ્રત રાસ

શત્રુંજય ઉદ્ધાર રાસ ૨૮૯-૨૫૭

,, ચૈત્ય પ્રવાડી ૨૦૭-૧૬૧,

૫૨૨-૫૭૯

,, મંડન આદિનાથ સ્ત. ૧૯૪-

૧૫૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ ૪૮૭-૫૨૫

,, રાસ ૩૬૪-૩૬૫, ૪૧૫-

૪૫૧, ૪૮૭-૫૨૫

,, સ્તવના આદિનાથ વિનતિ

૩૮૦-૩૯૮

શશિકલા પંચાશિકા ૨૨૫-૧૭૪
 શાંતિ જિન સ્ત. ૧૯૨-૧૪૬,
 ૧૯૪-૧૫૧
 શાન્તિનાથ રાસ ૨૭૬-૨૪૧
 શામ્ય પ્રદુમ્ન યો. ૨૬૭-૨૨૯,
 ૩૫૩-૩૩૧
 શાલિભદ્ર કક્ષ ૧૩-૧૧
 ,, વિવાહલુ ૧૫૬-૧૧૬
 શાલિભદ્ર રાસ ૨૮-૨૨, ૮૦-૫૨,
 ૪૬૪-૫૦૧
 શિયલવતી ૨૬૬-૨૨૯
 શિવજી આચાર્ય રાસ (ઐ)
 ૫૨૬-૫૮૫
 શિવદત્ત રાસ ૧૪૨-૨૦૭
 શીલપ્રકાશ ૫૨૯-૫૮૮
 શીલરાસ ૧૯૩-૧૪૮
 શીલવતી કથા ૨૪૪-૨૦૭
 ,, યો. ૫૨૫-૫૮૫
 શીલશિક્ષા રાસ ૨૯૩-૨૭૬
 શુકન ચોપધ ૩૭૪-૩૯૪
 શુક બહોતરી ૨૭૦-૨૩૨
 શુકરાજ સાહેલી ૧૭૦-૧૨૭
 શૃંગારમંજરી ૨૩૬-૧૯૩
 શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ૪૨૦-૪૫૧
 શ્રાવક મનોરથમાળા ૧૯૨-૧૪૦
 શ્રીપાલરાસ ૯૦-૫૮, ૧૩૯-૧૦૧
 શ્રેણિકરાસ ૮૪-૫૫, ૧૯૪-૧૫૦,
 ૨૮૮-૧૮૩, ૨૬૨-૨૨૬,

૪૦૪-૪૩૦, ૪૮૧-૫૧૬
 સગાલસાહ ૪૨૭-૪૬૦
 સંગ્રહિણી દાલ બંધ ૪૬૧-૪૯૬
 સંધરંગ પ્રબંધ ૧૯૨-૧૪૨
 સત્તરભેદી પૂજા ૨૫૬-૨૧૯,
 ૩૦૧-૨૭૮, ૪૩૫-૪૬૭
 ,, વિધિગર્ભિત સ્ત.
 ૧૯૨-૧૪૨
 સદેવંત (જુઓ સુદયવત્સ રાસ)
 સનતકુમાર યો. ૧૨૫-૯૧
 ,, રાસ ૨૮૦-૨૪૪, ૩૭૨-
 ૩૯૩
 સમક્ષેત્રિ રાસ ૭૬-૬
 સમકિતસાર રાસ ૪૦૧-૪૨૫
 સમયસ્વરૂપ રાસ ૪૧૩-૪૫૧
 સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ ૨૭૧-૩૩૪,
 ૨૯૫-૨૬૯
 ,, માર્ગ ચક્રપર્થ ૯-૮
 ,, રાસ ૬૬-૪૪
 નંસમરા રાસો (ઐ) ૧૧-૧૦
 નંસમેતશિખર રાસ ૩૪૩-૩૧૯
 નંસંવાદશતક ૩૫૪-૩૩૫
 સાગરદત્ત રાસ ૧૨૪-૯૧
 સાગરશ્રેણીની કથા ૩૧૧-૨૮૭
 સાધુકલ્પલતા ૩૦૬-૨૮૧
 સાધુવંદના ૧૯૨-૧૪૦, ૩૦૦-૩
 સામ્ય પ્રદુમ્ન પ્રબંધ ૩૫૩-૩૩૧
 (જુઓ શામ્ય પ્રદુમ્ન)

સાર બાવની ૪૯૪-૫૩૭
 સારશિખામણ રાસ ૯૯-૬૬
 સાલિભદ્ર કક્ષ ૧૩-૧૧
 સિદ્ધચક્ર રાસ ૯૦-૫૮
 સિદ્ધાંત યો. ૧૦૧-૬૯
 સિંહલમુત પ્રિયમેલક રાસ
 ૩૫૭-૩૪૭.
 સિંહાસન બત્રીશી ૨૪૨-૨૦૫,
 ૨૭૨-૨૩૫, ૪૪૧-૪૭૭
 સીતારામ પ્રબંધ યો. ૩૬૧-૩૫૫
 સીતાવિરહ ૪૭૧-૫૦૮
 સીમંધર વિજ્ઞાપિ રત. ૪૭૬-૫૧૩
 સુકેસલ કીર્તિધર પ્રબંધ ૨૫૫-
 ૨૧૯
 સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર યો. ૩૮-૪૨,
 ૧૯૭-૧૫૪, ૩૮-૪૦
 સુધર્મ ગચ્છ પરીક્ષા ૧૯૬-૧૫૪
 સુંદર રાગ રાસ ૧૨૭-૯૩
 સુદયવત્સ (મહેવાંત) વીર ચરિત્ર
 ૪૪૬-૪૮૧
 સુદયવત્સ (મહેવાંત) સાવલિંગા
 રાસ ૫૨૭-૫૮૬
 સુખાહુ મંધિ ૨૩૨-૧૮૮
 સુમતિ નાગિલ રાસ ૨૦૨-૧૫૮
 સુમતિસાધુ સૂરિ વિવાહલો (ઐ)
 ૧૧૭-૮૫
 સુમિત્રકુમાર રાસ ૧૫૭-૧૧૬,
 ૩૨૭-૨૦૦

સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ ૩૯૪-૪૧૩
 સુરંગાલિધાન નેમિક્ષાગ ૬૫-૪૩
 સુરપતિ કુમાર યો. ૩૮૫-૪૦૩
 સુરપાળનો રાસ ૫૧૮-૫૭૭
 સુરપ્રિય ચરિત રાસ ૮૮-૫૭,
 ૧૦૯-૭૫, ૧૮૮-૧૩૭
 સુરસુંદરી રાસ ૨૯૧-૨૬૧
 સુરસેન રાસ ૨૪૧-૨૦૪
 સુસદ રાસ ૩૬૯-૩૭૦
 સેરિસા પાર્શ્વનાથ રત. ૧૦૬-૭૪
 સોમચંદ રાગ યો. ૨૫૩-૨૧૮
 સોમવિમલ સૂરિ રાસ -(ઐ)
 ૨૫૯-૨૨૩
 સોળ સતી રાસ ૩૮૪-૪૦૨
 સ્ત્રીચરિત્ર રાસ ૪૪૩-૪૮૦
 સ્ત્રૂલિભદ્ર એકવીસો ૧૦૨-૭૧
 ,, કક્ષાવાળી ૫૭-૩૮
 સ્ત્રૂલિભદ્ર ક્ષાગ ૧૨-૧૧, ૫૮-૩૮
 ,, રાસ ૩૯૫-૪૧૫
 ,, સ્વાધ્યાય ૨૬૦-૨૨૫
 હંસરાજ વચ્છરાજ ૨૦-૧૫,
 ૬૮-૪૬, ૪૪૨-૪૭૮
 હંસવત્સ કથા ૬૮-૪૬
 હરિશ્ચંદ્ર રાસ ૧૪૫-૧૦૮, ૨૨૨-
 ૧૭૧, ૪૪૭-૨૨૫, ૫૨૩૬-
 ૫૮૩, ૫૨૪-૫૮૩
 હરિળગનો રાસ ૧૭૩-૧૨૯

હરિયાળી ૫૬-૩૮	પુણ્યખાણી સ. ૩૪૧-૩૧૭
હરિવંશ રાસ (અથવા ઢાલસાગર)	આરબોલનો રાસ ૪૦૭-૪૩૯
૮૧-૫૩, ૪૬૨-૪૯૭	આરમાસ ૨૨૧-૧૭૧
હરિષેણ શ્રીષેણ રાસ ૬૨૧-૨૯૬	રાસ ૩૩૪-૩૧૧, ૪૦૯-
હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ૩-૨	૪૪૨.
હિતશિક્ષા રાસ ૪૦૫-૪૩૩	સલોકા ૩૩૭-૩૧૩
હીરપિંજયસૂરિ નિર્વાણ ૩૩૩-૩૧૦	હુમવિમલસૂરિ કાગ (ઐ) ૧૩૬-૯૮
૩૩૫-૩૧૧	

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

(આમાં એકજ નંબર છે ને તે પૃષ્ઠ સૂચવે છે.)

અતિશય સ્ત. ૨૦૦
અનાથી ઋષિ સ. ૩૮૩, ૫૯૨
અમરસર-પુરમંડન શીતલ સ્ત. ૩૭૪
અષ્ટાપદ સ્ત. ૩૭૯
અહ્નનક (અરણીક) સ. ૩૮૨,
૩૮૩, ૩૮૬
આર્તિનિવારણ ગીત ૩૮૬
આદીશ્વર આલોચણ સ્ત. ૪૫૨
,, વિનતિ ૩૮૨
,, વિવાહલો ૪૫૩
આલોચણ છત્રીશી ૩૮૯
ઉદ્યન રાજર્ષિ ગીત ૩૭૫
ઉદ્ધમલાગ્ય ગીત ૩૮૭
ઉપદેશ સત્તરી ૫૩૯
ઉપધાન તપ સ્ત. ૩૮૧
ઋષભનાથ ગીત ૩૮૮, ૪૫૪
એકસો સીત્તેર જિનનામ સ્ત. ૧૯૨
એકદિશી સ્ત. ૩૮૦
કયવન્તા સ. ૪૮૯
કર્મગીત ૩૮૭
કામિનીવિશ્વાસ નિવારણ ગીત ૩૮૬
કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
ક્રિયાપ્રેરણ ગીત ૩૮૭
ક્રોધનિવારણ ગીત ૩૮૬

ક્ષમા છત્રીશી ૩૭૩
ગજસુકુમાલ સ. ૩૮૪.
ગોડીપાશ્વ સ્ત. ૨૧૬, ૨૯૫,
૪૭૧, ૫૫૯, ૫૭૪
ગૌતમગીત ૩૮૮
,, પૃથ્વીનું સ્ત. ૨૪૦
ધંધાણી તીર્થ સ્તોત્ર ૩૩૬
ધરીઆલા ગીત ૩૮૬
ધરીલાખેણી ગીત ૩૮૬
ધી સ. ૪૮૮
ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર ૪૩૦
ચાર પ્રત્યેક છુદ્ધ સ. ૩૮૪
ચાર શરણાંગીત ૩૮૯
ચેલણા સતી સ. ૩૮૪
ચોત્રીસ અતિશય સ્ત. ૨૦૦
ચોવીસ જિન પંચકથ્યાણ સૂચિત
સ્ત. ૩૯૩
જગત સૃષ્ટિકારણ ગીત ૩૮૭
જિનપ્રતિમા સ્થાપન સ્ત. ૫૪૧
જીવકર્મ સંબંધી ગીત ૩૮૭
જીવદયા ગીત ૩૮૭
જીવ નટ'વા ગીત ૩૮૬
જીવ પ્રતિબોધ ગીત (૨) ૩૮૬
જીવરાશી સ. ૩૮૧

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૨૩ = જૈન ગૂજર કવિઓ.

જીવ વ્યાપારી ગીત ૩૮૬
 ઝાંઝરીઆ મુનિ સ. ૪૭૧
 ચાતાસૂત્ર ભાસ ૪૦૨
 જ્ઞાનપંચમી નેમિ જિન સ્ત. ૨૯૯
 તીર્થમાલા સ્ત. ૩૭૭
 દશ શ્રાવક ગીત ૫૩૯
 દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત. ૩૭૫
 દાનશીલ તપ ભાવ પ્રભાતી ૩૮૧
 દુખમય કાલે સંયમપાલન ગીત ૩૮૭
 દેવકુરૂ ક્ષેત્ર વિચાર સ્ત. ૫૦૫
 ધનાશાલિલદ્ર ગીત ૩૮૮
 ધૂલેવા કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
 નમિરાજ ગીત ૩૮૫
 નલદ્વદંતી ગીત ૩૮૪
 નવકાર છંદ ૨૧૬
 નાગિલા ગીત ૩૮૨
 નાવા (નાવિક) ગીત ૩૮૭
 નિદાવારક ૩૮૩, ૩૮૬
 નિરંજન ધ્યાન ગીત ૩૮૭
 નેમિચરિત્ર કાગ ૪૦૩
 નેમિનાથ નવરસો ૪૧૭
 નેમિરાજમતિ બાર માસ ૫૩૪
 જુઓ પૃ. ૧૯૭
 પંચમી લઘુ સ્ત. ૩૮૦
 „ વૃદ્ધ સ્ત. ૩૮૦
 પરમેશ્વર લઘુગીત ૩૮૭
 પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા ગીત ૩૮૭

પારંગી હોડ નિવારણ ગીત ૩૮૬
 પાર્શ્વચંદ્ર દૂહા ૩૧૬
 પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ ૯૭, ૧૫૦, ૪૦૨
 પાર્શ્વનાથ જિન પંચકલ્યાણક
 સ્ત. ૩૭૭
 પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. ૩૯૨
 પુણ્ય છત્રીશી ૩૭૩
 પોષધવિધિ સ્ત. ૩૭૨
 પ્રતિમા સ્ત. ૩૭૫
 પ્રભાતીક ૨૪૧
 પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિ સ. ૩૮૪
 પ્રતિ છત્રીશી ૫૨૬
 ક્ષોધી પાર્શ્વ સ્ત. ૫૩૯
 બાલચંદ્ર બત્રીશી ૫૪૧
 બાહુબલ સ. ૩૮૩
 ભણુન પ્રેરણ ગી. ૩૮૭
 ભરત બાહુબલ સ. ૪૮૮
 ભારતી સ્તોત્ર ૪૭૨
 મનશુદ્ધિ ગીત ૩૮૬
 મરણ નિવારણ ગીત ૩૮૭
 મહાવીર નમસ્કાર ૪૫૩
 „ સ્ત. ૩૭૪
 મહેવામંડળ પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૩૭૬
 માનનિવારણ ગીત (૨) ૩૮૬
 માનપર સ. ૪૫૫
 માયા નિવારણ ગીત ૩૮૭
 માયા પર સ. ૩૮૧

મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત. ૩૭૮
 મૃગાપુત્ર સ. ૫૯૧
 મેઘરથ રાય સ. ૩૮૩
 રાજચંદ્ર પ્રવહણ ૪૦૨
 રાણુલ સ. ૩૮૪
 રાણકપુર સ્ત. ૨૮, ૪૭૯.
 રેવની સ. ૩૮૪
 લોભનિવારણ ગીત (૨) ૩૮૬
 વામુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત. ૫૪૦
 વિચાર સ. ૪૮૮
 વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી પ્રબંધ ૪૬૯
 વિજયસેન સૂરિ નિર્વાણ સ. ૪૮૬
 વિમલાચલ સ્ત. ૪૬૯
 વીઠાનેર મંડણ ઋષભ જિન સ્ત.
 ૩૭૬
 વીતરાગ સત્યવચન ગીત ૩૮૭
 વીર જિન સ્ત. ૨૮૨
 વીરસેન સ. ૧૯૨
 શંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્ત. ૫૮૨
 શત્રુંજય સ્ત. ૨૨૦
 શાંતિ જિન સ્ત. ૫૮૨
 „ નાથ પદ ૩૮૭
 શાલિભદ્ર સ. ૩૮૩
 શીતલનાથ સ્ત. ૩૭૪
 શીલ છત્રીશી ૩૭૩
 પદ સાધુની સ. ૫૮૬

પડારક મહાવીર સ્તોત્ર ૨૦૨
 સકલ શાશ્વત ચૈત્ય નમસ્કાર સ્ત.
 ૩૭૬
 સઝાય ૫૮૬
 સત્તાવન બંધ હેતુગર્હિત વીર
 સ્ત. ૨૬૮
 સદ્ગુરુ સ્તુતિ ૪૦૨
 સંનતકુમાર ગીત ૩૮૫, ૪૭૨
 સંતોષ છત્રીશી ૩૭૩
 સદેહ ગીત ૩૮૭
 સર્વભેષ મુગતિગમન ગીત ૩૮૭
 સાચોરમંડન વીર સ્ત. ૩૭૮
 સાતસો વીસ જિનનામ સ્ત. ૪૭૨
 સામાયક સ. ૪૭૩, ૫૮૬
 સિદ્ધપુર જિન ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત.
 ૨૬૮
 સીતાસતી સ. ૩૯૮
 સીમંધર સ્વામી સ્ત. ૧૯૧, ૧૯૮,
 ૩૭૯
 સુદર્શન સ. ૪૮૮
 સુના જગાવણ ગીત ૩૮૭
 સોલ સતવાદી સ. ૫૯૧
 સૌભાગ્યપંચમી સ્તુતિ ૫૭૯
 સ્થૂલિભદ્ર ગીત ૩૮૪, ૩૮૮
 „ સ. ૪૫૪
 સ્વાર્થગીત ૩૮૬
 હંકાર પરિહાર ગીત ૩૮૬

સંવત્વાર અનુક્રમણિકા.

[આ૦=આશરે, આસંપાસ ૫૦=પહેલાં, લ૦=લખ્યા સંવત્; લે૦=લેખક.
ચો. ચોપાદ, બા૦=બોલાવબોધ, ટબો. સ્ત=સ્તવન+મુદ્રિત.]

સંવત્	કૃતિ.	કર્તા.	પૃષ્ઠ.
૧૨૪૧	ભરતેશ્વરાસ	શાલિભદ્રસૂરિ	૧
	બુદ્ધિરાસ	"	૨
૧૨૬૬	જંબૂસ્વામિચરિત	ધર્મ	૨
આ૦૧૨૮૭	+ રેવંતગિરિ રાસ	વિજયસેનસૂરિ	૩
આ૦૧૩૨૫	+ નેમિનાથ ચો.	વિનયચંદ્ર	૫
	ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પય	[,;]	૬
૧૩૨૬	સપ્તક્ષેત્રિ રાસ	અગ્રાત	૬
૧૩૩૦	પહેલાં જિનેશ્વરસૂરિ દીક્ષા વર્ણન રાસ	સોમમૂર્તિ	૭
"	સમ્યકત્વમાધ ચો.	જગદ્	૮
લ૦ ૧૩૫૮	+ સાલિભદ્ર કક્ષ	પદ્મ	૧૧
૧૩૫૮	+ દૂહા માતૃકા	"	૧૧
૧૩૬૩	+ કચ્છલી રાસ	પ્રજાતિલક	૮
આ૦૧૩૭૧	+ સમરા રાસો	અમ્બદેવ	૧૦
૧૩૯૦	પછી + સ્થૂલભદ્ર ફાગ ચર્યારિકા	જિનપદ્મ	૧૧
		સોલાણુ	૧૨
લ૦ ૧૪૦૮	+ કચ્છલી રાસ	લે. ગુણુભદ્ર	૯
આ૦૧૪૧૧	નેમિનાથ ફાગ	રાજશેખર સૂરિ	૧૩
	કમલાવતી રાસ	વિજયભદ્ર	૧૪
	કલાવતી રાસ	"	"
૧૪૧૧	હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	"	૧૫
"	પડાવચક બા.	તરણપ્રભસૂરિ	૧૪

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૪૧૨	+ ગૌતમ સ્વામી રાસ	વિનયપ્રભ	૧૫
૧૪૧૩ ?	મયલુગેહા રાસ	હરસેવક	૧૭
૧૪૧૫	ત્રિવિક્રમ રાસ	જિનોદયસૂરિ	૧૭
"	જિનોદયસૂરિ પટ્ટાભિષેક રાસ	જ્ઞાનકલશ	૧૮
૧૪૩૨	જિનોદયસૂરિ વિવાહલો અનિત શાંતિ સ્ત.	મેરૂનન્દન	૧૮
આ. ૧૪૪૦	કાકર્ણધિ ચો.	"	૧૯
૧૪૫૫	શાલિભદ્ર રાસ	દેવસુંદરસૂરિ શિ.	૨૦
લ. ૧૪૬૨ પહેલાં ચિહ્નગતિ રાસ		સાધુહંસ	૨૨
આ. ૧૪૬૨	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	વસ્તિગ	૨૩
આ. ૧૪૭૦	અંદ્રધવલ ધર્મદત્તકથા (સં.)	જયશેખર	૨૪
૧૪૮૫	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	માણિક્યસુંદર	૩૫
	દશાર્જુભદ્ર રાસ	હીરાનંદ	૨૫
	કલિકાળ	"	૨૬
૧૪૮૫	ઉપદેશમાલા બા. ૦	"	૨૭
	નેમિનાથ નવરસ કાગ	સોમસુંદર	૩૨
	આરાધના (રાસ ?)	"	૩૨
૧૪૮૬	ધમદત્ત ચરિત્ર	"	૩૨
૧૪૮૯	વજ્રસ્વામી રાસ	દયાસાગર	૨૭
	કલ્યાણમંદિર ભાષા	જયસાગર	૨૭
૧૪૯૫	જંઘુસ્વામી વિવાહલો	"	૨૭
	તીર્થમાળા સ્ત.	હીરાનંદ	૨૭
૧૪૯૬ (૧) પહીશનક બા. ૦		મેહો	૨૮
આ. ૧૪૯૬	મદાવીર સ્ત.	સોમસુંદર	૩૨
૧૪૯૯	રાણકપુર સ્ત.	સોમસુંદર શિ.	૩૩
		"	૨૮

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	+ દેવરત્નસૂરિ કાગ	દેવરત્ન શિ.	૨૮
„	વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ	સાધુકીર્તિ	૩૫
આ૦૧૫૦૦	ઋષભ રાસ	ગુણુરત્ન	૨૯
	ભરત બાહુબલી પ્રબંધ	„	૩૦
	„	તેજવર્ધન	૩૫
	મંગલકલશ ચો.	સર્વાનન્દ	૩૫
	પેથડ રાસ	મંડલિક	૩૬
૧૫૦૧	પડાવચક બા.	હેમહંસગણિ	૧૮૦
„	ભવભાવનાસૂત્ર બા.	માણિકસુંદર	૧૮૦
આ૦૧૫૦૧	બવડભાવડ રાસ	દેપાલ	૩૭
	રોહિણીયા ચોર રાસ	„	„
	આર્દ્રકુમારતું સૂડ	„	„
	„ ધવલ	„	૩૯
	ચંદનબાલા ચો.	„	૩૮
	હરીયાળી	„	૩૮
	સ્થૂલિભદ્ર કપ્પાવાળી	„	૩૮
	„ કાગ	„	૩૮
	+ સ્નાત્ર પૂજા	„	૩૯
	થાવચ્યા કુમાર ભાસ	„	૪૦
આ૦૧૫૦૧	+ આદિનાથ જન્મભાલિષેક	રત્નાકર	૪૦
૧૫૦૧	સુદર્શન શ્રેષ્ઠીરાસ	સંઘવિમલ	૪૨
„	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સાધુમેરૂ	૧૩૨
૧૫૦૨	સુરંગાભિધાન નેમિકાગ	ધનદેવ	૪૩
૧૫૦૫	સમ્યક્ત્વ રાસ	સંઘકલશ	૪૪
આ૦૧૫૦૫	ગૌતમપૃષ્ઠા બા.	વિશાલરાજ	૧૮૦
૧૫૦૭	+ ધર્મલક્ષ્મીભાસ	આનંદ	૪૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આં૦૧૫૧૦ ?	અગડદત રાસ	કલ્યાણસાગર ?	૪૭
આં૦૧૫૧૦	રત્નચૂડ રાસ	રત્નશેખર	૪૭
૧૫૧૨	નલ દવદંતી રાસ	ઋષિવર્દન	૪૮
લ૦ ૧૫૧૩	પહેલાં હંસવત્સકથા ચો.	આસાયત	૪૬
૧૫૨૪	ધન્નારાસ	મતિશેખર	૪૯
	નેમિનાથ વસંતપ્રલડાં	,,	૫૦
આં૦૧૫૧૫	ધન્ના રાસ	જિનવર્દન	૫૧
૧૫૧૬	વિદ્યાવિલાસ ચો.	ન્યાયસુંદર	૫૧
,,	જંબુસ્વામિ રાસ	રત્નસિંહસૂરિ શિ.	૫૨
આં૦૧૫૧૭	શાલિભદ્ર રાસ	રાજતિલક	૫૨
૧૫૨૦	હરિવંશ રાસ	અં જિનદાસ	૫૩
	યશોધર રાસ	,,	૫૫
	આદિનાથ રાસ	,,	૫૫
	ત્રેણિક રાસ	,,	૫૫
૧૫૨૦	બ્રહ્મવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ.	૫૬
૧૫૨૨	ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ	લક્ષ્મિવિજય	૫૬
આં૦૧૫૨૨	પાર્શ્વનાથ દશભવ		
	વિવાહલેા	પેથેા	૫૬
આં૦૧૫૨૨	સુરપ્રિય કુમારરાસ	લક્ષ્મીરત્ન	૫૭
૧૫૨૨	વજ્રસ્વામી ચો.	દેપાલ	૩૮
,,	જંબૂ પંચભવ ચો.	,,	૪૦
૧૫૨૩	બ્રહ્મવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
આં૦૧૫૨૩	મૃગાકલેષા રાસ	વચ્ચ	૬૩
	+ નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ કલશ	વચ્ચભંડારી	૬૫
૧૫૨૫	મંગલકલશ રાસ	મંગલધર્મ	૫૯
,,	પદાવરચક્ર આં	મેરસુંદર	૬૦૩
		(પ્રદનોટ)	

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૨૯	ક્ષેત્રસમાસ યા.	દયાસિંહગણિ	૧૮૦
લ. ૧૧	શીલોપદેશમાળા યા.	મેરુસુંદર	૬૦૧
૧૫૩૧	સિદ્ધચક્ર-શ્રીપાલ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
,,	ધન્નાશાલિલદ્ર રાસ	દેવકીર્તિ	૬૦
આ. ૧૫૩૧	રૂપકમાલા	પુણ્યનંદી	૬૧
લ. ૧૫૩૨	વિદ્યાવિલાસ પવાડો		૨૬
૧૫૩૭	કુરગકુ રાસ	મતિશેખર	૫૧
,,	મયણુરેહા રાસ	,,	૫૧
લ. ૧૫૩૮	સમ્યક્ત્વ રાસ	લે. લાવણ્યધીર	૪૫
લ. ૧૫૪૦	પહેલાં કુમારપાલ રાસ	કર્તા દેવપ્રભ	૬૧
લ. ૧૧	,,	લે. ચરણનંદન	૬૨
૧૫૪૩	સિદ્ધાંત યો.	લાવણ્યસમય	૬૯
૧૫૪૪	વિચારચોસઠી	નન્નસૂરિ	૯૬
૧૫૪૫	નંદખત્રીસી	નરપતિ	૮૮
૧૫૪૮	સારશિખામણુ રાસ	સંવેગસુંદર	૬૬
૧૫૪૮-૧૫૬૮	મૃગાપુત્ર સ.	હેમવિમલ	૬૮
૧૫૫૦	મુનિપતિ ચરિત્ર	અજાત	૯૦
આ. ૧૫૫૦	સાગરદત્ત રાસ	શાંતિસૂરિ	૯૧
૧૫૫૧	સનતકુમાર યો.	કીર્તિદર્શ	૯૧
	કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કસૂરિ શિ.	૯૨
૧૫૫૧	સુંદર રાજ રાસ	ક્ષમાકલશ	૯૩
૧૫૫૩	લલિતાંગકુમાર રાસ	,,	૯૩
,,	ગજસુકુમાર સંધિ	મૂલપ્રભ	૯૫
,,	મત્સ્યોદર રાસ	જયરાજ	૯૫
,,	સ્થૂલલદ્ર એકવીસો	લાવણ્યસમય	૭૧
,,	દશઆવક ખત્રીશી	નન્નસૂરિ	૯૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૫૪	ઐતમ પૃચ્છા ચો.	લાવણ્યસમય	૭૨
„	+ હેમવિમલસૂરિ કાગ	હંસધીર	૯૮
„	હારિશ્ચંદ્ર રાસ	ધર્મદેવ	૧૦૮
૧૫૫૫	હરિબળ રાસ	કુશલસંયમ	૧૨૯
૧૫૫૬	વિક્રમચરિત્ર	જિનહર	૯૯
„	ગજસિંહકુમાર ચરિત્ર	નેમિકુંજર	૧૦૦
૧૫૫૭	શ્રીપાલ રાસ	લલિતસાગર	૧૦૧
	ધ્વજભુજંગ ચો.	„	૧૦૧
૧૫૫૭	વસુદેવ ચો.	હર્ષકુલ (કલશ ?)	૧૦૨
૧૫૫૮	ગજસુકુમાર સ.	નન્નસૂરિ	૯૬
૧૫૬૦	+ નંદનત્રીશી ચો	સિંહકુલ (કુશલ ?)	૧૦૩
„	ચંદ્રલેખા ચો.	હર્ષભૂતિ	૧૦૫
૧૫૬૧	લલિતાંગચરિત્ર	ધર્મસૂરિ	૧૦૫
„	અન્નપુત્ર રાસ	ધર્મ દેવ	૧૦૮
લ. „	લલિતાંગ ચરિત્ર		૧૦૬
૧૫૬૨	૨૪ જિનસ્તં	આણંદ	૧૦૭
આ. ૧૫૬૨	લીલાવતી રાસ	કુડવો	૧૧૦
૧૫૬૨	આલોચણ વિનતિ	લાવણ્યસમય	૭૩
„	નેમનાથ હમચઢી	„	૭૪
„	સેરીસાપાર્શ્વ સ્ત.	„	૭૪
„	રાણુવમદોદરી સં.	„	૭૫
„	વૈરાગ્ય વિનતિ	„	„
૧૫૬૩	વજ્રસ્વામી રાસ	ધર્મદેવ	૧૦૯
„	કથવન્ના ચો.	પદ્મસાગર	૧૧૧
„	લીલાવતી સુમતિવિલાસ	„	૧૧૨
૧૫૬૪	રંગ રત્નાકરનેમિ—		

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	નાથ પ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૮૫
૧૫૬૫	મંદોદરી સંવાદ	અજ્ઞાત	૧૧૨
,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૧૧૨
,,	પૂર્વદેશચૈત્ય રાસ	હંસસોમ	૧૧૩
,,	વિક્રમસેન રાસ	ઉદયભાનુ	૧૧૩
લ૦ ,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	લે. હીરાણુંદ	૨૬
૧૫૬૭	સુરપ્રિય કેવલિરાસ	લાવણ્યસમય	૭૫
,,	સુમિત્રકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૬
લ૦ ૧૫૬૮	પહેલાં શાલિભદ્ર વિવાહલુ	લક્ષ્મણુ	૧૧૬
૧૫૬૮	+ વિમલપ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૭૬
૧૫૬૯	ઋષિદત્તા ચો.	દેવકલશ	૧૨૦
૧૫૭૦	પહેલાં બારમત સં	અનંતહંસ	૧૨૦
	ધલાપ્રાકારચૈત્ય પરિપાટી	,,	,,
૧૫૭૦	ધલાતીપુત્ર સં.	સહજસુંદર	૧૨૦
૧૫૭૧	રત્નચૂડ મણિચૂડ રાસ	રત્નસિંહ સૂરિ શિ.	૧૩૨
,,	વત્સરાજ દેવરાજરાસ	લાવણ્ય રત્ન	૧૩૦
૧૫૭૨	ગુણુ રત્નાકર છંદ	સહજસુંદર	૧૨૧
,,	ઋષિદત્તા રાસ	,,	૧૨૩
આ. ૧૫૭૨	જંબુ અંતરંગ રાસ	,,	૧૨૮
૧૫૭૩	યશોધર ચરિત્ર	લાવણ્યરત્ન	૧૩૦
લ. ,,	સુદર્શનરાસ		૪૩
૧૫૭૪	મત્સ્યોદરરાસ	લાવણ્યરત્ન	૧૩૧
	કલાવતીરાસ	,,	,,
	કમલાવતીરાસ	,,	,,
૧૫૭૫	કરસંવાદ	લાવણ્યસમય	૭૯
,,	નવતત્ત્વરાસ	ભાવસાગર (સૂરિશિ.)	૧૩૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૫૭૬	નેમિનાથ વસંત પુલકાં	લે. શિવલાલ	૫૧
આ. ૧૫૭૭	રસાહિલો	મુનિચંદ્ર સૂરિ	૧૩૯
૧૫૭૮	ચંપકમાલારાસ	સૌભાગ્યસાગર— સૂરિશિ.	૧૩૩
આ. ૧૫૭૯	કંચનનારાસ	સાધુરત્ન સૂરિ	૧૩૮
૧૫૮૦	કલાવતી ચરિત્ર	ભુવનકીર્તિ (૧)	૧૩૪
૧૫૮૨	રત્નસાર કુમાર ચો.	સહજસુંદર	૧૨૪
„	આત્મરાજ રાસ	„	૧૨૬
„	રૂપકમાલા આં	રત્નરંગ	૬૧
લ. „	વિક્રમચરિત્ર—પચ્છંડ		૯૯
૧૫૮૩	ધનસાર પંચશાલિ રાસ	લાલમંડન	૧૩૫
૧૫૮૪	અગડદત્ત રાસ	ભીમ (૧)	૧૩૮
„	કુલધ્વજકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૭
„	રાત્રિભોજન રાસ	„	૧૧૮
૧૫૮૫	સુરપ્રિય ચરિત્રરાસ	જ્યનિધાન	૧૩૭
„	ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ	„	૧૩૭
૧૫૮૫	અંતરીક પાર્શ્વચંદ્ર	લાવણ્યસમય	૮૦
૧૫૮૬	રૂપકમાલા	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૭
૧૫૮૮	૨૪ જિન નમસ્કાર	સમરચંદ્ર	૧૫૧
„	ત્રેણિકરાસ	„	૧૫૦
૧૫૮૯	ખંખિમ—ખલિભદ્ર—		
„	યશોભદ્ર રાસ	લાવણ્યસમય	૮૦
„	દેવરાજ વત્સરાજ રાસ	„	૮૩
„	સુમતિ સાધુ વિવાહલો વગેરે	„	૮૫
૧૫૯૧	ધર્મિલરાસ	સોમવિમલ સૂરિ	૧૮૫
૧૫૯૨	આરાધના મોટી	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શીલરાસ	વિજયદેવ સૂરિ	૧૪૮
૧૫૯૪	કૃત કર્મરાજ રાસ	કલ્યાણ	૧૬૦
લ. ૧૧	મલયસુંદરી રાસ	લે. આનંદરત્ન	૬૩
૧૫૯૫(?)	તેતલીપુત્ર રાસ	કવિયણ	૧૫૯
૧૫૯૬	પહેલા દીવાળીરાસ	ધર્મસિંહ	૧૬૫
	વિક્રમરાસ	,,	,,
૧૫૯૬	હીરવિજય બાર માસ	ગજરાજ	૧૭૧
લ. ૧૫૯૬	નેમિરાસ-ચાદવરાસ	પુણ્યરત્ન	૨૪૩
૧૫૯૭	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૦
,,	ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ રાસ	બ્રહ્મમુનિ	૧૫૩
	+સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા	,,	૧૫૪
	સુદર્શન ચરિત્ર ચો.	,,	૧૫૪
૧૫૯૭	+આનંદવિમલ સૂરિ રાસ	વાસણ	૧૬૮
૧૫૯૯	અંબડ ચો.	વિનયસમુદ્ર	૧૬૮
૧૬૦૦	ખંધક ચરિત્ર સ.	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૪
	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	ગુણુમાણિક્ય શિ.	૧૭૧
	ખિલ્લણ પંચાશિકા	જ્ઞાનાચાર્ય	૧૭૩
	શશિકલા પંચાશિકા	,,	૧૭૪
૧૬૦૧	અગડદત્ત રાસ	સુમતિ મુનિ	૧૮૧
,,	ચંદાયણો રાસ	દર્શન	૧૮૨
૧૬૦૨	પટ્ટાવલિ સં	સોમવિમલ	૧૮૮
૧૬૦૩	વિચાર મંજરી	જગો (ગુણુવિમલ)	૧૮૨
,,	ત્રેણિક રાસ	સોમવિમલ	૧૮૩
,,	શીલવતી કથા	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૭
,,	લીલાવતી	,,	૨૦૮
૧૬૦૪	પદ્મચરિત્ર	વિનયસમુદ્ર	૧૬૯

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૦૪	સુખાહુ સંધિ	પુણ્યસાગર	૧૮૮
૧૬૦૫	રાજસિંહ રાસ-નવકાર ચો.	વિમલચારિત્ર (૧)	૧૮૮
„	વૈરાગ્ય વિનતિ	સહજરત્ન	૧૯૯
૧૬૦૬ ? (૧૬૨૨)	જંથુ રાસ	રાજપાળ	૧૮૯
૧૬૦૬	૩૪ અતિશય સ્ત.	કમલસાગર	૨૦૦
„	અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	દેવગુપ્ત સૂરિ શિ.	૨૦૦
લ. ૧૬૦૮	શીલોપદેશ માળા	મેરુમુંદર	૬૦૧
૧૬૦૯	ધન્નારાસ	હેમરાજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	વિચારસ્તવ આં	„	૬૦૨
૧૬૧૧	પડારક મહાવીરસ્તો	દેવીદાસદ્વિજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	બોહાદિ રાસ	લે. ઇન્દ્રસહજ	૮૩
૧૬૧૨	સુમતિ નાગિલ રાસ	અલ્લો (ત્રિનયદેવ સૂરિ)	૧૫૮
„	આરવત રાસ	પ્રીતિવિજય	૨૦૩
લ. „	રસાહિલો	લે. સારંગ	૧૩૯
૧૬૧૩	સીમંધર સ્તોત્ર	પ્રમોદશીલ શિ.	૧૯૧
„	૧૭૦ જિનસ્તં	„	૧૯૨
„	સુરસેન રાસ	હર્ષરાજ	૨૦૪
લ. „	ત્રેણિક રાસ	લે. વસા વનુ કાયસ્થ	૫૫
૧૬૧૪	શંગાર મંજરી	જયવંત સૂરિ	૧૯૩
„	૨૦ વિરહમાન જિન સ્ત.	સહજરત્ન	૧૯૯
લ. „	સુરપ્રિય કેવલી રાસ	„	૭૬
૧૬૧૬	સિંહાસન બત્રીશી	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૫
„	નમાધવાનળ કથા	કુશલલાલ	૨૧૧
૧૬૧૭	નમાર દોલાની ચો.	„	૨૧૭
„	રામકૃષ્ણ ચો.	લાવણ્યપ્રીતિ	૨૧૭
„	ગજમુકુમાલ રાસ	„	૨૧૭

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	સોમચંદ ચો.	વિજયસાગર	૨૧૮
„	ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ	„	„
૧૬૧૭	કીર્તિધર સુકોમલ પ્રબંધ	માન	૨૧૯
૧૬૧૮	સત્તર ભેદી પૂજન	સાધુકીર્તિ	૨૧૯
લ. „	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૧૯	ખવેતાલ પચવીસી	દેવશીલ	૨૨૧
„	ખસોમવિમલ સૂરિ રાસ	આણંદસોમ	૨૨૩
આ. ૧૬૧૯	શાળ્ય પ્રદુમ્ન ચો.	જિનચંદ્ર સૂરિ	૨૨૯
લ. „	નલદ્વદંતી રાસ		૪૯
૧૬૨૧	ત્રેણિક રાસ	ભીમ	૨૨૬
૧૬૨૨	પહેલાં નવતત્ત્વ જોડ	સોમવિમલ	૧૮૬
„	સ્થૂલભદ્ર સં	આણંદસોમ	૨૨૫
„	પંચોપાખ્યાન ચો.	રત્નસુંદર	૨૩૦
લ. „	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	લે. જયસિંહ સૂરિ	૨૫
૧૬૨૩	શિવદત્ત રાસ	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૭
„	યશોધર રાસ	જ્ઞાન	૪૮૦
૧૬૨૪	આપાઠ ભૂતિ પ્રબંધ	સાધુકીર્તિ	૨૨૦
„	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	હીરકલશ	૨૩૪
„	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	અજ્ઞાત	૨૪૧
લ. „	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. લક્ષ્મીસૌભાગ્ય	૬૪
૧૬૨૫	ધર્મપરીક્ષા	સુમતિ કીર્તિ	૨૨૭
„	કલ્પ સૂત્ર બાં	સોમવિમલ	૬૦૨
લ. ૧૬૨૬	લલિતાગ રાસ		૯૫
„ „	ખિલ્લણ પંચાશિકા		૧૭૪
લ. ૧૬૨૭	વિપાક સૂત્ર બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૨૮	મૃગાંક લેખા રાસ.		૬૪

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ. ૧૬૩૦	શાંતિનાથ રાસ	હીરવિજય સૂરિ	૨૪૧
૧૬૩૧	દોડકરત.	કમલ વિજય	૫૧૩
૧૬૩૨	કનકચેષ્ટી રાસ	ભાવરત્ન	૨૪૫
૧૬૩૩	કુલ્લક કુમાર રાસ	સોમવિમલ	૧૮૬
„	બાર વ્રતતો રાસ	જિનચંદ્ર સૂરિ (શિ૦)	૨૨૬
લ. „	રાત્રિ ભોજન રાસ	લે. ચારિત્રોદય	૧૧૯
૧૬૩૬	સિંહાસન બત્રીશી	હીરકલશ	૨૩૫
„	મહીપાલ ચો.	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૮
„	મુનિમાલકા	ચારિત્રસિંહ	૨૪૨
૧૭૩૭	સનત કુમાર રાસ	પુણ્ય રત્ન	૨૪૪
„	નરપચંદ રાસ	નયસુંદર	૨૫૪
લ. „	અગડદન રાસ	લે. સત્યલક્ષ્મી	૧૮૨
લ. „	ધર્મિલ રાસ		૧૮૬
૧૬૩૮	શુક બહોતરી	રત્ન સુંદર	૨૩૨
„	આપાઠ ભૂતિ સં	કનકસોમ	૨૪૫
„	વિક્રમખાપરા રાસ	મંગલ માણેક	૨૪૭
„	અંબડ ચો.	„	૨૪૮
„	નશત્રંજય રાસ	નયસુંદર	૨૫૭
૧૬૩૯	પહેલાં પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	૨૪૦
૧૬૩૯	બિલ્હણ પંચાશિકા	સારંગ	૩૦૩
લ. „	વસુદેવ ચોપદ		૧૦૨
„ „	નેમિરાસ		૨૪૪
૧૬૪૦	પહેલાં મહાબળ રાસ	લાઘવ શિ.	૨૪૦
૧૬૪૦	કુમારપાલ રાસ	હીરકુશલ	૨૫૩
„	પ્રભાવતી રાસ	નયસુંદર	૨૫૮
„	અભયકુમાર	પદ્મરાજ	૩૯૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૧	જય વિજય ચો,	ધર્મરત્ન	૨૬૭
,,	સિદ્ધપુર ચૈત્ય સ્તં	કુશલવર્ધન	૨૬૮
લ. ,,	મૃગાંકલેખા રાસ		૬૪
લ. ,,	ગજસિંહ રાસ		૧૦૧
લ. ,,	વજ્રસ્વામી રાસ		૧૧૦
૧૬૪૨	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	વચ્છરાજ	૨૬૯
લ. ,,	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૪૩	પહેલા મૃગાવતી	સકલચંદ્ર	૨૭૫
૧૬૪૩	દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	કલ્યાણદેવ	૨૭૫
,,	યશોભદ્ર ચો.	વિનયશેખર	૨૮૫
,,	રત્નકુમાર રાસ	,,	૨૮૫
લ. ૧૬૪૩	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. મહીપાત્ર	૨૭૬
૧૬૪૪	આર્દ્રકુમાર ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
,,	કનકાવતી આખ્યાન	હેમશ્રી	૨૮૬
લ. ,,	હિતરાધ્યયન સ.		૧૫૭
લ. ,,	તેજસાર રાસ	લે. સહજવિમલ	૨૧૫
લ. ,,	યશોભદ્ર ચો.	લે. કર્તી વિનય શેખર	૨૮૫
૧૬૪૫	સાગર શ્રેષ્ઠી કથા	રત્નસાર	૨૮૭
લ. ૧૬૪૫	ગૌતમ પૃચ્છા બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૪૫	તંદુલવેયાલી બાં		૬૦૨
લ. ,,	ગુણ રત્નાકર છંદ	લે. ગુણીયલ	૧૨૩
૧૬૪૬	+સુરસુંદરી રાસ	નયસુંદર	૨૬૧
,,	+વિનયદેવ સૂરિ રાસ	મનજી	૨૮૭
,,	વૈતાલ પચવીસી	હેમાણુંદ	૨૮૮
	ભોજચરિત્ર ચો.	,,	૨૮૯
લ. ૧૬૪૬	સિદ્ધાંત ચો.	લે. કલ્યાણતિલક	૭૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૭	ગોરાવાદલ કથા (પદમણી ચો.)—હેમરત્ન		૨૦૮
લ. ,,	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. વીરવિમલ	૨૭૬
૧૬૪૮	નીતિશાસ્ત્ર-પંચતંત્ર ચો.	વચ્છરાજ	૨૭૧
,,	કર્મવિપાક રાસ	મદ્દિલદ્દેવ	૨૯૦
૧૬૪૯	મંગલકલશ ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
,,	રામ સીતા રાસ	નગર્ષિંગણિ	૨૯૦
,,	વિક્રમાદિત્ય ચો.	નરપતિ	૨૯૧
,,	મૃગાંકકુમાર પદ્યાવર્તિ ચો.	પ્રીતિવિમલ	૨૯૩
,,	લાલોદય રાસ	દયાકુશલ	૨૯૬
આ. ૧૬૫૦	હરિષેણુ શ્રીષેણુ રાસ	ધનવિજય	૨૯૬
લ. ,,	નલદવદંતિ રાસ		૪૮
૧૬૫૧	દુર્જનસાલ આવની	કૃષ્ણદાસ	૩૦૦
,,	ભોજપ્રબંધ ચો.	સારંગ	૩૦૩
૧૬૫૨	પહેલાં તીર્થમાલા	પદ્મવિજય	૩૦૪
,,	,, પુરંદર ચો.	માલદેવ	૩૦૫
	ભોજપ્રબંધ	,,	૩૧૦
આ. ૧૬૫૨	પાર્શ્વનાથ સંખ્યા રત.	રત્નકુશલ	૩૯૨
લ. ૧૬૫૨	મુદ્દયવચ્છ (સદેવંત) ચરિત્ર	અન્નાત	૪૮૧
,,	,,	લે. પદ્મરાજ	,,
લ. ,,	સમ્યક્ત્વ ટોમુદી રાસ	લે. વીરદાસ	૨૩૫
લ. ,,	પુરંદર રાસ	લે. શિવચંદ્ર	૩૦૯
૧૬૫૨	હીરવિજયચરિત્ર નિર્વાણ	પરમાણુદ	૩૧૦
લ. ,,	,,	લે. સખીદાસ	૩૧૦
,,	,, રાસ	વિવેકદર્પ	૩૧૧
,,	પંચી + ,,	કુંઘરવિજય	૩૧૩
	+ ,,	જયવિજય	૩૧૭

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૫૩	તીર્થમાલા સ્તોત્ર	ધનહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ,,	સુમિત્ર રાસ		૧૧૭
લ૦ ,,	પ્રભાવતી રાસ		૨૬૧
૧૬૫૪	+ રસરત્ન રાસ	જયચંદ્ર	૩૧૩
લ૦ ,,	ત્રણુ લાખ્ય બા૦		૬૦૨
૧૬૫૫	+ અષ્ટપ્રકારી પૂજા	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
,,	કોકશાસ્ત્ર ચો.	નણુદાત્યાર્ય	૩૨૩
,,	ચંદ્રરાગ રાસ	લલિતપ્રભ	૩૨૦
,,	+ કર્મચંદ્ર પ્રબંધ	શુણુવિનય	૩૨૬
,,	વરદત્ત શુણુમંજરી બા૦	કેનકકુશલ	૬૦૨
,,	સૌભાગ્ય પંચમી	,,	,,
,,	જ્ઞાનપંચમી કથા	,,	,,
લ૦ ૧૬૫૬	હીરવિજય સ.	લે. જયહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ૧૬૫૭	+ દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	વૈરસાલ	૮૪
લ૦ ,,	વસુદેવ ચોપદ		૧૦૨
લ૦ ,,	શીલરાસ		૧૪૯
લ૦ ,,	ભોજપ્રબંધ ચો.	લે. ચારિત્રવિમલ	૩૦૩
૧૬૫૮	ચોવીશી	સમયસુદર	૩૩૧
,,	જિનપાલ જિન-		
	રક્ષિત રાસ	મુનિશીલ	૩૬૨
૧૬૫૮ પછી	દાનશીલાદિ રાસ	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
૧૬૫૯	શુણુરત્નાકર છંદ	સમયસુદર	૩૩૧
,,	સાંખ્ય પ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધ	,,	૩૩૧
લ૦ ,,	,,	લે. હેમચંદ્ર	૩૩૪
૧૬૫૯	સનત્ કુમાર	પદ્મરાજ	૩૯૩
લ૦ ,,	હંસવત્સકથા ચો.	લે. મનોહર	૪૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૯	અંબડ ચો.		૧૭૦
૧૬૬૦	પહેલાં મહાવીર હોય	સકલચંદ્ર	૨૮૧
૧૬૬૦	૨૪ જિન કલ્યાણુક સ્ત૦	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
„	+શુકન ચો.	જયવિજય	૩૯૪
લ. „	મહાવીર હોય.	લે. હીરચંદ્ર	૨૮૨
૧૬૬૧	પહેલાં ગજસુકુમાર રાસ	સુધર્મચિ	૪૦૮
	આષાઢ ભૂતિ રાસ	„	૪૦૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો.	પદ્મકુમાર	૪૬૨
લ. „	પહેલાં ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ	(સંયમ (ભૂતિ)	૪૬૨
„	„	લે. લાલણુ	„
૧૬૬૨	અંજના સુંદરી પ્રસંધ	શુણ્વિનય	૩૨૮
„	દાનાદિ સંવાદ (સંવાદ શતક)	સમયસુંદર	૩૩૫
„	ધંધાણી તીર્થ સ્તો.	„	૩૩૬
„	જિનધર્મ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૯૬
„	આત્મશિક્ષા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૯૭
લ. ૧૬૬૨	કુકડા માર્ગરી રાસ	વલ્હા (જૈનેતર)	૪૬૩
લ. „	વિદ્યાવિલાસ ચો.		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (૨)	૩૯૮
લ. „	„		૪૬૪
લ. „	દંડકના ત્રીશ ખોલ (ગદ્ય)	દૂંઢક	૬૦૨
લ. „	શુણ્વધર્મ કનકવતી પ્રબંધ	કનકસુંદર	૪૫૮
લ. „	અંજનાસતી	માલમુનિ	૪૬૩
લ. „	કર્પૂમંજરી	કનકસુંદર	૪૬૦
લ. „	પરદેશી રાજ રાસ	લે. તેજપાલ	૧૨૭
લ. „	નસુર સુંદરી રાસ	લે. ધર્મરાત્ન સૂરિ	૨૬૨
લ. „	નરસરાત્ન રાસ	લે. કુંવરજી	૩૧૫

સંવત	કૃતિ	કંતા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૬૪	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે. રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	+સંમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
૧૬૬૪	+નલદવદંતી રાસ	મેધરાજ	૪૦૧
૧૬૬૪	હિપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
૧૬૬૪	દશવૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ. ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ. ૧૬૬૪	+સંમેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ. ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુંદરી ચો.	ગુણવિનય	૩૨૯
૧૬૬૫	+નલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
૧૬૬૫	+ચાર પ્રત્યેક છુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
૧૬૬૫	નેમિકાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ૦	૪૦૩
૧૬૬૫	સુરપતિકુમાર ચો.	દામોદર=દયાકુશલ	૪૦૩
૧૬૬૬	રાવણ મંદોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૫
૧૬૬૭	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોચણુ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
૧૬૬૭	નેમિનાથ નવરસો	,, ૪૧૭, ૪૫૧	
૧૬૬૭	વ્રતવિચાર રાસ	,, ૪૦૯	
૧૬૬૭	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
૧૬૬૭	+ગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ. ૧૬૬૮	સુમિત્ર રાસ	લે. લલિતસાગર.	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો.	સમયસુંદર	૩૪૩
૧૬૬૮	કર્મછત્રીશી	,, ૩૭૩	
૧૬૬૮	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
૧૬૬૮	સ્થૂલિભદ્ર રાસ	,, ૪૧૫	

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	૧૭૦ જિનનામ સ્ત૦	ગુણવિજય	૪૭૨
લ. ૧૬૬૮	અધ્યાત્મખાવની	હીરાનંદ	૪૬૬
લ. „	સુરપ્રિય ચરિત		૧૩૭
લ. „	અધ્યાત્મખાવની	લે. કીસનદાસ	૪૬૭
૧૬૬૯	પહેલાં ભગવતી ગીતા	વિદ્યાકમલ	૪૭૦
૧૬૬૯	શીલશિક્ષા રાસ	નયસુંદર	૨૬૭
„	શીલાદિ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૭૩
„	મદન ચો.	દયાકુશલ=દામોદર	૪૦૪
„	ઋષભદેવ સ્ત૦	સંધવિજય	૪૭૪
„	હંસરાજ વચ્છરાજ		
	પ્રબંધ	વિજય મેરૂ	૪૭૮
લ. „	શીલ રાસ.		૧૪૯
લ. „	પુરંદર રાસ	લે. કદ્યાણુ	૩૦૯
લ. „	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	લે. જયકીર્તિ	૩૨૯
લ. „	ગજસુકુમાર રાસ	લે. મેઘા	૪૦૮
આ. ૧૬૭૦	સત્તરભેદી પૂજા	મેઘરાજ (૨)	૪૬૭
આ. „	ચૈત્યવંદન	મૂલાવાચક	૪૬૮
૧૬૭૦	કુમારપાલ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૭
લ. „	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. હરજી	૨૭૬
લ. „	શાંખપ્રધુમ્ન ચો.		૩૩૫
લ. ૧૬૭૦	સગાલશાહ રાસ		૪૬૦
„ „	ઋષભસ્ત.	લે. કર્તા સિંધવિજય	૪૭૪
„ „	ત્રીચરિત્ર રાસ		૪૮૦
૧૬૭૦—૧૬૭૪	હરિશ્ચંદ્ર ચો.	હીરનંદન	૪૮૧
૧૬૭૦—૧૭૧૩	૨૭ વીરભવ સ્ત૦	શુભવિજય (૧)	૫૯૩
૧૬૭૦—૧૭૧૮	ચૈત્યવંદન	નયસાગર	૫૯૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૭૧	પહેલાં નાના દેશ ભાષામાં સ્તં	પરમાણુદ	૪૮૦
૧૬૭૧	વંકચૂલ રાસ	ગંગદાસ	૪૦૩
લ. ૧૬૭૧	પરદેશી રાજ રાસ	લે. લઘૂ ખોખા	૧૨૭
૧૬૭૧	પછી નવિજયસેન સૂરિ		
	નિર્વાણ રાસ	વિદ્યાચંદ	૪૮૨
૧૬૭૨	પહેલાં વિમલાચલ સ્તં	ક્ષેમકુશલ	૪૬૯
૧૬૭૨	પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) ચો.	સમયસુંદર	૩૪૭
"	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આનંદોદય	૩૯૭
"	નનેમિસાગર નિર્વાણ રાસ	કૃપાસાગર	૪૮૪
"	લવકુશ રાસ	રાજસાગર	૪૮૫
લ. ૧૬૭૨	સુંદરરાજ રાસ	લે. જિનદાસ	૯૩
લ. ૧૬૭૨	ચંપકમાલા રાસ	લે. ભાવશેખર	૧૩૩
લ. ૧૬૭૩	શ્રેણિકરાસ	લે. રવિહંસ	૨૨૭
"	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સમયસુંદર	૩૪૮
"	નલદ્વવદંતી રાસ	"	૩૪૯
"	જાતા ધર્મ ૧૯ અં સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૭
"	નેમિનાથ સ્તં	કલ્યાણ	૫૧૧
લ. ૧૬૭૪	વિક્રમાદિત્ય કથા		૨૬૨
૧૬૭૪	અંચલમત વર્ણન ચો.	ગુણવિનય	૩૨૯
આ. ૧૬૭૫	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	લદ્રસેન	૫૯૬
૧૬૭૫	ધ્વજભુજંગ આખ્યાન	ઉદયમદિર	૪૯૦
"	ચંપેકસેન રાસ	મતિસાર	૫૦૩
"	નેમિરાસ	ધર્મકીર્તિ	૪૯૧
લ. ૧૬૭૫(?)	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. વજા	૬૫
૧૬૭૫(?)	રિપુમર્દનરાસ	વિવેકવિજય	૪૯૨
૧૬૭૬	જીવવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૦

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
..	નવતત્ત્વ રાસ	..	૪૨૨
..	સુદર્શન સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૮
..	ભાવના સંધિ	જયસોમ	૪૯૩
..	યશોધર ચરિત્ર	મનોહરદાસ	૪૯૪
..	ગુણકરંડ ગુણાવલી	જ્ઞાનમેર	૪૯૫
..	સંગ્રહિણી	મતિસાગર	૪૯૬
..	ઢાલસાગર	ગુણસાગર	૪૯૭
..	કૃતપુણ્ય (કથવત્તા) રાસ	..	૫૦૦
..	સમ્યક્ત્વ સમ્પત્તિ આં	રત્નચંદ્ર	૬૦૨
લ.	રત્નસાર ચો.	લે. વિજયભૂતિ	૧૨૫
લ.	ચંપકમાલા રાસ	..	૧૩૩
લ.	નંદોલા મારવણી ચો.	લે. ગુણરત્ન	૨૧૪
લ. ૧૬૭૬	સિંહાસન ખત્રીશી	લે. દયાકીર્તિ	૨૩૮
૧૬૭૭	કુમતિ વિધ્વંસ ચો.	હીરકલશ	૨૩૮
..	અન્નપુત્ર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
..	નંદાંઝરીઆ મુનિ સ.	શાંતિકુશલ	૪૦૧
..	ભગવતી સાધુવંદના	પ્રભસેવક	૫૦૩
..	જંખૂદીપ સ્તં	સુધનહર્ષ	૫૦૪
..	નયપ્રકાશ રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
૧૬૭૮	તીર્થમાલા સ્તં.	દયાકુશલ	૨૬૭
..	ભરત બાહુબલી રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
..	સમકીર્તસાર રાસ	..	૪૨૫
..	ખારઆરા સ્તં	..	૪૨૮
..	સિંહાસન ખત્રીશી	સંધવિજય	૪૭૭
..	શ્યામિભદ્ર ચો.	મતિસાર	૫૦૧
..	કુલધ્વજકુમાર	અમરચંદ્ર	૫૦૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
"	નર્મદા સુંદરી ચો.	કર્મસિંહ	૫૦૯
"	પ્રિયંકર ચો.	ગુણવિજય (૧)	૫૧૯
"	કુલધ્વજ રાસ		૬૨
"	અન્નપુત્ર રાસ		૧૦૯
૧૬૭૯	અમરસેન વૈરસેન આખ્યાન	સંઘવિજય	૪૭૫
"	સીતાવિરહ	અમરચંદ્ર	૫૦૮
"	અગડદત્ત રાસ	લલિતકીર્તિ	૫૦૯
સ. "	વ્રતવિચાર રાસ	લે. કર્તા ઋષભદાસ	૪૧૩
સ. "	સમકીર્તસાર રાસ	લે. કાનજી	૪૨૭
૧૬૮૦	નહંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	જિનોદય સૂરિ	૫૧૧
"	ઉપદેશમાળા રાસ	ઋષભદાસ	૪૫૧
સ. "	૧૮ પાપસ્થાન ભાષા	લે. વિમલદાસ	૧૫૬
૧૬૮૧	વલ્કલચીરી રાસ	સમયસુંદર	૩૫૩
"	કુમાર (રૂપચંદ) રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
૧૬૮૨	૬૩ શલાકા ગુરૂપ સ્તોત્ર	દયાકુશલ	૨૯૯
"	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	સમય સુંદર	૩૫૪
"	પૂજાવિધિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૯
"	શ્રેણિક રાસ	"	૪૩૦
"	હિતશિક્ષા રાસ	"	૪૩૩
"	સીમંધર સ્તં	કમલવિજય	૫૧૩
"	વિજય વિજયા રાસ	રાયચંદ (૧)	૫૧૪
સ. "	રાવણ મંદોદરી સંવાદ	લે. રાધવ	૮૩
સ. "	નલ દમયંતી ચં		૨૬૬
૧૬૮૩	અયમત્તા રાસ	"	૫૧૫
"	અંતરંગ રાસ	"	૫૧૫
"	કુંડરીક પુંડરીક રાસ	"	"

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	ત્રેણિક રાસ	"	૫૧૬
૧૬૮૩	નરામ યશો રસાયન રાસ	કેશરાજ	૫૨૨
લ. "	પુરંદર રાસ	લે. ચરિત્રવિમલ	૩૦૬
૧૬૮૩	(૭) જયચંદ્ર રાસ	ગુણવિજય	૫૧૬
	નકોચર રાસ	"	૫૨૦
૧૬૪૮	રોહિણિયા રાસ	ઋષભદાસ	૪૩૭
"	હીરવિજય ૧૨ બોલ રાસ	"	૪૩૬
"	શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ	સહજ કીર્તિ	૫૨૫
"	આનંદ શ્રાવક સંધિ	શ્રીસાર	૫૩૪
લ. "	રાત્રિભોજન રાસ.		૧૧૮
લ. "	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. કુંવરજી	૨૭૧
લ. "	વંકચૂલ રાસ	લે. સૌભાગ્ય વિજય	૪૮૪
૧૬૮૫	પદમહોત્સવ રાસ	દયાકુશલ	૨૬૬
"	વિજયસિંહ સૂરિ રાસ	"	૨૬૮
"	બારપ્રત રાસ	સમયસુંદર	૩૬૫
"	મલ્લિનાથ રાસ	ઋષભદાસ	૪૪૧
"	હીરવિજય સૂરિ રાસ	"	૪૪૨
"	ધન્ય વિલાસ રાસ	કલ્યાણુશા	૫૨૬
"	અગડદત્ત રાસ	સ્થાનસાગર	૫૨૮
"	બાલચંદ બત્રીશી	બાલચંદ	૫૪૧
લ. "	યશોધર ચરિત્ર		૪૬૫
લ. "	અગડદત્ત રાસ	લે. કર્તા સ્થાનસાગર	૫૩૦
૧૬૮૬	ગૌતમપૃચ્છા	સમયસુંદર	૩૬૫
"	નશત્રુંજય રાસ	"	"
"	નજયાનંદ રાસ	વાનો	૫૪૨
"	મેઘકુમાર ચો.	સુમતિરસ	૫૪૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ.	પૃથવીચંદ્ર	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૯
૧૬૮૭	શાંખ પ્રદુમ્ન ચો.	લે. ગંગદાસ	૩૩૫
	સીતારામ પ્રબંધ ચો.	સમયસુંદર	૩૫૫
	આરામ શોભા ચો.	રાજસિંહ	૫૪૬
	અભયકુમાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૫૦
	ઋષભદેવ રાસ		૪૫૧
	ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ		
	સમય સ્વરૂપ રાસ		
	દેવગુરૂ સ્વરૂપ રાસ		
	શત્રુજય રાસ		
	કુમારપાલનો નાનો રાસ		
	શિવતસ્વામી રાસ		
	શ્રદ્ધિવિધિ રાસ		
	આદ્રકુર્માર રાસ		
	પુણ્યપ્રશંસા રાસ		
	કયવન્ના રાસ		
	વીરસેન રાસ		
૧૬૮૮	ધનાચરિત્ર	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
	પ્રીતિ છત્રીશી	સહજકીર્તિ	૫૨૬
૧૬૮૯	સ્થૂલભદ્ર ગીત	સમયસુંદર	૩૮૮
	અંજનાસુંદરી રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
	નેમિરાજુલ બાર માસ	લાભોદય	૫૩૪
	મોતી કપાસીયા સંવાદ	શ્રીસાર	૫૩૬
	સારખાવની		૫૩૭
	અંજનાસુંદરી સંવાદ	લૂણસાગર	૫૪૭
	શ્રીયામની ભાનુમુગાવતી ચો.	અંદ્રકીર્તિ	૫૪૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
..	પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રચરિત)	દર્શન વિજય	૫૪૯
લ. ..	શ્રી ચરિત્ર રાસ	લે. પ્રીતિવિજય	૪૮૦
લ. ૧૬૯૦	ખાર આરાસ્ત.		૪૨૮
૧૬૯૧	જંબુ સ્વામી રાસ	ભુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૧
લ. ..	વેતાલપચીસી	લે. કલ્યાણ	૨૨૩
લ. ..	સીતારામ ચો.	લે. રૂપા	૩૬૫
૧૬૯૨	મંગલ કલશ રાસ	પ્રેમમુનિ	૫૬૭
..	જંબુ ચો.	કમલવિજય (૨)	૫૬૭
..	નેમનાથ રાસ	કનક કીર્તિ	૫૬૮
..	ઉપાસક દશાંગ ખા.	હર્ષવલ્લભ	૬૦૨
લ. ..	વાસુ પૂજ્યરાસ		૨૭૭
લ. ..	શાંખ પ્રદુમ્ન ચો.	લે. વણુવીર	૩૩૫
૧૬૯૩	દ્રૌપદી રાસ	કનકકીર્તિ	૫૬૯
લ. ૦ ..	જંબૂપંચલવ વણુન ચો.	લે. જીવા	૪૧
૧૬૯૪	વૈદકસાર રત્નપ્રકાશ	લક્ષ્મીકુશલ	૫૭૨
લ. ૦ ..	જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ		૩૯૩
લ. ૦ ..	સીમંધર સ્ત.		૫૧૪
૧૬૯૫	નં કાપડહેડા રાસ	દયારત્ન	૫૭૩
..	નર્મદાસુંદરી રાસ	રાજરત્ન	૫૭૪
..	શત્રુંજયતીર્થ પરિપાટી	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૯
૧૬૯૬	ધનદત્ત ચો.	સમયસુંદર	૩૬૮
..	ગોડીપાર્શ્વ સ્ત.	સુમતિસિંધુ	૫૭૪
..	વાસુપૂજ્ય મનોરમ દ્રાગ	કલ્યાણુશા	૫૭૫
..	ધ્યાનસ્વરૂપ ચો.	લાવવિજય	૫૮૧
લ. ૦ ..	સુખાદુર્ચંધિ	લે. ગોડીદાસ	૧૮૮
લ. ૦ ..	શિવજી આચાર્ય રાસ		૫૮૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૬૭	સાધુવંદના	સમયસુંદર	૪૭૦
"	+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ	દર્શનવિજય	૫૫૧
"	અમરગુપ્ત ચરિત્ર	કલ્યાણશા	૫૭૬
"	સુરપાળનો રાસ	વિવેકચંદ્ર	૫૭૭
"	ધર્મપુદ્ધિ રાસ	મતિકીર્તિ	૫૭૭
"	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	કનકકુશલ (?)	૫૮૩
"	"	કનકસુંદર	૫૮૩
"	શિવજી આચાર્ય રાસ	ધર્મસિંહ (૧)	૫૮૫
લ૦ ૧૬૬૭	સુદયવત્સ (સદેવંત) રાસ	કીર્તિવર્ધન	૫૮૬
લ૦ "	સિંહાસન ખત્રીશી		૨૩૭
લ૦ "	નેમિરાસ	લે. કીકા	૨૪૪
લ૦ "	મૃગાવતી ચો-	લે. સૌભાગ્યવિમલ	૩૪૮
લ૦ "	આષાઢભૂતિ રાસ	લે. કુશલવિજય	૪૦૮
લ૦ "	શ્રેણિક રાસ	લે. વર્ધમાન	૪૩૩
૧૬૬૮	આલોચણ ખત્રીશી	સમયસુંદર	૩૮૯
"	પ્રસન્નચંદ્ર રાસ	રાજસાગર	૪૮૬
"	શીલવતી ચો.	દેવરાત્ર (૧)	૫૮૫
"	અમરસેન રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૬૬૮	પ્રદેશી રાજ રાસ	જ્ઞાનચંદ	૫૮૭
"	+ સમ્મેતશિખર તીર્થમાળા	લે. ચંદ્રકુશલ	૪૬૫
૧૬૬૯	ગુણધર્મ રાસ	મતિસાર	૫૦૩
"	ગજસુકુમાર રાસ	જિનરાજસૂરિ	૫૫૩
"	રૂપચંદ ઋષિરાસ	ત્રિકમ	૫૮૮
"	+ વૈકુંઠ પંથ	ભીમ	૫૯૮
લ૦ "	પાંચ પાંડવ સ.	લે. સુમતિરશ્મિ	૧૫૬
લ૦ "	તેજસાર રાસ	જયસાગર	૨૧૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ,,	ચંપકચૈષ્ઠી ચો.		૩૬૮
લ૦ ૧૬૯૯	રૂપચંદ. રાસ	લે. પંચાયણ	૫૮૯
૧૭૦૦	દ્રુપદી સંબંધ	સમયસુંદર	૩૭૦
,,	અનાચી સ.	ખેમ	૫૯૨
,,	કર્મગ્રંથ બા૦	ધનવિજય	૬૦૨
લ૦ ૧૭૦૦	વિક્રમરાસ	હીરાનંદ	૪૬૭
	અગડદત્ત રાસ	કલ્યાણસાગર	૪૮૯
લ૦ ૧૭૦૦	નંદબ્રીસી	+ બ્રહ્મભીમજી	૮૯
લ૦ ૧૭૦૧	મૃગાવતી ચો.	કલ્યાણવિજય	૩૪૯
લ૦ ૧૭૦૧	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપા	૪૦૦
લ૦ ૧૭૦૧	ઝાંઝરિયામુનિ સ.	લે. હંસકુંશલ	૪૭૨
૧૭૦૨	વાસુપૂજ્ય નૌહિણી સ્ત.	શ્રીસાર	૫૪૦
લ૦ ,,	કુમારપાલ રાસ	લે. અમંયા	૨૫૩
લ૦ ,,	ગુણકરંડ ગુણાવલી		૪૯૬
૧૭૦૩	ગજસુકુમાર ચો.	ભુવનકીર્તિ(૨)	૫૬૩
લ૦ ,,	ભરતબાહુબલી પ્રબંધ	લે. વિદ્યાવિમલ	૩૧
લ૦ ,,	શ્રેણિકરાસ		૨૨૭
લ૦ ૧૭૦૪	કુમારપાલ રાસ	લે. વિશુધકુંશલ	૪૧૯
લ૦ ૧૭૦૫	મદોદરી સંવાદ	લે. વીરજી	૧૧૨
લ૦ ,,	દ્રૌપદી સંબંધ		૩૭૨
૧૭૦૬	અંજનાસુંદરી રાસ	ભુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૪
,,	વંકચૂલ રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૭૦૯	શ્રેણિક રાસ	લે. વિમલદાસ	૫૧૯
લ૦ ,,	ઋષિદત્તા રાસ		૧૯૭
લ૦ ૧૭૧૦	સિદ્ધાસન બ્રીશી	લે. લઘુઆસુત	૨૩૮
લ૦ ૧૭૧૧	ગુણકરંડ ગુણાવલી	લે. ગજરત્ન	૪૯૬

संवत्	कृति	कर्ता	पृष्ठ
ल० १७१२	शांभुप्रद्युम्न यो.	ले. भट्टिभोदय	३३५
” ”	यार प्रत्येकशुद्ध यो.	ले. भानविजय	३४२
ल० १७१३	रामकृष्ण यो.		२१७
ल० १७१४	नेमनाथ रास		५६६
ल० १७१६	सिंहासन पत्रीशा	ले. वैराग्यसमुद्र	२३७
ल० १७१७	सिद्धयुक्त (श्रीपाल) रास	ले. धनविजय	५६
ल० ”	पुरंदर यो.		३०६
ल० ”	समेतशिखर तीर्थभाणा	ले. हेतुसागर	४६५
ल० १७१८	जंभूद्वीप विचार स्त.	ले. धनदर्प	५०५
ल० ”	वैद्यकसार रत्नप्रकाश		५७७
ल० १७२२	यंदन भलयागिरि रास	भद्रसेन	५६६
ल० ”	”	ले. मनोहर	५६७
ल० ”	आषाढभूति स.	ले. सुभतिविजय	२४६
ल० ”	पारपारा स्त.		४२८
ल० ”	शालिबद्र रास		५०२
ल० ”	अगडहत्त रास	ले. दुर्गसिंह	५१०
ल० १७२४	धनहत्त यो.	ले. दीप्तिविजय	३६६
ल० ”	हीरविजयसूरि रास	ले. सूरविजय	४६६
ल० १७२५	शीलवती यो.		५८५
ल० १७२६	अंजनासुंदरी रास	ले. दीपसागर	५६६
ल० १७२६	ढालसागर	ले. साधुविजय	५००
ल० १७३०	सिद्धयुक्त (श्रीपाल) रास		५६
ल० ”	सारभावनी	ले. दयातिलक	५३६
ल० १७३१	आदिनाथ विवाहलो		४५४
ल० १७३३	भोती कपासीया संवाद	ले. भतिविमल	५३७
ल० ”	वंकचूल रास	ले. शांतिविजय	५६१

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ૧૭૩૫	શીલ રાસ		૧૪૬
„ „	વિજયસિંહસૂરિ રાસ	લે. ક્ષમાવિજય	૨૯૬
લ૦ ૧૭૩૬	નેમિરાસ		૨૪૪
લ૦ ૧૭૩૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૬
લ૦ ૧૭૩૮	કલાવતી રાસ		૧૫
લ૦ ૧૭૪૧	હરિખળ રાસ	લે. અન્યસાગર	૧૩૦
લ૦ ૧૭૪૨	તેજસાર રાસ	લે. ગ્રેમવિજય	૨૧૫
લ૦ ૧૭૪૩	જ્ઞાનપંચમી સ્ત.	લે. આશુદેવકુશલ	૩૦૦
લ૦ „	ગજસુકુમાલ રાસ		૫૫૪
લ૦ ૧૭૪૫	„		૫૫૫
લ૦ ૧૭૪૬	શાલિભદ્ર રાસ	લે. ખેમાવિજય	૫૦૨
લ૦ ૧૭૪૭	+ દાનાદિ સંવાદ		૩૩૬
લ૦ ૧૭૪૮	આપાદભૂતિ રાસ		૪૦૮
લ૦ ૧૭૪૯	ધનદત્ત ચો.		૪૬૯
લ૦ ૧૭૫૦	ગરુડાચરિત્ર	લે. જ્ઞાનવિજય	૨૩૩
			૫૫
		રાયચંદ	૨૨૮
		„	૩૭૫
			૫૧૨
		લે. જીવનચંદ્ર	૫૯
		લે. ધર્મસુંદર	૫૩૩
			૫૬૪
			૩૯૭
		લે. ઉત્તમવિજય	૨૪૦
		લે. રામવિજય	૪૩૩
			૪૪૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ „	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. દયામૂર્તિ	૫૫૫
લ૦ ૧૭૬૦	+ પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રરાસ)		૫૫૧
લ૦ ૧૭૬૨	નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો.	લે. મગધલસાગર	૨૭૪
લ૦ „	+ ચોવીશી	લે. સુખહેમ	૫૫૮
લ૦ „	દ્રૌપદી રાસ	લે. કંઠાનજી	૫૭૨
લ૦ ૧૭૬૩	શુકરાજ સાહેલી	લે. પદ્મવિજય	૧૨૮
„ „	મૃગાપુત્ર સ.	લે. ધર્મવિલાસ	૫૬૨
લ૦ ૧૭૬૪	અંબડ કથાનક ચો.		૨૫૨
લ૦ ૧૭૬૫	વેતાલપચીસી	લે. સુભાણુહંસ	૨૮૯
લ૦ „	પુન્યસાર રાસ	લે. કુશલચંદ	૪૦૬
લ૦ „	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. સદારામ	૫૧૨
લ૦ ૧૭૬૬	શીલરાસ	લે. લાલચંદ્ર	૧૪૯
લ૦ „	નલદવદંતી રાસ	લે. જીતકુશલ	૩૫૧
લ૦ „	નવતત્ત્વ રાસ		૪૨૪
લ૦ ૧૭૬૭	ગોરાવાદલ-પદ્મણી રાસ		૨૧૧
લ૦ ૧૭૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. માનચંદ	૪૦૯
લ૦ ૧૭૬૮	કુલધ્વજ રાસ	લે. અમરવિજય	૫૦૮
લ૦ ૧૭૬૯	જંજુચરિત	લે. કુશલચંદ	૫૬૩
લ૦ „	+ શત્રુંજય પરિપાટી	લે. ગુણચંદ્ર	૫૮૧
લ૦ ૧૭૭૦	+ ચાર પ્રત્યેકચુદ્ધ ચો.	લે. સમયધીર	૩૪૨
„ „	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	લે. ધનજી	૩૪૨
„ „	+ નેમિસાગર રાસ	લે. વિનીતવિજય	૪૧૫
લ૦ ૧૭૭૧	+ ચાર પ્રત્યેકચુદ્ધ ચો.	લે. જયસૌભાગ્ય	૪૮૫
લ૦ „	અલયકુમાર રાસ		૪૫૧
લ૦ ૧૭૭૮	રત્નસાર ચો.	લે. દોલતચંદ્ર	૧૨૫
લ૦ ૧૭૮૧	ધર્મચુદ્ધિમંત્રી ચો.	લે. રંગપ્રભોદ	૫૭૯